

ધોધ્ધો : નગવિખ્યાત ભપાળી કલાકાર કાત્યુશ્લોકા હોકુચાઈનું અલિષ્ઠ રેખાંકન. (જુઓ પૃ. ૨૪૫ કપરનો ચિત્રપટિ)

પકાડની પુત્રીઓ

ચિત્રકાર-શ્યામજી આચાર્ય

હરી એક વાર આધુનિક જ્ઞાનચિત્ર-સૌથી ની કલ્પત્રિત રત્ન કરાવે જીએ. અગાઉ કહ્યું છે તેમ, એમાં કલકાર 'દિગમ્ય તેવુ આમેલુન' ચીતરી બતાવેલો નથી, પણ કોઈ દરમ્ય એવા પેઠી તેમની આધુનિકોની પર લોકોની ને ચિતરવવાઈ રેમ. અંદિની ને હાથ નેના મન પર પડી ભય છે તે ને તેના પ્રયત્ન ને સંચાર કર્યામાં તે ઉતારવા અચ છે. એમાં આધુનિકોની આમેલુન, અપાન પ્રકાર કે પરવૃત્તિના નિયમો બધાને તે બાલુએ જુદે છે;—બદકે તેનું કિંમતન પણ કરે છે. તેનુ સમય લઈય નો પોતાના મનોરેકની ડાપ ન ઉતારવા પર હોય છે; કોઈ રવન એવા પડી તેની, કે કિલો હવાની નાખનું કોઈ દરમ્ય ચિત્રીન પણ અવા પડી તેની આપણા ચિત્ર પર એવી ડાપ અંકિત થાય છે તેવી,—વિચારોની અરપણતાવાળી, પણ રંગાધુનિકોની ભલકવાળી. **II** આ ચિત્ર એ પ્રકારનું છે એમાં કુલોથી ભરીભરી એક રંગમય પકાડી ખીલમાં આવેલી ઝૂપડીના અંગણમાં પુત્રીનું માર્યું એવાની માવાનુ આરેખન છે. એમાં કુદરત કે માનવ દાદની આમેલુન કે મુરેખના ઉતારવા કલકાર ચાલેલો નથી, પણ જનશ્રીથી ભરવાક એ પકાડી ખીલમાં દેકરીઓ, વસી, કુલો, કુપી, વગેરેની આધુનિકોના નામ તેમના એકબીજા પર પડતા હાથચિત્રમયી પટચુ થઈ ને રમમયવાનું ને ભલકભર્યું હોય પોતાને લાગુ તેની એવી ખરખચકી ન હાથ નોરતર આરેખન દારા તેણે ઉતારી છે. (વિશેષ આ અંકમાં અન્યન નુઓ.)

દાંત કઢાવશો નહિ

જો દાંતનું કઠં, દુઃખતા દાંત તથા
પાથોરીઆ મટાડે છે.

જો મોઢાંની ખરાબ વાસ દૂર
કરે છે.

જો ચેકાંમાંથી નીકળતું લોહી
બંધ કરે છે.

જો જંતુનિનાશક, ખુશબોદાર
તથા સ્વાદિષ્ટ છે.

સનટોન

દાંત સાફ કરવા સૌજ વાપરો.

ચિત્રો

ચીની ચેન્ગો [ચિખાંકન] બપોની કલાકાર કાન્સુસીકા હોડસાઈ ૫૮
પદ્માદત્તી મુનીશી ચિત્રકાર - રયાવસુ આપડા ચિત્રંગી મુખચિત્ર
આશુચને આરે [ચિખાંકન] આદ્યેષ ૮૪૨૨, પાછલા પૂઠાની એકર
ફોટોગ્રાફી હરીશંકરનાં ચિત્રો પાછલા પૂઠા કપર

કાંચે

વર્ધા રાજેન્દ્ર શાહ ૨૨૬
આકારી અસવાર બાલમુકુન્દ દવે ૨૨૬
મારાં ગીત પિનાકિન શાહ ૨૨૬
કમ્પોઝિટ પ્રિયકાન્ત મણિયાર ૨૨૬

અચિત્ર

વિલિયમ પર્ડુઅર્થ નિરંજન ભગત ૨૨૭
ભાંધ અકરિયાં [આપકયા] ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા ૨૨૭

વાતાં

ધંદરમી આમરે વાસુદેવ ભટ્ટ ૨૨૮

લેખો

ગત્સ્યાસન [ચિખાસોનાં] કામુપાઈ શુક્લ ૨૩૪
આરાપટા [આપછી રમતો] વાસુદેવ ભટ્ટ ૨૪૦
ચોળો દેવશંકર મોતીરામ રાવળ ૨૪૪
સુરમે, સોમચ અને ગિરમચ ડૉ. નરસિંહ મુ. શાહ ૨૪૮

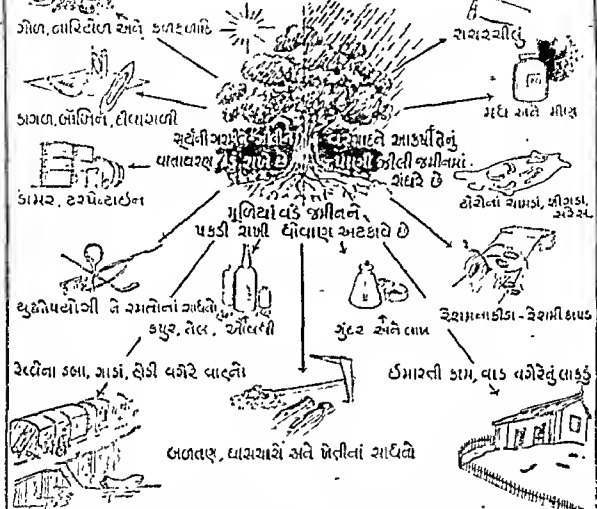
વિકાસો

છવવધારક ગ્રાડ અને જંમતો [ચિત્રગોધ] ૨૨૫
ફોટોગ્રાફી હરીશંકર પંચિલામ ૨૪૩
આ અંકમાંના ચિત્રોનો પરિચય ૨૪૫
ટિકિટ-સેમ્પલ [૧૨] ૨૪૬
પ્રત્યક્ષ વર્ણ પહેલાં ૨૫૦
પત્રગિત્ર વિમાન ૨૫૨
માધુકરી [રિષ. યુસુફ મહેરબાની, સાને યુરુજ અને પ્રાંતમારની,
દુસારોપણ, બહુચિત્રાની ડિટિટો, કોપિયા] ૨૫૬
શંકરબોરો [મિસપાસનાં પંખી-૫૨] ૨૫૬
આ ગાસ છતિહારમાં [અચિત્રચિત્રો: કવિ મોતીરામ] ૨૬૧
ઉલ્લેખ પાનું ૨૬૨

કુમાર કાર્યાલય સિમેન્ટ તરફથી વંચી, સુદેક અને પ્રકાશક અનુભાઈ પાપદભાઈ રાવત
સુદેક-અકાશ-નરેખા. કુમાર કિન્દરી, કુમાર કાર્યાલય લિ., ૧૪૫૪ રાયપુર, અમરનાથ
પાપિકટિસ સાથે રા. ધામ, ૧૨૨૭૪૩ રા. હા. અમરનાથ સિ. ૧૫૫૮૮૬ નકલ-વાર આના

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીસાઈટથી રક્ષિત છે.

જીવનધારક માંડ અને જંગલો

આ માધ્યમથી આરત સરકારે રેવેના રજાદારોનું અને રજાદારોના આદેશ એ આપણા જીવન માટે કેટલા મહત્વવાન અને સરેરાશ છે તેનું દર્શાવવાનું પ્રતિનિધિ નથી. જાડ અને નંચલોની અવજન, તેની નળવળી અને કળા નિમે સંપાદન થયેલા અગ્રણી 'કુમાર'માં આવી ગયા છે તે ભેદ નવાની વાચકોને બહામણ છે. દરેક દેશમાં રજાદારો આપણા નંચલોની સમૃદ્ધિ વિશેના એક દિક્ષી આલેખ આપી ગયા. આ માધ્યમ દેશવાસી 'રજાદારોનું' સર્વેનિધિ આ કપર અને આપણા જીવનમાં રજાદારો મદદરૂપ વિશેના આલેખ આપી ગયા, જે આપણે ન આપણી એ મોધામુદી સંપત્તિનું આપણા જીવનમાં ગણાવે રીતે રહેતું રમાન સમાવે છે. આ માધ્યમ 'માધ્યમી વિજ્ઞાન'માં 'રજાદારોનું' નામક એકમાંથી એની વિગત સમાવણ થઈ રહેશે. ચિત્રના કેન્દ્રમાંની આડની આકૃતિ દર્શાવે છે તે મુખ્ય તરફ સુર્યની સરખીને ઝીલીને વાતાવરણને કંઈ રાખે છે અને આપણામાં વર્ષાને આકર્ષે છે તથા તેનું પાણી જમીનમાં પડવાની રીતે સંચરે છે. આપણી પૃથ્વી પર નવ દશ લાકડે રસકસવાનું પડે છે, જેના કપર ન વનરેપતિ માન પામી રાખે છે. આડનું રક્ષણ ન દેવ તે એ પડ ધોવાઈ નહીં જાય જમીન રજા નેની જમીન નવ પળ પવન અને પાણીના સમાવણમાં ધોવાઈને ધોળુ થતી જમીન ધરતીની કાચાં આડનાં મુળિયાં ન સુગ્રહ રાખીને જાય છે. આ કપરમાં, જાડ અને નંચલોમાંથી આપણને ને ગળવળ પેદાશો મળે રહે છે તેને કાંઈ ખ્યાલ આપનાં આલેખના ચિત્રરૂપમાં આલેખ દર્શાવે છે. ઈમારતી લાકડાં, સાચરચીલું, બાળતણ, ખાવર, પાસપાસો, ફેરમાં વગેરે આપણને જાડ તથા નંચલોને લીધે ને મળે રહે છે તે સી નહીં છે; પણ નંચલોના વાંસ વગેરેમાંથી કામગીરી અને ધોવાઈને લાખ, ડાગર, રખર અને ટોચાઈને જેવા પદાર્થો: મુંદર, મધ, મીઠુ અને રેસમના કીડા; કપુર, બુલિયેસ અને સુખડનાં તેલ નવ બેશુમાર આપણે; અને રાત્રી પથુઓનાં ચાખડાં, શીંગડાં ને તેમાંથી નીકળી સરેસ સુકાની પેદાશ પણ નંચલોમાંથી મળે રહે છે એ દર્શાવે છે. આપણાં જાડ પદાર્થોમાં આવે એની નથી. આની જીવનવાળી સામગ્રીમાં પૃથ્વી પાડના રજાને 'જીવન ધારક'નું ચિહ્ન આપી એ સારું છે.

વર્ષા

ઝરે નામ જમની ધારા.

વગેચાળ બીજની રહે શીંગળે એતું મનને મારા

ઝરે નામ જમની ધારા...

મયવા કેરા દાધિયો માને મગનમાં અનિવાર,
સુરગાલાની મેખલા સોડે વીજતણે જમકાર,
વાયસો શો ઉન્મત્ત? વીજામાં

રણુદી રહે મેધમદારા... ઝરે નશા

કાષ્ટ કળાયલ મોરસો પાગલ છે નાચે થનથન,
આંહિ ઉભંગ ઉમેગની દહાણે કોણુ રે અર્ધિચન?
સાચરનો અભિસાર શો? થેતી

નળ છે ભાંગી ખેલ કિનારા... ઝરે નશા

દેણુથી જાત્રા કિન ગમે ને કિનાથી જાત્રી રાત,
સાંજને સમય અવતી આંખે રંગમનુ રણિયાત:
ફેરિયાં લેતું ઉર છલોછત,

આજ માણા નવ સુખને મારા... ઝરે નશા

રાજેન્દ્ર શાહ

આકાશી અસવાર

વનન.

ની રે વરાળો પહોંચી આકાશમાં,
ધરતી પાડે રે પોંકાર;
ખિયાંનો એકી સપાટ્ય માગિયો,
વહાલીડે દરિયો વિચાર.
આવે રે રામનો રામ મેદુલો.

આવે રે દેકારા દેતો દખ્ખણે,
વરતે જમજમકાર;
ડી રે ગોઠારે વનના મોરસા,
કંઠે મેધમદાર.
આવે રે રામનો રામ મેદુલો.

છટાં રે લોડે રામનાં જોડિયાં,
ઝૂલે વીજની તણવાર;
અંકાથી મોડાના વાગે કાળસા,
સાવળો ધિયોએ અસવાર.
આવે રે રામનો રામ મેદુલો.

વનન રે વનનાવર, પંખી આડ્યાં,
મેઠાં લારીને દરખાર;
સાંપ રે સિંધાસન શોલાવવા,
અંખમાં આવે અનરાધાર
આવે રે રામનો રામ મેદુલો.

પાલસકુંદ દવે

મારાં તે માનવીનાં ગીત રે.

કાચી તે કાચા કેરી

મગતા બાંધ્યાની એવી રીત રે—મારાં તે

માળા બાંધીને એ તે એકો જૈ અવધારે.

દેશનાં હેતમાં આ દુનિયાને બૂલવા રે,

બવલાવના વેરી રંગે

મનું મોડે છે મોંઘી પ્રીત રે—મારાં તે

મનખાની એ સુખ માયા કેમે ના દ્રષ્ટશે રે,

કોરી આ આપખાની કચારે ના તૂટશે રે,

ધડીપસના ઘટમાં મળે

બુગબુગ માધ્યાની એવી છુદારે—મારાં તે

ચિનાકિન કાકેર

કબૂતરો

અબૂતરે મેરડી મણી રહેતાં
કબૂતરો તે મુગને ગમે બહુ.

પરંતુ ટોચે વળી સર્વ ભગારે
વિપાદગણ નિજ રંગથી લખી
સંધ્યા સમેત્યાં મુજતાન-મહેજના
ખંડેર મોઢિ—

(જહી, એક કાળે

છાની મજેલા આશુનજી કોષ
સલાહ કેરા હૃદ કુકડાઓ,
શિલ્પેલમો પથ્થરના સ્વરૂપે,
સીંચી દીએ કોઈ અમીની ધાર
એવી તપામાં બળતા બપોરથી)

—ફરહાની પાંખે

બાપી મધેલાગત કાસની વ્યથા,
સાથે વળી સાંપતતી થ દીનતા
તણી જરી ધૂળ ઉઘાડતાં અરે
ધૂળની રે'છે તપ તે નહીં, નહીં.

કબૂતરો તે મુગને ગમે બહુ
પરંતુ.....

મિયકાન્ત મણિયાર

કવિ વરુણચ પ્રાદ છવનમા (ગાંધીજી વિલિયમ યિય પરથી)

માનવતા અને પ્રકૃતિનો કવિ

વિલિયમ વર્ડ્ઝવર્થ

લેખક : નિરંજન ભગત

ધરની પાછળથી વહી જતી નદી ડવેન્ટ અને નવ ગાઈલ્ડ ફર બ્રિજેની રિહ્ટી ટેકરીનું જ ગાઢરવનું રથાન હતું. કવિનાં શેષાવશાનો સૌથી મહત્વનો પ્રથમ પ્રસંગ તે રહડત્યાંગતાનું મૃત્યુ એને પરિણામે સારાં પે પરિવાર છોડી પડી ગયા. મોટાં બાંદે બાળા (રિચાર્ડ, વિલિયમ, ટોરોથી અને જૉન) પેનરિય પ્રાચીને તેમને મોસાળ ગયાં, જ્યાં તેમના નાના-દાદા-નિવસણ ફક્સન ફક્સન ચલાવતા. બાપીકા ધર પાછળની ખડતલ ટેકરીઓ, પુરાણો કિસ્સો અને રોજ જોવાં નહોતાની મજા આપતી જોતી મધુરી ડવેન્ટ નદીનું આકૃષ્ટક કુદરતી વાતાવરણ ઊંડી મોસાળ નવું વિલિયમને ગમ્યું નહિ. દોષ એમ લાગે છે. કદાચ નાનાના ધરનું વાતાવરણ બંધિયાર ને કંઠાળાભર્યું લાગ્યું હતું. મમે તેમ, પણ ત્યાં જો એકસ-ચરો, પૂની અને ચોડિયા બની ગયા. એક વખત તો કોણ કારણે બહુ લાગી આવ્યું હતું. તેથી ધરના માળિયા ઉપર જઈને ત્યાં પડી રહેતી તલકારણી આપવાઈ જતાં બાલિસા પ્રથમ પણ કહેશે, પરંતુ ઊંઘતી ધરને ત આકર્ષો! પણ અદોથી તેને ટોક્સ-હેડ ગામની સાળાએ બજવા મૂકેલા, ત્યાં એને કુદો દોર ગળેને; એટલે ત્યાં અનેક પ્રશ્નોચોર્માં તે બોલી ઊઠે: નદીમાં તરતો, દોડીએ ચલાવતો; બસ પર તપસતો, અને એમરના પ્રદેશમાં ગાળેલાં સુધી બટીને; શોષ-જનો, પેક્ટો, બરગાડો અને ભપતારામ ભતિઓ જેટો જાનની એજબાણો સાધતો. આજ, ટોક્સ-હેડના સમાજમાં જોગાનનું હુદયનો પ્રથમ પરિચય પામ્યો. પોતાના એક એક કાચ 'માછલ'ની ચાલોંજીએ અહીં જ જૉન ટાઈસન નામની એક બાઈ (જેના ગામનમાં જો રહેતો તેની) પાસેથી સાંભળી, અને કવિનાં કુકુમાર હુદયમાં જાનવરિયની સૌરામ ગેઝેટી જિડી. આ કાળનાં જોતી પ્રિય પુસ્તકોમાં એરિયિયન નાઈટ્સ (જે એનું સૌથી વધુ પ્રિય પુસ્તક) તથા ક્રીસ્ટિયન સિમ્પ્સન અને રિન્ડની ખવતલાયાં. પણ જો સૌથી પે પ્રિયતમ તે કુદરતની કિતાબ જ હતી. ટોક્સ-હેડથી રહેજ જ છે કોનિરેલનમાં એક સાંધાએ અસ્તાવેળના રવિકિરણની રાત્રીની અતકને જોયને; વેન્ટુ તો લેખક એવું એનું કવિર જાઈ ઊઠ્યું હતું:

... There I said
That in whatever region I should close
My mortal life, I would remember you
Fair scenes!"

ગાંધીજી દિનવાગા ગચરોના જન્મની બસોમી નવની જીજ્ઞાસા પછી ઇંગ્લંડમાં આ સાથે ત્યાના આ ગદાન કવિનાં મુખ્યની સોમી રંગલસી રોજવાઈ એમ એક પ્રકારનું આકર્ષક ઓચિત્ય પણ છે; કદાચ કે મૃત્યુ આનેકિડ લેવા વિદાન વિવેચનની દિગ્દિએ, જાતબરત-ઉઠકા ભે હાનર વર્ષના ગદાન કવિઓમાં પાચમું રથાન ગચરોનું અને એની પછીનું જન્મ-કર્મ રથાન વર્ડ્ઝવર્થનું આવે છે. [પ્રથમ ચાર રથાને જાને, રોક્સ'લીઅર, મોસિયર અને મિલ્કન છે.] 'માનવી' શબ્દની સાચી અર્થ શબ્દોપગમી નહિ પણ વર્ડ્ઝવર્થે લેવા કવિનાં માંચોપગમી જ જતી આવે વળી વર્ડ્ઝવર્થે વધુ ગચરો જેને, પોતાને ગાયક ને પ્રકૃતિને, પણ બચે જ અર્થોદ્ધરો. છવનની કુદતાગાંથી પણ અચ્છાને આનંદ પીનાર અને પાનાર આવા કવિને પ્રકાશીને તો છવને પોતાનો જ ગદિમા પ્રગટ કર્યો છે. ઇંગ્લંડના કોરમારક નામે આગમમાં, ઈ. ૧૩૩૦ના એપ્રિલની ૭મી તારીખે એક ભત્રીયારનાં એનર જૉન વર્ડ્ઝવર્થને ત્યાં જો જન્મ્યો. જૉનનાં પાંચ સંતાનોમાંનું ત્રીજું સંતાન તે કવિ વિલિયમ વર્ડ્ઝવર્થ. પરંતુ સંતાન આવે જ હવેરોમાંથી એની નાની બહેન ટોરોથી અને અનુજ જૉન એ એનું જ મોટા છવનમાં ગદવરનું રથાન રહ્યું અને તેમાં પે 'વિલિયમ' વર્ડ્ઝવર્થને 'કવિ' વર્ડ્ઝવર્થે બનાવનાર ને માફ દોષ તો તે ટોરોથી જ. એ કવિનાં શિશુ હુદયમાં તો પોતાનો

જે જે પ્રકૃતિની અંશુરતાને ભવ્યતાનો નવજન્મ આપ્યો

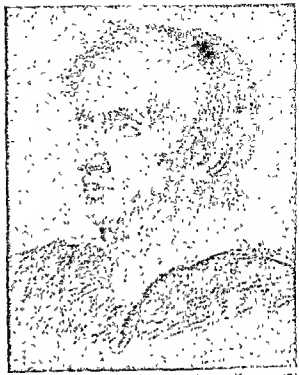
આવામાં તો આ સુખો જીવન પર ફટકો પડેલો. સૌદમ્યે બંધ તેના પિતા યુજરી ગયા, અને વારસામાં ચાત્ર જીવનદાર પાસેનું પાંચ હજાર પૌંડનું ડેણું મૂકતા ગયા. પણ જીવનદારે તે મૂકવાના ના પાડી, કુટુંબના આ આર્થિક સંતોષોમાં વડેજવયેને ધણા આપાત થયા, અને કુનિયા નજી પોતા તરફ બેઠકાર છે એવી લાગણીથી તે કવી જોડેન, વાકીલો અને અધિયર માનવો બની ગયા.

આમ ને આમ હોકસ-હેડની મામરકૂલનો અભ્યાસ પૂરો કરી તે આગળ અભ્યાસ માટે કેમ્બ્રિજની સેન્ટ ઝેન્સ કોલેજમાં ગયા; પરંતુ ત્યાં પણ, ઈ. ૧૮૮૭-૮૮નાં વર્ષ પછેના કેમ્બ્રિજના અભ્યાસ-સમયમાં, ૬૨ અને ૬૫ વનની કુલેમાં અહોરાત પડ્યો રહેનારો. કવિ જોકલવાથી થઈ પડ્યો, અહીં પણ જીવન ધ્યેય વિશે તે અધિયર ન રહ્યો, અને ઘણીવાર ધર્મજીવનમાં પડીને પાદરી થવાના વિચારો સામે મયા-ગણ કરતો રહ્યો. પણ ચૌસર, રેન્ડસર અને સિલ્ટન જેવા કવિઓની સમૃતિથી કેમ્બ્રિજ સભર હતું. એ 'પુરાણ વડીલો'ની પાસે આ નવે-દિત કવિએ પોતાની કાવ્યકીસા લીધી. પણ સાચી સઠકતાનો સંસ્પર્શ તો એ વર્ષોને આપતો શ્રાંખી રમજોના કાળમાં જ પાડ્યો. આવી ત્રણે રચના તેણે કેમ્બ્રિજની બહાર ગાળી.

આમ, કેમ્બ્રિજનો ત્રણ વર્ષનો વસવાટ કવિના જીવનમાં નિરલ નહિ તો પણ વિકાસશીલ તો નીવડ્યો ન. આને, અઢારમી સદીનાં કાળમાંની સૌ અપલક્ષ્યોને અનુસરતો, ને તો યે નવીન કવિતાના અંશોથી કયાંક કયાંક મોલિકતા ધારણ કરતો, કોનેત પ્રથમ કાવ્ય-સંગ્રહ 'ધી ઈવનિંગ વોક' આ સમયે પ્રગટ થયો.

૧૮૮૧ના ફેબ્રુઆરીમાં કેમ્બ્રિજની તપાસિ સદ કવિ લંડનમાં આવીને વસ્યા. પણ હજારે આવતી માલ પાસેથી પોતાની રહી અપેક્ષા છે તેમ કહી નિર્ણય તેણે કર્યો ન હતો. એતે ફ્રેન્ચ ભાષા શીખવાના નિમિત્તે તેને રખડુ આલ્પ કાન્સેના પ્રવાસે નીકળી પડ્યા, અને ૧૮૮૧ના નવેમ્બરથી ૧૮૮૨ના ડીસેમ્બર સુધીના એ તેર માસના કાંસનિવાસથી કવિનું જીવન આમૂલ પરિવર્તન પામ્યું.

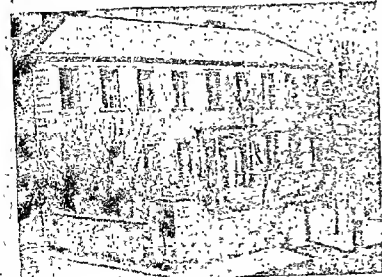
ઝાહીઅન્સમાં રહીને ફ્રેન્ચ ભાષાના પાઠ શીખવા નીકળેશો. 'વિ બ્રેટા' (Biotina) એક ટૉલ્કરની (ગિતાથી આર વર્ષ થાઈ) નીકરી એનેત વાણે પાસે પ્રેમના પાઠ શીખવા બેસી પડ્યાં. આ

કવિ પરંત્રવયે વરણુવાનીમાં (જી. આર. હેલ્ડના દ્વારા ચિત્રિત)

પ્રેમનો આવેશ પાછળથી બેઠકો તો પ્રળય થઈ પડ્યો કે તે એક ચેરકાનુવી બાળકીના જનનમાં પરિણમ્યો. આ પ્રેમની કથા તેણે પાછળથી પોતાના 'સોફાફર ઝેન્ટ બનિયા' નામે કાવ્યમાં ચૂંટી છે. એકે આ પ્રસંગને ખુલ્લો એકદાર તો તેણે કરી કર્યો નથી. કોણે ને એના ચરિત્ર કાશોએ એ સંગ્રમે મીન ન સેવેલું પણ પોતાનાં આત્મ-જનો—બેન ટોર્સો ને પત્ની મેરીથી તેણે આ સજ્જ કરી છુપાવ્યું ન હતું. અનેક વર્ષો પછી પ્રોફેસર હાવેર આ પ્રસંગનું સંશોધન કરી.

૧૮૮૨નો એ કાળો તેણે એનેતના ગામ (બ્રવા)માં ગાળ્યો, તે દરમિયાન એ માનવપ્રેમી કવિ ફેલ્કાક ફ્રેન્ચ આફસેના રોસનમાં ગાળ્યો. એ સી ફ્રેન્ચ કાવિતાના વિશેષી હોવાથી કવિને સહજ રફવિત ડાહ્યાના બધું જટ થયો. પ્રેમ, કુણા, ત્યાગ, આશા અને સહા જેવા માનવ-પણે આનો દ્રિકનો, કાન્સના વસ્તા પડનાં દરેયોથી એનું હૃદય દ્રવી નવ ફ્રેન્ચ કાવિ પ્રત્યેની કોની આ સગવડી બગાડેલી લાગણી, વચમાં પોતાથી પેહર પડેલ આગળ એવા વિશાલ ઘાપે સાથેની કોની મોડીમાં એણે મૂર્તિમત કરી છે, અને પોતાની આત્મકથા જેવા કથાના કાવ્ય 'પિલ્ડુ'માં એનું એક જીવેત દેખાવિત હોયું છે. કાદ-રિન અને ટોર્સોથીને વાદ કરતાં વર્ત્યવર્ધના ઔદિક જીવનમાં ઘાપેની ગસર સૌથી પ્રળય છે. 'હવાર'ના વનપ્રદેશમાં સદાયે સાથે બઠકતા આ બે વિગેર વચ્ચે રાખેલા આદિ, એત અને અસ્મિતાની અનેક ચર્ચાઓ આપતી. બંને મિત્રોને સગાજાજાનું આદર હોયે રસ, નજરોનનર એવેથી પોરિત માનવતામાંથી જન્મેલો દતો.

દાદરમાંથી આંધ્રી આ માનમાં ૧૮૮૮ની ડગે અપ્રિલ કવિને જન્મ મળેલો

કવિ વર્ણવેલી નાની બહેન, અને તેની છ-
વનમત્રની મિત્ર બની રહેલી ડૉક્ટોરી, એણે
એની છવનમત્રની બનીને ફેર આપી. બાકને
આતર છવનમત્ર અવિશદિત રહેલી ડૉક્ટોરી-
એ પોતાનું છવનમત્રને જ અર્પણ કરી પુઠક
એણે ગિયમિત કમેટી રાજનિશિમાંથી કવિ-
છવનમત્રી મોટા બામની સામગ્રી મળી રહે છે.

સપ્તરોહ વચનજ્ઞાતા, રવાનદોહ ટેકરી એના પ્રદેશમાં, કાલકિરના માનની માણ-
લેક ડુર આવેલું 'આલ્ફ્રેડસન મેંગર' નામે પ્રકાન, ન્યાં પોતાની બહેન ડૉક્ટોરી
સાથે કવિએ પોતાની મેઘ છવનમત્રની તબો; ન્યાં દુનિયાના સાહિત્ય-જગતમાં
વિરલ એલી (ગમર-શિવરની મોતી એલી) વર્ણવેલી ને કાલકિરની મોતી એલી, ને
ફાણી; ન્યાં આલેલી મનમર કાવ્યચર્ચાઓના પરિણામે જગતમાં મેઘ કાવ્યોમાં
મળુના કાવ્ય ઘોડાં કાવ્યો વાણી એ બંનેના સુખી કાવ્ય-લંઘ્ય 'શિરિષ્ઠ બિદાદોહ
રચાયો; ન્યાં કવિના આત્મકથાનાં જેવું તેનું મહાન કાવ્ય 'ધ પ્રિયુઝ' લખાયું.

ની બીજી લાંબી કવિ 'દિનિષ્ઠિત રશ્મિક'ની રચના કરી, તે બીજી વર્ષ
લગભગમાંથી એનું પ્રકાશન થયું વિવચ અને દેહી બહેનો દિનિષ્ઠિત 'ધી
દનિષ્ઠિત યોગ'થી આગા થયું જ નહીં નથી આખી જે કવિ એકથી જ
કવિયા છે, અને આના આગામી રસોની લગા બેધિતો અસર સ્પષ્ટ
વરતાઈ આવે છે. એમાં કવિના પુજા થયોમાન સામગ્રીને લગના
વિચેરોએ તે વિષયે આજુ પાતાનો રોષ પ્રગટ થયો. ત્યારે, ટાણ
તે કૌટુંબજગત અજુલા કે. કવિ જ નેવાને અધેષ સાહિત્યમાં કો
નવી પ્રતિભા જગતની એકેને પોતાનો પરમ કોનાવ પ્રગટ કર્યો.

મેટાટાજગતમાં એ સ્વાસ્થી પારીત્ર્ય થયો. એક જ મહિના પર
ન્યાં કવિની ભવાનક કવલ થાતી દની મોટી રવાની રોડીએમાં
કવિની એ મોટી દાની થયો; પણ માનવજાતની ધુનિ મારે આવી
કવિના કમાનકોળ અનિવાર્યતા જે એણે રવીમારી લીધી, અને કિરો-
ભગતમાં એણે કાનસ ડેડપુ ત્યારે એનું કવિમુગ્ધ થાન ચાલ રહ્યું હતું.

'Hills was it in this dawn to be alive.'
જેમક આવીને એણે રોષ કાનિલે પુરુષાર્થનું 'મૈત્રીકોલ ફોર પ
રોષ રોષાર્થન' તો લખ્યું. પણ દિવસે કિરોરે એ જ કવિનો
પરિણામર વિષે એને જમખામતો થયો. એ કાનિલી મુજ પ્રેર
રોષની વિચારસરનીથી કવિની જ રિતમાં કાનિલે પ્રગટ કરી
રહી દત્તો. આમ, રોષે વર્ષના આનવકોલિયા કાનિલેવાની પ્રવા
પુષ્પાની આની પરદની, મેટાટામાં કવનમાં કવિરિશિવ કોષ પુનઃ
પ્રગટ થયું. અને થયેલ તે વર્ણવેલી આંખ અનમત્રી આગા
આપારને મોટી દાની થયો. એ પુરતો તે વિશિષ્ટ કાનિલનું
'એનાવામરી દનક પોતિરિષ્ઠ કાનસ.' એ જ વર્ષનો, ૧૯૪૩માં એણે
તેની આસર નીચે 'વિરલ એલ કોરો' નામની પોતાની એક મહા-
૧૨૬ (જુલાઈ ૧૯૪૪)

રવાની કવિસર કરી અને બીજી વારસો એ પરી કરી. આ કવિમાં કવિના
પોતાના કવવચનકારને તાલ પળ પુરાયો છે.

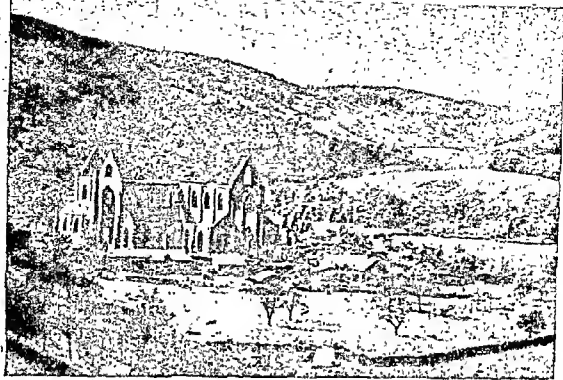
૧૯૪૫માં સપ્તરોહમાં કાલકિર સાથેના પ્રથમ પરિચય બાદ
વર્ણવેલી એ કવિ એની આગળને દરખાશી વાંધી સમજાવી એનો રશ્મિ
કવિદાસ (જે પ્રથમ અધેષ સાહિત્યનો એક વિરલમણીય કવિદાસ
મળ્યો છે) કાલકિરને પોતાના પુરતક 'આયોમાફિયા કિદારિયા
માં આલેખ્યો છે. કાલકિરને એ કવિમાંનું અપર્યાપ્ત કોશન થયું તે
પાછળથી એના કાવ્યવિચારમાં મુજ તરવ રોષે વળ્યું થયું છે.

પણ 'વિરલ એલ કોરો'ની પૂર્ણકવિ પછીનો કાલ વર્ણવેલી
છવનમાં સોરી વધુ રહ્યોમાવ અને કોરોડીનો છે. આ કાલમાં જ
એનામાં કોલ નવા જ વર્ણવેલી જગત થયો લાગે છે. કવિ વિચેરો
એ કવિ અરજાઓને જુલક વર્ણવેલી રોષકાલગના ૧૯૪૫ના ગિવાસ
કાલમાં 'ધ મોડરન'નામે નાક રચેલો તે કો આપ છે. એ ૧૯૪૫નું
આનું જે વર્ષ વર્ણવેલી છવનમાં કાવ્યત મહાવનું છે. એક આનું
કમેલ, રોષ કવિને રોડકિર એના છવનમાંથી નિદાલ લે છે, અને
બીજી માનવજાતી દોષોને ને કાલકિરના પ્રેરક થાય છે:

'O welcome Messenger! O welcome friend!
A captive greets thee—'

આપા કવિને વરે, પોતાના છવનમાં આનું પરિવર્તન આનું તરવ
આ એ અનિવિચારો કવિએ કવવચનકાર કર્યો છે. રોષકાલગમાં
કવિએ કોરોડીની માથામાં આ કિંબ છવનનો આરંભ કર્યો. કવિએ
વર્ણવેલી મેટાટા પ્રેમથી નવાજીયે દત્તો; એનેતવા અને કવિના
બંનેની જગત એ આ એ અનિવિચારો-ડૉક્ટોરી અને કાલકિર
ન લીધી દેલ તે આ આખી પહેલા કવિ કરીને પાછો આવ્યે

મતના એક
જ દાખલું
બ પ રથના
નંદન અર્પણ
ખેડિયેર

ધની ખીણમાં, રમણીય નિર્ગમકમની વચ્ચે આવેલા ટિન્ડન દેવળના ખાડપેરા તેની મુતાકાત પાસે વડેઅર્ધ સંબંધ કાળ્ય (સાઇન્સ ક્લબ ટિન્ડન ક્લબ) નવતમરનાં ઉપર કાળ્યા પેરી ગણાય છે. એમાં એણે કુરતમાંની પોતાની અન્ના, અને 'માનવતાના પ્રિયતા પ્રશાંત સંપ્રીત' કરી રિયતિ પ્રત્યેની હાથહાં વ્યક્ત કરી છે. વડેઅર્ધ પાતે એ કાળ્યબિધે લખે છે કે 'એ પાતાવરણ નીચે એ પાણી એના રમણીય નેટલું ગાધુર રમણ માસા કાઈ કાળ્યના ચાલાવરણને મને લાગ્યું નથી. મારી બહેન રૂંદોથી સાથે ચારપાંચ દિવસ પ્યા બાઈ ટિન્ડન ઊઠીને તરત મેં તે રાત્ર કહ્યું, અને સાંજે બિરટલમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તે પૂકું કહ્યું. એના કોઈ પણ પંક્તિમાં ફેરફાર નહોતો થયો, કે હું બિરટલ પહોંચ્યા ત્યાં સુધી એના કોઈ પણ પંક્તિ મેં કાળ્ય પર મારી પણ ન હતી.'

મ થયો હોત. આ પરિસ્થિતિમાંથી કવિને હઠારી તાટિ માત્ર કવિ પાતે જ નહિ પણ આણું થે જાયતીને કોલરિનું કુણી રહેશે. પોતાની એ છવનહારી પેના લાગણી કવિનીચેની પંક્તિઓમાં અક્ષ કરે છે:

She gave me eyes, she gave me ears,
And humble cares, and delicate fears,
A heart, the fountain of sweet tears,
And love, and thought, and joy.

૧૮૯૫ના જુન માસના એક દિવસે, ૭૫૪ કહેલા કે 'ધ બોર્ડરસ'નું વડેઅર્ધ ન્યારે કોલરિન આગળ પળ કહ્યું. એ દિવસ એવેજ સાહિત્યના સદ્ગુણવતી રસ હતો. એ વાચનને પરિણામ એ જ વચ્ચે ને મેઝી ની તે અઘરે-શિશરની રોત્રીના અપવાદ સિવાય દુનિયા સાહિત્યજગતમાં અતિ વિરલ છે. (એ કોલરિનની રચના આ એકમાં 'આ માસની વ્યક્તિચિરિય' છે આવી છે.)

હવે કોલરિનને નિકટનો સદ્ગુણ સાધવાને વડેઅર્ધ અને રોત્રી કોલરિનના' નેધર રજાવેના નિવાસ પાથી માત્ર ત્રણ માઇલ દૂર આલ્ફ્રેડસ્ટનમાં રહેવા ત્યાં બેનેના ઘરની વચ્ચેના માર્ગ પર રોત્ર ને રોત્ર વાચ્યમાંજો આશ્વતી એના સુરેણ હતિહાસ પણ

પેનીચે: આલ્ફ્રેડસ્ટન ઊડયા બાઈ કવિ માસમાંઆમાં ને 'ડવ કોલર'માં ૧૮૯૫થી ૧૯૦૮ સુધી રહ્યા તેમાંના કવિનો અભ્યાસખેડ. આ રાતાબી કસમ વખતે એ જ મહાનમાં કોઈ બેવરિસે મેચલ લાગણી કહેલું ને આજના કવિઓએ કવિનાં કાળ્યા વાંચી સંભળાવેલાં. કવિ આ મહાન ઊઠીને રાહડલ માઈન્ટ રહેવા મયા ત્યાં સુધીમાં અર્ધ તેની ચળીખરી અંધ કૃતિઓ રચાઈ ચુકી હતી.

પણ હોય ને? સાચું હતું તો બેઠાં સાથે નીકળવા જેવું જ નથી.

‘દે...દે...’ જિતુભાઈ તરત બેઠી રહી ગયા ને યિ. શાહ સાથે ‘આવજો’નો શિલાચાર પતાવી તરત સીધા ચાર કુવારાના નાહા ભપકયા. તેમને પહેલી તો યુરસી ચરખો એવા લોકો પર, કે જેઓ પોતાનાં બેઠાંને સાંચવી શક્યા નેથી લોકો નથી ધરાવતા. પોતાનાં બેઠાંને કાઢી કાઢી દેવાનું હતી નહીં છતાં જેઓ તેનો જરાપણ સામને ન કરી શકે, અને લાસ આંખ પણ ન કરી શકે, એવા લોકો પરજીવા હશે શુ કામ કે વળી તેમને આંખ પણ થયું કે આવી મિસરી થી દોષ ત્યાં અને ત્યારે બેઠાંએ આવતાં હશે શું કામ? પણ આવા પંદરમી બેઠાંરત જેવા મુખે લોકો પોતાનાં આનંદ વ્યત્ન કરવા કેમ ન નીકળે? પણ ત્યારે આ સ્ત્રીઓની ઉઠતી થાય એવું શું? આપણે આગાહ થયા તે શું આપણી આવી હલકેતાને છૂટી મુકવા માટે?

‘જો...દે...’ સાચા જગતી લોકો! આરતનાં રંગતંબુદિને ન શોએ એવા આ સખ્તો એકાએક જિતુભાઈને કંજાયા. અને તેનાથી થે વધારે આ શોખના વર્તનને તેણે ભલે રહ્યાં. એ બંદોસાતે જિતુભાઈનો વિચાર-પ્રવાહ અટકાવી, અને તરત તેમના વિચાર-પ્રવાહ આચારનું કૃપ પકડ્યું. પહેરજીવા અજવામાં હાથ નાખી તેમાંનાં કાગળિયાંમાંથી એક ટાંકણી નેમણે શોધી કાઢી.

હજી આ કામ પૂર્ક નહોતું પત્યું ત્યાં તો છામેથી ધરવે આવતા માનવપ્રવાહમાં કાંઈ મિલંભો ખ્યાસ આપતા છામેટા માણસો, એક બીજાના હાથ પકડી, ‘દે...દે...’ કરતા, સામેના અને આજુ-બાજુના લોકોને અજાણતા અને તેમની કપર પડતા, લગ્નગમ દોડવે આવતા હતા. જિતુભાઈએ તેમની સામે નજર માંડી અને એ મેળું જેવું તેમની પામે આજુ કે તરત જ, પોતાનાં ડાબે ખસે આગળ કરી તેમાંના એક માણસની છાતીમાં એના તો નેરથી શાકની દીધે કે પેલો જુવા પાંચી કોકણ, અને આવો નહિ હવે પેલો અતુલન ધારથી પોતાને સોંપી ધકો મારતાર સામે તેણે ભેળું. અને ત્યાં જિતુભાઈનો સીનો જોતાં જ તે સમજ થયા કે અહીંથી છાત્રામના આગળ વધવામાં જ માફ છે. મેળંબા ચાલુ બંગાણ પડવાથી એ આખી ટોળી જરા અચકાઈને બીસી રહેવા જતી હતી, ત્યાંતો પેલા ધકા ખાતારના સુઝક સખ્તોને તેમને કહે પડ્યા: ‘ચાલો, જો ચાલો, જલદી કિલ્લાના બેઠાને બંદોસ.’

પણ એ ટોળી તો પૂરી પસાર પણ નહોતી થઈ, ત્યાં તો માનવ સામર્યું એક બીજું મેળું જિતુભાઈ પર ધર્યું. આ ટોળીની આગેવાનના મેળમાંથી ને સખ્તો નીકળતા જિતુભાઈએ સાંમન્યા દવા તેની સાથે તેના સાથીદારોએ ને પછાતકર્ષાં કહારો કાઢ્યા, નેણે જિતુભાઈના દિગા અને જગતી મૂક્યું, અને તેના પરિણામે પેલા આગેવાનના પડખાના એક એવી તો શોખની કાણી પેલી કે તેને કહસેલો તેની છમ કાસ બેઠારી નીકળી પડ્યો! સરસ્વતી કરતી એ છત્રને તેના મેળા જ બંદીવાન કરવા જિતુભાઈએ પોતાનો હાથ ગપાકયો, પણ ટોળી અને તેનો આગેવાન ચેતી ગયા. એકે તેઓ બધા બેગા થઈને આ એકલાને પહોંચી વળે તેમ તેમ હતા જ. પણ અત્યારે તેમનું કાંઈ બીજું જ હતું. એટલે ‘આરે, એરે મિરતરે ભલે ને સીધા જતા હતા, જિતુભાઈને ખસવાની તક આપવા વિના શેને જ ખસી ગયા.’

તે સાથે જ જિતુભાઈને પણ પોતાની બૂલ સગમળ. ઓવા પ્રસંગે ગિલ્ત જુગાને તે બાજુ હારે. એ સુચ તેમને માટે નવું તો નહોતું જ, પણ લાગણીના પ્રવાહમાં તે ખેંચાઈ અંતુ હતું.

તરત જ તે સ્વરસ થઈ ગયા.

‘જો મારી! હાથ, હાથ! આ મૂકા...’

જે બાજુથી અવાજ આવતો હતો તે બાજુ જિતુભાઈ ફાંપી. તેણે તો નીસે વરસતી એક ટોળી ત્રણેક ઝુંડાઓની વચમાં ફસાઈ પડેલી હતી. આજુબાજુ એવી તો મિસરી હતી કે ત્યાં તરત પહોંચવું મુશ્કેલ હતું. અને પેલા ઝુંડાઓ આ લંબો લાસ લઈ રહ્યા હતા. બહુલાકણેલાને ‘સિદ્ધ સખાજી’ના ‘સરકારી’લોકો પણ ત્યાં હતા; પણ તેઓ જેમ બને તેમ ફર ખસવાની જ પ્રયત્ન કરતા હતા. અને એ કાર્યમાં સહિય રસ નહિ ધરાવતા છતાં એ દરેકને જીવન પુરા થતા કેટલાક લોકો ઝુંડાઓની ચોમેર બેઠા રહી આનંદના હૃદયોથી બીસતી રહેતા હતા. તેમના આ આચરણને વાંધી પેલી બંદોસ પેલા ફોરી રીતે પહોંચવું એ સમાલ હતો.

પણ એ સમાલ પહેલેથી જ જિતુભાઈની આંખ આગળ હતો. તેમણે હવે પેલી ટાંકણી કાઢી. અને ‘બાજુ ખસો, બાજુ ખસો’ના અવાજથી ને કામ ન થઈ શકત તે કામ એ એક દબના મિરેપ દબિયારે કરી આપ્યું. ટાંકણીનો સ્પર્શ અને થયો તે આઠા સિરકાર કરી પાછળ ભેગા ફરતો; પણ એ પાછળ ફરતો તેથી જ જિતુભાઈ માટે આગળ જમના રહેતો થઈ ગયો. પરિણામે શોડાક જ વખતમાં તેઓ પેલા ઝુંડાઓ પાસે પહોંચી ગયા. પછી આજુ ઝુંડાઓ ને વર્તન ચલાવી રહ્યા હતા તે તેણે ભલે તેવું નહોતું.

જિતુભાઈએ તેમની પાસે પહોંચતાં જ પાછળથી ડાબા, હાથ માંતું નાનકું શસ્ત્ર એક ઝુંડાના પડખામાં બેસી રહ્યાં, અને બીજી તરફ, એની સામેસાથ, જમણા હાથથી બીજા ઝુંડાના પડખા ખામાં એક મુઠો લગાવ્યો. બંનેથી પાછળ મેળે ફરતો અને સોધા જ જિતુભાઈ મુકો બંદોસની પાસે પહોંચી ગયા. સામેની બાજુ હવે એક ત્રીલે પણ હતો. શું મર્દ રહ્યું કે તેની તેને ખજાર નહોતી. પણ શોખની સ્પર્શ એવી એક બીજી તેની છાતીમાં સંરેશી પહોંચાડ્યાં સંરેશી તો હવે ત્રણે જમણે પહોંચી ગયા હતા, અને એ સંરેશાને છવતોભવતો અર્ધેતેમની અને નેમના શિકારની વચ્ચે બેઠા હતા.

સામેના ચાલું સલામતી શોધવી એ ઝુંડાઓ—અને ખાસ કરી— યુનેકારોની ખાસિયત એ પેલા ત્રણ જમણે ભેળું કે હવે શિકારને સતાવે. એ પોતાને માટે સલામત નથી. એકથે વધારે બાજુઓની ની તેવારી દોષા છતાં જિતુભાઈને ને ફરવી ન પડી. અને તે સર્વ જ થયું; કારણકે શેને જેને જાણવા આજુબાજુ હતાં તે બંદેન તેમની દેસનચતિ દર્શિયાન જ, સામેનો ફરવાની અસમર્થતા તથા માનસિક આધારને લીધે બેમાન બની ગયાં હતાં.

પણ જિતુભાઈને તેની કાંઈ મૂંઝવણ નહોતી. તેમણે શાલિયે એ બંદેનને પોતાના ખમના આશ્રય આપ્યો. આરે બાજુએ બંદેન તથા તેમને ચંદોલા આ માનવ સામર્યમાંથી રહેતો કોરીતે કાઢે. એ બીજા અતુલનથી નહિ સગમળ. નેમણે પાસેમાં પાસેના કુર પાસ વરફે માર્યું કરવા માંડ્યો. તેમનું સસાજ ગરીર, તેમની બેઠી મુખમુદ્રા અને સાથે એક બેમાન બંદેન, એ દરેકે તેમને માર્યું કરવા માંડ્યું તથા સરળતા આપી. જેમતેમ કરી, ફૂટપા પર પહોંચી, એક મહાન પાસે તો પહોંચી ગયા. પણ હવે શું?

જિતુભાઈએ નજર પહોંચી. એ દુકાન મૂંઝીને ત્રીજું જ મહાન એક સાળાનું હતું. જિતુભાઈએ તરફ જ પડવા. પોતે તો રજિયાપણ લગામાં આવેલી પાથિનિયર હાઈફેશમાં શિક્ષક હતા, પરંતુ આ સાળામાં પણ તેમના એક મિત્ર ગિ. મહેતા શિક્ષક હતા એ તેમજ અજાણમાં હતું. સાળાનું ઉદ્દેશું એકરથી બંધ હતું જિતુભાઈએ પગને

પાસ, પણ દાઢી જોડાવું પાડે ત્યાં સાંઠા પાસે પાવડા પહેરવાં સ્ત્રી-પુરુષો એવા થયાં હતાં. તેમણે પણ અમે પાડી. થોડી વારે કહેવાની ટોંકાવારી કપાડતાં એક બેથળે સવાલ કર્યો: 'કીન હે રી?'

'દરવાન ખોલો!' જિતુભાઈએ લગભગ દુઃકાના તોચાંચી વાતકરી. બેથળે જરા અચકાઈને બેઠી રહી, અને બહુ વિચારામણમાં પડી. સાથે જ તેણે કહ્યું: 'તુમ કીન હો—ઈન્કોલમં તો કાઈ નહિ હે.'

'ઈન્કોલમં કીન નહિ હો? મુંલે માલુમ હે મગર હેનો, ચે મહેતા સા' બંધી બંધન બેઠોરા હો ગઈ હે. કસકો જરા હપર રખની હોગી જલદી દરવાન ખોલ હો.' 'મિ. મહેતાનું નામ નાપરવા પાવડાં હતાં. જિતુભાઈએ પેલાં બેથળાં બંધેનને તેમનાં બંધન બંધની ટોચાં હતાં. બેથળે, જરા આનાકાની સાથે અને પૂરી આનંદા છતા, રહેલું બોલ્યું. 'કો દરમ્યાન આનંદબાલુનાં સ્ત્રીપુરુષોને કહેશે જિતુભાઈએ કહ્યું: 'આટલામાં કોઈને પ્રાથમિક સારવારનું કામ આચરે છે?'

એક સાથ પોતાની સાથે પોતાનાં પત્ની તથા બંધેનને ઘડીને લેતા હતા. એમાંથી બંધેન કહ્યું. 'હું સામાન્ય બન્યું છું.'

'તો મને જરા મદદ કરશે?' પેલાં બંધેન તથા તેમનાં બાઈ-બાબી પણ જિતુભાઈ સાથે સાજામાં આવ્યા.

સામાના પાકાનમાં વંચે નાનુંસરણું ખુલ્લું મેઘાન દટ તેની કામેર વચોં હતા દરેક વર્ગની આગળ એક સભ્યશ્રીએ જોડાયા હતા. જિતુભાઈએ ધીમે રહીને પેલાં બેથળાં બંધેનને જોડાયા પર સુવાડખાં, નેનવાં આવનાર બંધેનને પૂછ્યું. 'બંધેન, તમારું નામ શું?'

'હું શીલા.'

'તો મુશ્કેલી બંધેન, તમે આ બંધેનને જરા શુદ્ધિમાં આણે-ફાવશે ને?'

'અરે હા, હા! જરૂર ફાવશે.' કહેતાં કહેતાંમાં જ શુશીલા બંધેન પોતાનાં કપડાં બ્લેઝિંગ કરી પેલાં બેથળાં બંધેનને દવાઓ લીધા. જિતુભાઈ ઢબે સુશીલા બંધેનના બાઈ તરફ જણાવે: 'તમારું નામ શું, બાઈ?'

'દરિપ્રસાદ.'

'તો તમે, દરિપ્રસાદભાઈ, અહીં શેકારોને? હું જરા ટેલીફોન કરીને આણું છું.'

અને, જાણની રાહ એવા વિના જ જિતુભાઈ બેથળાં સાજામાં ટેલીફોન કર્યો તે એ બન્યું: દવા.

બેથળાં બંધેનને અહીં કાવતાં સુધીમાં જિતુભાઈએ થયેલા વિચાર કરી નાખ્યા હતા. પોતે એક બંધેનને બગાળી કોઈકને કાઢી નહોતો. બીજ કહેલીયે બંધેનોની એવી જ દરખ પતી હશે તે તેમના ખ્યાલમાં હવે.

એટલે, સોધા પહેલા તેમણે વરાસામની પાળે પોતાના એક એજબીતાને ટેલીફોન કર્યા: 'દરિપ્રા કોણ? ... એ તો હું જિતેન્દ્ર ... હા, તમે કોણ? કોણ, બાણ કે? ચાક, સારું થયું... હા, કામ તો છે જ ને? હા, પરંતુ તો એ કે જસવંતભાઈ તેમને ધેર કોણ તો તરત બોલાવ... ઝૂંની નીચે જ છે... આહો! તો એમને કપર બોલાવ.'

કામ સરખ થતું એટલે જિતુભાઈના મોં પર સંતોષની દેખાએ આવી. ટેલીફોન પર થોડી વાર ચાલત રહ્યા પછી ફરી વાત રમ્ય થઈ: 'દરિપ્રા કોણ જસવંતભાઈ? ... એ તો હું જિતેન્દ્ર. હું અચારે ચાર કુવારાના નાકા પાસે નવમાસેટ દાહરકુવામાંથી કોણ છું હો એ જ કહું છું... આજે અહીંના રેતાઓ પર ખૂબ જ બિડી વધ છે. અને તેમાં કેટલાંક અનિવચનીય વસ્ત્રો પણ પેલાં છે...; બીજું તો કીક, પણ સ્ત્રીઓને દેરાન કરવાના બનાવ પણ બની રહ્યા છે... તમારી

આપેલી તાલીમને ઉપયોગ કરવા માડ્યો છે. ... એટલે જ કહું છું ને, કે તમારી મદદની જરૂર છે... આપણી ટોળીના જેટલા પક્ષા હાથ લાગે તેટલા બધાં તૈયાર થઈને જ આવે... ખાસ કરીને આપણા બંધ... જે મારા બંધ કોઈ લાગી શકે તે માટે... બધા જલદી બેઠો... 'હુદ તમે આવો હો પણ મારે શી ચિન્તા રહેશે. 'આમ' તો તમારે જ સંભાળવો. પડશે હા, પીરખાઈને પણ ફાન કરું છું. બનતું બધું કરું છું... આહો! ચાર, આવી પહોંચ્યા.'

જસવંતભાઈ ગળ્યા, અને ખુદ તેણે જ આવી પહોંચતા હતા તેથી જિતુભાઈ ખુશ થયા; કારણકે તેક નાનપણથી જ જસવંતભાઈ, એકબાજુ કુરુબીની વ્યાયામશાળાના તાલીમ પ્રાપ્ત હતા અને આવા બધા પ્રસંગોએ તેમની એ તાલીમ ખૂબ ફાયદા મીપડતી. જિતુભાઈ કાંઈ પહેલેથી એવી તાલીમ પ્રાપ્ત નહોતા, રાજનગરમાં આદ્ય વર્ષ પહેલાં એક વાર દુલ્હર મઈ બધું હતું. તે પછી જસવંતભાઈ બીજામાં ને બીજા વ્યાયામ કાર્યક્રમોએ એના મળી ફેટલાક તાલીમ કેન્દ્રો, નાઈટ કેમ્પ્સ, શેકે કયાં હતા વાતાવરણની ચંદ્રમીને સમને જિતુભાઈ આવા એક કેમ્પમાં જોડાયા, તે ધોંજસવંતભાઈ તથા બીજા વ્યાયામ કાર્યક્રમોના હાથ નીચે તાલીમ લીધી. ચિંપી એમને જ અનેક લાભ થયા તેમાં એક એ પણ હતો કે તેમનાં રેખાંશ અને સરીરામાં થર કરી જોડેલી 'વાયુવાસાહી'એ રાત તેવા મારી હતી.

જસવંતભાઈ સાથે ટેલીફોન પર વાતચિત પતાવી જિતુભાઈએ ચાલિવતર સોસાયટીમાં બીજા મઈને ફાન કર્યા. પણ સમાચાર મળ્યા કે તેણે તો બહાર નીકળી મથા છે અને હવે કયાં ગળા શકે તે ન હતી. સમાચ. છતાં એ આજુથી બીજા જે મિત્રો આવી રહે તેમ કોઈ તેમને અહીં મોકલવા એમની સંવનાઓ બીજા એક મિત્રને પહોંચાડતા જિતુભાઈએ વ્યવસ્થા કરી.

નાઈટ કેમ્પમાં બીજા પણ બે ચાર કાર્યકર્તાઓને જિતુભાઈએ ફાન કરી નેધ્યા, અને જે જે મળ્યા તેમને વાર કુવારાના નામે આવી સામાનમાં પોતાને મળવા બન્યું.

તે પતાવી જિતુભાઈએ સારંગ મોડી પડના પાણીસ થાપેટ ટિફિન કર્યા, અને ત્યાં કેન્દ્ર પરના કેન્દ્રોને કારણે વસ્તુનિર્મિતિ આગળની, થોડોસે પાણી સાથે ચાર કુવારાના નામે આવી પહોંચી બેઠાંબેઠાં

કેનુંકાઠોના પચપર પોતાના બટ એવી તો સચોટ રીતે ખેંચતા અને સુઝી, ખખા ને મેળવીને કપયોમ એવી તો નિચક રીતે કરતા કે...

કરવાની જરૂર નહોતી. ઇન્કેકેરે પણ સારીરીતે વાત કરી અને જુઓનું કે પોતે તે અંગે જરૂરી લખિ પતાવી આવી પહોંચે છે.

આ ફરિયાદના સાળાનો પગી આવી પહોંચે દત્તા અને જિતુભાઈની સામે બેસી રહી "સા'બ, 'સા'બ" કહી તેમનું ધ્યાન ખેંચતો હતો. તે શું કહેવા માગે છે તે જિતુભાઈ સમજી ગયા હતા અને ત્વરી તેને બોલવાની તક આપવાને બદલે પોતે જ સાધું પાછું: 'તમારે હેઠગારટર સા'બ કે ધર પર ટેલીફોન લેવ વા નહિ?'

'નહિ, સા'બ, હેઠગારટર સા'બ કે ધર પર તો નહિ લેય, લેકિન બાલુ મેં કાઠેર સા'બ સા'બના ધર લેય. બોર વો સામ હેઠગારટર સા'બ કે ટેલીફોન પર જુલતાં લેય.'

'વો કાઠેર સા'બ કા નંબર કયા લેય — બાલુ લેય?'

'ટૂંબે સા'બ, વો બારડ પર સબ નંબર લિખેલું લેય; કસ મેં કાઠેર રામપરસાદ વિયાસ કા નામ પર લેવીએ.'

જિતુભાઈએ એ નંબર શોધી હેઠગારટરનો સંપર્ક સાધ્યો. તેમને પરિચયિતી અંબીરતા તથા તેમની સાળાનું મહાનની અગત્ય સમજાવી અને મોડા કલાક માટે તેમની શબ્દાનાં મેજાંન તથા બેચારે ઝોરડાનો કપયોગ કરવા દેવાની ગામચી કરી. હેઠગારટરે સરખાતમાં તો જરા હા-ના કરી, પણ પછી તેઓ કમળ થયા અને પગોને ફોન દોરા જરૂરી સંચાન આપી.

ટેલીફોનનું કામ પતાવી જિતુભાઈએ કહેલો આ-આ. પેલાં બેબોન બનેલાં બહેન હવે બાનમાં આવી ગયાં હતાં અને સુશીલાબહેનના જુઓના પ્રમાણે તેમને ખાસ સારવારની જરૂર નહોતી પડી. વળી એ પણ જાણવા મળ્યું કે પેલા બહેનનું નામ તારાબેન હતું. તેઓ પોતાના પતિની સાથે રોશની બેચા મીઠાઈમાં હતાં, પણ આ લતામાં આવતાં જ કેટલાક તોફાની લોકોએ ઘસાધસી કરી તેમને ફરાર પાકી રીધાં હતાં અને તે પછી તે એકેલાં પડ્યાં...

પણ પછીની બધી વાત તો જિતુભાઈ જાણતા હતા.

— હવે જિતુભાઈએ ફરીથી બહાર જવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેમને

યશું કે તેમના બટ આવી ગયા હતાં તો સારું હતું. હલકા પછીના બાઈટ કૌચ વગેરે તેમણે તથા તાલીમ પામેલા બીજા બંધુ મિત્રોએ ખાસ આંદર આપી રોક-બટ કરાવ્યા હતા, જેને તાજે લેખેની નાળ તથા બિમા મળ્યું બીજા બંધુઓ હતાં. બહારની સખત ગિર-ફીમાં અને તેમણે ખાસ કરીને ખુંડાઓ સાથે કામ લેવામાં તે કેટલા કપયોમો થઈ પરે છે તે જિતુભાઈ અનુભવથી જાણતા હતા. પણ ગિર! અત્યારે તો એ બટ વિના પણ મિરદીમાં ધસવાનું જ હતું.

જિતુભાઈ બહાર આવ્યા, જેમણે તો ગિરદી ખ્યાલમાં પણ ન આવે એટલી બધી વધી પડી હતી. આવી મિરદીમાં બીજું કંઈ નહિ તો જંગલ અને બેબાન બનવાના કિરસા પણ સંપ્રધાયે બનવાના. જિતુભાઈને કામનું કે પ્રાથમિક સારવાર અંગે પાકો બંદોબસ્ત કરવાની જરૂર છે. તેઓ તરત જ ટેલીફોન કરવા પાછા ફર્યા. ત્યાં તો અવજ સંજયોગો: 'જિતુભાઈ!'

પાછા ફરીને જેમણે તો બાલુ અને રજની આવી પહોંચ્યા હતા, એ બેને એકેલા જ નેલો જિતુભાઈથી પુછાઈ ગયું: 'કમ, એટલા જરૂ બીબ બધા કયાં છે?'

'અમે તો તમારા બટ આપવા આવ્યા છીએ.'

'અરે, બાઈ! સરસાં આવ, એની જ રાઈ જેતો હતો, લાવ.' બાલુએ થેલીમાંથી બટ કાઢ્યા. તે પહેલાં જિતુભાઈએ કહ્યું: 'બાલુ, બને, અંદર સાળાની એલિસ પારે ટેલીફોન છે. ત્યાંથી સેકન્ડ-હાન્ડ ડ્રગ્સ-બુક્સ એસોસિએટીશનને ટેલીફોન કર ને કહે કે તેઓ એક સારવાર હુકી આપેલાં મોકલે. બાઈની પરિચયિત બહેનો સમજાવે.'

'રજની' બાલુએ કહ્યું, 'તું ટેલીફોન કરવા બ. એટલામાં ગારે જિતુભાઈને અસવંતભાઈનો સંદેશો કહેવાનો છે તે હું પતાવું.'

'વારુ' કહી રજની બિપડયો.

'તમારો ટેલીફોન આવ્યો કે તરત જ અસવંતભાઈએ મને તમારે ઘેર મોકલ્યો અને કહ્યું કે ગારે રજનીને સાથે લેતા જવું અને તમારા બટ લઈ તમને પહોંચાડવા. હવે બાઈની વ્યવસ્થાનું કામ રજનીને રોપી આપણે જ જાણીએ બહાર યાદ કરવા જવાનું છે. અસવંતભાઈ અને બીબ બધા તો સીધા જ બહાર પોતાનું કામ શરૂ કરી દેશે.' યોડીવારે રજની આવ્યો. 'કમ, પતિ મળ્યું જિતુભાઈએ તેને પૂછ્યું.'

'હા. તેમણે જાણ્યું કે એક એન્જીન્યુઅસ તથા ડૉ. બરયાના હાથ નીચે સારવાર આપવાની એક હુકી મોકલીએ છીએ.'

'વારુ, તો જો, તું હવે બાઈ રોકાએ. તું પણ સારવારનું કામ ન્હોતું, ને પેલાં સુશીલાબેન પણ બહાર છે, એટલે તમે બંને સારવાર અંગેની ટેલીફોન વ્યવસ્થા કરો, અને દરમ્યાનમાં સોસાયટી બાલુથી કે બીબે કયાંયથી આપણા કાઈ મિત્રો આવે તો તેમને કહેવું કે બહાર તોફાનીઓ સાથે યાવ તેમનું કરી છૂટ, અને જેમને સારવારની અગત્ય આશયની જરૂર હોય તેમને બાઈ મોકલી આપે. — અરે, લિ-પ્રસાદભાઈ, જુઓ, આ બાઈ રજની ગારા ગિર છે. તમે તથા સુશીલાબેન એ કહે તે પ્રમાણે એમને મોકલ કરજો. તમારે જરા, આજનો દિવસ મોટું કામ કરવું પડશે, ને મોરે આવી રોકાવું પડશે. એઓ બાઈ સારવાર માટે કે આશ્રય માટે આવે, તેમને બહારની નિયંત્રણ અને તોફાન સાંત ન થાય ત્યાં સુધી જરા ન દેશો. યાકો, ત્યારે અમે જાણીએ છીએ. બાલુ, યાદ.' અને બાલુને સાથે લઈ જિતુભાઈ બહારની ગિરદીમાં ગુપ્ત થઈ ગયા.

દરમ્યાન, બીજા બાલુથી અસવંતભાઈની હુકીએ પણ કામ શરૂ કરી રીધું હતું. જિતુભાઈને ફોન મંગળાં મેંત તેમણે બાલુને રજના કહ્યો. પછી એટલામાં ફરતા બેચારે કુમારોને (અનુ. ૫૦ રપખે)

નિશાળમાં રાત પડવાની તારીખ છે કે તરત મામાજી ચોરસે કાગળ લખે અને કોમળે જણાવે છે વિષયે ચોરસેથી સવારે માખસ આવી રહે. મોટે ભાગે તેો ડાઘડી જ દોષ.

બાંધે ગડચિટા

કરી મદિનો રોડ મદિનો ખાતો. એ જ કારણાનું, એ જ એકલિનો, એ જ રોડ, એ જ રમીરેખલ, એ જ છતી, મોસાર, ભઠાર, ભડુ-રોડ અને આખરના આશામ જેવું કલિન અને રવાના કાચકામ.

કાચકામ આ જગત મુંઝારી જઈને એક ફોનેશન લઈ આવ્યા હતા, અને આંધ્ર દાડી મૂકીયા, ફોનોગ્રાફ મોટા ભાગે કલિન પદ જ રહે, ને નવશાગ ગળે કે કાચકામ મેળો પાણુ કાઢે, અને પછી પોને એકવા એકવા નારકનાં મીત્રો લલકારે. ગમે કલિન પદથી લલકારે તેો લલકારે, પણ ને વપરાંત અપ અને કાગળના તેજસ્ મોખરા પા-ડીના કલિન મારદરોને રોકીકાન કપર પણ ચાઈ એમવાને મોડવાર

મોટો તેો શોડ મડની 'બેલ નાસિદ મદેતાનો પાડ કાઢે, અને અમ પાડીની કુટી આંધ્ર નદીના વિચળ વરસાદ વાસને એ મીન તેો અને જલુ જ અમનો. નાસિદ મદેતા પદ જલુ દુઃખ 'રાત' અને દુઃખ રોષા રોષા મેળો ત્યારે તાગલ કહેતો 'અરે એકલે જાગમ દી' આ સાચા સાઈમપાની તેો મેળો પદ મેળો 'ત્યારે કુખુ જલવન આવીને વીડી આંધ્રો' 'પણ મારવામાં કંઈકના અપ કે કોવ કાલી જતી, અને અમવાન રેવાના, અને આરે કાગળ વપરાંત નારક પૂરો મેળો. એવી કાગળે કારવારના ઉરમમ પણ મારા પંજુ વિ આપના, અને બીરે વિષે કાચકામ આજા નારકનો વિષ જ લેતા, મોશી ફેપનીએ અન્દકાસને નારક પણ એવા દમે, અને એવી ચાઈ કાપરી. મેળા વળી એ મોઝકાપડોની મોઝકામ, વાપર આકાશ અને મુદ્દલ આકાશના બરફીના નારક મામ મનથી જલુલ નારક દરેક. મું મેળા મીત્રો ને રો મેળામે કાગળ નવ' એવી જ પીલ નારક કપની 'કેવી નારક સમાજ' (નિરુત્તર) કાચકામ પાચકામની કપનીમે નારક 'કાચકામ' પણ દર પદ છે. એ પણ જલુ જલુલતો, આપણે વાપરેલ 'કાચકામ'મે આપણે કાર દમ બિલ્ડિમાં બોલી જતા. પણ એ નારકનું એક નોવડ 'કાચકામ પદમાં દીકામ કાગળે પા ને એવી રીતે મેળો' મારી અને જ' તેો મામા દરવમા પેમી મુખ છે. દર એ મીટીરો વાદ છે: નારકાં કાવાર નરને મિલે આપનેવી ને નદિ; પણ મારી આ અને આપણું

તો આખો સંજનમ મળી આવ્યો. રનિંગ શેડના ટુકડાઓએ એક-
ટીમ કાઢી, તે એપાંચે આડપટિયાં રમેલા અને પછી બહુ સુંદરકાર્ય
ગણેલું. તેમ, રાજાવતી દોરડાંમાં આંબેલી સાખાના બંધે પહારે
કૂચાને ઢાંચે. એને આપણે ધીમે રહીને શંકરગદારીઓને સમજાવી-
પટાવી તરફે આપ્યો. આખી સાંજ ડાહ્યું પારે બોલિંગ કરાવી હું
કટક મારતો. પણ બેટ બોર્ડ અને ગ્લોબ નાનાં. આખરે એકલો
પટતાં બોલિંગનો મહાવરો રાખ્યા કીધો. પણ એ તરફથીની બાપુ-
છને બળાર પડી ત્યારે મારા પર બહુ ખીબડા.

એકવાર વૈરંસનામાં મારી સાથે અમારા એક દુનક માસ્ટીના
દીકરા વીરેન્દ્રે આવ્યા હતા. સુરતમાં અને એક જ મહેલમાં
રહીએ અને એક જ ધોરણમાં ભણીએ. નિશાળ છુટી, પણ દોરડો
સારી. એનું નામ નવનીત મહેતા. બહુ ખંભીયો, નિયમિત અને
કાવકાષ્ઠી વાળનારો. રોજનું ટાઈફોઇડ બનાવે અને ચીવટથી
એનું પાલન કરે. એમનાં બાને વૈરંસનામાં સારી જોળખાણ, અને
એમના મામા જગનાદાસ મહેતા ત્યાં મોટા અધિકારી અને બેઠા-
સાથક વૈરંસના સભ્ય, નુંસિદ્ધાચાર્યના મોટા બચા.

નવનીત મહેતા આગ દોરતો તો મારો, પણ મને એના પર ઓડ
બહુ ચડી. એક તો અદેખાઈ. એના નંબર સારો રહેતો. ટાઇમસર
જે, ટાઇમસર જે અને ટાઇમસર વાંચે. ટાઇમસર લેખે અને
ટાઇમસર લેખે. જનનસર ખાપ અને માપસર બોલે. કાવકાષ્ઠોના પાર
નહિ અને આખી દુનિયાને નહિ એને જ માથે બાર. અધૂરામાં પૂરું
માગાઈ વારંવાર મને એના કાપલે આપે: 'કે, કેરો દોરણિયાર છે;
કેવું લેસન કરે છે?' અને જગજગ મારી સાથે એની સરખામણી
થાય અને મને કંટારી પાડવામાં આવે, તેમતેમ મને નવનીત પર
બહુ દાઢ ચડે, તે બાપી મેં મનમાં રાખી મૂકી. એટલે બેઠમણ
વૈરંસને મારે ત્યાં આવ્યા કે આપણે ખીક્યા. એકલે દિવસ તો હું
સીધો આવ્યો, પણ પછીથી બોલવાનું બંધ. હું એટલો રમું અને
એકલો ફરવા બંધ કે કારખાનામાં ભડ, અને વનનીતરાય બેઠાએ
માપતી વાંચે; મારા 'મોટાભાઈ' (એટલે જ બાપુ) આમળ બેસીને
કાવકાષ્ઠી કાઢીકાઢી વાતો કરે. નિનય-નિવેક બરાબર નબરે, પણ
નહિ મારાથી મુંઝે કે ડગરમાં વીસત્રીસ વરસે મોટો હોવ એમ મને,
અને મને ચીડ થયે.

ત્રણવાર દિવસ માંક અવડાપણું ચાલ્યું, પણ પછી તો માંક
વર્તન બહુ જ આમળ થઈ મુંઝે મરમા દોરતે બોલાવી, મહેમાન તરીકે
રાખી, એની સાથે નાહકોના અસહકારી એવામાં કંઈક થયું ને
આખી વાત બાપુછએ નબળી. અને એ બેઠકમાં: 'બોલાવ એને.'

નવનીત સાથે
બોલવું છે કે
નહિ.

આપણે દોઢર થયા. 'નવનીત સાથે બોલવું છે કે નહિ?' આપણે
મમતે ચડ્યા. બે કલાકની મોટીસ મળી. બે કલાક પછી પંજુ આપણે
અકચ દતા: 'મારે એની સાથે નહિ બોલવું હોય તો નહિ બોલું,
બસ.' રવિવારના દિવસ હતા. મણારના બે વાગ્યાં સુધી કિસાફ
ચાલ્યો. અને પછી બાપુછ કટકે રાયા: 'કાઠ એને ધરંમાંથી બહાર,
કાઠથી' ખૂબ ઘાંટા માર્યા. માર્યાં નહિ, પણ મારી પતરાની ટુંક
લઈ બહાર ફેંકી દીધી અને મને પણ બહાર કાઢ્યો. નવનીત તો
આ બધું જોયા કરે. મારો દોરત થઈ મારી તરફે જ્યાં પંજુ ન આવે,
અને મને એવી તો ચીડ થઈ ગઈ માર્યા બારમાં દેખાઈ ગયાં અને
બાપુછએ બધાને હુકમ કરી દીધો કે કાઠથી મારી સાથે બોલવું નહિ,
ત્યારે આ પછાં ઢાંલે મગી મ્યાં. ફેંકાલમાં કપડાં જગતેમ ફેંક્યાં
મોઢાં, ધીમે રહી ટુંકને ધસી, આપણે બંગલીની સાથે જોરેલાં
કેરેબની નીચે બરાબ, અને કાઠ ન જુએ એમ ખૂણમાં ટુંક કપર
માથું મૂકી લંબાવી થયા. બહાર કાઢ્યાં ત્યારે તો રડતો હતો, પણ
પછી કેરેબની ચે રડવાનું બંધ કરી એકલા એટલા બળદયા હઈ.
એમ બળદવાની ટેપ મને કીક જેવી હતી, બળદયે મરો અને નવ-
નીતને દેખાવ તેટલી મંબો દેતો મરો. અને એમાં ને મોંમાં કાંઈ મરો.
લગભગ અઢીવળ કપાકે કંઈક મોપાટથી ભરી મરો ને એવું તો
ફર બારણા પાને ખાસતું એક નાનું ટોણું જમાવ્યું છે. મારા બાપુછ
કામખે લેખડો લે છે: 'કારખાનામાં એવું ?—આ રસ્તે ? નવનીત-
કામખે ત્યાં, ફારગના રસ્તા પર...'

'એવે શેક, એમ કાંપને રસ્તે તો નહોતે થઈ. એટલે આરે ભયે
નડ. કંબિન પડે થ નહીં.'

એટલામાં મેલકઈ આવ્યા. તે થે સનાનના ચમાચાર લાંબા
દતા: 'મેં તો રોડ મેસીને આખો મોરવાના રસ્તો ભેડે કાઢ્યો, પણ
કેઈ તો મરે. મોરે હરટેસનથી કંબિનવારમે પંજુ ના લાડી.'

બાપુછ રડતા નહોતા, પણ તદન કપાઈ મરો હોવ એવા ઉભાંબા
પડીને બેઠા દતા. અને એ પાંચસાત માણસોની ટોળીમાં એકે બૂલે
મારી બા તો રડડડ આંસુએ રડતી હતી. કમાકે કપરથી આ સોપા-
જોળ ચાલવી હોય એવું લાગ્યું. મને થયું બંધ કે બહાર નીકળું તો
બધું પતી ભય. થણું હિંગત ન ચાલી. કાલાકાકાને બોલાવવા મોક-
લેલા, પણ ધણે વખત થઈ મરો દત્તો અને એમના જ આવવાની
બધા રાહ જોતા દતા. મારા બાપુછને એ ઉપરને આશાને તાર
દત્તો, એમ એમની અંધીરાધી લાગ્યું હતું.

એટલામાં કાલાકાકાને ફરપી આવતા એ નીચે પડ્યામડયા
જેવા. એ જ કુલકું મોલિયું, કાપમાં મજબૂત લાકડી અને લસચું
મેં. બધામાં મરો છવ આવતો હોય એમ લાગ્યું. બાપુછએ આખી
સોપાજોળની કચની કઢી સંભળાવી; પંજુ કાલાકાકાએ વચ્ચે જ
કહ્યું, 'એ કાગીનો કંઈ વેદી લેખકી ભય એમ હું—માનતો નથી. તમે

કેરેજ નીચે બેઠું' 'બાપા નીચા વળી એવા લાગ્યા અને બોલ્યા: 'તારે, અમે બેઠું તો; અહીં થે નથી.'

અનગત, એમ હું દેખાઈ એવા નહેતાં. પડખો, પણ ડાહ્યાકાકાએ કહ્યું: 'એમ કંઈ દેખાય? પેલા જીભા સહેવાયતી પાછળ જુઓ તો. ન તો ડાહ્યા-અંદર જ તો!'

'પૂછણીએ પડી ડાહ્યા અંદર આંખો. એટલે જ ધે ઢલે જરા સળવળાઈ ક્યો. કાગલા જ હોરાનેર ડાળઈએ બરા પાટી: 'જી આ રહ્યા સાઈ?' અને તરત જ ડાહ્યાકાકાએ લાકડી બતાવતા કહ્યું: 'એક સેતાન! નીચ બહાર!'

મારા બાપુએ કહે, 'બોલતો કેમ નથી? જો કલાકથી અમે શોધ-ખોળ કરીએ છીએ!' મેં કહ્યું, 'હું તો બાપી થયા હતાં!' કાઠને ઢસડું આંખે, પણ મામણી કરી થી આડો ફરે એ પહેલાં મારી બાએ મને બેઠી પોતાની બોદમાં લઈ લીધો, અને તકરાર, મમત, વિશાળાણું અને આડાઈ બધાંને બેઠીસાથે એટ આંખો. ત્યાર બાદ નવનીત મારો ખારસો ફેરવેહાર બન્યો.

સરકારમાં ફરવાની મોટા પહેલવહેલી બીજી કાયદાની સરખાતમાં અનુભવી, 'રફ બૂપ ન્યોબને ઇં હે જમલપતિ!' કોણ બંને કોઈ વફાદાર ક્રિધારીએ એમણે બીતને એ તરબોયે બધી નિરાશયાં ફેરવેલા હતાં. ન અમે આખા સુરત રાજેના નિરાશિયાઓ હાથમાં વાવડાણું રફ બૂપનું બીત આતા મેં હિપ સિરહુરરે' કરતા રાખી બાગમાં બેઠેલા યથા સરખસના આકારમાં જતા હતા. દિલ્લીમાં રાત બાદીએ બેસવાર હતા, તેના અમે 'ફારોનેરાન ડે' બેસવતા હતા થોડી રમતો, પૂંડાં પકીકું, ત્રણપા દિવસની છટી અને હપથી નફામાં હાંસાને એક સાંઈ!

તે દિવસે સોથી વધારે આનંદ તો ખરેખરે મારતેદાને હતા. નથી નહાસ ફાજ અને તારકસ મારતેદાએ રાતોરાત બેસીને ભત-ભતના નિયમો પકી કહ્યા હતા. કેટલા વર્ગે હાનર થઈ, કેમ બેગા રહેલું, કેમ માલતું, શું બોલવું, કેમ રાસાગ કરવી, રસતે કેમ વતેલું વગેરેની ભતભતની નેધિા એમણે દેવાર કરી હતી. રસતે હારમાં જરા પણ બેગાણું પડે. યા ગરબડ થાય કે મારતેર સાહેબનું પિત્ત જીછળી આવવું. વફાદારીની બેધી ધમરા પળી ફરીથી ન્યાળવાયે પ્રેરેંગ નિહાળીમાં આંખો જ નહિ.

પણ એ પ્રસંગ લોકથી જતાં, મામાજ બોટલે બેસી સોની

માયકવાડ તે
માયકવાડ તે
સલાગ કરીને
પડ કરીને બસ
ચાલવા માંડ્યું

મહાનબને કંઈક નવાનૂની સંમથાવતા. એમાંની કોડ-ખનેકવારે એમણે કહેલી, તે તો'લછ થાઈ છે. 'એકિરાનસાઈ! મરે તેમ કહેા, પણ આપણે માયકવાડ તે માયકવાડ. બસ સલાગ કરીને પૂંક કરીને ચાલવા માંડ્યું! સલાહરાન મહારાજા એટલે શું! જો કંઈ એમ રાખને અદખ કરી પાછો પગે ચાલે તદિ, માસલનું મરગ માંડી, તે તપી આંખે અને પેલા સાગા જોતા જ રહી ગયા. એ તો કું કહે, અંગેજ સરકાર રાજા રૂંધેલી થે તેમાં; નહિ તો એ દરખાસ્તમાં હાનર જ નહિ થાત. મરદખચો! અસલ રાગડા તે કંઈ બેગ નમે?'

'પણ છોડાકાકા, આ સાહેબ અંગેજ છે બહુ ખરાબ' એ; હવે સતાવવાનો.'

'તે બધાને સલાહરાવ પહેર્યા વગરો. કું કરે, છોડાકાએ ને બાદીવારણનું લછ પાડ્યું નથી. નહિતા એ તો રાખી ખિલાબી દેત.'

પણ તે ભતભતમાં ગપ્પાં ચાલતાં, અંગેજ સરકારે બેની પારે ખુસારો માંગ્યો; પતાવડ માટે કોઈ વચ્ચે પડેછું-અને એવી અનેક અફવાઓ. પણ તે દિવસથી બધામાં શ્રીમંત સર સલાહરાવ માય-કવાડ સરકાર માટે અનહક માન પેદા થયેછું. રાત તો એ જ. તે દિવસે દરેકની સવારીમાં ને અદાથી સલાહરાવ મહારાજાને જોજોલા બે મારડો એમ સહેલાણી નગડું બેગે, બે માની જ રાસાં નહેલું. ૧૯૧૧માં રાત્રીએ આવી નાલેશીભરી રીતે નગાવવાની બેઠી મગરની બિરિસ અમલદારોએ ન કરી હોત તો ત્યાર પછી છત્રીએ વર્ષે તપત છોડવા વખત આંખો તે કલાચ થોડો મેરડો આવત. એને દખલાબળી બે પ્રકારનો દરખાસ દિલ્લીમાં બે ઉઠેલા જ ભસાયે, અને બે દરખાસ્તમાં તપત સામે એક કોઠારે સર સલાહરાવે ભયત કરેલી રવગાનની વાવના બિન્દીવાગેનાં હાથમાં કીક પ્રભાળમાં રીંસરી વેસી ગઈ. એટલું જ નહિ પણ ફરીથી એને દરખાસ કરવાની બિરિસ સરકારની હિંગત પણ ખૂટી ગઈ.

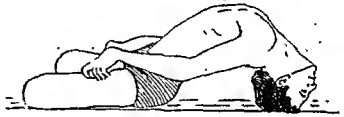
એક દિવસ મામાજ 'લાઈન્સ'માં ફરવા લઈ ગયા હતા. 'અહવા લાઈન્સ'ના ઢોળાવ બેઠવી, જાણે હાથે નરી તરફની છુટી જગ્યા-માં એકો બેસો રાખી એમણે કહ્યું કે 'આપણે અહીં પરદેશમાં જીમો છીએ. બોલ, ઇં બલે છે તે, કું સગમ્બો?' મામાજ સાથે હમેશા એના રીકસ બોનીસાઈ હોય. પગે બે જગમથી જ અપંગ, છતાં બે જ એકામાં નિરાણે જઈ મૌનિક સુધીને અબાસ કરેશે. બે બંને

પણ બોલે નહિ.
માટે જ જગ્યા
આવવાનો હતો.
પણ ટુંટો જગ્યા
આપું? આપણે
હાથે એટલે પછી
મામાજએ કહ્યું.
'આ જગ્યાને
કુકડો એટલે દેન્ય
જમીન. આ પછી
બિરિસ દેવત. કંઈ
ચૂનો કરી આવીને
અહીં આવીને હાથ
રહીએ તો એકા-
એક પોલીસ પકડી
શકે નહિ. એમણે

ચોગાસનો

આપણું શરીર, મન અને જ્ઞાનતુલ્યો, તથાને
એકી સાથે સ્વસ્થ રાખતી આનંદ વ્યાયામ પ્રદતિ
૪-મર્ત્યાસન

તમે માણસોને હાથપગ દલાવ્યાં વચ્ચે પાખીમાં મિનિટાની
મિનિટા સુધી પડી રહેલાં જોયાં છે. જેમ માછલું પાણીમાં પડી રહે
તેમ આવા માણસો પણું પડી રહી રાકે છે. જે આસન કરવાથી એની
રીતે પડી રહી રાકાય છે તેને મર્ત્યાસન કહે છે. મર્ત્ય એટલે માછલું.
જમીન ઉપર એ આસન કરવાથી મર્ત્યની જેમ નીરાણી થવાય છે.

પહેલાં આસન ઉપર બેસીને પદાસન કરો. પદાસન ન આવ-
ડય હોય તો જુઓ: પહેલાં બંને પગ લાંબા કરો. પછી જમણે પગ
વાળીને ટાળી લંબ ઉપર, અને ડાબા પગ વાળીને જમણી લંબ ઉપર
મૂકો. હવે બંને પગની એડીએને પેદની નીચેના ભાગ ઉપર ઝોલવે.
આ પ્રમાણે પદાસન થાય, એટલે પાંચાણુ ઉપર એ પદાસન
સાથે જ સૂઈ જાઓ. બેઠા હતા ત્યારે જેની રીતે લંબની નીચેના
ભાગ જમીનને અડકતા હતા તે જ પ્રમાણે સુતા પછી પણ તે ભાગ
અડકેલા રહેવા જોઈએ. શરૂઆતમાં એમાં મુરકેલી જણાયે, પણ

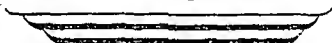
ધીરેધીરે એ પ્રમાણે સૂઈ સારો.

હવે કમાન વળતા દો તેવી રીતે પીઠના ભાગને વાળો. આમ
કરવામાં હાથનો ટેકો લેવો હોય તો લઘુ રાકાય. કષ્ટાળની ઉપરનો
માથાનો ભાગ જમીનને અડકે એટલું માથું વાળતું અને બરડાના ભાગ-
નો વળાંક બરડાબર લાવવો. હવે બંને હાથથી બંને પગના અંગૂઠા
પકડો. એટલે મર્ત્યાસન થઈ ગયું. (આમ અંગૂઠા પકડવાને બદલે
હાથને માથાની પાછળ પણ રાખી રાકાય.) આ આસન વધારેમાં
વધારે ૧ થી ૩૫ મિનિટ રાખવાનું હોય છે, એટલે સરખાવતાં તો
યોગી સેકેન્ડ જ તેમ રાખવું.

પછી આસન ઊઠતી વખતે પહેલું માથું સીધું કરવું અને પછી
પીઠ. ત્યાર બાદ બેઠા થઈને પદાસન ઊઠાડું.

આ આસનથી મગામાંની પ્રેમીઓ પેટના દનાયુઓ અને બીજા
અવયવો મન્યૂત થાય છે.

દામુલકાશ સુકલ

જે આસ વૉરંદ જોઈએ. આ સામેની જગ્યામાં ૧૦૦૦માં કૌમેસ
બરાબેલી ત્યારે સિલક મદારાજ અને સ ફોરસાઈ ગહેતા
બહુ ગ્રંથેલા. એ વખતે ગોદારેથી જાણી બાપુ અરવિંદ થાય પણ
અહીં આવેલા અને ત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં એટલાની જાગૃત બનાવતી.
અરવિંદ બાપુ પર એવું જ કંઈ વૉરંદ હતું, તે કહે છે કે અહીંથી
કૌમેસમાંથી છટકી આ દેશ્ય જમીન પર આવેલા, અને પાછળથી
નદી તરી સામે પાર જઈને નાહ્યા, તે પછી એમનો પત્નો જ
નાહ્યા. એ બાપુ અરવિંદ થાય એટલે શું? સંજ્ઞાશાળી માણસ!

સિલક મદારાજ, બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, અરવિંદ થાય,
ભિપિનચંદ્ર પાલ ને લાલા લખપતરાયનાં નામે મામાજીની આવી
રસમરી વાતોમાં સાંભળેલાં અને એ ઉપરથી બીજે દિવસે કલાસ-
માં ગમગર અઢાથી બીનજો સામે જે એ બધાને ગિરદાવેલા.

એ જ પ્રમાણે ત્યાંની નદીને કાંઠે પૂલ પાસે આવેલા કિલ્લો જતા-
વતાં ગામાછાએ કહેલું, “સિયાછાએ ત્રણ વાર સૂરત હરેલું, તેમાં
એક વાર તો એ કિલ્લા પરથી થોડી કરાવેલી.” એ કિલ્લાની ટારીફ
એમ સાંભળેલી. પછી કુરભની વાતો પણ સાંભળેલી. અને પછી
એક દિવસ એમનેની કોડી પણ બતાવેલી: “૧૯૧૨માં એમને અહીં
દાખલ થયા, અને આ કોડી નાખેલી. અને, ત્યારે તે, બાપુ-“મામાજી
ઘણી વાર કહેતા —“ત્યારે તો, એ કોડી વેપાર કરવા બતાવેલા; તે
આપણું કલ્પન જમે ત્યારે તેમાં રેશમી અંગોરિયું પહેરી અને
હાથમાં ગ્રવાસ કાઢી જવા પણ આવતાં. એ તો હવે સાહેબ થઈ બેઠા,
અને આપણે ક્ષેત્ર એમની નાહ કરતા થઈ ગયા.” આમ સુધક
દામેજોની, નવાજોની નવા બીની, જળવાની, અને પછી રાણીના
૨૩૬ (જુલાઈ ૧૯૫૦)

રાજની ને એવી અનેક વાતો મામાજી કહેતા. “એ તો આજે તમે દવે
“૧૬ ભૂ” કરતા નીકળી પડ્યા છો; પણ અહીં એના કીલ્લા કરતાં
તો નવ મેને પાણી આવી ગયાં હતાં. ત્યાંથી ટોપી, સિલક મદારાજ
અને સયાજીરાવ આયકવાડ એ ત્રણ સામે હોય ને, તો એમને પરીના
છડા ભાગમાં ઉપેલી નાખે.”

કોમેડોર એટલે કે પંથની જા મોટા અને અંકગિરતથી જીતરનો
હોટી ધરાવતાર વદાણનો અમલદાર. અથવા વેપારી વદાણનો
સાલે જતો હોય તો તેને મોખરે ચાલનારા સરદાર વદાણનો
અમલદાર. આવો અર્થ અંગ્રેજ કિકરનેરીમાં આપેલો છે.

સૂતરમાં અંગ્રેજો આખ્યા એની સાથે થોડાપણા અંગ્રેજ રાજો
પણ દાખલ થઈ ગયા. એમાં કોમેડોર તો એક અટક થઈ પડી! એ
અટકવાળું (સૂતરમાં કે સૂતર બદાર) એક જ કુટુંબ મારી જાણમાં છે.
એ દેસાઈ પોળમાં રહે. તાપીકિનરે કિલ્લો; કિલ્લાનું મેદાન ઊંચા
કે સરધરી હાઈકુલ આવે; એની પછી એક સીધો રસ્તો ચાલે
જાય; એ રસ્તે જરા ચાલતાં પેલ જ ડચ કોઠીનું મંદપ આવે; અને
એની પાછળ સંઘાઈ રહેતી દેસાઈ પોળ. ત્યાં ચૂનીલાલ દરકિસાન-
દાસ કોમેડોર રહેતા.

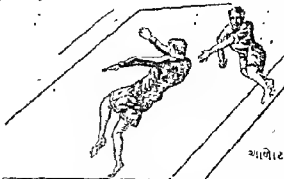
દરકિસાસે કે એના વડાઓએ વેપારી વદાણો હારેલાં કે
લડાઈના બારસો તારાવેલા એની નવ અખેર નથી; પણ બેઠનું કે
વદાણુપદનું કંઈ કામ જરૂર કરું હોયું જોઈએ. એમના ધરણી નદીને
રસ્તો ત્રણ મિનિટનો; એટલે કુટુંબમાં કોઈને કંઈ એવો સંબંધ તો
હોતો જ જોઈએ. પણ ચૂનીલાલ કોમેડોર તો બસ રખત-રેકેપ
બનાવતા, થોલાનું ધર મીટરતા, ને મોટા બાજે (અનુ ૫૦ રૂપયે)

શરીરનાં આણુ એ આણુને ઊભા રાખતી, ચપળતાની
પરાકાષ્ટા સમી રમત

આટા પાટા

સા

પોતાનું આખું શરીર અદ્ધર દવામાં કઢાળી,
પાકળના ચોકમાં પોતાના પગ એવી રીતે નાખે
કે શરીરના કોઈ ભાગ દરતા તે તેમાં પહેલા પડે.

આણોટ

લેખક : વાસુદેવ ભટ્ટ

ત સમંદર કા સાગર : થી રેવખસ્ટિહ !

સામે સાત સાત સમુદ્ર અને એ સાતે સમુદ્રને શાશવતનારા સાત
સાત સમુદ્ર : રક્ષકો પડ્યા હોય, ને એ બધાને મદદાત કરીને 'સાત સમં-
દર કા સાગર' તો બિલકલ મેળવવાનું હોય, એવી પ્રેરક રચના-સૃષ્ટિ એવી
આટાપાટાની રમત છે. પણ એ સાત સમુદ્ર રક્ષકોને મદદાત કરવા
કે કાંઈ એનોતેથી ઈગત નથી.

સાત ગદિ પણ નહીં જલ્દી તથાગી રરતો કાંઈને કાંઈ હોય; એ
ફરકને યાપ આપી, તેજના સપાટાથી બચી, તેમની આરપાર નીકળી
જાય અને પછી એ જ પ્રમાણે ફરી પાછા આપણે; એ યદ્ય અટાપાટાની
રમત, આગ્રમ ત્રણ બીજામાં સમેટાઈ જતી સાદી સામગ્રી આ રમતને
એના રમનારાને રમનારાનાઓએ આપી તે બચાવિયત ને નિયમ-
બદ્ધ કરેલી છે કે રમનાર-એનાર બંનેનાં હોટી અરમ થય નહીં

રક ફૂટ ને ૧ હથ લાંબી, તથા ૧૩ ઇંચ પહોળી, એવી નવ પાટીઓ
એકબીજાની પાછળ ફેર ફર ફૂટના અંતરે દોરવામાં આવે. પહેલી
પાટી 'કપાલપાટી' કહેવાય; છેલ્લી 'લુણપાટી.' કપાલપાટી અને
લુણપાટીના બંને બાજુના છેડાને એક એક રેખા દોરવામાં
આવે. તે યદ્ય 'હર-રેખા.' બધી જ પાટીઓને બરાબર વચમાંથી
છેડે એવી એક પાટી (૧૩ હથ પહોળી અને ૮૯ ફૂટ ૯ ઇંચ લાંબી)
આખા મેદાનના પણ એ સરખા લાંબ કરે એક દોરવામાં આવે. આ
યદ્ય 'મિત્રપાટી.' એ પાટી મેદાન તેજા રમતને પણ મિત્ર જ છે
એ થોડી વાર પછી સમજશે. છેલ્લે, આ પ્રમાણે દોરેલા મેદાનની
ચારે બાજુ દસ દસ ફૂટ આડી નળ્યા ઊઠી રે. એટલે આટાપાટાનું
ચટાપટાણું કીડીંગણું લેવાનું. (એથી સાચીના નકશો.)

આગ મેદાન તેજાર યાવ એટલે એ દુકડી રમવા આવે. દરેકમાં
નવ નવ બિલકલ, બંને દુકડીના ત્રીસ સમકલ મુખ્ય પંચ અંચો કઢાળે.
છતે તે પાટી સાચવવાનું કે પાટી મેળવવાનું પોતાની મરજી મુજબ
નહીં કરે. પાટી સાચવે તે 'મારનાર' અને મેળવે તે 'રમનાર' રસ.

મારનાર પક્ષનો નાયક પોતાના અવગમમાં મારના મેદાનને
મેળવ જનાવે. મેળવે કે પાટી સાચવવાની; કપાલપાટી અને મેળવ
પાટી;—પણ આસ કરીને તે મેળવપાટી એકથી જ. બાકીના આઠ
બિલકલોને વાળ્ય નજીવરીસર તે બાકીની આઠ પાટીઓ પર એક
એક ભેળે મેદાની કે, જ્યાં તે દરેક પોતાપોતાની પાટી સાચવે.

રમનાર પક્ષના નવેનવ બિલકલ પાલકપાટીની અબજાવ લેવા લેલી,
પંચ રમત શરૂ કરાવે તેની સામે જ રમનાર પક્ષના નવે બિલકલનું

ફરકનું વીજીસામકું એકર પૂરવા માટે વધી પડવાનું, અને બધા

પાટીવાળાને વડાથી આરપાર નીકળી જવાનો પ્રયત્ન કરવાનું આગ્રમ,
સરખાતમાં એકદમ સપાટા આરી લેવામાં એક બીજો પણ લાગ છે.
પંચ રમત શરૂ કરાવે તેની સામે બધા જ રમનારને એકર પૂરવાની
દૃઢદોષ છે, અને બધા જ પાટીવાળાને રમનારને ફેરવાની કે પકડ-
વાની દૃઢદોષ છે. પણ મેળવે તે થોડી સેકન્ડ બીલ એક હાથમાં
વિતાવવી પડે છે. એ કામ કે 'તાળી આપવાનું.'

એ 'તાળી આપવી' એટલે શું છે પણ જરા સમજવા જેવું છે.
પહેલાના વખતમાં ખરેખર તાળી આપવાની ક્રિયા હતી. પણ હવે
આમ સમજમાં જ તાળીનો ઉપયોગ રહ્યો છે. ક્રિયામાં તે માત્ર
પંચની જ ક્રિયા દરવાની હોય છે. તે આ પ્રમાણે:

પંચ રમત શરૂ કરવાની સંજ્ઞા આપે તે વખતે મેળવ પોતાનો
અમે તે એક પગ પહેલી પાટી (કપાલપાટી)ના ચારસમાં બાને બીજી
પગ તેની પાછળ મેળવપાટીમાં મૂકીને બેસે હોય છે. જેથી સંજ્ઞા
મળે કે તરત મેળવે પોતાનો, ચારસ પર મૂકેલા પગ કઢાળી પાછળ
બીજી પાટીના ચારસ પર મૂકવાનો હોય છે, અને ફરીથી ત્યાંથી તે
પગ કઢાળી કપાલપાટીના ચારસ પર બસાવ જમાવ મૂકવાનો હોય
છે આ ક્રિયાને તાળી આપવી' કહે છે, એ તાળી આપવા માટે
કરવાનો સરખી પડે છે અને આમજ પાછળ ફરકેલા કરવી પડે છે. મેળવ
બધું લાંબા પંચવાળો અને ચપળ હોય તેો પણ સહેલું મેળવ રોકે
આ ક્રિયામાં નીકળી નહીં, અને જ્યાં સુધી તે તાળી પૂરી ના કરે
ત્યાં સુધી એ ફોર્ડ રમનારને રોકે કે પકડો ન શકે. મેળવનું આ અન્ય
દોસમણ રમનારા બિલકલોને આમજ વચવાની રીત મુકર તક આવે.
છે જની ફરક પાટી ઉપર એક એક જ પાટીવાળો ઊભો હોય છે;
અને તે કાંઈ એક કરતા વધારે રમનારને રોકી ન શકે. ફોર્ડે સરખાત-
ની એ મેળવ રોકેલા પોતા રમનારા હાથમાં આપી મેદાને પહેાંચ
જવાના પણ એકલામાં તેો પેકે મિત્ર તાળી પતાવી પોતાના અસલ
રમનારમાં આવી જવાનો.

મેળવનું એ 'અસલ રમત' પણ સમજવા જેવું છે. રમત રમે
આમજ જતાં અટકાવવાની સાથે તેમની પકડવાનો પ્રયત્ન પણ પાટી-
વાળા ફરે છે. પગ એમ પકડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં તેમને નિયમનાં
કેટલાંક બંધનો પડે છે. કાપડા તરીકે, હાથ અમીત મર ન અટકે
તેમકે; એક પગ પૂર અદ્ધર ન યદ્ય જતા મેળવ; એ સામજીની
બાજુ ન ફરકું મેળવ; વગેરે. પણ મેળવે માટે આ બધાં બંધનો
હથમાં કરવાં હોય છે. પોતાની પાટી ઉપર તેના હાથ અટકાવ નહીં
તો ચંચિા નહિ; પગ અદ્ધર યાવ તે વે ચંચિા નહિ; એટલું જ નહિ,
પણ એ તો રમનારાને પગ વડે પણ પકડી રોકી આ જતની રમત

અને આ રીતે એ ત્રણેએ મળીને આગળ વધવાનો આગ્રહ ન રહેતો તેથી રાખેલા હોય, (નલ્લે કે 'રસ્તા બંધવું' ખાસિયું ને મારી કીધું હોય) ત્યારે એ ચોક્કમાં 'કુડી' પદ્ય ગણાય. (નલ્લે નકશાના ચિત્રમાં ખાતાં પ-૬-૭-૮માં દર્શાવેલી સિદ્ધિઓની આકૃતિઓ.)

એ કુડીમાં જે એ રમવાંસા આવી ગયા હોય તે, અને બીજા નલ્લા આપતા નલ્ય તે બધા ન, એક રીતે કહીએ તો, ઘેસાઈ ગયા હોય છે. એ ઘેસામાંથી બહાર નીકળવું તે એ રમનારા માટે કપરામાં કપડે કામ છે. એ વખતે દોડાંદોડી તો બિલકુલ બંધ. માત્ર યોગ્ય રમ્યાને ચોક્કવાઈ જવું, પાટીવાળા અને મોજાના હાથ (અને મોજાના તે પગ પણ ખરા!) ચેતાને અડકી ન નલ્ય એ સંભાળવું, પાટી કે મોજાપાટી ઓળંગી જવાનો અભિનય કરવો, અને એકાદ વાર ચીસકાઢવ કે આળોડતો આસરે વર્ષે ઘેસામાંથી બહાર નીકળી જવું, એમાં ન આ રમત રમનાર બેસાડીઓને ચેતાની વચળતાની પરાકાષ્ટા દાખવતો જોવામાં જોવા કસબ દેખાડવાનો હોય છે.

અને એમાંથી એક પણ રમનારને એક પણ પાટી ઓળંગી નવા ન પામે તેવો પ્રયત્ન કરનાર આરનારા સિદ્ધિઓને શું કાંઈ જોવા કસબ દેખાડવા પડતો હશે ?

નલ્લે, ખાત્રી કરો ! મારનાર પડના બધા સિદ્ધિઓ એક એક પાટી પર ચોડવાઈ ગયા છે. એક સિદ્ધિ ચેતાની પાટીના ડાબી બાજુનાં સાગમાં જોવા છે તે એની પછીનો જમણી બાજુનાં સાગમાં, એમ આજ નલ્લા ડાબા-જમણા ચોડવાઈ છે; અને પહેલા અડીખમ રીત ! 'તાબી આપવા' માટે ઘેસ-પાટીના આગ્રહના હાથ પાસે કેવો નો તૈયાર થઈને બેસે છે ! અને રમનાર પડના નવ સિદ્ધિ તેની પાસે કપાલપાટીની પાસે અર્ધા આગ તો અર્ધા આગ, એમ કપાલપાટીના બીજા છે.

પંચે સિસોડી મારી. વાડના બીજા બાગ જેવા મોઠો, નલ્લે તો ખરા, કેવી રીતે ભરીને કપાલપાટીના ચોરસ પર રાખેલા જમણા પાસે પાછળની બીજી પાટી હોય અને ત્યાંથી ફરીથી એક ન રીતે આગળ અડકા નલ્લાએ મૂકી દીધી ! શી ચીજ કસબ ! એ કામ તે બેલે પગ વડે ન કર્યું, અને આંખ વડે ? રીતે ભરી વખતે તે બેલે ત્યાં રમનાર ક્યાં પહેલો છે અને ક્યા ચોક્કમાં કાણકાણે ચોક્કવાઈ ગયા છે તે બરાબર બેઠી લીધું, તેણે એ બરાબર જોયું ન હતું કે એની સિસોડીની સાથે ન નવ જણાનું નલ્લુસ 'હો-હો' અને ધગ-કાઠા કરતું પૂર્ણ સિદ્ધિ હોય, અને પાટીવાળા ચેતાને રોજી ન પાડે, કે બીજા કોઈને આશ્ચર્ય આચિંતાનો ચેતાને પકડી ન પાડે એવું બાન શબ્દો અને છતાં સંકસાદ કરતું દોડવું છે.

અને એમ, વાડાંમાંથી હટીવી કાઢકેસી માવો જેવા (એક પૂરે પૂરા સંસાન) છેક છડી પાટી સુધી પહોંચી ગયા છે. તે એ દોડ-કરમિયાન બે જણા તે પાટીનાગાના હોય પકડાઈ પછુ ગયા છે. એક તો, હજુ પૂરો પકડાશે નહિ હોવાથી, અને બીજો, પાટી-વાળાએ એકને આગળ જવા દઈ આચિંતાનો શિકાર કરી લીધો તેથી, છડી અને પાંચમી પાટી આગળ એક એક રમનાર છે. ચોથી અને ત્રીજી પાટી આગળ બે બે અને બીજી આગળ એક રમનાર છે. ચોથી અને ત્રીજી આગળ બન્ને એ તે માત્ર કામચલાઉ નળીના છે એમ જોએ એક લીધું. (નલ્લે નકશાની આકૃતિમાં.)

પણ એ સંગઠન ગમે કે હમણાં જ પાંચમી પાટી આગળ બે જણ થયો, એટલે એ સીધી રીત મૂકીને પાંચમી પાટીવાળાની મદદે દોડવો. એ કમિયાન તેણે ધાર્યું હતું તે ન-અને ચોક્ક વધારાનું ન-નલ્લું. ત્રીજી પાટી પરના બેમાંથી એક નલ્લુ આગળ આવી ગયા, ચોથી

પરથી એક નલ્લુ પાંચમી પર ગયા તે આ એક તબો આગ્યો. એ બેમાંથી કોને પકડવો તે બરાબર નક્કી ન કરતાં બન્ને નલ્લુ તરફ વારાફરતી દોડ મૂકવાની બેઠ ચોથી પાટીવાળાએ કરી. પરિણામે, બન્ને છટકા ! આગ, તેણે એકસાથા ત્રણ નલ્લુ તુ માગ્યા. એટલે પાંચમી પાટી આગળ ઉભે ચાર બેસા યવા. તેમાંનો એક નલ્લો અને બે નવા આક નંબરના ચોક્કમાં આગ્યા અને નવા આગેથી એક સાત નંબરના ચોક્કમાં આવી નવ નંબરના ચોક્કમાં નિર્ધિષ્ટ પસાર થઈ ગયા. પાંચ નંબરના પાટીવાળા જમણી બાજુના (નં. ૮ના) ચોક્ક તરફ હતા. બરાબર તે ન વખતે ચોક્ક ત્યાં આવી ગયા અને એ બંનેએ મુઠે એ ચોક્કમાં ત્રણ નલ્લુને વેગાં છે. બસ, કુડી થઈ !

ચોક્ક નં. ૫ ચોથી પાટીવાળાએ રીકાયા છે; ચોક્ક નં. ૮ મોજા તથા પાંચમી પાટીવાળાએ રીકાયા છે; ચોક્ક નં. ૬ રીકાવાની જરૂર નથી રહી; એટલામાં તો બીજી ને ત્રીજી પાટી પરથી પણ બે રમનારા છટકીને ચોથી પાટી પર આવી ગયા છે; એટલે કુડી સંપૂર્ણ થઈ !

શી ખૂબી છે ? પાંચ રમનારને ત્રણ મારનારે રીકાયા છે ! ત્રણ મારનારે ચેતાપાટીની પાટીના સાગની વચ્ચે ચેતાનું મનનુર રચાન લીધું છે, અને હાથ પહોળા કરી રમનારને આવર્ષા છે. પણ એ પાંચે રમનારે લીધેલાં રચાન અને તેમની રિધિતિ નલ્લો, ત્રણ મારનારની વચ્ચેમાં પડેલાં છીડાંમાંથી છટકવાની પેરની જોગાંના ત્રણ રમનારા કરી રહ્યા છે. જ્યારે બે રમનાર જે છેડે પડેલાં રહ્યા છે એ આળોડતો આરશે કમ પસાર યવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. રમનાર પક્ષ સાગ પડ્યાને બેઠકાવાળા માટે દોહારા પાડી રહ્યો છે. તાબી પાડે છે, હાથ લંબાવી તરત ખેંચા લે છે, અને પગ તો એવા હપડા છે કે નલ્લે હમણાં જ પાટી ઓળંગી જશે ! પણ બધું જ બેઠું માર : અભિનય !

પણ આમ અભિનય તો ક્યાં મુઠી ચાલશે ? શું કામ આળોડ નહિ અજાણેવી ચોથા પાટીવાળા, આળોડતો અભિનય કરનારને પકડવા હાથ લંબાવે ત્યાં ચોક્ક નં. ૬માં લીધેલા નહિ સરકી નલ્ય કે ચોક્ક નં. ૬વાળો મોજા-પાટીની બધું જ પાસે બેસે છે, તે શું મોજા તેના પર તરાપ નહિ મારે ? અને એમ કરવા જરાપણ લંબાય ત્યાં સુધીમાં ચોક્ક નં. ૮ વાળો નહિ સરકી નલ્ય ?

રમનારે મરણિયાં કરવાં પડે, અથવા તે મોજા કે કોઈ પાટી-વાળો એક વાળું બેઠ છે. એક લેવામાં બે સફળ યાચ તે એક નલ્લુ પકડાય. પરંતુ ત્રીજી બાજુ, એકી દુરવાળા પણ પૂરો સંભવ. પણ તે ગમે ત્યારે જ આરશે ગયો અભિનય - ?

પણ નલ્લો, મોઠો એક નલો ન તુલો અજાણ્યા. છડી પાટી પર એક રમનારો પાટીવાળા સાથે રીડ અને પકડી કરી રહ્યો છે. અને એમ એકવાર પકડી વઈ, દોડની દિશા બદલીને જેવા તે મોજા-પાટી પરથી પસાર થવા નલ્ય છે ત્યાં તે મોઠો એકદમ કસમ મારી, અને તે જરાપણ ચેતે તે પહેલાં તો કાળ જેવા તેના પર પસરો. રમનારે તેનાથી બચવા ચોક્ક નં. ૬માં પડતું મેટું, પણ મોજા જેવું નામ ! પડતું મેટીને તે આશ્ચર્ય ખરી નલ્ય તે પહેલાં તો મોઠો તેને ચાપટ મારી દીધો ! ત્રીજો રમનાર આદ ચર્ચા !

પણ એથી પેલી કુડી ખૂબી થઈ અને મોઠો તેની કલ્પના નહોતી કરી એમ નહિ. તેણે પેલાને પકડ્યાં તે પહેલાં જ બેમો પાટી તેણે તુલો દોરવા મારેલા પતિ : 'ત્રીજી ત્યાં જ રહેજો...' 'નલ્ય આ બુલ્લો આવી ન...' અને પરિણામે, કુડી તોડીને નંદેલા રમનારને આપરી લેવા તેણે ચોક્ક નં. ૬માં નંદી કુડી નમાવી દીધી !

તો મોજા, તેમાં પૂરો સફળ ન થયો. એક રમનાર તો છટકા જ.

છકી અને સાતમી પાસી કપના પાસીવાળા તે રોકાએલા હતા જ, એટલે એમને ચૂકવવાની જરૂર જ ન પડી. પણ આઠમી પાસીવાળો નેનો રહેતો રોકે નેમં હતો. પણ આણે તે પોતાની 'ફૂલ સ્પીડ' વાળી માટરને ચાલે તો પકડે આપ્યા કે, 'પાસીવાળો ઉતારાથો જ, એને આશરે તે છેક નવમી પાસી પર આવી ચડયો. અને એ એણેથી જવાબ નો ? તે નો પોતે 'પાસી' નિહકુ જીવી ભય, રૂંધે પાછા, અને બીજાને 'પાસી' બનાવતો ભય !—જરી ભયમો !

પણ, આપણે આગ ક્યાં સુધી ભંભીશું ? એવામાં મજા તો ખૂબ પડે છે, પણ આ તેની ખ્યા પાડે છે કે દરે વખતે લખાણ માટે રચના નથી ! એટલે, રચનાસંગતને કારણે, આપણે છતા જ પડીએ : ... પણ રહેા, કપા રહેા, —એક મિનિટ, આ રમત જોઇને તમારી એટલી ને પાસી થઈ જઈ હશે કે આ રમતને એ પૂરતો અવકાશ આપવામાં આવે તો યતનતા અને ચક્રોર નામચિત્રોનો આપણે ત્યાં તેટલા ન પડે. પરંતુ સાથેસાથ, એ બાબત પણ તમારા જવાબમાં આવી કે નહિ, કે ચોથા વ્યાખ્યાયિતશિક્ષા શિક્ષણની દૃષ્ટિથી આ રમત રમીએ તો કુરમનનો સામનો કરવી જબને ખસે ખસા મિત્રા-વીને હામ કરવાનો પદામ્પાદ પણ ને પાકો કરાવી રહે ?

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

[ચિત્રો માટે જુઓ આ અંકને પાછમે પાંદે] -

પદેહું ઉત્તારાઃ મોદક; ખીજું ઉત્તારાઃ 'પાસીતાબુના' જેન દેરા-સર—કેમનાય અમીન (અગદાવાદ); ત્રીજું ઉત્તારાઃ વિજાપુરના શોખમાં—ઈમદાદસેન સૈયદ (વીળપુર); તોથપાત્રઃ (૧) 'મદુરાનું મંદિર' ક્રીશિકા અરેરી—અગદાવાદ (૨) 'અગારી તેયારી' રસિક-ચન્દ્ર છ, અમીન—નિલિન્દ્રી, પૂર્વે આફ્રિકા; (૩) તોથપાત્રઃ નવનીતકમાર મોંધી—વેરાવળ

ખીન હનામને પાત્ર કરેહું બાદ કેમનાય અમીનનું ચિત્ર શિષ્ટ-નૃપાપાવની દૃષ્ટિએ 'ફોટો ફોટોગ્રાફી'નો સારો નમૂનો છે. ત્યાંનાં મંદિર સમૂહમાંથી આ રીતના એકાદી ફોટોગ્રાફી વિરલ પદ્ધતિ છે. આ ફોટોગ્રાફી રચનનું શુચિ સુદર વાતાવરણ સરસ રીતે રજૂ થયું છે, તે પ્રેક્ષક ચોખ્ખાને આભારી છે.

એવું જ બાઈ ક્રીશિકા અરેરીનું 'મદુરા મંદિર'નું ચિત્ર એ બંધ છત્રાસરની ડાયાહ અને નેની કોતરણી બંને દર્શાવવાના પ્રયત્નરૂપ છે. પરંતુ આવાં શિષ્ટપણી-દર્શકાળા ચિત્રોના મોટા એન્ડાઈંગ-ઈમ્પ્રેશન તેની વિખતો પકડવાની બારીકાઈની પ્રતીતિ થઈ શકે.

બાઈ ઈમદાદસેનના ચિત્રમાં, વટેમાર્ગના ભયની રચના, વળાંક લેતો, રસ્તો ને લાંબા પહોળા, મૃદુ પ્રદક્ષિણા વાતાવરણ ને હેરાજીન બંને જાણવે છે, પણ દક્ષિણ-વેન્સપી ટેકનીકની રમણી વડે છે. બાદ નવનીતકમાર મોંધીનું ચિત્ર વિષય અને ચિત્રમય રજૂ-આતની દૃષ્ટિએ સાંક છે. રાફે સહકૃવાની નિહાર કરતી હોઝીએ એકની ડાળીઓના જુલમમાંથી એવી ચોળના પૂર્વક લીધી છે કે ચિત્રને ફેમિગ રાંધે છે. દરથ આલુદ્ધાક છે; પણ એન્ડાઈંગ થવાં પ્રિન્ટ બેર પકડેલું નથી. અને નળણ ટેકનીકથી બની મજા સારી ભલે છે.

આદ્ય રસિકચન્દ્ર અમીનના ચિત્રમાં દરિયાકિનારે લાંબેરજાં હોડાંકાંની ફોટોગ્રાફી સારી છે, પણ હંગોળનમાં પ્રમાણમાર સચ-વાયો નથી; મંદિતર ચિત્ર ધણી સારસ થાત. **શ્રીદામ ભટ્ટ**

(સામેના પાના પરના લેખ 'પોણી'નું અનુસંધાન) એ ઈતિમાં વળેલું નહીં કપરનું નવ દેરીનું રથજી—આવાં ધણી રથાનો આપણને મુખ્ય કરી મનને પ્રાચીન કાળના પેશાબમાં વિચરેનું કરી મૂકે છે, એ પ્રેમકદાળિને અનુરૂપ, ત્યાં ઊગી નીકળેલાં મોટાં વડનાં ઝાડ, એ નવ દેરીનાં પથરોને લગીન પાસી કપના પોતાની ડાળીઓમાં અચર પારખુ કરી રહ્યાં છે ! મંદિરોના રથાપદ્ધતિ યુગ તથા સાહુકર કાળની અસર જવામાં આવે છે.

આમ, લગભગ ૮૦૦ વર્ષ સુધી કાળમાં રહેલી આ 'પ્રદેશની આ-બાદી, પાછળથી મેકાકાના પ્રદેશમાં સત્તાગની ખવતનો કેટલાક લોકો પાછા ત્યાં આકાશ જવાથી, તેમજ અહીં વિહસામાં સાધન એકાદો હોઈને ધણી લોકો હોટના પ્રદેશમાં હોટરી પડવાથી, થીયેથી મેકાકા અહીં મેળો દર પ્રદેશ કપરનાં આગદાવાદના સુવતનોનાં આક-મણીમાંથી આ પ્રદેશ પણ બધી રાક્યો નથી, ને મંદિરોનાં બંદિયો-થી સાબિત થાય છે; અને તે પણ આભારી ધરવાનું કારણુ દશે. કપ-રાત, આ પ્રદેશ ધણી કુંગરાળ તથા ઘાટા બંધવવાયો હોઈ, અહીંનાં ઢગપાણી, આદિવાસીઓ તથા ગહેનતુ પાસીદાર સિવાય એકાદ પ્રબને માફ આવે તેવાં નથી; ને તેથી નાથી એકો હલેત થાય છે કે

'પાસા, પહાડા, પાનરવા, ચોક્તીના ને પોણા;

પાયે પપા પ્રાણુ હરે, જેમ કાચે તોપનો મોળો.'

વળી અહીંનાં વિદ્યન હવા પાછોને લીધે આ તરફનાં રહેવાસીઓને ચેટનું હઈ બહુ ધાય છે, અને તેથી ચેટ કપર ડાગ દેવાની પ્રથા અહીં બહુ લોકોથી પીય પણ એ કહેવત પડી છે કે,

'પાસા, પહાડા ને પાનરવા માગ,

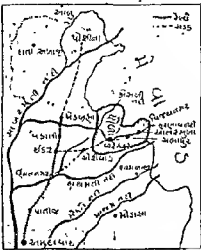
એક એક બાદિયું ને રોળ રોળ ડાગો'

એકે હાલમાં મોટાં શહેરો માટે કેટલાક પાડવામાં અહીંનાં બંધલો લગભગ કપાઈ જવાથી તેમજ નદીઓમાં બંધ બંધોને ધણી ભગીન હલે બેરી માટે ખુશી કરેથી હોવાથી હવાપાણી મોટાં સુધારે છે ખરાં. પોણાના આ પ્રદેશમાં દરથીથી મોટા અસ દારા જરૂર કાચ છે. ત્યાંથી ૨૨ માઈલ કપર પોણાની સરહદ સર થાય છે ને પહેલું કાલવણનું થાયું આવે છે. ત્યાં એક પ્રાચીન કુંડ છે. ત્યાંથી આગમ ચાર માઈલ કપર વીરેશ્વર મહાદેવનું પ્રચીન મંદિર આવે છે. આ રથજી તે મોટું રમણીય છે કે ત્યાં ગવા પગી ને છેડાડું ગણતુ નથી. બર હવાળામાં પણ ત્યાં સુખદાયક કુંડક રહે છે, ને દૂંગરની તેલ-માના એક વિશાળ ઊમરાના ઝાડ પાસેથી નીકળતું પાણીનું 'ઝરણુ' આ રથજીની વસતિ તથા આગમનીયાને અજૂર પાણી પૂરું પાડે અહીં કેટલાક પ્રાચીન સિંચાણો પણ છે.

વીરેશ્વરથી સાત માઈલ કપર આતરસુંબ્યાનાં પ્રાચીન સ્મારકો આવે છે, અને ત્યાંથી આગમ આદતમાં સારણેશ્વર અને પળી જે માઈલ પર અમાપુરનું લાણેજા દહેરાવાણું રથજી આવે છે. પોણાની રાજધાની વિશ્વનગર ત્યાંથી સાત માઈલ ધાય છે. મુસાદેરો પોતાનો મુશગ વીરેશ્વર અગર વિશ્વનગર રાખતો પડે છે. વીરેશ્વર મુશગ રાખનારને ત્યાં સીંહ-સામાન પણ મળી રાકે છે.

કપર જણાએ મુશગ બંધલોને કેટલાક કામ કપાઈ જવા છતાં અહીં એટલી અજૂર વનશી બની પડી છે કે સુરેશિંહાઈ જવાની હજાબગાને, તથા અમદાવાદ જેવાં મોટાં શહેરોની ધમકામગીની સાબિત માટે નારી છૂટા છટ્ટાનાને વીરેશ્વરના કુરેની પાતાવર-લુચી આનંદ, આશા અને ઉપયોગી સેવા પણ મળી રહે તેમ છે.

'કુમાર' મફત મેળવવું છે? તે તેની ચોજના મંગાવો

સાબરકાંઠા જિલ્લાનો એક અણુચોળખાઓનો પ્રદેશ

પોખો

લેખક - દેવશંકર મોતીરામ રાવળ

માઝ આઈઝોલોઈ ઇન્ફોર્મેટર - ઇડર રાજ્ય

પોખોનો પ્રદેશ
ખાતાવતો
ઇડર રાજ્યનો નકશો

જો કોઈ ચોખી પસાસન વાળીને કોકેલો દોષ તેવી અકલિ-
વાળો, ઇડર પ્રદેશના હાથમાં નાના કપાડેલા પુરતક નવા
પાટોને, આ 'પોખો'નો પ્રાચીન પ્રદેશ સાબરકાંઠા જિલ્લામાં એક
વણુચોળખાઓનો પણ સુંદર પ્રદેશ છે.

લગભગ ૪૦૦ ચોરસ માઈલ વિસ્તારનો આ પ્રદેશ ઇડર રાજ્ય-
ના ઇરાન ખૂણામાં, ઇડર અને મેવાડની વચ્ચે આવેલો છે. બહુધા
તે હુમરાણ દોષા છતાં તેમાં થઈને વહેતી (હરણાવ) હરિણાદી અને
(કોસંગી) કોસાગી નામની નદીઓની ખીણોને કેટલાક વાન
રસોને તે કુળદુષ છે, અને પ્રાચીન કાળમાં તે નદીઓને કિનારે
કાંઠેલી પ્રાચીન આર્ય વસાહતોની સંસ્કૃતિના અવશેષો રૂપ, શિલ્પ
અને રચાપત્યના હલમ નમૂના આદી હજુ જોવામાં આવે છે.

ઇડર રાજ્યનાં પ્રાચીન રથાનો તથા તેનાં શિલ્પરચાપત્ય વિશે
કેટલાક વખત પહેલાંના ત્યાંના ફેળવણી અને પુરાતત્વખાતાના
અધિકારી શ્રી મુંદરીનાથ છનામહાદે, એક સચિત્ર પુસ્તિકા દ્વારા નેમા-
ની પુરાતત્વ વિષયક સમૃદ્ધિ કપર સારો પ્રકાશ પાડેલો છે; પરંતુ

તેની જોડે જ ચૈતિહાસિક રીતે સંકળાયેલા આ 'પોખો'ના પ્રદેશ
વિશે હજુ કશો પરિચય અપાયા ન હોવાથી આ પ્રવચન કર્યું છે.
આ પ્રદેશ આત્યંત હુમરાણ તથા માઠ નંમલવાળો હોવાથી પુ-
રાત્ત્વકાલિન આર્ય વસાહતોનો પ્રવેશ અહીં નહિ થયો હોય એમ
વારે છે; કેમકે આને પણ અહીંની વસતિ કુખ્યત્વે આદિવાસીઓની
જ છે, આર્ય વસાહતોનાં ને કંઈ પ્રાચીન નિશાન મળે છે તે હસગા
સેક પછીના સમયનાં જ જોવામાં આવે છે. ત્યાર પછી તેરમા
સેકાથી માંડી સોળમા સેક સુધી અહીં કાળી સારી આબાદી થઈ
હશે, અને તે અહારમાં સેકા સુધી ટકી વેલી હશે એમ જણાય છે.

સાહજીવીન યોરીના સમયથી થેનાક કપર વિધર્મીઓનાં આક-
મણે શરૂ થયાં તેને પરિણામે, ખાસ કરીને સામાન્ય વસતિએ, ત્યાંથી
નારી આવી આ પોખોના હુમરાણ અને માઠ નંમલવાળા પ્રદેશમાં
આશ્રય શોધા; અને એ આક્રમણો હત્તેશત્તર અઢાડીન બિહજ
તથા છેક કુખત સમય સુધી ચાલુ રહેવાથી, આ રણજીવારી પ્રદેશ
આબાદ થયને ત્યાં નનદો વગેરે પણ વરધાં. તેની ભદોનજાકી કેવી
હશે તે, રચાપત્યના રાજ્યકાલે પુરાતત્વ અહીંનાં હિંદુ ને જૈન મંદિરો પરથી
જણાય છે. અજાપુર પાસેનું જાણેજી હંદેર; આસાપુરને આતરજુંબા
વચ્ચેનું સારજોથરનું વિશાળ શિવાલય; આતરજુંબા પાસેના એક
રામજીવર સરવેત તથા એક નવરશીકની કુમારિકા સાવળી માના સ્મારજી
કપ નાનર વચ્ચે નદી વડે એ અગાધ દેરા (અનુસંધાન સામે પાને)

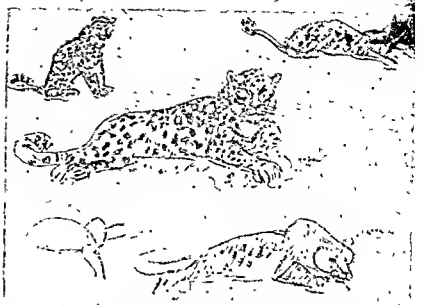

આ અંકમાંનાં ચિત્રો

કુવાકાર કયાવડાના નામથી 'કુ-માર'ના વાચકો અજાણ નથી. આ અંકના મુખ્યચિત્રમાં ફરારિલી ખરબચડી અપરૂપ શેરીથી ફાઈબેર તો ન જ સગા છે જે વારત-વરશી આલેખન પર એમના કાચ ફાઈરીતે ઘિસાતો છે. બહાર એવા સંપૂર્ણ કાચ જ માનવા પછી જ માણસ આ શેરીમાં સંગ્રહ થઈ રહે, ને જ ફાઈબેરના વ્યાકરણ પરના પૂરા પ્રભુત્વ તથા સગા પછી જ નવી લેખન શેરી સરજી રહે છે તેમ. ગયા વારસે (૩૨૨ગા અંકમાં) શ્રી ચાવડાની રહેલ છોકરાંની એમની ઝડપી પ્રાણીચિત્રણના ને ગળજખ નમૂના અંગે આપ્યા હતા તેવા જ ખીલ નમૂના આ સાથે એમનું ને સામયિક દાખ. વચા આપીએ છીએ. પેન્સિલ કે રબર પિના, ફેબ્રિકાઈન્ટ પેનથી જ, ટુવલ પ્રાણીચિત્રોની વિવિધ બેક્ટો, શાને ને હળચલની હીલાઓ આદિ ઝડપી લઈને સીધા કાચ પર ઉતારવામાં ફેરફાર ચોક્કસ અને આંખમાં પડેના અદ્ભુત કાચ નેહો છે તેને ખ્યાલ કરીએ તે એમના સામયિકની ખાતરી થશે. એવા સામયિક વડે આલેખકો હળકુ આલેખનના આ રહેલ, વારતવરશી કલામાં પણ એ કેવા નિખાત છે તેની કંઈક પ્રતિતિ કરાવશે.

આ અંકમાંનું રમીન મુખચિત્ર, ને આધુનિક પ્લાનચિત્ર-શેરીનું, તેના પશ્ચિમ તથા સગાજી તો એ ચિત્રની નીચે આપ્યા જ તેની સાથે સાથે જ અંગે આ એમના પાછલા પૂઠામાં એક અદ્ભુત વરતવરશી 'શેરી'નું ચિત્ર ધરાકા પૂરક એટલા માટે આપીએ છીએ તે બેની સરખામણી કરીને વાચકો બેનેના સારથિ ને સામયિકને ત્ર મેળવી શકે. પહેલી શેરીમાં, એક દરમિયાન પાછા વિચે મનમાં મચેલા ટુકડાની ઊપ ઉતારવાને પ્રયત્ન હોય છે, માટે વારતવરશી શેરીમાં, જે પાછા છે તેવું હળકુ, તેની બારીકમાં રીક વિચત સાથે આલેખવાને પુરકાર્થ હોય છે.

પાછલા પૂઠામાં આપેલું એવું એ ચિત્ર પોતાના રેખા સામયિક માટે જગતનારમાં પેદાશો, જર્મન કલાકાર આલ્બ્રેક્ટ (આલ્બ્રેક્ટ) ડ્યુરરની નામી કૃતિ છે. એ છે તે માત્ર એક રહેલ. બરા આસ-માની કાચ પર કેવળ કાચ અને સર્કેટ રાહીથી, પીછી વડે તે આલેખકો છે; પણ બહાર કાચ કલામાં આલેખી દોય એવી એની ચોક્કસાઈ બરી રેખાઓ મુકાવમ પીછી હવે એનાં આંખને ફેરફાર અદ્ભુત કાચ હરોતે ફરારિ છે. ડ્યુરર આ તો એના વરતવર (કાચપ્રકાર)નાં સારથિ ચિત્રો માટે ખ્યાત છે. એનાં એ ચિત્રો ઝીણમાં ઝીણી વિચત સાથે રાખેલ પદાર્થોના કોશલ માટે દુનિયામાં ખૂબ પંકાય છે. પણ એનાં એવાં સૈદ્ધાંત વૃક્ષરચાથી ફેરફાર પછી, એ કલાકારની લાસિકિતા તથા ગુપ્તતા અત્યા નેટલી જાણી નથી. એની બધી જ કલાકૃતિઓમાં આલેખન-સામયિકની પરાકાષ્ટા, ચત્રવત્ ચોક્કસાઈ અને અત્યંત ધીરજ પહેલી દોય છે; પણ તેની સાથે આમાં વજનના થડેસાં એના ચિત્રો લાગીની ને મિતરા દાખવી છે તે બીજે વિચર દોય છે. એના આવા જ નામી ચિત્ર 'પ્રાદેશીયક દાખ'માં એવું નેમ માનવ હાલ-રૂપ (બુલકાઈ ૧૯૫૦)

ને એલનું જતાનું છે, તેમ આમાં પણ વજારવાને એવું બોલતી કરી છે. આપખને આરે પદોચવા આલેખકો જે વજન થડેસા પર, કાચના થડે પાડેલી બારીકમાં બારીક કરચલી અને ઝીણમાં ઝીણ વાળ સુધીનું આલેખન, હળકુ ચોક્કસાઈ અને અદ્ભુત રેખાસામ-યિકી ઉતારવાની સાથે એવું એની વિચારમત આખો, કરચલિ-યાવા કપાળ અને બીડાઓ દોઢ પાછળથી બોલો વડેલી માનવ-સામયિકોને પણ વડેવડાની છે. એનાં 'વરતવર'માં જે ચણી વાર, પદાર્થોની કાચમાં પડી જવાથી, કાચપ્રકારના પદાર્થોને અપરજો છે, તે પણ આમાં તેની આલેખન ગુમારા સાથે તેણે કલાવાં છે. અહીં એવું સુધીની વિમતો ઉતારવા આ આલેખન વારતવરશી કલા (હળકુ આલેખન શેરી)ને અદ્ભુત નમૂનો છે.

જર્મનીના ન્યુરનબર્ગ શહેરમાં, ઇ. ૧૪૫૫માં હેરેરીથી આવીને વસેલા એક કુદરત સોનાની ત્યાં, ઇ. ૧૪૭૫માં આલેખક ડ્યુરરને જન્મ થયો. સાથે ડ્યુરરને પિતાના હાથ નીચે પેપરની તાલીમ તેણે લેવા માંડી; પણ પંદર વરસની વયે તેને ચિત્રકાર થવાની પ્રેમના નમી. પિતાએ, જરા કચરાતે મને, તેને મિસમેલ નહોતો ગમ્ય નામે કલાકાર પાસે મુક્યો ત્યાં ત્રણ વરસના અવધાર લાઈ તેણે યોગ્ય પ્રવાસ કર્યો; અને પછી ન્યુરનબર્ગમાં આવીને તે કારીકા થયો, ત્યાં ૧૪૮૨માં દુનિયાને યોગ્ય કલા-વારસો આપીને તે અવસાન પામ્યો. ચિત્રકાર થવા માટે ને ખાસ અત્તલના પુરકાર્થોનું એકમે તે તેનાં લખાં ચિત્રોમાંથી આપમેળે બોલી બેઠે છે; અવિરત હાથ, અખડ ખંત, અહુલક ચોક્કસાઈ, અદ્ભુત રેખાસામયિક.

પૂરા ઉપરનું ચિત્ર
એ પણ આજ રેખાસામયિકને એક નમૂનો છે. જાપાની કલા-કારમાંથી એ રાઈફે જગતનામાં મેળવી દોય તો બે જણાએ: દોગુસાઈ ને હીરોશીમે આજની સો વરસ પર થઈ ગયેલા કાલ્પ-સિદ્ધાંત દોગુસાઈ (૧૫૭૫થી ૧૬૪૮)નાં કાટાં ચિત્રો 'કુમાર'માં આપી ગયા, ને યોશી ૧૬૮૫માં એમાં આવેલું 'સમુદ્રતરંગ'નું ચિત્ર તો જાણીજાણત છે. માત્ર કાળી રાહીની પીછી વડે તેણે આલેખેલ ચીની ચોદાનું આ આવેશમય ચિત્ર હાલ મિટિરા મુખ્યચિત્રમાં છે. વાચકોને આમ ત્રણ કલાકારમાંની કૃતિએ સમજવા મગરો.

ટિકિટ સંચય આજનો એ સંસાર વ્યાપી શો ખ

કેમ ફેળવવા તેની, તથા બીજી ઉપયોગી માહિતી આપતા વિભાગ

સં યાદ કરવા યોગ્ય સાગની ટિકિટ ખરીદીને ગંજુલી તેની સમજાણ અગાઉ થીક વખત આપી છે. કાગળો ઉપર ચોટવામાં આવતી ટિકિટો ઉપરાંત બીજી વ્યવસ્થા માટે જુદાજુદા પ્રકારની અન્ય ટિકિટો પણ કાઢવામાં આવે છે. કાગળો તરીકે કોઈ-કોઈનીઓમાં વપરાતી રેવન્યુ તથા દરતાવેલ ટિકિટો, વારખાતા માટેની ખાસ ટિકિટો રેવન્યુ, રજિસ્ટ્રેશન માટેની ટિકિટો, કાંઠ ખાસ ઉદ્દેશ કે બચાવવા માટે કાંઠવામાં આવેલાં સીલો, ટિકિટો વગેરે. આ બધી ટિકિટો સંગ્રહ યોગ્ય ગણાતી નથી, તેથી ટિકિટ સંગ્રહકો એટલે બાગે તેને ખાતર રાખે છે. પરંતુ આમાં જે અપવાદો હોય છે.

કાગળો તરીકે 'રેવન્યુ રેવન્યુ' સંગ્રહ માટે નકામી ગણાય છે. એની ટિકિટો પારખવી પણ સહેલી હોય છે, કેમકે તેના ઉપર 'રેવન્યુ' (Revenue) શબ્દો રાખેલાં જોખા દર્શાવેલાં હોય છે. પરંતુ આમાં એક અપવાદ બાબતમાં રાખવાનો છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની કેટલીક ટિકિટો ઉપર 'પોસ્ટલ એન્ડ રેવન્યુ' એવા શબ્દો હોય છે. તેનો અર્થ એ કે એ ટિકિટો બંને હેતુ માટે વપરાય છે. આવા ટિકિટોમાં રેવન્યુ હેતુ તરીકે (એટલેકે પહેલાં, દરતાવેલ વગેરે કામ માટે) વપરાયેલી ટિકિટો 'સંગ્રહ' માટે નકામી છે, અને માત્ર ટપાલના હેતુ માટે વપરાયેલી જ ગણવી હોય છે. પણ એ પારખવી કઈ રીતે? રીત સહેલી છે. ટપાલના કાગળ પર વપરાયેલી ટિકિટોને ટપાલના (રવીકલ) ટપાલની ડાય મારીને કવરેલું હોય છે; જ્યારે એ જ ટિકિટ રેવન્યુ હોય દરતાવેલ કામ માટે વપરાય હોય તો તેના ઉપર કાપવાનું લખાણ, લીધા, કે રજિસ્ટ્રેશન માટે તેને કવરેલું હોય છે. એ લખાણ લખાણમાં તારીખ, માસ, સહી, આગળ કે રજાનું નામ, અગર સાદા લીધા, કંઈ પણ હોય; અગર બંધની કે લાલ રંગનો રજા-રેવન્યુ હોય. એટલે આવા રવીકલવાળી ટિકિટો નવવાળું ટકા તો તમારે સંગ્રહ માટે નિરપેક્ષથી જ ન ગણવી.

પણ એમાં જે એક દો અપવાદ હોય છે, એટલે તે બે રીતે સાવચેત રહેવું; કેમકે આ બધી સિનેરેક વસ્તુ પર કેટલાક દેશોમાં—ખાસ કરીને ફ્રાંસ અને ઇટાલીમાં—રાખ્યા તપાસ

નાઈટ રેવન્યુમાં ટપાલની ટિકિટોને પણ કલમના લીધા મારીને રફ કરવાની પદ્ધતિ હતી. એટલે, સંગ્રહવસાત એવી પુરાણી ટિકિટોને હાથ પડી જાય તો એ મોંઘી વસ્તુ માટે સાવચેત રહેવાની વહેવારી રાખવી.

રવીકલવાળી પાતકરીઓથી એ ત્યારે સામે-સામે એક બીજી મુદ્દો પણ વિચારી લઈએ, એ, સંગ્રહકોએ અપવાદ તરીકે ધ્યાનમાં રાખવાનો છે. અગાઉ ઘણી વખત કહેવાઈ ગયું છે, અને થોડા ભાગના ટિકિટ-સંગ્રહકો એ બલ્કે પણ છે, કે કાંઠ પણ ટિકિટોને જરા સરળતા બાબ પણ ને ફરિયાદો હોય તો તે નકામી ગણાય છે—અને તેના પરફોરેશનની એક કાંચરી પણ ખેંચી લઈ લેવાય છે કે તે પર જરા ધસારો જે લાગ્યો હોય તો જે તે નકામી. પણ આમાં જે અપવાદ છે. થોડા દેશો પર અધ્યાપિતતાની ચાર્ટર્ડ ઓફિસોમાં ટિકિટોને હાથ મારીને નહિ પણ તેના ઉપર ફાંટી લઈને રફ કરવામાં આવતી? અને એ અધ્યાપિત ટિકિટો સામાન્ય રીતે પાતળા ટીલા ધ્રુવજ ઉપર છાપેલી હોવાથી એ રીતે ઉપર કાંટવા નતાં ટિકિટ થોડાએને અગર વધુ ફાંટીને નકામી થઈ જતી. આથી, પાછળથી કાંટા વડે ખૂણે કાટરી લેવાની ટપાલખાતાને સુચના કરવામાં આવેલી. એટલે 'ખેંચી' ટિકિટોનાં વ્યાખ્યામાંથી એની નબળી અધ્યાપિત ટિકિટોને અપવાદ રૂપ લેવાની; કેમકે એને તબ આપી એવી અપવાદ ટિકિટો હુલેલ હોય છે; ને મળે છે તે ઉપર મુજબ ખેંચી રવીકલવાળી જ.

એવી જ સાવચેતી ખેંચી પરફોરેશનની બાબતમાં રાખવાની છે. આખું સામાન્ય રીતે એક સમજાણથી એ કે ટિકિટની ચોમેર પરફોરેશનની કાંચરી હોવી જોઈએ. પણ કેટલીકે જો 'કમ્પાર્ટમેન્ટ' ટિકિટો પણ છે, જેની ચોમેર કાંચરી ન હોવાં માત્ર કાંચરી એક ચોમેર સાદી રીતે જ (બંધથી) છાપેલી હોય છે. જ્યારે અમેરિકા, કેનેડા, ક્યુબા વગેરે કેટલાક દેશોની ટિકિટો બેકેટલું જ બાહ્ય પરફોરેશનની કાંચરી હોય છે અને બીજી એકેકે બાહ્યમાં સાદી છાપેલી આવે છે. આવી ટિકિટો રેવન્યુ-રેવન્યુ-ચોમેર (ટિકિટો નાખવાથી આપેલી ટિકિટો કાટી આપતાં સુધી) માટે ખતાવેલી હોય છે, એટલે આજે

રજિસ્ટર કરવાનાં કાગળો માટે ખાસ કાઢવામાં આવેલી ટિકિટો નો નમૂનો. વધુતની જે વાંચી.

ટિકિટોને પણ 'રફ' ન ગણવી. કાંઠ સારા રેવન્યુ કેટલાકમાં કયા દેશની કયા પ્રકારની ટિકિટો આવી રીતની હોય છે તેના પરિચય અને યાદી આપેલાં હોય છે, એટલે તે પરથી સાચી ટિકિટની માહિતી મળી રહે છે.

'ટીલીકાંટ રેવન્યુ' ને તો સંગ્રહમાં મોકલે બાગે રવાન નથી હોત; બેકે ઘણા દેશો તે કાંટે છે અગર; અને કેટલાક પરફોરેશન કેટલાકમાં તેની વિગતો પણ સંગ્રહકોની માહિતી માટે આપેલી હોય છે. હિંદમાં તો એવા (તારના) ઉદ્દેશ માટે વપરાતી ટિકિટો ઉપર 'માન પોસ્ટલ સર્વિસ' એવું સ્પષ્ટરિતે પાછળથી છાપેલું હોય છે. આ ટિકિટો 'રિજિસ્ટ્રેશન લેખ'માં પણ અપવાદ છે.

ટપાલમાં મોકલતા કાગળો અને હામીના રજિસ્ટર કરવા માટેની, થોડા R અક્ષર છાપેલી સફેદ આવી પડીએ (જેના કોરા ભાગમાં થોડકાનાર ટપાલ આદિસનું નામ, હામીનાનાં નંબર વગેરે છાપ્યાં કે લખવામાં આવે છે) તે સંગ્રહ યોગ્ય નથી ગણાવી; કેમકે એમાં 'લેખ' છે, અને એની કિંમત એરેઈસનાં નાણેં લેખેલાં એટલી જ ગણાય. પણ કેટલાક દેશો એવા છે કે જ્યાં આવા રજિસ્ટર હામીનાઓ માટે ખાસ બનાવવાની રજિસ્ટ્રેશન ટિકિટો ને કાઢવામાં આવે છે; અને અમુક દેશોમાં પોસ્ટ ઓફિસો તો, એવા ઉદ્દેશ માટે ને એ ટિકિટ ક્રિયાવતી બીજી ટિકિટ વપરાઈ હોય તો કાગળની સ્પીકારવાની ના પાડે છે! કાંસેબિયા, ઈરાન અને લાઇબેરિયામાં આ પદ્ધતિ છે. એટલે એવી ટિકિટો ને હાથમાં આવે તો વતપર રહેવું. બેકે એનો અર્થ સંભવ નથી; કેમકે રજિસ્ટ્રેશનના ખાસ ઉદ્દેશ માટે કાંટેલી આવી ટિકિટો આજકાલ એટલી હલેલ છે કે કાગળ જ ને તે કાંટાને હાથ ચડે છે. એનો એક નમૂનો મળાએ આપેલો.

કવિ વર્ણનથી (અનુમેધાન પૂજા રડાવી આણે)

આલોચનમાં કોણ રે રૂપાનેલા 'મહેશ્વર'ની 'પ્રિયપૂજ' રૂપે હવે 'પૂજા' સિદ્ધિ થઈ. એ 'પ્રિયપૂજ' વર્ણનથી મહાશય મનાવશે. ૧૭૮૯ સ્ત્રીના હિમાચલના વિહારમાં એમાં ગિતાર આપ્યા છે. ૧૭૮૯થી ૧૮૦૪ સ્ત્રીનાં નંદીમાં એ રચાયું છે, પણ એનું પ્રકાશન તો, હિન્દી દિગ્ગજ પ્રખ્યાત, ૧૮૫૦માં એનું અવસાન થયા બાદ જ થયું. માત્ર એ અરેબી બોલે મહત્વનો પ્રશ્ન તે ગિદ્યનની મેલીનું પુનઃ પરિગીષન. પોતાની હિતાના કમગમનમાં કેમિજનમાં તેણે પ્રથમ ગિદ્યન લખ્યો; પણ અનુભવેને આદે આવી પડે ચિંતા કવિચિત્તે આ બીજા વારના વાચનથી કોઈ નુરી જ અસર અનુભવી અને હિન્દી કવિમાંથી હવે ગિદ્યન શૈલીની વળનદાર કૃતિઓ વહેતી આવી.

મિલ્ટન જેવા જ્ઞાતિયથી હિન્દો કેટલાકે ૧૮૦૨માં વર્ણવ્યો એક દશમ પછી ફેરમાં ફરીથી પદ મૂક્યાં. યોગ્ય જતાં રસમાં વેરદિગ્દર જિજ્ઞાસુ ધરથી પસાર થતાં તેણે પોતાની એ પૂજા પરની પ્રખ્યાત કોનોટ રચી. હૈયો વર્ણવ્યો, એવન, ડોલોથી અને એવનનો પેલી પુત્રી સાથે તે એક મદિના રહ્યો ત્યાં જ સ્થૂર તો નહોતો એને એનો બલકાળ પાંદો મળી ગયા. હૈયો પણ એણે સાત કોનોટ રચી, હૈયો આ પ્રવાસની અસરનો દાઝ, એણે પાછા ફરીને લંડનમાં ગિદ્યનથી ચાર આપે એવી એ કેટલીક કોનોટો લખી છે તે પરથી પાછી સમય છે, 'Earth has got anything to show more fair' માની રાવિ

'Million' thou shouldst be living at this hour.
England hath need of thee' એમ કવિો હો છે. આ પ્રવાસના સમયમાં જ વર્ણવ્યો તુલસે પરની પોતાની સર્વ-શ્રેષ્ઠ કોનોટ રચી. એમાંની શ્રેષ્ઠ પદ્ય

'Thy friends are exiles, agonies...' ને નાદરિશ કવિ લખ્યો, 'E' એ અર્થે જાણના મોરવેને સાદિત્વથી સિદ્ધિ થેને મળ્યું. 'સિદ્ધિ કે દેહા' રૂપના પ્રવેશકોના વર્ણવ્યો તો અર્ધી રીતે જ નહોતો નથી

હૈયો પાછા ફરીને લંડનમાં ત્રણ અઢાલિયા માળોને કવિ યોગેશ્વરમાં બંદેન ડોલોથીની સદાધ્યાયિની મેરી દલિનસનને લા અતિથિ થેને રચ્યો; અને એ પરિચયને પરિણામે, ૧૮૦૨ના આરંભમાં, ની રમીએ. 'અરેબી કોળાયા' જેવી એ મેરી સાથે એક સમય. લંડને સીએ 'અરેબી આ કિપ્રીનું માસપાંચગાણ પુસ્તકમાં પણ

હૈયો પ્રવાસે હિન્દો અવરજ પર આવે અચર ઇતિહાસ એની પ્રતિરો ૧૮૦૫ની આસપાસ રચેલી 'પીલ ફેસલ', 'મહેશ્વર મોરીઅર', 'સોડ કે ડુપ્લે' તથા 'ઈંગ્લેન્ડની સોડ' જેવી કૃતિઓ પરથી થાય છે. 'પ્રિયપૂજ'માં જેમ ૧૭૮૩થી ૧૭૮૯ સ્ત્રીની હિન્દી આલોકા છે, અને ત્યાર પછીનો અનંદ આનંદ જેમ 'રિન્ડને આંખો'માં છે, તેમ ૧૮૦૨થી ૧૮૦૬ સ્ત્રીની કમકપાદેકોને કલિદાસ 'ઈંગ્લેન્ડની સોડ'માં નોંધાયો છે. 'રિન્ડને આંખો'માં અંદરો રહેવા તનુ ત્યાં પૂરો થયો છે. હિન્દો વ્યક્તિત્વની ઝંઝીરતાનું કમકપાજુ આંખે કૃતિઓમાં સાર્વત્રિકપૂર્ણ અવગોષાથર થાય છે. એમાં અનંદ આનંદનું તો બીજામાં અપાર હેતુનાનું પહેલું માન હિન્દો લંડનની યશસ્વતી છે

ત્યાર પછી હિન્દો લંડનમાંથી લાવેલી કસા મેલી નવ છે. 'આંખો'ની અંતિમ પંક્તિમાં જ એણે હિન્દો કવિત્વનો અંત આપે છે. પછીના કવિ કલિદાસ બની ગયા હો છે. હવે કવિ 'પીલ ફેસલ' નામનું મહાકાવ્ય માંડે છે. એની પૂર્વમાં મહાકાવ્યોની, વરતુ અને રીતિમાં, એ અનેાનું છે. એનો વિષય છે 'દોપ'—આશા, પાત્રો કે પોંદર.

'વેન્ટર', 'પોલો' ને 'હોલીડે', ને એનું રચયે છે સંસ્કાર પ્રેક્ષક, કોમાં અનુક સર્વે લગી ઉપરની ચાર પાત્રો વચ્ચે ઈંગ્લેન્ડના સામાજિક અને આધ્યાત્મિક પ્રશ્નોની ચર્ચા થાય છે. પણ એ કાવ્યના 'પ્રેક્ષક' પ્રેક્ષકમાં કવિએ એપેલા જગતી હતી તે એણે સંસ્કારી નહિ. 'પ્રિયપૂજ'ની પેઠે હિન્દો અંતર અનુભવી રિચિએ જ આ કૃતિનું મહત્વ છે. એકે વર્ણવ્યો તે એક મહાન કલાકૃતિ રૂપે જ એને માનવે હતો. કારણ કે 'પ્રિયપૂજ'ને તો એ આ કલાકૃતિનો એક સ્તંભ થાય જ અનુભવે હતો. એણે જ તો ૧૮૧૪માં એણે 'પીલ ફેસલ'નું પ્રકાશન કર્યું ને 'પ્રિયપૂજ'ને એક મુખ્ય લગી અંધારામાં જ રાખ્યું.

'પીલ ફેસલ'નું ક્યાંક ક્યાંક નવું છે 'રિન્ડને આંખો' કે 'ઈંગ્લેન્ડની સોડ'માં વર્ણવ્યો હાલ પહેલું છે. અને ૧૮૧૪ના 'સામેરિયો' તથા ૧૮૧૫ના 'સાન્ડસ કોળાયા' એક એક નવું નિર્મિત એક એક પ્રેક્ષકોની બધીના 'પિત્રો' એની અંતિમ કમકે એવા થયે છે. ત્યાર પછી કવિતાની નહિ પણ કવિતાના માનવીની પ્રવિનો જ પરિચય થાય છે; અને એની ઉત્સાહમાં ને રહિને જ વિહારમાંથી બહાર રાખા. ઉત્સાહમાં નવું વર્ણવ્યું કવિ મેરીને કિસકે જ ની નવ છે. ૧૮૨૪માં 'પ રિચ' દર્શાવે છે. ઉપરની સોનેટ કવિ આપણને આપે છે, એમાં એક 'આફર મોટ'ના અપવાદ સિવાય રહે વર્ણવ્યોને કલાનો પરિચય કલાની તપી. એનો 'અલિસિયેસિટી સોનેટ'માં પણ એક જ નમું છે

૧૮૧૩માં કવિએ 'સાન્ડસ કોળાયા' લખે આવીને કાવ્યનો વાસ કરી, જ્યાં તેના ઇતિહાસમાં કમકપા ઉછરે ૪૦ વરસ પોતા. હવે ઇતિહાસ તે રિચ થયો. તેને એક કિત્તેના નામો મળ્યાં મળી ગયેલા, તેમાંથી તે બધું ફેરફારથી રહેતો. ૧૮૧૩માં તેને એક નાની સરખી સરખી નોકરી (વેરેયોરેન્ડ) પરમળમાં સરસરી કરવા-વેને વેચનારની) મળી તેથી તેની આર્થિક સ્થિતિ હળવી થઈ પણ પછીથી તેને આજનારી આંખોમાં દોડો મળ્યો, જેમાં તેને ખાસ કમક મળ જ કરવાનું ન હતું. હવે ફરીત તથા કાવ્યની કિત્તેમાં તે મારત રહેતો, અને માગવાના સોનેટ પછી તર આપા પ્રતિષ્ઠિત મોરો માણસને સંસ્કારને કારે કે ટોરિયોની આજીમાં 'પ્રેમો પાત્ર'માં કોનોટ લલારોનો સંસ્કારને અપર જ પામતા. વર્ણવ્યોને એ કે પ દી

૧૮૨૦ના કલાકમાં કવિએ મેરી, ડોલોથી અને પોતાના પિત્ર ફેલ રોયલિનસ સાથે પૂરો પાત્ર બીજ વાર ફેરફારી એક કવિતાની મુશ્કાળ નવી કલો પ્રકાસ કરી. ૧૮૨૨માં તે. લિચિની કાવ્યે દોલેન પ્રેક્ષક પ્રવાસ કર્યો. ૧૮૨૩માં ને ૧૮૨૪માં એણે કલાકોનો પ્રવાસ કર્યો. આ પ્રવાસોના સિદ્ધિ કલિદાસ 'પ્રેમિયોસિટી'માં નોંધાયો છે.

૧૮૨૫થી મુખ્ય સ્ત્રીના કાળ એણે 'પ્રિયપૂજ'ની દરજ્જામાં મુખ્યત્વે પ્રવાસ કરવામાં અંતરો અને આ પાઠાન્દરો જ એને ઉછેક દર્શાવું કાવ્યક. એ સિવાય આ દશમાં પાત્ર એ જ જાતનો કવિના ઇતિહાસ નોંધપાત્ર છે; એ, કવિ સોનેટ મુખ્યત્વે પછી એ સંસ્કારિય પ્રાપ્ત થયું તે, ને બીજે કવિની પુત્રી ડોલો અવગમન.

વર્ણવ્યોની કવિતરીની પ્રતિષ્ઠા બધી પીઠી બની ગયેલી. મેરી પોતાની ફોલોનો આસરવાળા એ કાળમાં પ્રવર્તતા કવિતા વિચારો પી તેના સિવાયની કિલકલતા. હવે નવા વિચારોનું મુકવ અગ-ભગ એકે તેને બનાવી લીધા, અને એકે તે એકે કવિતાના સિદ્ધિ પર તેનું રચાન છે. ૧૮૫૦ના કવિતરીની રમીએ, ૮૦ વર્ષની પાછાં રચે, પ્રતિતિની એકુરતાને અવગમનો નવો જન્મ આપનાર આ વિનું અવગમન થયું અને આવા પ્રાચીન મુખ્યત્વેના વિરદમાં પૂરી તેની જાદેન ડોલોથી તેના અવસાન પછી પાત્ર વચે મુખ્ય પાત્રો.

સુરમો સોમલ અને બિરમથ

શાંતિદા છવનમાં

વિજ્ઞાન

[૩૯]

લેખક - ડૉ. નરસિંહ મુ. શાહ

બેંગ. એસ.સી. પી. એચ. ડી.

આં

અન્યની કીકીને શોભાવતા તેમજ કંઈક આપતા એવન તરીકે સુરમાના ઉપયોગ પણ દેશીમાં અતિ પ્રાચીન કાળથી થતો આવે છે. ઇ.પૂર્વે ૩૪૦૦—એટલે આજની લગભગ સાડા પાંચ હજાર વરસ પહેલાં પણ એ પ્રથા પ્રચલિત હતી. ઉપરાંત, સુરમાને ઉપયોગ રંગ તરીકે પણ કરવામાં આવતો.

સુરમા એટલે રડીબનાઇ અથવા ઝેન્ડીયોનાઈ બનીને બોલી શકે છે. પણ સામાન્યરીતે તે ઝેન્ડીયોનાઈ નામે જાણાય છે. હવેના દુકાનદારો ખરા સુરમાને બદલે બજારી જાણીને આપે છે, જેમાં સામાન્યતઃ જલીના (સીસાને) એક પદાર્થ—લેડ સલ્ફાઈડ) દોષ છે. રડીબનાઈએ ઝેન્ડીયોનાઈ ને વેંચકનું સંશોધન ઝેન્ડીયોનાઈ સલ્ફાઈડ છે. તેને જાળવાથી તેમાંથી ઝેન્ડીયોનાઈ આક્રમણ પેદા થાય છે, જેને કોલસા સાથે ગરમ કરવાથી ઝેન્ડીયોનાઈ ધાતુ છૂટી પડે છે. આ ઝેન્ડીયોનાઈ (સુરમા ધાતુ) વિષે પ્રાચીન ક્રિયાશીલોને પણ જ્ઞાન હતું. ગ્રીકના જ્ઞાની ક્રિમિયાગોરોસે પાસફેટસ સુરમામાંથી બનાવેલી દવાઓ પુષ્કળ વાપરતો. આયુર્વેદમાં પણ સુરમાની ઘણી બનાવટો વપરાતી આવી હોવાના હલ્લેખ છે.

સુરમાના રડીબનાઈ બનીનેના કાળાદંડને મોટા ભાગથી નામાંકાય છે. પરંતુ ચીન-ભૂખાના પુદ્ગ પણ તે ખૂબ ધરી જઈને તેને બદલે હવે મેક્સિકો, બોલીવિયા, કોસ વગેરે દેશો ચેતાવે છે. માલ વખાસતા ગયા છે. જ્યાંથી સુરમાધાતુની વાર્ષિક વપરાશ લગભગ ૬૬ હજાર ટન ઉપરાંત થાય છે.

આધુનિક દુકાનમાં સુરમાને ઉપયોગ માત્ર એવન કે દવા પૂરતો ન રહેતાં હલોગિમાં ખૂબ વધી ગયો છે; અને બીજા ધાતુઓના સાથે મિશ્ર ધાતુઓ (alloys) બનાવવામાં તેની લગભગ ઘોણા ભાગની વાર્ષિક વેંદાશ વપરાઈ જાય છે. હાલમાં ૧૫-૨૧ હજાર ટન ઝેન્ડીયોનાઈ તો સીસાને સખત બનાવવા માટે તેની જુદીજુદી મિશ્ર ધાતુઓ બનાવવામાં વપરાય છે. ૪-૨૨ ટકા પર્યંત ઝેન્ડીયોનાઈ (સુરમા)વાળું 'સખત સીસું' રેડીયોનું બેટરીની બનાવટમાં ખૂબ વપરાય છે. આ ઉપરાંત તેના ઉપયોગ રાસાયણિક હલોગિમાં સીસાનાં પતરાં, નળીઓ, લાઈટલીફ્ટનાં હોરડાનાં તેમજ બીજાનાં ફ્લુઓરો આયોડીય (હાલકો) વગેરે તરીકે થાય છે. હવાનીને વાળી રહાય એવી નરમ દ્રવ્યો, પતરાં તથા બીજા સીસાના સામાનની બનાવટમાં પણ થોડીક સુરમા ધાતુ તો ઉમેરવામાં આવે જ છે.

યુદ્ધકાળમાં તો આ ધાતુ ઘણી મહત્વની છે. હાલના યોગ્ય અને સીસાની ગોળીઓના બહારના ભાગને સખત બનાવવા માટે તેની ખૂબ જરૂર રહે છે. હાલના યોગ્યના સેલોની બનાવટમાં ઝેન્ડીયોનાઈ સલ્ફાઈડ નાખવામાં આવે છે, જેથી તે સેલ કૂટાં ખાદ સફેદ પુમારો પેદા થાય છે. ગયા વિશ્વયુદ્ધ વખતે આપણા દેશમાં સુરમાનાં બનીને શોભાવાના ખૂબ પ્રયાનો કરવામાં આવ્યા હતા અને બહુશ્રેયતાવરૂદના પ્રદેશમાંથી એ મળી આવ્યા હતા. આપણા દેશમાં છવનમાં સુરમાના ધાતુઓ ખૂબ ઉપયોગી થાય છે. બાળીક મેટલ તરીકે જોખવાની ધર્મજી નિરોધી મિશ્ર ધાતુમાં ૮૩

ટકા ક્વાઈ, ૧૧ ટકા સુરમા અને ૬ ટકા તાંબું હોય છે. આપણા આજની સંસ્કૃતિના મૂળ પાયા ૩૫ જે હાપ્તામાં, તેનાં હાપ્તામાં બીજાની બનાવટમાં મુખ્યત્વે ૬૦ ટકા સીસા ઉપરાંત ઝેન્ડીયોનાઈ વપરાય છે. ઉપરાંત તેમાં થોડી ક્વાઈ અને તાંબું પણ ઉમેરાય છે. ઝેન્ડીયોનાઈ સીસાને સખત તે બનાવે જ છે; પણ બીજાની ધાતુમાં સુરમા ધાતુ ઉમેરવાનું મુખ્ય કારણ તો એ ધાતુને એક વિશિષ્ટ ગુણ છે. બીજા ધાતુઓના ચરમ રસ કયાં પણ સંકોચાય છે, ત્યારે ઝેન્ડીયોનાઈ કંડી પડતાં જરા વિરતાર પામે છે. આથી ઝેન્ડીયોનાઈ ધાતુને હાથે બીજાનાં મેટલમાં મિશ્રીને સખત કરી શકે છે, ને તેથી અક્ષર બેટા ન પડી જતાં ૧૫૫૮, પાતળો ને સુરંગ બેઠે છે.

બિદાનિયા મેટલ નામની એક મિશ્ર ધાતુ સીસું, સુરમા અને માંગાના મિશ્રણમાંથી બનાવાય છે. તેમાંથી યમચા, રક્ષાબીર્ષ દાંડીયું અને બીજા ઘણા ધરમણ સામાન બને છે.

ઝેન્ડીયોનાઈ રાસાયણિક સંશોધનો પણ ખૂબ ઉપયોગી છે. 'ઝેન્ડીયોનાઈ સલ્ફાઈડ' રંગશોષકમાં તે કાચને રંગીન બનાવવામાં વપરાય છે. 'ઝેન્ડીયોનાઈ સલ્ફાઈડ' રબરને વજરનાઈડ કરવા માટે પહેલાં બહુ વપરાતો હતો એ અગાઉ જેટલા વપરાતો નથી; પણ હીનાસજીના ઉદ્યોગમાં એ સલ્ફાઈડ પુષ્કળ વપરાય છે. હાલનાં ધાતુની બની આવેલો સલ્ફાઈડ તો કુદરતે રંગીતો હોય છે, પણ પ્રયોગશાળામાં બનાવેલો તેનો બીજો પ્રકાર સાત રંગનો થાય છે અને તે સાત રંગ તરીકે વપરાય છે. ઝેન્ડીયોનાઈ કાર્બનિક સંશોધનો દવા તરીકે વપરાય છે. કળા જ્વર (એક ફિવર)માં રામબાજ તરીકે યુરવાર થયેલી દવા રડીબનાઈ યુરિયા સુરમા ધાતુની જ બનાવટ છે.

હવે આપણે આ વિશાળની બાજીની ધાતુઓ લઈએ. તેમાં ખાસ આર્સેનિક અને બિરમથ આવે છે. આર્સેનિક એટલે સોમલ. હેર તરીકે તો તે ઘણો જાણીતો છે. સોમલમાં બંધ વિનાશક ગુણો હોવાથી એની પેદારતો મોટા ભાગે જોમાં જ વપરાય છે. એનીને તુકસાન કારક છવાવતો વાસ કરવા માટે સોમલયુક્ત પદાર્થોને ઉપયોગ તો આવે સરસોમલ છે. 'કપાસમાં ઝંડાં બંધ'ની છવનના નાશ માટે લેડ આર્સેનાઈડ (સીસા ને સોમલનો આક્રમણયુક્ત સંયોજિત પદાર્થ) અને બહારના હોરડા બનાવ માટે ત્રાંબાનો આર્સેનાઈડ વપરાય છે. ઉપરાંત આર્સેનિકનાં સંયોજનો કાચના હલોગિમાં પણ વપરાય છે. એ ઉપરાંત હાઈ હાપ્તાના રસાયણમાં અને ઓષધોની બનાવટમાં પણ આર્સેનિકના પદાર્થો વપરાય છે. મસદર '૧૦૬'નો ઉન્નકલ એ સોમલની જ ઓષધીય બનાવટ છે. થોડાં પેલાં થવાં ફેલીકમિશ્ર ધાતુઓ અને રેણુની બનાવટમાં પણ સોમલ વપરાવા સામ્યું છે. આર્સેનિક આક્રમણક 'સફેદ સોમલ' તરીકે જાણાય છે.

બિરમથ પણ જુદી ધાતુ છે. ક્વાઈ અને સીસાના જેવા ને તેના ગુણો હોવાને લીધે એ ધાતુઓમાં તેના ખૂબ ગુરુત્વાય ભક્ષે થતો. પણ તેનો રંગ આઠો રંગનો હોય છે. તેનાં સંયોજનો અતિશય અને કોષેસનાં ઓષધો તરીકે વપરાતાં આવ્યાં છે. પરંતુ બિરમથની

ખાસ વિશેષતા તો એ છે કે તેની મિત્ર ધાતુઓ મરમ પાણીમાં પ્રવાહી થઇ નહીં છે; આથી તેની એવી મિત્ર ધાતુઓ સેક્ટરી વાલ્વ-યા પેશમાં ઉપયોગી થાય છે. તે પેઠી નીચેની ખાસ ક્લેસીનીય છે: વૃદ્ધની મિત્ર ધાતુ (જેમાં ૪ ભાગ બિરમથ, ૨ ભાગ સીસું, ૧ ભાગ કલઈ અને ૧ ભાગ કૃદમિયમ હોય છે તે) ૭૦ ડિગ્રી સેન્ટી-ગ્રેડે પ્રવાહી થઇ નહીં છે. રોઝની મિત્ર ધાતુ (જેમાં ૨ ભાગ બિરમથ, ૧ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ કલઈ હોય છે તે) ૬૪ ડિગ્રીએ પ્રવાહી થઇ નહીં છે. લીપ્પાવિટ્ટસની મિત્ર ધાતુ ૬૦-૬૫ ડિગ્રીએ પ્રવાહી થઈ નહીં છે, તેમાં ૧૫ ભાગ બિરમથ હોય છે. આથી, આમ ક્લેસીયનાં ઑટોમેટિક રિપ્રેક્ટરની બનાવટમાં તેમજ ઑટોમેટમાં આ

મિત્ર ધાતુઓ ખૂબ ઉપયોગી નીવડી છે. વળી બિરમથને તાર વીર-જીનાં સાધનોમાં પણ ખૂબ ઉપયોગી થાય છે. બિરમથ ને પારાનું સંયોજન દોઢના ડાહડેરો એકઠાં બનાવવામાં વાપરે છે. -

બિરમથના અન્યોને લઘુ ગળી આવત નથી, તેથી શેટર બાજે તે લીપ્પાવિટ્ટસના અન્યોને માથી ઝીલું પેદાશ તરીકે કાઢવામાં આવે છે. પેઠીની માળા અને સીસાની ખાણીમાંથી એ ધાતુઓ કાઢી લીધા પછી બિરમથ નીકળે છે. પહેલાં બેસ્ટેરિયા ટેમ્પરેટન અને મેલિ-બૅન્ડનગની ખાણીમાંથી બિરમથ કાઢવું, પણ હવે એ કલ્પના બંધ થઇ ગયું છે. હવે મેલિસી અને કૅન્ડા આ ધાતુ સારા પ્રમાણમાં કાઢે છે. તો ચે કુનિયાનું કુલ બિરમથ ૬૫ ટાઉનલમબમ ૧૯૦૨ ટન થયે છે.

ખાંધ ગઠવિયાં (અનુસંધાન પૃ. ૨૩૯થી વાઠ)

સાદિય ખેડતા. કોઈ અપ્રાપ્ય—ન થયે એટી—વિરાની ચોપડી હાથ લાગે તો લાગલી જ એની નક્ક કરી લેતા. અક્ષર જુઓ તો મોતીના દાણા. મરોડ તો એવા સુંદર કે જીંદને આપે જ વળે. રવજ, ધાંડીયા, એટલા સુંદર અક્ષર કે બીન કોઈના બેયા નથી. એવા હરતાક્ષરમાં નક્ક કરેલું નજાખ્યાન દલભારી પાસે છે. એ ઉપરાંત પોતે નાટક, નવકથા અને કવિતાઓ પણ લખેલી. કવિતા એ તો લખાવી નહીં તેમ છપાવી પેસે બે પેસે છુટક નેચતા. પત્ર લખવાની કળા કપર એક નાનું પુસ્તક કેટલાક નખૂના સાથે છપાવેલું, તે પણ મારી પાસે છે; પ્રમદા પત્રજીઆવિ, ૪ ૧૯૦૦ની સાલમાં એમણે એક નાટક છપાવેલું, તેનું નામ 'ચન્દ્રવદન' અને ચન્દ્રકળા' બંની દખનું, ત્રણ ઝાંડી. સૌથી પહેલું નાટક જે એ વાચ્યું હતું.

કંઈક કવિ, થોડા લેખક અને અરધા કલાકાર સુનીલાલ કોષ્ટકોડાર તે મારી બાના બાપા, એટલે મારા નાના-આલ-દાર. ૧૯૦૧-૦૨માં મારા જન્મ પછી બેત્રણ વરસે એ યુવરી ગયા. પોતે લખેલા ૫૫ વરસથી માંડેના એમણે જ ચન્દ્રવદન પઢ્યું; અને મારી કુ આવે તો એનું નામ ચન્દ્રકળા રાખ્યું, બીજી વાલ્વમાં સો-બાઈ મસરીઓ કરતા, એ સુનીલાલનાં વડુ મણિયા તે અમારા ઠાકાક્ષક મામાજીનાં બેન, મારાં આજ-તાની-દારી. સુનીલાલ એને ખૂબ સહાયતા. ત્રણચાર ઠાકરાં યથેચ્છ તે મરી મએલાં, એટલે કોઈ અવગણ્ય એ સુનીલાલને બંધેલું કે મણિ તે નાભીતેબેન ઠાકરાંને મારી વાળે છે! ખસ, ધણીનાં સંસારમાં ભ્રમજનવળમાં સીખ-ળા એ કડવાશનાં બી વાળે છે, એમ સુનીલાલનાં કથા કાનમાંથી આ વાત જોડે પેઠી. તે એટલી વસતી થઈ કે વધુને ધર્મમાંથી કાઢી જૂડી. એક દીકરી થયેલી તે સવિતા; અને સવિતા પર એના બાપને ખુબ દેવ. પહેર રૂપિયાના પમારાર 'હરટો કોપર' થિમન બેડે પર-ખાનગી કરી સવિતાને જે માને મળતું હોય તો બાપની ન લેવી પડતી. ઠાકાક્ષક મામાજીએ મણિજીદેને પોતાને પેર ધણે વળવ રાખી. પછી કંઈક પતાવટ થતાં સુનીલાલનાં ધર સામે દેસાઈ પોળ-માં જ બીનું ધર બાંડે લઈ ત્યાં રાખી; અને એમ ત્યાં મણિયા ટોપીએ બરી, કે એનું ધરણે કામ કરી ગુનરે. કરની. જરા કોઈ સુનીલાલને બંધેરેલું, તો સુનીલાલે વડુને કંટાળી આવતા, કાઠકા-ને પછી ઉપયોગ કરતા, અને ઠાકા મામાજી વાતો કરતા ત્યારે કહેતા કે એક વખત તો મણિજીદેને દોરડે બાંધી ટાંગી પછું રાખી હતી; પણ ખૂબી તો એ કે મારી બા કપર સુનીલાલે શિખામણના જે કાજોલા લખ્યા છે તેમાં મણિયા બાંડે ઘસારે સરખે નથી. જે લાંબા કોંગલો આંખે જીંદીને વળે એવા સુંદર અક્ષરોમાં છે, એટલા જ છંદમાં સોંસાર પેસી નહીં એવા સમીક છે. 'દીકરીને મા મારે

લાગે જ, તે હું સમજું છું.' અને એ લખાણ વાંચતાં સુનીલાલ આટલા કઠોર નહોર ગાલુસ હોઈ રાજે એમ બનાય જ નહિ. જોઈતું થતા કામગીમાં તો દીકરી સવિતાને માની કામગીમાંથી પેરો લખ્યા છે, મા મામાજી જ સંસ્કર-રિખામણ આપ્યા છે.

હવે આપણે દેસાઈગણના પેલા બાનાના ધરમાં જઈએ ૧૯૦૧ની સાલમાં મારી બાની સુવાવટના પ્રસંગ આવ્યો. માને દીકરી પર વડાલ; બાપને દીકરી પર દેવ, દીકરીની ફજવળી એટી કે બંને પર મમતા. અનેક ભાંજુડો પછી સવિતાની સુવાવડ એટી મા પાંચ વર્ષ એના દીકરાને સુનીલાલ પાસે રમાડવા રી જ લઈ જવામાં આવેલા, અને સુનીલાલના હરખના પાર નહેતાં. દેસાઈએ એનું વેનનરય કંઈક આપ્યું થયું. અપારનવાર એ મળતાં રહ્યાં દીકરી સુવાવડમાંથી જીડી બાળકને લઈ સાસરે ગઈ, અને થોડો જ કાળ વીતતાં પંખીમાણે પીખાઈ ગયો.

સુનીલાલ કોષ્ટકોડાર શ્રીના પછળી બાપાએ જવા નીકળ્યાં. કુઝિયારી મણિયા સામેના ધરમાં એકથી ખાટરે સુનીલાલ શ્રીનાથક પહેલાંયા, અને મંદિરમાં દોત કાપા દાખલ થવા લાગે છે, ત્યાં જ સુરતથી સમાજે લખેલા સમજ મળ્યાં કે ધર્મપાત્રી યુવરો મથાં છે! સુતક પડ્યું બહુ ધર્મિક સુનીલાલ દરીન ક્યાં વિના જ સુરત પાછા રૂઈ, અને પેર આવતાં પટકાયા. અને જસાવર કંઈક મંદિને વડુંની પાછળ સુનીલાલ પછી કુઝરાજી સેવિયાવે! ત્યારે સુનીલાલની ધારડી મા વિજયારે ડોરી છવતી. એ અને સુનીલાલની એકમાત્ર દીકરી સવિતા, એ બે જણાં ચોખાર આંસુએ શેયાં.

એ વિજયારે ડોરી (મારી માના બાપાની મા—દારી)ને અમે 'છ' કહેતા. એણે અને ખૂબ લાડવેશ. પાસે બે પેસાતી પુંજ. એમાંની વારતહેવારે કોણીએ ઠાકી કંઈ આવતી, ખવડાવતો 'ચન્દ્ર-વદન' નામ તો એનાથી ચોટી સામ્ય નહિ. એટલે બાપુજી બાપુજી કરી ચોરવાહ જતી. નવદસ વર્ષનાં દોહરા ત્યારે, મામાજીને ત્યાં રહેતા હતા. ત્યાંથી, નિરાળમાં એકાએક કોઈ તેડમા આગળ, અને સાંજે એકઠાં બેસાતી અને સુરતથી ચાર માર્હલ દૂર અલેકા અધિનિકુમારને કાંઠે ચૂપચાપ લઈ જવામાં આવેલા. મેમરાન ત્યારે મેં પહેડું ભેડ્યું. ઠાકરાં દેખાઈન નહીં એ માંદો મામાજીની સુચનાપુસાર ધરડાઓએ ખાસ તકેદારી રાખી હતી. 'ભાઈ! તારે આમ મૂકવાની છે. તારી છ યુવરી મઈ' અને પછી સમજતું છાણું કેમ પકડ્યું. ચિતાની આસપાસ શી રીતે ફર્યું, આજ કેમ મૂક્યું, એ બધું પાછી રીતે સમજાવવામાં આગ્યું. બે ત્રણ વડીએ પડખે રવા. લગભગ એકાદ થઈ ગયું હતું ત્યારે, તાપીનાં દેવાં બે પહેલી ચિતા સળગાવી, અને ત્રણ કલાક મેદ બળતી બેઠી. (ગાડ)

પરચીરે વર્ષ પહેલાં

અંક ૧૯ - અપાઠ ૧૯૮૧ (જુલાઈ ૧૯૨૫)

ગુજરાતી સાહિત્યમાં પંકાઈ ગયેલું શ્રી હરિદાસ ભટ્ટનું કાવ્ય
 એક જ દે ચિનગારી તખાયાને આજ રૂપ વર્ષ થયાં પણ એ
 કો પ્રથમ 'કુમાર'ના ૧૪માં અંકમાં પ્રકટ થયેલું. એ કદાચ
 ઘણા નહિ જાણતા હશે. અહીં તે કહાવીએ.

એક જ દે ચિનગારી,

મહાનલ, એક જ દે ચિનગારી.

અકામક હોયું યસતાં યસતાં, ખરચી નિંદની સારી;

નગરગરીમાં તણખો ન પડયો, ન રૂળી મહેનત ગારી.

ચારો સળગ્યો, સૂરજ સળગ્યો, સળગી આજન્મગારી;

ના સળગી એક સગલી ગારી, પાત વિપતની બારી.

હંડીમાં મુજ કાયા ધરે, ખૂદી ધીરજ ગારી;

નિશ્ચાન નાણું, હું અધિક ન માણું, માણું એક ચિતગારી.

મહાનલ, એક જ દે ચિનગારી.

ગુજરાતી પદ્યમાં વરસ ૬૫૨, ૧૬૨૨ના વતનની ૧૬૧૬એ દેશ-
 બંધુ ચિતરંજન દાસનું અવસાન થયેલું. તે પ્રદેશને અંકિત કરીને,
 'કુમાર' જીલ્લા અંકમાં યોગ્ય નો સંકલિત કરેલું ચરિત્ર આપેલું તે
 નિવૃત્તિપ્રેરકની જેડે એટું હોય તેમની મુખ્ય બાબ કહાવીએ:

૧૮૭૪ના નવેમ્બર મહીનાની પાંચમી તારીખે, કલકત્તામાં
 યસતા-મુંજળાકાના રહીશ—જીવનમોહન દાસને ત્યાં ચિત્રના જન્મ
 થયો. જીવનમોહન દાસ કલકત્તા યાદગીરના પ્રખ્યાત એટલે હતા.
 એ વંજતે બંગાળમાં પ્રસારમાન પૂર્વેસે હતા, અને જીવનમોહન
 બાપુ એ પ્રવૃત્તિના પંકાએદા અગ્રણી હતા. તેમની જનકલ દેશમંત્રિ
 અને, દેશપ્રેમીની આજ એ વખતના બંગાળી તરફોમાં નવચેતન
 પૂરની બેઠાસ પચિસ એ પાંચીનિયત નામે પત્રના તે તંત્રી પણ હતા.

ભગવાનપુરની લંડનમિસનરી રૂઝગમાંથી બાલક ચિતરંજને
 ઈંગ્લેન્ડની પરીણ પસાર કરી અને કલકત્તાની પ્રેસિડેન્સી કોલેજમાંથી
 ૧૮૯૭માં બી. એ. થઈ તરત જ આઈ. સી. એસ. થયા માટે એ રજાંડ
 લેવાઈ ગયા. એ સેળા દાદામાંથી નવરંજન ત્યાંની પાલમિન્ટના
 સમાસક થયા માટે હોદ્દાવાર તરીકે જાહેરાત પડેલા. તરણુ વિદ્યાર્થી
 ચિતરંજને પાલમિન્ટમાં દાદાભાંડને પ્રવેશ કરાવવા સાક્ર એમને
 અનુદાદ માર્ગ આપી. એ માટે એણે જેવાં તો સુંદર અને અસરકારક
 બાપણે આપ્યાં કે જીવંતના પ્રયાને મુક્યાનું ધ્યાન એવા તરફ બેસાવે.

જનમજ આ જ અરસામાં એક બીને જનાવ પણ જન્મ્યા. ઈ. સ.
 ૧૮૬૨માં, પાલમિન્ટના નેપ્સ ગૌરવન નામના એક સભ્યે 'દિલ્હી-
 મુસલમાન' વિષે લેડનમાં એક બાપણ આપ્યું. એમાં મુસલમાનને
 'મુલામ' અને દિલ્હીને 'મુલામના પણ મુલામ' કરીને લીધીનાખ્યા.
 ચિનબાપુએ તરત તે સાંચે બધાં દિલ્હી વિદ્યાર્થીઓ વધા દિલ્હી પ્રત્યે
 રુઝાનુગતિ પરાવનાશ એની એક સમા બરી, ઝંડારનના પ્રમુખપદ
 નીચેની એ પ્રવંડ સભામાં ચિતરંજને સમાય બેઠાવ્યું હતું. અંમેલેની
 ચેરની એના પર મુખ બની હતું. પરિણમે મોહનને ભદેર માફી
 મેળવતી પડી. એટલું જ નહિ. પણ પાદગિ-રના સજાસદ તરીકેનું

રાજનાનું પણ આપનું પડયું. આ એ કારણેને લીધે ચિતરંજને
 આઈ. સી. એસ. માં પસાર થવા છતાં એમને દિલ્હી સરકારની નોકરી
 ન મળી. એટલે આખરે બેરિસ્ટરીના અભ્યાસ એમણે રાઈ કર્યો.

એમના દાસ કુટુંબની દાનવીરતા પેટીકાર દની. એકલી પાંચેક
 પેટી થયાં દરેક જાણુ સંરકારી જીવન માળી અદળક દ્રવ્ય કમાતો,
 અને તે મરીમોને વહોળી ૬૬ પુત્રને કરન્નો વારસો સોંપી જતો.
 આ દાનવીરતા અને કરન્ બેનેને વારસો જીવનમોહન બાપુને પણ
 મળ્યો હતો. ચિતરંજને વિદ્યામત અભ્યાસ કરતા એ અરસામાં
 જીવનબાપુની હદારતા એકઠી ઠઠાઈ બની ગઈ હતી કે પોતાની
 પોરી આવક છતાં ઈંગ્લેન્ડ જણતા પુત્રને મોકલવા માટે ઘણીવાર
 તેમની પારો પેસા પણ ન રહેતા. આખરે ચિતરંજનેને ૨૯૫૬
 બેરિસ્ટરીની પરીણ પસાર કરી તત્કાલ કલકત્તામાં પડયું. (૧૮૯૩)

કલકત્તે આવીને ચિતરંજને તુલે છે તે બરણુપાવળનાં પણ
 કુટુંબને સાંસાં હતાં. પિતાના કરન્નો આંકેડો સાક્ર હવેર ૬૫૨ને
 હતાં. આ તોડવા માટે એમણે ૧૮૯૭માં કલકત્તામાં વકીલાત રાઈ
 કરી. બીજી તરફથી પિતાના લેણુદારોએ આપેલા તમારો દાઈ કર્યો.
 તેથી તાકી મંતે જીવનમોહન દાસે કોઈમાં નાહારી નેંપાવી. આથી
 ચિતરંજનેને ધંધામાં ભારે વિવ્રનડયું. નાહાર પિતાના પુત્રને વકીલ
 કોણ રાખે કે પેસાની તો એટલી તંત્રી રહેવા માંડી કે રેલીકમાર તે
 દ્રામના કાઝને આને પણ ન દોવાથી કમાડો મુખી પગે ચાસીને
 કોટમાં બંધ પડ્યો. પરંતુ આ બધા વિમોખી હારી જ્ય એણે એ નિર્બળ
 આગામી નહોતો. તેણે એ બધા વિશ્વ કાર્યો ઉપર રિશ્તર પગથે અને
 ધિરમત પૂરેક મજબ કરી, અને જીલ્ડીની તેમરિયતા તથા અંતરની
 પ્રામાણિકતાથી ધીરેધીરે પોતાની પ્રતિજ્ઞા જમાવી.

પણ હજી પિતાની નાહારીને કાપ તેમના વિદ્યાર્થીયેનહોતો.
 તેમણે તેણું દે આદલતે કાલે આપણને કરન્મુજક થયો, પણ દિલ્હી સં-
 રવિની રૂંધેએ બસ કરન્મુજક નથી થયા. પિતાની માલમિકલતા
 જેમ માણે વારસ થયે, તેમ તેમના કરન્નો વારસો પણ આપણે
 કળ્પક સાખેને નેપેએ. મનથી આવી ગયાં વાળીને એ વિવ્રનડ પુરે
 પેદર વરસ સુધી અતિ કરકસરથી રહી પોતાની આવકને સંચય
 કર્યો, અને પિતાના લેણુદારના પુત્ર બાપુ મુરેન્દનાથ મલિકને
 એક દિવસ પત્ર લખી જણાવ્યું કે, 'તમારા સ્વદેશ પિતાને મારા
 સ્વદેશ પિતાને એ કરન્ પીરેલું તે આને પાણું માળવાને જાણુ-
 કાપી રાજિમાન થાઈ ધું.' મુરેન્દ મલિક તો આશ્ચર્ય જ બતાવ્યા.
 તેમના એકે લેણુની મુદત તો રહી જ નહોતી; તેમ મોડેમ દાસ બાપુ
 પારો માગ્યો કે કરી નહોતી. છતાં તેમણે ૩,૬૦૦૦ પિતાના કાજુ-
 માંથી મુલ થવાને મુકને મોડેમ આપ્યા. આ કિસ્સાએ બંગાળમાં
 દાસ બાપુને એક ગણિત પ્રુકાં તરીકેનું યાન અપાનું.

આખરે સુધી તેમની રાઈવળ સાચેનિક નીકલસામાં ચિતર-
 રંજને ગાય ન સેતા. પણ ૧૯૦૭-૮ની સારામાં મોટે કરને બંગાળના
 કામચલા પાડયા અને બંગાળના કોપની ગઈનાથી આમે અરન-
 (જુલાઈ ૧૯૫૦) ૨૫૦

વર્ષ શાળવા માંડયો. તેના પરિણામે ૧૯૦૮ના મે માસની ત્રીજી તારીખે શ્રી આરવિંદ દેવે ૬૫૨, દાવરાબાગથી સરકારી અમલદારોનાં ખૂન કર્યાં તહેવારે મૂકવામાં આણ્યું અને 'અલીપુર યોગ્ય કેસ'ના વિખ્યાત મુકદ્દમા ચાલુ થયા.

આ સમય બારે કઠોકડીને હતો. કોઈ આરવિંદ બાણુનો બધાવ ન કરે. ને તેઓ દોષિત કરે તો બીજા દિવસનું ગંગાળ કેલું બનશે એ પ્રશ્ન એટલે જુદાં તેડેથી જ અંજાર દબા. વળા સરકાર સામે પડીને એમનો બધાવ કરવાની હિંમત પણ કોઈ વકીલને એરિસ્ટરમાં નહોતી. આમે બાણુને વખતે એ ગરીબ દેશસંપાદના બધાવ કરવા આ કરબદાર બિરેદર ચિત્તરંજન આગળ આપ્યા. એકલું જ નહિ પણ તેના મહેનતાણા મઠે એક પાંચ સરખી પછી લેવાની ના પાડી.

અવસન્ત દેશમંત્રિથી પ્રેરાઈ, બીજી બધી વકીલાત છાડી હતી. અધામ મહેનત થઈ, કાચદાની નિવૃણુતા અને અપૂરે ભુક્ષિપ્રભાવ દાખવી, એણે શ્રી આરવિંદે થયેના બધાવ કર્યો. એ મુકદ્દમાને અંતે ચિત્તરંજને બધાવનું એ પેલનું બાણુએ કહ્યું તેણે છતાં અને યોગ્ય વિવરણમાં અંજાર વળુતવામાં જાંડું રવાના લીધું છે અને એને પરિણામે આરવિંદ બાણુ નિર્દોષ છૂટી ગયા. મુકદ્દમા ફરિયાબાન બીજી કરી આ વકલ નહિ દોવાથી કુટુંબનિર્વાહ માટે ચિત્તરંજનને ૧૨૨૮ દાર બનવું પડેલું. પણ આરવિંદ બાણુ છૂટ્યા તે દિવસથી ચિત્તરંજન દાસનો સિવાસો તેજ થયા અને તેમની વકીલાત વિવેકે વિવેકે વધવી ગઈ. બિરેદરતરીકેની એમનાને પી સફળ ને નવલક કારકિર્દી બાણે જ હિંદમાં કાઢીની દરી. અસહકારના મુકદ્દમિયામતો એમણે વકીલાત છાડી તે વેળા એમની માસિક આવક અપ્રકાશ રિયાયા સુધી પહોંચી હતી. ત્યાર પછીનું એમનું જીવન તો નશ્વર છે.

“એકોત્સ વરસની ઊમીર થયે એના વાલુતે દરિયાપારના દેશમાં ઠંઠા દીધા; એના ભુક્ષિવેશને કેટલેક વય મમરેંબેથીએને કલકત્તાની અમલદારો દેખાવ્યા; એના કબિલે અસામાન્ય કબિલેમાં રવાન લીધું; પિતૃભક્તિની પરાકાષા બતાવી એણે પિતાનું કર્મ ચૂકવ્યું; વૈષ્ણવના કાળમાં અમલદાર રાખને ગણુ આંડે એવી રીતે રહ્યા; મૂકીએ બરીબરી બેસતો ફરી; કામો દોષ નહોતે એવાં છતાં દાનનગણે હાથે દીધાંમહીને અમલદારની કમળી રણ રણને દુઃખી-દરિદ્રી દેવાસીઓમાં છુટાની દીધી; અને વખત આવ્યો એ ચરણ પની એકેડી લક્ષ્મીને કાઢક મારી, માપીચઢતી વધા બાણુને એની રીતે એ અખીર ચિત્તરંજને પલકવારમાં વેસવનો ત્યાગ કરી પ્રસન્ન થિતે કંઠાશિથત રેલીમારી દેશ માટે છૂટી લીધી. ને દેશસેવા કરતાં કરતાં દેદ પાડીને પોતાના ત્યાગદોરિર પર ભુલ્યુંકળસ ચડાવ્યા.”

મધ્યવર્તી દેશ તરીકે ‘ગિન્ઝસ’માં આવતા પ્રેરક લેખમાં આ એકાંકીના કુદરતે ‘રવપના’ નિર્ણય છે અને આજે પણ એની ગુણવત્તા એટલી જ લાગે છે. જીએ :

નિરાશાના કોપપાઠનંદની પાળકપર બેસી એકીટલે અકાસ શામું ભેઈ રહેલા, અથવા કોઈ કાંડને છાંં પડયા પડયાં ધાસની એકાંસ સળા મોંમાં ધારી નહોતે કાંડના પાંદડાં ગણુતો દોય તેમ, આળસુપણે પડી રહેલા એ બેરેદાર સામણ છાંડનાં તમે ભેળો છે? આપણને લાગે કે એમ એકીટલે જે સુમસામ પડયાં રહી છે એનો વખત વેડકી નાખે છે. પણ નાજેવખતે તે રવપનાં અનુભવતો દોય છે;—પોતાની અભિવ્યંથી નિહાળીને રવપનાં જોતો દોય છે.

તમે પોતે પણ વળીવાર, સવારસાં નવસ પડયા ધરને હીંચકે હીંચકાં ભાવિનાં રવપના ધડા છે; કોઈવાર સામે પથારીમાં આબે-હતાં ધરના ઝાંબા દીવાના પ્રકાશમાં આવતા વિચારોનાં રવપનાં

જીએ છે; કોઈ કોઈ વખત ચોપડીના પાકમાં કોઈ મહાન નરનું જીવન વાંચતાં તમકાં મન તેમાંથી અસી જઈ અભિવ્યંમાં તમે પત્ર કેવાક મહાન થયો એની કંઈના કંઈના મંદી પડે છે; કેટલી વે વાર અરમર અરમર વરસાદ વરસેતો દોય ત્યારે નિરાશાના સેસનમાંથી ચિત્ત ખસેડી શૂન્ય નરને બારીમાંથી બહાર, વરસતા વરસાદની ખાસ સાથે વખારી કંઈનાની ધારાને વડેની મૂંઝી હતી તમે ચોટ-પજુત મનોરથો રચો છે. ધળી વે વાર તમે વાર ગિરો એના વધ બધારની નિરાશાની રમણાં કે સંતિ થેર જતાં સાધારણ વાતોમાંથી આતરી ભવિષ્યની મહત્વાકાંક્ષો ધડવા નથી મંદી પડતાં.

એ રવપનાં એટલે અભિવ્યંના જીવનની સોનેરી કંઈનાઓ; ભાવિની અર્થોલી મહત્વાકાંક્ષાઓ; મનના મનોરથ દુનીઆમાં એને અચલી રવપનાં કહી દસી કાંડે છે, મહત્વાકાંક્ષાઓ રચનારને તરંગી કહી તેની કેડકી કરે છે, અને મનોરથો ધડનારની હાંસી કરી તેને નિસાડ બનાવી મૂકે છે. પણ એ જ તમારી બરી કાલત છે; એ જ તમારી આ વધનું જવાબી છે. એનું જીવની થોડે જીવન કરે, અને એને સાચાં પાડવા પાછળ ખુવાર ધવાની વાસત કેળવે. કમી વધ એમણે એનાં રવપનાં અને મનોરથો રચ્યા છે તે જ મોટા પછે મહાન થઈ શક્યા છે, કે પોતાના જીવનનું આરંભ દી શક્યા છે.

એતનનો એનામાં મનમનાઈ છે, અંતરનો એને કાળો છે, એની રોરમગા પ્રાણુ ધળે છે તે જ રવપનાં જીએ છે ને પડે છે; તેનામાં જ મનોરથો રચનાની ને પાર પાડવાની વાસત છે, એને રવપનાં નથી કાલતાં, એને જીવનની મહત્વાકાંક્ષા નથી, એને ભાવિની સોનેરી કંઈનાઓ નથી તેણે જીવતર જીવું નહ્યું નથી. દુનિયાને એક ખૂલે પોતાની થોડે પડી રહી તે મુકદ્દમપણે નિહાળી માળી નામે છે. તમે ખૂળ—ભાણૂળ રવપનાં રચો; તમારી કંઈનાના પાંડાને પુરપાઠ છકા મુઠી છે; તમારા મનને ધાગમાં કામા પ્રદેશમાં જઈ મનોરથો ધડવા દા. અને એ મનોરથો પડા તેમાં મક્કમ રહો; તેને શાંતેજા-છૂંટલા નજ પાકા કરતા રહો; અને તક મળી નહ્ય તેમ તેને દહતાથી પાર પાડવા થયો. એ ધકી તમારી કંઈનીની દસી, તેમજ મનોરથો પાછળ મથનારને દુનીઆ સાથાતમાં તો હીણું છે ને હાંસી કરે છે. પણ રવપનાં પાછળ ખુવાર ધવાની તમારામાં વાસત નહિ દોય તો એ રવપનાં ‘રવપનાં’ જ રહેવાનાં છે.

‘લીલો મેવો’ વિભાગમાં આ એકમાં ધળી કપથોની માવિની હતી. તેમાંની વાનઓ નેહો :

આનંદાત કલિકા રાખ મોલવાની કોઈને નવાઈ નથી, પણ એ રાખનું મૂલ બારે રમૂજ છે. સંકોષ વરસ પછે મલવારના એક મહા-રાખને પોતાના એક સામાત પર ખુગ થયું, અમુક મંદિરમાંથી કુરેડી કુરેડેક કરે ને આસવાસ એટલે કરે સુધી સમગ્રાય, તેડકી ભીની કોને ભેટ આપીને એ કેડાણે ને માગ વરડું, તેનું નામ કલિકાકા (અથવા ‘કુરેડેક’) એમ પડયું. તેના પરથી કલિકાક થયું. અને આ કલિકાકથી જ સુતરાક કાપડ પહેલવહેલું વિચાલત નવા હાનું.

અને તેનું નામ કલિકા પડયું

અનુર અને ખારેમાં એટલાં બધાં થાયક તરીકે છેક માંસાદાર કરતાં પણ તે વખતી અંતિ આપનારાં છે; અને છતાં આપો દહાડો બેસી રહીને કામ કર્યાં કાનારને પણ તે દબમ થઈ નહ્ય છે. તેને સંધવાની નરર નથી પડતી, અટલે વળી એ વધારે સરતાં પડે છે; અને પાછાં રવાદિર આપણા કાનરના દેશની સોમિય એ ખારેક અને બહામ વસીને છાકારને યાદગારની છાડી દીધી છે અને બાંધે ખરથે તિલાવની ‘કુડ’ ખજાડવા માંડ્યાં છે.

Our Friends Abroad

[જગત્સર્પક સાધતો પત્રમિત્ર-વિભાગ]

(આ પત્રો મેળવનાર: હરમુખ મોદી, રાલ્ફ ટુડ રોડ, વિરેવાર, મુંબઈ-૪)

Furth, U.S.A. Zone of Germany

19-4-50

પ્રિય મિત્ર,

હમી સપ્ટેમ્બરના તમારા પત્ર પર આભાર. તમે ખરેખર મુંદર ને શુભ ભાવે લખો છો. તમે એ ક્યાં રીઝ્યા? સાળામાં? વાઠાં હવે હું અંગ્રેજીમાં લખવું શરૂ કરું. પ્રથમ તો તમારો કામચ આભા પછીના મારા લાંબા મીન માટે અને હાથા કરીશ...

...વાર, રાજકારણ તો, આપણામાં કદેવણ છે તેમ, જાણ સહેજ માટે છે. ને તેથી તેને વિષે અર્થ કરવી કઠિન છે; કેમકે પચાસીક પ્રબલ ને હી છતનારામાં પ્રત્યે સફાઈ ન હોય એ રચનાયિક છે. છતાં તમે બહુને કે છેલ્લા વિશ્વયુદ્ધ દોરોને કાળ જુદાં કાળો. પદો-આટલો નથી, હું તમને વિશતવાર હતી હતું એમ છું કે ૧૯૪૬ પહેલાં અમે જે યુદ્ધ નહોતા જ હવે છતાં પણ જ્યારે સરકાર જ યુદ્ધ કરવા માગે ત્યારે પ્રબલ કાંઈ કરી શકતી નથી, એ એમ જ થયું હતું, એમ જ છે તે એમ જ રહેશે; પણ અંતે સરકાર શોકશાદી દોષ, સત્કરવાદી દોષ કે નાહી. માટે તે લાગે છે કે આ યુદ્ધ કદા બીલ દેશના કલોશને તોડી પાડવા માટે જ લડાઈ કરવામાં આવે છે.

અને હવે 'કોમ્યુનિસ્ટ' વિષેના તમારો પ્રશ્ન. આખરે અહીં નર્મનીમાં કોમ્યુનિસ્ટોન છે, અને ત્યાં 'મુંદર' છવન જેવું છે તે અમે ભયભીત છીએ, એ પૂર્વ જર્મનીમાં કેટલું કાવેરકર થવા કરતાં અહીં પ્રથમ જર્મનીમાં રેતા પર કાગ હતો. સાધારણ મનુષ્ય ધવાનું હું નહું પહેલ કરું. અમે અહીંથી લાગભર કર આપણાં રીસોવિષે જાન-મા રહેતા આપણા મિત્રોને જોશમાં પારસ્યા ગોઠીએ છીએ, કેમકે ત્યાં તેઓને જોશક તેમ જ ઓછોગિક સરકારાન વહેરે કાળ પૂરતા પ્રમાણમાં મળવું નથી. સરકાર તરફથી આપણી ત્યાંની કદે-વાતી 'ફી રીપ' જોશકી તથા બીજી બધી સામાન મુક્ત જાવનાં કાળ જાવનાં બાને વેંધે છે, પૂર્વ જર્મનીમાં કાંઈ વતનોને જો 'એચ. એ. સેટન' વિષે પૂછો, એટલે તમને અગાઉ જ સર મળી જશે. રાજકાર તરીકે રેસનિંગ જાવનામાં વિશ્વક્રમ ૩૫ રેસનિંગ મળે, તેના વિષ. એ. સેટનમાં ૩ માઈ વિશે! પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંને જર્મનીમાં રોજના હર સર આ દોષના તતાં પશ્ચિમના માઈ કરતાં પૂર્વના માઈની કિમત છે અહીં છે; એટલેકે પશ્ચિમ જર્મનીના કામદાર પૂર્વ જર્મનીના કામદાર કરતાં સાત ગણી સરખા બીરી કરી શકે છે. આ લેખીનું કામ્યુ ત્યાંની સરકાર પર આપણી આર રાજકારી છે. બીલ રેસોના વતનોએ પણ અહીં લાવેરિયામાં દિવસર કરી આવે છે, તથા જ આપણે જે ત્રણ દોરોમાં રોજના વિભાગે ૮૦ જેટલા આસપાસીએ હતું અહીં મુનિસિપાલ એરેડ્રોમાં 'પા ડિવરેઈ', આવી નાની નાની જાલસો છે બધી તમને બહુજાવા યેવું તો મોટો પ્રેમ મર્યાદ.

અહીં અમેરિકન લેખમાં તો અમે મોજાનું છવન રાજકારીએ. એકે અમેરિકન-કેનિસ જર્મન બીર પીએ છે ત્યારે તેનાથી રેસનિંગ ન દોરેને એમના 'સાઈલેસ વેરે કાક બોઈડ' જેવા બની બધ છે. પેટ્રો એને રેન્સ લેખમાં પણ મળે છે, એકે બિરિટી લેખમાં 'પેટ્રો-કોમ્યુનિસ્ટ'ના 'પાથ છે-એટલેકે જર્મન ઓર્ગેનિકિસ છવન-ને બેકડી નાખવા પ્રયત્નો કરે છે પણ તેવે વખતે કામદારો

દડતાળ પાડે એટલે એ અટકાવે, અને પછી અમેરિકાને જન્મે લાવીને વાટપાટી કર્યા જાવબિટીસો સમજાવું બંસી નાખતા વાટકે. પરંતુ રેસનિંગ લેખમાં બહેચૂકે પણ તે કોઈના કડતાલોને પ્રયાન કર્યો તો—જુલ જોર કરે:

...અહીં રેસનિંગ હવે કડાની લેખાં છે અને ફિરસો ફિરસો જોશકીના શાલો લેવરતા બધ છે. હું તો સફાઈમાં છું કે અહીં રહો છું. માત્રી લખવત પણ સારી છે. તમારી સોની શુભાશા રીકલોના તમારો Harold

Furth/Bavaria, Amalienstr. 51,

24-4-50

પ્રિય હરમુખ,

રશીમે તમારો પત્ર આજે મળવા થયો આનંદ થયો, ને જરા આજકાશ દોષવાથી તમારા રસમય પત્રને તુલત જ જવાબ લખું છું. રશીમી લાંબી મારો પત્ર થોડા ફિલસ પર તમને મળ્યો મળ્યો. દરો. વળી વ્યુકલિસ પહેલાં ફિલોસોફીકલ દોષવાથી તમને મે ૧૯૪૫-૪૬ ફરિયાવાન નીચેથી રેસીક ગિન્ટ રેસીક (બાપ વચારની કારી રિફિટ) મોઢી છે, જે તમને લાંબા વખતે મળશે. વળી સારી રિફિટ એરમેલકથી મોઢી છે, જેલ પત્રમાં તમે રીકલોથી મુંદર ને રેસમય રિફિટ માટે માટે તમારો આભાર માનવાના છે. કોમી વધુ રેસમય તો દિવની ખાસ રિફિટ છે; એકે પામિક પ્રતિકાદારો દિવને ઉત્તિ-દાસ રેસીકની તમારી આજ રિફિટ પણ મને બહુ મળી. રશીમે અને ન્યાસાલેન્ડની રિફિટ પણ આપેક છે; પારિસતાનની રિફિટની છપાઈ તો સરસ છે, પણ બહુ રસમય ન લાગી. રશીમે બન્યુ-શારીનું વમાકે રેસીક-કર સરસ દાલતમાં મળ્યું છે, પણ મારી એકેનિલિ છે કે હવેથી તે રિફિટ કરવાના છે; ખજા પર ન થોડતાં સદેન બેર એટલે, જેથી પ્રવાસ કરવાના તેના બહુજાવા મળી જવા રિફિટ જાવે નહિ. માથા મુજબ જાવ પત્રમાં હું બીલ રેસીકની યુ. બી. યુ. રિફિટ બીડી.

બી. એસી. (કે)ની ત્રણાધિ મેળવવા બદલ મારાં અભિનંદન રશીમારો, જે તો ખરેખર બેદબ્બક છે કે ફિગલિંગ એ-લની અરોને કાગ આપવા પરીની સંરેષામાં તમારે ત્યાં નથી. અહીં તો તમને ફિગીટીના સેવમા સદેલાઈથી કાગ મળી રહે.

અને હવે, હરમુખ, પેટ્રી નાણક જાણત-જ્યમારા બધા જર્મન રાષ્ટ્રીય વિષે. તમે મોઢીથી કાપાની નકલ મે પાંચી છે; ને આપણે ત્યાં કદેવળ છે તેમ એ 'વેરેમીકરના' તેરોડન વિષે તમને કાવર આપ્યું. મુલેક વચાની સાથે જ આપણી સરકાર, આપણે રાષ્ટ્રીય, બધ જાતના થઈ ગયું. આજે પણ જર્મન રાષ્ટ્રીય જાવા જે નિવિચ મર્યાદ. પરિજામાં મું આપે તે કાળ બહુવું નથી. મોટે આમે તે છે હ છું જ આડું નથી, અને થરીસર, કુખામેલું યુદ્ધ, મુખનેકો પ્રબ ને કુખામેલા જર્મનીને સંકારીને મેમી રહે છે. આપણા કામદાર પણ હજા એ કાંઈ થી વધું નથી. બીલ રેસીકને એ અનુક્રમ દરો, પણ અમને તેર દરેશોં કામદારનું જ કે આપણી પ્રરનિયા પર કાવર કરે

(જુલાઈ ૧૫-૫) રખર

રાતાઓની નજર રહ્યા કરે છે. અણખત, જર્મન રાષ્ટ્રગીત ગાવું એ જોખમી હતું; પણ એક વખત ગોળી ખળડોળી તો નિષ્ફળી. હોંઘે અગમે અગાઉં રાષ્ટ્રગીત પાછું ગાળી ગયું છે. તેની પહેલી અને ત્રીજી કડીઓ વિધેના તમારા પ્રશ્ન અને સાચી હકીકત બતાવે.

આ બંધનું રાષ્ટ્રગીત ઇ. ૧૮૪૮માં આપખુદ સત્તા સામેના બળવા વખતે એક કાંચ તરીકે લખાઈલું. સરખાવવાની સામના અને લોકશાહીના ગંદાણાનું એ આખરું પહેલું પગલું હતું. એટલે એ વર્ષથી આ કાંચ જ આગાઉં રાષ્ટ્રગીત બની ગયું. તે ૧૮૪૫માં છેક બીજા મહાજયદના અંત સુધી. તે પછી તે ગાવાનું નહિ. તેની સામે કરી પ્રતિબંધ ન હતો, પણ કબજેદાર સત્તાઓને તે ક્યારે ન હતું; કદા કે તેમને એ લેહલુ ન હતું. એ ખરું છે કે નાઝીઓને તેની ત્રીજી કડી ગમતી ન હતી, કેમકે તેમાં હક્ક, મુક્તિ અને અધિકારની વાત આવે છે. મુક્તિ અને હક્ક એકે નાઝી અણધાર્યાં ગુનો નહોતાં ગણાતાં; અને તેમણે પણ ત્રીજી કડી રમ્પે મના નહિ ફરમાવેલી, પણ એ ગાની નહિ એટલે કે ત્રીજી કડી ફરમાવણ અટકાવવાનો સંકેત આપે છે નિરાશના પાઠ્ય-પુસ્તકમાં પણ ને જોવા ન મળે. ખુદ કાળજી ઉપર હું તમને એ એ કડી ઉતારી શોધું છું.

પહેલી કડીમાંના શબ્દો Deutschland uber allesનો અર્થ એ કે 'જર્મની એ જર્મન છે તે થોતાના સ્વેચ્છાને બીજા સો કરતાં વિશેષ આદવાનો જ.' તમે પણ તમારી જગ્યાએ બેસીને જોશો, દર-સુખ એમાં 'સુપરમેન'—માનવસર્વોપરિતાની ભાષના રહેલી છે એ સાંભળીને અમને હસડું આવે છે; કેમકે આજની ૧૦૦ વર્ષ પૂરે 'સુપરમેન'નું અર્થિત્વ જ ન હલે. ૧૦૦ વર્ષ પૂરે તો બાલ્ટિક, સ્કેન્ડિનેવિયા, પ્રુશિયા વગેરે અત્યાર દેશો હતા. અને જર્મની એ તો ફક્ત આ કે બધા દેશો જર્મન ભાષા બોલતા તેમને ઝાંખખા ગાટિનું નામગણ હતું. ૧૫મી સદી સુધી તો સિંગાપુરમાં પણ જર્મની-માં ગણાતા. નેપરચેન્ડ (હોલ્લંડ) અને બેલ્જિયમ ૧૬૪૮ સુધી. ઓસ્ટ્રિયા ૧૮૦૩ સુધી, અને એ જ નીચે દર્શાવેલા ધોરા માન અને ધોરાવાડી ૧૮મી સદી સુધી જર્મનીમાં ગણાતાં. આજનું જર્મની એ તો બુદ્ધિજીવી રાજ્યોના સમૂહ માન છે. તે ૧૮૩૩માં એકત્રિત થયાં, જે એકતા ૧૮૭૦-૭૧ના વિશ્વ યુદ્ધ બાદ અનુભવ બની. ૧૯૧૮ સુધી તો બાલ્ટિકમાં જ રહ્યા, તાલુ, સરકાર બધું તેનું આગવું હતું. એ જ નીચે તેની પશ્ચિમ પડોશી રાજ્યોના બુદ્ધિજીવી રાજ્યોના જર્મન પ્રજાસત્તાકમાં આજે રહેતાં જર્મનીનું અર્થિત્વ છેક હિરવર-નાં માન સુધી રહ્યું. જ્યારે બાલ્ટિકમાં તેની થોતાની સરકાર હતી. જર્મની અંતર Deutschland (ગિરિચર) રાષ્ટ્ર તે એકેએકે છે. ૩૦૦-૫૦૦ના માળાના બંધના જર્મની પારોલી લખેલો; એ જ 'ગિરિચર' અથવા 'ગિરિ' રાષ્ટ્ર તમને નેપરચેન્ડ (હોલ્લંડ)ના 'હય' રાષ્ટ્રમાંથી આવે છે જર્મની અને હાલના બિલિટો બે એક જ હાસન ભવિતા છે. અશ્વિરિશો તો વેસ્ટ અને સ્કોટ-લેન્ડના મૂળ સ્કોટલ ભવિતા વતનીઓ જ ગણાય છે; નેકે બિલિટો પણ સ્કોટલ ભવિતાને કહેલું હતું. પ્રાચીન બિલિટો અથવા બિલિટો તો ઈ. ૨૦૦ થી ૬૦૦ના માળામાં ફિલ્ડ પછીની રાજગોની કમળ-ગીરી દરમ્યાન રહેતા હતા તે પણ આ બધું તો તેમને બહુતા હશે. અને તેથી 'સુપરમેન' (સર્વોપરિતા)ગણી વાત કરીએ તો, ફક્ત અધિકારમાં હળસીઓ પ્રત્યે, કે વોલ્ફ જેવા પૂર્વના દેશોમાં ચઢીઓ અને જર્મનો પ્રત્યે કે વર્તાવ છે, કે ખુદ તમારા હિંદમાં જે વરસ પહેલાં અણતો પ્રત્યે કે વર્તાવ હતો તેમો વિચાર કરો. અને હું સારત માઠું છું કે અંદરબાને બધું સરખુ જ છે; નહિ?

પાઠ દરમ્યાન, મેં બહુ લાંબો કાળગ વખતો, આવડે અંદરમાંથી સર સર ફરી તેથી મેં વંચેત હમી મદમો, નહિતર ક્યાંક આવી વેસેસ સુધી ગારા મેમનાં પછી રહેત. તમને એક તંદુરસ્તી હજી, તમા આવાઆવા ખૂબ સચાચે મુજબની વિનંતી સાથે તમને ખુશનુશીથી હજી.

તમારો બહુદય Harold

દરિયાઈ

ગોંડગી એક બાઈ લખે છે: 'વન-મિત્રતાની કૈલમમાંથી મેં લગભગ ૧૦ જુલને કાળગ વખતો, તેમાંથી ફક્ત મેં પાસીતામ અને મદાસથી જે માથાથી મેં જ્યાં આવી, તેમાં કદાંક પ્રત્યે મેં બેને ગિરાદોને ૫૦ થી ૧૦ ટિકિટો મોકલવેલી, પણ બધું મુશ્કેલી તે બાઈઓએ જવાબ આપેલ નથી. તો આ વરિયાઈમાં એ બાઈ ધારી જેથી બીજા ગિરાદો આવાકો થોતે'

પરદેશનાં પત્રમિત્રો

The following addresses were sent in by Mr Girdharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad-5, (India-Bharat): (1) Napolitans Rinaldo, Via Della Cava Aurealis, 18, Roma, (Italy) Man-Stamps; (2) Svonn Drobel, Brughuset, Nykbing-Floster (Denmark) Boy-20 years; (Arts, Philosophy, Birds.); (3) Anna Maria Pagan, Villar Perosa, Torino (Italy) Stamps; (4) Piero Accorsi, Via 29 Maggio 14-Legnano Milano (Italy) Boy-Stamps; (5) Mariami Giovanni, Vico Chonop N.4, (Italy) Boy-Stamps; (6) D. Vittorio Falcinelli, Corgrino, Perugia (Italy); (7) Patrizio Maggini, Biasca-Tirino (Switzerland) Boy-Stamps; (8) Molhi Lay, Sugbantarghan, Poyntzpur, Co. Srmagh (N. Ireland). (9) Merete Lange, Drowning O'gasvig, 53 III Copenhagen F. (Denmark), Girl-14 years, (Sports, Music, Books); (10) Svonn Drobel Brughuset, Nykbing Folster (Denmark) Boy, 20 years. Classic Arts, Sculpture, Philosophy, Birds.

અમેરિકાનાં પત્રમિત્રો

(11) Jimmy Bilando, 732 West Base Street, Trinidad, Colorado (U.S.A.), Boy-15; (12) Barbara Moore, Route 3 Box 263, Turlock, California (U.S.A.), Girl-15 years; (13) Ruth Meredith, Fairview, Illinois (U.S.A.), Girl-18 years; (14) Harry E. Babbitt, 947 McJaffery Street, Galesburg, Illinois (U.S.A.), Man-23 years

According to the message of Dr. Crowell of International Students Society of U.S.A. for encouraging friendship among the young people to create goodwill and understanding, all boys and girls of 12-20 years of age, wishing to have pen friends may send their addresses as well as collective lists of their friends to the ISS representative Mr. Girdharilal Shroff, 711/3 Sakar Bazar, Ahmedabad-2.

હિંદી પત્રમિત્રો

(511) Jamsiradas Kotdawala, C/o Prabhudas Bapubhai Salakh, Dhundhuka-17, Stamps, Corres-

pondance; (512) Manhar M. Shah, Artist, Manhar Nicas, Opp. Kalabhuvan, Baroda—22, Drawing, Literature, Photography etc; (513) Shirish R. Desai, C/o R. H. Desai, R.F.C.M., Gaudhivad, Kapadwanj (Dt. Kaira)—Photography, Astrology. [ફોટો: Gir-dharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad, 2 (India)] (514) Harivadan S. Patel, 32, Old Amritvadi, V. J. Patel Rd., Bombay-4—21, Stamps, Music; (515) Mamulwa F. S. Raja Cottage, Saifeepura, Siddhpur (N. G.)—19, Stamps, Literature; (516) Pravin Shah, C/o R. Vinayakant Co., Zolorapa, Junagadh (Saur.)—20, Stamps, Music, Cricket; (517) Navnitlal V. Mistry, C/o Vallabhbhai V. Mistry, Opp. Tata High School, Bilimora—18, Stamps, Drawing and Painting; (518) Iranl Godrej Melhervanji, C/o Minoo K. Pooniwalla, 216, Bibi's wadi, Sayadpura, Surat—16, Stamps; (519) Mohammed Husein N. Gandhi, 2110, Pandiknwa, Naya Mohalla, Ahmedabad—20, Stamps; (520) Abdullamiya A. Bombaywalla, 346, Ranitalab, Opp. Hakim Chichi, Surat—23, Stamps. (521) Mnn-lar K. Gajjar, 93 Jail Road, Indore city, (M. B.)—16, Stamps, Coins; (522) K. M. Tanna, 22, Bhasker

lane, Bombay-2—19, Drawing and Painting, (523) Chhotatal J. Shukla, 22, Bhasker Junc, Bombay-2—24, Politics, Religion; (524) Vitthalbhai P. Gajjar, Near Ambica Bhuvan, Nar—22, History; (525) C. A. Wadher, 307/A 19, Outside Nickolgate, Sa-raspur, Ahmedabad-2—20, Stamps; (526) Manhar Mathawala, C/o Jekishandas Chumilal Mathawala, Anavil Sheri, Sagtapurda, Surat—18, Sports and Photography; (527) Deepaklal Maganlal Shah, Vadi, Opp. Shani Deo, Baroda—21, Hiking, Sealed letters Reading; (528) Mapara Kantilal N., Plot No. 603, West View, Manekwadi, Bhavnagar—17, Photogra-phy, Radio, Movies, Reading; (529) Harsiddha, C/o Narsinhahal Lallulbhai Shah, Motibag, Allis Bridge, Ahmedabad—15, Stamps, Horse Riding; (530) Bh-agavatlal Odhavji Joshi, 94, Rupapari, Dariya-pur, Ahmedabad—19, Politics, Literature; (531) Vadilal Vasanji Shah, 32, Moji Street, Fort, Bom-bay-1—29, Stamps; (532) Manekbhai Maniar, C/o A. J. Chanchani, P.O. Bokaro, Dist. Hazaribagh, (E.I.R.)—23, Stamps, Photography, Literature, Coins, Music. (શુક્ર)

પંદરમી ઑક્ટોબરે (અનુ. પા. ૨૩૫થી)

બિશાળ્યા એકને સાદીસ કેપર શરતપુર મોકલી ત્યાં મેલદનકાએને હેવકાળે જે કમ જાને તેમ જલદી અખાડાના બેસા વિચાર્યાંએ બેસે છે ત્યારે દુવારાના તો આપી પહેચિ. ત્યાં ચિરતીને લીધે ત્યાં તોફાન જેવું થયું છે તેમાં કામ કરવાનું છે.

બીલ જે કુમારને તેમણે સાદીસ પર એ જતામાં જ બેચેર દોડાંયા અને એકામાં રહેવા અખાડાના મોટા વિચાર્યાંએમાંથી જેટલા મળે તેટલાને પાતાના ખર્ચ પહેરી, મજબૂમાંથી તેમજ કાઢી નાખી, તાબડતોળ અખાડાને મેલદન પર કાલજર થવાનું કહેવડાવ્યું.

કેટલા કરવા નીકળી થયા હતા; કેટલાક નો રાજવાની તેવારી કરતા હતા; કેટલાક રહેવામાં જ મગી ગયા. જે મગ્યા તેમને જાણને બેગા કરી તેમની ગજબજગીને દુકાડીએ પાડી લીધી અને ત્યાંનાં અનિચ્છનીય જતાને જતાના જગ્યાએ ત્યાંનાં અંદર પુરી જઈ મેળ-લેહી વાટીમને કપચોમ કરવાની રૂઝના આપી લીધી.

આ કપરતે બીલ કેટલાક કાચા અને નાના વિચાર્યાંએને પણ તેમણે સાંધે લીધા અને તે દેકેને જગ્યાએ કે તમારે દુવા રહેવું જાને ખાસ સાંધેમાંથી ન કરતાં એમી મંજૂલાતા દોષ કે જેમને બીલ કોઈ નતની જરૂર દોષ તેમને આજીજાજીના બીલ મેરેમી ચલાવથી જાણું પર જાણેડી નવખરત દાહરદેશમાં પહોંચતા કરવા.

પણ આપી દુકાડીને જલદ સાથે રાર કરી ને મેલતેલમાં નો સી ચાર દુવારાના તારે જાડી પહેલ્યા. દુકાડી નો રાજના પ્રમાણે વહેવાર જઈ મેરેરે દોષાટ મેપાટ મર થયા હતા. તોફાનીએના દોષારા અને સીએની મેરેમી આજીરીના કસવનું પાનવરજુ કા-રવા થાં અનુ દંડ. મેરેમરી સોરા એકલા દંડસોદાહ કાં દલ કે કોઈ પણ જાણુસ આલદુ' દંડ એમ કહેવું પાડું જ અજાય. અને આ દબરે સોરોમાં જે સેપ્ટે. સોરા મેલવતેમની કરી રહા દગ તેમને કાપમાં જાય ને ન કાપાય એમ માનવું દગ. પણ એકા નિશાચવારી જ ને ને આપારે પાતક જ નીકરે તેમ હને, મેલે કીરો લાંબી

વિચારે ક્યાં પિના નસવેતભાઈની દુકાડીએ કપચાભું.

દેકે દુકાડી દોષારાની વચ્ચેથી રહેતા કરી દુકાડીએ-પણમેથી મેરેમરી સીએની મારે જવા હાપી. સામાન્ય થોલો તે દોષારા પહેલની કાઢ રાપર તેમના માર્ગમાં નહોતા કરતા, પણ મુંડરિંગા તેમને તત રહેતા આપવા તૈયાર નહોતા. આથી બાઈ, જરા જવા રહે' એવા તમ ને સાંતિમયાં રાખે. સાંતરીને હેવાની સાથે જ આ વિચારે પેલા મુંડરિંગા પગ પર પાતાના ખર એવી તો સેપ્ટેરી સીને ખૂલતા, અને પોતાની મુશી, ખમા તથા કાપિનો કપચોમ એવી તો નિયમ રીતે કરવા, કે તેમના તમ વચનની અને આ જલદ કામ કરવાની એબેને કિવા એક જ જાણુસ કરી રહો છે એમ તો, પહેલી નજરે અજાણમાં જ ન આવે અને આવે તો પણ 'વાચા'એ કોઈ બિનની 'કર્મ'ના પ્રમાને માન્ય રાખવી જ પડતી' કેટલીક જગ્યાએ 'કર્મ'ની સાથે સુચન 'વાચા'ની પણ કપચોમ કરવાની જરૂર પડતી, ને તેને પ્રક્રમે આ દુકાડી તેમ કરતા પણ ખૂબી નહિ.

દિરિસી મેરેમરા કામનાર કુડાએ બીજા દગ કે આઈ તેમની મારે જાણુ સિસાર જ સિસાર છે. અને તેથી જગ્યાએ તેમને એકાદ દિસાર બિનની મેલતા. ત્યારે તેની જાણુ ચિપા ક્યાં પિના તેમને સિસાર મારે ચોપ—ચોપ શા માટે? હકલે જ શા કરી રતા.

પણ થોડી ન વારમાં તેમણે જેવું કે નવા મિસારની કામ પાનું પાડતાં નહતા દુરમનેનો સામનો કરી સામે જ આવતા. તે પો દે પોતાને પીરો કરે તેમ નવી એમ જગ્યામાં તેમને કરેલા મેલ. કમનાકાત અને એથી દિમતવાના કુડાએએ ને રહેરાદને જમ કાસ જમ્યા કરી પગ કાસ સકામની ચોપી. પણ અનુભવેએ અને નામનસાના કુડાએએ એમ તર શરજુરતિ ન રહીયારી. તેમજ હમ એ સારી અને કાસ કામી જગ્યા આપવા તેવારી દે જગી. અને વખતે નસવેતભાઈ મિરેની બીજા દગી. પણ એવી કોડીની કમના પહેલેથી તેમને નહોતી મિગ નહોતું અને કે, જ

કસોડી કેવી રીતે પાર કરી શકાય તેનો ખ્યાલ પણ તેમને હતો ન. એને પ્રશ્નને ઉત્તર પાતાની વાચા અને કમની વચ્ચે અસંભવતાનો ત્યાગ કરી બાનને દેશ બતાવ્યો. એટલું જ નહિ પણ આબુના હાથનું સામાન્ય લોકોની સહાનુભૂતિ અને સહાય મેળવીને તેમને પણ પોતાની સાથે કામે લગાડ્યા. પેરિજીએ જરા કપાટકથી થતી, પણ ખુંડાઓને જેવું ભૂખીંદે તે તેમનો સાથે પક્ષ હિંમત ને ત્યાગમાં પણ તેમનાથી ભેદરનો નથી કે તરત જ છત્ર સિવાયની પોતાની બાજીની ભતથી રાજ્યપ્રતિ સ્વીકારના.

રાતે પુરુષો પાંદોનમાળની ટુકડી આવી પહેંચી હતી. જિતુભાઈ એ તેને ફેંદા કરતા તેની પરિજીએ કેટલીક નાની ટુકડીઓ પણ આવી હતી, અને એ જાણી જ કામે લાગી હતી. એકે સમરતમિદ-હતે એકસાથે ખ્યાલ કરતાં આ સમયા થતી જ નાની હતી. અને તેથી બહારથી મેંદ શકાય તેવું રૂપક પરિજીએ આવડતું નહોતું; ચકેતુ આખર ટોળાને કોઈ સમય રીતે ને જરા ઝીળી નજરથી ખ્યાલ કરી રહ્યો હોત તો તેને સમજતું કે એટલા ફેર પડ્યાં હતો કે પહેલાં ખુંડાએ એ મન મૂકીને—બોંદારીને સારમજનક કામ કરી રહ્યા હતા તેના પર એક ભતનો કાપ આપ્યો. હતો અને હવે તેમને જરા ખચકાતા હતા અને સમાધીને કામ કરતા હતા બીજા એક વાત એ પણ તેને સમજતું કે વાતાવરણમાં એક ભતનો કટકેરાટ શરૂ થવા પાડ્યો હતો.

આ કટકેરાટનાં હાંઈ જ પરિજીએ ન આપ્યા તેમ નહિ રહે શાને સોધી વધારે બોલ હો થઈ પડ્યો મહેર તેણે જોયો બીજા પકડ્યો હતો તે શુડા હોયો, આડો, અને કોળો—અને કચકર રીતે પડકાઈ હતો. પોતાના શિકારને એક જ પાર દૂરી હતો. જોતાં વાત બીમ એકોએ ફેંદાવવામાં પોતે નિર્બળ થતાં તેણે આશો અને બીમસ આવાને ખૂંદા ઉપરથી કપી. મહેર તેથી જરા કટકેરાટો, ને સંસ્કારી છતાં કંઈક બાકા સાથે પોતાના મજબૂત હાથનો કપયોગ તેણે કર્યો. પોલોએ, તેથી પોતાના મગજ પરનો કાપ ગ્રમાવ્યો અને અંદરના મજબૂતમાંથી છૂટા કાઢ્યાં. મહેરી તે જોયો. ધા ઝામણનાં પણ જોયો. તેણે જાને આવવા દીધાં, અને જોયો આંખો કે તરત જ પોતાના તાલીમથી શરીર વડે એવી તો ચપલતા પૂર્વક વળાંક લીધો કે ધા નકામો થયો, એટલું જ નહિ, પણ ધા દરનાર, મહેરની પકડમાં આવી પડ્યો.

પણ ખુંડો એટલા નહોતો. તેના કાંઈ સાથીદારે ચપા વડે મહેર પાર દહ્યાં કર્યાં. મહેરની સાથે વળણ હતો, તેણે ઉડતી ધકીને આ પડતો ધા જોયો. તે વચમાં તે પડ્યો તોય ધા મહેરની પીડમા પેંદાઝા અલગત રમણના પ્રયત્નના પરિણામે ધા ઘાણપાટક ના થયો.

આનાથી ભેદરો બનાવ બીજા બાજી. સુરેન્દ્રે એક ખુંડાને સામનો કર્યો ખુંડાએ છરી કાઢી. પણ સુરેન્દ્રે હાંઈ ફેર તે પહેલાં ખુંડાની પાછળથી કાંઈ અભવેયા માણસે એકદમ કટકેરાટને ટુકડાની છરી પડાની લીધી અને છરી સાથે રૂદ્ધ દૃવ્ય રાશ કરી રીપુંડો બગાડી છરીમાં માલિક તે સમજાવ્યો થયો જ, ને તે તેના સાથીદારે તેણે હાથ નાસવા માંડ્યા ન હોત તો તો કમચ ત્યાંજ તેની લાશ પડત. ત્ર પરાંત બીજા પણ એ નહોતો ખુંડા એ છરીનો લોગ થઈ પડ્યા. તે દરમિયાન સુરેન્દ્રે છરીને કળને લઈ પેઠું જેદ દૃવ્ય અટકાવ્યું.

આ બધાંના પરિજીએ વાતાવરણ ઠીકઠીક ગરમ થઈ ગયું અને જરા નાસભાગ શરૂ થઈ પણ એક વાત તે થઈ જ કે સીમોની ઉડતી ક્ષમજમ અંદરથી મંદ હતી.

જસંવતસાધ આદે બાબુ નંદર રાખી રહ્યા હતા. તેમણે એણે કે માંગેલાં દેવ એ હજી પહેંચી થયા છે કે તેને જો બીજા વચાં આપવામાં નહિ આવે તો બીજા રીતે અનિચ્છનીય પરિણામ આવશે એ રૂપક (જુલૈઈ ૧૯૫૭)

દરેક વસ્તુ તેમણે, અગાડથી વિચારી રાખ્યા મુજબ પોતાની સિસોડી થયા. આખા ટોળી ટોળી એનો અર્થ ભણી જ હતો. તેમણે સમજે. કરવાનું આખું કામ આટોપવા માંડ્યું.

પરંતુ સાંધેસાથ સિસોડીની બીજ પણ અસર થઈ. મેંદ એ જ પાડી: 'પોલીસ આવે છે, પોલીસ આવે છે' અને વાત બોલી પણ નહોતી. જિતુભાઈએ ફેંદા ફેંદા પારથી તથા બીજા રીતે પણ પોલીસને બતાવી મળી જ હતી, એટલે આખા ટોળાનો નેટકો જલકી તો નહિ, છતાં ઠીકઠીક કડકે પોલીસ આવી પહેંચી હતી અને ચાર કુપારોના નામે કામ થતાં બાબુના રસ્તેથી તેમની માંદાં ફોરીએ આવી આવીને ખાખી પકડાવાવાએ તેમાંથી ભેદરના ગાંધી દલા.

ખુંડાએ એ હવે પોતાની સત્તામરી ખાતર ઘાટની જ પકડી. લોકોએ પણ બીજાના માર્ગો નાસભાગ શરૂ કરી; પણ કેટલી વિરાટ મેંદનો! એમ તે બધા કેમ નાસી રહે? કેટલાય પેડવા લાગ્યાં, કેટલાયે ચતુરધ્યા માંડ્યા. વાતાવરણ ચીસાચીસી બરાહ ગયું.

જસંવતસાધ જિતુભાઈની ટોળીએ હવે રતામાં પડતા લોકોને સહાય કરવા માંડી. અને તેને કેટલાં વખત તો ઘાળ્યું, પણ ધીમેધીમે વ્યવસ્થા થવા માંડી ને બધું જાણે પડવા લાગ્યું.

બીજા બાબુ નંદરનાર સાળાનું કંઈય પણ ખુંદ થઈ હતું. આખું જોખાટ પોંદા બામની ઝીંકો અને પોંદા બામના તેમની સાથેના પુકેરોની કચકર થઈ હતું. એક પોંદા જોરદારમાં ઉડિયતા બની થઈ ચઈ હતી પાંદોની પીધી પકડ કપર કેટલીક બેમાન બહેરોને હજી સારવાર અપાવી હતી.

શાંતિ અને વ્યવસ્થા થતાં બધાએ ધીમેધીમે માલવા માંડ્યું. અર્થાત્તિક ક્ષણમાં તે પોંદા બામનાં જો-પુકેરે માર્યાં ગયાં. બામીનાં એને હાં તે હજી આરામની નજર હતી, હાં તે ફગાવતી. તેની વ્યવસ્થા. પણ આ ટુકડીએ છરી આપી અને બીજા અર્ધા ક્ષણમાં તે બધું જ પારી મૂક્યું.

જસંવતસાધ અને જિતુભાઈએ હવે બધાં મિત્રોને જોવા કહ્યાં. પોતાનામાંથી પણ કેટલાંને પકડેજો છો હતા થઈ હતી. જસંવતસાધએ તે દરેકની તપાસ કરી અને બધાને નાશનાર સારવાર મળી ચઈ છે કે નહિ તે જોયું. તે દરમિયાન જિતુભાઈએ સાળાના કેટલાં સારવરને ફરીથી ફેંદા કરી તેમનો આશ્વાસ માંગ્યો. દરિયેસાદે ત્યાં ડા. કાચાને મળી તેમની સાથે પણ સિંધામાર પતાવે અને પછી આખી ટુકડીએ માલવા માંડ્યું.

નાતો દિલીપ ક્યારેના અકબાયા કરતા હો. એવરે તેણે શરૂ કર્યું: 'હું તોફાન બાપરો અને આપણા લોકોએ જા બીજું છે એક બાઈ તો પોતાની બહેનને એકલી મૂકીને નાસી થયા તે મેં નજીર નજર જોયું.'

'આપણે એવા બાપકા છોએ, તોફાન અને હિંમત વિનાના છોએ, જસંવતસાધએ જવાબ આપ્યો. 'એટલે જ ખુંડાઓ પોતાનું કામ કરી રાંધે છે અને બેશામ બનતા નય છે.'

'આ ખુંડાઓ' જિતુભાઈ બોલ્યા, 'એ બરેબર આપણું કંઈક છે એ કંઈક ફર થાય અને સારતમાતા શુર નથીતોના ભેગી પ્રમા-શમાન બને એ દિવસ ક્યારે આવશે?'

અને એ સાથે જ રમનીએ પોતાના મુમપુર અપાને શરૂ કર્યું:

'શુર નથીતોના મુકકિતકામિનિમ કુકકકુકિનિમ, ટુગકલ શોલિનિમ, સુદાસિનીમ, મુમપુર કાપિળીમ, મુખદામ... વરદામ... માતરમ...

માધુકરી

આ પાત્ર માટે બની હો છવોઝન,
હું રંગતો એવી આપર રિદિ,
જે હેર આખા જગનાં હજાહન
રાખતી લે અમૃતગર્ભ સિદિ.

—પિતારકિત દાદર

કેવ. યુગ્મક મહેરબાની

મધમાખોની પેઠે યુગ્મકોનાં હુંડનાં હુંડ જેમની પાછળ દોઢે વળતાં, જેમના સપા
હસપ્રખા ચહેરા અને તે જડવી આંખોમાંથી કોટીથી જ પ્રાસ્તહક ને પ્રજોધક ચાણીમાંથી
યુવાનોને ઘેરણુ અને સિફળ મળતા, રાત ને દિવસ અણધાર હઠિય અને તલતલની
તમાલાથી દેશકાર્ય કરતા જેમના સેવાકાર્યોના જુદરેયો નવલોહિયાઓને દેશને માટે કામ
કરવા પ્રાસ્તહિત કરી થવનાની મૂકતો તે, દેશના યુવકવંદના આવૃત પ્રિય નેતા અને
જુરત રાષ્ટ્રવાદી સેવક શ્રી યુગ્મક મહેરબાનીનું અર્જતા. ખીજ જુદાઈના રૈત, હલક રૈતની
આક વર્ષે સુધી લાંબી બીમારીને અંતે, મુંબાઈમાં જસવાલા કિલનિકમાં અવસાન થયું.

ઈ. ૧૯૨૮ના ફેબ્રુઆરીની ત્રીજ તારીખની રોક સવારે, ૨૪ વર્ષના એ બેખતા વઠેજે,
કોલેસી મુસ્લીમો અને પીઠ નેતાઓની રાત્રી છતાં, મુંબાઈના બારા હપર ૪૦૦ નવ-
લોહિયાઓની સારકારી હઠિને 'સાધન પાઠા ભ'ના પોકાર કર્યો. તથાનુવારના સખતા
સાદીચાનું (તથા એક 'કસાહી' સાલન્ટે એમને પોતાને ધરાયને ચરેલા માર)ની સાથે
પણ અણનમ રટીને, રોક તસુ પણ હલકા વિના, દેશના ધૂંધવાતા વિરોધને મુંબાઈના
મુખ માટે એમણે બોલતો કર્યો એ જ ધારી, એમણે લીનલિક પ્રવાહની માફક એમનું
નામ કરોડા હિંદવાસીઓની છબે વહી રહ્યું, અને તે લોકપ્રિયતાના સિખરે વચકાર્ય થયા.

પણ હઠમાં એકએક આવી પડેલી આ કીર્તિમાળની પાછળ માત્ર પોતજ ધમધમાટ
જ ન હતો. મોહીસ વરસની એ રાત્રી યુવાનીની મજબ સુધીમાં તો એ, આત્મવિકાસ
અને પ્રવલ્લેના માટે ધબી નાની ઉપરથી અંત અને નિશ્ચલ નિરધારનું કલ્પી રાધના કરી

અ. યુગ્મક મહેરબાની

ચૂક્યા હતા. હજુ તો જીવનના બીજ
દસકામાં હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતા
હતા ત્યારથી પોતાના અજુતર તથા ઈતર
જ્ઞાનના પ્રદેસોના લગ્નન ઉપરાંત, એ
દેશદેશના કલિવાદીઓના ચરિત્રો ને
કારવાઈઓના મેથા પી મથા હતા, ને
હાલીના અવાસિની તથા પ્રીતિનાલી,
ચીનના સુન ચાત-સેન, આયલેન્ડના
સીન-સીન આયેબોને, નેરસિયન રાજ-
મંત્રિને નેતાઓની અન્યાય સામેની
જેઠાદ, દેશ કાળેની ન્યેલાવરી અને
રાહીત્યોમાંથી એમણે જીવનભરની
ઘેરણુ પામી લીધી હતી. એટલે ઈ.
૧૯૨૦માં ગાંધીજીને જવારે અસદ-
કારની હાલક કરી ત્યારે તેમને તેમાં
એ બીજા દેશો જેવા સાચા મુક્તિપત્રમાં

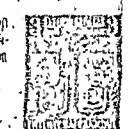
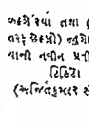
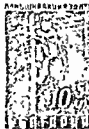

માસમાસનાં પંખી-પર
શકરખોરો

ફેલેફેલે કરી રસ ઉપરવતો ને સુર્યકિરણો-
મા તેજ-છાયાના પલસા લેતા હમોત્યાદુક
રંગીની ઊંઘો. હઠાહતો આ શકરખોરો વ-
સેનથી માંડી વર્ષાઋતુ સુધી દેખાય છે. ચાર
જાણીતના તેના નાનકડા ચરીરને સમય
નવું, બેઝડી છે ઘેરી લીલી છાયાવાળો અગ-
કતો. ઘેરો આસમાની; કોની કાઠી, મજી,
મહન અને છાતી પર તાંબડ વર્ણની આસા;
ને હેઠળનો બાકીનો ભાગ ઘેરો આસમાની;
અખો ઘેરી બહારી; પગ કાળા;... પણ આ
રંગવિધાને અને તેજ-છાયાને મોહક દષ્ટિ-
હો તો તેના આ રંગનકાળ (વસંત, શીખ
અને વર્ષાઋતુ)માં જ દેખાય છે. તે વીતતાં
તેને ખીજ ૫૨ લીલાશપડતા અને હેઠળના
બહી આઠા પીળાશપડતા રંગની કાચાવાળો
બહી લય છે ફેર નથી ખડતો ફક્ત તેની
અંતરના મૂળથી છાતી સુધીના અગતતા કાળ
પડેલાં. માદા સદાશ્ય એકરંગી; ઉપરના
આંખ લીલી બહારી અને પેટના ભાગે અગ-
કતો મેકા પીલ વર્ણની જ રહે છે.

કોઈ પણ ફલનો રસ અને તે સાથે આવી
જી જીવાત એ તેનો આહાર. એ યુગ્મકમધુ
ચૂરના માટે કુદરતે તેને કાળા રંગની, આ-
જના કામમાં ફાંતાવાળી, ને ખીડાંતં નળી
જેની, થઈ જતી તીખી સાંધ બહી છે; અને
વરો પાતળા ચીરાને લીધે પીછા જેવા
લાંબા દેરવાવાળી, બંને બાજુએથી વળી
જઈ નળી જેની જીની જીમ તેને હોય છે.

ગાસ-છાતરાં, પીછાં-તળુખાં, ને ચીંચાં
વરો એ કામ અર્ધુ તે કહી, તેની અગ્નિવાળા
બરફજ જેવા લટકતા માળો ચડી, તેમાં
ને માં પડમે કપર પાછાડિયાવાળું અને સ-
કારસા છે, જેના કાળસાથી જરા નીચાંબુ
પડેલા આંટા રાખી તેમાં બહારી હાંટજી-
વાળી મેકાસકેદ રંગનાં બેચી તળુખાં હાંટજી.
કિચકમાં આંવેલાં વનેચરના સેખ પરથી

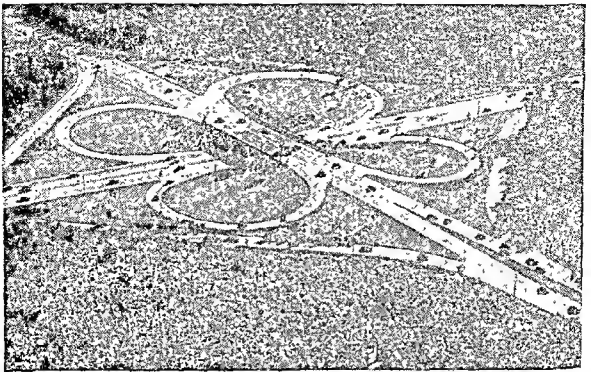
અર્થે રૂપા તથા (અગાળી
તરફ છેલ્લી) નુશીરખાવિ-
યાની નવીન પ્રતીકાઓ
ટિકિટ
(અનિવૃત્તિ સંપત્તિ)

બંધીરિયાની આ ટિકિટ તેના ચિત્રોની નવીનતાને કીધે આકર્ષક છે. પહેલી દારૂમા (૧) ફરિયાદિને વિશામ-પિતેદ કાર્યા બાળકો ફરિયાદી બાળ નહુરભીની ટિકિટ, (૨) સાહકલ-સરત: રમતોના ફનેનન માટેની ટિકિટ; (૩) રામચંદ્રી પંચવર્ષીય શાળાના રંગરખામાં કાઢેલી ટિકિટ, જ્યાં વચ્ચે કમલ (ચક્ર). તે પછી જેનીવાડી (૨૬૦) અને જે બાળુ શક્તિ (પાવરકાકસ) તથા ગિરિના પત્નીક ફરિયાદી છે, (૪) યુદ્ધપ્રદર્શિ ફરિયાદી માટેની ટિકિટ પર મરિતમન અસાવનાર તથા દેવેદ યેનેદ (દામ બોરબ) દેવનાર સેનિનાના ચિત્રો. બીજી દારૂમા રામી ચારે ટિકિટો સુદર પ્રતીકાલેખન દર્શાવે છે: (૧) અધિમાં આશિવની રાણી ધારણ કરતે અનગતિનુ ફલ કાળવર, (૨) રમતોને ફનેનન દર્શાવતુ રાતરભતુ વેદોક; (૩) વચ્ચે સાનિતા પ્રતીક ૩૫ આશિવ વચ્ચેની રાણીની બંને બાજુ રમિયા, અગેરિયા હન્સક વગર અદારાન્યોના પ્વર્ણચિહ્નાવાળા પ્રતીક; (૪) જેનીવાડી ફનેનન માટેની ટિકિટ ઉપર નુબાબનું ફલ, કાકસો અગેરિયા તથા તળાકું પાંદડુ ફલોગના ચક્રમાં દર્શાવ્યા છે; (૫) પર્વતમાળામાં અરનાદ પારેશી માલિદી મેળવના સરદર્દના રક્ષકનુ ચિત્ર. ત્રીજી દારૂ (૧) ૧૮૨૮ની લોકમત-મજૂરીના રંગરખામાં કાઢેલી; (૨) તારે દવાજ ખાતાના રાઇત-કેડ માટે કાઢેલી ટિકિટ ઉપર રેલીમાકેનો યાગચો દુરગત કરતા લાઈન મેનનું ચિત્ર; (૩) આવાગ-ફનેનન માટેની ટિકિટ ઉપર નેઈટ ચિહ્નિર્મને અનેગો પ્રકાર; છેલ્લી-અગાળી હાથ તરંગની ટિકિટ બાદકન રામચંદ્રી સંધિ નિમિત્તે બહાર પડેલી નુશીરખા-નિયાતી છે. નના ઉપર નુશીરખાવિયા, કીસ, રમાનિયા અને તુર્કની રામચંદ્રીના જતાની છે (શ્રી અષ્ટતુરંગર સંપત્તિના અમલકમાંથી) ને વધારે હાંડાં જતા નય છે ફરેક ચોગાસામાં આપણી લાગો એવર જમીનનો રસકસ સમુદાયે તળિયે બેચાર્થ નય છે.

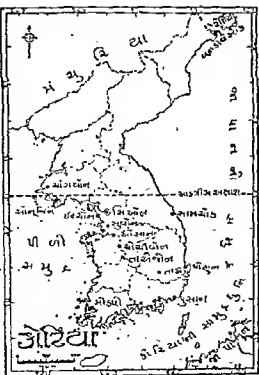
લાગોટન અનાજ દર વરસે થતે છે તેનું શુ સારણ છે? ખાતર વગર અનાજ એકલું પાકે છે, છતાં બજતજુની માણને લીધે છાણ અને ખેતરનો કચરો આપણે બાળી ફરેકો બીએ. ખેતરના પાકોને બહુ અગત્યના, છતાં આપણી જમીનોમાં બહુ જ પડતા ફોરફેટ જવા પડ્યાં આપણને આડને લીધે જ ગણી શકે છે, કેમકે તે પદાર્થને આડનાં મૂળ નીચેથી બેસી સાલી પાનમાં પાછાં આપે છે અને રૂકાં પાનનું સારસ ખાતર બને છે.

આ આપણુ કલ્પતર છે. તે સુર્યની ગરમીને કીકી કલ્પને વાતાવરણને ઠંડું કરે છે, ને જમીનમાં બાગી રહેલાં તેનાં મૂળ આપણી જમીનને ધોવાની અટકાવે છે; વહી જતાં પાણીને કીકી જમીનમાં ફેલાવેને આપણાં નદીનાળાં અને ઝાડોએ છવત્તાં રાજે છે. બારોબર જરૂરને વખતે આરોગ્યને સાચવતાં ક્યો આપે છે. આ આપણી દવાતીનો મૂળ આધાર છે. એના નાશ કરી આપણે ક્યા-કેરિયા

ઉપર કેરિયાએ ફરિયા કેરિયા ઉપર આક્રમણ કર્યું છે ને ત્યાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે એ શી નહ્યું છે. એટલે એના પરિચય મેળવીએ. કેરિયાનું કદ લગભગ પિટન જેવું છે, ને તેની વસતિ ત્રણેક કરોડની છે. તેમની ભાષા તાર્કર, મોગલ ને બપાની ભાષાએના મિશ્રણ જેવી છે, પણ તે ભાષા છે માત્ર ચીની મિપમાં બુદ્ધની ફરિયા જેતાં કેરિયા એ મેંશુરિયા અને નપાન વચ્ચેના યુદ્ધ જેવું છે. કેરિયા મુખ્યત્વે ખેતીપ્રધાન રેરા છે અને ધર, ચોખા તથા જવ એ એના મુખ્ય પાક છે. થોડાંક નેંધપાત્ર ખનિતો પણ લે છે. વસતિના નેવું દસ માણસો એડેલો છે, એગનુ છવનધારણ ખનીય છે નપાને સને ૧૬૧૦ માં કેરિયા બાજે કરી લીધું હતું અથા વિશ્વજીવ દરમ્યાન તેણે કેરિયાના સાધનોનો પૂરો કસ કાઢેલો

અમેરિકામાં મોટા રાજમાર્ગો પર મોટરોનો પ્રવાહ સતત વધી રહ્યો હોય છે. એવા રાજમાર્ગો નવાં બેકબીલને કાપતા હોય ત્યાં, અકસ્માત ક્યાં વિના તેમજ કોઈના વ્યવહારને રોક્યા વિના આસાનીથી બીલ માર્ગ પર ચડી જવા માટે, રસ્તાના ચોકેટા આમળ, આવી મોડાણ રસ્તાની ચોળના કરી દોય છે. અમેરિકામાં બની ગાડીઓ નમગી બાજુ ઢાંકનામાં આવે છે. આ ચોળનામાં, કોઈ પણ બાજુથી આવનાર ટ્રાફિકને કોઈ પણ પડખાના રસ્તા પર ફાટવું હોય તો ફૂલની પાંદડીના વણાકમાં પ્રવેશી નમગી ને જગણો જ હેઠાં જઈને ચોલાને ફાવતા રસ્તા પર ચડી, એ રસ્તાની મોટરોના પ્રવાહમાં તે જાળી નવ્ય છે.

આથી નવાનની સત્તા સ્વમે માણું બ્રિટીશને દેશવટેા બેગમતા કૌરિયાએ બીનમાં કૌરિયાની આરકી દફમત રેખાથી ૧૯૪૩માં દેશ પરિવેશમાં બ્રિટન, અમેરિકા ને ચીન સંગત યથાં કે નવાનના પરાન્ય પછી 'કૌરિયા યોગ્ય સમયે મુકા ને રવતંત દેશ બને.' પણ તે પછી ૧૯૪૫માં મોંટોની બીજી પરિવેશ વખતે બેની સમજૂતી થઈ કે કૌરિયાને ચાર મહાસત્તાઓના ચાલીપણા હેઠળ મૂકવું.

નવાનને પરાન્ય થતાં તરકરી નરકિયાત લેખે કેટ આસાંસેરેખાના ઉપસા બાવના કસર કૌરિયામાં રસિયાએ દેખરેખ રવીકારી, નવારે દક્ષિણ કૌરિયામાં અમેરિકાએ રવીકારી. મોરો-શર પ્રમાણિત્યા પાંચ વરસમાં લોકસાહી રમખાંચ તેવાં પજવાં લેવા માટે નીમીગબેલા સોવિયેટ-અમેરીકન કમિશને કામ રાદ કહ્યું પણ બંગાળ પડવાથી ૧૯૪૭માં તે કામ કરવું બેધ પડ્યું. આમ કસર અને દક્ષિણ કૌરિયાનું એકત્રીકરણ કરવાના ચત્રને નિષ્ફળ નીવડતાં રસિયાએ ભદોગી ધરાવતા ઉત્તર કૌરિયામાં એકપક્ષી સાસનતંત્ર દાખલ કહ્યું અને નમીને અને સુધારા દાખલ કર્યા; નવારે બેલીવાડી ધરાવતા દક્ષિણ કૌરિયામાં અમેરિકાએ મુકા વેપારને વતેજ્યો અને લોકસાહી માન્ય રાખી. કૌરિયાની કુલ વસતિવા ૬૬ લાકા દક્ષિણ કૌરિયામાં છે, પરંતુ ઉત્તર કૌરિયા પાસે બજવાન સેન્ય છે.

દક્ષિણ કૌરિયાના પાટનગર સાઓલ ખાતેના અમેરિકન વિદેશખાતાના અધિકારીઓને એ વર્ષે એવો અંદાજ કાઢ્યો હતો કે ઉત્તરમાંથી દક્ષિણ કૌરિયામાં આવેલા નીસેરે લાખ. રાજકીય અને સામાજિક નિર્વસિતોમાં બળી જવા માટે ઉત્તર કૌરિયામાંથી ૫૦ હજાર સામ્યવાદી કૌરિયાના દક્ષિણ કૌરિયામાં છુટી આવના હતા. અમેરિકન અધિકારીઓએ ત્યાંના સપ્ટેમ્બરમાં વિતવળી ઉચ્ચારી હતી કે ઉત્તર કૌરિયામાંથી કોઈ પણ આક્રમણ વરો તો આ સામ્યવાદીઓ એ આક્રમણની ચોખ્ખાની હુકી બની રહેશે.

“દરેક રીતે માફક!”

કેટલાંક વર્ષથી મારા માથામાં થોડી ટાલ હતી, તેમજ હું અનિદ્રાથી પીડિતો હતો. ઘણી જાતનાં દેશી તેમજ પરદેશી તેલનો એકધારા ઉપયોગ કર્યો, છતાંય “ધાંચીના બળદ” જેવી જ મારી સ્થિતિ રહી અને અનિદ્રાથી તો ત્રાસી ગયો હતો. પરંતુ કોણ જાણે કેમ એક દિવસ એકાએક મેં (રામતીર્થ ચોગાશ્રમ, મુંબઈ-૧૪નું) રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ સ્પેશિયલ નં. ૧ વાપરવું શરૂ કર્યું. અને શું કહું કે-થોડા જ સમયમાં મને ગાઢ નિદ્રા આવવા લાગી અને મારા માથાની ટાલમાં વાજ ઉગવા શરૂ થયા. આને “રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ” મને દરેક રીતે માફક આવી ગયું છે અને મારી વયોની અનિદ્રા દૂર થઈ ગઈ છે.

એન. દત્તાનાથક મુંબયોર

વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ, કેનેરા નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
કેનેરા હાયરવુડ હોમોર્ટર્સ એસોસીએશન
રોકેટરી, મુંબયોર ટાઈલ્સ એપાર્ટર્સ એસોસીએશન

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પોષિક ચારણ કેસરી જીવન

નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ,
સૈકાઈ એનું સેવન કરી શકે છે

મંદા રસાયન

રસસિદ્ધર, અખર, કેસર, કરતૂરી અને બીજાં દીપન, પાચન
ને પોષિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આત્મજાગૃંથી બનાવેલું
સુશોભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ અને પોષિક ચારણ

કિંમત

તેનું નિયમિત સેવન

૧ રતલના પોતના રૂ. ૧૫૫
૨ " " " ૧૧૩
૩ " " " ૧૧૩
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ
આપી શરીરમાં બળ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કારખાનું:
સયાનીરોડ
મુંબઈ-૧૪

અંડુ ફા માર્સ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

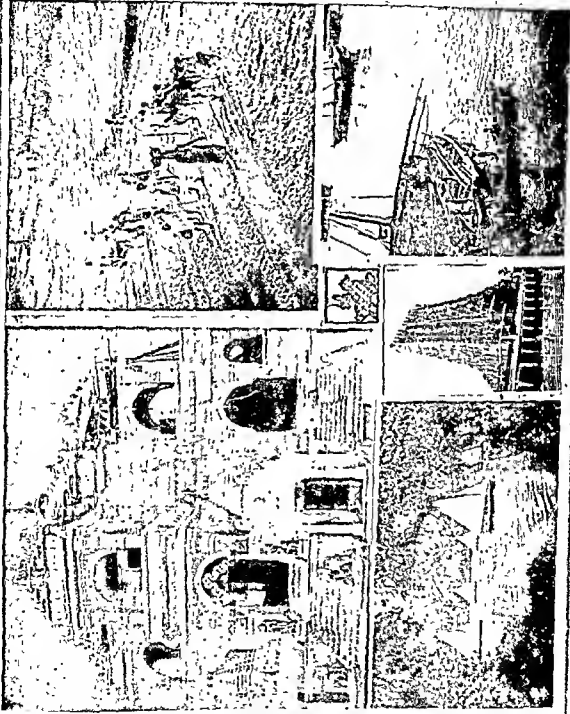
અમદાવાદના એજન્ટ - ભોગીલાલ બ્રથર્સ, ગાંધીનગર

દુકાન:
જૂની મહાજનવાંદી રજીસ્ટર
મુંબઈ-૨

૧૨૧
A

આ માસની ફેટાઆકી હરી-
ફળિયાં હરલેખાએવાં વિશે.
[પરિણામે તથા વિશ્વવિદ્ય-
યા માટે જુઓ અંદર પૃ. ૨૪૩]
મથાળે: રાખી બાલુ-પાકીવા
જાતાં જેન દેવસર (ફેબ્રુઆરી
અગીત, અમાદવાદ) નગણી
બાલુ-વિદ્યામાની શોધવા
(ફેબ્રુઆરી કુરોન ફેબ્રુ, બીન-
પુર) મીઠા: રાખી બાલુ-નો કા-
વિદ્યાર (વલતીતકુમાર મામી,
વેરાવળ); વચ્ચે-ગાદી રાત્રી મે-
દિર (કોલિય કચેરી, અગાદા-
વાદ) નગણી બાલુ-અપારી
નેપારી (સાકિયન-દ કા. અગી-
ત સિલિન્દરી પૂરી બાદિય).

લક્ષ્મી શુક ડીપી
સુના તેમજ નવા પુસ્તકો તેમજ
સા લેખના કાગળો પુસ્તકો તેમજ
વાંચવા મળતી આવીકે આ પુસ્તકો
૧૬, પ્રવિણ સ્ટ્રીટ સુ. મુંબઈ. ૨

દિવેદિયાજીને પાદમે ન્યાયે પગલાભરી,
તમે છવનની યાચા રસદેશે શરૂ કરી.
અનેક કુટુંબો પીડ્યા ચિરંજીવી મુગ્ધપથી,
ભય, અપમાન, કરી પૂલ ગુસ્સી કે વનગતી.
એ દેવીમંદિરે એસી વીણના તાર ઉડેલા,
અમરંગીરમાં એના અસિત્તેના અગુલંબાં.
અને તુપરમેકારે દુષ્પ્રભાવિત કાખથી,
ગ્રીન, યાચા અને નામ સંપૂર્ણ રખતી કરી.
તમારા હૃદને નહાય અખંડ કરણસે
એાપતી રિંગ શદ્દાથી રંગી રમણસંવિત.

કયા ને રસમ્મદને દેશે ડમ ભરી તમે,
સંપત્તિ નત્ત મોવેર અપૂર્ણ સૌ ગુજરાતને
સંકેતો ભામિયા કેક તમારે ઉરમને,
નવનીત મણી તેના પાપાયા સર્વેશ અમે.
મળીશે અર્ચેતે એક રસથી ભાંજે ધરા,
તમારે હાથે એવાં બીજાં અપૂર્ણનિન્દુડાં.
તમારી કાનની નરેતે અમારા દીપકે નિયા,
તે વેળા હોમાં છોડી સરખી નમ વનના.
અનેક પથમાં ધારો વિષા મેં ચિતનાભયાં,
તમારે પથવેપગને અમારા માલ્લવદના.

દાંત કઢાવશો નહિ

- ક દાંતનું દર્દ, દુઃખતા દાંત તથા પાથારીઆ મટાડે છે.
- ક મોંની ખરાબ વાસ દૂર કરે છે.
- ક પેઠામાંથી નીકળતું લોહી બંધ કરે છે.
- ક જંતુવિનાશક, ખુશબોદાર તથા સ્વાદિષ્ટ છે.

સનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

ચિત્રો

સિદ્ધી ચિત્રકાર-કે. શ્રીનિવાસાણુ પૃષ્ઠ
નરસિંહરાવ દિવેડિયા તરબીરકાર-રવિશંકર રાવળ વિરંગી મુખચિત્ર
અવનચક્ર ચિત્રકાર-શુભરામચરણ ઉકિલ પાછલા પૃષ્ઠની બાંદર
દધીચિ ચિત્રકાર-અમિનરાય
ગોપાલ ચિત્રકાર સુરેશભ રોન

કાવ્યો

સંચાર વાલમુકુન્દ દવે ૩૦૨
રે ભિન્દશી ધરીન્દ્ર દવે ૩૦૨
આવજે ના 'નિખિલેશ' ૩૦૨
દમ અશુભ પ્રભાસ ૩૦૨
પરિત્રીના ખોલે 'સરોઈ' ૩૦૨
મુક્તકો વિનાદિન હાકોર, મનભાઈ દવે, અમન પાઠક ૩૦૨

અરિત

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ 'રાગપ્રસાદ પ્રેમશંકર ભક્ષી ૩૦૫
રમણજી કલિકામો (૫) સ્ત્રી. કુરમીભલેન દેસાઈ ૩૦૬
બાંધ મહરિયાં [આપકથા] મન્દુરદન બીખનલાલ મહેતા ૩૧૨

વર્તા

ભૂત-આંખડી 'સારંગ' ખારેડ ૩૦૮

લેખો

શુભ-મર્ગ [સામયિક વિચાર] વિરિંકર રાવળ ૩૦૩
ભુલંગાસન [વિગામનોખ] શામુભાઈ છાલ ૩૧૧
માનાઅદરેલી શિલ્પિતા અવનમાં વિજ્ઞાન-૪૧] ન. મુ. સાદ ૩૧૬
ટકરી-ચુલ્ [આપણી રમતો] વામુદેવ ભટ્ટ ૩૧૭
શુભદેવ-સિદ્ધિ માધવરાવ દ. માલુલીકર ૩૧૮
પાદરમિત્રા ધા.પ.સંચદ ૩૨૩
નાસિક [સંસારનાં મહેરો-૧૬] ૩૩૦

વિલાસો

નવું નાણું [ચિત્રગોષ્ઠ] ૩૦૧
નવાં પુસ્તકો ૩૧૮, ૩૨૦
પ્રતિષ્ઠા વિભાગ ૩૨૧
પરચીસ વર્ષ પહેલાં ૩૨૬
સિદ્ધિ-ચંદ્ર [૧૪] ૩૩૩
મામુકરી [રામસિંદનરાય દેસાઈ, માર-માટીનું લોપણ, રાખડી] ૩૩૪
દસરખિયાં [ગાસ માસનાં પેળા-પદ] ૩૩૪
આ ગાસ ઇતિહાસમાં [અપ્રકાશિત વિશેષ: કે. શ્રીનિવાસ સાશી] ૩૩૭
છેલ્લું વાંચન ૩૩૮

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ તરફથી લેખો, મુદ્રક અને પ્રકાશક: જયભાઈ પાપટભાઈ રાવળ
મુદ્રણ-પ્રકાશન-વચાન. કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય લિ., ૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ
કાર્પેટરિંગ સાથે શા. બાગ: ખારેડમાં શા. લેખ અથવા ચિત્રો પાછલા પૃષ્ઠનાર આના
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કેપ્શન સાથેથી રસિત છે

શેરશાહનો પ્રથમ રૂપિયા

અકબરનો સુંદર રૂપિયા

રાણીનામનો રૂપિયા

સરતમા એડવર્ડનો રૂપિયા

રૂપિયા

નવું નાણું

વચ્ચે પેસો નીચે બે આની

ગ્રેઈ રૂપિયા ઐતહાસિક, ભારતની સ્વાતંત્ર્ય-પ્રાપ્તિને યોગ્ય વર્ષ સાર થયાને પ્રસંગે, સ્વાધીન દિવસ નવું નાણું ચલણમાં સાર કરવામાં આવ્યું તે, આપણી નવી સ્વાધીન દિશિકા પછીનું, આમ જનતામાં સ્વાતંત્ર્યની પ્રતીતિ સારા ભવિત સખત બીજું પ્રતીક છે. એના ઉપરથી, આપણી દિશિકાની ચારફ, બ્રિટિશ સમ્રાજ્યમાં મોઝે નીકળી જઈને આપણી સિદ્ધિ-મુદ્રાનું સામ્યચિહ્ન આવ્યું છે. તેને પરદેશી તંત્રની ચુસણનીતિથી ચરીબ બનેલા આ દેશને, મહાસુદ્ધ પછીની દુનિયાના પલ્લવિભા સંતોષમાં, રૂપાના ચલણ ઉપર રહેવાનું તેા બની શક્યું નથી, અને નવું નાણું નિકલતું જ કારણ પડ્યું છે. એનેર નિચાર આવતાંની સાથે જ આપણી નવર આચળ આપણી પ્રાચીન ભદ્રેભાગીની પ્રતીક રૂપ આપણા મુખ્ય ચલણ રૂપિયાનો ઉત્તિદાસ બેઠો થાય છે. જે એ તેા સિદ્ધિ હકીકત છે કે દુનિયામાં પહેલા સિક્કા દિદના આયોગે જ મટેલા એમના સોનાના સિક્કા 'નિષ' પછી જ પૂર્વે છકા સિક્કામાં ચાંદીના સિક્કા સાર થયા તે 'રૂપ' નામથી એળખાતા, જે પરથી આજનો 'રૂપિયા' સમ્પદ આવ્યો છે. સરઆતમાં નાનાં પ્રતીક, અને પછી કીકા તથા કુસાનોના સંપર્કથી સમ્રાજ્યનાં મહારાની હાપ સિક્કા ઉપર પડતી, જે પ્રયા મુસલમાને આવવાથી (તેઓ મુતિપૂલ-વિરોધી હોવાથી) પલ્લવધને ફૂલેલ અને લિખ આવતી સાર થઈ. વચ્ચેના આગમાં ચલણમાં અલ્પવસ્થા પણ આવેલો. તે દર કરી તેને સિર પાયા પર મકાનું કામ બાદશાહ શેરશાહ સૂરીએ ક્યું તેણે રૂપરમાં ૧૭૮ થેનના નિશ્ચિત માપનો 'રૂપિયા' પાડ્યો (જુએ કાળે બાલુ મથાળે), સ્વારથી આજ સુધી તે એકધારે જે જ નામે એળખાતો આવ્યો છે. તે પછી અકબરે તેને અધિકૃત કરી કલાતવ બાબત ક્યું (જુએ બીજું ચિત્ર). મુખ્યે પછીની અંધારૂંધી બાદ અંજોલેએ ફરી ચલણને સિર કરી ૧૮૦ થેન ચાંદીને જે રૂપિયા સાર ક્યો, તેના સળી (નિશ્કારિયા), એકડવં અને નવોં જે હાપના રૂપિયાથી તેા આપણે પરિચિત છીએ. તે પછી પલ્લવિભા પરિસ્થિતિમાં ૧૮૪૭માં નવોં જે છકાની હાપના પહેલવહેલા નિકલનો રૂપિયા સાર થયો, જે આપણા આ નવા નીકળેલા નાણામાં પણ ચાલુ રહ્યો છે. તેની સાથે નવા ભદાર પડેલા અરધા રૂપિયા અને પાંચતી પણ શુદ્ધ નિકલનાં જ છે, અને તેમના ઉપર પણ રૂપિયાની ચારફ જ સિદ્ધિમુદ્રાના અસોકરતંભ તથા અનાજનાં ડુંડાની હાપ છે; જ્યારે નવી બે આની, એક આની તથા છપ્પમાં ત્રાણું અને નિકલ મિશ્રિત છે, અને તેમાં સિદ્ધિમુદ્રાની પાછળ અસોકરતંભ-આના બજારની હાપ છે. નવો પેસો, કાણાવાળા 'વોશર' જેવા કાનો તે પલ્લવધને બાળ નેવા આણે તાબાનો બન્યો છે, જેના પર સિદ્ધિમુદ્રાની પાછળ અસોકરતંભ ઉપરના ઘોડાની હાપ છે.

કાળે : પંચિયા નવોં જેના રૂપિયાની બંને બાજુ, એ રૂપિયા નામને સાર્ય કરતો રૂપું ધરાવતો છેલ્લો રૂપિયા હોતો, તે પછી જ ગણુના તરફ નવોં જે છકાની હાપનો નિકલનો પહેલો રૂપિયા દિશી ચલણમાં ૧૮૪૭માં રૂપિયા.

કાળનાં કુસુમેમાંથી પામીએ તેટલાં વધુ
મનના મધુપ્રાપ્તિની આશ્ચર્યજનક મધુ.

ચિત્રાકિન્નર કાકાર

વ્યવહાર: 'તારે તો માત્ર કેડી છે; મારે તો રાજમાર્ગ છે.'
સ્વપ્નચિન્તિ: 'તારે તો બીંસને યોસો; મારે તો મુક્તિમાન છે.'

મનલાલ દવે

સંચાર

નિમ્ન

જોડે જોડે અંતરની મુકામો
બગી જોડે કે રણકાર મોકો,
વાગી જોડે જંતર કાક ઝીણું!

જગાડતી નિદ્રિત નીલ વારિ
પતાલવાને બરી હેલ પંચિની,
અંધાર, ઉંઘાણુ, અશબ્દતાના
બેરી સ્તરો, ઉપર આવતી જતી-
ધીરે ધીરે ઉપર આવતી જતી-
અદીક તો જે અનુભૂત કોકનો
સંચાર એવો જરવાપિએ થતો,
અંધાર, ઉંઘાણુ, અશબ્દ સંકેરી
ધીરે ધીરે ઉપર આવતો જતો.

એકાન્તમાં કે ગદની વચોવચ
જામે નહો મ્હેજ જ એકંદરિયો,
ને મધ્યમાં દારબોડેલ અંદે
બુલે કિંકોળે મુકુ રાજકન્યા;
કિંચકું એમ જ કોક અંતરે
સિંગારવે મંચુ હારી કુતિપટ,
ધીરે ધીરે...

વમઝા પડ્યો વિસ્તરતો મધુદિશે
બાણોરની આતમશયતામાં,
ન પાંદડું જે ફરકે, અશ્વટ
રહ્યું છપાઇ ગમગીન મોન,
સમાન્તરે જે વનવાટ ચીરી
ચીલા જળ દર દિગંત ફુલે;
ખાવા ધસે એકલતા, કંણે કંણે
વધે જતી બીંસ વિચલ્યતાની;
એવે મુલુણે સદસા સંકેરે
ઘેરી, ધીરી, ધૂધરમાળ વહેલવી
દંડોળતી વન સજ્જતાને.
વગડાડે મારી જરવાટ પેશું
વેલેસ ચરી આવત કોક એમ જ,
ધમધાવતું ધૂધરમાળ ઘેરી,
દંડોળતું મુક્ત સુવેતનાને
ધીરે ધીરે દર થકી સમીપ.

બાલકુન્દ દવે

રે જિંદગી

કવનલિ

રે જિંદગી! તેં મુજને બતાવ્યા
છે કેટલા રંગ? અને નવો આ!
લે, લાવ, ત્યારે લાઇ થાણી એને
એ જે અનપર્યા રહી જાય શાને?

અનંત છે બ્યોગવિહાર મારા,
છે સ્નાન્ત કર્તાબની તોય જીમિકા,
અખંડ તારાં દુઃખપંથોમાં
આનંદનો ખંડ કદીક વધે.

આ પ્લેચથી નાચલરી, પછી હું
શાને નકામી ફરિયાદ આદરું?
વળી તને જે નવરાસ કયાં છે?
જેથી રાદે સાંજળી મારી પાલ.

તું આપને અંધ બની ગમે તે
ઝીંસીશ હું અંધ બની ગમે તે.
હરીન્દ્ર દવે

આવજે ના

કવનલિ

મુશ્કેલીને મારગ આવજો ના
સીધી જતી કેડી બતાવવાને,
કે સિન્ધુના મોજ મહીં મને તું
બચાવવાને કદી આવજો ના.

ચાકેલ મારા પગની કદી તું
ના ચૂગજે કંકર લોહીભીની,
અંધારને અંચલ હરત મારા
ઝાલી મને ના કદી દોરજો તું.

દેજે યવા દર્શન તીવ્ર મારી
અપંગતા, નિર્બળતા, નિરાશા
ને દોનું ખૂબ કઠોરતાથી
વર્ણી રહી દુઃખ, વ્યથા અસલ
ને વેદનાને જિતવી જવાનું
દેજે મને તું મુકુ હાસ્ય હોડે.

નિખિલેશ

દગ અયુત

શિખરિણી

પહેલી વર્ષાએ અવનિહિરમાંથી વ્યયમ તણી
જોડે જાગી સતાં સકલ; ધરણી ખુદલીની પરે
છવાંતી લીલી કે ગમ્યમલતણી ચાકર ફૂળી;
ફરે થું બહુલ લકરી જગત બહુમરતી!
લહેરે વાસન્તી અનિલની ફૂટે પૂંખણ થયા
પ્રચાખાસાખાએ વિટપવિદેરે સ્ત્રી વનમહો
લીસાટા તેજસ્વી મુકુ સમકતા તાત્રપરણ;

લગ્નશી જોડે શું વન રતુગરી અગ્નિશિખાથી -
ધને માતાં છૂપ્યો રશિયર પ્રતાં મુક્ત સકસા
જોડે સુષ્ટિ આખી તિમિરમહોથી તેજની મહીં
નવા જન્મે જાણે, સુતિત્ર આવકારો રિગતમમ,
વનો, પહોડા, રહેરો, સરિત ઉપસે જીર્વ શું નમે!
ફાપરપયે તારા ત્વમ સકલ ચૈતન્ય ઉદ્ભવું
સૂતું કોપે કોપે દગ અયુત જોસે શત કટુ!
પ્રભાસમ

ધરિત્રીના ખેાળે

મહાકાન્તા

મારે જાણુ બીંસ મરી મને; શોણું ક્યાં આશરો જો!
સ્વપ્નાં જેવાં સ્વપ્ન નિરપ્ખ્યાં; મારું કોષ ન આઢી:
દેવા ફેરી રિપતિ વિયમ આ ફેરી! કારુણ્ય ફેલું!
અદા જગી નહિ હરિ વિગે, વિધવશું ત્યાં અંધાદા
એથી જગી હૃદયમહીં તેને ય મારું લક્ષું ને.
રે મારી આ કપહીં જળ વ્યથા કાલતું, એ વિચારે
આલોષ એડી નગર, પટમાં આવી બેઠો; ધરિત્રી!
તારા ખેાળે નમનજળ મેં કાલવી દારી પીડા.

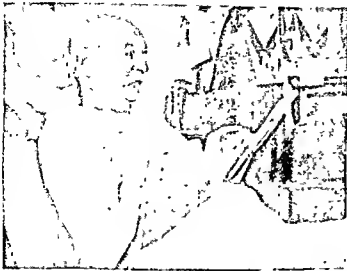
માતા! ત્યારે સમજ હું શક્યો ફૂલ શાને ખરીને
તારા અંદે રિયર ચઈ રહે; વાદળાં કેમ વર્ષા
દેવા ફેરે જળ ધરણી! તારા જ અંદે વહાવે:
સૌ ગા! તારા મુખદ ગરવા જોગલે શાંતિ પામે.
પાછાં તાનું થઈ નધીન ચૈતન્ય પામી ફળે તે:
મારા હેમે પણ મધુરવી ચેનના સમુવજે છે.

મહેશ

વૈતાલીય

બીજને કદીયે ન વાંછતું ઝીંસનાને રિગત સર્વરશિમનું;
ફૂલનું પ્રમટાવવા રિગત બીજને અંધ જુગલમાં જનું.

જયન્ત પાંડે

નરસિંહરાવ

ભલામણ એળવી. ચોમ્મ-અયોમ્મને તોળનારી નરસિંહરાવની કડક બુદ્ધિએ એ ન કહ્યું, તે એમના હૃદયની કોમલતાએ કહ્યું.

એમના પરસ્પરનેનાં મૃત્યુનાં અનેક દુઃખો પડ્યાં હતાં, ને એ એમણે મનને નબળું પડવા દીધા વગર, વળ એવી કંઈ છાની કરીને સહ્યાં હતાં. અને ક્યારે ધીમ્મનાં દુઃખો એ પણ એમના હૃદયની કોમલતાનું પારણું કરાવ્યું હતું.

એમની ન્યાયબુદ્ધિ કડક હતી, પણ પ્રામાણિક હતી. પ્રામાણિક અને ન્યાયી બનવાના એમના આશ્રદે એમને એમ અનેકવાર કડક બનાવ્યા હતાં, તેમ અનેકવાર ધીમ્મ ન બને તેટલા કોમલ ને ઉદાર પણ બનાવ્યા હતા એક વખત તેઓ એમ. એ ની પરીક્ષામાં યુગ્મ સાધના પરીક્ષક હતા. એ પરીક્ષાના એક ઉમેદવારે પરીક્ષા અગાઉ એમને મળીને એમની સહાનુભૂતિ મેળવવાના ઉપશાંતિ પરી પ્રયત્નો કર્યા. ન્યાયી પરીક્ષક એવા પ્રયત્નોને કોતરત ન બ

ઉ

વિ અને બાપા શાસ્ત્રી સહયત નરસિંહરાવ એજાનાય દિકે-ટિયાના નામથી કુમાર યુગ્મરાત હજી તદ્દન અપરિચિત નહિ હોય, કારણકે એમના કેટલાંક કાવ્યો હજી પાઠ્યપુસ્તકોમાં સ્થાન પામે છે. 'ફૂલ સાથે રમત', 'મધ્ય રાત્રિ-એ કાચલ', 'સદ્ભક્તિમ તળાવ' એવાં એવાં એમનાં ફૂલોં કાવ્યો આજનાં કુમારકુમારીઓના વાંચવામાં આવતાં હશે. એક નરસિંહરાવ કાણુ હતા? કેવા હતા? એ પ્રશ્નના ઉત્તર આપનાર શિક્ષક કે વંદી, 'નરસિંહરાવ કડક હતા, લેખકો ને કવિઓની આકરી અકસણી કરનાર હતા—આટલણી કાદનાર હતા', એવું એવું કહે તે આશ્ચર્યની વાત નથી. નરસિંહરાવ સખત હતા, આદાર સાહિત્ય-પરીક્ષક હતા, એ ખરું છે, અને યુગ્મરાત એ બલુ છે. પણ યુગ્મરાત હુ એ કેવા નરમ પણ ઘઈ શકતા એ કહાય ન બલુ ઉ હોય. એકને એક માણસ વળ એવો કહોર પણ હોય અને કુસુમથી પણ વધારે મૃદુ હોય. એવા યુગ્મોની એ કમનસીબી છે કે બંનેરમાં એમની ઠોરવા ન દેખાય; એમની મૃદુતા નિકટના સંસર્ગમાં જ અનુભવાય. નરસિંહરાવના જીવનનો એક પ્રસંગ એમની એકિવિધ પ્રકૃતિનું સાકે ઉદાહરણ આપે છે એક પ્રાથમિક શિક્ષક હોતા. અરબદાર હોતા. નરસિંહરાવમાંજ ભલામણ આપે તેા એનું કામ સફળ થાય એવું એ માનતા હોતા. નરસિંહરાવમાંજ એ સખત ઘરને પારકા કાર્યમાં હાથ નાખવાની નાણુરી જણાવી. કેટલાક દિવસો એ ચાતને ઘઈ ગયા. એક દિવસે વહેલી સવારે, નરસિંહરાવ વાંદરામાં આવેલા 'બલુ બેંગલા'માં હજી બેંગમાંથી પૂરા ભજત નહોતા થયા ત્યારે, બેરબીના મધુર સ્વરે એમને અને પડવા. કોઈ ગાઈ હતું: 'હયામય, મમલ મંદિર ખોલો.' એમનું જ રવેનું ગીત. પોતાના પ્રિય પુત્ર નમિનના મૃત્યુ પછી રચેલી કવણુપ્રસરિત (elegy) 'રમણુ-સંહિતા'માંનું, પોતાને પ્રિય અને યુગ્મરાતને પણ પ્રિય એવું એ ગીત, કોઈક હૃદયને પીગળાવે તેવા સ્વરેમાં ગાઈ હતું. નરસિંહરાવ જમ્યા; જહારના બંદમાં આવીને બારણું ખોલ્યું. માનારની પ્રાર્થના ફળી. નરસિંહરાવ હયામય બન્યા અને એમણે 'મમલ મંદિર' ખોલ્યું. આ ગાનારે એમના પ્રિય ગીત વરે એમના મકાનનું જ નહિ, એમના હૃદયનું પણ બંધ કાર ઉઘાડ્યું, અને પોતાને મોદતી હતી તેવી

ઉપા નરસિંહરાવમાંજ ઉત્તરવત્તએ નિરૂત થવાનાર નીચે અપારે એકિવિરલવ કાલેજમાં યુગ્મરાતની પ્રોફેસરના

ભોળાનાથ ... કવિ, વિવેચક

અને વિશેષ તો બાપાશાસ્ત્રી તરીકે જેઓ ગુજરાતી સાહિત્યની સાથોસાથ જીવંત રહેશે

★ લેખક

રામપ્રસાદ ગ્રેમશંકર બક્ષી

આપે; નરસિંહરાવે એ ભાઈને મુશ્કાત મુઝાઈ આપવાની ના કહી. એ બાઈએ આમલ છાંદ્યો નહિ ને એકવાર એ એમના કોરડામાં દુરથો. નરસિંહરાવભાઈએ એને ધગદાવીને કાઢ્યાં. પરીક્ષા પૂરી થઈ. ઉત્તર પત્રો તપાસાઈ ગયા. પરિણામ નહીં કરતાં પહેલાં રિવાજ પ્રમાણે પરીક્ષકોની સભા મળી. એ જ હમેદવારને પહેલાં વર્ગ મળવામાં સારા જેવા માર્ક ખૂટતા હતા. બીજા વિષયના એક પરીક્ષકે ચોડાક માર્ક આપવાની પોતાની ખુશી જણાવી, અને નરસિંહરાવભાઈને પૂછ્યું, 'તમે બાઈના ખૂટતા માર્ક ગુજરાતીમાં આપશે?' નરસિંહરાવે ખૂટતા માર્ક આપ્યા. એમને ખુશ્મસી એ હતો કે ચાંઈ એ હમેદવારની શુદ્ધિ અને તૈયારીની પરીચયને પ્રશ્ન હતો; એના નતિક વર્તનનો ન્યાય કરવાનો પ્રસંગ નહોતો. એને મુશ્કાત ન આપી ને પોતે એને જાનીતિ કરતો બચાવ્યો હતો, એટલે જાનીતિનો પ્રસંગ લખત જ નહોતો થયો. ગુજરાતના મહાપંડિતોમાં અઘરયાને મહાત્મ્ય એવા એમના એક મિત્ર, એમણે ચા રીતે પ્રથમ વર્ગ આપી દીધો એથી નાખુશ બન્યા હતા. પણ નરસિંહરાવને આત્મસંતોષ એ હતો કે નૈતિક દેવતાની બૂદ માટે—બૂદ નહિ, બૂદના પ્રયાસ માટે એમણે બૌદ્ધિક દેવતા શિક્ષા નહોતી કરી. આવાઆવા પ્રસંગ જનતાના જાણવામાં ન આવે. જનતા તો કાર્યરૂપ જુજ જુજ, એની પાછળ રહેલાં મનોમન્યોને એના એવામાં ન આવે.

એ નરસિંહરાવને ગુજરી ગયાને આજે લગભગ ૧૩ વર્ષ થયાં. એમનાં કાળો આજથી પાંચીસેક વર્ષ પહેલાં વંચતાં તેટલાં આજે વંચતાં નથી; છતાં સહુકાઈ જાણે છે કે સદૃશ નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયાએજે પૂજ્ય ગાંધી જીએ સત્કારેલા 'મંત્રણ મંદિર યોલો' એ ગીતના રચનાર કવિ; નવીન યુગના કવિઓના અગ્રણી; ને આજે એમ. એ. ના વિદ્યાર્થીઓને હાવાસાએના અભ્યાસમાં અત્યંત ઉપયોગી થતા 'Gujarati Language and Literature' નામના મનના લખનાર સમર્થ બાપાશાસ્ત્રી. આજથી ત્રીસ-પાંચીસેક વર્ષ પહેલાં જેમનાં કાળોએ ગુજરાતી કવિતામાં નવી આવ પાડીને કાવ્યરસિકોને શિષ્ટ સુસંસ્કૃત અભ્યાસયન પૂર્ક પાડ્યું હતું, ચાર દશકા સુધી જેમને બાપાશુદ્ધિ માટેના ગ્રામ્યક ગુજરાતી લેખકોને 'સાધના'નો પડકાર કરી રહ્યો, જેમની નીકર સત્કષ્ટિ અને સ્વદ વાણી અનેકને ટારતી હતી, એ નરસિંહરાવની અન્ય કાવ્ય-કૃતિઓ કદાચ પિતરાઈ જાય, એમનું વિવિધરંગી નહિ પણ સાહિત્ય-દેવતા તીરે લડેલા જેવું જીવન કદાચ સુધાઈ જાય, તે પણ એમનું બાપાશાસ્ત્રનું વિરાણ કાર્ય એમને વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસમાં જીવંત સાખરો ને 'મંત્રણ મંદિર યોલો' જેવી શૈક્ષિક લોકકંઠમાં વિરાજેલી એમની ગીતકૃતિઓ એમને ગુજરાતમાં અગર આખરી.

કવિની કામચલા તેમજ બાપાશાસ્ત્રીની કહારતા, એના વિદ્યાર્થી ગુણ ધરાવતા ગુજરાતી સાહિત્યના આ બૌદ્ધપિતામહના માનસ-માં, આપણે જેવું તેમ, વિદ્યાર્થીઓ અનેક હતા. શિક્ષકશ્રીમાં

અંકેશના
અને રાણીના
તેજસ્વી વિદ્યાર્થી;
૧૮૭૫ના કુમાર નરસિંહ-
રાવની અગ્રણી
ચમક વર્ગીય
આવે છે.

તેજોદિપતા
ભોળાનાથ જેવી
નામની પામતી પત્ની-
રેણા આવા (૧૮૮૮ના)
નરસિંહરાવને બાળે
આવા કાંઈકે
જેવા હશે.

નરસિંહરાવ અને એમના દ્વિતીય પત્ની સી. સુશીલાબહેન ઈ. ૧૯૮૮માં આ છબિમાં પહે-
રેલી છે તેવી એ બંગાળી પાંચઠી-ટાપી (એનું નામ 'મોનાસો') નરસિંહરાવ, રમણભાઈ વગેરે
પહેરતા તે, કવિવર રવીન્દ્રનાથના મોડાભાઈ સત્યેન્દ્રનાથરાજોર અમદાવાદ, રોહાપુર વગેરે
રથળે ડિરેક્ટર નજ દત્તા તેમના ગાઢ સંપર્કમાં આવવા બાદ નરસિંહરાવે અપનાવેલી.

એ જુદા દત્તા, વિશિષ્ટ અનુસંગમાં જુદા દત્તા. સાહિત્યકર્મમાં એ
જેટલા ઉચ્ચ દત્તા તેટલા વ્યક્તિ-જીવમાં પ્રેમજ દત્તા, ભાવવત્સલ
દત્તા. પોતાનો મત ખરે દોષ ત્યારે એ જેટલા સ્વમતાચૂલી હતા
તેટલાજ, એમની ખાતરી કરાવે તેવો કોઈ વિરોધ નીકળે તો ખર-
મતપ્રદબુધ્ધાં ફાંફ દત્તા. આકૃતિએ રચાણથી કારે તેવા દત્તા; —
પોતાની ભ્રમભંગ પ્રવૃત્તિ એની કાયાને આખી રીત પાટલનું ને હૃદયમાં
સાળવીને નીકળે ત્યારે સાન્નિદ્ય એવા ભાવતા, છતાં ધરમાંજી જીવિ-
યન અને ધોતિયાના સાદા ગોપાકમાં નાગરમજા નરસિંહની યાદ
આપતા. આસિરહટ ક્યેકરતરીકે, ગુજરાતી સમાજથી દૂર, અંગ્રેજોના

ખનુંભાંરદેશ તેથી તેમણે આદાર સિવાય-
ની બાળતમાં પાશ્વિત્ય જીવન સરખી રતીકારી
હતી, મળુ આન્તરતરંગાં એ આર્ય- દેશી
રહ્યાં દત્તા. વિધિ, ઉપવાસ અને ઔચિત્યના
આચારોથી આ અમરદાર કવિ નિરુત્ત જીવન-
માં મોઢું ઢેંટ ને કેટ ધોતિયું પહેરીને નીકળતા
ત્યારે પશ્ચિમ ને પૂર્વના એગિસ્ટ પહેરવેરાથી
પોતાની dual personality નું—જેવડા
વ્યક્તિત્વનું પ્રત્યક્ષ નિદર્શન બની રહેતા.

આવા, ગુજરાતના નવયુવાન આ પ્રથમ
પંક્તિના કવિ ને બાપાશાઓ નરસિંહરાવનો
જન્મ, ૩૭ સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૬ને રોજ અમદા-
વાદમાં થયો હતો. એમના પિતા સરદાર
રા. બ. જોળાનાથ શાશાભાઈ સરકારી અમ-
લદાર હતા. જોળાનાથભાઈ પ્રથમથી જામન
ધારિક હતા, પણ એમની ધાર્મિકતા મતા-
નુશ્ઠિક રિતિને અને જોરાવ વહેમોને તણને
કોઈ અસ્થિતિ પ્રત્યે વળી હતી. સમાજસુધાર્-
કારમાં એ સમયે તે આ અમરજી હતા. અમદા-
વાદમાં પ્રાચીન સગાજની રચાપના કરવામાં
તેમનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. દેવેન્દ્રનાથ
રાજોર, પદાપર્થદ્ર યુગ્મજોર, બ. જી. રાજવર્ધ
સેન વગેરે બંગાળી સમાજ સુધારકો અને
વિચારકો જોરના એમના સંપર્કમાં, તથા
જી. ડાહ્યાલ ડાહ્યાલ, મહીપતરામ રૂપ-
રામ, લાલશંકર દત્તાચાર્ય વગેરે અમદા-
વાદના આઝાદીઓની મેટ્રીથી એમણે સુધારા
અને સંસ્કારને મેઝ આપેલા હતા. વિદ્યા,
કલાસિકતા ને ખાતદાનીને કારણે તે વખતે
જોળાનાથભાઈના કુટુંબની સારી ખ્યાતિ
હતી. આવા જોળાનાથભાઈની સાત બાળ-
કોમાં નરસિંહરાવ છઠા હતા. એમના બે
વડીલ બંધુઓમાંથી એક આપાસાવ ૧૮૬૬
માં અને બીજા, સોથી નવેસ, બાળારાવ
૧૮૮૨માં ગુજરી ગયા હતા. નરસિંહરાવથી
નાના બેરિસ્ટર કૃષ્ણરાવ સંગીતમાં કુશળ
હતા. નરસિંહરાવ બેર નનુમાઈ કવિ, અને
મનુમાઈ (કૃષ્ણરાવ) સંગીતજ્ઞ; એ બેનો
રનેલસંગાર 'હૃદયનીજા'ના અર્પણ-કાવ્યમાં
અમર થયો છે.

નરસિંહરાવની વિદ્યાર્થી અવસ્થા સંસ્કૃત; અંગ્રેજી, ગણિત વગેરે
વિષયોમાં દેખાઈ આવતી હુદિયાતા અને કાંડી ગુરુમિતિથી કીધી
લેડી હતી. એમના ગુરુઓમાં મુખ્ય. સદૃશ અંગણલાલ સાકરલાલ
દેસાઈ અને (ફાજિલમાં) સદૃશ ડા. સરકારમુખ બાંકોદાર. એ
બંને ગુરુઓ પ્રત્યે નરસિંહરાવને કેવો શુદ્ધ ને ખરા હૃદયનો 'જાન્ય-
ભાવ' હતો તે આજળ કપર ન્યારે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના
પ્રમુખપદને અંગે ગુરુ અંગણલાલભાઈ અને શિષ્ય નરસિંહરાવ વચ્ચે
ગુજરાત રોની પસંદગી કરે એ વિષયે પ્રથમ આઘોયો હતો ત્યારે, તેમજ
સંસ્કૃતના અને ગુજરાતીના બાપાશાજના મેઝમાં ડાં. બાંકોદારને જોરે

ભૂત-આંબલી

ਦੇਖੋ

‘સારંગ’ બારોડા

 જીનેલ દિવન હતો. સાકાં-છાણા કથરાવવાનું કામ પૂરું
 હતું હતું 'ચોરાવાડ' કામ ચાલુ થયું હતું. યેરેયની રવતેરતા
 રમી વડીસોને કાચ લોડી ગયો હતો. ગોઠના પૈસા ન આપ-
 નાનું અપમાન થયું, કપડાં છંટાતાં, હરિયે ગોઠાની અને આ જાણુ-
 થા પછી પચ્છ ગોઠ તો આપવી ન પડતી. સાલોની મુંદકીઓ
 ગાઈ મઈ હતી. વિચરિયાઓનાં ચોડાં તાણીની મેમથી રમદોળાઈ
 વૂકપાં હતાં. રમની મીસી કે પિયકારી હાથમાં ન દોષ એવો જીવાન
 ન નાનાશ નાગમાં ગજવો મુરેકે રતો. દોળોના દિવસથી ન જાણુ-
 હોડી રાત લઈ મઈ હતી.

સુરજ દૂળતાં ચક્રે ચક્રે દોગા પ્રમદી. સોધી ચોડી અને આઝા
દેવસ સુધી સળગતી રહે જોવા દોગા મહોદલાનું ગોરવ ગણાતી,
અને આ ગોરવ ચર્ણોદી કાઠરડાવાસને વેરેછુ દઈ. કાઠરડાવાસની
વેર આંગળ આગની ઝીછ બધી વેર આખી લાગતી. કોઈ વેર તેના
મારાં કંપરવેલ મલા પ્રથળ ગરી તેણે સુરજ ન જોતેર તેણેલ જોને,
દારાં મારી થતી, લાકડીયા ઝીછળતી, અને જોતેરજોતામાં વાલ ધારિયાં
તલવાર પર આવી જતી. પણ ઊવડને બિચા કાઠરડાવાસની વેર-
નો જ થોને. કાઠરડાવાસની વેર ન્યાં લાકડાં છાણાં મારવા જતી
થાં ઝીછી કોઈ વાસની વેર આવી થયે તે જોને નમત આ પલું પડત
અથવા કોઈ નાના સોધી રાજ્યના લકરડી જેમ કાઠરડાવાસની
વાસને જોઈ જોઈને મઠદ કરતી પડતી. કાઠરે ગોતીસિદ્ધ કાઠરડા-
વાસની વેરને આજીવન સહય અને વજ્રચૂડાં સરદાર દેને.

પાલી બાગણીએ આપુલ વર્ષ વગરે રક્ષણીને એકાંક કરેલાં બજા-
પર ગૌતિયાની નજર હતી. કણ્ણીવાસની ધેરને પાલુ ત્યાં જ
ગેામારવાને વિચાર હતો. મધપાત પછી બને ધેર ત્યાં કોણીસાથ
ઢોત્તી એટલે વાત કદાચ વધી નહત, પણ પાલી રક્ષણીની કુકડી જેવી
જીવ જરાક અજાણ્ય થતાંની સાથે જ લીડી જશે એની સર્વને નજર હતી.
શોર કરવો પાલવે તેજ ન હજી કબડવામાં ગૌતિયા છતવાનો એ
જ એકસ હતું અને પાછા જવામાં અપમાન હતું છું કરતું એની
વિગાસણમાંથી કણ્ણીવાસની ધેરને સરદાર આજે કાઢે એ પદેલાં
તેા તેતું અહીં પકડતાં ગૌતિયાએ પિથેથી જાના કાનાં કહ્યું: 'અહા
ધનિયા! મરવાનો યથો છો છાનોમાનો-હાડે પડી નહિલો
હાડુ કર્યાં જશે.'

ચેતિવાની માણી અને વર્તન વચ્ચે જાણી છુદ્દાથેરે ન હતો એ બધા જાણતા. એને પેલામાં જરા જે સ્થાનમાં ન હતી. પણ ચોતાની યેરનાં જેવાં નમરૂં આપવામાં પણ એણી માનવનાં ન હતી. કણબીવાનાં થરાંદરોને આ કાલિયાન મચોલી પરિસ્થિતિ પ્રિયતો નહોતી જ; છતાં જરાકે કિંમતથી અને જરૂર કરતાં જરા મોઢા અજાનથી એ પોઢ્યાં : 'ચેતો બજારુનો મેઢો.....'

પેઠાં જોરથી એક મુશી ચોડી દીધી! ધનિયો પેટ પકડી ડૂર પડી ગયો. ચોડીના વાદે કોને જાણ્યો. ચોના સાથીચોઆંધી કોઈ સમયનું નહિ. હવે પાછા જવા સિવાય બીજો માર્ગ ન હતો. જાતજાત ધનિયાએ કહ્યું: 'ચોતિયાં! રોડોરોડોમાં ભળતલો ચોરાવામાં તે શી બાધાડૂરી બાધાડૂરીને બેઠો દોષ તે. ચોતિયાં આપણીરૂં મુશીએકેટલો કાડો! શી આવવે: વાસ! વાસની દોળી આપણનાં વરસાડે સુધી સમીપતતોરહેશે.'

‘અરે, ભૂત ને સુડેલ, બધું જ મનવામાં પાક્કીને રૂકે છે. છાનો-
માનો જ, નહિતો એકાદ તને જ મજાસી દઈશ. મૃત્યુ તારી ચેરનું
ઉપરાજી હોડમાં. ડાળું તો મું આખી આંખડી ઉપાડી લાવું’

‘ହୁଏତୁ ତ’

‘કેટલા રૂપિયા દાનમાં આ છે?’

‘પચ્ચારી પશુ સારત પળી ને પાંચ શેર ખાઈ રહી. છે દિગત’
‘એમાં જળી દિગત થી નેહતી’તો’

‘હીક, તો આવતી કાલે મધરાત પછી તારે એકલાએ જવાનું.
ખનૂરની પેટકી આંધળીની ઠાળે સાંજ પડતાં તારા હેમતાં જ

‘કચ્છખા! ફરી ન જતો, હોં; નકર આમળ હું છું.’

‘ફરે એ જ બાપને.’

*ઠીક ત્યારે; રૂપિયા ને ખતૂર માણે સાંજે તૈયાર રાખાજ.

સતેની મંદૂરી મેળવા ધનિયો એની રર સાથે ખાઉ ફર્યા.

મોતિયાના ચામની વચ્ચેથી બાજેથી અર્ધાંક માં ૩૪ આવેલી શુભાચળી આંખથી આનુભાવનાં સપાળાં માંમેમાં જાળીતી હતી. ખરા જાણેર, ડુબતી સાંજ અને અરથી રાત આ ત્રણ મેળાએ ત્યાંથી પસાર થઈ જેમખાસેરેલું મનાવું ક્રેઈ જાનવરેણ વટેવાણું જાણેર ત્યાં વિસામી હતો તે સાંજ પછેલાં એને તાવ થઈ આપણે. સાંજ ત્યાંથી પસાર થતાં પછાં માણસોએ ત્યાં વિચિત્ર છાયાએ અને અજનીતરા અનાએ સાંજનાં દત્તા. જેણે જેણે આ માનુષ્યનું હૃદય એળાંતી સજાપસા એ અનુભવના દિવરે જ માંદા પડયા હતા, સવા રોર કુદ અને અરણે રોર જાણેલી શુભ-આખણીએ પહોંચાડતાં દરદી સામે થઈ જતો. આંખલિયા બૂતની આવજાકોટના કંપાય આટલે સહેલો હોવા છતાં ક્રેઈ માનવી ત્યાંરેવચાએ જવા તૈયાર થઈ નહિ. મોતિયાના જામનાનુ મુખની બેંધ એક રાતે સાંજે તોડી નારોડી એકોડી. બીજાં દિવસે અરણે ભૂતપાળી આંખનો નીચે એ અરેહો મળી આવી ત્યારથી એ આંખણીની અખણિન માયાએ-માં એકોટા કમેરેશ થયો કે મમજાતના સમયે માનવી તો શું, દોર પછુ ત્યાં જન્મ તો અજવં પાછું ન આવે તિથિતો આ બધી વતોતથી અજવળ તો નહોતો જા. પછુ રવજાવે જરા અફસડ અને એમાં વળી ક્રેઈએ પડાવણી, પછી પછવે શું કે સંતોડે પડાવે એણે ક્રેઈએ હતો. અને ક્રેઈએ હતો એટલે હૃદય અવગાનો હતો.

મુલેશીની સાંજ પહેલાં આંજલિની ઢાળ પર અવરની પોટલી બંધાઈ ગઈ. મોતિયો મધરાત પહેલાં ત્યાં પહોંચી નહીંને ગાલમાલ

બુદ્ધશાસન

આપણાં શરીર, મન અને ગ્રાનતિંગુઓ, ત્રણેને એકી સાથે સ્વરૂપ ગણતી અનન્ય વ્યાયામ પદ્ધતિ યોગાયત્ને

આસન

અ

વ્યત્પર સુધીનાં આસનો ચતા સુધે ને ક્યાં. દવેનાં ત્રણ આસનો જોધા સુધે ને કરવાનાં છે.

આ આસન બરોબર થઈ શકે તે કાણુ મરિહા નામ જેવો શરીરનો દેખાવ થાય છે, માટે એને બુદ્ધશાસન કહે છે. બુદ્ધશાસન એટલે સાપ.

પાયરણા ઉપર લાંબા થઈને કાપા સુધ નજીક. બંને હાથ બંને બાજુ પર રાખી અને કપાળને જમીનને અડકવા દે. પગનાં તળિયાં ઉપર રહે અને અંગૂઠા જમીનને અડકે, એવી રીતે પગ રાખે. હવે માથાને હાડું કરી અને કીમીએ જાને તેટલું પાછળ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરો. છાતી સુધીનો બાજ લાંબકાય એટલે અર્ધાં સ્થૂં થયો પાછું માથું પાછળ લો. નાભિ-હારી-જમીનને અડકેલી રહે; માત્ર તેનાથી ઉપરનો ભાગ જ લાંબકાઈ જશે એટલે. શરીરને વાળતા

દાવાના દેહની નજર પડે તે લો. કીમી પીમે હાથ ઉપર એટલું જરે અથવા અને કમરના રનાયુઓને જરે જ વળાશે. કરોટના ઉપરના ભાગમાંથી વળતાં વળતાં નીચે જવાનું છે એ યાદ રાખવું. આ પ્રમાણે બરોબર આસન આવી નય, એટલે જોડી રોકાને એ રાખો. પછી જેવી રીતે શરીર લાંબકું હતું તેનાથી કાપી રીતે એને પાછું જમીનને લગાડો. એ વાળથી શરૂ કરીને સાત વાર સુધી આ આસન કરી શકાય.

આ આસનથી કરોડને ખૂબ કાયદો થાય છે. યાકને લીધે પીક કે કમરમાં દુખવું હોય તે આ આસન કરવાથી આરામ થઈ નય છે. જમ્મા પછી જેને કાયમ પેટ બારે લામવું હોય તેના માથુરો આ આસન કરી ખૂબ કાયદો કરાવી શકે છે. કાસખાઉ મુકેલ (ગોસર્ગીકયા રેડિયો-અમદાવાદના સોનનયી)

આવતાં જ સામેથી એક વડ બંધકર વેગથી છીંકા દેવું મેલિયાની સામે ધસી આવ્યું. મેલિયા તત્કાલ ખેંચતા ચપલતાથી એક બાજુ ઢકી બેઠો. વડ વેગમાં ને વેગમાં સીધું દોડી ચલ્યું અને વાડાવાના એક છોડામાંથી ખેતરમાં આવ્યું ગયું. મેલિયાની છાતી ધડકી જી. ફફડતા કાળજે આગળ અને પાછળ નજર ફેરવતો એ જોય તેમ કરતો હડપથી નેજ પસાર કરી ગયો.

જેજમાંથી બહાર નીકળતાં થોડે દૂર સાથે જ પેલી બંધકર બૂત-આંગણી દેખાઈ. હેયાની હાંકી બંધેરી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતાં મેલિયાએ મેલા અને જોખના બધા દેવેનાં રમરણું કહ્યું, પણ છાતીમાંથી, કોણુ જાણે કેમ, પેલા ફફડાટ અણતો ન હતો. ચારતની અંદરથી આવક કાળજેરના યાનકાં ખેંચવાની માનતા આવી 'તિયાએ હાંકતા હેયાની આસરની દિશાત એકઠી કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ દિશા પેલી પેલેથી ભોતિને વાપરો દોડાણે વડકાઈ હતો. પગમાં હવે નરી શિવિકતા આવી ગઈ હતી. આલેનો વેગ તદ્દન હળવો થઈ ગયો. જોતાં જોતાં. સામે દેખાતી જીમની આંખની અર્ચત બંધકર લાગતી હતી. એમાં પ્રચલતા; બૂતની હલવા સ્વયં બંધકતા કરતાં વજુ બંધકર હતી. કાંપતાં જડગાં અને યથારથ કોઠમાં મેલિયાની જમ્માન સજવણી: 'કાળજેર નાખો. કહ્યું દેખાશે નહિ અને દેખાશે પેર પાછા પડો' એવો તે પચાસે રૂપિયા તારા યાનકાં વાપરીશ, મારા ધણી.'

કાળજેરનું રમરણું કરતો, મેલિયા આંખાંજીએ પડોંચ્યા અને જે રાજ પર પોટલી બાંધી હતી ત્યાં નજર કરી. મન્યુત કપડામાં ગાંઠ વાળીને બોલેલી પાંચ શેર અન્દરની પોટલીને મળેલ ત્યાં પેલા કપડાના સામે અને પડોંચાને કાળજ દવામાં ફફડતો હતો. મેલિયાનાં દેવાં અને માયાના વાજ બળથી જોડા થઈ થઈ, હાથપગ પાણી પાણી થઈ ગયા અને જ્યાં પોટલીના લટકતા અરોરે-ની બાજુમાં એની નજર પડી ત્યાં તે...

‘જો બાપલિયારે...’ કરતી થીસ થીસ, સુડીઓ વાળી મેલિયાએ ૩૬૧ (સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૧)

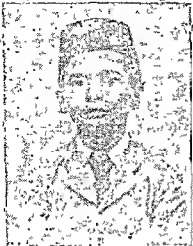
પાછી રોકા મૂકી. પણ બીલિથી કાંપતું અને હાથપગ પેરથી કાપુ કુમાળી બેઠું એવું શરીર ફફડાઈને આંખની નીચે જ ભેદાશ થઈ હતી પડ્યું. તત્કાલ બાજુએ જોઈ પડી. મેલિયાની અંધસથી અડ પર એક કદાવર આકાર જરાક સળંગ્યો અને પાછી ત્યાં શોલિ છવાઈ ગઈ. ધૂપાં કરતાં ધૂણે વધુ સજવ વીની જવાહતાં મેલિયા પાછો ફર્યો નહિ, એટલે અંગેજ શંકાએથી થોડાએ મેલિયા પચીસેક થેરેવાં એક ટોણું તલવાર, કારિયાં, ડાંગ, રફાળું અને લાંબી બેરોની ધોલા લઈ એની શોધમાં નીકળ્યું. બૂત-આંખાંજીએ આવતાં નીચે પડેલા યાનન આકારને જોઈ બધાંયનાં કાળજને કંપી લીધ્યાં. સંયબળની હલવાપારજુ ન હોત તે કાંઈ તેની નજીક જવાની દિશાત પણ ફરત નહિ. આંખની નીચે આવતાં બધાંયનાં પગ કાંપી રહ્યા હતા. બેરોની પ્રકટાવી સાંધીએ મેલિયાને વપરથો. છબ દત્તો, પણ કહ્યું જમ્મારપણે દવાએકું હતું હાંત બંધાઈ ગયા હતા. બીકથી આંખે કરડાઈ અઈ હતી. કપાળ પર પરસેવાનાં ટીપાં સાફ દેખાતાં હતાં. બધાંયના પ્રયત્નથી હસેક મિનિટ મેલિયાને હોરા આવ્યા. સાધી-કાસેને જોઈ એને બાતરી થઈ કે પોતે છવી ગયો છે. તાતપથી તતકતા શરીર એજી બજુ જાણું હતું ત્યાં હાથ સંભાળ્યો. આંખ કંઠાવવા જેટલી દિશાત પણ જોનામાં રહી ન હતી.

- ચાર પાંચ બેરોની પ્રકટા પેલી પોટલીવાળી ધાળી પર નખાયો અને ત્યાં એકઠા થઈલા પચીસે જુવાનો પેલા કદાવર આકાર નેજ ઘસી ગયા...

—પણ બીજા જ સંજે બધાંના કાળજને કંપ બોસરી ગયો. કવળતે એકઠા થઈલા આ જુવાનિયાઓના અટકચાળા રન-બાજ પડે-બેરોની પ્રકટાથી ભગી અંજોડા એક મેલિયા છુટું વાંદો ત્યાં દિશાંત કરી રહ્યો હતો.

બીન ન દિવસે થેરેવાંએ બૂત-આંખાંજીને નામરોષ કરી, એના અંચરોથે એલવાની ડોળીમાં દોમી કીધા.

બાંધ ગઠરિયા

← શ્રી અન્નપ્રવન મહેતા :
આ હપતાઓમાં આવતા
પુસ્તકો કાળના વખતોનો
વેળાનો : ક્રમાર વખતો.

કિ કૃષ્ણમાં ક્રિકેટ રમવાની ખરી મન પડી. રમવાનાર તો
કોઈ નહિ, પણ 'નસ રમજીલ' (નસસાહેબ) ની 'અધુનિલી
પ્રક' દ્વારા આવી ગઈ તે આખી વાચી નાખી. કેમ બોલા રહેવું,
કેમ બેઠે પકડવું બગેરે નાનીશોરી ગથી ન સુચનાઓ ધ્યાનમાં
રાખી રમવા માંડ્યું. પરિણામે જીનિયર ક્ષેત્રમાં શીલ્ડ મેચ રમ-
વાની મળી. જોમાં જે કોઈ ક્રિકેટ-પ્રિયિયથી આત્માશય ખાનસાહેબ
મારતર બહુ ખુશ થઈ ગયા તે એકબેંદ ઈનામ આપ્યું. જે બંધનવાળા
હું પહેલો નઈ ઉઠેલો નાઈ આકાર રહેલો તેથી આપણે સીનિયર ક્ષેત્રમાં
પણ હાંખલ થઈ ગયા. નાઈ આકાર રહેવામાં હું મોટી ધાડ નહોતી
મારી; કારણ રગત સાવ કુસ, અને બેંદ કપાડવાના ન રોએઈ.
આગળ વધીને ફળાવ થા પાછળ નહીને અટકાવ, એ ન એક સિદ્ધાંત.
રન બોલો તો પૂરા રોળ પણ નહિ.

દાખલા તો કપાળે ચોંટ્યા ન હતા. ચક્રવર્તિ બ્યાન અને દેડાંસ
એડાં રોસ, મોંડામાં ચોપીમાંથી વાંચતોમાં આનેલા, પણ માયમી-
ના દાખલા તો તેળા. એવનિજ્યા પણ વિચિત્ર બની જીની હતી.
રહેવા અને કપૂળ; શુભો, છુટા પાડો અને કોચન કાઢો. પરિણામે
પહેલીની પેઠે આ માયમીમાં પણ રોકના દાંડિયા ગુલા દાખલામાં
તો ખરા ન, પણ અંતેજમાં થે માઈ મોહા!

'પરિણામ સાંભળી આપણે આપણી ધાનમાંના પાછલે બારણેથી
મોહા મોહા વરગાં જાગલ થઈ ગયા. તે દિવસે તો વરગાં કાઢી કંઈ
બોલ્યું નહિ. બીજો દિવસે રાનિવાર હતો. કારણ તે દિવસે કંઈ બંધ
હતી. શું ધારો હો? સવારે વા-બા પીધી ત્યાં સુધી બન્યું કંઈ હ
ન નહિ. પછી માળાછોએ એકો ભેડી મંગાવ્યો અને કપડાં પહેરવા
માંડયાં : 'સોડા ચાલો, તેવાર દાખો.' કંઈએ બોલે માટે તેવાર
વમાનું સૂચન મળ્યું. માતાવરણ તરત ન સગમણ પડે એવું હઈ,
પણ નેમ શો હતી તે કળાં પુરકેલ હતી.

નવેકને શુમારે આપણે એકામાં મોહવાયા. મામાજી બને
હાંકાયા બેસા. નાના મામા મોનીસાઈ પણ સાથે નહિ. અને વરગેડો
ની હતી. સુધિમાંથી ચાલે, બેત્રણ થર નથી ગયા. એટલામાં તો
સોની મહાનગ પોતપોતાને એટલી આપસાર આપંચા તેવાર હતાં.
પહેલાં તો સામેવાળા વેલામાંથી રસે ધોળાતા ધોળાતા આવતા
અંધાયા : 'કેમ? લલ ઘાંટી તારે? હા તો, બીજું શું થાય?'
દબથે પૂછે એ એટલામાં એકિનમાંસે બંને તમાવેલો જાતચોળ

સાંજે પાળીમાં હમકાર્યો : 'કેમ સાર્ક? કાલના ખાતે? વધે એમ
કું કરો છ ઊંડામાં સાહેબો! એક વરસ વધારે!'

પણ વેલામાંથી વળી રહુકો પુરનાર મળ્યું એટલે બોમ રહી
ગયા. અને બગદ પણ મારો વહાલો સમજ્યું, તે એ પણ બોલો રહી
મયો! વેલામાંથી હવે છાણી ચલાવી : 'એ તો, ઊંડામાં! પેલા
તમે બેંદબોલને સાલાને સળગાવી દેા. આખો દા'ડો ટકે કદાકુદ.
બે આમ માંદરા ને બે આમ માંદરા! સાલું વરસ બચ હવે કંઈ પાછું
આવે છ? કીક છે; લઈ જાઓ!'

પણ કયાં?
જરા આગળ નથો વધ્યા ત્યાં તો અમારા દાદાના ધરની વલી
જમણા અલ્લક ડોળો એટલે ટાંપીને બેઠેલા તે કળકથા : 'હું ચિમનને
માલે ન લખુજ, ઊંડામાં સાહેબ! આ જુઓ, આ ન બલીમાં અર્ધો
તણ વાંસની લાકડી રહેતે અને બે પાડિયા લઈને બેસ જુએ. ચિમન
ને હું તો નાનપણમાં રજેલા. એટલે રાને તો કહેવાનો લક. છે.
આવાની મારે તાજ, જરા બૂંગળો પકડનાં શીખવાડું.'

ત્યાં નગીન જાણ ને હમન નાદાગાર બેઠેલા, તેમાંથી નગીન-
ભાઈએ શારરી ચલાવી : 'અરે પકડયા બૂંગળા! આ કહ્યું તે, અરે
કમણ નહિ પુરાય બગીચે ને સુ ધાડ મારે છ તેની મને ખબર છે
ને! ઊંડામાં સાહેબ, રોજ સવારે બે કલાક મારે તેં એસવા મોકલો,
જુઓ કેવો દોસિયાવ બનાવું છ!'

'તે નગીનભાઈ, પગાર કું આપસો?' વાંદામણએ કહ્યો.
'વર્માર રોનો? એ તો આણાભાઈ મને સામા આપે. ઈંદોતમાં
શી લઈ જતા હતા ને, તેમ બહુબહુ તો ઊંડામાં કહેસો તો દાળવાત
ને બે વળેમાં થનિયાં. કેમ સાણામાંથી હવે જરા જાનું તો જુઓ!'

નદોડ કોઈને નહાવા ધોવાણું કે બીજું કંઈ કામકાજ, તે ચંદને
પહેરે અરધો ક્લેન ગયા નથી એટલામાં તો પાણી મહાદોષો નમા
થઈ ગયા! સાંસા, લગરકા ફેરવવામાં નગીન જાણને લગીને રોજ
મારી સાથે રમે, તે થે બુકેલે શરીરે છાતી કાઢેતો શું થે બને બોલે
વાધ માર્યો દોષ તેમ બે પણ આંતરે બોલો રહી મયો! વેલામાંથી
સોની વળી ફેલની હાખડી લેવાની ભૂલી ગયા. તે પાછા માળીની
કુકાન આગળ આવી રહ્યા : 'મેં તો, ઊંડામાં, મારા સમ, આ
બગદ બાણને પાસ થાવ તો ઈનામ આપવાનું નહી કહ્યું હતું.'

'હવે એમ અમરથી લાપડી કું પીરસોછ? આપણે આપતે વરે.'
'હવે, બે વરસે તો અડેડા પણ પાસ થાય!'

'એ વાત રહેવા દેા. આપણાં અંગારામતો નહુ આજ માંચ
વરસથી મેલકમાં કુમાચા કરે ન.'

'તે બાણભાઈ! તમે મેલકમાં નાપાસ થયા? એ પરીક્ષા
જરા અમલી ખરી. જોમાં તો મહાનગનાં કાઢતાં બોલાય છે, ને!'
'ન્યાતમાં વડુના સંકાર કે હવે? હું ઊંડામાં છ!'

દરામખોર? એમાંથી કંઈકાં મેં કાઢ્યો. સખી-વાંસી આપેલા, મની આપેલો. ફરી આપેલા, પણ મેં મારી પડારે પાડ્યું નહિ, અને ઉપરથી મીઠાઈએ મારી રેવડી કઢાવી, બોલે તો બોલે, પણ ઉપરથી પાછા કાપના પાપ, સદાપો છે, ને તળિયતથી રૂંપત નાખેને!

મુખી ની બો, કે મામાજી તને રૂપાં આપિસરે આપિસરે એમ સવારી બસતપુરી બાગન આગળ પહોંચે. ત્યાં તો ટોચાળ ચડતાં પડેલા ન નાકા પર મીઠારે મુનિયા માંધીની દુકાન હતી. મુનિયા માંધી આપારો દોઝનો માંધી. બજત મામુજી; દસસુખે; શીશાં-ટપકાં તાળી દુકાને બેસે; રૂઝ-વારી, પીપરી-મુજ-ઠરિયાઈ ને છઠ્ઠે-ઠંઠાણુ-રપી માડી મોળ કાપકં, પૂરેમની પડી, સુવાવડનાં વસાણાં વગેરે બેઠેક ઓળેનાં પડીઈ બાંધે.

‘આને ઊઠાભાઈ કોડ!’

‘મુનિયાભાઈ! તને ચિઠ્ઠી મળી ને?’

‘હાજી હોય; આપના કામખો પાપર.’

‘ને! ત્યારે, જાણુને સારી દુકાને બેસાડ. બજી ભળવા, એક આંટીએ જઈને આપને અને તને ને કીક લાગે તે હાથ આપજે. (મારી સામે જોઈને) ભગે.’

ત્યારે જાપણુને સમાજ પડી કે ગઈ કાલ રાત્રી આજ સુધીની બધી વિગતો તો પિયાસાઈ ચૂકી છે. આપણી તો અંગમર્શની દાદર પાળી કપડે, મુનિયા સાંચા માણસ. દુકાનમાંથી પોતે બહાર આવ્યો; મારો દાઢ અડી વતાંધે; દુકાનમાં બીર લઈ ગયા; છાની રાખ્યું; કહ્યું: ‘રૂઝ નહિ, બોડી, દુકાને બસાળ વાંચસો ને?’ દુકાન બરાબ બારો તો હા હતી. કોટકે પાછો બહાર લઈ આવ્યો, મામાજીએ એ દરરયાન કીકો ફેરવી લીધાં દતો.

‘ઊઠાભાઈ કોડ! આટલી વાર માંડે કહ્યું મારો. હું ભમીન. હવે બાલુભાઈ બંધસી. બરાબર વાપરી. અને એણે વચન આપ્યું છે. ક્યો, આટલી વાર નજી રો.’

અને મુનિયા માંધીની ચિઠ્ઠીએ આપણે પાછા એકામ પેઠા.

‘હું બજી મુખી. નથી વાંચ્યું તો હું ગઈ નહ્યું.’

‘અરે એમ દોષ ઊઠાભાઈ કોડ! હું ભમીન.’

મારો એ આપેલી ચાટી મંગલિ પડીકાં બધાઈ રહ્યાં. મુનિયાના દુકાને જ્યુસરી બહામ-સાકરોના યાગ બહાર લવાયો. ‘હવે ઊઠા-ભાઈ! આટલી વાર માંડે હશે, બાલુભાઈને બહામ-સાકર ખવડાવે.’

રતે તે જ નીચ. પાછા ફરતાં સોના મહાનગ મળ્યાં હોયોડી લાગે ક્યાં જે હતાંબ ગયા હતાં! એકાદ જે નજી આપણે લેખણે આપણી ઉપરવધી પતાવું... અને રતને ડિવસે પણ કાળજાતું અને એમેટ પાદમાળાતું હાઈગટણત મેંડાતું.

મીરતો: માંડે કોડાક તો કેવળ પતરાજીયો ન હતા. એક મારતરને કોણે ન ધખારે કે ફી ચાર રૂપિયા ને ચાર આપને તોડકામાં ન ભેળવે. માંડે બુધ્ધયુકે પાંચની મોટ લાગ્યા, તો કોની સાત પેડી ચિઠ્ઠી નાખતાં. તેમ પ્રકરતારીએ ફી ન કાતે તો રૂપિયે પેસાંદર કરતા.

‘પાણી પાંચની મોટ લાગ્યો કે આ કું દુધવાળાની દુકાન છે?’ પાણે પરચુરણ હોય તો મેં આપે તહિ, અને રીકડા નાખે. પાંચનાં દુધવાળાની દુકાનની મરકરી કરે. અમરત વર્ષમાં બી બાળાછળો દરછતવન બજુતો. છુકો, કાણે, કહેસો લીકા કાંટમાં. તોણે પણ બુધ્ધે બજારે બોલુનાંશ દરછતવન રેવડાવને તોણે તહેક. એનાથી પોતાની મરકરી બસ પણ રૂંપાની નહિ. રેવડાવને પચાલ નજી. બજુનામાં પણ હોસિયાર, એક ડિવસે જે પાંચની મોટ લાગ્યો તે મારતરે ફેંકી લીધી: ‘આ કું કું દુધવાળાની દુકાન સમજે છે?’

દરછતવન કરેસાવો. મોટ કેમ ફેંકી લીધી? મોટ કેંડી ને મેંડાં એ એને સાંકડું કોણે નીચેથી મોટ ન લીધી અને ફી રીકડામાં લખવા એણે રીકડાઓ રાલ માંથી. મારતરની બીજાની ફી લેવા હવા. તેમણે લોશીરે લઈ આવવાની દા પાડી, વચ્ચે વળી ભેષારને દુધવાળાની દુકાનવાળી પાલ લેખવાની. મોડી ન વાગ્યાં દરછતવન પાછા આવ્યો.

‘લાશીરે કોડકા?’ મારતરે પ્રશ્ન.

‘હા હા’ હવે એણે ટેબલ પર વજુ રૂપિયાના પેસા, અને બાળી-નાની નવી પેસા ફાગલ ઊઠી કપડો ક્યો! ઊઠાસાથે બેસાડાદરકરી મળ્યા. અને મારતરને વિચાર્યું: ‘હું શું આ દુધવાળાની દુકાન સમજે છે, દરામખોર!’

એ ‘દરામખોર’ જાણ પૂરી થયો કે ત્યાં બંધી અને ભડું થાતું હતું પડેરી, લાલમાં લાંબી ટાંચ લઈ બીજુભાઈ લાખત ગયા.

‘જાણ દરામખોર!’ કાપકાદંથી બીજુભાઈ બોલ્યા, અને પછી ટપ્પો. વચ્ચે ‘મારા દીકરાને દરામખોર કહેવાયો. છે કાણુ તે તો ભેડ! પરસેવાના પેસા આપણે બીજો અને કપરથી ઊઠાસાં મળ્યાં. ફી ઊઠે સમાતા નથી? કાણુ છે તમારો: સાહેબ? કેમ, કાંઈ કેંડ પડાર બજાર કરનાર છે કે નહિ?’

એણે પ્રશ્ન કર્યો ત્યાં દરછતવને ચલાવ્યું: ‘બાપા, મારી આ મોટ મારેને અડી આ કું ફીધી. લગામે એમ આપણે કોઈકદરકો ફેંકી દેવા નથી. ને રેવડા રેવડા. ‘‘દુધવાળાની દુકાન, દુધવાળાની દુકાન’’ હવે મારી મરકરીકો કરે છે. બાપા, મારી નંબર સાંચે છે, છતાં મને દુધવાળો કહે છે.’

‘લીકડાં આપણે કુપ નેપવાનો હંધો. હવે એ કોટલે બધાં એમ કાઈ કહે તેા જાણે ન કમણીએ. દોષ. સાદેળ મારતરને પેડી કરે છે; અને ફીને એ કરે. પણ આમ ધનતું આપશાન કરે એ તો વા બમાલ. (મારતરને) આ પરચુરણ જે મોડાંકું છે. બોડેશ, લેઈ છે કે નહિ? અથવા લખી આપે કે તમે ફી નથી લેતા.’

‘તમે કોની રતકરી વર્ષમાં દાખત થયા?’ મારતરે પતરાજી કહી.

‘અરે રત ભેડ. મોટા રત માગવાવાળા નીકડાં છા તે. સર-કારી વિશાળ છે. દીકરાની જરોબર મારિને પૂરી ફી આપણે જીએ. ઊઠેશો મુ બજે છે તે નેવા આપવાને ભખાતો પૂરતો કહ છે. ભવાલ આપે, ભવાલ આપે; આ ફી ક્યો છા કે નહિ? મળ્યા ઊઠાસા-ચોના માળાથી મરી નથી પરવાઈ સમજવાને? અરે દરછતવન!’

‘હા.’
‘આપણે વડવારથી જીએ હોય; મારેતરને વિષેક ન આવડે અને પળને ફેંકી દે, તો આપણે હઠાની લેતાં શરમાવું નહિ. હું મોટા કઠાની લે.’

‘હા.’
‘એ બોલો; આ ફી લેવી છે કે નહિ? ચાર રૂપિયા ને ચાર આના ન લાવના? એ કાયદો કદ્યો છે તે? અને ન લાવે તો કપરથી પેસો દંડ! કેમ, ચારકારની તીનરી ખાસી થઈ ગઈ છે? કે શું?’

‘ચાલો હેડમાસ્તર સાહેબ પારો.’ મારેતર ઢાઢા તો થઈ ગયા હતા. જોડે છેડકવા ખારી મોઢી.

‘તે હેડમાસ્તર સાહેબ ગવંડરથી પણ મોઢા છે, એમ જ આવે અહીં. હું તો તમને જોઈશું, તમને. તમે મારા ઘીકરને આજ દીધી. હરામખોર કહો. શી હરામખોરી કરી કાઢે?’

વાલ વધતી હતી. પડખેના રૂમના મારેતરે મામલો પારખી નહોતો હેડમાસ્તરને બોલાવી મંગાવ્યા, તે આવ્યા અને લીજીઆઈને સાંત પાડી બહાર લઈ ગયા. ફી લેવાનું તે દિવસે બંધ કરવામાં આવ્યું. પણ મેલા મારેતરે ત્યાર પછી કહી ફી લેવાની નહિ.

‘ગોપીપુરા દૂર છે; લના નજર છે.’
‘હોળાઆ રે!હું બોલાઈ તેમ બોલસો કે.....?’
‘હા. રે.’

‘બોલો બોલો, શીઈક શામ બોલો.’
‘આ નય તે કાકાને લઈ ચાલો.’

હવાડીએ બોલ્યાં છે. થીનું ચટપટના પહેળા જોટલા પર પાચ સાવ ઠોકરા મેઢા છે. સામે, એક વખતની-અને તે વખતે પેસાલાઈ ઇન્ડસ્ટ્રી-હવેલીના જોટલા પર બેપાંચ નજી મેઢા છે. સંપૂર્ણ સાંતિ છે. લોકો નય છે, આવે છે. દુકાનમાં છે. કોઈ નજા પણ જોલસું નથી. એથી પાંચદસ મિનિટ પસાર થાય છે, અને એકએક આડા-અળખા સાંત મેસી રહેતા ઘીસપહોસ ઠોકરાઓ એકીસાથે પોકારી બેઠે છે: ‘બોલો બોલો, શીઈક.....’

(અંધા) ‘...શામ બોલોબોલો.....’

રસ્તામાં ચાર કેમણે બે અરધા અને બે રૂપિયા થડેલા છે. તે નતા-આવતા કોઈની નજરે થડે છે, અને તે લેવા નય છે યા લે છે, કે બેજિયાઓ કાઠિયાવરી પાડી બેઠે છે: ‘બોલો બોલો, શીરામ.....’
એ અરધે તે અરધો નથી અને રૂપિયો દેખાતો તે રૂપિયો નથી. પેસા કપર પારો ઘડેલો, અરધા નજી રૂપેરી રેખાની અરધો છે, અને એવો ન પારો ચડાવેલો છલ તે બનાવડી રૂપિયો છે.

જેની ‘શીરામ બોલો’ની ચીચિયારી થડે કે અસિયાણે પડેલો વઢેખાણું સિલો ગૂંચી ચાલવા માટે. ઘણા તો એ મારકરી હંસી કાઢે; પણ તે કોઈ મિનન કરી છબ ચલાવવા સાહસ કરે તો મૂકો ન પડે. ટોણું એની આસપાસ હાક હાક કરવું બીજાએ વળે, ગમ્મો ગમ્મો મિરસાના માટે, અને આખરે દાલહવાલ થઈ નવું હરે.

હવે આ ખીનું કવંતુક જીવે. હોળિયા આગતેમ રૂમી થડે છે. હાથમાં નેતરની સોડી ચા ચાલુ છે. રાત્રે ખાસ બેસી બનાવેલી ધનમરી હાથમાં છે. પેંત લાંબી સળીને એક છેડે ધન છે. બીજે છેડે ઠાંછળી લેલી દોરીથી ગાંધી છે. કોઈ શિકાર હાથમાં આવે એના રાહ નેલાય છે. કોઈ હવિના ફાસ કે લહેરીકાના પામડી-અંધરબે પસાર થાય છે પાંડર હાકે પગલે પાળખવાની ધીમેધી ઠાંછળીવાળી ધનમરી ડગલે કે પામડીએ ટપકાવી ન જાય રાહદારી ધન ફેડાવતા મોટે દરનય છે કે ‘બોલો બોલો શીરામ બોલો’ની જૂમ પડી ન જાય.

આ વળી ત્રીજું કવંતુક: મુન્સફને જોટલે માર્ફડ મેડો છે. આ માલુ સામે ગઢપટને જોટલે ચંપક મેડો છે. ચૂચસાપ બંનેએ પોતાના હાથ માંબલ્યા પર જોખથી ટેકપા છે. કોઈ ટેસી અપાડાબંધ ચાલતા જોખવેર કે એથી દોરીથી પાંપી પહેરી આને છે, અને ઘડ રહને તત્તવારને એક કાઢે રાજકી કાઢી હાક ફેડું ચાચેઆ, માથેથી ટોપી બીડી નીચે અળડે છે! અને તરત ન જોટલો બોલો શીરામ બોલો...’ કરી બે ગાળ પડી રહે છે. માર્ફડ અને ચંપકે સામસામી ઝીળી પણ મનનન દોરી એવી સિંદતથી ઝાઢી છે, કે આનનારની જીવણનો બચાવ અંદાજ કાઢી ટોપીનો સમરોડકો કરવાય છે. એમાં પણ તે એ મિસ્ટર હસીને સહી લે તો હોળિયા નતે ન જોપી જોખડી. પૂજ બંનેએ પાછી આપે છે; પણ બે પતરાડ કીધી. ‘તમારી બતના...’ કરી બે ગાળ બોલે. તો સારી થો ઝાળો વણ્ણી ન જાય છે; અને ટોપી લઈને એકાએક જોધું રફ થઈ નય છે તે જુદું. અને વખત બગડે છે તે નહામાં.

આ છે હવાડિયા ચકરાની હોળીના દિવસો. ચકલે ચકલે હોળી રચાય છે. બાકાઇને ચકલે તો ખારસી મેડી, ઘડોની ચલેલી, સાત છ માર્ચ એક ગઢજીવરની પ્રમથોની, ચકાફડ નેવી મેડી હોળી બનાવતા. કપરે અરધેરે શુક્રાલે શણગારે, પૂણસળીએ શોભાવતા, માડીની નાની કાલુડી કપર ફૂલ મૂકી બેઠકાવતા, અને છેડ પકાના લોક તે બેવા પધારતા. રોતાન બૂચિયાની હોળી પણ મેડી, અને હોળિયાઓ રોતાની ‘હોળી અગાક પણ ચાર દિવસથી નાચવુંલેડો રાત્રે થઈ નય. ‘કાકા હોળીની પૈ કાકાની પાંચકી કમલે મૈ’ના શીરબદર માલવા માટે. ઘણા સમજી, શાનદાર રાહેરીઓ તો સમયને સમજ એ ચાર-પાંચ દિવસ બહાર ન નહિ નીકળતા; ને કહાય નહુકે નીકળતા તો ખિરસામાં છૂટી દેસળી પેસે. નાખીને ન નીકળતા. હોરશિયાનું ટોણું નીંદળાવા માટે તે પહેલાં મનવામાં હાથ નાખી પૈ પેસી કાઢી ન આવતા અને રસ્તો પાપતા. અને એમાંની ‘ન’ પણ બિહાતી.

પણ કેસાક હાસ્યોદરેવસાવના આવતા ત્યારેલી મળ આવતી. આમરે અલે અહિયત બાંગડ મોટે ભાગે બેસી રહેતો. કમરમાં પાકેટ, અને એના બેચાર બીલ જોળાનીએ પાછુ ખસા નજામાં ખાકેટ, ચીંટોળો લેલી, મહોલનાનો વાધ, પાંચી પાંધળીના કદાવર ચારીચાલો, મહોલનાર એવો કે ટોળો ચમકાવે તો ભલસાના છક્કા ફરી નય. એમાં જોઅનેમો કોઈ ગરમ લોલીનો આવી નય ને અળખાળો કપરથી છૂટા હાથના મોહાની વાતબની નય તો મહીપત રાત્રી નીચે જીવતા ન જ. બે મિનિટમાં મમગલો સાંત થયે તો ફીક, નહિતો એ નહુનુંનું કરી બતાવે અને પોલીસના અગ્રણ પણ થઈ નય. કેસાક વાર પોલીસ આવીને બેસતી ત્યારે મહીપત બેને પળમાં પસરાતી મૂકતો, અને મહાની મે આનીમાં એને ટકાણે પાડી દેતો.

રાતે ભારે મન આવતી. બાર-બે વાગ્યા મુધી અગાદી ટોળી શિયાને નીકળતી. શિયાર એકેએક અંધારો પડોરીનું ને હંધ હાથ લાગે તે લાફડું ચોરી ચઢ આવવાનું. શિયાર પર ન જવાનું હોય તો આંદનીમાં વડકો-ચીલી રમતા, અથવા સામી હોળી છતવા ધારો મારવા જતા. હોળી ચકરાની હોળી ફેલી નેતો તો તમે છતવા, ખાજા નેતો તો હાથમાં. આ માટે બુદ્ધ રચાતા, રીતચરની ચાલુકની મારા-મારી થતી, હલકા થતા, અને બીજે દિવસે વેચેરે શુભાઈ નતા.

હોળીના રાતે અગિયાર-બાર વાગે મેડી હોળી પ્રકટી ત્યારે એની પૂલ થતી. પરાની હોળી ખાડો જોવાઈ કરવામાં આવતી રાહેર-માં મેડીની બનાની એની આસપાસ ન લાકડાં, પાંચ, છાણું વગેરે મૂકી સજાવાની. પૂલ કરનારાઓ હકો બનાવી લઈ જતા. હકો એકેએક વચ્ચે કાણું રાખી બનાવેલા રાકડાં: નજા, કપરખ,

પડાં વગેરે; અને એમાં હોરી પહેલી દાર બનાવવામાં આવ્યો તે હશે.
પણ તેમાંનું બરાં દિવસ તે પૂજા પડતો: બીજો દિવસ. લાલ,
શુભાબી, કેરોડી, ચાંદળી, એમાં નાતબંધત રંગનો વરસાદ વરસે.
પતરાની નિષકારી, રાગની બાલદી તે હોજિયાની દિંખત. ભલજલા
અગરબથનો મિગજ કતારી નાખવામાં આવતો; ભલજલા એકા-
ગની આખાત બગાડી નાખવામાં આવતી. યોગા મંદિર આગળ
તો શુભાવની નલિ નજમ પથરાતી. રંગની ઊઘે અને આંતરની
લહેરો ઊઘડતી. આગ રંગીનું બનત, લોક દિગ્ગજથી હોળી માણુ-
છે. બીજી આવવાના દસગાર દિવસ અમાઝ માગાઝ અને દબર-
વાડામાં લઈ જતા, એજ એકો વરુના ત્રીજ માગના કાવરિયાખાથી
એક કડા વગરની, સાદી તાંબાડી કાઢતા. તે લઈ દબરવાડામાં
એકો હંકારતા. ત્યાં અંગનો એક એળખીતો છેલો કુકાન ચલાવતો.
‘આઈયે ઊઠાયા સેક! યોડી હુકમ.’
‘હુકમ શું, છેલ. આ હંડી મઢી આપ; અને લાખુને ફાઈ સાક
કેતું નગાઈ બંધાવ.’
‘અપા! બાનેલાઈ ક ખી હાયે હો? આઈયે, બેઈયે.’
છેલો ધાડીલો માણસ હતો. હસમુગે, ફેરે, મીઠો, મહેનત
ને કસરતવાળ. બહારના એટલા પર નેતર પડી દોય; અદર પછ
નેતરના લાણાઓ સોરા પડેલા હોય. ખુણામાં ઘોડાં નગારી,
ઘોડી દુડીઓ; અને હુકમીને રડો તે દમશે હોય. બીજ ખુણામાં
એનું નાનું રસોઈ, રસોઈ એકથે ગૂંથો, બેનજ વાજુએ, તે વપરની
અબાઈ પર ચારખાચ ડબળા, આઘી છાબડી. રાતે રુખાનું પછ
અહીં ન. જરા સાફસફી કરી બિછાનુ બિછાવી દે.

એની સાથે પંચ છ વરસનો ઊઠારો પછ કાગ કરતો. ઊઠારો
એકલા બાંધાનાં સીદમણે હો. ઉઠારા એવા નગારિયા ખંડમાં
કાપણ છતાં જોના નજર તો બીંત પર ન જતી. એનું પહેરણ, એની
લગી, એની રચનસાઈ ટોપી, —ના, એ કસામાં અને રસ નહોતો.
હું તો ઘેઠી ચળકતી કઠારી જેવો. એ કઠારી લઈને આ ન ઉઠારને
આપણે વરણાડામાં વાધવી ચાલે ચાલતો જોયો હતો. છેલને હું
એળખું એટલે કોઈ પછ મોઢા વરણાડામાં એ છે નહિ એની નજર
રાખું. એ દોય તો વરણાડો ફર દસાસ!

છેલો આઝ દિવસમાં દુડી મઢી આવવા કહેતો ને એક ખારેનું
નગાઈ ટોચા ચારેતો અંદરથી દારી મારા મગામાં પહેરાવતો.

‘પછ ચોખા વગર શું?’ હું કહેતો.
‘અરે ચોખા બી હતા હું, બાનેમ ક, હકેરી તો સડી. લો, યે દો
ચોખે. ખાસ કુમનીદાર આપકે બિયે.’ તેવરની બેનાની નાનુક સોડી
તો ચોખા. કોડ છેડે કૂમડે; જિંથે છેડો ઢીખમાં બાળી. નસ કાળો
કરેલ. અંધી ચોખા નસ વધારે ટકે.

પછી માગાઝ છેલો સાથે પાતે ચડતા. છેલો માગાઝને નગા-
રાની નાતબંધતની ચાલ વગાડી બતાવતો. ૧૯૪૬માં પ્રખ્યાત નટ
શ્રી નજરકર (સુંદરી)ને ત્યાં વીસનગર એને માગ હું બે દિવસ
અંધો હતો ત્યારે અમે ભવાઈ બિયે ખૂબ ચર્ચા કરી હો. ત્યારે શ્રી
નજરકરે, અમવા ને તખલ્લ બેઠાવા તોના નાતબંધતા તાલેબ અને
આડતાલોની સુંદર સમજ આપી હતી. હજારોમાં નાનુકીલા લાલ
કપડાંનું પછ એક થકું ચોતપોતાનું કહ્યું નક દેશી સાલુ છે, એ
મેં ત્યારે ન નહયું. એ ન રીતે નગરામાં પછ નાતબંધતની ચાલો
છે, એ છેલોએ બતાવ્યું હતું. ‘પણની કહેવાતી તે તો સાદી અને
સાધાસુ ચાલ. પછ સાતની અંધરી; કોડ ન વગાડી નલે; અને
૩૭૫ (સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૦)

માગાઝ એ છેલ પાસે થી બના ચાયામણ પછ કરતા. છેલો માસ
દાપમાં એક કડે પડાવે. એક નાનો દંડનો આપે, ને અમુક વખતે
કેકો આપવાની ડાખા આપે; અને પાંતે તથા માગાઝ અંકેડી દુડી
લઈને ઘેરો અને સાતની આડચાલ વગાડે.

એ છેલની પોતાની પાત પછ નજીવા જેવી છે. માગાઝએ
એક દિવસ પુછ્યું: ‘છેલો આજ એકલો કેમ છે?’ એવા નજીવામાં
છેલોએ અતીત મોં કરી કહ્યું: ‘કયા બતાક ઊઠાયાઈ ક્રેક! મેરે તક-
નીર મેં મુખ હી નહિ. આજ પૂરે છે ગંદિને કુપે. આપેરા માલમ
લેકે એના ફીટસન પર મંદુરી કરને હો નંદી હી. બારિસ મેં રેલરે
કે હો તીન કાગીને હે કર ફીટસન કા દવાપ નીચે આ રહીપી, તો
ચેર બિસકા. ચિર પડી, ચોર વગન કુલરે મુંદ પર! ઊઠાયાઈ સેક,
કયા બાત હું? અરે પતાસ મેં હે ચલે, મેં વડાં જોતા રહા, એ રે ચો
તો ચલ બસી! બિયારા મંડુ દોતા રહા.’ એના દાપમાં નગાઈ દર્ગ
એના પછર કળક ડબક બે આંખું ખરી પડ્યો.

‘પછ તે અંગને હજુ પછ નહિ? આંગને તો બજાર ન નથી!’
‘કયા કહું આર કિસ રે હું! ચોર કસ મેં કહને કાયા હી
કયા? કસા કયા મેરા પર છ થા! અવા તો યે મંડુ છે, બસ.’

મોદરેમમાં પછ સુરત રહેર અગ્રી નીકળું. કલતની રાત પછી
બીજો દિવસે રાદેરમાં તાખત-તાખિયા નીકળતા. નાનામોઢા, નાત-
બંધતા તાખત એવા રાદેરનું આખું લોક કલતી પડ્યું. એતાખત-
ની આગળ તાખતના વાધ આવતો. રાદેરનાર એની જોડી રહેવી. એ મા-
ખુસો ફાં જલ-લગાઈ પહેરી રાદેરે કાળા-પીળા-કઈવાધ જેવાં ન
ચીનરામણી કરી, મોં પર વાધવા તો જીવું મોઢું તથા હાથે પેલ પહેરી
સામસામે પુરકતા ચાલતા. આગળ એક નગારાવ યો ચાલે, અને તે,
વાધની ચીકસ અને નજીવી ચાલ કરતે. એ તલ સાંભળતાં ન એ
કહે કે દરે વાપા આપે. એ વાપ સામસામે પેલ બતાવતા, પુરકતા,
દાવપેચ અમવાવતા, ડું થઈસક જેવા બિસા રહી જતા, વળી અલલા-
ડોલવા ચાલતા, એ જોવાની બહુ અમત પડતી.

છેલો તો એકલો ન વાપ બનતો અને વનપનતો ચાલતો; અને
એમ ચાલતાં કંઈનાં દેખાં છતી હેતો. સાથેજ આગળ તો મેં તરેક-
વેલની અડા કરતો, અને વાલકલ કહેવડાવતો. ભીમડાયામાં તો
રંગીન બનેડી એવી સરસ રીતે ધુમાડતો કે ભલજલા ફંચ વર્ધ જતા.
હજીપીડી સાથેજ મુખીના રસતા પરનો ફેરક નાનોમોટો ઊઠારો
એ છેલમદમને બોળખતો.

બીજી તાખતની પાછળ કરીક મરસિયા ગાતી, તો કોઈ બાધા
ખૂણા ધૂણતી ધૂણતી એકો પછ લીક લીક પ્રમાણમાં ચાલતો.
નગની, એંચી, મેક, નેકોર, જી, પનડી, મોતન, લાકડ, અજળા.
એમાં રંગા સાથેજ પાસે રહેતો. જુવાન નહોતો થઈ ત્યારથી નાત-
બંધતથી રાદેરો કાઢતો. કોઈ બજારમાં નીકળતી અને પાછળથી
તેનું છાણ પડડું. તે વરત એકું કરી લઈ એમાંની છાણું વાપતો,
અને બાંધમાં થકાને વેચી આવતી. નહકની અગરબથમાં રહેનાર
છેલો એમ તો એતા ધરાક દોતો, પછ અંગાએ છેલને વરેયો
નગારાં વગાડતો જોયેલો, કસરી લઈ ચાલતો મીઠામાં નિહાળેલો,
અને વાધ બની ચાલતો. પછ આંખ અને હેઠું કરીકરી રેખેલો
પછી જનુવાની વખત આપે. ત્યારે લાગતાવળગતાએ કો પારા-
વારની મુસીબતો બેસી કરી, લાકડમગીએ આપી. પછ એ વખતે
છેલોમાંક મુખપરે કોને સારી સલાહ આપી નગાઈ વગાડી દીધું.
ને એકાએક ત્યાર પછી અંગને ફૂલની લગ જળવી. એ મંદુરી કરવા
નવ મેં મોડી આવે તો છેલો રંગી પછ નાખે. (અનુ. ૫. ૩૨૪ કપા)

મોનાઝાઈટ રેતી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મુ. શાહ
એમ.એસસી., પીએચ.ડી.

પિ

સિંગાર-લાઈટરથી તે આજે કોણ અભવ્યું હશે ? અથ ઇને કાળવાથી, અંદર રાખેલા એક ઝટ સળગી જઈ એવા પદાર્થની દીવેટ પર જરા તણખો ઝરે ને સળગે. જુના કાળમાં ક્રૂરા કામ માટે ચક્રમક વપરાતો આથી સિંગાર-લાઈટરમાં તણખો ઉત્પન્ન કરવાને કો પદાર્થને ચક્રમક તરીકે ગણવામાં આવે છે; પરંતુ વસ્તુતઃ એ એક ગિચા ધાતુ છે. તેમાં લોહા કપરાંત સીરિયમ નામનું મેળવણુ હોય છે.

કે સીરિયમ મેળવવાનું મુખ્ય સાધન હુદરતમાંથી નીકળતી મોનાઝાઈટ નામની રેતી છે. બધે જાણીઆતી સામાન્ય રેતી કરતાં તેને વિશિષ્ટ પ્રકારની આ રેતી તેા હુનિયામાં પાત્ર યેગણુ ન્યયએ જ નીકળે છે અને એ જાણતમાં આપણેા દેશ યથા નસીબદાર છે. ધાવણુકોરના રવિયાકાંટે તેમાં મોાંસાણુઆવેલાં છે, અને હુનિયાને તેની જરૂરિયાતનેા દલ દલા નેટથે જરૂરે માત્ર આપણુ ધાવણુકોર જ પૂરા પાડે છે. આકીનામાં પ્રાકૃત અને હરદ ઇન્દ્રીય કાષ્ટુએની હિરેતી છે. આ રેતી માત્ર રૂપમાં રૂપમાં રમણેએથી નીકળતી હોવાથી તેનું નામ 'મોનાઝાઈટ' પાડવામાં આવેલું છે. એ મીઠા ભાષાના શબ્દ છે અને તેના અર્થ 'મીઠાશ રહેલું' જેવા થાય છે.

આ રેતીના વિશિષ્ટ ગુણુ જો કે તે લોહાની માફક લોહ-ચુંબકીય છે, એટલે લોહચુંબક બંને તેને ખીલ પડેાંમોમાંથી દૂરી પાડી રાખય છે. આ રેતી કેટલીયે વિરક્ત ધાતુઓના ફેરફેરેાનું ગિચણુ છે. સીરિયમ કપરાંત તેમાંથી થોરિયમ પચુ નીકળે છે. જળી સેન્યાનમાં, નીઓટિયમ, ફેસિયોનિયમ અને બીટા, ઉપરથી વિરક્ત ધાતુઓ મેળવવાનું મુખ્ય સાધન પચુ એ મોનાઝાઈટ રેતી જ છે. મેયેથો-રિયમ નામનું રેડિયો-અક્રિય તત્ત્વ પચુ તેમાંથી નીકળે છે.

રેડિયેકસની જાતીઓમાં વપરાતા 'મૅન્ટલ'ની બનાવટમાં ઉપ-યોગી થોરિયમ નાઇટ્રેટ મેળવવા માટે મોનાઝાઈટ રેતી ખૂબ ઉપયોગી છે. વીજળીના મોળાઓમાં વપરાતા ઇન્ક્રન ધાતુનેા તાર પચુ એ થોરિયમની સાથે જ મેળવીને વપાય છે.

સીરિયમ અને તેના કારી વ્યવહારક ઉપયોગમાં ખૂબ કામ આવે છે. સિંગાર-લાઈટરમાં યતા તેના ઉપયોગ ઉપરાંત વીજળીના આર્ક લેન્ચેા અને સર્વેલાઈટમાં વપરાતા ઇલેક્ટ્રોડો તેમાંથી બનાવાય છે. હવા-ઓયોધોમાં, સીની માટીનાં વાસણોની બનાવટમાં, ચામડું કળ-વવામાં, રંગાટમાં, અને વિજ્ઞાનના પ્રયોગોમાં વપરાતા ખાસ પ્રકારનાં ઔષ્ઠિકક કાચની બનાવટમાં સીરિયમના કારી યોગેવતે અંશે વપરાય છે. મોનાઝાઈટમાંથી હેલિયમ વાયુ પચુ નીકળે છે. (એક આમ રેતીમાંથી એક બને સેન્ડીમીટર વાયુ મળે છે.) એની આ ઉપ-યોગિતાને લીધે તેા મોનાઝાઈટનું મહત્તર સુવિશેષ વધી ગયું છે.

થોરિયમના કારીને મેગ્નેશિયમ ધાતુના મુકા સાથે મેળવી તેના ઉપયોગ ફેાટોમાટીના ફેલ્સલાઈટ અને કાચ છે. થોરિયમ અને

જે મેસની બત્તીનાં મેન્ટલ - વીજળીના મોળાના તાર સિંગાર-લાઈટરના ચક્રમક - સીની માટીનાં વાસણો - ચર્મોલોગ તથા રંગાટ આર્કલેખ તથા સર્વેલાઈટ - ફેાટોમાટીના ફેલ્સલાઈટ - ઔષ્ઠિકક (લેન્ચ) કાચ એવા અનેકવિધ ઉદ્યોગોમાં વપરાય છે અને જેનો ૮૮ ટકા જથ્થો એકલું ધાવણુકોર પૂરો પાડે છે

સીરિયમ આફસાઈટને મેળવીને વેપાર કરેલા નાનાનાના મોળા મોહરગાડીએની હેલ્સાઈટ અને સર્વેલાઈટ માટે જોયોગમાં લેવાય છે. થોરિયમ અને ઇન્ક્રનની ગિચ ધાતુ વીજળિક બત્તીઓની બનાવટમાં વપરાય છે.

જેસ મેન્ટલનેા ઉદ્યોગ ખલરમાં મળતા રેડિયેકસ તથા બીટા મેસની બત્તીઓના મેન્ટલમાં દલ દલા થોરિયમ ને ૧ ટકા સીરિયમના ઔષ્ઠિકસાઈટ હોય છે, અને તેમને મળ્જૂત રાખવા માટે ઉપર કોલોટિયમ ચોપરેલું હોય છે. રાજઆતમાં તેા આ મેન્ટલની બનાવટમાં ફના તાંતણુ વપરાતા; પરંતુ હવે તેમાં બનાવડી રેશમ અને રેમીના તંતુઓ ઉમેરવામાં આવે છે. આ રીતે બનાવેલા, મેન્ટલના આકારના, થ્રેથા લળીવાળા કાપ-ડને થોરિયમ નાઇટ્રેટ, સીરિયમ નાઇટ્રેટ, મેગ્નેશિયમ નાઇટ્રેટ અને લેરીલિયમ નાઇટ્રેટ (૧૦૦૦ ભાગનાં ૦ લાખના નુકાસપાત્ર ભાગ), ૨૦,૦૦૦ ભાગ પાણીના દ્રાવણમાં પાંચ કલાક સુધી યોગી રાખવામાં આવે છે. પછી તેમાંથી વધારાનું દ્રાવણ કાઢી નાંખવા તેમને રોહરમાં દબાવવામાં આવે છે, અને ૩૦ ડિગ્રી સેન્ડીમીટરની ગરમીએ સૂકવવામાં આવે છે. આ રીતે સુકાએલા કાપડને ઈથેરિયેસના તાંતણુ સાથે જડી લેવામાં આવે છે, અને તેને કાપડનેા તથા નીચેલા ભાગ મળ્જૂત કરવા માટે તેના ઉપર ઉક્કરશિયમ, મેગ્નેશિયમ અને મેગ્ને-શિયમના કારી પ્રિમિત થોરિયમના કારવાણું દ્રાવણુ લગાડવામાં આવે છે. પછી તેને લાકડાના ચોક્કા ઉપર લેસાડી, તેને થોમ્સ આકાર આપી, ઉપરથી રાજઆત કરી પછી નીચે એમ સખત ઉચ્છાત્તી તપાવવામાં આવે છે. આ ક્રિયાથી નાઇટ્રેટ તેમના આફસાઈટમાં ક્ષારાંત થાય છે. આ રીતે ક્રિયા થયેલો મેન્ટલ એટલા અડધેા હોય છે કે તેને બલરમાં મોકલતાં પહેલાં મળ્જૂત કરવાની ક્રિયા કરવી પડે છે. આ માટે ૪ ટકા કોલોટિયમ (૧૦૦ ભાગ), હંધર (૪૦ ભાગ) કપર (૧૫ ભાગ) અને એરેડિયું (૩૫ ભાગ), આ દ્રાવણમાં ભોળીને પાણી ૫૦-૬૦ ડિગ્રીએ સૂકવવામાં આવે છે.

મેન્ટલ પર હાપ રાખવા માટે નીચે પ્રમાણે બનાવેલી રેહરટ વપરાય છે: ડીડીનિયમ નાઇટ્રેટ (૧ કોલોઆમ), વ્હીસરીન (૨૦૦ ભાગ), સેફીસીન બલ્કુ (૨૫ ભાગ) અને કાર તથા પાણી (પ્રત્યેકના ૩૦૦ ભાગ). આ હાપ માધ્યમનું કામ સખત ગરમી આપતાં પહેલાં કરી લેવામાં આવે છે. આપણા દેશમાં આ કલ્પોગને સારી અવકાશ છે, કેમકે તેને માટેની મોનાઝાઈટ રેતી-કાચો માલ-સુધાપ્ય છે; માત્ર વૈજ્ઞાનિક આવડતની જરૂર છે.

તેમાં રહેલાં રેડિયો-અક્રિય તત્ત્વને કારણે અલુરાશ્મિ માટે પચુ મોનાઝાઈટ રેતીના ઉપયોગ થઈ શકે કે નહીં એ અંગે દલ પચુ સંશોધન આવે છે, ને તેથી જળી મોનાઝાઈટનું મહત્તર વધવા પામ્યું છે. એટલું તેા નહીં કે યુદ્ધમાં તેમજ શાંતિકાળમાં આ રેતી વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વોમાં વિશિષ્ટ રવાન પ્રાપ્ત કરી ચૂકી છે.

ટેકરીયુદ્ધ

લંડનની વ્યવસ્થા અને હાથોહાથની
લડાઈ શીખવતી રમત

એ

તેજસ્વી
વાનુદેવ ભટ્ટ

બીજા ટેકરીઓ પથરાયેલી છે. મોટી ટેકરીની બાજુ-
માંથી નાની ટેકરી નદી વહી નીકળે છે. તેમાં છબછબિયાં
પાણી છે. ટેકરી ઉપર નાની સરખા પહાડી છે. તેના પર
ધૂળ ફરે છે, અને નીચે નાનામોટા છાકરામોટા મોટા
ધાંડાં ભરખે છે. મોટી ટેકરી એ જ્યોતિર્વાસો પહો છે.
શિશુક નેવા મોટા માલુસો થે છે. સાથે મ્યુચલ છે
તે કોઈક નાર જોઈથી દુઃખાય છે. નચેપચે સિસોડીઓ વખડે છે.
ટેકરીઓ આમથી તેમ નીકળે છે. તે તેમની આગ નીકળે છે; કોઈ આંક
પર ચડ્યા છે, કોઈ ટેકરીના ઉડાઓ પર ફરે છે. કોઈ વળા આંખ
દુરગીત મોટી મોમેર નજર ફેરવે છે. પહાડા નીચે બારો એક લાંબી-
ઓ, તથા થોડાં દોરી અને દોરડાં પડ્યાં છે. બધા ચારે બાજુ
દારબંધ જોવા છે અને શિશુક તેમને કાંઈક સુખનાઓ આપે છે.

જોવામાં ટેકરીના એક વરસના ઉછેરથી એક હાંસર દોડતો આવે
છે અને શિશુક સાથે જોવા રહી સમાપ્ત કરે છે. પછી ધીમે
રહી તેમને કાંઈક હલે છે. એ સાંભળી શિશુક થોડા ઉડાઓ સાથે
સૂચક રીતે જાય છે, એટલે તેમને ચારે બાજુ નજરે આવે-પાણી
નજર કરે છે, તે ચારપાંચ જગ્યાને લપાતા છુપતા આવતા જાય
છે. તેઓ નજરે શિશુકને આ વાત કરે છે, કે કામચા ન શિશુક એ
જ્યોતિર્વાસ મોકલે છે, તેમ જોઈને છે કે એક બહુ રમે છે. બોલા
જો જોવાપાતાને સ્થાને ચુપચાપ બેસી નીકળે છે. માત્ર કોઈકાઈ ફરે
જો, જોવામાં જોવાથી એક જગ્યા બેસીને નજર પાડે છે; 'ઓ, ચાંપડે
પાણી' એ સાંભળી કોઈ નાસીવું દેખાય છે. તરત જ પાંચેક જગ્યા તેની
જાણ પડે છે. ત્યાં તે બીજા જગ્યાવાર જાય પછી નીસલા દેખાય છે.
કોઈપણ જો જાય પહાડાય છે, બીજા નાસી નીકળે છે. પહાડીએબાને પડ
નીચે શિશુક પાસે લઈ નીકળે છે. શિશુક જોઈને એ મને તેમ જોયે છે.
શિશુક તેમને દોડતો જોઈને બેસાય છે તે જોવા કરીને મુગડે છે, અને પાસે
હાથ જગ્યાને એમનું પાન રાખના લેવા રાખે છે.

આ પછી પાન-પાણી કાઢી નીકળે છે. દરમિયાન કોઈકાઈ
જગ્યામાં પાણી છે, એકવાર એકજાગે એક જાણુથી ફસ જાય એમિતો
લડવા કરતા આવે છે અને એ જે હોય એમના પાંચ જગ્યાને પહોંડે છે;
તે પછી સોની વચ્ચે દોડી આપો આમતેમ ધ્રુમે છે. એથી થોડા
જગ્યાઓમાં મચી રહે છે. પછી આંખેલા એ ફસ જગ્યામાંથી એક જગ્યા
જાય આમતેમ ન જતાં કોઈપણ આંખે ચારે બાજુ નજર કરે છે, તે થોડા
જેઠું જાણું જોઈને સમજાય છે. પછી તે કડપણી સિસોડી વખડે છે. એવા
ન હસે જાય પાછા ફરે છે તે કડપણી ટેકરી પરથી ચડીકડી કરતા
લોટાવા નીકળે છે. આ જાણું થોડી શક્તિવાળી નીકળે છે, પછી ત્યાં
તે આવેલ ટેકરીનાજાગ્યા એમને પહોંચવા ચડતો દોડવા દોડવા
તે સાત જગ્યાને આવે છે. સાત થોડાં બીજી આંખેલાઓ અને
બીજા જે છાંયી નીકળે છે. સાત જગ્યા પછી પહોંચવાર સાથે જાય છે.
પછી એમાંથી પાંચ જગ્યા પહોંચે છે અને બીજા જે બાકી ફરે છે
પહોંચવારે જોવા પાડી મુગડે છે અને તેમના વચ-વચ અવગણ

વાંધે છે. બીજા પાંચ કવાક જાગી નીકળે છે.
ત્યાં જગ્યા પાણું કોઈક વચ જાય છે. એક વચ નજર રાખના
સિસોડી વખડે છે, સી જાય છે તે પાણીના-પાણી જાય દોડ
દોડવા ટેકરી પર છે. તેઓ મોટા હાંસરો પાડે છે અને હાથે
કાંઈક અને મેથળી કડપણી કરતા હોય છે. વચને જાણે તેને પાંચ
છે કે ટેકરી પરથી નીચે જાય છે. બહુ સાથે થાય એને મ
છે. સોની નેમ પડ્યા ઉપર પહોંચવાની છે.

શિશુક કોઈ મળવાથી દુઃખાયે આવે છે અને જે દાર-
દારને આ જગ્યાએ જવાર આવવામાંથી બાધા મોકલે છે. બી
હારને વરસાગી ચારે બાજુ જોઈને છે.

આડ કરતા રહેલા, આકમકોને રાંધે છે. ને પાડે છે પહોં
એને પડે છે, ન પડાય એને બગડે છે, માખતાને બગડાયે
થોડા બગડવાના પાણી જોવા થાય છે અને ફરી સામા થાય છે.

કોઈકમાં પાછો જગ્યા થાય છે. કોઈકો... નહીં વચ
તે પાડે પાડાં ઉપર થાય છે! ઉપરવાળા પ્રમથતાથી તેમની સા
થાય છે અને ચડવાનાને ધક્કા મારે છે. ચડવાના સાથેથી એવા
સાથે મચે છે. પરિણામે ઉપરવાળા મળે છે; પછી સાથે નીકળે
વાળાને લેવા નીકળે છે, કોઈકે તે થ મળે છે! તેઓ વચને આવર
અંગણમાં જગ્યામાં અડે છે; કોઈ કાંઈના પાડમાં પડે છે; કો
કોઈમાં અડવાય છે. માથે આવવાની દુઃખતા અનિવેચક થાય છે

કોઈક તે મગડતા મગડતા છેક નીકળે નીકળે તે નીકળે નીકળે
પાણીમાં પડે છે. તેમાં કડપણી થાય છે. પાણીમાંથી જોવા થઈને
પાછા હરે છે; હરે છે તે પડે છે; ફરી પાછા કામચાઈને બાજે છે
તેમના હવે તે બહુ વધી ગયું છે, તે જ કોઈ નગડાં આવતા નથી
કોઈ વચવા ન નથી. ચારે તરફ એમને વચને ન નથી રહીને જાય
લોટાવા છે. માથામાં નીકળે માતા છે. કડપણમાં તે ગયાં જીમરો!
કોઈના જગ્યાં ફરવા છે, કોઈ લોટાવાર પડે છે. કોઈને રહીને
જગ્યા છે તેમાંથી થોડી અને છે. કોઈને માથે મોટું દીગજુ ભરખું
છે, તે કોઈના કાંઈકાઈ થાય છે. કોઈનાં કપડાંમાં પાણી છે, કોઈનાં
કપડાંમાં કાંઈ છે તે કોઈનાં કપડાંમાં હજવર ફાટવા છે. કોઈ
માટીમાં લીધેલાં પડવા છે, તે જોવાની થાય છે; પછી જોવા તે
મથાવ કપડાંથી હાથ-પગ ખંજોવા છે. એમાં એક જગ્યા મથા-
વાય છે. એને જોવા માથે ન નારે, એનું મોટું જાય છે! હાથ
બાજુ તે છે નહીં. મોટું તે જાણનાં છે. હાથને પહેલો જાય
છે. ચારે જગ્યા જાય છે. કોઈનું જવાન નથી, કોઈકે એ મથાવાય છે;

ખૂબ મરણ થયે હોય તે બહુવા ગાંડયા છે. ધીમે ધીમે એ હાથ દેવાને છે ને કેડને પડે એવું છે. ઉપરે ખિરસા સુધી પહોંચી છે તે ખિરસામાંથી હાથ દાઢે છે. એ બલગતનું ધારદાર પાનું છે. આગ તેમ જોઈને અચખ્ય કાપવા માટે છે. એવામાં માથે નજી આવે છે, એટલે ઊભાવાનો લંબી રાખે તે હંભી દરવા માટે છે—બહુ છે બહુ ડુંગ્રી હોય; ખરો ડોંગી છે! પેસા આગળ ચાલે એવું છે, એટલે ચોડી વાર સાંત રહીને પાછો અચખ્ય કાપવા મંડે એ ને ચોડી વારે ચડાય હઈને ઊભો થઈ દોડવા લાગે. એક ચોડીદાર સમો થયો, તેને એની તો ટાંગ ભારી છે ચોડીદાર ત્યાં જ લાગે થઈ પડયો.

નવાં પુસ્તકો

ભગવતી એન્ટ-રેમરકેન્સ; ડિન્કલેટિસી એન્ડ બિટ્ટી ને થીમીસોડી વિચારપ્રણાલિમાં આગળી પુસ્તકતાં હાં. એની એન્ટ-લી નર-મસાતાબી (૧૮૪૭-૧૮૪૭) નિમિત્તે ચાલકેસી, વિવિધ બેખોના અંતરિ-સંજોથી બેરેલી મય: ૨૬૪૩૩૨ પનાં તથા સતત એના પેટો સાથે: સંપાદક-પ્રમોદસા. ગદિલા, સોમ એન્ટ-રેમરકેન્સ કાચાલ, અમદાવાદ, ૭-૦-૦; સંદિલિત્યે અરજી-૫. ડૉ. દ્વિપ્રસાદ કેસાઈએ ગુજરાત સાહિત્ય સમાજમાં તથા બીજે પાપેલી સાહિત્યવર્ધી વ્યાખ્યાનો: પ્રકાશક-ગુજરાત સાહિત્ય મા અમદાવાદ, ૨-૦-૦; વાર્ષિક વ્યાખ્યાનો: ગુજરાત વિદ્યા-ભાગમાં અપામેલી સાહિત્ય વિષયક વ્યાખ્યાનોમાંમાં આઠ અવધા-ભર વ્યાખ્યાનો: ૨-૦-૦; ગુજરાતમાં વ્યાપાર પ્રચાર કેમ થો જોઈએ તેની, પ્રમુખગણના વ્યાખ્યાનના ઉત્તિદારથી ચારી માલ સુધીની રસમય માલિની આપત્ત પુસ્તક: લેખક-છાડુભાઈ રાણી, પ્રકાશક-ગુજરાત વ્યાપાર પ્રચાર મંડળ-મય, ૧-૪-૦; અમદાવાદની ગુજરાત સાહિત્ય સમાજની અવધારીએ પ્રિયથેએથી ૧૯૪૭-૪૮ની હાઈવહી. ૩-૦-૦; સંદિલિત નાગરિક શાસ્ત્ર મા વિષયના વિસ્તારોમાંથી વપાયેલી પુસ્તક: લેખક મહેન્દ્ર મીની-ભા રેસાઈ, પ્રકાશક-મીક્રાલ ચંદુલાલની કંપની-અમદાવાદ, ૧-૨-૦; ૩ મર્નર અક્ષરલ કાર્યાલયે બહાર પાડેલાં, ભળીતા બેખોનાં બે પુસ્તકો: (૧) રાજપિ કુમારપાલ: 'ધ્રુવકેતુ'ની મોહક નવલ-વાલિનું એક સ્વિચીય પુસ્તક ૪-૮-૦; અને (૨) પીડાચરેત મેકેસર અથવા ફેનેકેસેલમ: ફેનેવાલાલ મા. મુનરેડીનું ભળીતું ૧૮૬, ૧-૮-૦ સોપ અને સિદ્ધિ: આધુનિક વિજ્ઞાનની શોધની ઇતિહાસોના વિશદ શૈલીથી રાખેલો પરિચય. સંપાદક-સુરેશ મં. કડના અને નરસિંહ મ. સાહ. પ્રકાશક-મર્નર અક્ષરલ કાર્યાલય. ૦-૦-૦. જામૃકેતે અગ્નિ: સમુદાય ધી. સાહ ફત તજ હાંબી પ્રાચીનક વાર્તાઓ. ૫-૦-૦; અર્ધકાલ: રમણલાલ વ. રેસાઈનાં વન-સેરમરો, ૫-૦-૦; એ બેનેના પ્રકાશક: આર. આર. ચોકતી પત્રી, મુંબઈ-૨; ધ્રુવકેતુ: આદર્શી શુદ્ધિ એ અદ્યુલ્ભાવિતિ બેનેના વહેમો અને અજ્ઞાતને ડર કરી નવી ન માલિની આપત્ત માનકું સચિત્ર પુસ્તક: લેખક છાડુભાઈ મુખાર, પ્રકાશક-વારક રાજ-આર્મ્સ: ૨-૪-૦; અદ્યુષ: નરભાઈ કા. પટેલ ફત કાંબોના તયદ: પ્રકાશક ચાકર પ્રકાશન, વલ્લભવિદ્યાનમર, ૨-૮-૦; અર્ધકાલ નવ્ય સંયોજ: મોહીએ અપામેલી રમણજીવિત્યનું એવાન: રનાર વિતોલ મે. માંથી, પ્રકાશક-રમણલાલ પી. સી.ની-મુંબઈ, ૧-૦-૦; સંપાદકિક પ્રાર્થના પ્રવાહ: સંપાદક ને પ્રકાશક-માલિ-લાલ મણિલાલ સાહ અમદાવાદ, ૦-૪-૦; વિદ્યાર્થી આગેરદીન કાજ ૨-૦-૦; અવધા અવધાસ કરવા હંમત: મુદ્દિ. મુસલા વિદ્યા-ઓને મગી રાકતી શિખરજિતિ તથા લોનોની પાલી: લેખક

પણ એટલે એવી દોઢ મૂંઝી છે સીધી. જડેસા સર ફેરો ને તેના કપરને મળ્યે જોઈ લીધો; અને કોઈ આવી પહોંચે તે પહેલાં તો એની હાલની ખાલુ દોડી જઈવાપરે પેતાના ખીલ લેરને આપી દીધી! ખીલએ જીલને ને ત્રીરજો મોશાને દીધી, ને એમ સાતતાલી શરૂ થઈ. અને એ દોડગદોડમાં ધાધોલાય વાવરે એના તો નારો કે યોડી વારમાં તો દેકરી પચવી નીચે પડ્યો, ને જોતજોતમાં નતીમાંથી સાથે પાર! અને આકાશએ જળમાં ત્યાં જળજળવાર!

એ ન્યહાર થયેલ લાનારાઓ છૂટા પડી ગયા. પણ અપ-લેખા થઈને પર્સપરને બેડી પડયા ને સામસામી સાળાથી દીધી

પ્રકાશક-કાંતિલાલ લલુભાઈ રેસાઈ, ૫૧, બોલાઈ (સીરાપ્), ૦-૮-૦; અરનવી દુનિયા: ધોરજી ૪૫ ૬ ગાઉનું બજોબનું સરકારમાન્ય પાઠ્ય પુસ્તક: લેખક પટવારી ને લાલા, પ્રકાશક-એચ. બી. શાહની કંપની-અમદાવાદ, કિંમત અનુક્રમે ૧-૦-૦, ૧-૨-૦ અને ૧-૪-૦; વિજ્ઞાન પ્રવેશ: ૫-૬-૦; પ્રાચીન ધોરજી ૪૫ ૬, ૬ અને ૭માં માટે. સંખાઈ સરકારે મંજૂર કરેલું વિજ્ઞાનનું પાઠ્ય પુસ્તક-લેખક: ડર-શય અબુલખાલ રેસાઈ, પ્રકાશક-અનકા બુક ડીપો-અમદાવાદ, કિંમતે અનુક્રમે. ૦-૧૨-૦, ૦-૧૪-૦ અને ૧-૦-૦; પાલવિજ્ઞાન વાચનમળા: પુસ્તક ૧ થી ૭ પ્રાચીનક પોરણ ૧ થી ૭ ગાઉનું મુંબઈ સરકારથી માન્ય વિજ્ઞાનનું પાઠ્ય પુસ્તક: લેખક-નરસિંહ મ. સાહ ને કાંતિલાલ મી. કાંતર, પ્રકાશક-આદર્શવિદ કુમેરલાલની કંપની-અમદાવાદ, કિંમત ૦-૬-૦, ૦-૬-૦, ૦-૬-૦, ૦-૭-૦-૦-૧૫-૦, ૦-૧-૨-૦; અને ૧-૪-૦; ગાંધીનિર્માણ આખ્યાન: કાંતિલાલ વિવેરી, પ્રકાશક-એચ. હાંમરેલી સિમિટેડ-કોલા, ૦-૧-૦; હાઈકાવ્ય-મુંબઈ: સંપાદક-પ્રકાશક ડેન્ડલ રેપરચાલિસ ડૉ. કેપરશ દોરા-બહુ છલા, પાલી રેહી, નવસારી. ચાર આનાના પોરેન્ટ રેડેન્સ મોકલવાથી યેરમેલી મોકલવામાં આવે છે Song of the Spirit: મરમવાલી સિધીકિં-સામીનાં કાંતિલાલ અનુવાદો: અનુવાદક-સાંતિ એલ. રાહાણી; પ્રકાશક-ગાઉરેત પબ્લિશિંગ ડોમ-સાંતિના, ૪-૦-૦.

નાર્સો પબ્લિકેશન્સ સિમિટેડનાં પ્રકાશનો

(પનનર, સર પી. એમ. રાટ, રાટ, મુંબઈ-૨)
પરિચયો પેથાએલી પોતાની નવલકથાઓ તથા અન્ય કૃતિઓ દ્વારા દિવિ હેરાયોનાનો પરિચયે પરિચય કરાવવા ડૉ. સુક્રમા આનંદના નામથી આધુનિક એથેલોના વાયક અપરિચિત નદિ દોય. વિચ, શિલ્પ, રાપાત્ત, સંચીત અને અન્ય જીવનકાળના અ અવધારીએ તે તે કાળમાં પાર લખેલા લેખો તથા કાળો વાચનાત-લાપોને સંમદ Words written on an Indian. Indian નામથી પ્રવેતુ પ્રકાશ કરાયેલો માંથી વિનો સાથે બહાર પડે છે (૧). ૧-૮-૦) તે સુક્રમા પ્રથ વાયકોએ વાયવા-વસાવવા લેખ છે. કેવો ન વપયોથી જીનું પુસ્તકો તે (૧) ભળીતા કલાવિચેય અને સંકાર-પ્રવાસી થી જ. વ્યંજ અથલમે પોતે વિવિધ પ્રતિભાવેત આરતીય નીવેલા અંચલ સંપર્કમાં આવીને એથેલમાં હખેલાં ૪૦ કપરાંતે વાચકોને સંમદ Profiles ૮-૪-૦; (૨) Hound of the Heavens-થી કુટયાલ મહિનમાં આધ્યાત્મિક સુચરી મુંબઈ કાંતિ-નો સંમદ ૩-૦-૦; (૩) Eyes of Lighthouse નિખ્યાત મંત્રીના કવિ થો રિલોપુમાર રાયને કાવ્યસંમદ ૪-૦-૦; (૪) વિખ્યાત વિજ્ઞાની સર પી. ની. રાયનના લેખોને સંમદ Aspects of Science ૪-૦-૦; તથા એમ. આર. રેવનેરની ફરી વાર્તાઓને સંમદ The unknown and other Stories, ૪-૪-૦.

ક્ષયરોગ-ટિકિટ એક નવી ઝુંબેશ

તેમાં હું—તમે—દેશનો પ્રત્યેક
માનવી સહાયરૂપ થઈ શકે

ગતમાં ને કેટલાક મહાભવકર રોગો

છે તેમાં ક્ષયરોગનું સ્થાન ધણું ઓખરે આવે છે. પોતાનાં કાલ અઠ-
નામાં દર વર્ષે જ્યતનાં સામેા ગુનુયોને કોઈકિયં કરતા આ રોગની
સીધી વધુ કાયાનાતા એ વસ્તુમાં રહેલી છે કે તે પોતાના બંધય
તરીકે મોટા ભાગે ધુવાન સો—પુકડને જ પસંદ કરે છે. આધુનિક
વસંત મણાલી ધુવાનવરમાં પદાર્થક કહેલા ગુનુજી જ્યારે જીવનનાં
રગણીય રવમો સેવતો હોય છે, આસાના અવનવા મિત્રાના આં-
ધતો હોય છે, જ્યારે તે કોના કુટુંબની, એના સમાજની અને એના
દેશની આશા હોય છે, આખર તે જ વખતે આ કાલ રોગનો
નિર્દય પલ્લે તેના પર પડે છે અને તેનાં રવમોને કામી નાખે છે, તેની
આશા—આકાંક્ષાએને મગરી નાખે છે અને તેના કુટુંબને સુધંધ ગણાય
છે. એ ધનને બરબાદ કરનારા ક્ષયરોગ દેશનો પ્રથમ નંબરનો રાજ છે.

ક્ષયરોગની અવાનકતા આટલાથી પૂરી થતી નથી. જો રોગ્ય
—સેવામાં ન આવે તો તે અત્યંત ઓછો રોગ છે. ને કુટુંબમાં
જેઠા ત્યાં એક પછી એક તે કુટુંબના પશ્ચાદોગોને તે કોમ લે
છે. એનાં ધણાં ગરીબ કુટુંબો છે જેમને ક્ષયરોગે પૂરે પૂરાં પાયાગ્રહ
હતી નાખ્યાં છે. વળી આ રોગ પર કોઈ રાગબાજ દવા બહુસુધી
રોપાઈ ન હોવાથી રોગને મરતાં કે કાબૂમાં આવતાં ધણે લોગો
સમય લય છે, ને દરખવાન સારવાર માટે પૈસાનો ખર્ચ કરતા તે
ધણાં કુટુંબોના ગળ બહારનું હોય છે. છતાં પ્રેમગત એ દેશ પાછળ
કરજ કરીને કે ધણેગાંમાં વેળીને સારવારનો ખર્ચ દોઢાય છે.
એમ કરતાં ધણુ દરદી બને તો હીક, નહિતર આખા કુટુંબની
અત્યંત અનુકંપનીય દશા થાય છે.

હિંદુસ્તાન તો આ રોગનું પર ગણાય એટલી દદ સુધી તેનો
ફેલાવા મયો છે. દર વર્ષે આઝાદમાં આજી રપ લાખ લોકો આરોગ્યથી
પટકાય છે, જેમાંના પલાખ લોકો મૃત્યુ પામે છે; એટલેકે દર મિનિટ
દિંદમાં એક માણસ ક્ષયરોગથી મૃત્યુ પામે છે. ૧ પ્રેલિમિય પછી
નીને નંબરે ક્ષયરોગની મૃત્યુ પામતા લોકોને આંકડો આવે છે.
છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં દિંદમાં ને લીધેલ મૅંધવારી વધતી ગઈ, લોકોની
દાડગારીમાં વધારો થતો ગયો તેને કારણે આ રોગના ભીય બનતા
લોકોની સંખ્યામાં ધણુ ધણી વધારો મયો છે. જ્યાં ગીચ વસતિ છે,
જ્યાં લોકોને ઓખી દવા અને પ્રસાદ પ્રકાસ મળતાં નથી, જ્યાં પેટ
પૂરતો ને વોમક તત્ત્વોથી પૂરું એવો આહાર મળતો નથી, જ્યાં
ગંદગી ને અવગણતા છે ત્યાં આ રોગ ફેલે ને બૃહદે વધે છે. હિંદુ-
સ્તાનમાં કેવળ સહેરમાં જ નહિ, ધણુ ધણાં ગામડાંમાં ધણુ આવી
તેનામાં કેવળ સહેરમાં જ નહિ, ધણુ ધણાં ગામડાંમાં ધણુ આવી
રિપતિ હોવાથી આ રોગે અહીં બજારી પગદોડે જમાવ્યો છે.

આ લેખના લેખક આઈ. ગાંધવરાવે દેશને યાદ દીધી કે ૧૯૪૭-૪૮ દરમ્યાન ૮૫૨૧૧
સંપાદન-મદદનીશ હતા. સવા-રોડે વરસની જ કામગીરીમાં એમણે ને ૩૬૫, સમુદયતા
ને કાર્યક્ષમતાથી એ કામ સંભાળી લીધું એ વિરલ હતાં. એટલે જ જ્યારે એના સમિ-
તાણે માણસને એકએક ક્ષયરોગના પેલમાં સપડાવાને લીધે અમારાથી દુરા થયું
પરંતુ ત્યારે અમને એવું દુઃખ થયું. એ રોગ ધણુ એમને, આર્યોદ વધની મિત્રોર વધે,
એ રોગમાં સપડાએલાં પોતાનાં માતાની મૃત્યુકાવે અનન્ય રોવા કરવામાંથી મોટર થયે,
એ કહી શકે તેમના શીલેવંદ આત્માની પ્રતીતિ કરાવે છે, જેનો અનુભવ અમને તો
સદા થતો જ રહ્યો છે. એટલી જ પોતાના આત્માની ને નિવૃત્તા એમણે એ રોગ સામે
પ્રબલ પુરુષાર્થ બેઠીને પ્રજામાં ફાળવી; અને ધરિણી, 'સેન્ટ રેફેલ'માં પ્રવેશી
ચૂકેલા એ દરદીએ મૃત્યુને પાછું આજીવું આપી ને જ્યારે એ પેડાએલા એ જીવનચુકના
સાક્ષી તરીકે એમનો આ લેખ સંવિશેષ ભાગમણુ સાથે વાચકો આગળ રજૂ કરી છે બીએ.

દિંદમાં આ રોગ ધણેા વધારે છે, જ્યારે તેની સારવારનાં સાધનો
ધણાં અલ્પ છે એ સીધી ઓડી કમનસીબી છે. સારવારનાં સાધનો
એલાં દોનાં ને એકે કે જેને જેને આ રોગ લાજ પડે તે દરેકને પછું
સારો થતાં સુધી તેને જીવી આરિપટકમાં રાખીને સારવાર આપી
શકાય. ધણુ આને તો દર ૩૦૦ રૂડી દીઠ ફક્ત એક જ માણસની
સારવાર થઈ શકે એટલી બધવરયા છે. આઝીના ૧૯૯ જ્યાં ૬૪ ધણુ
સારવાર ન મળવાથી આ રોગનો ફેલાવો સમાજમાં ફરી રહ્યો છે.
અત્યારે દિંદમાં કેટલી સમગ્ર છે અને કેટલી દોષી ને એકે તેના
નીચે આપેલા આંકડાઓ સાધનની અલ્પતા કેટલી છે તે બતાવે છે:

આત્યારની સગવડો	દોષી ને એકે તેના
આરિપટક	૧૧૯ ૪૦૦૦
ખાટલા	૧૨,૦૦૦ ૫,૦૦,૦૦૦
નિજીવત ડોક્ટરો	૩૦૦ ૧૫,૦૦૦
નર્સ આરિ	૪૦૦ ૧૨,૦૦૦

કપર જ્યાં લેલી સગવડો પેદા કરવા માટે પાયાના ખર્ચ તરીકે
૪૫૦ દરોડ રૂપિયા ને એકે, એકિસવાને આરિપટકો અલાવા માટે
દર વર્ષે ૬૦ ક્રોડ રૂપિયા ખર્ચવા લાગ્યે. ધણુ આને તો દિંદમાં
માણસ દીઠ દર વર્ષે ફક્ત આરૂપી રૂપિયા તેના આરોગ્ય માટે ખર્ચ-
વાય છે, જ્યારે ક્ષયરોગને માટે તો ફક્ત ફૂં પાઈ જ વપરાય છે.
આ વસ્તુ જ કેટલું પ્રબંડ કાર્ય કરવાનું બાકી છે તે બતાવે છે.

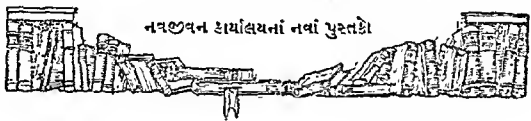
હિંદુસ્તાન આજ બન્યું છે, એટલે આખાની સરકારે આ
પ્રમ્ન હાથમાં લીધી છે. ધણુ સરકારની આર્થિક રિપતિ અત્યારે
એટલી નબળી છે કે તે એકથી આ પ્રમ્ન ઉકેલી શકે તેમ નથી. જ-
નતાને સહકાર મળે તો જ આ નરિલ સમસ્યા જલદી ઉકેલી શકે.
તે માટે હિંદુસ્તાનમાં ધણેકો જ વખત એક નવી પદ્ધતિથી આ
માટે નાણાં લેગાં કરવામાં આવનાર છે. ઠગુજારુકોસિસ એસો-
સિએશન આંધ્ર બંદિયાના સહકારથી મહાત્મા ગાંધીજીના જન્મ
દિવસથી, એટલે કે બીજી ઑક્ટોબરથી, ક્ષયરોગ-નિરોધી ચોરસો
સર કરવામાં આવનાર છે. તે દિવસથી ક્ષયરોગ-ટિકિટો (Tuber-
culosis Seal) ને વેગાણુ શરૂ મયો. તેની કિંમત ફક્ત ૧ આંગો
રાખવામાં આવી હોઈ કારતની દરેક ચોરસ આંદિસેપી તે મળ્ય
શકશે ચોરસદાર અને પાકીટ કપર ચાલુ પોરતો જ ઉપરોત આ
ટિકિટ અગ્રિકારીતે ચોટાડવાની પદેશી. એ રીતે ને પૈસા લેવા થશે
તેનું ફૂં કરી તે રજીસ્ટ્રેશન સિસ એસોસિએશન આંધ્ર બંદિયાને
સોંપશે, જે, ક્ષય રોગના અટકાવ અને ઉપચાર માટે તે વાપરશે.
આટલેમાં છાપાકરી આ ટિકિટ ચોરતની ટિકિટ ને જીંદો દોષ છે
પર મેર તરફ આંતરરાષ્ટ્રીય આરોગ્યચિહ્ન તરીકે જે કૌસ દરો.

આ નતની ક્ષયરોગ-ચિકિત્સા કાઠવાની પ્રથમ કલ્પના ૧૯૦૩-માં ડેન્માર્કના એક પોરટબેનને આવેલી. નાતાલના દિવસેમાં જ્યારે તે ખૂબ મોટી રાત્રિ વિજાગવાર ગોઠવતો હતો તે વખતે રસ્તામાં ભટકતાં ક્ષયરોગી બાળકોને વિચાર તેના મનમાં રમી રહ્યો હતો અને તેમને કેવી રીતે મદદ કરી શકાય તે વિચારી રહ્યો હતો. તે વખતે એકાએક તેને વિચાર આવ્યો કે જે દૈવક કામળ અને પાર-સદ કપર આજ પોરટબેન કપરાંત એક વધારાની ચિકિત્સા ચિકિત્સામાં આવે તો એ ચિકિત્સા પેલામાંથી પેલાં રોગી બાળકોને જાણી શકાય. બીજા પોરટબેનને તેણે આ વિચાર કહ્યો એને તે ગમ્યો. પોતાની આ યોજના લઈને સી ડેન્માર્કનાં શાળાઓ પાસે ગયા. તેમણે આ વિચારને ખૂબ આનંદથી વધાવી લેતાં ૧૯૦૪ની નાતાલમાં આ નતની ક્ષયરોગ-ચિકિત્સા પહેલવહેલી ત્યાં નીકળી અને તેને આજુબારી સફળતા મળી. પરંતુ વર્ષ દેશના દૈવક માણસો સ્વેચ્છા રાશિ ચિકિત્સા વેચાતી લીધી. એ ચિકિત્સાની આવકમાંથી ડેન્માર્કમાં એક મોટી રાશની આંદરિયદ શંકાક, જેમાં પેલાં ક્ષયરોગી બાળકોની સારવારની જવાબદારી કરવામાં આવી. ડેન્માર્કની આ, અભિનવ પદ્ધતિને તરત બીજા દેશોએ અપનાવી લીધી. અમેરિ-

કાએ ૧૯૦૭માં એ જ પ્રકારની જુએશ શરૂ કરી અને ત્યારથી દર વર્ષે આખી ક્ષયરોગ-ચિકિત્સાનું વેચાણ ત્યાં કપાટાથી વધતું જ રહ્યું છે. ૧૯૪૮માં અમેરિકાના રાષ્ટ્રીય ક્ષયરોગ મંડળે ૨ કરોડ ડોલર આ રીતે એકઠા કર્યા હતા. આ નતની ચિકિત્સાનું વેચાણ હોન્ડા, હોન્ડેડ લશા સુદાપના ધણાખરા દેશોમાં દર વર્ષે થાય છે.

દિંદુરતાનમાં પહેલી વખત જ આ અભિનવ ચિકિત્સાનું વેચાણ બીજા આફ્રિકાનરથી શરૂ થયો અને ૨૬ મી નવ-સુઆરી ૧૯૫૧ સુધી ચાલુ રહેશે. તે વખતે દેશને પ્રત્યેક નાગરિક અને તેટલી વધુ ચિકિત્સા ખરીદી એમ સહેલે અપેક્ષા રહે છે. દેશને ખરીબમાં ખરીબ ચિકિત્સા પણ આ ચિકિત્સા ખરીદી શકે, અને એ રીતે દેશના આ કાર્તિક યુગને દાંડી કાઠવાની જુએશમાં પોતાના ચલાસકિત મલો આપી શકે, તે માટે ચિકિત્સા કિંમત આના જેટલી એાંબી રાખનામાં આવી છે. પ્રલના આ યાગુને જે કરવામાં પ્રલએ જ પેટો લાગ લેવાય છે, આ ચિકિત્સાનું કેટલું વેચાણ થાય છે તે પરથી અમણે આજ પ્રલ તરીકે આપણા પોતાના અતિરમ મદરવના પ્રતાનું કેટલું નવન જ્ઞાન કાર્તિક અપનાવ્યું અને રીતે દેશની આન મરણીએ છીએ તેનું માપ નીકળશે. મઃ. ડ. માહુડીકર

નવજીવન કાર્યાલયનાં નવાં પુસ્તકો

દમણાં દમણાંનાં નવજીવન કાર્યાલયનાં પ્રકાશનોમાં કદાચ સૌથી વધુ લોકપ્રિય યજ્ઞેનું પુસ્તક તે મહાદેવજીનાં કાવ્યરી. તેનો વિશેષ ભાગ (દિ. શ. ૩-૦-૦) દમણાં જ બહાર પડ્યો એમાં તેજી ગ્રાંધીજીનાં અંતેવાસી બન્યા તે શરૂઆતના મળે (દિ. ૧૬૧૭) થી તે ૧૯૬૬ સુધીનાં જીવન કાવ્યરી આપેલી છે. એ આખી માળને વિષે તો બીટલી ન બહામણ કરવાની હોય કે એ વસાવી શકે તે સૌ વસાવે અને બાંધેનાં વાંચે અવગર. મહાદેવજીનાં ગ્રાંધીજી આપે એકાદા તે પૂર્વેનું એમનું ચરિત્ર એ રાપરી માટે જ પ્રતાપ રૂપે, એમના નિઃશંક મિત્ર થી નરદરિમાઈ વરીએ લખેલું. પણ પછીથી તે સ્વતંત્ર રૂપે જ બહાર પાડવાનું હતું. દમણાં જ તે પણ મહાદેવજીનાં પૂર્વચરિત્ર (૦-૧-૨૦) એ નામથી બહાર પડ્યું છે. તે કમળાનંદિયોગીનાં રસોએ એ તે ખાસ લાંચવા જેવું છે. એવું જ બમની પ્રલ માટેનું લોકપ્રિય યજ્ઞેનું પુસ્તક તે શ્રી ચંદ્રશેખર સુલતન લખેલું સીતાવલ્લભી (૧-૦-૦). સામાયજીકાની રાશની મુંદર વલ્લભાસ જાણતી માલિની આખી બાંધીની માલિની જેવળવા માટે બાળકોને સ્વપ્રજાત દરજા દરકિત કરવું આ પુસ્તક આખી વખત પ્રકૃતિ થઈ જ ને તેના શેષકારને પુરાશે છે. વાગુગૌરી એમલો દર્વેનું એ, કાકાકાદેવ કાલેલકરનાં 'આપુની જાંબી' નામના ગુજરાતી પુસ્તક જે જ જ, મળ દિંશીનો મશાલી અનુવાદ છે. (૧-૦-૦). આપણા નંબર અને તરખિય (ચિત્રકામાં) એક શ્રી કિશોરલાલ મશાલજીનાં જેવું પ્રજાવતું પુસ્તક સમજી કાઢિત પણ બીજા આશરિમાં પ્રવેશવું છે (૧-૦-૦). એ સમયે જ સાવચરની એકાગમ સુધીનાં એકમ જાળ તરખાં અને વિચારજ્ઞાના પરિજ્ઞામ રૂપ કેળવણી વિષયક લેખોનો એમદ કેળવણી વિકાસ નામથી બહાર પડ્યો છે (૧-૦-૦). જીવન વિષે પોતાની આગવી દિક્ષિ પ્રસાવનાર ગ્રાંધીજી મૂળથી જ એ

વિશિષ્ટ કેળવણીકાર હતા, એ તો આને સ્વીકારવું છે. એમાં જ કેળવણી કરવાનાં છુટક લખાણોના, તળકાવાર, વલ્લ સંક્રમો આ જ સુધી પ્રકટ થયા છે તેમાં લખેલો કરતો સંક્રમ પાયાની કેળવણી (૧-૦-૦) દમણાં જ બહાર પડ્યો. તેમાં એમણે ઉદ્ધા ઉદ્ધા કરવાના રાષ્ટ્રની સામેનિક કેળવણી ઉપર લખેલાં લખાણો છે. એ ઉપરાંત પ્રીતિશિશુએ તે એકવચના રચનામાં ગાંધીજીને સર્વ સંક્રમ સમી માલિની રૂપે પુરિલ છે. લેખકો: ચિત્તલસા કાકારી અને રામચંદ મોગણ ૦-૧-૦; આપણી પ્રલમાં પાયાની જે વલ્લ બાળકોનું જ્ઞાન પૂરું નથી બીજી (ચંચરશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર અને અધારશાસ્ત્ર) એ પેરી બીજા આધારશાસ્ત્રના આગામી તો પ્રલ નિર્ધારિ અને પુરોષાવલ્લભી જેવું થઈ છે. આને જેવતી પ્રલ લખેલી કરીને તેના ઉપર આપવાના સર્વરૂપ પ્રચલ તરીકે થી અવેરમાઈ પટેલ લખેલું પુસ્તક આધાર અને પેષણો બીજા માત્ર (૦-૧-૨૦) વિદ્યાપીઠે દમણાં બહાર પાડ્યો છે. તે નાના કિશોરો તેમ જ નવા શીખતા પ્રીટે પણ સમજ શકે એ રીતે સંવાદના રૂપમાં તે સમજ બાળમાં નિરૂપે છે. ચાદાતરખીની જાગવિખાત આમકથાના પૂરક સર્વ પુસ્તક કલિજ્ઞ આક્રિકાના રાત્રાચાલકોના ઉત્તરાર, જે નદોઈ મળવું તેનું દવે અને આમ કાંઈકો હઈ સુધારાવધારા સાથેનું નવું સચિત્ર પુનઃમુદ્રણ બહાર પડ્યું છે. ૩-૦-૦. એમાં જ રેલ્યાં મનનીય, ઉપશોધી તે સમય બીજાં પુત્રમુંદરે: ગ્રાંધીજીનું વિખ્યાત નીતિનાશનો મળે: ૦-૧-૦૦; તમા ત્યાગમૂર્તિ અબે બીટ લેખોનું પાંચમું મુદ્રણ, ૨-૦-૦; કાકાકાદેવ કાલેલકરનાં સાંબમય બાનીમાં પ્રવેશરેશનો અવાજ, ૦-૧-૦૦, અને જીવનનામકાંઈની આમજીવનકેળવણી: આયતોચિત્ર બનતો, બીટો અને દુદા ચાપાકરને નાનકો સંક્રમ, ૦-૧-૦૦.

Our Friends Abroad

[જગતસંપર્ક સાધતો પત્રમિત્ર-વિભાગ]

કૃત્રિયાદો

ગયા એકમાં એમને વિષે બાઈ મધુ દેસાઈ તથા ધનવંત વાળાના ફિરિયાદ-પત્રોનો ઉલ્લેખ હતો તે ન બચીને વિષે ફરી શ્રાવ ધનવંત વાળા તરફથી તથા નવાબ મોહસીન એમ. મથકે તરફથી ફિરિયાદોના બીબ પત્રો મળ્યા છે. આ રહ્યા તે પત્રો:

(૧)

મેં આપને છેલ્લા પત્ર લખ્યા પછી પણ ત્રણ પત્રો દીના બહેનને મોકલ્યા હતા, ત્રણેય Refused થઈ પાછા મળ્યા. જેવું આશ્ચર્ય પડેલાં લાગણીજનક જવાબ નહિ અને પછી પાછા વાદરે, મિત્રાચારી! ઉપરના ત્રણેય પત્રો હું આપને મોકલું છું. બહેન વિસાયાં છે નાંભૂ મેં એમને સંબોધી કાન્ય લખ્યું હતું. છતાં હાથરે નચીયા! દીના બહેનને મારા શુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમની કિમત ન સંકાઈ... બહેનને પ્રેમ-ભાઈબહેનને પ્રેમ-મિત્રમિત્ર-વચ્ચેના પ્રેમ એ શું હોય છે એની અજર નથી લાગતી...

—ધનવંત વાળા

(૨)

મને જાણવામાં આવ્યુંકે થાય છે કે 'કુમાર'ના 'Our Friends Abroad' વિભાગ દ્વારા મને કેટલાક સારા પત્રમિત્રો મળ્યા છે. પરંતુ એક બહેન પત્રમિત્ર તરફથી મને એ કડવો અનુભવ થયો છે તે તરફ હું આપનું લક્ષ્ય દેવું છું.

'કુમાર'ના વર્ત્ત ૧૬૫૦નાં અંકમાં મળકુર વિભાગમાં (નં.૫૦) ૧૬ દીના મથકીઈ નામ મારા વાચકવામા આવ્યું. મેં એમને રિફિર... અને પત્રમિત્રતા માટે આગ્રમણ આપતો પત્ર મુજબનીમાં 'કુમાર' એના પ્રત્યુત્તર એમણે અંગ્રેજીમાં આપવાં લખ્યું કે તેઓ પર મારા મુકર પત્રની ધણી ન સારી છાપ પડી છે અને તેઓ મારી સાથે પત્રમિત્રતા અને રિફિરમિત્રિય કરવા માટે ખુશી છે. તે સાથે તેમણે બુદ્ધિશીલ હોયોની રિફિર તેમજ રિફિરની નવી રિફિરટાની મારી પાસે પ્રથમ માગણી કરી અને અદલાખાવડી માટે પૂરતો વિચાર સમયના જણાવ્યું. આથી મેં તેમને રિફિરની નવી રિફિરટા માહિતી તથા બુદ્ધિશીલ હોયોની ચાલીસ ગણ કુચ એસી રિફિરટા મોકલી, અને અંકમાં તેમને એ કીડ લાગે તે મોકલવામાં આવી નથી. બહેન તેમણે બીજી રિફિરટા હજી મુખી મોકલવામાં આવી નથી. બહેન મેં તેમને ત્રણ પત્રો લખ્યા કે Refused થયને મને પાછા મળ્યા છે. મેં તેમને છેલ્લા પત્રમાં જણાવેલું કે તે આપની પત્રમિત્રતા માટે અનિચ્છા હોય તો તે બદલ ખુલાસો કરતો પત્ર લખશે અને મારી મોકલાવેલ રિફિરટા પરત કરશે. પરંતુ આ પત્ર પણ રચી રાયા વિના ન પાછો આવ્યો છે. Refused થયેલા પત્ર પર Refused by M. M. Fakir એવી રિમાર્ક પોસ્ટ ખ તા તરફથી કરવામાં આવેલો છે. એટલે મને આમાં કંઈક એક લાગે છે.....

હિર, ને હશે તે. પરંતુ હું આપતાથી એટલી આશા રાખું છું કે આપે આવા વૈકલ્પ પત્રમિત્રોનાં નામ 'કુમાર'માં લઈને કરવાં નહોતે અલબત્ત, આપને એ કેમાં પરત પુરાવા સાથે ખાતરી થાય ત્યારે આપે જરૂર અન્ય પત્રમિત્રોને એવળી રૂપે આવા વૈકલ્પ માહિતીને લઈને કરવા હિતકર્તા છે. આવી માહિતીની નેમ કેવળ ૧૨૨ (સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૦)

રિફિર વગેરે પચાવી પાંચવાની ન હોય છે.

'કુમાર'માં આગળ પછુ કેટલાક પત્રમિત્રોને આવા કડવા અ બ્લો થયેલા-એ મતજનનાં લખાણે પ્રસિદ્ધ થયાં છે. 'Our Friends Abroad' વિભાગનો આ રીતે એટલે કે પચાસ કરતાં માણસે ઉપાસા પાડી કોઈ નરી હિત પહેલાં આવા પર વિચાર કરવો જરૂરી એ ન.

સિ. આપનો સાચો, મોહસીન મીમ. મે. તા. ૬. ઉપર જણાવેલ બહેન સાચો બચ્ચવદાર સત્યતા ખાતરી માટે આપને જરૂર પડે તો મોકલીશ.

●●● આ બંને પત્રો વાંચીને અમને લાગુ દુઃખ થયું છે. લાગુ જાને અમે કહીએ તમે અત્યંત લાગુગીરતા થયા છે. પ્રત્યુત્તર ન મળે કે પત્રો પાછા મળ્યા તેથી હારે 'રેનેલેન્સ' ગળીને તેને મોકી એ પત્ર રૂપ માની આમ લાગુગીરતું થયું હતાપણુ, દિવસે વ્યવહાર નથી. વ્યવહારમાં વારતાવિતતાનો સામનો કરવો જોઈ, અને જનામ મથકે જેનું સ્વચ્છ વતણ અપર્યાય કરવું જોઈએ. બ દીના બહેનને આગ્રમણ આપીએ છીએ કે તેઓ આ બાબતો સાચી પરિસ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પાડે.

(૩)

આજ માસનું 'કુમાર' વાંચ્યું. મારા અનુભવની અને જાણે ફિરિયાદથી લાગે છે કે મોટા ભાગના મિત્રો કુમ પ્રસિદ્ધિ માટે કે કામે કંઈક છીએ એ માટે ન 'કુમાર'માં અંગ્રેજી લખાવતા હોયો આ અટકાવવા મને એક વિચાર રુજ છે.

મારા પર પ્રમાણે 'કુમાર' એક 'પત્રમિત્ર-ગેઝલ' કહેવું ને ગેઝલના સ્વચ્છ થવા માટે અનુકૂળ હોયો. આથી ને મિત્રો ન દિવસી ન પત્રમિત્રતા ચાલતા હશે તે ન સ્વચ્છ થશે. અને અનુકૂળ નિયમો કરવા. આ નિયમોના ભગ હરે. અજર કોઈ પત્રમિત્રની ફિરિયાદ આવે તો બંધ કરવાને સંરક્ષામાંથી રખ આપ ને ગેઝલની સ્વચ્છ-શીતી ઉપચોમ ગેઝલનું ખૂબ કાઢતાં થશે તો તેમાં ગેઝલનું જોડા મુખપત્ર પણ કાઢવું, જેથી આ સંરક્ષા કાલ અંતર રાષ્ટ્રીય થયું જાય....

—પ્રદીપ

●●● આ વિભાગ ચલાવવા પાછળ અમારો હેતુ વસ્તુક મિત્રો માટે સરનામાંની આપસેના મિત્રવચન બનવા ઉપર બીજે વિશેષ નથી; તેમ હાલ એના કોટ મર્યાદાવિરતાર કરવા નથી ઇચ્છતા છી, પેસાના દિસાન, નિયમો, તેના અમલી કરવા, તેના સાચાજોડાપણના ન્યાય, એ બધું અમે નહીં જો, જેવતની બંદાર છે. આથી ન અમે પત્રમિત્રની સંરક્ષા કાઢનારા છી કહીને સ્વચ્છ ને પેસાનાઓ, અનુકૂળ રકમ ગંગાપત્રોને રિફિરટા દિવસગળનાં લેણેલા આદિ મોકલનારાઓ, વગેરે 'અવેરતા' કરે સરનામાં પણ નથી છાપતા. 'કુમાર' માત્ર એ મિત્રોને મેળવી આવી નાર ત્રીજે મિત્ર ન બનવા કહે છે, અન્ય કશું નહિ

(૪)

આપે જાનું ફરેલી ફિરિયાદને મારણે મારા પર એ દિવસ અજ એજનનામો પત્ર આવ્યો છે કે તે સારું પર અમેરિકાથી એક

પાંદડાંનો છાપ-સંગ્રહ

એક નવો સંગ્રહ-શીખ

રિક્ટો સંધવાનો શીખ જેમ છવનભર આવે છે, તેવો જ અણખૂટ આ શીખ છે. ઝાડનાં પાંદડાંની કાર્યન-છાપ લેવાનો. એક વિખ્યાત વનસ્પતિશાસ્ત્રીએ કહ્યું છે કે સમગ્ર જીવજાતો જોયા બતાવનાં જ રહેશે ત્રજુસો ઉપરાંત તેા થાય છે. એ સિવાય નાનાં ઝાડ, ઝાડ, વેલ વગેરેનાં તેા જુદાં એટલે જીંધીરજીંધીરજો પોતેના ખેત અને પરિશ્રમની શક્તિ હોય તેા આ શીખ તેા છવનભર આવે તેવો છે. આપણે ત્યાં તેા કાણુ જાણે, પણ પશ્ચિમના મુલકમાં તેા આ શીખ કીકીકાપાપક છે. એક અભૂતપૂર્વ સંસ્કારકે ૫૦૦ થી વધુ ઝાડનાં પાંદડાંની છાપ એકઠી કરી છે; અને એ તેા નમતામી કહે છે કે આ ક્ષેત્ર એટલું વિશાળ છે કે આ તેા કદાચ મારી સંસ્કારક છે.

એમાં સર્વિત્ર પણ જાણુ નથી જોઈતાં. થોડા ડ્રોઇંગ વેપર: કુલરકેમ કાગળના કાનના હોય તેા કીક, જેથી નાનાં પોંદડાં પાનની છાપ લેવાને પૂરતો અવકાશ રહે, ને પેન્સિલ-કાર્યનના થોડા કાગળ. તેને 'પેન્સિલ કાર્યન' જ કહેવું. બીજે કાગળપરારીકરેના કાર્યન વેપર આવે છે તેના પરના કાર્યનના પર જાણુ સખન લેવાથી અપ નથી લાગતો. બીજુ જે યોજી જોઈએ તે 'x'p'ના ગોપના થોડા પાટળા (અરધા પાર-કીકા નેવા) કાગળને એક બ્લોકિંગ વેપરનું પેડ. બ્લોકિંગ પેડ ન હોય તેા છાપના થોડા કાગળ પણ ચાલે; કેમકે ઓને કપચોમ તેા પોષી ખાલી તરીકે કરવાનો હોય છે. શરૂઆત કરવા મટી એવા પાંદડાંપસંદ કરવાં જોઈ જલકી બાળુએ નસો અને દેવાએ વેપરને કપસો લેવા દોય. પહેલાં તેા બ્લોકિંગની આદી ઉપર કાર્યન વેપરને ચતો મૂકા, જેથી તેની કાર્યનની બાળુ ઉપર રહે. પછી, પાંદડાંની પાછલી (રેખાવાળી) બાળુ તેને અડે એવી રીતે તેના પર પાંદડાને મૂકા. હવે, એ પાંદડા ઉપર પાટળો કાગળ મૂકીને તમારી આંગળાનાં ટેપરકે એકઠાના નખ ધસીને ફિચર ને સખ્ત દાળ આપા. પાટળા કાગળ સોસરી પાંદડાંના કાગળ હડાવી કાઢીને પાંદડાને ઓફે બાગ દબાવ્યું વિનાનો રહી ન બચ તેની ચોક્કસાઈ તમે કરી શકો. પાંદડાની વિનાર ઉપર ખાસ કાગળપૂર્વક કાળ આપજો, અને કયાંય જરાયળુ કરચલી ન પડે તેની ખાસ તાકેદારી રાખજો.

આ રીતે આખા પાંદડાની સપાટી પર પૂરતો કાળ આપાદ ખચાની ભારતી શાય, એટલે પાટળો કાગળ હડાવી કાઢીને પાંદડાને ધોરે રહીને કાર્યન ઉપરથી ઉમેડી શો, ને ખારીકાઘથી તેની નાનાનાં નાની રેખાઓ ઉપર પણ કાર્યન લાગી ગયો છે કે નહિ તે તપાસી જુઓ. હવે ઓની છાપ લેવા માટે, માદી ઉપર ડ્રોઇંગ વેપર મૂકીને તેની બેજાબર વચ્ચે છાપ ખંડે એ રીતે, પાંદડાની કાર્યનવાળી પાછલી

બાળુ મેકાવે, ને ફરી તેના ઉપર પાટળો કાગળ મૂકી, ખૂબ સાવ-ચેતીથી આગાત્રની માર્ફક જ આંગળીએ વડે ધીમેા પણ સખ્ત રિચા કાળ આ પી ધસો. જોને પાંદડું લેશમાન ખસી ન બચ. કાળ પાંદડાની અમરેયા તરફથી બદાર વિનાર તરફ ભેગ એ રીતે આપવો, અને પાંદડાને કોઈ પણ આમ-એક પણ દેવા કે વિનારને સીધામાં સીધો ખૂણે. કાપ્યા વિનાનો રહી ન બચ તેની તકેદારી રાખવી.

હવે પાટળો કાગળ હડાવી, હળવે રહીને પાંદડું ઉમેડી શો. જો કાળ ચોક્કસાઈપૂર્વક ને સંપૂર્ણપણે રેખાકાતાર આપ્યા હશે તેા પાંદડાની બાળુની રચના ને સુરેખ છાપ કાગળ ઉપર પડી રહી હશે. જો પાંદડું ખસી મળું હશે તેા છાપ ચોક્કસ-ચોક્કસ ગચેલી આવી હશે.

જોકે બધા જ પ્રકારનાં પાંદડાં આ કામ માટે અપ નથી લાગતાં. કેટલાંક પાંદડાની મધ્યરેખા વોલ્ટી બધી બની હોય છે કે બીજુ દેવાએ ઉપરનથી પૂરો કાર્યન લાગવા દેતે કે નથી પૂરી છાપ ઊડવા દેતી. કેટલાંક પાંદડાં એવાં મુલાયમ હોય છે કે કાળ જ સડન નથી કરી શકતાં. અને જરા અગાધ કાળ લાગતાં-ધુકાઈ જઈને તેમાંથી રસ નીકળવા માંડે છે. પછી વાર પાંદડું તોડવા બાદ તેને એક ફિચર રહેવા કળને બીજે ફિચરે છાપ લેવાથી પાંદડું કડક થાયને લીધે વધુ રેખા ને સુરેખ છાપ બીડે છે. આવી નાનીનાની ધુરંદોશી પણ કલ્પિત નહોતી, ને તેના આવા ઉકેલ પણ નીકળી આવશે. પણ જોપી તેા આ શીખમાં જોર રસ વધશે.

આવો સંગ્રહ જેમજેમ એકઠો થતો બચ તેમતેમ તેને જુદા-જુદા વર્ષમાં મોકલતા જાણુ. કોડાં રહે, નેમકી ડાડ, વેલા, કુલ-ડાડ, અનાજ ને રાકમાણ વગેરેનાં પાંદડાં, એવાં વર્ષોકરણ કરીશકાય. નાનાંનાનાં પાંદડાં હોય તેા એક કાગળ ઉપર ત્રજુઆર છાપ પણ મેકલી શકાય: પણ જાણુ બીચ ન થઈ બચ તે જોવું. ફરેકની નીચે તેવું નામ તથા છાપ લીધાની તારીખ મુકાડ અગરે જ લખવાં: અને ફરેક કાગળ ઉપર પાટળો સીધો પતંગિયા કાગળ-અરજિયા કાગળ (ટ્રેસિંગ વેપર) લગાડી દેવો, જેથી મસારાથી છાપ બુંસાઇ ન બચ. પાનાં ફેરવતાં ફેરવતાં પણ ઘસારો ન લાગે તેની કાગળ રાખવી.

જરા કાગળપૂર્વક રોધા મલાવીશો તેા બજારો કે આપણા દેશમાં ઝાડની એકાદી વિષયક વિવિધતા છે કે આ શીખ સંસ્કારિત ચાકમા ન કરે: બાગબગીચા, વાડીખેતર ને આગેઝોડના ધૂમીધૂમીને એકઠાં કરવાની તમામ જોઈએ. અને તમારા કોઈ મિત્ર કે સગાં-સંબંધી પરમાર્થ-પરદેશ રહેતા હોય તેમની પાસેથી પણ ત્યાંનાં આવનનાં પાંદડાં મંગાવીને તમે તમારા સંગ્રહમાં વડી કરી શકો.

એક સારું સમાચાર

સુખરાત કલાકલાપ. શોધાત્રય નીચેલા છ-૭ રંગચિત્રોના જ એ સંપૂર્ણ નકલોત મળતા તે હવે ફરી છપાય છે. અને એક નવો સંપૂર્ણ વધારો: એટલે કુલ ત્રણ. ભારતીય કલાકલાપ: ઉપરના સંપૂર્ણ નકલોત ને પછી સુખરાત સિવાયના અન્ય ભારતીય પ્રાચીન-અર્વાચીન કલાકારોનાં છ-૭ રંગચિત્રોના જાણુ નવા સંપૂર્ણ પણ સાથેસાથે તૈયાર થાય છે. એકાદ માસમાં બહાર પડશે.

નરસિંહરાવ લોખાનાથ (અનુ. પૃ. ૩૦૮થી ચાલુ) હતા—૨૫. પ્રસન્નકામર, અગદાવાઈમાં ‘કુમારભાઈ’ નામે બલ્લીતા ધર્મલા પોલીસ અચલદાર, કુમારભાઈ નરસિંહરાવનાં મૃત્યુ પછી ત્રણ વર્ષે ગુજરી ગયા અને એમના પુત્રો શ્રી અરુણાનંત તથા શ્રી નિશિહાનંત આને અગદાવાઈમાં જ રહે છે.

પ્રથમ પત્નીના અવસાન પછી નરસિંહરાવ જીવનના સમ- માં એમને પરચવા તે શ્રીમતી સુશીલાબહેનને સદસ્યાર દીર્ઘજીવી નીવડ્યાં. શ્રી સુશીલાબી એમને ત્રણ સંતાન યુવાં: હિમિલા, ન- સિનહાનંત અને હર્વગિલા. આ ત્રણે સંતાને નરસિંહરાવના જીવનમાં જ મૃત્યુ પામ્યાં. હિમિલા ૧૯૧૩ની આખરમાં એક જ બાલક પુત્ર પ્રેમહરને મૂળીને ગયાં; નસિનહાનંત ૧૯૧૫માં ગયા; હર્વગિલાબહેન ૧૯૩૨માં ગુજરી ગયાં. એમની બે પુત્રી આ સો. કુરંગી તથા સો. ચિત્રા આને સુખદર્માં રહે છે.

સુખદર્માં નરસિંહરાવ નેકરીમાંથી ૧૯૧૨માં નિવૃત્ત થઈને વાંદરા નામના પરમાં સમુદ્રતટે ‘બ્લુ બેન્કસ’માં રહ્યા અને ત્યાં લગભગ એક વર્ષે આવેલે હિમિલા અને નસિનહાનંત એ બે પ્રિય સંતાનોના મૃત્યુના દાહલુધા એમના પર પડ્યા. ત્યાંથી ૧૯૨૬-૨૭ માં નરસિંહરાવ સાંતાકુચ આપ્યા અને ત્યાંથી થોડાં વર્ષે રહીને ખાર રહેવા ગયા. એ સમયે તેમણે નિવાસસ્થાન બંધવું. ત્યાં, ૧૯૩૨માં સો. હર્વગિલાએ, અને ૧૯૩૪માં ૨૫. હિમિલાના પુત્ર પ્રેમલે પરલોક- ગમન કર્યું. ૧૯૩૬માં પત્ની સુશીલા ગુજરી ગયા.

ઉપરાષ્ટ્રપરી પહેલા આ અસહ આપાતો નરસિંહરાવે, આશ્વા- સન આપવા આપનાર સાંતું આશ્વાસન પામે એવી અડમ દિશ્મત અને અવિચલ ઈશ્વરપ્રદાથી સંવન કર્યા. એમના હૃદયના ઉદ્ગાર અને પ્રસંગે, ઈશ્વરે જે નાખે તે આદેશને સંવન કરી લેવાના અને ઈશ્વરની આજ્ઞામાં આકરી કસોટીમાં પરાજિત ન થવાના દૃઢ નિશ્ચયની પ્રતિતિ આપતા.

આ રૂઢ દૃષ્ટી પર પહેલા સર્વ આપાતોમાં આજરનો આપાત ત હૌદિય પ્રેમહરનું મૃત્યુ. અનેક ઉપચારો છતાં ટાઈફોઈડ વધતો જ ગયો અને ઉપર મૃત્યુની રાખી લા. ડાહર, નરસ અને બે મિત્રો ભગતા હતા. અંધારાની વીત્યા પછી એક પ્રકારે પ્રેમહરને મૃત્યુ પ્રતિ પ્રયાણ સ્વરિત થવા લાગ્યું. એ ઉપસી ફેલે રૂઢ નર- સિંહરાવ અને રૂઢ સુશીલાબહેન—બે પુત્રીએ અને એક પુત્રને ગુમાવીને-દુઃખી થઈ ચૂકેલાં આ બંને—પ્રેમહરની મૃત્યુસંસ્થા પાસે આભ્યાં. પ્રેમહરનું મુખ દેખાવે તે રીતે બંને આંગડાઝ લેતાં રહ્યાં. પ્રેમહર ગયા, અને આ દંપતી એ ફાલે ન રહ્યાં, ન પશીનું કંઈ બોલ્યાં. માત્ર એક પ્રજ્ઞાપ્રભુમય ઉલ્લા આશીર્વાદ દોહિત્રને આપ્યો: ‘પ્રેમહ, હું પ્રજ્ઞાના દરબારમાં જઈ છું; ત્યાં સુખી રહેજે.’ બસ; આ આશીર્વાચન મેં ૧૯૨૬ ઉપસીને બંને જણા સાંભળ્યું. ધીમે ધીમે, ચોતાના સુવાના જોરમાં ગયાં, મોતપોતાની પથ- રીમાં સતાં, અને સતાં તે સતાં. ત્યાંથી ફરીથી સાંભળ્યું એ જણાં ન જ નહિ પરંતુ, સંખ્યાચરત રિયલિમાં, આશ્વાન્યની ક્રિયા કરતાં, મરણ પામેલા બાળકોનું રમણ કરતા, પ્રજ્ઞાની પ્રાંચના કરતાં, એ બંને, એક પછી એક, પ્રજ્ઞાધામમાં સ્થિતબધાં.

શ્રી નરસિંહરાવે તમા શ્રી કેશવલાલ કુલે ૧૯૩૩માં ઉપમા વર્ષ- માં પ્રવેશ કર્યો એ પ્રસંગે એમની બંનેની જગ્યાએ અગદા- વાઈની ગુજરાત વનકિયુલર સોસાયટી (ગુજરાત વિદ્યાલય)એ કરાવ્યું. ફરમાવડે પ્રેમહ મરણ પામ્યા હતા. ૧૯૩૪ના નવમ્યાસીમાં ૧૦મીથી ધારેલી જગ્યાની રાઈફ નહિ, ને ૧૯૩૪ના મે મહત્તમાં ૧૦મી (૨૫/૩/૩૪ ૧૯૫૦)

‘શુદ્ધિપ્રકાશ’નો, ખાસ અભિનંદન આંક કાઢીને એ બંનેને સમર્પિત કર્યો. વીંધેવારે સાહિત્ય સત્રાએ પણ અભિનંદન મોકલ્યાં. ખાસી સાહિત્યસત્રાએ ખાસ મેળાવટો કર્યો, એ પ્રસંગે નરસિંહરાવે કહ્યું હતું: ‘મુનશીએ મને ગુજરાતી સાહિત્યનો લીખાપિતાગદ્દ કહ્યો છે. એ નામને હું ધોમય હોલ કે ન હોલ, પણ આ પ્રસંગે ૧૪મું જુનું કે કેકાઈ અર્જુન બાણુવાળી બાણુસંસ્થા રચેશે તે તે પરમુષ જવાબુ દેવાર છે. માત્ર ઉત્તરાયણની રાત્રે જોતા રહીશ.’ એ પછી એક ઉત્તરાયણ આવી અને પછી, સુશીલા ગયાં. નરસિંહરાવની આજ્ઞાસંધ્યા લખાઈ. બીજ ઉત્તરાયણ આવી. અને બરાબર એ ઉત્તરાયણને જ દિવસે, ૧૯૩૭ના નવમ્યાસીની ૧૪મી તારીખે પ્રસાનમાં, નરસિંહરાવે દેહ છોડ્યો. ગુજરાતી સાહિત્યના બીજા પિતાગદ્દનું પદ પુરવાર કર્યું. નરસિંહરાવ ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રથમ કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. એમનાં, અંગેશમાં બંને ‘હિરકી’ કહે છે તેવાં એમિ- કાશ્યે, ગુજરાતીમાં એક નવું પ્રદાન કરનારાં હતાં ત્યાર પહેલાંના કવિઓનાં કાવ્યો કરતાં તે અનેક રીતે જુદાં પડતાં હતાં. પ્રકૃતિનું સ્વતંત્ર રીતે રસદં દરિદ્રી આન, માનવતા હૃદયમન બાવો અને પ્રકૃતિનાં વલોનો સમન્વય, સમાજમાં વિધવાની દશાનું, બાજ- લગ્ન વગેરે કુદરિઓની બેગ બનેલી જીવી અવદશાનું સમાજીય દ્રવીશુત હૃદયથી કરેલું અંગેશ, એ એમનાં કાવ્યવિષયો નવા હતા. એના વાકન તરીકે રવીવારેલી શિષ્ટ, સંકેતપ્રભુમય ક્રિયાની બાધારોશી નવી હતી; પાશ્ચાત્ય સાહિત્યના સંપર્કથી વિરોધી કવિતાદશિ અને સમપેલ્લીરિતિ નવી હતી. એ એમનાં કાવ્યોના ત્રણ સમ્પદો પ્રકટ થયા: ‘કુમુદમાળા’ ૧૮૯૭માં, ‘હૃદયચીનુ’ ૧૯૨૬ માં અને ‘પ્રવૃક્ષેશી’ ૧૯૩૪માં. નવિનતાનંતના મૃત્યુથી થોડાં મુશ્કેલ થયેલું કવિ-હૃદય અન્ય દિશામાં વળ્યું અને મૃત્યુની, દુઃખની, ચક્રાની, ધર્મની તાવિષ્ક પણ કવિપરિતીતી સમીક્ષા કરેલું ‘રમણ-સંહિતા’ નામનું એમનું કેવળપ્રકાશિત-સમય ૧૯૩૫માં પ્રકટ થયું. આ ઉપરાંત અગવાન સુજના ચરિતને આશ્વર્ય વિરહીકાં બધય રચનાની નરસિંહરાવની કવિતા હતી. તે તે સંપેલ્લીરિતે સમય ન થઈ, પણ સર્વ એકવિન આદેશની નમ્રારાદર કામ્યકૃતિ ‘The Light of Asia’ને આપારે રચાએલાં, સુજનાં જીવન અને ઉપદેશના હૃદયસ્પર્શક પ્રસંગોનાં ખંડકાંધ્યો એમણે રચ્યાં હતાં, તેનો સંગ્રહ ‘બુદ્ધચરિત’ ૧૯૩૪માં પ્રકટ થયો.

સાહિત્યને તેમજ ગુજરાતી સાહિત્યના સહાનંત વેશીદાર તરીકે એને લેખો (સાહિત્યનાં-કૃત્યને સદગા આનંદકરસાદવા ‘વસન્ત’માં લખતા. ગુજરાતી બાષાની નેહણી શાસ્ત્રીયરીતે રેલું હોવી જોઈએ, મળે એ શાસ્ત્રીય હતી તેમાંથી કેવી રીતે કવિપરિતે અશાસ્ત્રીય રૂપ પામી, એ વિષયોની વિસ્તીર્ણ અને વિદતાભરી ચર્ચા ગુજરાતી સાહિત્ય પત્રિષદ સમક્ષ નિબંધ રૂપે એમણે ૧૯૨૬ થી ૧૯૩૪ આચારે એમની નેહણીપદ્ધતિ એકે રવીમાર પામી નથી, છતાં આશાસજ્જના અભ્યારી અને સતતન નિપરજાપાત દરિદ્રી- લેનારા પંડિતો એ નેહણીની શાસ્ત્રીયતા રવીમાર છે. જે નારકો પ્રેમાનંદે રચ્યાં નહોતાં છતાં પ્રેમાનંદે નામે ચક્રાની કેવાયાં હતાં એની સામે નરસિંહરાવે દિશ્મત, સત્ત્વને આગ્રહ અને વિદતાસર્થે પરિચય લેશેને કે હોશી કરતા અટકાવી એ ગુજરાતી સાહિત્યમાં અસદ્દર છે. ને આજરે આને એમની એ સદતને સંપૂર્ણ સંજ્ઞા મળ્યા છે; એ નારકોને પ્રેમાનંદની કૃતિ તરીકે હવે વિદાનો કામલ રાખતા નથી.

એમના પ્રશીલ અવશેષો કવિતાસમીક્ષા, છન્દરચના, બાષા- શુદ્ધિ, આખાની ઉત્પત્તિ, સાહિત્યની મીમાંસા વગેરે અનેક વિષયો-

માં અવગણન કરવામાં હતા. તેથી અપહીનતા, અવકાષાંગની વ્યાપક વિરતીથી ચર્ચા, સારવતી નીકર અને ભારપૂર્વક સમીક્ષણ, એ ગુણોથી અંકિત એમના એ લેખોના ચાર સંગ્રહો 'ગનેઝુકુર' નામથી અવ-
ગણનાની ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પ્રકટ થયા છે.

અને ગુજરાતના અનન્ય પ્રમાણભૂત ભાષાશાસ્ત્રી તરીકેનું એમનું ઔરવંતું કાંચે 'Gujarati Language and Literature' ના એ ભાગોમાં પ્રકટ થયું છે. આ પુસ્તકમાં એ સાગમો છે તે મુળદ્રુતિ-
વિદ્યાના Wilson Philological Lectures તરીકે ભાષ્યરૂપે પ્રથમ વૈદ્ય હતી. એવી જ બીજી વ્યાખ્યાનમાળા—કેટલા વસનદા
માધવજી વ્યાખ્યાનાભા—એણે એ જ મુનિવિસિટીની વ્યવસ્થા
નીચે આપી હતી, તે પણ ગ્રંથ રૂપે પ્રકટ થઈ છે.

પ્રથમ ઇ. ૧૯૨૬માં 'ગુજરાત' માસિકમાં લેખમાળા રૂપે આવે-
લા, તે આગાહી અર્થે સદીની રસમય મુલ્તિઓના પરિચય કરાવતાં
એમનાં આવેળેલાં સંદર્ભિતો, 'રસમય પ્રકર' ના નામે પ્રકટ થયાં.
લેખવિષય વ્યવસ્થિતોના ગુણદોષની રૂપદર્શક રાજ્યવતને કારણે
એ લેખમાળા પ્રકટ થઈ રહેતો જ્યારે અર્થસંપન્ન બની હતી. કેટલાકને
એમાં સુરુચિનો અભાવ જણાયા હતા. એ વિશે નરસિંહરાવે ગ્રંથ-
નિવેદનમાં કહ્યું છે કે 'આ વિશેષમાં દરેક કરવામાં કોઈપણ વ્યક્તિને
કે નહીં આપાત કરવાનો હેતુ રાહમાં આણવાનું હતું નહિ. છતાં
કેળેને જાણ થયાં હોય તો હું નિરુપાય છું.'

'વસન્ત' માં પ્રથમ 'હાનગાત' સંસ્કારી પ્રકટ થયેલી લેખમાળા
'વિવર્તનીલા' એ, તત્પરિવર્તનને આકર્ષકરૂપમાં જ હૃદયકાવ્યકેસરીથી
જન્મ કરવાનો પ્રથમ આપણા સાહિત્યના કાવ્યમય ગદ્યરસનું સોથી
પારદર્શક જ્ઞાપકરૂપ છે. છેક છેલ્લી ટાંચામાં રચાયેલી 'તરંગીલા',
મરણપચારીએ પેટલા ઘોડાના સાહિત્યકેતુમાં પ્રગમતા રહેવાના
દૃઢ નિશ્ચયનું પરિણામ છે.

હવે તરીકે કેમકે દર્શી, ખતિ અને પિતા તરીકે અવસન્ત
શ્રેયમ, ગિત તરીકે પ્રકાશિત અને રનેદવ, ભાષાસાસ્ત્રી તરીકે
ક્રીડિતે જન્મવત્કે રિપારે પહોંચેલા, એવા નરસિંહરાવ વિવેચક તરીકે
કટક હતા. એમની શુભપરીક્ષા આકરી હતી. એમનું દોષદર્શન તદ
અને ફર કરવાનું હતું. વાતવિદ્યમાં પણ ગમે તેવો મહાપુરુષ બન
કરે તો તરંગ કાન પકડાવતા, છતાં એમના માનસને ન્યાય દરવાગી
વરકાર હોય તો કહેવું જ પડે, કે દેખાડે, થોતે કરેલી જલ, એ ખરેખર

રસમય-કવિતાઓ

એક વાર રાત્રે જમીને આમે બધાં વાતો કરતાં જોડાં હતાં. રવ.
નરસિંહરાવમાઈ તે વખતે આજની માંદગીમાં પચારીવસા હતા. મને
તેમણે વાતમાંને વાતમાં પૂછ્યું: 'માધવી, તે મહાશ્વારત વાંચ્યું છે?'
મેં કહ્યું, 'ગુજરાતીમાં 'શુભ મહાશ્વારત' અને 'મહાશ્વારત ક્યા' વાંચ્યાં
હો.' તે વખતે મારી હંમર તેરચોદ વરસની હતી. પછી પૂછ્યું, 'જેવા
અનરસ મુનિના શાપથી અનરસ મધ ગમેલા ને કવિહિરના
જવાબોથી મુન્ન પચેલા શબ્દનું નામ શું થઈ છે?' મેં કહ્યું 'ના'.

વાત પૂરી થઈ. પછી બીજી ઘોડી વાતો કરીને અમે બધાં સુઈ ગયાં.
રાતમાં જોએકે વાળે એમની સારવાર માટે રાખેલી નહે અને
કઠારી-ગામધણીને પહોંચેલા, રાહડોળેલાને, હું તો અમરાઈકે તબિયતરુપ
વાગડી કે શું? વહેલીવહેલી તેમની પાસે મળે ને પૂછ્યું: 'શું છે?'
જ્યારે કડાકાદ્યુર્વકે પહોંચે જવાબ આપ્યા: 'ગામધણી, મતે શાક
આનું! જેવા શબ્દનું નામ નહાય!'

બીજાં એવા ખુદશી રસીકાર કરવાને બદલે જવાબ કરીને છડ્યા
છે, તેથી તેમની કડકાઈ વધતી જતી હતી. રણમાં, અંતર સંપર્ક-
માં એમની વાત રસીકાર, એમની દલીલોના બળને વચ વાધ,
એમના પ્રત્યે જોડેકથી તે એમને અણુમગની બને એટલી રસાસ-
થી વર્તે, છતાં માસિકોમાં એમની વિરુદ્ધ લખવામાં રોજીન્ય પણ
બીજી નય એવા એ વખતે યજ્ઞ હતા. અને એવાએ પ્રત્યે એમને
ચીક ગડતી, પરિણામે એમની હમતા વધતી. સ્વપ્નસંરોધન સર્વે
સાહિત્યકારોનાં ધર્મો છે. તે કણ્ઠસાર, આત્મરક્ષણ કાળે, વીરરો
જ્યને અપ્રત્યક્ષે કે સ્વપ્ન-અશ્વત્થના સંદિગ્ધભાવને આશ્રય લેવાય
એ તેમણે સદન કરી શકતા નહિ. પરિણામે એમની જ ન આફકે
સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સુવાનેને શરમાવે તેવો સતત આકાશ વાદ્ય
રાખનાર આને વાગ્યે જ નેવામાં આવે છે. એવી અવિશ્રાન્ત પાંડિ-
ત્યપૂર્ણ વિદ્યોપાસનામાં નિમગ્ન રહેનાર, એવા એક એ સાહિત્ય-
પુરુષને ક્યાય તેમને આજીવન સંપર્ક રહ્યો હતો; અને છતાં એમની
વિદ્વતા, એમની વલ્લભતા, અનેક આપત્તિઓની કઠોરીયે વચીને
માર બેતરેલી એમની ઉચ્ચરક્તિ દ્વારાઈ શુભો એમને મિત્રોની
ખોટ નહોતી રહેવા દીધી. ભાષાસાસ્ત્રને અંગે અનેક પાશ્વર્ય પંડિ-
તોના સંપર્કમાં એમણે આશ્રા હતા. કાકા કાસેલર અને પૂન્ય માધવીજી
એટલે એમનો મોદસરોઈ સંગ્રહ અવિનિષ્કલ રહ્યો હતો. અનેક ઊમતા
લેખકો એમની પાસે જોડીને જાનના અને અનુભવના સહાયક
મિત્રની જતા. અનેક ઊમતા લેખકોની-કવિઓની યોગ શુભપરીક્ષા
કરીને નવરો દરેક મેળવી કરી હતી. શ્રી મુનશી કૃત નવકલ્પકા 'ગુજ-
રાતનો નાથ', શ્રી કમ્પાસીકરે લેખી રચિત 'બેંગલોર-વિકાસાન્તિ', રત.
બીકાદરકે કૃત કાવ્યસમૃદ્ધ 'રેખાલિના' વગેરેનાં શુભદર્શનો આનાં
પ્રમાણ તરીકે મેળવું છે.

એમને મળ્યા આવનારામાં, એમની વિદ્વતાનો લાભ લેવા
છેલ્લાનારામાં, પરમાન્વીય પંડિતો પણ હતા. એવા એક પંડિત,
૧૩મી સદીના ૧૯૩૦ને રોજ સંચારે, નરસિંહરાવના નિવાસ-
સ્થાન 'મીની વિભા'માં આવ્યા. કેપાલકે એ લોકો મળતા તેમને
એમણે પૂછ્યું: 'Can I meet Shri Narsingrao Divatia?'
પણ આ જ તારીખે, સંકાન્તિના એ દિવસની જ પ્રસાદે,
ગુજરાતી સાહિત્યના આ નરસિંહને આત્મા આમર ધામ પ્રત્યે
સંકાન્તિ કરી ચુક્યો હતો.

લેખિકા • કૌરો. કુરંગીબહેન દેવદાસી
(૨૫ નરસિંહરાવનાં દીકરી—પુત્રીલલ્લિતાનાં પુત્રો)

રવ. નરસિંહરાવમાઈ આગાહી રસાવના હતા એ તે બધાં
ભણે છે પણ એ આગાહી રસાવના પાછળ એકે ભરતી જોખા-
લસતા રહેલી હતી તે વિષે ખણીં બેઠાં ભણ્યાં હો. નાનું બાળક
પણ કેશ બાળકમાં નવો દિગ્દેશી જન્મ કરે તે ભે તેમને સ્પર્શ
લાગે તો તેમણે રસીકારતો. તેના મને સરસ અનુભવ મળેા હતા.

તેમણે એક માનતા કે મરણમાં ફરી વખતે દામની લાવવી
સાથે પચના કેશથી દાવ પુરાવશે એ આધુનિક વસ્તુ છે; તેમને
એમાં દિગ્દેશીયને લટકે લાગતો, અને તેથી એ રીતે પચતો કેડો
રહેતો તે એમને અપહવાપૂર્ણની નિરાસી લાગતી.

લગમગ તેરચોદ વર્ષની ઉમરે એક વાર મને નિવાર આવતાં
મેં પૂછ્યું: 'દાતજી, મરણો જાતાં પચતો કેડો રહેા એને તમે નવા
જવાબાનું ચિહ્ન ગણો છો, ખરું?'
'હા, અમારા વખતમાં કોઈ એમ નાચતાં નહોતાં.'

મેં પછું: 'પણ ત્યારે, કઈ દયાસાગતા ગરબમાં "તાળી દેવાં" વાગે કાંઈર અગખાં રે લોમ?' એમ કેમ આવતું હતું? કે વખતમાં તાળી દેવાં પતેનાં ડોકા ના રેતાતો હોત, તે એ આણું કેમ લખતો? સાચી વાર વિચારી કરી લેવાઈ હતું, 'તારીવાત તેા ખરી લાગે છે। મૂળ એ રિવાજ હતો ખરો, પણ કઈ અસંસ્કૃત associationsને લીધે બંધ થયો હતો.'

એકવાર રવ. ચંદ્રશંકર પંડ્યાએ એમને ખૂબ ઝંભીરતાથી પૂછ્યું: 'આપ શું ધારે છે? "સિતાર" સમજ ખરે ખરી કે "સતાર"? બાપાશાસ્ત્રી નરસિંહરાવે જવાબ આપ્યો: "સુતાર"।

નરસિંહરાવભાઈ સાધારણરીતે નહેરમાં કોટ-પાટલુન-હંદ વગેરે પહેરતા, પણ ઘરમાં ધોતિયું ને પહેરજી પહેરતા. સહાકુચમાં રહેતા હતા ત્યારે પાસે જ કોઈને ગળના જીવું હોય તેા ધોતિયું અને પહેરજી ન બદલતાં, પહેરજી કપર જ દાડકોટ ચડાવી રેતા.

એક સવારે એવી રીતે ધોતિયું ને દાડકોટ પહેરી તે નીકળતા હતા, એટલામાં તેમને તડકો હાગવાની બીક લાગી. 'ત્યારે પાટલુન કોણ પહેરે?' એમ કરી ધોતિયું બદલ્યા વિના જ તડકથી ગળવા માથે હંદ ચડાવી. રસ્તામાં કોઇ મળ્યું; તે કહે: 'આ શું નવનુ-ભાઈ? ધોતિયા કપર હંદ પહેરી?'

નરસિંહરાવભાઈનાવાડી ઝંભીરતાપૂર્વક બોલ્યા: 'ના, જીએને; હંદ તેા હંદને ટકાણે જ પહેરી છે—ને ધોતિયું એને ટકાણે.'

સામાન્ય વાતચિતોમાં પણ ધમારેપડતી ઝંભીરતા આવી જતા તેઓ એકાદી મક્કરીથી વાતાવરણને હળવું કરી દેતા. એક વાર એક અધ્યયનના વ્યવસ્થાપક સાથે અનેક વિષયની વાતચિતવાત્સલીહી. એકાએક એ બોલ્યો પછણું: Are you interested in coins Mr. Divetia? (આપને સિક્કાઓમા રસ ખરો, શ્રી દિવેલિયા?) જવાબ મળ્યો: 'Yes, on the first of every month! હા; દર માસની પહેલી તારીખે!')

એમને વિષે સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા હતી કે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને પોતાના વ્યક્તિત્વ નીચે તે દેખાવી દેતા, એટલું ખરું કે એમનું વ્યક્તિત્વ કોણે જીવે કે સાધારણ વિદ્યાર્થી તેા દેખાઈ જ નહય. પણ એકવાર ફરી પણ વિદ્યાર્થીમાં શક્તિ નેહ, કે તેને ઉત્તેજ આપવામાં મિનિટનો પચ્ચ વિરલ દેશતા નહિ. એક વાર એક વિદ્યાર્થીએ એમ.એ.ની પરીક્ષામાં આધારાસના વિષયમાં એવા તેા સરસ જવાબો લખ્યા કે નરસિંહરાવભાઈ એવા ચોક્કસ પરીક્ષકે તેમને ૧૦૦માંથી ૮૨ માટે આપ્યા; અને તે વિદ્યાર્થીએ ગુજરાત ઈસ્ટિજમાં ગુજરાતીના પ્રોફેસરની જગ્યા માટે અરજ કરેલી હોવાનું નજીવું જ, તે વિદ્યાર્થીએ તેમને જણાવ્યું હતું પણ નહાવું છતાં, તે વિદ્યાર્થીને એ જગ્યા આપવા માટે પોતે નેરદાર સલામત્વ કરી 'સિંધ્યાત્વ હિંચત્વ પરાજયમ્' એ સૂત્ર પ્રમાણે તેઓ બહુ ગવંધી કહેતા કે 'એ વિદ્યાર્થી એવા આધારાસને પેષર તેા હું પણ ન લખી શકું'

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેકર એક વાર એમને મળ્યા આવ્યા. 'મ કાકાસાહેબને મારી ઓટોમાં જુક આપી ને એમાં ફેંક લખના વિનંતિ કરી. કાકાસાહેબે કપડું: હૃદયન હિ સત્યં જાનાતિ। (હૃદયથી જ તે સત્ય જાણે છે) હાથએમાં કાથમાંથી ચોપડી લઈને વાવ્યું: હૃદયં નહિ સત્યં જાનાતિ। (હૃદયમાં તે સત્ય નજીવેતા નથી)। કાકાસાહેબ ખડખડાટ હતી પડ્યા।

એમણીસમી સહીના આખરના આગમાં સરકારી નોકરીમાં રહેનારા વખત હોવામાં રવેરાસામિગાન પ્રમટરીતે બતાવવાની, ને તે પછુ કપડીની (વરુક પડીને બતાવવાની) દિવન ખાસ જાણવામાં આવી નહી. તેમાં પછુ વિશેષ કરીને આખાંદાર રૂપના સામાજિક ઘરના કુટુંબના, અગ્રવહારની પદવી સુખી પદોંચા હોય એવા ગૃહ-રચોમાં તેા કદાચ લગ્ની ઓછી હતી. એ જગ્યામાં નરસિંહરાવને કસોટીનેા પ્રશ્ન આવ્યા હતા. એક નહેર પુસ્તકલયમાં લોક-માન્ય તિલકની છબી મુકાઈ. સરકાર તરફથી એ પુસ્તકલય ઉપર રાજદ્રોહના આરોપસર ફેસ મંડાયા. એ કેસનેા સુધારા માસિદેહ કલેહર તરીકે નરસિંહરાવભાઈએ આપવાનો હતા.

બીજા અમલદારોનું વરણુ સખાઈ હતું. શ્રી સુમદા હોવા નેરો તેની આતમી સુચના, મોધમ-ચીને, કમિશનરે નરસિંહરાવભાઈને મોકલી દીધી હતી. પણ એમણે તે પોતાની ન્યાયગુણિને જ સંજોગ અપાયા, અને લોકમાન્ય તિલકની છબી રાખવાનો નહેર સંસ્થાનો ઉક જીવલ રાખી પુસ્તકલયના સંચાલકને નિર્દોષ કરાવ્યા.

માંધીછમે અને નરસિંહરાવભાઈના પરિચય 'લીક હાઈ-ડીલી લાઈટ' નામના અંગ્રેજી સમનનેા અનુવાદ (પ્રેમલ જ્યોતિ લારી લખવી) એમણે માંધીછમે કરી આપ્યા ત્યારથી સર મંગેલા ત્યાર પછી જ્યારે નરસિંહરાવભાઈ આવાહાલ જાય ત્યારે અન્યુક માંધીછમે મળતા. મુંબાઈમાં પણ મળવા જતા. માંધીછમે પછુ મુંબાઈમાં નરસિંહરાવભાઈને ત્યાં આપવાના પ્રસંગેા શોધ્યા. ધણને આ સંબંધથી નવાજ લાગતી; કાલકે રાજકીય બાબતોમાં માંધીછ સાથે એમને તીવ્ર મતભેદ હતો. છતાં, એમની જુની રાજનિશિમાંથી એમણે નેણ રાજીએ બીજે કે એમને માંધીછ તરફ માત્ર સહાન જ નહિ, પણ અત્યંત આદર હતો. એનેા એક પ્રસંગ નોંધવા લાયક છે. ૧૯૧૬માં એક વાર માંધીછ નરસિંહરાવભાઈને રહેઠાણે મથા અને પોતાની રીત પ્રમાણે જમીન ઉપર બેસી મથા. તે વખતે નર-સિંહરાવભાઈએ કહ્યું કે 'આપ આમ કરે, તેા મારે તેા જમીનમાં ખારો ઓટીને જ બેસવું પડે!'

માંધીછ હસતા હસતા ખાલસા ઉપર બેસ્યા.

નરસિંહરાવભાઈ મુંબાઈના એક પરામાં નિવૃત્ત છપન બાળતા હતા. ૫૦ માંધીછ સાથે તેમને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલથી પરિચય હતો, અને રાજકીય વિચારોમાં બે વચ્ચે આસમાન જમીનનેા ફેર હતો. છતાં એમણે માંધીછ સાથેના પોતાનો પરિચય વખતો મથો હતો. તેમનેમ નરસિંહરાવભાઈને એમના પ્રત્યે આદર વધારો જતો હતો. તે આદર એજતરીતે તેા બધા કરતા પણ હતો તેમને એ અદર માંધીછની પોતાની સમજ જગત કરવાની છતાં જાણી હતી.

તેમનાં માંધીછ લોકોપાર્તીની રાષ્ટ્રીય શાળામાં આવ્યા એ નહેર સમામાં રવ. નરસિંહરાવભાઈ મથા. સજા પરી થતાં માંધીછને મળવા આવ્યા અને એક મરબીડિયું તેમના હાથમાં મુક્યું. માંધીછએ તે ઉધાડ્યું તેા અંદર લખેલું હતું:

યજ્ઞ યોગેશ્વરો ગાંધી લગમય જુરંધર:।
તજ ધોધિજયો મૂલિ પુવા નીતિનિર્મમમ।
(ન્યાં યોગેશ્વર ગાંધી, ને, ધુરંધર વહેજ,
ત્યાં શ્રી, વિજય, ને પ્રાંતિ, નરી, મારી મતિ કહે.)
માંધીછએ એ ગાંધીને હસતાંહસતાં કહ્યું: 'નહેરમખને તમે કીક જળજિવા બનાવી દીધા।' (ધુરંધર=ધંસરી ધારણ કરે તે. એનો અર્થ 'મોટો નેવા' એમ પણ થાય અને 'બળદ' પણ થઈ શકે.)

પરચીર વર્ષ પહેલાં

જાહેર ૨૧ જાન્યુઆરી ૧૯૮૧ (સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫)

બા

દરવર માસમાં આવતી ગાંધી જીની જન્મતિથિ નિમિત્તે એ એકના મુખ્યચિત્ર તરીકે આપેલા શ્રી રાજલે હરેલા એમના ને રેખાંકનની નાની પ્રતિ-કૃતિ આદર્શ આપી છે તે ચિત્ર ખૂબ સૌકર્મિય થઈને રેશમકિતના ચંદ-તા ચતુષ્કાળના એ કાળમાં, એ એક-માં હોંમેસના આદિ રચાયોમાંના એક, અને એક સમયે ચૌલાની એકના એથી સમગ્ર દેશને ઝળ-નાર સુરેન્દ્રનાથ મેનરજીનું ચરિત્ર હતું. તે સારા રંગરસ યોગ્ય હોઈ કોને ચાર ભાગ કરાવી એ છીએ. “કૃતકતાની એજેન્સી ઓફિસ”ના ગાટોની ૬૫૪૮ કોલેલના મેલાન-ઈ ૧૯૨૫ના ગાંધીજી

માં એક અગ્રણ્ય હિંદુ વિદ્યાર્થી આવતેઆવતો દેખાય છે એ જાણ છે કે હોંમેસના પાર્થિવ મેળાવડાઓમાં ૧૧ વરસે ને ફરીફરીને ગંભીર ચોર-ધની ધનામે છતાં સર્વ નય છે તે ને એ સુરેન્દ્ર મેનરજી. એ બી.એ.માં પાસ થતાં હોંમેસના પ્રિન્સિપાલ સાથે એના નવનવમુગ્ધાન રમવાય અને બુદ્ધિસક્તિથી મોઢ પામી મેળાવિતાને સુચનું છે એને આદર્શ સી.એસ. થવા વિશ્વમત મોકલેલા. દાકર દુર્ભાગ્યજી ચૌલાના યુવને મદાન લેતાં તેવાર દતા.

નવયુવક સુરેન્દ્ર એ પરીક્ષામાં પાસ થયા; પણ એજેન્સી પરીક્ષ-કાએ એને કમરનેા બાધ કાઢી દિહી અમલદાર થવા માટે પૂર્યો નહિ. પણ અજબ રીત અને રંગમાન ધરાવનાર સુરેન્દ્રે ચૌલાની વય દિંદુ રીત મુજબ ગણવાથી કાયદેસર છે એ અદાલતમાં ફેસ ચલાવી પુરવાર કર્યું. અને સુરેન્દ્રનાથે આસામના સીવકલ નગરના આસિરદાઈ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ તરીકે હિંદુસ્તાનને કાંઈ સમર્થ પગ મુક્યો.

પરંતુ સરકારની નજર સારી ન હતી. તેણે એમની કારકર્દી-માં દુષ્કર્મો કાઢ્યાં અને એક “હમિરાન” ગેસાડયું. સુરેન્દ્રનાથે આ “હમિરાન”ની એક પુસ્ત્ર બારેકે નદેરમાં ચલાવવા માગ્યો હતો, પણ સરકારે તે ન માની. તેને બંધખાણે “અપરાધી” કરાવ્યા અને માસિક ૫૪ રૂપિયાનું જેન્સન કાળે “સિવિલ સર્વિસ”માંથી બાદકરે ક્યાં! હવે તેઓ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ બનવા કદી વિતાવત કપડયા ને એ પરીક્ષા રીધી. પણ બરતરફ થયેલા સરકારી અગ્રહારોને એ “કાળો અલો” આપવામાં નથી આવતો એ રહે સુરેન્દ્રનાથ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ થઈ શક્યા નહિ. કાળબંદર અવધાસ પાળોને આ બીજો પગ કાઢી નીવડયો.

પણ સુરેન્દ્રનાથને સુરેન્દ્ર જાળવે આપે. દિહીએના કાયદેસર થતા આ અડચણોથી તેણે વિચાર્યું, કે માસ લેવા અનેક દિહીએની મુરફેલીમાં ૧૨ ૧૨વા, આજ સુધી ને મેં ભત માટે કર્યું તે હવે દેસ માટે રીસા. એમ કરતાં સરકારથી લડવું પડે તે મેં પણ કરીસા. શરૂઆતમાં તેઓ મદાન સંસ્થારમુખાઈ ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર

ની “ગ્રેટરસિલિટી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ”માં બસો રૂપિયાના દરખાયાથી અ-ધ્યાપક નીમાયા. ત્યારબાદ કલકત્તાના બાક બારમાં બેઠેલી એક નાની રાજાણી આણું તંત્ર ચૌલાના હાથમાં લઈ તે ચલાવવી શરૂ કરી. અને શ્રી સુરેન્દ્રનાથ વિદ્યાર્થીઓમાં એટલા તે પ્રિય થઈ પડ્યા કે પાતવાતમાં આ નાની રાજાણી બન્ય “રિપન હોલેન્” બની ગઈ.

સરકારસિલ્લુના અગ્રુક દર ચૌલાને હાથ રાખી ખાનગી રાજા-ઓને “માટ” આપે છે. એથી કોઈ પ્રકારની સહાય ન લેતાં સુરેન્દ્ર-નાથે આખી હોલેન્ને ચૌલાના અર્જ રક્તેપણે નમાવ્યો. યુવકોની ફળવણીનું સુકાન વરસો સુધી ચલાવ્યા પછી એમણે ન્યારે એ સંસ્થા આખરે પ્રબંધે હાથ સોંપી તે લેખા તેમાં પુસ્તકાલય, પ્રયોગ-શાળા અને ફર્નિચર ૭૫૨૧૮ રૂપ.૦૦૦ શ. નેટલી રોકડ રકમ હતી.

ભગતી પ્રબંધના આચાર્યનું આ સંયોગ કામ કરીને પછી તે રાજ-પુરુષ થયા. દિહી રાષ્ટ્રીય મંદાસભા રૂપપાઈ તે અગ્રહ આઠેક વરસે, એકસેસ ૧૯૬૭માં સુરેન્દ્રનાથે ચૌલાના રાષ્ટ્રીય અંદેશમાં એક ની એટ મળી પહેલવહેલી “ઇન્ડિયન એસોસિએશન”નાગની સંસ્થા ભળી હતી. ૧૯૮૪માં હોંમેસની રચાયલા યથાથી ભેની નેટે ભળી અથ પછી પણ સુરેન્દ્રનાથ અને તેમની આ સંસ્થાએ એજેન્સી પાછળ વીસ વરસ સુધી સખત કામ કર્યું. હોંમેસની એજેન્સી પ્રતિ સુરેન્દ્ર-નાથ વિનાની ન હતી. તેની રચાયલાના કિસ્સાથી તે ઠેક ૧૯૧૭ સુધી એમણે તેમાં હમરો આગેવાનીભર્યા ન થવા લીધી. ૧૯૬૫માં પુનામાં, અને ત્યાર પછી ફરીથી ૧૯૭૨માં આગાધાનમાં, એમ બે વાર તેઓ હોંમેસના પ્રમુખ મુકાદલા. એ બંને વખતનાં એમનાં બાપણે હોંમેસના ઈતિહાસના અન્યત્ર રક્ષક સરખાં છે.

વક્ત્રા તરીકે સુરેન્દ્રનાથની બહુઈ છાત્રો લીધે એ દિલ્લા રિગો-નિયત્રિસ ગણવા છે. ઉપરેક પણ એમનાં વ્યાખ્યાન પાછળ પેઠું હતું. વિચિત્રમ ઈન્દિયા થેલા નાદ, ફોરસનું જાણીદારશ, બેઠેની તાણ ને તેજગવ બાના અને શેરિંદનાં ગમળાં ધાસ-મે સી આ બાપણુકારમાં બરચક હતો. દિલ્લીના મેઝિનીની જેમ તેમની બાપ-માંથી મુશખધાર આવ વરસતી. નરોસરીની વાટ સરખી તેમની થેરી જર્મનાએએ અનેકવાર બેગાળને ને દિલ્લે ધણધણ્યું છે. એમનાં બાપણે પરા તે સોમ આફ્રીન હવા, માહિત હવા, વારીતના.

નેટલા સમર્થ વક્ત્રા, તેટલા જ શામિલના એ પત્રકાર હતા. કોઈકેસ ગરીને રાજકારણમાં પડ્યા ત્યારથી ન પત્રકાર તરીકે યજ્ઞ એમનું કપન શરૂ થયું. ૧૯૬૭માં એમણે “બેગાળો” અડચાદિકે સોગસો રૂપિયે ખરીદી અને કપના, લાપડી, અજુર બગ, અત્યંત ચરિત્રમ તથા અટક હાંમત નેટ એમણે પત્રને ખીલવ્યું અને લોક-પ્રિય બનીરું. ૧૯૭૦માં એ અડચાદિકે સોગસી રૂપિયે કર્યું અને સોગસો રૂપિયે ખરીદી એ પત્ર અને એક લાખની કિંમતનું બન્ધી વચમાં થોડો વખત એ બિપિનચંદ્ર પાસે ચલાવ્યું. પણ છેપટે સુરેન્દ્રનાથે ફરીથી તેનું તેનીવ દાખમાં લીધું, અને એક ન્યુનાનના ભેમથી ચૌલાના થડપજની રીસીસદી રાખી એ ચો તેની પાછળ ખેંચી રતા; (સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૦) ૩૨૮

તે એટલે સુધી કે છેક પોતાની અંતઃકાળની માંદગીને બિચારેની પણ 'બંગાળી' માટે લેખો લખાવ્યા હતા.

બંગાળીના બાળકો પડ્યા ત્યારથી સુરેન્દ્રનાથ બંગલેશની સામે પડી બંગાળના રેડીનેતા અને પ્રખ્યાત પત્રનાયક બન્યા. એમણે અસરકારક ભાષણો કરી આજો દેરા ખુદી. ચળવળથી સરકાર ન સળવળી એટલે દલિલાસપતિનું પેલો 'બાયકોટ'નો પવન એમણે બંગાળને ચારે બુલે ફૂંચી. હવે સરકાર કોંઈ કીડી, કોઈ સત્તાધૂરણી, પણ સુરેન્દ્રનાથનો લોકપ્રસન્ન મળત નહોતો. લોકોએ કમળકા અને લાડથી એમને સુરેન્દ્રનાથને બદલે 'સરેન્દર તોટ' (નમતું નહિ આપનાર) કહીને બોલાવ્યા આખરે ઘણી ધમાલ પછી સરકારને બંગલેશ ખેંચી લેવા પડ્યો અને સુરેન્દ્રનાથને લોકોએ 'બંગલેશરી' અને 'બંગાળના તાજ વચરના રાજા'ના ઈલકાબથી નવાજ્યા.

પરંતુ ધીમેધીમે જીવનો લગભગ ઊડી ગયા. તેઓ કાવતરાં ને બોગસ કેંકણોના ધંધે લઈ બેઠા. આ એટલે સુરેન્દ્રનાથને દુઃખ થયું. તેમણે બધી હીલચાલ કરી પાછી નાખી. ગિદનાપુરની ખંતિપદમાં જીવાનિયાએકો તેમની આ નરમશને ધિક્કારી કાઢી. કૌમેસમાં વિનીત ને ગદામ બે પક્ષ પડી ગયા. ૧૯૦૮ની સુરતની કૌમેસથી વિનીત પક્ષના સુરેન્દ્રનાથની લોકપ્રિયતાનો જીવવા જીવરના માંડપો.

પછી એ બંગાળની ખાસસત્તામાં ગયા અને ત્યાં સરકારના કેળવણી અને સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ખાતાંમાંના પ્રધાન બન્યા. એ દોઢો એમણે ૧૯૨૩ સુધી ભોગવ્યો. પ્રધાનપદ આપ્યા પછી સરકારે ૧૯૨૩માં એમને 'સર'ના ઈલાકાળથી વધુ નવાજ્યા.

સુરેન્દ્રનાથને આપણે પૂરા નથી પિંચાડતા. એ કૌમેસના અવતારનાર હતા, હિન્દના મંત્રિની હતા. નિર્દોષીઓની સેવાના પુરાવા સમગ્ર પેઢી રિપન હોયજ તો અનેક વર્ષો સુધી અયથ જોવી રહેશે. પોતાની નિર્દોષતા ઉત્તમોત્તમ પચાસ વરસની સેવા તેમણે પ્રિય માતૃભૂમિને ચરણે ધરી એમના જેવા યુગરો બારતવર્ષમાં જન્મ બોધા પાક્યા છે. અસહ્યકારના યુગમાં તે દેશની સાથે ન રહી શક્યા, એટલે તે ભુલાર્થ ગયા. પણ દિવંતા સ્વરાજ્ય-ખંદિરમાં, સ્વરાજ્યની સાધનામાં નિર્દોષીના ભેટ ધરી જનારા સેવકોની સ્મરજીવંતરીરો મૂકવાની ધડી આવે, ત્યારે સુરેન્દ્રનાથ એ માનના સોધી પ્રથમ અધિકારી બને એટલી મહાન તેમની સેવાઓ છે.

અન્ય ઉપાયથી લેખો પૈકી 'તમારું માથું દુખે છે ?' એ નામના લેખની નીચેના કામ ઉત્તરવાહલે છે :

'માથું દુખડું એ આપણમાં સામાન્ય થઈ પડેલું દરદ છે અને તેના માટે સંખ્યાબંધ દવાઓ નેચાય છે.

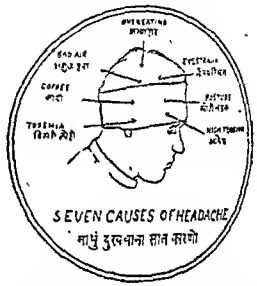
આ દવાઓમાં કેટલીક આકરી ઓપધિઓ-જેના કે ક્વીનાસેડિન, એનિપાઈરિન અને કોલ્ડરોમાંથી કાઢેલા બીજા એકી પદાર્થો હોય છે. તે હૃદય ઉપર ખરાબ અસર કરે છે; માટે અત્યુચીત વેદીય સત્તાઈ સિવાય કદી તે વાપરવી નહિ એટલે છે. તેનો ચારંદાર ઉપયોગ કરવાથી હોનેરાને કંઈકેય થતો નથી, પણ બેઠકે તુંફસાન થાય છે.

માથાનો દુખાવો કેમ થાય છે, તે નજીક કામતું છે. પડેલું તે એ કે માથાના દુખાવો પોતે જ ન્યાયિ નથી, પણ ન્યાયિનું ચિહ્ન છે. આપણા શરીરનો કોઈ પણ ભાગ કામ કરે છે ત્યારે શરીરમાં ફેરલોક કચરો ઉત્પન્ન થાય છે. તંદુરસ્ત હાલતમાં આ એકી કચરો શોદી નાઈ બેચાઈ ન્ય છે અને મૂત્રારાધ, પસેસેના પછેરે દ્વારા બહાર નીકળી જાય છે. ન્યારે આપણે વધુ કામ કરીએ છીએ ત્યારે ને કચરો વધુ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે; અને પૂરેપૂરો બહાર નીકળી ન શકે

વાથી શરીરમાં એકઠો થાય છે. આ એકી પદાર્થને કારણના પ્રવાહમાં હૃદય લોહીને વધારે દેરથી મકેલે છે. ન્યારે વધુ દબાણથી લોહી મગજમાં ધકેલવામાં આવે છે ત્યારે આપણને મગજમાં દુખાવો થાય છે. બનત દવાઓ હૃદયને નરમ કરનારી હોય છે તેથી હૃદય ધીમેથી ચાલે છે, અને પરિણામે લોહી મગજમાં કોઈ દબાણથી વધે છે અને દુખાવો બંધ થઈ જાય છે. પણ એ કચરોને લીધે હૃદયથી અંતિ તેમને તે ભૂલ કારણ દૂર થઈ નથી.

આ ઉપરથી સમજીએ કે દુખાવો એ રોગ નથી. તે માત્ર ચેતરે છે કે શરીરમાં કોઈક બગડેલું છે.

સુખચરે કરીને માથાનો દુખાવો નીચેના ચિત્રમાં ભૂલેલાં કારણોને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં કે જગ્યાએ માથું દુખાવે તે જગ્યા બતાવીને આમે તેનું કારણ લખેલું છે.

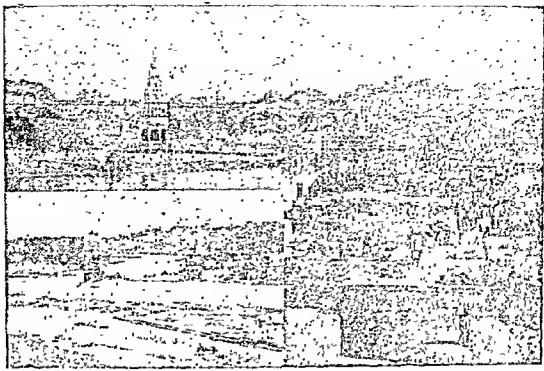
અતિ આહાર એટલે હવે ઉપરોક્ત ખાવાથી કે ડોળી જગ્યા વાધી માથાનો દુખાવો થાય છે. આ ચિત્રમાં ખાતરું મિલે કરવાથી, એકાદ આરોગ જીવાન બેવાથી કે ઉપચાર કરવાથી માંડાય થઈ જશે.

આંખને શ્રમ: ખરાબ દ્રવિગ પ્રકાશ કે સમગ્રખગમાં રીપખા થી, આકરા તેજમાં જેવાથી કે વર્ચાર સીનેમાં લેવાથી પણ માથાનો દુખાવો ઉપડી આવે છે. એ કારણ દૂર કરવાથી દરદ મટી છે.

મૂત્તું કે બેસતું તોહડી રીને માથું રડી જવાથી, જન્મ કંઈ કે ધંધું નીચું માથું વાધી રાખવાથી પણ દુખાવો થાય છે. કામના આવેશથી કે અતિ શ્રમ લેવાથી આપણું શરીરમાં એકી દ્રવ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. તે તરખ બંધારે દરવાને લીધે પણ માથું દુખે છે. આ દાખલામાં અશુદ્ધ કે બંધિયાર દરવાને લીધે પણ માથું દુખે છે. આ દાખલામાં તાણ હવા અને લાંબો આરામ લેવાથી દુખાવો મટી જાય છે.

કોરી, ચાહ, તમાકુ અને એવી બીજા કેરી એમને હાલતી વખતે ઉપયોગ કરવાથી પણ માથું દુખે છે. કેટલીક વાર શરીરનું લોહી બગડેલું હોવાથી, તો કોઈ વાર આંખની આંખીને લીધે પણ દુખાવો થાય છે. તેવા પ્રસંગે આંખના દોઝારની સલાહ લેવી. ચાહ રાખતું કે માથું દુખડું એ પોતે દરદ નથી, પણ રાજીની આશયગેતી છે."

ગોદાવરી તટે નાસિકના પાટ - અંદરનું ચિત્ર : નાસિક વડેને વહેતી ગોદાવરી

નાસિક

જાણીતું નામ : નાસિકનું સ્થાન ક્ષત્રિયોના નકસી

આ નામમાં કોઈએ નહીં આગામી અધિનેશન નવાં બરાણાનું છે તે નાસિકના નામથી તે કોઈ પણ અદ્યત્તિ હિંદી અપરિચિત ન જોવાય. ગોદાવરીને ઢાળે કાંઈ આવેલા કુદરતીપ્રવાહોના સમતા વસવાટથી પવિત્ર થયેલી આ ભૂમિએ યુવેયુગે નવાં નામો પામી પામી છે. કેતુભર્મા પદમનજ, વેતામ્મા (વિઠ્ઠલ, દ્વાપરમાં જન્મરથાનને સંલિખુમમાં) (નાનાં નાનાં નવ સિપદો વચ્ચે વસીથી દોહ) આ નગરી નવસિખાનું અભિધાન પામી, તેનું અપક્રંશ નાસિક થયું એમ મનાય છે. સુસંગ્રામી રાજ્યમાં તેને શુભસામ્રાટ કીર્તિ નામ પણ આપાયું છે.

વેલ્લુર, બીજ, દેવ અને દેવ વચ્ચે મુંદના અનેક ધાર્મિક અને રાજકીય અવરોધ તથા રક્ષાંશરિયથી આ રચન ગઠાણેનું છે માળવાના શીલિયત કે પાર્શ્વેય રાજ નંદરામને અર્ધીના બીજ રાજને દરબી પોતાનું રાજ્ય રચાયેલું. ઈ. સ. ૪૮૦માં અર્ધી શુભસામ્રાટ આશુક્યો અને તે પછી રાજાઓ તથા યાદવો પણ આવી ગયા. અખિયારમાનવારવા હેડામાં તે લેન કરીનું કેન્દ્ર પણ થયું. રક્ષકમાં અલ્લાહદીન બિલ્લખે તે સર હુકુ તથા ૧૭૮૦માં તે મરાઠાઓને હાથ જઈ પુનાથી બીજ નંબરનું રાજકીય અને પહેલું ધાર્મિક રથાન બન્યું. આજે પણ રેશાઈના અવરોધો પુના કરતાં નાસિકમાં જ વધારે છે. એ જાળમાં ચાલતા મહારાષ્ટ્રી રાજ્યતા 'જરી પદમ'ના રૂપિયા અર્ધીની દંડરાજમાં પડતા; અને હજુ આજે એ વચ્ચેની મોટી અને પોરતની રિહિતો અર્ધી જ છાપાય છે.

મુંબઈથી ૧૧૭ માઈલના રેલવે અંતરે આવેલા 'ગોસિદોડ' મહેસાણાથી તે હમીક આઈલ દર દોઈબસ સંલિચ દ્વારા સ્થાં પહોંચાય છે. નાગની વચ્ચે મળેને વહેતી ગોદાવરીને ઢાળે સિનાઈ સમાયણના છળુ કેન્દ્ર તેનું પંચતરી છે; પણ ધર્મયાગ્યાઓ, આરોગ્યકરતો અને બન-

શાએ આજે તેનું નેસર્લિક લાવણ્ય અને પવિત્રતા બંધી નાખ્યાં છે. આજે યાત્રાળુઓને જતાપાતા અર્ધીના સમાયણના અવશેષો માન્ય માનવ થકાના પ્રતીકરૂપ જ લેખવા પડે. પંચતરીમાં સીતાયુક્ત નામની અલાવાતી અંધારી યુક્તમાંથી રાવણ સીતાને દરી મળેલા હોવાય છે. ત્યાંથી બેએક માર્ગ દર 'તથોપન'ની ભૂમિ છે, ત્યાં લઈમણે શરૂઆતનું નાક કાપેલું. (આ નાસિકા-ઉદન પરથી પણ નાસિક નામ પડ્યું હોવાની એક માન્યતા છે.) અર્ધી લઈમણનું એક મંદિર પણ છે. સરસ્વતી અને ગોદાવરીના અર્ધી સંગમ થાય છે અને ગોતમ અપિએ એ સંગમ પર તપ કરી હોવાની માન્યતા છે. નાસિકથી પાંચેક માર્ગ દર આવેલી ટેકરી પર લગભગ ૩૫૦ ફૂટની ઊંચાઈએ 'પાંડવ લેના' નામથી મેળજપાતી યુક્તો વરુણ તેા બીજ કર્મની જ યુક્તો છે. તે કે કાલી અને હંદોરીની યુક્તો નેરથી હનુજ એમી કલા નથી. છતાં તેમાં આગળ રીતે સચવાઈ રહેલા રજ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત મિત્ર લેખોમાં હિંદુ રાજ્યસમયની ધર્મ-ભાવના અને રાજાઓ-યુદ્ધોનો મહત્વનો ઇતિહાસ કોરી છે. યુક્તોમાં નાનામોટા રજ જોડ છે. તેમાં એક ચોપ અને ત્રણ પિદારો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તેમાંના ત્રીજા પિદારનું કોતરણ સંયોને મળતું (સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૦) ફૂટ

ટિકિટ સંગ્રહ

આજનો એ સંસારવ્યાપી શોખ કેમ કેળવવો તેની તથા બીજી ઉપયોગી માહિતી આપતો વિભાગ

સં. મદ રાજ કેમ કરવો તે વિષે અનેક માર્ગોની સલાહ આપાય છે. રાજમાં પાતાને દાખવતી ટિકિટો આકર્ષી કરવા માટે ને પછી રવાના થી કરીને જ માનુસ પાતાના આજીવનના આશા, મિત્રો, મનાસુંબીઓ, જાત્રે જેમને શોખન દોષ તેમને ત્યાં આપના દેશના રહેવાના પત્રો પછી ટિકિટો માગી સાધીને, તથા જેમને શોખ દોષ તેમની પામેથી વખાણની ટિકિટોમાં ગાન પડાવીને મઠ આત કરે છે. પણ આ તો રાજેમાં રહેતા, વા બહોળું મિત્રમંડળ, સંબંધો કે જન-સેવક-ખાલિ પરાવતા માટે રાજ્ય દોષ. ગામડા-આમાં અમર આવા સંપર્ક વિનાના શોખીનોને મુશ્કેલી પડતારી. તેમણે જેમ બને તેમ ગણકો વધારવા તત્પર રહેવું પડે. અને આ શોખનો ખર્ચે રસ પણ લેમાં જ છે. જેને ખર્ચે આનંદ દર્શમાં 'પ્રતીક્ષા'માં દોષ છે, 'પ્રાપ્તિ'માં નંદિ. જેમાં માટે આપણે આતુર દોષે તે વસ્તુ સુદેસાઈથી જો મળી રહે તો તેમાં તેની અર્ધી મથા મારી નબ છે. એને માટે જે રાજ જેથી મટે, મથાગળ કરવી પડે, તે એની પ્રાપ્તિના રસને ધક્કે બતાવે છે. આ શોખનું રહસ્ય પણ એ જ છે. સાધનસંપત્તિ કે લાગ-વગવાળા માણસો પાસે રહ્યા આપીને કે પાસાંબંધ સમઢ લેખો કરી રાકે, તેમાં આ શોખની મઠા કે મોજ નથી એનું સાચું પાત તો મુખ્ય. નિર્ધાર્ય માનસથી, એ નવી દિશામાં રહેતા જ્ઞાન, માહિતી ને રસના અખૂર બંધારની શોખ માટે પુરુષાર્થે કરાગા છે.

અને તેથી જ નવી રાજગાત કરનારામાં એ અધુક એક શાકસ દેશ કે ભવતી ટિકિટોના જ સંમદ કરવાનું મર્્યાદિત છે. ને સાખનું. એમાં જે આજખત, એક પ્રકારનો 'શોખ'નો આનંદ તો રહેશે જ છે; પણ તે પાકર વ્યવેષા સંમદદોષ, બંદોષો સંપર્ક પરાવનારાઓ, વા શ્રીમંતો માટે વધુ રાજ્ય છે. નવા શોખીને તો આખી દુનિયાની ટિકિટોના સંમદના ક્ષેત્રથી જ બમિશા બાંધવી, ને એ સંમદ કરતા કરતાં પછી પોતાને જે આસ દેશમાં રસ બંધે તેનો નિઃશોખ સંમદ કરવાનું રાખ્યા કરવું. એ રજવાયન એને બીજા દેશોની ટિકિટોનું પ્રાયમિક જ્ઞાન તથા લાઘવી મળતી રહેતી જશે. આમ, સામાન્ય બમિશા બાંધવા પછી જ નિશિષ્ટ રજા જ રાજ્ય. રહેશેને પોતાની ટિકિટોની અવનવી પદ-

નિષો, આસિયતો, સદ્વેષો દોષ છે. એ સોનો અભ્યાસ પણ જરૂરી છે. સંમદને તેની ટિકિટો દાખવતી બધ છે. તેમને મે તેની બમિશા બંધવાની બધ છે. અને આપણને બધે તેની સિપિનું જ્ઞાન ન દોષ તો પણ તેના કામગીરી, રાહીઓ, રેશો, આસિયતો, નિપચા વગેરેની માહિતી અને જ્ઞાન પાકાં થતાં બધ છે અને તેનું જ્ઞાનર પણ સમજવું છે. આ સંપંદિત સંમદની રજાખીનો એક બાજ

છે, ને તેથી માણસે પોતાની બમિશા આખી દુનિયાની ટિકિટોથી બાંધવી જરૂરી છે. આને માટે જો માર્ગ છે: રાજ્ય દોષ ને જો ટિકિટોના વેપારીઓને ત્યાંથી મળતાં 'દોષ' વર્ડે પોસ્ટ' ગંધારીને માંડવી કરી રાકે. આ સંજ રજો છે. જેમને માટે એ રાજ્ય ન દોષ તેમને માટે 'શોખ'ની કુંચેસનો પુરુષાર્થ ને પરિશ્રમનો માર્ગ જાણી રહે છે. એ મુશ્કેલ છે તેટલો જ અખૂર રસમયો છે.

જર્મની અને રુમાનિયાની અખિતવ-ચિત્ર ટિકિટો મળાણે: (1) 1873ની 18મી ફેબ્રુઆરીના રાત્રિ કરારના રજાખૂમાં રુમાનિયાની ટિકિટો જેના પર અધિ-રિક્ષા, રિસ્યા, સિલન અને જાનસના પ્લેને અને રાત્રિતમુચક આસિય રજૂની ઢાળી છે; (2) આસિય રજૂની ઢાળીમાં વચ્ચે વર્તમાનપત્રો ને મથાલના આસિયનવાળી રુમાનિયાની ટિકિટ પર પ્રબળા અવાજનું પત્રમારવનું આલેખન; (3) નિજવ-માગની વચ્ચે રસિયત કે અરુમાળી નાઝી જર્મનીની ટિકિટ. વચ્ચે: (1) 'બ્રાડન-રિજન' તરીકે બંધવી જર્મનીની અધિતેરીવાળી ટિકિટ; (2) જર્મન રાજ્યના સો-નીઓનો સરવાળો 18મી જુલાઈ નિગિતની ટિકિટ, જેમાં યોનોદામની એ ક્લાં-ફિનિંગનું આલેખન છે. (3) આદર્ભે યુનિવર્સિટીની રાજાબ્દીની ટિકિટ પર તેના રવાપક રજૂ આદર્ભેનું આલેખન. છેલ્લે: (1) દિલ્લરના સંસ્કૃતિ ફૂડ અને 'ટિકિટ ફિન' નિગિતની ટિકિટ પર, દાખમાં કાચ લઈ ટિકિટો તપાસતાં સંમદકનું આ-લેખન; (2) ક્રિષ્ટમોગની ફોક ટિકિટ પર હાતરના બાર કાઢેના બેલ્ડ; (3) દિલ્લરના સંસ્કૃતિ-ફૂડ માટેની બીજી ટિકિટ (અખિતુમાર સંપતીના સંમદગારીથી)

માધુકરી

ચરેચર, પ્રકો, પ્રમાદસર પ્રાણના કાપ તુ!
અમારી હળની ગણી કપર વગરે રથાપ તુ!
પરાકમવિદિન પામર ન્યેયપણ બરૂ તુ!
અને કૃતિવ પશ્ચાદ થકી રાત્ર સંરેડ તુ!
પ્રકો કળગતાં કરે તબુબ એક આસાની દે!
ભલે ન હૈં દે કોરે, જરીક આત્મશ્રદ્ધા મંદે! - ગંગાદાસર

રવ. રામચોદનરાય જનસંવતરાય દેસાઈ

આ બેઠે નરસિંહરાય યોગાનાથ હીરે-
રિયાતા ચરિત્રની યોગના કરી વખતે કલ્પ-
ના પશુ ન હરી કે ચેત્તી સાથેસાથ એ જ
જમાનાના એક બીજા સાહિત્યકેવડની અવ-
સાનનોંધ લેવાની આવશે. 'સુવંત'ની સહીથી
હવેમાં કાલેથી નહિ અટકા પોતાની દેહી
વાર્તાઓથી, પણ સૌથી વિશેષ તે 'સુ-દરી
સુગેષાધ' નામના સ્ત્રીઓ માટેના, છતાં એ
કાળના સર્વવ્યાપક અસિક્ષના સંપાદનકાર્ય-
થી ગુજરાતી સાહિત્યકેવડોમાં બાળીતા શ્રી
રામચોદનરાય જનસંવતરાય દેસાઈનું-એમના
અંતર રમેલી કૈવલ્યપીઆમાં બાળીતા વિદુભાઈ-
દું, મઈ ઠા. ૧૧મી જાનરેટ, અમલા વગલ
દાણેશભા, ૭૭ વર્ષની વયે અવસાન થયું.
આશ્ચર્ય ચારેક દાયકા પર અવારેઆપણા
સાહિત્યમાં આસિક્ષકોને લગુ વિદ્યાસ નહોતો.
થયો ત્યારે રવ. વિન્દુભાઈ અને અમલા ૬
ખિતોએ અતી ગુજરાતી સાહિત્યની અને તે
દ્વારા સ્ત્રી-ગત્રવિ-કાર્યની સેવા કરવાના ન્યેય-

થી 'બન્ધુસાગર' નામનું મંડળ રચાયેલું, જેમાં
દાનના અર્થેત શ્રેષ્ઠ પ્રિય વાર્તાલેખક રવ. ચોપાનંદરાય
દિવેરિયા, રવ. કાલામાઈ હરિગણુભાઈ પટેલ, રવ.
શિવભાઈ દુબે, વગેરે સાહિત્યકેવડો હતા. 'સુ-દરી
સુગેષાધ'માંની વાર્તાઓ ત્યારે લગુ રચાયેલ અને હોશ-
થી વંચાતી અને તેમાં આપણા સામાજિક અને ખાસ
કરીને સ્ત્રી-જીવનના પ્રશ્નોને ચર્ચાના લેખો આવના. એની
પાછળ રવ. વિન્દુભાઈનું જ અવનિત મુખ્યત્વે હતું.
એમને જનમ અમદાવાદની વડનગરા નાગર
(શુદ્ધેશ)સાહિત્યો ૧૮૭૩ની રાષ્ટ્રી સપ્ટેમ્બરને (આવડી
૧૯મીએ એમને ૭૭ વર્ષ પૂર્ણ થાત) થયો હતો. મૈદાની
કચ્છી કેળવણી નહિ લીધેલી હોવા છતાં આત્મની અ-
ભવાસથી તેમણે પોતાનું વાચન ચોટલું વિદ્યાગળ અને
ફેડું ખેરેલું કે સાહિત્ય કપરાંત હંડિદોસ, અર્ચાસર,
રાજદાસજી, વત્સરાન આદિ વિવિધ વિષયોની ચર્ચા
વખતે એમનું તલવરપર જાન અજુદા અવરડું થોડો

વેરાતી રાત્રે વાસલેના ધસારા લેવા ક-
દસ અવાજ કાઢી ડોહાં પંખીને ધણી ચોખ-
રી માની લે છે, પણ તે હોય છે દશરથિયાં
એ નિશચર પંખી રવભાવે નિરુપદની ને
છનાતમકકદોઈ માણને લગુ કપધોથી છે.
રાતમાં જ પોતાનો અદાર પતાની દિવસે
કોઈ બળાના મૂળમાં લપાઈને કાપતું દોનાથી
તે જલુ પરિચિત નથી. વચી તેનાં પીઠકીટપ-
શીવાળા કિડા લાલ કે મેલા બદામી રંગથી
ધૂળમાં કે ધાસવરખોની ચોથે તે અગળ ગળી
નથ છે, એવી જ નીરવ તેની લીટ હોય છે.

કેવેરે નરમાદા બંને સરમાં કાલચથી
લસો. કાલચની માદાને મળ્યાં જ છે, પણ ક-
દમાં જરા નાના. ફેરે આવે એટલે કે દશ-
રથિયાંના જડના વચે આપુ હોણુ સમાઈ
શો એવી વિદ્યાગળ તેની મોઝાદ હોય છે. નિ-
શચર દોહાં તેની અંધિા મોટી, વિદ્યાગળ અત
અગતી, અંધારા જેવી લાલ બદામી; આથ
ખૂબ દેખી, નરમ, સુકોમળ અને ધૂળમાંથી
છવાટ કપાઈ આવના કપધેામ પૂરની સ-
બળ; પમ નિર્ભય ને દેહા, તેણા વલુ આમળાં
આમળ ને એક પાછળ.

વનવનમાં કે ખેતર-પાદરનું વનનાકું દો-
વા છતાં મણુવની વડવિની ને છક પશુ એ
આવે-નથ છે અને માળા થી ધાળે છે. કો-
અમલા આરસથી વર્ષાના આવ મુધીના તેના
પ્રગ્લનનદાગ દરમિયાન તે કાદાદ ઊડવાના
મૂળમાં કે અજડ ખેતરની વચે કપાડમાં
જ ચળકારવાળા, મેલા પેરા રંગના, કચ્છિનુ
રપકારવાળાં ર-ક હંડાં મૂકે છે.

(શ્રી 'વનેય'ના લેખ કપરથી તારવીને)

સગય હાથકાંટી પીરીરનો કાવેલોને અલ્યાસ ર્યાં બાદ ૧૮૦૪માં તેઓ ન્યાય ખાતામાં જોડાએજા; પણ પછી તે છેડી દીધેલું.

પંચમહાદેવનાં હાલેલ શ્રમમાં એકો જમીનદાર હોવાથી ધરની રિયાત સુધી હોદ્દાને એમણે જીવનનો ગોટો બામ અલ્યાસ અને લેખન કાંધમાં જ ગણેલો. એમણે ઈ. ૧૮૬૧થી કાવેલો, લેખો આદિ લખવાં શરૂ કરેલાં અને અમદાવાદનાં એ કાળનાં ખુદ્ધિપકક, આચં-વસંત, વિદ્યુત નાગરકદય, બપાપર ને કડોય, વાર્તાવારિય, રાજ-પત્રિકા, વિનોદિની વગેરે સામયિકો (જેમાંનાં કેટલાકનાં તે નામ પણ આજે ધણા નહિ જાણતા હોય એવાં)ના સંપાદનમાં એમને ફાળો હતો. જાણીતા 'ગુજરાતી કવિ' આલોકિકના પણ ૧૯૦૦-૧૧ સુધી તેઓ સંદર્ભનો હતા. પણ 'સુન્દરી-સુખેશ'ના કાંચથી તે વધુ જાણીતા થયા. એમાં એમનાં કાવેલો ઉપસંત કૂંડી વાર્તાઓ, નવલ-કથાઓ તથા ખીલ લેખો આપતા, ઉલિત રાખેલી પસંદગી, ચિત્ર-રચનાઓ, ગ્રંથાલ, સુંદર ભાષાંતર કરવાની ઉશોદી અને જે કાંઈ લખતું તે સર્વામ સુંદર બનાવવાની ચીવટ અને ધીરજ, એ તેમના લેખનના ગુણો હતા. એમની રિવાત ઉપર નરસિંહસાવ અને બાલા-સંકરની અસર જણાતી. 'તરંગવાવનિ' નામના એમના કાવ્યસંગ્રહ અને 'રસીકી વાર્તાઓ'ના કૂંડી વાર્તાઓના બેલાસ ઉપરનું 'યોગિની' અને 'બાલા' એ બે એમની નવલકથાઓ વિશેષ લોકપ્રિય થયેલી, આજનાં વર્ષ પહેલાંનાં સમાજસેવા અને બલિષ્ઠકલિ એમાં આલે-લેખાં છે. 'યોગિની'માં જીવિતી કીર્તિસિંહ સગાજ ઉપર શી અસર કરે છે તે દશાંતસહ બતાવતું છે, અને 'બાલા'માં પ્રતિબાદર વિના કેશોદાર રાકચ નથી એ (માંખીજી હિંદમાં આજે તે અગાઉ) એ કાળે એમણે સાબળ્યું છે.

જીવાન કાળમાં આજે ત્યારથી જ એમની તબિયત નાજક અને અસ્વસ્થ જેવી રહ્યા કરતી હોવાને કીધે તેઓ એકપાક કાગ ને રાકતા, અને ઉત્તર જીવન દરમિયાન કાળે એમણે હાસોલમાં ચોતાની ગોર પર જ ગણેલું. વંશપરેપરાધી બેલેલી એ કેસાહમીની ને કરવામાં પણ તે બાહોસ હતા, અને અમદાવાદને નાનું ન આપવા છતાં એટલું માન પામેલા કે બ્રિટિશ સરકાર તરફથી રાવસાહેબનો ખિતાબ પામેલા.

એમના રાજદારી વિચારો આ જમાનાને અનુકૂળ ન હોવાથી અસહકાર જેવી ઉચ્છેદીલયાલ વગેરે પ્રત્યે એમને અણુચેલો હતો, એટલે એ કાળથી જ તે જાહેર જીવનથી દૂર ખસી ગયા હતા; પણ એમના રેનેદસંબંધો છેક સુધી ચાલુ રહેતા. એમના અવસાનથી એ વીતેલા જમાનાના એક લાક્ષણિક અલ્યાસી સાહિત્યસેવી અને કેરકાસરસા સજ્જન આપણે ગુમાવ્યો છે. એમને વિરસાનિતકવિએ, 'ક્રિષ્ણ અને એકામી'માંની કાલિત્રી ઉપરાંત 'ગુજરાતી'માંના કી દિગ્ગજાલ ગણેરાજ અંબરિયાના, તથા 'ન્યોયલિયં'માંના શ્રી યદુ-લાલ ગોપીલાલ મુના લેખોનાં અવતરણોના કાજુરનીસર સાથે.]

માર-માદીનું લીપણ

માયબંસનાં છાણ અને માદીથી ભૂનાં ધરોમાં જે લીપણ—માર કરાતી, એ ગાર ત્રણ કળમાં ગાનવ-સરીરને અનુકૂળ બની રહેતી. એ, જેને અણુય ઢરો તેને જબલ કર્યા વગર ચાલે તેમ નથી. પોષ મહિના જેવો કડકડતી કંઠીમાં આ છાણ-માદીની ગાર મરગી આવે અને કનાળામાં કંડક આવે. ચોમાસામાં બેજ ચૂરી લઇને ચોરે કેરી પડી જાય. ખાટકા વગર ગાર ઉપર પચારી ફી નાની સરખી પાળી ગોઠડી જિણાવીને સત ગણે તેા જે ન સરીરને હબ પડે, એ, ન સરીરી લાગે. નાનું બાળક એ ગારમાં બાજોલસરિવાં ચાલે કે પેટ

ધરે તેા જે તેને ન આવે વાંધો, ન લાગે સરીરી. પાણી હોનાંલું હોય તેા પાંચ યિનિટમાં પાણી સુસાઇને સ્વચ્છ થઇ જાય. અણુય થયું હોય તેા ઉપર માદીની ને પાળીના હાથ ફેરવેલો કે સ્વચ્છ બની જાય.

—એની સાથે હવે-હાદી કે સીમેન્ટ પથરાવેલી ધરની બ્રિગને સરખાવે. રિયાળો બેસે એટલે એની અંદર રહેનારનું આવી બન્યું. એ સીમેન્ટના પ્લાસ્ટર કે લારી ઉપર રાત્રે પચારી ફરીને સુતો. પણ સવારમાં ઊઠેા ત્યારે સરીરી કેઈમે રમરડું હોય કે કુખનું હોય તેગ આજા એજે કળતર થાય. પાંચનાં ડાખે.

સીમેન્ટમાં સરીરી એકાદ લાગે છે. કપાડા પછે ફરનારનાં પતનાં તળિયાંમાં ફરેા પડે છે. રિયાળામાં સીમેન્ટ એવો દેડો બોળ જેવો બની જાય છે તેગી ઉપર કપાડા પછે ચાલનારના અંગમાંથી રાક જાય જ નહિ. પણ જમાનો એવો આવ્યો છે કે માનવીને સુખ અને સમચક જોઈએ છે ખરું, પણ હાડકાં અકડાડામાં છે! તજુતજ મહિને માર-માદીનાં લીપણ કરતાં જોર આવે છે, એટલે જ આજની એકાં પુરોષાદી સાથે ગમીને, નાનાંસરખાં છાપરાં જેવાં કનાં હોય તેા જે, તેમાં આસડપૂર્વક સીમેન્ટનું પ્લાસ્ટા કરાવે છે.

(બદરથી)

—નેદ જબલ નરસોખ

રાખડી

[જમમદાવાદના દૈનિક 'ગુજરાત સમાચાર'માં કરે સમિવારે 'માનસોપારી'ના મથાળા નીચે શી ચિત્રબાદ પટના કિસ્કુડ'ની સહી થી ને લગવાં લખાણો લખે છે તે આપણે ત્યાંના બજાનગેસાદિવમાં નોખપાત્ર છે. રાખડી જીવનના સામાન્ય વિવેચા પર કવચિત મારાંત્ર હારે, તેા કવચિત તીરજી કંઠાડ કરતાં એ લખાણોમાંની વિષયની અતરેશીય મીલિકતા એ તેની ખરિજતા છે. છેલ્લા બજેવના સપ્તમે 'રાખડી' ઉપર લખેલું તેમનું લખાણ તેમાંથી અદી કંઠારી મે જાણે.]

રાખડીના પ્રચાર બજેને બજેને લખેના જતા હોય છે, એજ આ લખેની રાખડીના વેચાણના આંકડા બતાવે છે. રાખડીનું સામુ કેવર અને મલોા બાહ-ખહેન વચ્ચે ગણાય, પરંતુ રાખડી ત્યાં અરધી ન જતાં હવે ધંધાદારી સ્વચ્છે આવે ક્ષેત્રોમાં પણ પ્રવેશી છે. જે ન્યાતામાં રાખડીને રિયાજ સીધી વધુ પ્રચલિત છે તે ન્યાતાના એક બાહ બજેવને વિવેચે અને કહેતા હતા કે 'આણું વર્ષ અને એકો પચાલ રહે છે કે મારે ચોતાની અને કાઠાની મણતાં તજુ બહેનો છે; પરંતુ આજે ખબર પડી કે મારે અગિયાર બહેનો છે.'

'અગિયાર રી'

'હાલુ' સાંત અદીની અને ગાર દપાસની. મારે, મારે તેા બણે એ બધી સાચી એજાખાણે છે; પરંતુ પેલા મનુષ્યાહ ઉપર તેા હાર દારથી જહેવોની સંચાલિમા તરફથી ફેરક બજેને રાખડી સાથે સરનામાવાળું ફેરેગની આંડનું ફેરેવળ મોઠલખાંઆવે છે.'

'એક રી તે કરતાં તેા બહેનો બી. પી. સી રાખડી મોકલે, તેા કેટલા પેસાની રાખડી રાખે છે તેની પણ મનુષ્યાહને સગમળ પડે! પણ અલવા, તું બહારમાંથી રાખડી મંગાવે છે તેને સંબંધ કેમ છે?'

'એ પછી; પણ આ બાહણોએ રાખડીને કેમ રચેલાકરકરી છે.'

'એમાં તારા પપ્પાનું શું અણું?'

'મારા પપ્પાનું નહિ, મારું પોતાનું જાય છે આજે સવારે પેલા નારસી એમણે રસોઈયા ધેર આવી બારજી. આમજ નેરાકાઈના બાળાને રાખડી બાંધેના હોતો. શી એની ડિંગતાં મારા મામી કે ઉપર આવે ત્યારે લાત. પરંતુ એને કંપકા આપવાની મનની મનમાં જ રહી ગઈ; કારણ કે લાગી પારોથી પેલાની કિમતના કિચિયા એ રાખજીશીથી પેરાની અગેલો. ત્યાર પછી, રમ આપેલા ને બદલીમા

આવેલા રોડોંધાઓ અને તેમનાં સગાંઓની, બહો દીવાળીની બાણી લેવા, દારૂ લાગી ! અરે, અમે તો હીક, પણ અગારા નોકરો પાસેથી પણ રાખડીના મંત્રના બહુથી સારી નેપી રકમ પડાવેલી. એક બંને પડાવાળો અને એક સાપકલ રીપર કરનારો ઘેર આન્યા ત્યારે જ ખબર પડી કે તેઓ પણ બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મેલા છે ! એક બ્રાહ્મણી આ પાણી પાળો આવેલો ત્યારે તો આખપી ના પાડી દીધી; પણ ફગ બેરંગી અભરખી રાખડીનો ગળકાટ બાળાશોકને એવું મારું આકર્ષણ કરાવે છે ! પેલાને અનિચ્છાએ આઠ આના અરધા, તો ગળગળો યઈને હશે' સાહેબ, બાળારોડે પસંદ કરી બંધાવેલી પાંચ રાખડીઓની કિંમત દસ આના છે. છ આના નફો તો આપી !

‘એની વાત બોડી નથી; રાખડીઓના સાવ પછુ સારી રીતે વધ્યા છે. પછુ તે પેલી વાત કેમ કહાવી ? પેલી મુંબાઈથી રાખડી આવે છે, તેની સાથે કેવો સંબંધ છે ?’

‘કેમ ? સારી—હાગણીકરો ! સંબંધ છે.’

‘તે રાખડી-સંબંધ તબીબી શકારી ?’

‘સંબંધ વધરો; રાખડી આવતા વર્ષથી બંધ થશે.’

‘એમ ? ત્યારે લોકોની વાત સાચી નીકળે.’

‘પછુ સારું પછો તો આને પ્રજાસભ્યોના ને પેટા સફર સંસાર જણાય છે તેના મૂળમાં તો રાખડીના સંબંધ હતા, એ આપણે ક્યાં નથી બહુતા ? અને રાખડી તો કૃતા અભિમત્સને અને પાની પતિને ય બાંધી રાહે. બાઈબહેનનું વૃત્ત તો રાખડીઓએ ધુસાડ્યું છે.’

‘એમ ? પત્ની પતિને રાખડી બાંધી શકે ?’

‘એમ કું ? આપણાં પુરાણોમાં જ પુરાવા છે કે ત્યારે અસુ-રોથી ઈન્દ્ર હાથે ત્યારે આખરી ભંગમાં ઇન્દ્રાણીએ ઈન્દ્રને રાખડી બાંધી રફેલા, અને કેવો છેલેલા. આમ રાખડીનું મૂળ તો પત્નીએ પતિને બાંધેલી એ જ છે. એકે રાખડીએ દાખલ કરેલા તિલાજ પણ ઘોટા નથી. હવે બાઈની મૂડીમાં બહેન બાજ પડાવશે એવા નવા હિંદુ કાનૂનાના આ સમયમાં બાઈબહેન વચ્ચેના સંબંધમાં રાખડી આજ ગાદચ્ચનો ફાળો આપશે. રાખડી કલિકાસ કહે છે તેમ પણાં યુદ્ધોમાં એક પક્ષની બહેને બીજા પક્ષના રાખડીને રાખડી બાંધી યુદ્ધો આટકાવેલાં છે.’

‘તારી વાત બોડી નથી. કહેવું આપણા દેશમાં રાખડીનું ને આદરેબલું સ્થાન કહાય છે તેને. એ દેશપરદેશમાં પ્રચાર કરવામાં આવે, અને એ એ સુનાઈટને ને સનસમાં માન્ય થાય તો મને લાગે છે કે કો વિજ્ઞાપકદમી સ્ટેડીનને અને ગિરિસિસ કુંમને મામાતરી કુંમને સ્વહરને રાખડીઓ બાંધી દુનિયાને ત્રીજા મહાસુદમાંથી બરૂર ઉઘારી શકે.’

—‘દેશસત્’
ઈંગ્લિશ બાડી તરવાની હરીફાઈ સાટે યુજસતી જીજાન તાન્નદરમાં ઈંગ્લિશ બાડી તરવા માટે એક હરીફાઈ પાનંદ્ર હતી. તેમાં સાહસ અને શોખ બંનેનું આદરૂત ગિજાણ છે. ૭૫ વર્ષ અગાઉ કેપ્ટન જેમે આ બાડી તરવાનું સાહસ કર્યું હતું. તે પછી બત્યાર સુધી આમ બારેકીએ સહિત ૩૦ નજુજ એ તરવા શક્તિમાન થયા છે. આ વર્ષે ઈલિંડોનિયાની ૩૧ વર્ષની યુવતી ફોરેન્સ રોન્ડવિજે વિજયી થઈને ૨૪ વર્ષની અંગેજી યુવતી મર્ટુડ એડરલેને નેધાવેલો રેકર્ડ તોડ્યો છે. (વર્ષ પહેલાં ‘કમાર’માં એ મર્ટુડનો વિગતવાર અહેવાલ આવેલો.) ફોરેન્સે ૧૩ કલાક અને નીસ મિનિટમાં ૨૭ માઇલ પાર કર્યા હતા. ૧૯૨૬માં સિથેલે નેધાવેલો ૧૧ ક. ૫ મિનિટનો રેકર્ડ તોડી આ વર્ષે ઈનિસના હસન અબ્દુલ રહીમે યુરોપમાં ૧૦ કલાક ને ૫૮ મિનિટનો નવો રેકર્ડ નેધાવી છતાં મેળવ્યું છે.

આ હરીફાઈમાં લાગ લેવા જવા માટે અમદાવાદના એક યુજન સતી જીજાને પ્રચોસ કરેલો તેની ધણી બોળાને બહુ ઘરો. બારન માંથી ઠાઈ જીજાન એમાં જતો નથી. કેમકે ૨૭ માઇલ તરીને પાર કરવાનું કામ ખરેખર કઠણ છે. એ માટે બારે ખરિશ્રમ લેવો પડે છે ને પૂરી લેવાનીએ કરવાની હોય છે. આ બધું જોખમ જોડવા એ અમદાવાદી જીજાને હામ બીડી અને આંતરરાષ્ટ્રીય હરીફાઈની નિર્માતાઓની પરાજયની ચેલોરી. ૨૫ ગાઈજ તરવાનો એને ગહા-વરો હતો. એટલે ૨૭ માઇલનું અંતર કાપી સારો જોયી અડા પછુ હતી. પાસપોર્ટ મળી ગયો, ને પેલાની વ્યવસ્થા મફત મળી, ત્યાં આ હરીફાઈની તારીખ બાઈસાઈને વહેલી રખાવાના સમાચાર આવ્યા. એ અથ તો એકાદ મંકનેા વાલીસ લેવાનો ને અવકાશ રહેતો હતો તે વાલ્યા મળેા. એટલે જીવાનને માંડી વાળ્યા વગર આકસું નહિ. હજીય એને આ હરીફાઈમાં લાગ લેવાના કોડ છે. (લોકનાદ)

ગિરિ-આરોહણનું શિક્ષણ

જયતરુ ગાયામાં ગાંડુ ગિરિસિખર ધરાવવાનું ઓર લેણ સારત, હિમાલય ઉપરાંત બીટુ પણ અનેક તાનીયેડી ગિરિમાળાએ ધરાવતું હોવા છતાં, દુનિયાના શેઠા લાગમાં પ્રચલિત એવા પર્વતારોહણના સાહસ કે શોખથી રચિત છે. માનવીના જિજર ને જોગને ડરે-ચડાવતા આ શોખને, દેશની ભગતી પ્રબંતાં વારિશ્ચ અને આગવિશ્વાસને ખડતલ બનાવવાના કૌપયેગી સાધન તરીકે, ગયિથના દેશોમાં તો શિક્ષણમાં પણ સ્થાન આપાય છે, અને તેની પદ્ધતિસરની તાકીમ આપવામાં આવે છે. કૃષ્ણદર્ગા ચાલતી ત્યાંના કંખરવેન્ડ પરમણની એવી એક ગિરિ-શાળા અંગે અપતા એક પાઠનું આ બાંહેવું વિચર છે. તેમાં અકસ્માતને કે ચ બનેલા કોઈ રિખ-નિધાને, હોરકાની મદદથી રેટ્રેયર દારા, કુંગરની પ્રારંભિક થઈને નીચે ખીજામાં ફેલી સિદ્ધ ને આ-સાનીથી કતારવા તેનો પ્રયોગપાઠ આપાય છે.

આ માસ (સપ્ટેમ્બર) ઈતિહાસમાં : દિનવિશેષ - વ્યક્તિવિશેષ - પ્રસંગવિશેષ

દિનવિશેષ

તા. ૨ અમેરિકન સાથે સંધિ કરી, આખી મુશ્કેલી લૂટ બરપાઈ કરી આખીને પેરુ દેશોએ હાથિદંડમાં દેવળ બાંધવાની રાજ્યોબધી, ૧૬૯૬.
 તા. ૫ ફ્રેંચોએ નિબંધના સુખા પાસેથી પોર્ટુગીસેરી ખરીદી, ૧૬૭૪.
 તા. ૧૦ ગોવિંધામલ મકરજી 'તાલુકાહાલ' પૂર્વ કામ પૂર્ણ થયું, ૧૬૪૫.
 તા. ૧૨ ભગવાન શંકર શયમજી નીલને કેડે કરી, પ્રભુ તરસી જીભા-દાર કુતેલમહામહે રાજ્યવ્યવસ્થા હાથમાં લીધી, ૧૭૮૬.
 તા. ૧૩ લાહોર કાંબતરા કેડેના કેડેઓ સામેના વર્તનના વિરોધમાં કરેલા હુલાસાના ૪૬માદિવરે ભૂતીન્દ્રનાથ દાસનું અવસાન, ૧૯૨૬.
 તા. ૧૪ કલકત્તા-મુંબઈ વચ્ચે પહેલો ટેલીફોન વ્યવહાર શરૂ, ૧૮૭૪.
 તા. ૨૨ પૂર્વના પ્રદેશો સાથે નેપાલી સંબંધ બાંધવાના હરાદાથી ઈંગ્લેંડમાં હંદર હરિયા કેપનીની રચાવના થઈ, ૧૫૬૯.
 તા. ૨૭ એ જ હંદર હરિયા કેપનીની સરકારને (૧૬૧ વરસ પછી) લડકરી ખબર પાડે બંગાળ, બિહારપુરને ચિતાગોમ આપી, બહાલામાં ગોર ભંડરના જમાઈ ખીર માસિમે બંગાળની ચારી મેળવી, ૧૭૬૦.
 તા. ૨૮ દિલ્હીના છેલ્લા સમ્રાટ બહાદુરશાહનું રાજ્યચોડણ, ૧૮૩૭.
 તા. ૩૦ ગોવિંધામલ મકરજીના ન્યાયમૂર્તિને સંસ્કૃતિશિરોમણિ બરેડીસ કારીનાથ અંબક તેલંગને જમા, ૧૮૫૦.

વ્યક્તિ વિશેષ : વી. થીનિવાસે શાહો

હિંદમાં એવા નાજુકુકો છે એના ચારિત્ર્યની અભિવ્યક્તિને ઓળખાસ સાચો કરતા જોડ્યુ રચાન આપી રાકાય. દક્ષિણની બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિના સર્વે ભક્ત્ય અંશે સાથે એમને જમા ૧૮૬૬ના સપ્ટેમ્બરની ૨૪મી તારીખે થયેલા, શાતાને કોલેજની તેજસ્વી કારકિર્દી પૂરી કરી તે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પડ્યા. પણ એાખેલેએ એમની પ્રતિભાને શોધી કાઢી ઉદાત્ત સેવાકાર્યમાં જોડ્યા, ને ૧૯૦૭માં તેઓ સર્વેન્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીના સભ્ય થયા. એાખેલેના મુશ્કેલી બાદ તે તેના પ્રમુખ બન્યા, જે પહે ૧૯૧૫થી ૧૯૨૭ સુધી રહ્યા. ૧૯૧૪માં કોન્સિલમેમ્બરમાં પ્રવેશને પડ્યે તરીએમણે પોતાની શક્તિદાખવી, છતાં રોહિત કામદાને વિરોધ કરતાં તે અચકાયા નહિ.

એમની પ્રાધાન્યિકતાને વફાકરીને લઈ સરકારે એમને ૧૯૨૨માં ધરપકડરિયલ કોન્ફરન્સમાં પ્રતિનિધિ તરીકે લેંડન મોકલ્યા, ત્યાં રશિયુ આફ્રિકાના બહા પ્રધાન ભંડરને રમટ્સ સાથે એમને સંરેવા-નેમાં વસતા હિંદીઓના સમાન નાગરિકત્વનારૂં જૂથ લેંડનમાં લઈ ગયાથી એ પ્રશ્નને પોતાને બનાવી તેઓ સંરેવાનવાસી હિંદીઓના હાલત તપાસવા જગતસફરે નીકળ્યા. ૧૯૨૩માં હિંદી સરકાર વતી કોલોનિયલ એફિયર્સ કોન્યામાંના હિંદીઓના સંપૂર્ણ તોચરિત્ર-ત્વની માગણી મૂકી પોતાના જળસ પ્રતિરપઈ હાઈ કેબાગીઅરને સફળ સાબતી કરી. તે બંગલો બંદાઈ રેપરના હુસારમાં સમય પૂર્વે આફ્રિકામાં ફાર હિંદીઓ માટે ખુલ્લાં મુકાયા છતાં જીજ બાખતોમાં ગોરી વિરોધતાને રવીકાર થયાથી એમને બહુ આપાત લાગ્યો. ફરી તે રશિયુ આફ્રિકા ગયા ત્યાંનાં નિહાંરિયો આપકાર મળ્યા, અને એમને રશિયુ આફ્રિકાના એન્ડર્સ જનરલ બનાવવામાં આગવા. આખરે અન્નાગણાધુનિવર્તિની વાઈસ ચાન્સેલર થયા બાદ પાછળે જીવન લગમગ નિરંતરિયમાં ને ચિંતન તથા અભ્યાસમાં જ આવી તેઓ ૧૯૪૬ના એપ્રિલ માસમાં અવસાન પામ્યા.

અસંગવિશેષ : આદિત્રશાહીનો અંત

દુર્લભશાહ તરીકે હિંદ આવેશે, પણ જૂન તો રાજ્યપદથી તો સ આવેશે કહેવાતો દુર્લભશાહના સુલતાનના નામે પુત્ર મુસુર આદિ આન પોતાનાં પરાક્રમ અને ચાતુર્યથી બ્રાહ્મણી રાજ્યમાં પ્રજા કરતો કરતો બીજાપુરના સુખા પદે પહોંચ્યો, અને લાચ જોડેને ૧૪૮૬માં ત્યાં રત્નતર કહેવત રચાવી, જે આદિત્રશાહીને તો કોળખાઈ. તેણે એક મરાઠા સરકાર મુકુદરાબની બંદન સાથે જ કહ્યું જેણે છુલ્લુ આનના નામ ધારણ કરેલું. એ આદિત્રશાહી વંશના બહુ આદિશાહ થઈ ગયા. તેની રાજબાધા મરાઠો ને જીયાં દોહરો બહુ મરાઠા મરાઠાઓ હોઈ તેઓના જીવનમાં ખલ અનેક છાંય પડિતો થયાં. મળકાદરી પણ વધી, જેમાંથી મોરારસરે મોટું પ્રયાગ કરી મુશ્કેલી વિખ્યાત તો પ 'મુકે મેદાન' બીજાપુર આણેલો, આખ પરાક્રમે ને પ્રગતિની એવળામાંથી મરાઠાઓને રત્નતરનું બાન થયું. ૧૬૫૬માં, લગમગ ચોલાઓના નવે, આદિત્રશાહ બીજાના જનમમાં ઓરેમજીને બીજાપુર પર પડેલો બંધી કરી, બીજ તરફ રિપાતોને સિતારો પણ ચમકતો જતો હતો. આખ એક તરફથી મુશ્કેલી અને બીજ તરફથી મરાઠાઓની બીસવધતાં આદિત્રશાહીના પાયા ઢીલ પડવા લાગ્યા. ત્યાં તો ૧૬૮૬માં ઓરેમજીને આદિત્રશાહને કપડથી લેઈ બીજાપુરની પાદશાહત હાથ કરી આદતક લૂંટ મેળવી, ને સંવત ૧૬૦૮ના આશ્વિન વદ ૨(૨૩મી સપ્ટેમ્બર, ૧૬૯૬)ને રિતેને લગમગ બંધો નવેથી ચાલતી આદિત્રશાહી પાદશાહત અંતે પામી.

અણુનમ શ્રદ્ધા-
ની આગેકૂચ
વોર્ડન.

પૌલિસી હોટરોને સંપૂર્ણ મંરહણ આપવાના સિદ્ધાન્ત પર રચાયેલ વોર્ડનની પ્રગતિનો મોટો આધાર તેની સહેલાઈથી વેચાઈ સકાય તેવી મુલિસીઓની ચોળના-ઓ અને તેના લાભોને આધારી છે. તેનો પુરાવો 'વોર્ડન' ની દિનપ્રતિદિન થતી પ્રગતિ તમારી આગળ પ્રત્યક્ષ છે.

તમે પણ 'વોર્ડન'ની એક પૌલિસી લઈ તમારી હાવિચ્છનીન જીવનચક્રને ઉલ્કે લાવો

ધી વોર્ડન ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

આમદાવાદ શાખા : હેડ ઓફિસ
બદર રામ રોડ મુંબઈ
ઉદાર શરતોથી એજન્ટો નીમવાના છે.
એજન્ટ : મેન્ડેસ બાણુલાલ એન્ડ કંપની

છવડું તેા છવડું જગમાં ખરી તાકાતથી,
માણું સુકિતીની ખુમારીથી સદા ઉઠિયું કરી.

અરેલી

ના વરસના વરાએલા ફોગેસ-પ્રમુખ શ્રી
રામચંદ્રાસ ડેડન (એમ) ચરિત્ર રહર
... આવી ગયું) અતિ તેજસ્વી ચારિત્ર્ય-
સુરત સિદ્ધાંતમકા છે. અસદ્દશરના દાજ-
ધીકની વગીલાત ઊડી દીધા પછી એમની
નિર્મિત સ્થિતિ એવી નબળી થઈ ગઈ કે ધણી
ર ભણ્યા રહીને કે મીઠું બાળને જ ચલા-
તું પડેલું; છતાં તેમના ભેગમાં ગયા પછી
જમનાલાલ બળને તેમના કહેબને મા-
... રા. ગણેશની સદ્ગતિ મોકલવાની કરેલી
નિતિને હલતાથી વકાદેવી, એરથી જ સુરત-
થી આજે સરકારી નિયમેનું પશુ તેઓ
... લન ફરે છે, રૈયાનમાં મળેલા પડ અજાસ
હને માત્ર જ જ રહ્યા હોય તેા ગમેતેલા
... રા મહેમાન આગળ પણ જવની જ રોડથી
... છે. એક વખત તેા કેટલાક પ્રધાનો સાથે
દિખાને આબ્યા, ત્યારે થરમાં માત્ર પાસે
... ચોખા હતા. તેરલા જ ચોખાનો વાત,
... ને જ્યોત્સનામાં બેગેલા બરાડા બાકીને મહે-
... નો આખળ પિરશી તેમણે કહું 'આજે
... રમાં આટલું જ ભોજન છે.' અને સી એટલું
જમીને વિદાય થયા.

અનેકાર્થી રાજ: દાણી-પ્રમુખની-
ખાસ કરીને શિયાળની જમ્યાકમની નીચેના
જ્ઞાતમાં સજાકી ચામકી; ધંધની ટમ.
કહેવતેલા અર્થ: 'સુવારનું ચાન બાવળિયે'
-પોતાના રવાણ કે રોખ માટેની માથુસની
લાલક રતિને નિરૂંડ કરવી આ કહેવતને
મળતી બીજી કહેવતો: 'ચારની નજર બચે
તે બિખારીની નજર થયે' 'એમીને વહાલાં
સુંબરાં ને લોમીને વહાલાં ભોમ' 'રૂંડી કા
છ દેડીએ' વગેરે.

મયા માસમાં આ પાને પ્રકટ થયેલું 'દિશ-
પ્રકટ'નું ચિત્ર કવલું છપાઈ ગયું છે તે, અંદર
લગતાનીને જોખનું છે.

મણિભગમત: એક રકમ લેા; તેનો ભેધો
એક કાઠી નાખો; હવે આવેલી રકમને, જેથી
છેલ્લો એક દશમાંથી બાદ કરતાં તે એક
આવે તે વડે ગણો, અને એ રકમને બાલુએ
રાખો; હવે છેલ્લો એક કાઠી નાખતાં વધેલી
રકમમાં એક ઉમેરી ને આવે તેને છેલ્લા એક
વડે ગણો, અને ને આવે તે જેલી બાલુ-
એ રાખેલી રકમમાં ઉમેરો, એટલે મૂળ લીધે-
લી રકમ જ આવશે. દા.ત. ૧૩૨ ૪; ૧૩૨;
[૧૩૨+(૧૦-૪)]+[૧૩૨+(૧)]+૪ એટલે કે
(૧૩૨+૬)+(૧૩૩+૧); એટલે કે ૧૩૮+૧૩૪
= ૨૭૨.

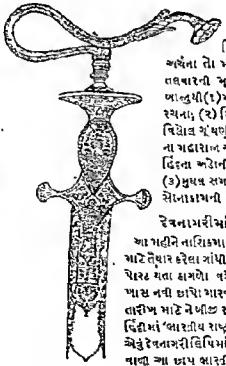
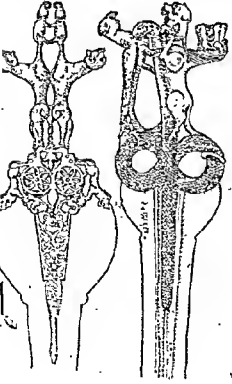
(નિતિન મજમદાર)

અમેરિકામાંનું વોશિંગ્ટનનું સ્મારક દર
વર્ષે ૧૦ ટક જમીનમાં વિરાટ જનું બનાવ
છે. આ દિસાને તે ૨,૬૬,૪૦૦ વરસમાં
જમીન સરકું થઈ જશે.

LOCAL DELIVERY POST CARD REPLY. ADDRESS ONLY

સરકારે રચાનિક રખાવના દર
ખાસ યોગ કરીને ૬૫૨ માટે
એક આનો અને પતા માટે અર્ધો
... કર્યા હોવાથી, તે માટે ને
ખાસ કાર્ડ-૬૫૨ કલવામાં આવનાર હતાં તે જેથી તાલેલદારમાં નીકળેલા કાર્ડનો વખૂનો. તેના
ઉપર અરધા આનાની રિક્ટે એવી જ ટાણાકેના મંદિર પાસેના અથવા શિક્ષણી છાપ છે.

કલાકૃતિકા

દિસક શરોા ૬૫૨ પણ કલાની
અર્થતા તેા માનવીએ કરી ન છે, તે દર્શાવતાં
તલવારની મૂકા ૬૫૨નાં સુરોાભને: કાળી
બાલુથી(૧)મૂકામાં ચાર વાપ તથા વેલ કહીની
રચના (૨) સિદ્ધ, સાંપ અને પાપટની લાલ-
વિલાસ રચના; આ બંને તલવારો ગિનારે-
ના મદારાન અનુપસિદ્ધે ૧૭મી સદીમાં ફાંજી
દિલ્લા અડાની પરાની ચઢાઈમાંથી મેળવેલી.
(૩) પ્રથમ સમયની ૧૮મી સદીની તલવાર પર
સેનાકામની વેલકુહીની બારીક કારીગરી.

દેવનાગરીમાં રહીકરણની પહેલી છાપ
આ મહીને નાશિકમાં ભરાનારા કોમેસના અધિવેશન
માટે તેજાર કરેલા સાંધાનગરની પોસ્ટ ઓફિસ, ત્યાંથી
પોસ્ટ થતા કાગળો વગેરે ઉપર રહીકરણ કરવા માટે
ખાસ નવી છાપો મારવાની ડે; જેમાં એક કિલીવરીની
તારીખ માટે ને બીજી રહીકરણ માટે રહેશે. તેના ઉપર
કિલીમાં 'ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોમેસનું પદ'નું અધિવેશન
એટલે દેવનાગરી લિપિમાં બેલેલું હશે. દેવનાગરી લિપિ-
વાળો આ છાપ ભારતીય કયાલખાતાના હતિદાસમાં
પડેલી હશે. અજાડ માન એક જ પ્રકરે રહીકરણની છાપ પર 'નવદિલ્હી' શબ્દો વપરાયા હતા.

“દરેક રીતે માફક!”

કેટલાંક વર્ષથી મારા માથામાં થોડી ટાલ હતી, તેમજ હું અનિદ્રાથી પીડાતો હતો. ઘણી બાતનાં દેશી તેમજ પરદેશી તેલનો એકધારો ઉપયોગ કર્યો, છતાંય “ધાંચીના બળદ” જેવી જ મારી સ્થિતિ રહી અને અનિદ્રાથી તો ત્રાસી ગયો હતો. પરંતુ કોણ બલે કેમ એક દિવસ એકાએક મેં (રામતીર્થ ચોગાથ્રમ, મુંબઈ-૧૪નું) રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ સ્પેશિયલ નં. ૧ વાપરવું શરૂ કર્યું. અને શું કહું કે-થોડા જ સમયમાં મને ગાઢ નિદ્રા આવવા લાગી અને મારા માથાની ટાલમાં વાળ ઉભા શરૂ થયા, આજે “રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ” મને દરેક રીતે માફક આવી ગયું છે અને મારી વધોની અનિદ્રા દૂર થઈ ગઈ છે.

એન. દત્તાનાયક મુંબઈ
વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ, કેનેરા વેસલ ઓફર્સ એસોસીએશન
કેનેરા ફાયરવુડ ઇમ્પોર્ટર્સ એસોસીએશન
સેક્રેટરી, મુંબઈ રાઈલ્સ એસોસિએશન એસોસીએશન

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વડીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે ખાસ

અંડુનું પોષ્ટિક ચારણ કેસરી જીવન

નાનાં-ચોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સબળાં, સ્ત્રી-પુરુષ,
સૌકાંડ એવું સેવન કરી શકે છે

મહા રસાયન

રસાસિદ્ધર, અલક, કેસર, કરતૂડી અને પીપ્પી દીપન, પાચન
ને પોષ્ટિક ઓષધ ગેળરી લીલાં રસદાર આયુર્વામાંથી બનાવેલું
સુશોભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ અને પોષ્ટિક ચારણ

કિંમત

તેનું નિયમિત સેવન

૧. રતના પોટના રૂ. ૧.૦૦
૨. " " રૂ. ૦.૫૦
૩. " " રૂ. ૦.૨૫

લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ
આપી શરીરમાં બળ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કારખાનું:
સયાનીરોડ
મુંબઈ-૧૪

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ - ભોગીલાલ શ્રદ્ધસિં, ગાંધીરાંડ

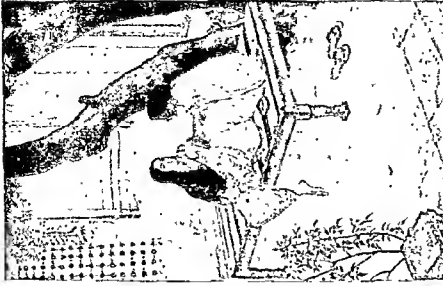
કુશન:
જૂની મહાજનવાડી
મુંબઈ-૨

અખનયક (ચિત્રકાર - શામદાસરાજ ઉદક)

इधीनिय (विद्युत्कार - अक्षिनी इत्य)

ગોપિંદ (ચિત્રાધર - સપ્તમ સેન)

[illegible]

અમને આશ્ચર્ય થયું!

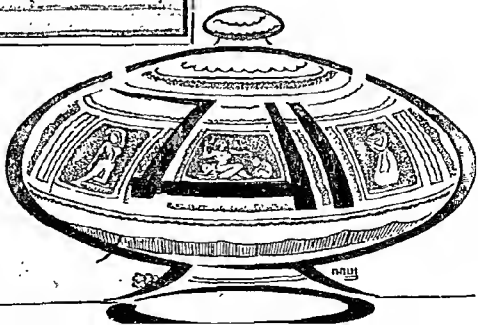
‘કુમાર’થી આકર્ષાઈને નવા થતા ઘણા ગ્રાહકો આશ્ચર્ય પૂર્વક તેના મળી શકતા બધા પાછલા અંકો તથા ફાઇલો માગે છે. જોકે આજે તો માત્ર ૧૯૪૯-૫૦ના બે જ વર્ષોના સર્જન અંક મળી શકે છે. (અને તેની પણ માંડ બે-પાંચ નકલો રહી હશે.) પરંતુ ૧૦૦મા અને ૨૦૦મા અંકની, પાછળથી થયેલી ઉલટભરી માગ જોઈને, અમે ૩૦૦મા અંકની યોગી વધારે નકલો કાઢેલી; એટલે જેઓ ૧૯૪૯ની શરૂઆતથી— ૩૦૧મા અંકથી ગ્રાહક થવા ઇચ્છતા હોય તેમને ૩૦૦મા અંક પણ સાથે લેવાની ભલામણ કરીએ છીએ. આજ સુધી બધા જ એવાં ગ્રાહકો એનો હર્ષથી સ્વીકાર કરતા આવ્યા છે. પણ હમણાં જ એક ગૃહસ્થ તેમાં અપવાદ રૂપ નીકળ્યાં. તેમણે અમને લખ્યું કે ‘મારે ૩૦૦મા અંક નથી જોઈતો. ૩૦૧થી ગ્રાહક થવું છે; તો નોંધશે કે કેમ ?’ આ પત્ર વાંચીને અમને ઘણું આશ્ચર્ય થયું.

અમને લાગે છે કે કદાચ એ ગૃહસ્થને ૩૦૦મા અંકની સમૃદ્ધ સામગ્રીની જાણ નહિ હોય, અને એમ કદાચ ધણુને નહિ હોય. દર શતકનો ખાસ અંક કાઢવાની જે નવી પ્રથા ‘કુમાર’ શરૂ કરીને ૧૦૦મા અને ૨૦૦મા અંકો કાઢ્યા, (અને જે આજે માં-માગી કિંમતે પણ મળતા નથી) તેની પરંપરા જાળવતો એ ૩૦૦મા અંક સર્વ વાચકો અને વિવેચકોએ ઉમળકાથી જિરફાવ્યો છે. ૧૯૪ પાનાંના દળદાર વાચન સાથે એમાં ૬ ત્રિરંગી ચિત્રો તથા ૮ એકરંગી ચિત્રો-વાળી આદેશલેખો, અમુક પાનાંની મુદ્રણ સચિત્ર ત્રિરંગી છપાઈ, અને આખા ચ’ અંકને ચિત્રમય કરતાં ૧૦૫ ચાકુ ચિત્રો, અલેખનો, ફોટોગ્રાફો વગેરે વડે ચિત્રિત થયેલી વાર્તાઓ, લેખો, કાવ્યો ને વિવિધ જ્ઞાનસામગ્રીનું સ્મરણ વાચન છે. કિંમત માત્ર એ રૂપિયા. રજિસ્ટ્રેશન પોસ્ટે જ વગેરે સાથે રૂ. ૬.૦૦.

સપ્તમાણ રચના અને ત્રિકાશીર્વા
રંગમેળવાળી, રંગીન પથ્થરની વાર-
ચક્ર અને રૂપરૂંદર ૪૮૧૨૩૧૫ની
સમૃદ્ધિ આદિ આઝાનો ઉત્તિમાદ-
ઉદ્દોલ્લાનો રોળો મૂલ્ય વખણાય છે.
તેની ભાંતે ઉપરની અર્ધઅર્ધવિધ
તકની કોમળી મધા બાબુની મધા
ચેલી અર્ધતકની શોખની, કેટલી
કલાકારે શી અર્ધવેન ભદ્રને બહુ
સુરેલી પડી હતી, કેમકે મોટા ભા-
ગની ક્ષેત્ર તકની ભોના ૪૮૧૨૩૧૫ના
રંગીન પથ્થરોમાં તે ખરી પડ્યા છે,
યા તો મોનરી લઈ જવામાં આવ્યા
છે સરનાં ભાંક, કાઠિનાં મુખમાં ને
તેની વલખતીની આકારીગરી ઇશ-
ની અસરનો કાશ્ચલિક નમૂનો છે.

આવની કાલનાં નાગ-
રિકાં મહેનું આજનું
અગમણ્ય આસિક.
મુરમાપક - રવિરાકર
રાવળ, વર્ષ ૨૭, વર્ષક
૧૦, આંકડો ૫૦.
સમય વર્ષક ૩૨૨ મો
તેમી, બચુભાઈ રાવળ

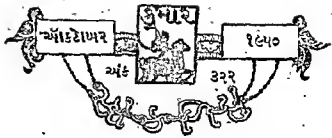

ગોધન (ચિત્રકાર-સોમાલાલ શાહ) ઈ. ૧૯૪૬નો રણછતરામ મુખર્જીચંદ્રક્રી સોમાલાલ શાહને મળવા માટે નાં આભિનંદન સાથે અને ચાર્લી કોમની ચાલુ ખાટીથી અનોખી ઝેરાનું ચિત્ર આપીએ છીએ, જેમાં કોમની હંમેશની જોરદાર રંગાવટમાં નવીન દૃષ્ટિકોણથી સામેલું પરચૂરણીનું સંદર્ભ છે.

પ્રણયમાધુરી

કનુ દેસાઈ

દસ રંગચિત્રોનો નવો ચિત્રસંયુત
શ્રી ધૂમકેતુ, શ્રી રમણુલાલ દેસાઈ, શ્રી
ચુનીલાલ શાહ તથા શ્રી ન્યૂનિખિખુની
પ્રસ્તાવનાઓ સાથે. કિ. રૂ. ૨-૮-૦
કુમાર કાર્યાલય લિ. અમદાવાદ

ચિત્રો

ઇતિહાસ-કલ્પલોકના રોલનું અદત્તરકામ. દોઢો ખસવત ભટ્ટ. ૫૬
ગોધન ચિત્રકાર સોમાલાલ શાહ. ત્રિંગળી મુખચિત્ર
સમાયજીના ચિત્રપ્રસંગો-૨મેન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી પાંચઢા પૃથાની અંદર

કાવ્યો

સતરંગ જેલતાં નવું શાહ ૩૪૦
ચંદન સત પ્રભાત રાવળ ૩૪૦

અનિત

નિખુલરાસો ચિપલુજીકર મો. વસંત ત્રિપાઠી ૩૪૧
જાંબ મહરિયાં [આપકયા] ચન્દ્રવદન ચોખનલાલ મહેતા ૩૪૨

વાતાં

તિથોતમા ('વનદૂત') લક્ષ્મીકાન્ત કોટર ૩૪૬
શ્વર્ગમાં ખામોચિયું 'રસનિધિ' ૩૪૮
ઉતરપર્ણી રમેશ ગાંધી ૩૪૯

લેખો

સરકાર નજી મારવા દિલ્હીની ગાદીએ બેઠી છે? [આપકયા] ૩૪૧
હરદય ડો. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી ૩૪૪
શલભાસન [આપકયા-૧] હાથમાલ શુકલ ૩૪૫
જ્યોત્સના સંપર્કરચન ૩૪૭
તામિલ દેશમાં ડોહિયું પ્રભાત રાવળ ૩૪૨
નૂતન ચિદાશી ને સિમેન્સ [છપનગાં વિહાન-૪૨] ન. શાહ ૩૪૪
યુદ્ધ-રમતો [આપકયા રમતો] બાસુદેવ ભટ્ટ ૩૪૫
બૂચ [આપકયા વનરપતિ-૩૫] નયંતીલાલ દે. ચોપ્રા ૩૪૬

વિવર્ણો

સાગરનંબનદારની સંકેતલિપિઓ [ચિત્રજોષ] ૩૩૬
નવાં પુરલોકો ૩૫૬
આ ગાસ ઇતિહાસમાં [ન્યૂનિખિખુની નાનસેન] ૩૬૧
પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં ૩૬૨
માધુરી [નોકસેનિક કનુ, બી. સી. જી., મહેળાની પૂછી, યુદ્ધચિત્રિ સિખર, એક બેટસેન, દરિયામાં દેગર] ૩૭૦
જેરપદા [આસ માસનાં પંખી-૫૭] ૩૭૦
પતંગિત વિમાન ૩૭૪
ઉલ્લુ પાનું ૩૭૬

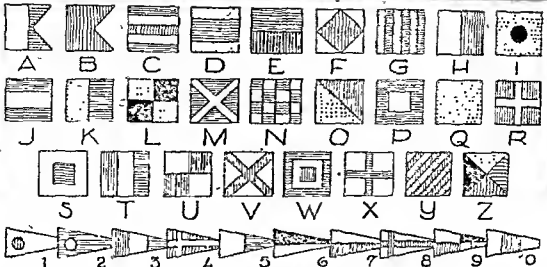
નિસંગોપચારની દૃષ્ટિએ
છવન ધડતરનું માસિક
તંદુરસ્તી

તંત્રીઓ
ભૂપતરાય મો. દવે
શંકરલાલ મો. દવે
આ માસિકના પાંચ અંગો પ્રગટ થઈ
ગયા છે. એનાં પાંચાંઓમાં ને કુદરતી
છપચારો દ્વારા નીરોગી રહેવાની સામગ્રી
આપી છે તે ખૂબ જ છપચોગી નીવ-
ડશે. બાળકો, ગર્ભવતી, યુવાનો અને
જૂઠ્ઠો સૌ કેમને આ માસિક દ્વારા નવું
ચેતન સાંપડશે.

'કુમાર' સાંપડનાં ૪૦ પાનાં.
વાર્ષિક લગભગ દેશમાં રૂ. ૪-૮-૦
પરદેશમાં રૂ. ૬-૦-૦
છૂટક નકલ આઠ આનાં
દરમહિનાની ૧૦ તારીખે પ્રગટ થાય છે.

શાહક માટે આજે ન લખો
તંદુરસ્તી કાર્યાલય
ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ
ફરનાન્ડક પૂવ, આંધી રોડ, અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ વારંચી રંગી, સુદક અને પ્રકાશ, બસુભાઈ પાપદભાઈ રાવત
કુદરત-પ્રકાશનગળાન કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય લિ, ૧૪૫૪ રામપુર, અમદાવાદ
વાર્ષિક (દેસ સાથે) રૂ. આઠ પરદેશમાં રૂ. આઠ અથવા ચિત્રપ્રકાશક નકલ આર આના
કુમારભાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને કેટલાક પોષીશર્ટથી રક્ષિત છે

અવમાં છીએ.

રંગ-સૂચન

સફેદ • પીળો • લાલ • બદામી • કાળો

ક્યાંથી આવો છો?

ઉપર: સંદેશ માટે અંગ્રેજી અક્ષરો તથા સંજો દર્શાવતા દેવજાંકેતો

સાગરવ્યવહારની સંકેતલિપિઓ

નીચે દર્શાવેલ વિવિધ દ્વારમાન દર્શાવવા મુંઝવેલા બારામાં રજાતા રાતદિવસના સંકેતો દિવસે વિવિધ આકારનાં પાટિયાં વડે અને રાત્રે લાલ તથા સફેદ પર્તુલો વ્હારા જે રીતે તે દર્શાવાય છે તે આ ૧૧ આકૃતિઓમાં દર્શાવ્યું છે. તેમાં ગળી બાજુની ગળી આકૃતિઓ પાટિયાંની છે અને ગીળ આકૃતિઓ બત્તીની છે. જમણીબાજુ: (૧) સખત પવન, તોફાનની વડી

(૧) તોફાન છે બંદર બહાર જતાં વહાણોને મુકમાન થવાનો ભય બંદરને ભય નથી.	(૨) સુસવાટાભર્યા પવનથી બંદરને મુકમાન થવાનો ભય છે.	(૩) બંદરની તોફાની વફસાન થવાનો સવાલ છે. પાણીના વહે મોટો નથી.	(૪) બંદર પરથી તોફાન આવવાનું લાગે છે. પસાર થઈ પેશાવન કરાવો. પેશાવ ત્યાં પોદે બંદરની પાછાંથી પસાર થશે.	(૫) ન.પ મુખ્ય તોફાન કિનારાની ઉત્તરે થઈ પસાર થઈ પેશાવન કરાવો. બંદરની પાછાં મારે પસાર થશે.
(૬) બંદર ઉપરથી સખત પવન આવેલું તોફાન પસાર થશે.	(૭) સખત તોફાની પવન છેલ્લા કિનારા પરથી ન.પમાં જવાનો ભય છે. ન.પમાં જવાનો ભય છે.	(૮) સખત તોફાની પવન છેલ્લા કિનારા પરથી ન.પમાં જવાનો ભય છે. ન.પમાં જવાનો ભય છે.	(૯) બંદર પરથી સખત પવન આવેલું તોફાન પસાર થવાનો ભય.	(૧૦) પેશાવાલા માથેનો લામમ સંદેશ વ્યવહાર સ્થગિત, પ્રતિજ્ઞા દ્વારમાનનો ભય.

ધ્યાનને ખબર નહિ હોય કે જહાજો પર કલકલિતા રંગને રંગી ચલપટાવાળા પાવડાઓનાં તોરણ છે તેનો શબ્દગર નહિ પણ ફક્ત સંદેશ જહાજની ચોળાજ આપતા સંકેતો હોય છે. અંગ્રેજ કક્કાના ૨૬ અક્ષરો ને ૧૦ અંકોના ગણી કુલ ૩૬ સંજોનો માટે, ૩૬ પ્રકારના પાવડા નહીં કરવામાં આવ્યાં છે, ને ૩૬ દુનિયાભરમાં વ્યવહાર કરી શકાય છે. ઉપરના ચિત્રમાં, મથાળે છે ૩૬ પાવડા આપ્યા છે; ને તેમાંના જુદાજુદા રંગો ને ભાવ વડે દર્શાવ્યાં છે, તેની સમજણ પણ નીચે આપી છે. વિશેષ વિગતવાર સમજણ આ એકમાં અન્યથ આપી છે.

મિત્ર.

૧૯૩૬/૧૨-૧૬૫૦

‘આ કિસ્ત બીજી; તુપનો સમાલો!’
હસી જતા હોઠ કહી રજા હતા,
અખીટ આંખે યુગને નિહાળતાં.

‘શેલે સગાઈ?’ અભાં વિચારેલ.
મ્હોરું ન એકે પટમાં બચ્યું, છતાં
લંબાવવા બાજુ, ખસેડી રાજ્યની
લાંત્યાં જરી, હાર ખસેડતા હવે.

ખેડાનામાં આંખ મધ્યહ્નિએ અને
કેસેન્ડરે તારીખ આખરી દીકી:
‘કાલે પહેલી; બરમાસની ગંધી
આંકેલ ખર્ચો અમલી બનાવવી;
પુરાંતનો આંક વિચારવો થયા,
બજેટમાં આગળ ખાધ ખેડાની.

આ માણસું દેહનું આસબા કીધું
ધોણક માલો દુકાકે રોડીની
આરોધનામાં ભરજિંદગી, છતાં
પાસાં કદી બે સમોસા ના થતાં.
મેંધાઈની વૈતરણી તરી જવા
નહોળના તર્ક તથા તરપા.
ખીમારી બે બચ્ન ધર લાગી ગી છે,
હું નિત્ય મંદિર, તખ્તી સદાય તે,
ખિસ્માર બચ્ચાં, બહુમુદ્દા કાકરે.

આવી જ શું જિંદગી કંઈની મેં હની??!
શા ચીતર્યાંતા નકયા મળના
રજાંવવા મુંદર બોમકા નવી!

ના લાંછનીંતી મજ ભેલીને જવા
વૈકુંઠ ગોપી; બસ, એની સ્વર્ગથી

આ કાવ્ય મોહકતાં હવે લખે છે: ‘ખેડાની અને વૈકુંઠગોપીનું સાક્ષ પૂજન ન જિંદગ બની ગયું છે. આરેખાલુથી ભાસતો પ્રુપ્ત, નિઃસંકાપ
સૌજી અને અજસિયાં જેવાં ને નહતાં આકર્ષક ભાવજો-લખાં બે ફરેખિયાસા ભજાનાં ફસાએલાં ફૂલાં જેમ આધિક યુવમાં તરફડતાં
નેહ હું ત્યારે, તેમની નિરાધારતા પ્રત્યે એકદી ન નિરાધાર-લાચાર સદાનુભૂતિ બતાવવા સિવાય બીજી કશી દોલત મારી માસે નથી
કો અવેગતા થ પૂજા રૂપે છે...’ કવિના આ કવનમાંની સ્થિતિ ઉપર, આજના મધ્યમ વયના એક મત્રારહાર માણસનું મનોમંથન,
આવકપના રૂપમાં, હવેએ આલેખ્યું છે. કલ્પના કરી છે કે પોતે કેઈ(સીખિય)ની સાથે સંવર્ન બિલે છે. તેમાં પોતાને તેણે બીજ કિસ્ત
(સવરંજના એક દાવની હાર) આપી છે. તેના કલ્પને હરીને હસી દસની કી કરે છે કે ‘તમારા રામને સંભાળો!’ પરંતુ એ વિચારે છે કે
કેમ સંભાળે? પોતાની રગત હાર પર હની, પરમાં એકે મ્હોરું બચ્યું નહતું, અને હાર માણી દેવવા રામને અતેડીની ખરેડીને પોતે બાજુ
લંબાવતા હતા. આ સ્થિતિમાં અચાનક જયે કૅચેન્ડર પર નબર ભળ્યાં ત્યાં આખર તારીખ બેઠ એકેલે પચારને દિવસ, તેની રકમને
બચ્ચ, લેજ દિવસિ, કુટુંબની માંદગી, નેહરીનું વૈતરું, એ બધું સાદ આવે છે; અને પોતે હવન વિશે ને મનોરથો પડ્યા હતા તે આમ નિષ્ફળ
પથાની જ્ઞાનિમાં ફૂખી બચ છે. ફરી સીમિત કિસ્તની યાદ આવે છે. એકેલે પોતાની જિંદગીને સવરંજની વપમ આપી વિચારે છે કે
‘મારાં આંસા ફૂપી વપમ, કલ્પનાનાં અરી ધર ચાલતાં પાંડાં, ચાંચી ચાલનાં લુહિનાં દાંઠ, સીમું ચાલતાં જ્ઞાનનાં દારી, અને બધી ચાલ
ચાલતાં મનને વપમ, એ બધાં મ્હોરાં હવનનાં નવવસ્ત્રો હવનને લટુ બે થઈયાં, ગયું દોષાટ્પ લીકી થયાં અને આધિક, શારીરિક,
માનસિક વગેરે ‘હક’માં લોસાએલા આતમરાગ રૂપી રાત્ર મટે દહે આયુષ્યમાં આ લાંબી સવરંજમાં ‘કિસ્ત’ નહિ પણ ‘સિકરવ’-
ચંદિય દાર ન મળવાની બાકી રહી છે. સવરંજની રમતમાંથી હવનની રંજ પવિરિયદિને વિચાર આવતાં તેનો જિવાર, સવરંજના ન
રૂપમાં ને ચાતુરીપૂર્વક ને ચોરસર રીતે આ કાવ્યમાં દલાર્યો છે તેમાં કપમ, રાખસામ્ય વગેરેનાં ધન્યું મોહકરણો પળું છે.

સૌદામણી સ્પષ્ટ અભવની દતો;
કિન્તુ... ..

કયું કયું ના; કરી બે ચકચો ના.
એ ને હતું તે, સિરપે લદામલી
કે કર્મના મોજ તથે પિસાઇ યું;
સરી થયાં વપમ મુરમ્ય સોલ્યાં,
ને કલ્પના-એસ સુચામ જીડી મયા
હડીકેતોના ધખતા બપોરમાં.’

‘કયાં ધ્યાન છે? કિસ્ત બીજી...’ ફરી દસી
તે બોલતી; ને સમજી નિહાળને
હું રાજ્યની સવરંજના પડી;
‘ધકેલવે કાં અમથો અહોત્પદો
આ બાપડાને?’ વળી સાંકળી કડી
વિચારની: ‘કિસ્ત પથેપથે સુધ્યું.
આ જિંદગીની સવરંજ ખેલતાં
મ્હોરાં દોષાટ્પ ઉપડી મયાં બધાં;
ધીંગો મતિએ, મધુના પ્રવાહ શી
આશા તણું પૈદા આદિ મોરેએ,
ને કલ્પનાના નગરલ આંખનાં
અડીધરાં વક રવાલ ધોડ્યાં,
ને સુહિતા ઊંટ અદારનાં
અબ્જ સત-મગ સ્ત્રીની ચાલના,
તે સર્વમાર્થે મનને વણર...
સો આસ આશાં બચલકાની છતવા,
કિન્તુ દોષાટ્પ ઉપડી મયાં બધાં.

આધિક, શારીરિક માનસિક ને
આસંખ્ય કે જે ‘હક’માં લોસાવલા

નિરઘાવ, યાકેલ, અમરી, એકલા
આ રાજ્યની આતમરાગ કાળે
આયુષ્યમાંથી સવરંજમાં દહે
ના કિસ્ત, છે માત્ર સિકરત બાકી.’
જમુ શાહ

ચંદન રાત

ખીલી હો ચંદન રાત!
મુરજેરા તેમનાં બજે
ધરણી બોલે આંખ;
જિખડી પડે ચાંદનીમાં, ઉર
અવનિનું દલ લાખ!
રાત અહો, રણિયાત! ખીલી હો!
ચેન તથે નીંદરે, સ્પષ્ટ
જડની બેડી યાપ
નમજી અહો, અવનિરેડી
ચંદનપરણી દાપ!
ફપતણી મ્હોલસાત! ખીલી હો!
દિવસકેરા ધન્દનપરણી
રંગ રૂપાળા સાત,
નિજ સ્વરૂપે ચાંદનીકેરા
મોહતા સ્વેન મુખત!
અંતરની અખીરાત! ખીલી હો!
બિજળા બિજળા ચંદનમાં મજે
ધૂટયું કુરુનું તેજ:
ફીર સમુદની પાતળી આદર
પાધરી દીધી સડેજ!
સ્વર્ગતણું શું પ્રભાત! ખીલી હો!
અતમરામ

ટ્રેનમાં જ્યાં શરીરે તે મેળની એ પરા-
ક્રમમાં અહીં નથી બેઠી. પણ તે
આથી અને અને બીજાઓએ જ્યાં
મેળની એ પરીથી મેટું તે સાબિત થઈ જ
ગયું કે મધ્યયુગનું કેસરિયો કરવાનું શાસ્ત્રી
શીર્ષે ઢલ આપણામાંથી પરાયું નથી. એ
આરંભના શરતનપણીની શતિમાં, સોસોના
સામાન આવી ગયો છે એની ખાતરી કરી
લીધાપણી, મિત્રિયાના ઉદાસી પવન ખાતા-
ખાતાં, ટોપી હાથમાં લઈને સાફ કરતાં કરતાં,
રડતાં ઉઠારોને છાતાં રાખતાશખતાં, સાંજ
હળતાં એક પછી એક તારા દેખાવા માટે
એમ, છૂટક નાકયો સંભળવા લાગ્યાં:

‘હો! હો! હો!... તો તારા છે!’
‘એને તે ચ આ એમાં સમાઈ...’
‘આજનાં વખતમાં નહિ થાય તે કોણ...’
ગરબી, મિત્રી, ‘પંખીનો મેલો’ વગેરે વિષ-
યે ચર્ચાતાં હતાં ત્યાં જ ઠાંકની નજર ઉપર
દેખાતા પેસા હાથે ધ્રુવિત પંખા પર પડી ઢવે-
તો કોણેક થઈ હાસના ડબ્બામાં ચ પંખા
ડાખા છે એ વાત સોના પ્યાનમાં માની.
‘હો! પંખા છે ને. ઢવે શી ચિંતા છે?’
‘પંખા તો છે, પણ ચાલે છે ક્યા?’
‘નથી ચાલેતો? મા...’ એ! ત્યારે અહીં
ના હાથ રાખ્યા છે?

‘જો તો ભઈ, પેસા ભેલું થયું: બહારીને
આંચળ!’
‘કંઈ લાગેતો ને નહિ...’
‘જલ્દી કોલેનિયનની સાઈકલની બેઠક’
‘આ જગાનામાં ને નહિ ચાલે તે કોણ?’
ત્યાં વળી ઠાંકને વિચાર આવ્યો: પંખા
નથી ચાલેતો એમાં કોને વાંક? ઠાંકને તો
હોવા જ નહોતો એ બંધ પડે એનું જવાબદાર
કોણ? અસંજન, શારત સરકાર, બીજું કોણ?
‘આ તો માખી આજારી છે કે કોઈકે પરા-
વવાનો છે?’

‘કંઈ કે કાણું નથી. ટ્રેનમાં પંખા નાખ્યા
ત્યારે ચાલતા નથી!’
‘હા; ના ચે ચાલે; માની લઈએ કે પંખા
એની વેગ છે તે બચી પણ નથી. પણ માઈ
કહેવું કરવું છે, તે પંખો ચલાવવાની તાકાત
ના હોય તે નાખી છે. કું કરવા?’
‘ના નાખ્યો પંખા! એવિના અને કે મરી
નહોતો જવાના. પણ આ તો કહેવું કે પંખા
રાખીએ છીએ; અને પછી ચાલે ન નહિ.
કંઈ નહિ, કંઈ નહિ, ને અગને બનાવવાનો?

અથવા, આને?’
‘બહુ, જો તો હાથોના દાંન, પંડિતજી
અમેરિકા લઈ ત્યારે કહેવા કામ આવે ને
આપારે ત્યાં થઈ હાસમાં ચ પંખા છે?’
અને પછી તો પંડિતજી કું કહે છે? જ્યાં
જ્યાંની વાત કરે છે પણ અહીં અમારા
પંખા નથી ચાલતા એનું કું? નવેરોનો વાસાડ
અગર અગરને બદલે પોષાધાર વાસવા
માડ્યો. પંખા પરથી ટ્રેનમાં મિત્રી વાય
છે એની વાત, લોકોના બિરતસ આવા છે,
અસમાં મરવા માટે લાઈના બાજબર નથી
થતી, ફૂટપાથ પર તાણું ખારીને મૂકવા છતાં
સાધ્યોથી ચોરાય છે એ વાતો, અને ઢવે
શાકવાળા શેર શાક પર એ મર્યાદા વનથી
નાખતા એ વાત ચર્ચામાં માંડી. અતલજ,
બધી વાતનું ધુનપડ એક જ: ‘સરકાર કું
માંખો મારે છે?’ ‘પંડિતજી કું કહે છે?’
વગેરે. ડબ્બા આખો ઉત્સાહમાં આવી ગયો.
સોને કંઈનું કંઈ કહેવાનું મળી ગયું.
મારાથી ના રહેવાનું. એ કું, ‘બધી વાત
છે, હો! આ જુઓને અમારા પડોશી એક
કોલેનિયન છે. પણ એને રાજ કંઈ નાથે
કોલેન જવાનું કોણું થઈ નહિ છે...’

‘કેમ?’
‘આ સરકારને વાંકે રોલો!’ એ કું, ‘બહારીનું
નાકું રોલોને ગાય બેઠી હોય, પણ પેસા
જવાન બિયારો નહિ ક્યાંથી? માય બો
ત્યારે ને? સરકારની ફરજ નથી કે પેસાના
કરાવાન રોલોને બેઠી આપોને હાડે? કે
પંડિતજી કું કરે કે દિલ્હીમાં?’
‘પણ એમાં જવાબદારી કું કરે?’ આ-
ખરે પહેલી વાર ને પંડિતજીની રવા ખાનાર
એક જુલામાં બેઠી વીરકો નહોતો રોલો!
‘કેમ કું કરે છે?’ એ કું, ‘બંધારણ મુજબ
વડાપ્રધાનની ફરજે ચી છે, બજાર છે? ટ્રેન
ના પંખા ચાલુ રાખવા, ફૂટપાથ પર તાણું
માથાં રાખી મૂકી સાઈકલો સાચવવી,
જસની લાગેલી સાઈકલની, ને એ બધાં સાર
ચોલેનાં નાકાં રોલોને બેઠી માથે હાડાયે,
-એ બધાંને સમાવેશ વડાપ્રધાનની ફરજ-
માં થાય છે. બંધારણ કું કરે છે? કું ક્યાં
મારા પરનું કું કું?’
‘બંધારણમાં તે કું કું કું નથી...’ પેસા
જવાન ચોલેય.
‘અરે, નથી કું કું? ચાખ્યા શબ્દોમાં
જખનું ન હોય એકલે (અનુસંધાન પુસ્તક પર)?’

પણ ત્યાં દિલ્હી
રતાન એક શબ્દ
છે એની માનતા
દતી નાંદ કોરે
જાએને અહીં

સત્તા જમાવી રાક્યા, અને જમાવી જમાવી સત્તા
લાખ કરવા આ દેશના લોકોને અંગેલ
ખાવા શીખવાડી એમની ગુલામી મનોરજિત
પવારમાં પ્રયાસ એમણે રાજ કર્યો. નવું
મિશન પામેલી પહેલી પેઢી અંગેલેના
ગુલામી બેઠી તો એનું અર્થ કે આપણે
ત્યાંનું બધું ત્યાંનું જ એમ એને લાખા
માંડ્યું. પણ એ કાલે એક વિરલ પુરુષ
એવા નીકળ્યા, એમણે અંગેલે બાખામાંથી
એ જ્ઞાન પોતે મેળવ્યું તેને પવાવવાની
તાકાત મેળવવામાં હતી. એ પુરુષે તે વિશ્વ-
સાક્ષી ચિત્રણ કરી. અંગેલેના પંખા ‘વાયલ-
નું દુધ’ એવા નામથી એમખાખતા સાધા-
રણ લોકોને દુધ પવાવી રાક્યા બદલે, પંડિત
આપણી પરિસ્થિતિમાં આપણા દેશમાં એ
નવી કેળવણી શો બાગ બંધવી રાકે એને
રાખેનું દિલ બંધાતા રોલે હશે. આમાં લેવા
નેહ્યો એની પ્રથમ ચર્ચા એ વિશ્વસાક્ષી
એ કરી અને દેશમાં તકરાર પડ્યાં બંધી.

સ્વભાષાને ને જાણી વિશે આપણી ફરજને
બાન આ દેશમાં પ્રથમ કલાવનાર જાણી દેશ
એ. ‘દેશકર મેનસ’ વિશે નિબંધો લખી
એમણે કું કે પેસા મળે કે ન મળે, સ્વભાષા-
ને બીજાવવી નહોતી. આપણું દેશની સ્થિતિ
એવા નિબંધમાં તો એમણે સરકાર વિરોધી
એટલી રીઠા કરી કે એ નિબંધ સરકારે જખનું
કું કું કું કરવાનું બાંધે કેળવણ ને-
એ આપણે તેમ બનાવીએ તો, એક એમની
અસમ બધી હતી. અને એ પ્રશ્નના બચ
પર, ને કાલે સાખનો બધું હોવાં હતાં એવા
વખતમાં, લોકોની શદાવની અંગેના રાખા
બચર, કું કું કું કું એમણે પંખા હાથે
આરંભ્યા. આજના મહારાષ્ટ્રના એવા એ
પ્રમુખ આદિ પુરુષની દિલ્હી અને એવાના
કાચેના આઉં, પરિમય અહીં આપવાનો છે.

અવિષ્કાણ તરફ ને તેવાની દિલ્હી એમણે
બતાવ્યોને અભ્યાસ કરવો ને રહો બતા-
વણમાંથી ને વર્તમાન નીપજ છે. પશ્ચિમ-
માંથી આખું તે બધું ને સાઈકલ કહેવાને
બદલે આપણું રવનને. આપણી પરિસ્થિતિ
અને પરંપરાને એ જ જાણવાનું. આપણી
રવાનું સંસ્કરણ કરવું ને નરી પ્રવૃત્તિ મારે

વિચાર ઉચ્ચાર અને આચાર સમાજ આગળ પહેલવહેલા મૂકનાર, અને નવજનમૂત હિંદમાં મહારાષ્ટ્રની વૈચારિક ક્રાંતિના પ્રથમ ઉદ્ગ્રાતા

વિષ્ણુશાસ્ત્રી ચિપ્પુણકર

સેષક: પ્રો. વસંત ભીષી, એમ.એ.

એકેશ કપાડીએ વિષ્ણુશાસ્ત્રીનું કાર્ય દર્શવું. આગને શોધીને સહોગીજી વિકાસ સાધવો હતો. એ માટે એમણે શરૂ કરેલા માસિક 'નિબંધમાળા'એ શોધીને સ્વતંત્ર વિચાર કરતા બનાવી ગદ્યારૂપમાં મોટી વિચારસૂત્રિ કરી ખૂબ, યાદ રાખવા જેટલો એને કે 'નિબંધ-માળા'ના બધા એક આખિઆળા એકલા વિષ્ણુશાસ્ત્રી જ લખતા. અને આમાં કેટલાયે એ અમલમાં પણ મુકાયું.

એવું જ બીજું ગદ્યરસનું એમનું પ્રદેશન તે ન્યૂ ઇન્ડિયા મુકશી રચાવના, ગવાસાષ્ટ્રમાં, (અથવા હિંદુસ્તાનકરમાં) કહીએ તો આલે) એ પ્રલના સ્વચ્છની દિગ્ધિ એક યુગ વર્તી અને અત્યંત ગદ્યરસની બીના પ્રમાણ છે. સરકારી નોકરીમાં કાળસ યુવાની ઇચ્છા ત્યજીને સ્વતંત્ર ધંધા શરૂ કરવાની ઇચ્છા વિદ્યાર્થીઓમાં ભજી, એમેએનાં કપડાં અને ફેશનનું અલગરુચિદિવસ બિનામાં થયે, સ્ના-હસ, કાર્યસ્થ વહેવાની તગણા, રવાસિમાન અધિર મુલ્યે બીલે એ હૃદયથી એમણે એશાણ રચાવી. ફેશનના સ્વચ્છને આજ સીપ્રથમ સ્વતંત્ર વિચાર કરનાર એ આ દ્રષ્ટ્યએ એકેશ સત્તાને પડકાર કરી મુકામ બીરી ફર કરવાની શરૂઆત કરી. હજારે

આત્મનાત્મનાં. એ સુર સિદ્ધાંતમાં આપ્યું, ને સ્વચ્છનીથી કેળવણીનાં મૂલો ચલાવવાની શોધની રૂપિને આ કાર્યેથી ચોપણ ગળ્યું.

સૈદ્ધાંતિક નજરિતી સાથે જ સર્વકૃતિક નજરિતિ આવે છે અને રાજકીય નજરિતી નજરે તો હતી જ. તેને માટે એમણે 'કેસરી' જેવું વર્તમાનપત્ર રચાવ્યું. એ 'કેસરી'એ રાષ્ટ્રનજરિતિને કેટલું સળજ કામ કર્યું છે એ તો સર વૈદ્યનાથનિ રિયોલે બળ મળ્યાપરે રિયકને 'The Father of Indian Unrest' તરીકે એજાજાવી કહ્યું હતું. મહારાષ્ટ્રની મનોરૂપિતામાં બ્યાપારને રવાના ન કર્યું. પણ એવિકચ માટે 'કિતાબખાના' રચાવીને વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ એ દિશા તરફ પણ શોધનું ખ્યાલ દોર્યું; અને ચિત્રસુદય માટે એમણે રચાવેલા ચિત્રસાગરપ્રેસે પણ કલેબની દિશામાં એ જ કાર્ય કર્યું.

આમ, દેશભલિને પોષક કે કપકારક વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચાર સમાજ આગળ મૂકનાર એ નવજનમૂત હિંદના પ્રથમ પુરુષ હતા. એમના લખાણમાં અને કૃતિમાં કોઈ દિવસ વિરોધાત્મક ન હતો. શુદ્ધ ચારિત્ર્ય, સ્વચ્છવશી અને નિર્લેખ જિતિ અને જ્ઞાતે કાર્યનિષ્ઠા એવા મુલ્યોએ એમને નજરે પડતાન-

માં અનન્ય રવાન આપ્યું મણિલા લોકોએ અને સરકારે એમના ગદ્યમણિ રાસબો, પણ તેમણે કમ્પા નહિ. અને આ બધું અસાધારણ કાર્ય તે માત્ર બગીસ જ વર્ષની ફૂલ નિરંજીતી કરી મળ્યા. કોઈ તરફ માર્ગ દેખાતો ન હોય, પ્રભુ પ્રસાદન વર્ષ હોય, એજે વખતે સ્વાર્થ છાડી, સરકારી નોકરીને છાત મારી, મહારાષ્ટ્રની વૈચારિક ક્રાંતિના દ્રષ્ટા કે ઉદ્ગ્રાતા બનીને એમણે, કોઈ પણ સંસ્કૃતિના પૂર્વાગમીએ - forerunners- જેવું કામ એકેશ દાણે દે છે એવું જ કાર્ય એકી પોતાનું એકલ દેશને બતાવ્યું.

૧૮૫૮માં પેશ્વાઓ અરત થયા અને મહારાષ્ટ્રમાં એમેશ રાજ્ય શરૂ થયું. પેશ્વાઓમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા બંનેનજર જલસામાં ન હતો, એટલે શોધીને નિર્ણયી કમિટી લેખકમાં રહેતી. નવી રાજ્ય-વ્યવસ્થામાં આ બધી પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ, અને કેળવણીને પ્રચાર મળેલો થયો તેમજ પશ્ચિમના દહિંદિયુથી આપણા દેશને એવાની રૂપિ વધી. પરિણામે એમેએનું આ દેશમાં આગમન પ્રમુ-કૃષ્ણ જેવું એકાદ આડરું. અને એમેએનું બહુ સારું જ એ દેશનું ખાસન, એની વિચારધારા શોધમાં પ્રવર્તવા ગાંધી. આનું વર્ણન સોક્રાતેસ દિગ્ધે એક સેખમાં સુંદર કર્યું છે: 'એમેશ નિશાળોમાં શિશુજી મેળવી શરૂઆતમાં એ સોહો બહાર પડવા એમનાં ખનની રિપતિ એક રીતે ખૂબ જ સચકર અને રોચનીય વર્ધ હતી. એમને સ્વચ્છમાં અદ્યતા એનાં નીતિતરતરનું જ્ઞાન જરા જ ન હતું તેમજ પરપોળીનું પણ ન હતું. સમાજનાં પરંપરાગત બંધનો માટે એમને આદર જેવું કમ્પુ રહ્યું ન હતું અને એવાર ચોપણીએ બળી પડવાથી પછી એ વખતે મોટા પંચારની નોકરી મળતી એટલે એમનાં મનમાં અધિકારપદનો વધુ એવાર મળેલો હતો. હજારે કે સુરોપની નિશા-ળોમાં અદો જેવું જ શિશુજી આપ્યો છે, હતાં ત્યાં સ્વદેશપ્રીતિ,

સ્વચર્ચનિષ્ઠા, સમાજ પ્રતિ આદર ને પ્રેમ, સદાચરણ વિષે રુચિ, એવા મુલ્યો સુધિના ચાંચકલેખનું હરણ દે છે અને વિદ્યાર્થીઓને બેઠાસ ખનતાં અટકાવે છે. આપણે ત્યાં આ અંધધોનો અજ્ઞાન દોવાથી મોટા જ્ઞાનમાં સંતોષ મળતા, એપરવાઈથી પોતાના હિત તરફ ધ્યાન ન આપનારા, અને પોતાની ભતને વિદ્વાન માની લઈ બધા પ્રાચીન વિચારોના ઉપદ્રાસ કરતા સોહો આ સરખામાં તોયાર થયા. સરકાર-દરજાઓએ એ લોકોનું મોટું માન હતું એ દુઃખની વાત હતી.'

આવી રિપતિ પ્રવર્તતી હતી ત્યારે, અને આપણા દેશમાં સુધારા થવા જેવુંએ તથા પશ્ચિમનું અને તેટલું અપનાવતું એમએ એમ એવેલા લોકો માનવા હતા ત્યારે વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ વિષ્ણુજીએ મહારાષ્ટ્રમાં સ્વતંત્ર વિચારની પ્રમાણિતા સો પહેલી શરૂ કરી ને લોકોમાં નજરિતી અગ્રજગાદી પેદા કરી.

વિષ્ણુજીએ કુટુંબનું મુજ વતન રતનાવિદિ નિસ્તામાં પાવસ નાગદ્ધે મામ દરે. સપ્તરમી સદામાં એમના એક પૂર્વજ માસિક પાસે વ્યવસ્થાપર આવી વરયા. ૧૮૦૨માં દેવકરે મહારાષ્ટ્રમાં ધમાત મગચી ત્યારે વિષ્ણુશાસ્ત્રીના કાલ દરિયેન પૂલા આન્યા. પૂનામાં તેમજ બીન આજસાવના નાના માર્ગચિમણુજી આપવાને ચેરનોકરી

સરકાર જખ મારવા દિલ્હીની ગાદીએ બેઠી છે?

દેશીજાતિને પોષક તથા ઉપકારક

તેનમાં જખા શી રીતે મેળવી એ પશ-
કમકયા અર્થો નથી કહેવી. પણ એ
આધારી અને અને બીલબોએ જખ્યા
મેળવી એ પરથી એટલું તો સાબિત થઈ જ
ગયું કે મધ્યયુગનું કેસરિયાં કરવાનું રાજપૂતી
શીયે હતું. આપણામાંથી ખરનારું નથી. એ
આર્યનારાશતનપછીની સાતિમાં, સોસોને
સામાન આવી ગયો છે એની ખાતરી કરી
લીધાપછી, ધૈતિયાનાં છેડાથી પનન ખાતાં-
ખાતાં, ટોપી હાથમાં લઈને સાફ કરતાં કરતાં,
રડતાં ઠાકરોને છાનાં રાખતાં અતી, સાંજ
દળતાં એક પછી એક તારા દેખાવા માંડે
એમ, છૂટક વાક્યો સંભળાવા લાગ્યાં:

આથ્યા, અગને ૧
‘બહ, એ તો હાથીના દાંત. પંડિતજી
અમેરિકા નજર ત્યારે કહેવા લાગ્યા આવે ને કે
અગારે ત્યાં થઈ કલાસમાં ચ પંખા છે!’
અને પછી તો પંડિતજી શું કહે છે? યોન
જખાની વાત કરે છે પણ અર્થો અગારા
પંખા નથી વાલતા એનું શું કે વગેરેનાં વરસાદ
અરમર અરમરને બદલે ધોધધાર વરસવા
માંડ્યો. પંખા પરથી ટેનમાં ગિરદી વાય
છે એની વાત, લોકોના બિરદાસ બોવાય છે,
બસમાં ચડવા માટે લાઈની બસાબર નથી
પણ, ફૂટપાથ પર તાલું મારીને મૂક્યા છતાં
પર એ મારવા, અને હવે

પણે ત્યાં દિહ-
રતાન એક રાખ
છે એવી સાવતા
હતી નહિ એટલે
જખોએ અર્થો
સત્તા જખાની રાક્યા, અને જખાનેથી સત્તા
કાયમ કરવા આ દેશના લોકોને અંજોલ
બાપા સીંખવાડી એમની અલગી મનોજ્ઞતિ
ખખારવાના પ્રયાસો કરીએ શરૂ કર્યો. નહું
શિશુ પામેથી પહેલી વેદી અંજોલના
અણુથી એવી તો અંજોલ ગઈ કે આપણે
ત્યાંનું બધું ત્યાંજ છે એમ એને લાગવા
માંડ્યું. પણ એ કાળે એક વિરલ યુગ
એવા નીકળ્યા, તેમણે અંજોલ બાપામાંથી
ને, જાન, પ્રિદે, એનારાર અંજોલ આ ગર્દા-

‘... રો તાપ એ, પૂન અને બીલ બહ કમ શી ખખા
કયાથી બોળ્યા હતી. એમના વખતના કેટલાક માસ્તરો આજના
માસ્તરોથી જરા યે બેતરે એવા ન હતા. વિષ્ણુશાસ્ત્રી ચોથા યોગજી
અણુના હતા ત્યારની વાત. મારતરે ‘કચો’ વિષે વેરથી નિબંધ લખી
લાવવાનું હતું. વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ છઠ્ઠી શાપડીમાંથી નિબંધ લખી
તે નાંથી માસ્તર બહુ ખુશ થયા અને આજના: ‘પિતાને પૂછી નિબંધ
નો લાગે છે!’ બીલ એક માસ્તરે એક વાર મોહકરિયનું ‘રેકોર
’ કાળે મોકલે કરી ને વિદ્યાર્થી એકી નજર એને દાસ્યપાલ
મોકલે આપવાની હજી નહોતે કરી. વિષ્ણુશાસ્ત્રીને એક રંગાલ
, અને કહેવાય છે કે તેમણે એ ધણા દિવસ સુધી સાચવી
એકો! શાળામાં એમની વતવુંક નિયમિત અને સાંત રહેલી. તેઓ
જો મોહતા નહિ. ખાવાપીવા વિષે કે કપડાં વિષે તેઓ કયેસા
સેનવા. એક વખત ફાટલો કોટ પહેરી નિશાબે આજના ત્યારે
‘રતરે કહ્યું કે ‘વિષ્ણુના બાપ કાંઈ કમાતા હોય એવું લાગતુ નથી!’
૧૮૬૬માં ટ્રેડિંગ પાસ કરી તેઓ રેકોર જખામાં દાખલ થયા એ
જ અરસામાં એમને કરીને કોઈ બોનરસિયર હતા એમની કન્યા
કાશી જેઠે તેમનાં લગ્ન થયાં.

પર એ મારવા, અને હવે
માનવનાં વાર લગી પડતા. એમાં મુખ્ય વાંકે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને રહેતા.
આપણાવણુલોકોની જાગીએને સમયનું જાન રહેતું નહિ. નિયમિત-
રે પવનસર કામ થઈ ને એકીએ વાત કોઈ એમને મળે કાશી રાકડું
ન હતું. એટલે થયે શરૂ થયાનાં ઘેટ થાય તો યે તેઓ વર્ગમાં જતા
નહિ. વાચનમાં કે વિચારમાં એવા બીલ દેશ કે વંદરીયસ મિત્રિ-
ની કળી નજર વારે એમને જાન આવતુ કે કલાસમાં જખાનું છે.

આ જ અરસામાં વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ રાખડી કતલિ ખાતર એક
મેટ્રા કલોચ આચરવાની નિશ્ચય કર્યો. ૧૮૭૩ની નાતાલની રતન-
એમાં તેઓ બેઠા બેઠા મિત્રો એટલે આજની અવા હતા, વાતચાતમાં એ
મિત્રો એમને ‘જખુ’ તમે કોઈ કાસિક કેમ કાઢતા નથી કે એમાં
કોઈ વાર નવા લેખો લખવા, અને કોઈ વાર, સંપૂર્ણ કનિચો વિષે
તમે પહેલાં લેખો લખવા હતા તે જ ફરીથી લખવા, એવું કરવા પારો
તે ન થઈ શકે!’ આ વિચાર એમને ગરબો, અને એમણે તરત જ
એક લખાવો, ૧૮૭૪ની શરૂઆતથી ‘નિબંધમાલા’ માસિક પ્રકટ
કરવામાં આવશે એવી બંદોશત કરી. માસિકેની રીતે વજાવનું એ
વિષે એમને ખ્યાલ તો હતો જ નહિ. પણ તેઓ એટલું સમજ્યા
કે એક વાર પ્રકાશન મેળવી ચૂકેલા લેખ ફરીથી લખવા ન એક
બધું જ નહું લખતું એવા નિશ્ચય પર તેઓ આવ્યા.

એ વખતે રેકોર કોલેજમાં પ્રિન્સિપલ જર્જરર્થ (કેન વર્ડનવૈતા
પોન) હતા, અને થી-૦ છને, રાંધે પાંડુરંગ પંડિતજીને આજના વિષ્ણુ
હાથપર નેવા વિદાન આપ્યાંકો હતા. વિષ્ણુશાસ્ત્રીને પહેલાંથી જ
નામનાં જાણ હતી. કોલેજમાં કો રાજા કેળવવાની સારી તક એમને
મળી. સંસ્કૃત અને મરાઠી કનિચોની કૃતિઓ, હિતદાસઅંજો, આયા-
શાસ વિષેના અંજો એમણે અર્થો નાંચ્યા. નવાઈની વાત એટલી જ
હતી કે હિતદાસઅંજોએ આપા નેવા વિષયમાં રસ ધરાવતા વિષ્ણુ-
શાસ્ત્રી છાપાને કોઈ દિવસ અડતા નહિ! એટલે દુનિયામાં શું થઈ
રહ્યું છે એ વિષે એમને બહુ થોડો ખ્યાલ રહેતો. બહારનું નાચન
ખૂબ જતા એટલે પરીક્ષાની તરીકી મટે એમને વખત નહિ અથવા
અથવા અથવા તો અણુમાં એનું ચાલવું નહિ હોય, પણ તેઓ
૧૮૭૦માં બી. એમાં નાખાસ થયા; અને એક શાળામાં શિશુક બનીને
રહ્યા પછી ઘેર અધ્યાસ કરી ૧૮૭૨માં તેઓ બી. એ. પાસ થયા.

‘નિબંધમાલા’ પ્રકટ કરવાના નિશ્ચયમાં વિષ્ણુશાસ્ત્રીના કેટલાક
અણુકેસ રખડે જમાય છે. માસિક કાદવાનો નિબંધ પાંચ પહેલાં
તેઓએ કોઈ મિત્રની સલાહ લેવાની તરફી પણ ન લીધી, કે કોઈ
વિદ્વાન માણસ પાસે લેખ માટે ગામણી પછી કરી નહિ. કોઈ વિ-
દ્વાન કાલ લેખ આપે, પણ એ તેનીને પસંદ ન પડે તો? ને આપણે
ને નિશ્ચય કર્યો એમાં લોકોની સલાહ શી લેવાની હોય? નિય-
મિતતાની તો એમને પડી જ ન હતી માદકો ખુશો પાડવા માંડ્યા કે
વખતસર એક બહાર પડતા નથી. બળ્બે-બળ્બુજ ગદિનાનું મોકું
માથ. એક વાર તો બાર ગદિના સુધી એક બહાર પડ્યો નહિ!
છતાં પહેલા જ એમની ‘નિબંધમાલા’ એ લોકોને આપ્યો કો-
લેજા. લેખકની બાપાનોટો એટલી સુંદર હતી કે કુળશાસ્ત્રીએ જ એ
લેખો લખ્યા હોવા જેઈએ એમ કાકાને લાગ્યું. વિષયમાં પ્રતિભાવન
સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યું. કપકાલ, ઉપદેશ, વ્યવેશિન નેવા
અણુ શેઠીમાં વારંવાર દેખાતા. દિહમાન વિષે અજાન ધરાવતા

કોલેજમાં હતા ત્યારથી જ વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ સેનનપ્રવલિની શર-
આંત કરી હતી. એમના પિતાએ જાંસેનના ‘રાસેલન’નું આપાતર
શરૂ કરેલું થોડો ભાગ કર્યા પછી વખતના અથાબે એમણે વિષ્ણુ-
૩૪૩ (આગેશન ૧૯૫૦)

પરદેશીઓ આ દેશ વિશે શું શું લખી અથવા કહી ગયા છે, પરિચિતની વાડાંની વિદ્યા મેળવી આપણા ફેરલાક લોકો દેશને સમાવળો દોઢ કેવીરીતે કરી રહ્યા છે, મિશનરીઓએ અહીં કેવી ભજ પાચરી છે, એ વિશે મગસેદક કીકા આ નિબંધોમાં આવતી. વિષ્ણુશાસ્ત્રી સરકારી નોકર હોવા છતાં સરકારને સખતરીતે વખોડી કાઢતા, એટલે એમના કપરી અધિકારીઓમાં આ વિશે ખૂબ મગચાં થવા માંડી અને ૧૮૭૭માં એમની બદલી રત્નાગિરિ કરવામાં આવી. પણ ત્યાં જતાં પહેલાં જ વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ જીન બે ખતલવા કહી-એનો પાયા નાખ્યો હતો.

શંકર તુષારામ શાસ્ત્રિયામ નાગના એક ગાણસ જેઠે વિષ્ણુ-શાસ્ત્રીને પરિચય થયો. શાસ્ત્રિયામને સાહિત્યમાં રસ હતો. થોડું લખતા પણ ખરા. ન્હી બખરો અને લાખતીઓ મેળવી એ સંગ્રહી રાખતા. અને એના સાથે જેવો સંગ્રહ થયો ત્યારે એ છપાવવાનો વિચાર એમણે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને લખાવ્યો. વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ એમને દેવભન આપ્યું. એમાંથી રત્નાગિરિ કાઢીનાથ નારાયણ સાને તે જનાદેવ બાળાચ મોકલ આપ્યા. સાનેને પણ હતાં હસ્તલિખિતો, બખરો વગેરે મેળવવાનો શોખ હતો. અને એમને લાગ્યું હતું કે ન્હાં પુસ્તકો પ્રકાશન કરવાથી આદિક લાભ પણ મનાયો. વિષ્ણુશાસ્ત્રી એમની સાથે પણ સદમત થયા. આખરે એનું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે અપ્રકાશિત ખરાડી કે સંસ્કૃત કાવ્યો અને કૃતિ, તેમજ બખરો અને કલિદાસનાં અન્ય સાધનો પ્રકટ કરવા અટકે એ સાહિત્ય પુસ્તકો હાલતે. બખરો તરફ સાને ધ્યાન આપે, મરાઠી કવિતાનું સંગ્રહન મોકલ કરે તે સંસ્કૃત વિભાગ વિષ્ણુશંકર સંભાળે એવી કામની વહેંચણી થઈ. દેશમાં ફરીને પૂજા પાતાં હસ્તલિખિતો શોધી કાઢવાનું કામ શાસ્ત્રિયામને શોધવામાં આવ્યું. છાપખાનાના તેમજ દિસાજ સખાનાના કામ માટે કુણ્જીલ રહ્યાને જોઈકરને લેવામાં આવ્યા. આ પાંચ જણે પચાસ રૂપિયાની મૂદી આ બિધમાં ફેલાવી અને નફો તુકસાન સરખા બારે વહેંચી લેવાં એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું. અને આ ચોખ્ખા મુજબ ૬. ૧૮૭૮થી 'કાવ્ય-લિદાસ-સંગ્રહ'ના બેંદો બહાર પડવા માંડ્યા.

એ જ વરસના ઓગસ્ટ મહિનાની તાત. શાસ્ત્રિયામ ખસેળા વિષ્ણુશાસ્ત્રીને ખજાર મળી કે ન્હાં ચિત્રો. નકશા, એવી એવી વસ્તુ-એના શોખીન એક બાળકુળ પાસુદેવ નેશી પૂનમાં રહે છે. વિષ્ણુશાસ્ત્રીને પણ ચિત્રનો શોખ હતો, એટલે એમણે નેશીનો સંગ્રહ લેવાની છજા દર્શાવી. નેશી એ વખતે સરકારની ફેટાચિત્રો આદિસમાં ફાઈફસમેન તરીકે હતા. એમને ચિત્રસંગ્રહ મોકલ હતો અને એમણે એ બધાં ચિત્રો સારી પેઠે મહાવી લીધાં હતાં. આ સંગ્રહ તેમ વિષ્ણુશાસ્ત્રી પુરા થયા. નેશીને એમણે સુદેવ આપ્યું ન હતું અને મરાઠીનો અભ્યાસ પણ એમણે મોકલ આપ્યો ન હોયો હતો, એટલે ઐતિહાસિક અભ્યાસનાં ચિત્રો તરફ એમની નજર ગઈ ન હતી. વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ એમને એવી વસ્તુઓનું મહત્તર સમાવેશ્યું તે ખતામાં એક કહાણી નાના રૂઝગીસ તથા સચાઈ માધનસવનાં દેવચિત્રે દોઢ પરદેશી ચિત્રકારનાં રોરેલક હતાં તે પરથી જલદેરમાં એમની નકલો કરાવી. નેશી તે ફેટાચિત્રો ઓફિસમાં હતો જ, એમને લાગ્યું કે જેમ નકશા છાપવામાં આવે છે તેમ જ હુલામુલા રંગોમાં ચિત્રો છાપવાનો પણ પ્રયત્ન થાય તે ? એ વખતે હિંદુસ્તાનમાં આવું કામ ક્યાં થ વર્ત ન હતું, એટલે નેશીએ એ વિચાર વિષ્ણુશાસ્ત્રીને લખાવ્યો. એનું છાપખાનું કાદવાનું નક્કી કરતાં પહેલાં ખરજ ફેટું આવશે એ વિશે મદ્રાસ લાવવાનું નેશીને મહેવામાં આવ્યું. છાપ-

કાર્યનાં સાધનો (જેવાં કે રંગો, રંગો, કાગળ, પાંચસાત લિથો પત્રપેશી એ બધાં) ૪૦૦ રૂપિયામાં મળી રહે એમ નેશીએ કહ્યું. પણ નેશી ખસે પેસા ન હતાં. છાપખાનું થાય તે 'કાવ્યલિદાસ સંગ્રહ'માં ઐતિહાસિક તરવેરો મૂખી સહાય એવો વિચાર કરી વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ નેશીને નેહીની રકમ આપી અને પૂનાની આજની ભાળીની રંસવા 'ચિત્રશાલા પ્રેસ'ની શરૂઆત આ રીતે થઈ.

વિષ્ણુશાસ્ત્રી રત્નાગિરિ ગયા તેમ ખરા જ, પણ ત્યાં જ એમના રસનાને લીધે એમને ફાવ્યું નહોતું. મોડા દિવસ કીક માર્યું, પણ પછી પૂનામાં બનતું તેમ ખનવા માંડ્યું. રત્નાગિરિમાં રહી 'નિબંધ-માલા' ચલાવવી એ સહેલું ન હતું. એમના મનમાં રાછનાનું આવી પૂના પાછા જઈ. માસિકનું પ્રકાશન અને અંધશ્રેણ કરવાના વિચાર થયો તાર આવતા, પણ પિતાને એ મમરી નહિ એ ખ્યાલથી એ વિચારો અગમમાં મૂખી રાક્યા ન હતા. એટલામાં ૧૮૮૫માં પિતા મૃત્યુ પામ્યા. કુટુંબમાં ઘણા કમઠા થઈ કુટુંબ નિભાવે જાવું અને વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ સરકારી નોકરી છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું. માસિકની શરૂઆત કરી ત્યારે જેમ એમણે કોઈની સલાહ લીધી ન હતી, તેમ જ આ વખતે પણ તેમણે પિતાના વિચારથી મોઢને વાંકરે કર્યા નહિ. વરમાં થયું એમણે કોઈને કહ્યું નહિ કેનાની રમ સારે જ અરથે પમારે ક મહિનાની રમ એમણે માગ્યો. આ જ મહિનામાં બાપિ હોય વિશે ચોખ્ખાઓ કરી સમીક્ષા એમ તેમણે માનવા હતા.

વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ રાછનાનું આપ્યું એ વાત એમના મિત્રોને મળી નહિ અને એમણે એમને છપકો આપ્યો. આના ક્ષણિક અવિચાર માટે એમને આજીવ જતાં જરૂર પડતાં. યાનેા એમ ફેરલાક કહ્યું. પણ વિષ્ણુશાસ્ત્રીને નિમ્મય અથજ હતો. એ વખતે એક મિત્રને એમણે લખેલ એક કાગળમાં નીચેનાં વાંચ્યો છે :

No wonder that my throwing up my place has called forth many a remark both here and there. In these days of helplessness and subserviency, Government Service is looked upon as something of a heavenly light, and one deliberately giving it up must consequently be looked upon as a little short of a mad man or a suicide. But for my own part, I have always thought very differently of the matter. Rather than bend the knee to tyranny, I would snap as under the chain once and for ever. I am resolved to try what might be done for public good with the potent instrumentality of a press establishment worked by a vigorous hand. I have said, I believe, enough to assure you that it was in no momentary freak that I resolved to bear the chain no longer. મુદા પૂનામાં નેશીએ ચિત્રશાલામાં ચિત્રો છાપવાના જુદા જુદા અખતરા કર્યા હતા. ઐતિહાસિક પુસ્તકોની તરવેરોની સાથે જ વર્તમાન યુરોપની તરવેરો છાપી સહાય તેમ મૂખી અપે એમ નેશીએ એમ પણ અખતરા કર્યા. એટલામાં પૂના સરકારી છુક કીધોમાં મોકલ આમ લાગી, ત્યારે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને થયું કે આપણા અણેલા હુવાનો સરકારી નોકરી તરફ જ આકર્ષાય છે એમને એક નવો રસ્તો બતાવીએ તે ? ચોખ્ખાનો મેચવાની કુદાન કેમ ન શરૂ કરવી ? વિષ્ણુશાસ્ત્રીનાં પુસ્તકો તેમ હતાં જ. સાલિયામનાં થોડાં પ્રકાશનો પણ હતાં. વગી ચિત્રશાલામાં ચિત્રો છાપતાં હતાં, એ બધાં સાથે કઈકેઈક એમણે પુસ્તકો મેળવી મેળવી મોકલ રાખીએ

તો ખેડૂતો નહિ એમ એમને લાગ્યું. એમનાં ગતમાં બીજે પણ એક વિચારે હતો: રવતંત શાળા રચાવવાનો. શાળા ઉઘાડવામાં આવે અને પુસ્તકોની દુકાન ચાલે તો ધણી તરત જ મળે એમ હજી એટલે જીવલેઈ મહિનામાં એમણે સાક્ષિમાગ સાથે અરખી ભાગ રાખી બુધવાર પંદરમાં 'કિલાબખાના'ની રાજીઆત કરી.

નખી નિશાળ ઉઘાડી સરકારી નિશાળમાં મળતા શિક્ષણથી જીવંત રાખવાનો વિચારુશાસ્ત્રીને વિચાર હવે મૂલં રચાવ પામવા માંડ્યો. એમનું રાજીઆતું સરકારે સ્વીકાર્યું ત્યારે પૂતામાં આ વાત બંદરે રીતે ચર્ચાવા માંડી અને રેલન ડેલેગેશનમાંથી ટાલ ન પાસ થયેલા કેટલાક યુવાનોને આ વિચાર એટલે તો ગમ્યો કે તેમણે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને સહકાર આપવાની પોતાની ઇચ્છા બંદરે કરી. વિષ્ણુશાસ્ત્રી એ વખતના એક ઓનરરી પદમાં સમે છે:

The memorable 1st of October is approaching I shall enjoy the pleasure of kicking off my chains that day. Mr. Agarkar (going for M. A.), Mr. Tilak (going for L.L. B.) Mr. Bhagwat and Mr. Karandkar have tendered proposals for joining me in the enterprise. This they have done of their own accord.

કહેવાની નજર નથી કે આમાં કેટલેક થયો છે તે આખરે અને રિજક આગળ જતાં મહારાષ્ટ્ર અને ભારતના જે પ્રખર ન્યૌતિયોરો તરીકે ઓળખાયા.

અને આજ, ૧૮૮૦ની પહેલી બન્યુઆરીએ, સારતની કેજવલ્લી હક્કિસાસમાં આધુનિક યુગના રવતંત શિક્ષણને પહેલો પાયા પૂતાની ન્યૂ ઇંગ્લિશ રેલનની શાળાના મઠ આરંભી ન શાસ્ત્રીની સંપત્તિ સારી હતી. શિક્ષણ પણ વિદ્વાન ગણ્યા હતા, 'માં વાગન સિવરામ આપરે—સંસ્કૃતના કોસાકાર—મુખ્ય હતા. 'તિન સાળાની પ્રથતિ થવા માંડી અને મહારાષ્ટ્રમાં એની છતિ ધણી થઈ. આને પણ પૂતાની શ્રેષ્ઠ સાળાઓમાં એની ગણના થાય છે.

ચિત્રશાળાએ સમાન ગાત્ર ચિત્રો ન હતા, એટલે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને હવે પુસ્તકો ઇલાખાના છાપખાનાની આપરજણા બજારમાં માંડી, અને ચિત્રો સાથે વિચારચિન્તિય કરી એમણે 'આર્યજન્ય' છાપખાનું રચાવ્યું છાપખાના સાથે વર્તમાનપત્ર પણ જોઈએ ન. પહેલાં એમણે વિચાર હતો કે અંગ્રેજ-માસરી એવું દેશાધિક છાપું ચલાવવું. પછી લાગ્યું કે એક માસરી અને એક અંગ્રેજ એમ બે છાપાં ચલાવનાં. થોડા જ વખતમાં 'સર' અને 'માસરી'ના પ્રમાણ નિયે બંદેશનો હતો. બંદેશ અખર નીચે વિષ્ણુશાસ્ત્રીનું નામ પડેતું હતું અને રિજક, આગરકર, આપરે એનાં નામ પછી હતાં.

ખૂંટીસ વર્ષની નાની ઉમરમાં વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ આટલી બધી સંપત્તિ એ રચાવી હજી પણ બીન પચાઉ દરમિયાન રાજ કરવાની એમની આકાંક્ષા હતી. પણ એમના આકાંક્ષા મૂલ્યને હાથે તે પૂરમાં મળી નહોતી.

૧૫મી બન્યુઆરી ૧૮૮૨ને દિવસે ગિરોના આગમદને વસ થઈ તે દોરો પડવાના એક ફેટોરમાંથી રવાં થયા. ત્યાં થોડી વાર હક-કામાં જીમ રહેવું પડ્યું. અને તેઓ જિજ્ઞાસુ થઈ નીચે દબા પડ્યાં જો દાંત ધવાવા અને કાનમાંથી થોડી વહી આવ્યું. આ જોઈ બધા અત્રાયા. જે રિવસ પછી રોન થોડો તાવ રહેવા માંડ્યો અને અ-રાત્રિ વધી. તેમણે શાળામાંથી તો રત્ન લીધી હતી, પણ 'નિર્બેખ માતા' અને 'કેસરી' માટે લેખન ચાલુ ન હતું. આ જોઈ કેસાને લાગ્યું કે વિષ્ણુશાસ્ત્રી માંડો દોષનો દોષ કરે છે! થોડો જીવ કીકા હોતો નહિ એ ખાતર દબી મ થઈ તેઓ શાળામાં ગયા પણ નિર્બેખમાં

લાગ્યા ન હતો એટલા યાંક તેમને તે રિવસ લાગ્યો અને તલિય: લયકની આઠી ૧૫મીએ એક વેદની રચા કરી, કારણકે વિષ્ણુશાસ્ત્રીને ડોક્ટરી રચા ગયી નહિ. આખરે તાવ યુગત્ર વધ્યો ત્યારે ડોક્ટરને જોવાવામાં આવ્યા. ૧૦૦ ડિગ્રી જેટલો તાવ હતો, ડોક્ટરે રચાવની આપતા હતા ત્યાં વિષ્ણુશાસ્ત્રી લાગ્યાં આવ્યા અને ડોક્ટરને જોઈ એમણે 'I don't take your medicine I shall be poisoned! Take care...' આ સાંભળી ડોક્ટરે પગ આડા મૂકી દીધી. ૧૭મી માર્ચે ૧૮૮૨ને ગુરુવારની સવારે સાડા પાંચ વાગ્યે તેમનું મૃત્યુ થયું. આ સમાચાર સાંભળી ન્યાયમૂર્તિ રાઉરે રડી પડ્યા અને સમુદાયને એમણે કહ્યું: 'He had no business to die so soon.'

વિષ્ણુશાસ્ત્રીએ રાજ કર્યું ચિત્રશાળા પ્રેસ, આર્યજન્ય છાપખાનું, કેસરી પત્ર, ન્યૂ ઇંગ્લિશ મૂલન જે કિલાબખાના જેવી સંસ્થાઓ આજ છ-સાત દાયકાથી મહારાષ્ટ્રનું રવતંત સંસ્થાછત્રન પડતી આવી છે અને આજે જ મહારાષ્ટ્રના છવનમાં અત્યંતના ભાગ ભળે છે. 'સાદિરચાર તરીકે તે તેઓ સર્વથા પૂર્વજ ગણાયો. એમને પોતાની શક્તિ વિષે ખૂબ જ અભિમાન હતું. એક વાર પોતાના બહેને એમણે કહેવું પણ બંધ કે: I am the Shivaji of the Marathi language, who had not his equal either to precede or to succeed him.'

આ દેશ ચરિત્રમાં વિષ્ણુશાસ્ત્રીનું વિપુલકરના સાદિરચારો પ-સમર્થ લેવાને અગત્યની નથી. વિષેયન કે મહાવાંનનું જો રચવું પણ નથી. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિને જો લોપો રચવું મૂકી મયા હતા એમને પોતાની હકમની બહાદુરીથી સમાન કરવા એ વાનું મૂલ્ય જાણ નથી. મહારાષ્ટ્રમાં બાપા સંપર્ધન અને હતિવાસ સંસ્થાપન એ બે કાર્યો રાજ કરવાનું ક્રેય બન્યું છે. 'નિર્બેખ માતા' એ બધી અતિએ કે-સેવા અને સંદિગ્ધરોમાં પ્રેરણા આપી. નવલકામાં દરિ-નારાયણ આપરે, દતિદાસચાર્ય રાજવાડે, સિવરામ મહારે પરાંજો, અને નરસિંહ મિતાગજી કેજવલ્લીના પ્રતિભાવે લોપોનું સુતિરચાન વિષ્ણુશાસ્ત્રી ન હતા.

સામયિક (અગ્ર ૧૦૦૩ થી ચાલુ) શું થઈ મૂલ્ય એ બધું જો પડા-પ્રધાનની રચનામાં હોય તો શું અમારી રચના કરી અમારી સાં-કોની સંમુજા શું અમે, પ્રલસનાની પ્રલ રાખીએ કે તેના પખા-બચે નહિ, એની સામળ શું અમે રાખીએ!...મેમ બેગડું કહ્યું છે!

પહેલાં વાતો કરનારા મૂલ્ય થઈ ગયા. બંધીનાઓ હરો પડ્યા. સરખર શું કરે છે એમ પછી કાંઈ બોલ્યું નહિ.

'મર્મ મારી નજર બારણા જોડેની રિવસ પર પડી. કડીને મેં રિવસ ચાલુ કરી અને પ'ખો પરીરે કહેતો ચાલુ થઈ ગયો!

જો તો કીક થયું કે અચાનક મારી નજર રિવસ પર પડી મર્મ અને મેં પ'ખો ચાલુ કર્યો. પણ નહિ તોય સરકારની રચના નહોતી કે અખરે અને રિવસ બનાવી નહોતી! —ખુજત વિખાડી (ચિત્રકાર)

'કુખાર'ના ચિરપરિચિત બેખાળો સેખક શ્રી રાજેન્દ્ર બેખા-ખાય બજારે છે કે તેમણે તેમની 'નિયેર પાવા', 'ઝિંદા ભીં', 'વિષ્ણુ', 'ચોમારેશર ડાપરી', 'બોગકેશર કલિની', 'મર્મ-મર્મ' નજેરે સર્વ કલિયા તથા નવલિકાઓ અને દેશી પાર્તીઓના ગુચકારી અનુદાર કરવાના તેમજ તેના પ્રધારનાના સર્વ અચિર શ્રી રાજલિક ચેખાળીને આપ્યા છે: એટલે એમના સિવાય અન્ય કોઈ પણ જો એ વિષે કંઈ પ્રથતિ કરો તો તે ક્યેરપાધિરના અધિ-કારનું કાંઈપન કાવા ગારે જવાબદાર ગણ્યો.

તિલોત્તમા

અર્પણુ મૌન જ્યારે સંખંધવનિ કરે છે

‘વનફૂલ’ની બંગાળી વાર્તા ઉપરથી
અનુવાદક - લક્ષ્મીકાન્ત ઠાકોર

માણસના જીવનમાં કોઈકેઈ વાર એવું એક નાટકીય મુહૂર્ત આવે છે, કે જ્યેા હિસાબ, બધી જગત્વસ્થા એકાએક ક્ષણમાં બદલાઈ જાય છે. કત્તરવાદિની નદીના કોત સદસા દક્ષિણ-વાહી જતી નહય છે; ઇંચ પવન અકસ્માત જોહીર ખીણમાં પહોંચી જાય છે. સાધારણ માણસના જીવનમાં પણ એવું બધું બને છે. એને માટે સમ અથવા સંવણ યુવાની જરૂર નથી.

નકુલ નંદી સાધારણ માણસ હતો. તેનેા પુત્ર ગોકુલ પણ કંઈ અસાધારણ નહોતો. બીજા પાંચ જાણી નેમ તે પછુ જી. કો. પાસ કંતીને, અડીંદાં બહો જમાનીને, પત્તાં રંગીને, બિનધંધાદારી રંગ-રંગિમાં આવેતન કલાકારતરીકે અભિનય કરીને, રાજનીતિ અથવા સાહિત્યના સંપર્કમાં માણુ મારીને-અર્થાત્ એકરીતે નકામો-સમય પસાર કરતો હતો. કુશલન માણસોનાં નેમ ચલુભાગ્યાં નિવાદનાં માર્યાં આવે છે, તેમજ ગોકુલનાં પણ માર્યાં આવવાતામ્યાં નિવાદના બાજરમાં ગોકુલ સુપાત્ર મથાતો. રહેરમાં એક ત્રણ માણુને મળના, પિતાની તિલોત્તમાં સારા નેવા પેસા, અને પેસાણની ને કંઈશિકત હતી તે, એ બધાને લીધે કોઈ કાંયે ગોકુલને પેટને માટે નોકરી ઉપર નિર્બર રહેવું પડે તેમ નહોતું. જગવાને તેને ને આપું હવું, તેમાં દબાઈતે તે સમાજ જીવન, બિનધંધાદારી રંગરંગિમાં, રમિયાના પાત્ર તરીકે જીતરીને, નાટ્યકલાની જગતિ સાધી સકે એમ હવું.

નિવાદનાં માર્યાં આવવા લાગ્યાં. પિતા નકુલ નેદી અનુભવી માણસ હતો. કાચરેય વેરા, કન્યાતું રૂપ, નાકિડાની રંગ, મળી જ બાળ્યોતેનેા વિચાર કરીને નંદી મહાશયે ને કન્યાને પસંદ કરી, તેવું બેલાવવાનું નામ તિહુ, પણ સાચું નામ તિલોત્તમા હતું. નંદી મહા-રાય અનુભવી માણસ, એટલે પુત્રને ન મોકલતાં પોતે જ કન્યા નેવા મયા અને પસંદ કરી આન્યા. નામ સાંમળીને ગોકુલ મુખ યઈ ગયો. મનમાં ને મનમાં તેની હળિ આંકિયા લાગ્યાં. કાન્યની તિલોત્તમા તેની આગળ કંઈ વિચારમાં નહોતી.

પણ યુવકદિનના સમયે તે ગભરાઈ ગયો. તિલોત્તમા જ ખરી. તેલના નેવા જ કાળી અને ગોળ. ઝીણીઝીળી આંખમાં બીજા અને રંકિત દિષ્ટિ. લગ્ન સમયના મીતવનિ, સંખંધવનિ, કોલાહલવનિ, પીરસવાના નંદિ, ભત્તનતવા પનિ તેને પીડા કરવા લાગ્યા. પરંતુ કોઈ ઉપાય નહોતો.

પિતા નકુલ નંદી પણ ગભરાઈ ગયો. તેમણે વેવાબને નેવા સારો માણસ માન્યો હતો, તેને તે નહોતો. હાથ મગજતાં મગજતાં એક પછી એક બાળત હે હે હે કરીને સાળેતા હતો; અર્થાત્ એક પણ વચન પાળેતા નહોતો. નાંકડામાં નગદ પાંચરો રૂપિયા પણ મેળા આપ્યા હતાં. તે દહેતો હતો, ‘અપારે બધાની બેવવાઈ થઈ ગયી નથી; બાકીનાં રૂપિયા પાછળથી પૂરા કરી આપીશ.’ કન્યાદાનમાં જકડ વખતે પતિપત્નીનું મુખરંશન કાનવંચોના બંગાળી રિવાજ.

ને કંઈ આપું હવું, તે સાવ નકામું હવું ચૂંદરીને રંગ જીતરતો હતો. રિરદવોગ કલકત્તા જોડેર આપવા છતાં હવું આપું નહોતું. પીંછી સોનાની હાકે નદિ તે કોણ ભલે-ભેળાં તેા પિત્તજની જાણની હતી. પોતે હવટે એક કંદાકગીર સાથે જ સંબંધ બાંધી બેઠો કે શું? લગ્ન નહી કરતાં પહેલાં તેમણે ને જે મામળીઓ: મૂંઝી હતી, તે બધી એણે સજી થતાં થતાં હાથ મગજતાં મગજતાં માણુ હતવા પીડા પાડી હતી. માજીબો તેા ભેરે જાક સારીરીતે પૂરી કરી હતી; પરંતુ આ કદરૂપી ઠાકરીને પુત્રવધૂ તરીકે તેણે કેમ રચીકારશે? બધી ય જોતેનેા હિસાબ તેા હોય જ ને? પરંતુ આ કદરૂપી પ્રસંગ! એવા અતિ વિનયી માણસ પાસેથી આવવા બચકાદારી કરી પછુ આશા રાખી હતી કે પરમાંથી પણ પળી ગાયે: ખાવી પડી. ગોકુલની મા નારંગર બેલાવી હતી કે, ‘બીચારા બેમાન હતા. નહિ તેા કોઈ સમાન માણસ પેતાના પુત્રને માટે આવી ઠાકણને વહુ તરીકે લાવે?’ ‘હુ હુ!’ નકુલ ભડું બેલીને ઇચ્છી મયા: ‘આ ઠાકરી મને બતાવી જ નહોતી. મેં ને ઠાકરી જોઈ હતી, તેનેા તેા લાલ ચટક રંગ, નિંદળ સુધીના લાંબા ફેરા, સુંદર આંખો, મુરોળ પાક હોના, ચીર-ચીર, કાઠજોર, બદમાસ બેટા! ઠાકરાને હું બીજ વાર પરણાવીશ’ બધાંએ એમાં સાથ પુરાવ્યો; એકહું જ નહિ પણ ગોકુલ સુધંધિ સાથ પુરાવ્યો.

તિલોત્તમા સાથે પ્રલાકાત થઈ નહિ તેા શું? ગોકુલ તેની એક બાળત પર લગ્ન નહોતો આપી સમયો એમ નથી. તિહુ પળી સારી ઠાકરી હતી. કાળા રંગિણા નેવા તેના મોં પર લલમગનસાઈ તરવરી હતી. શરમાળ પણ ઘણી હતી. અનેક પ્રયત્નો થયા પછી જ તેની સાથે મુલાકાત થઈ હતી મુલાકાત કરીને તે આરાધ્ય થઈ ગયો હતો. તેના ભાગને અર્ધરંગે કોઈકે તેા અંજો દોષી પડી હતો તે તરફ તે લગ્ન સરખું થે આપની નહોતી. એમ સવારમાં સૂઈ એમતાં કેનામાં નરસાદ વરસતાં કોઈ વિરિશત કે નિચલિત થઈ નથી, તેમજ આ બાળતમાં તે પણ થઈ નહોતી. નિવાદના પ્રસંગોમાં આવું તે બધા જ કરે, એમાં નવાઈ પામવાની કે નારાજ યવાની કંઈ જરૂર નથી.

નકુલ નંદી માણસ સંબંધમાં ને ગોકુલ ભાલવા હતા, તેના પ્રતિ-વાદ તે મારત તેા કરી સજત. પરંતુ નેણે તેમ કહ્યું જ નહિ. સંકોચ સહ મૂંઝી રહી. ગોકુલને રવામી રૂપે પાળીને તે કૃતામ્ યઈ હતી આશરૂ વાદ-પ્રતિવાદની રી જરૂર? તે રેક સુણે અનુભવની જ હતી કે પોતે ગોકુલને માટે અયોગ્ય, અનધિકારી રહીને પણ બામ્બળણે સુખ-રવર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. કલ્પ કોલાહલ કરીને આ નંદિસોનામાંની નિર્વિસિત થવા તે આદની નહોતી.

ગોકુલે કહ્યું, ‘મા-બાપા કહે છે, બીજ વાર મારું લગ્ન થશે.’ તિહુ મૂંઝી રહી. ‘જગવા આપની નથી કે?’ ‘આપ સહ. હિંદુઓના ધરમાં એમ જ હોય.’ ‘તને કું:ખ થશે, નદિ?’ ‘એડે ના.’

ચોડી વાર મૂકી રહ્યા પછી ફરી વાર તેણે કહ્યું, 'જ્યે; ચલુ તમને ને તેમાં મુખ થાય તો તે દુઃખ સહન કરીશ'.

ગોકુલના મનમાં મધું, આ અભિમાનની વાત છે. તે બોલેથી નહિ

એક વરસ નીતી ગયું તિથિના મોઢામાંથી મુકા થવા માટે એક વર્ષનો સમય પૂરતો હતો. નથી નજીવી લખતાં-નાંચતાં, નથી નજીવી માનવાનું-કાનું, નથી નજીવી હાવભાવ, નથી રૂપ, નથી ગુણ. ગુણમાં મગરી ભેંસતી જેમ વેતરુ કરી નહોતું. દગવાના રંગના પાસણ ગાંધ નહોતું, થોડે થોડે લૂગડાં ઘોઈ નહોતું. કઠારૂ નથી. મા તેને રસોડામાં પેસવા દેતી નહોતી, તે ગંદારના બાકાતમાં રહેતી પાકેલી રહેતી. આ કાઠમાંથી થઈ શિવે છે નહિ. બહુ જનમાં બેસેલા બેસે છે નહિ, એ ગંદાંની બાળ રાખની તે તેની રક્તિ ગંદારની ખાતલ દેતી. કનિ-મૂલિનો નાટ્યકાર ગોકુલ મુંઝાઈ ગયો; અને ઊંચે તેણે સુકાન ઠોડી દીધું. એકાદી નોકરી સાથે પ્રેમ ક્યાં સુધી કરી શકાય

'ચં, દુઃખ પૂર્વનું' હક અવશ્યમાં હતું. સેફ્ટુસ અને ઓન્ટોગ્રાફરનો અભિનય કરનારા ગણ્યા હતા, પરંતુ પોસાક મળતો નહોતો. એક પોસાક ખરીદવા માટે ગોકુલ સહન કરતો હતો. રૂંચના પર ટિફ્ટ દશવધા જતાં તેણે તો, એક વિધવા બીડમાં પછી મુરકેશીમાં આવી પડી હતી. પોતાનાં પેદી પોતલાં સંભાળીને તે કોઈ પણ રીતે ટિફ્ટ કરાવી શકતો નહોતો. ગાલુસો આ તરફ કરીને તેને પાછળ દબાવતા હતા. ગોકુલે તેને મારફ કરી ટિફ્ટ લાવી આપી. તે પછી કલકત્તા જતી હતી. તેની સાથે કોઈ પણ મરદ સંપર્કમાં નહોતો, એટલે

કુલને તે બાર પણ લેવો પડ્યાં ગોકુલના રૂબોમાં તે ચડી. ગોકુલે તે અજવક લેકીને, કોટપુ નહિ પણ એક પેસે-અર સાથે તકરાર

ન તને સુખની વ્યવસ્થા કરી આપી. પ્રોડા મુખ યદે.

રૂબો પીપ્પોથે ખાલી થઈ ગયા. પ્રોડાનાં પોસ્ટરીમાંથી પાન

ખાદાર કાઢીને ગોકુલને એક આપ્યું, પોતે પછી એક લીધું. ત્યાર પછી એક ચક્રાકિત રૂપની રૂબોમાંથી તળાકુ પછી ગંદાર કાઢી.

ગોકુલે તે લીધી નહિ. તેને રૂંચ નહોતો. પ્રોડાએ હસતે મોઢે પોતાના મોઢાં ચોડી નાખીને કહ્યું, 'ન્યારે નસીળ ફૂટ્યું. ત્યારે એક પછી એક બધું ન ઠોકડું પડ્યું, ચલુ ગાત આ ઠોકી સારી નથી, બાપુ.' એમ કહી સહેન હસીને બાપીમાંથી મુખ લંગાળીને તેણે

ગંદાર વિચારી મારી. વાતચીત શરૂ થઈ ગઈ.

પછી લાંબી વાતચીત થઈ. એ દરમિયાન પેટની બધી ન વાત નહોતી લીધી. ગોકુલે પણ મન મુકીને બધી ન વાત કરી ન બી.

કંઈપણ કંઈપણ નહિ, કુખમાં સકોથે પછી નહિ, એટલું જ નહિ કુખપાનની નવરિચાતનો પણ અનુભવ કર્યો નહિ. અર્થનું ગોકુલ

પછી મુક્ય થઈ ગયો હતો. બધું સાચીને પ્રોડાએ કહ્યું, 'તમે ફરી વાર લગન કરવાનું કહે છે, તો ન્યારું કયા થે નહીં કહ્યું છે ખરું'

'હજી કંઈ નહીં કહ્યું નથી.'

બીજું એ પાન અને થોડીક તળાકુ મોઢાં નાખીને પ્રોડાએ કહ્યું,

'તે બાપુ, તો બધી વાત તને સુલેલી કહું. મારે એક ઠોકરી છે. મોના નના પછી ન હું વિધવા થઈ. કોઈ સારો ઠોકરી શોધું છું. હું તો મારા ગોળને ન છે; મને પસંદ પણ પડ્યો છે; મારી ઠોકરીમાં

પણ કંઈ ગણા નથી; ને કહે તે...

ગોકુલે આ આશા રાખી નહોતી. શું ગોકુલે તે નિચારી શક્યો.

'કપાને પહેલાં હું તને ને પસંદ પડે, તો—'

એ અંતમાં ગોકુલે કહ્યું, 'ત્યારે એક સ્ત્રી હવિત છે, તે વાત નરવા પછી આપની ઠોકરી કદાચ વોંધે શે તો.'

'મારી વાતની કપરવર નય' નહિ. કયા તેથી ઠોકરી નથી. તેને વાંચવાંજાતમાં, મારાંવગાડાંમાં બધું ન રહી જાયું છે, પરંતુ આજ કાલની ઠોકરીમાંની જેમ તેને સ્વચ્છંદી થવા દીધી નથી બીજ એક સ્ત્રી હોવા બદલ પચાઈ ન્યારે ફરીથી લગન કરવા માગે છે, ત્યારે તે સ્ત્રીને ત્યાજ ન કરીશ એવા નિશ્ચય કર્યો ન દરો. હાં, શું કહે છે?'

'તે તો ગણગર ન છે.'

'તો તે સી હોય તોયું, ન હોય તોયું શું. હાં,—શું કહે છે?'

'તે તો ગણગર ન છે.'

ઉપા કયા નથી, મધ્યમ છે. પ્રખર સૂરમાં કિરણોથી પ્રતી સ્વચ્છંદી મનિતે તેના સર્વોચ્ચ ક્રમમાં છે. આંખમાં-મુખમાં, આઠમાં-ગોલમાં, હારવમાં-કઠારૂમાં, વિદ્યુત છે. સતારમાં આનો મોઢો સારંગનો આલપ ગોકુલે બીજે ક્યાંય સાંભળ્યો નહોતો, હારવ પડે પડે બાપી તાનની રમત તેની કંઈપણ બદલારની હતી.

ગોકુલ બાન બૂલી ગયો.

એ ગદિલામાં ન સમજતો બધું બરાબર થઈ નહું. કયાને લઈને

કયાની માથે આવીને ગોકુલના ધર પાસે એક ધર બાંધે લઈને ગોકુલનાં

માખાપ કાચે વાતચીત ચાલુ કરી દીધી. કયાને જેઈને ગોકુલની મા

રેવળ મુખ થઈ નહોતી—માત ન બૂલી મઈ હતી ગોકુલના પિતા

પણ રૂપિયાનો આંકડો જેઈને બાન બની ગયા હતા. એની સાથે લગન-સંલગ્ન બંધાય તો નયાર રસેક હલાર કપિયા, ખજા કરામીના અને નાની સરખી એક ભગીરદારી થેર આપશે. જેઈ એમણે બાનની

તપાસ કરાઈ બધું છે કયાની માના નામિ એક કંઈક કહે, તેને કીધે તેની ઠોકરીને વિચાદ થતો નહોતો. પરંતુ તે બહુવા છતાંયે નકલ નંદી ચલ્યા નહિ. ગાત તેની કોણી કરી એટલું જ નહિ, પણ ધરનાં બીજે કોઈને બહુવા સુધાં દીધું નહિ. રૂબોને વિચાદ દરી નય.

કયાએ એક સારત કરી, અને તે સારતમાં પણ ગોકુલ, ગોકુલની મા, બાપ બધાં ન રાત્ર થયાં. લગન પછી તિસાતપાને માગ્યોને મોઢે

એના બાપને યે મોઢાંથી દેતી પડરી.

રેતિનો બીજે પ્રકાર હતો.

નિદાવિદોલાં નયને ગોકુલ એકેલા ગિળાનામાં ભમે છે. લાલ

સપારમાં ન કયાની મા તેને વાંદેલા કરવા આવશે. એરો તિસાતપા

તો હજી પણ આવી નહિ આવે. પ્રસન્ન બની ગયો, છતાં તિસાતપા

એક પણ સમ્પ કયાની મા તેને પાસાં ફેરવા લાગ્યો. હમણાંક બધાં તિસાતપા બધાં મામ પરચારીને છેક મોડી રાત્રે આવે છે ને વંદેલી

સપારે બીડીને ભય છે તેની મુશાકાત થવી મુશ્કેલ હતી. થવા વીસ-પચ્ચીસ રિતરૂમાં એક પણ વાર તેની સાથે એકાંતમાં મુશાકાત થઈ નહોતી; આ સંલગ્ન કોઈ પણ ચર્ચા પછ નહે તો. પોતે એક વાર

પછીનું તો જેમણે ન. ગોકુલ પ્રીક્ષા કરવા લાગ્યો.

એકાએક ગોકુલની કીધ બીડી નહું. તેણે તો તિસાતપા સસંભાય

બીડીને ભય છે. સપાર થઈ ગયું હતું.

'સાંભળ, સાંભળ.'

'શું છે?'

'આજે વાંદલા છે, ચાલ છે ને?'

'હાં.'

'નહ; તને વાંધો નથી ને?'

'ના.'

'જન પછી તરત જ તને તારા બાપને યેર મોઢાંથી રેવાનું કહે

છ—એ વાત સાંભળ છે ને?'

‘સાંબળી છે. તે બહુ. તમે કીકરી દયા કરીને આવતા રહેશો, તો તેરલાળી જ મને સંતોષ છે. હું બહુ, મારે પશુ સામ પડયું છે.’ તે ચાલી ગઈ.

ગોકુલ થોડી વાર સુધી હિમ્મત બની પથારીમાં પડી રહ્યો. પછી હાડીને બેઠો થયો. ત્યાર પછી પલંગમાંથી ઊતરીને જાડી પાસે બેઠો. તેણે, તેા તિલોત્તમા કોયં પર બેસીને વાસણ માંગતી હતી.

વિવાદની સાધનસામગ્રી પ્રથમે કપાની મા આવી પુષ્પ સામગ્રી હતી. એક મોડી કૂકની માળા પશુ લાવી હતી. બરાક દરમિયાને કહ્યું, ‘કપાળે આખી રાત બેસીને ચોતાના હાથે આ સામા ચૂંધી છે.’

ગોકુલ રનાન કરી આવ્યો. બાજુ પાથરવામાં આવી હતી માળા પહેરીને ગોકુલ પાટલા પર બેસવા બેઠો હતો. કોપમાં ગોકુલની માએ કહ્યું, ‘અરે શંખ કાણુ વગાડશે? મારો દેહમાં બધી એક કાપી પડયો છે. આ વહુમાં! ક્યાં અહીં? શંખ વગાડો!’

શંખ હાથમાં લઈને સહેકાય તિલોત્તમા બારણા પાસે આવીને બેઠો. શંખ વાજતાં જ ગોકુલને પથના નખથી માંડીને તે માથાના નાજ સુધી બધું એક વીંચળોને આંચકો લાગેલો. બધું અકસ્માત

વળગી આધારથી બધું જ ઊંચાંબિત થઈ ગયું.

‘મને માફ કરશો!’ એટલું બોલી, બેને હાથે માળા તેા નાખીને તે ડાહ્યાને-પથરે ઉપર ચડી ગયો.

● બંધાવમાં ગોઠવ પ્રસંગે ધરની સીંચો કુંખ વગાડે છે.

ચીની વારતા

એક જોડ સામુદ્રી કરેલા બંધાર અગાધના કાચે એ જામને સિયામ તેને બાંધીને સહેરમાં લઈ જવા લખેલો. અરે રસ્તે એ પાણી પીવા ફોડાયો અને ત્યાં જ પાણી માંગ વેચના માંડતાં આડે પડ્યો. પહેલે થોડી વારમાં તેા ધસપહાટ કાપી મેંયા.

એરે કાપી પ્રચોડા મેળેને જોઈ સામુદ્રી દબનેકણી ચોતાની બેઠીની માળા સરપાથી લીધી અને ચોતાના પથેથી કાઢીને સિયામીને પગ પહેરાવી લીધી; તથા ચોતાની પાસેના સમ્મદાર મપુરુથી એનું માથું પશુ મુંડી નાખી ફૂંચકાર થઈ ગયો.

સિયામને બોળેને મેળું નેા સાધુ નબ્બે ન પડયો. જાલના પથે લેઈ પંડી કોળેને મેળવળમાં માથું ખેંચવાવાળા માંડ્યું. માથું પશુ સાધુ એમ મુંડામેળું મેળું એ જોડી રહ્યો. ‘અરે, સાધુ તેા જા રહ્યા, પશુ હું ક્યાં મેંયા!’

રણમાં ખાખોચિયું

એક મોટું રણ હતું. તે રણમાં એક નખત એક કરોડપતિ શ્રીમંત, એક ચિત્રકાર અને એક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી, એમ ત્રણ મુસાફરો લોક પર બેસી મુસાફરી કરતા હતા. સવારમાં તેા તેમણે બતામાં આવેલ પૂરીને ચમોસમાં રાખેલ મ્દાનેા નારતેા કર્ચો હને પશુ મુકવાલ ગયો. એટલે બૂખ અને તરસ તેમને સતાવવા લાગ્યાં, પરંતુ રણને ઉઠેા ક્યાં વ દેખાતેા નહેાતેા. પાણીની શોધ કરતાં તેમને એક નાનું ખાખોચિયું નબ્બે પડયું.

ત્રણે મુસાફરો ત્યાં ઊતરી પડયા અને ખાખોચીયા સામે નેહું વિચારવા લાગ્યા. તરસ તેા હતી, પશુ તેની તૃપ્તિમાં રવમાન આડે આવતું હતું.

શ્રીમંતે પહેલાં કહ્યું, ‘મારે ત્યાં બચીયામાં નાની ચીની પુકડણી છે તે પશુ ખાના કરતા દસ ગણી મોડી છે. આને તે કાઈ તળાવથી કહે? મેંડ ખાખોચિયું છે. કાઈ સિધુ નેાની નહીને કિનારે આવેલે પહેાંચ્વા હોત તેા પશુ ઠીક હતું. પ્રોફેસર સાહેબ, આ પાણી પીવા આડે હાયક ખરું?’

શ્રીમંતના પ્રશ્નની આગળજ જ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ તેમની કાચની નળીએ અને રસાયણના મિશ્રણે તેવાર કરી પાણીના નખના ઉપર પ્રેમાત કર્યો રાઈ કરી દીધા હતા.

ચિત્રકારે ચોતાને અનિવાર્ય આપ્યો: ‘જિવને ચોમ્ય પશુ આ દરખ નથી. મેંસા તાટનાં ડાઁ, લીલાવતી કે ધોડાં ફૂલગાડ કોડું કાંઈ પશુ તરખ ચિત્રોની પદ્માદભાગી સમજવા ચોમ્ય અર્હા નથી. છે ફૂલ ખભરીનું નાનું ચેપક ફુંડું અને આ ખાખોચિયું!’ તેણે ધૂણાથી ખાખોચિયા તરફ નેંયું: ‘જરાક ઠીક રચય હોત તેા મેંસા સરસ દરખચિત નું સૃષ્ટિ હાલત પશુ આ ખાખોચિયુ!’

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીના પ્રેમાત પૂરા થયો અને તેણે કહ્યું, ‘આ પાણીમાં બિંદીએને નુકસાન હાય એવા જલદ તરતેા તેા નથી, પશુ પાણી પીરાને ચોમ્ય ન મળ્યાય.’ અને તેણે પાણીનું પ્રશ્નકરણ કરતાં તેમાંથી જખામિસ દ્રવ્યના રસઆ કાઢી બતાવ્યા, જે લાઈ રહી રહે તેા નહોતા પ્રશ્નકરણ બહુ જ ચિમતવાળું અને રપખ હતું.

દને મળે જખુ સાંતાના પ્રચંદ તાપે બાજાપ ખખરીના ફંડાના ધાંગે સહેકાળે મેંયા.

આખરે શ્રીમંતે ચોતાના ખખનામાંથી ચોનાને પ્યાકો કાઢ્યો અને લેખા પતાં કહ્યું, ‘મને નેા બૂખ તરસ લાગી છે. તમે નેનું પાણી દરશે તેા પશુ માલશે’

‘મારે તેા તરસથી કો પ્રાણ આળેા છે. હું પશુ કાંટુંક પાણી પી હતું.’ ચિત્રકારે પશુ કદાચાંડિતાં કહ્યું.

‘એ ત્હુ હટ્ટને, કે પાણીમાં બિંદીએને નુકસાન કરે તેનું તીવ તરખ કોઈ નથી. મને પશુ તરખ લાગી છે. હું જે જા લખિવનના કોયં પશુ પાણી પીશ. તદન પાણી સિયામ રહી રહાય તેમ નથી.’ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ કહ્યું.

ત્રણે ખખ પામ ખાખોચિયા પાસે ગયા, જે ચોનાના પગલામાં મેંયું ખાખોચિયાનું પાણી લેખા બચ છે ત્યાં મુકલ પાણી નહેાનું; એમાં ત્રણે ફર પાણીથી ક.વરેા થયે કે નુકસાનનેની પરાના ક્યાં સિયામ હતું નેરડું પાણી પી, નિરાનથી જરા ફર જઈ એા દતાં.

રસનિધિ

બંધાર પેદન રૂપરતી.

બાંધ ગડવિટા

ન પુ મનલાનું માગાનું ધર સાંઠે,
પણ રંગ લીખેનાર. એટલે કે એને રંગા-
વધું હોય ત્યારે એના પેસા ખીલ આવે. મોટા
ભાગે તેો દોસ્તદારો જ પેસા ચૂકવી દે. રિવાજ કહો, વહેમ કહો,
પણ એમ હતું ખરું. અને ન્યારે રંગવાનું હોય-કે ફક્ત ચૂનો ધોળા-
વવાનો હોય ત્યારે વસરાગ ખારેનો ને મંછા મન્દરણ જ આવવાનાં.
વસરામ ખત્રાસી બુખરું પહેરણ પહેરતો, ને પાકા રંગમાં કાલેલ
ગળ્યુંતો. આગ ખારવા ખત્રાસી રંગવાનું કાગ પણ કરતા એગી
તમે એ વખતે તેો કશી નવાહ લાગી નહોતી, પણ આજે એનું કારણ
રોધવા જિજ્ઞાસા થાય છે. મારા મિત્ર ધનસુખલાલ મહેતા કહે છે કે
વઢાણા પર રંગવાનું કાગ એ લોકોને કરતું પડતું એથી. મંછા ધરડી,
ઢાંચો, ગોરી, ખડતલ, મીઠા અવાજની બાંધ હતી. મન્દરણ ખરી,
પણ મારી મારીએને નંદી, ચંદી, એમ કહીને જ બેસાડાયે; પોતાની
નાની ઠાકરીએ જેની જ ગળે. મને તેો બાળકો પણ કહી નાખે.
ખરેકે થયેલું ખાવા બેસતી ત્યારે અલકમલકની ચોતે કરતી.

વસરામ એનો અગીજી. ખારસો ગોળમટોળ, ગાંધી દડીતો,
ઘોઘામોઘો, વસુધેવો ને મહેનદુ. ભગીન પર દીપું પણ પડ્યા વિના,
ચીમનસર કૃષ્ણા મારી હોમે હાથે ભીંત તેો એ જ રંગી નવે. પણ
તે હલકે હાથે અઢી રંગવાનું કાગ કરતો, તે જ હાથે એ વઢાણાના
મનપાવ રરસા બેઠો બહુતો ને હલકાં મારી બહુતો.

તમે કહેસો કે હોળીની વાતમાં આ ખત્રાસીએની કુનિયામાં
ક્યાં ચોક્કા વસરામ શામગા હોય ત્યારે એ, નહિ તેો મંછા, હોળીના
પાંચ દશ દિવસ પહેલાં એક આંટો મારી જતી, ને એસ જેવા આવવા-
નું નોતરું આપી જતી. મારસીએ કહેતી : 'મંછા ! અમે આવડાં મોટાં
થયાં પણ, તે અગને તમારી માણીએની એસ નહિ બતાવી.' તેો
મંછા કહેતી : 'ચલ હટો; તમે તેો નાનકોએ હાલ. એ તેો મોટા
રોઠ ને મોટીએ, બેને બોલાવવાના. વસરામ આવડાં સરમાય
એટલે હું આવેલી. નાજી એમાં બેરાનું કાગ જ નહિ.'

એ જેવા જવાને મારો ચે વારો બહુ મોટો આવ્યો. માગાનું
તેો નહિ જ લઈ ગયા, પણ એક વખત એ નહોતા જવાના, ત્યારે
એમના દીકરા મોનીબાહ અને હું લપટેલા. નાનપુરાની ખડી આગ-
ળથી એ ગીસ નીકળતી, તે અમે રાણીના આગ આગળથી જોઈ
હતી. એ એસ પણ ધૂળ પડવાને બીજે દિવસે નીકળતી, પણ સાંજે.

એમાં નગરાને ધગધગાટ ન રહેતો. પણ દૂર પંદર રોળાં
જુહોજુહો વેસ કાઢતાં. બપોરથી જ બધા છાંટાપાણી લેવાનું શરૂ
કરતાં અને સાંજ સુધીમાં તેો વાટીના કઈક ગડિયા પૂરા થઈ જતા. ને
પછી સાહેબ-કમલ, રોઠ-રોકાણી, એવાએવા વેસ કરી, ગાડીમાં કે
પગે ચાલી નીકળતા ને ફાટરું ફાટરું બેસતા. મોટા ભાગે તેો એમની
બાપા જ એની કે માંદમાંડ સગવળ પડે; પણ એન્યાળાથી સગવળ
પડી જતી. જેનાસની ઠઠ એમને ઉકેરતી, એટલે એ લોકો અચળા. ને
જે ત્રણ દાતાર જમરોદીય કે કાવારો રોઠ ને દહાડે એકેઠ ઠાટું પીવ-
તાવતા, એટલે માગસી પુરો ચગડાએ ગડતો.

રોઠેરમાં ઠાટુઆઈ રોઠ ને ત્યાં આગારી
એક હતી. નગરરોઠ દેખાવમાં ભરિયા-ગોરા, પાંપણ પણ સફેદ; ને
મોટામાં સોનાના દાંત મુકાવેલાં, તે હસતા ત્યારે જેવા જેવા લાગતા,
મામાજનો તરિયે ખારસો મોખરે રહેતો. મોટલા પર બીલ પણ
મહેમાનો આવતોને બેસતા, અને એમાં મદગદ આમ, નૂરા ડોસા,
ઈરમાહલ પીપરડી રોઠ વગેરે ભક્કાબંધ કપડાં પહેરી મંડળીને
રોલાવતા. એ શરારી બેઠકમાં નકશીદાર છુકો ફરતો, પાન-
સોપારીને ખૂમચો ફેરવતો, મોરપુત્રી યુવાળાનીમાંથી યુવાળ-
જળના છંટકાવ થતા, અને મહેમાનોની સાથે ઠાટુમાહ નગરરોઠ
રોઠ રૂપિયાની મોથળી રાખી બેસતા.

રોઠા-નિશાન મગાડતા મોરસવારથી એસ આવવાની આમણી
થતી. એકેએ નગરામાંના તડક તડક કરતા આવતા. પણ પછી
નગરામાં રોળાં નહિ, પણ તરેહતરેહના વેસ આવવા સાંચ થતા.
અમે એકા દોઈએ ત્યાં હાથમાં લાંબી ધર માપવાની ઈથ-ટેપ
લઈએએએ એક માણસ થઈ આવતો. એની સાથે ફરતર લઈ બેઠલું
પદાવાળું પણ આવતા.

'એક સિપાઈ !'
'છ, સાળ !'
'ધરકા દેવાન બટો
ઠાટા હંધ.' :
'રહેનેવાયે બી તેો,
સાળ, ઠાટા હંધ.'
'ચૂપરદો દરવનું તોડ
ડાલો, મોર તોડ કર મંછા-
માલદીક રપોટ કરો'.
'અબી લાતાહું સાળ.'
'કયા ?'
'કુડાડી મોર દોઢાળું.'

'મારા સગા કુડાડી-દોઢાળું લઈને મારા એકા હમણું ધર ખોદી
નાખરો એવો નાટક કરી મોંઠો પછી વળી નૂરા ડોસા હસતા હસતા
સગવળે : 'અરે, ભને દો. કલ ધર ફરરો બાંધ્યા.'

'તુમ ભગીન ?'
'હાં, હમ ભગીન. મોર રહે, આજ દંડ કર કે ભને દો.'
એમ કહે એટલે નગરરોઠ મોથળીમાંથી રૂપિયા કાઢી આપે. તે
વળા એકા પર તેો બીજે તથારો. એટલે બે આપે. એ લઈને
મંછીપાલદીનો વેસ જરા આગળ ભય કે સાહેબ જેવાં કપડાંમાં
ગળે 'ટેકરોદેવ' લગાડી મોટારો બનરંગ આવ્યો જ છે ને સાથે :
કેમીડ કે એટલે જ કંઈ વાસલુ લીધું હોય ! પહેલાં તેો રોઠની નાઈ
પકડે. છાતી પર 'ટેકરોદેવ'માં બેરેલું ફોનાસરું દાઢેલું બંધું
બૂંદ, અને પહેલાં આપરે એટલાં દરરોડાં નામ બોલી ભય ! સાથેનો.

કંપાકેન્દર નીચે બિલેલા ટાળીવાળાને બધું લખાવે. આખરે કાકરને બેસીને ચુકાડે. આથે: 'છેરેપીતાલકા રોહા.'

બધા: 'તો' લે ચક્રો!'
 'કોન રી?'
 'પાંચલોં કી!'

પણ એકાદમાં તો નગરરોહ 'હ્યે આ કી,' કહી ને પળિયા પકડાવી દે, કે કાકર ટાળી ઉતારી બાક (નમન) કહીને સહાગ કરી ચાલતી પડે.

એસા ભતભતના—ધનનેરતા, મારવાડીના, પરતાચિયાના, સાધુ-મૂંઝીરના, પંચીલના, વેપારીના વેસા કહે. દરેક ટાળીમાં એકે જિભાકી હોય. આ જિભાકી તે નગરજિમાં પેરેલા ધૂમના આવે તેમાં રહે એવી જ ભતભતની જિભાકી. એરેકે આમ તો પાણસ, પણ વેસ એવો હશે કેવલના કહો, ચાડિયાનો કહો, વેંકરનો કહો, યા સારી શાખામાં વિફલકનો કહો;—આમ વિફલક, વેંકરી લેવા પડે. ઉપર સ્ત્રીની માળી યા કાંચળી પહેરે, ગજામાં બળદના ધૂપરા લટકાવે, હાથમાં હાથબા જેવી લાકડી રાખે, અને માથે તો હમેશાં અંધેજની હેઠાં; પણ એમના બિનાની: રૂઢી, ફેંદા, પીવિયા, પિંક, ચોલા, ગમે તે ભતભત, અને એમાં પીછાને ખાર નહીં એક વાર તો એક જળિયે પહેર્યામાં એક નાનો વં-ખોનો પાળોજી પુણીથી બંધાવી રીપેલો અને ચક્રોચક્રી બેસાડેલાં! તેના પછે ઝીલી શરી બાંધી ઉઠે ટાળી સાથે બાંધી રાખેલો, ને ટાળીને પેતાની કાઠીની આસપાસથી ફરતા રમરે પેતાને માથે બાંધી રાખેલી, તે ચક્રી બેસાડે હશે, અને પાછી ટાળીમાં! ચાલતાં-ચાલતાં ટાળી ઉપર બાંધેલી નાની પચાસીમાં મેનેપાડે હાથ નાખે, અને કંઈ કંઈ ખેલ કરે! ગમે તેના ધરામાં પુડી નથ, ચાળાચરકા હશે, ફડ ફડાટ અંધેજમાં જ માત કરે: સમને

એસા બાપ! અને જતાંજતાં 'ચૂક' પાળિયો જિતરે નગરરોહ. એક હેલપ મું' કરી પેસા લખેને ભય. આ વેસા તે 'જિભાકી.' એક તો વળી 'જલ્લો' પહેરીને આવતો. અને એ જલ્લો એટલે શું? આખું પર એના પર, એક નાનું કાંડું, બાંગેલું હરિત્ર શાવર. ફેરવેલી વજ્રવાનું લેલજી, એકાદું ખાસકું, એવું ભતભતનું એના પર લટકાવેલું હોય! એ બધા મેસામમાં એક જલ્લો મેપડી પછળમાં પાતે, અને નગરરોહની દબેલી આગળ, પચમિયાં ચડી, રહાકહમાં અંધેજ-રાખી ચાપડી ઉપાડી, મન ફાંચે તેમ મેલતો. કયા જી કરે. અને આખરે 'સામ' માલે; પણ બધાને ધૂસ કરી જતો, એકોદોલો ફેરવેલી એવી 'જિભાકી'માંના વેસા મારી નવર આગળ તરે છે તે પરરો એક વેસો તો હંમ રીપેલી. અમે એકલા ત્યાં જ એકાદો રોહો આવીને બેસે અને એમાંથી પાપડી-અંજરમું પહેરી એક જળુ બેસે. હાથમાં ચાપડો, અભિજન મામાલનો જ વેસ! એમાંની દરે જ પચમિયાં ચડી, બજાબર એમાંની જિંદે જ દલિયે

ગોઠાઈ, વાપળું સાર હતું, મૂંઝા પણ માગાલ જેની જ બનાવેલી. 'અરે નગરરોહ! આટલોટમાં વરસથી ફેરવે તમારા હાથા લઈડા, ફરતાવેલો કીધા, કુશળામાં લઈખાં, અને આખરે તમાકં વિલ પજી કહી નાઈડે. પજી અમારી કી તો કહી જી આપેલી નહિ! તે તમે મું કહેવા માંગતા છે? આ અગાડં બિલ, રાગજ પડેલી કી?'

દસાદસ ને આરે ગમતમાં એકો જળુ અમારો જન્મને પાછળ છોડેલા ત્યાંથી જોડી લઈ આવેલા! ઇશામાઈ નગરરોહ પજી જ્યારે એને પાનરેશાંધરી આપ્યાં, અને મામાલને આપતા તેના જ માર-તણાથી કુલગેટા આપી તે પર ભંતે મુલામનબ બેઠેલું ત્યારે તો નાદવાલ વઈ મળ! માગાલ મુઝાંએ અને બીલ મદેમાને એને અજળમાંથી ઝુંલસ પ્રમાણે આપ્યું હતું.

જીવે વખતે નુરાડોસાએ કુપિયા આપતાં હતું 'સિતે આને તારા-થી પિવાય એટલા પીએ પણ પછી કાલે કંઈ નહિ, સમજ્યા વસરામાં!'

'છ' કહી વસરાગ અને કોની ટાળી એકો હંકારી ચઢે,—એ જ મામાલની ડબો!

'તે નુરમાઈ, તમે એને કોળખા છે?'

'હરે, વસરાગ મારાં વડાજી બી તે! કળી કળી ચલાવે છને? એક વાર તો બસરા તક ચોકાઈશો 'તો.'

પાછા ફરતાં માગાલ વસરામની માતો કરતા. પણ મારા મનમાં તો પેલી ભતભતની 'જિભાકી'એ જ ચાળાયા કરી.

લી, લઈ હોળીની કડાળી પૂરી નથી થઈ. એ મારખાંચ વિવસમાં હોળીએનું 'એસોટરિક સર્કલ' ખાનગીમાં મસલત કરી લેઈ. વિવસ અને છાપો મારવાની જમ્યાનકી થતાં સાયમ નહેરે કરવામાં આવતો. ત્યાં પંચમિયાં પાંચદસ જળા અંધાઈ થતાં હાથેલું એકાદ વઈ જતા. અને તરજ ન વાસ, ફેરવેલી અને આમની કોળી લઈ માકીના આવી પહેંગતા. અને ચાક છે કે આ મોડો દરેશમાં મામારા પરની પાછળના ચોરમાં મોડોતો. ત્યાં કોઠાસા પર મરાળા કાઢી બંધાવી, અને પાસને એવી સિંતળી શાકવખામાં આવતું કે ઉપર કોઠેલું કોઠાકાલું અને કાચની ફેરવેલી મળા આમનથી બાંધતાં બરા-વળ મુકાડે લાગે. કાઠી બંધાઈ રહે કે 'આ મારાં પ્રેમકાર ડોશી ફે'લી પેક મુકાળી સાર થતી અને કાચરોળ મચાવી મુકતા.

અમારી બજાબર પડોરામાં મામાલના ડોહરા મોનીમળના આસ દોરત જન્મોદનદાસ રહે. એને કામે સી 'કાચમાઈ'ની જ મોળખતા, અને લઈ મોળખીએ છીએ. એમાંની દારી તે પ્રેમકાર. ખરડાં સિતરે-વંચીતરની જ કરનાં! એ ડોશી એવાં કે મરે જ નહિ. ફેરવેલી થે વાર જમને જમ્યાલ દઈ અભ્યાં દરો. અને રવમાવે કંદર. ડોળીમાં મદોહામાં ને ફોઈ એટીને આરે આવી પહેંગેલું હોય એમાં ડોશાંડગરામોની ચાલી તેવાર જ હોય, અને તેની એકાદાજ અંધારી. ડોશીમા બારી એ આવી ખૂલ મણો હોતાં 'મુખાંચો, રમીને તમારી માકીને! હું એમ નથી મરાતી! રમને હું વાલે પડી જ બધા તમારા ચાલતાં! મરો તમે...' વગેરેથી સાર કરીને ડોશી અજળતમાં અજળપ મેપડતી. એ માકની ત્યારે બધા ફરી કાચરોળ કરી કાઠી ઉપાડતા અને 'સામ જોલો કાઈ, સામ' કરતા મદોહામાં ફરતા. એજળ કલાકની આ ગમત પછી કાઠીને ડોળીમાં ફરી મારતા. કરચળા એકાદ વાર આગળે મારેલું, બાર રેતા પર ક્રેસા રહી એને ડોશીમાં ડાંખીમાં પજી લેતા; અને ડોશી પેક પજી મુકતા. મામાલ કહેતા કે મારા શિવદાસ કાલ છવના ત્યારે એમની પજી વજુમાવ વરસ આમ ખાલી કહેડી!

કીડી બીબ બેઠાણની આવી ખાટી અમારે ત્યાં આવી ચડી, (એડોનાલ ૧૬૫૦) ૩૫૦

તો મામલો ચિઢી જતો. એક મહોલ્લાની ખાટી બીજ મહેલોમાં લઈ જવાય નહિ. લઈ ગયા તો મારામારી, કાઠડી પી ખાઈ બચ, પાંસ-દોરડી છૂટા થાય, અને બાગમુએ બાગમુ અફવાવા માંડે !

પાધરીએ કહ્યલવતા, મારામારીએ થીની, વેંખાંડો ફેંકતાં, પેક મુકારી, પેલા-છો-મલક-મરકરીએ યતાં, માળખાળની ડાળ બેઠળની, છતાં એ આર દિવસો ચાંદરભું પડે ધનાં કમ્પાંય કડાચા રહેની નહિ અને બધું જુલાઈ જતાં દોળીને તહેવાર એક; મૂળ પડવો ગળેા તો બે. તો એ લગજ આઠ દિવસ આ પાંચલ ચાલતી. છતાં તહેવાર માણવાને તે પણ જોણ પડતા. સુરતને દરેક તહેવાર નાંચે લાગેતા; એથી મેટિ બાગ 'વાસી તહેવાર' કરીને પણ જીતે દિવસે તેને બેનવવામાં મરાજી રહેતા.

એ ચાર દિવસ પછી પાણું મેરતાન થારીને ખભે લટકાવી, ચકલે ચકલે ઠરવા આવેલી અરધી સળખી દોળીએ વેલતા નિશાણે જતાં પગ તો નજી બારે પકાડ નેવાં થઈ જતો. અને કલાસમાં ચિત્ત પડાવતાં તો મેર ચળેના દોલ એમ લાગતું

‘પૂરી પડાણે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહિ.’

લખ્યું ? અને હવે લખો:

‘નિમજીય રોહીને શાના ? બસે આવે, બસે બસે.’

નિશાળોને છેલ વાગતા ન સડસડાટ કલાસમાં દાખલ થઈ, બોડે પર પ્રસી, પાટલુના ખિરસામાંથી હાથ કાઢી, ચાકથી ફર ગુજરાનીના પોરિયડામાં નવીનવી લીડીએ લખી અંગેનું ટવરાવતા તે, એ અડધળક છઠ્ઠાથી બોલનાર, લીડી પીએ ચા સફેદ આડીચાળે ફેંટે પહેરી આવનાર, મુલાખી મારતર અગને સીને ગબાણી એ વખતે રોહિસરાય અથે લીડીકાં ભારી ચૂકેલા એ દુલાણી મારતર-

‘ગુજ રવામાં નથી કે નવાઈ, સિયાય પણ હું શું કહું ? પૂછ્યું તથાપિ તમે ન તો હું નહર પણ ચી રીતે બહુ ?’

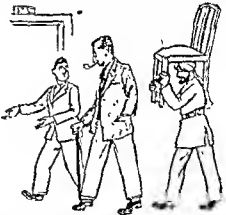
એ ગોવર્ધનરામની ‘વિધવાના રવામાં’માંની આખી કવિતા પણ જોખાવેલી; માનચતુર અને ગુણસુદરી બહુલેલાં; જુદાજુદા નવાં બૂના કવિઓમાંથી મુલાખિતો નેટ્યુકમાં પાસાંલેલાં; એમજ ગુજરાતી ભાષા તરફ સારો પ્રેમ પ્રગટાવ્યો. ઈ. ૧૯૧૬-૧૭માં તો એ સુરત હાઈસ્કૂલમાં હતા ન. પ્રખ્યાત નાટકકાર મૂળદંકર મુલાણીના એ ભત્રીજા, એની પ્યારે તો અગને કશી ન બળર નહિ. પણ ઈ. ૧૯૧૬-૧૭માં-એટલેકે ત્રીસે વરસે અમદાવાદમાં આર.સી. હાઈસ્કૂલમાંથી ચોતે હેડમાસ્તરના યાજ્ઞમાંથી ફાઈન થવાની નેચારીમાં હતા ત્યારે, એ નિશાળમાં બાળક કરવા મને પત્ર લખી નોતર્યા હતા તે પ્રસંગે એમની છાત્રી ગજગજ-કૂલતી હતી. પણ વિદ્યાભીક્ષા સમગ્ર એમણે મારે માટે ને ગુજરાતે હમ્મચાર્યા તે સાંકળી હું ગળગળે થઈ ગયો હતો; અને લાપણ પછી પ્રક્રમ તરીકે, તે સુંદર સવારે, રૂબણે વિદ્યાભીક્ષા તરફથી હાર પહેરાવ્યો ત્યારે તો મારાથી રડી ન પડાયું ! એ મુલાણી મારતરે ગુજરાતી ભાષા પ્રત્યે કલ્પક કરેલો બબ અથે કહી બૂલી શકીએ એમ નથી. ખરેખર, ગુજરાતીનાં બહુતરમાં આખા અસ્વાસ-કમ ફરવાન એ ન એક ખારા સાગરમાં મોડી લીડી નેવા હતા.

જાકી બીજ બેગણ આપવા સિયાય અલકાંત મારેલો તો ધણી હતા. રોહીને અમે ‘બાટલો’ કહેતા તે ‘બાટલો’ કહેતા. ધણીના માળા પાડતા, અને જખત નેકેને પાડતા. નેચા મારતર આંખો અને નવ ઠાં ડાગાં પાધરો ન વાકસો તો એની જલ્હી સુલ પણ કરી નાખતા. એક મારતર કાળો ડગલો પહેરીને હમેશાં ભોંતને અહેલીને લેતા રહેતા. ત્યાં સફેદ ભોંત પર કંઈ અફરે વાકધી અથે ‘એ, ડબલ એસ’ લખી રાખતા. અટલે કે તરત ડગલે ‘ASS’ પડ્યો

ન છે ! ખુરશી પર ગોખક ધર્યું છે; કાળકીમાં માંકો કાળો ખુરશી-માં એની નસાદત વખારી છે; ચાકની ચોરીઓ કરી છે; રનિરડો સંતાડ્યાં છે; શાહીના ખડિયા ફેંડાયા છે; બારડીશ બચાડી છે; અને એવાં એવાં એ કરવૂં માટે આતે નરા પણ પરતાવો થતો નથી. થીલડી ભત પર થોડે ચરે છે, કે બપુવા પછી પણ ધણાં વરસો સુધી નિશાળોનાં આ કારખાનાં ચાલુ રહી શક્યાં છે ! મારતરોના નેચના રોહી કાખાને આવે એ સમજ શકાય એવી વાત છે, એમની બિનઆપડલ ઢાંકવા પ્રયત્ન કરે તે પણ પ્યાનમાં ઘિરે એની વાત છે; પણ એમાંના કેટલાક તે સાચ દફાળ, જંબડી, કદમિભલ, કાંઈ રસવા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ કે સમભાવ વિનાના, પોતાની બલને ઠોકે દરવણ થાની અબળો, ફીટા રાખનારાઓ, પહેલાં પેતે કેળચાય પછી કેળવણીખાતામાં દાખલ થાય એમ અમે નર જણતા.

તેમાં ચે હનરેપકરનો ફીરસ તો છપલેલુ હતો. વિદ્યાર્થીઓનાં સ્વખાનને હળુનારો, એના સ્વતર માનસને ખીલતો અવરોધે એવો હતો. કાંઈ શાપે કે ફોરી ચોરી ડી. પી. આઈ. નિશાળની સુચા-કાતે આવવાનો હોય એના પંદર દિવસ અગાડ દેલનગારાં વાગતાં. મેમો ફૂટતા, સાફસુદી થતી, બૂના ઘોળાતો, વચરબરનાં બાલેલાં ભળાં ખેંચેલાં, અને કેવાં કંઈકાં પહેરવાં, કેટલી સ્વચ્છતા રાખતી, કેમ ભેડતું વહેરીની ઝીણી સુચનાઓ અખાની રાકે થતી. એ તો ડીક, પણ એજણ દિવસ આગળથી તો મારતરો એકના એક પાડ લઈ એનો સવાલજવાળ તેધાર કરાવતા, અને એલસ ઠાકરામિને તેધાર પણ કરી રાખતા. કેમ જોભા થઈ, કેમ ચોપડી ચાલતી, ન સમજ રહે તો ‘બેગ ચોરે પાંચ નસ’ કેમ જોભાઈ, એમાં ‘સર’ કેવી રીતે હમ્મચાર્ય, એની રીઠકેલો થતી અને ભણે કાંઈ મેટિ ‘દાંબ’ આવવાનો છે, છતાં ન મારી નાખતો, ને નસ ભૂલ થઈ તો આલ ધરતી પરત્વી પડતો, એટલે જલવાલવરણ તેધાર કરાવતું. ગોપાઈનરધાં કાચગની કાપતી સરખી ન મળે, કાઠડું મુકાએલું પાંદડું ન નરે, એવી રેનચલકરખાની, અને ઘોડાગાડી નિશાળનાં પોરિયામાં આવેલે બેઠી રહેતી કે આખી નિશાળમાં સનસનાડી બપોળી જતી.

સાદેજ વળી પોતાની ખુરશી સાથે લાવે, તે પરામાણો બને વગે ફેરવે ! સાદેજ સાથે ફતરી હેડમાસ્તર બેઠે પગે ફેરે. નવાસા

મારતરને તો પરચેવાનાં ઝોળા ન બળે. સાદેજ કપાંક પાંચદસ મિનિટ તો કપાંક વધારે પણ બેસે. નેવાં એ ‘બાટલો’ વગેમાં દાખલ થાય કે ફૂડાક ફડને બધા ઊંચા થાય. અને મારતરની અગાડની સૂળના પ્રમાણે ‘સિટ ડાઉન’ કહે નહિ ત્યાં સુધી બેઠે બેસે નહિ. એ ફેનરેપકરોને અમે ‘બાટલો’ કહેતા; ફેખાંમાં એવા ન લાગતાં.

જતો હોય તો તેની પાસેથી ઝૂંટવી લીધે હોય, એના બધાના હિસાબો નીકળતા, ફરિયાદો સમજાતી, કપાલ મળતા, ગિરેડા લખાતા.

પતંગ તો આગા, પણ ગાંભીરું શું? થોડા દિવસ તો ત્રણ વરસનો સાચવેલો દોર ચલાવતો. પણ ચાલુ સાલ માટે રવિવાર મુકરર થતો. બપોરે ભંગીને મોઢીમાથા ને હું રહેસાન તરફ લખડતા. સાથે મોતીમાથાના દોરત રેણુજાલ આવતા. વેળીલાલ પતંગનો જીભીન; લીમશીઈ પર રહે, પણ પોતાની અગાશી નહીં, તેથી અમારે ત્યાં પતંગ ચડાવવા આવે. માંત્રે પદનારો જરૂરત એલે શોધી કાઢ્યો હતો. દરિયુરા નજીક એક જગ્યાએ આપણે રસાલો જતો. સાથે ચેંડા છાપનાં ચિત્રપૂ બાકસો લઈ જતા. ચેંડા છાપ ને પ્રએટ્ટે આખરનો દોરો. જરા મેથિયા પણ ટકાડ. બાર ફિરકાને ફાળવે. દોરોદોરો પરામાં એકો હકારાતો ગયા. ત્યાં જાંતે ધસનાર તો મારો જાલોતો નીકળ્યો. નાગ એવું કેમ કહ્યું ચાંદ નથી આવતું, પણ શિકલ જરાબર ધ્યાનમાં છે. છગન ફાણ અને હું અહીં ત્રણવાર વાર બમરડા જરૂરતવા આવ્યા હતા. ખાટલાના પાયા પણ એ જરૂરતો. લાકડાનો એક થોડો સંધેરા ઉપર ચડાવી પખવા સંધાથી તે ફેરવતો અને જમણે ઢાંચે બીણી વડે જરા વારમાં તો પાંચ છ નાના નાના બમરડાના આકાર જરૂરતવા ચાંડતો. બમરબર પડે પાટ થઈ રહેવા આવે એટલે અમને પુરો 'જોડો, ચોટરી ફેરી' માથે સપાટ છાપરી યા એકેકે જો ચોટરી? જેવી જેની માગણી તે પ્રમાણે અમને છાલી આપતો અને તે પર જુદાજુદા રંગના છાણની લાકડીઓ વડે કહીએ તે પ્રમાણે રંગ ચડાવી આપતો. ત્યાર બાદ બમરડા છુટા પાડી એમાં પોતે જ સારરી જાણી પાડી, ત્યાં બાર ચાલી, તેને તીણી બસી આપતો. રોડી જી બિનકોનો સોદો, પણ એ જે જલભલતા બમરડા જરૂરતો તે જેવાની ખૂબ મગા પડતી.

એ જ માંત્રે ધસતો. મજબૂતી લૂમઠીમાં કાચની બારીક બજી મિલાવી, બે દુર દોરેલા રંગા ઉપર જોરેલા લાકડાના ખૂંડા ઉપર પહેલાં વોંડાળી રાખેલી દોરી પર ઢાંચમાં લૂમઠી પકડી દોરી ધસતો. એમાં પણ કારીગરી છે. કાચ વધારે નંખાય તો તે પણ બેહુકું સુકાતાં બરી પડે. વળી બીલની પેટે લાલ લીલા રંગ નાખવાની પણ એ તો બિરહ હતો. રંગીન માંત્રે રેખાવમાં સારો, પણ રંગની સાથે કાચ પણ ખરી પડે; એટલે અમે તો રંગીનને મોહ લેવા છતાં સફેદ જ માંત્રે ધસાવતા. કલારેક રહી સુકાતાં પરની (ફાળજી) પર ચડાવી ઘેર લાવતા. બિત્રચ્છ રાત ઉપર અગ્રશીમાં ઝાકળમાં તેને કાચના મૂકતા ને દિવસે તકડે રાખતા, એટલે માંત્રે જરાબર રહીને પાંચો ધતો ગણતો. જપરાંત દોરીના પિંડા પણ થોડા લેવા. ઢાંચની જંગમ બનાવી, તેને વોંડીવોંડીને જલભલતા આધારનું લાલ બૂસા કાગળે વોંડાળેલું ગાંભીરું પિંદલું પણ ઢાંચકારીગરીને એક નમૂનો ગણાતો. માંત્રે ધસનારો વરસ રજપાન છાંચલ-સાણુ પણ રંગતો. આગ્ર, એ ત્રણ કારીગરનાં કામ કરતો.

આકે દિવસ રહીને ઉતરાણી! છપ કેમ કાઢ્યો રહે? વચ્ચે રવિવાર આવતો તો સવારની ફેંકીમાં જ અગાશીમાં. કોઈ જૂલોટો ડોલોટો કનકલો જરૂર દોરીએ કપાઈને આવતો પકડ્યો હોય તો દિવસ સહી. ખાલુંપીકું જોરસલાં શું જાણે દુનિયાની દોલત મળી અહીં નિશાળમાં પણ એ જ વિચાર, ને એ જ ખાતો. આ રિવલિયાં મોગના મારતરની ફ્રીલ કેમ પાસે પડ્યા હતાક સંતિષ્ઠ્ઠી હવામાં અગાશીમાં દોડધામ કરી, આપણ તરફ એટલું દૂર નજર કરી, ફરકા-એ મારી, ફારા ચઢજવર કરી, આમાંમાં રંગીની મિજબસ હવાની એકેકે કરતર તદ્દિ પછી એ રંગ ન આવે તો ભૂંડું મોન જોલીએ! કપડ (જાડાંબર ૧૯૫૦)

પણ ઉતરાણના દિવસની તો રત્ન પડતી. સુરતને લહેખો એછા પડે છે, એટલે ચહેર વળી બીજે દિવસે વાણી 'ઉતરાણ' પણ બજારો એ બીજા દિવસની પણ અમે રત્ન પડાવતા. એ જે દિવસ આકાશમાં પતંગોની મેદફિલ હડાવતા. ધરના સોઠાં કહેતા કે રાતે જીવમાં પણ મેટિયા 'એ...કાઈપા...છા' એમ બૂમો પાડી લેતા. એ કાંઈકી આમઠી રાતે વાંડડા પરાનું ઝરડું જોરવાઈ ચલું દેલે તેમ તે નહીં વાંડડા જરાબર વાંડતા. પહેલી સવારે ક્યા પતંગ પડેલો હડાવતો એ નહીં કરતા. ફૂટલા કનકલા સાંધવા મુંઝર અને બને તો લાલી માગી લાવી તૈયાર રાખતા. ચાર પાંચ માગ્યે તો કીકીને અગ્ર કપડામાં વોંડાળા ઉપર પડેાંચી જતા. કપાઈને આવતા કનકલા પકડતા છપ લાગે રાખતા. પછી આહિરતે રહીને મુકરર પતંગને મુકરર માંબ પર મુકરર સમયે હડાવી જરૂરતજીમાં ગ્રેવેસા સુરજને એ અંતરિ આવતા. પવનનું ધર સાકું હોય તો ખૂબ મન આવતી. પવન પડેલો હોય તો નાસિયાસ થઈ બેસી રહેલો ને ટાળજીમાં ચારતા. અને ને મુસવંટો કારે હોય અને ચડાવતો જ પતંગ ટૂંકીને રરતો એ એમ હોય તો નાના પતંગ લેના. ચોમેર 'કાઈપોણ'ની યા જરા ઘરમાં આવેલાની 'કદાઈ'ની ચિલિચારીએ કદાચ કરતી તે સંમિજતા અમે પણ તેમાં સાથેલ થતા. એકાએક, એલાં ખાતો, મદમર ઢાંધીયાથે આવતો કોઈ બારી કનકલો ને ઝરડાથી પકડતા તો 'પકડેલો, ...છ' કરી ચીસ નાખતા, અને હજ એને જરા રિધર કરી, જરૂરતવાની તળવીજમાં રહીએ એટલામાં તો, કોઈ અંદોળ પાછળથી વધતો વધતો બાવી પેચ હઈ કોઈ નાં તો પિચિયાઈ મેં કરી રડવા લેખા પણ થઈ જતા.

પાંચડી ને બદન પહેરી માગાહ આટકને ઘુમારે ઉપર આવતા. તે પહેલાં આપણી ઉપર જ વતાં પણ આમાં છપ લાને મોટી આસપાસની બધી અગાશીઓમાં બાવી જ કંઠે ભગી. મમન ચિલ્લી તો નીચો અગાશી ડોડી લાયા છપરા પર માંડડું નાખી

ત્યાં જ ભુકાવતો. જરા આવેલક ડોળી લાલચટક પાંચડી અને ઝુલાની શાલ એટી કરસાળી સુરતી પતંગ હડાવવાની તૈયારી કરતો. પાછળ પડતી કાઠીને બેલેલા વળી સલાહ આપતા. ત્યાં પાછળથી એ પાછળથી, વારેખમમાંથી કાઠીના માનખૂત મેરા પતંગ ચોટતા ચોટતા આપણને આપણને નિગાહ રંગોની અંદાધી વધતા આવતા. મળે વારબને વોંડાળતા જતા હોય તેમ. 'અરે અરે! એ તો પેચ છે...સરડીના! એ રહ્યા...એ રહ્યા પેચ.' વચ્ચે કોઈ અડધાયા તો સફા! છુટી પરાંએ પેચ ચાલતા, અને આખરે (જાનુ ૫. ૩૬૫૦)

મિત્ર
અધિગણચાલો લોહી લઈ
નઈ તેને શરીરમાં પ્રવેશીને
પરોપકારી રક્તવાહિનીઓ
લોહીને હૃદયમાં પાછું લઈ
આવતી શિગમી

હૃદયની અજળ કરામત :

હૃદય

માતાના પેટમાં બાળક પાંચ માસનું થાય ત્યાંથી માંડીને તે માણસની આયુર્ધર્મિયાં મુધી-૬૦, ૮૦, કે ૧૦૦ વરસ મુધી-તે સતત ધબક્યા જ કરે છે. રાત ને દિવસ, આપણે કામમાં હોઈએ કે લીધમાં, મનૂરી કરતા હોઈએ કે આરામ, પણ તે તો વણથંક્યું, થાક ખાવા કે ગરામત માટે થંક્યા વગર-અવિશ્રાંત ને સતત ધબક્યા જ કરે છે : મિનિટમાં ૬૦ થી ૮૦ વખત; દિવસમાં ૧,૦૪,૦૦૦ વખત; અને ૬૦ વરસના આયુષ્યમાં ત્રણ અજળ વખત : સતત ધબ ધબ, ધબ ધબ, ધબક્યા જ કરે છે.

પ્રણીમાનનું હવનજી સોદી છે. એને વિષે વિચિત્રવાર માહિતી આપણે આગળ જાણી ગયા. (એક ૩૦૫). શરીરના ફરફરે પ્રાણવાયુ અને પોષણદ્રવ્યો પહોંચાડનાર, અને ત્યાં ઉત્પત્તિ પચેલાં વ્યવસ્થાને ધરાવે બહાર લઈ નવાર એ 'હવનજી' શરીરમાં ફરતું જ રહે છે અને એ જોમ ફરતું રહેવા કપર જ માણસની જિંદગી અવલંબી રહેલી છે. કાપલા તરીકે, જે અગ્નિમાં સોદીનું સમગ્ર માત્ર સોદી સેકેડો ગાટ પણ થંબી નવ્ય તે માણસ જીવાન બની નવ્ય; અને આ રિવિત વધુ વખત હોવાય તે મૃત્યુ થાય ! હવન માટે આવા ઉપચારો એ 'હવનજી' સોદીને ફરતું સમવાનું અને તેને ખૂણે ખૂણે પહોંચાડવાનું કાર્ય હૃદય કરે છે. છાતીના પોતાપણમાં જ ફેરફાર વચ્ચે ગોઠવાયેલું હૃદય આપણી બંધ મૂડી નેટલા કર્કનું અને શીઠ આકારનું હોય છે. તેની ચારે કાર ચિક્ર પાતળી ત્વચાનું બે-ત્રણ આનરજી સ્થાયિય થોટીનું હોય છે. એનું નામ પરિહૃદ (Pericardium). એ પરિહૃદનાં બે પડમાં પાણી પ્રવાહી 'પરિહૃદ જળ' હોય છે. શરીરના બીજા અવયવો-જેવા કે ફેફસાં, આંતરડાં, ગુદા વગેરે પણ, પૈશીમાં રમકડાં બકડક્યાં હોય તેમ પેટના પોતાપણમાં ફરતું નથી હોતાં, પણ તેમની ચારેકોર પાતળા રનાયું આવરજી કે સેલી હોય છે. પરિહૃદ-જળથી પરિહૃદ મુલાયમ રહે છે. આથી સંઘર્ષિત ધબકતું રહેતું હૃદય પોતાની એ સતત ગતિ દરમ્યાન, આસપાસના બીજા અવયવો સાથે ઘસાઈને ઈન નથી પામતું હૃદય, જાણે કે પરિહૃદ રૂપી સેલીમાં આદર લઈકતો ન હોય તેમ, તે ઈન તેના પહેલા વાગમથી નીકળી મોડી રક્તશિરાઓ દ્વારા શરીર સાથે જોડાયેલું છે. આગળના વાગમ શરીરની ડાબી બાજુ બાજી ઈગતો, બાનુના અવયવો કપર ગોઠવાઈ લટકતો રહે છે. હૃદય છે તે ગાંત્રીના સોજો એ નકર નથી પણ પોસો છે. બીજા પટે તેના બે વાગ છે : જમણું ને ડાબી. જમણા વાગમાં શરીરમાં ફરીને અજીઠ જનુંલું સોદી પાછું આવે છે. ને ડાબા વાગમાં, ફેફસાંમાં શુદ્ધ રહેલું સોદી આવે છે. જ્યાંથી તે શરીરમાં સંકરન થાય છે. હૃદયનો એ દરેક વાગ, વચમાં પડલા વડે બીજા બે વાગમાં વડેવા-એકો છે. એકે હૃદયના કુલ ચાર બંદ બન્યા. એમાં કપરના બે ખંડો નાના હોય છે. તેને આકાર કાન જેવા હોય તેને ક્ષિપ્ત (Auricle)

હોય છે : જમણી ક્ષિપ્ત અને ડાબી ક્ષિપ્ત. નીચેના ખંડો મોટા હોય છે. તેમાં સોદીને જથ્થો રહેતા હોવાથી તેમનું નામ ક્ષિપ્ત-શય (Ventricle) છે : ડાબું ક્ષિપ્તશય અને જમણું ક્ષિપ્તશય. હૃદયના બે વાગમાં જોવાનું પૂરતા આવા ભાગો પડ્યા : કપર ક્ષિપ્ત અને નીચેના ક્ષિપ્તશય. ક્ષિપ્ત ને ક્ષિપ્તશય વચ્ચે સોદીના અવરજી માટે દાર (અવન) હોય છે. આ દાર જમણા વાગમાં પેરિહૃદ (હવાઈ છત્રી) જેના આકારના ત્રણ પડલાનાં, અને ડાબા વાગમાં બે પડલાનાં બનેલાં છે. આ વાલ્વની રચના એવી હોય છે કે ક્ષિપ્તશય સંકોચાય ત્યારે તે નિકાઈ નવ્ય. તેથી ક્ષિપ્તશયમાં સોદી પાછું ફરતું નથી. હૃદયના ડાબા જમણા ભાગો વચ્ચે સોદીના અવરજી માટે સીધી આંત્ર નથી. પણ ત્યાં સોદી પહોંચાડનાર નાડીઓ તો હોય છે. ક્ષિપ્તશયમાં સોદી જમા થાય છે ને ક્ષિપ્તશય તેને બહાર ધકેલે છે. આ દરમિયાન હૃદય ધબક્યા કરે છે. ગરબાઈ, કોષ કે રોડવા પછી, છાતીના ડાબા બાજુ, સ્તન પ્રદેશ કપર, જમણા હાથની આંગળીઓ મૂકીએ તો હૃદયના ધબકારા માત્રમ પડે છે. ભયથી ઝીનેલા બાળક, વેપી કે બિલાડીના બચ્ચાને બાથમાં લઈએ તો આપણા હાથની આંગળીઓ પર એકા હૃદયના ધબકારા આંટો-લતે જણાય છે. હૃદયના ધબકારા પ્રાણીમાનના હવંતપણના દરેક છે. છવ ક્યાં વગે છે ? એ પ્રશ્નો કતર સંજ્ઞા રૂપે આપને હોય તો કહેવાય કે હૃદયમાં. કારણકે હૃદયના ધબકારા બંધ થાય તો રહેતું ચેતન બીડી નવ્ય છે. હૃદયનું કાર્ય છે ધબકવાનું. એમાં બે ક્રિયાઓ સમાવિષ્ઠ થાય છે : હૃદયનું સંકોચાણું (Systole) અને પહેળા થવું (Diastole). પ્રથમ બે ક્ષિપ્તશય સાથે સંકોચાય છે. તે સમયે ક્ષિપ્તશયો દ્વારા પડે છે, એટલેકે પહેળાં થાય છે. ક્ષિપ્તશયોના સંકોચનથી ક્ષિપ્તશયો સોદીથી ભરાય છે. પછી બંને ક્ષિપ્તશયો સંકોચાય છે. આથી સોદી મોડી રક્તવાહિનીઓમાં નવ્ય છે. ડાબા ક્ષિપ્તશયના સંકોચનથી સોદી શરીરમાં નવ્ય છે. આ વખતે ક્ષિપ્તશય પહેળા થાય છે, જોમાં શિરાઓ દ્વારા શરીરમાં ફરીને અજીઠ બનેલું સોદી ભરાય છે. હૃદયની સંકોચવાની અને પહેળા થવાની ક્રિયા 'પ્રેશ-પંચ' એવી છે. આ ક્રિયાઓ રટે રટેકોષ (રડીને તપાસવાની બે-ચી) દ્વારા

યોગાસને

આપણાં શરીર મન અને જ્ઞાનતંત્રોએ ત્રણેને સ્વસ્થ રાખતી વ્યાયામપદ્ધતિ

૭ : શલભાસન

આ

આસન પૂરે પૂરું થાય એટલે શરીરનો દેખાવ

તીક જેવા થાય છે, માટે એને શલભાસન કહે છે. શલભ એટલે તીક. હાથ સુધી નહોતો. પગની તલિયાં ઉપર રહે એવી રીતે પગ રાખેા, અને બંને હાથ બાહુમાં મૂકી વાળીને રાખેા. ખભા, હાડો, મોં, નાક વગેરે જમીનને ઝાડેલાં રાખેા. હવે હાડો ધ્રુવ લેા અને છાતી તથા હાથ ઉપર આખા શરીરનો ભાર રાખી. પગને સીધા રાખી, જાગ્યા કરેા. ડાંચણમાંથી પગ વજવા લેઇએ નહિ. એટલે સુધી પગ જાગ્યા હશે જ્યાંય એટલે સુધી લઇ નહોતો. પણ શરીરનો નાભિ સુધીનો ભાગ જમીનને ઝાડેલો રહેનો જાહેર છે. આસન રોજી રાકાય એટલી સેકન્ડ આ આસન ચાલુ રાખેા. પછી

ધીમે રહીને પગ કઠારો અને ધ્રુવોથી સાર કરેા. ધ્રુવની દિશામાંથી થઈ જાય એટલે ફરીથી આસન કરેા. ઝોડામાં ઝોડા જે ને વધારેમાં વધારે સાત રખત આ આસન કરવું. આસને કટીપ શ્વ લઇને રોજી ન રાખેા. સ્વાભાવિકરૂતિ રહેવાય તેટલી નેપાર રહે એકદમ બંને પગ જાયકતાં ન રાખે તો થોડા દિવસ એકમે પગ જાયજીને ટેવ પાડવી. એવી રીતે એક પગ જાયકાય તેને આ શલભાસન કહે છે.

આ આસનથી હિડની (મૂત્રપિંડ) તથા પેટને પછા ફાલવા માય છે હાથબાઈ શુકર

સાંભળ્યો તે તો 'જીવન'ના લજ્જ-ડળ, લજ્જ-ડળ, લજ્જ-ડળ અચાને, એક મિત્રેએ એકે એક તાલથી થતા સંભળાય છે. આ ધનકારના ભેરે હલકયાથી લોહી રત્નવાદિનીએ દોરા શરીરમાં ધકેલાય છે. હાથના અંગૂઠાના મૂળમાં આંગેથી નસ (નાડી) ઉપર બીજા હાથની આંગળીઓ મૂળમે તો ત્યાં પણ નાડીના ધનકારા ચલાય છે. એક નિશાં નાડી ૭૦થી ૮૦ વખત ધનકરતી હોય છે. ભેરે કમર પ્રગળે પાં ફેરફાર હોય છે. જે વર્ષના બાળકમાં મિનિટના ૧૦૦થી ૧૨૦ હારા થાય છે, જ્યારે ૮ વર્ષની કમરે ધનકારા ૮૦થી ૯૦, ૧૫ કમરે ૮૦થી ૮૫, પુષ્ટ વયે ૭૫થી ૮૦ અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પછી ૭૦ જેટલા હોય છે. આ સમયામાં કસરત, ખોરાક, સ્વેચા, રવસતા હવામાન અને મોંઘી જનુસાર થોડી ધવધવ થાય છે. હૃદય સતત ધનકયા જ કરે છે; રાત ને દિવસ. આપણે કામમાં ડાઉએ કે જાગ્યાં, લડતા હોઈએ, ગમ્મડી કરતા હોઈએ કે આરામ, પછે તે તો અચિરત ધનકયા જ કરે છે માણસ કે તેના મગજની જેમ તે જાગ્યાં પે પડતું નથી. તે તો વળજેવું ધનકયા જ કરે છે. મિનિટમાં ૭૦થી ૮૦ વખત; દિવસમાં ૧,૦૪,૦૦૦ વખત; અને સિતે વર્ષની આશુર્ગંધાદારમાં ત્રણ અબજ વખત ફેરક ધનકારા વખતે ડાળા ને જગણા રુધિરાસયોમાંથી ત્રણ ઓસ લોહી બહાર ધકેલાય છે અને શરીરમાં જાય ફરી વળે છે, જે એક કલાકના સમયમાં ૮૦ જેલન થાય અને ધ્રુવનીસ કલાકમાં જે દબર જેલન થાય. કસરત, શ્વ કે કારે કામમાં રોકાયા હોઈએ ત્યારે તે ખૂબ નેસપી ધનકે છે ને મિનિટના ૧૫-૨૦ જેલન લોહી શરીરને પૂર પાડે છે. શ્વમાંથી જટ્યા બાદ હૃદય જનતી હડપે પાછું પોતાની ગતિએ આવી જાય છે.

પુષ્ટ શરીરમાં બાર રતલ લોહી હોય છે. અતિ લોહી રતલ હૃદય દ્વારા શરીરમાં ધકેલવા ફરીને શરીરના કોષોને આંતરંગમાંથી મેળવેલું પોષણ અને ફેરફારમાંથી મેળવેલા પ્રાણવાયુ આખા જ કરે છે. હૃદયની ગતિના દિસાએ ધ્રુવનીસ કલાકમાં એક દબર વાર શરીરના કોષો લોહી દોરા પોષણ મેળવે છે અને સાફરુંક થાય છે. હૃદયનું કદ અઝીની બંધ મૂકીના જેટલું હોય છે. વધુ રવષ્ટ થવા તેનું માપ આ પ્રમાણે છે: લંબાઈ પાંચ ઇંચ, પહોળાઈ ત્રણ ઇંચ અને જાડાઈ આડી ઇંચ. વજન ૨૫ થી ૩૦ અણિ લગભગ હોય છે; ઇંચ અને જાડાઈ આડી ઇંચ. વજન ૨૫ થી ૩૦ અણિ લગભગ હોય છે; અગર તે અઝીને વજનના રવંબા બાજનું. આવા નાનકડા અવ-

યવની કાંઈકમતા તો જુઓ! રાત અને દિવસ, અદરે માનવી છઠે ત્યાં સુધી, અવિચારત, અચાત માટે કે જરા થાક ખાખા માટે જીવન વખર, સતત કાર્યે કાર્યે કરે છે! તેના સખત ભાગને જ્યાલ તો કો ચોવીસ કલાકમાં તે જેટલું બધું કામ કરે છે! કોઈ ઉપચારો મોટન વજન ૫૦ ફૂટ જાય લઇ જમાયાં જેટલી શ્વ કરવા પડે તેટલો ભગ, અગર તો ૧૨૦ દન (૧૭૨૦ મણ) વજન જમીનથી એક ફૂટ જાય કરવામાં જેટલું ભેર લેઈએ એટલું ભેર, હૃદય કલાકનું હોય છે આનો સખત શ્વ કલાકના માટે પોષણ પણ અધિક લેઈએ! શરીરના લોહીને કુદ આમ હૃદયની મોંઘપેશીઓને પોષણ આપે છે.

આનો સખત શ્વ કલાકના હૃદયની મોંઘપેશી આખા શરીરની મોંઘપેશીઓ કરતાં વે મજબૂત હોય છે; અન્ય પ્રાણીઓના હૃદયની મોંઘપેશીઓ કરતાં પણ મજબૂત, કારણકે અન્ય પ્રાણીઓ મગજનું કારે કામ કરતાં નથી; જ્યારે માણસના મગજને ખૂબ કામ કરવાનું દોવાથી તેને મગજમાં પુષ્કળ લોહીની જરૂર પડે છે અને હૃદયને ત્યાં જાય લોહી પહોંચાડવાનું હોય છે.

શ્લુષ્મિઓના કામ હજવું દોવાથી તેની મોંઘપેશીઓની દીવાલો પાતળા અને તરખ હોય છે, જગણા રુધિરાસયને લોહીનો જથ્થો ફેરફારમાં ધકેલવાનું કાર્ય કારે દોવાથી તેના રેનાયુઆ ખડતલ અને મજબૂત હોય છે. પરંતુ આના કરતાં વધુ વધારે ભેરજનું કાર્ય તે કાણું રુધિરાશય કરે છે. તેનો ધનકારા અગર તો સંચોચન જેટલું તો ભેરજનું હોય છે કે જો આખા શરીરમાં, જાય મગજમાં ને નીચે છે. પછની આંગળીઓ સુધી, સર્વત્ર લોહી ફરી વળે છે. માનવેતર પ્રાણીઓમાં મગજ હૃદયની સમાંતર ધ્રુવમાં મોઝાએવું દોવાથી કાણા રુધિરાસયને ત્યાં લોહી પહોંચાડવા માટે બહુ જરૂરત જાણવાનીનથી દોની, પણ માનવીમાં તે માનું કાર્ય દોવાથી જલવને છે ત્યાં અગર લોહી પહોંચાડવાનું હોઈ, કાળા રુધિરાસયને ખૂબ જરૂરતનું કામ કરવું પડે છે. આથી કાળા રુધિરાસયની મોંઘપેશીઓ (Muscles) ખૂબ પુષ્ટ અને અતુલ શક્તિશાળી હોય છે. કામે પડમે હૃદયના મગજના આંગળીઓ ઓછી હોય છે તે તેના અર્ધજીવાળા છેડાના (Apex of the heart) ના ને હોય છે.

હૃદયની મોંઘપેશીઓની રચના વિગળ પ્રકારની અને મજબૂત હોય છે. મોંઘપેશીઓના રેનાઓ-તંત્રો (Fibers) એકબીજા

સાથે મુંબાઈમાં, પોળાકારે મથરાંએલા અને હાઈલેન્ડમાં હોલકાવાસ
 હોય છે. આથી સંકોચન વખતે હૃદયની દીવાલો એવું તેા કાર્ય કરતી
 હોય છે કે લોહીનું છેદ્દીનું પશુ નિર્વાહનને બહાર નીકળી જાય છે.
આવા સતત કાર્યરત હૃદયને આરામ પશુ મળતો રહે એથી
 આખા દિવસભરની રચનાવાળી એની વિચારીલતા છે. આપણે
 મૂડી વાળીએ એવીરીતે હૃદય એક સામૂદ્ર દહી સંકોચાઈ નથી. પશુ
 એની સંકોચનક્રિયા કહિંહાઓમાં શરૂ થઈ પોલની નિષ્ક્રિય થઈ આજીવ
 વધી, નજાણા સંધિરાશય કપર થઈ, છેવટે કાળા સંધિરાશયમાં પાણી
 ઘાળા છેડે વિરમે છે. આ રચનાન સંકોચન માગેલી કહિંહાઓ ને
 સંધિરાશય દીવાં અગર તેાં પહેલાં થઈ આરામની રિપતિમાં પરે છે.
 હૃદયનેા દરેક ધબકારો એક સેકન્ડના રૂઢ બાથ એટલા સમય
 રોકે છે. કહિંહાનું સંકોચન સેકન્ડના રૂઢ બાથ સમય સુધી ચાલે
 છે, પછી દીવા પડવામાં કે પહેલાં થવામાં સેકન્ડના રૂઢ સમય
 વીતે છે. આ પછી સંધિરાશયનું સંકોચન શરૂ થાય છે તે સેકન્ડના
 રૂઢ સમય સુધી ચાલે છે, પછી તે સેકન્ડના રૂઢ સમય સુધી પહેલું
 રહે છે. આ પછી હૃદય સેકન્ડના રૂઢ સમય સુધી આરામ લે છે. ત્યાર
 બાદ બીજો ધબકારો શરૂ થાય છે. ચેરપીસ કલાકમાં હૃદય એ એક
 લાખ વાર ધબકે છે, એ જ ધબકારા વચ્ચેના આજીવનાં આરામ
 વખત સુધી આરામ પશુ લે છે. આ રીતે અત્યંતરી કરતાં ચૈત્રીય
 કલાકમાં હૃદય એક કલાકના આરામ રાખે છે. સિતેર વર્ષની આજીવન
 કલાકમાં આસપાસ એકબીસ જેટલાં રાયાં હણદાનનાં તણ શરૂ થઈ
 એક મિનિટી કામ કરતું હૃદય આ રીતે અગમ્યાં પશુ વિશ્રામ મેળવે છે.
 આથી તે સાતપુ કામગીરીમાં પશુ મરામત માટે કે યાક આવા માટે
 યંત્રના વગર કામ કરવા શક્તિમંત હોય છે. સખત શ્રમ કરનારને, શ્રમ
 વખતે પશુ આરામ પૂરતો સમય મળતો રહે તો, તે લાંબા મેળા
 સુધી કાર્યવાહી વહી શકે એ હૃદયના કાર્ય કરારથી ક્ષિત થાય છે.

પાણસ પૂકામાંનું ચિત્ર : રામાયણના ચિત્રપ્રસંગે
 પાણસમાં સરાયેલા આરતીય કલાકારોનાં રમૂં ચળેલી તણ
 ફૂટિંગો બધા એકમાં આપેલી. તેને અનુસંધાને, એ જ પ્રદર્શનમાંની
 'રામાયણના ચિત્રપ્રસંગે'માંની તણ ચિત્રપટ અર્ધાં આપ્યા છે ;
 બીજાં ચિત્રોને અનુરૂપ એવી રચના વિચિત્ર છે. વચ્ચે મુખ્ય પ્રસંગ
 આલેખીને, બાહ્યની બે લક્ષીઓમાં તેનાં અનુવંધી આલેખીને છે.
 વચ્ચલા ચિત્રની નીચેના ને ચાલનાં છુટાની લાત આલેખેલી છે
 તેમાં ચિત્રપ્રસંગને અનુરૂપ વર્ણન, 'સોહા કે રામાયણની વાત'માં
 મૂકી રાકાય. પહેલા ચિત્રમાં 'રામભાનું' દર્શય છે, એની નજીવી
 બાહ્યની લક્ષીમાં તેના કેસવની રંગીબો પુરાની દર્શાવી છે નજારે
 ડાબી બાહ્યની લક્ષીમાં કેટલીને સંસેરની ગંધરા તથા રોકામન
 નતમરતક-પાત્રનું આલેખન છે. એ જ રીતે વચ્ચલા ચિત્રમાં, પંચ-
 વર્ણીમાં સીતાની નિદ્રાથી લાચારીએ મુગ્ધને હજુજા નતા રામના
 આલેખનની ડાબીનજીવી બાહ્યને રાગ અને મુગ્ધની લક્ષીમાં છે.
 નીચે 'અરોકાવનામાં સીતા' દર્શાવતા વચ્ચલા ચિત્રની પડખેની બે
 લક્ષીમાં 'સોહાવનમ' રાગ-હરદમ્પ તથા સીતાસોહાની ગેનજી
 કરતાં વનુમાનાદિનું આલેખન છે. કલકત્તાની સરકારી કલાશાળાના
 આચાર્ય અને બંગાલસેનીના કલાકારોમાં આવતી હોવાનું રચાન
 પ્રશસ્તતા ચિત્રકલ્પને કલાકાર શ્રી રમેન્દ્રનાથ ચક્રવર્તીને જ્ઞાની આ
 ફૂટિંગોમાં પશુ અમુક રોપો નહીય છે; છતાં સગમલયા, એક નજીવ
 રમૂંઆતરીથી તરીકે, તેમજ નીલી લોકહૃદયમાં વિરરાધીને બનીથી
 ઇતરવરપર્શો કે ધ્યાના, બીજા બનીરીતે નયનાવિરામ આવેખન
 તરીકે આ ચિત્રો અને એનાં છે.

હૃદય શાપી અને કેવીરીતે ધબકત રહે છે એ પ્રશ્ન થવો સ્વા-
 ભાવિક છે. આતાના પેટમાં બાજકાવાં ચાલતું હૃદય ત્યાંથી હૃદયનું
 ધબકવાનું શરૂ થાય છે, તે છે વ્યક્તિની આજીવનમાં સુધી અવિરત
 અવિશ્રાંત ધબકવા જ કરે છે. આ રીતે તેને ધબકાવ્યા કરતી હૃદયની
 માંસપેશીઓ આજીવન હાથપગ, આંગળાં, પાંચ, ગ્રાહ કે છામની
 જેમ આપણા કાજમાં નથી. પણ તે રેવેર (Automatic) છે. પેતાની
 મેળે જ ચાલ્યા કરે છે; આપણી હજીવનશક્તિ અનુસાર પડતી નથી.
 અન્ય માંસપેશીઓ કરતાં તે ચાર પાંચ ગણી શક્તિશાળી. કે
 વિસિષ્ટ રચનાવાળી હોવા છતાં થે તે માંસપેશી જ છે. એટલી દરેક
 માંસપેશીની જેમ જ્ઞાનતંત્રુઓની આજ્ઞા અનુસાર તે કાર્ય કરે છે.
 હૃદયમાં જ્ઞાનતંત્રુના કોષો છે. તેનેા એક નજીવ જમણી કહિં-
 હામાં મોડી શિરાઓ પારો છે. અંગેછમાં તેનું નામ સીના-આરિ-
 કસ્ટર નેક છે, એ જ આપણા હૃદયના ધબકારા શરૂ કરનાર
 (Pace Maker) છે. બીજો નજીવ જમણી અને ડાબી કહિંહાની
 વચ્ચે આનેલી દીવાલ કપર છે. આથી જ્ઞાનતંત્રુઓ સંધિરાશયે
 કપર ફેલાવેલા છે. હૃદયનું કાર્ય શરીરની નરરિયાતો અનુસાર
 રહે તે માટે તેનું આ રેવેર-કાર્યરત પશુ મગજની દોરબળી હોજ રહે
 છે આ માટે મગજ અને હૃદયને જોડતા જ્ઞાનતંત્રુઓ છે. આમાંનાં
 મુખ્ય બે, સિમ્પેથેટિક જ્ઞાનતંત્રુ હૃદયનેા વેગ વધારે છે; વેગસ જ્ઞાન-
 તંત્રુ ઘટ્ટ કરે છે. મગજની રૂકરૂકીથી વખતે સિમ્પેથેટિક જ્ઞાનતંત્રુ
 કલેખના પાંચે છે. આથી હૃદય ખૂબ ઝડપથી ધબકે છે. નજીવે વાય,
 બીક, ડુઝ, કદાચીરના વગેરેથી વેગસ જ્ઞાનતંત્રુ કલેખના પાખી
 હૃદયની ગતિ મંદ કરે છે. આમ સિમ્પેથેટિક અને વેગસ હૃદયને અનુ-
 ક્રમે ચાલુક અને સમાપ્ત સમાપ્ત છે. જાક મોટા પડારા સાથે જોડાયેલા
 પોટા જેવું હૃદય છે. સિમ્પેથેટિક તંત્રુઓ ચાલુકની જેમ એ પોટાને
 ઘીરે, ને વેગસ તંત્રુઓ કલેખની જેમ એ પોટાને કાજમાં રાખે છે.

'ચિત્રમોહન'નું ચિત્ર : સમર્પદરના કહેતો
 એના મથાળાની વાવડાલિપિ મુખ્યકેમ આજ્ઞા સંદેશના દરેક
 અક્ષર દીક વાવડો-ખજસંભા મૂકતા તેા લાંબુ તોરણ બંધાય, એટલે
 નદાનેા ચાલ અવધારમાં આવતાં નિષ્ક્રિય પાત્રો અમુક પાસ
 આંવરજામીય અક્ષરમુદ્રો ચેતનામાં આવ્યા છે; જેના કે RV
 એટલે 'ક્યાંથી આવે છે?' NC એટલે 'પાસમાં બીએ?' FR એટલે
 'માણસ બેઠેલી પડાયો છે, હોડી મોકલો?' વગેરે. વળી, C એટલે
 'હા' અને N એટલે 'ના' જેવા એપસરી સંકેતો કપરાંને, કહેક
 નદાનેા પેતાના નામની આર અક્ષરોરમેતન સંકેત વપરાય છે.
 આવી જ રીતે મુંબાઈના આરામાં આવનાં-નતાં નદાનેાને
 દરાગમનની માહિતી આપવા માટે મુંબાઈના પોસ્ટદરદારા બેરના
 પોસ્ટ સિગ્નલ પોસ્ટ પર, ચારેક ફૂટ બાસમાં લેખવારસ, વિશીષ્ટ
 કે સંક્ર બહારનાં પારિવાં જરકાવજાં દોાય છે. પૂલ અને સાંતરૂકમાં
 દવાગમન મથકે પરીથી થતી આગાહીઓ અનુસાર બેરમાં વચ-
 ચતાં દવાગમન તથા આગામી બપ વિષેની મેળ બળી વિનરે એ
 પારિવાંજારા, અને રાચે જૂઠના બચસગી કાલ તથા સફેદ બનીઆ-
 ના સંકેતો મોકલને આપવામાં આવે છે. ૧૧ પ્રકારના એ સંકેતો
 સમજણ આ સંકેત ચિત્રમોહનમાં આપેલી છે. દરેક નદાનેા વધા
 ગોટોને વ્યક્તિત્વ સંદેશાએ મુંબાઈવાગનું આજીવન પડ પર મેરલા
 માટે મુદતા આ સંકેતો તરફ વધી જાય રેકરેક્ટ મારીમાં આવે.
 જનની આપવા; તેથી તેવાએ માટે તેામનાન આગમનની આજ્ઞા
 કરવા એક માણસ બની મોટીઓમાં નજરે પડાકતો વચાકતો
 સાનમેત હેલેના મુગ્ધની બધ એટી વખતેના પશુ કરવામાં આવે છે.

વન-વનસ્પતિ રૂપી દેશની આશુભોક્ત સમૃદ્ધિમાં પ્રવળને રસ લેતી કરવા માટે ચોખ્ખાં બેચેરિયાનું

વૃક્ષોનું સંગ્રહાલય

અમેરિકાના સિગ્ગો નગરમાં વસ-
ત્રેમીઓ ને વનસ્પતિશાસ્ત્રના અ-
ભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓને માટે નેદનપન સમું એક
આનંદ સંગ્રહસ્થાન આવેલું છે. એ છે 'વૃક્ષોનું
સંગ્રહાલય.' એમાં અમેરિકાનાં કિસમકિસમનાં
વૃક્ષોના નમૂના નિચતવાર માલિની સાથે ફળદ્રુ-
કપર્ણો ગોઠવ્યા છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એ બીજા
નગરના સહેરના હર-પ્રદેશમાં આવેલું એ મુ-
લ્યેય વનસ્પતિપ્રેમીઓ તથા અભ્યાસીઓને
મન ચાલાધાર્ય જેવું થઈ પડતું છે. વિષયાત અમે-
રિકન નાણાંશાસ્ત્રી ગ્રાસીય ફીલ્ડ પેટાને અને
ચંચાપીને અમેરિકન પ્રવળને એક પરેશા એ સંચલ-
લયમાં દેશનાં તેમજ પરદેશનાં વિધવિધ વૃક્ષોનાં
ગ્રાસીય વર્ગીકરણ, તેનાં અનુ-રૂપાગ, તથા તેનાં
લાક્ષણિકતા તેમાંથી નિપાળની બીજી વેદારો
વર્ગીકરણ પરિચય અને અભ્યાસ સરળતીથી થઈ
શકે એવી રીતે રચેલા છે.

'વૃક્ષોના સંગ્રહસ્થાન' માટે ને સમીક વાતાવરણમાં કલાકાયામાં આવેલું 'વનસ્પતિવન'

દાખલા તરીકે 'ઉત્તર અમેરિકન વૃક્ષ-વિભાગ'માં ૪૪ ફેસ
ગ્રાનુલોમાં અમેરિકન તળપદાં વૃક્ષો—મુખ્યત્વે સાગ—ના નમૂના
તેમાં દરેક વૃક્ષની પદ્ધતિ તથા પાનખર અનુવા ફેટોમાઈકે તેનાં
પાન સાથેની એક ડાળી, તેની શાશ્વત સગજ આપતી
તી, દેશમાં તેની પેદાશ દર્શાવતો નકશો, તથા તેના લાક્ષણિકતા તેમજ
દેશોના પ્રત્યક્ષ નમૂના રાખે હોવા છે. એ નમૂનાઓમાં દરેક
કલાકાયામાં પાંચ ફૂટ લાંબા-લાંચ સાથેના કુદરતી તથા અંદરના
ગુદરતી વહેરોમાં પાડ્યાં હોય છે. આ બી રીતે 'વિદેશી વૃક્ષોના
આગમાં' દેશપરદેશથી આવાત યતા, ઉગારની ફિનિયર માટેનાં
દ્રવ્યોમાં લાકડાં (ઇગિસ ધૂ, દેશિય એલિય, કાપ્પિયન
એલમ વગેરે)ના પ્રત્યક્ષ ફેરફારી તથા તેના વહેરોને પાંચિસ કરેલા
નમૂના તેમજ ગદ્ય-એલમની પાઈકટ પેનેક સુધી દર્શાવેલાં છે.

બીજા એક ફેસમાં—ગલ્ડસ (મીલ્ડા)માં—વળી દેશપરદેશનાં
લાકડાંઓનાં સવિષ્ક વળનો ગતાન્યા છે, જેમાં એલબીબના વનસ્પતિ
સુખાણસે તેમનાં કદની સરખામણી થઈ સચોટરીતે દર્શાવેલી છે.
દાખલા તરીકે, 'હોર્ન્ટો ડેડવેસ્ટાકો' નામના વનસ્પતિ લાકડાંનો
મૂળ ક્ય વન (3" x 3")નો એક કુદરતી અને ચોટ ઇન્ડીયમાં
યતા 'આલ્સા' નામના લક્ષણ લાકડાંનું એક ચોરસકૂટ આપતું વસ્તુ
જ્ય નહીં અચિયું, એ છે એલ્ડલેડ મૂળને તેની નીચેના લેલકમાં
લખ્યું છે કે આ ઇનેનાં વનસ્પતિ સરખાં છે 'હોર્ન્ટો' બારે હોવાથી
તેનો કુદરતી નામે છે. ન્યારે 'આલ્સા' લક્ષણ હોવાથી તેનું એલકા
ન વનસ્પતિ ચોટ અચિયું થયું.

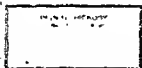
એક આખો ખેડ વળી ખાચ ફોલાના ઇડને માટે તથા ડુનિયા-
સરમાં થતાં પાંચ (લાક વેદની વનસ્પતિ)ને માટે રોજવામાં આલેથી
છે; જેમાં માડાગારેકરને સરિયાનાપા, પ્રાચિનના ડોર્નિયા-પામ,
એસિયાનાં સોપારીજસ પામ, કુણાનાં સંપલ-પામ, દક્ષિણ યુના-
ઇટેડ સ્ટેટ્સનાં કોબેન્-પામ આદિ અને કવિધ ભૂતોના નમૂના લયા
૩૫૭ (આલ્સાન ૧૯૫૦)

તેનાં બધાં એકપાંચોની વિમત, કપરાંત ગરમ દેશોમાં એ બધાં
આર્થિક દ્રવિષે ટવનમાં ફેટી આરંભવતી ગદ્યવનમાં છેતેગતાં બધું છે.
અનુક્રમમાંનાં વૃક્ષો તથા ઇડોના નમૂના લેખ્યું રીતે આલે-
ફળ બનાવવા માટે ખૂબ અદ્યેગન કલાકાયામાં આવે છે. એ દેશોનાં
વૃક્ષો હોય ત્યાં તેને માટે ખાસ સહેરો થોડને ટવન નમૂના મેળ-
વવામાં આવે છે, અને પછી તેમાંથી ધડ, ડાળી, ટાંબળાં વગેરે ને
રહી શકે તેમ હોય તેટલા મૂળ ભાગ રાખીને, આખીમાં પાંદડાં, ફૂલ,
અથવા અનુક્રમની લેગારેટરીમાં, પ્લાસ્ટિક, કાચ, મીઠુ, પ્રાનુની
પતરાં, રેશા વગેરેમાંથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. પછી તે ચોટમાં તેા
આલેફળ બનાવેલાં હોય છે કે અલકાલા તેના આપવારાજો પછી
કળી નથી શકતા કે પોતે ભૂંડે છે તે નમૂના બતાવેલી છે.

લાકડાં અને પાંદડાંનાં સિવાયની વૃક્ષોમાંથી ધની બીજી વેદારો
એ ખેડમાં રાખવામાં આવી છે, જેમાં લાકડાંનો ગાળો (કાગજ
વગેરે બનાવવા માટેનો), રૂપે-રાહન, રણર, ફે, ટુનિન, વનસ્પતિ-
ન્યય તેઓ, લાણ, બુચ, રાજ, કુદર, વાર્નિસ, વગેરે એલકી તેા
અરંભવાત વરતુઓના સગાવેશ થાય છે કે છક થઈ નહીં.

એ લાકડાંમાંથી છેદ પાડીને રણર, કુદર કે રાજ જેવા પદાર્થોના
રસ મેળવી શકાય છે, તેવાં વિવિધ ગ્રામીમાં આખી થકનાં થકનેના
પૂર્ણ પરિપૂરક રૂપમાં, ફાંપી લાવેનાં રાખવામાં આવ્યાં છે; અને
તેમાં, રસ મેળવવા માટે કલકલ પદ્ધતિને કેવાકેના છેદ પાડવામાં
આવે છે તે કુદર છેદ પાડીને બતાવેલું છે. એવી જ રીતે ફિલિપ્પી-
અમેરિકાનાં 'લેખપૂર્ણ પાઈન'માંથી રૂપે-રાહન તથા રશિયામાં પતાં
'કોબે પાઈન'માંથી રૂપે-રાહન તેમજ તેલિયા રાજ મેળવવા માટે
કલ રીતે છેદ પાડવામાં આવે છે તે પછી દર્શાવેલું છે.

નાના હાડકાઓના ખેડમાં દરેક હાડક વડે માટે એકેક અલગ
કલાકાયા રાખેલું છે, જેમાં એ વર્ગના હાડકાઓની કોલમાં એણી ૫૦
અનુક્રમવાત ગદ્યવનની બેટા રાખી છે. દાખલા તરીકે વસાનાની
બત્તોના હાડકાં એલકી વિરત્ત છે કે તેને માટે ચાર માલ્ડુ; એ

‘પ્રણાના સમપરચાન’માંના ‘હામારની લાકડા’ના ચિત્રાચમાંનો એક નમૂનો. આપા દરેક નમૂનામાં આટલી વસ્તુઓ હોય છે: (૧) વચ્ચે તે ઝાડની પાન-ફળ-ફૂલવાળી આબેદૂબ ટાળી; (૨) તેની બંને બાજુએ બે ઢાલિયા-જેમાંની એકમાં તે વૃક્ષનું પાનખરનું દરેક ને બીજામાં વચેતવણનું નવપદ્ધતિત દરેક; (૩) નીચે, તેનું નામ તથા દ્વેશ સંપૂર્ણ સાચીય પરિચય આપતી ટાળી; તેની નીચે (૪) અમેરિકામાં તે કયેકયે રચેલે થાય છે તે ઘેરા રૂમથી દર્શાવેલો નદરો; તેની નીચે (૫) તેના ઘડનો વચ્ચેથી વહેરેલો ફરેલો, જેમાં તેનું આયુધ તથા આંતરિક રચના દર્શાવતાં વર્ણ દેખાય; અને બંને બાજુએ (૬) એ ઝાડના ઘડના પાંચેક ફેટ દીધા ફુકડા તથા તેના અંદરના ગાળાના સળ દર્શાવતા અંજાલાં તેમજ વચ્ચેનાં પાંચિયાના ફુકડા.

૧. રીતે નાનાં ઓપધીય ઝાઝાનાં ને જોંપમાજીનાં પણ નમૂના છે. પલમ, હોઠાઠ, ચેરી, પેર, ગોપલ (સરખન), ચુરોરિયન સુલાળ, તથાપદાં અગેરિકન કેળ ઓપલ, બેરોરી ફળદ્રુપી લલેલી રંગસર ડાળીઓ ને તેની નીચે તે દરેક વર્ગનાં લાકડાના નાનાં દુકાં મુખી તેનું છમારતી મદતર ફાંસવતાં છે કળટી કારેલાં છે.

પણ આ સંમદરયાનનું સર્વદેસર એક તો છે, રક્ષકસંચોની ધાયામાં ઉચરવામાં આવતાં નાનાં ડોડાનાં થપવતો. જોમાં શેડાંક નંગી વૃક્ષોની ઘેરી ધડાથી બનેલાં એકવાની નીચે, એવાં વિવિધ ડોડવાઓનાં બધાં વાવવામાં આવ્યાં છે કે જે ધાંયામાં જ લીટી રોકે. દાખલા તરીકે 'વસંત-થપવન'માં જોક, એંશ, મેંપલ વગેરે જેવા રક્ષકોએની ચિરદેરી ડાળીઓની ધાયામાં કાળાં ચેરી, લાકડાંફાંસર હાટલુંપાળી, જિંદનિયમ, ત્રણ રંગતાપવાળાં વાચોલેટ, અલિ સંખ્યા-બંધ ચુપ્પાઓનાં ડુંડનાં કુટ પોતાની રંગસલક બદલાવતાં બીજી લીલામાં હોય છે; અને જોમાં નજી રંગપણી કરી હોય તેમ, બેસની વસંતે ફૂટીએ શેડાં રક્ષકોની લાલ ક'પોલી તથા તેના કપર નીટ્યાકી લેલી જોનાં કળાં પાન લીલી ધડામાં અનેરી ભાત પાડે છે. વચ્ચે

ઉતરપર્ણી (અનુસંધાન સાચીના પાનેરી)

ધી પણ આંબો કે તેણે ઇન્કારકેસ ઓફિસરને મળવાનું છે. મળવા બંધો ત્યારે ઓફિસરે કહ્યું. 'તમારે નામે જે એકાંક પચીસ ઢબર રૂપિયાનાં જે ખાતાં પકડી પાડવામાં આવ્યાં છે; અને તમે ઇન્કારકેસનું નેફેરે બહું તેમાં તો પચાસ ઢબરની રાખનો કહેજો પડ્યાં નથી. આમ કેમ ? તમારા પર કારેસર...'

'મારી વાત તો સાચીઓ.' થોરોરી વચ્ચે બતાવત કતારો બેસી ન, 'જ્યોને સાહેબ, હું તો એક સાચો નામરિક છું. આવાર માં, આજે ભેટું દહી કે, એક પછુ વરે મેં ઇન્કારકેસમાં ક્યાં કંઈત નથી કરી. આપ હું કહેા છો તે પચાસ ઢબર રૂપિયા તો ઓફિસર સિવાયનું કામ કરવાના ગળ્યા છે ને મારી માન્યતા એમ છે એના પર ફર નહિ લાગતો હોય. છતાં ચે આપ કહેતા કે મારે ફર બરવો જ નેફેરો, તો હું તેવાર છું. હું માનું છું મેં ની રિયલિટી સત્ય કહીલ કહી લીધી છે, અને કારેસર...'

'ના ના, જોમાં ગજરાયા જેવું કશું જ નથી.' ઓફિસરે થોવાની સમજનાતા વચ્ચે બોલી બતાવી. 'સચ્ચાઈવાલા માખુરો પર જોમે જોગ પચસાં લેવા નથી માગતા. અને ન્યારે તમે ફર બરવા તેવાર જ છો, ત્યારે શો વંચો છે?'

અને થોરોરી પચીસ ઢબર રૂપિયા કરના બર્બા.

આ કચાણે હવે અર્ધાં વરતની રક્ષક બતાવી અપસ મળે સર-હારે અમૃતસરના મહેન્દ્ર મહેતાને કલકત્તાના સાંતિલાલ સાહબને કુલ બતાવેલી રકમના પાંચ ટકા લેજે ૧૨૫૦ રૂપિયાનાં જે ઇન્કામે આવ્યાં. અતબલ, ઇનામ વારંવારિયરીતે તો થોરોરોને જ મળ્યાં.

થોરોરોને થયું કે સરકારને આગાહ ઉતરી. આ રીતે સરકારને ઉતરનાર કદાચ પોતે પકડેશ જ હશે એમ પણ તેને લાગ્યું. બીજી મફલત ક્યાં વચર, તેણે સરકાર પાસેથી અગ્રી ઢબર રૂપિયા ૩૫૦ મફલત ક્યાં વચર, તેણે સરકાર પાસેથી અગ્રી ઢબર રૂપિયા — પોતાનો આસરે મહિનાનો પચાસ પડાની લીધી હતો. હવે તેણે આસરે આસરે અમૃતસર તેમજ કલકત્તામાંથી થોવાનાં પચાસાં કાઢી નાખ્યાં, અને નજી કહ્યું જ બહુ નથી તેમ પાછા ડુંબળાં ચુપ થઈ પોતાનું કામકામ કરવા લાગ્યો.

આ બધું કરના પાછળ તેને સમય અને પેસેનો સોય પણ આ-પવો પડ્યો. વળી કલકત્તા, અમૃતસર અને મુલક વચ્ચે દોડાદોડી કરવી પડી તે કહ્યું. પણ તેને આજવાસન જ ન હતું કે તેણે સરકારને

થકને વહેતા નાનાં ઝરખાને કાંઠેકાંઠે 'બેરકેસ' જેવાં જિનાંકો એકતા ફલકાંડે ઢસી જોડે છે. બીનું એક થપવન વળી જતાર અંરિકાનાં વર્ધનીય પ્રદેશોનાં રિંદોભાગે જોમી વનરૂપિયો કહેરો

પ્રકૃતી પર પથરાંએલી સરખનહારની ચામી નમર જેવી આપર વનરૂપિયોનું તથા તેની સમૃદ્ધ નિપજેનું આણું આ નિરોધ અનન્ય સેમદરયાન વેળાનાં મુખ્ય ધરા, આ સંમદરયાન મુખ્ય કચુરેડાં ડા, બી. ઈ. ડાહલચેનને વરે છે. ૪૦-૪૦ વરસાં કાળજીમયાં પરિશ્રમ વડે એમણે આ બધાં નમૂનાઓ બતાવેલાં એકાં ક્યાં, સંશોધિત ક્યાં છે ને ક્યાં છે. કેલકાં તે તો મરે દેશોની સફરો બેઝીરોરોને ઉઘેરી લાંબાં છે. તેમાં ચે પામરુકેસ સંમદ તો તેમનાં એકતર રમારક રૂપ બની રહેશે. જેકે સમય સંમદ આંદે એમણે એટલો જ રસ અને પરિશ્રમ લીધાં છે.

'અમેરિકન ફ્રેંચરૂરી એસોસીએશન' (અમેરિકી નનરિવા સંઘ). મુખ્યપત્ર 'અમેરિકન ફ્રેંચરૂસ' (અમેરિકી લંબેલો) નામે માસિક નવચુભારી ૧૯૫૦નાં એકમાંનાં બોબ ફ્રાંકનાં નામે નજીવા લેખક લેખપરથી, ચિત્રોનાં (શિકાગો) નેચરલિટરરીમ્યુઝિયમનાં સોન્યથો,

બહુ સિફ્ટપી ઉતરી છે.

માં વાતને ફરેક મહીના વર્ધ થયા હશે. એક દિવસ ઇન્કારકેસ ઓફિસર તેને મળવા આવ્યો.

'તમે 'માને' મળવા માગો છો?' થોરોરી સાવવાનીધી પૂછ્યું. 'હા. તમને, અને સાંતિલાલ સાહબને, અને મહેન્દ્ર મહેતાને.' ઓફિસરે નજી બહુ જ સામાન્ય વાત હોય તેમ કહ્યું.

'સાંતિલાલ સાહબ—મહેન્દ્ર મહેતાં તમે મું કહેા છો તે સાચું નથી. તેને અને મને મું લાગેવળેજો' હોયસતા થોરોરી પૂછ્યું.

'બધું જ.—તમે મારી સાથે જ ચાલો, મિ. થોરોરી-સાંતિલાલ મહેન્દ્રાં નામ તો બહુ મોટું રાખ્યું, નહિ ? પણ કઈ નહિ. તમે ઉતરપર્ણી કરી છે. હું એ નથી સમજી શકતો કે આટલા બર્બા પેશા હોવા છતાં તમે ૧૨૫૦ રૂપિયા જેવી નજી પાડે આટલું બધું પામલ શા માટે કહ્યું—શા માટે ?' ઓફિસરે રફેક પાડી લીધી.

થોરોરી કહ્યું બલકાં.

ઓફિસરે આગળ ચલાવ્યું: 'આમરે કમ્પલ કરતું નેફેરો કે તમે બહુ જ સિફ્ટ અને હોસિયારીધી કામ લીધું. માત્ર બમારી અમૃતસર અને કલકત્તાની ઓફિસ મહેન્દ્ર મહેતાં સાંતિલાલ સાહબને પતો ને એવો શો. બંને બચકિતોનાં અગારા પરના પેસેના કલકત્તાએ કોડે કોડે બચકિતો રિયેલા મારેસરી જોના હોસરી પાસી સરવાળે વગે, મળી આવ્યાં: મહેન્દ્ર મહેતા-સાંતિલાલ સાહબે થોરોરી થોરોરી. આ રીતે અમને તમારો પતો લાગ્યો.'

'પણ—પણ તમારે મહેન્દ્ર મહેતા અને સાંતિલાલ સાહબ મું કામ પકડ્યું?' થોરોરી ઉલટી જુલારો પૂછ્યો.

'હા, કેમ ? જો બંનેને સરકાર વરધી ને ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં એના પર જોમાંથી કોઇએ ફર બર્બા ન હોવા એકે સાધારણ રીતે જ આમારે તેઓના પોતા પકડવો પડ્યો. પણ ત્યાં તો તમે જ હામ આવ્યા. બેર, મું થરી તે તો કાંઈ જ નહોતું. હમણાં તો તમે જો કાંઈની સાથે બનેા.'

નજી બધું જ આગળથી નહીં થઈ થયું હોય. તેમ થોરોરી દરેકેકરે કોરે કોરે કાળજી ક્યાં થોરોરાના બમા પર હામ મુખે. થોરોરોને બધાંયું કે બમે તેટલી સિફ્ટ વાવરવા છતાં એકે બધે રમેશ ગાંધી તો વધ જ મુંડે બની.

રમેશ ગાંધી

એ છેતરખીડી

નિવનનીઆર યોગેશના સુખી જીવનમાં એક પાકવા માટે એ કાંઈ નવાખદાર કૌશલ્ય તે તે એક દેહની હતી.

એકદિવસ સાંજે એકદિસેથી છૂટવા પછી યોગેશના નિવન પ્રમાણે તે સેવૈય હોટેલમાં જ પીવા ગયા. હોટેલમાં દાખલ થતાં જ એને પૂછ્યું, 'યોગેશભાઈ, આપ એન્જનીઆર છે અને કે ?'

'હા, કેમ પૂછ્યું પડ્યું ?'

'એ તો, આ સામેના ટેબલ પાસે બેઠેલા શ્રદેશ અને પૂજા હતા કે કોઈ એન્જનીઆર પ્યાનામાં છે કે ? મેં તમારું નામ આપ્યું અને તેઓ તમારી વાટ ભેળવે જ બેઠા છે.'

યોગેશ પેલા શ્રદેશ પાસે જઈ બેઠો, 'પાકું નામ નવનીતવાલ, હું તમારી વાટ ભેળવે બેઠો હતો.' શ્રદેશ પેલાનું જોખખાણ આપ્યું.

'ગળવાથી બહુ આનંદ થયો, હશે; શી ગદદ કરી શકું તેમ છું ?' યોગેશ પૂછ્યું. શ્રદેશે ગાળો મોઝર આપ્યા પછી એક નકશો કાઢ્યો અને કહ્યું, 'આ નકશો એક નવી જ ભવતી દેહીનો છે. છઠ્ઠી વીજળી છે. હું એક દેહીનો કારખાનામાં કામ કરતો હતો ત્યાં મને આવી વિશિષ્ટ દેહી અનાવવાનો વિચાર આવ્યો. વિચાર તો મેં નકશામાં જવાની દીધી, પણ હવે તેની અનાવટમાં તમારી ગદદની નરૂર છે. એ માટે કંઈક ભવતી ગશોને ભેળવે, એ વિધેની તેમજ બીજા વૈજ્ઞાનિક ગાદિની પૂરી પાડી કારખાનાનો પણ એક નકશો બનાવી આપો તો બહુ સારું. તમારા સ્થિતિય મને બીજું કાંઈ ગદદ કરી શકે તેમ નથી લાગતું.'

'એ તો ઠીક,' યોગેશે કહ્યું, 'પણ એ માટે...'

'પૈસાની વાતમાં તો હું પહેલેથી જ ચોખ્ખું કરી દેવા માગું છું. અત્યારે મારી પાસે એટલા પૈસા નથી કે હું તમને મોટો પગાર આપી શકું; પણ એ વખતે મારી સારી વસ્તે થોડાક કલાક પણ કામ કરવા સંમત થાઓ તો સરખાદમાં માસિક ૩૦૦ રૂપિયા આપી શકીશ.

યોગેશ આ મુદ્દો ઉગ્રાકરવાનો વિચાર કર્યો. પણ નહોતો કર્યો, એટલે આ વાતે એને જરા વિચારમાં નાખી દીધો. અત્યારની તેની નોકરીમાં તેને માસિક ૪૫૦ રૂપિયાનો પગાર તો ગળે છે; આપ રિજિલિટ હોવાથી આટલી આવક ધૂળી થઈ પડે છે; પણ અહીં એ સાંજસવાર થોડું કામ કરવાથી બીજા ૩૦૦ રૂપિયા ગળવા દેવ તો બોલે શું? એ પાછાં એ એકવત્રાપણ લાગ્યા હશે કે તે કામમાં થૂલી જવાશે. યોગેશે આગ થોડીક મિનિટ વિચાર કરી પેલાની સંમતિ દર્શાવી, અને કમ્પ્લાઇ થઈ ગઈ.

એક દિવસ પછી છઠ્ઠી અનાવવા માટેનાં ગશોનો મજેદો એક નકશો તૈયાર કરી તેણે નવનીતવાલ સમક્ષ પૂકવ્યો. નવનીતવાલ નકશો ભેળવે તે પહેલ જ ખુશ થઈ ગયા. પણ એગની-રિજિલિટ દેહી અનકરો: 'પાકું કરજો; મેં તમને બહુ જ તકલીફ આપી. હું આનંદો હતો તેના કરતાં ખૂબ ધણી વધી જશે એમ લાગે છે; અને અમુક સંલેખોને લીધે મારી કમી પણ એવી થઈ ગઈ છે. હું તમને અત્યારે તો તમારા ૩૦૦ રૂપિયા પણ આપી શકું તેમ નથી; પણ અત્યારે આ દેહી અનાવવાનું સકય બનશે ત્યારે એમાંથી નહીં વધે તેનો ચોથો ભાગ તમને આપીશ.'

'પણ—' યોગેશ કહ્યું હજેવા જતો હતો.

'સાચું; તમને થશે કે અત્યારે બહુ તૈયાર થઈ ગયું ત્યારે પૈસા

અવાસ થઈ ગયા. તમને એવો વિચાર આવે તે બરાબર છે. પણ મારી કફોડી રિજિલિટ મેં બતાવી દીધી. મેં તકલીફ આપી તે બદલ મારું કરોડો અત્યાર પૂરતાં તો આ હોટેલો રૂપિયા મારા બંન પ્રમાણે...'

'તો ના, નવનીતવાલ, એની નરૂર નથી. એ તો એમ જ ચાલ્યા કરે. અને તમે મને ચોથો ભાગ તો આપવાના જ છો ને.' યોગેશે પેલાની સહાનુભૂતિ પ્રગટ કરી. યોગેશ એમ પૈસાનો લાલચ ન હતો, એટલે એને જરાપણ આધાત ન થયો. હવે એકાદ મહુધને ગદદ ક્યાંથી એને આનંદ થયો. એણે તો બાગીચની ખત પર સહી કરી લીધી અને ચાલતાં થયો.

બરાબર અઢી વર્ષ પછી યોગેશ પર નવનીતવાલ તરફથી એક રિપોર્ટ પત્ર આવ્યો. લખ્યું હતું: 'તે વખતે તો હું લગભગ બેઠાર હતો. એ પછી થોડા પૈસા એકાદ કરી મેં કારખાનું શરૂ કર્યું અને દેહી વેપાર થવા લાગી છઠ્ઠી હોટેલને એટલી બધી તો ગમી ગઈ છે કે અત્યાર સુધીના નફાના તમારા ભાગ તરીકે ૫૦ હજાર રૂપિયાનો એક આ સાંજે તમને મોકલી શકું છું એ વખતે તો મારી પાસે કશું હતું નહિ, એટલે થોડાક વચન પાળી શક્યો નહોતો. મારું કહ્યું, મને આદરશો.'

'પાકું કરશો ?' એ બોલ્યું, હવે તો હું મોટામોટી વાણી બની ગયા. આજે સવારે મેં કોનું મેં ભેળ્યું હતું ? પચાસ હજાર રૂપિયા!... માનવામાં ન આવે તેવી વાત છે. બેર. યોગેશ વિચાર-તંદામાં પડ્યો, 'પેર, પણ-પણ-આ પચાસ હજાર રૂપિયા પર તો ઇન્કમટેક્સ લાગશે. નવા નિયમ પ્રમાણે એકસામથા રૂપ હજાર રૂપિયા તો સરકાર લઈ જશે. કમીક હવડું ભેળશે.'

બીજકુલ મફત આવેલા ૫૦ હજાર રૂપિયામાંથી સરકાર કર લઈ નથ તે પણ યોગેશને રહ્યું નહિ. એણે એક મુશ્કિ સોંપી કાઢી. એ યોગેશ હેલ્થ એનિ આદી હબર રૂપિયાનો અવાન થશે ને છતાં જ એક સમયા નામરિક તરીકેની પેલાની પ્રતિજ્ઞા જળવાઈ રહેશે, થોતે રહેતો હતો મુખપ્રદાં. મુંબઈની એ બેન્કમાં ખાતા ખોલી તેણે પત્નીક પચીસ હબર રૂપિયા બેંકમાં ભરી દીધા.

એ પછી એકપડી ગયા અમુતસર, અને ત્યાં મહેન્દ્ર મહેતાના નામથી એક બેન્ક બોરે નાખ્યો. પેતો એક પેટીનો દ્રાવેલિંગ સેલેન્ડેન એ એમ પોસ્ટીશોનો નજીબું, જેથી તેની લાંબી ગેરહાજરી વિશે કોઈને કશું નથી નહિ. એ પછી એ જ તરીકે કલકત્તામાં એક બેન્ક સંલિલાલ શાહના નામથી નાખ્યો અને ત્યાં પણ દ્રાવેલિંગ સેલેન્ડેન તરીકે છાપ પાડી. થોડાથોડા સમયને અંતરે એને જગ્યા-બોની મુલાકાત થેતો રહ્યો. એ પછી અમુતસરથી, તેણે મહેન્દ્ર મહેતા તરીકે ઇન્કમટેક્સ ઓફિસને એક પત્ર લખ્યો: 'યોગેશ નામના એક માણસની પાસે રૂપ હબર રૂપિયા ડગલુના જ કર બાંધેલગના અમુક બેન્કમાં પડ્યા છે. આ માહિતી આપવાનું કારણ એ જ કે મારી રિજિલિટ અત્યારે કફોડી છે અને આ માહિતી આપ્યા બાદ મને એ કંઈક દેનિયમ મળે તેનાથી થોડા સમય સુધી છૂટી કાઢાય. એ શ્રદેશ તરફ મને કરી જ દુરમનાવટ નથી.' થોડા જ વખત પછી કલકત્તાથી તેણે એ જ ઓફિસને સંલિલાલ શાહ તરીકે પહેલાનાં નેત્રો જ બીજે પત્ર લખ્યો. પરંતુ એમાં બીજું બેન્કનું નામ લખ્યું.

એ પછી મુંબઈથી પેલાના નિવન પ્રમાણે યોગેશ તરીકેની પેલાની વાર્ષિક આવક પરના કર મારેડું ફોગે ભરી દીધું. ત્યાર બાદ તેના પર, (એટલે કે યોગેશ પર) ઇન્કમટેક્સ ઓફિસ-

આમાસ (ઓક્ટોબર) ઈતિહાસમાં : દિનવિશેષ · વ્યક્તિવિશેષ · પ્રસંગવિશેષ

દિનવિશેષ

તા. ૩૧.૫.૦૦ માણસો સાથે દિનાજીએ સૂરતમાં લૂટ ચલાવી, ૧૬૭૦.
તા. ૫ ફેબ્રુઆરી, ક્રિસ્ટીયન બ્રાહ્મણ અને મદ્રાસમાં બંધેર વાવેરોળથી
૩૦,૦૦૦ માણસો અને અસંખ્ય વડાઓની ખુશી, ૧૮૬૧.
તા. ૧૧ વાણજી આત્મી પદેથી 'રીમ-ફેરી' તરીકે મુકાફ, ૧૮૧૧.
તા. ૧૫ બેરોમીટરના રોધક ડેરીસેસેનો જન્મ, ૧૬૦૮.
તા. ૧૬ અમેરિકન ડોક્ટર વિલિયમ માર્ટિનેટ્ટા યુઆસી જેમ્સન બ-
નાવી વેદના ઓછી કરી શક્તિવા કરવાનો પ્રયત્ન પ્રયોગકર્તા, ૧૮૪૬.
તા. ૨૧ અગાધાનના મુળા રોષ સૂરી સાથે ક્રેટન બેરેટ મુન્-
રાતમાં, વેપાર કરવા માટે સંધિ-કાર કરી, ૧૬૧૨.
તા. ૨૨ બ્રાઝિલ પોર્ટુગીઝ સરકાર સામે સ્વાતંત્ર્ય લહેર શરૂ, ૧૮૨૨.
તા. ૨૩ ચીનના મહાન બૌદ્ધ ધાર્મિક ભુવિન્દરસનું અવસાન, ૧૬૬૪.
તા. ૨૫ શાહનહે સહીય 'નુરહીન મુકમ્મલ અલ્-મીઝ' નામ ધારણ
કરી આઠીએ બેઠો, ૧૯૦૫.
તા. ૨૮ માંથીજીએ રાજકાશ્ણમાંથી નિરૂત્તિ લહેર કરી, ૧૯૩૪.
તા. ૨૬ ઘડિયાળ દવાનું સરવતીનું અવસાન, ૧૮૮૧.
તા. ૨૭ સાયગન કમિસનના વિરોધી સરખસનો મોખરો સાયવતાં
લાલા સમ્પતરાય પર સખત લાઠીમાર, ૧૯૨૮.

વ્યક્તિ વિશેષ : ડૉ. ક્રિસ્ટોફ નાનસેન

દત્તકપુત્ર બેંગાળી મુલબાબનાવ-
નાર અને મહાયુદ્ધ પછી અખતાર.
વિદેશી માનવતાનો મુદ્દેબના કા-
રકરે બાપવાના સાર્વત્રિક પ્રવાસક
ડૉ. ક્રિસ્ટોફ નાનસેનનો જન્મ ઈ.
૧૮૧૧ની ૧૦મી ઓક્ટોબરે નોર્વેના
ક્રુઝન ગામે થયેલો. બચપણથી જ
સાહસરિત્ત એ બનેલો. સૌખ તેને
દરેક કાલમાં છતા, અજાણના ગિ-
ગમલની ગઈથી ધીનહોડને પૂન-
વસિયા પાર કરી આવી 'અરિકોનો
ઘવન'નું પુરતક લખ્યું અને તેજ-

દસમાં રહી પ્રાણીવિદ્યાનો અભ્યાસ આગળ વધારી, દાનવંતુથી
વિષે એક પુરતક લખી ડાહ્યાર આદિ સિંહાસીની પદવી મેળવી.

પણ તેને તો હાત્રકષ્ટ વરસે હતો. પર્વત પ્રક્રિયાનું મુકેટ સમા-
એ શીતપ્રદેશો એવી તો કંઈક ગહેઝાએ કારી દીધેલી. ઉલ્કે ૧૮૮૮માં
એ જ હદેશ અંગ્રેસા લેફ્ટનન્ટ ઈ. હોર્નરે મહાયુ 'ન્યુનિવેટ' પણ ન્યૂ-
શાઇપીરિયન કાપુએ પશ્ચીમ ખાલી હાલવમાં ગળી આપ્યું. તે પશ્ચી-
નાનસેને તારનું કે મુસસમમાં જીવાન આવીને ત્યાંથી એ
ખરફના પ્રવાહો નીકળતા હોય, તે કે પાણી પણ ત્યાં જ ફેરવાના;
અને એ વગતા પ્રવાહોમાં પસડાતાં જ આપણે પણ મુસસમ અને
કદાચ મુસને પણ પાર કરી શકીએ. તેણે એ રીતની સફરની તેમની
આદરી. બરફની બધી મુશ્કેલી સામે ટપી રહે તેવું નાનકડું વડાણ
'કામ' તેણે કર્યું. નાને સફરકે તેના અર્થનો એ વૃત્તિસા સાગ
આપ્યો, અને ગાતેરે છતાં એ લંડનની રૌપ્ય ઇન્સ્ટિટ્યુશન ઓફ સાય-
ન્સમાં એ પણ ૩૦૦ પીંડની ગદદ આપી. ૧૮૬૩ના જુલાઈમાં બાર
દૈનિક એ પણ સાહસિક સાથીએ લઈ તે ડ્રીસોથી બેઠાઓ. પણ
ન્યૂ સાઈપીરિયા કાપુએ પાસે જતાં જ 'કામ' બરફમાં જીવી ગયું.

અને પછી તો આખો શિયાળો, બનાવો ને વેગામું એમ ને એમ
લીટી અર્ધો બીને શિયાળો થે ગયો. પણ વગના પ્રવાહો સાથે લૂટ
કામ આગળ ઘસડારી જ ગયો ખાતર હોવાથી, નાનસેન ઢલે ત્યાં
પણ ને રેકાર્ડો પોતાના એક સાથી રફર્ડ પને તેનો જાણે રોષી,
ફળ બીલ એક સાથી ભડગાને રેકાર્ડો સાથે લઈ, ૧૮૮૧ની
૧૪મી માર્ચે પગપાળા હાથે; શીતવડીની અનેક વિઠેલ માથે
પાર કરી, એપ્રિલની ૭મીએ ૮૦° અક્ષાંશેના પર પહોંચ્યો.
પણ વડની મુશ્કેલીમાંથી છુવ બચાવવા પાછો જ રફર્ડ પડ્યું.
એ વળતી સફર પણ સરખ નહોતી જ. તેમાં વળી નાનસેનેને કમરનું
દર્દી બેઠ્યું પહેલે આખરે છેક ૧૮૬૬માં કાન્ટ્રી નેવેસેનનો રોષા-
ખેળ કરતા બેરેટી ટુકીએ તેઓને બારેકેક વડોવાડયા. એક
જ વડવા બાદ 'કામ' પણ ત્યાં ઘસડાઈ આવ્યું. લૂટ આજે થે
નાને સફરકે એ 'કામ'ને રાષ્ટ્રીય વારસા તરીકે રાષ્ટ્રી રાખ્યું છે.

રોધક ગયી ને હલે રાજકામના પડાઓ બને ઘડેડ માટેનો
એવળી નિગમો, ઇંગ્લંડમાંનાં જે વર્ષના વસવાટ દરમિયાન બીજાને
ને સમુદ્રવાન હવા તેણે પુરતો લખ્યો; ત્યાં પહેલું મહાયુદ્ધ આપ્યું.
તે પછી પ્રલંભવની કાર્યવહીમાં મોખરે આવી તેણે વિશ્વાસવિઢોળી
બનેલી માનવતાને મુદ્દેબના એ તાલેણે બાંધવાનો અમાક પ્રવાસ
કર્મો અને મુસાલુકા ફેરોના પાંચ લાખ યુરોડીઓને છુવ કરાવ્યા.

૧૮૨૩માં રશિયામાં દુકાળ પડ્યો ત્યારે ભત્રે જાણે એક
કારણ રિથિત અરજીઓ અને યુરોપના બધા રાષ્ટ્રોમાં રખડી-
રખડીને તથા અમેરિકાને વિનંતીને તેણે રશિયા માટે લેનો મેળવી.
તેના સેનાકાર્યની કસરકે ૧૮૨૩માં તેને નોબેલ પુરસ્કાર અપાયો
બેના બધાં નાણું તેણે સ્વીધાં રશિયાના ખેતીવાડી ખાતાને આપી
દીધાં. અજીવન બીજાસિક જાનને રશીયનિસ્તાર કરતા રહેનાર
અને પીઠિત માનવતા માટે પોતાનું હૃદય દબાવી કમર ધરી રાખનાર,
ક્રેટન મેટલાઈન્ડ-સિંહાસિલ કપાનના નામે લાડીશ બનેલો એ નાન-
સેન ઈ. ૧૯૩૦ની ૧૩મી મેએ અવસાન પામ્યો.

પ્રસંગવિશેષ : ભારત-સ્વાતંત્ર્યનું પ્રભાવ

મુલ પળાણના રદરસરખ ઘવનનિહિતાસમા રાષ્ટ્રી ઓક્ટોબર
૧૯૪૩નો દિવસ ગોળે આજે લખારો. પછી જુલાઈ '૪૩ને દિવસે
એમણે 'આઝાદ દિંદ ફોર્મ'ની રવાના કરીને 'ચક્રો દિવસ'નો
આદેશ આપ્યો. રાષ્ટ્રી ઓક્ટોબર એમણે એ રોડનાનું નેવન રતીકર્ય,
અને રશ્ટ્રી ઓક્ટોબરે ભારતની સ્વતંત્ર સરકાર રચાયો ચિરન અને
અમેરિકા સામે યુદ્ધ લહેર કર્યું. સરસોના પતિના અગ્રણીમાં નેતાજી
મુળાપદ્મ એમણે અગ્રણી રોડાલની સકામી લઈ સ્વાતંત્ર્યનું
લહેરનાનું પાંખું અને હાથમાં રાષ્ટ્રપત્ર લઈ રહ્યું, 'સહાયકતાલ સા-
રત્ત'એમણે કોષ રહીને, હિંદુસ્તાન અને. તેનો આઝાદીસ કરોડની
પ્રભને સ્વતંત્ર કરવા માટે હું આ સ્વાતંત્ર્યપુત્રને મારી નિંદીતો
એમણે પણ ભરી રાખી. આસ આઝાદીસ કોરડાદિની બાઈલબેનાનું દિન
સાધકમાં જ આકે કર્નલપાલન સમગ્રશ. 'અનેક રાષ્ટ્રોએ ભારતની
આ સ્વતંત્ર સરકારને માન્ય રાખી છાપ શેરકેમો પાડવશ
પરતુ તે બધામાં આવડેલા અપખ્યા ઈ. રહેતાના અખિન્દન-
સંદેશમાં સંવિશેષ જણાવેલું કે, 'આ દિનનિમિત્તે આજે પણ અમારી
સ્વતંત્ર સરકાર રવાનપાનો દિવસ યાદ આવે છે. આજે તમે જેનો
વિજયજાત્રી પનિરિથિતમાંથી પસાર થઈ રહ્યા છો, એની જ
પરિરિથિત એ વગા આમારી હની હું તમાને સુચકાર મારું પુ.'

તામિલદેશમાં ડોકિયું.

કરનાર

શ્રી અરવિંદ આશ્રમ, પોંડિચેરી

પ્રજ્ઞરામ રાવળ

આ

સાથે હું તમને એક આશ્ચર્ય મોકલું છું: માત્ર બંગાળી કવિતા! હવે એકદમ તામિલ કવિતા એ લખી મોકલું તો આશ્ચર્ય ન પામતા! બધી વાધાઓનું બંધન ગુલા નથી ગયું છે: બાપ્તી માંસ-મગ્ગન-તંતુ વગેરે પૂરવાનું કાર્ય સંસ્કૃત કરી લેશે!

હું અહીં આવીને કહે છું. સુન્દરમને બંધવા દેતો નથી. એમના કાનમાં કોઈનું કોઈ બોલવાનું કહે છે; અને એ સાન્નિધ્યે જીવન દેતા નથી, તે બહુ પ્રેક્ષણીય બને છે.

હવે બહુ કાળમાં છે. સાંજે વ્યાયામના મેદાન પર ચઢી અન્ડર-વેરમાં 'આકટ્ટ' (ફેન્ચ, એક દો) પ્રમાણે સિરતબંધ બેઠી રવાની પહેરે કરતા હોય છે ત્યારે જોવાની અગત્ય આવે છે. વ્યાયામ પછી મળેલી ચિનાઈ શીંગની પ્રસાદી આવતા આવતા મારા બાપુ આવતા હોય છે ત્યારે નિરાશના ડાકારા નેવા લાગે છે!

માગનો ફેન્ચ વિભાગ અનેક રસ્તાઓથી ફોર લીટીમાં અનેક વાર ફાપી ગયા છે, તે બેઠુ સુન્દરમને મળતો આપણે વાળ કાપેલો પડયો હોય તેની જગ્યામાં સૂરુ છે! અને એ જગ્યામાં મમે છે ન: મિષ્ટ દોગાથી! પણ, જોગ પણ લાગે છે કે આ મગજ આશ્ચર્ય હોવા છતાં દુષ્પ્રાપ્ય છે! એકે આખવા નેવા તો ખરો ન! ગામમાં કોંડી બહુ સારી બને છે: સ્વાદમાં કહું-બહુ! પણ પરિણામે કમળવાતકર!

અહીં આખનાર રેકે નહીં એક રાખ્દ આસ શીખી અગ્રવાલું. અહીં આપણે દુરત ન શીખી નથી તો પણ આશ્ચર્ય: 'મોરડે ના' પોન્ન, અને 'હા' મક્કર બળ કમેરનાર છે. બિજારીએને તે વારંવાર કહેવાનો પ્રયત્ન આવશે!

'સુન્દરમ'નું કાન્ય કહે છે તેમ 'જોશી તામિલ દેશ': પણ પોંડિ-ચેરી અને રસ્તા પુરતો. એક કુબ્જા યુવકી નેહ: મસી-કુબ્જા. પણ નગણી હતી ન. બંને નાકામાં ચૂની પહેરીલી. આપણે બંને કાનમાં કુંકલ, ન બંને પગે ન્યુર પહેરીએ બીજી તેમ: સમતા નળવવા. (આપણા પ્રત્યંગમાં કે ફેશન હાથક કરવાની હિતગત કપડો વગેરે દિવસે કરશે તે દિવસે એ બહુ વિચિત્ર આનંદાપાઠક બનશે!)

'શર્યે લેળ શિખા' અને 'અહિ કરમાં કહી લશે રવલુંની' ભેયાં. હરિદાસ(હવેરને) પાકડર નેગ ન મુખ પર લગાડી ગોરવમરી ફરતી લલનાઓ નેહ. પુરુષો પણ કોઈકોઈ રાખા ગયે છે.

પ્રજ્ઞ કાલે મહિનાની પહેલી તારીખ હતી. આશ્રમમાં તે તારીખ Prosperity day હોય છે. એટલેકે આશ્રમવાસીએને નેહીલી વસ્ત્રોને તે દિવસે જો માતાજી વસ્ત્રથી સોને મળે. નેહીલી પીએની હકીકત પાંચ હ દિવસ પહેલાં પહેાંચાડવાની. મઠ કાલે હરીશંકરે આ પછુ થઈ. બહુ રસપ્રદ હતી. ત્યારે અહીંના ફેન્ચ નાગરિક અને આશ્ર-દારવર્ગને આશ્ચર્યજનું દર્શ. ફેન્ચ રમણીએ અને પુરુષો બરેબર નેવા મળ્યાં. મને તો જોપાસાંમાં પાને ફરતાં હોય તેવું લાગ્યું! ફેન્ચ, અને અંગ્રેજિતો અહીં ન પરિચય થાય છે તે પહેાંચ મધુર છે. નાગરિકોને તો તેમની ન. સરલ, મધુર, પ્રેમાળ, નમ્ર એવા એવા એમના શુભ્રા નેવા મળે છે.

ગુપ્તાતીઓ, બંગાળીઓ, સ્વચ્છ દાંતવાળા કાળ તામિલો, ફેન્ચ, અંગ્રેજ અને હસાર હિંદુસ્તાની આદિઓ, બધાં ન દર્શને જેવા જેવા હોય(એ)એ કિત્તવિત્ત મુખપુદ્ગલો, પહેરેરસ, મુખપુદ્ગલ અને

આપણો મધુર સંભાર લેજો યશો હોય છે: હન્દ્રપ્રમુખ્યના સંવાદી વિવિધ રંગો નેવા. બંગાળીએ તેમનાં સરીર પર એટલે જલ્મથી અને ગદ્ગદથી લામિલો તેમનાં એકદમ ગ્રીબંધ, પાતળી પટીબંધ ખેસથી ટરત ન વસ્ત્રાયા છે. ગદ્ગદથી કંથે લીટલે ધોતિયું અને ઢાકે ટાંકે સાદો કમ્બો પહેરેલાં હોય, પણ એ ખેસની સનનરમાં, કપડાંની ભત્તમણી અને તે ખેસને મૂકેલ બહુમૂલ્ય રોનેરી કોરથી તેની સમૃદ્ધિ પરગાય છે. ભયારે એ રેશમી હોય છે, ભયારે પાંચાચુકા, ડાકની ફરતો નેગતેય પટેલ એ ખેસ સંકરના સર્પ-ખેસનું રમરણ કરાવે છે! પુરુષો કાનમાં મોતી પહેરે છે. બંગાળી વાતચિત્માં ની- 'સેયે સિન્દર શોભતી ગોરવમરી કુહીન નારીએ' વત્તાય છે. આ બધાં ન એક મોટા કુદરતનાં કુદરતીઓ હોય એવું લાગે છે. એક ન આપણાં ભિન્નભિન્ન ધોળિયામાં લાગે છે. Icebergહોનાં ફૂલે કાળ પાણીમાં અને ફૂલ બાજ પાણી પર હોય છે, તેવું જ ગાણુસંસ્કૃતિ લાગે છે ગાણુસંગ્રાણુસ વચ્ચે ને વિષમતા દેખાય છે તે ફૂલ ન છે. બાપ્તી ફૂલે તો બધાં સરખાં ન છે. 'East is East and West is West' એ કલિત અહીં નરાતળ મોટી લાગે છે. બધાં એવા તો વાચતી લેગાં રહે છે! આ સોને કાષ્ટે છે એક સામાન્ય ભાવ: આત્મોત્તમ કપાઈવાંથી કેવા કેવા આપ્યા છે! કેવી રીતે રહે છે!

દુષ્પણુંદગણાં હું કપાડા પથે ફરવાનો સદાસિત અને આનંદ લઈ રહો છું આજથીએ સહે ન ફાક્તી થઈ હતી ત્યારથી સાર થઈ ગયું છે. કપાડા પથે ફરતાં પવનમાં તળિયાં અને ધરતી છવેત થઈ ગયાં! રસ્તા પણ કપાડા પથે ફરવા આગળે તેવા છે: આ ફેન્ચ વિજ્ઞાનના પદોળા, કંકડી-કાંટા-ગેદડી વિનાના રસ્તા ન. ગામના રસ્તા એવા સારા નથી.

સુન્દરમે માયેલ 'દારિદ્ર્યે કલત, વસ્ત્રવંચિત, નર્હિય એકે-સકલિ હયુ' એવી પ્રલ રસ્તામાં દેખાય છે. એકોએ ગોટિશાગે એક સાથે ન પહેરે છે: પુરુષો લંગોટી. પાન થણાખરાનાં મોંમાં ખર. નાકની બંને બાલુએ ચૂની. તેમાં એક બાલુએ ધોળી તેા બીજી બાલુએ રાતી પણ હોય. બળ્ચે ત્રણત્રણ મોતી પણ રેકે બાલુએ હોય! પુરુષો આદિતક દેખાય છે. થણાંલલકા ભરગમિત દેખાય છે. આ પછે ત્યાં કતીએ બીએ તેવું વિપુલ નહીં, ભરગમિત દેખાય છે. અપ્પા ન કપાળ મેરેકું તલકા બહુ પડે અને વસ્ત્રાદ વગેરેની નેગ અચાનક આવી પડવાનો પડો સંભવ, એટલે મોટે ભાગે હાથમાં કતી લઈને ન લોકો બહાર નીકળે. એક બીજી નતની છત્રી નેહ: વાંસની મોટી છાબડી હોય તેવી, વાંસની પહીઓથી ગ્રેયેલી. તેને લાકડાનો દંડો, હાથ એકેના, રીશો ન દંડ હોય!

ગ્રાપુરો એ ભેયાં ગોપુરની આકૃતિ સંદિરના મસ્તક પર પ્રકટ મુકો હોય તેવી લાગે છે. મંદિર પરથી ડાબે જતી, મંદિરથી લગભગ મોટી-ચાણુએ બમ્પી જોવી આકૃતિ ભરથક ગોટણી. વિષવિષ દેવ-દેવીઓની, વિષવિષ મુક્કાઓનાં, ગુરુદ્રિષ્ટો તે આખા અપકારમાં કંકારેલાં હોય છે. ગોપુરની આકૃતિ નીચેથી પહોળી, ઉપર નેક સાંકડાં: લગ્નપત્ની સારી એવી કમળા કાઢીને ચત્રી મૂકી ઇચ્છે તેવી! એક વાળને ચણુપંદિતો મંદિરને બહારથી નમરદાર કરતા નેવા. અમૃતદાર-

ની સન્મુખ મુખ રાખીને નહિ, પણ એનાથી દારૂખૂંચે લેના રહીને। પતિ કે પત્નીનું નામ ન લેવાય તેમ પ્રશ્નો સન્મુખ નેવવાય નહિ। અહીંની બનરમાં ફરતાં કોઇ વાર મરેયની ઝંખ નાહ્યાં આપી એટ બની. આપમાં વરતુએના બના કોઈ વાર Comic-Tragic સંમંજસના દાહ થઈ નય। એક બનાર 'દક્ષિણ' કાષ્ઠલય થાટે નેહપોતાં હતો. કિમત ૩। ૧૮૦। ૮૦ રૂપિયાના બનાર હતો ૩। ૧૮૦ માં તે બોડામાં વેચાવા હું તેવાર થઈ ગયો।

નગીન રસાળ છે. સર્વ જનનાં કૂચે લેમે છે. પદ્મ, ચંપા, બકુલ, નળ, શુભા, રાતરાળી, પારિજાત, અને અનેક અંધેશ કૂચે। મારા મહાનના આપમાં જ નવ નીલવેળા છે. પંચમાંનાં કાંડ પણ પાંચે છે: ફરતીનાં નાનાં બદરિયાં ખાવતાં વજામાં દોષ તેવું લાગે છે।

મદાસ સેન્ડલ રહેશન

ક્રી. ગત તમને વહેણે લાગેલાં હતો; પણ તેમ ન ગળ્યું.

પોરિશિથીમાં હીકીક દર્શકોમાં, હીકીક જેવું મન મુદિત થયું. અહીં માકે સદાનું સાનંદ આશ્ચર્ય તે તે આદીની પ્રભાના ચોખ્ખા દાંત. આપણે ત્યાં આપા ચોખ્ખા દાંત બાપે જ નેવવા મળે છે. અને અહીં તે નિયમ દસપ છે। આંખે આંખે બિજાજિત આદિતિની કોઇ ચિત્રકારની કદપનામાંથી સ્પિરિટમાંથી દોષ તેવી કોળીઓ। મોઢા ભાગે રંગે સફેદ. મેનિચ રંગનું નહિ: આદિતિનું જ. નેવણ લીટીમાં શોભનરમણ અંકાઈ નય. લાખીચૂંચી એકાદ સપાંકિત લીટીમાં વળેને વળેને મૂકેલાં બિનુઓ તોરણનાં મોઢી બની નય।

મોંમાં ભગ પાન, તેમ માથે કૂસા પણ સંદુ સળનીઓને ખરા। રસિકા દરિદ્ર પશુ રસિક, અને બસિઓની। મદાસ પદ્મથી સાર આ લાંબક, લેળી અને રોળીની ત્રિવેળી અહીં મુખી રંગીન-ધી પ્રવાહિત થઈ છે. અહીંની યુવતીઓનાં સ્વામ વળે પર રોળતી ધાની છુટિને સુમેળ નેતાં ધનરથમાં થતિ પર પીત અંબર કેવું મનું દર્શો તેનો ખ્યાલ આવેલાં। સાદીએ સફેદ નહિ પણ લીલી છે કે પીળી: તે તેજના રથમાં વળે સાથેના સુમેળને લઈને એક સાદીને ગોર વળે સાથે મેળ છે તે બાપર સામલ્યું.

અકાલિયા પહેલાં આગમની Colonial gardenમાં ગયા। ગમે વાદ રહી જરી તે તે ત્યાં નેવેલાં પ્રયંદ, પ્રસરમાન, [વસાહતમ્, અનેકશાખ, દરશાખ, અત્યુત્ત, સાદમલો વણે. પચાસ-સાઠ ફૂટ તે જ્યાં ખરાં. પણ સાખાએ નયાં વળવળાળી હતી. જેમ સાખાએ વધુ વધુ ફૂટતી નય તે નીચ પડેલું વર્તુલ નય વળાઈતું નય. વધુને એકેસા બધા બપા ઉપાડના માટે નીચે વધતું નેહએને। સાદાલીન-નયના પર લીલી રેખાઓ હતી; એ તે હતી તેની લીલી નસો। શિરોપનાં રેખાવાળાં અતિશય કૂસા એવાં સાદમલો પર તેના ચકરચર સુધી આછીદાર, મોઢા, બરાક દંઢાકા કાંઠા દોષ છે, ફરતી નેતાં છીકેઓની હાર લાગે. રસાણાકા દરો.

આગળ જતાં નમગલિનું કૂલ નેયું: ચૂંચળું વળી અનેક ફણ-વાળો, અનેકજાળ, આઠજાળાદરેથી નાજમેડા દોષ તેવું, સદસ ફણ-વાળા રોષ જે બહુ સારા નહિ લાગતા દોષ તેવી મને બીક હતી. પણ આ અનેક ફણનું રૂપ નેતાં લાગ્યું કે 'ના, રોષ રેખાના દરો ખરા'।

વળતાં મુખ્ય રસ્તા પરથી વળ્યા. આખા આમને ડાગરને આ ગોળ બિજાળ રસ્તા નીટે છે: લમણે સીતાલીની રસા રવના નંચ-ની ફરતી રસાળા આંધી હતી તેવાં ભણે। બાગવતના પુરંચ અપચાનમાં પુરંચની નજરીને રસતા મદાન નાગનું રંગાણ થયું। એક રેખીનું ગંદિર બદારથી નેયું તેની બદારની-ખાનુએ, ગંદિર-ની હીવાલની ઉપરના બાગમાં, રસિક પ્રસિદ્ધારીઓ સાણમ બેઠી

હી બનને ખાનુએ: નમણે પચ દીવલેથી જરા વાળીને, રાવો પચ જરા મૂકીને. બગાથો અંગદિવાસ હતો. કોઠાર, non-compromising. અવરથ દંડ-દાગીઓ હતી.

એક હોટેલમાં આગનિવાસમાં સ્વામ કહીને ગઈ ગોર કહીને નેતાં બહુ આનંદ થયો। 'અરે સ્વામી, તું ગોરી થયારે બની થઈ'। મનથી પીધી। હોટેલમાંથી બદાર નીકળીને દાર પાસે એક પાત્ર-માં મૂકેલી બૂખરી વાટુને મુખશુદ્ધિર ચૂંચી સમજને મોંમાં મૂકવા જતાં મુદરમ હશે 'એ તે ગંદિરની રાંચરી બરમ છે।' મેં તેનાથી તાગિલ પદ્મિતિએ માઠાં આમું કપાળ અમું।

કનિને ત્યાં એક બિડાલશિયુની વસતિ થઈ છે. વીસ દિવસનું થયું છે. તેનું નામ 'શુભાળ' રાખ્યું છે. તેના પચ રૂપી પાંદડાં પર કાંઠા છે, અને કોમળ 'મિયાડ' એ શુભાળની સુરભિ છે. શુભાળનો કોમળ રપઈ તે છે જ, પણ એના કાંઠા સામે ખારો નિરંધ છે।

બીજી પણ બેતજ નાગરસુબિધ કરી। Dining Roomમાં દારબંધ ફૂલઓ-ડુંકો એક ખૂખમાં ગોઠવેલા હોય છે. પડે છે ખ્યાલ પડેલા હોય છે. ત્યાં જઈ રહે પાણી બરી લેવાનું છે બુખાનું નામ છે 'બિડાનમ' રાખ્યું છે। એના નામ એક રથજ 'દક્ષિણાયન' માં છે. પાણીને હું પેંચ સમજતાં હતો. પણ અહીં આવ્યા પછી મને જણ્યું કે તે ખાદ્ય પણ છે। બંગાળીઓ પાણી ખાય છે। તેઓ આપણને કોમ પૂછે કે 'જલ ખાઓ?' (જલ ખારો?)

તિરુવલ્લુમ્બેમાં મિશ્રાઓ બહુ દંડતાથી બીજ માનતા હતા। આપણે ત્યાંના મિશ્રાઓ રતાં એમું છેવે અને સિલિકા થયું વધુ માલમ પડ્યાં। હોટેલમાં એક બહુ મુખર પરિચય થયો। મુખ્ય વેદંતે માકે બિલ ગમે અંધેશમાં આપ્યું એટલે મેં આશ્ચર્ય પહચું. 'Do you know English?' એ હશે: 'Yes, I know English, Tamil, Telugu and Sanskrit।' 'સંસ્કૃત' નામે હું ચમક્યાં. સંસ્કૃતમયિ જાગતિ મનાવ કિં? લાગુતિ વનુમ્બે એ હશે: રણુવંત સત્તરવર્ષવની: પઠિત:

અને મેં રણુને બીને સર્વેશર થયો. 'કાષ પ્રજાનામધિર: પ્રભાવે' એણે તરત જ આપો સ્લોક (મને રમૂટ લાગતા હવાયે સાથે) પરી થયો. વળી મેં કહ્યું 'અવાતપત્ર જગત: પ્રભુર્વ' અને એ આજળ થાયો. હું અને એ બંને પ્રશ્ન થઈ ગયા. સંસ્કૃત ભાષા Dead Language નથી; છતાં જ. એવાયે મારી સાથે એક મહાયંત્રમ ભાષાભાષી મહાબારનિવાસી ભાઈ છે. તેમની સાથે સંસ્કૃત રાખેડા વાપરીને મનથી વાતચીત થાય છે, અને સંસ્કૃતથી માંજો દિનુરતાન કેવો એકાદાર છે તેનો અનુભવ અને વિચાર હું છું।

તિરુવલ્લુમ્બે જતાં આદીમાંથી મોડામોડા અડકીના બડકો નેતાં વેંચબદોના પ્રદેશમાં નેજાં દસદસ હલિતાશ પ્રયંદ પચર-રૂપો આપ્યાં. અને મને થયું કે સમુદ્રને પૂરતી વખતે વાનરસેના એ કે રૂપ બનાવેલી: એક જુનો છેડા વેંચબદા સુધી ને બીટનો તિરુવલ્લુ સુધી. ખડા કઠમી કઠાવીને છે કે પાકમાંથી સુધી દાંસદાંધ અગાશબંધ આપતા જતા હશે. એમાં વિચર્યાનુ નયે હહું કે 'દંવે પચર લાવવા બંધ કરો, સેટ પૂરો થઈ ગયો' એટલે પછી આ બંને કેન્દ્રોમાં ઉપરિહાસ પચરો એમ ને એમ અત્યાર સુધી પડ્યા રહ્યા છે। નજર પડયે બીજ વાર સેટ બાધ-વામાં તેનો ઉપયોગ કરી શાસો।

અરે તું! પેનના અબાવે (પેન જોડ) અંબી પેનિસયે ચાલતી આદીએ લણેલું આ લખાણ તમને કદાચક તે પડશે। તમે કમારમાં થયેલ વાપરી રાંધો છો. મિત્રોને સારથ.

ચૂનો ચિરોડી અને સિમેન્ટ

આંધ્રકામ-ઉદ્યોગના પ્રાણ સભા
કેન્દ્રશ્યમનાં આ વ્રણ સંધોજનો બીજા પક્ષે અન્યેક રાસાયણિક ઉદ્યોગોમાં મહત્વનાં છે

[ચિત્રિત ઇલનમાં વિજ્ઞાન-કર]

લેખક - ડૉ. નરસિંહ મુ. શાહ

નો કોટલે દેવરથમ ધાતુની ભરમ. તે સામાન્ય-રિતે ચૂનાપથ્થરમાંથી બનાવાય છે. ચૂના-પથ્થર કોટલે દેવરથમ કામિનિઠ કુદરતમાંથી આંબેક રૂપે મળી આવે છે. તેના મુખ્ય બે પ્રકાર છે: રફ્ટિકમય અને અરફ્ટિકમય. આપસપદામ્ બે ચૂના-પથ્થરનું રફ્ટિકમય રૂપાંતર છે. પરવાળાં, હાટકાં અને ઉડાંની કપરનાં પટ્ટામાં પડેલા ચૂના કોટલે દેવરથમ કામિનિઠ રૂપે છે. ચૂના-પથ્થરમાં રેતીનું પ્રમાણ નેટલું બોધું એટલે અંગે સારી વલતને. ચૂનો બનાવી શકાય છે. તેને બહીમાં સખત ગરમ કરવાથી તેમાંથી ચૂનો પેદા થાય છે અને કાર્બન ડાયોક્સાઈડ વાયુ છૂટે પડી નય છે. આ રીતે બનાવેલા ચૂનાને પાણી સાથે ફેડવાથી અતિશય ગરમી છૂટે છે.

ચૂનાનો મુખ્ય ઉપયોગ તેા બાંધકામમાં છે. પરંતુ સમગ્રતયા નેતાં રાસાયણિક ઉદ્યોગોમાં ને મહત્વા સર્વવુરિક સિમેન્ટ કોમ્પોઝે છે તેવું જ રેશન ચૂનાનું છે. અરતા આકસ્વી તરીકે તે પુષ્કળપરવાય છે. ખેતીવાડીમાં, નેતુવિનાસક પદાર્થોમાં, સખત ગરમીમાં ટકી શકે એવી ઉડાંની બનાવટમાં, ધાતુઓના ચોપનમાં કામજની બનાવટમાં, એમ સંખ્યાબંધ ઉપયોગમાં ચૂનો સામાન્ય થઈ પડયો છે.

ચૂના-પથ્થર કે કોવા બીજા દેવરથમવાળા પદાર્થોને ને માટી સાથે મેળવીને બહીમાં ગરમ કરવામાં આવે, તો દેવરથમયુક્ત પદાર્થોમાંથી પેદા થતો ચૂનો માટીમાં ફેલાઈ દેવરથમીનિયમ અને રેતીનાં સંધોજનો સાથે પ્રક્રિયા કરે છે, અને ફોને પરિણમે ચૂનાના વિશેષ પ્રમાણવાળા દેવરથમિનિયમ અને સિમેન્ટે તેમાંથી બને છે. એને સિમેન્ટ કોન્ક્રીટ (સિમેન્ટ-કોન્ક્રીટ) કહેવામાં આવે છે. તેને બારીક પીસીને બનાવેલો બૂકા સિમેન્ટ કહેવાય છે. એની પરી કરોડી એ કે એમાંની નબળી એ બૂકા ધસવાથી તેમાં જરા ને હાણી નેતું લાગે એટલે એ નહિ. નહિતર એ સિમેન્ટ આમીવાલો ગણાય.

સિમેન્ટ લીલાશપડતો બૂકો બારીક બૂકો છે. તેને મુખ્ય ગુણ-ધર્મ એ છે કે પાણી મેળવવાથી થોડા સમયમાં જ તે કઠણ બની નય છે; અને એ કઠણ નય થઈ પળત નતાં વધુ ને વધુ સખત બનતો નય છે. સિમેન્ટને રેતી, ચૂના અને પથ્થર સાથે મેળવીને બનાવેલું મિશ્રણ કોન્ક્રીટ (concrete) તરીકે ઓળખાય છે. એ કોન્ક્રીટ વધુ વખત નતાં સિમેન્ટની ગાદે જ સખત બની નય છે. વધુ મજબૂત, ટકાઈ અને મોટા વિસ્તારના બાંધકામમાં આ કોન્ક્રીટ સાથે સેલના સળિયા મૂકીને બાંધકામ કરાય છે. તેને 'ચી-ઈન્ક્રીટ' કોન્ક્રીટ કહે છે.

દેવરથા ત્રણ દશકામાં સિમેન્ટ અતિ મહત્વને ઉલોચ થઈ પડયો છે, કેમકે તેને ઉપયોગ બાંધકામમાં ગણવણાય છે. રસ્તા, પુલો, મોટી ઇમારતો વગેરેમાં તેા સિમેન્ટ હવે અનિવાર્ય બની ગયો છે. સિમેન્ટના રસ્તા કામગતી એવા થાય છે. તેના પર પછી બીજે ખર્ચ લગતય કાંઈ જ આવડતો નથી. પૂલના ગદાકાઈ થોમસ, મોટા જીવડા, પાણીના જળાશયરત બેંધ, લાંબી નહેરો, નેતુ કારખાનાં ને સોયતળિયાં અને ચાયા પરવાનાં સિમેન્ટ કોન્ક્રીટના ઉપયોગ મહત્વને થઈ પડ્યો છે. સિમેન્ટના ખાસ કાયદો છે એ કે તેના વડે કામ સહેલાઈથી થઈ શકે છે અને વળી તે મજબૂત થાય છે. અને એ મજબૂતી વખતની સાથે વધતી જ નય છે. બાંધકામમાં સિમેન્ટનું કામ મજબૂત નેટલું મજબૂતમાં ગણાય છે. હવે તેા લોકોનાં વર્ગબળને બદલે સિમેન્ટનાં બાંધકામમાં પડતાં નય છે. સમુદ્રના માણીમાં ટકી શકે એવી સિમેન્ટની બનાવટમાં શેડાનું પ્રમાણ વધારવામાં આવે છે. સિમેન્ટમાં છુટા ચૂનાનું પ્રમાણ જરા થે ન રહેતું નેટલું; નહિતર એ સિમેન્ટ સમગ્ર કામ આવડતો નથી.

સિમેન્ટના ઉલોચ આપણા દેશમાં હવે સારી રીતિતમાં થાય છે. આપણા દેશમાં સિમેન્ટની બનાવટ માટે ગરમી કાચો માલ ખણે રચયેલી નીકળે છે, કોટલે એ દેશમાં તેા ઉદ્યોગને બીજા નેતું નથી. સિમેન્ટની કાઠીઓમાંથી નીકળતા મુગાડાઓમાંથી પોર્ટલેન્ડમાના સાદો કદવામાં આવે છે. એ સાદો બેલીના વિકાસમાં ખાતર તરીકે ખૂબ ઉપયોગી છે. આ બીજાકાઈ હજી આપણે ત્યાં મુદ્દ નથી.

સિમેન્ટ વધુ લતનતના બને છે. આજકાલ મેગ્નેશયમ-સોડાશી. ક્લોરાઈડ-સિમેન્ટ (સોર્લે સિમેન્ટ)ને ઉપયોગ વધતો નય છે. મેગ્નેશયમ સોડાશીડના થઈ દાવજીમાં મેગ્નેશયમ સોડાશીડ (મેગ્નેશિયમ) મેળવેલો છે તેવાર કરાય છે. આ સિમેન્ટમાં નાનાનાના પથ્થર તથા લાકડાનો નેર કમોરિને એક પેઈર (બ્રુસ્ટ) બનાવાય છે, ને થોડા જ વખતમાં સખત થઈ નય છે. તેની મજબૂતી વધુ સિમેન્ટ નેટલો જ દોષ છે. આ સિમેન્ટની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેના પર સરસ પેલિશ થઈ શકે છે. આપિલેસો, નહેર મકાનોનાં બોધ-તળિયાં વગેરે અંદાના ભાગોની બનાવટમાં તે ખાસ વપરાય છે.

સિમેન્ટમાં એટલી ક્રડપથી નબી જવાનો શુદ્ધ છે કે ને તેના પર કાજ રાખવામાં ન આવે તેા તે નકાશી થઈ નય. આથી એ ક્રિયા પર નેટલો કાજ રાખ્યા માટે સિમેન્ટમાં અધુક પ્રમાણમાં ચિરોડી ઉમેરવામાં આવે છે. શુદ્ધ સિમેન્ટ તેા ૬ મિનિટમાં જ સખત થઈ નય છે, પરંતુ તેના ત્રણ ટકા ચિરોડી ઉમેરવાથી એાળો ત્રણ કલાકનો થાય છે.

ચિરોડી એટલે રાસાયણિક પરિવાળમાં દેવરથમ સારકેટ. તેને પ્રીમે તથે શેષ્ટને બનાવેલો બારીક બૂકો પ્લાસ્ટર ઓફ પારીસના નામથી નલ્યોતો છે. આ ઉદ્યોગ પ્રથમ પારીસની આસપાસ રાજ થયો હતો એટલે તેનું એ નામ પડયું. આ પ્લાસ્ટરને પાણી સાથે મેળવીને પાવરવાથી થોડા કલાકમાં તે થઈ થઈ નય છે. મકાનોની અંદરની લીલાઈ પર પ્લાસ્ટર લઈને એ ખૂબ વપરાય છે. તેનેા ઉપ-યોગ સિમેન્ટની બનાવટમાં વધુ થાય છે એ ઉપર આવી ગયું. મકાનોની છતો તથા ખીતો ઉપર વિવિધ મુદ્દર મજબૂતીના તથા કોટરકામના અને શિલ્પના ઢાળ માટે આ પ્લાસ્ટર ખાસ ઉપયોગી છે, કેમકે તે નબે છે ત્યારે તે એક ટકા નેટલું ફૂલી વધે છે, કોટલે તેમાંથી બનાવેલા ઢાળા સમગ્ર રીતે એાકસ બીકે છે.

આજ, દેવરથમના આ ત્રણ સંધોજનો આપણા ચિત્રિત ઇલનમાં પહોંચી ગયેલો થાય છે. આધુનિક બાંધકામમાં તેમનું સ્થાન એટલું તેા અનિવાર્ય છે કે ઉન્નેરોને પોતાના કામમાં તે પ્રાણ સમાન છે.

યુદ્ધરમતી.

★ લેખક - વાસુદેવ ભટ્ટ ★

યુદ્ધરમતી એ રમતરમતોના એક વિશિષ્ટ વિશાલ છે, અને અત્યંત એકાગ્ર આપણે એની એ રમતોમાં સમ્પદ-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાપક મેળવ્યો. પણ તેના સ્વરૂપ વિષે દષ્ટ થોડું બહુવાનું બાકી રહે છે તે નોંધવું. એ એ રમતો નીચેની બાબતોમાંથી પડે છે:

(૧) જ્યનયુદ્ધ સપાટ મેદાન પર રમાય-લાય છે, જ્યારે ટેકરી-યુદ્ધમાં એક ટુકડી ટેકરી પર ગોઠવાય છે અને બીજી ટુકડી નીચેના મેદાનમાં-તળેડીમાં.

(૨) જ્યનયુદ્ધમાં બંને ટુકડી પાસે જ્યન દોય છે; જ્યારે ટેકરી-યુદ્ધમાં આ એકીવાળી ટુકડી પાસે જ દોય છે.

(૩) જ્યનયુદ્ધમાં, કોઈ પણ સિફ્ટ બાદ (આગર) થતો નથી; જ્યારે ટેકરીયુદ્ધમાં કોઈ પણ એક ટુકડીના તબ્બા સિફ્ટ એકી-સાથે અને ક્રમશઃ રીતે સામી ટુકડીના એક સિફ્ટને આડે એટલે એક આક્રમકિદો સિફ્ટ બાદ થાય છે—એટલે કે, પછી, એ રમત-શામ લઈ રાત્રો નથી. આ નિયમ પાછળ જ્ઞાત એવો છે કે, જ્યન એકા યદ સામા પક્ષના એક સેનિકને મારી નાખે છે. પછી, આ એકી યુદ્ધરમતોમાં 'નિયમ' એ મુખ્ય વસ્તુ નથી. મોમાં મમેટેલકી છૂટકાટ મૂખી રાકાય કે નવા નિયમો પણ રી રાકાય. એકા મુખ્ય બાબત એક જ છે કે મમે તે રીતે એક રમત યુદ્ધ રમી—રમાડું.

ટેકરીયુદ્ધમાં રમનારાની સંખ્યા મમે તેટલી મોટી રાખી રાકાય. ટુકડીમાં એકામાં એકા પંદરેક સિફ્ટ દોય તો જ મમા પડે. અને વખતેમાં વખતે કે અંદે, પાંચસો દોય તો એ મું અને હમણ દોય તો એ મું દા, એટલું ખરું કે રમનારાની સંખ્યા એમ મોટી તેમ ટેકરી પણ મોટી દોવી નેહ એ અને તેની રચના પણ એવી અડપડી દોવી નેહ એ કે બધા જ રમનારા એમાં પડી રહે. ધારે તો એવાઈ જઈ રહે અને ફરક ભતની બુદ્ધાત્મક પ્રયત્નિએને અમકમાં મૂખી રહે.

એમાંની મમે તે એક ટુકડી ટેકરી પર ચડી નય અને પાતાના સિફ્ટએકાની સંખ્યા તમા ટેકરીની રચના ધ્યાનમાં લઈ મેાપ લાગે તે રીતે રણજીતક બુદ્ધ ગોઠવી નાખે. પાતાનો જ્યન એકી જ્યન-એ રાખે કે સામા ટુકડી તેને બચાવ નેહ રહે. આમ, આંખ અક-હાવાની ઘટ; પણ હાથ અકહાવા નહોતો તો પાતાનો જ સેજો. તળેડીવાળી ટુકડીનું કામ હલકો કરવાનું છે તેણે બીહલે કાંઈ જ ખાસ કરવાનું નથી; માત્ર કોઈ પણ હિસાબે ટેકરી પરથી જ્યન હવાની નીચે લાવવાનો છે. પણ એ એટલા સીધાસવા કામ મદદ કેટેકરી આડીબળની પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હશે કે અને માત્ર આડી-અવળી જ નહિ, તડ અને ફડ કરવાની પણ ખરી.

તમારી આંખ આગળ એક ચિત્ર ખડું કરે. ના. ચિત્ર નહિ. સિનેમા-ફિલ્મ. પચોસ જવાનો એક ટેકરી ઉપર બેઠી જમાવી પડયા છે. વચ્ચે, બાવાજીના શીપિયા એવા વાંદરો છે. ટેકરીની

નીચે બીજી પચોસ જમાનો છે. તેમની ફાતલ એ શીપિયા પર બમરોડી છે. બાવાજીનો એ શીપિયા એનાનો છે કે મમ થા તેમાં શીપિયામાંથી એનું બનાવવાનો શીપિયા છે કે મમ તેની તો બનવ નથી પણ એ બધોસે જમાનો કોઈ પણ એને એ શીપિયા પડાવી લાવવા તત્કાપર છે. ઉપરાંત બાવાજી પડું એ બહુમુખ્ય શીપિયા એમ જવા દેવા તૈયાર નથી.

નીચેવાળા યુવયુવક કહે છે, તો ઉપરાંત તો પર ધ્યાન આપે છે. નીચેવાળા આપણેના થાય છે, તો ઉપરાંત તો રાકા એવી નમર ફરે છે. નીચેવાળા એવેરડનું આરોહન રાક કહે છે, તો ઉપરાંત તો મેમનું ટાંકન તૈયાર કરે છે. નીચેવાળા આબ્યા છે, તો ઉપરાંત તો વખાબ્યા છે. પછી તો નીચેવાળા-ઉપરાંત તો એટ છે, આયેટ છે, ને આચળ કે કે થાય છે; એનો જ્યાંત આપણે મેળવી લીધે છે.

જ્યનયુદ્ધ અને ટેકરીયુદ્ધમાં તો રમનારાઓ સમાન દોય છે કે, તેઓ મારામારીની કોઈ 'રમત' રમી રહ્યા છે. પછી એવી જ રમતો રમી રાકાય કે એમાં બધા રમનારાઓને પૂરો જ્ઞાપક ન પણ દોય. જાની હો કે પંદર વીસ મિનિટ કરવા થયા છે. પાતાના આગળી પાંચેક માર્દક ફર, નહીંકિયારે રમવામણી જ્યનએ રાતવાસો ફરી બીજી દિવસે પાછા આવવાના છે. તેઓ રાતે નિરાંતે આરામ કરે છે.

માગમાં તેમના કેટલાક મિત્રો કે તેમને વિચાર આપ્યો કે જાણી જરા ચમત્ કરીએ. બોરેક જ્યાં તૈયાર થયા, રાતના વાણી ફરી હાથમાં ડોળા લઈ લેપડયા. પેલા મિત્રો આરામ કરે છે ત્યાં આ-બ્યા, જરા ફર લેવા રહી થોડે છુપાવીએ બાંધી. જ્યનએ અને તેમાં આરામ કરનારાઓ ક્યાંક કાઢી અંદર પૂરયા. પહેલા તો કા-નામાના જઈ થોડીક થોડી ફરી; કેટલીક અગમની વસ્તુએ કાઢી લેવા. પ્યાર બાદ એકદમ ખોડાવમ ફરી, લેખનારા પડા બગે અને કાંઈ સમજે તે પહેલાં, કેટલાકની છાતી પર ચડી મેકા, કેટલાકના હાથપર બાંધ્યા. કેટલાકને જરા બેા ખરા કર્યા કે પેલા નંદ્યા અને સમજ્યા (પણ સાચું ન સમાજ્યા); એટલે એમણે પણ કે કે અન-ખાચમ કરી. પછી પા કોણ-નીચ મિનિટ મુંડું મુંડું હશે તે તમારી મેળે સમજા લેને અને જેવે સમાધાન થયે કયે રહે તેવું મમે અને કયે રહે તેમણે હલું હશે તે પણ તમારી મેળે જ ગોઠવી લેને.

ઉપરાંત જ પ્રસંગમાં એમ પણ બને કે ને મિત્રો ફરવા થયા છે તેમાંથી જ પાંચ-છ જણા અર્ધો રાતે લઈ, ફર નહ, જરા વેરા-ખટ્ટો કરી બાકીના મિત્રોની ચકાસણી કરી લુગે.

અથવા, એમ કહ્યો કે ને ટુકડી-ફરવા ગઈ છે તેને એ જમા-પૂરી નિર્ભય નથી લાગી, એટલે મારાફાની બળને જ્યન મમે છે. એવે પ્રસંગે હલકો કરનારા મુંડું મુંડું કરશે કે જ્યનનારને ડાચમે કે કે પકડીને બાંધશે કે કે એવિતલો બધા જ મિત્રો પર છાપી મારશે કે હવે, એવા પ્રસંગે તો પણ જ્ઞાત કરે કે એમાં પચોસીક કુમારો અને યુવાનો, લાલીકા લેવા મોટે કરોને રાતે એવા થાય છે. તેમને

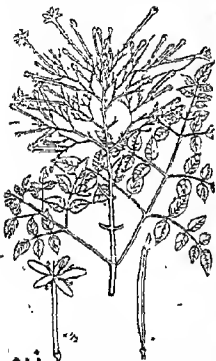
લગભગ લટકતી અને તાલીમ આપવામાં આવે છે. રાતે બધા આ-
રામ કરે છે ત્યારે વ્યવસ્થિત ઘોડી ચાલે છે. એ લટકતી છાંયછાની
રીતે રાત પસાર થાય છે. એ છાંયછાના સંગ્રહણને લાગે છે કે ઘોડો
આ લોહોને ઘોડી સાથે તાલીમ આપીએ. એટલે એને છાંયછામાં
નહિ બેઠાએકા ફેરલાઈ છુટાનોને હાલેલા કરવાનું જણાવી બૂદ
ગોઠવી આવે છે. પછી શું શું થયે છે એક કહ્યું પૂરું કરીને સમજાવેલે.

જ્યેષ્ઠ યુદ્ધ કે ટેકરી યુદ્ધ એ કુરતી કે મુકાબા છતાં જેની રમતો છે.
કેર એટલો કે કુરતી કે મુકાબા બ્યક્તિ બ્યક્તિ વચ્ચે હોય છે,
જ્યારે આ બે યુદ્ધરમતો સામુદાયિક રીતે, એટલે કે ટુકડી ટુકડી વચ્ચે
રમાય છે. પણ ઉપર જણાવી તેની ભવતની યુદ્ધરમતો તે કુરતી કે
મુકાબા છે જેની નથી. કોઈ પણ ભવતા દાવનાં બંધન વિના બે બ્ય-
ક્તિઓ મારામારી કે તોફાન કરે તેના જેની આ યુદ્ધરમતો છે. ને

જેની રીતે મારામારી કે તોફાનના મર્યાદિત કે નિશ્ચિત પ્રકાર નથી
હોતા, તેમ જ આ યુદ્ધરમતોના પણ પ્રકાર નથી હોતા. બ્યધાર-
શિક્ષા થોડાના નિદાશોએ અને આલ્ખાળીનું પરીશિષ્ટિ ધ્યા-
નમાં લઈ મારામારીની ને તે દેશના યુદ્ધની પ્રયુક્તિઓના વિચારના
તક આપતી યુદ્ધરમતો જોવાના આના પણ પ્રસંગો રોપી રહે.

યુદ્ધની પ્રયુક્તિઓ દરેકગત કરવા માટે આ યુદ્ધરમતો એવું તે
સરસ સાધન છે કે જેણણી આપતી સંસ્થાઓએ-નવપ્રારતનું યદ-
તર ઇચ્છતી સંસ્થાઓએ તે અપનાવવી એટલે અને વિશેષ તે એ
છે કે યુદ્ધરમતો એટલી તો આપેક નીવડે છે કે એ રમતની કરેક
તકને વિદ્યોદ્ધારી પણ જ આપેક સાતે વધારી લે છે.

આનેદશરી રીતે ધરતર સાધી આપતી આ યુદ્ધરમતો, એટલો
પ્રચાર પામે તેટલો જોઈ જ જણાયો.

બૂમ

માસમાસની વનસ્પતિનો
પરિચય આપતી લેખમાળા: આપણી વનસ્પતિ [૩૪]
લેખક
ચે. જયંતીલાલ દેવગંધર જોશી

‘હોર્ટિન્સિસ’ હોર્ટિન નામ છે ને તેના મધ્ય
‘બામબોસીયામાં બમ્બી’ એવો થાય છે.

જલદેશમાં આવાળીતેનારીયમ સુધીને
પ્રદેશ, મધ્ય આફ્રિકા અને મધ્ય દિગ્
તેનાં ઉપસિરધાન. હિંદના ઘણા ભાગમાં
તે વસાય છે. વનસ્પતિવિદ્ કોક્સબર્ગની
નોંધ પરથી માલુમ પડે છે કે ૧૮૦૦ની
આસપાસ લાંબી રાતના વળીયામાંથી
બચનાં બીજ મદ્રાસ લાવી વસાયવામાં આવ-
ેલાં. તેમાંથી એક ઇડાઈરેટિન્ડિયાનું પત્રનીના
હંકસાના થોર્ટિન્સિસ ગાર્ડનમાં રાખવામાં
આવેલો. સોશાઈટી, બ્રજસતને મુંબઈ લાકા-
ના વધુ બીજમાં આ ઇડા વસાય છે.

બચનું ઇડા લગભગ ૮૦ ફીટ સુધી ઊંચું
ભેડે છે. તેની શાખાઓ નીચે ટળતી હોય
છે અને કુખળ શાખાઓ પર આછી કેપરી
હોય છે. તેની પીળાસપડની રાખેલી ઇલાખાં
ફાટ હોય છે બચનાં થેરાં લીલાં પાનની
રોશા થાનેહર હોય છે. આ પાન શાખાઓ
પર સામસામાં ગોઠવાયેલાં સંયુક્ત, દંડી-
વાળાં અને ૨૦ થી ૨૦૦ ઇંચ લાંબાં હોય છે.
દરેક સંયુક્ત પાન તેની સુખળ લંબી પર
એક લંબાં સામસામાં ગોઠવાયેલું પરંતુ રોચે
એક જગ્યા તાના પાનનું બનેલું હોય છે.
આ દરેક નાનું પાન ફરી તેની જ રીતે ગોઠ-
વાયેલાં વધારવાનાં પાનનું બનેલું હોય છે.
આવાં સંયુક્ત પાનને દિપ્તિબળ (Bipinnate)
પાન રહે છે. આવાં ઉપત્રનાં નાનાં પાન ૧
થી ૨ ઇંચ લાંબાં ને ૩ થી ૬ ઇંચ પહોળાં,
લીલાં, લંબક અનિયમિત આકારનાં પરંતુ
લવિષે યોગ્યકાર અને રોચક સંકેતો તમા

આળીદારટીયાવાળાં હોય છે. પાનની વિનારી
અખંડ અગર દંભાવાળી હોય છે. બધ્વ સારા
લીલું-સદાપર્ણી-અંક ગણાય છે. કારણકે તે
કઠી પૂરું પાનરહિત થઈ નથી. ભન્યુઆરીથી
માર્ચ દર્શિયાન ઇડા પરથી ધણીખરાં પાન
ખરી પડે છે. એપ્રિલ અને મે માસમાં તે
પર ફરી નવાં પાન આવી ભય છે.

સપ્ટેમ્બરથી ડિસેમ્બર દર્શિયાન તેને
ફૂલ આવે છે. મુંબઈ ને કોલ્કાતામાં આટલા-
ખરની આખરમાં ફૂલ આવનાં રાઈ થાય છે
ને ડિસેમ્બર પડતું તે આટલું રહે છે; પરંતુ
પશ્ચિમ હિંદના બીજા ભાગમાં સપ્ટેમ્બર
માસથી ફૂલ બેસનાં રાઈ થાય છે તે ડિસેમ્બર
સુધી આટલું રહે છે. થેરાં લીલાં પાનની સાથે
સફેદ ફૂલોનાં નીચે નળનાં જૂથમાં વડે ધણ
જૂથ સુંદર દેખાય છે. ફૂલોની આલ્લાહક
સુનાસ આસપાસની હવાને ભરી દે છે.
ફૂલો શાખાને એતે થોડાં કુખળમાં આવેલાં
હોય છે. દરેક ફૂલને એક નાની દંડી હોય
છે. ફૂલમાં વજ નાનું અને ઇંચાકાર હોય છે;
કુલમણિ નળી આકારની હોય છે ને નળીને
છેડે પાંચ સફેદ પાંખડી હોય છે. પર્ણિકા પર
ગોઠવાર શુભાળી હાંચ હોય છે. કુલમણિ-
ની નળી ર નળી ર હાંચ લાંબી ને તે પર આછી
લીલી હાંચ હોય છે. ફૂલમાં ૨ લાંબાં અને
૨ દંભાં એવાં ૪ મુકસર (અન્યિત પાંચ) હોય
છે અને તેની રોચે પીળા પરાસરોય હોય છે.
બીજાસય એક કોખાલું હોય છે ને તેમાં ઘણા
બીજાં હોય છે. મુકસર તેમજ બીજાં મુકસર
નહિતા ફૂલમાંથી બહાર નીકળેલાં હોય છે.

(નુકોશ ઉપરના ચિત્રમાં)

લાંબાં દિપ્તિબળ ફૂલોથી રોશનીઆ
વનસ્પતિને ‘આકાશલીમગો’ તેમજ ‘લટક
અમેલી’ પણ કહે છે. આપણે ત્યાં ને કે દક્ષી
અનોદર ફૂલો આપની વનસ્પતિ થાય છે તેમાં
તેની અપના થાય છે. તેને સંસ્કૃતમાં ‘આકાશ-
નિખળ’, હિંદીમાં ‘આકાશનીય’ તથા ‘મીની
અએલી’ તેમજ સીમાં ‘મીની અએલી’ તેમજ
‘કેવડાનિય’ નામથી જોળખવામાં આવે છે.
અંગ્રેજીમાં તેને ‘ઇન્ડિયન કોર્ક ટ્રી’ (Indian
Cork Tree) તેમજ ‘ટ્રી જાસ્મીન’ (Tree
Jasmine) કહે છે. તેનું રાસોચવાતમ ગિલિ-
એન્ડીઆ ‘હોર્ટિન્સિસ’ (Hortensia
Fortensis, Linn.). અદારપીસીમાં પણ
ગમેલા આંબ વનસ્પતિવિદ્ ટોમસ ગિલિ-
એન્ડના માનમાં આ નામ પાડેલું છે.

અન્યું કળ અપદ્, પાતળું, અને ઊંડે અ-
પીકાર કળ અપદ્ દેખે. કુટ કીટ જાણે દોષ છે.
તેમાં ધમ્મા બીજ દોષ છે. એ બીજ અપદ્માં
એકાદ કળ અપદ્માં અને બીજી, પારદશક
પાંચવાળાંદોષ છે. ગમ્ય પ્રાંત તેમજ પશ્ચિમ
દિશમાં વ્યવના આડને કળ આવતાં નથી.
કનર દિશમાં પણ કળવિત ન કળ આવે છે.
મોટે ભાગે આ આડ બીજવડે કલાડવામાં
આવે છે. એકે તેને કાપકલથી પણ કલાથી

કાપાય છે. તે બલદીથી વધવાની વનરપતિ
છે. કાપણ તરીકે કપર જેની નોંધ કરેલી
છે તે કલકાના બોટીનકલ આડમાંનું
વ્યવનું આડ વ્યવ વધમાં પદ કીટ કલાઈએ
પડેગેણું. કનરનામે અને બીજાં નેપાં પાકેતવાં
જ વાવનાં નેપાં. પાછળથી પડી વધા-
ક્લત્તી રાજાવતમાં એ રીપાને જાળીનમાં
કલાડવામાં આવે તે સારીરીતે જાય છે.
ચોલાજી તરીકે જાય વળી બલદીની વન-

રપતિ છે. પશ્ચિમ દિશમાં જાગવામાં આવે
રસતા પર કલાડવા માટે તેનો બહુ ઉપયોગ
માય છે. તેનું કાણું નરમ જ રીતું હોય છે.
તેના એક ધનકૂનું વળન જર પાછળથી છે.
તે સારી રીતે પોલિસ વધ રીતે એ અને કનિ-
ચર તથા ચોલાની વસ્તુનો બનાવવામાં
વપરાય છે. વ્યવના આડની છાક અશરે
કળ બની હોય છે અને તેનો ઉપયોગ કલકી
બલતાં વ્યવ બનાવવામાં માય છે.

ખાંધ મરિયાં (અનુક્રમણ ૫૫૩ ૩૩૩ થી માણ)

એકાદ કપાતો ત્યારે દોડકો રીલની ચાળી કરી જતો. ને છોડેલી
પતંગ આરતેથી કલાજ પર આવી. આકાસમાં જાય એકેસો અડધો
નનનનાજની માફક કલામાં રિચર રહી જતો. સોઝા અને નેપ
રહેતા. એને કાલકાનો કાપ દિખત ન કરતા.

પણ એકલામાં તે મારામારી સંભળાવી. ધડાધડ નળિયાંના
કુડા માટે થઈ જતા. 'મૂંડી રે, મૂંડી રે, સાલા બિખારગોડા'ની
સડાસડ પડતી. પણ કોઈના કપાએલા પતંગની દોરી કોઈએ પકડી,
એટલે નળિયાં કે ન નળિયાં, એ છાંડે સાનો? મામાછની 'પીઅરી'
જુદી દત્તી (ને એવી 'પીઅરી' માનનાર ચેડાચણુ સાધીદારે પણ
દત્તા.) પતંગ કાઢી ગયા, પછી એ દોરી બેચથી, એને પાછો પરી પરી
પોડાવ્યો, એ કીડ ન ગણાડું. છાપરથી બેચાઈને પાછો બોલી દોરી નળિયે
પડાવી. એટલે એના માલે બજરેકો મણાતો, અને લાચ આગળથી
તોડી નવેસરથી નવો પતંગ કડાડાતો. દોરી બેચથી રી અને એવી
...થી મચાવતી 'પિરસા'વાળી દોરી ઉપયોગમાં લેવી રી?

કલા એ કલાકમાં મામાછ એ તજુ લડત લડી હોતા, એકાદ
મારે સાનના આંખાર પતંગ બેચજુ કલામાં તે પડાવ્યો, દોરી
પોતો કરી, પતંગના ધર પર મૂકી, હોલપા વિના અગળ વધવા
રેતા. પતંગ બહુ હોટ તે માંભળાં વધારે વળ પડે, એટલે એ બહુ
હોડાવતા નહિ; પણ કોઈ કુડાકુડીને કે નાના પતંગને કાપનાં હોય
તો કપરથી નાખી હોડેતા મૂંડી રે, એટલે બેચજુ મિનિટમાં ફેંસો:
એજ જ નીચેથી કલાકી કંઈકને પતંગની આડ એજ કલાકી રેતા
કે પતંગ નીચે જોડા આંખી કે ચેડો ચડી? પણ કાપ પડ્યો કે આરો
દોષ અને એની સાથે કલાવના જતા, ત્યારે કુતારી કુતારીને એની
કપરે જઈને પડતા, અને દોરીની જોળ મૂકતા. તેવો પતંગ પતંગના
નેર પર આંખી કે 'કુ...હ...હ' આમ, અરધા કલાકમાં એ પાચ-
સાત વેચ તેા લઈ લેતા, અને ચોડા કાપી પણ જતાવતા. એક આં-
ગળી પર પતંગને આડાઅળેલા ફેરવતા, હોડાવતા ને એ છાપાં આડ
ફાંકે પતંગની આલ ધડી આપતા.

આઈકાસ હોવામારે પર મામાછ બહુ બિલતા. એ બોલાંછ
તજુ રહે. સાંને ખૂળ દોર મૂકી વધતો આવે, અને પાછળથી
નીચેથી ધરડી ન્યાં વેચતો સગવ આવે કે નેરથી વેપાંય હાથ
મારે.—એટલે કે પતંગને કપાડાઅંધ થોવા વરફ બેચે. આ સરૂંથી
હોડેલી જ વેચે—મિખારગોડા વેચ. મામાછ અને ત્યાં સુધી
એને નીચે મુસવા જ ન દે. એ ગુકાંડે મારે કે મામાછએ એવી
સવાઈ ગુકાંડે મારી જ છે. અને છતાં લાચ નેપ એ લાચમાં આવી
ગયા, તો એને કલા આગળથી પડી દોરની ખૂળ લે. જ મૂંડી રેતા,
જોડીએને બેચવાને લાચ જ રહે નહિ. અને એને એ કપાતો!

આવા લાચમારેકોની ચોંધવા પીએધીએ વધની જની બની.
એકી દોરીએ અને ફંક રાખવો એ વેપાંચે જુવાનિયાએને કીક

માફક આવતો. તજુ પાનાનો જુગાર, ને જે મિનિટમાં દિસાવ્યા
'કેરીના' રહાઈલમાં ધીમેધીમે રમવાવાળાની ગોજ જુદી જ છે,
તેમ સારીના વેચની ખૂબી આગળ આ 'લધ્યા' મારવાની રીત
તદન જડતુ અને જોડવે એવી હોને રેવામાયિક છે. અસરી કળ-
છળમાં પતંગ ચડાવનારોએ એમને બિચારે જ.

બેચાની જગ્યા બિલતા ત્યારે જમાડું અચકે થઈ પડડું. હાથે
ધસરડા પડેલા, તે પર તેજમરસ લાગતાં જ આંગળાં વચરી કીડનાં
ખાણું, ન ખાણું ત્યાં તેા હાનખાના પાછલે હાંદરે થઈને કપર. ત્યારે
ખરે જયેરે આકાસને રંગ જોવા જેવો થતો. સવારના ઉલ્લા
બાજના કપાએલા પતંગો ફૂંદીએ અડીયા, પતંગના વળાંમાં એકની
એક જગ્યાએ કપાં કરતા, અને જાયે ગડધા કરતા. પતંગ દિશા
બદલતો એટલે બારથી બેના વચમારે આ મગગડ જેવાની મઠો
પડતી. ફંદીક વાર તેા બાળને તજુનાં નેપાં સાથે ને સાથે કલાની
બર દોરે જાયે ને હાથે ચડતાં જ નહ્ય અને ફેરફારથી ફરતા જ રહે.
વાહ પતંગ માડી અને વાહ પતંગ વાડી એમ બેચજુ કલાક ફૂંદી
કરી બેચાર વાહકે દૂર એ પતંગો જઈ પડતા!

આર વાજાથી તેા આકાસ બરાઈ જતું. રંગનો મેળો ભગેનો.
સોની મહાભન પણ રંગમાં આવી જતા ને છુટી પરીકી વેચ-
લડતા. 'કાઈકા', 'અડીયા', 'આવવા દે', 'માર ગુકાંડ', 'જાગ
પર લે', 'માર થાપ', કીટવા દે', 'વજીએ આવ દીકરા', 'ખમાજા
કે મેગ?', 'લપડાની લે', 'લેગર મા' વગેરે કાવવેચ ને બુદ્ધરચવાનો
સબ્દોષ સંભળાવા પડતા, અને બમાજમ, રોરણરોર, હોડાકીડીને
ચીસાચીસેથી આમારીએ માછ રહેતી. બુચેચે પતંગ કોઈ આમારી
પર ન પડડાંયો અને છડડીને રસ્તે પડડો, તેા ત્યાં ચે પડાપડી
વેચાતા લીધેલા મોધા પતંગ કરતાં પાઈની કપાએકી પ્રતંતી મારી
હોંસારોથી થઈ રહેતી; મારે છાંભોની પર પણ બિતરી પડતાં. ઢ-
બરે પડડોથી આકાસ બરચક રહેડું. એપાંકે થવા આવે ત્યારે જ
કંઈક એણા થતા લાગતા. સૂર્યનારાયણ ખુશ થઈ કનરાયણને ધંધે
વળતા અને એને રસ્તે જતાવતા, અંધારામાં રિચર પડડો. કી, માલે
બાયે દોરી કપર સજમતાં કાનસ આંધી એને ચડાવતા. લાકળીનાં
ફાંનસોની હાર જનાવતા અને આકાસને અજવાળા મળતા.

થાકે જા કીડ જતા રહે જળકીને પતંગની ખૂસી પાડતા, ને બીજે
રિવરો ગજુ જવા બોલા ફેસાદથી સંકાંતની જીવજળી પરી કરતા.
અને જોગાર ચાક છે: તે વખતે એક નેકરન કે એવી કોઈ
'વીડર' અંધેચમાં આવતી. એમાં બપોવાના 'કાઈક કુડાંક'ના
પાકે અગને જાળુવતા. કે રિચે કોરો(નિબેચ) પણ લખાવતા. ખૂબ
એજાળુવાનાશકો! ધરઆંગણે કપર. પણ જીવજવા ન દેને બપોવાની
મોટીમોટી પાતો અંધેચમાં પડાવે! ખરેખર, આહ સતીના પ્રારંભ-
બળનું અજુવતે તે એક ફેરસ સગાન જ હતું.

રપતિ છે. પશ્ચિમ દિશમાં જાગવામાં આવે
રસતા પર કલાડવા માટે તેનો બહુ ઉપયોગ
માય છે. તેનું કાણું નરમ જ રીતું હોય છે.
તેના એક ધનકૂનું વળન જર પાછળથી છે.
તે સારી રીતે પોલિસ વધ રીતે એ અને કનિ-
ચર તથા ચોલાની વસ્તુનો બનાવવામાં
વપરાય છે. વ્યવના આડની છાક અશરે
કળ બની હોય છે અને તેનો ઉપયોગ કલકી
બલતાં વ્યવ બનાવવામાં માય છે.

(આહ)

પરચીક વર્ષ ૧૯૬૧

અંક ૨૨ આરો ૧૯૮૧ (આક્ટોબર ૧૯૨૫)

આ

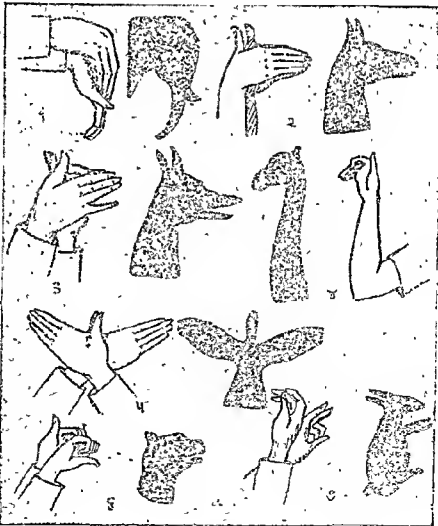
સોના અંક, એટલે તેને 'દીવાળી અંક' તરીકે કાળજી-પૂર્વક લેવિધ્યગડિત કરેલો. સાગચી પક્ષ સંચીન ચુ'લેલી. એટલે, 'નિષ્કંડગિત આસાર'નું ચરિત્ર, 'હોયછો' નામની રહસ્યમયરી નામની થાતી, બીજા સુદ-તોફાન આલેખની કાકા-સાહેબની 'ગાકુંની યાત્રા', આદિમાંથી કશાને અહીં સમગ્રતથા ક્રેકાવીશાસ્યેગ નથી રમ. કવચરામ ત્રિનેદીએ 'જનવપરાય' નામ-થી શરૂ કરેલી પ્રસંગમાળાના ૧૬૬ કપતાનો પહેલા પ્રસંગ આ અંકના છેલ્લે પાને પ્રથમ કલાઈ છે. 'દીવાળી' વિષેના કાકાસાહેબ કાલેજ-કરના રસબોધક લેખમાંથી આરંભ લાવતમ કાલેજી લાવશે:

"આ દીવાળીના પર્વનાં બૂજ અને કહેવાય છે, તે જનજીવ પ્રતિભામાં તેને માટે જીવંતજીવંતકારણે મનાય છે. અમા-ની જો એમ માને છે કે પાકાસાતત્ત્વ પુદ્ગ જલ્યા પળી આ દિવસે પાંડોનાની દ-રિતના પુરમાં પધરામળી થઈશિળી-ઓ ગાતે છે કે આરો વદ ચોરસ-એટલે કાળીચોરસને કહાડે શીકળે નરકાસુર-ના મધ કહો અને તેની જીવનશૃતી તરીકે તેને બીજે કહાડે દીવાળી જીવનશૃતિમાં આવે છે. સુજરાતીઓ માને છે કે આ દિવસે પરદુઃખમંજન વિક્રમ શાન ચારીએ બેઠો. અયોધ્યા તરફના લોકો એમ માને છે કે આ દિવસે રામે રાવજી-ને મારી... સીતાજીને ઊઠાવ્યાં... દીવાળી-ના બૂજમાં ગમે તે પળુ હો. કદાચ આ બધાં કારણોનો સંબંધ આ પ્રતા'પી દિવ-સની સાથે જોડીને છે. એટલે રવામાં આવેલો હોય. પળુ આ બધાંનો સાર છે કે અધર્મ કપરધર્મનો, પાપ કપર પુરવનો, અસત્ય કપર સાતનો, અ-ન્યાય કપર-ન્યાયનો એ દિવસે વિજય થયો... જીવરાતમાં અમાસને દિવસે ચાપડા પૂજન થાય છે તેમાં ગદાકાળી, મહાકાળી અને મહાસુરસતીની પૂજ કરવામાં આવે છે. આ પૂજનમાં સાહી-નો ખડિયા તે ગદાકાળી, રૂપિયા તે મહાકાળી, ને ચાપડાએ મહાસુરસતી એમ મનાય છે."

આંકારકરના જનચરિત્રમાં આ-વ્યાસવિષયે જણ્યું છે: "શિલ્પ, આક-

રણ, બાપાસાસ, તર્કસાસ એ વિષયો બુદ્ધિને પ્રખર બનાવે છે, તેજસ્વી બનાવે છે, ચોકસ બનાવે છે, ને એક વાર બુદ્ધિ સદૈમ અભિયાણી બની ગઈ, પાળી એને ગમે તે વિષયમાં લઈ જાયોને..." "અમને અભિતમાં રસ નથી પડતો, વ્યાકરણ મગજમાં પેસતું જ નથી, થાતી કહેા વાતો, એમ કહેનાર વિદ્યાર્થીઓ અમે જ હોવાય છે, તેઓ કલ્પના દોરાની શકે છે, સહજતા કેળવી શકે છે, ઇતિ-હાસમાં માણું મારી શકે છે, પણ બુદ્ધિનું કોઈ બીરકત્ત કરવાની અમની કિંમત ચાલતી નથી."

અને ગોકળું (કારવાર)ની ભૂમિ વિષે એક મળજી દહીંકત કહી છે:

એક બાંકે પાડું; નિહરદીવે દોલવાઈ નરો.
પછી ડબ્બાના એક પડખાંચારે બેચના બંધાસ-
નું એક ગોળ કાઢું પાડું અને તેમાંથી પ્રકાશને
જ્યાં હોયે. આગવધાવીતમે કમ્પાઉન્ડ બેચાખા
ગોરકામાં બંધાઈ થઈ રહેશે; પ્રકાશ પડતો હશે
માત્ર ગોળાકાર રૂપે પડકા પર એટલે તમારું
શરીર એ તેજના ગોળાની બદલ રતમે છુપાવી
શકો. પછી પડકાની બીજી બાજુના એક રાખમાં
પ્રેક્ષકને એકાદી, આગાજી થી તમે ધ્યાનાતુલ્ય
નુદા આકારો કરી દીધા આટલે થશે એટલે
તેના ચિત્રિચિત્રિ એકાદ પડકા કપર પડશે, ને
એ એટલે પાછળી બાજુના પ્રેક્ષકો અગમ્ય પા-
મરો. પડકા અને દીવા વચ્ચેનું અંતર તમારે
પ્રધાનથી નહીં કરી લેવું જોઈશે, કે જેટલા અંતરથી
તમારા ધ્યાની છાયા ચોખ્ખી પડે છે. આટલી
તેજાવી બરાબર ક્યાં પછી તમારા ધ્યાની હોત-
વાલ, બીજા અર્થકારોની મદદ અને તમારી જાણ-
ળના કપર ન અગમ્યને આધાર રહે છે. શોધક
જુદો કુમાર ભંડાનતનાં વિચારો અને આકારો
સદેવાઈથી બતાવી શકશે ધ્યાની સુદ કલાબ્યા
કરે, બિજાકીની પૂછકીવાલે. હંસ વરતે દેખાય,
અથવા કાન ફૂંકાયે, એ બધું બરેબર તે વખતે
નેવારને છુદા કરી દેશે. આની સાથે ને વિચારો
આપવામાં આવ્યાં છે તેનો મહાવકા કરી લાધા
પછી બીજા નવાનવા બીજા તમને સૂચી આપશે.
આકૃતિ ૧ કીમાં ધ્યાનકેવી રીતે ચોડાવ્યા છે તે
જુદાને પડકા પર એક બાજુથી આટલું જલદથી
નું ચિત્ર બતાવે. આકૃતિ ૨ છ કપરનું ટાંકું છે.
છ આકૃતિશિયાળની છે. બીજી આંગળા જાણી
નીથી કરવાની કમ્પાઉન્ડ થશે. ૧ થીનું નિશાન

“આ પ્રદેશની આસિયત તેા કહેવી બહી ન ગયેા. ધર યતીજનું
હોય કે તવંચરનું, જમીન તેા યારાની ન; પણ કાળા આરસપહાજી
નેવી સખત અને ચલકથી ન હોય! સાચી ન, અંદર મેલું દેખાય! અરમીના
દિવસોમાં બપોરે કંઈ પણ પાપચર્ચા વગર માણસ એ યારા-
ની છેા પર સુખેથી સૂઈ શકે. વળતેવળતે આ જમીન કાજી ને વેશ
એળવી તેનાથી હાંપવામાં આવે છે. પણ આ હાંપજી ધ્યાન વની
સાથ નહિ. સોપારીના ઝાડ પર એક ભંડનું પૂંકું તૈયાર થાય છે,
તેના વની જમીન ધરીધરીને ચોપવામાં આવે છે. આ પૂંકાને
ત્યાંની સાપામાં ‘પોનલી’ કહે છે.”

ધ્યાની વિવિધ આકૃતિઓ તથા હોલચાલની છાયાઓ ભીંત
પર પાડીને છાયાચિત્રો કપાલવત્તની અગમતકરી રમત કેમ કરવી
તે કશાંવતે સચિત્ર લેખ આવેલો તે આજે પણ એટલી ન સહાયક
હોઈ ચિત્રો સાથે ટુંકાવીને કતારીએ:

“છાયાચિત્રોની આ અગમતકરે બર્થ વગરની ને અમે ત્યાં થઈ
શકે એવી છે. સાધનમાં એક સફેદ પડકા, દીવા, તે મુકવાનું એજી
કે રહેલ અને થોડા પૂકાના કટા. એકાદ ધોતિયું કે સાફ આદર એક
ગારજીવા થોડકા પર ઝીલી બીહીમાંથી ખેંચીને થોડી લેવાથી કામ
સરશે. પછી અંદરના ચોરકામાં દીવા એવી રીતે ચોકવવા કે પેલો
આજો પડકા પ્રકાશિત રહે બની શકે તે પશવનો એક ડબ્બો લઈ
તેમાં દીવા ચોકવવા. આ ડબ્બોને કપરથી મુકાડો નવા માટે, મપાલે
૩૩૬ (અક્ટોબર ૧૯૫૦)

કેવું છે ૧ પાંચમી આકૃતિમાં જોઈવું પંખી બતાવ્યું છે. નરા પાંખો
હલચલતા રહેવું. ૧ થીમાં જુદાંકેમ કુદરે ને સ્વાતથીમાં સસકું છે અને
આકૃતિમાં બિજાકીનું ચિત્ર છે. જમણા ધ્યાની મૂકી આગનેમ ફેર-
વવાથી બિજાકી આસપાસ નજર ફરતી લાગે છે કાળા ધ્યાની
ટચથી આગળી હલચલથી પૂછકી ધ્યાની લાગશે. નવરની આકૃતિ-
ના હંસ કેવો ચરવે છે? કુદરની આકૃતિમાં બે ધ્યાની બે બગલો
સામસામાં ચાંચી શકતાં ને બંધ કરતાં બતાવશે. ૧ થી આકૃતિમાં
બિજાકી ચેંચેસાજ બની છે એ તેા જુદામાં બારમી આકૃતિમાં લાંબા
નાકવાળો સાહેબ થોડું કપાડવાસ કરશે. પૂકાની બતાવેકી કાઢકી
તેના રોમાં મુકવાથી કોર અગમ્ય લાગશે. તેનું નાક પણ કાઢશે.

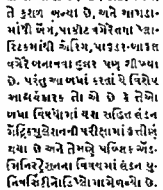
હવે પછીની આકૃતિઓમાં બીજી યોગેની મદદથી નવા આકારો
કરવાના છે. પાપકી, ટોપી વગેરે બતાવવા તેવી આકૃતિઓ ચિત્રમાં
બતાવ્યા પ્રમાણે પૂકામાંથી કાપીને પકડી રાખવાની છે. તેરમી
આકૃતિમાં તવડું ફુંકારો છે. ૧ થી અને ૧ થીની આકૃતિમાં ડાસો-
ડાસી લાંબાકર કરે છે. સાહેસાથે બે જમણા સામસામાં તેમની
વની કલિપત વાતચીત કરે તેા હસવાની શકાય.

આ છાયાચિત્રોમાં જેટલા સુધાધારકારો કરવા હોય તેટલા મઠ
શકે. થોડા નિષાર અને તઈ કરતા રહેવાથી એજ કરવામાં ચપળતા
અને કલ્પના આવશે. આપતા દિવાળીના દિવસોમાં મિત્રોને મહે-
માનોને કે ધરનાં માણસોને આનો આનંદ આપવાનું મુશ્કેલીમાં.”

અંધાપા અને અપંગતા સામે ભારતીય નૌકાસૈનિક ઉશીની લડત

આસ્ત્રમાતને પરિણામિ શ્રી કૃષ્ણે જીવનને સ્વપેશી એવું ગુણગત ગણું બ્ર મુખાવી લીધું
દર્દ. છતાં આદ્ય અદ્ય ને જાનન્ય એવા ને પ્રકાશપ્રકાશ તેમજે એ સ્વામીથી વિવિધ-
માંથી જોવાની ત્વતને વચ્ચેમાંથી જનારી તે માનવ પ્રવલનની એક પ્રસાસનીય આપા
કે આત્મી તેમજે એવજ (અંધ માટેની) વિવિધ શીખી લીધી છે. ટચ દર્શાવેમગાં

માન્યમાન્યતાં ૪૫૪ [૫૭]

જોરપિંદા

કેડીને આરંભ થતાં આપણું સ્થાયી ધંધા
લખાવા શુધાવા માંડે છે. પણ આ યતનમાં
દેહકાંડ થાવા વરપવી એ આપણે ત્યાં જીતરી
આવે છે. તેમાંજ એક તે યિરગિદા. સમ્પ-
ત્તજના આપણે છેક સમ્પત્તિવિવાથી તે આવે
છે. આપણે ત્યાં પણ સમ્પત્તિ 'માથા પિદા'
નાગની કૈયલને ગળી ન તેની એક જલ
તેના મુખર આંતને કીડી બહુ આદર પામે છે.
આ યિરગિદા પણ દેખાને લગભગ એવું ન
એકે એવુંજ ન હોય છે. નરની પીઠ તથા પ્રાણ
પ્રાણ, પાંચાળાં મેન પહો, પીઠના ઉઠા જે
પૂજીના મૂળને બામ પહો મેન. છાતી તથા
પૂજી દેહજનો કામ રતુમડો. પણ એક વિ-
શિષ્ટ આત્મવલ્લુ જેવા તેના ગળા થરના સફેદ
મણપહાથી તે ઘટ થરના આંને છે. ખાદા પણ
એવી ન, પરંતુ તેને માથાની નમ્યાએ બહા-
વી જેં બહા છે.

પ્રજ્ઞા પામી એતદો કે આપી મનમાં
તે આટલું નજર રહે છે. પણ માતા તેનાથી
જદુ કરે તે નથી જ દોની. તમારું તે કમળ
જેવાં નાનાં છજાં એ તેનો આદાર. પુત્રી
પરમાશયું તે આદાર પણ જીવંત દોમ,
કે સુંદર એકમોડ સાથે જાત કરવું દોમ
ત્યારે જાણેત સુંદર જાય છે. પણ એમ માલ
પ્રજ્ઞા છતાં તે નોના પાયાવર રખાયને લીધે
પ્રજ્ઞા પાલકોમાં જદુ આદર નમો પામવું

શિયાળો કિલ્લામાં તે પોતાને મૂળ જનન
પહેંચી જાય છે અને ત્યાં મોટી આક ઢાંચે
ફૂટી જાય છે. જોઈને પણ પાસાંની કોઈ,
જોઈને મૂળમાં કે પહોંચી વિચારમાં
આકે સોયી, નરમ પાસાં, વાજ કે કંદ નમરે
પાસાંની, જોઈને કોઈ પાસાં જનારી, તેમાં
રૂંઠામાં તપાસીને કાંઈવાળાં, આમાં આક
પાસાંની કે કોઈને તેમાં જ પો પહોંચી મૂકે

નદિ એવી અંગેજી આપાની આવી અધરી પરીક્ષા માટે તેવાની કરવાની હતી, છતાં તેમણે માત્ર એક વરસમાં જ પોતાનો અલ્પાસર પૂરો કરીને પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા છે; જ્યારે સામાન્યતા બીજાને તે પૂરો કરવાં એ વર્ષ સમય છે. મને ત્રાણ છે આંધ્ર નામકારના એ યુવાન દેશબંધુનો આ વિકાસ જલ્દીને આપને આનંદ થશે."

સારીતરના કૂંડ કદ ઉપર આતારાએ આમ નિવ્ય મેળવ્યો. કથા-વેચ્યા માણસને નિતુર્યાદ કરી નાખે એવા આપાતોને ખમી પાર કરીને, પોતાના જીવનને સંપૂર્ણ અને લોકાપયોગી બનાવવા માટેની પ્રબળ સંકલ્પશક્તિનું સર્વોપરિવર આમ રિણ્ન થયું.

શ્રી કમીના આ દેશના પડતરમાં બીજાં માણસો અને સંસ્થા-એક એ પણ મદદ કરી છે. જ્યારે એમ જણાયું કે તેમની સારવાર માટે પરી સમયગાં સારતરમાં પ્રાપ્ત નથી, ત્યારે સારતર સરકારે તેમને ઇચ્છે સુધીના મફત પ્રવાસની જોગવાઈ કરી આપી. સજી શકે એવી સારામાં સારી રાજકિયાની સારવાર માટે પણ સમયક કરવામાં આવી હતી, અને તેમાંની ધણીખરી રાજકિયા, સારવાર વગેરેની પણ શ્રી કમીના વિના કરવામાં આવેલી. સેન્ટ ડન્ટન સંસ્થા તરફથી ઇંગ્લેન્ડમાં શ્રી કમીને નિવાસરકના પૂર પડનારમાં આનંદ હતો. એટલું જ નહિ, એ સંસ્થાએ તેમને એલિસિ સિપિ, રાઈપિંગને કેટલાક હથોથો શેપ બધ્યા, અને પરીક્ષાઓની તૈયારી કરવા માટે એક સિસ્ટક અને એક રીડર (નાંચી કલેબનાવાર) મેળવી આપ્યા. લેડન કુનિ-વેસ્ટીએ ડિપ્રેસા માટે પ્રાઈવેટ વિદ્યાર્થી તરીકે તેમને ભસવા દીધા. લેડન ખાતેના જાણીય કમિનરની કચેરીએ તેમને સો પારી, એલથી, અપાઈય વગેરે ઓળે-પોતાનું વતન ઊડીને વિદેશમાં આવી પોતાના પ્રવાસીને અમુકય સાથે એવી—સેટા રોકલી.

પણ મદદ અંગે તે એ બધું અલિ કુઝાદાસ કુદર સાથે એકજે હાથે લદાએલું થઈ હતું. આમ છતાં ધીરજ, દિગ્મત અને વિરલ સ્વચ્છતાપૂર્વક એ યુદ્ધ જિત્યાનું હતું. એ બધા વર્ષો દરમ્યાન તેમણે-તેમણે શ્રી કમીને લેવા છે તેમણે અમલા ધોરેથી સાજ પૂરી છે. સેન્ટ ડન્ટનનાં પ્રેક્ટન ને પરિચારિકાઓ, તબીબો, હાઈ કમિનરની કચેરીમાંના મુલાકાતો, અરે, ને કાંઈ શ્રી કમીના સંપર્કમાં આવ્યું છે તે બધા આ બાળતરમાં સંગત છે.

પચાસ પચાસ વખત તેમની કચેરી ઉપર રાજકિયા કરવામાં આવી હતી ચામડીનું આકૃતિ કરીને તેમનાં લપકાં અને નીચલાં ચેપલાં બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેમના પાંચ વળી અલગ નરકે-સાર તેનીય અંગેજીવામાં આવ્યું હતું તેમના ગાલ અને તેમની વરદન ઉપરના ઘોડા દર કરવામાં આવ્યા હતા અને તે જગ્યાએ પાતળી ચામડીનું આકૃતિ કરવામાં આવ્યું હતું. પણ જ્યારે નવો એન તેવાર કરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે રાજવેણીને જણાયું કે જેટલી આગડી મળી શકે એવી હતી તે બધી ચામડી કમીડીએકીને ત્યાર મુખીમાં વધારા કરી હતી તેથી તેમને નમ્રકે બનાવડી માન ગોઠડવાનો નિર્ણય કરવા પડ્યો. શ્રી કમીને તેનું કુઝા ન હતું. તેમણે એક મુલાકાતોને લખે કે હાકરો અને દેખાવડો બનાવવા માગે છે; પણ હું જણ્યું હતું કે હવે હું પાછો દેખાવડો બની રહીશ નહિ. શ્રી કમીએ કેટલી સાનિત્યી અને રસરસતાથી આ બધાં કુઝા સહન કરી હશે તે તેમના આ રાજકે વરથી સમજાશે.

શ્રી કમી પોતાની સારવારના ઉચ્ચ તબક્કાએ પહોંચ્યા છે. જ્યારે સારવાર થયે થઈ ત્યારે તેમની બન્ને આંખના "કોર્નિયા"માં સખત ઓરા પડ્યા હતા અને રાખી આંખ તે મુખની સપાટ નહિ એટલી ખરાબ થઈ ગઈ હતી. પણ હજી આજ રીકે નિવાસ

નવો મુકવામાં આવે તે જગ્યાએ આંખે થોડુંક દેખાઈ લાય. શ્રી કમી એવી આશા રાખે છે કે આ રાજકિયામાંથી પોતે પસાર થઈ રાશ્ત્રો અને આ વર્ષની આખરે પોતે સારતરમાં પાછા આવવાની તૈયારી કરી રાશે. તેમને આ યુવનના અંત મુખી "એલિસિ એરડાબ્લિશ-મેન્ટ" ઉપર ચાહ સુખવારો બિભૂષ કરીને સારતર સરકારે તેમને આ સારવાર પૂરી કરવાને સમર્થ નિર્ણય છે.

શ્રી કમીના બાવિ વિષે અત્યારે કાંઈથી કાંઈ કરી રાખાય એમ નથી; પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે તેમના બાળ્યમાં ને કાંઈ હશે તેને તેમણે આક્રમણી સહી લેશે અને પ્રતિકૂળ સ્થિતિમાંથી પલ્લ બને તેટલા લાભ મેળવશે.

ગરોળીની પૂછડી
પ્રશ્ન : "એક દેહદોષી મારા માનની બેરી બંધ કરતો હતો ત્યાં અવનક ગરોળીની પૂછડી બારીમાં આવી મઠ. પૂછડીના કુકરો તરફ દાટ કરતો નીચે પડ્યો. માથાલ ગરોળી થોડી વાર બારીના પરિધા પર થોડી રહી અને માંડવાની કળ વળતો તો તે નાસી મઠ. પરંતુ જગીન પર પડેલા પૂછડીના તૂટેલા બાજ લમમમ દેશી ગિનિર સુધી તરફડી જાયો રાત થઈ ગઈ હતી. તે પૂછડીને કે ગરોળીના સારીથી છૂટી પડતાં છતાં પણ પૂછડી આટલો બધો વખત કેમ જીવી રહી હશે કે ખાસ કરીને ગરોળીની પૂછડી બાળતરમાં જ આવું બને કે બીજાં પ્રાણીઓની બાળતરમાં આમ બને છે?" હરિશ્ચંદ્રચોડાણ

હતર : "ગરોળીની પૂછડી તૂટી જાય પછી તે પૂછડી કાંઈક લાંબુ થઈ જાય છે એનું કારણ, એ પૂછડીના કુકરમાં 'જીવ' હશે એ નથી, પરંતુ એ હલનચલન માસપેશીઓનાં reflex actionના પ-રિણામે છે. આવી વિચિત્રતા મુજબતે સરીસૃપ વર્ગનાં પ્રાણીઓમાં જેવામાં આવે છે, કેટલાંક વર્ષ ઉપર હું અને મેં મિત્રિ વાગ ન રહેનો મમરનાં ટાળીને મથા હતાં. સમયક ખાતર ત્રણે જગ્યાએ ન રહેનો, એમ કે ટાળીમાં વહેંચાઈ ગયા; એક ટાળીમાં હું ને બીજા જગ્યા-સેક, અને બીજા ટાળીમાં બીજાં ક્યામસ ટાળાવાના એકલા હું અને બીજા જગ્યાએ નહીં મિતરે ખૂબ આશ્ચર્યા. મમર પણ સારી જગ્યામાં નેવા, પણ સારાની તક મળી નહિ એટલે કુકરોળીને ખાલી દાંતે પાગા ફરી મોઢામાં મેસી ગયાં મારાના લાખ્યા. લાઈ ક્યામસ આપા કરતાં વધુ નસીબદાર એટલે એમને એક મમર લાઈ લાંબી ગયા. એ મરેલા મમરને બેપડાવોને અમે બેલા હતા ત્યાં તે મજ આન્યા. મમરને જગીન ઉપર ચત્તો નાખીને અમે તપાસતા હતા, એ વખતે એના સારીમાં વારંવાર એટલા બળથી બીજાંને બાંધી પડી. હતા કે એક જણ એમ જ હવે કે મમર લાંબુ બીજાંને બાંધી પડી. એને મરી ગયાને અરધો-પોણો કલાક થયો હતો, છતાં આંખમાં એર કારે હતું. એવી ચામડી બીજાંની લીધા પછી પણ દૂરી પડી ત્યાં સુધેએકીમાં આપા આંખમાં તો ચાહ જ હતા. આનું જ પ્રયોગ સાળામાં દેડાંના સારીએકે પ્રયોગ કરવા છતાં એનું પડ થોડીક પ્રાણીઓમાં કુકરોના પણ સિરાઈએકે પડના છતાં એનું પડ થોડીક સહેલું પરંતુ હાલમાં આશ્ચર્ય જેવામાં આવે છે. રમુકેમમાં મારા વિનાનાં આજુસમાં મદ હતાં દેખાતાં આપણે પ્રાચીન રજૂ પૂરોની વાતોમાં સંસ્કૃતિએકી બીજી, એ પણ આવા ક્ષણે દલન ચલનની અલિસરેકિમી સરી જ આવડિયે હોય છે."

—તેમી (હરિશ્ચંદ્રચોડાણ આચાર્ય)
બી. સી. જી.: હાથની રસી
આપણા દેશમાં ક્યય રોગ ઘેર કરી બેઠો છે. જનતાની તંદર-

રતીનું નીચું ધોરણ, અવનની હાડમારીઓ અને મરીબાદને લીધે ક્ષયને ફેલાવે નહોતો જ નહોતો. ૬૨ વર્ષે પછી લાખ માનનીનો ભોગ લેવાના ખખરમાં ધમધમ છે, અને પશોસ લાખ પશોસ દઈએ ક્ષયના ચેપથી પીડાય છે. આ હરોને કાળમાં રાખના મોટા ખાંચા પર ક્ષાપચેતીનાં પત્રમાં ભરવાની જરૂર છે. થોડાં વર્ષો પૂર્વે ક્ષય-વિરોધી મેડીકી રચાયતા થઈ હતી; તેણે સેન્ટેરાલિયમ અને દવાખાનાં કાઢી પોતાનું કાર્ય શરૂ કરેલું છે, પરંતુ ખલને આ રોગમાંથી ઉગરવા વિરોધ પ્રયત્નોની જરૂર છે. આચાર સુધી ક્ષયના જીવંતોને હાંમે એવું ઓપન હોસ્પિટલો સારી સારવાર દેવા જ મુશ્કેલી કરવામાં આવેલી.

પણ હવે વેદનીય સંશોધન દ્વારા સ્પષ્ટે અટકાવાની એક રસ્તી તૈયાર કરવામાં આવી છે. એ 'બી. સી. ઇ.' તરીકે જાણખાય છે. કોંસના પાંચર બેન્ડરડીસ્યૂરમાં પ્રોફેસર કામેરે અને પશુવૈદ ગ્યુ-એરીનના સંયુક્ત સંશોધનનું એ જૂન છે. ૧૯૦૦માં ગાયને યતા ક્ષયના અવાજની નવી નવત વેદા કરવાનું તેમણે કામ આરંભ્યું હતું પંદર વર્ષ સુધી પ્રયોગ પર ખૂબ મહેનત કરીને એ સંશોધનો એક એવી નવતના હોવાનો વેદા કરી શક્યા, એ ક્ષયના દર્દીને ઘેરે પશુ પ્રાચીનની ધન દવા-વિના દર્દ સામે રક્ષણ અને મુક્તિ આપી શકે. આ નવી નવતના અવાજોનું નામ બેરીટી કામેરે-ગ્યુએરીન. તેના પ્રય-માસર લઈ એ જોરસે બી. સી. ઇ. માથા એ ઉપરથી જોમાંથી તૈયાર કરેલી રસી બી. સી. ઇ. તરીકે જાણખાય છે. દુનિયા આખીમાં આ જ રસી અવાજોમાંથી ક્ષયની રસી ગંવાવવામાં આવે છે. મદ્રાસના કિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં ડૉ. રંગનાથને આ જ રસીએ એ રસી કરી છે.

બી. સી. ઇ. ની રસી મૂકતાં પહેલાં દર્દીને તપાસવામાં આવે છે. એ જોડાને ક્ષયની અસર ન હોય તેમને જ આ રસી મૂકવામાં આવેલી, પરંતુ અન્યને માલુમ પડયું છે કે સારીમાં ક્ષયની અસર હોય કે નહિ, રસી મૂકવાથી કઈ પણ નુકસાન થઈ નથી. ક્ષયરોગની અસરવાળાને શરૂઆતમાં રસી ની જાણી અસર થાય છે, યજુ તે સાન નિરોધે માલુમ પડે છે. આજ, આ રસી રક્ષણાત્મક તેમજ રોગ-નિવારક તરીકે ઉપયોગી નીચી છે.

ડેન્માર્ક, નોર્વે અને સ્વીડનમાં હાલરોને આજી થઈ છે કે બી. સી. ઇ. આખા પછી ત્યાં ક્ષયરોગનું પ્રમાણ ખૂબ ઓછું થઈ ગયું છે ૧૯૨૧માં આ રસી માણસને સૌપ્રથમ મૂકવામાં આવી હતી. આપણા દેશમાં આ રસી મૂકવાનું ઈ. ૧૯૨૪માં શરૂ થયું હતું. આ કામમાં અનુભવી હાલરો પહેરેથી વહેરે હેલ્થ ઓર્ગેનાઇઝેશન (WHO) અને બનાઇટ-ડે નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રીસર્ચ (NRC) ના આશય તળે હિંદમાં આખા હતા અને આપણા હાલરોની સાથે મળીને દક્ષિણ આરબમાં મહનપદી ખાતે અને ઉત્તરમાં દિલ્હી ખાતે કામ શરૂ કર્યું હતું તથા જુહાપુરા પ્રતિમાં કર્યા હતા. બી. સી. ઇ. તદ્દન નિરોધે આ રસી લીધેલી વ્યક્તિને જુહી રાખવાની જરૂર પડતી નથી. ત્યાંપર ૨૫માં એ જાણે આપવામાં આવે તે ક્ષય-રોગથી-યતાં મૃત્યુની સંખ્યા ખૂબ ઘટી જાય છે. રસીની અસર ૪-૫ વર્ષ સુધી રહે છે.

—નરસિંહ મુ. શાહ

લંકાનું પુણ્યગિરિ શિખર

જગતસરનાં અત્યંત પ્રાચીન રચોમાં લંકાદીપના 'પુણ્યગિરિ' પવનનું નામ મારણ છે. આચારે 'કિંકરસ પીઠ' (આદ્યમનું શિખર) તરીકે જાણખાતા એ ગિરિશિખરને હલ્લેખ છે કે ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વેના પોરાણિક ગ્રંથોમાંથી પણ મળી આવે છે, એટલું તે પ્રાચીન સમયે પણ નિખર્યાત હતું એટલું એ પુરાણ છે એટલું જ ન રમણીય છે; ને અનેક ધર્મના અનુયાયીઓનું એ યાત્રાનું ધામ છે.

મખવાન છુદ્ધે આ પુણ્યગિરિના શિખર પર બેસીને ધર્મપ્રદેશ કર્યો હતો એવા 'મહાવંશ' નામના સિંહાલી ગ્રંથમાં હલ્લેખ છે. એ શિખર પર જોમાં ચરણનું નિશાન પણ છે. પરંતુ બીજા ધર્મો પણ એ પવનિહ્ન પોતાના ધર્મગુરુનું હોવાના દાવો કરે છે.

એક ઇતિહાસની પણ પહેલાંના કાળના પ્રત્યેતિહાસિક માન-વાઓએ એ પવનની કાઠીઓમાં ભ્રમણ કરેલું છે, તે જોમાં જમ્મરનાં હાથિયારો અને ચોંભારે ત્યાં મળી આવવાથી સાબિત થાય છે. ઈ. પૂર્વે ૬૦૦ વર્ષે લંકાના આદિરાસીએ પર સિંહાલીઓએ દુખલે કર્યો ત્યારે એ આદિરાસીઓએ આ રચોને આદિરાસી લીધી હતો.

હવેપણ તે સિંહાલીઓના આદિ પુણ્ય વિષય મતરખંડને ત્યાગ કરીને નીકળ્યા ત્યારે ક્યા દેશમાં જઈ તેની મુજબજુમાં હતા, પરંતુ લંકા પાસે આવતાં આ પુણ્યગિરિની અનુપમ રોસા નિહાળીને ત્યાં જ વસવાટ કરવાને એમણે નિર્ણય કર્યો.

૧૪મી સદીમાં મુસ્લિમ પ્રવાસી ઇબ્ન બતુતાએ દરિયામાંથી એ જ શિખર જોયેલું. વર્લ્ડના તથા અરબ મુસાફરો પણ એ શિખર જોઈને જ લંકાને કિનારે વહાણે ઉતારી લાવેલા. પછીથી અચારે અચાર ખાસાત્તી સાલંકા આવતા ત્યારે પુણ્યગિરિની યાત્રા કરીને જ નવતા.

એ શિખર પર પડેલાં પત્રોનાં વિષે જુહી-જુહી માન્યતાઓ પ્રચ-લિત થઈ છે. ૪મી સદીની એક હરતપ્રતમાં કોત્તું લખાયું છે કે 'એ શિખર પર પડેલાં 'આદ્યમનાં પગલાં'નું રક્ષણ કરવા માટે ભગવાન ઈશુખરે તે એ ફિરસ્તને ખાસ ત્યાં મોકલ્યાં હતાં પરંતુ એક રોકો લીધી ત્યાં ગાદ એલેકઝાન્ડ્રિયાના કુસતિપે ફેરિને આ માન્ય-તાને ઉત્કાર કરીને બંદરે કર્યું કે 'ભગવાને રક્ષેગાથી હાંધી માટેલા રોતાને એ પત્રમાં પાડેલા છે।' છતાં અરબો તે અચારે લંકા આવે ત્યારે એ 'બાબા આદ્યમ'ની યાત્રા કરવા શિખર પર ચઢતા ન.

આજે અંધેશમાં એને 'કિંકરસ પીઠ' કહે છે, પરંતુ અનેક ધર્મો-ને એ શિખર પર ફાંચે હોઈને રહેક ધર્મ પ્રમાણે એને જુહાં નામ મળેલું છે. ઇતિહાસો એને 'બાબા આદ્યમની ઉકરી' કહે છે, ને માને છે કે બાબે ફિરોસગાંથી આદ્યમને રવાનગી મળ્યા બાદ તેમણે આ શિખરને જ પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું.

અસલના ખિસ્તીઓ એને 'સેન્ટ ડોમસનું ધામ' માનતા હતા. હિંદુઓએ એનું નામ 'રવશરિદાલુ' પાડયું છે. એ શિખર પરનું એકેએક વૃક્ષ ઉપરના મંદિર તરફ જુલું છે અને આ હુંમરના જ કાંક વિચારમાં દાખીએ પોતાના અંત સમયે મરવા માટે આવે છે એવી એમની માન્યતા છે.

(લેકનાં)

જગતના એક ખંડસમૈત

વિષયાત આરોહિયન ખેલાડીઓ કેમ મિલર અને બ્લિંકરને 'ક્રિકેટ ફેવર' નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં જગતના સર્વેએ જૈંસમૈતની એમની શક્તિ પ્રમાણેની નાગવર્ણ રત્ન કરવામાં આવી છે. એ નક્કી કરવા માટે એમણે કેટલીક કસોડીઓ કરાવી હતી ને એમાંથી કેટલીયે બનાર સત્તર જૈંસમૈતો તેમણે ચૂંટી કાઢ્યા છે. આ કસોડીમાં તેમણે નીચે પ્રમાણે ગુણ આંક્યા હતા:

કુદલ્તી શક્તિ અને સામજ	દરેકના ૧૦-૧૦
નિર્ણય અને એકાગ્રતા	" ૮-૮
નૈતિક હિંમત અને શારીરિક આરોગ્ય	" ૬-૬
સારીરિક હિંમત	" ૫

આમ પર ગુણ ગતા હતા એ પછી જુહાંજુહાં વર્ષોમાં મદાન મળાએલા ખેલાડીઓના રનને સરવાળો કરી, તેની સરેરાશ કાઢી તે મુખ્ય તે તે ખેલાડીઓ ગુણ પ્રમાણે નીચેના ક્રમમાં આવે છે:

(ઓક્ટોબર ૧૯૫૦) ૩૪૬

(નામ)	(શ્રુલ)	(રન)	(સરકાર)	(રથાન)
ઝેડમેન	૪૯	૨૭૮૫૧	૯૫-૭૦	૧
ઝેડસ	૪૭	૫૨૮૯૬	૩૯ ૫૫	૧૪
હોબસ	૪૭	૬૧૨૩૭	૫૦-૧૫	૭
નમ રજીસ્ટરસિલ્ક	૪૬	૨૪૬૯૨	૫૩-૩૬	૪
હેમન્ટ	૪૬	૧૦૩૭૨	૫૬-૧૦	૫
મેકાઈની	૪૫	૧૧૦૦૩	૪૫-૮૭	૧૦
હટલ	૪૪	૧૪૮૫૨	૪૦-૪૧	૧૩
સરકારી	૪૪	૫૦૧૨૫	૫૨-૦૦	૬
ટુપર	૪૩	૧૭૧૫૦	૪૫-૦૧	૧૧
ફુલીપસિલ્ક	૪૩	૧૧૩૦૬	૪૯ ૧૭	૮
કોમ્પટન	૪૩	૧૮૬૫૬	૫૬-૪૨	૩
ઝેડસ	૪૨	૧૫૮૨૪	૩૪-૨૩	૧૬
ઝેડકેરન	૪૨	૨૨૩૩૩	૩૪-૨૦	૧૫
લેર્સ-ડ	૪૨	૩૩૫૬૪	૪૦ ૭૧	૧૨
ગેઝલ	૪૧	૧૧૬૫૧	૪૨-૩૯	૬
વોલ્સફર્ડ	૪૧	૧૩૬૧૬	૧૫-૧૮	૨
મોરિસ	૪૧	૧૭૩૧૬	૨૬-૧૪	૧૭

ફુલીપસિલ્ક બિલે લેખકો આ પ્રમાણે લખ્યું છે: 'અમારા અભિપ્રાયે ફુલીપસિલ્કની એક કુશળ બેટુડમેન તરીકે બેટુડમેની હદર થઈ નથી, કારણ કે ૧૯૩૦માં તેમણે મેળવેલી સિલ્કિ ઝેડમેનની સિલ્કિ સાથે સમાવેશ બની ગઈ. બે બેટુડમેન આરોગ્યના કારણે ફુલીપસિલ્કને ૨૬ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થઈ ન પડ્યું હોત તો એના બિનખાત કામના ધોરણે એ અવશ્ય પડેલે હોત.' (સોલનાઈ)

દરિયામાં ડુંગર
અમેરિકી વૈજ્ઞાનિકોએ એપ્રિલ ૮, ૧૯૦૦ કુર ડોલે ડુંગર રોપી કાઢ્યો છે. પહેલું સ ગર સફરીયા નાસાયા અને રથાન આપતા નથી અને પહેલું ચઢાવના રોપીને બેના પર હી ચડેરો નહિ આ નવા ડુંગરાની ટોચ પ્રસાત મહા માનવની સપાટી દેહજ ૩,૬૯૦ ફૂટ નીચે આવેલી છે અને એ કાની રાહોર ટાપુ બાની દરજી પચિમે છે. અમેરિકાના યુના રાજ્યોના સા વરમાક અને દરિયાની સંરોધન

નાવ 'એક્સપ્લોરર' તરફથી, રોપખામાં આવેલો આ ડુંગર, પ્રસાત વિસ્તારમાં ધરતીકેપો અને માસા મુલ્તાં બનીગોબેના પ્રવાહોનાં સંબંધિત કારણોને અભ્યાસ કરવામાં જરૂરતર-વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને ખૂબ જ બહુવાનિય થઈ પડશે.
સાગર તથિયાની રથાની માદિતી આપતાં કાંડાખા પક બેચ મારફતે મેળવવામાં આવેલી મેચી પરથી 'એક્સપ્લોરર'ના વૈજ્ઞાનિકો ભળાવે છે એ આ ડુંગર રોપાનગિયા પરથી રીપો ડોલે પડે છે. એ રથેલે દરિયાની કાંડા ૧૨,૦૦૦ ફૂટ નેહી છે.
તાલેતરમાં પ્રસાત દરિયાના આ ન વિસ્તારમાં રોપાએલા એક ફૂટ નેહલા ડુંગરોમાં આ ડુંગરાની રોપ છેલી છે. (યુસિસ)

મેચડા 'ટોચ'વાળી ગોળી
કમ, અમુક પ્રકારના તાવ, ખરજી અને ચામડીનાં બીનાં દરો માટે એક બનેલ 'મેચડી ગોળી' અમેરિકન તબીબી વિદ્યાને રોપી કાઢી છે. દરડી આ ગોળીને ગળી ભય કે તાલ ન એને કોમો એક 'ટોચ' ગળી ભય છે; ને પછી ૪-૬ કલાકે આપોનાય એ ન ગોળીમાથી એને બીને 'ટોચ' પછી સાંપડી રહે છે. આ રીતે ગોળીની અસર લાંબા સમય સુધી રહે છે.

મેચડા ટોચવાળી આ ગોળીનો 'મેચ' એ છે કે કેને એક બ. કારનું પડ દોષ છે તે પેટમાં ભતાની સાથે ન ભાગળી ભય છે અને એની અંદરની કપાની અસર પેટ કપર થવા માટે છે. કપાના થોડા ભાગ પછી ગોળીની અંદર વળી બીજું એક પડ આવે છે. બદલના પડના કારનાં અંદરનું આ પડ બહુ પીચીધીસે એમણે છે એટલે એ બીન પડની બીતરમાં રહેલી કપાની પેટ કપર અસર થતાં પડેલાં થોડા કલાકો નીતી ભય છે.

ન્યૂ જર્સી રાજ્યમાં બ્રુક્લીનક શહેરની રોરિંગ કોપીરિયનની પ્રયેક્ષણોમાં મદિનાએ સુધી સંરોધન થયા પછી આ ગોળીની રોપ થઈ છે. આટલે દુલે એ આખા રેશમાં ગતો શકે છે.
આ ગોળીની અંદરનો મુખ્ય પદાર્થ 'કોષ્ટાસિટ્રેન' નામે બોળવાળા છે. હંદવના દવાખાના રોપ કપર આને અમેરિકન કારકોરો ને 'બીરોક' દવાઓ સુધી રેશ છે તેમાં આ પદાર્થ સોધી વધુ અસરમરક છે, એવું તબીબી અહેવાલો સૂચવે છે. (યુસિસ)

અમેરિકાની દુન્ય-ધંધા રાજાઓ
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ કૉમેસેર્સ, ૧૯૧૭માં કોષ્ટાધંધાની સિસ્ટમનો કારકોર પમાર કર્યો છે. તેની રૂબે આને તેનાં અડતાલીસે રાજ્યોમાં વિવિધ ધંધાનું સિસ્ટમ આપવી રાજાએ આલે છે, જેમાં કપલાખ વિદ્યાઓ-ઓ સિસ્ટમ લે છે. ન્યૂવાન ડોસ્કા-ડોસ્કો તેમાં બેની, બાપારખજીનું જ્ઞાન, કોષ્ટાધંધાની દુનરી તાલીમ, ચંદ્ર બંધરમાં, મેડરોનું કૈવ કામ, પડિયાલ-કામ, મોષોકામ, બાંકિયારું, દેરીનરેશન, રેડિયોની બનાવટ તથા રીપરકામ, રથાપત્ર અને વાનુશીએ, કૌનિયરની આદીઓ. કારવાનું કામ, આદિ અને કવિષ દુન્યધંધાનું સિસ્ટમ મેળવે છે. જેમાંથી મેન્યુએશન મળ્યે તે રાદેશી રજતાં થઈ શકે છે. બાનુના વિચરમાં એવી એક સામોગા નીનજીની મેડરની રથનાનું સિદ્ધાંત અપાઈ દુર્ગમ્ય છે. આવી રાજાએના વર્ગો આખા સમયને માટે, અગર 'વાટે ટાઈમ' પછી ચલાવવામાં આવે છે. હવેસાં, રેડીકો રાજાઓમાં તો, ઓડોને માટે રાજના વર્ગો પછી દોષ છે. (યુસિસ)

Our Friends Abroad

[જનજીવનના સાધનો પત્રિકા-વિભાગ]

આ પત્ર મેળવનાર: ચંપકલાલ સાહુ, ૬૩૪ પાટણદેવી પોળ, અમદાવાદ

પ્રાગ, ૨૬મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૯

પ્રિય મિત્ર સંપ્રદાસ,

આજે હું તમને અમારા રાજિદા છવન, રાજકીય નેતાઓ સાથેના અમારા સંબંધો તથા અમારા દેશમાંની સાંસ્કૃતિક રાજકીય પરિસ્થિતિ વિષે કાંઈક કહેવાઈએ છું. અમારા આવાપરે સેન્સેટિવ થયે વિષે બારોસો ન હોવાથી હું તમને આ માર્ગે લખું છું.

અમારા દેશમાંની રાજકીય પરિસ્થિતિને તમને અજાણ જણાવ આવી તે માટે મારે તમને ૧૯૪૫ પછીના—એટલેકે બીજા મહાયુદ્ધ પછીના CSR (સોસાયલિસ્ટ) ના રાજકીય પ્રવર્તનના સમજાવવાની જરૂર છે. એમના અંતરમાં માર્ક્સીસ્ટ લોકો મળી રહેવાના સમયે લડવા હતા: (૧) CSR ના પ્રદેશમાં (૨) ન્યાય બારે હાથિયારો ન વાપરી શકાય તેવાં ભૂમિ, સાર્વજિક ખેતરોમાં (તાની ટોળાઓ રૂપે), અને (૩) 'પરદેશમાંની એક આંદોલન' નામે જાણવાતી અમેરિકન, બ્રિટિશ તથા રશિયન 'આંદોલન' રૂપે તે તે દેશોમાં.

બીજા મહાયુદ્ધની પહેલાં જે રાજકીય CSR ને દોરવા હતા તે નેતાઓ યુદ્ધ દરમિયાન તેમજ તે પછી ૧૯૪૮ સુધી પણ મોટે ભાગે તેની નીતિ અને વહીવટનું સંચાલન કરતા હતા. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૫ના યુદ્ધકાળ દરમિયાન CSRનું અસ્તિત્વ નાબૂદ નહોતું થયું; તે માત્ર કમ્યુનિસ્ટોમાં હતું અને તેના નેતાઓ દરમિયાન હતા.

૧૯૪૬ માં એક સામ્યવાદીઓ મુંડળીમાં હત્યા, કેમકે લોકો સામ્યવાદ ને U.S.S.R. માં ગાનતા હતા. પરંતુ પછી લોકો સામ્યવાદના વિચારોથી બીજાજ રાષ્ટ્રિયવાદી થઈ ગયા કે સામ્યવાદીઓ આમાંથી પણ કંઈક અને પોતાનું કંઈક હાંસલ કરવામાં હિંસા મહદંશે વળી હોય તેને તેઓ જ તેમને વિચાર નથી. પરિણામે સામ્યવાદીઓએ જેનું કે બીજું મુંડળીમાં તેમની સિતિ કાયમ નહિ રહે.

મુંડળી ૧૯૪૮ના મે માસમાં થવાની હતી, છતાં ૧૯૪૮ના ફેબ્રુઆરીમાં સામ્યવાદીઓ-મોરોના હુકમ પ્રચાલિત-હિંસાને ઉપયોગ કરીને બધી સત્તા મેક્સિકોના રાષ્ટ્રપતિ અને મેક્સિકોની રીતે પોતાના હાથમાં લઈ લીધી. આ હિંસાકારીની લેવારી ૧૯૪૮ના ફેબ્રુઆરી પહેલાં કંઈ દેશમાં આવી હતી હરકે, રાજકીય હિંસા અને ટ્રેડ યુનિયનોની બધી મુખ્ય નગમિયાં સામ્યવાદીઓ માટે રૂપી લેવામાં આવી હતી. પાલ્મિરો-ટોર્ગે કહેલા વિરોધ બીજા-અસર-કારક નીકળ્યો. મુખ્ય પ્રધાન જે બીજા સામ્યવાદી હતા તેમના ઉપર અત્યંત હુકમો કરવામાં આવ્યા, કાંતિના આ પ્રયત્નને સંપૂર્ણ મદદ કરવાનું મોરોનાનું વચન હતું.

૧૯૪૮માં પ્રાચીન મેક્સિકો માટે બીજા મહા માર્ગ ન હતો. પ્રમુખ ડૉ. ઈ. બેરોસ સત્તાદીન બની ગયા હતા અને તેમને દ્રોહ કરવામાં આવ્યો હતો. તે ગાનતા હતા કે અમારું પ્રજાસત્તાક સ્વતંત્ર રહેશે ને રશિયા અમારી બાજતોમાં મારું નહિ મારે. એટલેકે માંચ માસ પછી તેમણે પ્રમુખપદ છોડી દીધું અને ૧૯૪૮ ના સપ્ટેમ્બરની ૩૩ એ તે મરણ પ્રાપ્ત. અને મારીએ છીએ કે તેમનું મોત કુદરતી ન હતું.

જે ન રીતે અમારા વિદેશપ્રધાન બન મસારીક (ડી.ઇ. મસા-

રિકના યુગ) ને CSRમાં તેમજ બધા વિદેશોમાં બીજા લોકપ્રિય હતા તેમને પણ દૂર કરવામાં આવ્યા. આફ્રિકાથી તે બેજ બહેર કરવામાં આવ્યું છે કે તે આપવાત કરીને મરી ગયા. બધાને દેશપરે નહું પડ્યું, ને ઘણીની ધરપકડો થઈ, જેમાંના કેટલાકને ફેબ્રુઆરી પછી દેશમાં દેડે લેવાયા. આ માર્ગ પણ ૧૯૩૯-૧૯૪૫ના ભ્રમન અમલ જેવા ન લાગે છે.

ફેબ્રુઆરી પછી આમ જનતાનું એક મળ્યું એકઠું રાસન બહુ કરવામાં આવ્યું અને કેટલીક વાર 'લોકસભા'થી બનેલી રીતે 'જનસભા' કહેવામાં આવે છે. નહું બધારથી આમલમાં આવ્યું અને કેટલાક વિચિત્ર કાયદાઓ લડવામાં આવ્યા. દાખલા તરીકે પ્રજાસત્તાકના રક્ષક માટે લોકલો બંધનામ પારો. જે પારા અનુ-સાર રાજ્યની સાથે મતલેક કરાવનારાં બધાં ન સમર્થ શિક્ષાપાત્ર મળ્યા છે, અમારા સામ્યવાદીઓ પૈકી કોઈ ને આ કામજ નાંચી બંધ તો મારી પણ ધરપકડ થાય.

ટ્રેડ યુનિયનો, યુવકસંઘો અને વિખ્યાત સોસાયલ જેવાં બધાં બનાવાગ મેંડોળી તથા રાજકીય પક્ષોની પુનર્દેશના કરીને સામ્યવાદી-ઓએ પોતાના કામજ લઈ લીધાં છે. અમારા રાજકીય હિંસામાં તે દબે ક્યો ન ભાગમળવતાં નથી. પોલાંડ, હંગેરી, બલ્ગેરિયા ને રૂમિનિયાના સામ્યવાદીઓએ પણ આ ન રીતે વિજય મેળવ્યા છે.

સામ્યવાદના વિજયની સાથે જ છવનમાંથી કઠોરી નાગરમાં આવ્યું અમારા દેશના આર્થિક પરિસ્થિતિ વળી બરાબ છે. નહાં પાંચરખાંની એક નેડના ૫૦૦ થી ૪૦૦૦ કાફન (એટલેકે ૧૦ થી ૮૦ ડૉલર) બેસે છે; સામાન્ય કિંમત ૧૫૦૦ કાફન (૧૦ ડૉલર) સીનાં પોશાકના ૩૦૦૦ કાફન (૧૦ ડૉલર) અને પોશાકના ૬ લાખ કાફન (૧૦૦૦ ડૉલર બેસે છે. માસિક પગારનું મિત્ર સરેરાશ ૩ થી ૪ હજાર કાફન (૩૦ થી ૪૦ ડૉલર) છે. અને બીજા વસ્તુઓનાં તેથી છે, અને કેટલીક તો સામાન્ય મણસના તદ્દન ગળ બહારની બની ગઈ છે. મુખ્યત્વે કાપડમાં છે. ચૂંટકાને છે તેમ ઘણા બારાબ પાત એવું હતું કે છ માસમાં તો કમસાદ બન્યે. અમે સારા માલ બનાવીએ છીએ, પણ એ બધો તો પરદેશ ચડાવાય છે. અમારા દુરોગોની સક્તિ આપે તો લોખંડના કારે દુરોગોની પાછળ કેન્દ્રિત કરાઈ છે.

પણ સૌથી બરાબ વસ્તુ તો આધ્યાત્મિક અને નીતિ હુદાર-મારી છે. સામ્યવાદી વિચારણા વાળાં ન પુરતો (અને સામ્યવાદી પક્ષની સંચય પછી ન) વેચી શક્યાં. એ પણ આને સમગ્ર બહેર હવન ઉપર હુદાર કરાયે છે. ધર્મ અને વેળાને તે વિરોધક છે. કૌલિક ધર્મ અને આ પક્ષ મચ્યે-એટલેકે ધર્મ અને રાજ્ય મચ્યે આપે એક છૂંચો નિમજ્જ વાલી રહ્યો છે. ધર્મચુકોને પ્રબલોદીઓ તરીકે બહેર કરવામાં આવ્યા છે; ૪૫૫૬૩ માસીની ધરપકડો કરવામાં આવે છે. એમને ને કાંઈ 'અર્થ' સામે તે બધાંની પીછો પડવામાં આવે છે. 'નવત-સંસ્કૃતિ' જેવું ને કાંઈ કહેવાય તેનો અર્થ મચ્છી નાગરમાં આવ્યો છે.

સોવિયેટ સંઘના બધા દેશો, જે તમને લખ્યું તેમ, અલગ પાડી (ઓક્ટોબર ૧૯૫૦) ૩૩૪

નાખવામાં આવ્યા છે. વિદેશનાં કોઇ પ્રકારનાં કે સમાચારી અંદર પ્રવેશી શકતાં નથી. એ બધાં, જે 'શ્રોત્રાદી દેશોનાં મૂલીવાદી બુદ્ધિ' કહેવાય, તેને અમારી સરકાર કંટ્રોલ નથી મળતી. મને લાગે છે કે પશ્ચિમી આધુનિક સંસ્કૃતિ તમારા કક્ષાં જે અમને પહોંચતી વધારે દુષ્કર છે. પશ્ચિમના દેશોના રેડિયો-કાર્યક્રમોમાં વિદેશના નાખવામાં આવે છે. બધાં વિદ્વાનોને પણ સામ્યવાદી વિચાર-સંસ્થાના નડવારી હેતુઓ પાર પાડવામાં જ નેતરવામાં આવે છે.

છતાં સામ્યવાદમાં સારી વસ્તુઓ સામ્યવાદીઓ કહે છે તે પ્રમાણે છે. આ પરિસ્થિતિ તો માત્ર એવા સમાજની એક કક્ષા છે કે જેમાં બધાં સમાન હશે અને કોઇ પણ ભત્રીં ચૂસણની નહિ હોય. એટલે આ તો માત્ર એક 'શિવિત બનનજી' છે-કાવળી રચના નથી. નેતા સમાજ પદને હોવા તો હિંદુઓની પણ કલા-વધી નેહ છે; પરિણામે શ્રીમંતો, સત્તાધીશો, ચૂસણધોરો બધાને દૂર કરવા નેહ છે; ગરીબ તબક્કાના બધા જ ભેરો બૂંસી નાખવા નેહ છે. એ વિચાર સારો છે, પણ હિંદુ અને બાલજીવની એ વિચાર અમલમાં ન આવે તો નેહ એ અંતરું માનું થું. હિંદુઓ દી અંતિમ વિશ્વ નથી, અમારા દેશના બધા લોકો માને છે કે મૂલીવાદ હવે પાછો નથી આવી શકવાનો. તેમને કંઈ માટે મૂળનો નથી અને અમારા ભાદી જોડા છોએ

ઉપર સામ્યવાદીઓ અને બિન-સામ્યવાદીઓના પ્રમાણ વિષે. મિ. ચર્ચિસે કહ્યું હતું કે CSR મા ૧૦ ટકા સામ્યવાદીઓ અને ૯૦ ટકા કાયદો છે. એ ખરું છે. પણ મિ. ચર્ચિસ એ બહો ભય છે કે 'રશિયા ખીલ બધા 'શ્રોત્રાદી દેશો' કરતાં ધણું શાંતું છે.

મુખ્ય કારણ તો એ છે કે આ સામ્યવાદ સામે મેળ કેમ બેસા-અને આવા રાજ્યમાં રૂબ વિના અને પ્રાગાણિક મનથી કેમ રહેવું. મને રૂબ છે કે મારે મેકેશ્વારાધિવાના રૂબ પૂર્વક રહેવું પડે છે. મારે આજુ બપોરું પડે છે તે ભેરે મને દિલથી ધાય છે. ગરીબ બીચારો દેશ! ગરીબ બીચારા દેશો!

મારા પ્રિય મિત્ર, તમારા મુખ દેશના મુખથી રહે અને મને તરત જતાર લખો. તમારો સહૃદય મિત્ર-ભન

તા ૬. મહેરબાની કરીને આ પત્રને સરનામે ઉત્તર ન લખતા; બંને સરનામે લખેને ૧૯૫૦ના નવા પ્રવૃત્તિ અનેક શુભેચ્છાઓ.

વિદેશનાં પ્રમિત્રો

(1) Minoru Takayama, 55 ans, E 1st Sappora, Hokkaido (Japan) Pictures, Photography, Correspondence; (2) Yukio Hasegawa, Kitamotoyuku, P.O. Zone Saitama Pre. (Japan)—18, Correspondence; (3) H. C. Mehta, 109 Mogul Street, P. O. Box 940, Rangoon (Burma)—22, Magazines, Exchange of Views; (4) Pavel Tygl, Mladeza, Okresni Vedeni, Kralice (Czechoslovakia)—18, Correspondence; (5) Skrivan Adolph Prague XII Londynska No. 50, (Czechoslovakia) Stamps, Pictures, Correspondence; (6) Anno Maria Sorinsin, Yllandsgade 22, Rensders (Denmark) Girl—14, Pictures of Stars & Stamps; (7) Costante Gentia, Via Tantiolino 13, Costigliolo d'Hsti, Prov. Hsti (Italy) Man—23, Correspondence; (8) Dasen Ratnayaka, Talagahalena Estate, Kirieffa (Ceylon) Stamps, Photography; (9) Dharmia Heneguma, 33,

Sanjago St Colombo-13 (Ceylon)—18, Stamps, Pictures, Gardening; (10) Mr. Girdharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad-2; (11) Miss A. Regina Ruby, 221 Hospital Road, Jaffra (Ceylon)—15, Photography, Post-cards, Paifriendship (Reference: Mahendra Saurashtri, Bombay-21); (12) Mr. S. E. Karimbhoy, C/o F. E. Karimbhoy, 45, Bazaar St., B.Julla (Ceylon) (143૯૫: જ્યેષ્ઠ મેષાણી-સાખવાદ).

વિદી પ્રમિત્રો

(564) Mahendra R. Patel, C/o Post Master, Sunay, Vir Anand—15, Stamps, Match-labels, Sports; (565) Navinchandra M. Shriv, Jain Gurnkul, Station Rd, Palitana (Saurashtra)—17, Photography, Literature, Life of other countries; (566) Gata K. D., C/o Devjee Khetsi & Co, 116 Chinch Bunder Rd., Bombay 9—17, Stamps, Reading, View-cards; (567) Chaudhul S. Bhatt, 46 Dolat Street, Barghari, Shahpur, Ahmedabad-20, Stamps, Coins; (568) Shah Pramodchandra Vadilal, 143 Doshiwada's pole, Kalupur, Ahmedabad—18, Stamps, Music. (56૯૫: Mr. Girdharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad-2) (569) Gniabshahji B. Dabhi, Dabhi Parmakutir, P. O. Box No 1047, Ahmedabad-2—18, Stamps, Coins; (570) Anilshikumar Manilal Shah, 225 Fatasa's pole, Adasa's Street, Ahmedabad-1—18, Stamps, Photography; (571) Sakar Manilal Mehta, C/o Bhanuprasad Dajibhai Mehta, Jogiwad Tank, Bhavnagar (Saur)—17, Stamps, Science; (572) Kantilal S. Gandhi, Sarangpur, Srikiwad, 11. No. 51/2, Ahmedabad—23, Stamps, Coins, Poetry; (573) Bakul L. Bhatt, Lodhawala Chawl, Mapekwadi, Bhavnagar (Saur)—17, Cricket, Literature, Reading; (574) Parekh Kantilal Jayukhlal, C/o Jaysukhlal 11. Parikh, Sub-division officer, P.W.D., Kathore, Via Sayan—18, Stamps, Coins; (575) Harishakant Baxi, Baxi Street, Rajpipla, Via Ankleshawar—19, Swimming, View-cards, Sports, Cinema; (576) Bipin, C/o Vinod D. Shah, Near Tarkas Bhawan, Gundi's St., Relief Road, Ahmedabad—18, Coins, Penpales; (577) Vinodchandra Ratilal Parikh, Darbar Rd., Opp. V.J. Library, Rajpipla—17, Stamps, Coins; (578) Dr. B. C. Gandhi, L.C.F.S., 46, 2nd Carpenter Street, Khetwadi Main Road, Bombay-4, Penpales; (579) Vinodkumar Z. Meghani, Maghani Kutir, Plot 1165 B, Sir Pattani Road, Bhavnagar (Saur)—16, Stamps, Science, Autographs, Politics, (580) Manoj Solanki, Solanki Studio, Opp. Dr. Lalubhai's Building, Rajkot (Saur)—17, Photography, Coins, Literature; (581) Mansingh Lakshmidas Bhatia, Manoo Mansion, 3rd Floor, 477, Sandhurst Rd., Bombay-1—19, Stamps, Coins, Photography. (૫૬૯)

આશા, પાસા, અમન, જળ, ડમ, દોકોર, કુનાર,
એનાં ને હેય આપણાં, સર્પ, સાવળ, સોનાર.

અંબાસંકર સેતલવડ અઘડાવાળી કાંદના
ન્યાયાધીશ હતા ત્યારે એક લશાષિપતિના
કુટુંબમાં નારસાની વંશરત ભરી. ઉંઘસાંદની
તુલના કાંડા મરડવાના ઉંદાદે એક પશુધાર
એક લાખ રૂપિયાની લાંચ તેમને આપવા
આમો. અંબાસંકરે પસોને ના કહી, ત્યારે
પેસો આપનાર બોલ્યો: 'સાહેબ, મારા ભેગો
કાંઈ લાખ રૂપિયા આપનાર ફરી નહિ મળે.'
સાંતિથી સેતલવડે જવાબ આપ્યો, 'તારા
ભેગો લાખ આપનાર તો કદાચ મળશે, પણ
મારા ભેગો ના કહેનાર તો નહિ જ મળે.'

અને કાર્થી રાખડ: કૂંડી-કૂંડે ભેગો નામે
ખાડિ; પહેલા ધોળું નાના કુંડ જેવું વાસણ;
નાનો હવાડો; વીસની રૂંપયાનો સંકેત;
ખિસ્લીદેહાની રગતની ગળી.

અણિત-ગમતાર: એક ત્રિયંકી સંખ્યા લો.
લા.ત. ૧૩૪.૬૬૬ એની એ સંખ્યા ફરી જ મળી
જાણું લગી. એટલે ૧૩૪.૬૬૬. આ હ-અંકી
સંખ્યા લગી, ૧૩૪૬૬ ૧૩૪૬૬ નિ:શોષ લગી
સાકાચ, ફરી એ હ-અંકી સંખ્યાના અંકોના
ક્રમ ઉલટાવીને લખી એટલે ૬૬૪૪૩૨. આ
સંખ્યા પણ કપર પ્રમાણેના દરેક માન્યથી
નિ:શોષ લાગી શકાય છે. (મૂળજી ભેદુ ભેળી)

કોનાં આંસુ દુનિયાનું રોષ સંતુનાશક
છે, અને તે એટલું જલદ છે કે હ બલરમજી
પાણી નાખીને તલન મેંદ જનાથી નાખેલાં
એકાદ છોકરીની આંસુ પણ સંકેતો સંતુના-
ના નાશ ફરી રહે છે એમ કહેવાય છે.

દુનિયાભરમાં દૈનિક છાપાંબિને: કુલ
ફેલનો દરરોજના લગભગ રૂ. ૬૦,૦૦,૦૦૦
છે; ૧૬,૦૦,૦૦,૦૦૦ સેટિંગો સેટ છે અને
૪,૪૦,૦૦,૦૦૦ કપારાંત સિનેમાથો છે.

હેરાદેશની ખાસ નિષરે
અખરખ: હિંદ ચોખા: ચીઠ
કેપો: જંગાલકા હીરા: દહિયુ આફ્રિકા
કોકો: ગોલ્ડ કોરેટ કપાસ: અમેરિકા
સોરડી: કપૂલા રેરામ: ભાપાન
દર: કાંતર રણર: કલાચા
કાંકી: આર્જિન રાણ: બેગાલ
સા: ચીન ખેડિનગ: સંકેત
તમાકુ: અમેરિકા તાંબુ: અમેરિકા
ધડ: અમેરિકા રૂબું: યંકલિકો
સોનું: ફ્રાન્સવાલ લોડું: અમેરિકા

કહેવતોના અર્થ: 'અરમ બારી ને ખિરમાં
ખાલી' - વજર પેસે ડોળ કરવા ચિંચેની, વજર
આવડતે હોશિયારીની શોધી કરવા મટિની,
કે ખેડિા દંડ કરવા હંપર ગુપાલંચ આપવી,
આ કહેવતને મળી, એટલી બધી કહેવતો
આપણી બાપામાં છે કે થોડી ધીમર
ચિતાર આવે છે કે આપણી પ્રમથાં એ કપણું
શું એટલું બધું બ્યાપક હશે કે આટલી બધી
કહેવતો પડી હશે? જુઓ: કાલો ચણો ને
મામે ધણો; મુઠે ચોપડવા તેલ નહિ, ને
ટેલીએ દીવા કરો; નામ રાખ્યું ધનાશા, ને
ધરમાં દાંદલાં કુટલી કરે; ફૂલીબાળી ફૂલ, ને
ધરમાં ન મળે પૂજા; દખાડેલ ને માંદે પેા; નામ
મોટાં ને દરોન ખોટાં; રોજામ સાલ-
તડાની, ને દસળ બાઝબાંભનો; જાટક પાર-
ખની, ને ભલ દંભમની; જામ જોખા, ને
વહુને ધરચોલું મેઘએ; ધરમાં આડી શેરીની
કોરે(પૂજ), ને જાહાર મૂઠા મરડે; જલનારીના
કીકરા ને નામ પાડ્યું જુલાળખાં; મિર્વા
કોડિયાં ચાટે ને બીબીને ફૂલેલ મેઘએ; જાયા
દુકાન ને ફિર્કાં પલ્લાન; ઉપર વાધા ને માંદે
તામા; તમાચો મારીને ચોં લાલ રાખ્યું;
અપૂરો યંદો હલકાય; પેટમાં પૂગકું પાણી
નહી, ને નામ માંદે દરિયાવખાં; દાહબાઈ
સુદારાડી, ને કાખમાં જુવારડી (સાવરણી);
પાસે ન મળે મોડી ને બીખા બલર દોડી;
ધરમાં દાંદલાં કુટલી કરે, ને જાહાર લાલજી
મણિયાર; જાહડીને જાહેરું નહિ, ને ખરો
ધોકાનાં સાટાં કરે; જાહડીને જાહેરા દેખાય,
ને વહુને જોખા સાડી જોઈએ; ધરમાં ફેરે જો-
વીસ હાથેને જાહાર જાપ આલીસાવાળના;
કુલકુટાકિયા ને ફાંટમાં લાણાં,
થેર આવે ત્યારે કલેડાં કાણાં.
કાલી કકરાઈ ને ફાંટમાં લાણાં,
સુતે ત્યારે ભેટ જાળનાં.

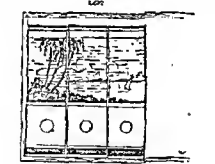
(એટલે કે સુવા માટે મોટી સરખી થે ન
દોઈ ભેટ તરીકે જાહેરું કપડું પાપરસ પડે.)
એક ઝોસ(અટી તેલ)ના એક અખરખ
ભાગના ત્રીસમા અંકસનું પણ વજન કરી રાકે
એવા આંતિનાજીક ત્રામવાની વંચના અબે-
રિકામાં થઈ છે. આ ત્રામનું લેણકુંજનનું
જનેલું છે અને વાતશ-ચતા (વંધુઓ)ના જ
કામ કરે છે. આ ત્રામનું અણુરાકિના પેસા-
નિકોને વાદજાર યશે. (યુસિસ)

નગારે એ દુનિયાનું પહેલું વાઘ છે.

કલાકલિકા: આડિત લખરથી
તમે કહેશો કે આ ખાડિયો ને
કલમહાન હશે. પણ ના; એ
છે. 'ચૂંચી પીવાની તેજાક
અને ભંગળી રાખખાનાં
ભપાનીઓનાં સા-
ખનો, અને કલા-
શોખી જાપાનીઓ
જેવી ચીજને
પણ રાખમા-
યાં વિના
કેમ રહે

કહેવાય છે કે આખીને મુલાયમ કરવામાં
કાકડી કપાશો છો. કાકડીનું પળીકું કાપીને
મહેસા, મરદન મગેરે પર ધરડીને ટુકાવા ફેલું.
આ રીતે મહીનો-ખાસ કરવાથી આગાડીને
આરોગ્ય ને ઝોજન મળે છે. વળી છાલ સાથે
કાકડી ખાવાથી વાજ પર ચાગ આવે છે.

અસરાર્થી પર કેમખજ મોકલાવી પહેાળો
પીકેની કોઈલોને, કમદરવાલીધામિના સરખ-
તાથી થોમપરથાને પાણી ખૂબી સાકાય એવી
એક કલાત્મક યુનિવર્સ. એક મોડું સુંદર દર-
ચિત્ર કોઈ છાપા કે ન્દતા ફર્નિચરમાંથી કાપી
સાદો પછી તેને, તે કોઈલોની પીંડના માપના
છાપા પછી રૂપે કાપી, કમળદ ફાંડોની પીંક
પર, એકેક કરીને કમ વાર ઢોડી દે; નેથી
દુરથી સર્જન દર-ર દેખાયે, અને કોઈ ફાઈલ
આડીઅવળી શુકારી હશે તેા દરખમાં ૨૪
પડીને એ ખામી તરત તરી આવશે.

નાજવામાં આવ્યા છે. વિદેશનો મોટા પ્રકારનો કે સમાચારો અંદર - પ્રવેશી શકતાં નથી. એ બધાં, જે 'હોલકાઈદો' દેશોનાં મૂળીવાદી લુ- કાણું' કહેવાય, તેને અમારી સરકાર હંમેશ્વા નથી માનતી. અને લાગે છે કે પશ્ચિમની આધુનિક સંસ્કૃતિ તમારા કરતાં થી અમને પહેલેની વધારે દુર્બલ છે. પશ્ચિમના દેશોના રેડિયો-કાર્યક્રમોમાં વિદેશી નાજવામાં આવે છે. બધાં વિદ્યાર્થીને પણ સામવાદી વિચાર- સરણીના જવાબદાર હોવા પાર પાડવામાં જ નેતરવામાં આવે છે.

છતાં સામવાદમાં સારી વસ્તુઓ સામ્યવાદીઓ કહે છે તે પ્રમાણે છે, આ પરિસ્થિતિ તો માનવીના સમાજની એક કસોટી છે જેમાં જ્યાં સમાન દરો અને કોઈ પણ ભત્રીજા વ્યવસ્થા નહિ હોય, એટલે આ તો માનવ આંતરિક બળશક્તિ' છે-કાયમી રમના નથી, નવો સમાજ ધડેલા હોય તો દિસાઓની પણ ચચા- વની નેહ છે; પરિણામ: શીંગેતો, સત્તાધીશો, વ્યૂષ્ણોનો બધાને દૂર કરવા નેહ છે; ગરીબ તબક્કાના બધા જ એકો બંસી નાજવા નેહ છે. એ વિચાર સારો છે. પણ દિસા અને બળશક્તિની એ વિચાર અમલમાં ન આવે એ નેહ છે એમ હું માનું છું. દિસાને કદી અંતિમ વિચાર નથી, અમારા દેશના બધા લોકો માને છે કે મૂલીકાં હવે ધોર નથી આવી શકવાને. તેમને કોઈ માર્ગ મૂકે નથી અને આશા છેડી મોકા છોડે

છેવટે સામ્યવાદીઓ અને બિન-સામ્યવાદીઓના પ્રમાણુ વિષે, મિ. અચિંદે કમું હવે કે CSR માં ૧૦ હજાર સામ્યવાદીઓ અને ૬૦ હજાર કાયદો છે. એ ખુબુ છે. પણ મિ. અચિંદે એ બહો નય છે કે રશિયા બીજા બધા 'હોલકાઈદો દેશો' કરતાં યહુ મોટું છે.

મુખ્ય કાંચકા તો એ છે કે આ સામ્યવાદ સાથે મેળ કેમ બેસા- ટ્વો અને આવા શત્રુઓમાં કેમ વિના અને પ્રામાણિક મનથી કેમ રહેવું. અને જેમ છે કે મારે યોદ્ધાશાવિધ્યામાં કેમ પર્યંક રહેવું પડે છે. મારે આવું લખવું પડે છે તે માટે અને દિલથી થાય છે. ગરીબ બીચારો દેશ! ગરીબ બીચારો દેશ!

મારા પ્રિય મિત્ર, તમારા મુખ્ય દેશમાં કુવેળી રહેો અને મને તરત જવા દો. તમારો સહૃદય મિત્ર-ભવન તા. ૩. મહેરબાની કરીને આ પત્રને સરનામે જતાં ન લખવા; અને સરનામે લખીને ૧૯૫૦ના નવા ત્રવેરી અનેક શુભેચ્છાઓ.

પરદેશના પત્રમિત્રો

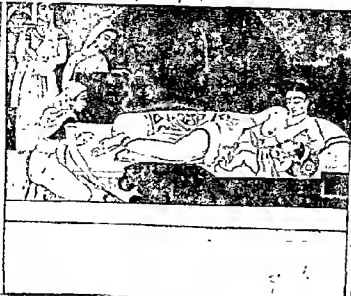
(1) Minoru Takayama, 55 ane, E 1st Sapporo, Hokkaido (Japan) Pictures, Photography, Correspondence; (2) Yukio Hasegawa, Kitamotoyuku, P.O. Zone Saitama Pre. (Japan)—18, Correspondence; (3) H. C. Melita, 109 Mogul Street, P. O. Box 940, Rangoon (Burma)—22, Magazines, Exchange of Views; (4) Pavel Tygl, Mladeza, Okresni Vedeni, Kraslice (Czechoslovakia)—18, Correspondence; (5) Skrivan Adolph Prague XII Londynska No. 50, (Czechoslovakia) Stamps, Pictures, Correspondence; (6) Anne Maria Sorinsin, Yllandsgade 22, Rensers (Denmark) Girl—14, Pictures of Stars & Stamps; (7) Costante Genta, Via Tantolito 13, Costigliole D'Alsti, Prov. Asti (Italy) Map—28, Correspondence; (8) Dasea Ratnayaka, Talagahabena Estate, Kirielia (Ceylon) Stamps, Photography; (9) Dharma Heneegama, 33,

Santiago St. Colombo-13 (Ceylon)—18, Stamps, Pictures, GarJening; (634) Giridharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad-2; (10) Miss A. Regina Raby, 221 Hospital Road, Jaffna (Ceylon)—18, Photography, Post-cards, Peifriendship (Reference: Mahendra Saurashtra, Bombay-21); (11) Mr. S. L. Karimbhoy, C/o F. E. Karimbhoy, 45, Bazaar St., Battala (Ceylon) (16) બેચ: જ્યેત મિયાણી-આવનગર).

હિંદી પત્રમિત્રો

(564) Mahendra R. Patel, C/o Post Master, Sunar, Vir Anand—15, Stamps, Match-labels, Sports; (555) Nivinchandra M. Shah, Jain Gurukul, Station Rd., Palitana (Saurashtra)—17, Photography, Literature, Life of other countries; (566) Gula K. D., C/o Devjee Khetsj & Co., 116 Chinch Bunder Rd., Bombay 9—17, Stamps, Reading, View-cards; (567) Chandulal S. Bhatt, 46 Dolt Street, Barghari, Shahpur, Ahmedabad-20, Stamps, Coins; (568) Shah Pramodchandra Vadilal, 118 Doshiwada's pole, Kalupur, Ahmedabad—18, Stamps, Music. (634) Mr. Giridharilal Shroff, 711/3, Sakar Bazar, Ahmedabad-2 (569) Gulab-Juhji B. Dabhi, Dabhi Parm-kutir, P. O. Box No 1047, Ahmedabad 2-18, Stamps, Coins; (570) Amishkumar Manilal Shah, 225 Fatasa's pole, Adasa's Street, Ahmedabad 1-18, Stamps, Photography; (571) Sagar Manilal Mehta, C/o Bhanuprasad Dajibhai Mehta, Jogiwad Tank, Bhavnagar (Saur.)—17, Stamps, Science; (572) Kantilal S. Gandhi, Sarangpur, Sarkiavad, H. No. 51/2, Ahmedabad—23; Stamps, Coins, Poetry; (573) Bakul L. Bhatt, Lodhawala Chawl, Manekwadi, Bhavnagar (Saur.)-17, Cricket, Literature, Reading; (574) Patekh Kantilal Jaysukhlal, C/o Jaysukhlal H. Parikh, Sub-division officer, P.W.D., Kathore, Via Sayan—18, Stamps, Coins; (575) Harishankant Baxi, Baxi Street, Rajpipla, Via Ankleshwar—19, Swimming, View-cards, Sports, Cinema; (576) Bipin, C/o Vinod D. Shah, Near Tarkas Bhawan, Gund's St., Relief Road, Ahmedabad—18, Coins, Puppals; (577) Vinodchandra Ratilal Parikh, Darbar Rd, Opp. V.J. Library, Rajpipla—17, Stamps, Coins; (578) Dr. B. C. Gandhi, L. C.P.S., 46, 2nd Carpenter Street, Khetwadi Main Road, Bombay-4, Puppals; (579) Vinodkumar Z. Meghani, Maghani Kutir, Plot 1165 B, Sir Pattani Road, Bhavnagar (Saur.)—16, Stamps, Science, Autographs, Politics, (580) Manoj Solanki, Solanki Studio, Opp. Dr. Lallubhai's Building, Rajkot (Saur.)-Photography, Coins, Literature; (581) Mansingh Lakshmidas Bhutia, Manoo Mansion, 3rd Floor, 477, Sandhurst Rd., Bombay-4—19, Stamps, Coins, Photography.

(મણ)

માધવના ચિત્રમંડોલ : શાળાના બાળકો માટે (વિશેષ પિતૃત્વ સમયે) આ બેકમાં આવેલ છે.)
 ના તથા ચિત્રમંડોલ : શાળાના બાળકો માટે

અને . . . અમારા મિત્રને આશ્ચર્ય થયું!

ગ

યે મહીને આ સમયે (પૃષ્ઠ ૫૨) અમારા આશ્ચર્યની એક વાત અમે લખી હતી કે, જ્યારે જ

મળતી ૧૯૪૯-૫૦ની મળેગ હાઈકોર્ટની સાથે, અમારા તરફથી સરતામાં મળતો ૩૦૦મેા એક લેવાની અમારા એક માલકે ના પારી, અમે દર્શાવેલા એ આશ્ચર્ય વિષે અમારા એક માલકે (ન. ૫૬૯)અમને લખ્યું કે '૩૦૦મેા એક એકા અર્થન કિમ્તી સામગ્રી પૂરી પાડે છે, પણ યજ્ઞા લેખી લેકો તેને રફીમાં લેવા દે છે, દા.ત. હું ૩૦૧મા એકરી જ માલક થયા છું, પણ 'કુમાર'ના હાથમાં એકો રસ્તા ઉપરના પથારીમાંથી રફીને લાવે બેગા કફ છું. ૩૦૦મેા એક મેં ામાં જ લીધા હતા, એટલે એ બાદને સરતો મળી ગયો હશે.'

આ પત્ર વાંચીને અમને જરા દમ્ભું આવ્યું. તે વખતે અમારા એક મિત્ર અમારી પામે એકા હતા, તેમણે તેનું કારણ પૂછતાં અમે એ પત્ર તેમને આપ્યો. તેમને તો તે વાંચીને ઉમટું આશ્ચર્ય થયું!

“કુમાર'રસ્તા ઉપર પથારીમાં રખડુનું મળે છે!!” અમે કહ્યું ‘એમા આશ્ચર્યની કોઈ વાત નથી. દિંદમાં આપણને અનાજની ભારે તંગી છે; જ્યારે અમેરિકા ચેતાને ત્યાંનું વધારાનું અનાજ બાજી નાળે છે! એ તો જેની જેની દષ્ટિ! અમને મન ‘કુમાર'નું મુશ્કેલ એટલું જ દશે.”

પણ આને અંજે અમારે અમારા એ માલકને (તેમજી બીજા ને ને વાચકો-માલકોને અમેરિકાના અનાજની પેરે ‘કુમાર'ના એકો રખડા સરને મળતા હોય તેમને થધાને) એક પિનતિ કરવાની છે કે ‘કુમાર'ના એવા પાછલા એકોની કોઈ પણ વર્ષની મંપૂર્ણ કાષ્ઠમે એમ સરતે તેઓ મેળવી શકતા હોય નો અમને લખાવે, જેથી પાછલા વર્ષની કાષ્ઠમે મેળવવાને ઉત્તુક માલકોના મંપકમાં અમે તેમને મુખી આપીશું. કેમકે અમારી પામે તો પાછલા એક પણ વર્ષની કાષ્ઠ નથી! આ વર્ષેની પણ પૂરી નથી!

હા; જેની ઉપર વાત કરી, તે ૩૦૦મા એકની નકલો લઈ ચોરી છે. તેની વિગત બાજુએ આપી છે. ફરી કહીએ છીએ કે આને એ મેળવી લેવો ચુકશે તેમને પાછળથી વસવસો રહી જવાનો છે. કેમકે એમાં કાંઈ આજુ સામયિક વાયન છાપી માલકમાં આવ્યું નથી, પણ કાંપમી મંગીન ને સમૂહ સામગ્રીથી એ ભરેલો છે. એવા જ અગાઉ નીકળેલા ૧૦૦મા અને ૨૦૦મા એકો આજે પણ મેં મારી કિંમતે મળી શકતા નથી.

૩૦૦મેા એક

૧૬૪ પાનાંનું સમૂહ વાયન

૬ ત્રિરંગી ચિત્રો

૮ એકરંગી ચિત્રોની આદ્યપેરો

અમુક પાનાંની બેરંગી છપાઇ

આખા એકને (ચતુર્થ કરતાં ૧૦૫

આજુ ચિત્રો. આયેળનો તથા ફેરિ-

કાકાથી ચિત્રિત વાર્તાઓ, લેખો,

કાવ્યો અને વિવિધ ગાનસામગ્રી

૧૯૪૯-૫૦ માટે ૩૧. ૨-૬-૦

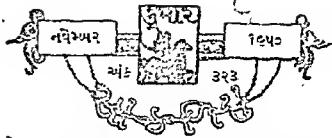
દાંત કઢાવશો નહિ

- ૧ દાંતનું દર્દ, ડુંખના દાંત તથા
પાયોરીઆ મરડે છે.
- ૨ રોમાંની ખરાબ વાસ દૂર
કરે છે.
- ૩ પેશાંમાંથી નીકળતું લોહી
બંધ કરે છે.
- ૪ જંતુચિનાશક, ખુશબોદાર
તથા સ્વાસ્થ્ય છે.

સનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

વિષય

રેશમી હોશળને દોરતા વાચક વિચાર : 'અન્ન' વિશેષી પૂર્વ
અરનાળને કાંઠે ફેટા - આર. આર. બારદાસ - પૃષ્ઠા ૫૭૭
દિમાલવ-પ્રદેશ મુખ્યમિત્ર પાછળ
કૃષ્ણ-ચિદુર(ચિત્રાસર-પ્રમોદકુમાર મટોપાધ્યાય)વિદ્યા મુખ્યમિત્ર
અરોહણનમાં સીતા ચિત્રાસર - સોમાલાલ શાહ પૃ. ૪૧૭ સામે
લોમીનું સમર્થન ચિત્રાસર - નંદલાલ ગોહ " ૫. ૪૨૮ સામે

કાળો

દિનિખાદ-કદ-કોતાનું જડતરકામ(ફેટા-બલવ-વગર)પાછલા પૃષ્ઠામુ
આ પાન માટે માર્ક-૬ અને ૧૭૮
પ્રથમ મિલનની બાંધ નિર્મિત અગત ૩૭૮
કાર્ટન પિનાકિન કાર્ટર ૩૭૮
આપશે 'કલાત્મક' ૩૭૮
કેર પી જતાસને 'માર્કિસ' ૩૭૮
આન- જયન્ત પાઠક ૩૭૮

અગિય

વિરોધના બાંધે માધવરાય ડ. માહુરીદર ૩૮૦

વાતી

બાંધે મારિયાં (આપકથા-૧) ચન્દ્રવત્ સોમનાથ મટેલા ૩૮૦
પ્રાચીન-પ્રાચીન (શરીરનું બલોપાધ્યાય) રમણિક મેસાળી ૩૮૭
બાલકી પર દર્શકો પામુદેવ બદ ૩૮૭

લેખો

ગુજરાત સોશીયલ્સી ફેરમાવના રવિચંદ્ર શાવળ ૩૭૬
ખનુસાસન (શિખાસનાત) રામનાથ શુક્લ ૩૮૬
આવશ્યાલકરિનિદાનપાંચિત્તાન-૪૩)નસિદ મુ. શાહ ૩૮૬
તમારી કસોટી કરો રમેશચન્દ્ર શેઠ ૩૮૮
અખિલ-અમલ મુલક જેટુ મેશી ૪૦૫
રાવણ (અપવિત્રી જનરેપલિ-૩૬) અંબેલીલાલ ડ. કા. શા ૪૦૫
રજુદતરામ શુભર્ણ્ય-૬૬ વલ્લભ પંડ્યા ૪૧૦

વિચારો

રાષ્ટ્રીય દોનોની સંભાષિ અને પરાક્રમ-પદો (વિવિધ) ૩૭૭
પત્રમિત્રતા શા માટે અને કેમ મિત્રપાત્રીલાલ ચૈત ૩૬૬
માધુરી(એન્ડ્રોસ-આથો)મારક-દ્રાવિડ રેશમાં મોશાપીઆ
રાધાશાળા દિન માર્ક-૬ નંદલાલ ૪૧૪
લાવની (માસમાસનાં પંખી-પદ) ૪૧૪
કિશિ-કેમદ (૧૫) ૪૧૭
આ માસ દતિદાસમાં (અભિવિરોધ : સુન-પાત ડેન) ૪૧૮
કર્મનું પાત્ર ૪૧૮
નવાં પ્રયોગો ૪૨૦

કુમાર કાવ્યલયલિપિદેક વાર્ષિકી વરો, પ્રકાશ અને પ્રાચીન-અનુભવપરિવર્તનકારક રાવન
પદ્મ-અરવિનયન કુમાર કિન્નરી, કુમાર કાવ્યલય લિ, ૧૪૫૪ રાવણ, અપરાધ
વર્તિક (અન-અ) કા. અનુ. પાછળમાં કા. અનુ. પા. ૧૫૫, પ્રકાશ નેતા માં આના
કુમારમાંનાં સંપ્રે લાખાનું વિચિત્ર અને કોટો કોપીરાઉદયી સંદિગ્ધ છે

વૈજ્ઞાનિક હેડેક? વેદનામય દર્દ : અ!

આનંદની વાત છે કે આગળ જ્યાં દરોના દુઃખથી દુઃખી થઈ ચૂકે છે ત્યાં જો સમસ્યાઓ, દાદર, (જી. આર્ચ. પી.) મુંઝવે ૧૪ નું) "સમસ્યાઓ" રાજીવગંધ, મેડીકેટ, હેડાક એ ગામથી દુઃખિત વાપરે છે.

કેટલાક સમય પહેલાં દુઃખના સમય દુઃખાવા (Vertical) આ વેદનામય દર્દમાંથી છૂટવા એ થઈ જવાનો કરી, પરંતુ જ્યાં જોડાર કહેવાની જરૂર નથી કે "સમસ્યાઓ" (સ્પેશિયલ નં. ૧) પર એ આશ્ચર્યચકિત દવા છે.

મારી જિંદગી નિરાશાથી ભરપૂર હતી; પરંતુ આજ નસીબે મને તબીબ દુઃખો ખુશખબર છે. સમસ્યાઓ આત્મિક તેજ (સ્પેશિયલ નં. ૧)ના ગુણોની દુઃખો દુઃખો Vertical Headache કાયમ મારે મરી ગયો છે અને, મારા મોઢા આરોગ્ય કાળા મથા છે. દુઃખોમાં મારી હેડાક એક વર્ષની મુશ્કેલીઓ જોડી થી નિરાશા આવે છે અને જિંદગીની મન પછુ જવે માણી રહી છું.

(સહી) કે. ડી. બુધવાળી, કોન્ટ્રીક્લર અને આસાપર મુલુ

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વક્રીઓ, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ

અંડુનું પોષ્ટિક કેસરી

નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં... સૌકોઈ એનું સેવન કરી શકે

મહા રસાયન

રસસિદ્ધર, અબ્જ, કેસર, કસ્ટૂરી અને પીન્ડાને પોષ્ટિક ઓપથ મેળવી લીધાં રસદાર આમળાં સુશોભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ અને પી

તેનું નિયમિત સેવન હાંધું આયુષ્ય તથા સારી આખી શરીરમાં બળ, તેજને મે

લ વર્કસ લિ. અખર્સ, ગાંધી રોડ

કારખાનું:
સયાનીરોડ
મુંબા

સત્તારીઓનો સોહાગ
ઁટલે

‘વિજય ફેબ્રીક્સ’

THE VIJAYA MILLS CO. LTD.

અમદાવાદ AHMEDABAD

Use **VIJAYA**
fabrics

નૂનત વર્ષાભિનંદન

ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રની રંગભાવના

રવિશંકર રાવળ

૭ અને રાજ બંને, માનવ જીવનમાં રંગ સૌંદર્યનાં તત્વો છે. સસારનાં તેજભાષા વચ્ચે રસજતા માનવીમાં તે નવીનતા બિંદીએના સ્થાવિષ્ય પૂરે છે.

સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતની રંગ માણવાની કળા પશુ આજ બે, લીંદો પોષા, કાળી મેઘલ, ચંદન, ફેરડો ને ચંપા, ગોરું મળું. આવજ ને ફેરડાનાં ફૂલ, ચંદ ની લાશની ચમક, એ બધાં તેજનાં રંગ-નિરૂપણ છે.

'મેં તે કંઈક લઈશું માઠં આંખોને લેસાં.' એ પ્રત્યક્ષ રંગભાવના પ્રભાવના આકાશમાંથી પ્રસરી છે, ને બદલાવા સુવ્યવસ્થામાં પ્રકટ થતી. પૃથ્વીના પશુ-પંખીઓ, વન-રખતિ ફૂલો, પાષાં પાંખોને વિવિધ રંગોના પ્રતીક બની રહે છે; અને રંગોના અનુગત્ય વ્યક્ત કરવા તેનાં નામો રંગપ્રાણપાત્રો છે:

રાતા તે રંગીત ચૂકણ, રાતા કંપના ફાંલ; રાતા ચરસલોડીં મેળિયાં, રાતા કંપના ફાંલ. કાળા તે ડોમર દાપીડા, કાળી કાળજ રંગ; કાળીં કાચલોડીં બચડાં, કાળા મેઘમદદાર; ધોળા પ્રજાળ પખાળીએ, ધોળાં, શાર કપસ; લીલાં તે પોષા પાંખે, લીલાં પોષા પાંખો...

અંત, જીવનના હરેક પ્રસંગ, હરેક વ્યવહાર અને હરેક રચનામાં રંગોના પ્રધાન વ્યાપક બની નય છે. રંગોના આજના કાળે અથવા દુઃખમાં પ્રતીક બની રહે છે. કાળો ફેરડો, કાળું બેંદળ, એ આંગળી ને અણગના સંકેત બનાવે છે; ને ધોળો રંગ વિરાગ ને નિરુત્થાન છે એ બે રંગ વચ્ચે પ્રત્યક્ષ અનુદાનના પોશામાં રંગનાં ને ચંદ્રકોશો, બાંધબીંદો ને રાણપ્રાસો, તોરણો, શાકળા ને માખણનાં કાળાં રંગોના અનુગત્ય આતો અને સુરખી હલેસાની રંગભાવના. રંગ સમજનારા નરનારી બાળાં હૃદયના ઊંચકા ને આનંદ એ વચ્ચે ને પોષાં પોષાંનાં ડાઘામાંથી ફૂંચારાદેવાં શામે છે. અંતઃકરો ને ચુદ્ધિપાનમાં હરતે પ્રેરણા આકારો તથા રંગો દ્વારા વેલ-કુલોપાળી ચુંદડીએ, મેર પાષાંના કાંઈપાળી કાઠરનામાં, બંધે રંગોના રાસ રોષ એવા જીત પરના ચંદરના, પાશ્વર્યાનાં જોખાં, તથા છેક બળતી પ્રેરણા વગેરે સુધી પ્રતિભાષા મિથેલી રસિકતા પથરાય છે, અને એ રીતે જીવનને રંગ, રંગભાવના રંગપોષાં અનુપ્રાણિત ગાય છે. રંગની આ વિવિધ યાજનાઓ ને અંધ-ખાં, મિશરંર અગણની બંધિસંતાનોને કોણે

રીખી? કેવા કાનૂનોથી તેમનાં વચ્ચે અને જોતાની તેમણે પસંદગી કરી તે તેમણે તે કહી રાકતાં નથી. કવિવર કાગેરે કહ્યું છે કે, 'ભગવાનના આનંદ પ્રકૃતિમાં અને માનવ ચરિત્રમાં આપણે પોતાનું સંસ્કૃત કરી રહ્યો છે. ને વિશ્વરમ્યાના વચ્ચે માનવી મુશ્કેલી છે તેની સાથે તેના જીવનના સંવાદમાંથી જ આ આનંદસુરિ કહી શકે છે'...

રંગ અને આકાર ભાવને મૂલિતક કરે છે; સમીત અને વૃત્ય ભાવને અંતિ આપે છે. રંગ-રંગ અને ચીત-વૃત્યના એ મેળ સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતના લોકજીવનમાં જોતપોત છે. મોર તેમનું કળાપ્રકીર છે. તેમાં રંગ અને રંગે છે અને વૃત્યના તાલ પળ છે. કવિ વાનાઘાણે ચર્ચાઈ કહ્યું છે કે

ઉન્નત્યે અંગે કોટી પીઠડામાં ચન્દ્ર, કેડકળ્યાં આમ, એને કલશીને આનંદ, પાષ નામે વૃત્ય એવા બનીશાના ઉન્ન, ખીડો મોરસો રે.

ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના સંધજીવનમાં રાસ-ગરબા તે અનજ ને અદિતીય સંધનિ છે. કોમાં ચીત-વૃત્યની લહેરો સાથે રંગરંગની કોટપીઠીમાં કાઠ નવી જ મારક દવા કપા નેરે છે. આંખ અને કામ ઉત્તમની રસ-પિપાસા કિપી વૃત્ત યાન છે. ગેધાળી કંદે છે; પાલી દવામાં રસને પનિ કેપનની યવ-વાલાવરણને રંગ બનાવે છે, તેમ જ પાલી અપાને, ચંદની રીપાસોને, કાસા મપડને કે ચેરાન બનીયાને રંગની ઊંઠ કે કૂચકપણી કે રંગનાં લાખામાંથી રંગી સંસારમાં આનંદ અને ઉત્તમનું મગત રચાય છે, અને એ રીતે અવતારમાં સમજની સાથે ચોંચ સાધી પ્રતિભાષે વિરાગ આવે છે... જાદુશીશા લોકમેળ વાં, સામાનિક કેરુલે વેગાં, લગ્નસરનામાં કે જાદુપરિવૃત્તની અવસરે, આપણું સંધકુલ તાલ ધીવ અને રંગની ચેરડી-જીંદી રાસકળાને કહી કરેવું

સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતની નામકિર્તિએ તે પાષકીએ, કુપકી ને પગમાં મુખી રંગોનાર અને કૂલભાગીની બનેરો લી મુખી દીપ્તિ-વચન, નરેકસા અને પ્રહીંગણનાં સાળુની રંગમેળવણી પર આલેખ વધુ કુલિયાના કળા-પરીક્ષા વાદ્યવાદ યુક્તિ છે. આપણા દેવ-મંદિરની બીંતો રંગમેળ રંગ મિથેલી કાન અને કળાને સાવેન્દિક બોધવાળ બની.

આપણું અંધ-સાદિય તે કળાના સાજા વચર લાજ પામવું. 'કલ્પસૂત્રો', 'વસંતવિલાસ', 'ગુપ્તાધવી' તથા ગીતા-ભાગવતનાં મહા-ભારતના હરતિવિખિત અંગે વિવિધ દાસિય સાથે કાળી જૂરી ચોંચ રંગ રોમોરી રૂપેરી અંદરે રંગમાયાની કીર્તિ પ્રસારતા આલેખ પશુ મોન્દુર છે. આંખની પ્રસારતા અને મનને આનંદ એ રંગપેશા સમાજને સદંજ પ્રસાદ દેતો. અને આલેખ આપણી રાજા-લોખાં આજેના મોડા કલેક્ટરોએ નરે બની મચ્છેરી આંખોની હન્દિયોને મોકલનારા કે પ્રસારતા આપણા આજની દુનિયામાં રંગો ક્યાં છે? આ પશુ જીવન, સમાજની વિશિ-સારીએ અને નરે ક્યાં ક્યાં ને ક્યાં ને ક્યાં? રંગમેળ-ગીત વચ્ચેના રાસ માત્ર મિશ્ર પ્રસારો અપાં છે. રાજના પોષામાં કેવળ કાળા કે ધોળાના જ અપાધકા દેખાય છે. પરમાં વાંનિશ કરેલાં હિન્દીઓ આજાં છે અને આંધ્રિયો તથા રાજાઓ શુદ્ધ ઉત્તર-ખાનાં બન્યાં છે, માત્ર હિન્દીઓ રંગના સુધિમાં અને મામડાં કે પેલેરોમાં માનવી રીતેથી અંધ અંધી નવતાને માટે રંગોના કંઈક અંતે રહ્યો છે. રંગની ઊંઠ કે અપસરણી લહેરોમાં પાળવાની માનવીને તક ન મળે ત્યારે જીવકાં, કેમતા અને વિગાહ સિરાયડું રહે છે

નિશાળની રંગપીઠીમાંથી નવી જોતાં અને નવાં જોતાં તેમ નીકળતાં નથી તે આંખો ને જોવારમાં રંગસંભરો કેમ પ્રગટ નથી? અંધ કેવા પાષકરેકરે આપણાં અંધોના પર રંગિસાધનાં ચરમાં આશી રીપાં છે? જાણતર ને તાલીમને નામે વિદ્યા-ધિકારીએ જીત બહુવા નથી શું? જીવનની કીર્તિ અને કમળની નિશાળની સજા રંગને આપણા જીવનપ્રવહારમાં રંગના આપણા રંગી બીંતો પર, તેમજ પરનાં આંગળે રંગ વચ્ચેમાં રંગસાધિના પરી હૃદયને રેલાવું છે એના દિન ક્યારે આવશે? વિશ્વદિવ્ય સ્થાનિયામાં પ્રજા ક્યારે જીવકરો? આજાં ધાર અંધકારે પ્રજા ક્યારે જીવકરો? (જોલ દરિયા રેકિશીના અગાવાદ રંગ-મેષી કરેલા વાતાવિષયમાંથી તાલીમે નાસ દરિયા રેકિશીના સોમરખે)

એ વી આ યં બિ રા દ રી ની

પ્રાગ્-જ્યોતિષ

હીક હીક નકર અને તેમની દત્તો. મરતો સોનેરી
મુદ્દાં, અને આંખની ડીંચી ઘેરી આરામાની. દાઢી
એને નહેાતી. માત્ર ઝીળી એની મુઠ એવેજી રાખી
દત્તી. એ મુઠ પર દાઢ્ય ફેરવતો ફેરવતો. એ રાતના
ગંગરોને અટકીને ચંદ્ર વરદ એઈ રહ્યા હતા.

પરંતુ ચંદ્ર તો હસતો હતો. એના પર નોખાઈ
રહેલી મહાન આકાશની એને બળત નહેાતી. પંચાંગની શોખને અ-
શ્વને એને એવો પૂર્વાચાસ પણ નહેાતો.

આચિત્તો ગપવો બોલ્યો: 'એક કપાલ રહે છે, પ્રભુમ. ચાલ
આપણે પંચે જાણીએ. ને વારે એવું શાલ ચર્ચ પારો.'

મૂળમાં દસીને પ્રભુમ બોલ્યો, 'તુચ્ચાઈ' હારી છે ને ર છેલી
વેળા આંધે રાઈ 'અડી અર્ધુ દમ્મ એ રાઈ છે એટલે ને ?'

નિરાશ ચર્ચ ગપવો ફરી દાઢી અજબાજબ શાગ્યો. એને એ
બોલ્યો, 'આપણે એને શાલ ચર્ચે તો ચો ગણી ?'

'એક નજી શાલ ચર્ચે તો રાખુ ઠાને દુઃખ માને ? વસતિને
ફરમાન રાખુ ફરમાવશે ?' પ્રભુમને ખુશ્મો હતો.

'એ તો ખરં.'

'આપણે એક ચારાફરી શાલ ચર્ચે.'

'એ હઈ રીતે ?'

'ઘોડા દિવસ ઘં શાલ અને દુ સેનાપતિ; ને પછી ઘોડા દિવસ
દુ શાલ ને ઘં સેનાપતિ; ખીન્નું કું ?'

ચિચાર હતીને ગપવાએ હણુ, 'આત મોત્ત ન હશેવાય. એક દિવસ
ઘં શાલ ને એક દિવસ દુ.'

'એંદ, એટલા નજી નજી શાલ બાંધાય તો તો મોટાએ વાચ.'

'મોટાએ શાને ?'

કાળની નવલિકા શ્રી દારદીન્દુ અંધોપાધ્યાય નીવાતી ઉપરથી

અનુવાદક

સ્મશ્વિત્ત મેધાભૂતી

એને મિત્રોનાં મનમાં શ્રેષ્ઠ અને કલ્પના નગ્યાં. એ પહેલાં
પણ ફેરછીક નાર એકું ન દરજ એકું દોષા છતાં તેમને એ સંપૂર્ણ
રંગમાનિક એક કદરવી પડતા ન હોયો; પ્રતીકેષ એવી એક અજુ-
ખારી આદત ન જણાઈ. મધ્યમાં એ કોડવાં નઈ પ્રભુમનો દાવ દાગી
ચુરપુચુર કરતાં હણુ. 'ચંદ્રમદનુ.'

પ્રભુમને પડી ગયોહા એમિ મિત્રને આશ્ચર્ય આપતો હતું.
'હા, પણ મિત્ર નથી. ચંદ્ર ફરી મુખ ધરો. નાનપણમાં તદ્દ અંગિરા
તપિ પારો યોગું ભણેલો, ત્યારે એક દિ એમણે કહેલું કે આશ્ચર્યમાં
રાફ નામનો એક આદર્ય શાસક છે. એ વચ્ચે વચ્ચે ચંદ્રનાં પંચે નગી
નવ છે, પરંતુ વણુ વખત એ એને દાગી રાખી શકતો નથી.'

'હા, એ પણ તાર પાંચ નાર માણું એકું છે.'

'એ પણ વચ્ચે વચ્ચે આજું હીકું છે.'

એક મિત્રો એકબીજાના દાવ પારી એવા હાથના નિપદામરેત
મામિયા એક એક તાજબનું અપેક્ષા અનુમરના પેદાઈ થઈને
પરિમળ બાળુ નઈ રાખે છે. વિદ્યા નીમે બધીતે નજી એક ચર્ચે
ઓસો પાડી પિપિથ વાગિયો એટલે રાજી વગાડી રહી છે. ભણે આ
નગના વચ અગાળથી અજ પામીને દુઃખ રાજસો પોણા વળી નથી.

લાંબી વારે ચંદ્રનો એક ખુલ્લો ચળકતો બદાર દેખાયો, તે પછી
 નેત્રોમાં ચંદ્ર સંપૂર્ણ અણતર દેવે હસતે મોંએ રાક્ષસના પેલગોથી
 પ્રગ્ન થયો. સોમે જયે સાથે આંદના પોકારો કર્યા. મધ્યે પ્રભુએ
 હાથ ઠાડી નિર્જાતો આસ મૂકતાં બોલ્યો, 'જે, જયો મધ્યે.'

પ્રભુએ કહ્યું, 'માત્ર કોરૂં ન નવિ; આપણી સમખાનું સમા-
 ખાન પણ મળી મધ્યે.'

'કહ રીતે ?'
 'સાંભળ, આજથી તું રાત્રી માન છે. ફરીને જ્યારે ચંદ્રમહલ
 થશે ત્યારે તારો રાત્રીનકાળ જોશે થશે, ને તું રાત્રી થઈશે. એ રીતે
 ચલાવવા કરજી.'

મધ્યમાં વિચાર કરીને કહ્યું, 'વાત કંઈ બીજી નવિ. પણ પહેલું
 તું જ શા માટે રાત્રી થાઈ ?'

'કારણકે આ ઉદેશ મેં રોપ્યો છે. હવે ભલું છે. કાલ સવારે સૈન્ય
 સાથે યુદ્ધયાત્રા આરંભીશ. સેનાપતિને બીજું કામ પણ તું રોપ્યું
 મહારાજા! આ દરમિયાન આપ બેરમાન મિના પ્રત્યાસન કરતા

પ્રભુને ભેટું કે એવા બારી પાસે
 બેસીબેસી બેળી સરખી કરી રહી છે.

રહેશે. મહારાજાનો જન્મ હતો.' અને એક રિખત કરતો પ્રભુએ નીચે
 જીવવા લાગ્યો, ને મધ્યે અતિ નિરાશ થઈ ફાડી અજવાળવા લાગ્યો.
 મધ્યવાતો આવામાં 'જુદુ' બુદ્ધિ નહોતી. છતાં હવે એકએક
 બેનામાં રાજ્યપ્રિતો ઉદય થયો! એવે ચંદ્રીયે થઈ સાથ પાડયો:
 'સેનાપતિ પ્રભુને !'

'હા, આજ આપો મહારાજા' હાથબેઠીને પાછા ફરતાં પ્રભુએ કહ્યું.
 મહારાજા મધ્યમાં મેધબેઠી રતે કહ્યું, 'તું આજ કંઈ છે
 કાલે પ્રસાદે તું સૈન્યસામે તરું યુદ્ધયાત્રાને ભલું છે. તું પાછો ન
 કે ત્યાં સુધી હવે મિના ભેદમાં પ્રત્યાસન કરતો. રાત જુદુ બીની
 થઈ છે. હવે તું રાજ્યશાયા ઉપર ચૂસા ભડકુ છું.'

આખું હારથ હસવા મધ્યે રેખાએ નથી. પ્રભુને તરફ એકવાર
 આંખનો ચિચકારો કરતાં, અડઅડાક હસત હસતાં એવે પ્રેરવાન કહ્યું.
 ને ગમાર નેત્રો બની પ્રભુએ માન પાછળ અજવાળવા લાગ્યો.

નૃપથીવનની મુખ્ય ખાસિયત એ છે કે તે છવનને માંડીચંચાં મરમાં
 પડે કદી નિહાળતું નથી. જગત એને માટે રાગતું વિદાન છે; યુદ્ધ
 એને માટે સરસ દોરક છે; પ્રેમ એને માટે એક શાદક કલેભા છે.

મહારાજા મધ્યમાં આનંદસહ અર્ધું સૈન્ય તરું યુદ્ધયાત્રાને
 ચાલ્યા મધ્ય. રાજ્યની દરિયા સીમા ઉપર ફોર્ડ નાગની એક
 અનાયે ભલિ થશે કે મિના ઉપર વિજય ચેળ્યવાનો એનો ઉદ્દેશ છે.

આધુનિક મનુષ્યને સમયને લગમગ તણ માસ કદી શકાય
 તેટલા સંમય પછી મધ્યે યુદ્ધયાત્રામાં પાછો ફર્યો. મિના પિંચળા
 માન કરે થઈ મધ્ય છે. મિના દેહ પરતું મામકાતું આવજાનું મિલન
 મિલ થઈ જાય છે. મેનાં મોં થઈ પરિવૃત્ત
 ઉંઘાતું હારથ છે.

આવાંતરે એવે પ્રભુને બારી માન-
 કરતાં પૂછ્યું, 'કાં કે મધ્ય ?'

બને મિના જય બરીને બેઠવા. પ્રભુને
 કહ્યું, 'તું કળ્યો. થઈ મધ્યે રેખા છે. રાક્ષ-
 સોના દેશમાં કંઈ ખાવા ખાવું દોષ એમ નથી
 લાગતું.' અને પછી થાતાના પરતું બાન લાવી
 એ બોલ્યો, 'મહારાજાનો જન્મ થતો! આયો-
 ના જાયા થે સમાધાર સાચા છે ને ?'

મધ્યમાં કહ્યું, 'જરાલ કંઈ નથી. બેઠા
 શાકોને જરાજનના ફૂકાવા છે. બેઠું નવિ,
 એક સરસ જીવન પણ લાગ્યાં. આલ દેખાડું.'

પરાન્તિ ભલિ થારોથી લૂટેલી મળીયળી
 વિચિત્ર એવે સેનિનાના એક કળવા સંરસ
 નીચે હતી. મધ્યે એમને ઇશારો કરતો
 રાજ્યજન તરફ ચાલ્યો. જતાંજતાં એવે પ્રભુ-
 નને પૂછ્યું, 'હા, પછી રાજ્ય કેમ થાય છે ?
 મોડા આંતરમાં છે ને ?'

'કમાણું કમાણું તો આનંદ થતો મધ્ય છે.'
 'કહ રીતે ?'

'આવું શેષાઓમાં રસનો સંચાર થયો
 છે. અનાયે ઠાકરીઓને પકડી આજી તેમને
 પ્રકારાંજ લગન કરી રહ્યા છે.'

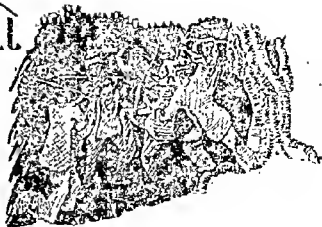
થોડી થડી પડતાં મધ્યમાં કહ્યું, 'મિથ
 છે કે ત્યારે તો એ ઉદય થયો લામે છે !'
 (અનુસંધાન આગળ પૃ ૪૦૦મે)

છાવણી પર હલસો

તાલીમ હેતા કુમારે
જેમાં પોતાની બુદ્ધિ અને બળ
ખતાવે છે એવો
માત્ર નામ અને કામ ધદલીને વર્ણવેલો
એક સાચો પ્રશ્ન

ગા

—વેબાટ
વાસુદેવ ભટ્ટ

મ તે એકે કાંઈ મોટું નથી; પણ એકસાથે
વસ્ત્રાદી છે, અને એટલે તમારે એક વાર આવવું જ પડશે.

સાંતિબાઈનાં એ આમલને લીધે મારે સંતેજ માથે જવું જ પડ્યું.
સાંતેજનાં એકસાથે કેવા વસ્ત્રાદી હતા એની તો સાંતેજ અથવા
પછી બળા પડી (અને તે પણ બરાબર). પણ સાંતિબાઈનાં વસ્ત્રા-
દની તો મને બળા પડી જ. ખર્ચ પૂરો તો સાંતિબાઈનાં વસ્ત્રાદને
લીધે જ એકસાથેનાં વસ્ત્રાદ આપ્યાં હતાં, અને પરરપરનાં એ
વસ્ત્રાદને લીધે જ 'સાંતેજ' તાલીમ છાવણી' સંજો થઈ હતી.

નિશ્ચય દિવસે સાંતેજનાં 'સાંતેજ' તાલીમ છાવણી'માં પહોંચી,
વિશાખીયા સમગ્ર વાતાવરણ દરી, એકરડાની બહાર નીકળેલાં હતાં.
ત્યાં મારે કાને શબ્દો પડ્યા: 'હુએ', આજે રાતે બરાબર સાયન
દેઈ! આ સિદ્ધિબાઈ આપ્યા છે, તે જલ્દ તોફાની છે. બધાયામ-
નર્મ જમતે બધાને જલ્દ દેશન કરે છે. એટલે રાતનાં થોડી વખતે
બરાબર પ્યાલ રાખો.'

શબ્દો સાંભળીને હું ચમક્યો. બોલવારે તારું તલ્લર ફેરવી તો
એ તો નીકળ્યો અચ્ચા બધાયામનર્મમાં વિચળું વરું જલ્દ મજ લઈ
ગઈશો ગયું: ફેસિયાર, ફૂલ અને તોફાની. અને હું બધી વાત
પાછો ગયો. કાઈકાંઈએ તોફાન કરવું હતું, પણ શિર ચક્કામત
રાખવું હતું; તેથી આચારથી જ મારા મળ્યાં તોફાન-ખાળા પહે-
રાધ્યા મોટી હતી. એ મનમાં મનમાં કહ્યું: 'સાંકે રોડે વા, ગયું.' હું
પણ તારો કાચ અચ્ચાથી લે. મારા નામે પણ એ છાવણીનાં કાંઈક
નવો અનુભવ પતો દેવે તો બહો વાત. તારા તોફાનનાં ચિહ્નરનીએ
બતાવે અને શિકારીનો દેવો મારે માથે નાખી શું શિકારમુખ બનશે?
પણ એ જમતે મને બહાર નહોતી કે તોફાનની પરેશા ફેડક બીટ
રીતે મોકલવાને મેં મારે માથે પણ કાંઈક બુદ્ધિ તરફ જ આવી પડશે.
મનુષ્ય શબ્દો સાંભળ્યા ન સાંભળ્યા કરી હું બહાર નીકળ્યો ગયો.

છાવણી-છપનને રોબરું પાછું પલાવી, સાંતિબાઈનાં છાવણીના
વાડા અધિકારી સુબોધભાઈ સાથે થોડી વાતચીત કરી, 'મહેવાન
શુદ્ધ' પાળા આરંભમાં મેં લંબી લાગી. રાતનાં મેકાંની બચરગા
કાં જલતી છે એ બહુવાની જરા હંમકા તો થઈ આવી, પણ સવાર-
નાં બની ગઈ પહરવાની દોનાથી મેં તો મારે લંબી લાગી.

પછી વાગી ગયા પછી મનુએ મને જણાવ્યો. હું પહેરવેરક થઈ
તે પહેલે જો પોતાની આરવરક દસ દોડાવવા માંડી: 'માથા પછે
તે' (કે તો હું જમતો જ હતો!) 'જમતે બહાર કાઢ્યા
છે.' (એમ! કે કાંઈક નહીં! એ જમતું પડશે.) 'એ, રિક્ષાભાઈ!
માથાની પરદે માતા પડ્યા!' (અર્થ પડ્યા એ રહેવાની જરૂર નથી.

કારણકે દેખાળાં એ જરૂર પડ્યા જ હતા કે કેમ તે હું બહુ લું.) 'એટલે
મેં 'ભય'ની સિસીકીયા વગાડી અને સુબોધભાઈને જણાવ્યા.'
(એટલા માટે તો દેખાળા તારે દાખ પડ્યા.) 'સુબોધભાઈને મેં મનુ
કે જમતી થય્યાં છે; કાંઈક દરામખોરો છાવણી પર પડ્યા ફેડે છે.'
(અને એ દરામખોરો છાવણીની બહાર હતા કે અંદર?) 'અરે મને
સુબોધભાઈએ કહ્યું કે કોદરામખોરોને જરા પરદો બળાવવો પડશે.
એમ કહીને તેમણે 'ભય'નો ધંક વગાડ્યો અને આખી છાવણી
જગાડી. (આત દાકે તોફાન લેખે કામ્યુ.) 'પછી બધાને કતાર-
માં ખડા કરીને સમગ્રકું કે છાવણી મથ્યાં છે, મારે આપણે જણા-
વે તથાસ કરવી પડશે.' એમ કરીને તેમણે બધા મનુજત મન-
જત એકસાથેને આમળ બોલાવ્યા, અને અને બાહુને છાવણીનું બધાન
રાખવા કહ્યું અને પેલા મનુજત એકસાથેને પોતાની સાથે બહાર
લઈ ગયા, દરામખોરોની ચોષ કરવા. એટલાજ બધા ખાસામમાં
આવ્યા છે.' (તે સિવાયનાં કદી રાતે મથવી પેલા કરી ખરી.)

અને મથ્યાં ખુસ મતો મનુ પાછો બહાર આવ્યા ગયો. મારી
આંખોમાં તો દહ દીપ હતી જ. તે તોફાન પતી મનુ હતું એટલે મેં
મોઢી ધાડી લીધી કે પહેલાંનાં અનુસંધાને જાપને આમળ લંબાવી.

પણ મનુના તોફાનનું અનુસંધાન જરા મથારે લંબાવું. સુબોધ-
ભાઈ અને બીજા રોબરો તથાસ મારે મથા દત્ત. તથાસ દત્તો બહુ
બહુ તો અર્થો કતારક થાય. પણ તેટલા જમનમાં તેઓ પાછા ન ફર્યા.
મનુને જરા મથપડી પછે, અધિકારી રાખેલી વાતો જલતી પરી નથી થતી.
એ જોઈ તેમનું અનુસંધાન આપવા એ વિચારી શકા મથા લાગ્યાં. મથા
કલાકરોએ સમજ પડી ગયો, પણ સુબોધભાઈ કે તેના કાંઈક સાચીની
અંધ સચાઈ ન મળી. જેવે અંધાઈને જનુ મારી પાડે આપ્યા. અને
કલાકરો. એ કહ્યું: 'કેમ પાછું શું પછી બીજું કાંઈ તોફાન કર્યું કે શું?'
'નાના, તોફાન તો મુંડી-પણુ દહમે એકો પાછા નથી આવ્યા.'

'શું કે દહ પાછા નથી આવ્યા? કેટલાક જમન પાછા?'
'રોડ વાગી ગયો.'
'એ કોરો ફેડક માથે મથા દત્તો?'
'લગમગ બાર પાડ્યો.'
'એમ! કે દેવો સવા કલાક ૩૩૨ થયું.'
'હા!'

'હં.' હું વિચારમાં પડ્યો. કાંઈ સવા કલાક મુશી દરામખો-
રોની ચોષ ના સાથે જરા દરામખોરોને ચોષનારા જ દરામખોર
નીકળ્યા. અને એ મેં કદી આપી કરી. પછારી એકી પહેરજ પહેરજ
મથવું અને મનુને કહી: 'બહાર આવ'

બહાર, સામે જ વદ છઠનો ચંદ્ર પૂર્વ દિશા-
માં ઠીકઠીક જાયે આવી મથેા હતો. યજ્ઞ
આકારી તદન ચોખ્ખું નહોતું. વાતાવરણ
પ્રેતસ્રીકનું દરેક બિંદુ કરવા પ્રયત્ન કરતું હતું.
એ અર્ધ પ્રકાશની અરપણ દુનિયાને કેપાટ
કરવાની સીધી પહેલી અરેર હતી. ઢાંચમાં એક
એક મનખૂન ફેંડા ફાળી, ગળુને સાથે લઈ,
છાવળીની બ્રૂગળ શણુપા હું મકાનમાંથી
મેઘાન પર આગેા.

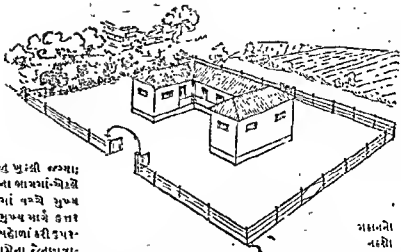
બ્રૂગળ આમ હતી: વચ્ચે મકાન; ચારે બાજુ ખુદ્દી નજા;
ખુદ્દી નજાની ચારે બાજુ વાડ. મકાનની આમથના આમથાં-એટલે
કે પૂર્વ દિશામાં કાંડાવાળા તારની પાછી વાડ; તેમાં વચ્ચે મુખ્ય
ઝાંખો; અને વાડ પછી રેટસાનીથી વાગ તરફ જતો મુખ્ય આગે કતાર
દિશામાં એની જ મનખૂન વાડ પણ વચ્ચે, તારને પહોળાં કરી દુપર-
નીચે જાંધી બનાવેલું એક મીડું; એ છોડા વાટ સામેના નેનકાત્રા-
લમાં જવામથા. પાછળ પશ્ચિમમાં કાંડાવાળા તારની વાડ;
વચ્ચે નાનો ઝાંખો; તેની પાછળ નાનું નેખિયું; અને નેખિયાની પેલી
બાજુ બેતરી. દક્ષિણ બાજુ ચોરિયાની વાડ; પછી તે જ છત્રીછાપાઈ-
નમાં વાડના કરતાં છોડા વધારે એવી; એ છોડાંઓની પેલી બાજુ
આડપાન અને કાંબરાવાળી થોડી ખુદ્દી નજા; બાજી નજા મૂળીને
આવાવક ધમેસાળા.

બ્રૂગળને અન્નકાસ પૂરો કરી, મકાન પાસે આવી મેં સેનિસોને
અન્નકાસ રાંધે કરી: 'આવળી છાવળીમાં આવારે ફેટલા નજુ છે ?'
'હું, તમે, બાહુ અને બીન છ.' જરા મજુતરી કરી મનુએ કહ્યું.
'અને સુખાધમાઈ ફેટલા નજુને સાથે લઈ ગયા છે ?'
'તેમણે બિનની કરાવી ત્યારે સોળ થયા હતા. રેટમે કુલ સત્તર.'
'સાતમાઈ ક્યા છે ?'
'એ તો આમઝા એમને ઘેર જ સુએ છે.'
'યાહુ આવાવળી છાવળીમાં નેકલા છે એટલા બધાને નજારો.'
'પણ એવા બે તો મકા છે; અને બે નજુને પછે વાગેલું છે.'
'કાઈ વાંધો નહિ. બધાને નજારો.'

બધા નજીને આવી બનત્યાં સુધીમાં ચારે બાજુ ફરી વળા,
છ વના મજુ નજુને કેવી રીતે કાપે લગાડવા તેમને મેં જવાલ ક્યો.
એટલામાં તો મનુએ બજાર આપી કે બધા નજીને તેવાર થઈ નવા
છ. નજીને એટલે તો 'પરડાં, લૂંટાં, આધળાં' એવાં છ નજુ એક કતારમાં
લેખા હતા. જે માંડિએ બજારને કેપડા લગેટ્યાં હતાં; જે ક્યાવલ
કેનિકે બિનકેન કી હોલ હતા; અને એક છે જે નજુમાં થોડાકામનાની
ઉપર ૧૧ થી ૧૪ વર્ગની હતી. શિયાળાની કડી હવા મને જરા વધારે
ફેંડી શાળી. છાવળીની હારા અહીં એવી થઈ હતી અને માખણ
બહાર મળું હતું.

જે માંડિને ફેટતર પાસે બેસાડયા, બહાર બજારને બંધ કરાવેા,
અને એટલા બાજુ પર નજર રાખવાનું તેમને સોંપ્યું. બાળસેનાને
પાછળ પશ્ચિમ બાજુ લઈ લીધી. નાનો ઝાંખો બંધ કરાવેા. ઝાંખાથી
જરા વધારે અંદરના ભાગમાં તેમને બેસાડયા. પાસે વધરાને દબલો
કરવેા અને સૂચના આપી કે કાંઈ બ્રૂગળ મ રાજબાય કે વધરા
પર તો જરા હાકોડા તથા વેંચરાજીની તેનો નજાળ આપજો.

એક વાચલ કેનિક પાસે આગળેા મુખ્ય ઝાંખો બંધ કરાવી પૂર્વ
તથા કતાર દિશાની દુનિયા કે નજાં આડપાનને અંતરાય ન હોવાથી
લોખે સુધી 'મેઘાન મારું' હતું તેવી પર નજર રાખવા સૂચના કરી.

મકાનનો
નકશો

બાહુને આ ત્રણેય વિમાન પર—ખાસ કરીને બાજસોના પર—
દેબરજ રાખવા કહ્યું. ફરકને સિસોડીઓ આપી. ઝે, મનુએ અને
બાહુએ ફેંડાને અમારો સાધીવાર બનાવેા. બળુ બજારને થઈ મળું,
એટલે કે સિંહ બાહુની વાડ પાસેની તડખીઈવંધીમાં મેં અને મનુએ
બનામાના ધીમેધી ફરવા માંડ્યું.

આ બધાં કામકામનાં વખત તો બહુ જ યોડેા તોત્તી હતો;
પણ સત્તર નજુની રચારી મથે એટલા બધાં વખત તોત્તી હતો કે
અમારે ઢવે દુમલાની ધડકી જ નજુવાની હતી. અને, ખરેખર,
અમારે બહુ રાહ ન લેવી પડી.

થોડાકા જ વખતમાં પશ્ચિમ બાજુના નેખિયાની પેલી બાજુથી
એક આંખા નીચેથી સિયાબિયાની લાળી સેનગાઈ, ઝાંખાંઝાંખાં
છાયાબિંદો દેખાયાં. તે છાવળી પર પુખવડિ થઈ એકદિશીરે આવી
જરા ઢકિયાઈવાળા થઈ અમને આ સ્માચાર આપ્યા. બાહુ પણ એ
બાજુ દોડી મથેા હતો. સિસોરને અને સૂચના આપી કે જરા થ ચિત્ત
ક્યાં બિના તમે દોડાડા કરો ને થોડા પથરા એ દિશામાં નાખો.
વળી બાહુને, ત્યાંથી ખસી પૂર્વ અને કતાર બાજુ નજર રાખવા કહ્યું.

મારી કડ મજુતરી સાચી પડી, એટલે બીજા મજુતરી પશુ કદાચ
સાચી પડશે એમ લાગ્યું. મજુતરીને સાચી પડતી લેખા આવાવક
ધમેસાળાના મેઘાન પછમાં ઝાંખાં અને આડમાં થઈયાંની પાછળ
અમે નજર થોડાકાવા માંડી. આંખિએ ફેંડો ન દીધો. ઝાંખાંઝાંખા
આમર લખાતલાવતા અમારી છાવળી તરફ આવી રહ્યા હતા. અમે
એવા લખાતલે લેખા હતા કે તેઓ અમે એટલે સઘતા નહોતા અને
તેથી જ આમળ નથી રહ્યા હતા. જરા વધારે પાસે આગળા એટલે
થોડી મર્નવાઓ કરતા અને ફેંડા ફાળતા અમે ફરી પડયા. હતા
તો જ્યે બે જ નજુ, પછી દેખાર એવા થયો કે નજુ પાંચ-છ નજુ
છા (એકે થોડી જ વારમાં બાહુ પશુ અમારી સાથે થઈ ગયો હતો.)
દલ્લેા કરનારાની પાછળી કતારે પીઠ ફેરવી. આમલી કતાર સામે
થઈ. તેમની પાસે પશુ લાડીઓ હતી. કપાકપી થઈ. તેઓ છાવળી
લેટવા આનેલ. સૂરસના નેવેા દેખાવ પછી હતો જ, મોડે બુઝાની
બાધેલી અને ત્યારનાચાર વીંટ્યાં હતાં. તેમનો એ અનુરૂપ ધોરાક
તેમને અનુરૂપ ન થયો. અમારા ફેંડાના નેટલી સરજતાથી તેમની
લાડીઓ ના ફેંડી. અમારા પગ નેટલી સરજતાથી તેમનાં ચરીર ના
ફેંડો. કપાકપીમાં બને પછે થોડી દુખસાની તો થઈ, પણ પરિ-

જાણીમાં દુઃખગાંભોરો ગાર તપાસાં ત્રિયોજી આપ્યા અને વધારવામાં ત્રણ દુઃખગાંભોરો આપારા ફેરી ખાયા। બાજીનાઓએ પોતાની સલામતી ખાતર અમારી ડાબણીની સલામતી અગને બાંધી.

અમારું ખાન, અને બને તેના અગામાં સારી, જોરે રસને દોરવા માટે પશ્ચિમ દિશામાંથી થાર થએલ દિલ્લગાથ તેજ ક્યારની રૂખી ચઈ હતી, અને દક્ષિણ તરફની મુખી પણ સક્રિય દિવચાત્ર નિર્ધન અઇ હતી. પરિણામે દુઃખગાંભોરો તેમજ પરી સાંતિ રહી.

પક્ષકોએ ત્રણ દુઃખગાંભોરો માટે અપારે જેલ બતાવતી પડી. એક ચોરડો આસી કરી તેમાં ત્રણેય કેદીને ખૂયાં અને જાદાર એક નેચરને બેસાડવામાં આવ્યા. કેદીઓની જીલટ તપાસ કરવામાં આવી, તેના તેમાં બચ્ચા થયું કે તેઓ હુંમરપુર બાબુના વીજ લેતો છે। અને તેમણે વાદળા ચઢી અને મેળમાં ખાસીસવાળા છેકરાઓને બાને રાતે રહતાં કહ્યાં થયે નહોતાં।

મુખે-પાછો દરવાજો સાંતિથી ખસાર થયો. તે દરમિયાન અમારી ગોલમળીમાં અમે એટલા ફેરફાર કર્યા કે પશ્ચિમને રક્ષિત બાબુએ બાજરીનાને ફરતી-નવર ફરતી રાખી, ધાવણ-ગાંદાને કચર અને પૂર્વે બાબુ નવર રાખ્યા બાબુઓને અમે વચ્ચે-હું મનુ અને બાહુ-આરે બાબુ ફેરતા રહ્યા.

‘લુઓ, લુઓ રક્ષિતબાહુ’ આ છાત્રાલય બાબુ લુઓ. ‘બાહુએ બૂમ પાડી. ‘બાહુ ફરી અજવાત હાથે છે.’ એમ ન હતું.

જાર બાબુના છાત્રાલયમાંથી એકસામટો હલ્લો કરવાનું તેમણે નક્કી કર્યું તામરું હતું, કારણકે બાહુ સરકારે આંખી ટેલાબાંધે અમારી તરફ આવી રહ્યું હતું. અમે તારના છોડા તરફ ગયા.

‘રક્ષિતબાહુ માર્યા!’ મનુએ કહ્યું, ‘બાહુ આજણી કંપાર તૂટી પડ્યા કમલો.’

‘તું તો ખેરો!’

‘ઓ ખેરખર તૂટી પડ્યા. પણ અમારા પર નહિ, તારની વાડ પર!’ ‘આલો, આલો!’ મોંસાંનિથી આપકાર આપ્યો, ‘જેને આવવું હોય તે આલો. આ છોડામાં ને રોઈ પહેલો પેરુરો તેનું માથું અમર દોરિયો સહાયત નથી. મારો ફેરો ચાકાર કરવા તેવાર છે.’

અગ્રેમ વાડમાં એક ન છોડું હતું. છોડામાંથી અંદીસાથે એક કરડાં પછાદે માણસ પેટી રીં તેમ ન હતું. અને પેટી તેના સહાર થવાનો એ પણ નિશ્ચિત હતું. તેા દલે પિસવાની પહેલ રીણ કરી તારની વાડથી એક જાડી વાર ફરે રહેલા દુઃખગાંભોરો પાસે અમને હન પહેલોડાવવા માટે કોઈમાત્ર કપાય હવે એ ન રહ્યો કે તેમણે તેમની જાડીઓ અમને છૂટી મારતી અને મોંસાંની તેમની પાછળી જાડીઓને કમને અમને રોલેવતાં। તેમને અને માટે તેવાર થયું નહોતો. પરિણામે જિનઅસહારક બૂમો પાડવાનું અને વાડ પર જાડીઓ પહોંચવાનું એ બે ન કાનું તેમની પાસે બાજી રહ્યો!

હતાં છોડા પરથી તેમની નવર ખસતી ન હતી. અને કોઈ કોઈ અજારકિયું આં સરકી આવવું પણ હતું થરું, તેા અમે પણ ...

‘એ...એ...આપો...હઈમો...ત...ત...પ...પડે...પડે...’ એવી બૂમો અમારા મહાન તરફથી આવી. નવર ફેરવોને જોઈ તેા અંદિસ પાસેનો રોઈક મુજબ કાંપા તરફ નાસતો હતો. તેના દાખમાં રોઈક હતું મું કરડું છોડું જોડાય તેમ નથી; અને પેલાને પડેલો જોઈકો. પણ, અને વાદ! નવર જરાબર પાછળને હમોસાથ ન અમારો મનુ પણ હતો. એ મિત્રા ડોડીને છોડું નમોસો લીધું. નિશ્ચિત પેરોથી એક નવું આવી રાખ્યાં આપ્યા કે રોઈક નવર ફેરવો મનુ હલ્લો કરના. એ સંજોગે તેમણે

મુજાલી બંધા કરી અને તે સાથે જ તેમનું નેરો પણ એસરી મુજ થોડી ન વારમાં ચાપખાઓ કરતા કરતા તેઓ પાછલા ગયા.

મેં મનુને કહી દીધું: ‘પરવાર ફેરફાર દોરગાંભોરોની થોડા કરવા અનેક આપણા સાચી-સોની દલે થોડા વખતમાં ન આવી પહોંચશે. સાચો; તેમના રવાજાની તેવારી ફરીએ.’

‘પણ છેવટે, આપણે બાબુને કહાડી મયા ખરા.’ મનુએ કહ્યું, ‘ને કે કહાડી નવરના લોડીની થોડાં રીપાં આપણે મળ્યાં છે.’

‘અને વધારામાં ત્રણ ફેરી!’ બાહુએ પૂર્તિ કરી.

તો અંગેમાન હતો, જોરે રવાજા ફેરી રીતે કરી રહ્યું રવાજા રેમ કરવું તે મનુને રીણવાડી હું મોંમાન-ચૂદ તરફ ચાલ્યો અને બાહુ તથા મનુ ગ્રિયાય બાજીનાને પણ સૂઈ જવા બાબુઓ.

મામગાંધી લાનેલા ચારકો, પારદો અને જાડીઓ પાછાં પડેલા-વાડતાં અને જરાબર સફળ થતાં અર્ધાંજક કરવાકે તેા રવાજાચીકરીતે ન નવ. અને એટલા ન સમય પછી મુજોધમાઈની સરકારી નીચે અમારા રેનિફમિની આવી પહોંચ્યા. અમે મનુ લેલો હતો. રાખણ થવા માટે હરકરી નિધિ થવા માડી. મુજોધમાઈએ ‘પરવર’(મો-ખિક પારો) સાથે આપ્યો અને રાખણ થવા દેવાની મામળી કરી.

‘બાહુ આવી ગયા!’ મનુએ પૂછ્યું

‘હું...હા.’ બાબુએ જણવ્યો.

‘ફેરતા બાબુ ગયા હતા!’

‘સાચર.’

‘અત્યારે ફેરવા ડો-નવરા ઝિન્તી કરોને.’

‘હવે ત્રણ વખતમાં ફેરવા છે.’ મુજોધમાઈએ બાબુ આપ્યો.

‘અને ના દે નાં; છાવળીમાં ન કિમને પકડી રાખ્યા છે.’ મોંસાં

માંથી રોઈક બોલી જોડ્યું.

‘એ તો,’ મનુએ બાબુ આપ્યો, ‘રાતે, તમારા મધા પછી આપણી છાવળી પર હલ્લો થયો હતો. હલ્લો કરવામાંથી ત્રણ બાબુને અમે પકડ્યા છે. કદેતા હતા કે હુંમરપુર તરફના વીજ છે.’

‘સાક, સાચો; અમને અંદર આવવા દો.’ મુજોધમાઈએ કહ્યું.

‘પણ જે ત્રણ બાબુ રોઈક કરવા ફેરવા છે તેમનું મું તમે બધાને સાથે રહ મયા છે. એટલે બધાને સાથે રાવવા જોઈએ.’

‘સાચો હમણું આવી પડેલો.’

‘પરો, આવવા દો એમને પણ બધાને સાથે અંદર વઈશ.’

‘સાક સાચો, એમને મોંસાંની જાડીએ.’ એમ કહી મુજોધમાઈ

બધાને ફર લઈ મયા અને દલે મું કરવું તેમની ખેવાર કરવા લાગ્યા. સચર લાગુ તેા થઈ શકે તેમ ન હોવાટુ એટલે છેવટે મામા

આભા અંદરના છાવળીના વડા આંધિની તરફે નમ્યાઓનું જે ત્રણ બાબુ પછી આવશે, પણ આ ચોર બાબુને હમણાં રાખણ કરવા.

આખી રાતને હમણે દલો. મામરોમાંથી મારી મોંસાંની મઈ હતી. રિયાળાની પાછડી રાતને ફેરો પવન મોંસાં બાબુનેસને કીંપી સારીરને ફેવાવતો હતો અને આડી રકડક આંધીની હતી. તેથી હાખ-લ થવાની ફેરવની આપણી રૂચિત માની.

ફોરો દોડતો હતો ફેરકી છાવળીમાં રાખણ મગ. મોંસાંને

અગ્રતા મુજોધમાઈના કપાળમાં લાલ ન માના જોડીનું નિરાન હતું.

અનંદથી દિલ્લિત થતી છાવળીમાં ‘આંકે રમ રહેમ’ મનુ

અંદરે થઈ જોડે, છાવળીમાં મોંમાન તરીકે આવેલ, છાવળીને દેશન કરીશ એવા અગારનો મોત બનિલ, અને કહી અમાં છાવળીને બચાવ કરવાની નવરકાની ફેરજાની મુજ થએલ ફેરફાર ફેરી ફેરી સાથે સનિજના રકડને કોમો દેતો.

દિવાળીના તહેવારોમાં શોકો કે કસબનો કોય નહીં કરવા ફાજાનું આતશબાજી ફેરવે છે. તેનું એ પરંપરા એટલું મહત્વનું રચાન બની ચુંબું છે, ફાજાનું અને દિવાળી બંને એટલાં અવિભાજ્ય બની ચયાં છે કે બીજા કોઈ પર્યાય તેને રચાન જ નથી. એ ફાજાનામાંથી મેળાસાનું રચાન રજાકડાનું, રજાકડાં એટલે અપાજ સંદેહ ફૂટતી અને એ રજાકડાંને ફૂટતી એવી, બંદૂકની મારફ કાંતીને ફાજ બેસી, સખત કાઝગતી નાની નળીઓ.

ઐતિહાસિક નજરે લેવા નહીંએ તો રજાકડાં, ફાજાનું કે આતશબાજી, એ બધાંની શરૂઆત એક ઇતિહાસની જે પહેલાંના-પ્રાચીન ઐતિહાસિક-કાળથી ગણાવી શકાય. સુરોષાર અને કોષસાના બ્રહ્મને બસાવર મેળવીને માનની એ શરૂઆતમાં લોકો દર્શો દર્શો તેને આતશબાજીનું પ્રાથમિક રચન ગણાવી શકાય. રજાકડાંને એટલે બાપાનાં કેકર કરવામાં આવે છે. એ કેકર સખ્દ નર્મન સખ્દ દેશેન એટલે ફૂટનું એ કપરથી આવેતો છે. રજાકડાં બનાવવાની કલામાં બીજાના હોશ નિખાત બચાય છે અને ચીની રજાકડાં નજતબરમાં વખબુાય છે. નવાઈની અને નેપાળાત વાત છે કે રજાકડાં બનાવવાની કળામાં વૈજ્ઞિક બળનો કપરોય હાથ ધર્યો એટલે કોટલા થાય છે. મોટે ભાગે તે હસ્તદોષોન-ચક્રદોષોન તરીકે જ ચલાવવામાં આવે છે.

રજાકડાં એવી ધરધરની વસ્તુ છે કે તેના પ્રકારોનું ગણન કરવાની જગ્યા જ નથી. ચીની એટલા સર્વોચ્ચ, ને મોટા રજા; ચીની વચ્ચે પણ કચ્છીતર નાનામોટા કરના પળી ભતના રજાકડાં બનવામાં ગમે છે. કદ નાનુંમોટું હોય પણ દરેકમાં વપરાતા પદાર્થો તે સમાન જ હોય છે. સર્વોચ્ચ રજાકડાં નીચી અપાજ માટે છે, તે રજા ફૂટે ત્યારે જબર અપાજ કપાત થાય છે.

કપર અપાજેલા પ્રારંભિક પદાર્થો સુરોષાર ને કોષસાના વજાપાળી ફાજાના માટે લીધેલો મિનિષ પદાર્થો તેમાં વપરાયા હોય. ૧૩મી સદીમાં બર્બેકિસ પાર્ટર નામના માણસે બંદૂકની શોધ કરી, તેમાં ફાજ કપરોયની નીવડ્યો. ફાજ એટલે ઘોડાચરના નાઈટ્સ, કોલસો અને ગધકનુ મિશ્રણ. યથિમત્તા દેશેમાં ફાજની શોધનું માન જોરન બેકનને (૧૬૪૪-૧૬૯૨) આપવામાં આવે છે. પણ ચીનાઓ તે તે અગાઉ ક્યારના ફાજની શોધ કરી ચૂક્યા હતા અને ઈ. ૧૧૫૦માં તો ચીનાઓએ ફાજને કપરોય રજાકડાંની બનાવટમાં ગણકરવા માટે, ફાજાઓની બનાવટની એ કલાય શરૂઆત ગણાય. એના સિદ્ધાંત બંદૂક અને તેના ભંડો છે. બાજકો લોખંડની

અક્ષીમાં 'પેટાશ' નાખીને ફેરવે છે એ પણ તે પાનું જ નાનું રખાત છે.

એ પણ તે સુદોમાં તેણ અને એવાં બીજાં સંદર્ભક સજ્જો કેમકેમ પ્રચલિત થતાં મયાં તેમને મેળે મેળે સુદોમાં કપરોયી થાય એવા જીવનવા રજોટક પદાર્થો પણ અસ્તિત્વમાં આવતા મયા. પણ આ રજોટક પદાર્થો નુકસાનકારક હોવાથી સામાન્ય કપરોયમાં તે સહીસલામત રીતે વાપરી ન શકાય, એટલે એ પદાર્થોમાંથી હળવાં પ્રમાણ હદીને આતશબાજી બનાવવાનું કાવ્ય ધરવામાં આવ્યું જગી-દ્રિયો, સાન્યારીહલો. સુદોમાં વિભવના પ્રસંગો, કોઈ તહેવારની ઉજવણીમાં યા શુભ અવસરે, આનંદપ્રદર્શન અર્થે હોતોને મનોરંજન આપે એવું ફાજાનું બનાવવાનું આ કાવ્ય પ્રારંભમાં તરફરી સંલગ્ન આવતા જ એક વિભાગ તરીકે શરૂ થયું. તેમાં પહેલો શરૂઆત હવ હાંથીથી થઈ. તેમાં ફાજ કપરનાં કેટલોકમાં બિવિધ નાઈટ્સ અને લેડ નાઈટ્સ પણ કપરોયમાં આવે-તે. પણ એકદમ ચક્રાક્રિય અગ્નિને દેખાવ કરવા અંદુરની નિયમનો બહો પણ કપરોયમાં આવે છે. અંદુરનીમની, આર્સેનિક યા બેંક કપરોયની સફેદ રંગનો અગ્નિ પેદા થાય છે. આતશબાજીમાં જે ભતભતના રંગ દેખાય છે તે પેદા કરવા વિધિવિધ પદાર્થો કપરોયમાં આવે છે તેમાં સાલ રત માટે સોડિયમ નાઈટ્રેટ, કોલા રંગ માટે બિરિયમ નાઈટ્રેટ, પીળા માટે સોડિયમના ફ્લોર, વાદળી માટે કોપર કમ્પાઉન્ડ અને કોલામદ તથા ચળકાર માટે મેગ્નેશિયમનો બહો વપરાય છે.

બધોરિયાની બનાવટ તે હવે સામાન્ય થઈ પડી છે. બધોરિયાં એટલે રંગીત પ્રકારની દીવાસળી દીવાસળીને કદોબ બરાબર રિષ્ટ થયા પછી તેમાં બધોરિયાને કદોબ પણ ખીંચી છે. તેની રંગમેરેડી ભયોત માટે પણ કપરે રસોલેલાં હુદાંહુદાં રસાયનો જ કપરોયમાં આવે છે. ફૂલકપરોયની જે તબુલા કરે છે તે માટે તેની સળી પર ચોપડેલા પદાર્થોમાં મેગ્નેશિયમ ને અંદુરનીનિયમનો બહો વપરાય છે. વીજળીના તારે પ્રજ્વળે એરથમ પાટુમાંથી જ બનાવેલા હોય છે. મેગ્નેશિયમ બળે ત્યારે ખૂબ પ્રકાશ થાય છે. સળાચલાના જે સાધ આવે છે, એ મહુરુડી સહીસ સાધેનાઈડ હોય છે. એ પદાર્થને સળાચલાની ખૂણ સાખ પેદા થાય છે. એટલે તેની નાની રજામાંથી પણ સખતી મોટી સળી બેસતી ભય છે. તે સાધના આકાર જેવી હોય છે. પરંતુ એ પદાર્થો જેવી છે એટલે વાપરતાં સાવધાની સાખી. આમ, રસાયન આપણને આનંદપ્રદર્શનની આ આતશબાજીની ચીતે માટે પણ અનેક પદાર્થો આપ્યા છે.

એક અનેપણું અને અણમોલ પુસ્તક : શિરપ-પરિચય

હિંદી કલાનાં રૂપ ને રહસ્યદર્શનના અગ્રણી આધિકારક તથા 'રૂપ'ના તંત્રી, વિખ્યાત કલાવિલેયક શ્રી અર્ધેન્દ્રકુમાર ગાંધુલીએ વિદ્યાર્થીઓ માટે તૈયાર કરેલા ખૂબ બંગાળી શ્રેયને અનુવાદ સંપ્રદાયેન દર્શાવેલો ચિત્રોથી બરેલું આ પુસ્તક કલાનાં રૂપ-રહસ્યની સાચીય સમજણ આપીને રસ-દ્રષ્ટિ બિલવવા ઉપરાંત હિંદી કલાની સમ-ગ્રહ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

ખૂબના એક મહત્વના અભ્યાસરૂપ બની રહેશે. કલાસિદ્ધાંત, રસદર્શિના અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ, ચિત્રસિદ્ધાંત, માધ્યમિક શાળાઓ, પુસ્તકાલયો વગેરેને કપરોયી, ખીંચીખીંચી બધાણ સાથે લગમગ ૨૦૦ ચિત્રોથી ભરેલું સમૃદ્ધ ગ્રંથો ગણી શકાય. કિ. ર. (રશ્મિ. પોસ્ટલ) કુમાર હાંપલ

૧૦/૪/૫૦

સુરતમાં રવાના થઈને તબખા
વેળીના અખાડા માટે ખૂબ ભણીતા
દત્તા. આ અખાડામાં હંધઈ
કરતા હોયે તાગ કાઢવાં હતાં. દંડ, ગલખંબ,
ખતેરી ને કુસરી કરનારા ત્યાંના બધા યાત્રીયોને
અને ઘણીવાર ભેવા જતા. એકવાર એ મહલે
સાથે બેઠક રાફે કરી. એક તલેકે હંભર કરી છતી મથે, અને બીજે
અડી હંભરે હેં મથે. એ ભેવા અને મહેલા. મહેલા સારીરમાંથી
પરસેભાની તો નાણે ખાર થતી.

બાંધ ગઠવિટાં

એ અખાડા રફે રફેને દુરવા લાગ્યે. પખુ રોજ સવારે સારા
પાંચ અને છતી વચ્ચે હું એ રફે જતો. માગાછને ગઠવિટાંનાર વહેલી
સવારે આ ભેળે. એ માટે વહેણે બીડી, સંચા સજામાં, પાળી મૂકી
હું દુધ લેવા જતો. ત્યાં તાલું દુધ દોણી આપતા, એ લઈ આવી વા
હી, પી, મોટે ભાગે હું પાછો રૂઝ જતો. વાંચવા બેસવા માટે
મામાજી બુક પાંડે તો વળી બેસીએ. શિયાળામાં સુખત રાઢ પાતી.
મારા અક્ષરો ખરાબ, એ સુધારના મામાજી એ એક તુસખા જતાને-
શી, કહે કે શિયાળામાં સવારના પહેરમાં હંડા પાળીમાં દાંધ બાળી
કોપી લણે તો અક્ષર સુધરે. એ પ્રમાણે આપણું આજિણું છ વાગ્યે
બરી પગાલીમાં બોજાતો, અને આકડી બેઠેલા ટોચા નડે કિચા પકડી
કોપી લખાવા માંડતી. આ બધી વહેવા પછી પખુ અક્ષરો તો જેવા
મઠોડાણ જેવા રહ્યાં છે કે મામા પાતાના લખેલા અક્ષરો પાછું હું વળી
વાર વારો ચાલતો મારો.

બાણભાઈ (હું) રોજ સવારે બેઠીને તાલું દુધ લેવા ભપ છે એ
ભણીને ખીન એક જણ પખુ વળગ્યા : 'ખાલે પખુ લેતો આપને.'
એકસે યદ્ય એ લોડી. એમાં નવનીતનાં બા પખુ હાજલ થવાં. અને
એક એ વાર કરતાં તો એનું દુધ મારે અઠવાડિયામાં ત્રણવાર વાર
લાવવાનું થઈ. તે સરખાતમાં તો કીક છે; પખુ અમમરી નિરાજળમાં
ત્યારે હંધ કાઈ રકાકરિંગ શીખવતા નહિ, કેવળ સેવકની એવી કાઈ
સાબના દિલમાં પ્રવેશી નહિ, અને કપરાંને નવનીત સાથે ખુનસ-
હું છેલ્લા પાંચમાં નંબર રાખું, એ પહેલા પ ચળાં નંબર રાખે એનું
રુનિદેશ રાકું, રવનહ; મારતર એને માટે 'મુક' લખે, આપણે મટિ
'મોડી ફેર' લખે;—એ મમનમાં ખુનસા મેટલે એનું દુધ લાવવામાં
મારો સોખરો વહેતો. મમ અક્ષાળને આડિયાં કાઢતો હું બાજતો તો
ખરેદ, પખુ જાલુ બળદેતા : 'એ માટે હોસિવાર તે વહેણે બીડી વાંચે
અને હપાર નંબર રાખે, અને પછે ટોચા આકડી લોખર; અને હું રાઢમાં
ફરવતો દુધ લેવા નહ.' મામાજી કહેતા કે 'એમા
તને સાર શો પટે છે? આડિયાં આટો.' પખુ
નંદુમાશી અને મંદીમાશી મારો પશુ લઈ સડવાં
કે 'બરોબર છે, નવનીત બેઠીને કેમ ન ભપકે
હંધ નહિ તો વારાફરી ભપ.'

એક દિવસ મારો પિત્તો પ્રયો. ધરમાંથી ની-
કળમાં, નવનીતની બાએ અપેલી લોડીમાં ચપડી
મીઠું નાંખી લીધું અને તેમાં દુધ લઈ એ આપી
આપ્યો. અને કલાકમાં ન જમ પડી કે 'લમારા
ફખનું શું થયું?' એમે તો દુધ ખરમ કરી, આ બા
પી, ખારેશા પરવારી બેઠા દત્તા. હું તો કલાકો-
કાળે રહી વાંચવા પખુ બેસી ગયો દત્તા. ત્યાં

દુધ ફાંટી જવાની વાત આવી અને પછપરછ રાફે યદ્ય. પખુ એકવાર
મીઠું લેવાયા પછી કે તેનું સાથે યદ્ય રાફે છે? ના હું તો હંધ ન
ભણતો નથી.' બસ એક વાત પકડી તે પકડી; 'મને કરી ન ખબર
નથી.' જાણું ખતી ગયા પછી માશીએ કહ્યું : 'હું ભણ્યું ની તારાં ન
કારતલાં મીઠું બીઠું નાખ્યું' તો લેલ.' આપણે જમાળ ખાઈ ગયા.
પખુ તે દિવસથી બીજાનું દુધ લાવવાની લપ મળે તે મળે. ખરેખર,
મેં એ લખે એકું કામ કર્યું હવું. પખુ, પખુ સાળી મીઠું ન રાફે?
ત્યાં તો ભણે કીક, પખુ વરસસરમાં ખીન કામ કરવાની મગમત
પકડી. જ્યવજુ પટેલ પોતાની ગાલી લઈને આવે ત્યારે પાછળ મીઠું
આપ્યું ન સમજવું પાયા ગુણી થઈ રૂપડે માળે કાલગીને એ ભપ.
તે મળી પંદરેક દિવસ થઈ વીણવાનું થાયે એ વીણાંબલા પડેલા
દલસામાં રમવા કહેવાની ભલ પડતી. એ દલસો ખૂંદવા માટે એકે
દિવસ પખુ મુકર થતો. મેટલેકે મારી બોરકાનાં બારીખાસમાં બંધ
કરી, માથે દુવાલ ગાંધી, આખે વઈ ખૂંદવા લાલવાતાં. ધૂઢમાં
રાખ નખાતી ને પછી ખૂંદતા, અને એમ રાખમાં રથદોળાએલા પડ
મેટી કોડીઓમાં બી લેતા. તેમાં વચ્ચે વળી પારે નાખતા-થોડા
થોડા પ્રમાણમાં. એ ન પ્રમાણે મજિાકોમાં દિવસ આવવું, તે વટે
તુલેશી રાજ ખેાવતા અને તે પખુ બરી રાખતા. વાસકની કાળ
જલુ પેધતી, અતાર જવાના દિવસે પુરા થતા કે બોરડે છાણતાં
લોપણ થતાં. એમાં પખુ એકાંથી પાડીને લીપવાની રજા અતમા-
વવા અમે દાંધ બગાડતા, પખુ એમાં આખરે પૂજ પર લેપડા
એનું મતાં પાણા દાંધ મીઠું નાખતા.

પરોશમાં વાડો, બુલેશી જમવા, અને એટ મુનિસફની દલેલી.
મામાજી અને લેલાજાઈ મુનિસફ એ વચખાજાની જાગીનના દુકકાં
માટે કોરડે બેસતા. નાની કોરડામાં છાયા. મુનિસફે વપતી કોરડામાં
અપીલ કરી. એમ છેક દાઢકોટ મુખી લટખા, અને મામાજીને દલ
કાચમ રહ્યાં. એ મુનિસફના કહેન મથે આમ આમરે અમમા ખાવા-
ને બવલાર ખરી, પખુ કોરડ-રજાને લડાઈ. પેલામાઈ મુનિસફ-
ને સીધી નાનો ડાકડો મારો દોરત. ટકરે સાથે રથેલા. અને
સુરતમાં નાના હોંધ એ ત્યારે ટકરે કેમ બેસતા એનું કારણ તો સો-
કાઈ ભણે. એ જાણુવાલ મુનિસફ મુંબાઈમાં પખુ કોરડેલમાં મારી
પતેમની દોરી ડાખાયાના પકડી દલો કે શું. તે એના સારીની-
ટળલ પર, એ છરી લખે બેસેલા એની સાથે મારે શૂઝા વાડો આપેનાં
એ મારત તો નેર થેત, પખુ ને દલનેથી એણે છરી વાડાની એણી
એના કપર મારો આવ વળી ગયો દત્તા !

એ મુનિસફની દલેલીની ખાલુને રડતો. શેવાલ ફિયાલ તરફ
ભપ. એ ખાલુ પરખુજા નવા વરસાદાએમાં વરસાનના પેડા
આમજ મેટે કાગે 'વાડી' રહેવી અને અમારે મકે એ વાડી લૂના-
(નવેમ્બર ૧૯૫૫) ૩૯૦

વાની. વાદી એટલે કાચખનાં ફૂલ, મોઢા વગેરેની બનાવેલી, નાના તાણુને મળતી, સાંકડે જીણે ઉપડેલી ચોરસ ફૂલવાદી. વચ્ચે એક પેટી હોય તે હોરી ખેંચતાં સહાય કરે. યુરોસિને કોઠડે બેસા રહી, જેની વાદી એ તરફ આવતી કે તરાર મારી અથવા વાદી ધ્રુવતા. અથવાનીં દાંત પરી પડે. એટલે પહેલો હાથ ત્યાં જ નાખતા, અને પરી હાથ આવી તો તે તરફ ખુસખુસ થતા ઘેર આવતા. વરષાકામાં આવનાર હોકરાઓની એમાં જરા પણ આશન લેવાય એવા કાચટોડે, છતરે કેસાકે ચોટાએ વરઘોડા જેવી પહેલેથી મોટાએ આવી બેસા રહેતા, તો અમે જરાય જુ મચાવી મૂકતા. એ કોઠડે સવારે હળમેા બેસતા. માગાઈની સાવામાં અમારે 'જોડોડા' કપાવવાના હોય તો ત્યાં જઈ 'બગતને પકડી લાવતા.

ઘેસાભાઈ મુરિસફની દબેલીની બાન્હેના રવાા ઉપરથી, છલેજ મારની માથે માલતા 'કવિ' નીલેતા. અને હજી મારા થક વરે પૂરા ન પહેલે ત્યાં તો મારી જી બેસેવા નવનીત મહેલને દેશરત કરતા. પછી બંને દોરડો નવનીતને કોઠડે બેસતા થા ફરવા જતા. નવનીત એને 'કવિ' કહે, અને મને અંક ચઢે! અંક ફરે, નામ જ્યોતીન્દ્ર, અને કવિ કયા હિસાબે ? બંને જી સારું જનિક દાઈરૂંકમાં બેઠે, દોડિયાવારમાં ગળુવા, ને કાવાકામી વતે દબેરા સજો મંગેસા પાક-કજ મારે દોરત, અને મંગેસને કોઠડે પણ એ બધાની બેઠક, કોઠડે ત્યાં આગરો કોટા થઈ જતો. પણ અરેખાઈને બગેલો હતું ! કવિ સાથે મેં દોસ્તી ન પાળી તે ન જ બાંધી.

પછી તે નવનીત અને હું બે સારા દોરડો વચગયા હતા. મહેા-દલામાં અમે એકનાની કિરેટ લગવ પણ કાટેલી. ખજુ એમાં મેં 'કવિ' નહિ. નવનીત ત્યારે મને બસા રવજાવને અને ખૂણ મહેનતુ દોરત લાગ્યો, અને પછી તો દોરડો પણ મારી થઈ. પછું જ્યારે એ ખાત-ખાતમાં 'કવિ' બેઠે જી સજ સરસ સાઈ' લવિગીડિત લગયા કે જેમ કહેતો ત્યારે પાછો મારો પિત્તો બીજી આવતો. પણ એ દાઝ મનમાં જ ગાનવતે અને કવિ ઉપર દઢ રાખતો. એને જ્યોતીન્દ્રના નામે હું જોતાહું જ નહિ 'નવનીતને દોરડો' કહું. મૂળ માટે અરેખાઈ. તે કો તો એને સંદેશ સારું આવડે, કાકવાડિયામાં એક વખત એવા ખાંચ ફસ જીવા એકા ગળે કમળગાં જ રામા લલલે ! (એમાં મારી સાથે એક અનેક હવિષ્કળ્યે બે બસુતો, તે તો સંદેશને ખાં. 'કૂટે એક સંદેશ મેાડે !') એક એ, અને બીજું એને 'કવિ' કહેતા પણ અરેખાઈનું કંઈ જોડાડ કે ?

પણ અમારી નિરામળની ચાકડી તો જીરી જ નહોતી કંકાર ચેસ. કાકાર, કુલમરાગ વખારિયા અને રણુલત રાગાલ, કાકાર જગાપી કિરેટ લીખેરા કંઈન, સીધા રરતાને ઉકરેા, યીજીસાંકીને રસિક અને ભજવામાં હોસિયાર. વખારિયા ને ચારી, ખાનદાન, મહેરી. પાસ વખાય તો કીક છે, નહિ તો દરીયા ! રણુલત બઝો, ચાલુર, તોફાન ફરે એ અને નામ બીજાનું આવે બેને. પણ અમારો નિગર-નન. અમે ચારે, અકવાટિયે એક વાર કાઈ કાઈને ઘેર, —મેટર માથે વખારિયાને ઘેર —બૂકું ખાવા જઈએ. વખારિયા ત્યારે પચેલો; અને ધરમાં રાગ. રેરામની વખાર; મુઝા-અનેદિમતો પાર નહિ. ત્યાં બસાને બઝડે ભજિયાં-પાતરાં પણ પડી જતાં.

મા ઉપરાંત રણુલતને દોરડો, અને પછી અમારો પણ દોરડો થઈ ગયોટો-રણુધીર દેસાઈ ભજ્યો. અને અમે પાપાભાઈ કહેવા. એ યુનિયન હાઈકુલમાં બેઠે.

અને સાથે મળી ધનુડાં તોડનાં થયાં, અને વખારિયાની ટાંક-કાંટયા રજડપટ્ટી પણ ધણી શીધી. એક દિવસ, બસ કંઈ નહોતો ઉઢવ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

કારણે, (પણ એ તો આજે નહોતું, ત્યારે તો મળે કુમર વડી પડ્યો હોય એવું લાગ્યું હતું) બસ મેં આપયાત કરેનાં વિગાર શીયાં ત્યારે 'કલાશી' વાંચતા, અને મારી જઈ બેઠો. યા માવાનો મિત્ર ચાર ફરવા મેઝમે એ બોલ કે તુત મગજમાં જરાઈ બેઠું કારણુમ નવાતની એક અલપતવ મેઝાલી ડાકરીને મનથી હું વહ માની મેકા ! મેઝામે જોનાં રૂપજીનની વારંવાર મારી બાગલ તારીફ શીધી એટલે તેવાં-મળવા વિના આપણે મનથી પ્રેમી બની ચોપડીને પૂરે નિશાળની બાઈરીલ પડે. જ્યાં જ્યાં નવર મારી પડે ત્યાં ત્યાં એવું નામ લખી મેકા ! રણુલત મલક કરવામાં બાકી ન રાખેનાં 'અંદાશ તે' બરાબર એઈ નથી. એરે તું મળેશ નથી, અને આ તે કઈ જતની વેલજા ? પણ વખારિયા બહુ સમાજન જતાવતા, અને મને પંખાલતા-પાપતા. કાકાર અને પાપાભાઈ બિરકાર હતા.

મેઝામાં કાઈએ અગર આપ્યા કે એના વિવાહ બીજે કંઈએ થઈ મલા. જલુનવલકાઓ વાંચેલી, તેના વિરહની વ્યથામાં વહીંતા વારં આંખમાં કાણુ પડે! હઈ. મેજનુ દિવસ રડવા એવું મેહું રહું. દિવસ નહી કયો ને વખારિયાને મિઠી લખી. લાખીના ખૂબ પડે જતાં અગર રણુલતને પછું 'ઉઠકોવેલો' મળવા મેાડા. અને પછી ચાલેશ :

'હું જઈ છું, હું જઈ છું ત્યાં આપેરી કાઈ નહિ ?'
'સો રો હીપાકો...'

અરે હીપાક કોના બાપની ! એ કાઠસાહેબ માલ્યા ! ક્યાં ? એમ તે એમ આપયાત કંઈ તો મંગારી મન શી ? અને પછી આપયાત તે ફરેના જ પડે ! કોરે કોરે એની દેસાત તે અરી જ ને-મણે કહીએ નહિ. અને મેઝા જગાવવા ન આવે તો પછી બુરો મારવો જ પડે ! અને બુરો ન મારીએ અને આપયાત 'પોરડેમાં' કરીએ તો મેઝા પડીએ ! એટલે જી જીજીને કાને વાત નામો 'બરધથી' નીમી પડ્યો ! મેાપીપુરા વઘયો, વહાંમાડને રસ્તે નિશાળ પારો થઈ, 'દેવસાઈ' કિલ્લાને કોનામાં આવ્યો; અને ત્યાંથી ધોમેધીમે પૂરની વચ્ચે જડ કોડા ઉપરથી નીચે તરી જોતા બેઠો રહો. કાકારે થઈ ગયો હતો; અધારે પણ આરેકું થઈ ગયું; ત્યારે રણુલત અને વખારિયા આવ્યા. પાણલ કાકાર અને પાપાભાઈ ધોમેધીમે આવતા હતા :

'આશી દવે' કોગ વ' વખારિયાએ કહ્યું. હું પણ એ વાજ કાઢ સંકોપનની રાક જેતો હતો. ને અમે પાછું વળ્યા ! મારી કમળાગે તો કહે કે બધા મેનુ ખૂબ જ વીનવરો, અને હું આ નાકની કરીશ, અને પાછે ભાંજે કાળે માનિશ પછે એ તરંગો તો કાંણે જ રહી ગયા. એવ કરના જતે તો કાગ આખી રાત પૂજ ઉપર જીભા રહેવું પડતે, અને મારી કંદાશ નીચે મૂકીએ એકમા પર એમા થવું પડતે ! એના કરતાં આ કીક છે. રપ્તે પારો અને કાકાર રાગણા માથાં ફરે : 'એ તો તરે કુલેખભાઈ !' અમે તો આવત જ નહિ.' અને કુલેખભાઈ બસા, કંદાઈ અને માવાણ, તે બધાને મૂંપ રહેવા કહે : 'હવે કોની ચર્ચા નહિ. પણ રણુલતે પ્રશ્ન પડતી વખતે કહું. 'એ તો કાને કરેના અગર ત્યારે જ જીજીને દંતો કે નાક કે. કોગ કાંઈ મળે આપયાત કરતાં હરો ! પછું આપણે એમાં મળવા તો કોનો મેળએને ?'

‘અંબા દે માં તારે’ ફરોન હુંમર, ફરોનથી દુઃખ થામે છે.
સુરત રાહેરના ધી આ કૃપિયામાં અંબા દે માં પૂં બિરાદ છે.’

અંબાજીને ચકલે અંગે રહેતા. મારા કાંદાના પરની નાની મલીની બરાબર સામે અંબાજીનું મંદિર. તિરાણમાં અધઃપરા શિક્ષકોએ હતિતા શોધવેલી, પણ હંદ તે એક પણ નહોતો રહીખયો. હરિ-શીતની ચાસ આપાચે પકડી લીધેલી, અંદરૂં ન. પણ હંદની ખૂબી, હંદેના બુદ્ધિબુદ્ધી હાજ, સૂક્ષ્મ, સંધ્યા, હોદરા ચોપાઇ સાવળી પહેરે આપની લગ તે અંબામાતાએ ન રહીખી.

અને અંબા માતાએ રસિક દર્શિથી નિદાજીવાનું પણ શીખ્યું. નવરાત્રિ આવે ત્યારે સુરતનું આર્થિક લોક માતાને મંદિરે ફરવ કરવા આવે. અપારા બારણા આગળથી સેવાન કૃપિયા, નાગર કૃપિયા, બાલાઇ દેડ અને મોડીપુરાની પેલી પારની નમણી સ્ત્રીઓ આવે અને ન્ધય. બેનખૂ નવરાત્રિએ જેવા પકી નવે દાં નાનું સૂદી-સૂદી ફેરતા સહુ પહેરનારીઓની વાંદી પણ આપની પારો યઇ થઇ હતી. રાત્રી પહેરવાની ઢળછળ ઉપરથી અમુક સવારી ચોક્કસ મહોલકાઓમાં ન ચરતી આવેલી છે એ પણ કળી રાકાઈ. અંબાના પાંચથી સાતમાં આવતલતલન ભારે રહેતી. તેમ પાંચમ છડ પછી લીડ પણ વધી નવી. અમે તિરાણેથી આવી થોં-મેા થીલ એટલે જેકડ નજાવતા. મોરકે વાગે ફેરકે ધરવાળી રસ્તા પર પાળી ઉરાઈ, માણે છત પર દાંડીઆ દીવાવાતી અને મોરકે માલીતકિયા પગસતા. મારાગાઇ પણ બેસતા. એમના એળખાણે ફરોન કરવા નીકળતા, ને પાછા આવતા પાંચઠસ ગિનિટ બેસતા અને ઘોરદાને જીતે ખૂબે અડી નજાવતા અને ન્દા-આવતાને બારીકીથી જોતા.

લોકોની આજલ સીમેથી વધારે રીસની. પારના સાળ, બાત-બાળની કાપનાં કાચક, પેરો-પુલેલી મગન, બરીસાળી ય-કડના, રંગ-જેરો હલેવિવાં ને બચિત દેસમી મુનછાંવ ફરતી રહેતાં. પણ સાડી મગે તેવી હોય, મોને તીપાવી મૂકવાને આપાર પહેરનારની ઢળ પર છે. પહેરતાં આપરતી હોય તેમ મગે તેવી સાડી કાલકાવાને પણ લીધાવી છે. બાપી બસો ત્રણરોની સુંદર સાડીઓ લગાયાની માફક લગે મારા પણ નેવાં છે. ના, અડી ફેંકીએ લગના હાંદ નહોતા. સામાન્ય ભારી સાડીઓ પસંદ કરાતી. પણ ને રસ્તા પહેરનારોં છે, તેઓ તે ફેરવ તરી ન આવતાં. ત્યારે કેડે મીપડીની પહેરાએકી સાડી ‘ફરોનજલ’ ત્રણની, મગિયા બાંધનાં બરાડક આપરતુંકે અપાતાં.

એટલેથી તિરાજ સાસ પ્રમાણમાં પ્રચલિત હતો. ફરક ક્યાંક-ક્યાંક દેખાતાં. પણ એટલેથી ને રીસની.—આકરક લાગતી અને એમાં ફેરકાં રજિયાગાજી રેવાંતે ઠોઠારીએ સોઢામાળી લાગતી.

ત્યારે એ દેવાને રિવાજ સાસ પ્રમાણમાં હતો, છતાં કેવાક-નીવાજ એળખાની રીત જેવા ગળીની મુશ્કા પાડવાની પ્રમાણજ નવી અડી હતી. અપરિયા વાળ આંગાતા અને અંત વગાકે રાન મોઢામોઢા દેખતા તે સુંદર લાગતા. ‘બાન્ડ-રોડું’ તો તે પત્નો ને નહોતો. ફરકે છૂટી હલ રહેતી એકેવાં તો કિંદિપિય પ્રમર-મ વગાડા. ખાસ ફરીને ચાર રહેતો. ફેરકે જોરવીને નામકાચોએ એજેલો અપે. એટલે ને ચિત્તાકરકે મનાતો.

મોરે જામે બધી ને સ્ત્રીઓ ધીમેધીમે મઢાવતી ચાલતી; ફેરકે ને ફરસાથી ચાલતી. કાવળને કોમને ન દેખતી. વધી રમ્યા ફેર પાણી તો ‘કેમ કો’ ‘દેખતો નથી’ ‘આવતો ક્યાં રહેતો ચાલ કાળો. ફેરકે વધી દામખાં જમાલ લગ ફરકે ન્તી, ને પછા ફરતાં એમાં પ્રસાદનું કેપકે, ચા, આપરિયા, એકબીજાનું કે મૃત્યુ ભાંધતી ન્તી. અપવાજાં મોડાં થતા, દાંડીમાં રીપ થતા, મહેરોં વગતી કડતો

રસ્તો રસમયે લાગતો. આનંદની સુરથી પથરાયેલી લાગતી. જીવાન પુરોગે પણ ચાંલ્યા ન્ધય થોવા નેરોતા. બોંકેલાકે વૈષ-લોર કે હંમરિયન કેપ ફેરિથી પહેરતાં; ત્યારે ન્દા રેડી પણ રાખતા; અને હંમલાના લાગી પથવા ગચાખાંથી રાખતો ખારસો દેખાવતા. એ તો કીક, પણ ખરી ખૂબી તો થોતિયામાં બતાવતા. પાટલી એથી રીતે સખતા, કે ન્દા ફેરકાશથી માત્રે તો થોતિયાના પાલન-માં પચન કરાતાં પાછળે દુઝો દેવાવતા ચાલતા. અંબા પણ નતન-નતના લોક જેવા ગળતા. એમની ચાલ, એમની લઢજ, એમની ખાસિયતો, એમની રેડી, રિસિયારી, એ બધું એવાની ગચા અપરતી.

રાતે અંબામાતાના ચોકમાં ગરબા ચવાતા, એ મોડી રાતે ધર-માં સુતાઈનાં પણ સંભળતા. ગરબાની ન્દાક વાત નીકળતી કે મારાગાઇ ખીલતા. એમને આ આજકાલના ગરબામાં લઢુ રસ કે કમક ન લખ્યાતાં: ‘અરે, ગરબા તો રાધાનાં, છેડ વડોફરેથી લોકે ગરબા સાંભળવા આવે. રાધા એટલે શું કે મધ હાલ મુખી એ ચારી હતી. લગનસાથે ઠોંગ અને માંડેવે રાધાને મરતો ન કરાવે તો લગન ફેકે સમાવતું’ દંદારે રાધાને માણસ એ બિંતે સાંભળે. ફેકે પણ તેમને; અને ગવડાવાની ખૂબી પણ ફીતી ન, એની પછી એની ઠોઠારી કાઠકાઇ વાર મગાવતી, પણ દુઝાં ઠોઠારીમાં દેખાવ હતો, પણ ગરબાને કાઠાવ નહોતો. રાધા તો તાગ ન કરી મઈ.’

આ રાધા વિષે મેં લખી વાર, સંભળ્યું હતું, લખાને મેં મેં એનાં વખાણુ સાલજ્યાં હતાં, પણ એની ચારી વધારે હમીલ મારા લખાનમાં નથી. એ તો એને મોરકે કે સાંભળે નહોતી, પણ મારાગાઇ ને ચિત્ર અડી કરતા તે કપરથી અલોકિકે કેમકી, તાલુકે અલનની. ગરબે મૂખનારી એ શેરી ‘ગડે મમજની ના’ હોતી નેમકે, એ માલકા. ન્ત્યારી-કે હલેમે-પેલા ‘હિને’-તો સુરતમાં આજતોમ જેવા હવા પારા, ને અંત પર મને હાજ પણ ખૂબ વારની; પણ મનસુખલાલ મહેતા, મારા ફરતાં થોડાં ન વધે! અગાકે તખ્તના મહેલોના રહેવાસી. હતા એમનાં સાસરેકે પ્રક્રમે પણ મોટા ધમકા નહિ. બઢુ મોડી રેસતી થઈ. લગાણ—૧૯૪૮માં આ લખાણુ એમને ન્દા તાગવા આપ્યું, એટલે રાધાની વાત આવતાં એમણે લખાણુના દાંસિયામાં સાલ થોનસીકે અતનતવાં રાખ્યો હતી લીસા એથી લઢયા. એના અંગને ફરકેસાટ રખાકે હેખાઈ આવતી હતો.

એમણે રાધાને મોરકે રીત, સામળી હતી. અને ખાગાછના ગાંઠ સાથે એ પજુ લેવાતી. દેખાવ ફેકે એવો નહિ. પણ ખાજા તો આ-હો-હો! આ ‘મો-દો’ જોલ અગારા ‘નવાળ’નો, એટલે કે મુતુ-બાદનો. (મનસુખલાલનું દુઢામણું-નિર્મોખા-કાલકાજી નામ મુતુ-બાદ.) એ ‘નવાળ’ મેં કથા બ લખ્યાં તો અડી લરવવા તો રાધા રીસાઈ ન્ત્યારી, એટલે આખર ન આસી ને. મુતુખાઈ તો કહે છે કે રાધા પોતાની એક નાનકડીટોપી ન રાખતી, ને ન્દાં ગરબો ચાપા ન્તી ત્યાં એ રોળી ગરબામાં બળી ન્તી. નેરકે બલકબેલી ગરબો ખીલી લાડતો. રાધાને ફેક, અને પત્ની એના જવાક; આસીની મીડી રાઈ એટલે ગિરાંત અને સાંતિ; દુઢામાં સાપરતી ને ચિત્તાકરક.

પણ તમે કહેસો કે અડી મુતુખાઈને ક્યાં જારેકાં જારેકાં એમ, કે એના પર મને અંદેખાઈ આવે છે. શું કારણ છે? રાધાને એમણે મોરકે-નૈયંજની એ તો સમાજના. પણ એ બેંકાં મેં તો રાધા નહેરેકા ખાતી ત્યારે પથમાં દે મોનિવિગ પણ બધાકડું દુઢું અને તે એ વાર નહિ—મુતુખાઈ છતી ફેરકાની કહે છે કે પત્ની વાર એમાંને અંબે મુમજ પ્રસંચ જેવાનું મારા નસીબમાં નહિ.

૧૯૦૫થી ૧૯૨૫ સુધી—મેંકે સર્વજન થીસી-એમણે મોડી રીને

વરણચોના બજસાગાં ઠેકઠેકણે પેઠી વધારી હતી એટલી સાહિત્ય પરિષદ બળને વનિનાવિશ્રામના કાંઠાપર-કાંઠા વચ્ચે એમણે એ કામગાંથી વિરતિ લીધી. એનું નામ તે જાણ વરણા પ્રાચીન એમના પ્રકૃતિસત થયેલા રસનું કારણ હવે સંકેતે સમજી શકાયો.

નવરાત્રિની આઠમને દિવસે મેળો જ નરતો. વળુદ્યાર વાળ્યા-થી ખાનાનાં કાંઠા, રમકડાંનાં અને 'કાશીના ચે પાલ દેખો', 'બેનહા ધા પે રાદેર દેખો' કરી પેરો પેરો લઈ બેઠાં જણાના કાવચાંથી ચોટા કરનાં ચિત્રો યાત્રાવાળાના એકાં યહ ભતા. તે દિવસે રતને બારે ધ્યાન રહેતી, વાહનચલકાર બેઠાં નેહા યહ ભતો, અને ગોડી રાત સુધી 'અંજી માતકી ને' સંભળાયા કરતી. પણ છઠ સાવન અને નેમ મેળે ત્રણ દિવસ તો મંદિરમાં રાતે મહાળી ભરતી.

'અખીચંદ્ર હશે છંદ જનાની મે' માછની કીધી પૂલ.' એ માછના બહાં બહાં અખીચંદ્ર હંદ આવા આવતા. પોતે પોતાના બંતાવેલા છંદો ગાતા, અને ત્રણ દિવસ ચંદ્રીષક ઇસકારતા.

સને ૧૮૪૪-૪૫ માં એમને જન્મ આગાર ધરની પાછલી સેરી આગલીરાનમાં થયો હતો, અને ત્યાં જ રહેતા. એ ૬૩ વર્ષની કમરે મૃત્યુ, અને અવસાન પારવાના વર્ષે સુધી, સતત ૧૦ વરસ એમણે એક પણ અપવાદ વિનાય દરસાહ માતાછની સાથે હંદ તથા ચંદ્રી-પાઠ ગાયા છે. સિસોની આસપાસ તો મે' એમને જેવા હતા, અને સમયમ દરેક વરસ—મેઠેસે એ સાહની આસપાસ હશે ત્યારથી—એમના હંદ સાંભળ્યા છે. વગાસારની વાતો તો એમને મારે થઈ સાંભળી પડી, અને હોંક કહેતા કે જાનને માછળે દેરાન આપ્યા હતાં. એ તો ને હોય તે ખરું, પણ જે સાંભળ્યું નહોતું જ એમ તો કહેવું નેહાય. નેને આપણે 'જન્મપાલ' કહી જ એવા તો એ હતા જ. માતાછમાં એમને અર્પવે શ્રદ્ધા હતી ને અલેકવાકાળી એ સેવા કરતા. જે એરી, પોતાનો કસબ લતામહેનતથી લીધેલા, એ મેળા કરતા. અને સસાણ બતાવડાંની જે જ હીરાને પહેલ પાડવાનું કામ કરતા.

પણ અમારે માન તો અખીચંદ્ર મેઠેસે માતાછના અનન્ય મગત. છઠ માતામ અને (આક્રમે બહુ લોક રહેવાથી) નામ, એમ ત્રણ દિવસ એ હંદ આવા આવતા. અને જમી પસારી મામાછની સાથે માતાછ આગળ જઈ બેસતા. આમ તો જગ્યાની પડાપડી, પણ વજુપતિ-હીર આગલી જગ્યા કરાવી આવતા. મછી હંદ રાતે થતા. પહેલાં તો બીલચો લલકારે. એક જણ થાય અને બીલ કીચે નતનતના હંદ બતાવે. વાતાવરણ સરસ ભવે એકલાખા અખીચંદ્ર આવવાની નકાર બૂમ પડે. એને જ માછની જગ્યા કરાવ્યા. અને અખીચંદ્ર એમને, બધા હોય ચર્ચે ભવે, પોતે જામળ માછ સાથે જેસો, જણુજા કે, ખાનુડે, ભધે ખુજા જ સાંતિ છવાય. અને પછી રવજા સુંદર મગતે આવનાં આવનાં રાતે કરે. માછના રાજુ નાર, માછની યાજ, સુરત પર જન્મ-દેવતા કેર. માછની આરતી વગેરે છંદો ગાયા પછી ચંદ્રીષક ડગાડે. એમાંના કેટલાક છંદો પોતે એકલા જ બોલી ભવે. બીલચી કીચી જ ને રાકય એવા અટકા, પણ સુંદર સંદેશવાતુરવાળા, મહાન અર્થવાળા, અભિરસી બરે રૂર વસેથી સાંભળતા આવતા એટલે મામાછને અને તેમ બીલ ધણુને તો એ લગભગ બધા જ મેટો.

એમાં માછ દેવો મારવા જતા ત્યારે, કવિ બગત ને બીરસના છંદો લલકારતા તેનો રજુ થાય હજી અને મારા કામમાં માછ રહેલ છે સુખ-મિશુળો જો દેવ બળિયા, ધુમકાચ અને રક્તની જની કયા, એ સુંદની વાતો અને એમની સાથેના માછનાં મુખનાં વર્ણન આપણું કેવાં બ્રહ્મા કરી નંજો, એમાંથી રજુ સુંદારનાં વર્ણન આવે: 'માછ નામકમિત નાકમિત પાન' માછ રક્તો એ સાથે.'

જમીન પર દેવનું લોહીનું રીપું પડતા તેમાંથી સો દેવ બ્રહ્મા થાય; પછી એમાંથી ભવવા માછનો રીપું કુતિ રચે, ભવચીનું રૂપ ધારણ કરી કોષે છે, ચિકાણનરૂપે ફેરે છે, મગન મગની રહે છે, હાથમાં ખપ્પર છે, દેવેના રૂંડની માળા પહેરી માછ સ્ને ચે છે, રજુચંદ્ર બની દેવનેના સિરસે કરી નીમળનું લોહી પોતાની છત પર લઈ લે છે, અને દેવેનાને—અનુભવેના સંદાર કરી સાંતિરચે છે. માછની શક્તિના એ વરચો, મહારામાનાં રવરૂપ, મહાસુબનું નહુન, નીર અને અદ્ભુત રસનું એ આરવાહન કાઢ છડાદાર માનીમાં, હૃદયમમ અભી-થી—અને હું માનું છું કે મોટું દિવ્ય શક્તિની—પ્રેમા જ એ કરતા, એ દરજ્જા મારી નાખર સાથે ખડું છે. એમની તેજની આંખ, સોમ મુદા અને હંકતા લલકાર, હજી રમણજીથી ખરવા જ નથી.

માછની કૃપાક પસાંત સરસ્વતીની પણ એમના પડકારોનો જ એક છે. કવિતાનું હંકનું આરવાહન મે' ત્યાં જ પ્રગાથ્યું. નતનતના હંદ મગનમાં ધુમવા મોંઝાયા. એ માટે અખીચંદ્ર લખકાર માનું કે માછની કૃપા?

એમનો એ અખર હંદ તો હજી મને યાદ છે. એ માતાં દેહિ હોઠ અંકે નહિ એવી એની રાજદરવાની ખૂબી છે.

'અધર હંદ માતા આનરે, આજ દાન રાખ સરસની, અજર કરી રાત ચણેલે ધરતે, સંવત કે કારન કરી'

આપો છંદ તો લગભગ આખીસ લીટીના કવિ છે, પણ સાંભળવા નેહા. એમાં એક પણ ચોદરમાની સખ આવેના જ નથી.

આ હંદ સાંભળવાથી પિંગળનું ને જ્ઞાન અને મરુનું એના દરમા બાગનું પણ નિરાળમાં નહોતું મરુનું. એ તો આ સહીના બીલ સાથે માની વાત, આને આ સહીના પંચમા કામમાં ધણુ મળે છે.

કામ નવારતો પા વારતો પૂર્ણ થતાં. દરોડાને સાંભળી આંકે આગળ મેળો થતો. અને પછી રીવાજીની તૈયારીઓ રાતે થતી.

નવરાત્ર ને હોય તો જે અને તો લગભગ જોન આજાપાને મંદિરે એક વાર દેરાન કરવા. સેક દુર દુરથી આવે તો અખી નજીક રહેનારો શા માટે ને મેઠેસી કે ત્યાંનાં પ્રમુખિયાં સોતર ને એક બેઠેલા હોતો. ત્યાં એક વિનિદ પણ મેસીને જ રહે પાઠા જવાની. રિવાજ જનો. અને પણ તે પ્રમાણે કરતા.

અહીં ધણુ લોક મગતા. મારા વર્તમાં જણુનારો દેરોતો પણ મગતા. એમ એક દેરદત્તના કુટુંબની એકે છોકરી અને અહીં મગત આવારનવાર મગત; અને નવાર જમીની ત્યારે પરસાનું રીપું નહે' એ અને ખાતર, કોટરે જેસી મગતો હાંકતાં, અને જેર જતાં. નાની, વર્ણ ૧૧૧, કાલી, દેવજાડી, ખુજા જ રૂંડિયાળુ, એ અખીચંદ્ર-મેટા પહેરી આચી અને આમરી દેરોડી કી હીક વધની હડપજપ યાકરી આમાર ધર આગળ યદને નિશોએ ભતી ત્યારે પણ કીકી પાછી પીવા ગઈ આવતી. ત્યારે કંઈ છોકરા હોકરીઓને સાથે અણવાનો આવ નહોતો. એ અણવી કન્યાસાળામાં એનું નામ ચિંચેલા.

વિશેષ મિલવાના નામો પરના માતાના ધરમાં ન્યાતનું સાંભળનું સાંભળું એટલે પંચ. જમી પસારીની ધોરે ધોરે બધા આસપાસને એટલે એકલા ધયા, અને યુસુસ યુસુસ કયાં રે. રેકના મોં પર નેહા તો બારે વંચીરતા, અને માથે આખી દુનિયાને બાર. જેન મળતાં વિશ્વાસિતે નવી સુદિ રવવા માટેલી, એનું કંઈ કો નાંખરી જેના રીખ. ખાસ રહેવામાં સુંબાળા પંડિતશિખે આપતા. તે સુંબાહવાળા કોણવા. રાતના બળે વાંચા સુધી પંચની બેઠક નહતી. કી હીકી લોક બરાય એટલે મોટું ધ્યાનકાર મોરણીને રજુ કરે: 'હવે કયા રાય જમની રાકે ભવાય છે? (અટક ૫૦ ૪૦૨)

પરશુરુ વર્ષ પહેલાં

બીજે ૨૩ ફારતકે ૧૯૮૨ (નવેમ્બર ૧૯૨૫)

પહેલા પાના કપર એ વેળા નિયમિત આવતા સી દેશજી
 પરગારનાં નાના સાબનાલેખાના સરસ નમૂનાએ આ અંક-
 માંનો 'નૂતનસંલેખ' બેસતા વર્ષના આ પ્રશંસે ક્ષિતિ પણ જુઓ :
 "અર્થદર માનવીને, કનન તોફાન અને મુશળધાર વરસાદ પછી
 પ્રસાન્ન ઉપાદ નીકળે છે, લેખાનક સ્વપ્ને અને કલ્પ-ચિંતાઓથી
 ભીખવેલાં કાળગીરી પછી પ્રકાશનું રંગીન પ્રધાન કૂટે છે, એ વેળા અંતર-
 માં કેવી પ્રકૃતિ અને આરામ પડે છે !

પાનખરના ભૂખરમાં વરસાદે અચ્છેલી બનરપતિ કૂટરી વસંતની
 પહેલી ન નજરે પાંચવા માટે છે. કુંદવાઈ ગેટિકાં પંખાએના કંક
 ખુલી નય છે અને વાતાવરણું ચેતન થઈ છે.

વિનાશક કુકળ, છવશેણુ સેત્રમળા, યુદ્ધના પ્રલય કે અનેક
 મુશ્કેલીઓ અને જોરદાનિઓ, વચ્ચે આપણે વે વરસ કપરે વીરુ
 હોય છતાં ના વર્ષનું અકલુદર્શન જનતલર અપૂર્વે જોઈ જવનવે છે.

એવી એ કંથી વરદાવિની રક્ષિત છે એ જ શાતાના ચેરડા
 પાટે છે, ચાંસેલી નખપહેવતા હાલે છે ને અંતરતર જોઈ જવનવે છે કે
 નૂતનથી. શોખીનરમણી એ અડા નજરે છે, આંધુના જોર કરી
 આશાને જાણ ભરે છે; કળના જન્મે રૂચી સાત્ત્વન અર્પે છે.

માતાની કોઈમાં ને બાળકના માત્રમાં, ગરીબની રાજમાં ને
 આનાંથી ભૂખમાં, અલબત્ત માણસી જે રહે છે, પ્રતિજ્ઞા એવી
 નિશઃ કાયા સંસારનું પ્રાણીયક ચલાવી રહી છે. જેનું પગલું ખેડે ને
 સુષ્ટિ પક્ષાઈ નય છે; એવી મીઠ મેડાય ને વાતાવરણુ રંગાઈ નય
 છે. આશાની એ શેષિની છે, આંદોશની અધિષ્ઠાની છે, ચેતનાની
 દેવી છે. ... ર, જનમગંધાની એ સંજ્ઞાની છે."

સા જો કલાની કદર પ્રીતવા માટેની ધનસ પ્રત્યક્ષવાનું અને નજર
 કેળવવાનું જે કામ પા સહીથી 'કુમાર' કહેતાં જાણું છે તેની એ સતત
 સાલતી ટુંગેસને ખયાલ 'મિનસ'માંના આ લતાસથી આવે :

"આપણી દેશી જનપાટી-આપણા દેશની વરતુળાનાં રૂપા તથા
 ધાટી પાંખ, ગાંઠો ને તેના રાજ્યગરખાળ, આપણા પહેરવેસ
 રહેણીકરણી ને કસને પાછળ અનેક દંડાભય ભેળંએ અલગ થવા
 છે. તમે તાજ આંધ્રે એ બાપતે જુઓ, યુના:યુના: નીરખે, સર-
 પાનો, અલ્યાસ કરી, તે તેની કલ્પના ને સુંદરતા ભેળંતરને આશ્ચર્ય
 થશે. આપણા દેશની સુંદર ઉમાવતી કોતરણીઓ પરદેસ થશે જાણ; આપણાં
 સાંભાપિતજનાં સુંદર વાસણો બેઠાસમાંથી થે યુરો વખતી-
 એ ખેરીથી નય; આપણું દેવદેવીઓની અદ્ભુત મર્તિઓ નર્મની
 અને નાસ્તનાં મુષ્ટિયમે સમકે; કિંદરતાનનું કાઈ પણ સાહે અને
 સુન્દર હોય તેની હદર પરદેશીઓ કરે, એ આપણા રહી નહિ તે
 બીજું શું ? આપણાં આંખકાન માત્ર જ્યોત્સાર પળની જ્યાં છે. નથી
 તેને સ્વરની સુગમતાની ખબર, કે નથી તેને રૂપરંગના સુંદર સંગીતની
 ખબર. આમાં અલગ માનવ પ્રાણીમાંથી આપણે સંસાર જોવાસ
 ઉભરાય છે. વરષાટ ને જગજગતમાં માંડાં ખર્ચે કરનારા આપણે
 કલા અને કારીગરીઓમાં વડન અંધ ને જોવવા રહ્યા છીએ."

પારજુના બદલા આપસારના અદ્ભુત કોતરકાગવાળા પાટા
 યોશીકોરીની થકમ સળગાવવા માટે છેડિયાં થતા પડયા છે; અરજ-
 નો કંપીર વડ એ સુષ્ટિ આખીના ચમત્કારરૂપ, તેને જોડા કપાસની
 ખાતર જોડાખોડા કરવામાં આવે છે; સરકારી વાંધકાગળાતા-
 પાળાઓ ન્હાનું સુંદર મકાનો તોડા નાખી આપણાં રહેશે. રહેણાં
 બનાવે છે; ફરનિયાત કોટપટલુનાં રંગના પોષાક આગળ આપણા
 બદ નાગરિક પોષાકની આગળવા અને બદનિષાર થાય છે. સીંદ્રી-
 પ્રેમની વાતો તે પછી થે થાય છે, પણ કોઈએ દિન પર દિન કુરૂપ
 થતાં આપણાં જીવન, રહેણી, પોરાક, વરતુએ, ગાંઠો, રહેણે
 મદરે ટુંગેસ કઢાવી છે કે યુગની ધનરૂપતિ અને બેઠાર રહેણે કે નરે
 જે કોણ ભણે છે ? પણ યુગની રમૂતિ રૂપ કલાવિતિઓ તે નરે
 રહેણે. એવી નરેશોના લાગ અણી છે. એ પર નર યુગનું ગદરજ બોડાર.
 આ બધાં કપર વિચાર કરવાને પળત દેશના સંસ્કારી માણસોને
 છે એમતે ન હોય તે પછી આ સાક પાટવાનું એક ન જોઈએ છે,
 અને તે દેશની તારખુદાર આવી કાલની પ્રભ."

પહેલા પાનાના કવિત્વભર્યા લેખનાલેખથી નરા જુલા, પ્રેરકપ્રકાર-
 ના 'મિનસ'માંનાં મધ્યવર્તી દંડકોઓને પરિચય આપણે અગ્રાજ
 કરી છે. એવી આ વધારી કરવા જેવો છે. વિષય છે 'હલાંદના લેખ' :

"આપણાં માનવતા છે કે માણસ હલાંદ ને વિવિધા લેખ
 લખાવીને ન નરે છે, તે કોઈ ગિથવા કરી રાહત નથી. પ્રારબ્ધ
 આગળ પુરુષ રાગર છે. કોઈ બાળ મધે કે સરનુવાનીમાં મરી નય,
 કાળો વેપાર બોંધે, કાળી નોકરી દૂટે, કાઈને આક્રમણ થાય, કાઈ
 મંદવાડ આવે, ધરમાં આગ લાગે, હાં આખુલિતવી આફત આવી પડે,
 કે લોકો ને નિસાસાનાં જેણ કાઢવાનાં : "નંબા લલાંદના લેખ;
 હાઈ પ્રારબ્ધ આગળ આપણું સાલે !"

આપણી પટનીનું અરુણ કારણ આપણે આ પ્રારબ્ધવાઈ છે.
 ગણજને પ્રભુએ પ્રાણનું નીચર્યે બંધ્યું છે, એ પ્રાણ બતાવ્યા વિના,
 પુરુષાતન કાળવ્યા વિના, નિર્માણ આપણાની જે કપાણે હાથ હાં
 પ્રારબ્ધને હોય તેવો બેસડે એ આપણી મહાઈનું કલંક છે, બેસડે
 થાય છે, આલના ને પ્રભુને દ્રોહ છે. જનતામાં જેટલા પુરુષો
 અડાન બન્યા છે તેમાંની એકેએક જણ પ્રારબ્ધને થોપેદ મારીને
 ન ગદાન બન્યો છે. સત્યાને સિંહાસને અડનાર, લક્ષ્મીની ગોદમાં
 આંબેલનાર, સરસ્વતીને પોતાની છબ પર રખાડનાર, આગાનું
 સ આનંદ છતાનાર કે ઈશ્વરને પોતાની તહેનાતમાં ખેડે પડે રાજનાર,
 દરેક થકાન સત્તાધીશ, શીખત, વિદ્વાન, હાની કે બંને પ્રારબ્ધની
 સામે બંધ ને કલંકનું છે.

અચ્છે મુત્તુ પામનાર પોતાની બુદ્ધિને લીધે ન માણને વહેલું
 નોતરે છે. આનપાન ને રહેણીકરણી સંબંધીલ હોય તે મંદવાડ કે
 મુત્તુની ચમદર છે કે આગેળ આનીને જલાં રહે ? વાંચિશો સજાર કે
 વહેલી નોકરી પ્રાણવાન માણસ થકીના હજા બાગમાં લેખર કરી
 છે. અરજમાં ને આકેતે મદની મદાઈ આપણે મદવાર સમાન
 (નવેમ્બર ૧૯૫૦) ૩૬૫

મેઈ છે. એ લોશ આસપાસની કુદરતનું નિરીક્ષણ તે બીજકુ કરતા નથી. ખસ રસાકર થઈ દોય ને કુદરતના ખરેખરા માનક બનવું દોય તે રાતને વિષસના મળી પાંચ માઈલથી નિશીથ મનન કરવી નહિ અને એ મુસાફરી થઈ કપાડી આંખે કરવી એવું એવળી ન જાય. શી ચોથેર અવસ્થાન કરતા રહેવું એકેએક કપાડી આંખ, નિહાસા અને ચીકણાળી અવસ્થાનમાંથી માણસમાં દોય તે નંબરની કેટલીયે નંબરી લાગતી ચીજોમાં આપણને રસ અને હાલે હાલે

જોડ પર લટકતા સુપરીના માળા પર કોઈએ કદિ વિચાર કર્યો છે તેથી તેમાંથી પરાળની ઝીળી ધૂંધળી પ્લાનથી નિહાળી છે. કોઈ ચુરકયા મહાન નેટલી ન સમજતે ને ગોડવણ તેમાં સુપરી ને સુપરમે હરી દોષ છે તેના ઉપલા અર્ધમાં ભાગમાં માલ જેવું દોષ છે. તેમાં સુપરી વેપરના બાંકોરેથી ઠડાં ખૂંડે અને બારીમાં ઠડાં સેપતી થિસે છે. અચર માળના નીચેના ભાગમાં ઢીંચકા જેવી બેકડ હરી સુપરી થિસે છે, ને મરનમાં માથો હલે છે ત્યારે અર્ધે અર્ધે ભાગમાં જે રામાની રમના એવી ખમળાને સરસ દોષ છે તે ત્યારે વેવરસાદ તેમને બીજકુલ નડતાં નથી. (જુઓ સાથેનું ચિત્ર)

જુવણક ટોપથી જેવા પગાડી માલા બાંધે છે. 'પોરોટી' જેવામાં (રસ-પડા) વળુ પોંદાંને સીની માળી બનાવે છે. એ માળા બદાનથી નેટલા મુપડ દોષ છે કે કતારે કોઈથી ધણી રમવા ને પુનાલા દોષ છે. બધાં માટે રૂને રસમના પાલ અંદર ગોડવેલા દોષ છે. કામના તેા માત્ર નવાં સાડીકાં ને રામાં ન લેમાં હરે છે, અર્ધેર બિસકોલી લગડાંના કાસનો ન માળી બનાવે છે. નિસકોલી હાવને થકલી બતની, હાલો માળા બનાવે છે જે માત્ર થવાનું એથી તેવી છે.

બીજાનો આને ઝંખાં તેા આપણે ધણી રૂઝમે છામે. તેમો છવડાંમાં દારબાં નથી પણ દિલા છે. પોતાની પોતાં છવડાં પોતાને ખાઈ ન વચ એટલા મઠિ ઝીળી દંધણી આવાં રીંખલામાં રહે છે. મોડા કચ્છના મોડા રીંખલાં રહે છે. તેમો માળા 'સબ-મરીન' તરીકે કચ્છમાં છે છે. શિમર કરની વખતે બદાક વંચ કાટે છે અને મધ્યની ભેળાએ રીંખલાં કાખલ થઈ વચ છે. આ પ્રમાણે કાલીક ધણીએ બાળખના થારની થુલોને લાગી રીને હાવી તેડું રીંકુ બચારનું થર બનાવે છે આનાં બોખાં તલભાવિયાની નીચે પડેલાં ધણાં મળા આવે છે. એ માળાનું મોં ચિવા ચોળા ખરિસા જેવું દોષ છે. અર બનાવેલાં કચ્છવાની થુલિ એ દોષ છે તેમાં શીકે મોટી કે નનાં કે કંઈ નનાં અંતુ પેસે તે પોતાની કાખના ન પાખમાં થોડાંથી બોચારકું પડે છે અને નાખ નાખ કચ્છળ થોડાના આ થરની સાથે ન બને રે છે કે ને નાખુક ઉંચળ બાવળની થુલો એકસરખી રીતે રી રીતે કાપે. તેને રસ એટ ને કચ્છીબરના જેવું છે.

નાનાં છવડાંનું સેરકણ કુદરત ધણી વખત કરે છે. કેટલાંકના આકારતમા રૂંચ એવો બનાવેલાં દોષ છે અને તે, સાથેનાં ચિત્રમાં બતાવ્યો પ્રમાણે, ખાસમાં, કુદરતે ને પાતમાં એવાં ભળા બધ છે કે તેમને એકબીજાં એપણું ન કાણુ કામ છે. એ નંબરમાં એ રૂંચનાં કુલી થવાં દોષ વર્તે તેના ન રૂંચનાં પતંગિયાં થાય છે. કીડું થાય અચર રૂંચે લીડું મટી પીડું થાય છે ત્યારે તેમાં રહેલી ખગાડકી ધણુ કીલી મટી પોળા બની બધ છે. આ કુદરતની કેટલી બધી પ્રજા

આપ કુદરતી કુતુહલ રીંગણી રંગાળ ગયેલ અંતુએને પડીએ તથા કાંઈના અવલી પડેલી રાંત નથી, કાણુ કે તેની જેવા કેટલાંક બધ છે. આથી તેા અનેક બતની વિવિધતાથી નંબલ કસારું દોષ છે. પછે બંધ આંખે કાંઈના રીડું એવું કાંઈ નથી.

જે ખરી ચાત તેા એ છે કે તમારામા પાણી ફેલે છે કે પુષ્પાતન રહેલું છે કે જાડા અને પુષ્પાતન આગળ પ્રાગ્ધ પાણી કરે છે.

પ્રકૃતિ આપનવર સામ્યના કવચથી અધિકારી બનેલા શ્રી મન-મનના મુખ પ્રપચાત થયેલા ને આને અપ્રાપ્ય રસાકર પ્રિય થિયેના પુરતકની સંસ્કાર લેખમાળના રૂપમાં આ મંદકી થઈ. એના પહેલાં કામને હોતા 'કપાડી આંખે નંબરમાં', આને પછે એ નેટલી ન રસમય લાગશે સાથે થિયે પણ હતાં. થોડો ભાગ કતારીયો:

'હિસર રેપા ક્ય તથા નિરીક્ષણમાં ખીલવવા માટે વિચાર્યાં. એકે દર આકારિયે એક આપવા એ રાત નંબરમાં આગવી ધણી ન આગવના છે. પુનઃના હંદયને દર આપનાથી ને સિંચાવવાના કદનથી બીજકુ બનેલી કાષ થયે પાસે રૂંચેલી કુદરતના રજકુને પહેરે જસેને એ મુલકદહરવાં દિગત ને થીરાલા દોષના કુદરતીયે પ્રકારે છે.

નંબરના નામથી ન આપણે. નંબરમાં બાકે છે. ધણુ હું અનુ-બવ રજથી ખાવરી આપું છું કે સાપ થયેરે નંબરી હવે, નંબરવે તથા પ્રાણીઓની નેટલા આપણે હરીને ખીને તેના કરતાં તેના આપણાથી નિશીથ હરે છે. ને રચમે માણસોના પગર ચાલ તથા રાતે તાપણુ કરવામાં આવે તેવે રચમેથી આનાં વિસા પ્રાણીઓ એકે માઈલ દૂર જતાં રહે છે. પાપ ને રીપડા માણસ હમર આવતા નથી. તેમણે માણસનાં થોડી ચાખ્યાં દોષ તેા ન તેમને અંધકર છે. આપણે તેને એકે તેના કરતાં તેમો આપણને મળા ન રહેલા એઈ છે અને દર આદવા બધે છે. ને રાઈ ધણુ આજનો નંબરમાં દર દોષ તેા તે સાપ, રીંછી, મધગાળી, ભયારી અને ચુરકેનો ન છે. સામાં તાપણુથી એ બધાં ધણાંજાં દર પલ બધ છે.

પણ નંબરમાં બધે કરવું હું કે પ્રમાણ-સેનાની કેટલી થ કુદરતે એને, ત્યાં બધે આપે દિવસ માત્ર રાત્રીખાખામાં તથા એક રચમેથી કીડે રચમે લોચી મુસાફરી કરવામાં ન પસાર કરતી મેં ૩૬૫ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

Our Friends Abroad

પત્રમિત્રતા શા માટે અને કેમ?

‘શું તમારા દેશમાં સિંહ, વાઘ, નંચલી હાથી, સાપ અને એવું બધું છે? શું તે સડકો કપર પછુ ફરે છે? ત્યાં તમે કેમ રહેતા હસો? તમે મારી નજીપત્રિકા જનાવડાવીને મોકલી શકો? મારા કવિષ્વ વિષે શુંનો ફરી શકો? શું પહેલાં તમારા લોકો લીનાં કપડાં આકારમાં અહર સૂચવતા? શું તમારા શ્રીમે હાથીની ટાંચ પકડી આકારમાં ફેંકી દીધેલા? અને તે ત્યાં જ તરફવા કર્યો? શું મને એની નહુદ નીંદી મોકલી શકો? કે નથી પરીક્ષામાં પાસ થયા? કે નેપાથમાં ફેલેલ ગમે? શું તમને ત્યાં રસાયનશાસ્ત્ર જાણ્યું છે? શું તમારા વર્ગોમાં ડાકરીઓ હોય છે?’

આ બધું શું છે? આ બધા ‘પ્રશ્નોની ત્રી કલાંથી? શા માટે? ‘મોડી બા, એક પાર્તા હોને!’ બાળકને ઉપાડવા બાળકે આમલ્ય કર્યો, અને મોડીબાએ ચલાવ્યું: ‘એક હોના શન. તેને સાત રાણી, નાનામાં નાની રાણીના કુરે એક નહુદ થોડા ખરીલો અને ચાલેલા પરીક્ષાના દેશમાં-અલકા કુંદરીને લાવવા. એ જ પ્રમાણે મુદ્રાપ અને અગ્રવિકામાં કોઈ બાળકને સુવાડવા તેની મોડીબાએ વાર્તા કહેવા માંડી: ‘અરે નહોની, હિંદનામે એક દેશ છે. ત્યાં સાપ, વાઘ ને ચિત્તા જેવે ભયંકર પ્રાણીઓ એકઠાં વાળાં કે તે સડકો કપર પછુ ફરે. ત્યાંના લોકો નંચલી અને નહુદરો છે. જેવેરે જેવેરે નાનપણમાં સાંસળેલી આ વાર્તા રચીતપર પરીથી બંધાઈ ન લાગે, ત્યાંના એક મુખને, કપર પહેલા કપડામાં જાણેલા પ્રશ્નો આપણને ‘ક્યાં છે, આપણી શી ફરજ છે? વિશ્વની સર્વોત્તમ સભ્યતા ધરાવનાર ફેન્ટર હિંદ આજે સર્વ અદ્યતન સાધનોની સમગ્ર યથા આમજ ધરે છે અને મહામાન સંઘર્ષના આદેશો અનુસાર વિશ્વને સંતોષિત પાક જાણાવે છે તે આપણે પરદેશી લોકોને કેવી રીતે સમજાવી શકીએ? હિંદની અખૂટ પ્રાકૃતિક સંપત્તિ, કલકત્તા-મુંબઈએનાં વિશાળ નગરો, ભારતનાં રમણીય રથાનો, આપણાં પછું નિકસિત ધર્મો, જનજાન, સાહિત્ય, શિક્ષણ જેવે વિષે આપણે પરદેશના લોકોને કેવી રીતે સત્ય માહિતી પૂરી પાડી શકીએ? પત્ર દ્વારા, પત્રમિત્રતા દ્વારા.

આજના નવપુષ્પાનું લીધવું નહું લોકો તે કનિક કરવા પ્રેરે છે-તેને વિશ્વશાંતિ અને ભારતવાસી તરફ પ્રેરે છે-સર્વ માનવોને એક ઇશ્વરનાં સંતાન ગણી તેમને સમાજવા, તેમની પ્રત્યે સદ્ગતુશ્ચિતિ દર્શાવવા પ્રેરે છે... અને ‘પત્રમિત્રતા’ એ તેને સદેશમાં સદેશો રસેતા નરે છે. ‘મારી ઉમર ૧૪ વર્ષની, કાચાઈ પ ફીટ, ૧૧૦ ૮૦ રતલ, મોઢે વાંકડવા નાળ છે, આંખો શુદ્ધ છે’ જેવેરેથી શરૂ કરી. બાળકો પોતાનાં કુંદળ, અખાસ, ભૂદી, પ્રાત્ન અને રેશની વાર્તા કરતા પ્રાય છે. જેમ પત્રમિત્રતાની કમર વધતી નવ તેમ તેમની ચર્ચાનાં વિષયો પણ વધુ અંકન થતા નવ: જેમકે દેશની રાજકીય આર્થિક પરિસ્થિતિ વિશ્વના સાક્ષુ બનાવે ને તેમનું મહત્વ, મહાન પુરુષોની જીવનકથા, દેશનો પ્રાચીન-અર્વાચીન ઇતિહાસ, ભાષા, વાદ, ધર્મ, હિસાસી જેવેરેની માહિતી તથા અર્થ થાય.

અને આમ, આપણે એવું શું નહુદો, કે પત્રમિત્રતાનું એવું રેટલું વિશાળ છે-રેટલું અનંત છે. જયતના નંબાણું દેશોમાં વખત

અઠાવીસ હજાર જેટલી સંદેશનાં પત્રમિત્રતા સાધનામાં મદદ કરે છે. આમાંની આંદોક હજાર નો ફક્ત અમેરિકામાં જ છે. લગભગ પચાસ લાખ કપરોત પત્રમિત્રતાનાં નામો એ જુદીજુદી સંસ્થાઓમાં મોકલાઈ ગયાં છે. દેશ પરદેશમાં રહેલા મિત્ર સાથે મહત્વ વિષયો પર ચર્ચા આવે જ વાઘ છે; અને તેને મળવાથી ને આનંદ આવે છે તેના કરતાં કોઈ જુદો જ નાનિર્વચનીય આનંદ ત્યારે આવે છે જ્યારે હજારો માર્કેટ દૂર વસતાં કોઈ અનુભવા-આંદોક મિત્રનો, એક એ મહીને રાહ જોવા બાદ, મળણ આવે છે.

પત્રને ખાસ કોઈ હદ નથી-કોઈ રોકટોક નથી, અને બહુ ખર્ચ ખર્ચ નથી ફક્ત સાદા તણ આનામાં એક પત્ર મુખ પાસેના ભરફ-પ્રદેશમાં વસતા માનવીને, અને એ જ રીતે આફ્રિકા માદ અને નંચલી પ્રાણીઓવાળાં વિશ્વવત્તીય નંચલોને લેતી તે પાટ વસતા માનવીને પહોંચી શકે છે. આ પત્ર-નાનકા પત્ર-અનુભવાને નહુદોતો, અધરિચિતને પરિચિત, પારકાને મોતાનું ને મજાશુભે મિત્ર બનાવે છે. કાલો અમેરિકાએ જાપાન પર અણુબોમ્બ નાંખીને ફરફ લાગા-શ્વ જાપાનીને રાજ બનાવ્યા. પરંતુ હવે જાપાન ને અમેરિકાના કુ-વર્તીપત્રમિત્રતા દ્વારા વધુ સારા પરિચયમાં આવે ને સહાનુભૂતિ તથા પ્રાવૃત્તાવ કેજે તે હેતુથી ત્યાંની સરકાર ખાસ વિભાગ બોલી રહી છે.

પત્રમિત્રતા દ્વારા અખૂર માહિતી મળવાય છે, અને આપણી તેમજ બીજાઓની સત્ય હકીકતોને, છાપાંચિની રંગાચી ભાષા વચ્ચે, સમજ તે સમ સમજાવી શકીએ છીએ. અને આ રીતે આપણે વિશ્વશાંતિ અને ભાવવા (મનુષ્યે કુલુલકમ)ના સિદ્ધાંતને દૃઢિભૂત કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ નિકટના બંધુઓમાં સદેશ-સપાટી, જાણવા માટે, વેપાર માટે, શોધખોળ અને અમર દેશનું નેહથી તરીકે પરદેશીઓને મોકો આવે અને તે વખતે આપણને ત્યાં કોઈ મિત્ર-સમજો અને દેશાંશોને મિત્ર-મળી નવ તે નેશન સ્પર્ધામાં કોઈ જુદીય મળે એટલે આનંદ થાય છે. આ વસ્તુને ખ્યાલ રચાનવચી જ આવી શો.

પત્રમિત્રતા દ્વારા મળતી માહિતી લેખે આપણે શોશલ દાખલા સર્જી: છટાલીથી એક બાઈ લખે છે, ‘હું તમને ને ટિકિટો મોકલું છું તેમના બંદકામાં મહેરબાની કરી એક જોડી ખર, થાવવા ૪૨ નંબર નાં જંડર, અથવા કોમલ-પોપાક મોકલશે; કારણકે છેલ્લે વિશ્વકલ્પ વખતે બોમ્બસમાં મારી બની ન પ્રિય વસ્તુઓના નાશ થઈ ગયા.’ એવી જ રીતે નંચો-ની એક નહુદ પણ અનેક મળશે તેમની પર મુલ્ય મેટાલું હવે ત્યાંની એક નહુદ પણ અનેક મળશે તેમની અલારની કંપાલ દશા ને આસલ તંબો-દાડામારી વિષેના આબના છે.

બીજું, આપણા વિષેની શોધ-કુદીમાં વિષે પછુ કઈ જોડા કાળો નથી આવતા. હોંડનથી એક મહેન લખે છે, ‘તમને રતન-તથાથી કેટલો આનંદ થતા હશે તે તે હું સમજા શકું છું. તમારું કામ છે એ પછુ જોડોની ગુલામીનીમાંથી પાંચે વર્ષે પ્રજાં થયાં હતાં. પરંતુ તમારું દેશસાન હોવા છતાં તમે આવા કાંઈકળા, રમચંદી, કુદકાંજો અને વિનાસકારી પ્રા માલ યજ થયા હો, અને આંતરિક

‘મેરે મુઝા, નામ બોલ્યું તારા કરતાં તો નવનીત સારો.’ એ
મારો જન્મનો દુઃખનો તો સરખાગળીમાં હોય જ !

‘આમ દોડનામાં તો વાધ. પણ કેમ બહારી ઘસે કહેને બેસી
રહો. અથવા બાપ તો થયું હું.’

‘બાપાપાઈ ! મઠી કન્યા નહિ દે, અને રહી જયો.’

તે દિવસ પછી આઠ દસ દિવસ એ મુસાબુ માથું. જરા કંઈ
બદાર દોડતા મથા, ચાકતામથે દાદર ભવમાં ચડ્યા કે ‘આ ભેર તે
હાઉં માં બાપી મથું’ હાં કોઈ બુદ્ધિ-અભુદિયો પહેરો, ડાળમણ, જેથી
સાત વરસની ઠાકરી દોસિયાપાર.

આંખમાંથી દબકાડબકાડી પડે, ત્યાં તો ડાંપસાપરી આવેને
‘હવે રડો. બાપલો રડે નહિ તે બીનું કરે પણ હું જ’ અને ભોંતને
પણ માન દોષ છે. ચાર દિવસમાં તો આખા મદોદ્ધાવે બદલું કે
બાણામણ પસરી ગયા. મદોદ્ધાવે એકઠે રોની પાડાખન.

‘તે, ઠોડાશીરો રોક ! આપણે તાં મેકસેની. દાદે એ બંધકી
એવી પહેરાવી કંઈ કે ખિરતરે સોબી નીકશે.’ સાંખાના પેતાબાદને
ઠોડાં નહોતાં થતાં, અને ચોથી વારની પછુ લાંબા દલો, તે વળી
આવીને દેહકાવે, ‘ઠોડાબાદ ! એમ નહિ. આપણે આવને મંચજવારે
થેર માતા બોલાઈવાય, પણ પછી આપના રો. એવી પારો વાપરી
ચોણ પહેરાવી ગરજો ગણાવીએ. તારે જરા કિંમત આપરો.’

ઠીક કાઈ, એ પણ સારું રિવરો લીધા અને વાત વિચારે પડી,
પણ પાછું વચનકાલા તે વરસને મેળવવાની આવી રહી મામાજીએ
એક અંગેષ્ટ કવિતા રોપી રાખી હતી : ‘ફૂલેર ધ નેટલેર બેરાઉં
બોહુઝ, ઢિંકેરે કોન ધ હેડ.’ તે ચૂપચાપ સાંખાવાય મોડયા. પછી
પોતાની આગળ જોઈ બોલાવડાવતા. પછી મોનીમમા એમના દીકરા
આગળ બોલાવડાવતા. અને મેળવતાં પારો આવતાં તો આશીર્વાદની
જબ ખીસવા માંડી. પણ તરત મામાજી કહેતા : ‘બાણ ! આમ આવ.
પતા માર રડે-આ બોલી નાખ. બધા દંખણું મૂક મઠ જશે.’ ને હું
મામાજીના બતાવ્યા પ્રમાણે બાર કંઈ જમડાથી બેસી જતો.

‘તે, પદમા તો એકો છે ન તો; પણ બદાર તો !’
‘તમે જરા શાંત રહે તો. આ પવન જુઓ એ કેવો બોલે છે તે.’

કદી મામાજીએ ત્યારે બહેર હું કે એ તો મેળવડાની તેવારી છે.
ન્યાતના મેળાવડામાંના પ્રમુખ હરોશાં બદારના લાવતા :

આતમાશર દિવાનજી, સાર્વજનિક હાકરૂના ખાનસાહેબ, મેનુ-
લાલ દેવે, ચન્દ્રશેરફ પંડયા; સર રાજામણ નીલકંઠે પણ આવી ચલા
હતા. આ વગેરે મેળાવડામાં ગોંધ ચાલ બાજોનો હતો; પણ આપણે
જે હુસંદ આવડે કવિતા બોલી નાખી તેથી, અને મામાજીએ કહેલું
તે પ્રમાણે દાયપથ ચલાવવા-એકદોરો ‘ફિક’ બોલ અને ત્યારે
લાંઠ, અને ‘દિંદ’ આવે ત્યારે હાથ, અને આપરે તો ‘તમે સકરોડ
થયો’ એ મોરબ આવે ત્યારે બંધને બોલી પાછા માસી
જવાયું તે પ્રમાણે કરવા—પ્રખપાક પૂરો થતાં તો લાળીઓના
ગડડામાં સેવક પોતાની બેઠકે બેઠા, અને પહેલું દંતામણ આવ્યા.
શને મારડો એ ચૂપ હતામમાં ફિક-સની એક ચોપડી. જરા પછી
મેળાવડાની વતી મઠ ત્યારે મારડી કહે : ‘આવડત તો બળી જવી ન
જ, પણ આમ દેખાઈ ત્યારે કદી !’

પછી તો રાત્ર ખીસ્યા. દર સામ પહેલું કંઠામ આપણું અને
આપણે બસમાંમાં વળી પાછું આવી કંઈએ, એટલે આપણું મદાન
ત્યામની વાદવાબોલાય તે હતી. ‘અર્ચન’ એવ વેનીસમાં સાલકે
પણ કદી નાખ્યું હતો. એનું બોલતા કળા કળા, કાપમાં સોનીનાં
પ્રાનર્થ, એકાદ હતી. અને તો રેલવા મેટ આવડે નાટક મુકાવતા

ને બધાને તેમજ પ્રમુખને દેખ કરી નાખતા. પીઠ રોક જામ મામાજી
આગળ થતા. પોતે ચોપડી લઈ બેસતા, કેમ બોલેલું તે બતાવતા.

છેલ્લે કમિટિના સભ્યો આમણ બધાના પાક થતા. ત્યાં કમિટિન
સભ્ય, અને ન્યાતના પરચોગના એક. પીરજલાલ રોયોગેર બહ
કરી જુદી રીતે કરવા કહેતા, પણ મામાજી અગાડી પીઠના આવી
મૂકતા : ‘મોરોગેર જતાવે ત્યારે તે પ્રમાણે કરડું. પણ મેળાવડામાં
આપણે કદી એ રીતે નેમ ન કરડું.’ એટલે બહુ તકનિક થતો નહિ.

હાતી છુટી અને છમ ચાલી, પછી તો પુણ્ય ને મુંડી કંઈ પાકે
આગાદી મેળે બનાવીને પણ બાંધતા. એક વાર ચન્દ્રશેરફ પંડયા
પ્રમુખ, અને મુરુરમાં બાણજી પ્રસિદ્ધ, તે બેની સામે બેસી

‘આવો પંડયાજી, બેસો સામી છાસી
કન્યા ગાતી રીતે, કે...બેન આવીયો’

રોમ એક પછી એક આપણું મુકાવેલાં. બધા ન ન્યાતના મેળા
વડાઓમાં આપણે ટોં વાગ્યા. મેનુજી કલાલ વહેલા નહ, તેવારી
કરી, નાટક બન્યો, દર આવી આસરતા નતા કલાદારે પાક
રાખવાની એ રીત, સારો પાક પાને મેળાવડામાં મેળો આગળ
વારવારે. નહિ તો બદાનું શોધીને પણ, નહિ આગળ પારો રાખનાર
મેળવડાની એ આંકે ફિસિયારી, એ કદાચે, એવાં બુદ્ધિબળનાં બદા
સંસ્કરણો, પછાંબોને હરી ન તેમ અને પણ બદાઈ ને.

ઉપસવડી સારોમમાં ઠીસ મનિવાચનાનો કુકામ. ઠીસ બેઠકો
વાચાનો એટલે-વાત, વચ, આકરજ, અગળવાને મદાન અત્યારે
ની પૂરી ઉતારનામાં પહેલાં એમાંથી એણે પેલો વળ સારો પેલો
માલો પણ બાંધે, અને પાછળથી મુલાવળમાં કુકામ પણ કાપે
પણ સાટેળાં બાંધ્યું તો એનું ન દા. કુકામે લેવા બધાં તો
બાંધનારમાં શિરોધારનાં બાંધ્યાં સારા, એમ મેઠીદરે એવાં બાંધ્યાં
મૂકીએ, તો પછુ ન્યાતવડામાં તો દોરો ન નજીરો.

નાતવડાને નાકે, મોઝાનમાં, કે રેડેરો દોષ તો ત્યાં, તા રડે.
પર ખુદામાં ખાંડો પોરી, એમાં વાકડાં નાખી મુકો સજવાની.
તાણજી પૂર ખારોથી મોટો પેણે થકામી, બાણ પૂર કાદમણ મે,
તવેશ કાંઈ, પારો પેટી ખીસાની તપેશીમાંથી એકું રાગજીનું પ
પટાપટ કડકડતા તેલમાં હચ હચ મૂકતા દીસોને જોવા એ પ
એક કહેવા દેના. બાણ પૂર બેઠકો અને સાચરીત પકમે પો
રાગજીની ઠાંડા દેવામાંથી એક કાદ કાદ, એને કહે. કે
એના પરીખેડા મેળ ચરડાં કાપે બલ. મુરુત બ નુતાં મારા
માંથી બેરી, વરનાચિયાની બેચરાની વળ રમાં બુદેરો માખિય
કંઈ, એના પરીનાં, એના પરી દીસના કાપનું ખીંકે, ને સાચિયામ

કરતા હોવાને હાથે મોટા પેણામાં એમનું તળાવું. અરધાં તળાવ કે હોવાં એને બાજુ પર કાઢી લે અને બીજા નાખે. એ અરધાં તળાવ કે એને કાઢી લઈ, પહેલાંના પાણી તાજે અને એની ઉપર ધણા બહારવે. આમ, તળાવે લેણે સારી ઝરે પેણામાં પાણી બહાર પડેલી થોડી કમરોડમાં દોડે નાખવાનું લય. ત્યાં તો નાચક છેલગાડા ઠાકરાઓ ખાંચ ચડાવી હાથમાં પતરાળીએ લઈ ભગિન્યાં લૂટવા બેઠા જ છે. કમરોડમાં ભગિન્યાં પડે કે પતરાળી ઉપર પડી જ છે. અને પછી સોસોની લૂટ લઈ ભગિન્યાં આવા કાઢેને ઝોલે એવી નજ. ન્યાતને જગણવાર રાત્રે થવાને હોય છ વાગ્યે, પણ ભગિન્યાંની લૂટ ચાલે ચાર સાડાચાર નાખાથી. રાત્રાતના ધણુ તેા દોરાશાહને લગનના થર માટે કાઢી આપ્યા હોય, એ 'દાંશર્મી' થોડાકલાનું હોય એમાં અખર્માં લેવાય. પણ આર સાડાચાર પછી તેા ચરણીચકામાં જ લીધી બન્ય. ઠાકરાઓ લૂટે તે પણ કાઢેના દોરવેલા. ન્યાતમાં પોતાનાં સંસારવંદ લાં આપ્યા હોય તેમને માટે પણ લૂટનાં ભગિન્યાં લઈ બન્ય. કોઈ સારી ઠાકરી પગતમાં બેઠી હોય, અને દણુ પીરસણુ ની કળવાને નાર હોય ત્યારે એ કે કહે 'ઔતુષાહ', એક પડેલા ભગિન્યાં લાવી આપેતાં' તેા ઔતુષાહની બનવ છ કે ના પડે' બન્ય હોય તમણુ પર, લે હાથે પતરાળી, અને આરેસોઃ હિરેસો લઈને બીચારી ઠાકરીની વહારે દોડે. અને પછી ઠાકરી એકલી કંઈ એાખી જ ખાય કે જ આસપાસનાં એકેક બળને બીના ભગિન્યાં ખાય, અને ઔતુષાહને પણ આગ્રહ કરી ચખાડે.

જીવાનિયા ત્યાં પણ કરસો કરતા. પડિયાં પાકી વાળ અંબળતા, સફાઈથી અમીટિયા પહેરતા, આને દેશથી ખમીસની ફૂંત વસાવતા. આપ્ત પર વળાનું આઈરે પહેરતા. જરૂર પડે તેા ખાંચ ચણી રાખવા છતાંની આને રૂબાલ રાખતા. એમાં વગી ફેર છાંટતા. પીરસવાનું હામ પણ જોળાળી કરતા. સારીસારી ઠાકરીએ પર નજર રાખતા. 'જળ તમારે'; 'પૂરી તમારે'; 'વૈજળ';-હાથમાં જે હોય તેની જૂસી પાડતા. જોબખીતાઓ આગળ કાવલામાં પકા થઈ જરા આગ્રહ કરતા.

લગનની ન્યાત હોય તેા જીમિની પંચતમાં વરસાલ દાર પહેરી પાનનાં ખીસી પીરસના નીકળતા. વહુ પુકોથી પંચતમાં એ જ પ્રમાણે નીકળતી. સૌંજોની પહેરી પંચતમાં વહુ જમવા બેઠી હોય, અને ત્યાં, વરસાલ ચરકદાર અખોટિયું તે ચકચકતા દેરાવી ખમીસ સાથે, યાજ લઈ દોડતાંડોડતા, એકેકે બીજી આપતા વહુની આજળ આવી રહેતા તે 'સીન' જોવા બધા ઈતેજર રહેતા. આગાસા નેવા તેા ત્યાં જ ખડા થઈ જતા. વહુજ સુરાગાળને પાત લેતાં. અને વરસાલ જરા મલકીને આજળ વેધતા: પછી તેા પાસા સુધારેલી ક્યાં ટેડી હોય છે? એક જ પંચતે વર અને વહુ બંને સાથે વહુ નીકળતાં, અને તે બંને આરેને સુધારે ગણુ તેા. અને પછી વળી નવા ટેસીખાર તેા નીકળતા જ નહિ. એ શું? એમાં નાનમ પણ જોતા. કંઠેસો રિવાજ ગણી હસી નાખી પોતાને સુધારક કહેવડાતા. સુધારો પણ બીચારો એવી રીતે જ જીવતો રહેતો. અને વાદ છ કે ન્યાતમાં પહેલાં દેશમાં પહેરા પહેરાનાં કાબજ થયાં ત્યારે મારામરી મજબી, અને પહેરાતરને ન્યાત બહાર મૂકવા નેટરી હડે વાત પહેાંચી હતી.

ત્યારે સામસામી કમીલોને પ્યાર નહોતો. હાથમાં રૂબાલ રખાય તે સુતરાઈ હોઈ રાકે, ને દેશથી ખમીસ નહિ જ અજોટિયા કપરના બનારસી કોર દેશથી રોરે કીચેશી તે ચારે. દોલિયાગાઈ તેા પૂંચમાં ખોટો પાકી કહેતા: 'સા. જામોડે બેસાં સા. િનીચે સુતરાંક જમિયા પહેરે છ તેનાં તમને વાંધા નથી?' પણ સુરાગાઈ દેશમીની ક્યાં વાત છે? અખારે એ નેવા બંજ નહી લેઈશ, જા. બાં સિયાલો. હોય અને

બનનું ગજકરાક પહેવું તેા ચે આફતા પણ ફવાના દેડકાં આવી આવી વકરેશમાં જ રસ લે એ કુદરતી છે.

ચાઈ નથી. આ જ રહેરમાં, આ જ ડિગામમાં, નાચર ફળિયામાં નમીરે હાડલ આપી હતી તેા વિશુક જણાતા થરનાં કાંચળી પહેરીને જમવા ન આવી શક્યાં અને એ રિવાજ પર નહિ જીજીયેા હતો. 'એજ હોય તેા રાધલવા થરનાં જમવા નહિ આવે.'

'તો નહિ આવે!' કાંકરીઓ પડી, પથ્થરો કછાલ્યા, નમીરે રાઃ આત કરી, અને કહવા રિવાજે કહાવ્યા. પણ ધરે જ કઈ તમોં કોડા પાકે છે? પણ ઠેકંપણે નાના નમીરો તેા ખારને? અને રી દેશની કમનરોળી! નમીરે નેવા બીર પુકમને કેવી નાનકડી વાત પર ધગસાણુ થવાનું પડવું? પણ એ તેા એજ જ હોય. વાત નાનેથી જ નથે.

થેરથેર માટીના મૂલા. રેક જ ન્યાતમાં આવા ભગિન્યાના ઈતિહાસ ની કળવાના. વાતમાં કંઈ સાર નહિ, છતાં વતેસર કરી મૂકે નાહકની સંજિતને બંધ કરે, કંઈકની જિંદગી પણ ખરગાઈ કરે. અવાત, હોંસાન-તુસી, રેખાદેખી, અદેખાઈ વગેરેની નાની ચિત્રગારીએ બલભલાના સંસારમાં આજ લગાડી છે, કેટલાકનાં જીવલર માણુ મૂક્યાં છે. પણ એ તેા શું યાદ? પરાધીન હિન્દની પ્રભાવથી સાજ જ ચાલ્યું બું, એટલે ગતરાસ માનવીએ બીચાર બીજું કરે પણ શું?

જ્યોતની એ કુળમાતાની પ્રતિષ્ઠા હતી. ગોરાળીએ કંઈ તમંગા કરી. જેમાં પડેલિયાએને સગલની, મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવા નિરધાર્યું હતું. આલ છનિંદયા બીચેસ કોન્દરેન્સ ત્યારે નહિ, ને જીવોનાં એવા બહાર પડતા સુધારક સેવાભાવી સમાજને પણ નહિ; છતાં ન્યાતમાં ગોરાળીનું ચકણ ભારે. ન્યાત જમવા બેઠી હોય અને ભત્રજાના ચગાળખ ગિરાળવા હોય, પણ ગોરાળીના કુકચ વિના કોઈ મેમાં કોળિયા મૂકી શકે નહિ. એ રોટરીનું તામ ખને સાદ નથી, પણ એના કરસો ભારે હતો. જીવાની જોઈ હતી, અને વળતાં પાછી આર્થક નિસાનીકો મૂકી અર્ધાં હતાં. વિષવા છતાં દેશમી પડેાણુ પહેરી ન્યાત વચ્ચે ગોરાળી ચારે, તે પણ નજી પડરાળી બેતી ખજર પૂછે, ચારની ખજર લઈ પણ નામે અને ફિણી લઈ થેર નવ. કેટલાં થર સાથે લેંચાંક સારો, ને કેટલીક વ્યકિત સાચી મોઢા લેંચાંક પણ ખરો. એ ગાંડોસાહ હોય ત્યારે એના ઠાકરાની વહુ વિવાદ લગમાં જતી આવતી. એટલે એની માટી પાછી એના ઠાકરાની વહુનું સળ; પુકમનું તેા નહિ જ.

અને એ માટે નવી મૂલિનો વધારો કાઢવાનું પણ સાબનાએ કરાવ્યું, એ વરથેડામાં માતાની મૂર્તિ પાલખીમાં નીકળે તેની આગ સંજિલા રાખવાનું પણ રવાનાકિરીતે નકી થયું. એમાં છેલ્લો સંજિલો કોને વર થઈ છેલ્લે? એટલેકે મૂર્તિ પાસે ને રહે એનું જ ન-વધારે સાબન! એટલે એ માટે આરતીનું ધી જોલાવાણું આરતી માટે ને વધારે થી ચઢાવે એના નેજર છેલ્લો. દશ રોરથી માણુ પર વાત પહેાંચી, અને માણુથી સવામણુ માણુ ચડનારા ચડયા. મને તેા કરી જ ખજર નહિ, પણ રાતે માગાણુ થેર ચાલ્યા ત્યારે એમણે વાત કરી કે ધી વધવાં તેા સૌથી વધારે દોડ બંધા ચાલ્યા, એટલે ચાલુને નેજર છેલ્લો, માતા પાસે ત્યારે અમને બધાંને ખજર પડી કે અપણા સંમિલે ચડવાનું છે. માશીદા! છુટા થય. અઈ. અને ત્રણ દિવસમાં તેયારી કરવાની, તે રાતોરાત દરજી બસારી રખવાડી દેસ તેયાર કરાવડાવ્યાં, વિદ્ધી આપી રોરેર ખમી માટે માણુસ દોડાવ-સાંપો. નમનિયાંનું માનવજાઈ જોડ ત્રીસ રૂપિયે કરાવ્યું. છેલાને નખાસ માટે શેકરોળી, ચોતીચામતા, નંદી માશી તેમજ ચંદી માશી-માં ફેંડા મોટે મતલબે પડયા, પણ આખરે બંદરેજ નકી થયો!

સયાજીય એવા અંગરેજો, બરી સુરવાલ અને કેટ મળમળમાં પડે. એના પર આધારના બાઇબેલ અને રીઝોલ્યુશી બરી આપ્યા, ફેરામાં મોનીની સેર બંધાઇ, ગળા માટે રીટવાળાને ત્યાંથી જ ત્રણ ઠંઠા આપ્યાં તે પહેરવ્યા, માશીઆએ વારણું લીધાં, બન્ને ન લાગે હતી જરા આટ લીધી હતી અને હાથમાં રમાલ પકડાવ્યા. પોતાનાં સાથે અગર(સાણ)મારણીએ કાઢી આપ્યાં ને બગી પર પથરાયાં, ને સુદર ઘાડાની ટેકડાવાળી બગીમાં મને બેસાડવામાં આવ્યા.

-તે વખતે આખું ધર ભરાઇ ચૂકું હતું. મને શુભવાચના ફેટા બાંધ્યાં, એની, સોની મદાબા, સર્વાંધકારી બધા અને ખગે હાજર થઈ ગયા હતા. અને મેં જેઠ રૂપિયા રૂપિયા હાથમાં ખૂંચ્યા તે જુદા. બગીમાં કેમ બેસું તેની વિગતવાર સમજ આપવામાં આવી હતી: 'ટકાર તો ખરા; પછુ કોણખીતા મળે તો તેને સલામ કરવી; સિમ ડાયા જેવા-જાનના જેવા બેસી રહેવામાં' એ વાતવાર સમાનવચમાં આપ્યું. અને આખરે જે મહેદોલમાંથી કોણમાં બેસી સોની મદાબા નમચીથી મામાજી સર્વ ગયા હતા, ત્યાંથી પેકડાગીમાં જ, નાનું સ્થાને જાગોડામાં જરા અગારી બગી લખી. આટલે ખોટાખીત કમરાઈને સોની મદાબાને વાંદરાલ બોલાવી, મારી સલામ. નમીનમીને ઝીલી, રહી અલેલાએ નીચે બેસીને રૂપિયા આપ્યા અને પછી મારે સાંભિથે પોતાના વરજોડામાં ફેરી.

આ પોતાના મેળાવાઓમાંનાં નાટકનેતર, અને જમણાર્થમાંની સદરપદર, એ બધાને પરિણામે ક્યાના બાપે વર પર તસપ મારી પરીક્ષામાં ઉઠેને બંને પર પાસ, પછુ વડુ જોળવળમાં તો અમે સારે બંને પર પાસ થઇ ગયાં એટલેકે વહેણે બંને પર નોંધાઈ ગયાં. હજુ તેના હજુ ધીરણ પછુ પાસ નહોતું પડ્યું, અને કમર દશ સોળ-સતતની, ત્યારે ધીરજલાલ કેમીડિયે પોતાના જગાઈને હાથક મને ડેરવી લીધા. ન્યાતને શીપડે વિવાહ નોંધાયા. ત્યાર મજી જેત્રજુ દિવસે કોના પૈડા વલેયાયા, પછુ ત્યાં સુધી મને વડુ મળવાની ખબર નહોતી. નુબનીતે ત્યાં અપમાં મારતા બેઠા હતા ત્યાં એની મામે આવી પેડા પિત્તકડાયા અને કદરથી કહ્યું કે 'અમને જો કાંઈ પછુ નહિને કે વાચ નાહ થયા' ત્યારે જ મને મારા વિવાહની ખબર પડી કોણુ નહ્યે. એ ખબર પડતાં જ પહેલી ધડકો તો મારી આખામાંથી કમર કમર આંસુ સરી પડ્યાં. એ ખુશાલીતા આંસુ નહોતાં, બિહુકાસ લલુછું. આટલી કતાવળે ને આટલી ચુપચીથી મારા વિવાહનું વરસી કેમ વળ્યું હતું, એના ખરા કાણુની મને આજ સુધી ખબર નથી. (આજ)

અથાણું

કેઈ એક માણસ એક સ્ત્રીને પરણ્યા ત્યારે સ્ત્રીને સરકારી ફતરમાં પોતાની ઉમર ૩૬ વર્ષ લખાવેલી. પાછળથી સ્ત્રીના ચહેરાની ફરજીયો એકે જ માણસને તેની ઉમર નિષે વહેમ પડ્યો. 'તે મને ત્યારે કેટલી ઉમર હશેની?' એવું એક દિવસ પૂછ્યું. 'આવ પિરતાળીસ વર્ષ.' સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો. 'સરકારી ફતરમાં તો તે એમણવાળાસ વર્ષ લખાવેલાં ને જ સાચું હતું કે, મને પિરતાળીસને આઠેકા પછુ સાચો નથી લાગતો.' 'વારુ મને હવે તમને બહુ ઉતરવા નથી, જોખન વર્ષ?' પેલા માણસને કહ્યું પછુ શંકા રહી. કેઈક યુક્તિ કાઢવાસામે વિચાર કરીને તે ગોડી વાર મોન કરી અને પછી બોલ્યા: 'ડીક છે, હું હવે હરેરા ખાનન નય એટલા માટે પેલી મોકાની બાજી કોંચી આઉં.' આં સાંભળતાં જ સ્ત્રી ખડખડાટ ઢસી પડી અને બોલી, 'હરેરા મીઠું ખાઉ નય એ તો મારી સડકડ વર્ષની નિઠકામાં પહેડેડ મારે જ મેં એ સાંભળ્યું.'

૪૦૫ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

ગણિત-ગમ્મત

પાંચ અંકી સંખ્યાની ખૂબી

(૧) અમે તે દિશંકી સંખ્યા એકવાર લખો. દા. ત. ૧૭. ૬૫૨ એની એ સંખ્યા આગ ૦૧૭ એને પડવે લખો. એટલે ૧૭૦૧૭ થયા. આ સંખ્યા ૭ થી, ૧૧ થી કે ૧૩ થી નિરોપ ભાગી શકાય

(૨) અમે તે દિશંકી સંખ્યા લખો. દા. ત. ૨૨. ૮૭૨ તે ૩ થી ગુણો: ૨૨૪૭૬૬. આ ૬૬ ને હવે ૨૨ ને પડવે આગ ૦૬૬ લખો. એટલે ૨૨૦૬૬ થયા. આ સંખ્યા ૧૭ થી ગુણવા પદથી નિરોપ ભાગી શકાય.

(૩) અમે તે દિશંકી સંખ્યા લખો. દા. ત. ૨૩. ૮૭૨ તેને ૭ થી ગુણો: ૨૩૦૭૦૬. ૨૩ ને પડવે તેને મૂકતાં ૨૩૧૬૧ થાય. આ સંખ્યા ૧૬ થી ગુણવા ૧૩ થી નિરોપ ભાગી શકાય.

(૪) (૪) અમે તે કોઈ જ અંક ધારો. દા. ત. ૭. હવે તેને ૫ થી ગુણો: ૭૫૫=૩૫૫. ૭ને પડવે તેને મૂકીને પાંચ અંકી સંખ્યા કરવી હોય તો તેને આગ ૦૦૩૫ લખાવ. એટલે થાય ૭૦૦૩૫. આ પાંચઅંકી સંખ્યા ૨૩ ગુણવા ૨૬ થી નિરોપ ભાગી શકાય. (૫) આ રીતે જ માટે તે દિશંકી સંખ્યા લેવાનો જ આશય રાખવો હોય તો તેવી સંખ્યા બેગી ધારો. દા. ત. ૨૬ ધારી. હવે ૨૬૫=૧૩૦. ૧૩૦માં ગળુ અંક છે, પરંતુ એમાં બેકામ રચાન પર ૦૦ કે તિમિય પ્રમથિ નીકળે નય. એટલે બાજી ૧૩ ને ૨૨ ને પડવે મૂકીને પાંચઅંકી સંખ્યા કરવા માટે તેની પૂર્વે ગાત ૦ મૂકાય. તેથી ૨૬૦૦૨ આગ આ સંખ્યા પછુ ૨૩ થી ગુણવા: ૨૬ થી નિરોપ ભાગી શકાય.

આગમાં તે દિશંકી સંખ્યા એકી લેવી હોય તો પાંચ અંકીને બાકે ૧ અંકી સંખ્યા કરવી જોઈશે. દા. ત. ૧૫. ૧૫૫=૭૫૫. હવે જ અંકી સંખ્યા કરવા માટે ૧૫ અને તેની વચ્ચે ૦૦ મૂકાય, એટલે ૧૫૦૦૫ થાય. આ સંખ્યા પછુ ૨૩ થી ગુણવા ૨૬ થી નિરોપ ભાગી શકાય.

આ વિષય પાંચ અંકી સંખ્યાને હોવાથી દિશંકી ધારવાની સંખ્યાને બેગી લેવાની સુચના હતી. ને રાત્રમાં દિશંકીને બાકે એક જ અંક લેવો હોય તો તે એક એવી જ લેવાય: બેગી ન લેવાય. કેમકે બેગી લેતાં તેને પાંચ વડે ગુણવાથી ઉવડે શૂન્ય આવે. દા. ત. ૮૫૫=૪૦ થાય. તે આગ ૦૦૪ લખાય, એટલે ૮૫૫૦ મીઠું નીકળે

જતાં ૮૦૦૪ એમ ચાર અંક આવે. આ સંખ્યા પછુ ૨૩ ગુણવા ૨૬ થી નિરોપ ભાગી તો શકારો જ, પરંતુ તે ચાર અંકી સંખ્યા થી.

ખુબી જુદું બેગી

નવાધારો-તું કહે છે કે, આ માણસે તારે ત્યાં જોઈતી ઠી છે. તો હું તેની પાસેની થીએમાંથી કાઢીશ જોખાની સર્વ ખોતો ફિરકાટી-હા, કાદેબ. તેની પાસેના રમાલ મારો છે.

નવાધારો-આ હું પુરાવા ન હોવાય, એની પાસે છે એવા એક રમાલ મારી પાસે પછુ છે.

ફિરકાટી-એની વાત સહેબ, મારા એવા બે રમાલ મારાએ જોતાં

રોઠાણી: 'એવામાંથી બધું પાસ બેઠી કાઢીને, બાન્હની ટકરી-માંથી મારી બેઠી મેલાન પર પાથર. એ પર રોલ ફેરવ. કાંસરાવાળા રસ્તા પરથી બધાં નકામાં છોડ નીકળી કાઢ. બાજમાંથી નકામાં પાસ-છોડ કાઢી નાખીને છોડકાડને પાછી પા. મેલાન આપું સાદે જરૂર.

આખા બેગમાંથી રૂંકે કંઈ અને ફિરકાટી-૨

નાની આવેલો મોકર: 'માફ કરતે રોઠાણી, પછુ મને કહેલો કે આ એક દિવસનું કામ છે કે કાંઈ બેગવર્ધીય થાજતો છે ?'

(સોની હાથ દુકામ)

રાયણ

લેખક : શ્રી. જયંતીલાલ ઝાઝા

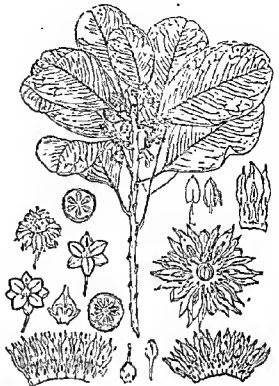
દેખાવે મનોહર અને ખાવામાં મીઠાં. એવાં પીનાં રાયણાંથી કોણ અપરિચિત હશે? રાય કે રંક કોને એ પ્રિય મેલે આપનાર વનસ્પતિને 'રાયણ' કે 'રાયણી' પણ કહે છે. સંસ્કૃતમાં 'રાવન-દત્તિ', 'કૌરવિણી', 'દરદરક' ને 'કૌરવજન'; હિંદીમાં 'ખીરી', 'ખીરણી' તથા 'રાવન' ને મરાઠીમાં 'રાવન', 'રાવન' તથા 'ખીરણી' નામથી તે ઝાળખાય છે. તેનું સાસ્ત્રીય નામ 'મીમુસોપ્સ હેક્સાન્ડ્રા' (Mimusops hexandra Roxb.). આ વૃક્ષ હિંદ અને સિંધનાં વનની છે. બિહાર, ગોરિસા, મધ્ય અને દક્ષિણ હિંદ, કેરળ, ભૂમિ-કક, કમ્બજી ખાનદેશ અને ગુજરાતમાં ખૂબ એવા મળે છે.

રાયણનું ઝાડ મોટું, સદાય લીલું અને ૫ થી ૧૦ ફીટ ઊંચું હોય છે. તેની મોતરફ ફેલાતી સાખાઓ કમળ અને ચાંદાવાળી હોય છે. તેની ઊભા ઘાંચાશપડતી રાખોડી ને ખરખરડી હોય છે. પાન સાખા-ઝાડ પર ઓકતરે આવેલાં, સાદાં, પેરાં લીલાં, બંને બાજુએ લીસા, ઉપરની બાજુએ ચળકાટવાળાં અને નીચેની બાજુએ ફિક્કાં, ૨ થી ૪ ઇંચ લાંબાં અને ૧ થી ૨ ઇંચ પહોળાં, લંબગોળ અથવા ચપટાં, ટોચ પહોળાં અને ઝોળાકાર અથવા સદેખ પાંખાવાળાં ને વળિયે સારાં પતાં હોય છે. પાનની ટૂંકી ટૂંક ઇંચ લાંબી લીસી દાંડી પર ઉપરની બાજુએ લાંબી ખાંચ હોય છે.

સપ્ટેમ્બરથી ડિસેમ્બર માસ સુધી રાયણને ફૂલ આવે છે તે સફેદ, મોરસલીનાં ફૂલ જેવી આવી સુવાસવાળાં, થાકામર, દાંડા-વાળાં ને પત્રોજાખાંથી ઓઢાં અથવા ૨ થી ૩ ના સમૂહમાં હોય છે. ફૂલની દાંડી ટૂંકી ટૂંક ઇંચ લાંબી ને લીસી હોય છે. ફૂલમાં વળખાળાં ૧ હોય છે અને તે ત્રણ-ત્રણની બે હારમાં ગોઠાયેલ હોય છે. પળની બહારની પાંખડીઓમાં તપખાંડિયા ફેનની કર્માંડી હોય છે.

ફૂલમાંથી નળી આકારે હોય છે. નળીના ઉપરના ભાગમાં પાખડી-ચોના છેડા બે હારમાં ગોઠાયેલા હોય છે. બહારની હારના ૨૨ છેડા દેખાકાર અને ટોચે અખીદાર હોય છે; અંદરની હારના ૬ છેડા બચેલે લાંબાકાર હોય છે. ફૂલમાં યુકેસરે હોય છે અને તે ફૂલ-ખાંડિની નળી ઉપરના અંદરની હારના ૬ છેડાએ સાથે ગોઠાયેલા હોય છે. આ ઉપરાંત ફૂલમાં ૬ બેંચ યુકેસરે હોય છે અને તે ૬ યુકેસરે સાથે બાહ્યરની ગોઠાયેલા હોય છે. પરામધ્ય પીવાસ પડતા બેંચ ફેનનું, અખીદાર અને યુકેસરતંતુ નળકું લાંબું હોય છે. ફૂલમાં બીજાં બેંચ પરામધ્ય સ્તરી હોય છે. તેમાં ૨ થી ૩ થય હોય છે.

રાયણની ફળને રાયણાં કહે છે. દરેક ફળ ટૂંકી ૧ ઇંચ લાંબું, ને લંબગોળ અથવા ઘડા આકારનું હોય છે. તેમાંથી ફળ નીકળે છે. ફળ-માં ૧ (અથવા ૨) લીસાં, ચળકતાં, કાળાં બૂરાં અને એક છેડે ઝોળ તથા બીજાં છેડે અખીદાર તેમજ સદેખ ચપટાં બીજ હોય છે. ફળ રાત્રાતમાં લીલાં હોય છે, પરંતુ પાકે છે ત્યારે પીળાં થાય છે. સૂકાં ફળને રાયણકડી અથવા રાયણકડી કહે છે. રાયણ અપહાનિ (મહુર), બિરસલી, ખીટુ વગેરેના) વર્ગની વનસ્પતિ છે. તે બીજાં વડે ત્રણાડા-માં આવે છે અને બહુ ધીમે ઊગતી વનસ્પતિ છે.

રાયણના ઝાડમાંથી રાત્રાશપડતો છુદ્દ નીકળે છે. તેનાં બીજ-માંથી તેલ મળે છે. તેનું લાકડું પહુ, કાણ, મળખત અને ચીકણું હોય છે. ને એકું બારે હોય છે કે તેના એક પનફૂટ અથવા નળન ૬ થી ૭૨ વલ હોય છે. તેને ઉપયોગ રોડી પીઠવાના સાંધા, તેલ કાઢવાની ધાણી, ખેતીનાં ઓલરો, મહાનના ચાંચલા, ફરિયર વગેરે બનાવવામાં થાય છે. રંગેલા કાપડની કુદી કરના માટે પણ શાદા ઘોડા પણ રાયણના લાકડામાંથી ન બનાવવામાં આવે છે. રાયણનાં પાન દોરોને ચારા તરીકે અપાય છે.

આયુર્વેદ તેમજ યુનાની બંને વેદમાં રાયણ વપરાય છે. તેનાં સર્વે અંગ ઉપયોગી ગણાય છે. ચરક તેમજ સુસ્રુતે તેનાં ઔષધીય ગુણ વિશે નોંધ કરેલો છે. રાયણાં પ્રોષ્ટિક, મરમીને શાંત કરનાર અને તરસ મટાડનાર છે. હાંધ્ય માટે તે શારી ગણાય છે. તે પિત્ત-પ્રેષક, ત્રિદોષ, ક્ષય, બળ, મૂત્ર, રક્તિકાર વગેરે મટાડે છે ને શેડ માટે ઉપયોગી ગણાય છે. રાયણમાંથી નીકળેલું દૂધ દુખતી દાંડ પર લગાડવામાં આવે છે. રાયણનાં બીજને પાણીમાં ઘસીને વીંછી-વા ટેંબ પર ત્રણાડવાથી વીંછીનું ચેર ઊતરે છે. રાયણકડી બહુ બાષ્પક છે. રાયણની ઊભ તેમજ ફળ માલી ગણાય છે.

પ્રદર, રક્તપિત્ત તેમજ વાતવિષ્ણમાં રાયણ અને કોડીનાં પાન ધીમાં રોષી આપવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓને માતૃસાધમાં રાયણનાં પાનનો રસ આપવામાં આવે છે. કોંકણમાં ગરમાળાં પાન ને કોડી-ના બીજને રાયણના દૂધ સાથે વાટી ગુણાડ પર આપવામાં આવે છે.

¶ ઉ-નતિનું આકાશ સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે અભેદભાવ મારણ કરીને આપક મોકળું પડ્યું છે! સંજોય સાધન કે જાગ્યને દોષ દેનાર પોતાની ન અસહિતનો એકાર કરે છે.

રમણલાલ દેસાઈ (૧૯૩૦) ના પદમાં 'રમણભૂષણ' (૧૯૩૩) નું નામ આઈ સોસાયટી' હાથથી એમને એ વખતે ત્યાંના પ્રદેશની એક કવિતા મુખ્યત્વે. આ પદમાં આવેલા. આ મુખ પ્રકરે જુદા-રમણ અને દાદા અંદાજ એને દાખલ દતા, એને હું ચોખ્ખામાં સાચા અભિપ્રાય સમજું છું. ર. મ. રા. ચિત્રકાર એ એક મહેવા કરતી ચિત્ર-કારના ચિત્રકાર છે એ કહેવું વધારે સાચુ છે. કનુ દેસાઈ, રસિકલાલ પરીખ, સોમાલાલ શાહ અને બીજા યજ્ઞ પીળીયા પ્રદેશમાં એમનું આરંભક થેન એમનીને કાલ્યાણક છે. રમણાઈ અસ્તિ નથી, સંસ્કાર છે; અને આ ચન્દ્રો ભવાઈ સાહિત્યની સીમા વિસ્તારીને કલાને સાધનાં લીધી ભારે તેમની પસંદગી આપેલા પદો.

પછી પરી આરંભે વિભવરાય વેલોડા, વિસિષ્ટ વિવેચક તરીકે એમણે નામના મેળવી છે. એક કાગે એમને સાહિત્ય સંસ્થાના મુખ-પત્ર 'યુગશત'ના તંત્રી હતા, અને એમના 'માનસી'ના છે; પણ એ પ્રતિષ્ઠા સાર્વજનિક 'સીમુડી'એ પ્રાપ્ત કરેલી એ સુદી ન ભવતી હતી. એના અને કવિઓને 'સીમુડી' શોભાનું લાગતું. સાહિત્યની સાધનામાં તન મન થન, —મનથી અધિક મન અને મનથી અધિક તન ખર્ચવામાં વિભવરાયની બજારની કાઢ કરી રાંધે એમ નથી.

૧૯૩૨ની આસપાસ રમણલાલ દેસાઈની નવલકથાનું બેર નરમું હતું. એમની કવિતાના કાંચકામાં 'દિવ્ય ચક્ર'ને 'ભારેલા અગ્નિ' અને 'ભારે લખામેલાં; અને એ રીતે એમને આપમેળે ચન્દ્રકથાપર્યાયે યથાસમર્થે હતો. એના અને વાચકના વર્ષ પાસેનો તેો વાચકનું આ રમણલાલ વિશે પ્રીતિપાત્ર રહ્યો છે. આના અનુ-સંધાનમાં મારે અહીં હમીરનું એકાંકી જે સાહિત્યકારોના રમણલાલ સંબંધન મળ્યા છે.

ચન્દ્ર નરત પટેલ (૧૯૩૧) નાટ્ય - ચુનીલાલ રાહલ (૧૯૩૩) નાટ્ય
૧૯૬ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

ચુનીલાલ રાહલ (૧૯૩૩) નાટ્ય - વિષ્ણુનાથ રાહલ (૧૯૩૫) વિદે-રમણભૂષણ એટલું નામ તમે સાંભળ્યું છે? હિંદીવાસન અંગ્રેજી છે, અંગ્રેજના ભોળિયા છે. એમનાં 'અજાણના', 'મેક અને 'સોમનાથ' પદમાં દલાર અને વિમલવાર પુસ્તકોમાંથી એક પદ વાંચ્યો તે તેની તમને ખાતરી થશે એમને બોલ્યો છે. ૧૯૩૩ના ચન્દ્રકથા અર્થે બાલ સાહિત્ય સભાને અમિનંદન પદ

૧૯૩૪ના ચન્દ્રકથા ચુનીલાલ અને 'કદના કમાઈ' એ મળવામાં વધુ પાયા વાસના આમે પંચાનન આપ્યો તે બિ સાથે જ હતું. ચુનીલાલ 'કાવ્યગોચર'થી ને કમાઈકર 'અંગ્રેજી પ્રથમ પંક્તિના કવિઓ તરીકે રચના મુકાબ દતા અને બન પછીની કવિતાઓ વિશે કમરોત્તર સમર્થન કર્યું છે. બન્નેની ના નવલિકા, વિવેચન વગેરેમાં પણ કાગે મેં પાંચાં છે. કમાઈકર 'અંગ્રેજી-એક અપવાદ' અને 'કલાત્મક કવિ' અભ્યાસીને બધ ઉપયોગી છે. ચુનીલાલ 'અજાણના કવિતા' એમને કવિતામાં નાંચા વિના પાસે તેમ નથી.

૧૯૩૫માં વિષ્ણુનાથ અટ, 'કદમાં વિષ્ણુપ્રસાદ વિરેલી ન 'પદમાં રાતરાય માંડા—આ તમે વિવેચકોની રોચા પ્રિયતા બાવની મળી છે. વિષ્ણુનાથ વિશાળ વાચનમાંથી સરસ સાહિત્યકથા—દાખલા તરીકે અદ્યુષ્ટ એવું એમનું 'કદ નરમું' વિષ પ્રસાદની વિવેચના ખીરમંજીર, પરિશોદનશીલ પદ્યવત્ 'સેલ શબ્દનું સામર્થ્ય સંસ્કૃત શાખા અને સાહિત્ય. તમે આવી અર્થિ જત વિશિષ્ટતા સમામેલી છે.

ચન્દ્રવર્ણ મહેતાને કવિ કહેવાયે નાકકાર, એ કહેવો છે. ૧૯૩૬માં ચન્દ્રકથા એમની રમણભૂષણ રોચાની ૧૯૩૬ થયેલા નથી છે. શિતે એના સર્જક નાકકાર છે એવા નરમું કદ : એમની સાથે લખા પદ કવિતાનું અને ચન્દ્રકથા છે, એકે કદ કદ તે તમારે માનવું પડશે. એમની 'નરમ'ની રોચાના અગ્રકમાં નરમી : આવી દેવતા ગુજરાતી નાટ્યકા વેંચાવા લાગત અને જાગે જાગે આવત. દસકાથી વધારે વરસથી એમણે આજ કવિતા રેડિયો, મુજબના ગુજરાતી વિશાળ સંપાદન રમણના સાથે : આજે છે. આ કાર્ય રેડ્યું કપડે છે તે તે બધું છે તે બધું અને એ નથી બધુવા તેમને બધુવા-બધુવા એવું નથી. ૬૧ ચન્દ્રવર્ણ આપણા અમિનંદનના અધિકારી છે.

ચુનીલાલ વર્ધમાન રાહલ (૧૯૩૬) અને ચુનીલાલ રાહલ આઈ આઈ (૧૯૪૫)ને પણ સાથે લઈએ એ સાહે છે. બન્ને સુ નવલકથાકાર છે, હિંદીસામાંથી વરત મેળવે છે અને એને વાહા રહેવામાં માને છે. ચુનીલાલને આ દિશામાં આમદ કરીને મળ

કનુભાઈ દેસાઈ (૧૯૩૮) કલા કમાન્ડરને બોધી (૧૯૩૯) કાન્ય
જનાર સુનીલાલ દત્તા, એ જાને માટે માનની વાત છે. વચ્ચે સુખ-
વંતરાય સિંઘાસુધિ તરફ જોતા, પણ ખાંડજીપી એમણે એ પ્રવૃત્તિ
પડતી મુશી છે. સુનીલાઈએ જરૂરો સુધી—“સાહિત્યચર્ચા”નું સંસ્થાપ-
કોન” કહ્યું છે. આને એમનું નામ આપણા વતન આકાશિક “પ્રભ-
બંધુ”ના પહેલે પાને સહવેતરી તરીકે આપે છે: પણ “પ્રભબંધુ” અને
સુનીલાઈ વચ્ચે તે બંન્નેપુરાણું તેા ય નિત્યનવું સહુન્ય છે એ
આણું પત્રજનમ બાણું છે.

કનુ દેસાઈ વિશે કાંઈ કહેતાં હું અગમઠાં છું. પચ્ચાસેક વર્ષ
પહેલાં, અમારા અલ્પાસક્ષણમાં, કલારાના કલાકા અને દિવસોના
દિવસો સુધી આમે સાહિત્યકલાની ચર્ચા કરી છે. એમના જેવા
લઘુના કલાકાર જે એથેા તપી. એથેરજી અને પરસેવા બન્ને કપર
આંધાર રાજો છે. એમની અનેક વિચારાલોકોમાં અને “બરતગિતાય”
“અમરાન્ય” જગેરે ચમચિયેતના કલાનિદર્શનમાં આતી પ્રતીતિ ધરો.
૧૯૩૮ના ચન્દ્રકનું માન એમને મળ્યું એ સર્વે માટે યોગ્ય હવું.

સાથેસાથે સાપ્ત અને રાજરાત્ર” ચિત્રકાર રસિકલાલ પરીખને
લઈએ. આ પ્રથમ પંક્તિના કલાકાર મુંબઈની ને. ને. ૧૨૩ આઈ
આઈની પરીક્ષામાં પણ પ્રથમ આવેલા. ત્યાંની આઈ સોસાયેટી
તરફથી પણ એ સુવર્ણચન્દ્રક પામ્યા છે. રસિકલાલ મુંબઈ ચિત્રકાર
ઉપરાંત સુધક મુતિધાર પણ છે. ૧૯૪૨ના ચન્દ્રકથી એમની કલાની
કાર થઈ હતી.

એમ નથી લાગતું કે અત્યાર લગી આપણે પછી સંબીર વાત કરી ?
ધનસુખલાલ મહેતાને ફાળે ૧૯૪૦ની ચન્દ્રક જતાં એમણે દારૂવનું
પૂલ રજીસ્ટ્રારીયું હતું. આશરે પંચોત્તીસ વર્ષથી એ મુખ્યત્વે લઘુના
સાહિત્યની સતત ને સરસ સેવા કરતા આવ્યા છે, એટલે માટે તમને
એમની માંડીને કોણખાંણુ આપવાની ન હોય. અહીં એટલું ઉમેર્યો
નિર્વા નથી રહેવાનું કે જીવનની કલ્પનાને અંતરમાં સમાવીને એમણે
ને હસતાં મોં રાખ્યું છે અને અન્યને હસાવ્યાં છે એ સિદ્ધિ વિરત છે.

અને ૧૯૪૧ માટે નક્કી પડ્યા ન્યૂનીન્દ દરે. આ અનિવાર્ય હતું.
ધનસુખલાલે અને ન્યૂનીન્દે જેમ એવા મળીને “અમે બધાં” લખ્યું,
તેમ અન્યન પણ જાને સાથે દોષ એ ન રોતે તે ન્યૂનીન્દનું દારૂવ-
સાહિત્ય સુલભની બાપમાં તેા અલેક છે ન: પણ અન્ય ભારતીય
ભાષામાં જે એમની જેની નક્કી નહિ નરે. એમનું કાવ્યસંમળનું
જમા ઉપરથી પછાતું માન થાય છે કે સિંહલાલે રાખતું નેહનું
‘શરમાળ’ કપનામ કનુભાઈએ કયા દિશાએ રાખ્યું હતો ? કન-
ભાઈને તેા “અલ્પલાવન” એ એટલું બંધ બેસે ! પણ પાણું એ નામ
તેા રસિકાઈએ પોતા વારને પસંદ કર્યાનું યાદ આપે છે !

ધનસુખલાલ મહેતા(૧૯૪૦)નું ય ન્યૂનીન્દ દરે (૧૯૪૧) દારૂવ
એટલે હસીદસીને દારી બનું. એમના ‘વંતર’ના સાચા ભેલે
નથી વાંચ્યા તેણે જીવનનો આનંદ એથી છે.

સાહિત્ય અને કલાની નેહની સાથે ૧૯૪૩માં સંગીતરવીશકારતાં
તેની વિપુલી રચાઈ. ચન્દ્રક માટે પંડિત કોમકારનાથ ઠાકરનું નામ
બદેર યતાં એમ્મા સાહિત્યકાર હઠેવાય કે કેમ, એ વિષે કલાપાલ
જોલો. એ અરમાને હતો. કોમકારનાથની સારીતમ વિષે કહ્યું
હતું એમારા જેવા માટે વધુપડતું, અરે અવિલેખ્યું: પર્વત ચન્દ્રક
પ્રદાનવિધિ પ્રસંગે એમણે આપેલા ભાવપૂર્ણાં કંડિકા ઉત્તરવાનો
દુઃક તેા હું બસાવું છું:

“સાહિત્ય અને સંગીતને હું તો સદૈવ સહોદર ન માનતો આવ્યો
છું. મારણુ સાહિત્યને હું જીવન છે અને સંગીત જેના જીવનનો નિષ્કા
છે એવી ધોણુ પુસ્તકધારિણી ભગવતી ભારતી માતાનાં શુભલ પૂરો
ધરને ધાવીને ન જેમનાં જીવનમાં પ્રવરત ધડાયાં છે એવા સાહિત્ય
કાર અને સંગીતકારને માટે મા નર્યાય ભાઈ સિરાય અન્ય કયે
સુંબેલ યોગ્ય મળ્યા ? આપણી ને આંખો ને સાથે ન નરને છે
સાથે ન જીવે છે અને સદૈવ ને સાથે ન રહે છે, સુમે છે, હરે છે
અને રજો છે એવું સદજીવન જીવતાં આપણાં મધુભોને વામસન
હી જુદાં મળુવાળી રો લાલ રજો, રો અંધ સરસી ?”

કોણ હરે છે એમાકારનાથ શુદ્ધ સાહિત્યકાર નથી ?
અને પછી તેા ચન્દ્રકની સીમા એથી ય આગળ નથી હતી
૧૯૪૭નો ચન્દ્રક હરિનારાયણ આચાર્યને એમના પ્રતિવિજ્ઞાન માટે
ખળેલા હતા. હરિનારાયણનો ન્યાયામક વિષયનો અભ્યાસ પણ હોય
છે અને સુનરાવને કોનો ય લાભ લેતો બેઠએ.

રેકેન્ડાઈ પર્વત (૧૯૪૦) કલા-કોમકારનાથ ઠાકર(૧૯૪૧)સંગીત
(નવેમ્બર ૧૯૪૧) ૮૧૨

તેર વર્ષ વિતાવ્યાં. ૧૮૨૪માં એ જન્મ્યાના ૧૮૨૬માં લેફ્ટનન્ટ ફેલ્ડ. ઈંગ્લંડમાં તો એમનો ધણો સમય, હિંદમાં બેઠો ફરીથી સામગ્રીની વ્યવસ્થામાં, ને પોતાના પુરતકનું સંપાદન કરવામાં જીવીશો. ૧૮૨૬ ને ૧૮૩૨ વચ્ચે પ્રસિદ્ધ થયેલ 'સાન્ડરમાનના એમના ઈન્વિડ્યુઅલ ગ્રંથ, ને ૧૮૩૬માં એમના મૃત્યુ પછી પ્રસિદ્ધ થયેલ 'પરિશિષ્ટ હિંદના પ્રવાસે' એમને બીજા યાત્રી આપી. સંપત્તિ અંશિયાદિકે સોંપાયી નેની સાથે પણ એમને ગદ્ય સંપર્ક હોય, તેના લાચરે-રિયન તરીકે પણ થોડો સમય એમણે કામ કરેલું.

૧૮૨૯ની ૧૯મી નવેમ્બરે ડૉ. દેનરી કલકત્તાની પુત્રી લુ-લિયા સાથે એમનાં લગ્ન થયાં, ૧૮૩૫માં રીતન્ટ પાર્કમાં એક ઘરમાં એ ઈરીકામ થયા, ને તે જ વર્ષની ૧૭મી નવેમ્બરે એમનું અવસાન થયું. ફેલ્ડ ટોડના ચરિત્રની બીજી બાબતનું વિષય પંચ મુંસરલાલજીએ 'ભારતનાં ઐતિહાસિક'માં આપ્યું છે પણ પંચ મુંસરે એકલે પેઠે લખે છે કે કંપનીના એજન્ટ તરીકે ટોડે તે મુખ્ય કામ કરવાનું હતું કે સામૂહિકને ખૂબ ચલાવીને તેમને મરાઠા અને મુસલમાનોની વિકલ્પ હિંમતો ફરેણી કરવા, એથી એમના મનમાં તેઓ પ્રત્યે તિર-સ્કાર પેદા થાય, અને આ ત્રણે લતિએ ભારતની રચાઈનલાને નામે અંતરેની સાથે એક ન થઈ નહ. ટોડના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'સાન્ડરમાન' આ વહેરા નજર સમક્ષ રાખીને જ જાણાય છે. આ ગ્રંથ મરાઠા તથા મુસલમાનો બંનેની વિકલ્પ અને કલિપ્ત તથા અપ્રમુદ્ધ રૂપોમાંથી ભરપૂર છે. ભારતના સૌથી વધારે યોગ્ય, સૌથી વધારે મહાન અને કલંબનીય સ્થાન આખરને પણ કલંકિત કરવામાં ફેલ્ડ ટોડે પાછું લાગીને ભેડ્યું નથી. પરંતુ પોતાના જાનબીય હેતુ પાર પાડવામાં એને અલભત આશ્ચર્યજનક સફળતા મળી. સર રેવિંડ આંકરેભાગી લખે છે કે ફેલ્ડ ટોડ સામૂહિકતાના સામકો તથા સારકારે પાસેથી ખૂબ પાણી અને લાચરકેવત પણ પડાવતો હતો.

આ આખીયે થોડાના પાછળ ને વિચરણ ને રૂંદરા હતાં તેની પ્રતીતિ ફેલ્ડે રેવિંડની દાસરીમાંથી કરી છે. એનો પે છે કે 'ને હવાય ખુલ્લી રીતે ન બની શકે તોપણ એકાગ્રા આંધું વ્યવહારમાં તો એજેન્સ સરકારે આ દેશના અધિરાજ્યને રચાવી દેવાનો આ-લો હરેશ હોવાને બેઠો. દેશની બાધીની રિયાસતો રીતસર ન બને તે પણ વારતિકરિતે તો આપણા સામંત જેવી જ રહેતી ભેડ્યું છે.' આમ હતાં ફેલ્ડે ટોડે એના ગ્રંથ દ્વારા કલિદાસચેતનાં કલ્પે કામ પામવા તો રહેશે જ. ('સામૂહિકતા'માંથી મુદ્રાસવધાસ સાથે)

દ્રાવિડ દેશમાં જઈ વસેલા સૌરાષ્ટ્રીયો
સૌરાષ્ટ્રથી લગભગ ભારતો માર્ગ દૂર, છેક દ્રાવિડ દેશમાં લગભગ લાગેલ માણસોની એક નલિ વસે છે. એ લોકો પોતાને 'સૌરાષ્ટ્ર બ્રાહ્મણ' કહેવડાવે છે. દક્ષિણના (ખાસ કરીને મદુરા નિવાસના) એજેન્ટિય ગ્રંથોમાં અને દક્ષિણની નલિમિતે લગતા ગ્રંથોમાં એ લલિતાં વિસ્તૃત વર્ણનો છે. એ લોકો આજે વ્યવહારમાં પોની તાગિલ આપા વાપરે છે, પણ ધરમાં ને બોલે છે તેને 'પી' બોલી કહે છે. તાગિલમાં એ લોકોને 'પદ્મનુલકરન' કહે છે. આજે 'દેશની કાપડ વળાવાસ' એવા થાય છે. મુસલમાનમાં ને એકે બંગલુપુત્રો આવ્યા તેમાં, મહમદ ગઝની કે બીજાની નાકાબ વખતે લોકોના બમણુપુત્રમાં ને લોકો નાકા, તે દક્ષિણમાં દેવગિરિ, વિજયનગર વગેરે રચેણે રહેતા રહેતા ઉપરે મદુરાની આસપાસ રિયર થયા. એમનાં લગભગ યોગે-આર વખતે સામસામે આ પ્રગણે બોલે છે. 'તમે કોણ છો ને પોથી આવે છો ?' જવાબ: 'અમે સોરઠના બીએ; ત્યાંથી દેવ-પાપ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

મિરિ આવીને વરયા; ત્યાંથી વિજયનગર, અને ત્યાંથી મદુરામાં આવ્યા.' જર અને દુન્યા બંને પછે આ પ્રમણે પૂછે છે અને જવાબ કે છે. આ લોકો હજીમાં અને નેવારી છે. તાગિલ બ્રાહ્મણ એમને બ્રાહ્મણ ગણવામાં વાંધો લેતા. સત્તરમી સદીમાં દેહલીકે તકરારો પછી મદુરાસળી ગંગમગાએ એમને બ્રાહ્મણનું કેપાલો કરવાનો પર-વાનો લખી આપ્યો.

બાધાસાચની દૃષ્ટિએ એમની જાણનો પણ અત્યાસ કરવા નેવો છે. એમની બોલીમાં આપણા સબ્દો સાથે કલ્પ, તેમજ અને તાગિલ સબ્દો બનેલા છે. ૧૬૨૬માં મીંધીજ મદુરા ગયા ત્યારે તેમણે એ બાધામાં એમને માનપત્ર આપેલું તેમાં, એ લોકનું મુખ્ય કામ ને 'સંકલિ બાંધણી'નું છે તેનો કલ્પને એમણે 'ચુનની બંદિતિ' ને રીતે ફરેલા. બેંગલોરમાં એ લોકોનો એક લનો છે તેને 'સોરાષ્ટ્ર પેડ' કહે છે.
—લગભગ સ્થાન લીપરાવ (મદુરાનું ઇલિદાસ પરિવહ-પ્રસંગેન વખતના વ્યાખ્યાનમાંથી)

આધી ચરેડો બોરાક

ધાન્યો અને બીજેલથી સારીરને મરમી ને કામ કરવાની શક્તિ મળે, પણ મનપૂત હાડકાં અને માંસ બનવાવા માટે તો રોનાના બોરાકમાં શેડિન અથવા માંસકલ્પને અને શરેરો ને બેઠેલે આપણે પછે આથે અત્તાદારી હોઈ માંસકલ્પ તત્ત્વો મેળવવા લુદાંલુદાં કાઢેણો ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. પછે તેમાંનાં પ્રાટિનો મધ્યમ કાટિયાં છે. પ્રાણીઓનાં કલેત્રાં, માંસ, મગજ, ઈડાં વગેરે પદાર્થો અને દુધમાં જ રૂંદગ પ્રાટિનો તો છે. પણ આપણે તો તે પછી ફક્ત દુધ જ લઈ લઈએ; અને માણસ દીઠ સવારસલ્પ દુધ-રૂંદગે, પણ આપણે ત્યાં એથી પાંચમા સામનું જ દુધ મળે છે. વળી તે એટલું બધું મોંઘું છે કે મધ્યમ અને મરીણ વસ્ત્રે તે વગર જ ચલાવી લેવું પડે છે. આથી આપણે આદીના અત્તાદારીમિને અનાગેના મધ્યમ પ્રાટિનો પરજ નહણે આધાર રાખવો પડે છે. એટલે આપણાં શરીર દિનપ્રતિદિન નબળાં જ પડે છે અને આપણી કલકત્તાપ્રલ નબળી બનતી જાય છે. તેમજ આપણે અત્તાદારીમિમાં માંસ, મગજ અને ઈડાં ખાવાં જ આ સવાલનો જવાબ હાલના વિજ્ઞાનીએ એકે દગમગ આપ્યો છે.

મહેશ મહામુદ્ધ વખતે જર્મનીને ત્યારે અનાંજ અને માંસની તીલ લેવી પડવા સુધી ત્યારે ત્યાંના પેલાનિમિએ ખોરાક પર અન-તર સૌ રોષી કાઢ્યું કે આપણા ખોરાક વગેરેમાં ને આથો આવે છે તે 'ચીરક' ખખરી લલમ પ્રસંગેનાં માંસકલ્પને રચાવી ભરપૂર હોય છે આ ખખરી એક નવના કીડી હોડવા છે. તે કોટલા બધા કીડી છે કે તેમને નેલવતે સાચમાં સલ્ક સુકાઈએ થેંચ નેલેલો. એકે ચીરક હજ જખમાં લાગ્યું હોડવા છે. તે હડામાં પણ હલતારહે છે.

આખા, જલ વગેરે ધાન્યો, મહુડાં, દ્રાક્ષ, ખનુર, સફર-જલ વગેરે ખીડાં કળો, ગોળની રસી કે ખીજ એવી ચીરકાચાની ખીજો રસ ફરી તેને હડામાં રાખવામાં આવે, તો તે હોડ તેમાં લકાઓમાં પડે અને તે તેમાં વધે આ ખખરી વધે ત્યારે તે રસ હજીએ અને તેમાં દારૂ પેલા થાય. જલપણું ધરમાં હોડનાં, ઈડાં, ઈંદી, ખાંડ, વડાં, જયેમી વગેરે બનાવેલો કીડો, ત્યારે તેમાંના ખીસમાં પણ હડામાંનાં ખીસોના હોડવા પડે છે અને, તે ખીડે પણ હજીએ છે તેમાં પણ પુષ્કળ ખખરીના હોડવા વધે છે. આ ખીડે બાર કલાક સુધી હજીએ તો તેમાં લાખણે ખેલા હોડ પેલા થાય છે અને હડામાં ખખરીનાં મહુડાંનાં મીઠાં ફૂલોને રસ હજીએ છે. તે રસમાં થોડુંક લૂનું ખખરી નાખવાથી તે બીજીવાના કિયા જલ-દીથી આલે છે ને ફેફડાના રસની ઉપર ને કચરા જેવું તરી આવે

છે, તેમાં પુષ્કળ ખમીરી છેડવા હોય છે. જ્યારે દારૂ બનાવવા ત્યારે તે કચરાને નાશો મળીને બહાર કાઢી નંખાય છે. આ ખમીરનો રવાના કરવા માટેના હોય છે તેથી તે ખવાઈ નથી. એ ખમીરમાંથી જર્મન પેસ્ટાનિકોએ કડવાસ કાઢીને મિઠાસ મૂકી અને તેનો ઉપયોગ સરકરી જોના પોસ્ટા સ્ટરી કરાવે. ઇંગ્લેંડે બીજા મહાપુષ્કળ વખતે ઇંગ્લેંડને પણ એવી જ ખોરાકની તંત્રી નડવાથી તેણે પણ એ ખમીરના પ્રયોગો કર્યા, અને તેને સુકવોને તેની ટીકડીએ બનાવી પેતાના ફેશનમાં લઈકરવાને તે જોઈતી. આના કિત્તો માંસદ તત્ત્વ તથા 'બી' વર્ગનાં સ્વરસત્ત્વ (વિટામિન)થી ભરપૂર કેટલું ખમીર પેશાય થયે તેનો ખ્યાલ મેળવવા એક દાખલો લઈએ: એક પીપમાંનું પ્રવાહી ચોવીસ કલાક બેઠું તો તેથી કેટલું માંસદ તત્ત્વ પેશાય થાય તેટલું તત્ત્વ મેળવવા સાકર બે વરસની હાથના હાથપૂક ચાર થોપાએને ચારવા પડે! આલું કિત્તો માંસદ તત્ત્વ બનુપવા સાકર જોળની વડી, બરેડેલા કાળાસ વડેનો મેળ, માણસનાં ઉપયોગમાં અને એવા બહારનાં સરસાંન વગેરે પદાર્થો વાપરી શકાય; આ ખમીરમાં પ્રાચીન માંસદ તત્ત્વ કેટલું જ લક્ષ્ય માંસદ તત્ત્વ જીવનસરખી પણ હોય છે. તે ખમીર હંદેરા, ચરદીઓ, ગાયો અને જીવનવર્તોને પણ આપી મેવામાં આવે. આથી માથાની શક્તિ, વળનને દુધ વધુ અને ચરદીઓ રપ ટકા વધારે ઇંડા મૂકતી થઈ. માણસોને પણ આના ખમીરનો બૂકો ખોરાકના આપવામાં ગરીબ શરતોના બાંધો સુધરે.

આ ઉપરાંત આપણા આર્ય દેશને માટે ઘણી અવધની છે. આપણે આપણાં ઘરમાં લાગણો ખમીરી રોડ વપત કરી વાપરી શકીએ તેમ જીએ. આપણાં ટોશાં, હંદાં, બચ્ચુટોશાં, વડાં, હાંડેલાં અથવા ડેંગેલું, વગેરેમાં સાંજે લેવાર ફેરકા ખીરાને સમારમાં આપે આપે છે. એવી યોજે રોજ ખરાય તો તેમાંના ખમીરનાં કિત્તો માંસદ તત્ત્વ તથા 'બી' વર્ગનાં બધાં જીવનસરતો તો લાગુ પડે. તે એવી રીતેથી યોગમાં ખીર કરતી વખતે હંદાં નાખું હોય, તો તે ભવના પણ ખમીરી છેડવા તેમાં જો. પળી સવારે બાંધેલી કણકની સાંજે યોજે બનાવી હોય તો તેમાં પણ ખમીર પડે; અને તે ખમીર ત્યાં વધે અને તેથી તેને પણ આપે આપે. પળી રોજે જ આપે આપેલી કણક થાય તેમાંથી થોડી રાખી લઈ તેને બીજા કલાકની કણકમાં મેળવે, તો તે કણકમાં ખૂબ સારો આપે આપે. આવી ખમીરી રીતેથી ખાવાની ટેવ પાડવામાં આવે, તો પ્રભને ખમીરનો લાભ મળે.

જે બાળાદારી પ્રભને પેતાનાં અને પેતાની બાંધવની પ્રભનાં સરીર સુધારવાં હોય, તો તેણે પેતાની ખાવાની ટેવ સુધારવાની જરૂર છે. તે રોજ સવારે બેચણ ટોશાં, બચ્ચુ, હાંડેલા અથવા ડેંગેલું, હંદાં અને હંદેલી ખાવ અને સાંજે ખમીરી રીતેથી ખાય તો તેમાંથી માંસ, બચ્ચુ, ઇંડાં અને દુધ મળે. જો લાભ મળે. આની વિરુદ્ધ કેટલાક ખરચ અને કઠારૂતા સનાલ બીજા કરે. પણ આમાં કંઈ કઠારૂટ નથી. સાંજે જે કણક બંધાય છે તેને બહોળે સંજાની રીતેથી કણક સવારે બાંધીને તેની સાંજે યોજે બનાવવામાં આવે. ટોશાં વગેરે બનાવતાં તો આપણે નથી ન. વળી ટોશાં, હંદાં વગેરે પાણન તે ખરચ પણ આપી શકાય છે. એટલે આ ખોરાકથી બેવડો લાભ થશે.

(અર્થદાનમાંથી તારવીને) — હરણ રેસાઈ

રાધાગાળી

અત્યંત સ્વસ્થતા સીનું નામ 'કાળી' નથી હોતું? ને તદ્દન કાળી સીનું નામ 'મૂરી' પણ હોય છે. તેણે જ એક અત્યંત મુંદર રૂલો ને પત્રવાળી વેલનું નામ લદવાયું પડયું છે. નામ છે 'રાધાગાળી.' અને બીયારી કાંઈ આજની જાવા નામે જોળખાય છે? ઉકાળાન વળતથી સંસ્કૃતમાં પણ એને 'હલિહારિકા' (અંતરે 'હલિયાજોર નાર') નામે જોળખવામાં આવી છે. ધાન્યના કાળમાં એવી ધાન્યતા હતી, અને આને પણ છે, કે કોઈના ઘરને હાપરે આ લેવાનો દુકડો નાખવામાં આવે તો તે ધરમાં વડવાલ થાય મારાઈમાં પણ અને 'કળકાળી' કહે છે અને તેનો બર્ણ પણ 'લટનાઈયું' ન થાય છે. આપણાં આમદારમાં તો એનો રાખપ્રયોગ પણ રૂઢ થઈ ગયો છે કે જ્યારે કોઈના ઘરમાં મત્તર ક્લેશ થાવા કરતો હોય ત્યારે 'એને હાપરે કોઈએ રાધાગાળી નાખી છે' એવું કહેવાય છે. સીનું બીનું નામ 'લાયુરી' ને 'હલિની' છે. સીનાં પાનનો આકાર (અને મૂળનો પણ કંઈક) ઢળ એવો હોઈ, તે પરથી આ નામ પડ્યું હોય.

આ 'રાધાગાળી' આપણી વાડો પર જો છે. તેના મૂળમાં ફેફ હોય છે અને એ ફેફ જેવી છે. આપણે જે સાકર 'ધાવર ઉપવિષે' ચણાવ્યાં છે તેમાં એ પણ છે; પણ બીનું જેવોની જેટ યોગ્ય માત્રામાં નાપરવાથી કંઈ તરીકે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. તેના મૂળ ઉપરોક્તતાને મળતા છે; તે બીજા લગાડે છે. જાનતું જોઈને બળ આપે તેને તાવને દૂર કરે છે. એનો આકાર વળનગરને ઇંડક વળતો હોઈ તેને 'દુધિયો વળનાય' કહે છે, પણ તે નામ થોમ્ય નથી. કાળાને ને આ બળને જુદાજુદા વર્ગનાં છે. વળનાય મોરવેલના વર્ગનો છે જ્યારે આ લસણ-ફુંગળીના વર્ગનો છે. તેનાં ફૂલો આકાર અમિરિયા જેવા છે, તેથી સંસ્કૃતમાં તેને 'અમિરિયા' કે 'અમિરિયા' પણ કહે. સીનું બીનું ભવની ભવની જેવાં લટકાળાં એનાં ફૂલ, ફુંગમાંથી બહાર પડે. બીજા અમિરિયા જેવાં જેવાં છે. પાંદડાં પણ લટકેલાં છે ને મુંદર મોઝાળના હોય છે અને તેથી હંદિમાં તેને 'હંદિયો' સા મુખર્ણ' ('સર્વેત્તમ કીર્તિ') એવું નામ અપાયું છે. બગીચામાં ઉછેરવા જેવી નિતાનત મુંદર પરી એ છે. (ગુજરાત સમાચાર)

'દિગ્ધ મારેટ્ટી' વાઈસ'ના ફૂટપાઈ

વિષયવાત મામોફીન કંપની 'દિગ્ધ મારેટ્ટી' વાઈસ'ના ફૂટપાઈ પર આવડું પાળું સાંજળતા ફૂટપાઈ વિચ ચગારા ફૂટપા પરથી દોરેલું છે. એ વિચ દોરનારની. કનિસ બોડો મારા કાકા થાય.

ફૂટપાઈ નામ ની પર. સને ૧૮૮૪માં ચિરસ્તમાં એ જન્મેલો. એ ફૂટપા ખાસ જોવા જોલાદનો ન હોતો, તે સુવર્ણમાત્રા જેવી જેવી હતી પરથી તમે જોઈ શકો.

મારા કાકા કનિસ બોડો જ્યારે મામોફીન વચાડવા જોસતા ત્યારે ની પર બેઠા એના બેમળા પાંચે મોં રાખીને 'સાંજળતા' બેસતો. તેથી મારા કાકાના મનામાં થઈને ફૂટપા નજી પેતાના રોડને અવાજ (His Master's Voice) સમજીને જ સાંજળતા બેસતો હોય એમ લાગે છે!

આ પરથી મારા કાકાએ એવું એ રીતનું વિચ દોરી કાઢ્યું અને મામોફીન બનાવનાર એક પેઢીને જાણ્યું. પરંતુ એ કોસોને રૂમમાં અજો રસ પડ્યો નહિ એટલે વિચ પાછો આપ્યું. ત્યારપછી એક ચિત્રની સલાહથી એણે ન્યૂ મામોફીન કંપનીને એ લેખ્યું, અને તે પછી તેમાં આગાધી ની પર જાળવિષયવાત બની ગયો. — દ. એન. બોડો

ટિકિટ સંગ્રહ

આજનો એ સંસારવ્યાપી શોખ કેમ કેળવવો તેની તથા બીજી ઉપયોગી માહિતી આપતો વિશાળ

સં અંક શરૂ કરવાની સાથે હવે તેનાં સાધનોનો પણ વિચાર કરવાની જરૂરી છે. એક મધ્યમ રિયલિટીના સોપાનોને તેમજ નિર્ધાર્યોગી માટે એ ફોનું ખર્ચાની નીચરે. પણ તમે પ્રારંભિક જાનીને પણ આ રસ ઠોડી દેવાના ન હોય, તે એનાં સાધનો વસાવી લેવાં હિતાવહ છે; કેમકે રિહિટોની પરજા, સંસ્કરણની રચના, નર્મીકરણ, વ્યવસ્થા, રચના, વગેરે માટે એ જાણી જરૂરી છે. એક સામગ્રી અર્થ કરવાની મુશ્કેલી ન હોય તેણે પીરેથી એ સાધનો વસાવી લેવાં; અને તાર્કિક ન જ ખરીદી સાચા એવી તંત્ર રિયલિટી હોય તો અહીં એ સાધનો વર્ણનવાળા આવે તેના ઉપયોગનું તત્ત્વ સમજાવેલું, તે મુશ્કેલી સારાં સાધનો સહી લેવાં; ને તે જ અસાધ્ય હોય ત્યાં કાળજીપૂર્વક અટકાવી દેવું.

કાળજી લઈને આલખ્યો. તેના અંક પ્રકાર આજે છે-વિષયક રિયલિટી માંડીને જોવાનું મીની સુધીના, પણ કાંઈ માગવાના જાણી નિર્ધાર્યોગી આ શોખ લાગેલો હોય ને તેને માટે એ ખરીદી તત્ત્વજ્ઞ અસાધ્ય હોય તે શરૂઆત માટે રજૂ કરાવેલા સાધનોની ગવ-નોટ જાણી, તેમાં નીચેનાં વર્ણનો પ્રમા-ણી ચોખ્ખા, ખાનાં આંખોને કરી રાકે.

સામાન્ય કરનાર પાસે થોડીક જ રિહિટો હોય તો તેણે પ્રારંભ પૂરવું સામાન્ય રિયલિટીનું વાલ આલખ જાણી રહેવું સાકર. તેમાં જુદા-જુદા રીટો માટે અલગ અલગ પાનાઓ રાખીને, પાનાને મથાલે તે રેશનું નામ, નેના દેશી બીગિલિંગ તથા નેતિદાર્શિક પરિચય, અને વિશાળ માટે તે રેશની એકાદ બે રિહિટોનાં ચિત્રો ઠાપેલાં હોય છે, અને તેની નીચે રિહિટો ચોટવા માટે આપું છું. બીજી ખાનાં પાંચેલાં હોય છે. પછી જ્યારે સારી સંખ્યામાં રિહિટો વર્ધન થાય, ત્યારે પણ મેંમાં ખાસ ચોખ્ખાવાળાં આલખ્યોમાં તે ખસેડી લેવી. એમાં આલખ્યોમાં દરેક રેશની એક-એક પ્રકારની રિહિટો માટે ખાસ અલગ ખાનું હોય છે, અને તે રિહિટનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન અથવા તો ચિત્ર કાં તો એ ખાનામાં હોય છે, કાં તો એ ખાનાંઓમાં નંબર હોય તેની સામેના પાના ઉપર તેના નંબર વાજે તેમાં વર્ણન આપેલાં હોય છે. એ આખાં આલખ્યોમાં પણ ફિનિશની બધી જ રિહિટોનાં

નિરીક્ષ ચિત્રો આજનાં તો અસાધ્ય જ છે, કેમકે આજે ફિનિશમાં બધી મજાને રીટ લાખ એટલા પ્રકારની રિહિટો હશે! બની રાં તો એ બુદ્ધિની વચ્ચે રીટો કાળજી રાખેલાં આલખ્યોમાં મરદં કરનાં, એથી સગા-સામાં પાનાં પર ચોટીથી રિહિટો એક નીચ-નીચે સાથે વસાવેને જકા ન પામે. કા તો, સામી પાનું ફોરી રાખીને એક જ પાનું ચોટવાનાં ખાનવાળાં આલખ્યો આવે છે તે લેવાં. પણ કા બધી ચોખ્ખાઓમાં મેંમાં રહેવું ન હોય ને ચોટા-ટી હજી મુશ્કેલી હોઈ ખાસ રચનાથી રિહિટો ચોટાની હોય, તો તેને માટે મુકાં પૂરવાનાં આલખ્યો પણ આવે છે, એમાં તમે હજી મુશ્કેલી સમજાવે ચોટી રાં ને આઠો ત્યારે તેમાં ફેરફાર પણ કરી રાં. વધી એમાં અમુક એક જ રેશની રિહિટોનો સંકલ્પ કરતા હોય, અને એમને

એ સંકલ્પ આલખ્યોમાં પાનાંઓનાં ખાનાંની સંખ્યા ઉપર વરદા વધ જાય, તેમણે ખરેખર પણ છુટાં પૂરક કાંમાં આલખ્યો જ સાચાં આલખ્યોમાં એ પ્રકારના કાળોને આવે છે: ધોળા ને કાળા. રીટોનાં કાળા કાળોને વર્ધ કરે છે, એથી રિહિટોને રંગ લેવાનું પડે. પણ એ તો એવી એવી રીતે.

બીજું સાધન છે 'લિનિયર', એકો કુલર વાળા પાતળા પારદર્શક કાચની એકાદ નાળેલી રિહિટો. એને રીટ જ રિહિટો આલખ્યોમાં ચોટી રાખાય. આલખ્યોમાં પાનાં પર ફોરી રિહિટો સીમેલી થી લેવી ન રેવાય; કે તેના ઉપર ચિત્રોનીને પણ ન ચોટાય એથી રિહિટોને જા પડે, આ-લખ્યો મેંમાં વાજ, ને રિહિટો સંકલ્પમાં આપણે બુદ્ધિયલ ગણાઈએ. મિલનમાં જે એકાદ જ એકો એ 'લિનિયર' એક ઉપર રિહિટો પર

'કુખાર'ના રજૂઆતમાં આવેલો 'રેશનરી રિયલિટી રીકરણ'માં નોંધના અનુમધાનમાં આજે રાજેન્દ્ર રમણિકલાલે જાદુ આ માહિતી તથા ચિત્રસામગ્રી મેંમાં લે: 'રેશનરી રીયલિટી માટે "અવરિટ" સંસ્કાર' પ્રથમ રીકરણ તા. ૧૫-૮-૧૯૮૦ રાજે વર્ધનું. તે પણ બીજી વાર સંપૂર્ણ રેશ-નારીમાં રીકરણ 'વ્યવસ્થા રીયલિટી આંધોનર જયપુર ૧૫-૧૨-૪૮'ની કાપ સાથેનું વર્ધ. એ એક જ રીકરણની આખી કાપ રેશનરીમાં છે. આ વખતની નાસિક રીયલિટી વખતના રીકરણની કાપ પણ આખી જ રેશ-નારીમાં નથી; નેમાં તારીખ અંધેલ-હો છે. એવી જ કાપ ૨૧-૧-૧૯૮૦ રાજે પ્રવસતાકની જ રેશનરી રિને કરવાના, મુજબ વગેરેની ચોટ એકિસોએ ખારી દવી. આજેનાં આ વખતનું રીકરણ રેશનરીમાં ચોટી વારનું ગણાય. પણ સંકલ્પ નાસિક રિયલિટીમાં તો ૧૫-૧૨-૪૮ના રિયર જ વર્ધ છે.

બુદ્ધિમદમાં નવાજનું રાખવું હવે રેશની 'ચોટાક સરકાર' તરફથી રાખવો આંધરિક દયાલ માટે 'ચોટાક ચોટાક'ના નામથી ખાર પ્રકારની રિહિટો નીચેલી: ના આવે, ના આવે, ૧ આવે, ૧ આવે, અને ૧ આવે. તે પછી ના આવે વાળી રિહિટો અહીં આપી છે, એના ઉપર ચોટના સિદ્ધનું ચિત્ર છે.

ચાડીને, પછી બીજાં છેડાં આજ્ઞામર્મમાં ચોંટાડવા અને આમ, તેને ટેકે ન રહિતને આજ્ઞામર્મમાં વળગેલી રાખવી.

આ ઉપરાંત ટિકિટો તપાસી જોવા માટે આજ્ઞાલિને મોટી ફરી બતાવવાનો 'બહુશર્મી' કાચ (મોનીક્રાઈસ્ટ) વાપરે; ટિકિટોને પકડવા, ચોડવા, જોડવા તથા ફેરવવા ફેરવવા માટે કાંટ ન વળે એવી ધાતુના નાણુક

ઓપિથા; પરફોરેશન (ટિકિટોની ચોરોની હાંકરીઓ) માપવાનો આસ 'મેન્' ટિકિટોમાં 'નાંટરમાર્ક', તપાસવા માટેનું સાધન; રેમ-પરખેસા કોમિથો; વર્મીકરેન્સ રેલી ટિકિટોને આજ્ઞામર્મમાં ચોડવા પહેલાં અલગ અલગ રાખવા માટેની, નાનાનાના સંપુરો; વાળી સંકલ્પશીથી, અને તેના અર્ધમાં ન બિતરવું હોય તો પાતળા પારદર્શક કાગળોની

જુદાજુદા કદની થાપીઓ કે કપડો; તથા આખાં કવર તેમજ પોરકાકડોને અલગ આજ્ઞામર્મમાં ચોડવા માટે, ગુંદર લગાડવા ટ્યુબકા (ફેડોમાંથી ચોડવાના) ખૂલ્લિયા આવે છે તે. આટલી વસ્તુઓ પણ સંમતકે વસાવવી જરૂરી છે. શુભવસ્તુ ન હોય તે આ-ભીની સાથે તેઢી વસ્તુઓ વસાવે; અને આખીની કમરમાં મેળવી શકે. (આજ્ઞા)

આમાસ (નવેમ્બર) ઇતિહાસમાં દિનવિશેષ - વ્યક્તિવિશેષ - પ્રસંગવિશેષ

આ માસના દિનવિશેષ

- તા. ૧ અલ્લાહાબાદમાં દબલવાલશર્મી ફરજીયાત; મહારાષ્ટ્રી વિદ્યાર્થિયાનો દંડેરો, ૧૮૫૮.
- તા. ૭ ઝુબાઈમાં ધરતીકંપના અંધકર આંગણથી લાખોના જનમાલનું નુકસાન, ૧૮૫૪.
- તા. ૭ હાદ્રા મુખલ સમ્રાટ બાદશાહશાહનું રૂંચળમાં ફેરી ફરે મૃત્યુ, ૧૮૬૨.
- તા. ૧૦ હસારી પર્વમાં ક્રાંતિ આખુરના માઈલે ક્યુવરનો જન્મ, ૧૮૮૨.
- તા. ૧૨ કમલેલી નૃત્યના પુનઃકારક કેરલ-મોરિસ કરિ વસાવોડવો જન્મ, ૧૮૭૮.
- તા. ૧૨ લંડનમાં હિંદી સ્વાતંત્ર્યની વિચારણા માટેની પહેલી મેળવેશ પરિષદ ૧૯૩૦.
- તા. ૧૪ રવાતમ્પાણી શિક્ષણ આપતી મુસ્લિમ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના, ૧૬૨૦.
- તા. ૧૬ કુશાસુના સરકાર દિલ્લ મિરાજની પુત્રી રકિયા સાથે અડખરનું લગ્ન, ૧૫૫૧.
- તા. ૨૦ મદ્રાસ પારો સહકાર્યમાં પહેલી ઓરીકલ્પર કોલેજ પ્રકી મુકાઈ, ૧૮૭૬.
- તા. ૩૦ બાબન વર્ષે ગુજરાત પર હુકમ થયેલી મહામદ બેગરા મૃત્યુ પામ્યો, ૧૫૧૧.
- તા. ૨૬ રાત રામમોહન રોયે ડેવિડ હેર સાથે મળી પ્રથમ લિંક કોલેજ સ્થાપી, ૧૮૧૬

માસની વ્યક્તિવિશેષ: મુનમ્બાલ-એન લેદા ને તામિલનાડીમાંથી જીવના આત્માને મુક્ત કરી ઉદ્ધારનાર, જીવના આત્માને મુક્ત કરી ઉદ્ધારનાર, જીવના આત્માને

ની દુકાન કાઢી. સાથેસાથે ક્રાંતિકારીઓની બચવોદ્યમિમાં પણ ભાગ લેતા માંડપો. ચીનની પ્રલેને ખોલતા ને રૂંધતા મિશ્ર રાજ્ય-વંશની સામે ૧૮૭૫માં ઘણેલા અવતરણો તે સંકારાચેલે પછે તેમાંથી છટકી જતાં, બીજા સાધીદારોની જેમ ફાંસીમાંથી બચી ગયા.

દુનિયાના અન્ય મુલકોમાં દેશવટાને રખડપાટ મોડવતાં ભોગવતાં, દેશના ઉદ્ધાર માટે તેને શાષ્ટ્રક્રિયાથી પ્રેરિત લોકરાણી સંગાળવાની બજારની જરૂર હતે અનિવાર્ય લાગી. આ માટે જોનેલોલુથમાં 'સિય મુંડ ફ્રૂટ' (કાચાન પાગલું ચીન) નામે મંડલ કાઢ્યું. મુકા ચીનનો શાષ્ટ્રવજ્જ નકો કયો ને બીજે વર્ષે હોમરોજ આવી દોડ દાયકામાં તે દેશમાં ક્રાંતિની બાજના પ્રસારી થઈ ગયા.

ચીનના દિલ્લ માટે વિદેશી સૈન્ય અને

વેસાનિકા લાવતા તે સુરોપ-અમેરિકા ગયા. ત્યાં આ બમકર ક્રાંતિકારીનો કાંટો કાઢી નાખવા ચીની સરકારે લંડનમાં તેનું અપહરણ કરાવ્યું, પણ ઇંગ્લંડની વિદેશ કચેરીને તેની બચવો વતાં તેને છોડાવ્યા. ફરી પાછા તે ચીન ગઈ જવાન ગયા અને ત્યાં રહે રહે, ૧૯૦૦ના ઓક્ટોબર બેડ પછી ૧૯૦૨માં ઇંગ્લંડમાં ને ૧૯૦૪માં દુતાનામાં બળવા થાળ્યા, પણ તે નિષ્ફળ ગયા. ફરી ૧૯૦૬ અને ૧૯૧૦ની ક્રાંતિઓ પણ નિષ્ફળ ગયા. બાદ ૧૯૧૨ના મેટ્રોલ વિપ્લવ લખ્યા કાઢ્યો. ચીનના સમકે તેને કચી નાખવા થોડેલા બળવાન ક્રોનાપતિ યુવાન-ચિહ્ન છધે, પ્રભુ-સત્તા ચીનનો પ્રથમ પ્રમુખ મથા લગવાથી તેમણે પાતાને પહે છવી લીધો. પરિણામે સમ્રાટને મારીત્યામ કરવા પડયો ને રવતેત ચીનનું મુનનું રવત ફળ્યું. પણ તેમાં પોતે કોઈ કાણું રવાન ન લેતાં. વિદેશોમાંથી ઘણું-ઘણું રીખી લઈ પોતાના દેશને ક્રમિ આજુવા તે ભવાન મથા. પણ પાછળથી દેશમાં અગડા ને અંધેર રાજ થયાં; યુવાન રાજપદ ત્યાગી મારી પડયો, ને નિષ્ફળ તથા ચોરપનંત પછી મરી ગયા; એલે ફરી ડ. જોને પાછા આવી નવી વિરૂદ્ધવાડી સરકાર સ્થાપી અને પોતે તેના પ્રમુખ થયા, પણ પરિરિપતિ સાથે પડીને મરજત રવતેત સરકાર સ્થાપ તે પહેલે જ તે ઈ. ૧૯૨૫ની ૧૨મી માર્ચે, હૃન્સના દહેશી અવસાન પામ્યા.

સાહસિક રવજાવ, તેમનેની કમ્પના અને દુનિયાં પ્રત્યે સમકાલવાયો જે જુલવાન તેરમે મર્ષે રહિયુરત કટુંબની ભંધિયાર પ્રખાસિયો ફગાવી કોનોલોહની કાગાઈ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરવા ગયો. ત્યાંથી હોમરોજ જઈ અમેરિકન તબીબી વિદ્યા-લયમાંથી ૧૮૯૨માં હોમરોજ યદને ત્યાં દસ-

દહ થોડા દિવસો પેર જ ખટકીના યુદ્ધમાં એમેરે અને મરાઠાઓએ મેડાબીનની તાકાત શાપી લીધી હતી. પિયાઈના ધમ્પી બાદશાવના કમવૈવતને લીધે બાપુ ગોળસે સરખા સેનાનોએ હોવા છતાં મરાઠાઓને વિરુધ્ધ ન જ મળ્યા. બહુ મરાઠાઓનો અરતજા બેસી પડ્યો હતો. કોઈમાં યે હવે પેચાઈને ભળવી રાખવાની જેવડ નહોતી રહી. અફિન્ડરને આ પરિરિપતિનો સામ લઈ જનરલ રિયમને પેચા સાથે પોહાઈયા. તેણે વાગડા પાછો એક ટેકરી પર લખ તપાવ્યા. આકહરોડકરની ફોલે તથા નારોપેત આપટે મેને પાંડો કાઢવા ધણુ પ્રયત્નો કર્યા, પણ નિષ્ફળ. આખરે સ. ૧૭૩૮ના માર્તિન જુલ ટને રવિવરે મરાઠાઓએ યુદ્ધની રજૂઆત કરી અને ૧૮૧૭ની ૧૬મી નવેમ્બરે મરાઠા તેઓ ધણુધણી જોડી ચોરવડી પારોની ખેડેરાવની ટેકરી પરથી તેઓ ચલાવી મરાઠાઓએ પોતાનો ચોરવો અવ્યવત કર્યો. આજ અને ગોસાની પામરને નદી પાર જઈ ત્યાંથી ગોળીઓ વર્ષાવી. પણ કટલોલિમાં કુશળ એમેરેએ જિન્ડરસરને ફોટમાં અને તે સગીએ તેઓ સામવતા ગોળસે, પુરંદરે, રાસ્ટે, આપટે અને પટવર્ધન વગેરેની મંડળી પર છાપે માથે. વિચરરે તેઓ વસાવી નહિ. આપેથી જે દુશ્મ-લામાં જોખમે વજેરે સો કામ આવી ગયા. અંધેરેએ હવે તેઓ દાખ કરી લઈ મરાઠાઓ પર જ ને માંડી અને યુદ્ધની પે પહેલી રાતે તે પેચાને નાસી જવું પડ્યું. અને આમ રહીસહી તાકાત ધણુ એસરી જતાં વજેથી આદી આગની જેવ કાળની મદાન પેચાઈને અંત આવ્યો. (નવેમ્બર ૧૯૫૦) ૪૨૮

પંડિત ઝોરે અશાલચી, રોનો સૂક્ષ્મ તરીકી ઝોરેનકો કરે આંતની, આપ ઝંપેરે આંતી

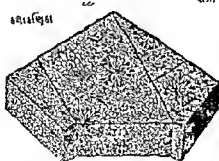

કેજરત અતી સારેન એક રાત્રે ઝીજીનતી
સળગાવી રાન્નયના ખનનાનો દિસાવ કરતા
હતા, ત્યારે જી સરસારો કોગરે ખનનાની કામે
રાજના આન્યા. તેમને ઈશારતથી જિસાવી,
કામ પેક થતાં હજરત સાહેબે પેલી ઝીજી-
નતી છુટાવી નાખી, અને મેજમાની બીજી
ઝીજીનતી સળગાવી વાત રાત કરવા કહ્યું.
આથી આશ્ચર્ય વાળી ચરદારેકી કારણ પછ-
તાં હજરત સાહેબે કહ્યું, 'અત્યાર સુધી હું
રાન્નયનું કામ કરતો હતો, તેથી મેં રાન્નયની
ઝીજીનતી સળગાવી હતી; હવે આપનું અંગત
કામ હોવાથી તે ખાટ રાન્નયની ઝીજીનતી
સળગાવું તો હું મોરને અપ્રમાણિક કહેતોથી
આ ચારી પીતાની ઝીજીનતી સળગાવી છે.

અનેકાર્થે શબ્દઃ અપરાધન-સિપાઈના
પકાની પિંખળની લાગી, (તે પરાધી અપરાધી
અપરાધાઓ) ચિત્તચક્ર, બાહ્ય કે પતરાઇ.

કહેવતોના અર્થઃ કોનાની ભજવાણીમાં
નાખતી, (કર્ણક 'ઝારી' શબ્દ પણ વપરાય
છે)-ગુણધર્મ કહે છે તે મુખ્ય. રોનાની
ભજ(તે ઝારી)પાણીમાં સાવચાપા નેમ તેની
ખડાણી અને અનુચિત ઉપદેશ રહેલાં છે,
તે ન રીતે, નેમ યાજ સાવચાપાને હંમત
ન હોય તેવું પામણું જોવામાં કે જે હાવામાં
યોરકાણુ છે, એ આ કહેવતનો યોગ છે.

આખા પછી મેળેલાં કે કાષ્ટાણાં રવાનાં
નાજીએ મેલિયેટકે રિવરિયાના પૂનાકાથી
પસવાળી કાચ પીકળી જરી. પછી હવેરા
મુખ્ય પોલિસ કરી રેવાં.

રોનાના વાપરની યોગ્યેને કાળી અપેક્ષા કરવામાં
મીન-પાનની પ્રતિ વિચ્છાન છે. ગણે બોરે મુખી
ને સંભાલ રાખવામાં સાધનો આપણે હતા, એવો ન
સુચીકિત આ પાનો હાળકી પેના રાખવા માટે છે.
૧૯૬ (નવેમ્બર ૧૯૫૦)

ક વિદીન મુકેના ને અશાલચી, એ મે કહી
મહેરની વચ્ચે પડતા તથી; તે મેજ બીખને
પ્રકાશમાયે, પણ ચોરે અપારામાં ન રહે છે.

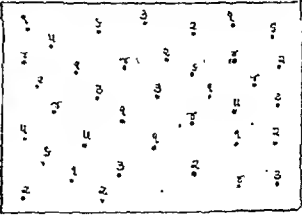

આ મુકે હખુડું છે ૧ કીકલે છે ૧ આ બેંકની
નીચેની ખારનાકને સમીતરે રાખીને વાંચતો.
તો કાકલે: કાલ મુળારક, કુમાર.

મુખી નીચે એક સરસ રમત આવી છે એમાં એક બંધે, કાઈ પણ બાંકડાથી રમ કરી
બીજી રીક પણ એક બાંકડા સુધી સીધી લીધી રોડો આરંભ કરવાનો; તથા બીજાએ એ
કાવાર એ લીધીને કાને તે એક બાંકડા તરફ લંગાવતા જાની, અને એ રીકે કાવાર બાંકડાને
ને સરખાવે કરતા જવાનો. પણ જ્યાંનાં એ રાજવાર, કે જે જાવતા કરવાનાની ક્રીખા
આરંભ કે સાત વરે બિરોધ આવી ન રાકવી નેમી. આ વજ કરી મેકાપો છે મુખ ગુમાવતી
પડે. લીધી લંગાવતી વખતે ન તે લંગાવતારે પોતે એ બાંકડા તરફ નેમો દોગ ને બંધ
આગલા સરખાવેમાં જ પેરી, અને તે સરખાવે યોરેથી બોલવાનો. અને એમાં ને તે બંધ
કરતો દોગ. અને તેની એ જાવ. તેના પછીને રમનાર લીધી આગલ પછાટી કે તે પછેથી
સાબળકાસ ન પકડી પડે, તો તે કહેકે સાંભળતારે પણ સાતસાત મુખ ગુમાવવા પડે
રૂર મુખ ગુમાવનાર રમતમાંથી બાગલ યાવ એક બીજી ચરત મે કે એક વાર વપરાય
ગુરુ બાંકડા તરફ કરી લીધી ન રોડી રાખ, તેના પછે પણ હોશમિલી, લીધીને ઉઠીને
પણ ન નહીં રાખ આપ. લીધીને કાપવા વગર, નહિ નવામોકા બાંકડા તરફ એ રોડ
રમનાર લીધી લંગાવી ન મે, અને નીચે રોડે કોઈ મેલી બાંકડા ને પેલા રમનારે રમતમાંથી
ખરી નહીં પડે. આ નિયમાનુસાર જવાને મધ્ય ન રમનારોએ લીધીને લંગાવવા બો-
સાત યાવ જવાને રમત પરી થઈ અનુપાવ અને મોળી એકા મુખ ગુમાવનારે એવી મધ્ય

કાલામ બંકડાં રોડે મેકાવનારા અંતુ પો-
નું બોધધિય આપણું હશે. એજ ન આ ૧૫૫
ચોકા વિશેષ અંતુઓનાં ચિત્રો આપ્યાં છે,
પણ એમાં રચે રોમ કુલાવનારા માની જિ-
સતા! એ તો (૧) કુલાવથી રહી જનારી
આપનારક (૨) કુલાવ રસમાંથી આપનારક
કરી આપનારક (૩) સરકા તેવાર કરી આપ-
નારા ને (૪) પનીર જનારનારા આપે કાલામ
અંતુ પો. માનવીને એ જાણ કામદારી છે.

નવાં પુસ્તકો

સસ્તું સાહિત્યવધિક કાર્યાલયનાં પ્રકાશનો

અકૃતિનાં હાલકવાયાં યંપીઓના પિણન આપણું. કિશોર વાયકો તથા જ્ઞાનેચ્છુઓને ગમે તેવું પુસ્તકો લેખક, વિવેચક, ગ્રંથકો, ૧-૪-૦; ગૃહ ગૃહિણી અને ગૃહસ્થ: ૫૨યાં ગુણગતિ પ્રસારવાના નિવારો પીરસદં મનનીયપુસ્તક-લેખક, લાલભાઈ દાસ-નાર્થ દેસાઈ, ૧-૪-૦; સંતગુરુનો પરિચય: સ્વ. લલ્લુભાઈ ગોવર્ધન-દાસના જીવનચરિત્રનાં; વેંશંત ચર્ચતા ચોખા બાગવંતુ પુન:પ્રકાશન-લેખક, રવાની પ્રકાશનલેખક ૨-૦ ૦; મહાત્મા ટાકરેદાયંતુ જીવનચરિત્ર, ૧-૪-૦; શ્રી સુન્દરમે વિશદતાથી લખેલું મહાવિગ્ની શ્રી અરવિંદનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, ૦-૪-૦; સત્સંગમખાળા: ચિનકાવિ અને અનિદપ્રાપ્ત કરવાની પુસ્તિકા: લેખક ગજનલાલ દરિયાબંધાસ, ૦ ૧ ૦; શ્રી સદ્ગનનેદરવાખી નિર્મિતા શિક્ષાપત્રી: શ્રી કિશોરશાલકાશના આશુખ સાથે, ૦-૧-૦; નાનાં આલોકોને આલેખક અને તેઓ, મુદ્રદ કાવ તથા ચિત્રોચાળી, ચોરા આસરી ધાવેલી ગાળવાયાંઓ-કુલુખાલ, (૦ ૮ ૦) નેલીમખાઈનું પહેલવળુ (૦ ૪ ૦) લેખક, છાત્રાખાઈ જ્ઞેષ્ઠાસાગ બદ્ધ; વિકેમની વાતાંઓ: કનિ સાગળ બદ્ધની સિદ્ધાસન બચરી ૦ ૫૨થી શ્રી કેશવપ્રસાદ કાશલાલ દેસાઈએ તૈયાર કરેલી વાતાંઓ, ૨-૮-૦; કો ૦ લેખકે કરેલી કનિ સાગળ મહાની એની ૦ લેખકપ્રિય અને રસમરી વાતાં મહાનસાહન ૦ ૪-૦; બીમનાં પરાકરેની કુશળતાથી આલેખાએલી ગાલપ્રિય વાતાંઓ: લેખક, ગામજીત ગોવિંદજી પટેલ, ૧-૪-૦; સંક્ષિપ્ત કેશવકૃતિ: એક કાળના સાંકપ્રિય કનિ કેશવનાલ દરિયાબંધાસના નળીતા કાવ્યસંગ્રહ 'કેશવકૃતિ' તથા 'અનુભવનો ઉદ્ગાર'માંથી ગૃહલ, ગાઈ રાકાય તેમાં કાવ્યો-ગીતો, ૦-૪-૦; સંત મુળદાસના સંતજીવનના આઠ પ્રેરણાત્મક પ્રસંગો: પ્રધાન, ચોરાજી જીવનલાલ કદ્દર, ૦-૬-૦; શ્રીમદ્ 'રાજવ્યાધ' વિરચિત હસ્તેતામલકસ્તેતાજી અને વાક્યસુધા:અનુવાદક, ચિત્રિલચંકર ગયાશંકર સાહી, ૦ ૨-૦; સાહેબની વાણી: લક્ષ્મકવિ રવિ, વાણ અને ચોરાનાં પ્રચલિત અને કંપરય લાળેનામાંથી ગૃહલ ૧૨૧ લાળેનાનો નાનકડો સંગ્રહ-સંપાદક, નાનાલાલ પ્રાણજીવન બંધાસ, ૦ ૪-૦; મહોત્તર રતન-માળા ને જીવનસુકત આનંદલહરી: શ્રીમદ્ સંકારનામં વિરચિત અદ્વેતાનું સમગ્રન કરતા પ્રમોત્તર-અનુવાદક, ચિત્રિલચંકર ગયા-શંકર સાહી, ૦-૩-૦; કાકાસાહેબ કાલેલકર રચિત ચિતારાણ: ૦ ૪-૦; શ્રીમદ્ લખવદ્ગીત: ગુજરાતી સરકારે સંલિન રચી આગ્રહિ, ૦-૨૨ ૦; અંતર-નિરીક્ષણ: વાલંદર નરેશ શ્રી નટપર-સિંહજીનાં વિચારરત્નો-૧-૦-૦; સૌથી પહેલાં દાદાજી: આદિ માનવના જીવનની એક ગાથાનું ગાઈ આલોકો કલ્પનાચિત્ર આલે-ખી, 'કુખાલ' અને 'કોમકાઈ'નું પહેલુની ડબની પુસ્તિકા-લેખક, છાત્રાખાઈ જ્ઞેષ્ઠાસાગ બદ્ધ, ૦-૧-૦. વીર લેખુમાનના આત્મસમર્પણ ને વીરતાનો આદર્શ સમગ્રનું ગાંધીપયોગી પુસ્તક. લેખક: સોમા-બાઈ ગામસાર, ૦-૩-૦. કંપીર સાહેબનું જીવન, તેમની વાણી અને સિદ્ધાંતો મુદ્રદ ખાલ આપણી પુસ્તિકા. લેખક: મણિલાલ ત્રણસીદાસ મહેતા, ૦-૧-૦; સદાચાર અને સુખનો સાચો પરિચય કાવળી તે તરફ દોરાવા પ્રેરક દર્શનાવાય સિદ્ધમુનિનું જનન, ૧-૮-૦; કવિ ગંગ કહે...અજાણના પ્રખ્યાત કવિ બેનતા સુભોષક કાલોનો સંગ્રહ, સંપાદક કાંતિલાલ શ્રીધરાજી, ૦-૩-૦; કેવાઈ ચૌપદિ: સારીરિક તંદુરસ્તી માટે ખાસ ઉપયોગી એવા એક એ કવાય, પ્રધાન:ગામવડો. ચોધરી, ૦-૧-૦; ગુજરાતનાં તીર્થસ્થાનો-

નો રસમય પરિચય કાવળા દુર્ગાચંકર કે. સાહીના પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ. ૧-૪-૦; સોનાનો સૂરજ: ભારતીય આગોદારને મુદ્રદ ગાંધેશન આપનાં પ્રસંગચિત્રો. લેખક: પીતાંબર પટેલ, ૧-૪-૦; કલકત્તોનો સંજય: મિસર દેશની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની રસમય માહિતી. આપણું એવક પ્રકાશનનું ગામભોજ્ય સંગિત પુસ્તક, ૧-૨-૦.

ધર્મ

દંત કાવ્યમાળા અને તમાશા દાંત કેવા છે? ડૉ. ડેમસાર દોરાજીજી જીવાના દંત સાહિત્યમાળાના બીજા બે નવાં (ને ૪૨ અને ૪૩) પુસ્તકો ડૉ. કે. ડી. જીવા ડેન્ટલ ક્લિનિક, નવસારીને સરનામે ચર આવા ને જે આનાની કિંદિદો મોકલવાથી મળશે. આદર્શ વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીઓને (ખાસ કરીને લાઈસેન્સના) આ-ચારનિયમોનાં દિલ્લર, પથ, ને છાં જ્ઞાનલેખ આપનાં પુસ્તિકા: ચોળક-પ્રકાશક લલ્લુભાઈ બ. પટેલ ચોરાદર જોળુકેશન રોસાએલી અખંદ: ૦-૮-૦ નીરિંદીની સર્વેદ્ય આયોજન સંગિતિશે રનુંકેલા સર્વેદ્ય ચોળનાના કિદાન્ટો: અનુવાદક-અરેશાઈ પટેલ, પ્રકાશક મુંબઈ કપનગર નિલ્લા માયોલોગ સંધ, મુંબાઈ, ૦-૧-૦; ગીત ગોવિંદ સ્વાતુ સ્વાતુ મદે પદે એવા આ જ્યદેવ સંજીતનું મૂળ પ્રતનું શોખ કરી સરજતાથી સમજી રાકાય તેવી રીતે તૈયાર કરેલ રસાલ્ય-રત્નોગી રિંગેરજી-પ્રકાશક: કેલ્લવામ રાજકેટ, ૧-૮-૦ બચાપક મેમભાષના: ગાંધીજીનાં ધર્મવિચયક લખાણોમાંથી તારજીને તૈયાર કરેલ પુસ્તકનું પુનર્મુદ્રણ. પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકા-શન મદિર, અગાધાવા ૨-૮-૦.

કૌસલિયનો તથા કૌલેજકન્યાઓનું માનીહું

“રાજવંશી અત્તર”

જેનાં કદા બેતજી ટીપાં રમાલ કે કપડાં ઉપર છાંંવાથી મનને રજવાડી વેલવ લોગવવા જેવું સુખ આપે છે અને આક-ષેણુ તથા વરીકરણની ગરજ સારે છે.

કિંમત રૂપિયા પાંચ અગાઉથી

આ સિવાય ખીલ્તે રજવાડી અત્તરો સાટે લેખો:

અત્તર માર્ટ

વાંકાનેર (સોરાખ્)

નૂતન-વર્ષાભિનંદન

આપણે સંજ્ઞાને આપણી દુરને બદા કરવાની છે.
આમારી દરજ તમને સુદર બનાવવાની છે. તમારી
દરજ સુદર રહેવાની છે. અધુવાન રેનો તમને
હમેશા સુદર રાખશે

Patanwala
FOR
PERFUMES & COSMETICS

RAFIK

દોહા : 'વનભાઈ' મહેતા (પચાસા આપુ'નો શોજન)

वज्रादपि वठोरानि
मृदनि कुसुमादपि

वत्सलभभक्ति

आवती

आवती छात्रनां नागरिकानु भासिक
 नयापन - रविनाथ राव
 वर्ष २८ - अंक १ - मन्नुबारी १९५१
 तंती
 मन्नुबारी राव

આવૃત્તી કાલનાં નાગરિકોનું માસિક

नंदयत्नः • रविमः२ रावः

વર્ષ ૨૮ • અંક ૧ • જાન્યુઆરી ૧૯૫૧

લુંગી

अनुभाष्यं दत्त

નૂતન-વર્ધામિનંદન

આપણે સધળાને આપણી ફરજો અદા કરવાની છે.
અમારી ફરજ તમને સુંદર બનાવવાની છે. તમારી
ફરજ સુંદર રહેવાની છે. અકુશાન રનો તમને
હંમેશા સુંદર રાખશે.

Patanwala
FOR
PERFUMES & COSMETICS

RAFIK

ત્રણ અવગાહકો

• પરંપરિત મુદ્રણ •

તીર પર માનવી ત્રણ, કને
હાથને મત મહેરામણ.
નાગની ફણ પર ઝળહળે રતન, એથી ય તે
નીલ જલનાં ઉડાણોમહી આછટ છે કેટલું ચે ધન !
અગિત સંપત્તિને પામવા કાઠમાં
જિંદગીને ધરી હોઠમાં
ચે ત્રણેએ કીધું સંગ અવગાહન.

પ્રથમ જે નીસર્યો ખડાર એના કરે
માત્ર લાધી હતી પુંકની લાંછના:
બર્ષનીનાં પુનિત જલ ધકી જેની સંમાર્જના
કરવી રહી....
દીર્ઘ નિઃશ્વાસ રાહ નિરખતાં વેશ નિજ
ઉચ્ચર્યો: 'સુખ નહિ, જિંદગીમાંહિ બસ ક્લેશ.' ત્યાં

અન્ય પણ પોશભર છાપ આણી ઉભે તીર પર.
રંગ-આલોક આકાર બહુ ભિન્ન સુંકર
ધર્તા ચે ન એતું કેલું મૂલ્ય,
આ વેળુ પર એની તે થી કમીના હતી ?
ખિન્ન અંતર
શિશિલ કર
ગયું મૂર્ચ સરકી તલ
આત્રે ઉરને અર્થે મેંઠ ઉચાર,
'સંસ્કાર નિઃસાર.' ત્યાં—

ત્રીતીય કાઠાય
ફંધાયલો વામુ એણે કીધો મુક્ત, ને
શ્વાસની પુનઃ ઉપાધકી રક્તિમય કોચને
અવરની સંમિપ આવી લાણ,
મુઠિમાંહિ શું રણ ?—
એક, પણ અમલ નિજ તેજથી અજકલું
એક ગોતી હતું.
મેંઠ મલકેલ,

નહિ બોલ, પણ
નેત્રમાંહિ લુહિયું સંજન.....
ફંધ આનંદ આનંદથી સહાર બણે કરે સુંજન.

તીર પર માનવી ત્રણ, કને
અગિત એ જ નિજ મસ્તિમહિ મત્ર મહેરામણ.

સંસ્કાર રાહ

હે વિભો !

મનુષ્ય

મીત બે દેવી હોયે તો દેહે તું ચેવના સમી:
મિયામત રહે તો ચે વિચરને વિરમરે નહીં.
બુદ્ધિએ આપવી હોયે આપજે તીક્ષ્ણ સાય શી:
બદલી તો ચે સાધી ચે જિંદગી-સંગસંજન.
હેતું બે બદલું હોયે બદલે આલના સમું:
તેજમાં રાયતું તો ચે અંધારે અઠકું હસી.
શ્રદ્ધા બે પ્રેરવી હોયે પૃથ્વીના જેવી પ્રેરજે:
કાટકા વીજના વર્ષે માર્ગથી તણ ના ચસી.

• મનલાલ દવે

દિનરાતની કાવક ગઈ આ અંધ મારા શ્વાસને,
ઉચ્છવાસને,
સાચે કેરાં તીવ્ર કાંચે લેં જતું હેતું હૃદય,
બાણે શ્રવણ !

મિયકાન્ત મણિયાર

અખોલા કા'નથી લીધા રાધાએ, બસ ત્યારથી
મહેતા મૌનને લાધી પ્રીતિના અર્થભારથી.
જયન્ત પાકે

મારી પતંગડી

મારી ફડી પતંગડી ચઢી,
અગનમાં ફડી પતંગડી ચઢી.
ચે રે પતંગડી કીડી પરભારી લટકે મટકે લટકી,
અગનગોષમાં ફૂમી પતંગડી, એજની ડેડી ના જડી.
મારી ફડી પતંગડી ચઢી,
અગનમાં ફડી પતંગડી ચઢી.

ચડી પતંગડી. મનજો રાજ, બાણી જે આજે બરી,
તો ચે મળી ના એલા અગનની કોર સુરજની મદી,
મારી ફડી પતંગડી ચઢી,
અગનમાં ફડી પતંગડી ચઢી.

એક દિવસે તો એવી ચઢી જે ખૂટી રે દોરની દડી,
ખાલે ગોડીમાં, રહી છધરકી નહિ ઉધરકી ધડી,
મારી ફડી પતંગડી ચઢી,
અગનમાં ફડી પતંગડી ચઢી.

કાળ દહુએ વીંટરો દિવસનો, ઉકલ્યો વીતી ધડી,
હીડી હાંસણે, મેંઠ ના બણે, આખરે લોં પડે પડી,
મારી ફડી પતંગડી ચઢી.
અગનમાં ફડી પતંગડી ચઢી.

અનંદન મહેરા

લોભા રહી ચલાવવા જેવા સરસી પ્રયોગો કરીને પટકાયા પછુ છે મિત્રો સાથેની હરી-શબ્દમાં ગમે તે ભોમે આગળ આપવાની એવી સાદસભરી ન એક ધૂનનું બચેર પરિણામ પછુ કિરોશાવરયામાં અનુભવ્યું છે. તમામ વચ્ચે પાણીમાં ઊભા ઊભા પ્રશ્ન મિત્રોએ શરત કરી કે અઢીથી પાણી પછે ચાલીને પાળ ઉપર ચડીને બીજા બાજુ કોણ પહેલું ઉતરે. તેમાં પાણી પછે ચાલતાં ઢાંચલા રોગની વાડમા ન જઈને પટકાયા, ને હરીકે મિત્રો બીકતા માંથી ભાગી ગયા. એવે એ બેરીલા કાંટા આપ્યા સરીરે કોંઠામાંથી બેલાન બનેલી અવરયામાં પેલા કાઠા ઘેર લઈ આવ્યા, ત્યારે ચારેક કલાક પછી ભાનમાં આવી ભેયું કે સરીરે તેલના રેસાડા ઊતરી રહ્યા છે અને દબમ અથેક કરી કાંટા કાઢવામાં મરાયુલ છે.

આવા સાદસપ્રિય જીવન ઉપરાંત નિરાશતાભર્યુતરમાં પછુ પૂરો રેસ દત્તા અને નહુંનું શીખવાની જિજ્ઞાસા હતી, એટલે ને કાંઈ શીખતા તે યાદ રહી જઈ, એ ઉપરાંત માથામાં આવતા ભેગી-બાવા, ફીર-કોલિયા, ચારણ-ભાટ અને કચાકાર ખાજુજરો તથા જેને સાધુઓને પછુ સમાગમ કરવાનું તે ચૂકતા નહિ, ને આ બધાં આમસુલભ સાધનો દ્વારા બની રહે તેરડું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવતા.

ગુજરાતી સાત ચોપડી પૂરી કર્યા પછી ચોટાઢાઈના વારે અંગ્રેજ ભણવાનાં કોડ હતો; પછુ આવે કલાગરો ને અવદારકુશળ દીકરો ભણવા કરતાં બધા પારમા વધુ ઉપયોગી થાય એમ સમજી વડિસોએ આગળ આવકાસ માટે પ્રોત્સાહન આપ્યું નહિ ને તે પિયાર નાટકે માંડી વાળવો પડ્યો. પછુ વડિસોને વિધિની ક્યાં ખબર હતી કે દીકરો બધાપર અર્થે નહિ પછુ નિશા અર્થે ન સર્ભયે હતો.

સમપણ નાનપણમાં ન થઈ અંધેલું; અને જિં સંવત ૧૬૨૨માં જન્મ પછુ થઈ મર્યું હોત. પછુ વિધિયોગે તેમના સસરાને તે વર્ષે જન્મ કરવામાં કાંઈ પ્રતિકૂળતા હતી એટલે ૧૬૧ મર્યું તે ૧૬૧ ન મર્યું; અને આગળ જતાં વિદ્યાદેવી સાથે ન જન્મ થયા.

ચોઈ વર્ષની ઉમરે નવી માતાને વિયોગ થયો અને ૧૬ વર્ષની થયે, સંવત ૧૬૫૩માં શીતળાના અર્થકર કોપના તેઓ ભોગ બન્યા.

નવલિકા-નાટિકા હરીકાંઠનું પરિણામ
નવા વળતા અંગ્રેજી ટિનોબર લેડુબીન નવ માસ દરમિયાન 'ક્રિયાતે'માં આવેલી પાતાં નાટિકાઓ રજા રજા કૃતિ માટેનું કવિયા જ્ઞાનનું દુર્ગામ

શ્રી બોહનલાલ પટેલને નેમની વ્યવસ્થાપિતનુંતે પાતાં મરે મળે છે તેમને અને અંબેદકર આપીને છોડે, અને તેના નિર્ણયિત પ્રો. નંનરાવ જનજીને, નેમજી બીનેવા પ્રમ માટે નાટ્ય માનીને છોડે. આ બધા માટે એ ન દરી-કાંઈની બંદેસનું આ બધાં અન્યનરો

"એકોએ એમના રોગની સુધો તો હતી છીયો, પણ આંખની જે રત્નો પછુ દરી લીધો" ત્યારે તેટ બેરબર એમ ન માન્યું કે 'શીતળ માતાએ' કોપ કરી છે'. કેમકે જે વર્ષે શીતળા સાતમને દિવસે પરામાં શીતળા મ-તામે હોડા કરેલા ચૂંટા સળગાવીને તેમના કોપની પરીક્ષા તેમણે કરી ભેઈ હતી. ત્યારે તો કહ્યું ન થયું નહિ, પણ જ્યારે જાણ્યું જે વર્ષે પાણી આંખો ગઈ એટલે તેમને એક જ નજીયો. પરંતુ જ્યારે જ્ઞાનવધુ બેરી જ્યાં ત્યારે તેમણે કે એ અંધા- પાને શીતળ માતાના કોપ સાથે કરી ન લેવાદેવા ન હતી.

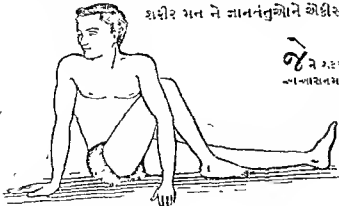
વડિસોએ આંખો પાણી લાવવા મંરતં, દવા-કાંઈક ન કરવામાં પાણી પાણી ભેજુ આપવાં છે, એટલે અર્થમયુ ગયાં તે થયાં ન.

"કહણપરમાના ઉબર કપર, અનેક કલાત મને રોષેથી મેસરાતા અંતરાયો એ કુમાર એકાએક અંધ બન્યા. છતાં બીજા ભણે દારમાં પડતાઈ ગઈ. આશાની સુષ્ટિ ફૂલની લાગી. પછુ પ્રથમ અને અઢામાં માનના સાદસિક બુદ્ધિના ઉડિતલ જુદી ન માંડી ના બન્યા હતા. એ દારવાની પછ તેમણે છતાં પડતાવગા અગર પ્રવરતા અર્થકયા. અને વગર જ્ઞાનપિપાસા તથા પુરુષાર્થ પરાકાષ્ઠા સમા પ્રવરતા જે જીવનના એ મહાન અભિશાપમાંથી જીવનની અવિભક્તિ તેમણે દાઢ કરી."

એમણે ન કહ્યું છે તેમ 'આંખો ગયા પાણીના આ નવા જીવનની વાટ વસતી હતી અને તરલાળ માં મર્યું સુખતે નહિ. છતાં નિર્ભ-વિષા અને જીવનશક્તિ વધારે ધાર્યો. બાળક પડતાં-આખડાં ન ચાલતાં શીખે છે, તેમ અધ્યાપણે ને મુરેલીઆમાંથી, આ નવા જન્મના તમેડકેનના નવા વેરાંતામાંથી, નવાં આનંદાનુભવને જાણે દુઃખાનુભવ ન રોપ હતો તેમાંથી નવો ન માર્ગ કાઢ્યો."

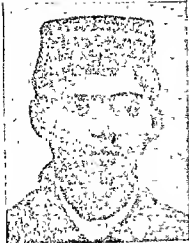
કેંમંમાર્ગે કરતાં જ્ઞાનમાર્ગ ન તેમને મારે દરે સ્પષ્ટ હતો, એણે સઘનકાથે મન એ તરફ વળ્યું; અને નિશ્ચયપૂર્વક તે દરે વિદ્યાની આરાધનામાં ને જોડાય થયા. નાના મામડામાં બીજા કશીયો સમવડ હતી ન નહિ; માત્ર ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવવાની (અનુ. ૪૦-૨૬)

શરીર મન ને જ્ઞાનનું જોને એકીસાથે ક્યસ્થ રાખતી યોગાસનાની વ્યાયામપદ્ધતિ

જે ૨૬ આત્મા ને મે માર્યું. ક્રાસના ન કાલે તેમણે આ વકાસન કર્યું નાનાસનામાં શરીર વુ-વાડ કરવામાં આવે છે તેથી તેને વકાસન કહે છે પણ વાળા કરીને તેના નાના પાંચ રીધાઓમાં પાણી. જ્યે ક્રાસ દાખલ નજાળા દબિનુ ઉપરથી હઈ, કાંઈ દબિનિને જમીન ઉપર મૂકે પછી ક્રાસ પાને વાળી આવી કિવા એ રીતે ને આ નાનાસના શરીર વુકશે. ને પાણી ને માર્યું. ક્રાસને જાણી ને

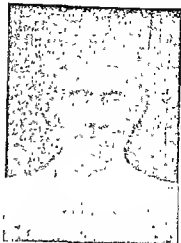
પાટિભાઈ મુડલ

સરદાર : નરિયાદમાં બહુતા ત્યારે

માધરાગ વધાણાત કરતા હતા ત્યારે

જેઠા સત્યાગ્રહમાં આવેવાની લીધી ત્યારે

સરદાર

અવસાનને ચોથે દિવસે રબૂ થયેલું રેડિયોફક લેખક અન્દવદનવીમનલાલ મહેતા

[મિઠા ઠાંગળો ફેરવાતા હોય, કોઈ ચોપડાનાં પાનાં ઉથલાવતા હોય તેના અવાજ ધાય છે. કોઈ ઘેરા અવાજે બોલતું હોય છે:]

આવાજ : હવે, ચિત્રકાર ન્યાયવિદ્, કલાકોવિદ્, ભૂતરસાચી, વૈજ્ઞાનિક, ફિલ્મકાર, નાદે એ એ-રાજ, રણચતુર, સેનાની, રાજ્યક, ધંડિત, રાજપુરુષ, રાજકલાનિપુણ, કાન્તિકાર—

વિધાની : નસા ગમી ચિત્રગુપ્ત, ફરી બોલો તો—
ચિત્રગુપ્ત : રાજપુરુષ, રાજકલાનિપુણ, કાન્તિકાર—
વિધાની : હે? ઇતિહાસને આ જોપડે કોનું પાનું નથી?
ચિત્રગુપ્ત : કાન્તિકાર, રાષ્ટ્રપ્રવિધાયક...

વિધાની : સુબલૂકાર! તમે બનાવેલું પેલું નહું કોઈ પાનું બાનો ને આ વિભાગમાં મોખરે, એને ચૂંધી દેશો.

ચિત્રગુપ્ત : કાન્તિકાર!—રાષ્ટ્રકપ વિધાયક!—

વિધાની : બંનેનો સુખ સમાવય. કોઈ રાષ્ટ્ર કહે છે; પછી કહ્યો છે. કોઈ પરાઈશ્વરી કહ્યો છે. કાન્તિનો ગાગ્ર કહે છે; પછી રાષ્ટ્રવિધાન કહે છે.

ચિત્રગુપ્ત : વિધાની!

વિધાની : હશે! આમ ગળગળા અવાજે કેમ બોલો છો?

ચિત્રગુપ્ત : વિધાની!

[વિધાની : (હસીને) ઇતિહાસને જોપડે આ નહું સુવર્ણપૃષ્ઠ કમેકે છું એ નથી ગમતું?]

ચિત્રગુપ્ત : શું બોલો છો, વિધાની! પણ તમે કહ્યું હતું કે કો કોંગ્રેસ, આ શું કમ્યું છે? માન ચાર ન અક્ષરનો એક સબ્બ! ઇતિહાસના કોયમાં જો અસાધ્ય સુવર્ણપૃષ્ઠ કપર માન એક ન સબ્બ કમ્યો?

વિધાની : નહિ, કલાકાર, વૈજ્ઞાનિક, ધંડિત, ફિલ્મકાર, રણચતુર, રાજ, રાજ્યક, રાજ્યક, સૌ પોતપોતાનાં કાર્યો કરે છે—રાષ્ટ્રમાં પશુ રાષ્ટ્ર ન બચવિષય ન હોય તો એ સૌને પોતાનો પૂલું વિકાસ સા ઇતિહાસને સંજલ આજો છે.

ચિત્રગુપ્ત : એટલે આ જોઈ ન સબ્બે તમે સુવર્ણપાન સોચાનું : 'સરદાર'.

વિધાની : હા; 'સરદાર',—ફેશને માટે શિરનાં સાઈ કરે એ બાજીસેને કહ્યું છે : 'શિરસાટે નહવરને વરીએ', સમારકેને-રાષ્ટ્રકેને કહ્યું છે : 'ખર્ચ માણુ આપે, નાક નહિ.'

ચિત્રગુપ્ત : કેમ, તમે નમો છો?

વિધાની : નહાં નહાં (પગલાંનો અવાજ) હા, હવે નહું; પણ સાથે એ પછુ યાદ રાખો કે ને માણુ આપવા તેયાર થાય છે તેનું નાક તો નહાં ન નથી, પશુ માણુ પછુ નહાં નથી.

[સંગીત]

અવાજ : કરાળ કાળ પોતાની પાંખ નહિ છે. કાળી છે રાત; ઘોર છે સંભાગ; વિપરીત છે ધડી. ચોસેર બાદ અંધાર છે,

પુરુષ : એ! શું થશે? કયાં નહાં? પરમાં જોર નથી, દેશમાં હાગ નથી. આમાં શું ફરીશું?

સૌ : બોલો; અને બનરામણુ ધાય છે; ચારાથી કંઈ નહિ થાય, આપણાથી કંઈ નહિ થાય.

પુરુષ : કોઈનાથી એ કંઈ નહિ થાય હિ! બળનું આ અવનું. અનાને શો સાર!

સૌ : ફિલ્લાનું ઝેર ફાટી જઈએ તો!

અવાજ : આસ નિરાસ થયો. દિન પલટ્યો પલટી ધરી. મા-યાનું પિન્નર ને માટે બેસી પડી. હરીમરી માલોમ હાલદવાલ થઈ ત્યાન છે એનું સુખ; કેમાલ છે એની કાયા; દાગબુ છે એના દિહાર; કેવળ બની છે નિરાધાર! આસ નિરાસ થયો...

સૌ : તમે શું નેચા કરો છો?

પુરુષ : કંઈ ન નથી જોનો છું. અવવા જેવું ન હોય ત્યાં જોવા જેવું શું? શું જોઈ? કયાં અભાગ્યું નથી, એક ફિલ્મ સરખું નથી; ફિલ્મનો સંચાર થશે એવી આશા પણ નથી.

અવાજ : આસ નિરાસ થયો...

સૌ : આ અવવાન! કયાં નહાં? શું ફરીશું? કેમ છીશું?

બારડોલીની લડતમાં સરકારને નમાવી (વિલ્લી 'સરકાર' થયા ત્યારે (કેરો ર. મ. રા.)

પુરુષ: જીવતર નથી ત્યાં જીવવાનો વિચાર શો રજી માત્ર દુઃખ
આવાજ: દુઃખ પણ હોય તો તે પારજવાની સાક્ષી નથી.
ગદલા, જડલા, પાગરતા...
પુરુષ: આપણે કામ્યુ? આપણે શું કરીએ? આપણાની યાય મુંડ,
આપણે આધાર કામ્યુ? આપણે નિરાધાર છીએ. હાથ...
આવાજ: આશ નિરાશ બધી...

[સંગીત]

દાસબાઈ: આ! પછિ-પછિ શું છે જેણું? કાળા આંગા દેખાય
છે. માફ દેણું જેણું થકે છે!
આવાજ: હર-હલ્લ હર! હલ્લ હરશે? હયાં કર-જેને લાગ્યો
ભો, એને મોટી ખો!
દાસબાઈ: પણ આ ખીજુ કેટલી દરાજ છે; ને સારે પહાડ
ફેલડો લીધાણ છે! એ કેમ આજેનારો? કેમ પારજવારો? રિલ્લ થકે
છે, કાયા કંપે છે. રેવે રેવે કુલની વ્યાપે છે. બવેકર-બવેકર!
ક (નનુઆરો રકપા)

આવાજ: અવનો અવનો બૂધે બા-
ન; હરનો હાર્યો ખૂંચે સાન.
દાસબાઈ: તમે કંઈ આવાજ આ-
બર્યો? કોઈ બોલ્યું?—કોઈ ગણું?
કાલે અહીંથી કોઈ ગણું હતું? ના, ના,
ત્યાં તો કેમ જવાય? બાઈજ કહેતા
હતાને, કે ત્યાં ના જતા! કેતી અવુંકર
ખીખી વિરવુંદેલી પડી છે અરે-અરે
—એમ! તમે આગળ કયાં જશો છો?
પાછા આવો—પાછા આવો!

આવાજ: હર-હલ્લ હર? હરીને
કરવું; હરીને ચાલવું હમ બરવું, પણ
જોઈને બરવું, ને હર હોય તો ન બરવું!
દાસબાઈ: આ બાપરો! આ શું?
કેના કાળો આજો! આ આજનો! કયા
જયએ? કયાં સંતાઈઓ? નાનો—નારો
મારા બાપ! જ્યાં નસાય ત્યાં નાસો!

[સંગીત]

ચોઆલાલ: હું આ કકે કે ના કકે?
કકે ખરો? કામ હાથ થકે? કોઈને
પૂછું? કેને પૂછું? પૂછું ખરો? મારાથી
પૂછાય? પૂછું તો શું થશે? કહેશે ને
પછી એ પમાણે કરવું પડશે તો? કકે
કે ના કકે?

આવાજ: અંશયાત્મા વિનયવિત!
ચોઆલાલ: તો કકે? કમ કામ
કકે? આ કે જેણું?

દાસબાઈ: મારી તો મેંથી સવાલ
છે કે કંઈ ન ન કરવું. બાઈ, વાત એમ
છે કે દરેક કામમાં જોખમ તો 'અક' ન
ને? કરવા જઈએ કંઈને થઈ જઈએ કંઈ.
એકાએક ન કરવું તે નિચારીને કરવું. એને

બદલતર તો એ કે કોઈ ન ન કરવું.
ચોઆલાલ: પણ તમે મારી મુસીગત સમજતા નથી. મારે જેતા
જોરે વાત કરવી છે.
દાસબાઈ: રાત્રી વાત?
ચોઆલાલ: જોતણું વાત છે. એમાંથી પહેલી કઈ હતું તેનો હું
વિચાર કકે છું.

દાસબાઈ: કેટલા દિવસથી એ વિચાર કરે છો?
ચોઆલાલ: આજ જોતણું ગાંઠનાથી.
દાસબાઈ: અને છતાં તમે એ જોતણું વાત કહી નથી સંક્યા?
ખરા છે તમે? હવે કહેવા માડો.
ચોઆલાલ: પણ મુસીગત એ છે કે એને કહ વાત પહેલી કકે?
દાસબાઈ: તમને કીક લાગે તે.
ચોઆલાલ: પણ કીક લાગતી જોઈએ ને? કાપડો એમ છે કે
એને ધર બાંધવું છે. મારી બાનુમાં જળ્યા છે. દેવે ને એ ધર બાંધે—

શાલાલાસ : એણે ઘર અધવાતું રાત્રે પણ કરી દીધું હવે બીજા વાત કરો.

ચોચાલાલ : શું કહું ? કહેવા નહીં હું તો ગાન ના પાડે છે; નથી કહેતો તો પ્રુદ્ધિ ધક્કે છે; ને આમ ચમડાણે ગડાવે છે. કહું કે ના કહું એ જ સવાલ છે.

આચાર : કંઈ કે ના કંઈ ? સહુ કે ના સહુ ? અર્થુનને એવો જ વિધાઈ થયો હતો. પછી એક રાત્રીકુવારને પણ એવો સંસાર થયો હતો. યુગયુગે, દેશેદેશે, ગાનવચન વારંવાર એવા સંસારમાં અટવાયા કર્યું છે. પણ... સંસારાત્મા વિનયમતિ !

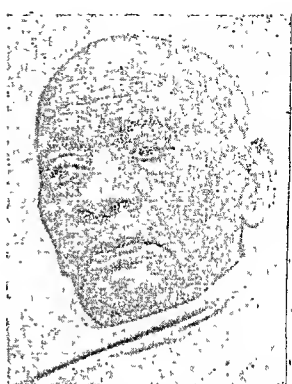
[સંગીત]

એક આચાર : પણ એનું નામ માનવ...
બીજો આચાર : એ સંસારને ખંખેરે...
પહેલો આચાર : વિધાઈને પરહરે...
બીજો આચાર : બચને કુરુકે; ...અબચને ભેદે.
પહેલો : ઉત્તિષ્ઠત, ધામર ! જામત ! પ્રાણ વરામિવોધત !
બીજો : ઉત્તિષ્ઠત, દે ધામર ! નિરાશા તો આપેર છે...
પહેલો : ...અંધકાર તો આપશે જ, પણ એને મેં આસારવાનું મારાથ્યે માનવીમાં છે.
બીજો : હઠો ! કાળાં અંધારાં દૂર હઠો !...
પહેલો : પ્રકૃતિ ને પુરુષાત્ત હઠો !...
બીજો : માનવીનું મનુષ્યત્વ ચાલી હઠો !
પહેલો : હઠો-નિરાશાના વાહણ, દૂર હઠો ! અમે માનવી ! અમને નિરાશા કેવી ?

બીજો : હઠો-વિધાઈના પડછાયા દૂર હઠો ! અમે પીકી ! અમને નિર્માલ્યતા કેવી ?
પહેલો : જમીન તો પાડી જ છે, પણ કપર ખેડી જી છે. એકૂત તો ખેડો જ છે; પણ એનું કાંઈ ભૂલું છે. ધરા તો છે જ પણ...
બીજો : 'રસહીન ધરા રે છે, ફવાહીન ધરા નુપ'...
પહેલો : દુનિયા આખી એમ ફવે બળે છે...
બીજો : ...અરે, દુનિયાના વાતા પાછો; ગાલી માલોમ બહકે બળે છે.
પહેલો : આ એ જ ધરતી ! આ એ જ કારણ ! ન્યાં-
ગાન : ન્યાં સિંધુ નિર્જ સેતાન ધવરથને મળે,
ન્યાં સિંધુ મેટીની ઊળ કણે પાળે;
ન્યાં શ્રેમજાનનાં માન બજતજને ગ્યાં,
ન્યાં રથજયજયમાં ઇતિહાસ દરૂના સોદાવા.

[સંગીત]

એક સ્ત્રી : વિધાઈ, બચ અને સંસાર ટળ્યાં...
બીજી સ્ત્રી : માનવે માનવનાં હૃદય પ્રજ્વળ્યાં.
પહેલી સ્ત્રી : મોક્ષોમ, માતૃભૂમિ, જન્મભૂમિને જન્મનાદ માન્યો.
બીજી સ્ત્રી : જન્મની જન્મસમિતિ સ્વર્ગથી પણ ગરીબરી
પહેલી : ભરીભરી આરતજો મળી દિશાએ દિશામાંથી, એના અમર પ્રાતિવંતા કૈંક અપારે દુહારે એ, માતૃભૂમિ મુક્તિ પાટે હાકલ પાડી...
બીજી : કૈંક રજુસંગ્રામ એકાવા, કૈંક શોભિત દેડામાં.
પહેલી : દેશના ખૂણેખૂણેથી કૈંક સપ્તમે એ નિજની ન્યોછાવરી કરી...
બીજી : કૈંક જનની કૈંસાની કરી.
પહેલી : સોનાં દિલમાં તમન્ના તરવરતી. ફાઇ વિહુવ હતા-આં-ખમાંથી આંસુ સારતો; કાઈ પ્રાચીન ઇતિહાસની બળવતા સંસારતા;

સ્વચ્છાવપ્રાપ્તિ પછી કારતના નાચણ વડા પ્રધાન પદથી ફોલ ને મહમતાથી હિંદનાં સના છરેમો જેટલાં રજવાડાંને માળી નાખી એક અને આખેડ ભરિતનું વિધાન કર્યું ત્યારે

કોઇ કવિતા સલાકારતા ને પાતો અદાવત; કોઇ હાકલ હતા ને પ્રવંતના પ્રાણ સંકેરતા; કોઇ ભીમિલ લાગીપરના 'મા, મા'ના પોકાર કરતા. પણ સોનાં દિલમાં એક જ તમન્ના તરવરતી; માતૃભૂમિની મુક્તિ ! વિધાઈ, બચ અને સંસાર ટળ્યાં.

બીજી : વિધાઈ, બચ અને સંસાર ટળ્યાં; નિરાશા, આજસ અને મંદતા ટળ્યાં; નિરાઈ બચ અને સંસાર ટળ્યાં...

[સંગીત]

એક આચાર : ત્યાં ખડો છે એક માનવી—મહામાનવ. એણે અજસરે મંદતા નખાવી નથી, નિરાશા ને વિધાઈ ખંખેરી નાખ્યાં છે; બચને ક્ષત્રી સંસારને ટાળવા એ કમર કસે છે.

બીજો આચાર : એ કહે છે; નજો રે ખામર ! ભોંપે શું પડયા છે ? હિંમત રાજો; નિર્જેય યાજો; ખડક જેવા અદમ્ય બનો !
પહેલો આચાર : એ કહે છે : ધરતી પર માટી પડી છે.
બીજો આચાર : પણ એ માટીમાંથી માનવી થી રાકાય છે.
પહેલો : અને એ મહામાનવી માટીને ધડે છે; માટીમાંથી માનવ બીજો : ના, માનવ-પરંપરા પેદા કરે છે...
પહેલો : અને માનવીને ઇતિહાસ થયે છે...
બીજો : માનવીનું બાપિ થયે છે.
પહેલો : એ ખડો છે ત્યાં—ખેડામાં.
બીજો : એ જન્મે છે કમંસંતનમાં.
પહેલો : અને 'કમંસંતન આધિકાર' ન એણે માન્યો છે.
બીજો : અને એ રીતે કમં કરી પોતાના વતનને સોમાવ્યું છે.
પહેલો : એ કહે છે નજો !...

પહેલો : — જાણ

પહેલો : — સાબલ ધામો.

બીજો : — ધડી આપી પહેંચી છે.

પહેલો : — મનસર ચૂકેલો મા.

બીજો : — ધડી આપણી છે.

[સંગીત]

પુરુષ : આપણે કેવા નમાતા હતા.

સ્ત્રી : તમે જેનું માનતા હતા.

પુરુષ : બસ કે? આને હવે બોલે છે? ત્યારે તો બોલવાની શક્તિ

પણ ક્યાં હતી? એ તો બધા બેના પ્રતાપ.

સ્ત્રી : બેના પ્રતાપની કોણ ના પાડે છે? માટીમાટી માનના

બનાવ્યા.

પુરુષ : માટીમાટી મહે બનાવ્યા.

સા : આને હવે? સંસારો રસ બંધ્યા ત્યારે તો રાસ રમ્યા

બીજો મથા હતા.

પુરુષ : અને જારેડોડીએ વિધાયતમાં બાવન લાખ ડોડી મથા

ત્યારે તુ ક્યાં જરાઈ ગઈ હતી :

સ્ત્રી : અને નામપુરમાં દુડોડો નાખ્યા ત્યારે તમે ક્યાં દરમાં

હલાઈ મથા હતા?

પુરુષ : એ તો ધીમેધીમે આમળ મથાયા; મહં મુજરી મુરી બની

નેઈએ; નબળી પડ્યા વિસરી બની નેઈએ.

સ્ત્રી : અને સાંજને સંજાળી રાખવી નેઈએ નાંદો નેત્રેથી

તે પણ ગુમાવેલો.

પુરુષ : તારું તેજ આને નુકું લાગે છે; રૂપ જ અનોખું લાગે છે

સ્ત્રી : અબળા સળળા ધાય ત્યારે જેનું ના ધાય. શરિર પરના

બતાવે ત્યારે તું બાકી રહેતો અમે દિગતનું દમિવાર પારખુ કરું કે

પુરુષ : અને ટેકની ઢાત ધરી છે... (અનુસંધાન ૫. ૨૩મે)

તા. ૨૦-૧-૪૨ના રોજ જારેડોડીમાં સમુદાયતણ પ્રક્રમે સરદાર (હોડો નામસકુપાર મિલો)

લસી પ્રવાહ

લેખક

ડૉ. શિવપ્રસાદ
ત્રિવેદી

૩

એ નામ કદાચ તમું લખ્યો; પણ આપણા શરીરમાં લોહીની સાથેસાથે વહેતોએનો પ્રવાહ

૮. શરીરમાં પોલીસનું, સૈનિકનું અને રસ્તો સાફ કરવાનું કામ કરે છે.

૯. પૃથ્વી પરની માનવ-વસ્તિ કરતાં પણ અનેક ગણા એના કણો આપણા આ નાનકડા શરીરમાં સતત જમતા ફરતા રહે છે.

૧૦. આપણા કાકડા વધે છે તે એ જ પોલીસકામ કરતો એ લસીની ગ્રંથીઓ છે.

૧૧. ગુમાડું અને પર એ શરીરમાં ઘટેલી પરાયી વસ્તુઓને કાઢવા માટેનું એ લસીના જ કણોએ જોડેલું યુદ્ધ છે.

૧૨. અને એપેન્ડિસાઇટિસ કે કંકમાળના રોગ પણ લસી-ગ્રંથીઓએ શરીરરક્તણુ સર્વે જોડેલા સંગ્રામનું કાર્ય છે.

૧૩. આપણને ઘા લાગે ત્યારે સોઠો આવે છે, ને ગૂમડું થાય ત્યારે વેળ ઘાટે છે તે સાચી ?

૧૪. મેન્સેરિયા, સૈનીમિયા, ટાઇફોઇડ વગેરે રોગોમાં બરોળ શાકી વધે છે ?

આપણી કાયાની એ બધી કસમત વિમતવાર સમજાવતો આ લેખ રખે વાંચવો ચૂકતા.

લેખકની આપણે જેઈ ગયા કે કેશવાદિની-
ઓની લોવાલોમાંથી વાલુઓ અને રક્તજલ બહાર આવે છે. કેશ-
વાદિનીઓમાંથી સતત રક્તપ્રવાહ કરતું એ રક્ત જલ કોષોની વચ્ચેની
જગ્યામાં જમા થાય છે. આ પ્રવાહીનું નામ લસી (Lymph)

કેપો એ કંઈ લોવાલની દરોળી જેમ એકબીજા સાથે જોડા-
તેકાઇને કોષવાદિઓ નથી, પણ એ કોષ વચ્ચે અત્યંત બારીક
જગ્યા હોય છે. આ જગ્યા થોડાથોડા અંતરે વિસ્તૃત થાય છે: એને
કે લસીની ગ્રંથીઓ! પણ તે એકથી તો સુદૃઢ છે કે સુદૃઢત્વેક વિના
દેખી ન શકાય. આમ, દરેક કોષ લસીમાં તરબોળ થયેલી રાણી જેવો
છે. એ લસીમાંથી કેપો પ્રાપ્તવાય અને પોષણ વેળે તે એને તેમાં
કામન કાર્યકારકાઈ અને એકાંતિવા જેવાં વ્યવસ્થા શરૂ થાય છે.
લસી, એ કેપો અને લોહી વચ્ચે વિનિગાય રહવાના સાધનરૂપ છે.

કેપોની વચ્ચેની જગ્યામાં મીચ નળીઓ પથરાયેલી છે, કે જે
એકથી મળી લસી-કેશવાદિનીઓ બને છે. એકબીજી કેશવાદિનીઓની
જેમ લસી-કેશવાદિનીઓ ઉપર થોડી લસી-વાદિનીઓ બને છે.
તે ઝીણું સુતરાઈ કોરા જેટલો પાતળો હોય છે. લસી-પ્રવાહ પાછો
ન પડે તે માટે લસી-વાદિનીઓમાં પણ સિસાઓની જેમ પડકાર છે.

લસી-વાદિનીઓ સિસાઓની જેમ ચામડી અને આંતરવચ્ચાની
નીચે પથરાયેલી છે. ચામડી નીચેની સિસાઓ જેમ ભૂરી દેખાય
છે, તેમ લસીવાદિનીઓમાં રોગો અને ત્યારે તે ચામડી ઉપર સાથ
તાંતજીઓના જેવી દેખાય છે. સિસાઓની જેમ લસી-વાદિનીઓએ
પણ હુલ્લુ અળી બંધ છે. માંદગાં બીજી લસી-વાદિનીઓ એકત્ર થઈ
થોડી લસી-વાદિની બને છે, જેનું નામ લૅન્થોસિક કડક. આમાં
શરીરના નીચલા ભાગની અને આંતરડાંની લસી-વાદિનીઓ જોડા-
યેલી છે. લૅન્થોસિક કડક કોડાની બાજુએ રહી, ડાબી બાજુ થયે
જલ્લ, જે માત્રમાં કુદરતે અને ઉપરે હુલ્લુ પાસે આવેલી ટાપી અને
જામળી સિસાઓમાં રહવાય છે. પોષણ દ્રવ્યોથી ભરપૂર અને આપા
શરીરમાં અનિસરણ થયેલી આ લસી પણ હલવામાં લોહી સાથે
બંધ છે. લસીનો દેખ પીળો છે. પણ લૅન્થોસિક કડકમાં તે દુધરંગી
છે, કારણ કે તેમાં વારણીતા કણો જમાયેલા છે.

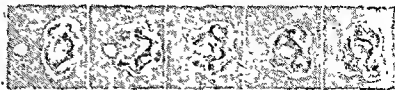
લસી-વાદિનીઓ આંતરવચ્ચાની નીચે, શરીરમાં ખૂબ કંઈ
અને આંતરડાંમાં સર્વત્ર પથરાયેલી છે: એજેકે કોનિયાની નળ
જેઈ છે! તેની નાજુલતા અપ્રતિમ છે, તથા સંખ્યા અને કુલ
લંબાઈ કથિરવાદિનીઓ કરતાં અને કમળું વધારે—પ્રજ્ઞાતાતિ છે.

ચામડીની લસી-વાદિનીઓ દરેક ભતના પ્રવાહી અને પદાર્થો
સોષતી હોવાથી તેમાં છવાયેલી અને પૂળતા સૂકાઈ જાય છે. પદાર્થો
એ રચનાયેલા છે. એટલે કુદરતે અણુક લસીને શુદ્ધ કર્યા વિના
લોહીમાં ભળવા કે ખરી કે? આથી તે શરીરમાં જમાયું દરમિયાન
ધણી જગ્યાએ જમાઈને શુદ્ધ બની આગળ વધે છે. લસી-પ્રવાહને આમ
માળી શુદ્ધ કરનાર લસી-ગ્રંથીઓ (Lymph glands) હોય છે.

લસી-ગ્રંથીઓ

લસી ગ્રંથીઓ એટલે માંસપેશીઓના તંતુઓની બનેલી મધ્યભા-
ગ કોષસમૂહોના જગ્યા. એની આસપાસ લસી વાદિનીઓ ભળતી
જેમ પથરાયેલી છે. શરીરમાં લાખો લસી-ગ્રંથીઓ દરેકર પથ-
રાયેલી છે; પણ આસપાસ, આસપાસિયા, પેડુના ભાગ અને
બદામખની પાસે વધારે સંખ્યામાં કડકોડસ જોડાયાયેલી છે. શરીર
ની સપાટી ઉપર જંદપ, બજલ, કોળી, પૂંદણ, ભોળી, ગળાની બન્ને
બાજુઓ ને જડખાં નીચે પણ પથરાયેલી છે. આ રચનોએ લસી-
ગ્રંથીઓ બે-ત્રણ કે ચતુર્ધાં તથા પંદરની સંખ્યા સુધી સાર્થકસાથ
આવેલી છે. તે નાનામાં નાનો વઢવાળ જેવડી અને મોટામાં મોટી
વાલ જેવડી હોય છે. મોટામાં અતનબીના પ્રવેશદારથી થોડી જડક
અને આંતરડાંઓની રીપાલ ઉપર તે દાર્બજ આવેલી છે. કેટલીક
જગ્યાએ તેા તેમણે સમૂદ્ર ખાસ અવધવ જેવો જ બને છે. આવા
એ અવધવે બળીતા છે: એક તો ગળાની બન્ને બાજુએ આવેલા
થૅન્સિસસ, અને બીજું એપેન્ડિસસ, કે જે નાના અને મોટા આંતરડાના
સંગ્રામનાથન આવેલું છે. એમાં કાવે છે સરદાર ઉપરના સારા બંધન
અને આ કોડિયાનો જેનું—અંતરૂં રક્તજનકાર્ય.

દરેક લસી-ગ્રંથી પ્રવેશગાથા જેવી છે. બીજી દિશેથી પ્રવેશના
દારીઓને પ્રવાશમાં આમળ થવાં આગળનાર 'ઈન્-સર્ટીન' ગણ
જેવી છે. અહીં લસી-પ્રવાહ એકથી થઈ વિસ્તૃત બને છે, તેમાં
(ન્યુનારી ૧૬૫૩) ૬

ઉપર : રોગના અવાજને અળી ન્તોના લક્ષી-લક્ષ : શરીરમાં ઠાંઠ પડાવું દ્રવ્ય, મદેસા કમ્પ કે રોગના અવાજનો દોષ કે થાય, તો તરત જ લક્ષી-લક્ષે ત્યાં સત્તર દોરી નક્કી એવા હોયને એક એક લક્ષીને પકડીને અળી ન્તોના અવાજને કામ કરે છે. કપરની ચિત્રમાળામાં કમયા : એ કિયા થતી કાંઈ છે. ખદેસા ચિત્રમાં, સફેદ બિંદુથી બતાવેલા એ દુરમન પાસે કમ્પ નય છે. બીજામાં મોટું મોટું નેગ પહોંચેલો થઈ તેને પકડે છે, ત્રીજામાં અળી નય છે, ને ચોથા-પાંચમામાં તેને દબાવ કરી છે છે. ટાપી બાજુ : લક્ષી-મંચીઓ : શરીરમાં લક્ષીને પ્રવાહ વહેવાથી મુખ્યમુખ્ય લક્ષી-લક્ષીઓ, લોહીની ચિત્રમાળાની જેટ જ કાંઈકિયાની બારીક નક્કી એમ આપા શરીરને આપડીને પકડે છે. તેને માત્ર મુખ્ય મ્યાલ જ નાળુના ચિત્રમાં આપે છે. એ ઉપરાંત, ખાસ તો, આપણા શરીરમાં જુદે જુદે રમળે આવેલી લક્ષી-મંચીઓ એ ચિત્રમાં કાળા ટપકાં રૂપે બતાવી છે. એ શરીરમાં કંઈકેઈક લાગીની સંપર્કમાં પવનમેદી છે, પણ ધારણના, એવી, અળીની બંને બાજુએ, ન્તોના, બચ, લોહી, ફૂલ, ન્તેય તથા જેડમાં વધારે સંપર્કમાં ને કંઈકેઈક મોડવાએકી પડી છે. તેમાંની મુખ્ય અર્ધી બચતી છે. આ કંઈકેઈક પ્રયોગશાળાનું. કંઈકેઈક-મધ્યમનું અને થોડીકેઈક મોટીનું એમ રેવડાં કાઢી કરે છે. લક્ષીને પ્રવાહ અર્ધી જ એકી થઈ તેમાંનાં દ્રવ્યની ખાસગી થાય છે; એમાં રોગવાળા હોયને ત્યાં થોડી તેમાંના અવાજોના નાસ પામે એવી કિયાએ તેના પર થાય છે; અને શરીરમાં ઠાંઠ રમળે એવા

રોગના હોય કે પારમાં દ્રવ્યોનો મોટો વપાવ થઈ શકાવું કે બીજી કરશે થાય ત્યારે તેની સાથે લક્ષીનાં હોયને ધમધમારે આવેલાં ત્યાં મોડલવા માટે છે. આ કિયા કરવી અન્ય ને તે કૃષ્ટ છે અને તેથી શરીરમાં વેરના થાય છે, તેને અવાજને 'વેગ પાલી' કહીએ છીએ.

સમાએકા દ્રવ્યોની કમ્પ ગાડાસળી થાય છે, તેના ઉપર સસાવનિક અને રોગ-અવાજોના નાસ પામે એવી કિયાએ થાય છે. લક્ષી-પ્રવાહમાં 'પરાઈ' દ્રવ્યો મહેતાં હોય ત્યારે લક્ષી-મંચીને લેલર્ડ (Irritated) કયાલયક બહુસંખ્ય લક્ષી હોય પેસ કરે છે, કે જે નક્ષી-પ્રવાહમાં થતી પરાઈ દ્રવ્યો કાપન થયાં હોય તે રમળે દોરી નક્કી તેને નાસ કરવાનું કામ કરવા લાગે છે. (લક્ષી તેનું ચિત્ર)

અનન્યોના પ્રવેશકાર આગ્રગ આવેલા ટોનિક્સ સરીરના રક્ષણની થોડીકેઈક છે. આપણી ટંકુરેત હાલતમાં પણ અળીને ન્યુમિનિયાના અને ઈન્ફ્લુએન્સાના રોગ-અવાજોના વશે છે એમને શરીરની અંદર પ્રવેશતા ટોનિક્સ અડકાવે છે. એ આખરેના કોઈ રોગ-અવાજો પ્રબળ હોય તો એ ટોનિક્સમાં રોગને આવે છે. એને 'કાકડા વધ્યા' (ટોનિક્સવાઈટલેજો) ન્યાયિ કહે છે. કાકડા વધવાનો ન્યાયિ મુખ્યત્વે શરીરની નીચ વસાઈમાં નાની થોડી-જોમાં રહેનારાં ગરીબ બાળકોને તમા વારંવાર શરીરના રોગો બનતાં અને રક્ષણ-પદાર્થો ખૂબ ખાનારાં બાળકોને થાય છે ખાતે જોય હાનતી અંદર ન્તોનાં કમનાં કંઈકેઈક પીડા થાય છે. કાકડા કૃષ્ટે ત્યારે ન્તોના અનન્યની લક્ષી-મંચીઓ કૃષ્ટે છે. ટોનિક્સમાં સમયા અવાજોના પાનુ-સમયા હોય છે. મોટક વાર ન્તોનાની લક્ષી-મંચીઓ ક્ષયના ચેપવાળી બને છે ને અગાની લક્ષી-મંચીઓમાં ક્ષય-રોગ શરૂ થાય છે. આ કંઈકેઈક મોટી થાય છે અને પાસે છે તેને અવાજને 'કંઠમાલ'ના નામથી ઓળખીએ છીએ. કાકડાની નેગ એવેનિક્સ પણ મોટા આંતરડાના રક્ષણને ઊભા દારવાળા જેવું છે. તેમાં કોપી-રોગાણુઓથી કે ક્ષયના-ન્યુમોઓથી રોગને આવે છે અને ઉગ્ર ન્યાયિ આવી પડે છે, એને 'એવેનિક્સાઈટલેજ' કહેવામાં આવે છે. આના આચાર માટે સમોપચાર કરાવેલા પડે છે.

વેરમાં કાળી બાહુરો, નજરની બાહુરમાં અને પાંચગાંથોના કાંજુ-તીચે બેરેલ અવેરી છે. તે થોડી કમિયાદીની સાથે નેડાંકેઈક છે. તેમાં પણ લક્ષી-મંચીઓ આવેલી છે. બેજ-માં લોહી લાગતી કમનીઓ એ લક્ષી-મંચીઓમાંથી પસાર થાય છે તે અન્યે લોહીમાં કમની-રોગો બને છે. પતિ-મુખે, બેજોમાંથી બહાર નીકળતા સોડીમાં, અંદર અંદર કાંઈકેઈક સાક મળ્યા વધારે લક્ષી-લક્ષે સમાચિત હોય છે.

બોજનું કાપે શું ને ગલન છે. અનનનિમાનમાં એના કાંઈકેઈક રક્તરૂપ પૂર્ણ પડે રક્ત સમબલું નથી. બાક્યાપરવામાં તે લોહીની ખ્યાવટમાં બચે છે. લોહી ને દારકાંના વ્યાયિમાંથી તે અચળાંને અચ બચે છે. આથી કાંઈકેઈક, કાંઈકેઈક, સિંચિલ અને વચ્ચા પાઈ આરતા તાવમાં તે મોટી થાય છે કંઈકેઈક અને કાંઈકેઈક રક્તરૂપ કાંઈકેઈક બેરેલ નથી તેનું મરણ દને સમબલે.

લક્ષી-લક્ષ

લક્ષી-લક્ષોનું બીજું નામ લીફેસાઈટ્સ છે. અરિય-અન્ય, લક્ષી-મંચીઓ, નાનાં આંતરડાં, ટોનિક્સ અને બેજોમાં સસી હોય વેરા થાય છે તે લોહી અને લક્ષી પ્રવાહમાં રક્તરૂપી સતત ર્પા કરે છે. લક્ષી-લક્ષે ર્પાઈકેઈક હોવાથી લોહીના ધોમા હોયને મળતા આવે છે. આ લક્ષી હોય લક્ષી-પ્રવાહમાં અને લોહીમાં કાંઈકેઈક, ખદેસા રે વિચિત્ર ઘાર પારખ કરે છે. શરીરમાં એક પણ ન્તોના એવી વર્કે હોય કે ન્તોના આ લક્ષી-લક્ષે અને ધોના હોય નમને ન પડે. પુષ્ટી ઉપરની સમગ્રેત માનવ વસતિ કરતાં પણ રોગોનાં વધારે કોઈકેઈક અન્યે લક્ષી-લક્ષે આપણા શરીરના નાસ કહે છે. સતત ધુમન ફરે છે. આથી તેને 'પુરાનાં હોય' પણ કહે છે. એ ધુમના હોય શરીરમાં થોડીક, ટેનિક, રક્તે સાર કરવાને

અકસ્માત વખતે મરદ પહોંચાડારામાં ભેપાં કાઢી કપાડે છે. સરીરમાં કોઈ ડેકાણે પરાણુ દ્રવ્ય, કે ગરદા કણ, કે રોગ-છપાણુઓ દોષ છે તે તરત જ કાણિન્દ્રિય નેની શક્તિના પ્રતાપે લસી-કણોને તેની ખબર પડી નવ્ય છે, અને સત્તર કંધિરવાદિ-નિષ્ક્રમણી, લસી-કંધીમાંથી ને સરીરના કુદરતના વાળોમાંથી હુકમસાદૃશ્ય ત્યાં દોડી નવ્ય છે અને છપાણુઓને ઢલમાં ફરવાનું કાર્ય કરે છે. (લુએ ચિત્ર) આથી તેમને નંતુમશરૂં. (Phagocytes ફેગોસાઈટ્સ) પણ કહે છે. લસી-કણોનું પ્રમાણ એક ઢલર રાત્રી કણે એકનું છે. તાપ, ચેપી રોગો અને પછે પછું દોષ તે દરમિયાન હુકમસાદૃશ્યની રોપ્યા બધે-બધે છે. કાઈકાઈક અને અઘબકામાં તેમની સંખ્યા વધે છે. બીજા બ્યાધિઓમાં તેમની સંખ્યા અને પ્રકારમાં વધારો થાય છે. બ્યાધિ દરમિયાન સુદૃઢરોક દ્વારા લોહીના કીપામાં તેમનું નિરીક્ષણ કરવાથી ધણું અતુચાન વારંબી સંકષ્પ છે.

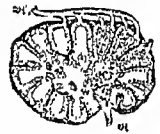
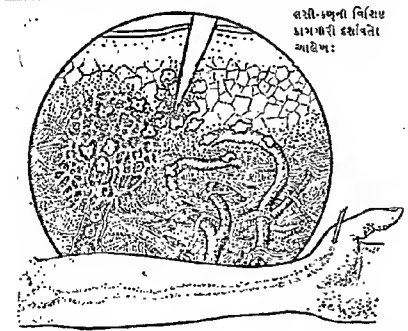
ફેપીને ધોમણ પૂરું પાડવાના કાર્ય કપરાંત લસી, રેડનું રક્તજી હરવાનું અતિ અગત્યનું કાર્ય કરે છે. આગળમાં કહિંટા વાગવાથી, મા પડવાથી કે રોગ-છપાણુઓના પ્રવેશથી તંતુઓને ઢલ થાય ત્યારે ત્યાં લોહી લસી આવે છે. એને સમાવવા આસપાસની કેસપાદિ-નીઓ પહોળી થાય છે, વધુ લોહી આવવાથી લસીને સાવ પણ વધે છે. લોહીના પ્રવાહ વધવાથી વા વાળુ ન્યૂના રુએડી, લાગે ને મરમ બને છે તંતુઓની વચમાં લસીને ન્યૂના વધવાથી તાણુ (Tension) થાય છે. આમ થવાથી પાગા વેદના અનુભવાય છે.

મા કસોવવામાં લસીમાંનું પ્રાકીન મહું કમ આપે છે. વળી

લસીમાં લોહીના ધોળા કણો પણ દોષ છે. આ કણુ થાય અને રક્તમાં તંતુઓની વચ્ચે ખડાઈ જઈ રક્તજાતક દીવાલ ખરી કરે છે. આથી ચેપ એ જ ક્ષણે કેમિત થાય છે. એક નવનાં ધોળા કણો અને લસીકણો છપાણુઓને પકડી, તેમને નિર્ણિ અને સ્વારિષ બતાવના તેમના કપર ગચિકર દ્રવ્યો (Opsonins)ને સાવ કરે છે. પછી તે છપાણુઓને હંદરની ભેગ કેતરીકેતરીને ખાઈ નવ્ય છે.

પણ કદીક છપાણુઓ પ્રજન દોષ ને ધોળા કણોના નાશ કરે ત્યારે પણ રક્તજાતક દીવાલને ઢલંધીને તે આગળ તે જ શક્તિ જ નથી, કારણ કે સરીરના કોઈ મધુ બાગમાં રોગના છપાણુ-ઓ અને ધોળા કણો વચ્ચે 'યુદ્ધ' નરત્યું દોષ ત્યારે લસીમાંથી, બરોળ અને હાડકાંને ગમે જડવથી નવા ધોળા કણો અને લસી-કણો અને કમળી સંખ્યામાં કપચન કરે છે અને તે બધાં 'સંગ્રામ'ના રેવણે લસી જઈ રોગ-છપાણુઓનો નાશ કરે છે. એને ધોળા કણોને વિન્ય સંપાંડે છે ને આપણે રોગમુક્ત બનીએ છીએ. યુદ્ધના નાશ પામેલા ધોળા કણોનો ન્યૂનો પડે બને છે, કાંઈ નેની પરાથી ચીએને સરીરમાંથી દૂર કરવા, ધોળા કણો કાંટાની આસપાસના તંતુઓને ખાઈ જઈ પ્રવાહી બનાવે છે, આ પણ પડે દોષ છે, પડે એકનું થાય ત્યાં 'શુભકું' થવાનું આપણે કદી બે છીએ, મૂમકું અને પડે એ સરીરના પ્રવેરોથી પરાથી ચીએને બદાર વડસેલી કાંટાની કુદરતી કસામતા વિન્યની એક નિશાની છે.

પણ ને પ્રજન છપાણુઓ ધોળા કણો કપર વિન્ય મેળવે ને છપાણુઓ કે તેનું જેર લોહીમાં બગી સરીરમાં (અનુ. પૂ. રામી)

સરીરમાં કેપટલ થતા કે જેરી જતા રોગના અણુ, પરાયા પદાર્થો, વહેરને મળી જઈ નાશ કરતા સફેદ કણો ઉત્પન્ન કરતી લસીકંધી, આની અસંખ્ય કંધીઓ આપણા સરીરમાં ફેરોર આવેલી છે, જેનાં રચાન તમા વિચિત બીજા ચિત્રમાં દર્શાવ્યાં છે. ગણાણે (અ) આગળ દેખાડેલી શિરા-માંથી લસી પ્રવાહ કંધીમાં દાખલ થાય છે અને ત્યાંથી નવા ધોળા કણોને લઈ નીચે બનાવેલા (બ) સામે બદાર નીકળે છે.

કપર: નીચેના ચિત્રમાં દાખાનાં અંધકા પામે કહિંટા જાણ્યા છે. એ વાતમાં તેમાં પરાયા નંતુ દાખલ થાય છે. તેને પકડીપકડીને લસીમાંના ચેકિયાત રુદેક કણો કાણી માસે રહેલી લસી-કંધી (જાંઠ)માં પહોંચાડે છે, તેનો માર્ગ કપરાં વડે દર્શાવેલ છે. અને ચેપ, જેમને તાજા ધોળા કણુ જેવી ફેલિગીની કંધ, નવાં કુપી બધા પરાયા છપાણુઓનો નાશ ન થાય ત્યાં કુપી, આદુ રહે છે. કામગી કપરની ચેપી ઓળાકાસ આકૃતિમાં, ગણાણે એ કહિંટા તમા તેની આસપાસ આવી લસી-કણોની યુદ્ધક્રિયા પણ ચેપક રૂપમાં બતાવ્યાં છે, જેમાં કાંટાની અણીની આસપાસ કાળા છપાણુઓ કે તેને ધોળા કણો જેરી વચ્ચે તેમના નાશ કરવા દર્શાવ્યા છે. બાકાના આગમાં લસીના કણો તમા તેના પ્રવાહની રચના દર્શાવી છે.

मङ्गलनां भूत

રહેલું ધરમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે મેલા
 બાઈ જમ્ય રત્ને હૈંક હાડી રહ્યા
 દલા તે સો પથારી પર આઠા પડવાપડવા 'મિથરા-
 ની ગઈકી' ધમને તે બેઠાવતી થી સંભાળી રહ્યા હતા.
 'પ્રાંશદિયે પાંચ બાજુએ એ મેં મહત્ત્વ ભેળું છે.
 બધોરે, સાંજે ને રાત્રે ૧૧ વાગે પથ્થુ મેં એ જ
 મહાત્ત્વ ભેળું છે. છઠ્ઠાં છઠ્ઠીક માસથી હું બરાબર
 નિરીક્ષણ કરતો આવ્યો છું. આટલા કપરે નિરીકામાં
 મેં દાઢ્યે એ મહાત્ત્વમાં એક પથ્થુ કાઢ્યું સુકાઈ
 ભેળું નથી. રાત્રે એક પથ્થુ સળગતી બત્તી ભેળ
 નથી. આના સરસ નિરવારમાં મેં આ જગતનામાં
 આણું સરસ મહાત્ત્વ આપી પડયું રહેલું છે જ
 આજે વેકાર છે.'

• ગેં ભચમાં જ પૂજારું, 'કયા મકાનની જાત
કરે છે?'

“શિરાન રો’ને સેરેલ એવ-ધુના કોસિય આગળ ને એકું પાકાન
નથી ? આમે ઘેરો ઘરો પંપ છે ને આમે હાથ ફેરડું કે પાની આગિસ.”
એ પૂછજી, “પેલું પાંચ માળનું છે એ પાકાન ? કદાચ એને તો
હાલુ કેંચ પાલુ કરાવ્યો નથી.”

મિટાજાઈએ ક્ષતિ આપ્યો, 'હા એ જ.'

અનિવાર્ય પાસે ખસતાં ગને બધી જાત સમજાવવા માંડી, 'એ નજર રહસ્ય ગયે મગન છે. કલકત્તાભરમાં મેં આજુબિજાનું મગન જોયું નથી. શાપ્તાર્થ કહે છે કે મેં આગાં રહેવું નથી. શોકવાદન પ્રત્યાજ્ઞે મુઠ પૂરે ત્યાં નીચે પડતી દુકાન ઢાંઈ, અને તને વાદ દોષે તને હાથે પળે એ દુકાનનું પાદિયું ઢાંઈ છે. એક રાત્રે કમળે બધી જતાં મેં દુકાનના ત્રણ માણસો સાત ત્યાં જોડે દિશ્યા હતા. ત્રણ ત્રણનાં મુઠડાં ગળી આપ્યાં. સોંકો કહે છે કે મુઠાં દિશ્યા હતા ગરબ-ગરબે કસો સેનિક પળ એક જગત ત્યાં શાપના દાતા, દાખી સગરે દોનોં સળ ગળી આપ્યાં. તમારે ત્યાં ડાંઈ સાત રહેવું નથી. ત્યાં ત્યાં ખસના સંભવાતા કે નથી ડાંઈ બેટા દેખાતાં; પળ મગાનની ત્યાંની એ દો સાં પુલેલી હોય છે. હવું ચોરાવેલું છે નથી. કંઈક જે હવું હવું એક પળ મગાન સમેચે ત્યાં દરવાજા બહાર એક નિલાસી કંચન ખાટલા પર પડતો રહે છે. કહે છે કે સાંન થતાં થતાં તો એ વે મારેશ નબ પે. મુખ્ય દારને લાંબુ મારેલું છે તે કાંઈને કંઈ નબ દેતા નથી.' (૨)

હું તો:શબ્દ ધધને સાંઘળી રહ્યો નેતાની વિચારણા તો ખલુત તમા પાંચળ ન જત આવીને બેસી ગયું હોય તેગ બેઠકન મોડામાંમોડા સોડાર્ધા આવીને બેસી ગઇ શાંતિ તેડાંતો ને જતું, 'તાંતી નાત તો બજાબર છે. તે પછી કોઈ વિરસ એમાં સગવળ નથી લેખ નથી. વર વાલને હમેશાં તાણી મારણું હોય છે એ એ સાચી નાત છે. મુંબઈ કે મદ્રાસમાં પછી રાજગાઓ પર આજુ બેસી જમ્યાં ને ફરી જોડા નથી. રત્નશાંતી મોડું બદાર કાલોં મુંદેરી કણ, 'વાર, વપસ તેર

રત્નદાસી માંડુ નકારે હોવાથી તેણીને કમળાચાર્યના પગમાં
કરવી લોકિએ. એવા મહાનનો આનુભવ પણ કરવા જેલ દોષ છે.
અધિનાયકે જોઈયા, 'રત્નદાસીની' ન, 'મેઘા' ને સી હતી પડ્યા.
'માનવતા મહાન માલિકી એવાં મૂર્ખ તંત્રી કે બાપું રાજસ મહાન

સાચાને ટ

भा.टी. सं. २८

पाथरी पणु सारी आवे. ईहेंक होउं न्हय. माणु वग मनी
 मेहेंक यमान लाव निर्जन न रहे, मोलाभाज्ये म्हु
 मे' प्रति वरी, 'दा, नदी तो सखार निशानिनेनेक मने
 माणुदे तो सखार हाजल पावोने पणु सखि उ. मने तो बरे
 वानगां न ईहेंक नियंत्रता न्हय उ.

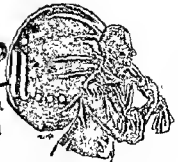
મેંટા કાપમે કહ્યું, 'આ મહાન મેડી ક તે હું ખુબ વખડી
નહીં છું. ગઈ કાલે મેં સ્ટોપ ટાઈનાવામે અને કહ્યું કે મને
કોઈ અણમ મળ્યો તાર મધ્યે ક તે દેવે તેમાં કાપ ખાલ્યું અને
જ્યારે સફી રાતને નથી. મેંદરના કોઈકાડા વચ્ચેથી સાંપ
ગરબા પડ્યા છે. બીજાં છે, પારીકો છે પરમ્બ જીનાં શામ
નરવા છે. આખાંધિમાં મોલે વિવરો ત્યાં બે છે.'

મથા ઉ. મોગીયામાં માળાં લેવાની પદ્ધતિ બતાવે છે. જોવાર પસારા કાઢીયામાં કોઈએ પડ્યો. સાડા અગ્નિપાત પડતા. જોવાર સુસમા ગાદેનો કોડો પચન દુકાનો દોનો અને કોડો દુગ્ધ યજ્ઞ સ્થાપનની રીતો તરફ ધ્યાન દોરેલી. બીજી બાજુ કોડો સાથે સાદા આદેશો લોકો સુધી પહોંચી રહ્યાં. સાડા મથન બેળી એ મથન ગાળાયાં કરે પડે. મને જિયાર મથો દોતો. કેમ દોતો મથન દરકામાં કાઢે અને કોઈ ભગીંધે ત્યાં તરત રહેવાની દિશાત ન કરે એવું બને નહિ. પણ તરત નીળીને વિચાર આપે. સેનિયો પછી તે છવના પઢવા ન નીકળી સામા દોષ તો સમાપ્ત માણસનું જે ગળદું જેમણે પછી પેલો ન હતા; કેમ સુરામન સેનિયો દરકાન પછી અરધ સુનો ન દોતો. દરકાનની આડો આડો પાર સુનો, દોતો. હાજુ વિના કો સા માટે જોવાર સુનો અને અપાત સૌક રથોએ અસાધ્યો મહાનંદનો સોહો ન રહે એ પણ શક્ય ન હોય કહે છે અર્થે જ તરત ભરે છે. બે બે બે માનની અંકરતા પાછળ કોય સમગી રહી છે. વિચારાધીન આચાર્યામાંથી ત્રિપ્રધાન છવના રથો એ અપાર પડી નહીં પણ અરધી રાતે ભયર પડિયામાં જીવે રથો પડતા દતા ત્યારે હું સદસ પડારીયાથી જોઈ રહે રથો બીના કોડો પડતા દતા ત્યારે હું સદસ પડારીયાથી જોઈ રહે રથો અને એ તેમનું તે મારા કપાળ પાર પ્રમેદનનું પું બાકી રથો દવે

બાંધ ગડચિટા

આપદશ

અન્નવદન ચીમનલાલ મહેતા

લેખક

શ. ૧૯૧૧માં
અનન્નલાલના
અમારા સાંભળ્યા
એવું બહુજ
આવે છે તે
કુલ્યાર્થે
હિંમતલાલ
ખાંડેલા કહેતા

જે આપણે પાછા સુરત આવીએ એટલે જોયું તે બે વરસાં હજી અને સાતસું-ઘેરઘેરે મૃત્યુ. ખાંડે પાર! માનસમાં આડી તે સાત હજી, પણ મૃત્યુમાં કેમ નાનકાએ, કેવિંતા હોયતી રહેતી. પણ સુરતર દુષ્કાંડ સુરતમાં ખીલ્યો નવાનવી થતી રહી કે એ વિવાને દેશને ચડાવી દેતી.

ભયાં પલ્લેશી કોઠી, તેના આંધે સુખાનુ હોત મથો. ભરાજર ખામરી નિરાશની પાછળ, એ નિમિત્તને રસ્તે. ત્યાં મિ, માહનકાસ યોગી તે અરસાઈ બાળી પહેલેઆ સુકેરે ફેંટા, ભેજરમે અને પ્રાપ્તું શીલ્ય મોતિયું. સાંભળાયું: 'ભગવાન સાગેની હાડાખાંડેમરડા દીકે નામ કામલ કરાવે અને પેશા બરડા: લાશમાં મરડ મરો.' દીકે શામિ તે ત્યાં સામલ કરતા સાંભળ્યા એ નામલગા મલકી દોડાવ લીમના સભ્યોએ વાદાવારા વહેતકાવી હતી. તેમાં ચીનકાસ મારતર સાકે કાપડું ગુલામી મોલતા: અમનાદાસ દારકા: સમાજના આંધેશ હોતો: કંઈપણાસ પ્રવચીતો આપાછળે ત્યારે દેહી પાનરયામના સાંભળ્યા નાગાથી 'ગુલામીમાં વિરની વડુલાલ' શી વાતો થયે છે તે આ નામ લેખકો યનપ્રતી લુપ્તવાની હતી પણ આ નામકા હાના નરસિંહ વિલાસ તે ભારે અનુભવું આપણે આ. ગુલામી આપણાં ફારસી સમજોએ આટલા વાતુકેથી રૂપા ન થઈ શકે છે એ ત્યારે ભવ્ય. અન્નદાસને પેદાશ પાકે પાકે પી પડાવતા, એટલે આપણ કરતા, આગલી પાછાવરના કરતા અજરે 'અલસોસ' હાવતા. સિદ્ધક ગાદાના ભોગે ગર-વેગાભ્ય મારે નાનકાસિદ્ધ હજી છે, અમે તે હું સમજા ન' તે આપણા સમજાવેના અનગાં ગુલતો મળ મથો હોત.

અને પણ એવી મોટા. આપું અંધેશ તે અમે દહી સાંભળેલું નહિ. પ્રો. શ્રેષ્ઠાદાસ, પ્રવિણાદામી અંધકાવ અને વેપક, મો. સેંસરી ભિતરની વાદાવારા: અમે તે કિમ્મક ન' થઈ જતા. અમાન્ય નામ સાંભળું હજી: ગદાસપ્તના નીકેરસરી. એના નામ સાંભળે એ ન' આરસામાં રમતાં મેળાપુરે નતાં પ્રોધે ભેગાં નોમો સાંભળે. ત્યારે મેળાપુરમાં ગુલામી પહેલી મલકીય થકિ અગરે 'અન્નવદન' ત્રિ મેળાવદનસ અંધો 'કરોદી અંધેશ' ત્રિ મેળાપુરમાં થઈ જતા. અગરે ભિતરની દોડાસમાં જિ સમાજનાં ત્યાંનાં મિત્રે 'અન્નવદન' મોટા. એ છે કહીને બકકાભ્યે અને મોખરા

ભયાં મોટું સામવા સમાન્યો. પણ સુરતથી ન' ની જતાં આગાઠ થાયે રૂપિયા મોટા બિઝનેસની રિટિટ મેળામી લીધી હતી, એટલે અમે જુલ્યા તે ખરા, છલ બિપટયા.

ભિતરવાનું તો રેસના યાર્ડના સજામુશાય કરીને હેડ કાઢીને ત્યાં: અમાપુરથી ન' બંદની મળ આવી હતા. પરિપૂર્ણમાં અમાને નવાં મીવડાવેલાં મેળાપાટણ વખતથી પહેલે, અમે કપર સફાઈથી ચીપીચીપીને નેકરાક વાપી, દેશમુખી દલખામી નદાના પદામ્યા: ભીલી હોવાસગી માળી ભેજરમે કેમ પહેરતા.

જીલવાર માળીએ ફેલા-અંધારખાખા મેલા, અને એસીને અહીં ઉભી વાર ન' મેલા. લાક ફેલા પિકુલાઈ મેલે તે મદદમળી ભિન્નાને મેલા, મોલતા સામવા: અન્નદાસને પેદાશ પણ કુરસે, વાળીવિલાસ અલાસે, પણ મારાડીમાં લોકમાન્ય તિકે કે છાપ પાકે તે વળી જોડે દહી. ત્યારે મળી લાકડાં રૂપિયે ફેલા? છતાં ફેરથી પણ અમા ભરાજર માંસથી કાવતા. સિદ્ધક મોલકાભ્યે એટલે તે આખમાં આપુ આવી અર્થ દતા.

ત્યાંથી કે રિવરે નીકળવાનું હતું તે રિવરે મેળકમાં ભગવા મળી નહિ, અને રહી નહું પડ્યું. મળે બે વાળે દાકામી મેળાપથી મેલવાનું હતું. અને બીજે રિવરે રોડકા-ભામતા, છેલ્લી પલકે એન્જલ પાસે ફોરસિર લખાઈને ભગવા મળી, અંધારમાં અહીં તે ગયા પણ સવારે કહીને રતકામળી મેળકિતો ફેડે હાસા: અને પડખે મિ. મદદમળી ભિન્ના આપણી તે હાની મળ મળ કૂટે. અને હવે મેલા ત્યાંથી ભિતરે મેળા રતકામળી તે વળી આપણ ન' ફિરિફટ આપે રસતે, ફેડે જાડાં હાડી ભિન્ના કાદેળ સાથે વાત કરવા હમને તરજીવ વિચારી, પણ બધી પડી ભાંધી: છેલ્લી પલકે ફિરિફટ ન' થયે!

અંગારા થઈ જાયું આમળ મેળપાની આખી વાત દુષ્કાની કુલામીને હતી. એ સામળમાં મેળાને મળે ન' આનંદ મથો, મેળપું ન' નહિ, પણ સરત ન' મદાસ કામલ મળી, નરસાન કેપીએ બહાર પાડેલા 'અન્નવદન' નેગમ બિદલરે મેલામિનાં છપવચરિતો અમલે એટ મથે વાંચવા મેળામી આપી.

કેવસરે સુરેષ સજામળું ત્યારે ફિરિફટ આમળ મરડી નમત મળું હતું. નિજામના હામ્પાન્ટમાં અમારી નિરાશના એક હાસાએ 'અન્ન વાતરઅની' બ્રજ પામી, એમાં મેલે પહેલે રિવરે રસ સાંભળી માર આપી, અને ફરીથી હાસામાં બ્રજ પામી એટલે એને ફેડે બીન બદલા દેશ દિસમિલ કરવામાં આવ્યો. સુરતની સાંધે અંધકા દાહકદના વિવાને કેલેભના સંક્રાષક કો સુનીલાલ સાક મેળાપે અને મેળાની નિજામમાં હજી મળ દતા, પણ સરસારી નિજામમાં મેળાને પડતાર્યા સરખા ન' પડે એવી લોકશી સમજામાં આવી દહી.

એ અરસામાં એક કોન્સર્ટ કરવાનું નક્કી થયું, અને અમારી નિરાશામાંથી પણ એમણે દેખાડો બંધવવાના આવામાં. આગરાના સિત કુર્મીરામના વાર્ધ હાઉ વખારિયા અને એની ટાળી માટે 'ખૂબ-સુરત બક્ષા'માંથી એક સીન નક્કી થયો, અમરો હાઉ લોકિક જનતો અને 'કંચુ છ લોકિકા' મિસ હાઉએ હે? 'પરુ કે તરત મેહનું ફેરવી, રોળા કદાવી તે, 'શેર લેલો છી જલવેં હે' છલો કે વેવરવામાંથી બાલતો કોનેઈ અમે તે આકરની મધ જતા આગરે અને મુનશી માસ્ટરે નવાખનો પાક શોધી આપ્યો, અને અને એ રણુછત વાચણને સાથે લીધા. અમને પાક ગ્રાખરે, અગિયવ રીતે અને રીઠસેસો રોસી બતાવી લે, તે પણ મન્દવદન મુનશી જ કરતા. અમે એ તો પછી અંદર થયું ધરનું ઉમેરતા અને એ ખીલતા! પણ નાઈને દિવસે ન રણુછતની છામ હાથમાં રહી કે ન મારી કાપ્યા રહી, અને અમારી રીતે બિપદયા, લોકો હરયા અને અમે શીઝંદર-માંથી બહાર નીકળ્યાં ન મુનશી માસ્ટરે વચ્ચે, અમેથી કપાલને બાંહે સાળાશી આપી ત્યારે અમને નિરાંત થઈ. પશુ રણુછત વાચણ ને હું સાથે રહ્યા તો બળી તો નહિ ન રાજીએ એમ અમના મનમાં વરી ગયું અને અમને બેને છૂટા પાડ્યા.

ગોંડિયામાં આવા તો સાહ રીઠસે મેચમાં કાકોર અને હું બેઠવાના હતાં, કાકોરલાલ કાકોર કૅપ્ટન, હું વિલેટ પ્રીયર રોજ સાને પ્રેક્ટીસ વખતે ક્રીકેટ વપર મુનશી માસ્ટરે અને આપે. અમરોએ પણ 'કેચ બોલ્યા તો હાલના આપણા તો પહે ન, પણ કેચ વાર તો સોફી પણ પડે! ને કદરું તે બાજબર કારું એ અમને સિદ્ધાંત. ને પોતે ક્રીકેટનું બેઠ બાઉએ ન પકડયું હશે, હતાં અરથો રસાક ક્રીકેટ વર અસા. 'કમર વાલો, બોલ પાછળ દેરો, બાજબર આકાશે' વગેરે સુત્રો કંસાવતા ન રહે.

દેહતક વર્ષોથી અમારી કાણરૂકગર્મ રીઠસે અમની નહેતી. અમારી ટીમાંમાં હાઈબંધી સારી હતી અને વળી કાકોર હૅન્ડ અને કાપરો કૅપ્ટન હતાં, જેટલે મેચના છેલ્લા દિવસોમાં તે મુનશી માસ્ટર અમારા વર ખૂબ જ પ્યાર આપતા. અમારે મિરાન કાહ-રૂકસ સામે રૅસન પાસે સિદ્ધી અગવાનાતા કાકોર વર રમવાનું હતું અમે તે વખારિયાની આખી નીકળી પડયાકાકા, ત્યાં મુશી માસ્ટર આંતરતા જતા રહેતાં ન પડ્યા. અમે કહીયાંથી બેઠી પડયા અને એમને બેસવા કહ્યું, તો કહે 'ના, તમારે રમવાનું છે; જાઓ આખીમાં.' ને અમને બેસાડયા ત્યારે ન રહ્યા પાછળ આવતાં આવતાં મળુ એમણે લંબાણથી રાવા મળે રાજવાઓ આપ્યા કરી

અમે ટીસ હાઈમાં અને ફાવ લેવા જઈ પડયું, રમવામાં અમ તો હું એટલાકાદે બેઠ વખારિયા, પણ 'કોર્ડોન બે નરે એક અખામાં હતાં, તે લડને આપણે પહેલા બેપડયા, ને જોને ન બોલે કોઈ રૅડેડ આપ્યા, ને અમારા કેક બે.બર દોરાળ કપનાવાલાએ રેગ રાખી દીધી નવતે રંબિયુ. ફાળાઓ, પણ 'દે હાકીમ' એણે દેવા માંડી તે બાઈકેડા ૭૮ પર પહોંચ્યો. પણ મિરાન રૂકસ ફાવમાં મઈ. એની પહેલા બેઠા ૭૦ કરી વધને અમારો હાંલે મળવા પાડયા. મિરાનના હાઉમાસ્ટર ત્યારે રી. બોસ કરીને હતા. નરાઈ કો વાવ કે વેરવ બાઈકેટસ કાઢી શેવર કરે' ક્રીકેટ કપર પણ નરાનંદસાઈ અમને બેસાડ કરી કાપણ

કરે, અને વાઈબજ વાંચે. બનોસમો રને એક જગુ પોર્ટો રન લેતા મયો અને બાન્દાએ વેચ લાકી વિકેટ ખાબડાવી લાખી. પછી તે આગરા કૅપ્ટને અને દોરાળે, એણે ને બાંધી છે તે, આખનખન કરાવી લીધી, અને કટમાં દીગ લીધી! મળે પ્રેયર થય અને અહીં વિકેટ પડે!

તે ન રિવરો કદાકેક બાળી હતો અને આગરે પાછા ફાવ લેવા જવાનું થયું. જમને રન ત્રીસ ને બીજા નેટલા થાપ તેટલા રમવાના. પણ આપણે ને આખી અસહી રમત વર બેતરી પડયા, ('બેક કાપરે રીત મેહી') તે રાંક રનને 'કિંગલી ફાળો' નોંખાવી અમે બેને નેક્ટ આક્ર દેવા. તે સારું મુનશી માસ્ટરે ખૂબ કાળાશી આપી, છતો તે રાંકનું પણ કહ્યું, ને સાંકે ખાકી કરાવી બધાને મોકલ્યા.

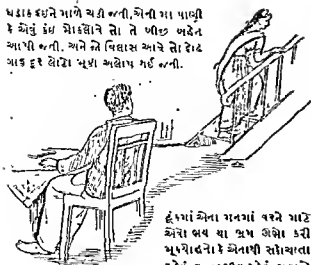
બીજે દિવસે તો અમે અરથો દિવસ રમી બહુ રન થયાં આક્ર ક્રીકેટ બહુ ખરાબ, છતાં બાકોન્ડરીએ કટકાવતા અમે રી કપર ફાળો લઈ ગયા સામેથી છાનખીમાં કાકોર કાકોર પ્રેયર થરી રહી, પણ છતુની દલા તો અમારી કપર ન વરસી રહી! અમને આખી દીમ કટ રમવા અતમ થઈ મઈ. રાજનો પહેર હતાં; અમારી જુલાલીને પાર નહેતો; બેરામાં મુનશી માસ્ટર મિ. બોસ પાસે બેપડયા, અને અખી દીમને સાપાળી પીવા માતરી લઈ આપ્યા.

બીજે દિવસે રન તો પછી ન પણ તે દિવસે મુનશી માસ્ટરે અમને પેતાને પેર બોલાવ્યા, એ કકક ખાલુસ પોતાને પેર આંદા કાળ થઈ અમાર આટલું સારું રમવાક કરશે, બેરા તો અમને ખ્યાલ પણ નહેતો ત્યાં પાસે બેસારી ('અને જા જમનામાં મોમ માસ્ટર વિદ્યાર્થી પોતા સરસા અણે કો ન અમારે માન સોનાંને વિવસ') હવે બેલબેટ વર થુકા પૂર્ણે પરીક્ષા સામે માગી છે; તમે આટલાકામાં કાચા છો; અને જા રીતે તેવાં કરવા માટે; એ વધુ મેહી કાળછથી અને લાગણીથી કહ્યું કે અમે તો ૭૬ ન થઈ મળવા.

પ્રિયંવરા કે કપાલાઓમાં લાગુની ત્યાં ન વિલાસ અમુની. વિલાસ એતાથી મોટો, એકલે આમકા પોતામુર્મી હતી. પ્રિયંવરા આંકેકની હતી, વિલેસ બારેકની હતી. હું સોળ સતરને હરફ. અમારા કૅપ્ટન કાકોરલાલ શ્રીવતસય કાકોરના વૃક્ષ ને સમજાવતા પેટા મોટા શી બો-સોફિક; અને પ્રિયંવરા કાકોરની બેઠીછ થાવ. બેના મુળાછમાં રહે-તા સોશી મોટામાં વેકેડસાથી એ રી કરી, પણ રહે સુરતમાં. એ શી બોસોલીના મેચવાડાઓમાં જતી અને ત્યાં સુદર મરના માગી. મારી અને કાકોરની દોરેની ઘળી માદ થતી જતી હતી, અને અને એના વિલાસ રાજા થાતે નહિ એવું જ મળું હતું અને રેર પ્રિયંવરા વિલાસની વાતો કરે, અટમુંજુ પણ એ સિવાય વિલાસ વિષે મારક અગ્રાવ હતું તેણે ને તેણે ન રહુ વિલાદ વર્તમાં તો મેં એને અતજ-જતજ એઈ હતો, પણ વિલાદ થયા પછી અમે માર્યાં નહેતાં, ત્યાં વાલ કરવાની તે સેસ ન કયા ન જાતાના મેચવાડાઓ એ મને જીએ, નાટક કરતાં કે આમતેમ, પણ એ સિવાય એણે મળુ મને નિરાંતે સાચે ન લેખી હતો.

વિલાસ, મારી વડ ના, વિલાસના વિલાએ પૂરી કહેવાઈ હતો વર. અમારા મદે.કલામાંથી એ પસાર થતી મેચ તો નીચે મોટે એ સડસડાટ થાતી જાય કોઈના જાનના મળ્યામાં એ બાધી ને આપી રહે. કેના વિલા અમારી જવાંતની 'જુલોલ કમિટી'માં રોકેટરી તે એને ત્યાં સામકી લેવા માટે જમાનું થતુ ત્યારે મને નેતા ન પોતાના ઘરમાંથી બીજે ઘર ફર નારો. અમારે ત્યાં જમવા આવકી ત્યારે પણ એ આખાં ને આખાં, માટે સાકને જમવા બડું પડી ત્યારે તો મને છાંપી બાતચ આવતો. પકાસ જાકમાં કાકોરો, ખજ માલની ધારે જઈ તો થઈ ન. અને જતો ત્યારે બેલેકે એ મને એઈ બધ ને (નવમ્બર ૧૯૫૧) ૧૫

ધડાક ફરતે માળે ચડી જતી, એની મા પાણી
કે એનું કંઈ મોકલતે તો તે બીજી બહેન
આવી જતી, અને તે વિલાસ આવે તો દોઢ
બાક ફરે લોટો ખૂંચા અલોપ મઈ જતી.

હુંમાં એના મનમાં વરને માટે
એના ભય સા પ્રપ બેસા કરી
ખૂંચાઈને કે એનાથી સોચાતા
રહેવું, ભાભરણીય રહેવું, મહાને
મેં વિવેક ભળવને એ બધાને પરિણામે આજુ કિંગિતવતને એ આવશ્યકી.
બીજી બાલુ સસરાઈ મને બધારે પછુ તક મળે કે તરત જ
મજાલ આપતા. આગ તો એ મને ચન્દ્રવનવાસ કહેતા. પછુ શિ-
આમણ આપવામાં બરાબે બાકી ન રાખતા તેમજ કોણ બલ્કે કમ
પરંતુ કોણ પછુ કપાય ચોટ કહેને ત્યાં, રોઈની ગારત, કોઈના
દેખતાં, ખાનગીમાં કે ભદેરમા વિલાસને મળવાનું મને પછુ મન થય

નહિ. મન નહિ થવાનું સુખ્ય કારણ આપણાનું વાતાવરણ અને
એમ મળવા માટે પ્રવાસ પણ કરવા એ બોલે છે એવા કદંગી બધા.
નાના બાળકને પછુ રમકડું પોતાને હાથે રમવું મને છે. બાક-
પછુની હક અને આડાઈ બાળીવાર મોટી ડગર સુધી રવસાવમાં
વળગી રહે છે. વિવાહ થવા ત્યારે રોલલ અને રિસાળ રવસાવ તો
મારો હતો જ. અને ઉપરાંત મારી ભણણકાર વિવાહને પાછો. પછીથી
એક બીજાને મળતાં, જેને વધારે એમણી લેશે, લા ફટ લઈ પડશે.
કે એવા ભયને લઈને એકબીજાથી દુરના દુર રાખવાના કંઈએ, એ
બધાને લઈને મારા મનમાં એક પ્રકારના ખટરાગ બંધાયો.

અલોહો! એ જ વધુ મેં જો બને પસંદ કરી હોત; છતાં મનમાં
અમે મળ્યાં હોત; એકબીજામાં થવા જવન બપામાં હોત; પરીણ
વખતે મારી પડખે ફરી એણે ચોક્ક નહતું માઈ કંઈ કાગલાજ કહું
હોત; એની પરીણ વખતે મેં એને વાંચવામાં ને અપેક્ષ સમભવવામાં
મદદ કરી હોત; વેણી શીકડ ગેય વખતે એ ગેય લેતા આવી હોત;
સ્વભાવમાં એકાદવાર પછુ એને મારી સાથે નહિ તો પીળીની સંગીએ
મારી બા પાસે ગમતાવાર કે અંધાધુર પોતકી હોત; આમાંનું ચોક્ક
પછુ મેં કંઈ યાત, તો ચન્દ્રવન અને વિલાસનું વલ્લસી મનેહું મન-
પ્રકરણ મૂકી જ રીતે લખાત.

વિવાહ બાદ સોના જેવાં બિજરસ મુરતમાં કાઢ્યાં, પછુ તે ફ-
રવાન મને પછુ એને મળવાનો એમજો ન ભયો. એ પાસ મનની
વાત હતી એના મનની વાત બળવાનો મને તો અધિકાર નહોતો;
મારી પાસે સીધા અને શુદ્ધતા કોઈ કપાય પછુ નહોતો. (પાઠ)

ડિકિટ સંચલ (અનુસંધાન સંગીત પાનાથી)

કેટલું આપવાનું તે પલ્લુ. એ વખતે આજની
જેમ પોરટેજ અમાકથી ચોટવાનું નહિ, પછુ
કાચળ માળે ત્યારે રોક્કું આપવાનું હલ રખા
હીએ કહું કે પોરટેજનો એક શિલિંગ આપ-
નોતો છે, ત્યારે કોઈનીએ કાચળ તેને પાછો
પાછો અને કહું કે હું કરીએ હોવાથી એટલા
બધાપેસા ભરવાનું મારેનું હું નથી. રખાલીના
મથા પછી દિલે પછુપછુ કરતાં કોઈનીએ
સાચી કહીએ કહીએ રીધી કે મેં પચોળિ-
યાની અંદર કાચળ-બાગળ કહું બીડેલુ હલ
મઈ, પછુ પચોળિયાની બહારની બાલુ એ
નાનાં મોડાંના સંજો માં સહેશે. લખેલો હતો,
તે મેં રોઈને લઈને કાચળ પાછો આપી દીધો!
હું ને મારો ભાઈ એલાં કરીએ છીએ કે એક
કિલિંગ ભાઈ પોરટેજ ખર્ચો સખીએ તેમ
નથી, તેથી અમે પરસ્પરને અળસઅંદર મો-
કલવા આ યુક્તિ મોઢી કાઢી છે આ પાસથી
હિમે વિચાર કર્યા કે ને મોઢી રખાસ પછતિ

મારા દેશના માણસોને બાળી કુચ્ચાક અને
અપીતિ કરવા પ્રેરે તેજની જ એકમે. ત્યારથી
તેણે રખાસ સુપારણાની પોતાની ભણી રી
ખુસેસ કવાડી અને ફટર વિરોધનો સામનો
કરીને પછુ સરતામાં સરતા પોરટેજના દર
નિર્માણ કરાવ્યા, ને અમાકથી જ ખરવાના.
અને તેની સાબિતી દર્શાવતી નાની ડિકિટ
ચોટવાની પછતિ ચોટ. આને જ અનુભવથી
સરતા દરના પોરટેજની પછતિ અને તેની
સંગા રાસ 'ડિકિટ'ના નાનીના આ કથા છે.

જ. ૧૮૪૦ના એ મારામાં એના નાનપણે,
ત્યાર પછી દેરોદેશમાં તેને કપારે કપારે સાખત
થઈ તેની સમગ્રજીવનમાંનીયે આપી છે:

- ૧૮૪૦ જનરલ-ચેઈટ લિસ્ટ (૧);
- ૧૮૪૩ ખરીચ (માર્ચ), અગ્રિન (જુલાઈ).
- છનીયા (ઓક્ટોબર).
- ૧૮૪૫ બાલ-સેઈટ પ્રકૃત (જુલાઈ).
- ૧૮૪૭ યુનાઈટેડ રેટ્સ આજ અમેરિકા

(અંગ્રેજ), મોરિયસ (સપ્ટેમ્બર).

૧૮૪૬ કાન્સ (નવંબર), એલિયથ
(જુલાઈ), બેવેરિયા (નવેમ્બર).

૧૮૫૦ ન્યૂ સાકય વેલ્સ, સ્વેડન, વિરો-
રિયા (નવંબર); રિયરચેઈટ (અપ્રિલ);
આરિયા, આરિયાન હટલી (જુલાઈ); બિ-
રિયા મથાના, સેકસની (જુલાઈ); પીસા,
સ્વેડન હોટરલાઇન (નવેમ્બર); હોનોવર
(ડિસેમ્બર).

૧૮૫૧ સાંનિયા (નવંબર); રંગાઈ,
કેકી, કિનેડા, કેનડા (અપ્રિલ); બાલ
(મે); ન્યૂ અનિયક, ગોવારકોસિયા (સપ્ટે-
મ્બર); હાથાકાપુ, વૃંદાવન (ઓક્ટોબર).
૧૮૫૨ બ્રિટિશ, હોલંડ, વેપક રેટ્સ,
થર્ન નેટિસસ, એલ્ડનબર્ગ (નવંબર);
બાબેટ (અપ્રિલ); મોડેના, પારમા (દેવ);
સિન્ડ (જુલાઈ); લક્સમબર્ગ, રીયલિયન
(સપ્ટેમ્બર). [બાકીના આપતે મહીમે]

વરખી રાખવ પખતની બુલામદની 'મોરક સર-
કા'ની ને બાર ડિકિટો મેં મેળા ત્યાં પાછતી
તે પછી આ બધાપાણી સિદની ડિકિટ મથા
નવેમ્બર એકમાં આપી હતી. એ અમુદમાંની
ના બધાના કિલનની બુલામદ સહેરના વિચ-
વાળી ડિકિટ કમી બાળુ અને એ બધાપાણી
દેશના વિચની ડિકિટ અમુદી બાળુ આપી છે.

ટિકિટસંગ્રહ

એ સંસારવ્યાપી યોગ કેમ કેળવવો તેની તથા બીજી ઉપયોગી માહિતી આપતો વિભાગ

જે વખતે આપણે ટિકિટ-સંગ્રહમાં ઉપયોગી એમાં કેટલાંક સાધનોના વિચાર કર્યો. તે પછી મુખ્ય એ 'આદળાજ' તેની વાત વિસ્તારથી વિચારી હતી. એની ખજાનાં ઉપયોગી સાધનોમાં એક સરતી લાગતી વસ્તુ ખજાનાસ અત્યંતની છે, જે છે ટિકિટોને દેવરવાન દેવરવા માટેના નાનકડો ચીપિયો.

ટિકિટોને સાફ કરવાની હોય. એસિતાય એને ખત્તાં સુધી હાથ ન સ્પર્શવો. તેને પકડવા માટે હમેશાં એક નાજુક ચીપિયો જ વાપરવો. હાજરો કે ઘડિયાળીઓ વાપરે છે તેવા આવીયાઓ નહિ. એથી તેા કમત્રે ટિકિટને નુકસાન પહોંચે. આ નીચેના ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબના ચપ્પરેડવામાં નાના ચીપિયા જાનરમા ગયો છે. અને તે

ન હાથ તેવી ધાતુના થેવાં, નહિતર કાન-એકો આપિયો ખજુ ટિકિટને હાથ માટરો. કોઇને હાથ આમાં ચાંપવાદી હાથ. ખજુ એની ધરવા ન કરશે. જેને ટિકિટની અખંડિતતાની િગત છે તે સગાજી, અનુભવી ને નિષ્ણાત સંચાલકો તેા જાણે છે કે હાથનો થસારો ખજુ ટિકિટને કેહું નુકસાન પહોંચાડે છે. બધા માણસોના હાથ એકસરખા નથી હોતા. થજાનાં અંગિયા બરછુદે બરબચડાં હોય છે. એથી ટિકિટની સપાટીને કે તેની છાપના રંગને, નરી આજે ન દેખાય તેવા ખજુ થસારો પહોંચે જ છે. કોઇ વાર તેના પરચેરેસનની એકાદ કોંગરી ખજુ ખંડિત થઈ જાય છે. વજી, આપણા હાથ તમે તેટલા મુજાબામે રચનક દોય તેાખજુ માં અંતઃ

બેજ તેા હોય જ છે. સુધી ઘરહટ આંગળા-આંબે જેમ થસારો હાથે છે તેમ બેજવાળાં આંગળાંને બેજ ખજુ ટિકિટના રખતી તા-ખપને હજી છે. એટલે, ટિકિટની સ્થાગતીને ખાતર નીચેયા સજાને ખરેલી છે

અને તમને બાજીને નાજાહ લાગશે કે ટિકિટની હેરવહેર થાયેથી કરવા હોવાની ચીપવા વહેર થજુ ઝડપી ને સજામતીથી ધાય છે સર મા થોડો વખત લાગશે. ખજુ કાવટ આવી મથા પછી તે સરખ અને સારા બારો.

આઈન્ટિનાએ તાલેવમાં હ ટિકિટોને એક સમુદ બદાર પાડ્યો છે, જેના કપર ટિકિટ કેળખને છે તેની ચિત્રમાળા આપેલી છે. ટિકિટની બનાવટ કેમ થાય છે તે દર્શાવતી ટિકિટો ડુનિયાના હતિહાસમા આ પહેલી વાર બદાર પડે છે. એમાં પહેલી તખ-ખીચારખની ટિકિટમાં કમલકારને દર્શાવતું આલેખન કરતે દર્શાવ્યો છે બીજી (વાડળા) ટિકિટ પર એ આલેખનને પાલાદ ના બીખા પર ઉતારતો કાઠીયર છે; ત્રીજી (બેજલી) ટિકિટ, મુદકાં બીખા પરથી કાગળ પર કલારેશી ટિકિટની છાપ તથા સતો દર્શાવ્યો છે (બુલો સારી સિય). ચોથી (લીલી) ટિકિટ પર પોરટલઈ-રેષ્ટર ૫૦ ટિકિટોને આજો તાવ તપાસે છે; પાંચમી (લાલ) ટિકિટમાં એક બાજને નવી ટિકિટ થોડેલા કાગળ મળે છે તેનું ચિત્ર છે. અને છઠી (પરીલીલી) ટિકિટ કપર આલેખનને રંગેનની ઝુંસરીમાંથી મુજા કરનાર ત્યાંના તારખજુદાર રવાતવ્યવીર એસ હ સાન માટેનની છબિ છે. એ સાન માટેના અવસાનની સલામતી અપે વર્ષે ૧૮૫૦ માં આઈન્ટિનાએ બેજાવી. તેના માનમાં ઉપરખજુને તા સમુદ કંગારાંત બીજી સાત રમરખજુ ટિકિટ પજુ કાઢી છે

અથેમદિને (ડિસેમ્બરમાં) રિપરજન્ટ-ડ વ્યાનાં વજુ પર્વતિમાં દર્શાવતી ટિકિટ

સંગ્રહીત ઇતિહાસીક ટિકિટો

બદાર પાડવાનું હવે પોટીનાહ પોતાનાં તજ સંસ્થાને માટેનની ટિકિટો કાઢવાનું છે: ટિકિટો માટે ૧૧ વિવિધ કૂંસો દર્શાવતી ટિકિટો; એન્ગ્રોહા માટે ૮૧ વિવિધ કૂંસો દર્શાવતી. ને મેા કાગિયક માટે ૮૮ પ્રાણીઓની. આદર-લેન્ડ વળી એક નવા સમુદ પર પર્વતો કપર-થી કોતરનું પેમાંનું ટોણું ચોતરવાનું છે.

આવતા માગ્યે ખાસમાં રિંદકીમાં પોાન-નાર અખિલ એસિયન રંગનેલસન પ્રક્રેષો બારતના બે આગળપટલા બેલાડીઓ કોળી પિન્ડો અને યુરમાનસિયનું બહુમાન કરવા તેમની છબિવાળી ટિકિટો બદાર પાડવાનું હજી હોવાય છે. મુંબઈનો કોરી પિન્ડો બારતનાં સોથી ઝડપી રોડનાર છે; તેને કોડની ચિત્રવેદખાને વડાવનેા ટિકિટ પર દર્શાવશે; ન્વારે પતિયાળાનો યુરમાનસિય સર્વેતો-મુખી ખેલાડી છે, તેની છબિ અપાશે.

દપાટની ટિકિટની શોધ કેમ થઈ?

એ વિષે આ વાત પ્રથમિત છે. ઉત્કામાં કપાલના દર પકાડી પડેલ વહેલી 'ચેની રોમટ' ને દાખલ કરાનારે શે મેલેન્ડલિયની હાલતની વાત તો આપણે આગે જાળીયા હીઓ. તેને કે વિચાર એક ઉકારી કપરથી મુજાવે હતા. બનેહું એનું કે એ કાઠરીને કપાલીએ આબીને તેના એક કાગળ આપ્યો. તે દાખમાં હજીને તેના તરફ થ્યાન પૂર્વક પડીક જોઈ રહીને કાઠરીએ તેનું પોરટેન (અનુ. આને)

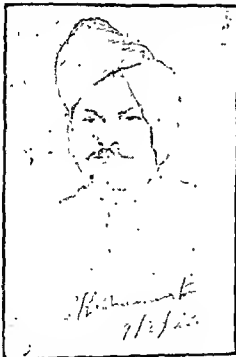
સંખ્યાબંધ અને અવનવી ટિકિટો બદાર પાડવામાં દમાખાં હવખાં સોવિંદ અસરવાળા દેશેર અમેરિકાને પાછળ પાડી રેતા હાથે છે. થોડા સમય પર હોંગરીએ (જાહેર રોતે જેના વિદેષી બૂખમાં છે તે) અમેરિકાના સહવન પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટના રમરખમાં ચાર ટિકિટોને સમુદ બદાર પારેશે તેની છબિ દરેમાં આપી છે. તેમાં તથા મહાયુદ્ધ દરમ્યાન ચાર મિત્ર-સાન્યોએ મુજુ એને કે ચાર રૂપોએ મસાલત-કરશે કહેવાં તે ચાર રૂપોમાં બિચો સાથે રૂઝવેલ્ટની છબિ જાણુએ આપી છે. કપર: દેશા બતાંસ અને તેલ-સનનાં નેનીએ: માદાહ અને હાઈપાકે (અમેરિકા)નાં વિદેશાની ટિકિટો.

પરમીશ વર્ષવહેલો

અંક ૨૫ થી : ૨૫ ૧૯૮૨

પરમીશ વર્ષ પહેલાં પણ 'કુમાર' રહતો પ્રેરક અને જોષક સાગરો આવતું તેની વાતની ઉપા ખ્યાલ આવતી આ માળામાં આ મહીને એક અતિ સાગરવંશના બારતપુત્રની વાત શ્રુત્ય છે. પણ તેની વાત કરતાં અગ ક, પચ્ચીસ વર્ષ પર બહાર પડેલા, ત્રીન્દ વરસના પહેલા અઠાવી અગે એક નવો વિમાન શરૂ કરેલા તેની વાતની આપીએ સુજ્ઞાતના બદ્ધ પુત્રો આપતા શ્રુત ત્રિપે શી આ-સાઓ ધરાવે છે તે ભણવાની બીચી પ્રબન્દે લક પળે તે માટે અમે એવા બાવનાસાની પુરુષોને વિસ્મૃત કરેલી કે તેઓ કઈ પ્રેરક સંદેશ આપે. એવી પ્રથમ મદાવના આપી છતાં સંદેશ એ એકે રન્દ કરેલા. પણ એ એકના ઘણા વિભાગોમાં શિરમોર લેવું તો હલ, શી દરિ-તારાપણુ આચાર્યની પ્રાસાદા ને કોન્ટ્રિબની કલમે લખાએલું બારતના આપું યલ-દીર 'રામમુર્તિ'નું ચરિત્ર-એમણે રવમુખે સજ-બાલેલું તે. એમાંથી મુખ્ય તારવાળી ન આઈ આવતી રાક્ય છે: 'દેશીયુમાં આત્મક પ્રદેશમાં વીરપદ્મ નીચી નમચી નામનું એક નમ્ર છે ત્યાં એક પાલીસ કોન્ટ્રિબલ રહેતો અને ત્રણ ઉકાસા હતા. ફોલા બને સ્વારા રવારવવાળા અને દમ્પાકાગાતા; નાનો લદ્દન માલકામશે અને મરવાની આવશે છવતાર હતા. વળી, દયાના ફાંચથી પીડાતો અને ભણવામાં પણ 'દ' એ વીરપદ્મ પાસેના

પ્રો. રામમુર્તિ: રસેય, રવિવંશ રાજ્ય

૨૮ (ભનુઆરી ૧૯૫૧)

વેતાર સદેશમાં અંગેએની ડાખળી હતી. એ પદ્મજીની કાપલ, દેશી સિવાજીના અખાડા, અગર ન્યાં કંઈ પણ સારી રિસ્ટિંગ પ્રબલ જોવામાં આવતો ત્યાં એ પત્રોની ન્તા. રામાચજી-બદા-બારતની કથાએ સાંભળવાને એને શોખ હતા એમાંના નાપોત્તદમ, હનુમાન, ભીષ્મ, હર્ષમુખ વગેરેને એ પોતાના ગોડિયા એવા સમજતા. પુરાણ બારતનાં બંચ ની શીશવાં એ સરિનેથી એનાં ગાવ ને સારીનું સહમ કસેવર રથાતું અને એને પરિણામે પોતે પણ રથ મારે એવા ન થઈ શકે એવો આતુરતા થતી. આખરે એક કમ્પન ડ્રિંગે એને 'રેમ' સાચો નથી તે પછી તો માત્ર પાંચ ન વરસના પરિવ્રજથી એને આખા બારતવર્ગમાં પોતાના તમાને ધરમણ બતાવી મુકાતે અલોકિત બળ મેળવ્યું એ જાણક તે કું પોતે-રામમુર્તિ. છતાં માત્ર આ માંસલ સારીરમાં પેલા દમિયલ ઉકાસાની નમ પણ જાપી તમને વાથ છે? છતાં એ પણ મારા ન દિવસો હતા!

આ મધ લાવે છે? મેં આમ શી રીતે વિશ્વ મેળવે? કેવળ 'નિશ્વલવળ'થી. માત્ર 'મનોબળ'ની ન મેં મારી બાઈસને સિદ્ધ કરવા પ્રબલ કરેલો; અને પરિણામે આપારે હું બારતમશે રામાચજી ઉ-ખળની વાત આવતાં તમને 'રામમુર્તિ' નામ યાદ આવ્યા વિના નહિ રહે. સ્કીઆનું વાલકલ્પ પણ કેટલું? પોતખમાં નવસારમાં મારા માનના ઝીલ મગવા-અપારે મોંપીછનાં મુલાવ છે તેમ.

મેં કસરત રાઈ કરી ત્યારે બદ્ધ ન માત્રકે લાગત પણ તરત ન મારી મનોદેવતા મને જમાડતી! મારા બાઈસને સિદ્ધ કરવાનું મુળ મરવા છે. પરિણામ ન જમાડતાં હું ધણી વાર રડ્યો છું. આના કરતા મારું સાકં એમ માની મરવાને નિશ્ચય પણ મેં રહેડી! આખરે મેં મક્કમતાથી સંખાલના નિર્બળતા પર તોરિન્ય મેળવ્યો. શીયોપીમે કસરત વધારી. એ વજતો મારો કમ આને હવે: સજારે પહેલાં બીડી હું છ માર્ફલ રોડતો દૂર એક ડાખળીએ ન્તા, ત્યાંના સરકારીએ આમે કુરડી રમતો, ને વળી પાછો છ માર્ફલ રોડતો મેર આપો મારા સિથેરા સાથે કુરડી કરેલો. ત્યાર બાદ લરવા પડેલો. અને પછી ને બહારની કણુ બંચતે મારામાં ઝિજા રહેવાની પળુ તાત ન રહેડી પણ થાક ખાઈ હું જમીને અને સોન થતાં પાછો ૧૪૦૦થી ૩૦૦૦ ફેડ તથા ૫૦૦૦થી ૧૦૦૦૦ ફેડથી એકક કાઢી કુરડી કરી દેમકે કમ રૂંદા કરેલો, આને પરિણામ એ આવ્યો કે મોળ વરસની મગેરે હું એટલો જોશવર જન્મે કે નાજિવેના કાંડે એમની હું ખજો મારતો કે ઉવરવી દમિયલ એમણુ નાજિવે દૂરી પડતાં!

મોળ વરસની મગેરે મારા આત્મક બળનો એ પહેલો પાયા અગ વધો: એક વખતે યદરતા નાજિવેમાં એક મોટી ભેમ બાઈ મળેલી. નીસુત્રીસ ખાજુડી મહેનત કરતાં પણ એને કાઢી શક્યા નહતા. એમાંમાં મગેરે બાજિન ત્યાં મળે નીચળે. એ રોડતે આની અને બિલારી મળે. મેં ત્યાં ન્દ લોકોને જાણ કરી ત્યાં વધી એસનાં મે રજિવાં પકડ્યા, અને એક ન આંધાથી ભેસને હકાતે એવી કાઢી એમણુ મોડીમટાં ખાતી રેડવી નાળી.

હવે ન મારા છવતારી ખરી રાઈઆત હતી. ભવજી પ્રયત્નોથી

જે અપ્રતિમ બળ તે મેળવ્યું, પણ ગારી એ આગાધુવી સક્તિને કંપવિધ રો, એમ ત્યારે મને ધણુ પુષ્ટતા ત્યારે હું કહાસ થતો. છતાં પણ મારું કાવિ કંઈક અપૂર્વ છે એમ મને દૈવ વિશ્વાસ હતો. એવામાં ૧૯૦૫ના થે માસમાં આખા યુરોપમાં લોકપ્રિય થયેલા ગદ્ય યુદ્ધન સંદેહ મદ્રાસ આવ્યો. મેં એને 'એલેક્સ' આપી. પણ ખાનગી તપાસ કરતાં એને ગારી એકલાની ખાતરી થવાથી 'કાળા માણસ સાથે હું હરીફાઈ કરતો નથી' એમ કહી ના પાડી. મને કહેલ હતી કે સંદેહ લેવા લીધેની શરતે છાતરી એને લશ્કરમાંથી મારા ભળી દિગત થશે. પણ એની 'તા'થી મારા મનોરથ પડી કાઢ્યા.

સંદેહની ખાસ વિશેષતા વળન કહાવવાની હતી. હું એના કરતાં બાળ્યુ-નણુમણુ વળન કહાવતો. સંદેહ છતાં પણ ૪૦૦૦ રતલ કહાવતો. હું ૧૦૦૦ રતલ કહાવી શકતો. મેં મારી સરકસની નિદેશીમાં પણ ટપનો કાઢી તે ૧૨૨૦૦ કહાવેલો એ અજબદેર વાત છે. ૧૯૦૪માં દુનિયામાં સૌથી વધારે વળન કેમકરનું હું હતો.

૧૯૦૧થી મારા વ્યાવહારિક જીવનની રાજધાની મદ્રાસ હતી. સરકારમાં હું જીવેના સરકારમાં દાખલ થવાનો હતો. પણ લેવાગામ્ય ટિપ્પે મને રોક્યો. એમની સલાહ અને પ્રેરણાકળથી મેં રવેનન સરકસ જોયું હતું. પછી તે મારી ભદોભલાલી તરીકે ત્યાર પછી અનેક પ્રકારનાં વાતાવરણે મેં વીતાવ્યાં છે. જીવન એમુરેલીયતને બેઠાર છે. મારી મુશ્કેલીઓ પણ મારી શક્તિ સેટથી ન પ્રોત્ત અને કદિદિ તે કામચલાુ હતી. તમને સાંજળતાં પણ પાસ થશે એમ ન સરકાર કહી ગયું હોતે આગળ આવવા હેતી નથી. મને પણ જીવ હેરાન કંપી છે. ભૂતિભૂતિ હું ખેડ કરતો ત્યાંત્યાંના રવાની મુસાવરનામાં મારી ચિરકલ વસ્તીઓ કરવામાં રી, અપ, ડી. ખાતુ બધી ન રાખતું છતાં પણ મારીનકીપ્રિય મુરિકમ પ્રભુ એ ભાગ્યે ન કનડતી; એટલું ન તકિ પણ મારા ભળના વિભવમાં હમિયાં આવેલે સેતી.

શોધી અર્થકર વિષેના તે મારે હિંદુસ્તાન બહાર ન જોવાવમાં પડેલાં. મત્રાકામાં સને ૧૯૧૦માં મને જે વખત રોમલ (જેર) આપવામાં આવેલો. પહેલી વખતે તે હું થવાની ન થયો; એટલે યીજી વખત તે થોડો મરી બધ એટલું જેર મારા પેટમાં નાખેલું આપી મારું ભણતું મુશ્કેલ હતું; છતાં પણ મેં તરતજ લંબેઠા મારી પાંચ દબર દંડ કાઢી નાખેલાં આપી પરરોહમાં તથા મરખીથી ધણુ બંદે જેર તે નીકળી મહું પણ મારે દસ મહિના પધારીરસ રહેતું પડેલું.

કાન્સમાં પણ મારો સિતારો માખરો ન હતો. હાંખીમાં મારા ખેડમાં હાંખી બેસા રાખવા માટે મારે છાતી કપર એક લાંબું પાટિયું મુકવાનું હોય છે. આ પાટિયું મારા હુરોપિયન મેનેજરની કૂટથી એક બદમાશો અરજી કાપી રાખેલું. ખેડમાં એવે હાંખી કે પાટિયા પર ચડીને બેસી. પગ છૂંતે છે તેવા ન પાટિયાની એ કુકડા મારી તથા અને હાંખીને પગ મારી છાતી કપર પાટિયાં; પરિણામે મારી તબુ પાંસળીજી ભાંગી મઠ અને હું બેલાન થયે. ગરેલુ કાન્સના કુશળ દાક્તરોની દેખરેખથી હું બચી નવા મારગે. રથનની 'બુલ કાઉન્ટેસ' એરોસીસીસેસન' તરફથી મારા ભળની પરીક્ષા કરવા માગ્યી થયેલો. એક ભેતરે સદરને એ હું રહિપદ પકડી ભળીમાં દબારી દડ અને ચસકપા નહડ તે પારદબાર પાડેલ મને બેલો, એવી મારી માગ્યી એ લોકો રીકારી સકયા નહિ. એટલે હું ત્યાં ન ગયો.

વહેરામણરમાં હું એક વાર સરકસ લઈ ગયેલો, ત્યારે એક દિવસ આગરો સોથી ભયંકર વાય છૂટો થઈ ગયેલો; મારપાંચ બડમાં તેણે મારી નાખ્યાં. ત્યાં તે હું સન્ધ્યા કરતો હતો ત્યાં તેડું આવ્યું. તત્કાલ મારી પાસે કંઈ દર્મિયાર ન હતું, એટલે એક ભડો

ડેડા કહાણી હું કહાલો. મને જોતાર્યેત નવા થી ભરામાં અભયો. મેં એને પાંચ છ ડેડા એકી કાઢ્યાં. આથી ચીડાને એ સ્વેચ્છા કૃપી કે મેં તરત ન એને બાધમાં પકડી ભળી કપર દબારી દીધો.

આ બધું હું શી રીતે કરી 'શકયો' કેવળ આત્માભળથી ન; નિદયથી ન. સારીરિકભળ કપરાંત હું મારા પ્રયોગમાં એકમત્તાનું ચતુરસંધાન કરે છું. એ વડે શરીરના કોઈ પણ એક ન રથાનમાં-એક ન રથાનમાં મારી સંકલપસક્તિથી મદદાભરત બળતો રોચાર એક નિમિષમાં હું કરે છું, એટલે એ રથળવિશેષમાં અત્ય-અપરમિત બનું છું. મારા વિભવની મારી સલ્કનશક્તિથી સલ્કનશક્તિથી વળુગ તાની ચાવી છે. બાકી માણસનાં કાઠકાં મનુષ્યત હોવા છતાં પણ એ એક હબર પાડેલું એના કપર દબાણ થાય તે એનો આટો થઈ બધ એવું શરીરશક્તિથી માને છે. એટલે કરી ન ૧૦૦૦ રતલનો હાથી કપાડતાર હું-એનાં કાઠકાને કેટલા સીણા આટો છેલ્લાં રપ વરસમાં થયો હોય એની કલપના તમે ન કરી લો.

નિમ્જતા કે નિમ્જતા શું એ સમર્થતિ શીખ્યા નથી. એક ન દેખાતું હું એક વખત પ્રાગમત ગમેલો. મદ્રાસનાં સાહેબે પોતાની ખાનગી મોટર રોકવા કહે હતું. પેંતરો ભગવાની લેવાર થાઈ ત્યાર પહેલાં તે કાંકારે મોટર કાઢી દીધી. આંચકો આવતાં ન મારી પીઠી રથાનજીવ થઈ અને રાખુ ખરડી ત્યાં ન હું બેમાન થઈ પડી ગયો. દાક્તરે મારી પગ કેમકે તે કંપી, પણ મને દરદ અસહ્ય થઈ હવે પરેલુ રાગમુર્તિ મોટર ન રોકાઈ એ માનિ કંઈક ગારે સાધન કર્યું ન હત એટલે પગ કપર પાડોમાંથી હું લંગાતો. લગાડાતો પાછો ખેલના રથાને આવ્યો. લોરો વેસલા હતા ત્યાં તે મને નેહ આપ્યા ન બન્યા. છતાં મનુ મારા આગાધુવી મને ભળથી એ જોકા-કતા સાધી, અને ઉગ મારેલની પ્રવળથી ભળતી રૂપ હોરોપાવરની એ ન મોટર એક બે નહિ પણ તે વખતે મેં રોડી; હા એલુ ફળ કેટલાક આવાદિવા દવાખામાં રહી મારે લેમગરું પડયું બહો. બધી તે મારી બધ પણ રાગમુર્તિ નિમ્જતા ભેગવવાનો નહિ.

સરકસમાં રાગમુર્તિના ખેલો તદ્દન નવા ન હતા. રા હોસ-પાવરની જે મોટરકારને સાગમામી દિશામાં ભરી એ રોડી રાખતા. છાતી કપર ૩૦૦૦થી ૪૦૦૦ રતલનો પથાર મુકાની એના પર ધણુ ધા કરાવતો, ને પછી એક ન આગકાળી તબુખાર મોટીમડાં ખાતે કમિયેને હડરોલી દેતા. બે મડામાં ૪૦ પંકે માજુથી મેસરી થાતી હાની અને પેકે કે સાથેનો કપરથી એ મારાં બેચાલતા. માર મનુષ્ય માણુએને સંકળના છેડા પકડાથી થવાને પડેલે જે બાહુ બેસા રાખતા, ને પછી સંકળને પોતાની હાની પર લીંડી નેરકી હાની કુલાવતા એટલે સાકળના કુકડા થઈ ભતા એમની સામાન્ય હાનીને મેસનો ૪૮ ઊંચ હતો; ત્યારે પાછી હાની ઉપ થય એને કુલાકેની પડ થય થતી. અરવા કંપની બહારની સંકળ એક ન આંચકાથી તે કંપી એ એમને મન રમત વાત હતી. આ તે જોગના ખેલની વાનગી. બાકી એમણે વિવિધ પ્રસંગે ને બળ દેખાડેલું તેની તે અળના ન કરાજ નહિ, તેમજ તેની કિમત નબરે એવા વિના થાય પણ નહિ.

આદતો બળતા રવામી છતાં રાગમુર્તિના મને બળ કરતાં રવા-રમની રોડીપણુને મેમપ રથાન મળતું નેહજો. એ માટે મેમમાં આસનોમાં એને અપાર શ્રદ્ધા હતી. આટલે રોક ને પ્રવળથી ચાલવાની લથા તરવાની પણ એ ખૂબ બહામણુ કરા. વીરેસકુ-કામિક, વામિક, માનસિક-તે સારીરો. પાચો છે, એટલે એ વિના કસર કરતી નકમી છે. દેડમાં મિતાદાગ, સરકસ સાડું જીવન નિમ્જન અંતઃકર-ણ, પાકલેસેરો નિદયમિત મહેનત એ ન જીવના કંઈકની ચાવી છે.

મકાનમાં જૂલ (અનુ ૫. ૧૨ થી માહ) પહેલી રાત હતી અને માત્રી બારી રહેતા પર પડતી હતી. પથારીમાં લગભગ નાનકોતી જ પડેલી હતી. પાસે ટોચ અને લેલી પિરતોલ રાખી હતી અને બારી તરફ માત્રી નજર હતી. મેં જોયું કે આંખે કુદ પીધા પછી ટોચ પર મુકેલા કાચનો ત્રાસ કોઢાએ નીચે પડ્યો અને ફટી ગયો. પાછળથી મેં થયેલા ગામગીરિયાં આંખમાં અને બારીની બહાર ઝડપથી જોઈ ગયાં. માત્રી બારીમાં ઢાંકાગિરતેલી એક આંખે જોઈ જોઈ મેં ટોચનો પ્રકાશ બારી તરફ ફેરવ્યો. માત્રી પિરતોલ ફટી રાખી જ નહિ—દાખમાં સિંધર યથા ગઈ. આગળથી, પાછળથી, બારે દિશાઓમાંથી ભયંકર અટકારા સંભળવામાં આવ્યાં. હું રમથ ફેરવેને લેલો. થયેલ ત્યાં તે ઢાંકાગિરતેલી બારીમાંથી અંદર પ્રવેશ્યો અને—અને અસહ્ય વજરાઈને કારણે બારી આંખ ખુલી ગઈ. હલકા ખૂબ વેગથી ધબકતું હતાં. રમથની અસર ફર કરવા મેં બની જોડી અને બે બાસ ફરું પાછી પીધું. ઝડપ સાથે વિસ્ફોટના યદાગ્રંથનું રમથ કરતોરતો રમથ બોલીને હું ફરી સ્થિત થયો.

સવારે હું બહાર બેઠો જોઈ જોઈ. સરત જગતે રાતે આવેલું કુરુખ આંખમાં, મેં નિશ્ચય કર્યો કે એ મહાન વિષે તપાસ તો કરવી જ. બોનનારિ પતાવતેને હું બધેરે જોઈ જોઈ. પ્રવેશ મિનિટમાં મહાનની નિરંકર પહેાંચી. સાથેની હોડાઓ પહેરણને લગતીને લગતીને આંખો ને અનેક વખત ને બેલા મહાનનું હું ધ્યાનથી નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યો. મોટા બોનની અને અનિનાસની વાત સામી સામી હતી. એક હરવાન બાદલા પર બહાર બેઠો હતો. મુખ્ય દાર પર મોટું બેઠો હતો. ઉપર મોટા કામગીરી બારીની ખુલ્લી હતી, જ્યારે અમુક ભેદ હતો. ઉપર મોટા દાર પર મુખ્ય રંગ હતો થયેલ ન હતો. મેં માથું કે ઉઠાડો હાથ લગાવવાનો દરેક અને ફેરવે અમુક પ્રસંગ બન્યો હતો જોઈ રંગનું કામ અટકી પડ્યું હતો.

હૈંદવગામને પેલા ચુકીને હું હરવાનની પાસે આવી પહોંચ્યો અને પછડું, 'યહાં દિશા પર કમરા દિશ્યા?'

વિશાળ પેટ પ્રસારીને લેલો બેલાએ પ્રથમ પૂર્વેક માંડું જોયું હતી બારી સામે જોયું. ને 'નાહી' હતીને ફરી કાની દશ્યોમાંની તમાકુમાં બૂનો નાખીને જમણા કાચના એકાંકી પસવા માંડ્યો.

લસી-પ્રવાહ (અનુસંધાન ૫. ૧૨ થી સાદ)

આગળ વધે છે. પછુ કેર કેર આવેલી લસી-સંધીઓ રૂપી પોલીસ-બોલીઓ દુરાગતને આગળ ભતાં રોકે છે. આ ક્રિયા કરવાના લસી-સંધીઓ રૂપે છે. તેમાંથી અનેકગની પ્રસવામાં ધોળા કોળે અને લસી-સંધી ઝડપથી વેળા થાય છે અને પાવાળા ન્યાયે ધસી જાય છતાં જોના સંદાર હરે છે ને તેમનાં કાગને નિર્મૂળ બનવે છે. મોટી મોટી લસી-સંધી ખૂબ દરદ કરે છે. આગળના પા પાસે જ્યારે કાળી અને બચકની લસી-સંધીઓ મોટી થઈ જાય છતાં જોના છે એને આપણે 'વેળા ધારી' કહીએ છીએ.

સારીમાં જ્યાં પા પડવા દોષ જ્યારે લસી-સંધી નિરિજ્ઞ કામ કરે છે. માંસપેશીઓની કામગીરી ખરેખર જ સહી નથી જાય જોયું જોયું પડતો જોયું બેલામાં બેલામાં બની જાય છે અને દોષ તેનું દેશ જોયું કરે છે. પા સાથે પ્રવેશોલા રેળાજાણુએ ઝડપથી સંધ્યામાં વધે છે. લસી-સંધી અને ધોળા કોળે ત્યાં રોકી જઈ છતાં જોના સંદાર કરે છે. છતાં જોના અને ધોળા કોળે વચ્ચે અનિર્ધાર અને અન્ય કુદ વાતનું દોષ તે કરવાના નિશ્ચ પ્રકારનાં લસી-

'કોઈ' ને પૂછ્યું.
માત્રા પ્રથમ હવેનાં બેલાએ જે ક્રિયા કરતા સંભળ્યા તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે:

આ મહાન એક મારવાથી રોકનું હતું. તેમણે પોતાની હયાતીમાં એક કામગીરી હતું; પછુ જ્યારે રંગ લગાવવાનો સમય આવ્યો ત્યારે રોકા એકાંકી ગરી ગયા. રોકનો મોટો પુત્ર બન્યાથી દંતો અને એક વેરવામાં ફેલાયેલા દંતો. નાનામાં બુદ્ધિન પ્રમાણ જરા જોયું હતું. મહાન ને વિચારમાં હતું તે ને વિચારમાં અટકી ગયું અને સંધિ વિભાજિત થઈ ગઈ. આ મહાન પર તરસાર થાકી. મોટો પુત્ર એને પોતાની વેરવાને માટે કરવા માગતો હતો, જોના આવા સરસ મહાનને ઠોડાકા કમળો ન હતા. જોના પાસે પુષ્કળ સંધિ અને સાધનો હતાં. પ્રશ્ન મોટું થયું. પાંચેક વર્ષથી કેસ ચાલે છે. નિર્ણય હતો આવી નથી અને નિષ્કળા ભવિષ્યમાં આવશે પણ નહિ કરણે જોના પછીથી કરવતો આપીઆપીને કેસ આવતું જરૂર બનીથી રીધો છે. જ્યારે જોના મહાનની પાંચેક ન્યાયાલય દ્વારા રચીત થાય નહિ ત્યાંથી જોના મહાનની રાખી રાખી નહિ. વજ રોકાએ તૈયાર કરી અટકી એક દુકાન બેલાગાને બેલા ગમી હતી પછુ કેસ મોટામાં જતાં તેણે પછુ એ દુકાન ખાલી કરી નાખી. આને તે તેની રચીતમાં તેનું વળેલું, પૂજાના વચ્ચે દાખ અમિતું પતરાનું પારિયું જ રહ્યું છે. કાચકાની રંગ સારકાર આ મહાન જ્યારે કરી રાકતી નથી, જોનાના ઉપદ્રવ વિષેની જાણ લાતે વિનવાવાદાર હતી.

બેલાએ નગરકાર કરીને જ્યારે હું પાછો વળ્યો ત્યારે મેં જોના પાસે પાસે આવું હતું—એકે તે મહાનમાં 'સંધર' રવાન પર અને બીજું આ બે બાજુઓની મૂર્ખાઈ પર.

દેર પહોંચતાં જ મેં બહાર ફરી પી અને કસાદથી મોટામાળને કહ્યું. 'પેલા મહાનને બધો જ ભેર લેલી લાગ્યો હું'

'હા, હું પછુ આને ખરી વાત લખી લાભ્યો છું મેં માગ તો બે લાભ્યોના મહાનને કારણે નિર્મળ પડ્યું છે. ને બધા ખતની વાતો સાવ જોડી છે' પુરતકમાંથી માંડું જોયું ક્યાં વચ્ચે જ વરચેલાથી તેમણે જવાબ આપ્યો.

અને હું બેલાજો બોલો જ રહી ગયો. કંદકાકા કે. જલકી

લેલો થાને 'પરવા માટે ત્યાં આવી પહોંચે છે ને માંસપેશીઓની તરેલી પાસે ઉપર પથારી નય છે અને પથવા માટે છે. આને આપણે ધાના 'એકર' આપતા કહીએ છીએ.

રોકાને પેલાજોમાં પછુ કમરાજોના ઉપરાંત આ લસી-પ્રવાહ રોકા દોષ છે. તેનું નામ મોટીએ રોકાજોના કમરાજો. એનિનનકરિસ અને બીજી રોકામાં આ પ્રવાહીમાં વધારે થાય છે. આથી રોકાને અન્ય ઉપર બેલાજો થવાથી સમજ થાય છે. બેલાજો, બેલાજો, લાખુ વધારાથી સ્વલ્પ થાય છે આ વખતે ઉપવાર તરીકે રોકાના ભાગમાં રોકામાં સોલ નાખી લસી-પ્રવાહ બહાર કાઢવામાં આવે છે.

આમ, લસી-પ્રવાહ મેં પોપણ આપવાનું હવે કરવા ઉપરાંત અંજલ રાજુનું અંતિ મહત્વનું કાર્ય કરે છે. લસી-પ્રવાહીમાંથી પેલા મહાન પેલાજો અને રોકા કોળે સદા ખટે ખટે ભગત રોકી રોકી ને રોકાજોના માંડું રોકાજોના મહાનમાં રોકાજોના રોકા કરે છે. રોકાજોના માંડું રોકાજો ને અન્યપણ રોકાજોના પાસે છે!

OUR FRIENDS ABROAD

[અગત્યસંપક સાધતો પત્રમિત્ર-વિભાગ]

નિયમો

આ વિભાગ માટેના નિયમો દર વર્ષની 'માર્ચ' આ વર્ષે પણ નવા વાચકોની અનુરૂપતા

માટે આદર્શ ફરીથી પ્રકટ કરીએ છીએ. એનું પાલન નહિ થએલા પત્રો રદ અથવારો અને તે વિશે કશો પત્રવ્યવહાર કરવામાં નહિ આવે.

(૧) પોતાનું નામ પ્રકટ કરાવવા કમ્પન્નારે પોતાના જન્મસ્થાનમાં ને અંગ્રેજીમાં (પહેલો એ. બી. સી. ડી. માં ન) પોતાનું સંપૂર્ણ નામ, પોતાના ઘરનું (સાળા અગર ડુકાનનું નહિ) પૂર્વ સરનામું, ઘર અને સ્ટ્રીટ જણાવવા; (૨) પોતે ક્યાં સુધી ભણેલા છે અથવા ભણે છે તે જણાવવું; (૩) અંગ્રેજી છઠ્ઠા કે સેપ્તીમીયલમાં કે કોઈ સુક્રાન્તિનાં જ નામો પ્રકટ કરે, કારણ કે પરદેશમાં પત્રવ્યવહાર કરવા એ પ્રાથમીક બોધ અંગ્રેજી જોઈતું જ્ઞાન હોવું આવશ્યક છે; [આ માહિતી નીચે પોતાના વાલી અથવા શાળાશિક્ષકની સહી કરાવવી.] (૪) આ વિભાગમાં પ્રકટ કરવા માટેના પરદેશી પત્રમિત્રોના પત્રો ખાસ નવી માહિતી કે દરિયાવળા હોય તે જ (અને ત્યાં સુધી દૂર) પસંદ કરીને જોડાવવા; સાથે ફોટા કે ચિત્ર દરો તો તે આવકારપાત્ર થશે; (૫) તેનો જીવનસાથી અનુવાદ પણ સાથે કરી મોકલવો જરૂરી છે; એમાં ઘટતા સુધારા અને કરી લઈએ, (એ બધી શાગમો ન સ્વીકારાયે પાણી મેળવવા માટે પરંતુ પાર્ટનર પણ સાથે જોઈતું. કોમની શાગમો હોય તો વળી વળતર લખવું કરવા સાથેનું પોસ્ટલ ટિકિટ લેવું.) (૬) પોસ્ટલ બીડવા વિના આ વિભાગને લોકની પરંપૂર્ણ પણ પૂરજાનો ઉપર આપવામાં નહિ આવે. (૮) કેટલાકે અમારી પાસેથી પોતાને મનજાણતા દેશોના પત્રમિત્રોની વાદી મંગાવે છે; પરંતુ અમારી પાસે તેની કોઈ કાવચી વાદી રહેતી નથી. અમારી પાસે જે કાઈ આવે છે તે અમે 'કુપાર'માં પ્રકટ કરી દઈએ છીએ. માટે સૌએ પોતાપોતાની પસંદગીમાં સરનામાં 'કુપાર'ના અંકોમાંથી સૌથી લેવા; અમારી સાથે નાહક પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. (૯) પરદેશી પત્રમિત્રો સાથે પત્રવ્યવહાર કરનારાઓએ, પોતે આ દેશના સંસ્કાર, આચર્ય અને પ્રવિણતાં પ્રતિનિધિ છે એ ખ્યાલમાં રાખીને જેના ઓરવનસુક પત્રવ્યવહાર કરવો જોઈએ.

[શ્રી સુરેન્દ્ર મોખિયાના અંગ્રેજિયાન પ્રવોમાંથી મોકલનાર દરમુખસાથે યોગદાયા; ૧૮ મેંજન નિમાસ, વિનાસ પાક મુંબાઈ ૧૮૬]

અહીં પર બોટસેવા આપવાની પદ્ધતિ જરા વિચિત્ર છે ત્યાં રહેવા જતી વખતે છે કે બાર માસનો કળાલો (ફ્રાન્ટ્રેસ્ટ) કરવો પડે, ને એટલે જ સમય રહેવાય. પધારે રહેવું હોય, ને મહાન માસિક સંગત હોય તો ફરીથી બીજે કળાલો ધર શકે એ પદ્ધતિ સાથેના અમરોના પ્રથેમ ને પરિણામો રસપ્રદ છે. અમારી ઉપર રહેતા અંગ્રેજિયાન બાલકના ઠાકરા વગેરેની અંગને બહુ ભેલેલ હતા, ને અમે પણ વારવાર મિનાં ને મોકલેસેને દિલ્લી ખાણું આપીએ તેની રસોડીની વાચ એ બાલકને ને અમી. ને તેની ચામચ ચર્ચા કરી તેથી ને. તો કોટ્રેટ લેવાવવાનું અમે યોગ્ય ન ધાર્યું, ને એ કોટ્રેટ (Trellor) પરીતી એ બિનામીની મુજબ થયા.

ફ્રેસ મોટેલે તમામ આધુનિક સગવડોવાળું લાકડાનું ઘર. મોટર બસ જેવું તે રેલવેના ફરેટ ક્લાસના ટપ્પા જેવું અપનું ડેટ લાગે. નીચે પેડાં પણ હોય, તેથી ત્યાં સર્વ જનું હોય ત્યાં મોટરથી બેસી વર્ષ જઈ શકાય. નહિતર પેડાં કાઢી નાખી રહેવાય એવા નાનાં મોટાં નિમિત્ત નવાનાં બર્થરૂમનાં મોટરો હોય છે, ને કિમત ૨૦૦૦ ટોલરથી ૪૦૦ ટોલર સુધીની હોય છે. પણ પરદેશીઓ ને વિલાઈની આવાં ફ્રેસોમાં રહે છે; ને ત્યારે જવાનું સાથ ત્યારે રેખી નાખે છે.

માર્ક ફ્રેસ ૨૮૪૮ ફૂટ છે. અટકતા નાના રથગામાં આડ બીજી બીની બાતીઓ, એકમેક રથ, બરેલી પેડી (રીડી) રહેને બદલે) કોડાં કળાડ, પુરેતોનાં થોડા. પલગ-સોફા, ૩૫ અથવા રાખવાની બફો, અરીસા, વાસણ થોવાનું ટબ, (એને બર્ડી સિંક Sink કહે છે) પાણી ને નળ, વાસણ રાખવાનો થોડો, તેના પર ઢાંચુ તરીકે આપી જઈ ફે. (દિંગલ બોલન-ટોબ-એમ પુષ્કળ સાગાન છે ને સુવ્યવસ્થિત છે)

ફ્રેસનું ટબ મોટેલે અમેરિકાન સાબુની ઓઈલકોટરીટ પ્રકારનું, વરસાદ, વાવોડોડા કે બરફ સામે રક્ષક ઝીલવા માટે બની ને હર્નયુસ્ટેડ હીવાશો હોય, ને ઉપર રંગ લગાડેલો હોયત બહાર અમે તેટલું તોફાન, બરફ, ઝગમો, વરસાદ હોય પણ બંદર તદ્દન સહી-સહાવત હોય છે. આ મવાંવાર પર બદલાવા ને રોખવાની મુશ્કેલી-

માંથી અથવા મેં સુવિનસિદીની પાસેની જ અમીના ઉપર ડેટર ખરીદી છે. અમીનનું માસિક સાલું ૨૦ ટોલર; ઉપરાંત એસ, બીજી લીસા વગેરે મળીને તોફાન ટોલર બીજા આવે, આ એક નવો પ્રયોગ છે, ને કંઈ કંઈ તો પ્રયોગ તરીકે પણ તેનું મૂલ્ય ધણું છે.

મુંબાઈની YWBA દેવિયોની ડીકેટર, ૬૫ નાંક હરીને ફેરે અને સિન બાઈ હિંદમાં ત્રણ માસના પ્રવાસ અર્થે આવે છે. (ન) ૧૧મી નેવેમ્બર આવી થઈ, તે દાલ દિલ્લી આશા વગેરે રથોની મુલાકાત લે છે.) તેને દિલ્લીમાં છવનમાં બહુ રક્ષ છે ને દિલ્લિ રિવેની પરદેશ વિશેષી સમાચારોના લાભમાં કાદવા તોમળ ને દિલ્લિ છવનને આરવાર વિશેષી અભિલાષા હોતોપવા આ પ્રવાસ યોગ્ય છે.

એ તેમને જમવા આમંત્રણ, ને દિલ્લિ રિવે વાતો કરી. તેને સમ-બંધુ કે ત્યાં મોઝવાદ, મેદમાવ, ગરીબાઈ, ગિરસરતા, જિજ્ઞાસી છે, હુંડાઓ, અંકુશ વગેરે ધણા અવજોગો જોઈ શકે, 'પણ તે બધાનું ધ્યાન મુલ્યાંકન તેમની ફાઈનિક પરિચિત્ત પરથી જ નહિ કરતાં, એ સીમાં બ્યવસ્થિત અને આમાનુષી ગિરિશ રોપણની પ-સાદ બુધિમા નજરમાં રાખીને કરે. નહિતર તમાને પ્રભુ પ્રયે તિરસ્કાર ન થશે. તેને આંધીછ ને જવાદરલાલ પ્રયે માન છે, દિલ્લીની કળા ને બૂતલાવ પ્રયે પણ માન છે, એમ જણાવવી ફેરે જનું વિષે તેને માન છે. તે એક અંકે અને પત્રોથી, પણ નોકરે 'મેન્-ક' હોલન, તેની સાલુએ, કુટુંબની આખર ન સાચવના બદલ કપો આખર, ને પરિણામે તેણે હુસાઉકા લીધા.

આપણા દેશનાં પ્રગતિવાદી બંગાળે વિશ્વના એનાં બંગાળે સદકારની નજર છે; નહિતર પ્રવાસાતનું જે પ્રયત્ન મોટું રકત થાય તે સૌથી જલ્દી પ્રત્યેને બર્ધકર અંપદારમાં પ્રકેલી દે તો નવાઈનહીં.

પરદેશનાં પત્રમિત્રો

(1) Nandlal G. Tanna, P. O Box 179, Kisumu (Kenya Colony), Br. E. Africa. (Mar-24 years, Stamp, Photos, Coins Etc.); (2) Vinodray V. Badiani.

P. O. 179, Kisumu, (Kenya Colony), Br. E. Africa-
 (Boy-16, Art, Music, Philosophy, Games); (3) Babu-
 Lal V. Kuria, P. O. Box 40, Kisumu (Kenya Colony),
 Br. E. Africa (Boy-15, Music, View-Cards, F. D.
 Covers); (4) Dinker K. Joshi, P. O. Box 936, Kampala
 (Uganda), (Boy-18 years, Stamps, Match-labels, Post
 Cards); (5) Abdul Hallem Abdul Khaliq, C/o Aden
 Treasury, Aden. (Boy-22, Stamps, Photography,
 Reading); (6) I. J. Shrimanker, 18/45 Esplanade Road,
 Aden. (Boy-19, Coins, Photography, Stamps); (7) A.
 Habeeb A. Khaliq, Section 'F', St. No. 12, Camp
 Aden. (Boy-13, Stamps, Photography); (8) Hamed
 M. Shamsuddin, The Secretariat, Aden (Man-25,
 Magazines, Autographs, Correspondence); (9) Adol-
 phus Nzenwu, St. Pauls School, Osu, Anqara
 P.O., C/o R. C. M. Umueziike, Via Okiwu, N. B. W. A.
 Nigeria (Br. W. Africa); (10) Akira Isii, Hamanohiti,

Ikasimati, Oita City, Oita Pref. (Japan), (દરેકને: શ્રી
 ત્રિપાર્શ્વદેવ શ્રી, ૭૧૧/૩ સાર્વજનિક, અમદાવાદ-૨.) (11)
 Nicky Laives, C/o. State School, Bunbury, West
 Australia-12, Stamps. (દરેકને: શ્રી દસરુખ મોદી, મુંબઈ)

હિંદી પત્રમિત્રો

(1) Mansukhlal Harilal Vora, C/o Gulabshanker
 Somji, Near New Mint, Bhuj (Kutch)-22, Litera-
 ture, Politics, Reading, Philosophy; (2) Shah Gunvant-
 kumar E., Patwa Pole, Kadi (N. G.)-18, Stamps,
 Reading, Cooking, Tree-leaves; (3) Bhawar Rajni-
 kant Swaroopchand, Pir St., Navsari-17, Postal-
 covers, Photos, Coins; (4) Harold C. Christie,
 Christian Hill, Raikhad, Ahmedabad-1-20, Bio-
 logy, Stamps; (5) Kelvin C. Master, 2102, Christi-
 an Hill, Raikhad, Ahmedabad-1-21, Stamps, Insects,
 Politics (6) Shashikant J. Vakil, Near Jain Temple,
 Juna Bazaar, Amreli (Saur)-18, Stamps. (ખાંડ)

(સરદાર અનુરોધાન પાઠળના પાન ૮ થી શરૂ)

શ્રી: અને ખાંડાની ધારે ચાલતાં શીખ્યા ડીએ...
 પુરુષ: શુંકામાંથી સડ થઈ પુરુષ બન્યા ડીએ...
 શ્રી: માટીમાંથી ચાલતી થઈ ગઈ બન્યા ડીએ...
 પુરુષ: એ બધા એવા પ્રતાપ.
 શ્રી: અને શુંકરોમાં એ બાંધીરને સરદાર બનાવનાર પેલા
 મહાપ્રતાપી સત્યવીર સંતાન પ્રતાપ!

[દંડગીત]

એક અવાજ: એજે આંખમાંથી દરી આંસુ ચાલ્યું નથી.
 બીજો અવાજ: આંસુ આંખમાંથી તો બની તજખા ઝાલ્યું છે.
 પહેલો અવાજ: કાળો બાંધો સો એ વિતા કેમ બનાવો
 બીજો અવાજ: અને પારેશીએને પટેલો પંને કેમ પ્રભાવો
 પહેલો: એજે આંખમાંથી દરી આંસુ ચાલ્યું નથી; એજે ગોળિયા
 એથી વધારે ભાલ દરી કચાલ્યાં નથી. એજે આંખમાંથી દરી આંસુ
 ચાલ્યું નથી.

બીજો: પણ આંખમાંથી તજખા ઝાલ્યું છે.
 પહેલો: એ તજખે કેં દાખ્યા છે.
 બીજો: કેં ચંપાયા છે, કેં ડાખ્યા છે, કેંમાં દાડ બાળ્યાં છે.
 પહેલો: ફેંક તેા લેખા ને ક્રેલા સજ્યા છે.
 બીજો: અને સારતનત આખી બડો બજી છે.
 પહેલો: એની આંખમાંથી ઝરતો દનો તેા માત્ર વાનો તજખો.
 બીજો: પણ દેવામાં તેા આમને અમરો દનો.
 પહેલો: ના, બીએને ન્યામાંબુખી દનો.
 બીજો: દેસના દુઃખે વહોપતો એ જાડખને સાવા દનો.
 પહેલો: અને એના તજખા આંખેથી ઝરતા.
 બીજો: એના અંધારા ડંધેથી વરસતા.
 પહેલો: એ તજખાની ચીનઅરીએ પ્રેર્વા ને પ્રભંધા.
 બીજો: અને એ માટીના અંધારાને ડાખા ને દાડખા.
 પહેલો: અને વદળ એ અંધારા દેશભરમાં પવસાધ્યા પડ્યા છે.
 બીજો: ભારસાં ભયો કે ભારેશી, શસ્ત્ર ભયો કે અમદાવાદ,
 ભારી ભયો કે કાલપા, એ અંધારાની આંખ દણ આંધ વ
 દાડખા સમર્થ છે. [દંડગીત]

કાન્તિ: માટે તમા કાન્તિ, તું કાન્તિ પુ. સંદારક પળ પુ; આ
 પધક પળ પુ. કચેડક પળ પુ, ને કચારક પળ પુ. મો ત્યાં નહ
 મો તેં ભાળી શક એની કચેડક તું નથી ભળેલિતને નહાતું પુ
 બર, પણ ત્યાં સકલ માનવું દેશન કરવી સંદારક તરી નિષ્કામ-
 નિષ્કર્મને નિર્દેશ તારી, બીર કાપરને સંવધા રાશી, પણ
 પુનરુત્થનની સંછળની છાતી અડી તું એવી થાની લીધજી તારક
 એથી શકું પુ, પણ બને ત્યાં મુખી સારેયામાં શરૂ પુ; તું હવે થાથી.

બધા: હયા થાથી!

કાન્તિ: કાન્તિ સડા થવની બસી. તું થાથી.

બધા: હયા થાથી!

કાન્તિ: અરને તોડવા થાથી, નુભાશરને મોડવા થાથી,
 વીરને ડેંગળવા થાથી; તું થાથી.

બધા: હયા થાથી!

કાન્તિ: વ્રુષધુમતી તું માલની ના તું કુમરને ઘાટી થાથી,
 શિખરો વંધારી થાથી, સાચરો કાળાની થાથી, વીરવને રાગારી
 થાથી. તું થાથી.

બધા: હયા થાથી!

કાન્તિ: શોઈ તીર વલખને સોધવા થાથી; સોશિનસરને તીરે
 ને સ્ત્રીમંથને તીરે, સ્ત્રીરોની વરે ને સતદેહીને પારે, શેઠ સરસરને
 સોધવા થાથી.

બધા: ભાગને સાથે લે ને, આથી.

કાન્તિ: તીર દોષ તે સાથે થાશે, કાપર પાળ રહેને; શર
 દોષ તે સુખપાળ હઈ કાન્તિવત્તને રહેને.

[સંગીત]

એક: આરક દમારક દેશ દય—

બીજો: દિન કસા દિશવ ચાલેમે;

એક: કચા મુજી કે કારન—

બીજો: દમ કુલ ન કુલ રે ભલેમે.

પંદરો અવાજ: કેરો અંધાર દેહને છાં મિત્ર સંભવ છે ને

(અ. પુસ્તકી ૧૦૫૧) ૩૭

પગ મળ્યા છે; હેયારમાં તમત્તા છે ને બાવડમાં તાકાત છે; પર-
કમળી પાંખે ચીવન અમમાની છે.

બધા : હંમ કહમ કહાયે ના!

અવાજ : આગલ સત્યનો છે ને કામના સર્વના કલ્યાણની છે;
સત્યનીની રાહબરી છે ને રૂઝ હાથપેતમાં છે.

બધા : હંમ કહમ કહાયે ના!

અવાજ : બારતાના બાગ્ય-પડકારનો વંચ નહયો છે; અવસર
આણીનો છે ને ફેસો આખરનો છે.

બધા : હંમ કહમ કહાયે ના!

અવાજ : હરિનો મારગ રહાયો છે ને લાજ નરવર વરને હાથ
છે, પ્રેમના તંતમાં મ્હાલતો સંત સચાલક છે.

બધા : હંમ કહમ કહાયે ના! ખુશી કે ગીત માયે ના!

અવાજ : સાહસના સામર્થમાં જીવાનીને જીવાળ મરબો છે, પુરુષ-
શક્તિ પિતાગઢ પ્રેરણાદાતા છે ને મોખરે વિજયપંથી નીર સરદાર છે.

[સંગીત]

શાન્તિ : હું કાન્તિ! સૌને સાથમાં લઈને ચાલી, એક બાથમાં
લઈને ચાલી!

થેરા અવાજ : કાન્તિ! કાન્તિ! એમ કેમ ચામી?

કાન્તિ : હું કાન્તિ પણ છું ને શાન્તિ પણ છું. શાન્તિ છે માઠું
બીલું સ્વપ્ન.

બધા : સહનિર્વ્ય કરવાવડે.

કાન્તિ : બારત એક છે, આપણે એક છીએ. એક લોક છીએ,
એક પ્રજા છીએ.

બધા : સહનિર્વ્ય કરવાવડે.

કાન્તિ : આપણા સુખદુઃખ એક છે; આપણી રૂઝ એક છે,
આપણો નિશ્ચય એક છે. આપણા એક આપણે ભૂલ્યા નહીએ.

બધા : સહનિર્વ્ય કરવાવડે.

કાન્તિ : કાળથી સાવચેત રહેને, કાળ કાળ એમાં પડખા બદ-
લેલો રહેશે. બજાવણો ને બોલાવણો; શાન્તિ કપાત કરશે. પણ પ્રજા
એક હશે તેો તે નિર્બંધ છે.

બધા : સહનિર્વ્ય કરવાવડે.

કાન્તિ : જીજ્ઞાસુ છું ને મુક્તિ તૂટી છે; અંધાર એકાગ્રચે
છે ને પ્રવાત ભણુ છે; પણ જેણે સુખના સખાજી હથ એ સુખની
ચાકીશ માયો છે. એ સુખાનીના સુખન પ્યાનમાં રાખાને.

બધા : સહનિર્વ્ય કરવાવડે.

કાન્તિ : કાળજી કેરે એવા એ શબ્દો હતા : મૃત્યુ એ હાર નથી,
ગરજ એ હવા છે. એ પેલ છે, મોઝા છે, બહારી થવાનો અવસર છે.

થેરા અવાજ : (ધીમેથી) તે દિવસે એ પુરુષશક્તિ હરિતા-
પુરમાંથી માયા કોલી રાજમાર પ્રતિ પ્રવાણ કર્યું, ત્યારે એને પડને
જોડેલા અણનમ અવધૂતની આંખમાંથી એક આંસુ પણ સર્યું ન હતું.

આંખો અવસરને બેળે ઓતરમાં કેવા સગાવી લીધા હતા!

[સંગીત]

બરકત : આપણે એક છીએ.

થેરા અવાજ : એવું માનીએ છીએ.

રસિક : એની કસોટી શી?

અવાજ : તમારા આત્માને પૂછો. સાચી કસોટી એ.

બરકત : અમે એક છીએ.

અવાજ : હશે; પણ એમાં લખા રૂપ પૂરવાની ભર છે.

બરકત : અમે આવેલી મુક્તિને મોડાવા નહિ દઈએ.

રસિક : અમે સાથેથી શક્તિને એકસરવા નહિ રજીએ...

બરકત : અમે બધા પડખીએ પાકનારને પગને ચાલીશું.

અવાજ : તેો તાકાત કેળવે. માલો નહિ, પણ કામ કરે. તાકાત
એવી કેળવે કે દુરગમ બીજો ન થાય : કામ એવું કરે કે બધેબધે
મમરાય. તેો બારતનું બાવિ કમળવલ છે.

રસિક : અમે પડખી મમરાજ ઝીરી-સાઈશું; ચાલી કૃત્ય આપણ
ચલાવીશું.

અવાજ : એમાં મુરકેલીથી કસોટી નહિ; મેલ આવે તેમ મુરકેલી
નહિ; અંતરકંઠને એકવલને ને આત્મશક્તિ આવિયલ રાખાને.
તેો બારતનું બાવિ કમળવલ છે.

બરકત : પણ મયા એવા તેો નહિ થવાય; મયા પાછા નહિ આવે.

અવાજ : બને; ન પણ બને. રામ મયા, કૃષ્ણ મયા; મંદાગીર
ને ભુજ મયા. એવા પણ પાછા નથી આવ્યા. છતાં બારતનું મારવિ
કમળવલ રજી; બારતનું બાવિ કમળવલ છે.

તું થા. તારા ન પગ પર ઝીએ રહે, તારું કંઠન બળવી રહે.
અરીમ ભલકાળ પડયો છે, એમાંથી તાકાત મેળવ; વિરાઠ બાવિ
પડયું છે, એમાંથી શક્તિ સારવ. તું થા, એટલે સૌ શી થશે; તું
સોનો થા, એટલે સૌ તારા થશે. શક્તિ એવી સમ્બલ કે એકરવા
અંધકાર એમાંથી બધ; તાકાત એવી જમાન કે પરાયાં વાલન વને
આવડે નહિ; આત્મશક્તિ એવી પ્રમદાન કે સૌ એમાં સાતા પામે.
બારતનું બાવિ કમળવલ છે.

[સંગીત]

એક અવાજ : અસૌકિક શક્તિઓના સંચારક ભવવાનાં અમે
પામર નથી. દારા ન સંદેશથી પ્રેરાઈ અમે દેવ્ય પરદર્શુ છે. તારી
ન શક્તિઓ ઝીરી અમે બધા છીએ આત્માવાન

બીજે અવાજ : ને છીએ શક્તાવાન! પોકપના અપેક્ષક, બધા
માઠક, એકવલ તાઠક.

પહેલા અવાજ : અમે સુરે શા તેજપ્રવર્તક છીએ...

બંને સાથે : કારણ અમે સંગઠિત શક્તિના એક પ્રજનન છીએ.
બીજે : અમે અન્દ્રે શા દાનત ને સોગય છીએ...

બંને સાથે : કારણ અમે સેપથી સોદતા એક પ્રજનન છીએ.
પહેલા : અમે સામગ્ર શા સમર્થ છીએ...

બંને સાથે : કારણ અમે તેની નેમ બિન્દુબિન્દુથી વિરાટ બનેતા
એક પ્રજનન છીએ.

બીજે : અમે તત્ત્વ રૂપ છીએ, સત્ત્વ રૂપ છીએ...

બંને સાથે : કારણ અમે પ્રજનપતિની પ્રજા છીએ
પહેલા : એટલે અમે રાજન્ય એવા દેવ-દિક્ષાતના દેશ-
દેવ વજનને પ્રાપ્ત કરીએ છીએ કે...

બીજે : હમે પૂરવીપટે અવતર્યા હતા—સુરાન્યને અવતારવા,
બંને સાથે : અંતરીક્ષે વરો હવે—સુશારતને રક્ષા.

[સંગીત]

[આલ ઇન્ડિયા રેડિયોના સૌજન્યથી]

આધુનિકતા

સંસ્કારને

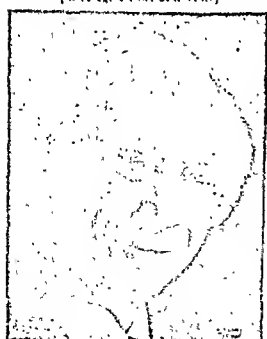
આંધીછને ઘોળે ઝીલાયકી ન
આશારી ફરી મઠા યોધસાળી
અંધા, તેને નિંદ ફરી ધરા પે
વિતાલી તે તપિયાં લોહ દેખાં - અમીક દર્શ

અર્ટીન્ડ રજોઃ સાહિત્યના નોબેલ કિર્તીમળના ૧૬૫૦ના વિજેતા

અંધા વરસની આખરે ભદેર મચેલાં નોબેલ પારિવારિકોમાં સાહિત્ય ગરદન નોબેલ દીનારો જે વરસનાં સામગ્રી ભદેર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાં ઇ. ૧૯૧૪નું કલામ અમરિકન નવલકથાકાર વિવિયમ ડીકનેરને અને ૧૯૫૦નું દરજ્જાના છત વર્ષના કમરાય અને બાળીતા કિસ્કે તથા અમ્બ્રીજી અર્ટીન્ડ રજોને મળ્યું છે. અલ્બાના જન્મતા તરખિતકોગા યોખસની દોજામાં ગણાતા અર્થે રજોએ વિવિધ વિષયો પર અનેક મંથો લખ્યા છે, જેમાંના ૪૦ તેા સામાજિક અને સાહસીય વિષયો કમરાય છે. જે તથા તરખિતકોગા મિત્રા મથેના પાનનની યુનિવર્સિટી ઇંગ્લેન્ડ ન પદાયતાર પાન સામાન્ય હીકરી અંગેલ બાળનાર કુમાર કિશોરનકળને એની વિચારસાધનોના પરિચય કરવા મઠે 'સેન્સેવેરઃ યોવ દેખાનેસ' પામનું યેનું પુસ્તક પાંચવાની બલામળ ફરી કાચા.

અર્ટીન્ડ, આર્થર, વિવિધમ રજોક્ષો જન્મ, દરજ્જામાં અન્ધાકવ પારો ફ્રેઝોક મુખે ઈ. ૧૮૭૨ના પે માસની ૧૮મી તારીખે વાહાકરન્ડ એન્ગ્લેન્ડની નામના કમરાયના બીન પુત્ર તરીકે મેલા હતા. ત્રણ વરસની કમરાય માતાપિતા મરણ પામતા અનાથ બનેલા જે બાળકારીતા કમરાયે, નિર્ણયે અંધા વિના પેર અસિદ્ધિના સાંનિધ્યમાં કેમળની પામો,

[નિર્ધે: અર્ટીન્ડ રજોઃ ઇંગ્લેન્ડ ૧૯૧૪]

એને પરિણામે યેમનું બાલક પામનું કવન અફઝુ પીયુ. અમિતનો તેમને નાનપણ પી અમિત દત્તો. ૧૧ વર્ષની વયે તેમણે યુકેલીકની અમિતનો અભ્યાસ કર્યો. ૧૪નું યુકેલીક સામાયલી અમિત વિચારનોતો વિના પુરાને ખેડો મિલે રસીકાર બની પછી અમિત ગ્રામ્યતાદોષાઓ તેના વિચાર થવા હતા. આ નિરાશા તેમના ટપામાં નિર્મલામર નીવતી ને તેને જ પરિણામે તેમણે તરખિતકોગા અન્ધાકવ રજોને પ્રેરણાદતા. ઈ. ૧૮૯૨માં ૧૮વર્ષની વયે તે કેમરાયની ફ્રિન્ડી મિત્રામાં કામર થવા. ત્યાં પછ તે અનિ સરખાવ વિચારો રચા. રચાનેમણે અમિત ૧૨ થ તથા તરખિતકોગા એને પ્રેરણા આપે.

આસમાનનાં વંશી-કો
તેતર

સીમ-મીટ મેલા અતો પાસે પારો જ આવપતે તેને પામુ મેનું દેખા છે જે તેતર માય તેની વિશિષ્ટ પાળી છે. તરખિતકોગાની જ નહિ, પણ તેના આશાંખિતપણાને પોતાના પાદક સાથે દખો જવાના સ્વભાવથી આકર્ષાઈને પણ પાળવામાં આવે છે.

કોના મુખ્ય પાન કમરાયી સાંતાની-અંધાપાવો બાળાની જો દેખે આને મિત્રા મિત્રાની જેને, બરી મરદન પર મામુ આવ અને આંખ કપાનો બાન પેરો બાળાની અને મળુ મીટ કામર મળુ. પીટી. પાંચે સફેર તે પિટામીએ બરી સતેવિયાં મેતા પ્રામમ, જામ મેલી સામો, નરમ, પાળની અને અમિત પછી કળુ મળી ખામ પછી અમળ, પાળ સાક, હદ અને મીટ ના અન્ધા-સાત તે અમિત પર અરેનું દોષાથી ફેરવા મઠે ખૂબ અમુદગ, પછની આપી મળિને તેમ જ આ અને આ વર્ષનાં ખોરે પછી આ વરસ પર સવામાં મળે કે પાંચાને બરે પછનો જ કમરાય કહે છે. નરમાદમાં ફેર જળ મેરોએ કે નરને પાંચે ફેર કોટી દેખા છે એના કમરાય તે જલની વચને કહે છે. આસમાનનાં મે પાંચે ફેરનાં પાનના કે કોમર ને વળુ રે છે. જરૂર પાંચે ફેર ખાં, પણ ફેર જ ફેર અમિત પર તેની પછી ફેરવામાં. સામાયરિતનાં દોષામાં પાસક સાથે તે મેરોશાંખી દખો બન છે ન ફેરો જેટલાં જ અન્ધાપાસક બની રહે છે.

ફેરવામાં અધિક ફેરવા એવા પાસક નેપર તામની તેની બીજ પણ ફેર જળ પાળ છે, પણ ને જલ નરે મરદન તરી. અન્ધાપાસક વિવિધ મળે, મરદનમાં નિર્ધે અમિત પર તેમણે મળો ફેર ને રજો કિનુ નેમાં મળો પામ પાસક પાળ ને વર ને અમિતમાં સેવે, જામો અંધાપાસક નેમાં મેર ફેરનાં મળી નર દખો મળે છે.

અબ્યારા કર્ષા, વિદ્યાપીઠમાંની તેમની કારકીર્દી અત્યંત જ્ઞાત હતી ત્યારથી જ તેમણે તંકાશ્વર તથા ગણિતશાસ્ત્ર અંગેનાં પુસ્તકોનું લેખન ક્ષય શરૂ કર્યું અને તેને વિદ્યાનેશમાં સારો આદર અર્પણ હતો.

૧૮૬૫માં કેમ્બ્રિજમાંથી ધણી કાયા માત સાથે ગણિતમાં ફૅનલર અને ટ્રિસ્ટેડોમાં પદ્ધતિ વગેરેમાં પાસ થવાથી એ જ વર્ષમાં તેમની કૌલેબના ફેસા નિમાયા. પણ તે અગાઉ જો તે ૧૮૬૪ના ડેનામાં કેમ્બ્રિજ છાત્રીને પારીસના પ્રિસ્ટિસ એકસી બાતામાં ચાનાઈ ઍટ્ટેસ્ટી તરીકે બેઠાયા હતા, જો જ વર્ષના ડિસેમ્બરમાં ગિસ એકસી સ પી અર-સૌસ રિમય સાથે તેમનું લગ્ન થયું. આ અંશસાગં તેઓ ફૅનિયન શૌસાએકીના પણ સંબંધ હતા, ને ત્યાં જાઉં માત્ર ૩૬ વર્ષની નાની વયે તો તેમને રૉયલ શૌસાએકીના સંબંધ બનાવવામાં આવ્યા.

ઈ. ૧૮૭૦ના વર્ષને રસેલ પોતાના બૌદ્ધિક જીવનના સૌથી ગદહરના વર્ષ તરીકે ગણ્યો છે. તે વર્ષમાં તે પોતાના વિજ્ઞાન આદેશ ઠંડાઈદેહક સાથે પારીસમાં મળેલી આન્ટરસાપીય તત્ત્વજ્ઞાન પરિષદમાં એકાદા ત્યાં દેશીના ગણિતશાસ્ત્રના પ્રિયતાત્મક આપકરિતોથી પીએકેસા તે સંપર્કમાં આવ્યા અને તેમના વિચારોના અભ્યાસ-ને અંતે પોતાને પ્રખ્યાત ગ્રંથ 'પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ ડાયનેમિક્સ' લખવા પ્રેરાયા. ત્યાર પછી ઈ. ૧૯૦૦ થી ૧૯૧૩ સુધીના માળામાં તેમણે ઠંડાઈદેહકની સાથે ગળ્યો ને સંપ્રતે વિતરણ કર્યો અને તેને 'પ્રિન્સિપાયા ડાયનેમિક્સ' નામ આપ્યું.

આ કાળમાં રસેલ બ્રાઉનિંગ પાર્સે એક નાના પકાનમાં પોતાની પત્ની સાથે બહુ જ સારી રીતે રહેતા અને સખત કામ કરતા. થોડાં વખત તેમણે થેમ્પ્ટરલેઈડના ટ્રેડી સુધારા સમયે સ-જ કારજમાં પણ કામ કર્યું. ઈ. ૧૯૧૦માં તેમની જ કૌલેબમાં તે લેક્ચરર તરીકે નિમાયા. એનામાં પહેલું મહાપુરસ્કળ થી ઝડપી તેમના કુલવિદેશી વિચારોને કારણે તથા રશિયાત લરકરી ભરતી અંગે જે ઇન્કિયુટી લીધી તેને પરિણામે તેમને સત્તાવાજાઓ સાથે અ-ધારામણમાં આવવું પડ્યું. વળી 'મૉરેલ ઍન્ડ મૉરલ્સ' (લગ્ન અને નીતિ) નામના તેમના પુસ્તકો તે સત્તાત્ત દેવિડુરત મડગોમાં બારે વખતગાઠ ગયાવેલો. એક ધર્મવિદેશી પત્રિકા પ્રકટ કરવા માટે તેમને ૧૦૦ થીડા ફંડ થયો, જે માટે તેમનું પુસ્તકકામ જાત કરવામાં આવ્યું. એક કિતે તે ખરીદી તો લીધું, પણ એમાંના ધણી મહત્વવાન કંચો ગ્રુમ થઈ ગયા. એમની કૌલેક એમના લેક્ચરર સંસ્થ ૨૬ ફરી. ડાપેડું યુનિવર્સિટી (એમેરિકા) આ એકને એક જગ્યા મળી, પણ ત્યાં જવા માટે સરકારે પાસપોર્ટ ન આપ્યો. 'રાજકીય આ-દેશો' પ્રકર એક બ્રાખ્યાતમણા આપકા પ્રકારમાં કલરરી સ્તા-વાળાઓએ તેમને અટકાવ્યા; અને ૧૯૧૮માં એક લેખ લખવા માટે ૭ માસની જેલ પણ મળી 'ઈ-પ્રોડકશન ટુ ડેવેલપ્મેન્ટ ફિઝી-કોસ્ટી' નામનું એમનું કલરક પુસ્તક જેલમાં જ લખાયેલું.

૧૯૨૦માં વેલિંગ યુનિવર્સિટીમાં ફિઝિક્સની બ્યાખ્યાનો આ-પવા તે ચીન ગયા, જ્યાં તેમને યૂનિવર્સિટી થયો અને ત્રણ અઢ-વાડિયાં સુધી તો જીવન અને મરણ વચ્ચે જોવાં ખાધાં. ફેલ્ડાંક અલ્ટ્રાલાલી ન્યાની હાપાંચે તે એમના મરણના સમાચાર પણ ફેલાઈ શી થયાં ૧ પણ જર્મન ડૉક્ટરોની મહેનતથી એમનો જીવ બચ્યો. ૧૯૨૧માં લંડન આવીને ગિસ ડાસ બ્લૉક સાથે એમણે બીજું લગ્ન કર્યું અને પત્રકારત્વ તથા બ્યાખ્યાનો આપીને તથા 'એ.બી. સી. ઓફ ઍટમ', 'એ.બી.સી. ઓફ રિલેટિવિટી' વગેરે લોકબોધ પુસ્તકો લખીને જીવેલાં કરા ગઈશ. અત્યંત તે જાતની પ્રતિભા ધરાવતો આ મેધાવિન ફિઝિક્સ તીજી

નર્મશક્તિ અને રસજળી ચોટદાર ભાષાનો રવામી છે અને સુ-ખાટોને ઉમ્મ પ્રેમ તથા નીડરપણે રબ્દ રવાનો આપત્તી એ વિચા-રોવાના કાર્યના કલ્પયમાં પરિવ્રમ્ય પણ એકાદ જ બેઠી રહે છે. ઈ. ૧૯૩૪ માં તેમને રૉયલ શૌસાએકીને સિલ્વરસ્ટર જ-ત્વા રૉયલ મેમ્બર (ફેલો) સ્થાપિતોને ૬ મૉરેન બ્રૉડક, મેગ ચન્દ્રોષ એકીસાથે અર્ધજી કલ્યામાં આવ્યા, અને ૧૯૪૬માં તે દેનના નામ રાજવીના જન્મદિનની માનવ્યાંદની લગ્નપ્રીમાં તેમ-પર 'એડર્સ ઓફ મેરિટ' (ફૅલોશી પ્રતિભાસાથી) ન્વતિક્ષાને ૫ પાલ્લે રોયમાં મેડા માનની નાન-ભેરા કરવામાં આવી. ૧૯૫૧ સાલિય માર્ટિન નેલિસ પારિતોષિક જે બહુવાનની અનુ-દારમાજાના ઉલ્લામાં ઉલ્લા મણકા સગાન છે.

એમના કંચો અને વિચારસરળીનો શી અરોહ હવે વળે-દેડો પણ નિશદ પરિચય આ નીચે આપીએ છીએ.

વિદેશીયન યુગની ત્યાસી આજની પ્રજ્ઞાતીમાં જ છતી રહેલા ઉલ્લેખ આ સીટી પ્રારંભે ત્રણ મહાન વિચારોએ માનસિ-કુ-લાભીમાંથી મુક્ત કર્યું. એ ત્રણ મહાન પ્રજ્ઞાતીઓએ તે બર્નરિ-કેસ, ઇ. વેલ્સ અને બર્ટ્રાન્ડ રસેલ. બર્નરિ-કેસે વિદ્યાર્થીન જમાનાના આચારવિચારોની ક્ષારી વહાવીને એના મુળમાં જ પા-કર્યો. એ. ઇ. વેલ્સે આ રીતે નિર્ણાત બનેલી અંચે જ પ્રલને વ્ધી સામાજિક આદર્સ પૂરી પાડ્યાં. અને વેલ્સને પગથે પગથે જ બર્ટ્રાન્ડ રસેલ આવ્યો, એણે પ્રલને સત્યા વિચારલેખત્વની રીત-માં ચાવી. રોડ પણ સગાન મુધારક કરતાં આ પ્રજ્ઞાતીઓએ વિષુ-ની પ્રલખાનસ પર વધુમા વધુ અસર રહેલી છે.

રસેલની સૌથી મહારે અસર તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં થવા પાળી છે. તત્ત્વજ્ઞાન એ શું હોઈ શકે એના નવા જ ખાણો રબ્દારી-એણે બતાવે સવળ ખાણો તોડી પાડ્યા છે. એક કુલવિદેશી તરીકે ૧૯૧૪-૧૯ના યુદ્ધના એણે ફેસા વિરોધની બહુ અસરતકોળ લખેલી. બાળકોને ઉછરવાની એણે રબ્દ કરેલી પદ્ધતિને પણ બંધા-રેલીકર થવા નહીં પાડ્યો, અને લક્ષસંબંધ બિંધે એણે રબ્દ કરેલો મંતવ્યો પણ બહુ ઊંઘા સોકોને ગળે લેતવાં છે. પહેલું તત્ત્વજ્ઞાન-ક્ષેત્રમાં એના મૌલિક દૃષ્ટિકોણને સવળ રચીકાર થવા પાળ્યો છે અને એણે તત્ત્વજ્ઞાનની આખી દિશા બદલી નાખી છે. એ જ રીતે મહાન ડૉ. એ. બેન. ઠંડાઈદેહકની સાથે એણે લખેલા 'પ્રિન્સિપાયા ડાયનેમિક્સ' એ ગણિત અને પ્રખ્યાતકાલ પર બહુ શરી અસર કરેલી છે. એના ઉલ્લા પુસ્તકે 'માનવ જ્ઞાન-એની ગૂંબવરા અને થવાં. કોનાં એણે ગણિત અને પ્રખ્યાતકાલ સાથે સંબંધ ન ધરાવળ તત્ત્વજ્ઞાનના અગ પર પોતાના વિચારો રબ્દ કર્યા છે. કોનાં એણે માનવની બલિભેદ સાથેનાં સંબંધ ફેલેલા ફેલો, અંખત અને ચર્ચા, ફિલ હોય છે એની ચર્ચા કરી છે અને જ્ઞાનની બલિદ્રવ-મરચલા તથા અતીન્દિયતા ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો છે.

રસેલના કાર્યને (અને તેના જીવનને પણ, કારણકે બંને એ-બીન સાથે સંકળાઓ છે.) યુગ્મજીને નલુ માણમાં વલ્લો સાથે ઈ. સ. ૧૯૧૪-૧૯ના પ્રથમ મહાયુદ્ધના અંત સાથે એનો પહેલો ગયો પૂરો થાય છે. એ માળામાં એના 'પ્રિન્સિપલ્સ ઓ ડાયનેમિક્સ' થી માંડીને 'બેન ઇન્પ્રોડકશન ટુ ડેવેલપ્મેન્ટ ફિઝીકોસ' (ઇ. સ. ૧૯૨૯) બહાર પડેલાં. ઈ. સ. ૧૯૨૦માં એણે પૂર્વ એશિયા ના દેશોની કચેલી સફર અને એને વળતે વરસે એના પ્રથમ કલ્પ-જીવકા સાથે એ માળાને અંત આવે છે.

પ્રથમ વારના નિઃસંતાન લગ્ન પછી એણે બી યાર ફેલાલ

થી એને જૈન નામનો પુત્ર (દાહવેના વાર્ધકાન્ત ઝેમ્બર્ગી) થયો, જેનાં લગ્ન અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ કવિ રોબર્ટ ફ્રાંસટની પુત્રી સાથે થયેલાં છે. રોસેને ૧૯૩૬ સંતાનપ્રેમ રહેશે હોઇને જૈન તથા તેના પછીની પુત્રી કેટરેને શિક્ષણ મુલાકાતે કાંઈ એક પોતાના હાથમાં જ લીધેલું. આ ગણનાં એનાં નીચેનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં : 'જોન કોડયુકેશન', 'મેરિઝ ઝેન્ડ મોરસ', 'ધ કોન્સેપ્ટ ઓફ હેપીનેસ' તથા 'કોડયુકેશન ઓફ સોસાયલ ઓર્ડર.' આ ગણનાં જ એની બીજી વારની પત્ની ડોરા રોસે બાળકો માટેની 'પ્રગતિ-શાળા શાળાઓની' મુન્શિ કપડાંથી.

ત્યાર પછીના હાલના ગણનાં એનાં માનવજ્ઞાન વિષયક કૃષ્ણ પુસ્તક 'સિયલ બીન્ડે આ પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે : 'હીડમ ઝેન્ડ ઝોર્ગેનિઝેશન ૧૯૧૪-૧૯૧૪', 'ઝેન ઇન્કવાયરી ઇન્ડુષ્ટ્રિય ઓર્ગેનિઝેશન ઓફ ટ્રેડ' અને 'ફિરેટરી ઓર્ગેનિઝેશન ડિસીસીફી.'

અગિયાર વરસે યુક્લીડના પ્રથમ પરિચય સમયથી જ અનુભવે રહેલો પ્રધાન રસવિષય બની રહ્યો છે. ઈ. સ. ૧૮૯૪માં કેમ્બ્રિજના ઓક્સફોર્ડ બાઈ થોડો સમય પાલીસના ક્રિસ્ટિય એક્સપીઆતામાં છાત્રાઈ અંદરેથી તરીકે ગણા, બ્રિટન મુકામે અધ્યાપકત્વને અભ્યાસ કરી તેમણે અમેરિકાની પહેલી મુલાકાત લીધી. અમેરિકાથી પાછા આવ્યા બાદ તે સસેક્સ મુકામે રિયર થઈને રહ્યા.

ઈ. સ. ૧૯૩૧માં એણે ત્રિસ હેલન પેટ્રિશિયા રથેન્સ સાથે ત્રીજી વારનું લગ્ન કર્યું. ડોરાએ આ પહેલાં એનાથી છૂટાછેડા લઈ લીધેલા. આ લગ્નથી એમને કેનસડ નામનો એક પુત્ર છે.

રોસે સામાજિક નવચળામાં માને છે, પરંતુ માલસેના શ્રમ-જીવીઓની સરખામણીથી સિદ્ધાંતમાં નથી માનતા. સધળા લોક-શાહી રોડમાં અત્યારે પણ પ્રવર્તી પૌલીસ-પદ્ધતિને એ વિરોધ કરે છે. એમના હેઠવા પ્રમાણે પૌલીસ અત્યારે આદરણીય આદરણ પુરવાર કરવાના જ પુરાવા એકલા કરે છે, તેને બદલે સધળા રોડોમાં જે પ્રકારનાં પૌલીસ-ફોલો હોવાં જોઈ છે, એક સામાજીક અપરાધી હોવાના પુરાવા એકલા કરે, બીજાં એ તિરેંગ દેવાના :

રોસે અનુભવ દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાને દાહ ધરતા હોઇને પ્રમાણસર એની ફિલસૂફીમાં ગદ્યવચનો કામ આવે છે. અનુભવસાક્ષ અને પ્રમાણ-સાક્ષ વચ્ચે, એમના હેઠવા પ્રમાણે, 'ફિરોર વધના ને મુખ્ય વધના માણસ નેટરો જ તત્ત્વવત છે : પ્રમાણસાક્ષ એ અનુભવસાક્ષની ફિરોર સારવયા છે અને અનુભવસાક્ષ એ પ્રમાણસાક્ષની મુલાવરવા છે.'

મૂળજાત સમયની શોધ માણુ પડેલા આ ગદ્યાનુશ્લિષ્ટિ-તત્ત્વ-વેત્તાએ પોતાનાં વિધાને કંઈ સરખે ને સચાટ શૈલીમાં રચ્યું છે કે એ સૌ કોઈને સદાનુમાણ લાગે. ન્હાઈન્ટેડ એવી કુલેધિતા એનામાં નથી. ધર્મની બાળ્યમાં એને પ્રચલિત કોઈ પણ ધર્મમાં સ્થાન નથી ને એના કહેવા પ્રમાણે તે 'સ્વેચ્છા વિચારશક્તિને વિઘ્નસ યજ્ઞસે દાહિ આપણે જોળખીએ છીએ એ પ્રકારના સધળા ધર્મોની પરીપરચરો.'

રોસેનાં કેટલાંક મંતવ્યોએ જો અનુભવના કામ બાળ્યના છે તેમાં એનાં કેટલાંક મંતવ્યોએ સત્ય માટેની જિજ્ઞાસાને તીવ્રતર પણ કરી છે એનું મત જ કોઈ અનુભવ કામગીરનાં છે. અંગત સંબંધમાં જે ખૂબ જોર અને નિખાલસ દેવા છતાં કંઈનાં મંતવ્યોને કારણે એ બહુ વિચિત્ર આદમી બનેલ છે. એટલે તે ચાલુ સાલનો સાહિત્યનો ૧૯૫૦ પૈકનો નેમલ પુસ્તકને એમને ગજવાની વાત સાંભળી કેમિસજીનો એમનો એક ન્દરો સદાવાધી બેઠી ઝંઝેલો : 'માત્ર સાહિત્ય માટે ? એમણે એ વિચિત્રતા માટે તે આપણે જોઈતા હતા !

—નરોડા દાદ

આંખનું આરોગ્ય [૧] --

અમેરિકાના નાજીતા નેરનિખાત ડૉ. ટમ્સુ. ગ્રેય, બેટ્સ, એમ. ઈ.ને, પોતે પાલી આપની પ્રખ્યાતી 'આંખોની સારવર કરવા છતાં અને વરમાં આપનાં ઇલાં પછુ ફરીએને નેટરી રાહત આપી સકતા ન હતા એમ જ્યારે તારૂં ત્યારે એ વિષયમાં ખૂબ અખતર કરીકરીને તેમણે Perfect Sight Without Glasses (ચરમાં વગર સંપૂર્ણ દૃષ્ટિ) નામની પોતાની અનુવિષ્ણાત પદ્ધતિ શોધી. આ વિષે ગયા એકમાં પ્રાથમિક ભૂમિકા આવી ગઈ છે. આ એકથી કમઃ એ પદ્ધતિને પરિચય આપવાની યોગ્યતા છે.

હિન્દીયને પોતાનાં ને રેખામાનિક કાર્ય કરવાના હોય છે તે બધાં તે ખૂબ પેરાસરીતે (Passively)-વિના પ્રયત્ન કરતી હોય છે, અને તેમાં જ તે સારામાં સારુ કામ કરી શકે છે. પોતાની કર જો જ્યારે પ્રયત્નપૂર્વક બાળવા બધ છે ત્યારે આપી દિવા બેર-વાઈ બધ છે, કમકે પ્રયત્નમાં ને શ્રમ પડે છે તેને કારણે તે દિવા બેરબર થતી નથી અને હિન્દીય કમર અકુદરની દબાણ આવે છે.

આંખને પણ, શ્રમ ન પડે તેમ જુઓ તે જ સારામાં સારું દેખાય છે. ત્યારે જોવાની રીત પલકારી મારીને જોવાની છે જ્યાંપણને જ્યાં જાણું દેખાય એટલે આપણે તાકીને સાઈ જોવા ગયીએ છીએ, પરંતુ એથી તેા જાણું દેખાઈવે બંધ થઈ બિચકત દેખાડ નથી.

આ મુદ્દા ઉપર ડૉ. બેટ્સે આંખનું આરોગ્ય બાળવા તથા પાણી લાવવા માટે ને પદ્ધતિ શોધ છે તેના પ્રદેશો નીચે મુજબ છે :

(૧) પલકારીને જુઓ (Blinking) : જોમ જ્યાંસ લેવા એ આપણે રચવાય છે, ને તેને રોડો દેખાતી ટકન થઈને કંઈ દાગે છે, તેમ પલકારી મારવો એ સામાન્ય રચવાય છે. અને જ્યારે પલકારી રોડાઈ જાય છે ત્યારે આંખની શક્તિ વેડફાઈ જાય છે, જેવાથી વસ્તુ અંધી થવા લાગે છે, અને એમ જે વાસ્તુ જ રહે તેા છેવટે જેવાની વસ્તુ દેખાતી બંધ થઈ આપણને કંઈ જ દેખાઈ નથી. આ અસર અંધારોએ અસર તાકીને જેવાથી પેડેલા શ્રમનું પરિણામ છે.

બાળક, વજુ કે પંખી સૌ પોતાની રેખામાનિક અને આશરની દશમાં પલકારી મારતાં જોવામાં આવશે. આને બાદથી જ્યારે પ્રયત્ન-પૂર્વક તાકવાની ટક પડે છે ત્યારે આંખની શક્તિ વધુ અર્થવાધી આંખ કુખી આવે છે, અને છતાં દેખાઈવે તે નથી જ, બદલે જોડ લાગી થાય છે. પલકારા સાથે જેવાથી આંખને અંધારા વડે છે, આંખી શક્તિને અર્થે વધુ સાડું દેખાય છે અને થાક અનુભવના વિના તે અનુદિલ રીતે કામ કરી શકે છે.

કેટલાક માને છે કે પલકારીને બજાવામાં, વાંચવામાં કે જેવામાં મુરકેલી પડે છે. એ જમ છે. કિલટુ, તાકીને જેવાથી જ કો ફિયાઓ કરવામાં મુરકેલી પડે છે. પલકારી મારવાની ટક ન હોવાથી એમ લાગે છે. થોડા ગદ્યાનુશ્લિષ્ટ પત્રકારવાની ટક પડી જાય છે, અને ત્યારે જ સમજાય છે કે પલકારી તેા આંખને કોઈ કુદરતી છે, —બદલે એક આંખીશંકર થાય છે. (વાલુ) —ડૉ. ગ્રેવિંડમાઈ પટેલ

અમેરિકાનું કીર્તિ-મંદિર

ન્યૂ યૉર્ક યુનિવર્સિટીના મેદાનમાં એક અર્ધ-નર્તુનાકાર મહાન આવેલું છે. એની બંતો પથ, અમેરિકન જનતા અને જગતને કપ-કાપક હાથે કરી જનાર મહાન અમેરિકાની પ્રતિમા એ ને એમને ચિત્તેનાં લખાણો રાખવામાં આવે છે.

અમેરિકાભરના શિક્ષણસાક્ષીઓ, વૈજ્ઞાનિકો, વચકારો, સરકારી નોકરિયાતો અને અન્યની વેપારીઓના બનેલા એક મતલામંડળ તરફથી આ કીર્તિ-મંદિર માટે ૬૨ વર્ષે મૂંઢળી યોગ્ય છે. એ માટે

(બ. યુ. ગોરી ૧૯૫૧) ૨૭

કાગળના ભાવ બમણા ઉપર થઈ જવા સાથે શાહી તેમજ પૌંક બનાવવાનાં સાધનો તથા રસાયણના ભાવમાં પણ વધારો થઈ ગયો છે. આ સંલેખોમાં 'કુમાર' ચાલુ લવાજમમાં કેમ આપી શકાય એ અમારી મુંઝવણ છે. એને માટે લવાજમમાં વધારો થા પાનાની મંજૂરમાં ઘટાડો એ બે વિકલ્પ છે. એક બીજે સંભવિત માર્ગ છે, જે તમારા હાથમાં છે: આદક ગંજ્યા ઠીકઠીક વધે તો પ્રાથમિક ખર્ચ બુદ્ધિથી ગંજ્યામાં ફળવાઈ જમને રાહત મળે. ક્યારેક ટૂંક સુદતમાં જ અમારે આનો નિર્ણય લેવો પડશે, તેમાં તમારું ખચકું 'સહાયમૂત થઈ પડશે. છે તે લવાજમમાં અને અત્યારના સ્વરૂપે 'કુમાર' ચાલુ રહેવું હોય તો નંની આદક સંજ્યામાં સારો વધારો થવો એજ એ. નહિતર લવાજમ-વધારો કે પાનાના ઘટાડો એ બેમાંથી એક માર્ગ નહુટકે અમારે લેવો પડશે. એ પહેલાં આદક થઈ જવું એ બંને પકો ક્ષિતકર છે. —સંચાલક

નિયમ એ છે કે જેના નામની મુઠ્ઠી કરવાની હોય એ બચ્ચિના મુઠ્ઠીને ૨૫ વર્ષ પછી ત્રણ હોવાં જોઈએ, ને એનું વતન અમેરિકા હોવું જોઈએ, અમવા અમેરિકાનું નામકિતર એણે મેળવવું હોવું જોઈએ. આ વર્ષે સુવર્ણોજ્જ્વાલા ૧૯૧૭ અમરી અમેરિકામાંથી પ્રસાર કરવામાં આવેલાં છ નામોમાં અમેરિકાના બે માત્ર પ્રમુખ પીએડર ૩૧૯૯૬૬ તથા બુદ્ધો વિદ્યસભને રથાન મળ્યું છે ૧૯૦૧માં શરૂ થયેલા આ ક્રીલિંગદિશમાં આજ સુધીમાં ૭૭ અમેરિકાને રથાન મળ્યું છે.

સમય-સાચરનાં છીપ-મોતી

શ્રી, જાપામાંની હાકોતો, જરૂરી સમાચાર નળી વીધા બાદ મળી જરી બુલાર્ડ નવ છે. પણ કેટલીકવાર એમાં એવા નાના ખખર આવે છે જે આપણા મન પર મોટી અસર કરી નવ છે. કેટલાક સુલ્લક દેખાતા સમાચાર પાછળ પણ ઘણીવાર હાંક મલકર રહેનું હોય છે, પણ હાંકપછી છાત્રુ વાંચીને ફેંકી દેનારું વન એવા પર રિયર થઈ નથી. આ સુચર્માં વિજ્ઞાન, સાજાજન, સંસ્કૃતિ આદિ અને કેટલાંક એકલા કલાકારી પ્રગતિ થઈ રહી છે કે એની મોધ વારવીને આપવામાં ન આવે ત્યાંથી કોનો પ્રયાસ સામાન્ય વાચકને રહેતો નથી. આ હિનાજરમાં સાખીને આપણા દેશને પડેમાંથી કમગુસ્ત સમાચારોને વીળીને આપતો આ નવો વિચાર વાચકોને કપડોથી તથા રસપ્રદ જાણીથી જે દેવુથી અજતરા કાનજ રાકે કરીએ છીએ. એમાં કેટલાંક સાનકલ્પિત એવાં મુદ્દવાન મોતી દર્શો, તેાં રૂપરેખિતથી આપે તેવા છીપલા પછુ દર્શો. નૈસાનિક સોષક્રિયાની ગાદિની દર્શો, તેા સાથે સામાજિક વિચારતાના સમાચાર પણ દર્શો. આપણા સમાજના અને આપણા દેશના કુટુંબનું ઝીરવ અને સંવર્ધન કરે એવા ખખરો દર્શો, તેા સાથે આપણા દેશને પર નિહાક પ્રાસક પાડી દર્શાવતો પણ દર્શો. 'કુમાર'ના ઉદ્દેશા પાના દેખી જ પત્રુ છુટા ન પ્રસારની વિચિત્રતા ને સાનકલ્પિત એવાં આપવાનો પ્રયાસ કરીએ.

આનું નામ સારું

કેનેડાના ચિટિશ કોલબિયાના રહેવાસી, ૧૨ વર્ષના એક જારતીય કુમારે એક જાજન સાહસ બેઠ્યું છે. આખી ઇનિયાને પ્રયાસ એકલે પે જોકવાનું ફરાવીને ગયા લુકાલની ૨૭મી તારીખે કેનેડાની તે નીકળ્યા અને ગયા માસમાં જ તે દેશથી તુરંબાઈ અપી પહોંચ્યા. તેનો એક બાઈ બારતના નોકાદગમાં નોટી કરે છે. કેનેડાની સેક્ટ બ્લોન રોકાટ હુકમીને તે સરખ હોઈ તે જવાં નવ છે ત્યાંની રોકાટ હુકમીની ગદદથી તે પ્રયાસ કરે છે.

એસિયામાં 'જીડતી રકાબી'

'જીડતી રકાબી'એ ઘણા વખતથી જગત આખામાં ચરવા જમારી છે. એ શું છે, તેને શેલુકાટ છે, સા માટે રકાટ છે હાંલવાઈ બાળતો હાલુ અંધારામાં છે. કેટલાક કહે છે કે તે રશિયાનાં જેટ વિખાતે છે; કેટલાક કહે છે કે ગ્રેગરે એવા શેઈ બીલ મદ કપરથી ત્યાંના લોપા પુગની સાથે સંબંધ બાંધ્યા આવી વરતુ ચોકલે છે; જવાદે બીલનો કહે છે કે એ કવળ એનારો જગ છે. વિજ્ઞાનીઓ આ 'રકાબી'નો કાથરો કોકલાની મસાગળ કરી રહ્યા છે.

આ જીડતી રકાબીએ સી પહેલાં અમેરિકામાં ને ત્યાર પછી બીલ દેશોમાં દેખાઈ, પણ એશિયામાં દેખાઈ નહોતી તે દર્શ બીલ નેવેગરે રૂમમાં બંધાઈ દેખાઈ. આકાશમાં રકાબી જેની તેજસ્વી ૨૮ (બન્યુઆરી ૧૯૫૪)

આ વર્ષની પત્રકમાંથી એમના અધિકારો માટે વડલ વાન શીયની સુસાન એન્યનીનો પણ સમાવેશ થાય છે. તેઓ ક્રીલિંગમાં રમાં રથાન પામનાર આદર્શો મલિકા છે. બીજા નામોમાં મિકેલ વિલિયમ ડેર્માં મળે છે, એમણે કમુખ્ય દેશના હાવાના સરેર તા પનામાં નહોતો વિરોધોમાંથી થેલો કીવર નામનો બવાત તાર ફર રહેલો. ટેલીફોનની શોધ કરનાર ડૉ. એલેક્ઝાન્ડર ગ્રેહામ બેલ, ને મળી બોતોફર સી ડૉ. એરિયા ગ્રિજ્જ પણ ત્યાં છે. (પ્રસિદ્ધ)

છીપ-મોતી

પરતુ જવાતાં રકાબી બી ન રમાં શિકારી ટાલેટામાં મેંકે થયા આયય એ છે કે તે જ રાત્રે ત્યાં એક બંજી અસતો તારો દેખારો દર્શો. સામાન્ય ખરતા તારા કરનાં ઘણા મોટા દર્શો એ તારા મરે પછાનું એમ રહેવું છે કે દિવસે એ રાખી દેખાડેલી તે જ રાત્રે આમ નવા રેખમાં આવી હશે. (૨-૨-૫૦)

આ કેમ અટકે

જનાન સંપરકની આપણી ને આખીએ સી બવરદશ તથા જનું તે લીધે બારતમાં દર વર્ષે ૨૦ લાખ ૯૦ અનાન બગેરે એ સરકરી અનાન-હેરફાલ ખાતાના નિમ્ણતે રહી. (૩-૨-૫૦)

ધંધ-નોકર

સોષલોજના મેગમાં બારતનો વિદ્યાર્થી સાધારમુદ: પચા વખુલ છે. જમ્મુ રતતંગના પછી એ મેગમાં પણ વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિષ્ઠા બતાવવા માંડી છે. બનારસ એનિનિયરિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીએ એક એવું ચેત્ર બનાવ્યું છે જે સગરે હોડાવેંત આ નાસતો વેવાર કરી આવે છે. આંધ્ર કાખો કોલેજો ને બાર: તપ એ કોલેજ, રોરક, પાંડે તથા હડાને બારીને વેવાર કરી દેખક ૫૨૫૫ વખતુએ મેગની આપે છે, અને પછી કાશ મેગની માફક આપણે જ હોડીકલિંગનો પ્રયાદ બેર હાંકે છે. કોલેજના પાલિકાલવખતને આ ચેત્ર પ્રસારી થયેનું. (૪-૨-૫૦)

(અનુ. ૫૦ ૩૩૫)

(અનુસંધાન પૂઠ ટી થી ચાલે)
સમગ્ર હળી, કોઈક નવા-
નવા જન સાધુઓ ત્યાં આવતા
રહેતા. સાધુ કે સાધ્વી ને કોઈ
આવે તેમની પાસેથી, તે જો-
ઈવા દિવસ રહે તેમાં ને માંડ
શીખી શકાય તે શીખી લે-
વો એ પ્રથમ કલ્પ. આજ
કલ્પોઃ ગુણગતી, પ્રકૃત
ને સંસ્કૃત બાધાનાં પઢી—સમ-
સંધ્યામાં ચાલે દરી લીધાં.

પણ જિજ્ઞાસા આતિ તીવ્ર' અને યાદશક્તિ પણ પાખી, એટલે એ નાના મામકામાં આંખું અદ્ય એ કાંઈ મળતુંતે તેમને ધણું અપર્યાપ્ત જણાયું. પણ ખબાર જવાનો અને બહુવાનો માર્ગ મળતો નહિ. એવામાં તેમના મિત્ર પોપટલાલે ખબર આપ્યા કે મુનિરાજ ખર્ચે વિજયજી યોડા છાત્રોને સર્વેને સંસ્કૃત બહુજાવાના કોદેશથી બનાવસ ગયા છે અને ત્યાં 'યશોવિજયજી પાઠશાળા' નામની સંસ્થા પણ રચાઈ છે. વડિલોથી છાત્રોમાને પત્રવ્યવહાર સાથે ધયોર અને દા પણ આવી મઈ. એટલે વડિલોને મ્હી દીધું કે 'તમે દલે મઈ' અને 'દોષી શરૂનો નહિ. જલું એ કશી ન છે. મરિ અંગળ કાગના દોડ્ય તો ખુશીથી વઢ આપો.'

ધીરશામગામી એક અનુદયા વિદ્યાર્થી સાથે જનાર સ જવા
નીકળ્યા. 'શામી નાનાસર હેખતા તેા દલ્તા, પણ રવખાને ખૂલ
મરીખરા તથા બીજા, અને નવે રતેતા કાંદવાની યુદ્ધ પણ નહિ,
એટલે સાંધય પર્વતપાની પ્રસ્તિ-પુષ્પગામી જેમ બનેવું પ્રવાસચક
અપાવ્યુ ન્યાયે અતિથાન યયું.' શોહ શામીની શેરાળનાપાળીની
સગચ્છ તે તે વિચરેશામી દત્તી નહિ, ને નીચે ઘોરતામાં મારી ચાલી
જવાને બચ દત્તો, એટલે કલાકોના કલાકો. યુગી એ દોઝત રોષી
રાખી. પણ જ્યારે અસહ્ય યયું ત્યારે ખેતે એક નાના રેશને ઘોરતી
પડ્યા. યલો સનિગ પઢતા થયાં દોઝત કામી રાખેતી એટલે શેરાળ
પૂરો ઘોરતી રહે તે અઢત તેા મારી ચાલી ગઈ! આખાં બેસે કાઢે
રેહતા બને જમ્મા સંદર ૧૬૦૦માં બનાસર પહોંચ્યા ને પ્રજિનાશ
શી પર્વતવિજયજીવા બાવડીના રવાજગતરી રેતાનાં દુઃખ ખૂટી થયા.

[illegible]

અંધાચારના કામરૂ પાછાના કામરૂ નજરે પડે છે તેથી સમજાતા હતા.
 વધારાની સાથે સાથે ફરન અને સાંદીવના પત્તુ કપડાઓ
 ચણી જાતનાં. છતાં તેમને પાસપાસમાં એક શીખરા ગળતે તેથી
 સંતોષ થતો નહિ. ત્યજી પાસપાસમાં સતીય ચોખ્ખાં પોશાકો તે સમ-
 સાદી દેવો, પશુ પક્ષીને સંતોષે તેમણે પોશાક ગણતો નહિ; અરિષ્ટ
 ભાષીને તજતે કામરૂ પાછાને પશુ નીતાવના તાણ્યા, અને કોને પિ-
 જામે આગ્રજ જતાં તે કંઈ છતાં એક સફળ કામચલાવે બની રાખતા.

સે ૧૯૪૭માં પાટણગામના કુશિત વાતાવાસુને લીધે તે ઠાકોરે
સદેશમાં તે જુદા રહેવા સામ્યા અને ત્યાં તેમને અનુભવ થયા કે
પ્રાદ્યજ પંડિતો જતાક્રમને અભાવમાં ૧૯૪૭ સંક્રાંતિ અને ધર્મ-
નાશનો અવ સામે છે. છતાં પણ લીધત કાર્યા વિના બનાવરચના

नवविधा - नवविधा भाटे धनामी लरीझाट

નવા બે વર્ષની યાત્રામાં આ વર્ષે ધનુષ્ય આ દરિયાકાંઠા આવી રહે છે. તેમણે
 (૧) આ કેળવણીથી રિંગરોમને સુધીના સાચા જ્ઞાનના 'દુઆર'માં
 આનેથી માંડિત દુધી વાળાંમાં તેમજ નાટિકાઓ જેવાં જેવાં નીચડ-
 નાંને રૂપિયા ૬૦૦ જેટલામાં આપશે; (૨) આ પાકિનેશિયન 'દુઆર'માં
 આવી પુસ્તકો ઉપરાંત આપશે; (૩) દુનિયામાં કલ્યાણની હેઠળી સમગ્ર
 આપણી રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં સુધીની (અનુભવ) નીચડો વેળાંમાં આપશે
 તેવડી તેના પ્રવચનમાં આદેશ આપના આપણી સંસ્કૃતિમાં રહેશે

એટલે, પરીક્ષાના પાઠ્યક્રમની દૃષ્ટિએ તો આચાર્ય મુખીની તૈયારી હોવા છતાં, જ્યારે પરીક્ષા આપવાનો વિચાર થયો ત્યારે સંપૂર્ણ ગતિપ્રણાલી તૈયાર કરીને કમરોઝે પરીક્ષા જેવી પડી. ને આમ સંવત ૧૯૬૬ માં સંપૂર્ણ ગતિપ્રણાલી પરીક્ષા આપવા ગયા, દુર્ભાગ્યે તેમને એ લઘીએ મળેલા તે સંસ્કૃત શબ્દોમાં મલેજ નહોતો તેની સંધ અપ-વર્તો તેઓ ગિરિસુપલ જેવીશ સદાશિવ પાસે પરીકોશ ગયા અને મૌખિક પરીક્ષાની મેકલજ કરાવી, એ પરીક્ષા લેનાર શાસ્ત્રીના પુરેષર વિદ્વાનોમાંના એકાર હતા. તેઓ તેમના વત્તરો સાંભળીને ખૂબ આશ્ચર્યમાં, અને પંડિત વાગાપત્યજી બહાદુરમાં તો એટલા બધા ખુશ થઇ ગયા કે તેમને પાતાને ઘેર આવી, બળી જવાની વખત હતી. આમ અનિદરશ્યોશ દૃષ્ટિ થઇ ગઇ. એ પરીક્ષામાં તેઓ પ્રથમ વર્તેશમાં આવ્યા અને ત્યાર પછી કૌશિકે ત્યાયના આચાર્યના વજી મંડેશની પરીક્ષા વજી આપી. વજી. સંવત ૧૯૬૬ની પરીક્ષા વજીને પંડિતેશોના એવા તો હું અનુમત થયો કે પરીક્ષા નિમિત્તે એ બનનામાં હી પ્રવેશ ન કરવાના નિશ્ચય થયો અને હી હી યજી પરીક્ષા આપી નહિ. એને સંવત ૧૯૬૭માં સંરક્ષત પાઠ્યક્રમ સંરોધન દત્તરની સમિતિના સચવ બનશે જવાની આજીવું ત્યારે ન માન-પૂર્વક એ બનનામાં તેમજે પુનઃ પ્રવેશ થયો.

જનારસમાં જ્યારે તેણે કે જે લેવાનું હતું તે તઈ લીધું છે અને
તે બાકી છે તે માટે વખત પછી વેટફાલ છે અને પ્રાણી થોડી થાય
છે ત્યારે એમણે ગિયિયા તરફ નજર દોડાવી.

શ્રી ગને સરસ્વતીને મેળ નથી એ કિમ્બો સાક્ષાત્કાર ક્ષત્રવે
 મિલિતા-પ્રદેશ વિદ્યાપત્ર જ્ઞાનવશ્યવીર્ષોને રેશ છે. પ્યાની રાખ-
 શક, છપ-નંદ્રને ત્રાસ અને પાશ કુશાલું રૂપકામાં વચરતે વર-
 શક-એયુષ્ય પ્રતિકાંક છે તે સુધીના લાલચમાં કંઈ પડી નહ
 તેવી પ્રકૃતિ પંદિતજીની પડાઈ ન અંદીની. વચી અર્ધાં તેને પાક-
 સાજાના રોકેશાથી મોજનને ગદયે માત્ર ત્રાવ મળતેમ અને તેની
 સચે ક્યારેક હાઈ અને ક્યારે તે મદાનું જમણુને ન આંદક ખાની
 રેશને દેવો:

‘આદી’ તેમના ઇત્તરને એ તારા, પશુ સુધઃ પ્રસન્ન બનેલા.
એવારે તેમણે એ અંકુશઃ લીધું. એ મુઠે પાંચડી લગત તેમણે
એ ભેતમાં એવાં ખૂલ પલાણ કર્યા. પંડિતશ્રી, મિતિલાના સખન
શિવાળામાં પોતાનું ઝુંબેરી એના મોઢા નીચાર કર્યા વિના એ
અંકુશઃ મુઠે આવી લીધું અને પોતે યાત્રી થવાની બધાની બધાની,
ફાંથો દૂરથી કામળી આવી આપ્યા શિવાલો કાઢી નાખ્યા. શિવ, શી
ઇત્તરમાં પોતાના મોઢાને માટે ખાસિઃ એ રે નજી રૂપિયાથી નુ
અર્થે તેમણે કરી દર્શી નથી.’

આ જાણું મનું મિલિતામાં અનેક મુક કર્યા પડ્યા અને અનેક
 દેશોએ રાજકીયા પડો શી આજ્ઞાનું મિલિત નામના વિદ્યાર્થીઓ
 મુકનો યાજ મનું વ્યવસ્થાએ મિલિતાવાજાને મનું મનું, અને

દુઃકાલિયાને પેટ ભરી બોલન ગળવાથી જેવા આનંદ થાય તેવો આનંદ તેમને નબળા ન્યાયના વિદ્યાભોજનમાં ગળ્યો. એ જ નિશ્ચયની પ્રેરણાથી આચાર્ય શ્રી આનંદશાસ્ત્રી દ્વારા પંડિતજીને આમજી ભર્તા બનાવસે યુનિવર્સિટીમાં ધોવાની લીધીધી.

મિથિલાને અજ્ઞાન પૂરો થઈ બાદ સંવત ૧૯૩૩માં તેઓ એ વેળા સાર થએલા ગાંધીજીના આશ્રમમાં રહ્યા, અને ત્યાં ગાંધીજીની સાથે બેસી પંડીતજીના આનંદ પણ લીધો. પરંતુ થોડા દિવસમાં જ અણધારી કમરવેગના આગમમાં જ્ઞાનયોગ પાળા નહિ રે, એટલે ત્યાંથી પોતાના વતન લીમગી ભઠેને ફરી શોધ બનાવવા પડેલી ગયા, પણ સાથે ગાંધીજીની સાદાઈ તથા વ્રતમહેનતને લેતા અમળનારમાં પણ તેજ નિયમિત જળવાનું વાસણ ગાંધીજીનાં પત્રોને અથડી સહજસાધ્ય કાંઈ સાથે તેમણે પોતાના જ્ઞાનયોગ ફરી ચાલ્યો અને આ ગાંધીજીના આશ્રમના નિયમ પ્રમાણે તેમને કૃષ્ણ પણ લેવો ઠાકી રહ્યો. તેમના આ કામ બાંધવા પાંચ વર્ષ માટેના અને બધારે સારી સાય ન આપે ત્યારે જ એમાં પરિવર્તન હતું.

સ્વનિયમ કુશલિતજી તેમના જિન શ્રી મન્નાલાલને કહ્યું કે પંડિતજી આજે એટલે તે બધે અધ્યાપનનું કામ કરે, પણ તમે તો લખી શકો; એટલે હવે હિન્દી જનસાહિત્યનું નિર્માણ કરો. આ લખવાને પંડિતજીને વાનક થઈ કે હું બધેને દાંધે ન લખી શકું, પણ લખાવી શા માટે ન શકું આ રીતે સં. ૧૯૩૪માં 'કર્મમંથો'ના હિન્દી અનુવાદોથી આંતરે ઉઠેલે એટલે 'પ્રમાણ-બીમાંસ' અને 'જ્ઞાનખિન્દ' સુધીનું દિવનીમાં ને તેમણે આખું છે તેની બજારની કમરને જન સાહિત્યમાં તો ઘૂં પગ કંઠર સાહિત્યમાં પણ ફરેલ છે.

સં. ૧૯૩૫માં કોમળા આમમાં 'સન્યસિત-કર્મ'નું સંપાદન સાર હતું. એવામાં અમદાવાદમાં યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓમાં કમળાએ 'પુરાણ-તત્ત્વમંદિર'માં બારતીય ફરોનશાસી લરીકે તેમની નિમજી પતાં તે કામ સાથે લઈ તેમની સં. ૧૯૩૬માં ત્યાં જોડાયા. સાથે જ પણ લાકડાં બરી કે વિદ્યાર્થીઓમાં બીજા વિદ્વાન આચાર્ય મગાઈદેસાંની માસેથી બીજા ફરોનના પાઠી મન્યો બજુવના સુયોગ મળ્યો. વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ૧૯૩૭ સુધી રહ્યા અને તેમાં પંડિત બદેશદાસજીના સહકારથી તેમણે સન્યસિત-કર્મનું સંપાદન પૂરું હતું. એ એક એવું કામ થયું છે જે બારતીય સંસ્કૃત સાહિત્યના સંરોધનના અને હિંદની વિદ્વાતાના પિઠાસમાં મુજબ આપેને લખારી.

વિદ્યાર્થીઓમાં બધારે તે બજાવતા ત્યારે તેમના શિષ્યોમાં કાઝા કાલેલકર, શ્રી રસિકલાલ પરીખ, શ્રી ગોપાલદાસ પટેલ, પ્રો. આચ-વડે, શ્રી રામનાથયજ્ઞ પાઠક જેવા વિદ્વાનોની મોટી ભગીની. પણ હં. ૧૯૩૭માં ગાંધીજીની દંડકસ્ય સાથે વિદ્યાર્થીઓ બંધ થયાં આ બધું વિખરાઈ ગયું. એ દિવસોમાં કોમળા એકેજી બજુવના કંદકારનંથ્યા અને તેમણે લગમગ એ વર્ષમાં અંગ્રેજી એવું તો તેવાર ફરી લીધું કે આને હવે તત્ત્વજ્ઞાનના અંગ્રેજી એવા સરવતાથી સમજી શકે છે.

સં. ૧૯૪૦માં આચાર્ય શ્રી આનંદશાસ્ત્રી દ્વારા અને જ્ઞાનમૂલ્ય મહામાન પંડિત માલનીયજીની આગેવાની બનાવે સુનિવર્સિટીની જન જે સંભળવા તે ફરી કાસી ગયા. તે ફરમિયાન એટલ અને અચેતન અનેક મન્યો તેવાર કહ્યું. 'તેમાં તત્ત્વજ્ઞ એવું સંપાદન તેના હિંદી તથા યુનિવર્સિટી અનુગ્રહોનું ફરેલ કામ જે પૂરી નહતી અને પ્રચંડ પાંડિત્યથી સર્જનકર્તા છે. એવું તેમનારે પહેલી જ તકે જાન થાય છે. 'જન દર્શકવાપ', 'જ્ઞાનખિન્દ' અને 'પ્રમાણ-બીમાંસ'નું સંપાદન ફરીને તથા તેનાં રૂપરેખા અને વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખીને તેમણે સંસ્કૃત ન્યાયસાહિત્યમાં એક નવીન પ્રકારનો વચ્ચે કથો છે.

'આલંકાર' એવી એન્ટરસીટીમાં પં. ૧૯૪૨સાંસ્કૃત 'તત્ત્વજ્ઞ' સિદ્ધાંત સંરોધને તેમની જોડેનું ફરોન વિવેની પ્રતિષ્ઠાને પ્રમુખ-પત્ર આપ્યું; ને બીજા ન્યાયસાંસ્કૃતના પં. ૧૯૪૩માં 'નિર્મિત' જેમણે સંપાદને એમને બારતીયના વિદ્વાનોમાં યશસ્વી ગયાની.

સં. ૧૯૪૦ સુધી બનારસમાં અધ્યાપકપદે રહી તેમણે નિયમ વધા. છતાં વિદ્યાવિદ્યો તો નિરત થઈ શકે તેમ હતું જ નહિ, શોધે શોધે સમય મુંઝવેના 'બારતીય વિદ્યાભવન'માં અને ત્યાર પછી હમણાં અમદાવાદની 'યુનિવર્સિટી વિદ્યાભવન'માં તેઓ જોડાયા જે બધાં નવાં તેમણે રહ્યા છે અને કામ હતું છે ત્યાં વિદ્યાર્થી દરેકે પોતાને કે બીજાને લાભ દેટલો એ જ મુખ્ય મણતરી કરી છે. પેલા કેટલા મણે છે તે પ્રશ્ન તદ્દન ગોળી રાખ્યો છે. છવનની જ નહિ. એકામાં એ બી, એટલે અધિક પેટની જ નહિ પણ રહેતી નથી. બધા રસમાં કર્મમંથોના અનુવાદના કામ વખતે તેમનો બધો બધો રસોડાને અને તેમના શિષ્યસાધ્યોના સંમિલન ખર્ચ માંસિ રા રૂપિયાથી રહી જાય નહતો. એવાત તો પ્રથમ મહામુજ્જના સમયની, હં. ૧૯૩૩માં બધારે બનારસ યુનિવર્સિટીમાં જોડાયા ત્યારે તેમના માટે માસિક ૧૫૦ રૂપિયાની યુનિવર્સિટી તરફથી અને તેથી જ મુંબાઈની ડોન્ટોન્સ તરફથી બ્યવરવા પડેલી; પરંતુ આપણાં પંખામાં જ નહિ આનો અર્થ એ નથી કે તેમણે પોતાના સાથીઓને પણ વધવા કરાવે છે. હવે તેમની સમયરૂઢો પ્રથમ વિચાર કર્યા પછી જ જોતાની સમયરૂઢો તેઓ વિચાર કરે છે. મિત્રોને આમક હતાં તેમના નિર્વહિત સાકા જોશકમાં કહ્યું જ ગરિવર્તન હતી પણ તેમણે જ નથી. અને મહેમાનની સરભરા કરવાના થયને. પોતાની છવન સર્વેશ જેવા કૃષ્ણ રાધા પછીને પણ તેમાં એ તત્ત્વ રહ્યા છે.

સામાજિક અન્યાયનો કોઈ મનનાર બધી પતિ તેમની સદાક-ભવિ અર્થ-નહો છે. તેને લઈને અનેક મહેનતા. સંકર્ષમાં તેમણે આપ્યા છે અને તેમના છવનને માર્યા આપવામાં ખદમર વગર એ જ સંભોળની ધર્મિક રૂઢિમા ઉપર પ્રકાર કરવામાં પાણી વાદ્ય જેવું નથી, તેથી અનેક ધર્મિક અને સાધુઓના રોષ તેમણે વહીવી લીધો છે. કુટુંબ વિશાળ છતાં કુટુંબની મગતામાં તમામ નથી. એટલે તેમનું વારસિક કુટુંબ નિશાળતર બની ગયું છે, અને તેથી તેમની સેવા કરવાને લાઘવો લેવા પરિચિતો તેવાર જ રહે છે. પણ તે જાહેર બ્યવિષય તેમનાં કાલે ચાલે ત્યાં સુધી બતાવતા જ નથી.

"રાધાપ્રી છવનના તેમણે કિમ્બાળ છે: કાંઈ માટે એ જ નથી ગયું છે, કોઈથી જોડના. પણ આશિષ બધા વગર મારત ફરીતો તેમના છવન જલે છે. એમને ધર નથી, બાર નથી; એમને કાંઈ આશ્વાસ કે સંરથા નથી, અન્યાયના ધરો કે પારો એ ચાલતાકૂરતા ચક્રકળ થયા છે. પોતાની સાથે સદા વિદ્યાના નિજા મુંબાઈને શામે છે અને નિજા જાતે છે. એટલે કલ્યાણ અને નિરાસાઓ (જેમાં સાલુસને છવન ગોમીટી દેવા થન કામ થયો) અર્થવતાને અધિક થોડમ્બા મેળવવાનું વાહન બનાવવું પડિતજીને છવન-દર્શી-આનંદશાસ્ત્રી નરોડોની દેશ-લમાં મૂકતાં સહેજ પણ સંકોચ નથી સેતો. 'નિતે તે જો' એ જોયે એક આદર્શ જેવે લરીકે પણ પંડિતજી દરોહાઈના અભિનંદનને થોડા છે. અહીં ને પુરુષો જેવા છવન પદનાર પુરુષોની પુરુષ નામા-નકિયાં પડિતજી ચોખરે છે."

હં. નરસિંહ મં. રા. દ. દ. રા. મળે શો શ્રી 'જનમિષ્ટ' સિમિત છવનને જાણના થોડા ફરો બેવાં અતરજીવિદ્યામાં આ સેવામાં આમિલ કરવાની જૂઠાં અમે લીધી છે.

-તંત્રી

આ માસ(જાન્યુઆરી)ઈતિહાસમાં: દિનવિશેષ • વ્યક્તિવિશેષ • પ્રસંગવિશેષ

આ માસના દિનવિશેષ

- તા. ૧ ગણદાસની અંત્યેશ્વરી સુધીની વેલને ખુશી મુકાઈ, ૧૮૮૧.
 તા. ૪ સરદાર સાહિબ પ્રચારનાનો પ્રારંભ પ્રવૃત્ત કરનાર કિશુ અમ્બાનંદનું નિધન, ૧૯૪૨.
 તા. ૬ વિહરનદીનાં ત્રણે બે બે પાસી ચાર વર્ષની સદર જોડી દિલ આપેલી (૧૬૦૩),
 અને ત્રણ વરસ સુધી અઘળના દરબારમાં રહી અંતેજ્ઞેને માટે વેચારની ફરતું
 વચન લઇને જ ગયા.
 તા. ૭ ગળવાના આરંભસર છેલ્લા મુશ્કેલ સમયે બંદાદુરરાયની દેશનિઘાણી, ૧૮૫૮.
 તા. ૧૦ સાર યોગસ રો નેપારની મેલ્ડરી માટે ન્યાંચીરના દરબારમાં આગ્યો, ૧૬૧૬.
 તા. ૧૪ અઘળના પિદ્ધાન ઇતિહાસકાર અબ્દુલ ફઝલને જન્મ, ૧૫૫૧.
 તા. ૧૭ ઈસ્ટ કો આલબેરી ન કિસિખુ ધવનું પ્રથમ કુટાણું બેણું, ૧૮૭૩.
 તા. ૨૩ તાક્ષીકાના યુધ્ધમાં હિસિખુના હિંદુ ગણસભ્ય વિજયવજરનો અસ્ત, ૧૫૧૫.
 તા. ૨૮ ગણેશની સ્ત્રીકી પરથી વપસીને પદી જતાં દુધામું અસ્ત, ૧૫૫૬.
 તા. ૩૦ શાહનવાજાદ (ન્યૂ ફિલીપીનો) ફિલિપા અને મહેલનું કામ પૂરું થયું, ૧૬૫૮.
 તા. ૩૧ શિવાજીને સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ આરંભી, ૧૬૪૭.

વ્યક્તિવિશેષ : સુભાષચંદ્ર બોસ

સારતની મુખગાથ આઝાદીના યોગ પૂર-
 રકર્તા અને
 આઝાદિનં
 શ્રોત્રના પ્ર-
 મુખ તથા સં-
 મક્ક તરીકે
 'નેતાજી' તા-
 ગ્રી આરંભ-
 પ્રથિ થયેલા
 સુભાષચંદ્ર
 બોસનો જન્મ
 ૧૮૯૭ની
 ૧૩મી જાન્યુઆરીએ બંગાળના પ્રસિદ્ધ પ-
 બ્લિક પ્રેસિડિયન્ટ બંગાદીનાથ બસુને ત્યાં
 થયો હતો. નાનપણથી જ આદેહદાસના દોઈ
 રાગપણ અને વિવેકાનંદની ધર્મશાસનાની
 અસર-શક્તિ તે એકવાર હોલિવુડનામાં હા-
 નામાંના કોઈ 'સુપર'ની શોધમાં ચાલ્યા
 ગયેલા. ૧૯૧૬માં બી.એ. પાસ કરી. એસ.
 થયા માટે ઈંગ્લંડ ગયા. પછી તે કાળના રોજના
 પ્રખ્યાત રાજકારણી પ્રેશાં, વલીવરી લાક્ષી-
 થના છેલ્લા વર્ષમાં સરકારી નોકર બનાવ-
 નાને આઈ.સી.એસ. પાસ કરી હવે કમિશનની
 બી. એની પરીક્ષા આપીને ટિન સાલવા
 માન્યા અને આંધીજી તથા દેશબંધુ કાચના
 નેતૃત્વ હેઠળ દેશસેવા દાખ પરી, જેમાં
 વારંવાર નેલવાસ તો આગ્યા જ થયો. અને
 ૧૯૨૨માં સરકારે એમના હક્કો વિચારીને
 કારણે અંગતે દેશપાર કર્યા, પણ માંડલેની
 હલમાં એમની લખિત લખણને તે સ્વતંત્ર
 ચિંત્તા નજીવા લાગતાં ઠોકવા પડયા.
 તલિયત મુશ્કેલતાં ફરી તે આ રાજકારણ-

માં પડયા. પણ હકામ વિચારસરણીને છીધે
 એમને કોરોસ સાથે ગતબેદ રહ્યા જ કરેતે;
 જેમાં છેલ્લે તહેર સમિતિએ ધરેલા બંધાન
 રજૂના પરદાની બાળતમાં આંધીજી સાથે
 મતબેદ થતાં છૂટા થઈ 'ઈન્ડિયન નેશનલ લીગ'
 સ્થાપી, જેની પ્રવૃત્તિ દ્વારા તેમણે આખા
 દેશની યુવાનીને સાદ મેળવ્યો. ૧૯૩૭માં
 ૧૫મીએ તરીકે છૂટાયા; અને 'કેશાવિપ્રીયી
 મદાસકારમાંથી પડાણી સાથે વિભવ મેળ-
 વી રીતે રીતે રાખી પતિ બન્યા. તે સાથે
 આંધીજીએ અસ્તેષા પ્રકટ કરતાં ૧૯૪૦માં
 કોચેસથી ફરી ફારમ થઈ તેમણે 'ફોરમ્
 બેન્ક'ની સ્થાપના કરી અને પોતાના ગત-
 પ્રચાર નેરોરોથી આરંભી એમાં સરકારે
 એમને પકડયા, ને તેમમાં એમની લખિત
 લખણો એમને થીર જ નવરકેદ રાખ્યા.
 આ દશમિયાન ત્રીમ મનોમંથન બાદ
 એમને લાણુરે કે કોચેસની અલિસની તિથી
 પરદેશી સરકાર કોઈ પણ રીતે નહિ હરે.

આ માસનો પ્રસંગવિશેષ : શિવાજીની મુરતિવિશેષ

શિવાજીની હાર્દિકમાં ચૂરતી લૂટ એક રાખ નેવી હ. એની તેવારી ચેતનાપૂર્વક
 એણે કરી હતી. નહિતં નાષક નામના નાનુસ મારફતે ત્યાંની બધી મુખ્ય ભાવના મેળવી
 લખેને નંદ્યા પાસે રાખી પરી નાષક એક અને દયામય પાસે બીજી, એમ બે ફેરો તેવાર
 કરીને 'મુશ્કેલ પર પાક બેસાડના' ના નિમિત્તે એણે ૧૬૬૪માં નાનુસની ફરી તારીએ
 (એ ૧૫૮૫ના રોજ પદ જતા રોજ), ચાર વખતે સિંહાસે હઈ, આમિતિ કાપી ગાંધી.
 સુરતનો મુખ્ય મુખ્ય ઈલાકાતમાં ગમસમાં પડી ગયો. અને એ ગમસાટ તથા લોકોની અ-
 સહાયતાને લાખ લઈ શિવાજીને લાજત વજુ દિવસ સુધી ગતમાંની લૂટ ચલાવી, જેમાં
 એ સોનું ચાંદી, મોઢી નવાદારાવ, વગેરે મળીને કોટક કોટકની મતા લૂટી ગયા. એમને
 અને કય કોઠીએમને એ વખતે પોતાના જવાબ કરવા હપસીત રાહેરો પળ થોડો બાજ
 આજવાવામાં મદદ કરી. એને માત્ર 'મુશ્કેલ પર પાક બેસાડના' માટે મેલેલી દેખાતી ભવાજ
 મારાકા મેલેલો હરે હે તે આ લૂટમાં આજ 'આકેડ મધ એક ગમેલા' શિવાજીએ, ફરી
 પાંચ વખતે પછી ૧૬૬૬માં ચૂરતે લૂટાયું ને પછી તે દર વખતે દેશાવતા જ રહ્યા. મુનેપિયોના
 આજે પ્રકટે પોતાની કોઠીએમાં બસઈ જતા અને મારાકાએને ચેતકેલ મારે સંતોષતા.
 (જાન્યુઆરી ૧૫) ૩૧

એટલે સરકાર કોઈ માટે કૃતનિશ્ચય થયા. એ
 માટે એ વખતે ચાલતા બીમ મદાસકારની
 આંતરસાધીય પતિવિચિત્રમાંથી મળે તે તો
 નો સાથ લેવા દિલ જોડવાનો એમણે નિર્ણય
 કર્યો, અને ૧૯૪૧ના જાન્યુઆરીની ૧૭મીએ
 નાસી છૂટયા. પડાણુ તે જ રાખલ થઈ ગંગો
 પહેરો તે ભર્તિન થયા. ત્યાં દિલ્લે તેમને
 હિંદના સરનશીન તરીકે એમણેની ભદેર
 સ્થાપત હઈ. 'દિલ્લે એકેલે' સી રીતે રીતે
 હરે આજ ઈન્ડિયા' તરીકે ત્યાં રહી એમણે
 સરલેથેએલાદિ સેવોતો આજ કાજ રાખ્યું
 અને પૂરકામાં એમનું તો લોકોમાં મધ્ય રથાયું.

૧૯૪૩ની બીજી જુલાઈએ આઝાદ દિલ્લે
 સંધના આગવજીને માન આપી તે સોગાપુર
 આગ્યા અને સંધના પ્રમુખ થઈ, રાખાં આ-
 ગરે આઝાદ શાળાના સરસેના પતિ બન્યા,
 એ જ વર્ષની ૨૨મી ઓક્ટોબરે આઝાદ દિલ્લે
 સરકારની તેમણે ભદેરાત કરી, રજમએ
 હિંદના અમેરિકા સાથે યુધ્ધ પોઠાવ્યું. '૪૪ની
 ૪મી ફેબ્રુઆરીએ કૃષ્ણ કરી માથેમાં ઈન્દુત
 પ્રારંભે દસ હમ્બર કૅનિસોનું સભ્ય કટાણું
 અને ૧૮મી માર્ચે હિંદી સરદારમાં વિજયી
 પ્રવેશ કર્યો. પણ ભખાની મેલી રાત ને
 પછીએ રાતે. કાણે ૧૯મી ઓક્ટોબરે એમની
 યુધ્ધપ્રવૃત્તિ રથમિત મઈ. ૧૯૪૫ના જાન્યુ-
 આરીમાં એમણે ફરી કુમરકા કર્યો અને પરિ-
 ક્રાપે બાયકેર અખગણ વેદી પીઠેક કરવી
 પછી ને ફોન સારણે થઈ. સુમાપ પણ સારમે
 થયા માગતા દતા, પરંતુ આઝાદ સરકારના
 પ્રધાનોએ એમને વારી ટોઢિયાં બના વિમા-
 નમાં રવાના કર્યો, ને કાનુશીમે, એ મહેરની
 ૧૯૪૬એ આપણે સાંભળ્યું કે એ વિમાનને
 અકસ્માત તડતાં તેઓ અવસાન પામ્યા.

પ્રત્યક્ષી જગતે યું રહો,
ધી બહોત બહાણું કરે,

બધું દિવસ સુખમાંથી;
તા બી ચીકની નાંદી.

મારમાર કરતી ધરતી આપની શરૂઆતની
સેનાને રોકવાનો, પૂલ તોડવા વગર બીજો
ઉપાય નહોતો. પૂલ પાછળથી વૂટતો આવતો
હતો, પણ વખત પૂરો નહોતો. તેવું ધરતીની
એ સેના સામે હોરશિયસ વ્યવે સામે છેડે
જઈ એકલા હુમલાખોરોને પડકારતો બેઠો.
એની મહાઈ એઈ ઓ ચંબો ચંબા ને કારમી
શાંતિ આપી ગઈ. ત્યાં તો કંઈક થયું હતું
પૂલ વૂટ્યો કે દુરગમે ભાનમાં આવ્યા, ને
હોરશિયસ પર ધમ્યા હોરશિયસને કેડમાં
એક બાવી વાગ્યો. તે જીવની પરવા કર્યા વગર
નદીમાં ફેલી પડ્યો ને સલાગત સામે કાઢે પ-
ટોંચી ગયો. પેલા ભાલાના ધાગે એને જીવનભર
લેખકો સાખો, પણ એ તો એની ચોખા હતી.
એકેએ દાઘે એણે રોમ શહેરને અચાનક બહુ.

અનેકાર્મી-રાખઃ દીપ્તિ = કંઈક જાતું એક
દળ; એની પ્રવાહી કે અભરા રૂપમાં બનાવેલી
ખાવાની વાની; હંડાની બારને પીણા ભાગ
જરૂરી; મઝમૂઝ કંપન વગર પડ-પાડું.

આ તમકે બેઠેલું
જાણાય છે કે માખી?
લેટાવીને જુઓ :
એ તો હોરશિયસના
નામદાર નિઝામની
તરવેરી છે. ('તરવે')
નારિયેળનાં ગાંડ
જુકીજુકી ૧૦ રીતે
ઉપયોગમાં આવે છે.

કહેવતોના અર્થે : 'ફળની ખારેક સાંખ
કાંટો-ફૂલ, બહેન કે દીકરીના ધરતું ખાવે
લેવામાં હિંદુ સમાજમાં પાપ મનાય છે,
અને તેમના તરવેરી કાંઈ પણ આવે ત્યારે
ફળ વધતું કરીને જ આપવું પડે છે. આથી,
ફળને ઘેર લાઈ દોય તે નિમિત્તે ખારેક થો-
ડલે તેના બદલામાં તો ઘણું આપવું પડે,
અને તે બારે પણ પરી જ નથી. એટલે એની
ખારેક આવતાં મનને જે આંધળો લાગે તે
દર્શનની આ દેવવત, એવા બોલ રૂપ
મજાતા બધા પ્રસંગો માટે વપરાય છે.

સિયાળામાં ટાલથી ફેંટાલા દાખપત્ર પર
કોકગનું તેલ લગાડાય છે; તેમ જિંદગીના
અને ગુલાબજી સરખે ભાગે થેળવીને
લગાડવાથી પણ મઠી બધ છે.

અધિતમ અમલ : (અ) વચ્ચેના આપની
મમે તેંકથી બેઠી રહ્યો હશે ને તેમના સર-
વાળા વડે, તેમની વચ્ચે આવતી બેઠી રહ્યો-
ના સરવાળાને ભાગે તો જવાબ આવશે :

બેઠી રહ્યોની સંખ્યા
એની રહ્યોની સંખ્યા.
એથી રહ્યો (૫) ઉત્તરેના આપની મમે
તેંકથી બેઠી રહ્યો હશે ને તેમના સરવાળા
વડે, તેમની વચ્ચે આવતી બેઠી રહ્યો-
ના સરવાળાને ભાગે તો જવાબ આવશે :
બેઠી રહ્યોની સંખ્યા
બેઠી રહ્યોની સંખ્યા
બેઠી રહ્યોની સંખ્યા

$$\frac{15+10+20+25+30}{15+10+15+20+25+30} = \frac{100}{100} = 1$$

૫ બેઠી રહ્યોની સંખ્યા
૬ બેઠી રહ્યોની સંખ્યા

$$\frac{10+10+10+10+10}{10+10+10+10+10+10} = \frac{50}{60} = \frac{5}{6}$$

(દારેસરવાળા) — અજણ એવ. નાંક

આરય શાહીના પ્રકાર તો જાણીતા છે.
હાંજુનો ૧૨, રૂંચળોનો ૧૨, રૂપ, સારકા વ-
ગેરેથી રવચ્છ ટાંક વડે લખેલાં લખાણ
તરી આપે દેખાતા રહ્યાં, પણ કાગળને
જરા અમ કરાવી રૂપ વચ્ચે છે. એ
રીતે અરબ કપ પાણીમાં એક ચમચે મીઠું
ખોગાળીને તે વડે લખેલું લખાણ સુકાયા
પછી તેના પર થોડો ચેન્સિલ દળને દાઘ
ધસવાથી કાગા અક્ષરો બહી આવશે.

શુકન-અવશ્યક દિવસમાં જ મનાય છે
તેમતરી. ખસિમવા દેશોમાં નીચેની વસ્તુ
એ અવશ્યકિયાજ અજાય છે : રિચરિ નજી
કાપવા; ચીરનું પીણું ધરમાં રાખવું; રીકી
નીચેથી પસાર થવું; તેમના આંકડો; છત્રી
એક તરીકે આપવી, કે લાકડાનો રમતો કપા
વગર તે ધરમાં ગ્રાહકની; એક જ દિવાસળી-
થી જલ સીમરેટા સળખાવવી; શુક્રવારે કાંઈ
વસ્તુ ખરીદવી (ખરી વસ્તુ લેવામાં દારૂત
નહિ); મગમાં પહેલાં ડાંગો વડે પહેરવો; જ-
મન પર પડેલી ટાંકણી નહિવધી લેવી વગેરે.

કલાકલ્પક : જીવનના એકેએક ક્ષેત્રમાંની
વસ્તુઓને કલાની 'ઓ' વડે સુરીશિલ કર્યા
બિના માનવી રહી શક્યો નથી. ફાટાલીની
આ ધુલ-દાલ ઉપર ચેરકો (ફરેસ ને પા-
રકરની બનાવેલી કાપથી ફેંકાયેલી વડે
કરેલું કપડું આંબેલ નાનિશીથી પાડી કરી
લેવાની કારીગરીથી કરેલું આ સિલકું
સુરોભન તેવું એક સમિતેષ કદાચ છે.

પીસેલું મીઠું સરસવતી તેલમાં ભેળવીને
દાંને ધસવાથી દાંત મજબૂત થશે ને સડવા
લાગેલા-લોહી નીકળતા દાંતને ફાલો થશે.

જેમાં લેખકનાં પરાભાષક (સારકો) પતરાં આવે છે એમાં, કાગળનાં પરાભાષક પૃષ્ઠો પંક્તિ માટે આવે છે. ભરવા-ચંચાના
સોવા. એવા પડાની પરાભાષકોમાં ભા-
વીને વીંટાળી લઈ મૂકવાથી સોવા સચવાશે.

નીરગણિના બી માથે ને ત્યાં એક બોનાનાં
દસભાર લેણે મળે છે. તે પસીને બોનાના
ઉંખ ઉપર લગાડવાથી થોડી જરો ને બોની
ઊંચે બેઠી જશે.

૯. વાળ માથા પર હોય ત્યાં સુધી જ સૂપડુરૂપ હોય છે.
સ્થાનબદ્ધ થતાં તે ગંદકી બની જાય છે. માનસર્વો વ્યવ-
હારથી નીચે ઊતરનારની પાંચુ એ જ દશા કાચ છે.

(અનુસંધાન ૫૪૮ ૨૮૫ી ચાલે)

ગુપ્ત કાળના સિક્કા

આણંદમાં મ્યુનિસિપાલિટીના એક રસ્તા પહોળા કરવા માટે જોડામથાં અયાનક લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષ પહેલાંના ચાંદીના સિક્કા તથા એક બહારથી મૂર્તિ ગળી આવી. તે સિક્કા ગુપ્તવંશના રાજા કુમારગુપ્તના વખતના હોવાનું જણાય છે. વલ્લભવિદ્યાનગરના અધિકારીઓને જોવામાં આવેલા આ સિક્કાનું પુરાણ વસ્તુ સંશોધનની દૃષ્ટિએ મહત્વ છે. નિષ્પ્રત્યેકનું એક ગાનકું છે કે તે કાળમાં ખંડાતથી ઉત્પન્ન ને વ્યવહારમાં ઉત્તે તેના પર આણંદ આવેલું હોઈ ત્યાં આ સિક્કા હાજરેલા ગળી આન્યા છે.

વહરતમાં પણ...

વિદેશ જઈ આવેલાંએ ત્યાંની કોઈ વસ્તુથી એ સોધી વધુ આશ્ચર્યકિત થયા હોય તેા તે ત્યાંના લોકોની પ્રમાણિકતાથી. ત્યાં રસ્તા પર છાપાં વેચવા મૂકે છે પણ વેચનાર કોઈ દોરું નથી. લોકો છાપું લઈને પૈસા ત્યાં મૂકેલી પેટીમાં નાખે છે. ભારતમાં ઢગણી ન આવું બની શકેલું છે. તાસિકામાં 'અપના બેંકાર' નામની સંસ્થાએ આવેા પ્રયોગ કર્યો. છાપાં વેચનાર સિવાય ત્યાં ૧૫૨૫૫૫ ૧૦ આનારું છાપાનું વેચાણ થયું. ૨૫૦ લોકોના આ હદારૂણનું અનુકરણ ભારતમાં પ્રીતે પણ ચાલે. (૩૦-૧૨-૫૦)

આંગળાંની છાપ પરથી આશ્ચર્યનિર્દેશ

આંગળાંની છાપ પરથી યુનેયટેડ પકડાય છે એટા પણા લખવા હશે. પણ હવે એ છાપ પરથી માણસનું આકાર પણ કહી શકાયો. રજાઈલ્ડ ચાંદીના મુખ્ય સુપરિટેન્ડેન્ટે કહ્યું છે કે માણસના છબના કાળ દરમ્યાન આંગળાંની છાપ મેકે કોલસરખી ન રહે છે છતાં નવજન્મએ એ છાપની વચમાં 'મીનાઈ લીડો' દેખાય છે. થોલિસ તે તરફ પૂરું ધ્યાન નથી આપતી કારણ કે અસ્થાયી હોય છે. આ ઘોળા હીડીએ પરથી ન માણસના આશ્ચર્યનું નિદાન થઈ શકે છે. એ લીડીએના અવિરતમાં કોઈએ વિવરમાં પણ ફરક પડી શકે છે. ૧૬ થી ૧૭ વર્ષના દરમિયાન માણસે એક માણસના હાથમાં આ લીડીએ દેખાય છે. આ વિષયમાં વધુ સંશોધન થતો રાજનિદાનનું એક નવું શાસ્ત્ર અસ્તિત્વમાં આવે તેા નવાઈ નહિ. (૨૬-૧૨-૫૦)

અંજનું બારાખડી!

અમેરિકાની સાળાઓમાં ને બારાખડી અત્યાર સુધી સિખવવામાં આવતી તેમાં A for Apple એ હતની એકલણી હતી. પણ હવે તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે A for Atom, B for Bomb એ હતની નવી બારાખડી શરૂ કરવામાં આવી છે! આનું કારણ આ રીતે બારાખડીના અસ્તિત્વ સંપૂર્ણમાં તેવાર કરવાનું અપાયું છે, અને એ આખી બારાખડીમાં એટલ સક્તિ એટલે મું અને તેમાં કુદરતે શાય તેા કેમ વડતું એની માહિતી છે. ડા. ટ. એના થોડા અફેરોની એળખ આમ અપાઈ છે:

A is for atom—that indivisible which has been split.
B is for bomb—an explosive package of which atom is the new brand.

C is for civil defence—our protection against attack.
Z is zero—the point of bomb explosion. (૨૪-૧૨-૫૦)

પંકજ-રોકેટ રસાયન

ગોર અભાવનાસામે તેમના રાયરમાં પંકજ-રોકેટની ફરેટલા હેરાન થાય છે! પણ હવે એક એવી હતનું રસાયન સોપાયું છે ને

(આ અંગના 'ડિરેક્ટર કં'ના લેખ સાથે આજેથી હંમેશીની રિવિઝી સી આનિતકુમાર સંઘવીના સંપર્કમાંની છે.)

રાયરમાં હાખલ ક્યાં બાદ રાયર પંકજ-રોકેટ (પંકજ-રોકેટ) બની નય છે. દિંદગાં પહેલપહેલી વાર આ રસાયન આપત કંપનામાં આવેલું હોઈ તેનું પ્રાત્યક્ષિક ગયે મહિને મુંબાઈમાં ખતાવવામાં આવેલું. મોટાના રાયરમાં આ રસાયન હાખલ ક્યાં પડી તેને કાઢવામાં ખીલા નજીલા લાકડા પર ફેરવવામાં આવી એટલું ન નહિ, એવા એક ગોશ્ટી ધીલો રાયરને ટકાવમાં હશેથી જતી ઠોકવામાં આવેલા એક રાયરમાંથી નશ પળુ હેવા નીકળી અંત નહોતી. (૮-૧૨-૫૦)

મણિની અમરકાર

દિંદુરતાની એક શકુલતાદેવી નામની કુમારિકાએ ઈશ્વરનાં મોહમોહા મણિવર્યાઓએ પોતાની મણિની ભુદિમતાથી ચકિત કરી મૂક્યા છે. ન્યારે તે ઇશ્વરની હતી ત્યારથી ન મોહમોહી રકમોના ગુણકાર મોટેથી ન તરત કરી આપતી. ત્યાર બાદ મોહી સંખ્યાઓના વર્ગમૂળ કાઢવાની હોંસ વેસ થતી એ ખાખતમાં પણ તેણે લોકોને આશ્ચર્યચકિત કરી મૂક્યા. થોડા વખત પહેલાં ઠગડેમાં રેડિયો-ટેલીફોન પર તેની આ રાજિનું પ્રાત્યક્ષિક ખતાવવામાં આવેલું. હાલમાં શકુલતાદેવી ઈશ્વરનાં બી.એ.નો અભ્યાસ કરી રહ્યાં છે.

આ પ્રકારના મણિની અમરકાર કુનિયાના બીજા માણસોએ પણ અનુઅનુક ગણે કરી બતાવ્યા છે. ૧૮૫૫ સદીમાં વર્તિનિયાનો એક યુવાક ૯૯ ચાંકડાના ગુણકાર સહેતાઇથી કરી શકેતા. આરાક નામના અમેરિકને ૮૫૫ આંકેને ૧૬ વાર ગુણી બતાવેલા. ડી. એચ. ટેડીકે લાંબે બીજા અમેરિકને પંદર ચાંકડાવાળી સંખ્યાનો ગુણકાર ૧૩૩,૪૬૧,૮૫૦,૨૦૮,૫૬૬,૬૨૫,૭૧૬,૬૫૮,૨૯૬,૯૪૧,૫૮૩,૨૨૫ હોવાનું એક વિનિદમાં ન કહી શકેલું!

રોમ કહી ખાઓ

સી. કમલ ચેટ્ટેના નામની ભારતીય સ્ત્રીએ હવે પર સંશોધન કરીને એક નવી વસ્તુ સોપાઈ કાઢી છે. દિંદુરમાંથી દોડીના બહાનુના નમનાઓમાં ગંભીરીને તેમણે પ્રયોગો કરેલા. તેમાં તેને જણાયું કે દિંદુરમાં એક એવી હતનું ધીર છે ને બી-કો-અથેસ હતનું વિદ્યામિત કપન કરે છે. એટલે રોમ કહી ખાઓને વિદ્યામિત બીના અથાને થતા રોમ થયે નહિ, અને નેમને એના રોમ હોય તેઓ ને રોમ કહી છે છાશ આશે તેા તેમના રોમ દૂર મરો. સી. કમલ-જાનને તેમના આ સંશોધન માટે મોગાએપરીની પદવી મળી છે.

લોમ-મૂલાનિ ખાખાન

થોડા સમય પહેલાં મોહાભઈ સાંગવી ગયા હતા. ત્યાં મોહ પડોશીને પો લોટથી બેસવા ફેરવા પ થેલા પડેલા તેમણે જોયા. અહવાના આવા વખતમાં આટલા બધા લોકોના થેલા હયાંથી, એમ વિચારી એમણે પૂછપાછ કરી. ત્યારે તેમને એ થેલા લોટના ન હોઈ સંપજનાના ધૂઆના છે એમ કહેવામાં આવ્યું! આનેા થોા કપરોગ એમ એમણે પૂછતાં મિતે કહ્યું, "આને ગોળમાં મેળવી સીવી ચાલ-છાપી આપીને યુદિયા શાકર (પુટ-સાણર) બનાવવામાં આવે છે. પછી એના નાનાનામાં ચોસનાં બનાવી એને રાંધેપણુંત કરવામાં આવે છે અને આજે આટની મિઠાઈ તરીકે તે વેચાય છે!"

સંપજ-કોટ્ટે એક થોા થોમન પથર. એના લોટ હતીને એ મિઠાઈમાં મેળવવાના ને પછી નાના બાળકોને તે આપવાનો! મું વેતે નેટલો આ થેના આરો પૂરવા માટે કાંઈ પ્રમાણિક ધંધો ન રહ્યા નથી! કાર્યકર્તાઓએ આવા અથોરી લોકોએને લખાડા પાડવા નેઈએ ને સરકારે એમને રસ્તેરસ્તે ફેરવના નેઈએ. એ વખરે એ કુદ લોકોની સાન કેમણે નહિ આ વે—કુદર વીના

ભારતની કમનસીબી છે કે.....

સખત ગરમીના દિવસો હતા, માથું ફાફી નાખે તેની શરમીને લીધે ગાર્ડ મગજ અસાધ્ય થઈ ગયું હતું. મગજને કંટક આપવા એ દેશી તેલની બાટલી ખરીદી, તે લે આજ દોઢાઢ વાગ બજાર કરતી મહ અને હાથને આધાત કરી ગઈ. તેમાં કદાચ "બહાઈઠ બાઈલ" "હોર્ડ નોઈલ" આની નિશાસધાતી વસ્તુઓ માટે મને બહુ જ દુઃખ થયું.

દેશમજા વિદી તરીકે મારી આજુ દેશી ઓળેને કસેન આપનાતી છે પણ...ભારતની કમનસીબી છે કે મોટા ભાગના વેપારીઓ મધ્યસ્તરી વાના મોલે છે. અને પેસા ખાતર નેતિક મોરખની દરકાર કરતા નથી પોતાની ઓળેના બેલક મુજબાન કરી છેતરપીંડી કરતા અચકાતા નથી. ખરેખર, વેપારીઓની રકતવાહિનીઓમાં જ આ "ગુણ" વજાઈ ગયેલ છે. લાભેતરમાં મને માથાને સખત દુઃખાવે તેમજ છાતીને દુઃખાવે થયેા હતા. એ અઘવાસની પ્રશ્નિમાં, કાંદારપ બની ગયેા. હું "એકનો એક" પુત્ર હોનાથી મારા પિતાજી ચિંતાતુર બની ગયા.

મારા પિતાજી નવદેરાતોનું વાચન નિયમિત કરતા, એમણે "શામતીય બાહીતેલ" (સ્પેશીયલ નં. ૧) મેડીટરેની દ્વાયલ લેવા સચાહ આપી, કારણ એ બેઈન્ટેનિક છે, મળી તેની પબ્લિસિટીમાં વર્ષોથી એક જ સરખા ગુણ બતાવવામાં આવે છે. આથી એ "શામતીય બાહીતેલ" (સ્પેશીયલ નં. ૧)ની દુઃલ લેવા નહીં હવું. તે "હાથા વાદળમાં એક રેશી ફિનારી છે." એ સ્વરૂપી આસર કરતું નથી. પણ ધીમેધીમે દેહના મૂળને ફરે છે.

હું શામતીય થોમાથમ, દાદર (જ. આમ. પી) મુંબઈ-૧૪ નું શામતીય બાહીતેલ (સ્પેશીયલ નં. ૧) મેડીટરેનીયામત વાપરું છું. તેના મચાનથી મોઢાની વેદના મદી. મગજને કંટક મળી આંખોનું તેજ વધું ગાદ નિદ્રા આપવા માંડી અને પેલી દેશી બાટલીએ બજાર બનાવેલા વાજ ફરી કાળા થયા.

એક નિખ્યાત ઈલેક્ટ્રીકલ ઈન્જનેર બનવાની મારી અશ્વિલાખા પરિપૂર્ણ થયે એની આતમશ્રદ્ધા આજે મળી છે.

અલદિ

(સહી) વસંત પાદેખ, ખીરલા એન્જિનીઅરીંગ કોલેજ, પીલાની (જયપુર સ્ટેટ)

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો, વિદ્વાનો વગેરે મગજનું કામ કરનારાઓ માટે આસ

અંડુનું પોષ્ટિક કેસરી જીવન

નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં, સ્ત્રી-પુરુષ,
સૌકેમ એવું સેવન કરી શકે છે

મહા રસાયન

રસસિદ્ધર, અલક, કેસર, કરેતરી અને બીજાં દીપન, પાચન
ને પોષ્ટિક ઓષધ મેળવી લીલાં રસદાર આમગાંમાંથી બનાવેલું
સુશોભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ અને પોષ્ટિક આદ્ય

તિંમત

તેનું નિયમિત સેવન

૧. રતલના મોટા ૧૫.૧૫
૨. " " ૧૫.૩૦
૩. " " ૧૫.૪૫

લાંબું આયુષ્ય તથા સારી રમરબુશક્તિ
આપી શરીરમાં બળ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કારખાનું:
સયાનીરોડ
મુંબઈ-૧૪

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ - ભોગીલાલ શ્રધસ, માંધીરોડ

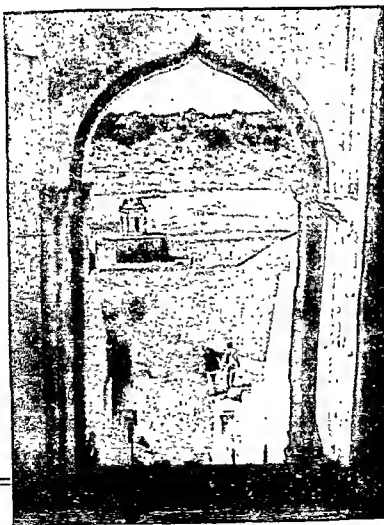
ફાંસ:
મુની મહાબળવાદી
મુંબઈ-૨

अरथापक - संविशंक रावण

आवती कावना नागविडोनु भासिक ३२७ वर्ष २८भुं. अंक उमे. माथी छ. १६५१

तंत्री - अशुभाई रावल

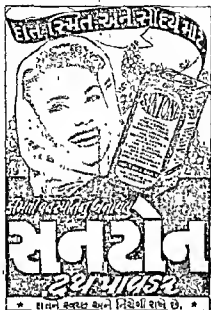

दिल्ली के आवासीय भवन - अरथापक

दिल्ली के आवासीय भवन - अरथापक

દાંત કઢાવશો નહિ

જ દાંતનું દર્દ, દુઃખતા દાંત તથા
પાથોરીઆ મટાડે છે.

જ મહોની ખરાબ વાસ દૂર
કરે છે.

જ પેદાંમાંથી નીકળતું લોહી
બંધ કરે છે.

જ જંતુચિનાશક, ખુશબોદાર
તથા સ્વાદિષ્ટ છે.

સ ન ટો ન

દાંત સાફ કરવાં જોઈ તાપરો.

ચિત્રો

લોકોશ્વરનો જોવાનો ફોટો - ચંદ્રપાઈ બંધ ૫૬
વગડાનાં ફૂલ ચિત્રકર - અનિલ ત્રાયગોધરી ત્રિંગી મુખચિત્ર
દુર્ગા (પ્રાચીન શિલ્પ) ફોટો - આર. આર. ભારદ્વાજ પાછલા પૃથ્વામાં

કાવ્યો

ખાદી જે આંખથી રો રાજેન્દ્ર સાહે ૭૨
મઈ જે સિસિર રીતે પ્રભુરામ ૭૧
પ્રીતિનું દંપ પ્રિયકાન્ત મણિપાર ૭૧
જોવાનું બળ રમણ બની ૭૨
સુરમેા જગદીશ જોગા ૭૧

ચરિત્ર

સર રમણભાઈ નીલકંઠ ડૉ. બિપિનચંદ્ર ભવેરી ૭૩
બાંધ ગદરિયા [આપકથા-૧૫] ચંદ્રવર્દન ચીમનલાલ મહેતા ૮૮

વાર્તા

ચાગી સુમતિ ર. દલાલ ૭૮

લેખો

હવાનિદ્રા [૨વી-૬નાથ ઠાકુર] મણિલાલ અલભારી ૭૨
મધુરાસન [ચોમાસો-૧૨] હામુભાઈ શુક્લ ૭૫
૫૫ દોરદેહસ નગીન પારેખ ૮૦
ફેડાં [કાચાની કશમત-૧] ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી ૮૫
પરવોડો બકુલ મિખાડી ૮૨
ટિકિટ સંઘર્ષ [૧૮] ૮૫

વિકાસો

ગોલ્ડર સર્જિકલ કેમ ચાલે છે? [ચિત્રજોષ] ૭૦
પન્થાસ બં પહેલાં ૮૪
માધુકરી[રવ. સી. આર. રેડી; જાંખતું આરોગ્ય; જાંખાતાજી] ૮૮
શકેરા [માસમાસનાં પંચી-૧૨] ૮૮
આ ચાસ દલિદાસમાં [વ્યક્તિ વિરોધ : ઇબ્સન] ૧૦૨
ઉલ્લું પાનું ૧૦૩

કોઈ આકસ્મિક દારણે એક ચોટો ન થયો હોય તો 'કુમાર' દર માસની ૧૫મી
તારીખે બહાર પડે છે; એટલે તે અસ્તામાં એક ન થાય તો તરત તેની ફરિયાદ
કરી. અકસ્માતે ગ્રામ યજમાન એકાદી ફરિયાદોને, આખારી પારી નહોતો દોષ છે
ત્યાં સુધી તો પહેલાંની વજવાનો આમે પ્રચલન કરીએ છીએ, પરંતુ એવા ગ્રામ
યજમાન કોઈપણ એકો બરપાઈ કરી આપવાનું કરું બંધન આમને માંદે રહેતું નથી

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ તરફથી તેની સુકક બંને પ્રકારીઃ ગણુભાઈ ચાવડાઈ શાપત
મુદ્રણ-પ્રકાશનચાલ. કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય લિ. ૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ
કાર્મિક લગભગ ૩૦ લાખ પાંચેમાં શ. કા અથવા સિ ૧૫; કુટક નકલ-ખાર આના
કુમારખાનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કોપીરાઈટથી રક્ષિત છે

નવી
'સ્પીડ રેકૉર્ડ'
ફિલ્મ

ગેવાપાન ૩૩°

હવે મળવા માંડી છે

ગેવાર્ટની નવી 'સ્પીડ રેકૉર્ડ' ફિલ્મ—ગેવાપાન ૩૩°ની રેટલાક વખતથી અજમાયેશ નહિ કરી શકતા ફોટોગ્રાફરોને અણુપિતે આનંદ યગે કે હાથમાં જ તેને નવો માત્ર આવી ગયો છે, અને હવે ગેવાર્ટના દરેક વિદેતા પામેથી તે મળી શકે છે.

Sole Importers

Allied
Photographics
Limited

BOMBAY & CALCUTTA & MADRAS

LAS. 191

પુરા ખબર
બાપા
બાળકો માટે

ઓસ્ટર મિલ્કનો
તાજો પુરવઠો
માવી ગયો છે!

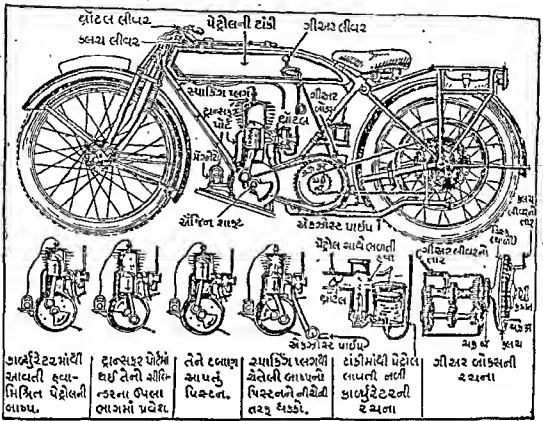
OSTERMILK

ઓસ્ટર મિલ્ક બચ્ચાઓ માટે દુધજ ખાદ્ય

બોમ્બે પ્રદેશ બાપર ૧ સેલેશન ડાયાના રા. ૩-૩-૭
૨ સેલેશન ડાયાના રા. ૬-૦-૦
એ સાચો દોષ તે બાઈપ્રેન અને સોફ્ટ ટેસ્ટ સુધે

એ કસ્ટોમર લે આર ટી બી (ઈન્ડિયા) લિ મિ ટે ડ.
મુંબઈ. કલકત્તા. મદ્રાસ.

કાર્બ્યુરેટરમાંથી આવતી હવા- મિશ્રિત પેટ્રોલની લાપ્ત.	ટ્રાન્સફર પોર્ટમાં ઘઈ તેની એન્જિન- નકરના ઓપલા લાગમાં પ્રવેશ.	તેને દબાવ્યું આપતું પિકઅપ.	સ્પાઈડિંગ પ્લગીથી ચેતેલી લાપ્તનો પિકઅપનો નીચેથી તરફ દાકડો.	ટાંકીમાંથી પેટ્રોલ લાપ્તની લાપ્તી કાર્બ્યુરેટરની રચના.	ગીઅર બોક્સની રચના.
---	---	----------------------------------	---	---	-----------------------

મોટર-સાઈકલ કેમ ચાલે છે ?

જી. એમાં મુખ્ય સિદ્ધાંત એ છે કે ટાંકીમાંથી એક નળી દ્વારા પેટ્રોલ કાર્બ્યુરેટરમાં આવીને હવા સાથે ભળે છે. (જે કાર્બ્યુરેટરનું એક સ્વયંચાલિત ચિત્ર નીચેની દારમાં આપ્યું છે.) આથી પછી તે સિલિન્ડરમાં ખેંચાઈને ત્યાં નીચ્છીક તણુમાંથી સળગી મેટા આગળ ઘઈ એક જોરવાર ધક્કા સાથે ફાટ છે. એ ધક્કાના નેરે એ સિલિન્ડરમાં રહેલા મિશન હાંચીનીચે ઘઈને મોટર-સાઈકલને ફેરવતાં ચક્રોમાં ગતિ આપે છે. નીચેની દારમાંનાં ચક્રોનાં ચાર ચિત્રોમાં આ ક્રિયા સમજાવી છે : (૧) ચાકી ચાલુ કરતી વખતે નવારે પિસ્ટન ઉપર ધક્કોલાય છે ત્યારે કાર્બ્યુરેટરમાં હવામિશ્રિત પેટ્રોલની બાષ્પ તેની નીચેના આગામાં પ્રવેશે છે; (૨) પછી પિસ્ટન નીચે ચલેલતાં, તેના દબાવણથી બાષ્પ 'ટ્રાન્સફર પોર્ટ'માં ઘઈને સિલિન્ડરમાં પિસ્ટન ઉપરના આગામાં પ્રવેશે છે; (૩) દરમિયાન પિસ્ટન ફરી ઉપર આવી જતાં તે દબાવણ પામે છે; (૪) અને બરાબર એ જ પળે એન્જિન દ્વારા 'સ્પાઈડિંગ પ્લગી'માં તણુઓ ઉત્પન્ન થઈ તે બાષ્પને ચેતવે છે, એટલે તે મોટા આગળ સાથે ફાટ છે. બાષ્પના આગ જોરથી શરૂઆતી પિસ્ટન પર અત્યંત દબાવણ આવીને તે પાછો નીચે ધક્કોલાય છે. આથી તેની સાથે જોડાયેલા 'એન્જિન શાફ્ટ'માં ગતિ આવે છે અને તે ફરવા લાગે છે. હવે એન્જિન શાફ્ટની નેરે ચેઈન(સાંકળ)થી એક શાફ્ટ ચક્ર એ જોડાયેલું છે; તે શાફ્ટની સાથે સાથે ફરવા માંડે છે. એટલે તેની સાથે એક બીજું નાનું ચક્ર એ જોડાયેલું છે તે વળુ ફરવા માંડે છે. અને આના ચક્ર એ સાથે જોડાયેલી ચેઈન ચાકીના પાછલા પેડાના 'હાઈન્ડીલ' સાથે જોડાયેલી હોય છે એટલે હાઈન્ડીલમાં પણ ગતિ આવે છે. અને આથી પેડું ફરતાં ચાકી ચાલે છે. હવે તો એન્જિન શાફ્ટ ચાલુ થઈ ગયા હોય છે એટલે તે દ્વારા જ ચાલતો એન્જિન તેને નીચ્છીક પ્રવાહ પૂરો પાડે છે. બળી ગયેલી બાષ્પ સિલિન્ડર સાથે જોડેલા 'એક્ઝોસ્ટ પાઈપ' દ્વારા બહાર ફેંકાય નવર છે. કાર્બ્યુરેટરમાંથી સિલિન્ડરમાં જતી આ પેટ્રોલ-બાષ્પનું પ્રમાણ વધવુંઓછું ફરવા માટે 'ફોટલ-લીવર'માં એક ઝાટકા-લીવર ચોડાયેલું હોય છે. બની સાર્ફકલની ગતિમાં વળુ વધારો ઘટાડો કરવા માટે એક ગીઅર-લીવર રચના કરવામાં આવી છે, જેનું સંચાલન પેટ્રોલની ટાંકી ખાસે રહેલા ગીઅર-લીવર વડે થાય છે. એ ગીઅર-લીવરમાંથી નીકળતો એક તાર ગીઅર-બોક્સમાંનાં જુદાજુદા કદનાં ગોંગ-હીલને ફેરવે છે. એ ગીઅર બોક્સનું ચિત્ર નીચે જમણે આપ્યું છે. તેમાં એ ધરી ઉપર નાનકોટાં ગોંગ-હીલ હોય છે. જેને ગીઅર-લીવર ફેરવતો એકબીજા ઉપર સરકાવી શકાય છે. બની હૈડલ ઉપર એક 'ફ્લચ-લીવર' હોય છે. તેને સંબંધ પછુ આ ગીઅર-બોક્સ સાથે હોય છે. એ ફ્લચ-લીવરમાંથી નીકળતો તાર ગીઅર-બોક્સમાંના પેલા સતત ફરતા ચક્ર એ સાથે જોડાયેલો હોય છે. ફ્લચ દ્વારા એ તાર ખેંચતાં જ ચક્ર એ ગીઅર-બોક્સની એક 'દિશ' (વાળી) સાથે ઝોડી ભથ્થે છે. એટલે એ ચાલો ગીઅર-બોક્સમાંની શાફ્ટ તથા હીલને ફેરવે છે. 'ફ્લચ-લીવર' ઠોડી દેતાં જ ચક્ર એ દિશથી ઘૂરું પડી જઈને તેમના સંપર્ક છૂટી ભથ્થે છે.

નતના મોહમાં ને પરની (પરગની) પ્રીતને
એને આવર (અલગ)ના અદ્ભુત રંગને આ-
વળવા નહોતા દેતા, એવા મોહ-માયા-મદ-
ના મેઘને જેણે માંછ કાઢ્યા તે તેજની અ-
લગતી દુનિયાનું દર્શન કરાવ્યું એતીમ જ્ઞાન-
અનુભવને આટી આંખડીની વપસા આપીને
આ શબ્દગર્ભા અભિનાયરીતે ગિરદાવ્યા છે.

આટી રે આંખડીથી
આટી રે આંખડીથી કાયા મંત્રાણી,
એને તેજને કિનારે એણે આણી રે હે...છ હે...છ.
પાંપણની પાંદડીના એરા તે અંતરણે
પેલી જાણતું કે ન બોલું,
નિજની સંગાથ જેનું મન થેલું મોહું,
રે પરની પ્રીત્યું ના એણે બાણી રે હે...છ હે...છ
પંકને પંપાળવામાં મોઘેરાં ચીર ડેરા
રંગ રે નિહાલ્યા એવરાણા,
એને અંજળવાને આટી રે તેજગાળા
એણાં છે બાંધીવાનાં પાણી રે હે...છ હે...છ.
આટી રે આંખડીને બીને તે સંગ, ગંખી
કાયાને દાટ લીધા માંછ,
તેજને અંજન એનું રૂપ કીધું આંછ,
રે અળહળ દુનિયા ઓલાણી રે હે...છ હે...છ.

રાવેન્દ્ર શાહ

ગઈ રે શિશિર શીત

ગઈ રે શિશિર શીત ।
ગઈ રે શિશિર શીત, વસંતની ખિલસી રહી છત ।
ગઈ રે શિશિર શીત ।

તરુએ તરુએ જેના અગણ અગણુવજ દુરમી
રહ્યા છે, મલીલા કંઠથી તરુજુ કોવિલ જેને
જયકારગાય છે અને હવાના હેપે જેનું સંગીત
રેલી રહ્યું છે તે આ બેસની વચંતનું આનંદની
છાજથી બિજરાંત માન : હચિત રીતે યોન-
એલો એના નવમાત્રાને નાચતો હવ પણ
એ છાજમાં તાલ પુરાવે છે.

ફરકે અગણુ ધ્વજ એના આ
તરુએ તરુએ અરણ્ય;
ગાય એનો જયકાર મલીલા
કંઠથી કોવિલ તરુજુ !
હવાને હેપે રેલતું પ્રીતે વસંતનું સંગીત । -ગઈ રે ૦

વનઉપવનમાં કુસુમે કુસુમે
ભમરાના ઝુંબર;
જન રંગીલાં શેરીએ રેશે
રંગ ઉમંગ અપાર !
આજ આનંદની છાજમાં મળે મિતળે ઉર અમીત !
ગઈ રે શિશિર શીત ।

અભરમ-

પ્રીતિનું દૃષ

ના કોઈએ રે કુલ્ય મારું પ્રીતિ કેરું મેળવ્યું,
ના કોઈએ અમૃત સમું એને યિયે દધિ ભેળવ્યું;
હલપનાઓ રહી ગઈ એનું યથે નવનીત, ને,
આનંદતાં સી ગાપગાપી એનું ગાતે ગીત, રે,
-જગડી ગણેણું એ હવે રે રોડી ડેરી ચાટમાં ચાલ્યું જશે,
જ્યાં કમનસીબી ના ચરે કુતાળમાં લગલગ ઠરોને ચાટશે.

મિથકાન્ત મણિયાર

ખોખાનું જળ

પ્રેમે ખોખા જળ સરિતથી લેઇને ઘેર ચાલ્યો.
હેયું મારું છલખલ હેતું, પૂર્યું ઉમંગધેલો;
પુરેપુરે સહિલ ટપકવું, તોય ના ભાનું; આવી
એડે જ્યારે નિરખું તવ તો અંજલિ ગઈ ખાલી !
આજે આવી પ્રણયરીતમાં જિંદગી મેંય આળી.

રમણુ બાનો

મોટી આરા આપતા એ નવા અભિરંગનાં આ બે મુક્તકોમાં પ્રીતિને એ તદન નવી જ ને ચાલદાર રૂપગાઓ આપીને હૃદયનું દર્દ નવજા કહ્યું છે

પણ ફરતી આવી પગથિયાં ચડતી એ ન્યૂનિની આસપાસ ફરવા માંડે છે. થકીબર આનંદવચસાચી ગદાસાચ કેટલાક માળખા પોતાનાં બાળકોને પણ ન લડાને એવાં લાડ' એમને લડાવે છે. પછી ધરમાં દાખલ થઈ, કપડાં ઉતારી, પોતાની વાઢ જેઠ જેલેલાં બાળકો અને પત્ની સાથે જગવા બેસે છે. જોનન પત્ની પછી એ લોકો એને નીકળી નીકળે છે. એ બેખાંચ ગિનિટ એનાની જોડે રહેલકાને વાતચિત કરે છે, અને પછી આવેલાં સાગરિકો એકઠા નજરે કલ્યાણવા માંડે છે. 'હાઈડસ' પર તે એને બારે પ્રેમ લાગે છે. ખૂબ સંકુચિત અણદર્શ એ વળતરું 'હાઈડસ' એને બિલકુલ સંકુચિત લાગતું નથી.

આમ વર્તમાનપત્રે જિવામાં થોડો વળતર મેળવે છે ત્યાં એની આકર્ષક વર્તી એક ઠોકરી છાતી પર દાખ દળાવતી 'મને હું માથ છે. મને હું માથ છે' એમ બોલતી રહવા માંડે છે. પહેલાં તે પિતૃ સંચિત થાય છે; પણ પછી, એ તેા ગાય તંતુગાંધ છે એમ જોઈ કહે છે, 'એ એ શું કરે છે ને. સાંભળ; એક ઢનો દબવા. અંક વાર એક રાત એના પર ગળુ ખુશ થઈ ગયા. એણે દબનને હજુ, 'હું મારા ગલેલ આપને; હું તેને કંઈક આપીશ.' બીજે દિવસે દબન રાત્ર પાસે ગયા. રાત્ર એ એને નતભતની વસ્ત્રો આપવા માંડી, પણ દબન તે લીધી નહિ. એ કહે, તમે તેા મને 'કોંક' આપવા કહ્યું છે તે મને 'કોંક' આપો.' રાત્રને થયું કે દબનજાળને હું સોનાચારી આપું છું, વારીવડકો આપું છું. માગરાસ આપું છું, પણ મેના લેખને જોશ નથી. આથી કોંઈ વધુ પડાવવા આસપાસેલ આડોંચ કરે છે. રાત્ર એ એક પ્રિમિટ કરી, તેણે એક છોંખુની આલુખાલુ પોતાની ઓઠની લપેટી, અને દબનને હજુ, 'પહેલાં મારા વાળ કાપ.' દબનને વાળ કાપવા પ્રુટ કરતાથી કે તરત ને છોંખુ મળી પડતું. દબન બોલી ઊઠ્યો, 'આ કોંક પડ્યું ને તમારા ધીમાગોથી!' રાત્ર એ વરત ન હજુ, 'તારે 'કોંક' જેઠડ હવ ને કે તો પડ્યું છે તે લઈ

લે.'...ઠોકરી તરફ એમને તે કચેરે છે: 'આતુ ન તારું 'કોંક' રા છે.' જ્યાં બાજો અને પેલી તંતુગાંધ ઠોકરી લસી પડે છે. પણ ઠોકરીના છાતીને મુંઝારે મધ્યો નહોતો. એને રહી આપવા એ આડવાનાં પરાગેની એક પાતલકાંથી ક્ષી સંજવાયે, જોનન પૂરું થવાને ક્વાક થઈ ખસે છે. એ ગદામય પોતાના કપડાના કોરડામાં નથ છે અને છીંકો, કમ્બોસિપિય દુખાને, પતન્યવચાર ને મૂંઝોમાં કઠાઈ નથ છે. વચ્ચે એમાં પ્રેમજન પૂરું પત્ની 'હવે તેા જાકો, ક્યાં સુધી બેસી રહેશો?' એમ કહી નથ છે. પણ વચ્ચે એક વાણે એ 'દબની પાલતી કાવ' કાપકા કહે છે. સવારે સાત વાગે એ પધારીમાંથી કહે છે ને પધારાંબંધ નિવડા પતાવવા માંડે છે, પીરેપીરે જલાર અસીસો અને જીડીન્ટી સંધા; એના મુખારેતા કે કાંઈવાડકો અચવા માંડે છે. પ્રાતઃમ પગલ નથીસાહેબ જલાર આવે છે ને 'સંધ્યાનોતે દક પડેલો છે' એમ મળી સહુથી પડેલાં સિગારો કાગ પતાવે છે. ને પછી એકાદ આંતરુને નેત્રની આપત્તીની સાચી કાપાત્ત-બીનમાં ન બંતેને એને પેના સંકોચ ન થાય એવી રીતે ગલદ માટે પેસા બાપે છે. આ પછી તાજવન લગાડવા આવેલા કેટલાક મહિલા ગુદડકોનો પારો આવે છે, એમાં એક એમને કહે છે, '...ના ન્યાયાધીસ સમક્ષ મોંઘે મુકમો થાય છે. આપને અને એમને સારો સર્જન છે. તે એમલ કપર મને થિલો ન લખી સાપો?'

નજીસાદેબ કહે છે, 'ન્યાયના કાગમાં થિલો લખતી એ કુલો છે. મારાથી મોંઘી થિલો કેમ અપાધી?' થોડી વાર આમલે ક્યાં પછી આંતરુ કહે છે, 'આપ જ ન અમર લખશો તેા ચાલશે. મારા એરડું લખજો ને 'આ થિલો લાવ નાર મારા એજળખીતા છે તેા ઉંસાડ કરવા મહેરબાની કરશો.' નજીલ તરત ન પ્રવચનર થાય છે, 'એનો અર્થ એ નહિ કે આપ

કે શરીર મના અને કોનાતંતુઓ પ્રભુને એકીસાથે રવચર રાખતી
 પોગાસનેની વ્યાયામપદ્ધતિ
 ૧૨ - મયૂરાસન

દાસુભાઈ શુક્લ

આ

આસન કયા પછી શરીરને દેખાવ બોના એવેલ થાય છે. માટે તે મયૂરાસન કહેવાય છે. આ આસન ખૂબ મુશ્કેલ છે. એમાં અમર થતાં કોઇ પણ જાનુએ મળડી પડવાનો સંભવ છે. તેથી પછીકાઢ થાય તેા દાઢકાં કે રનાયુને દબ પણ થઈ નથ છે. આટું ખૂબ ધીરજથી આ આસન-માં પ્રવેશ કરવો. બને તેા કોઈ ગિત્રને પાસે રાખવેા. અને આમણે મળડી ન પડીએ તે અથવા આપણું તાક જાગીન્ સાથે યોગાઈ ન નથ તે જવાનું કામ તેને શોંષવું પાવજના પર બેસો. હવે બંને પગને દંબીજમાંથી નાળીને, તેની એક પર કમકડો જોશો. ત્યાર પછી બંને દાખના પંલ જાગીન પર મોઢવો, અને બંને કાણીને એકબીજીની પાસે રાખીને ફર્યાની આલુખાલુ મોઢવો. પછી, એ કાણી ઉપર તેાભાઈ રહે તે રીતે, તાપના જેર પર આખા શરીરને કમ્બો. એમ કરવા માટે પહેલાં તેા પગને જાગીન પર લાંબા કરેા. પછી પગને જાગીનથી થોડી રહીને

અમર રેલ. પછુ તે ન પખને આગળેના બાજ જાગીન ઉપર કીણે ન નથ એ માસ જુઓ. આ પ્રેમાણે શરીરને રંકા અમર કરવાની ન ક્રિયા થોડા દિવસ ધીરજથી કરો. એ કાળે નથ, કમિયે પછી આખા શરીરને જાગીનને સમાંતર રાખો, અને માણુ સડલ નજીક રહીને શરીરને આગળ કાઢો. આ પ્રેમાણે કાપનાં આસન આવડી જશે. શરીર જીવંતી બખને રાડઆતમાં આસનેરેકરો. પછી એમને મદાવરે પડેલો જરો તેમતેમ, આસન કરે ત્યારે પણ આસોમ્મી સચી ક્રિયા સામાન્યરીતે કરી રાધારો. આ આસનથી મોળો મટે છે. વળી, આનાથી પાનનકમિ ખૂબ નથ છે અને બૂખ કહડીને લાગે છે. પણ આડી એક ભરજગલ તરફ હું થવાને કોંક હું. આ આસનથી બિષ પણ પછી નથ, અથવા એ તેલકું આપું દેાવ તેા થ નથી નથ છે એથી પ્રચલિત વતો સંધેજળને, કોઈએ ખૂબ આડેને પછી આ આસનથી તેને પધાવવાનો પ્રયત્ન ન કરવેા. એમ કરવાથી તેા કલકું તુડસાન થવાનો સંભવ છે.

૨મજુલાઈ: ૧૮૬૦માં

૧૮૬૫માં તરેલુ વચે

૧૮૬૮માં પુષ્પ હમરે

સાહેબ હમરેમાં આનંદ થઈ ગયો છે, પણ આ મુકદ્દમામાં કિસ્સાકર જેને”
ચિટ્ટી જાણવાના આવનાર કારણે કરીને ચાલ્યો નય છે.

વકીલ સાહેબ અસીસોને પતાવે છે ત્યાં બહારથી મુનિસિ-
પાલિકોને ચોકસુમાંથી: “સાહેબ, ફક્ત આજે મને મારી નાખ્યો છે!”
હરો: આવી જાણના પગમાં દબી પડે છે. વકીલ સાહેબ તરત ન
પારખી નય છે કે આ જણાડ માણસ માત્ર દયા ઉપલવના અ
બિલ હરે છે. એ તરત ન હરે છે, “હાથે છે તે હવતા!”

જમીને વકીલ સાહેબ કોવાન જાણનામાં નય છે. કોઈ વારે તેમને
મારીવાળો આવી હરે છે, “સાહેબ, આને મારી ન્યાતમાં મેયત થઈ
કે કોઈ મને જવાની રત્ન આપો.” વકીલ કહ્યું: “એની સામે
જેઠ રહે છે. એમને ચાલ આપે છે કે પગવાડિયે પગવાડિયે વિચારે
ન કોની ન્યાતમાં મેયત થાય છે. એ જવાબ આપે છે, “મને લાગે
કે આ તો તારી ન્યાતનો કિસ્સો ન માણસ હશે”

આને વકીલ મહાનની ચાર્જ કલ્પી છે. રમિયારે મોન કરવાની
વૃત્તિવાળો થોડાવાળાને એની ન્યાતના છેલ્લા માણસને રમણને
પહેંચાડવા નવા રીધો હોવાથી વકીલ સાહેબ આજના ન ત્યાં નય
છે, તરતને આવે નામીયો વકીલ આજને. નય! એ પરીપક્ષી
એટલો ન અભિમાનવાળો,—પોતે કંઈક છે એવા—મગ્ન વિનાનો છે.
જુઓને, આ બંદના કિસ્સા પાસે થોડાનું ટાણું મચ્યું છે. ત્યાં એ નય
છે, બહારમાં ડોકિયું કરી રાજાની વચ્ચે જુએ છે, ને અંદરનો તમાચો
કે સાહસારી કે પતોની વકસાર—જે કોય તે—બહુ રસથી નિરખી
રહે છે. ટાણું વિણાય છે ત્યારે એ પછુ પશ્ચિમ થઈ બારુડમ
તરફ નય છે. રસ્તામાં એક શરણતના દેંડાવાળો દેખાય છે. એ એને
કિમો રાખે છે અને કોઈ નવતાનું સેકાચ વિના નિરાને ઊભા થીમા સર-
વત પીએ છે. બાહુમાંથી એક વકીલ નીકળે છે. એને કહે છે, “જિભ
રહો બાહુશન, શરણત પીતા નહો.” બાહુશન આ પ્રતિનિધિત નયર-
નતની નિખાલસ સાદાઈ જોઈ મોંમાં આનંદ પાસે છે. વકીલ મહાન-
માં કલ્પી એને જાણનાની કીકડીક સાગમી લેવાર છે. હજુ તો
દોઢેક કલાક પર નવા વધારે ખજાર મધું દેખાથી હીમાલક કાઢી.
પાચક મધું અને સોડાપોટર—એ પચાવવામાં મદદ કેવ થાય છે
એવી માનવતા હોવાથી—થોડાં પરચાં લતા. શરણતના એકકાર

પછુ હજુ સામ્યા નથી. પણ આવી સામમી કોઈ નથી કરાય કે એકલે
લાય જડપથી કરવા માંડે છે. લાય આ ડિરામાં નય છે, પેલાં કોયો
પર પડે છે, વચ્ચે પીણા પણ પેટમાં હલવાતા નય છે. કોઈક વાર
સેવકમસરના માણસ દે આમાં રીધાં મપડા કપર પણ પડે છે. બાહુ-
બાહુના વકીલોને લાગે છે કે “આમતું સજિજાણી મનન હમેશની
નમ અનેક જાણતોના વિચારો. કિસ્સાએ કરક હશે એટલે આવા
તરફ, ખાંચીકી પરતુઓનો રસાઈ લેવા તરફ, આવી નવતે મુખડતા
મળવવા તરફ મ્યાન રહેલું લાગત નથી.” પણ એમને કયા ખબર

૨મજુલાઈ તથા વિદ્યાલોકન : રમણ સંગ્રહી ઇ. ૧૮૬૮માં

કે કે અનેક અવધાનોમાં રોકાયેલું એ નાનકડું ગણજ સચેત્તાથી આંધેરી દરેક વસ્તુનો આવાર પગ લેતું નથી હોં.

વકીલ-ગણજની આ કબલીમાં બહા વકીલોની જાનો નીકળે છે, બહા ન્યાયાધીશોની વાતો પગ નીકળે છે આપણા વકીલ પગ વાતમાં દાખલ થઈ નથી હોં. 'એક વાર કિસ્મત દુશ કે એકા કામ ન્યાયાધીશો કોટમાં કહેલું, 'સમ' 'દાર' બદલાઈ—શરતો-દાર, અરજદાર, ચીવદાર...' તરત જ એક બહા વકીલ એકા થઈ ન્યાયાધીશને નમન કરી કહ્યું, 'સમ છે તમારાર'.

એક વકીલ બીમા થઈ કહે છે, 'ધણુ વળતરી આપજી અરજદાર આ માનનીય સ, 'શોને મેંએ અમલી સાક્ષીક લાંની વાર્તા સાંભળી નથી, આજે તો મેંએ એની એક વાત કહેશે જ એની હું તમારા બધા વાળી એમને વિનવિ કહું છું.' અને આપણા વકીલ સાહેબ એની બહા દબની લાંની વાર્તા એની તો કાચી કાઢી સંભળાવે છે કે બધા તકાલી વાર્તારસમાં વરગોળ થઈ નથી હોં.

હારથને આનેદના વાતાવરણમાં વકીલો વિજય થઈ, બારફખની થકિયાલખી પાંચિના દકારા થાય છે.

આ છે આજની કાંક પેટી પરના અમદાવાદના સમાજજીવનને જીવસાદના સફરસાદની એક ગહેરવની વ્યક્તિના એક દિવસનો સાક્ષીક કાર્યક્રમ વ્યક્તિને જાણળી જે બીલુ કોઈ નહિ પણ રવ અર રમણભાઈ નીકળે.

જુદકતની તેરમી માંએ અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજના ભગીના રાજ્ય સીધાર રાજસાહેબ પછીવતરામ રૂપલાય નીકળે છે ત્યાં તેમને બન્ય થયે. કલક હેરાયેમ, તેમાંની બનેલો સુવારક રાત્રિ, સી-પનાનની બાવના ને સિધ્ધાત મારે લડી નાળવાનું ખમીર એમને પિતા વરફેરી વારસામાં જ મળ્યા હતા.

ખાલક રમણભાઈની રમણજીતિ જ આવરેકાંસાંસાંસિ ધમ્મી તીથ

રમણભાઈ શ્રી. ૧૯૧૨માં રાજમહાદુર થયા ત્યારે

દની. નાનપણથી જ એમને દરેક વસ્તુ ભજવાને, ખૂબ શીખ દેશે વાર વેદની કુશળી વધે આમજી પ્રાણિક અવધાસ શ્રી ક્યાંને ૧૮૮૭ના અંતમાં અમદાવાદ કેન્દ્રમાં પદેસા આવી કોલેજમાં વાસ થયા. ૧૮૮૮ની સાંઆમાં મુજરાત કોલેજમાં દાખલ થયા ને પ્રીવિસસ કરાવસા. તેમજ આની બુનવિસીમાં પદેસા આનું એ જ રમણ રમણભાઈના વચસા ભાવના લાભે થયેલું એકે મહીવતરામે સચેત્તાથી નાના યુવ રમણનાં સગવળ પછી નામજી દાકતર સુખનંત પદેતાની વિચાર બદલે—તેર વર્ષની હકતલ સાંચેનુ રમણભાઈનું એ લગા ચાર વર્ષ ૧૮૯૫ ને એરેરે ખૂબ સુધી નીકળ્યું. સ્વચરિતાના મરણ વખતે રમણભાઈએ લખેલી 'તું તમ' એ કોઈ ને મુશ્કેલી કપિતા એમના આસુખી જીવનનું મધુર પ્રતીબલ છે.

એ વખતના ધણુ વિદ્યાર્થીઓ આજા હસાકમાં પદેસા કરી નવેના શિષ્ય બનાવાના લેણે મુંબઈની મેડિકલ કોલેજમાં એકા, પ્રીવિસસ થયા પછી રમણભાઈએ ધણુ એમ જ કહ્યું.

મુંબઈ અવધા પછી રમણભાઈને અવધાસ અમદાવાદ દેશે નવેલ ને રસીક પગ બદલામાં એમને અમદાવાદ કરતાં બનેલો ને નવી દુનિયા એવા મળી; વિચાર વાચન સાંપડ્યું, એમની દેસ સેવાની બાવનાને નકરેલા, દરે ને રિસાસુર નવળી, કોલેજમાં તેમને મળિંકર રતલ બદલે કાન—સાથે જેનો બંધાવ.

૧૮૮૯માં તેઓ બી. એ. થયા, એ જ વર્ષે હાલ નગર કુમા તુરી ને નવળી કાલેજાના નેરસિદરાવની 'કુમુમખાલ' ભરી પડી, અને રમણભાઈએ કોલેજના મુજરાતી મંડળ સમક્ષ એમ માંએ આપી તેમાં કોનાં ખૂબ વખાણ કર્યા. અને એ જ સાક્ષાત અમદાવાદના પ્રાંધના સમાજે પોતાના મતલ અનુસારી રમણભાઈ પોતાની મુખવતિસ—'હાનુસુધા' પાસિ—નું સંપાદન સિંકું.

મહીવતરામને પ્રાંધના સમાજના સદસ્યાયક, ને ને વખતમાં અમદાવાદના આયેવાન સુવાર કોપાતાય સાથે સારી સમ્બંધ બંધી કોપાતાય સમસંજરથી આ મેત્રી માદ કરવા કમળતા હતા પછી મહીવતરામના ત્રણે પુત્રો પછેગયા કોપાથી તેમ કરી સાધા નકોલ રમણભાઈ વિધુર થતાં કોપા નામની સંતાને જીવ્યા. કુમુમખાઈ નેરસિદરામે ૧૮૮૮માં પોતાની બાણિજ વિદ્યાનીશીનું વિશિષ્ટ તેમની સાથે કરી કોપાનામની એ બંધાવ થઈ કરી.

૧૮૮૯માં રમણભાઈનું બીજું લગ્ન થયું, ને એ જ સમયમાં એમની પહેલી રિવિ—નાડકી અને બહુ મદદર વિનાની—વિવાલે વિધિ ભદાર પડી, આજા તેમજ પાછળની ધૂમેકા કિવાડી વિનાની સાચી, નેરસિદરામે કોલેજ છે.

રમણભાઈની દેવડા એમ એ. થઈ કાંઈ કોલેજમાં અપાવ પચાની હરી, પગ દાકતરે અવધાસ કરવાની ના પાડતાં તેમને એ મદદલાકોસને વિશાંભજિ આપવી પડી. શિષ્ય આપવાની કુરરી સજિ કોવા હતાં તેમને એ કાઠાઠ વચસાવધી વચિત રહેતે પડ્યું અને લગ્નની જ સાલમાં, રમણભાઈને મહીવતરામના મિત્રોએ કોપાઈ કહેતી અમદાવાદ નિરજા કાલવતના કાઠેરે આવે પ કોલેજી નોકરી લેવી પડી. નોકરી પસંદ કરવાનું પોતાની મુજરાતી પરકોસાંસે દોલ તેમ દાદા રમણભાઈ આ નોકરી ન રવીસરત.

૧૮૯૧માં મહીવતરામનું અવસાન થતાં કોપાની અનેક બહેર પ્રજા નિઆ એમના શિષ્યવૃક્ષ કાલસારક કમિનારાદના નવમાં આવી, ને લાવસોરે ધીરેથી રમણભાઈને પગ બહેરેકરવની કીડા અપવા માંડી આ જ સાલમાં સરકારે રમણભાઈને બંદની આપી શિરનેકાર કર્યા. એ પહે તેમજ બહુ સફળ થયા. નેમમાં પતની

સર રમણભાઈ કુટુંબ - ઈ. ૧૯૧૬માં - પાછળ બેઠેલા: ડાબી બાજુથી - શ્રી ચૌકર્યવતી બહેન મદતા: દેવ. સર રમણભાઈ; શ્રી કંઈપરમાઈ નીલકંઠ; શ્રી વિનોદિની બહેન નીલકંઠ; આગળ-બેઠેલા: શ્રી તરંગિણી બહેન નીલકંઠ, સેડી વિદ્યા બહેન, શ્રી જ્યોત્સના બહેન મદેના; શ્રી સુશ્રુત નીલકંઠ, શ્રી સરોજિની બહેન મદેના

વિદ્યાબહેન પણ આ જ વર્ષમાં મૈત્રીની પરીક્ષામાં સ્કોર્સ થયાં.

૧૮૯૨માં રમણભાઈની પહેલી સંતત વિનોદિનીનો જન્મ થયો, જે શાહ સમયમાં ગુજરી અઈ. જે જન્મ સમયમાં તે એવમેલ. બી. થયા, જે ૧૯૩૦માં ૧૬ મહિના માટે સ્વચ્છ નિશાયા, પણ ૧૮૯૭માં તેમણે નોકરી તોડી જઈવાત કરવા માંડી. પિતાના મિત્રોની સહાયતા બલિને લીધે પહેલેથી જ જઈવાત સારી ચાલવા માંડી, જે વર્ષો જતાં તેઓ અઘાડાપાઘા ચાર અઘરવડ જઈલે—એવિદસાવ પાટીલ, હરિલાલ દેસાઈભાઈ દેસાઈ, ચિત્રાભાઈ મોતીલાલ પટેલ અને વજીરભાઈ હવેરલાલ પટેલ—ની પંક્તિમાં ગણવા લાગ્યા.

૧૮૯૭માં રમણભાઈ રજુનિસિપાસિટીમાં જોવા રહ્યા. એમની સામે ડી. બ. બેળાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ અને એરિસ્ટર જીવનલાલ વરજીય દેસાઈ જેવા પ્રબળ પ્રતિપક્ષીઓ હતા, છતાં લાવજીસર અને બીન મિત્રોની મદદથી તેઓ તેમાં યુરમ્ આગ્યા. એવિસપી એમના બહેરસોવાની જીવનયજ્ઞ શરૂ થયા, જે તે સમય જીવનના અંત સુધી અવિરતપણે ચાલ્યા, રજુનિસિપાસિટીની અને અઘાડાપાટની બીજી અનેક બહેરસોવાઓની સેવા કરવામાં એમણે સમય અને સક્તિનો કલ્પનાનીત લોભ આપ્યો. એ કાર્ય પાછળ એમણે ખર્ચેલી રોકાણો કમ્પાસ માટેનાં સરકાર વલ્લભભાઈ પટેલે કહ્યું હતું કે અઘાડાપાટ રજુનિસિપાસિટીને રમણભાઈનો જન્મ લીધો છે.

રમણભાઈની સેવા પામેલી બીજી એની સરસાએ તે અઘાડાપાટ પ્રાપ્તિના સમય અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયેટી—આજની આજના હવાત વિનોદિનીબહેન: સો-એગર્મ હઈ સંતાન.

ગુજરાત વિદ્યાસભા. રમણભાઈ ન હોત તો અઘાડાપાટ પ્રાપ્તિના સમાજ હતું વહેણો ડિગ્રીશી બતાવે. ૨૫૦ હીસાસા પારિએ કહેલું તેમ તેમના ચારિત્ર્યવાચક વિના શાસાએમીને વહીવટ આપના એટલે શુદ્ધ અને નિરામય ન હોય. રમણભાઈના નિહાળના પરિવચક આવેલા એકેએક આદિત્યમર, મિત્રો ને રેનેલીઓ ખાને એ કે મલ્લ ઉપરાંતની ને રવાઈ કે સારાસારના વિવેક વિનાની આ જનસેવાથી રમણભાઈ ડર રહ્યા હોત તો તેઓ સાદિત્યની બનેક-ગણી સેવા કરી રાક્યા હોત.

૧૮૯૨થી માસિક ૨૫૩૫ પામેલા 'જ્ઞાનસુધા'માં 'બહેનદ' હુકડે હુકડે છાયામાં મોંઘેલું. ને ૧૯૦૦માં તે પુસ્તકકારે પ્રસિદ્ધ થયું. એમાં કરવામાં આવેલા સમાજ હિંદુ સમાજ, તથા મળિલાલ નજીમદ જેવા પ્રબળ વિદ્વાન અને શોકપ્રિય નેત્રી તથા જનસેવક ઉપરના કહાકો અને આકેષિતોને લીધે જનતામાં સરળ હાહાકાર મચી ગયો. એમના એ પ્રયત્નને લાગી રવા ને ઉતારી પાડવા 'ભગવત્પ્રદ્યુત'દેશદેશ વાને આંધળાનાં ચોળાવાર' એના મનું એક સાદિત્ય દઈએ જોતરજ ને કંઈક મલીય જુગતક બદલાવડયું. એમાં રમણભાઈ, એમના કુટુંબી એ, સ્ત્રીવર્ગ તથા સુધારકો ઉપર વિવિધ પ્રકારે ક્યાં હતા. પોતાની જ રૂઢિચુસ્ત આ કેટલુંક રમણભાઈને મૂંઝે મેંએ સહી જવી પડી.

રમણભાઈની પત્ની શ્રી વિદ્યાબહેન આનંદપ્રસાદ મુવના એ-છાણા ૧૨થી ૧૮૯૨માં કલેમરો અરયામ અરમેસી, ને ૧૯૦૧માં પૂરો થયા. વિદ્યાબહેનને એ સાકમાં મળેલી (અનુ. ૫૦. ૧૦૪)ને (માર્ચ ૧૯૫૧) ૭૩

દેવતે મૈટ્રીકમાં આવ્યાં તે પહેલું હુદી નહેતાં, ત્યારે ક્રિસ્ટ બ્રથર્માં ન મૈટ્રી વાર સિસ્ટમ કહ્યું પછી નાંમે, તે બધું જીવંતમાં જ આવ્યાં દેવ અંધારી રીતે રજુધીર બોલાવ્યુંને પૂછેને. 'Beg your pardon, Sir!.....' અને એ પ્રશ્ન સિસ્ટમે કરી વાર પૂછેના પડતો!

એ કહેવાતોને બીક લાગતી, એ બધું રજુધીર ખૂબ સહન-પણે કરી શકેને, અંથી અરુણને એને માટે એક નિયત પ્રકારનું ઔતુકય નમરું હતું. એની સાથે એજબખાજ કરવાની અને એને એના 'હૌસ' બનવાની અરુણને તીક ઈચ્છા થતી હતી, આજના બાઈરે વારાણ નિશ્ચિનીએની ન પછય એસતો અરુણ. ને એક પાછળના આજમાં ઉભારે એસતો રજુધીર, એ બે વચ્ચે 'દૌરતી'! પણ બેધાર એક દિવસે એના યોગ આવ્યા. વાત આમ બની:

રજુધીર ને સહેન પછુ ખીતો હોય તે એ શાહ માસેરથી! પહેલી ન દિવસે થક ગમેથી અધ્યાત્મને કારણે શાહ માસેરને એના પર એક પ્રકારની ચીડ તે કહેવાય ન અમ હતી. અને એથી એ કાણું બધું રજુધીરને તત્કાલવાનું કારણ યોગ્યતા ન હોય એનું યાગવું એ વાર એ વર્ગમાં 'કેમ સાહેબ?' એમ કહીને રજુધીરને પૂછા મારે, કે રજુધીર ચોતાના ગમે તે દિવારવખર્ચમાં ગ્રુચ ન થયા હોય તે પછુ એકદમ સફળો નથી નતો, ને પછી શાહ સાહેબ એને પૂછતા : 'હં, બોલો ત્યારે શુકરેય, એકદમ લાકડેય તપાસેલા કોખંડ પર વરાળ છોડવામાં આવે તો શું થાય?'

શું થાય? — ખરે ન, શું થવાનું હતું કે કરો ન કરાર ન રજુતા રજુધીરના ગમનમાં પ્રકોની રગઝટ બોલી નતી. એક પ્રકારનું તાંબુ એના ગમનમાં બેઠાં, કેટલો સંયક્ષ પ્રશ્ન હતો! 'તપાસેલા કોખંડ પર વરાળ છોડવામાં આવે તો શું થાય?'... તપાસેલી તપી પર બાગી રોકાય, ન પછુ ને લોખંડને ન કાંઈ થવાનું હોય નો એના પર વરાળ છોડવામાં તે શું થાય? એના પર વાંચ ફર હોવાના થા ને કહી થાયાં હોય તે પે કરીક તે અસર થાય! રજુધીરના ગમન પર હોવાના પા પડતા હોય એમ એનું ગમન થાય ન હતું. એ એના ને એના અનુભવ બોલો રહેતો. બીજાએ શાહ સાહેબ નેરથી રજુધીરની નમ્ય એ પસી નતો, ને પછુ આંકબી-એના અપાસ કે બોલિના ધણામાં અસા ન આવતા. ચૂંટિય પણ અજાણતા અને કાન પણ અજાણતા.

આમ તે રજુધીર ખૂબ ન સહનશીલ છે. દિવસવાળો એ ખરો. પણ એનાથી આ શાહ સાહેબનો માર સહન નથી મનો. બીજા અધા વિશ્વાધિની ચોતાનાથી કેટલા બધા નાના, એને એગન થી હજારમાં કેટલો બધો મોટો, અને તે પે એ બધાને દેખાતું વર્ગમાં માર ખાય, એનું રજુધીરને બધું ન અપમાન કાઢતું. એ નીચું એઈ રહેતો: શાહ સાહેબ એને નાના છોકરાએની અને અસત તે પેલી 'શિશ' છોકરીઓની સામે મારે નહિ એકદમ પૂરતી એને એમની બીક લાગતી. એનું માથું પછી, આખા પીસિયદ રસિયાવ નીચું રહેતું. પછુ પીસિયદ પૂરો થતાં ન અંટથી વર્ગની બહાર નીકળતો. અને શોનાના સાહસ કેટલો પાસેના ખુણામાં આસામી, બેઠે-કાઠાથી બેઠે રહીને સિગરેટ ફૂંકતો!

અન્યેરેશન આવખાંતો જાત થયા આવ્યા હને. અને શાહ સાહેબે તેા દબા એકે પ્રયોગ નોટપુકમાં કરવાની નહેતો, એમણે એકાએક કરવાનું છોડ્યું, 'કાલ ને કાલ, સરસ આકૃતિએ પાત્રને ને વિનાના પીરિયંડમાં બધી નોટપુક ન ગળી, તેા.....'

બીજા દિવસે ચોતાની ધૂનમાં ન સિગરેટના ધુમાડા કાઢતો અને પેન્ટનાં બંને ગિરસાંમાં અગાધી લાધનાખીને રજુધીર વર્ગમાં હાજર

થયો. અને એને બાન આવ્યું! વર્ગમાં ચાર પ્રયોગ થયા હતા, એ વચે 'દે આજ ને આજ નોટપુકમાં ન કરાવી તો.....' શાન સાહેબનો એ અવાજ એના કાનમાં ઘુલુ બેઠયો અને એતે તે અભાર સુધી ધસાર એ વાત બૂલી ન રચી હતો! નોટ પછુ બનર-માથી લાવવાની હતી હત તેા!

તે પ્રયોગ લખેતી નોટપુક એતે દેખત પર ન મૂકી શકયો તેા હાથ પર આંકબીએ પડવાની, એ વાતમાં શંકા લાવવાનું કારણ ન નહોતું: નાનાનાના છોકરાઓ અને પેલી અગમના બાઈકાઓ છોકરીઓની સામે નો રજુધીરને એ આંકબીની કહપના સતાવવા લાગી. બંણે શાહ માસેર હાથમાં આંકબી રંગાડતા રંગાડતા એની પાસે આગલા હતા: 'કેમ સાહેબ! અબવાસ થેને નથી. નહિ તમા-સથી? શી રીતે થાય? નહિર થયેને!...' એવાં કહ્યાં વેણુ કચવા-રતા અને રજુધીરના કાનમાં બંણે રીસાને કહાળેલા રસ રેડતા એ ધરયા આવતા હતા.....

અન્યથા હોડતા ન અન્યે રજુધીરે નોટપુક વેચાની આખી. શાહ સાહેબનો ત્રીજો પીરિયદ શરૂ થતા સુધીમાં કાઠની પે નોટપુકમાંથી એણે પ્રયોગો કરાવી ન લેવા રહ્યા. એને નેગ ચાર બીડીમાં તાણીને 'સરસ' આકૃતિએ કાંઠી ન રહી! એણે આખા વર્ગમાં 'નજર' કરાવી પછી રીતે આખા બાંકડા પર બેઠેલા અરુણ એની આ બધીમાં બધ સમજાવથી નિહાળતો હતો. 'અરુણ, પ્રીચર' તારી નોટ આવતે!' આજના બાંકડા પાસે અન્યે એણે મોટ માચી. અરુણે મૂંઝામૂંઝા દંડવરમાંથી નોટપુક કાઢીને રજુધીરના હાથમાં મૂકી લીધી.

રજુધીરે જીવનમાં કરી એ બાટરી નીક મનેમણી અબવાસ નહિ કર્ષે હોય! એણે બે પીરિયદ નીક (સિલ્કના હતા, ત્યારે રજુધીર નોટપુકમાંથી પ્રયોગો વિતારને હતો. એણે હટપટ્યારે પ્રયોગો કરાવી લીધા. બેચાર આડી બીજાં ત્રીજાં દોરીને 'સરસ' આકૃતિએ પણ પાડી લીધાં. નોટપુક તેવાર થય મૂળ અને ત્રીજા પીરિયદને: એલ વાગતા પહેલી ન નોટપુક રજુધીરની દેખત પર આવતીને પડી!

'શાહ સાહેબ' કાંઈ અગાથી વિનંતિ માગ પર શીધી ને શું? અબવાસ કરવાનું તાર કહ્યું હાથે છે! બીધકી મળે અગાથી!' એમ કહેતાં શાહ સાહેબે નોટપુકમાં શેષ કર્ષે સહીસત્યામત પસાર! રજુધીરે અરુણ સાથે બેઠું; અરુણે રજુધીર સાથે. અને ગનમાં કરવા. રજુ-ધીરની આંખમાં ફલતા તરી આવી, અરુણની આંખમાં સંતોષ:

અને રજુધીર ને અરુણને શાહ એજબખાજ થય વર્ષ. બે દોરતો બની થયા, બની દોરતો! રજુધીરની કરી ન કહેતાં: 'સાઈર! કેટલું સહેલું છે એ અરુણ સમાનમનો, ને પરીશને માટે એતે આખી નેરહી રહેલા માઈડા રજુધીર અરુણને આપનો. સાઈરલ પર દબાવ સતારી' કરીને રજુધીર અરુણને એને પેર પૂરો આંકડો, અને અરુણ એને ચોતાની સાથે આમલ કરીને અબવા એસકેતો... આમ એ બે વચ્ચે દોરતી નવતી ન આવી.

અરુણના પિતાની નમરે એ વાત વડી એક દિવસ એમણે એને પૂછ્યું, 'અરુણ, આ તારો દોરત કાણું છે?'

'શાની રજુધીરની વાત કરો છો?'

'આમ જો, એ ગમે તે હોય! પણ આપજાણી બધું મોટી ક્ષમરતા છોકરાઓ સાથેની ભાળબંધી અને પસંદ નથી. અને ગમે તેવા છોકરાઓને લેણ કરવા, અને પછી અબવામાં રંગાડવાનું, એ આખી પારો નહિ ચાલે. મૈટ્રિક છે આ માલ. સારા માર્ક આવખાં ન લેઈએ!' એમણે અરુણને આટલું ન કહ્યું, અને એની રી ગસને થવાની છે, એ એમને ખબર ન હતી. (અનુલંબાન પૃ. ૧૦૩)

યૂથ હોસ્ટેલ્સ

[યુવક-નિવાસ]

યુથ હોસ્ટેલ્સ એસોસિએશનના
નામાંકરેલાં છે સંસ્થાનું પ્રતીક
લેખક

નગીન પારેખ

ન્યા જે ઇન્ડિયાના ને મુંબાઇમાં કિનારા ઉપરથી ત્યારે

‘યુથ હોસ્ટેલ્સ’ નું નામ અને અર્થ, યુનું નહોતું. એક

અંગ્રેજ સામ્રાજ્યમાં એ સંસ્થાનું કાર્યકર દર્શાવતો લેખ આસરે જોવામાં

આવે. હતો અને ત્યારેના જ એ પ્રત્યે હું આકર્ષિત થતો.

એક સ્વેચ્છા સંસ્કારી જોડાઇને તરત યુથ હોસ્ટેલ્સને લખતી માલિની

‘... યી, તો જાણુ કે કમળાખરા ભાગ સહિષ્ણુતાથી એ સંસ્થાના

સભ્ય હતા. આથી મને થયેા આનંદ થયો. સભ્યપદ માટે મારે ‘યુથ

... હોસ્ટેલ્સ’ ને સંશોધન આપીને (વિનિમ ગાર્ડન સિટી, ઇન્ડિયા સરકારને

... મે) અરજ કરવાની હતી. એ સંસ્થાની ઓફિસરની સામ્રાજ્યની

આરજપત્ર મેળવ્યું, અને એની સાથે વાર્ષિક ફીના ફસ શિલિંગ તથા

બીજી આમશી (ઈન્ડિયન સનલ હૅલ્થક, નેશનલ હૅલ્થક, ઇન્ડિયન અને

વેલ્ફેર માંની સમગ્રી યુથ હોસ્ટેલ્સ દર્શાવતો નકશો, સંસ્થાને પાત્રી

બિલ્ડિંગ વગેરે) માટે બીજી નવા શિલિંગ રવાના કર્યા આઠવાડિયાની

એક જવાબ મળ્યો કે તમા સભ્ય તરીકે મને સ્વતંત્રતાવાર્ધ અને

છે અને સાથે સભ્યકાર્ડ તથા હૅલ્થક વગેરે હતું. રાષ્ટ્રીય હૅલ્થકમાં

દેશમાંની સમગ્રી યુથ હોસ્ટેલ્સ (વગેરે વિગતવાર માલિની હોય છે,

ન્યારે ઇન્ડિયન સનલ હૅલ્થકમાં ફરક દેશમાંની યુથ હોસ્ટેલ્સની

સંખ્યા, ત્યાં રહેવા-જમવાની ફી ત્યાંનાં જિવા-કરવા હાયક રવળો

વગેરે વિગતવાર માલિની હોય છે.

આજ એવન નહીને કાઢે બંધાવેલું શેક્સપિયર થીએટર, નજીકના

બગીચામાં બેઠો કરેલી વિચારમગ્ન શેક્સપિયરની પ્રતિમા તથા

એની વારે બાલુ એ મદાન સર્વેક્ષણ ચાર ચિરંજીવ સર્વેક્ષક હૅમિંગ્સ,

કાસ્પરક, હેડી રાંધેલ અને હેડી પાંચમાની ખુતિયા વગેરે ભણું,

યુથ હોસ્ટેલ આમશી એ માર્કેટ ફર હતી. અને ત્યાં પદોમાં

ત્યારે ભરતી રેલ્વે થી સાઈકલો જોઈ કી વચ્ચેની નેઈ. બંદર, કાજીત

વચ્ચે ત્યાંનાં વોર્ડનને ખબર આપ્યા. એ ત્યાંની ન્યેવરનાં ભજવનાર

કાચથી પચારદાર, કપરી હોય છે. એ વખતે થોડાક બીજા સભ્યો

તેમના આગળના પ્રવાસ માટે વોર્ડનને માલિની મળી રહ્યા હતા.

એ વિનયપૂર્વક એના તરફથી સભ્યોને જવાબ બજાવતા એની

મારા મન પર જડી છાપ પડી. આમરો વારે આવતાં વોર્ડન અને

સહકારનાં ચેત્રણ વચ્ચેના કલાંજીને નોંધપત્રમાં ભેળવી વિગત આમશી

પાસે લખાવી હતી આમશી સભ્યકાર્ડ અનામત તરીકે રાખી લીધાં.

વળી અમને જણાવવામાં આવ્યું કે ‘તમે બોલનશુદ્ધમાં રૂબરૂ પર

છરી કાઢા વગેરે મૂકવામાં મહેરબાની કરીને મદદ કરો.’ આમાર

ખચચેલાં ચોતરોતરનાં બિહારનાં પર મૂકી અમે બોલનશુદ્ધમાં જ

પદોમાં ત્યારે અન્ય સભ્યો પોતાને રોપાંગણાં કામ આનંદથી

પાતો કરતાં કરતાં બાલુની કાઢે હતાં. સમય વતી રેલોડામશી

વોર્ડનનાં પત્રનીએ. હુકમ હતો અને સો વાણી કરવાનું પુરૂષી

પર મોકલવામાં. શિયાળો. હોવાથી પ્રવાસીઓ બહુ નહોતા; નહિ તો

વંચતકાનું અને કલાંજીની રમ દરખાન તો, અહીં ૧૫૦ બિહારનાં

ની સવરક હોવા છતાં, આમશી રીચેશન કરાવવાની જરૂર પડે

એટલી બીડ થાય છે.

અમાર વખતે મારી બાલુમાં એક નોંધેલિયન વિદ્યાર્થી હતા.

તેઓ ત્યાંથી ૧૫ માર્ચ ફર આવેલા ફરફૂંડની મઝૂર કોલેજમાંથી

આમશી જેમ સાઈકલ, પર આવ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું કે પોતે

બેલજાસની સાથેસાથે એમજે પ્રેમના સામાજિક કલનને આજ

મેળવવા ખુબ આતુર છે. મારી બીજા બાલુ પર રેડિંગ યુનિવર્સિટીની

એક વિદ્યાર્થીની હતી અને તે દિંદી નૃત્યો તથા સંગીત વિષે ભજ્-

વામાં રસ ધરાવતી હતી. મારી સાથે એક એમજે યુવક જેકું હદ.

તેઓ ત્રણ માર્ચ ફર એક મામશી દોડમાં એવન નહી પર વચ્ચે

આભ્યાં હતાં અને માર્ગમાં માર્ગદોશી પકડવાની કરી ખચમત પડી

એવું રસપૂર્વક વર્ણન કરી સોને વિનોદ પડે પાડી રહ્યાં હતાં એ

કોના તરફ: યુવ હાવરલમાં સવારના આ પાણી, અમલો તરફ: ભવમહેનના આનંદ યુવ હાવરલના બિલાનાના માળખા ખંજિરોને સાફ કરી મઠીઓ વાળનાં પ્રવાસીઓ. આનાં અમલોને સહકાર, એ યુવ હાવરલના અતિથિઓની પહેલી ફરજ મનાવ છે. (બંને ફોટોગ્રાફ: Illustratedના સોમનયથી) નીચે: 'આબો આપનાર મારે ભય રા દુઝરિયા'... નોંધે નેમના દુઝરિયાનું મારની ઉતાર પારે જે 'અનેઅરિયા' ધારીએ. (શ્રી R. M. Flavillaના સોમનયથી) આ ફોટોગ્રાફ વિનામુદ્દે છાપવાની અનુમતિ આપવા શ્રી ફોટોલેસલમે જે કે 'આવી સંઘા તમારે ત્યાં થાણુ કરવાના પ્રયત્નોમાં હું તમને સફળતા કમળવાના આ નક કાઢું છું, કેમકે આ પ્રતિભા અને તે આ કુમાર અવનમાં ખૂબ મુખાનેક મળ્યાં છે, ને મુખાન વધે પ્રભુ અને લગ્ન પછી તેમની જ સંપાદના કમ પાવી અમારા મરનુ નામ પછી કમમે એક યુવ હાવરલના નામ પાછી પાડયું' છે.)

આપના અને હવામાં તરતાં વાહનોમાં ભારતભાગની વાહ આપનાં દ્વારો દસનાં રિનિફરિયા ને રીનળ પવનઅવરને પ્રકૃતિવત કરતાં હવા. **મી. યુથ હોટેલ્સ એસોસિયેશન (Youth Hostels Association)** નો નળા રિયર્ડ રોસમાન ફરીને એક નળાં શિષ્યકને આભારી છે પ્રકૃતિ.

બધાં શહેરોની અંધારી મોટીઓમાં અનેક બાળકો જે અવનમુખરી રહ્યાં હતાં એ એક દેને અનુરૂપા કપલ તેવે લખ્યું: 'શહેરોનાં બાળકો અને કુમારો તે પદ્મરોનાં બિરો કેરખાનાંમાં રહે છે, ન્યાં શુદ્ધ હવા અને ઉભસ ભાગ્યે જ પ્રવેશી શકે. આપણે આપપ્રવેશના અવનમુખરી વાતાવરણને, એનાં મંદરો, ગેટરો અને વાડીઓને, એનાં સરોવરો, વડીઓ અને વિશાળ સામ્રોને, અને વાહનોમાં સાથે બાથ બીડતા એના અમનમુખી પવંતોને તે શહેરોમાં ન લાગી શકીએ... પછી એ રમખીવ નિસર્વના પ્રવાસે તે નજર નહીં શકીએ.'

આપા ઉલત હેતુથી પ્રેશકને રોસમાને પોતાના અન્ય શિષ્ય-મિત્રોની મદદથી ઉતારવાની રમળો દરમ્યાન ગામગામમાંની નિમ્નજાતિયા વર્ગમાં બાળકો માટે રાત માળવા પૂરી સોઈ કરી અને વિવસના બાપમાં તેઓની નુરીનુરી દુકરીઓ આનુભાવના પ્રવેરોના પ્રવાસે લઈ જવાનું શરૂ કર્યું. પછી આમાં અનેકવિધ અનરડે પડતી, એકવે તેજી ઉપરવળુંનું તેજું પથમ આસામ-મુદઈ. ૧૯૧૦માં જર્મનીમાં એક નવા કિલ્લામાં પોતપોતે એ પ્રથમ 'યુથ હોટેલ'.

રેક માણસમાં, -આસ ફરીને સામાન્ય આપકવાનાં કુટુંબોનાં કુમારો અને યુવકોમાં, -આપા પ્રવાસની ઝંખના તે અનુ હોવ છે, પણ તે દરમ્યાન રાત્રિવેસામાની મોટી મુશ્કેલી હોય છે એ બીઠ વદન. સમતામાં પૂરી પાડીને, ગામપ્રવેસ માટે આકર્ષણ અને યોમ જાપાડવાં એ આ સંસ્થાની પ્રુખ દેતુ છે. અને તે એકથી લોકપ્રિય થઈ છે કે ત્યાર પછી એ વિશ્વયુદ્ધની દર ધખાઓ વીતી ગઈ છતાં તેની સામે આજે એ અવરી રહી છે. એટલું જ નહિ, પણ અનેક દેશોએ આ નુસીમાં એને એક નવકપે. બી સંસ્થા વડીકે રીધારીને તેને રાષ્ટ્રીય દરજ્જે રદ્યાપત કરી છે. આવારે આરોહિયા, આંદિયા, બેલિનમ, ડેનેક, ડેનમાર્ક, ઈંગ્લેન્ડ અને નેલસ, ફિ. લેડ, ફ્રાંસ, જર્મની, હોલેન્ડ, આપર, વતર આપરવેન્ડ, દેરતો, લક્ષમખર્ચ, પુ. બીનાં.

ઉત્તર આફ્રિકા, ઓર્ગે, સાર (અંગ્રેજીના રૂપરત પ્રાંત, જે ફ્રાંસ સાથે આર્થિક રીતે સંકળાયેલો છે), રોકેટલેન્ડ, રશીયા, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં આ સંસ્થા ઇસ્તી ધરાવે છે, અને એ દેશોમાં ગળીને કુલ ૨૫૦૦ હેરલી દોરડેલો પાસાયેલો પડી છે. વધુમાં ફેરકે રેસનું 'યુથ હોસ્ટેલ્સ ઇન્ટરનશનલ' આંતર રાષ્ટ્રીય યુથ હોસ્ટેલ્સ ઇન્ટરનશનલ (International Youth Hostels Federation)માં નોંધાયેલો દોવાળી એક દેશની સંસ્થાના સભ્ય બીજા દેશોની દોરડેલોના લાભ લેવા આધિકારી હોય છે. ઉપરોક્તમાં 'યુથ હોસ્ટેલ્સ ઇન્ટરનશનલ' બીજા ન લોકપ્રિય બન્યું છે અને એક રાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરીકે તે રૂપરતથી ચૂકવે છે. ઉપરોક્તમાં 'નિસાનલ ફ્રેન્ડ' તરફથી આ સંસ્થાને અને કેલિફોર્નિયામાં મકાનો દોરડેલો તરીકે ઉપયોગમાં લેવા મળ્યા છે અને 'કાનેડી ફ્રેન્ડ' જેવા નહેર ફ્રેન્ડ તથા 'સાફારી માઈ' પણ સારી નાણાકીય મદદ આપી રહ્યાં છે. જ્યાંની સરકાર આ પ્રવૃત્તિને કેટલું મદદર આપે છે એનો અંશલ તો ફેરકે નથી 'યુથ હોસ્ટેલ્સ'ના બાંધકામનું ખર્ચ એના શિક્ષણવ્યવસ્થાને કાનૂનીય રીતે કરે છે એ પરથી ખબર પડે છે.

પણ આ સમગ્રી મદદ છતાં એ સંસ્થા એના સભ્યોના સહકાર વિના અત્યાર સુધી નથી શકી હોત કે કેમ એ સંશય નહોતો કે હાલ ઉપરોક્તમાં નોંધવના એક અગ્રણીમાં નહેર ખબર છપાઈ હતી, જેમાં એ સંસ્થાના 'યુથ હોસ્ટેલ્સ' સમિતિએ સંસ્થાની નવી ખરીદેલી વિશાળ ભવનથી શ્રીઓનાં રૂપરત કરવા સભ્યોની મદદ માગી હતી. સાચું જ આ દોરડેલો સસ્તી પડે છે અને સામાન્ય દોરડેલો કરતાં જુદી તરી આવે છે એનું ખરું કારણ તો એની રૂપરતતા અને સંકળાવના બાર સભ્યો જ કુપાડી છે છે, એ છે. એકાદકો વાજવા-જુવાળી માંડીને વાસણ સાફ કરવા સુધીનું ફેરકે કામકામ દોરડેલોમાં બાંધવા હોય છે સભ્યો જ વહેંચી જાય છે એટલું જ નહીં, પણ તેઓ એ જ યુથ હોસ્ટેલોનાં નામ એના બગાડો સાચુ રાખવામાં, કાચરાનાં નાળિયાં સાચવવામાં આપવામાં કે કિચકાઈને બોલવા કરવાનાં નામનાં ગ્રામ્યમાં તેજ પૂરી આપવા સુધીના કામમાં વજમાગી મદદ કરે છે, અર્થાત્ અમુક દોરડેલો તો સભ્યોએ જ રબનાં ફિરોડો કરવાનાં બાંધી આપી છે.

યુથ હોસ્ટેલોનાં લાભ લેવાર માટે એક ખાસ શરત છે કે 'You must be a good and honest person' એટલે કે સારા પ્રકારના શરીરબળી-પરમાણુ, સાધક વગેરે કે હાથકામમાં મારીને દોડીમાં ફેરકે દોષો નોંધે. મોટેર કે મોટેરસાઈદમાં પ્રવાસ કરનાર યુથ હોસ્ટેલોનાં લાભ મેળવવા હકમાર નથી મળતો.

આ દોરડેલોની બંધરનું વાતાવરણ પણ સારા ગુણવત્તુ હોય છે. પ્રાંતમાંના અને ક્યારેક દેશરસનાં સભ્યોનાં ત્યાં મેળો બને છે, જે કલાકાલમાં વડને નાનું મેઠું કામ કરતાં કરતાં તેઓ અલગ-

મલકની વાતો કરે છે. સૌ કેઈ થાતાના પ્રવાસ-અનુભવો ફરી રહ્યા હોય છે અને સાંચાસામ બીજાના નવીન અનુભવો નજીવા લેવા જ દેખાઈ હોય છે. વળી એ સહકારમાં વાતાવરણમાં નવી મેચી સહેને બેઠાઈ રાંધે છે, અને પછી વાર તો એ જીવનમજર રૂપી રહે છે. ઉપરોક્તની એકાદ યુથ હોસ્ટેલમાં તમે જઈ પહોંચો તો કલાક સાંઠમાં, ઓર્ગે, અંગ્રેજી કે અન્ય યુરોપીય દેશોના શિક્ષક વિદ્યાર્થીને તેઓ શોઝમાં બેઠાઈમાં ઉપરોક્તમાં ગાળવા એ ફરમાન મું મું તેઓ એનું છુલિપું, થાતાની આગળનાં વર્તણૂક વગેરે જોવા સુધેમાં એક ટાળા આગળ નાંખીને સંભળીશો. કલાક તમે, વર્ષોથી સેકેટરીના બ્યવસાયમાં પડેલી એક આધિક વયના વાળીને મળશો એ તમાને હાલે છે થાતાની ફેરકે વાળીએટી રબ તે યુથ હોસ્ટેલોમાં જ આવે છે, અને હમેશા એકલવાળી પ્રવાસ કરવા છતાં ફેરકે રખે તેને નવા મિત્રો મળી પડે છે. કલાક તમે એકાદ ફરક વર્ષના પુત્રને લઈને નીકળેલાં માળાપદના સુખી કુટુંબજીવનની અજાણ કરશો, કારણ આનંદ ઉભરાતા પુત્રે તેઓ જીવાવરે કે તે સૌ હમેશા સાઈદલ પર ઝાલીસ માઈલેના પ્રવાસ જોઈ છે અને મામપ્રદેશના એક ઉચ્ચમાંથી એવો આનંદ હોઈ છે.

વળી ફરકે મારીને આ સંસ્થા તરફથી 'Rucksack' નામનું એક સામાન્ય, યુથ હોસ્ટેલ પ્રવાસ અનુભવો તથા મામપ્રદેશ અને મામજીવન પર માંડીની ફરકેલા મેળો સાથે જાદાર પાઠવામાં આવે છે. ઉપરાંત ફરકે મારીને Y. H. A. Bulletin નામનું પત્ર પ્રસિદ્ધ થાય છે, જેમાં દોરડેલો તથા ખરીદેલોમાંના દોરડેલો વિષેની નોંધો આવે છે. આ બેનું વાર્ષિક લગભગ ત્રણ લાકિંગ છે. આ રીતે, સામાન્ય આવાસમાં પ્રવાસ માટે સજ્જ થઈ શકે અને ખાસ કરીને 'યુથ હોસ્ટેલ્સ ઇન્ટરનશનલ' એક દેશમાં ફિઝાલી લેવા બાનવી રજી છે. તાત્કાલિક આપણા દેશમાં પણ આ સંસ્થાની 'આરોપ યુથ હોસ્ટેલ્સ ઇન્ટરનશનલ' (Indian Youth Hostels Association) નામથી મેટ્રુર જીવનસિદ્ધિમાં કોમચકાક થવામાં થઈ છે, એ (હજી પારોસમાં પહેલી 'મી' જેવું દોષા છતાં) ઘણા માનનીય નામ છે. બીજા દેશોમાં પ્રવાસ રાષ્ટ્રીયોની લાઈકવાળી થઈ ચુકેલી આ સંસ્થા આ દેશમાં જેમજેને એક નહેર શ્રમ કરવા કરે અને ફોટોમાં એ અતિ અગ્રણી છે. કારણ આપણે તર-ઉડામેલો મામપ્રદેશ આપણી આનુભવિક નાજીએ છે અને આપણું જીવામેલા વતવમદા આપણને સાઈ પાડે છે. આપણા જ એક ફરકે સાર્વેલી લોકપ્રિય પેકિંગ, 'આપણે અત્યાર માટે અમવા રૂપરતમાં નાંખવા નાંખવાની રીતે દોરડેલો એમિયા એવે એવી મળતી ફેરકે અંતરની આંખી ફોવાળી નથી. આરે પુનર્પ્રજ્જ માટે છે.

આ એકતા અગ્રચિત્રતા કલાકાર

શ્રી અગ્રિય સાયબોધરી, રવ. સારવારજી રવિરે (દિલીમાં રવાળેલી 'રવિરે કલાકારો'ના ન વિદ્યાર્થી. રવરેકના હાથ નીચે સીધી તાલીમા પામેલા શ્રી સાયબોધરીએ થાતાની કલાકારી નટે આરી પ્રવિષ્ઠા મેળવા છે અને થાતાની ફરકેલાથી તેલવા જ, એક ફરકેલા ફોર્મ આર્ટસ એન્ડ ક્રેટ્સ રોસાએટી'ના મેચી તરીકે એ સંસ્થાને તેની આજની રિયલિટી પહેલાંનામાં બંધવેલી મેગમોરીથી તે સર્વજન નજીવા છે.

આ અંકની કાંચળી ઉપરનું આપનું સરનામું

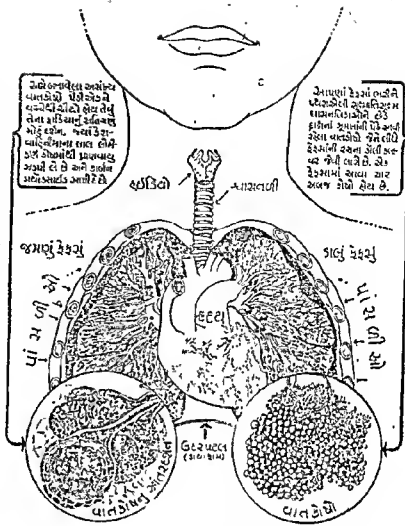
જરાવર જે જરા મળતું પૂર્વકે વપાસી જશે. ને ફાઈ પણ જીવ હોય તો તરત જ અમારું ધ્યાન ખેંચશો, જેથી અમે તે સુધારી લઈએ. અરવજ અપેરા અવર જીવવાનાં કરનામાંને બીજો વળતુ મોદરેલા એકા મેરવેલે નવા દોવાળી હવે ફેરકે વપરમાં જ અમે સરનામાં તપાસ એવી પાછી બ્યવસ્થા કરવાના બીએ. એટલે, તેમ કરતાં પહેલાં જ્યાં સરનામાં જરાવર મગસાઈ જવાની મજર છે, એવી તે પાંખો થઈ જતાં જાગે ફાઈ પણ જીવજીવ હોય તો સુધારી કરાવ. અથ જ વાંચીને હવે જ આપનું સરનામું 'સીલ્કરથી તપાસી' નેચો અને ફાઈ પણ જીવ હોય તો તાત્કાલિક જ અમે ખબર આપીશો, જેથી તેમાં સુધારો કરી લેવાર આજ છે કે આગલો સહકાર આપ આપશો.

એ તેા આપણે જાણીએ છીએ કે હવા, એ જીવીજીવી બતાવના વાયુઓનું મિશ્રણ છે. તેમાં ૭૮ ટકા નાઈટ્રોજન, ૨૦ ટકા પ્રાજવાયુ ઓક્સિજન, ને એક ટકા બીજા વાયુઓ (આર્ગન, હેલિયમ, નીયોન)માં રૂંકા પડેલા કાર્બન-ડાયોક્સાઇડ છે. પ્રાજવાયુ રસાયણની દ્રષ્ટિએ સક્રિય (active) છે. બીજા ધરકો પરને જરૂરી આસર કરે છે. તેમાં મધ્ય દ્રવ્યના અણુઓને તે ઇતિભિલ કરે છે; ને પછી એ ઇતિભિલ દુકકાઓ સાથે થોતે જોડાય છે. આ ક્રિયાને ઓક્સાઇડેશન કહે છે. આના પરિણામી ગરમી ને તેજ પેદા થાય છે. કાખસા તરીકે લાકડામાં રહેલા કાર્બનના અણુઓમાં પ્રાજવાયુ જોડાય જાતે લાકડું સળગે છે.

આવી જ રીતે પ્રાજવાયુ આપણા દેહમાં પણ 'જળન'ની ક્રિયા કરે છે. આપણા દેહમાંનાં લાકડા તે દેહના કોષોમાં રહેલાં થાયજી દ્રવ્યોમાંનાં કાર્બન, આસા દ્વારા પ્રાજવાયુ દેહમાં આવે છે, અને ઓક્સાઇડેશનની ક્રિયા શરૂ થાય છે. પ્રાજવાયુ થાયજી દ્રવ્યોમાંનાં કાર્બન 'આય છે' અને તેને પરિણામે જલનક્રિયા થાય છે. આ જલન ક્રિયાને બીધે શરૂ થાય છે અને આ શરૂ થાયની જ માનવ જીવન રહે છે. શરીરના આ શરૂ થાય જલન ક્રિયાનાં ઇન્ડોલિન છે. માખસનાં શરીરમાં થાયજી આ 'જલનક્રિયા' ખૂબ પીગી, નિમર, મધ્ય અચિત ને અચિત આનંદપણે આપણી જિંદગી ચાલ્યા જ કરે છે; અને જ્યારે તે બંધ પડે છે ત્યારે શરૂ થાય છે. હવે કમળ સમજશે કે આપણે જોને 'જલન' જ્યારે કદી જીએ તે એ જલનક્રિયા જ છે. એ ક્રિયા બંધ પડે ત્યારે 'જલન' જ્યારે જીવ જીવે.

માખસ-દ્રવ્યોના કાર્બન સાથે પ્રાજવાયુના સંયોજનથી કાર્બન ડાયોક્સાઇડ ઉત્પન્ન થાય છે. આ કાર્બન ડાયોક્સાઇડ લોહીમાં વધી જાય તે તે શરીર માટે હેરાની નીચી છે. આથી એ હેરાની વાયુને શરીરની બહાર ધસી જવાનું કાર્ય લોહીમાં કરતા રાતા કહેવું જ પડે છે. જલનક્રિયાથી 'તરતવા' બેસતા થયેા જોમ શુદ્ધ લોહીમાં તરતા રાતા કહેવામાંથી પ્રાજવાયુ જલની લે છે અને ત્યાં જાય છે, તેમ બીજા બાજુ, લોહીમાં થેરા થયેા કાર્બન ડાયોક્સાઇડને પણ એ કહેવા કરાવી લે છે. એક હેરાની વાયુનાજી અશુદ્ધ બનેલું લોહી શિશીમાં દ્વારા પાછું ફરતું જમણા હૃદયમાં આવે છે. એ આપણે અત્રાક જોઈએ જા છીએ. ત્યાંથી તેને પ્રત્યક્ષ દેહમાંની રેશાદિનીઓ સુધી જાય છે.

શરીરની બંદર રાતા-કહેવામાં કરેલી વાયુઓની આ અદલા-બદલાનું દબે કેદમાંનાં પુનરાવર્તન થાય છે. આપણે આજુબેઠું જ્યાં કે યોગસિદ્ધિમાંનાં શરીરનીને દેશ દિનાંમાં પથરાઈ છે બેસે બેસે

છાતીનાં પાટિયામાં યોગસિદ્ધિમાં ફેરફાર અને જલનની રીયનિંગ કરાવતું આસેખન, સાથેના લેખમાં વર્ણવવામાં આવ્યું છે તેમ, ફેફસાંમાં પથરાયેલાં પડેલાં અડી કોષો મુજબ આસેખનમાંનાં છેડે દારાનાં જમણાં પેઠે ને વાયુક્રિયા અવિલા છે તેની રચના નીચે જમણાં તરફના કુલ્લામાં ખૂબ મોટી કરેલી આપ્તિના રૂપમાં આલેખી બતાવી છે; અને કામી તરફના કુલ્લામાં, એકેક એક વાયુક્રિયા વચ્ચેથી ચોઈ જોય તે તેનું ફેફસું રૂપમાં કરી બતાવે છે. રીયનિંગ ને રીયનિંગ ક્રિયા તેનું આસેખન અનિજ્યુ થોડા કરનાં કરી બતાવે છે, જેમાં જોયેલાં જાણની ક્રિયા વખતે, આસેખન હૃદયની મુજબ ક્રિયાકારિનીઓના સંપર્કમાં આવેલાં પ્રાજવાયુ અને કાર્બન ડાયોક્સાઇડની આપણે કરે છે. લોહીમાંનાં તાવ ક્રિયા એ વિનમર ક્રિયાની કરે છે તેનું કાર્ય લેખમાં આપ્યું છે.

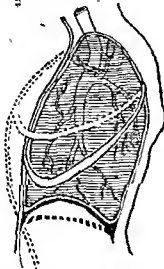
ફક્ત તેમનાં રીયનિંગનાં અતિ બારીક પડેલાં જ છે. રેશાદિનીઓમાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડવાળું અશુદ્ધ લોહી વહેતું હોય છે, જ્યારે આસેખન સિદ્ધિમાંનાં વાતકોષો આસેખન ક્રિયામાં પ્રાજવાયુની બંધરૂપે દો વ છે. બારીક વળી રાતા-કહેવામાં વાયુક્રિયા વિનિમય કરે છે. પણ તેમ કરવામાં પ્રાજવાયુ અને લોહી રીયનિંગ સંબંધમાં નથી આવતા, પણ તેમની વચ્ચેનાં વાતકોષ પડેલાં એ કાર્ય કરે છે. રાતા-કહેવામાં પ્રાજવાયુ કરાવી લેવાનાં અનન્ય ગુણ છે. એ કાર્ય રાતા-કહેવામાંનાં રેશાદિ (Hemoglobin) દીધે (રેશાદિની) પડે છે. રેશાદિ આસેખન સિદ્ધિમાંથી પ્રાજવાયુ કરાવી લે છે; અને બેસામાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડ તેને આપે છે. આ વિનિમય એક સેપરેટ પર્વતવાળો છે (માર્ચ ૧૯૫૫) ૮૫

આ 'સેકન્ડ' અવસ્થા નિશાન મટે અતિ મહત્વની છે. આ રીતે કાર્બન ડાયૉક્સાઈડ ફરી એરથી નિયુજન બનેલું અશુદ્ધ લોહી શુદ્ધ બની નવ્ય છે અને તે ફેફસાંમાં જમણું કરી ડાબા હૃદયમાં આવે છે, અને ત્યાંથી આખા શરીરમાં ફરી વળે છે.

રક્ત-લોહ સાથે પ્રાણવાયુનું મેડામ્સ સામાયિક સંલેગાથી થાય

પાંસળાઓનાં બનેલાં આપણી છાતીનાં પાંદિયાં—માખખાંની અંદરનું પાલાણ નિર્વાત (વાયુવિનાનું) જે કચુમવાણું છે તેને તેની જગતેનવ્ય ફેફસાં મલકેલાં છે. આપણે જ્યારે

અને હવે આ આકૃતિમાં, છાતીના ફૂલપ-મેસવાથી ફેફસાં ફરી રીતે ફૂલે તથા સંકોચાય છે તે એક પ્રયોગ વડે સમજાવું છે. કાચની એક 'ગ્લેસ' (ગ્લેસ) ના નીચેના ખુંસા તથિયારે રમણીય વડે સમગ્ર મધ કચી રીપું હોય, તે અગાળેથી, બતાવ્યા મુજબ રળણરખા એ કુડાગ તેમાં દાખલ કર્યાં હોય, તો નીચેનું રમણીય બેગવાથી બરહામનું દબાણ એટલું ઘટીને કુડાગમાં હવા ભરાય છે તે ફૂલેથી, અને રળણરહીત મૂળે દેવાથી હવા નીકળી અમને કુડાગ સંકોચાય જશે. ફેફસાં કંઈક આ રીતે કામ કરે છે.

ઉ.ફેફસાં બહારે કે શ્વાન-કેમ્બુને 'સિલ્' નાખી તાન બનાવવાના 'સુલિ-કુડો' જેવાં છે ફેફસાંના એ સુલિકુડોમાં શ્વાન-કેમ્બુ કિવસરમાં એક દબાર વાય શુદ્ધ થાય છે. શ્વાન-કેમ્બુને શુદ્ધ કરનાર પ્રાણવાયુ છે. આ વાયુ આસની ક્રિયા દરમિયાન ફેફસાંમાં આવે છે.

ફેફસાં હવામાં વાતાં હોવા છતાં વનનમાં માત્ર જે શ્વાન જે છે ફેફસુ અંશત રિધતિરથાપક રેશીઓનું બનેલું છે. તે નાનાનાના ભાગોમાં ફેફસાંએકું છે દરેક નાના ભાગમાં વાતકોષો, પેશુ આપનારી રિધતિરથાપકો અને જાનતાંતુઓ છે.

અસોમ્પ્ટીસની ક્રિયા એટલે છાતીનું ફૂલવું અને સંકોચાવું. છાતી ફૂલે એટલે છાતીની બાજુએ પહોળા થાય છે. અને તેજા થતાં વાતકોષો મૂળ રિધતિ કરતાં ત્રણ ગણા પહોળા થાય છે. આમ થવાથી ફેફસાંમાં હવાનું દબાણ ઘટે છે. પરિણામે વાતાવરણના દબાણને લીધે હવા અસાનળીમાં અને ફેફસાંમાં ધસે છે. કમ્પ્રેશન વખતે હૃદયપટલ ટીકે થાય છે અને લીધે નવ્ય છે. આથી છાતીનું ચોક્કસ ઘટે છે અને છાતીની દીવાલો ફેફસાં ઉપર દબાણ કરે છે. સ્ત્રીઓ છાતીની માસપેશીઓના આધારે અસોમ્પ્ટીસની ક્રિયા કરે છે, જ્યારે પુરુષો હૃદયપટલ અને પેશીની અસોમ્પ્ટીસના દ્વારા.

બાજુક ગર્ભમાં હોય છે ત્યાં સુધી આસોમ્પ્ટીસની ક્રિયા દોની નથી, પણ સ્ત્રી પ્રસવ થાય છે તરત જ તે જિંદો આસલે છે અને કિવન દ્વારા ધીમેધીમે તે બહાર કાઢે છે. નવગતાં જેત મરી આ ક્રિયા અવન પચેત સવત—આવરત વાદયા ન કરે છે. દર મિનિટ ૧૫ થી ૨૦ વખત આપણે શ્વાસ લઈએ છીએ. એકે આશરો, હસરત ને બાધિમાં તેની નવધવ થાય છે. આ અનુસાર નાનીના ધવનકારા પણ વધે-ઘટે છે, કારણકે ફેફસાં અને હૃદય વચ્ચે ધમકા સંબંધ છે.

શ્વાસ લેતી વખતે એક શેર હવા ફેફસાંમાં નવ્ય છે. આશરો સેતો માનવી એક મિનિટમાં ૧૧ શેર હવાના મૂલ્યના ભરે છે. બેકી રિધતિમાં તે વાજી મળુ હવા લે છે, વાતની વખતે એક મળુ, અને દોડતી વખતે અડી મળુ હવા આસના ભરે છે આમ, આશીસ કલાકમાં ફેફસાંમાં નવ્તી. આખની હવાનું વનન સમયપ પડક મળુ એટલું હોય છે! અમલવીએમાં તો આથી વધુ વધારે, માણસની વિવિધ કામગીરી અનુસાર તેના હૃદયમાં પ્રાણવાયુનું દબન થાય છે આ રીતે અતલ નચેત સદા જગતી રહે છે.

આસમાં આખની હવામાં જે નીકેસ હસ પ્રાણવાયુ અને ફૂલે હસ કાર્બન ડાયૉક્સાઈડ હોય છે, તેમાનો પાયડમ પ્રાણવાયુ હૃદયમાં દબનિધવામાં વધારાવ નવ્ય છે, એટલે કમ્પ્રેશનમાં તેનું પ્રમાણ સેલેક હસ હોય છે; જ્યારે કાર્બન ડાયૉક્સાઈડનું પ્રમાણ નવીને વાર હસ થાય છે. માનવી એક કલાકમાં કમ્પ્રેશન દ્વારા એકથી બે મળુ કાર્બન ડાયૉક્સાઈડ બહાર કાઢે છે એ એરી વાયુ છે અને હવામાં તેનું પ્રમાણ સાત હસ થાય ત્યારે જગતી આસ માટે વલખા મારે છે; અને એનું પ્રમાણ ૧૪ હસ થાય એટલે મૂલ્ય થાય છે.

મોનાક સખત દબાવાથી માણસ ઝુંબાઈમાં રહે છે એનું કારણ પણ કાર્બન ડાયૉક્સાઈડની એરી અસર છે. મોનાક દબાવાથી ફેફસાંમાં પ્રાણવાયુ જતો નથી. આથી ડેધિસાનિસરજુ મેદ પડી થયી નવ્ય છે તે અશુદ્ધ લોહી શરીરમાં ફેરે છે. આની અસર મન-મખમાં અસનકિયા-કેન્દ્ર પર થતાં હૃદયની મોસપેશીઓ કાર્ય કરતી નવરે છે, પરિણામે તે સન મિનિટમાં માનવીનું મૂલ્ય થાય છે.

કાર્બન ડાયૉક્સાઈડના એવા બોલે એથી એરી વાયુ કાર્બન ડાયૉક્સાઈડ છે. પાણી બીજું કલવાના બંધામાં છે કમ્પ્રીમાં કોલસા પુરા સખમાન હોય છે એકરી બંધ દેરી હોય ત્યારે પુરતાં પ્રાણવાયુના

અધૂરા સમયગણ કોલસામાંથી કાર્બન ડાયોક્સાઇડ વાજુ હતુંત થાય છે. આથી ઓરડામાં રમત કે રસોઈ કરવાર બધાકિના આસમાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડ ન્ધ છે, તો તેના પરિણામે સ્ત્રાઆત- માં તે ભેલાન થાય છે અને વધારે ખત ધીતતાં મરણ પામે છે.

પણ પ્રાણીમાત્રના ઇન્ફીસમાં ફોસ્ફોસ આ કાર્બન ડાયોક્સા- ઇડને વનરપતિનાં વૃક્ષો સંધરે છે. પાંદડામાં રહેલો કલોરોફીલનામગેના પદાર્થ રસીના આસમાં અસર નથી કરે. કાર્બન ડાયોક્સાઇડને 'તેરિ' છે. તેમાં છૂટા પડેલા પ્રાણુવાજુ હવામાં ભળી ન્ધ છે અને કાર્બન વનરપતિના પાણી સાથે ભળીને સાકર કે રાસમાં પરિણમે છે.

ઇન્ફીસની હવામાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડ કેપરાંત પાણીની વરાળ, એનોનિયા અને હાઈડ્રોજન વાયુઆ પણ હોય છે. જનુમાનવામાં આબું છે કે ઇન્ફીસ દ્વારા ૧૦ ૧૬ રોર પાણી શરીરમાંથી બહાર ન્ધ છે. પાણી ન્ધથી શરીરની અરગી થઈ ઓછી થાય છે. આથી ઇન્ફીસની હવા સાધારણ અરગી છે. ફેફસાં આ રીતે શરીરની વધાસની મરગી દંર કરવાનું કાર્ય કરે છે. હવાનામાં શરીરની અરગી ધટાડવા કૂતરા; છત બહાર કાઢી બેસશે આસ લેતાં જોવામાં આવે છે. માનવીમાં આ કાર્ય પરસેવા દ્વારા થાય છે.

શરીરમાં ફેફસાં, આંતરડાં, નાક અને માથું હવા બેલાં દોવાથી હલકાં છે, ન્ધારે હાયપગ વગેરે વળનદાર કામો છે. આમ, શરીરમાં હવા દોવાથી આપણે પાણીમાં તરી રાછીએ છીએ. છતાં તરી નખતે શરીરનાં વળનદાર કામો પાણીમાં કુલેલા રહે છે. નાક, આંખો અને મોંની શઢ પાણી ઉપર રહે એની રીતે માથું પાણીમાં કુલેલું રાખીને થતો રહી તરનાર તારો ધીમે ધીમે આસ લેતો રહી ફેફસાં હવાથી ભરેલાં રાખે છે, આથી તે ગાદાની નેગ ચિત રહી તર્યા કરે છે.

આસોન્ફીસની આ ત્રિયા રેવર (Automatic) છે. આપણા જ્ઞાન કે ઉંચકા વગર આપેઆપ થવા ન કરે છે. કામમાં આ લેતા તેા બીથારા કામમાં યંથાએલા કે સ્લકડમાં માનવી અને પ્રાણીએ આ ક્રિયા કરવાનું ન જુડી હત અને હવા વગર યંથાઇ હતું તિકે એ ક્રિયા હાંધવી નેગ સંપૂર્ણ રેવર નથી. તેને આપણે આપણી મરછ બળજ વધારેઆછે કરી રાછીએ છીએ. આ રાકિના પ્રતાપે આલેના તરનાર ફેખડી મારી પાણીમાં માંચ ગિનિટ સુધી રહી શકે છે.

દોડાદી કે કસરત કરતી વખતે આપણને હાંડે બટે છે. એથી મરછ યુગે એ વખતે માંચેરેશીએને વધારે કાર્ય કરવું પડે છે. એથી વધુ પ્રમાણમાં પ્રાણુવાજુ વપરાય છે અને લોહીમાં કાર્બન ડાયોક્સાઇડનુ પ્રમાણ વમે છે. લોહીમાં વધી પડેલા કાર્બોક્સાઇડથી મગજમાં આલેલું અસનક્રિયાદેન્ડ હતેબધને તે આસોઆસની ક્રિયાને વધુ લેગીથી જનવા ફરમાવે છે. પરિણામે ઝડપથી ફેફસાંમાં વધારે પ્રાણુ- વાયુ આવે છે અને કાર્બન ડાયોક્સાઇડ બહાર ફેંકાય છે.

પૂરેલી ધી જાયે જતાં વાતાવાજુ પાતળું બને છે ત્યાં ખલુ આરીતે માણસ યંથાયા છે, કારણ કે ત્યાં પ્રાણુવાજુનું પ્રમાણ ઓછું હોવાથી શરીરમાં ઓક્સાઇડશનની ક્રિયા મંદ પડે છે. આના પરિણામે માન- વીને આસ લેતાં મરેલી ઊલી થાય છે, યંથામગ્નુ અનુસવાય છે અને તે ભેલાન થાય છે. આ અસરથી મુકર રહેવા વખત રિખ- રિખીએ પ્રાણુવાજુ વેદા કરવું વધુ ધીક પાંચળ ભેરવી પવતરેલું હજુ કરે છે તેની મદદથી ૨૫૦૦૦ ફૂટની જ્યાંઈસુધી ન્ધ છે. પવંત વાસીએને આસોન્ફીસની ક્રિયામાં તકલીફ ના પડે તે માટે કુદરતે તેમના લોહીમાં મતાક્ટિવધારે સંખ્યામાં આપધ છે. આથી લોહી- માં વધુ પ્રમાણમાં પ્રાણુવાજુ રહે છે. પ્રાણુવાયુની મદદ વગર પણ પવંત ઉપર જાયે જનારા કોક વરતા હોય છે. અવરેરતા આરોહ-

ણુમાં કનલ નોર્ડન ૨૭, ૮૦૦ ફૂટની જ્યાંઈએ, —શિખરી માત્ર ૧૧૦૦ ફૂટ નીચે, આસ લેવાના યંત્ર વગર યડયો હોતો!

આપણા મોટા ભાગમાં કુદરતે ફરમાવ્યા મુજબની સંપૂર્ણ અ- સન ક્રિયા નથી થતી હોતી. આપણી અસનક્રિયા અધૂરી છે. સામાન્ય રીતે આસ લેતાં આપણે હવાના અપાસ પૂરેલા ન બરીએ છીએ. આના કારણે રૂપ ખૂંધા બેસતું, સુરત કપડાં પહેરવાં, વ્યાયામો અજાન, વગેરે છે. અધૂરા આસ લેવાથી ફેફસાંની ટોચ સુધી તેમજ છેક નીચેના ભાગ સુધી હવા પહોંચતી નથી; ફક્ત વચલા ભાગમાં ન હવાની આન- ન્ધ થાય છે. આ રીતે આપણા ઇન્ફીસની ક્રિયા પણ અપૂર્ણ હોવાથી કાર્બન ડાયોક્સાઇડ ફેફસાંમાં એકત થાય છે. દીર્ઘ આસ લેવાથી ફેફસાંની છેલ્લી ટોચ સુધી અને છે. ખુણખા- વરામાં પ્રાણુવાજુ પસરી વળે છે અને દીર્ઘ ઇન્ફીસથી ફેફસાંના ખુણાઓમાંવાઈ રહેલો કાર્બન ડાયોક્સાઇડ બહાર નીકળે છે. પુત્રત વચતે માનવી પાંચરીશથી માત્ર વચાથી માણસે ફેફસાંમાં સુધી હવા દીર્ઘચાસમાં લઇ શકે છે. જોકે ફેફસાંની છેવટની હવામંદજ રાકિત તેા અડીમણુ નેટરી છે.

અધૂરા આમ લેવાથી ફેફસાંના ટોચ ભાગ સુધી હવા જતી નથી એ આપણે જાણ્યાં હોયું. એ ટોચ ભાગની વિચિત્રતા એ છે કે ત્યાં યાતકોયે પસ ફૂટતા નથી. વળી ત્યાં ડિફરિઅિસરણુ પણ મંદ છે. આ કારણે ફેફસાંની ટોચ ભાગ હમેશા કમળેર રહ્યા કરે છે. પરિણામે, મજાના સંદર્શિત રમાન પામતા રોગોમાંદક પ્રમાણમાં એ હવામાં આવતા કાયરોચના છવાણુએને એ ટોચમાં ધર કરવા માટે સુમન રમાન મળી રહે છે. ડિફરિઅિસરણુ મંદ હોય એટલે લોહીના ધોવા કમેા ંરુતકણુનું કાર્ય વધાર્યે કરતાં નથી, અને લોહી વિશુદ્ધ હોવાથી છવાણુઓની રહિને વેગ મળે છે તે એક ઉપદ્રાસથી રોગોના છવા- ળુઓ શરીર બહાર ફેંકતા નથી. આના પરિણામે ફેફસાંના ટોચ ભાગ (Apex of the Lungs)નો કાય વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. બળુવા જેવું છે કે શરીરના બીજા અવયવો કરતાં ફેફસાંનો કાય-બ્યામિ મોટા પ્રમાણમાં થાય છે.

દીર્ઘ આસ લેવાથી હવા વેગવર્ધક ફેફસાંના પ્રત્યેક ભાગે—ટોચ અને એકકમા-પ્રમેરો છે; લોહીનું વિશુદ્ધિકરણ થાય છે અને રોગો- ત્વાદ છવાણુઓ દસી ઊઠે છે. દીર્ઘ ઇન્ફીસના પ્રબળ વેગમાં રોગોના છવાણુઓ બહાર નીકળે છે, તેની સાથે ખુણખાંધરે ખરાઇ રહેલા અચુર્થ વાયુઓ પણ નીકળી આવે છે.

લોખા આસોન્ફીસની ક્રિયા શરીરના બીજા અવયવ ઉપર પણ અસર કરે છે. દીર્ઘ આસ ઇન્ફીસ વખતે પેદની માસપેશીઓ ઉપર દબાણ વધાવી ન્ધર, બેરડા અને આંતરડાં ઉપર દબાણ પડે છે; આથી પાંચે ડિફરિઅિસરણુની મિત વધે છે. જમણા ફેફસાંમાં અચુર્થ લોહી ઝડપથી આવે છે અને તે જલદીથી વિશુદ્ધ બને છે.

વળી દીર્ઘ આસ લેવાથી ફેફસાંને આસના વ્યાયામ મળે છે. આથી વધુ રોગોત્પાદક છવાણુઓ નાસ પામે છે અગરતો શરીરમાં રહી યંત્રતાં નથી. ક્ષયની સરૂઆતમાં દીર્ઘ આસના વ્યાયામ દ્વારા કાયરોચનુ નિવારણ થાય એવું માનવામાં આવે છે. નથી લાગતું કે આપણી પાસે કુદરત દીધે આસોન્ફીસ લેવાની ક્રિયા રાખે છે!

ત્વારંચવધારી દીર્ઘ આસ લેવાના સાસી સમય સવાર અને સાંજ છે. આ વખતે હવામાં મિતવદ્રદ અધિક પ્રાણુવાજુ (ozone) હોય છે. ઊવાત અને આશમતા સુરજના તાપમાં ખુદતામાં વેસી દીર્ઘ ત્વાસોન્ફીસ લેવાથી એંગેની શુદ્ધિ થાય છે અને પરિણામે દીર્ઘ ઇવન સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થાય છે.

લેખક
આ ઉપનામાં વર્તુલેલા
હોસ્ટેલ છબરનાં
સરભરજીના સમયે

બાંધ ગઠરિતા

સ દીની યાદગીરતા એ કાવચ આપણે એવા: એક વડોદરે અને બીજે સુરત. હવે રીતે કાચે મુંબઈ. આ એ ન મુંબઈ, એને એવા નવાના એ કાણે મીકાઈને કોડ થતા. સુરતમાં બનતાં છતા એમ તેા ધણી વાર મુંબઈના આંકા મપાઈ હતા ત્યારે દીવાળી તેા મુંબઈની ન. કંઠાઠા, હલ્લેલા અને રોશની. રાતે રોશનીમાં ચાર કલાકે આડી આંક મહોલકામાંથી બહાર નીકળે. પાનરોપાના, પાતાસા, વહીપૂલ, લોખી, લવચીપૂલ, આદિવેળ, કુંડુચોપા, છડી, કાપડના તાકા, સિલિક(સિક), આલકાકો-રૂવન-દરોશનાં મજાકાળેન કપડાં, રોશની, વાન્દે, કંઠાકડા અને ગિઝાસ વગેરેની ચાર દિવસ મુંબઈમાં યોગ્ય બીટી.

ચોટાની કોમ આલની; એકે ઇલેમ્પ્રિકના દોરડાં નખામાં રમ થતાં હતા. આગાધીગા કઠી બીડ ગાય એ બીકે રોલાળા રેરસને નેઈ ટૂંનમાં બેસતા. ગિરધામથી કોલાળા નવા વિડેરિયવાળો કોડ રૂપિયા ગાયનેકે આજની હરકિસતકાસે આરિપદલની નખા-માં આલેકા સિનેમા આવતો, ત્યાં બોનન કોઈન ની કલેને ઉપવાની નાખતારી, ફિલ ધડકાવનારી આંક હાવાની ચાલુ સાઇલન્ટ ફિલમ લેતા. એમાં પર્લ કોલામટ અને ક્રાન્સિસ ડૂક મામ ફરતા, તેવા ફોટાએ સુંધરી રાખતા, ફિલમાં સમજ ન પડે તેમને સમજવા એક વજા-કમ્પાઈ રહેતો. ફિલમાં નવારેનવારે વચમાં આંચેડ વખાણ આવતું. તે ગાળામાં તરત એ એનો તરવરો બોલતો. અને તોડ તેા પણ, કોઇ છુટકા આકાશી કોઈ આરતને કહાવી જતો. કોઇ આકાશ આગની કે ગાદામારી થતી, એની કટોકટીની થતીએ એ પૂજુ રકે-રામને બનાવેનું બનાવ કરતો. પકાવા મનના ભાવ પણ એ બોલેને, અને આરતના ગનમાં શું ગાય એ તે પણ કહેતો. ત્યારે દોષની તેા વાત ન થતી, પણ કાકડમીકે નહોતાં; ને છતા આ બંધો સુવદ

ત્યાં એક 'બચ-ટ બીલ' પણ ફરતું. એ સિનેમામાં રિકિરતા ને ઉપર કોટરી બેથમાં આપની અને તેમાં એક વખત એમ આ ત્રણ રૂપિયાના નખાનીક મડિલાળેને ઉબો છતી આબ્યા દેલ આ ઉબો તે ઉબો ના અલારામ-બલારામને પણ દા. પણ વેર પકોચતાં મુખી ન એ ઉબો. ચાલ્યો સુરતથી અને દીક-બીમાં મુંબઈ આવતા ત્યારે ગિરધામમાં ત્યારની 'ચોરટ કોલિકે લેન' (અને હવે દેરામુખ બધીમાં બિવરતા, કાકાના કાકા પેરામીને ઉબોને મેળેને ન મીલ્યા, 'બસ, કુસ! લાંબો અને આપી દેા.' પેલા બાઈ એ ઉબોનાને આગો ઇતિદાસ બલે: 'સુશો આ ઉબો રકષે વાર વરમાં આબ્યા દરી.' અમને તેા કંઈ સમજણ ન પડી, પણ પેલાબાઈએ સમજાવ્યું કે 'એવા ઉકનબંધ તકલાદી ઉબોમાં છે ને ફર્ન ન કરે છે. હવે આ ઉબો આટલો મલો, તે કોઈ ધડિલ-એ ત્યાં આપણે સમજાવવા લઈ નવો પડરી, મોટા ધડિયાળી તેા મેને દામમાં ન નહિ સે. પાંચપગની કે તાંબામાં આગળ ત્રણવાર ધમિ-વાળીએ છે, તે ન આ ઘેરો. રૂપિયારોડે આપી નેવાતો સે, નહ તેા એકે રૂપિયામાં પાંચ નવાતો કરી આપે. પણ ઉબો વેર લાંબા કે એ ચામ મીના એ. સોના કરતાં ઘડાગણું મીંછું. કાળ બાને આપણે ઉબો ધાકો એને ન આપી રહ્યો; એ રૂપિયા મળે તે ખરો. એ બેત્રણ ધડિયાળી અને સિનેમાવાળો મળેલા, તે મ બેત્રણ કડન ઉબો આટલા-તેટલામાં રૂપા ન કરે છે. એક ઉબો દસ વારે ચેલાય, પેદર વારે ઇનામાં નબ, કડન વારે એનું સમજાવે ગાય અને એમ એની ચમકાળ ચાલ્યા ન કરે.

માસ બાપુછ કહેતા 'ત્યારે બીલું ગાય પણ શું, પેલા' ત્યારે પેલામાં અરધ મુંબઈના આર્થિક મલીનરોડે મતિદાસ આપી રેતા: 'મનકાકા! સિનેમાવાળો શું કરે? એને પરાધી બાંધવી, એને છતામે કાંટે. હવે ત્રણ આવાની રિકિરતાં એ છતામે પણ શું આપો પણ ધડિયાળની વાત નજા રોને? આ આપણું સમજનાં નારિયેરનું શું ગાય છે? વરપોડામાં કંઈ નહિ તેા એનું એક નારિયેરનું ફેસ વાર લીધું દરો. આ હનુમાનને રાત્રિવારે તેલ ચડાવો ઠા તેનું શું છે? એ ત્યાં એકલું થાય, પાછું એ ન તેલ બહાર તેલ ચેવનારાને નેચાય. એ પાછું આપણે ચેલાઈ લઈએ, એનાથી પામા હનુમાન કાંઈ નકાય, અને એમ ચમકાળ ચાલ્યા ન કરે.'

સરીની ત્રીજી તીથીમાં કાપત થતાં પહેલાં આવા કંઈ મુંબઈને કોરોધમી અનુભવ હતો. મુંબઈ ગયાનું ટુંંગે દેમ, તે કોણ ગલે. પકાલ, બેધાઈ, સમજ રાદેર હવે એથી દરી? કોણ બલે. પણ રા મારે મખનું મેઈએ ન- રાદેરને વિકાસ મોટા ભાગે સુરતના વિના-રાને આપારી છે તે? સુરતનાં બાજુ, સુરતની રોહલ, મુરહની અકલ, સુરતના વેરામ મુંબઈમાં એકા થતા આ દેતા. છતાં મુંબઈ અમદા હવો ખરેખર, કુદરતની લીલા ન અલોચિત છે.

ચોલાઈ બોલ્યા
'બસ, ઉબો કુસ'

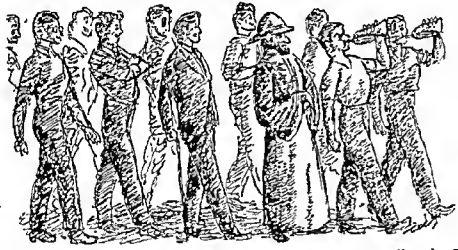
સકલ જુદાજુદા કુવામાં પાણી પીવાથી એટલે બાથે ફાંપેલો જ
જ થાય છે, સારી રીતે કાચ છે, અને ગાન ને હાથ વિશાળ થાય છે.
બજુવામાં સારી, મિત્રજનો કંડો, છબો મીઠો, નાનપણથી
જ નાનકડાં ને પ્રશસ્ત, એ જમાનામાં પ્રચલિત એવા સંપ્રદાયો
રોખીન, કોલેજ કાર્યોન બહારની દુનિયાનું એ કોઈ વિશાળ
છબ છે મોમાં જુદીજુદી રીતે રંગારાની નરેશ્વરતો સંપ્રદાય,
વિવેચી ધણીનો માનીતો મધ પેદાશો દહીં, ફરખો દારો ખરે,
હોરેલોને કીકીક દારો. એનું કોઈ નામ ન દે. ફરકાકને (મારી
એ) એની અદેખાઈ પણ આવવી. પણ છતાં જ મુકેલોના બજુકર
એમિનેરી મહાશયે ને મને છેકથી ધડી સંસ્કૃત ન કરાવ્યું દોત તો
બેસાઈ-દરમાંથી સંસ્કૃતમાં તો આગળ ન જ નીકળત. અપરે વચ્ચે
ત્યારે આ યાવામાં તેવાર તેમ શીખવામાં વતાર જ રહેતો.

જ્યાંથી દારી રાખે; અને ઘસાની, સુરેવા એવી નહિ પણ
નરા જુદી જ જાતની ફાંકાઓ રીસતો. બજુ, પખુ તે કપરાંની બીજ
બાર ધંધા કરે. દોડેલમાં નવાનવા બન સાવે. બેન્ડ પણ વગડે;
માસમારીમાં પણ કોકાયે; શુ. કી. સી.માં પણ ખરા, વડો નજી
જોઈએ. અનેક કીજીયામાં એ કિસેરો તો ગાદમાર બની બંધા
હતો. કોઈ રાતે કોઈ વિદ્યાર્થીને માનવ આપવાની સખા થઈ હતી.
એ પરી થવા મજી જ્યાંથી દોડેલમાં જ રાતે બારવાયે સરખસ
સદજી. કિમાં બેન્ડ પણ ખર્ચે. રેલવે પાટીની નેરા લીધી, કોઈએ

પણ જ જોવામાંથી થઈ, અને દોહા તથા માર:સારીમાં ઘોડા-
ધણીમાં ફાંકાં ખંડાઈ રાતે બેન્ડ પણ વગડે મામતો માંડે રાંત વડચો.
સપરે પેરોડો. કેલેજ નાવો. ત્યારે પ્રિન્સિપાલ કોન્ટેન. બંધો.
જુદો. પંડુ. પ્રામાણિક, કંઈક. જુદો, પખુ સાથે એજે નાવકો
હતો. જ્યાંથી કોઈ કે અમારે તો કેમ જ કરેનો છે. એ હોનોએ
ટ્રેસપાસ કમ કમો? પેલા ગોરા પખુ કોસિયામાં ફરિયાદ કરવા આવી
વડયા. ત્યારે બજુ પછી કે કોમના મગજમાં પારો તો આરમાન
સુધી થઈ થયે હતો, કારણ જ્યાંના બે તો બંડા સાટ મેળોતા
વાગરતેવના એ. કી. સી. દના, અને રૂબ લઈ પરીરેલોમાં જતા
હતા વાઈસરોયના આઈમાં કોરેલે શું? અને તે જમાનામાં...
૧૮૨૦-૨૧માં? બજુવાનું તો બાજુએ રહ્યું, પણ આ રાગાવનું રાગ
થઈ, કોન્ટેન પેલા રાટ કરવા થયું સગાનનું, પણ પેલા માન જ
સામા? અને અહીં દોડેલમાં તો બેન્ડમાંના લોહી જ ઊઠ્યો
નહો. આખરે ફોટ હાજર રના મામતો થયાં, વડોજ માટે પહેલાં
મિત્રાઈ થાયે મથા. એજે આગ નરીમાન બજુવાનો, અને એ વીર
નરીમાને એક પાઈ લીધા પિના આપારે. કેસ કોઈ થયો.

રોજ રાતે મીડિમ, અને જુદાની આની તેવારી, બધા જ વડો.
બીજ બાજુ મામતો રોના તો મેં જ ને માન; અને ગોખનુકસો
ગોખીલા ને ફાઈ મથા હોરેલ મથામાં ગુપ્તામથા એ આપા રહી
થઈ જ કમો કરે. ૧૮૨૧ કોરેલે પડી, બજુવાનું તો હોરેલમાંથી
કમ ખાતો મરી સર્ગાવવાનો રવા ન
રહેવા સુધી ગયા હતા. પણ એ ધા-
માલ અને જુદો જાનરો નહોતો જ હતો.
વાલતે કોસે પાછા પતાવતની વાત
આવી, પેલા ગોરા આઈસરો જરા
હાલ પડયા હતા. મિલિસ લોની
કલેમી કોખાનું જ મળાને કુળવ વરી
હતી, ટ્રેસપાસને મુનો મોટી હતો.
કોખાનો નોકરી જોખમાય બંધું હતું
અને 'સ્પીડ દોમ'ને બાઈસ અહીં બેડ
કોખો' થઈ હત.

પ્રિન્સિપાલ સાહેબ જુદા સમ-
નજી; પણ 'ના ડોપ્પીયાઈ' એ
મેથો કોખ લાવજેરીમાં હાલર કે-
પિયા આપવા તેવાર છે, કેસ બેન્ડ
હો. ચોલાના આઈસરો કોસિયામાં ફેંકરી અપીલ કરી. પણ
વિદ્યાર્થી આને સાનારે આખરે લડી સેનાનું ન નહીં પડ્યું, ત્યારે
રોજનું જરા મળુ કરે ન આપે, દગદારી ન જીવી. બજુ સીધો
અને ધણે પ્રામાણિક માણસ. આપણે ત્યાં એવા દેડમારતો કે
પ્રિન્સિપાલ... પણ જા હો એ સરખામણી. કોખને ખુંગરો આપે
ગોરામાં દવા, છતાં આપારે ગોરા પ્રિન્સિપાલ અમારી જતી વડચો
કેલેજ કોર્ટમાં જ મળતી. રોજની ધમાલ, એવિરેસ. પિરેસ અને
કેસ એન્ટીએસન. આખરે અપી છાવણ ગોરાએનો ટાકન દડ
થયો. આપાર વરી જ નરીમાને કી નહીં લીધેલી એટલે એના
માનમાં મજી એક મેળાવેરો કરી કંઈ કોટ આપવાનું નહીં થયું.
બધાએ હીંડ લેવો કુળો કમો અને એમાં પ્રિન્સિપાલ કોન્ટેનને પણ
ચોલાનો કુળો આપ્યા? રાતે બરાએલે એ સખાના પ્રેમનું તરી
ઓળખે લઈ અપવા દહા. અને રાતે એજી વિદ્યાર્થીની કમનું પાર ને
આખરું કહું હતું, મેના બજુમાર હજી મારજામાં તાલ છે. (પાછો
(ગાન ૧૮૪૧) ૧૧

નકલી સાહેબનો, તો કોઈ કંઈ. એમ દસમાર જાણુ બળેની હારમાં
જોડવાઈ, મેપલ લખને નીકળ્યા દોય એમ, કીસું સંજીવ વખાડતા
આખી હોરેલમાં ગમલે ગમલે ફૂની સામે એક હોરેલ હતી. એના
પાછલો બાગ આપાર કોપાકાડમાં પડતો, ત્યાં રહેતા બેન્ડ ગોરા
સાહેબનો મિત્રો બાજુનો. એક તો મેમલે સારી પેંડ ફાર હોરેલો,
આટલે પિત્તાનું કાણું હતું જ નહિ. પહેલાં તો કાંસાળાઈ થઈ; પછી
માંદાપાંચ; ને અંતે પથરાળાઈ થઈ વાત આવી. એ લોકો કહે કે
'શર અપી' રાતના ધાંપલ નહિ કરે. 'જ્યાંથી વડ જીવું જીવે કે 'એ
સોફો નાચા યહને નાચતા હતા, એ આપારથી નહોતું સંખાઈ'.
વાત વધી અને એ સાહેબજાનો રીચેલેવર લખને હોરેલમાં
કોપાકાડમાં પડેલી આંધા. અહીં તો દોહા, અને ફાંકાંજી આજુ
ખરે ખો તેવાર! ઉપરાંત કે કોઈ અરમાપરમા વરીસવત્તું ફાંકતા
હતા, તે પણ બધા જ કાપેલો સગાનવા દાખર થઈ મથા! જ્યાં-
ઓરનો નો સખા માનીતો વિગતવાનો કારકે.

હાથમાં રહે-કોમાં એટલે તે મું-અહુલન ઝોરન દરો કે બજા જ વરસાલનો કાળ એવાં એવાં મોઢાં હાલે જ વરષાવાને ચોમાવાનો હોય છે? ડાણે નજી, આપણને અનુભવ નહિ એટલે જી બજાર પડે? કંઈક ઝીરુન દરો તો ખર્ચ જ ને? નહિ તો બાવીસ બાવીસ વધેના જીવાનો હાથમાં લગામને બંદરે તાજિયેર લઈને જીવનનો નંગ છતાં વરષાવાનો રોગ સા માટે ધસી જાય?

ગમે તેમ, પણ આપણા જીવાનોને એવીર એટલે એટલા ભેદને અને હમેશાં 'દોરો દોરો રે મોઢાં...' થાળી પેટી ધક્કા યાદ આવે છે. પણ માત્ર યાદ આવે છે એટલું જ નહિ. એથી આજન થયેને ખરેખર આ વરષાવા ભેદને નાંદ અપવા જુ બાપુએ કેસા સુધારકોની જમ 'ગામ ગહેરે ચડયું છે' એમ કહેવાની ગમે ત્યાં જ જરૂર નથી લાગતી. વરષાવા બંધ થવા ભેદજો એમ અને ક્યારેય નથી લાગ્યું. અને તમે જ રહોને! સા માટે લાગ્યું ભેદજો? વરષાવા દારવાન દખલ લાગતા હોય એટલા માટે એ બંધ કરવા એટલે એટલું છે? સાચું પૂછો તો આને આપણા દેશમાં આનાજનું ઉત્પાદન વધારવાની જરૂર છે એટલી જ આજનું ઉત્પાદન વધારવાની જરૂર છે. પ્રજાતામાં પગલાં મારેતો જીવાન ને આ કાર્ય માટે 'દારવાન સલીદ' બનવા તેવાર હોય તો કોઈને કોમાં ચો વધો હોવો ભેદજો? 'વર' રાજ હોમ છે અને 'ધોડો' તો બોચારો રાજ જ હોય છે, તે પછી વર-ધોડો કાઢવામાં બીજે સવાલ જ રો રહે છે?

અને વરષાવાના ધોંપાવાનો તો ખાસ જરૂર છે. બજાર છે ને, કે રવામી શાશ્વત્વ લખા વખતે શીરને 'સાવધાન, સાવધાન, સાવધાન' પુકારતા સોમજી ખરેખર 'સાવધાન' મરજીવા દતા અને ચોરીમાંથી નાસીને સંપ્રાપ્તી મરજી જોઈ? દરેક લખ વખતે આ વેરામ્યનું નેખમ થોડુંકથળું પણ હોય છે ખર્ચ. અને આજના વખતી બની કપાધિમોના જગનામાં તો ખાસ. અને એટલે જ જમ વખતે બને

એટલા ધોંપાવા, બને એટલી જમાલ કરીને વરસાવને મજાદારી નહતી વિચાર કરતો બંધ ન કરી દેવામાં આવે તો આખી વરષાવા ભેજ-મજા નહય તે જ ખર્ચે? અને વાઈ, પેટી, વરષાવા બંધ કરીને પેસા બજાવવાની કમી તો કડવા જેવી જ નથી. સાચું પૂછો તો માણસ પેસાને ભંચાને કોના કરતાં પેસાથી આપણને બચાવવાની જરૂર આજકાલ વધારે છે. એટલે એ વાંધો તો કાઢવા જેવો જ નથી.

અને કંઈ નહિ તો સામાન્યમાં સામાન્ય માણસને પણ જીવનમાં એકાદવાર-અને હવે બહુવખતી-પ્રતિબંધક ધારે અગવડમાં આભા પછી મોટાસાનાનાની જિંદગીમાં માત્ર એકજ વાર-આસા-માન્ય બચવાની તક આપવા માટે પણ વરષાવા નીકળે એમાં કંઈ ખોટું નહિ એમ નથી લાગ્યું?

હા, સુધારા કરવાની હોશ હોય તો સુધારા પણ કરવા. એમકે વાનંદે જાહેર પુસ્તકાલયામાં શાસીય સંગીતનો જલસો મોકલવો; બંધ મોટરકાર પર લાકડા પેટીકરો મૂકી લખગીતો મજાકવામાં અને બેન આનંદે સંગીત વાદ કરાવવો; યોગ્ય સાલનમાં જન મળે એમ હોય તો કોડા કોડલકરે હજી હજુ એમ સાર્થકકો પર જ આપો વરષાવા કાઢવો અને વાનંવાળા, સાનનમાં જન અને વરસાલ બધાને ધીમો સાર્થકકે ગતિ કરાવવી; 'વરસાલ જિંદગાદના ધોંપાકરો કરાવવા;-સુધારા તો કરવા હોય એટલા કરી સમય લેવા છે.

આમ કોઈક કહે છે વરષાવા કાઢવા ભેદજો; કોઈ કહે છે 'વર-ધોડાને કાઢવા' ભેદજો. પણ ભલા વાઈ, જ્યાં આપણે આખી સમાજ જ વરષાવા નેતરે છે-ખાપણે સમાજ અને આપણી સરકાર, આપણી ગતિ અને આપણું સંગીત, આપણા વિચાર અને આપણું વર્તન-એ કોમાં વરષાવાનાં માલ અને તાલ મગકો રહ્યાં છે ત્યાં બીજાના એક લખના વરષાવાને કાઢીયું તોય મું અને 'કાઢીયું' તો ય મું!

પરચીક્ષ વર્ષ પહેલાં (પાઠનના પાનાને અનુસંધાને)

છે. બાંધેલાં કારણ, મગજન, કુલતો યવજન, પરચરની તાજ ને ખર-બચડાં સંતોષાં પ્રાચીન નહોતાજાહીની સાશી પૂરતાં હજુ ત્યાં પડયાં છે. અત્યારના નેહી બેટી કરે છે ને મરજકલાને નાશ થયો છે.

અમી બચીકો પાસેથી બેમી પ્રજા માટે મારેલા સંદેશમાં પેણ આ બંધ માટે આવેલા શ્રી 'પરકોટના સંદેશનો પ્રેરક માત્ર:-

"હવે તો દરેક જીવાન વધાર નીકળે પડે અને જીવનના કોયે વરીકે કંઈક કામ હાથમાં લેવે. નિંદા અને આત્મા કમી ગઈ છે, રમત બાજકો માટે છે, ચિંતા વિનાનું જીવન બે-ગર્મ માટે છે; જીવાન માણસો માટે તો છે (દિમાલય પર ધન દરકાવવાનું, ચીનની પેટી મેરે કંઈકેટલા ફાલવાનું. ઉંઝર, કાનડ, છટલી ને જાંબી-એ સોના કાન વહી પડકીને સીધા માર્ગે, ઉપર લાવવાનું અને ફુનિયામાં સાંધવા ખીલા ધરવાનું. આપણી કાલને પડકાર રહે છે પછાતાં આત્મના જીવાન વિતાવતાં સીરી, મન અને આત્મા કસી રાખે. એના ડોમેરમને નોંધી નાખે એટલા જોખળો કોને વાંધી રહી છે; રમરખાસકીને, હપવાને, વિવેકને મારી નાખે એટલું નાંખે પાંડિત્ય એની ચારે તરફ ખડકઈ રહ્યું છે; અને કમગમત કરતી દેશનીઓ વચ્ચે એના કમગમને કયાને એવે વિજાલે ફાલકે રહ્યાં છે. આ બધાની વચ્ચે જીવે તેજે યોદાનો પાવરો દિમકીલા સિખર પર ફેળાવે છે. એ નમ્યુમની શદ સારી ફુનિયા તરસી આંખે ભેદ રહી છે, ને એનું ખાલમુદત આજના તપસોદિધા જીવાનને હાથે છે.

ફીલિયાનની થોડે ભાવનામાં મરજીવાએ આની જવાબ-ચીની

પ્રકાશી જીસેનસમ્યં એ જ 'પૂમકોટ'ની લખમાંથી લખાએક મરિવ આ બંધમાં આવેલું. એના નમૂના કપ, જીસેનસંમે તે મૂખયના દિલનું કરેલું એ વર્ણન કોમાં આપ્યું છે તેનો એક ફરો ભેદજો:-

"નાલંકાના વિદ્યારીકમા બધા મળીને દસ દબર સામુચો રહેતા. અલસ તે ત્યાં એક આખાવાનું દર્દ. તેના ધનવાન માલિક પારોથી પાંગરો બોલે વધારીએ તે ખરીકે હઈ બચાન જીવેને આંખું હું દર્દ. તોયજત ધોતે ત્યાં મજુ મહીના કપદેસ કરતા રહ્યા હતા. ત્યાર પછી પાચ પેટી મુશી શલ્કોએ તેનાં ખમોનાં તથા જીવનમાં રૂઝિ કરી હતી અને સાલમા સોઢામાં આખા દિંદુરતાનનાં તો મોટામાં મોટા અને સમજમાં સમજ વિદારે હતો.

પ્રાતઃસ્મરના યુગસમાં ગળી નબં તેનાં કાંધા મિગરોનું, તથા સ્મરમીતની ચોલા નબંથી નિદાણી સકાવ અને નબંથી નિંગેલ ચંદ્રિકાના સોન્દર્યામાં પ્લાનગર મજ જવાય એમાં જાનંબાનું મળન કરતા જીવનવખને કોમખજા લિમશતા હોય એનું જમ્બાવ છે. સંખ્યા-બંધ સંતોષવાના લખ ખજોગાં કાતરમામ અને ચિત્રકામ બહુ જાય, પ્રકારનું દર્દ. કનકરસોનાં તાલે શાલ ફૂલો તોરાજુ તથા પાણીના કુ-વારા, સર્પસંલગ્નતાં ગરમગમત તથા તે કમળ એટલે તેલે કપાયે એટલું ન લઈ. દિલમાં વિદારો તો દબરે દતા, પણ નામંદાની ભખતા. ચોખા ને શિફપચાટુરીથી તો ખારો આંક વળી ભવ."

અને, અચરનવાર આવતી 'જીવનપત્રમ' નામની પ્રકાશનામાં નો આ બંધમાં એક ફરો આ એવનાં છેલ્લે પાને લખાયે છે.

પરમીશ વર્ષ

-અંક ૨૬ મો : ફાગણ ૧૯૯૨

૧૮ વિષયમાં 'વનવનકાનાં વાસી'ની લેખમાળાથી 'કુમાર'ને મધુશ્રદ્ધ કરનાર અને પ્રકૃતિવિજ્ઞાનના સાહિત્યનો ગુજરાતમાં પ્રારંભ કરનાર શ્રી. હરિનારાયણ આપાંચને. ૧૯૨૯ તથા અભ્યાસ નેટમાં વિવિધ તેજામાં ૨૦ દરકર છે એ દર્શાવતો એક નાનો લેખ આ અંકમાં આવેલો. બે ૨૦ મહિના પર અત્યંત રમખાંડોનું ચરિત્ર કે કપડો આપેલું તે ૨૦ કપડો સફર, રથાપત્ર અને છતિદાસ-હિંદના રણી ગુજરાતના એક પીરવીયોના પરિવચ કેવા આજના ને પ્રસાદથી કરાવેલો તેની વાનગી જુઓ:

"હજુ પરણેલા નો સુખયા નથી. નીરથીથી શોભતાં ઘેરાં વિશાળ નયનોમાં હજુ ગાવજનો મદ તે જોઈ ન જાય છે. ર્વાં કોણ એવા ગરબુમગીં નવરો કે જેણે આનુતાન આપેલું કે કસને પડખતાં દંડ હેરાંલા તેનો અત્યંત દંણ નબોમંડળનાં કુશમકા રખકાર કરતો બંધ તે પડના હેનો હનો. અરેરે ! બાહ્યકુમાર ને તે યે સુંદરતાની જીવની મૂર્તિ. કોઇને ય નહિ ને કુશ્યદ્રને આડું શે સુઝયું ?"

મધુશ્રદ્ધી દ્વિતિયા જ્ઞાતો વાવરંચંચુવરજી ગુજરાતના વજા-સ્થત પર રાતના અંતે કરતો હતો. સુકા રજુના વાવરા મહડવજનો ફરકાવતા હતા. રાત્રીનો અધકાર ચારે દિશામાં ધીમેધીમે વેસતો હતો. પણ યાદવ શિબિરમાં અચારે રાત્રિ ન હતી. ધરેરેશો જીવનોને લલકારતા, અને જીવનોની નકો અચર યે મારી સાગી.

વનકાની સામા થવાની તાકાત કોણે રૂંડે છે એનો કડકોટક વાસતાં ૫૫ જેવા રાજો અનુભવી યાદવો કાઢતા હતા. તિથત કરતા અને સાચીમો બળી આંખ ચાકરાતા વીરચરિત્ર કુશ્યદ્ર સાંત બેઠા હતા. મંદિરાથી મહોનમત બજરામના કોષ અને ગવંતો પાર ન હતો. એમની બીકથી વાતચીત કરવાની દિશગ પણ નહોતી ચાલતી. ધીમેધીમે વાવરંચંચુવરજી અને સિબર આલી થયું

સુવંનાશયણને આવતાં રવામત આપવાની તૈયારી જેવી રમ-મંડળની શોખા હતી. ગઈ રાતનાં બગ, કુટકુટ, રોષ અને ગવં-બંડનની વિવિધ લાગણીઓ જેમના મોં ઉપર લખાઈ છે જેવાં યાદવ જીવંત રમગંડુમાં મલેલા હતાં. રચનિક યુવાનો અને રજી રોષા અને બચથી વાદ્યોની સામેની પરાજાનમાં બેઠા હતા. નાગ વતાં, નીલાગરમાં શોભતા અને લાક કમળ જેવાં લોચન-વાળા જુવરંચંચ બંદરામ કુશ્યદ્રના બાહુનું અવલંબન કરી આવ્યા. પાછળ ગવં અને સો-દવંની પ્રતિગા જેવી, મદ કાંપતા વેગે ચાલતી રેવતી હતી. રંગમાં આવતાં ૨૦ બજરામે લગેડ બાંધી દંડ ડોકવા. પ્રત્યક્ષી બંધનો જેવા બંધન અને શોધને કલકારનાર એના અ-ભાથી ત્રિજીવન બાઇ બેઠયુ. પણ એની સામે ૨૦, વાવરના વજાપાત જેઠે. બીજા પ્રતિવનિધી ચિત્કાર કરતો ૧૬ વર્ષનો સોમે-શર રમમાં બેઠો. હજુ તે મોં પોં મુઠ પણ દૂરી ન હતી ત્રિજીવ-વજાપાત, દાધીના બંડરચળ જેનો પૂરકભાગ, પૂરણ પર્વત પહોંચતા સુરકાકાર દેખાતો જ્ઞાનગણી પીરે કુશ્યદ્રના વાદ્ય હતા. અને બનનેગવંબંધી હોવા છતાં પણ આજેના ગદ્યકાળ બદલાયે બજરામે બેઠે એણે શ્રેય ને કુટકુટથી, વીરોને ચોવ્ય એણે નમન કર્યું. બજરામે હંક (ગાથે ૧૪૫)

હાથ નાખ્યો ને બંને વીરો વીજળાના ચમકારા જેઠે રંગમાં પડ્યા.

બજરામના નરંને ઉતારવા, કુશ્યે આપેલા ગદ્યવિજ્ઞાના બળે સોમેશરે બજરામને દશાયા અને વાદ્યોની વીરગીતો મોં કાણુ થયું ને રમ્યે આ બજરામ-સોમેશરનું મદ્યકુદ થયું એ રવાન અત્યારે દેશમાળ નામથી આજખાય છે. વનર ગુજરાતમાં પાટણી દક્ષિણે બાર આઠ, અને મોદિરાથી પશ્ચિમે છ માર ૬૫૨, અત્યારે માવ બજો વરની વસતિનું આ માર પ્રાચીન વીરગીતે છે. એના ન્યાયના એ સોમેશરથી થયેથી. સોમેશર જ્ઞાને મોદ બાહ્ય; પજુ કુશ્ય પામેથી પ્રશિયુદની મદ્યવિજ્ઞા રીખ્યા પછી એ જ્યેષ્ઠમદ્ય કહેવાયો અને એના વંશને જ્યેષ્ઠીમદ્ય કહેવાયા. અત્યારે એ ગ્રામ-માં મોદી વસતિ જેડીમદ્યોની ૨૦ છે, અને ગુજરાતના ગોરવના વજારવાર એમના વંશને ૨૦ છે. અકબરના વજાતમાં લીમદ્યના આખા આડને કમીડી નાખનાર, દાધીને વજામુશિથી મારી નાખ-નાર લાખાજ જેડીનો ચાલિયા હજુ પણ જોનારને પ્રાચીન વીરતાનું રમણ આપાતે છે. રમણ એટલે દાધીની બંધોડીમાં બેસનાર, બંધેલ મહારાજનો પદે શિષ્ય, ૧૦૦ રતલ જેડી વિજાળ માવ-નો રવામી અને મદ્યવિજ્ઞાચાર્ય—અને હજારનાર બજોરજુ નામનો વીર ગુજરાતી અદાંતો ૨૦ વતના જેડીમદ્ય હતા.

આચકાડ રેલવેની મહેસાણાથી જ્ઞાતી જ્યેષ્ઠ લાંદનમાં કુશ્ય રજાન છે. સ્વાધી છે માઠ દક્ષિણમાં દેશમાળ (દેવજમાળ કે દેવ-મદ્ય ૪૫૨થી) માય છે. તેના બખ્યામાં હજમદ દૂરના મોઆનમાં લીબલ માવાનું મંદિર છે લીગદાના આઠમાં કુશ્યે સોમેશરને દેવો-રૂપે દર્શન દીધેલાં તેથી તેનું નામ લીબલ. બે જેડીમદ્યોની કુશ્ય-રેવતા છે. રેવળની સામે સુંદર કાતરણીવાળા ચોરી કે માંડવી છે અને બકાર કોરિતર તથા તોરણ છે.—મુખ્ય મંદિરની આસ-પાસના મોઆનના ચાર ખૂણામાં ચાર રેડીમાઇ.

પૂર્વ તરફના લાખામાં જે-નેના પર્વનાથનું મંદિર છે. એની નીચે સં. ૧૨૯૫ નો વંદતો લેખ છે. મુખ્ય મંદિરની બાહુએ પશ્ચિ-મના બાગમાં લાખાજ જેડીની લીયાજ ને વામ-ની પહોળાઈને વાજાટના દેખા દૂરના પથરના રતોળ છે. આ મંદિરથી બહાર આવતાં ચેરકુટર એક પ્રાચીન અખરના —રંગભૂમિ છે, એની માડી સુંવાળા લાંદરંગની 'અનુસધાન પાછળ)

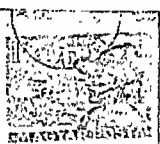
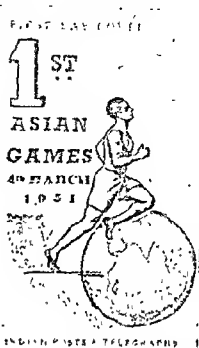
લાખાજ જેડીની લીયાજ અને પહોળાઈ રતોળના દેખા દૂરના પથરના રતોળ

ટિકિટસંચર એ સંસ્કારવ્યાપી ઝોન કેમ કેળવવો તેની તથા બીજી ઉપયોગ:

ત દન પ્રાયગિઃ રાત કરનારે ટિકિટસંચર કેવી રીતે રાત કરવો એ વિષયમાં અનેક ગામ્ મૂલ્યાંકન છે. પણ એટલું તો ખરું કે મળે તેટલી ટિકિટો મિત્રો-અંગતજાતિમાંથી, તેમજ બીજીથી, સ્વપ્રયત્નને જીતી મેળવવાય તેનું દેશવાર, અંશવાર વિવિધ રીતે પર્ચેસનું કરી મેળવવામાં આવે તે પોતાના સંબંધનું મંડાળ કરવા કપરાત, પોતાના સંબંધમાં કોઈ એક વિશિષ્ટ પ્રદર્શનો સમૃદ્ધ ખાસ બેઠકો કરવા જે અનુકૂળ થયે તો બાબતું જ, રાખતા વરીકે અમુક દેશની—જેમકે દેશીની જ ટિકિટોનો નિઃશેષ સંચાર કરવાનું કોઈ નથી કરે; તો જ પણ નકાશની બાબતથી ટિકિટો જ સંપૂર્ણનું કરાવે, તો કેમ દુનિયાભરની વનદેખવતી ટિકિટો સમરવાનો વિચારજ કલ્પ પડે છે. આમ કરવાથી તે તે પ્રકારની ટિકિટો ભ્યાન-ભ્યાંથી મળે ત્યાંથીથી મેળવવાની ખતમા એક સતત ધ્યાન કે લગતી રચા છે જે.

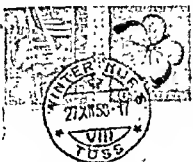
આ માસની આગી તારીખથી દિસ્વીમાં, એશિયાના અગિયારેશોના ખેડાદિમાં જે પ્રથમ રમતોસન જમાવે, તેની યાદગીરીમાં દિલ્લા રવાના ખાતાએ કાઢેલી એ જાના તથા બાર આનાની એ નવી ટિકિટો કપરનું આસેખન આવી આવ્યું છે એમિયાબેટની રેખાકૃતિની બાધા કપર એમાં રમતોસનના પ્રતીકરૂપ મશાલનું આસેખન છે. એની સાથેસાથ 'ક્રેડે-ડે ક્લર' પણ કાઢવામાં આવ્યા છે, તે એ જરૂર પ્રસંગે દિસ્વીમાં ખાસ બેઠકો કરવામાં આવેલી એશિયાન શેઠકસ પાસે એકિસેપ્તો તેના કપર ખાસ ક્રેડે-ડે રીકરૂપ (ડે-સેશન)માં સિદ્ધાંત પણ મારવામાં આવ્યો દેવો. આ એક બદલ પડશે ત્યારે તો એ ટિકિટો ફરીથી જઈ જઈ દેશે.

યુનેા (યુનાઈટેડ નેશન્સ એશિયન ગેમ્સ) સંયુક્ત સમૂહ સંગ—દેવે તેનું પોતાનું રવાના ખાતે રાત કરવાનું છે. તે તેને ખરે ખાસ ટિકિટો નીચવાતી છે. એનેનિશમાં તે પ્રધારો.

પોતાના મહાનગર 'કાપર એ એમેરિકા'ની રમતમાં જાણેલી 100મી બેરૂતિમિત્તા મધરજુમા દેશની અંદરની ટિકિટ તથા 'કાપર'ની તારીખવાળી ક્રેડે-ડે-કલર.

Mr. Aji Moosam, 8-11, 195, Bachelors, N. S. (સી અભિલેખવાર સમતીના સંબંધમાંથી)

તથા ક્રિસેવિમાં રિપ્લુકેટો 'Pro Jurem'—મેરેકે લક્ષ્યે અને યુરોપ માટે—રમતોસની પર્ચવવાંથી સારી બાબતો માર ટિકિટો બહાર પીડીને નવું જ પ્રદર્શન કર્યું. વાઈવી બુલ, સીપ્રામપડેને બુલ, રેસરી અને એવગી, એમ માર એવ રર એ જમાવેલી. એ જ માતામાં બીજી એક ટિકિટ કપર પોતાના દેશના સરગેમિષ્ણપિતિ થીન્સિસિસ મેરેકે કોવ જાનેવની મળિ માપી છે, એ જહી એર-જાનની રમિએ સુચ, તેમજ આપના એવી સવિચરજનથી વિમુખ પ્રભાવે ખાનમાં લેવા મેળા છે. (સી રામોડ મહા સોન-જા)

“અરે જ, પોતાથી આટલો બધો મોટો... સિગરેટ પીના... હરી અભ્યાસ પણ બંધ કરી... સારા ઠાકરાને ખરાબ સોજાવ... નાના ઠાકરા, જોને મોટાની બાઈબંધી સારી ના કહેવાય...” અરુણના મગજમાં ત્રહ્ણા બેસી રહ્યાં હતાં: “પણ આ રમખીર છે કાણ? દેશ એ મારે ઘેર આવે છે, અને પોતે તો હતલ એકે વાર એને ઘેર ફરકાયા સુધાં નથી! એનાં પિતા, માતા, કરાજ ન પિયે પોતે તો કાંઈ નવજુનો નથી. અને એ એનો દોષ...? દોષો ન જોઈએ એવો... મોટો, કડક રમખીર—?”

નિચારીતું સાક્રમણ આંશિકને અરુણને ઘેરી રહ્યું હતું એમ અરુણે રમખીરને એક વાર પૂછ્યું, “અભ્યાસ, તારું પરતો તે બતાવું ન નહિ. તારા બા બાપુ આઈને ન રહે છે ને?—”

એક ક્ષણ રમખીર ચૂપ રહ્યો. પણ એના મોપર એટલામાં તો ફેટલા થે બાવે તરી ગયા અરુણને સામું છે પોને પૂછેલું એને ગરબું નહિ; કદાચ દુઃખ પણ થયું હતું. એણે અપ્રકૃપણે કહ્યું, “રમખીર...”

“તને મલું હતું, નહિ અરુણ” અને ત્રણ રમખીર બોલ્યા “કે આ રમખીર, ત્રેવીસ વર્ષનો થયા તો થે હતલ ઝેલકામાં ને? તમે બધાં નાના, અને પેલા શાહ સાદેખ તમારી ડખર અને મારે છે. તમે બધાં અભ્યાસમા મશગુલ, અને મને અભ્યાસ સુખનો ન નથી.

“અરુણ, મને પોતાને ન ખબર નથી પડતી કે હું આ પ્રમાણે શા માટે વર્તું છું તે! હું હતલ ઝેલકામાં નહું. એને માટે મને નજર થે સારમ નહિ આવતી હોય! હું શાહ સાદેખ મારે મારે છે, એ માટે મને કશું ન નહિ લાગતું હોય?—પણ આણું બધું સદન કરી કરીને મારી લાગતી એટલી બધી કચણાઈ મળે છે, કે હવે તો એ બધું પીતે છે તે હું આનાયારે નિર્ભયપણે સદન કરી લઉં છું. અરુણ, પણ મોટાઈ વાર મને એમ થઈ લય છે, કે આજે મારી દોલ તો હું છું એવા ન ન દોલ. તેણે પોતાના રમખીરને આજે કહી ન ન બનવા દીધા દોલ” કાળજ સોંસક ઘીતરી નય એવું કાંઈ રમખીર પણ બોલી શકે છે. એ અરુણને તે દિરસે સમજાવ્યું.

“ઠાકરાઓને કે બળતે સાથે રમને દોરનાં હોય એ બળને મારી બા માદગીના બિહાને પડી હતી. ઠાકરાઓ ને ઉપરે શું સાકે અને શું નાશું એ સમજી શકે તે બળતે—શામા અને યેમથી સુધારવાથી મારી એ ઉપરે તો તે કુનિયા પર પણ નહોતી.”

“રમખીર” અરુણના મોંમાંથી ઉઠ્યું ર સરી પડ્યો.

“તે ઘરને બીજા બા આવી. ઠાકરાને ટાંખા શરૂ થયા ન એ બધાની નવચે બ્રાહ્મણ, જ્ઞાતિ. યુગજાતું માત્ર છવન બગીની ન રિશાએ વડેલા સામ્યું. કાંઈ મારી તરફ લક્ષ દેનારું નહોતું. કાંઈ મને કુંડે દેનારું કે શિક્ષા કરનારું નહોતું; ત્યજે વચનમાં ભડગ પાંદડું! અને અંતરને એમ ઉઘટે અનન્યતા, હું બાને કાલપના નિર્દેશ રમખીર બન્યા!

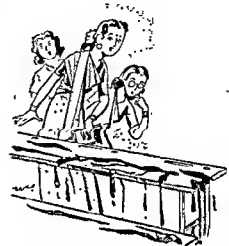
“મને તારી સાથે દોરતી કશાનું ગન થયું; કારણ સારા થવા હતલ એક મન એમ છે. અરુણ, હું તારે ઘેર તારવાર આવું છું, કારણ ને દેવતી મારી બાબ હરી સંતોષાઈ નથી, એ મને તારી બાબી આંખમાંથી જોવા મળે છે...”

શબ્દો તોફાની, નીડર રમખીર આ બોલનાં ગળમળો ઘઈ ગયા. શાહ માતરના આંકળોમાં બાતાં ન બોલતી આંખો આંખોમાં આંખોમાં બેસાડીયાં સરી પડ્યાં. એ એકાએક છીંદેને આંધ્રો થયો.

પણ બીજે દિવસે વર્ષમાં નવારે અરુણે એના તરફ એણું ત્યજે એ શઈ કાલને, રમખીર નહોતો—શબ્દો ન હતાં!

૬૬ (માર્ચ ૧૯૫૧)

ઈત વાંચ્યા. સાળાના વરેલામાંથી વિદ્યાર્થીઓની ગરબડ બંધ થઈ. રોજની એમ વર્ગમાં કાતાપળે કાખત થતી વિદ્યાર્થીનીઓ ગરબડ પોતાના પરીગતાનમાંના આગળના બાંકડા પર બેસવા ગઈ, પણ એટલી ન ગરબડી એ પાલી ફરી. એમનાં મોંમાંની નીમી આંસો સરી પડી! હેડ પરથી ઘડને છેક એક સુખી એક મોટો મંદનો શક્તિને દેશા આંધ્રો તો દેશો,—છે નીચે સુખી! એની બાજુ પરની સુધાંબી કેર મળતી સોનેરી રંગની દેખાતી હતી. ત્યજે મોખાસાતું વાદળ!—શરીર પર એકાદો સાવ ચડી અંધા દોષ, ત્યજે કે એ શક્તિને દેશ પોતાની સાથે પર ન ના વહેતો હોય, એમ એ વિદ્યાર્થીનીઓનાં મોં પરથી લાગતું હતું.

બાંકડા પર ન બેસતાં તેઓ એક બાજુ ઊભી રહી. વિદ્યાર્થીઓના સાક આંખો એમના ઉપર ગરબડ લગીવીસ મોં પર મળતું હોય હતું, અને એમની હસેલી રીત પ્રમાણે નિદ બિંદોએ પોતાની હતી.

બીજે બેસ પડ્યો. શાહ સાદેખ વર્ગમાં આંધ્રો, એકાદ ક્ષણ તો એમને કરી સમજ પડી હતી! પણ એાનાના કાખા જેવને ગરબીએ એમ કળગતા કરી મૂકે તેમ શિક્ષકને એમને વિદ્યાર્થીનીઓએ એકસાથે કાળાઈ કરી ખૂંધી, અને પોતાની બાપમાં ફિરિયત મોંપાતી.

શાહ સાદેખે મોંનીરને બા મધરી આંધ્રો બઢાર કાઢી. પછી તે હાથમાં લઈને શા-એટલા જેમથી દેખત પર પછાડી: “આજ તો આ ઠાકરાઓના બાંકડા પર શાહી દોળા. શાએ એમનાં પુરતો મોટો! હું ત્રણ પણ ચલાવી લેવાનો નથી આ! પોતાની માથેની ઠાકરીઓને આમ સતાવતી એ વે દેશના કલાસના ઠાકરાઓને નથી શોભતું.

“...એ આ કહ્યું હોય, એનું નામ મારે ત્યજું ન જોઈશે. તમારે નહોતું...” દોરત શાહ ઉપર વિરોધ બાર ખૂંધી. રમખીર તરફ નજર કરીને શાહ સાદેખે કહ્યું, “—દોરતે હોવાને કારણે આ નાશાય વડેલુ ઉપર હાંકિયોડો આંધ્રો નહિ બાતે.”

પણ બધા ચૂપ ન હતા, ગળીર હતા. કાંઈ કંઈ બોલતું નહોતું અને બોલતું પણ નહિ. શાહ સે દોળનું મને આથી સંતાવી ભડકુ. આંકળી વધુ જેમથી દેખત સાથે અંધારાઈ.

“કાંઈ ન કહ્યું નથી કરતું? એ દરશી નહિ થાયે. મને નાગની ખબર પડતી ન જોઈએ... નહિતર હું એ એમને શિક્ષા કરીસ એ

પર તમે ઠગલું નથી આવનાના. વધારામાં તમારા વડીલોને હું પણો લંબીશ, અને ચિન્નિયાત સાદેબને કહીને બચાવો ન હડ કરાવીશ! એક તો નાનાની કરવી ને પાછી કપરની કહેવતા!

ફળુભા વર્ગમાં થોડીશી ચરખડ થઈ—સખુમર ન! એકબીજની નજરે નજર મળી, અને નંદેશા છૂટ્યા! કોઈ ન કહ્યું સાલ્યા નહિ. બધાએ નહી કહ્યું હવે કે આડી નહિ આવી. નામ કહેવાનું નથી નં. 'તમારા વડીલોને હું લાપીરા કે તમ શ નળીરાએ શાખામાં અબસા કરવાને બાંધે છોકરીઓની મરફરીયા કરે...' 'દયોહના ધા પડતાં ધંદનો અપાન જેમ થરથરતો દવામાં મુંઝાઈ, એમ સાદ સાદેબના શબ્દો વર્ગમાં માછ રહ્યા.

સાદ સાદેબ ખુશરી પરથી ઊભા થયા. ડાબા હાથમાંની આંકળી બને હાથે કસાત કરતા હાથ અંગી રીતે જોરથી ડબાવતા એ આગળના બાકડા કને આવ્યા. અરુણ પહેરો ન જોડા દોરો. એને બેઠું ન પડયું. સાદેબે કસાત કર્યા પ્રમાણે એને હાથ પરવો ન પડયો! એણે હાથ માગે કરીને પંતે ઉપાડ્યા અને આખો રહ્યો.

પહેલી આંકળી અરુણના હાથમાં કસેઈ. એની આંખોના જળા પાણીવાળા થઈ ગયા. બીજી આંકળી ચીંટરા તેવાર ઘસેઈ સાદ સાદેબ પણ એક ક્ષણ નરા પાખા પડ્યા. એણે નજર ઊંચી કરીને અરુણ તરફ જોયું: 'ખરું કહી દે, અરુણ; હારી ન બેનની કોઈ આવી મરફરી કરે. તોત્તને કું લાગે? તારી બાને કેવું લાગે?'

...બાને મું લાગે? બેનની કોઈ આવી મરફરી કરે તો બાને કેવું લાગે? આ છોકરીઓની બાને મું લાગે? મોઝાઈ પર પત્ર... વડ.

એક વાર અરુણે વર્ગમાં ઝડપી નજર ફેરવી લીધી. બધાંની આંખોમાં ચિન્નિયાત હતી. બધાંને ન બીક લાગતી હતી. એ પત્રની, જે દંડની અને બાની! અને તેમ કતાં મોજે નહી કહ્યું હવે. આડી નથી ન આવનાની. નામ નથી ન હલેવાનું.

કોમાંનું મું ન થરા દેવાની નજર નંદેશાની. આ બાથે વર્ગને સિસા પરાવવાને બદલે, એકને કાણે જપાને ન લેશન મરવાને બદલે, જે એ એમનું નામ કહી દેવામાં આવે તો...? પળ...

સાદ સાદેબે નિશ્ચય કરી લીધો બીજી આંકળી ઝીંકવા માટે અમનો હાથ ઊંચી થયો. એ હાથમાં ન નાંબે આવશે, બીજી આંકળી સડા કરવી ને હાથમાં ન હાથ પર બીંકારી...પર અરુણ બોલી બેઠો, 'સર...'

સાદ સાદેબે હાથ સંભાળી લીધો. એણે અરુણ સામે પ્રતાપે નજરે જોયું. અરુણના હોડ જેરથી પીરોશા હતા. એવા મોંમાંથી કહ્યું બળવું તો બહુ ન નહિ પડે ને, એ મોક સોની આંખમાં રૂપક તરતી હતી. સાદેબે વળી આંકળી બે હાથે રજાકી

'સર...સર, મારશી ન એ મુજ થમ થમ છે. એ સાદી મારશી ન ત્યાં ઢળી બઈ હતી. બાળી બેઠેને નહિ. અબજાતો ન...'. અરુણ ધીરથી મોઝેઈ. બધાએ કહે તે સાંભળ્યું. બધામાં માન બહુજાવા લાગ્યો! સાદ સાદેબે રાખી એની સામે જોયું. એમને વિવાસ ન ના મેસોને! પણ એ જોડે જે શા માટે જોલે?

'અરુણ, વારા જેવા વિદ્યાર્થી મારેથી મેં આ આશા કરી નંદેશી રાખી. તે મુની પહેલાં ન કમ્પર કરી લીધો. હોલ તો આખા વર્ગને પખત આમ લગડત નહિ; અને તને સિસા થે ના પાત. આડું જોડી સાદ સાદેબ ટેબલ પર રાખે થયા. અરુણે હોડ અબઝ ઊંડાયા. માન નરા પળખત હતો. ને બળે કહેતા. થૂંડ મજે હતાઈ હોય, એમ થૂંડ ગળ્યું.

'તે ને બળખીને કહ્યું કે તારાથી બુજાવી એ થમ થમ એ મારે નથી બળખું. મુને કરીને પછી થૂંડ ગીસી રહેવું એ સાઈ નથી!' એમ કહીને સાદ સાદેબે મોનીકરને મોઝાઈ, એક કામગીર કાંઈક હાથુ અને કહ્યું, 'આ અરુણને થમ ન ચિન્નિયાત સાદેબ વાસે, એ ન એને થોડા થારો તે સિસા કરો—'

પત્રની એક લદરીની જેમ વર્ગમાં થોધારની એક લદર ફરફી થમ. વિદ્યાર્થીઓને પણ થીક એમ થઈ ગયું કે પાંતે શા પાંતે આ ધાંધલમાં આમતી પડી? તેમના પળ થોડી વાર અજુખમી બેઠી—બીંચેની થકીએ થી માફ! ફરી સાદ સાદેબની આંકળી ટેબલ પર માછ લીધી, અને બધાં સાત થઈ ગયા.

મેનીકરની પાછળ પાછળ અરુણ વર્ગમાંથી બહાર નળા લાગ્યો.

'સર—સર, અરુણ એટલું જોડેઈ છે. એણે એ સાદી રોળી ન નથી; એ—મેં ને રોળી છે એ સાદી' બધાએ થપફીને પાછળ જોયું. હેલા બાંકડા પરથી રજુધીર જોડેઈ દેતો!

'વાદ સાદેબ! કમાલ કરી આવે! પેલા બે થોરની માફ ન તમે થે કરવા દેઈલા છે કેમ? એક કહે છે કે થોરી એ કી છે, ત્યાં બીંચે બીંચીને કહે છે, થોરી એ કી છે. એ થાળી ન માત. હું સમજું છું વગાઈ એ થાળી—'સાદ સાદેબ કડરાશીની દત્તતા બોલ્યા.

'એટલું નથી કહેતો, સર; અંઈ ન હું છું. મેં ને રોળી હતી એ સાદી.' એકદમ આગળ આગતાં આગતાં રજુધીરે દહું. 'આ નરો, મારા પાંડુલ પર શા દીને હાથ પણ પડેલા છે...' રજુધીરના એ કિમતી ચાલુન પર કેટલા થે મોટો એક સાદીને હાથ પડેલા દેતો.

છાપરાએ ફરીવાર અજુખમી બેઠા. સાદેબ પણ બળે મુંઝાઈ ગયા. ટેબલ પર આંકળી થે ના માછ! આગળના આખા બાંકડા પર બેઠેથી વિદ્યાર્થીઓ પણ એમના તીજા અગાળે મુંઝાઈ રી પાછળ રજુધીર તરફ જોતા દતો!

પણ રજુધીરે મોતાની ને કાંડેનતેનમાંથી કાઢી પોગાની બને ને મુંડ પર કાઢવા દઈને એ હાથ પાડ્યો દેતો, એ તો એની બાનુમતે બેઠેલા મારા સિવાય બીજો કોઈ ન બળવું ન દતો! [માસી માસિય કાળકાળમાંથી થી અગતાય મોળેલી વાત પરથી]

આધુનિકતા

આ વિશ્વના ગ્રંથજીવીતમાથી
મોદાઈ હતું એક પહેલું ઘટના.
મથી રહ્યું છુ સ્વ તાજ મેળવી
બની જ્યા તરુન વિશ્વગાનમાં.
‘સરોઈ’

રવ. ડૉ. સી. રામલિંગ રેડી

આજની પેઢીમાં જે દલે વિરમ જણાય છે (અને બહિષ્કરમાં જે પામ્યો કે કેમ એની જેને વિષે આગ્રહ રહ્યો નથી) એના જે પ્રખર મેધાવિન માનવને ગદ્ય પેઢી એક પછી એક પાકેલી આવી હતી, તે પેઢીના એક મહામય મેધાવિન માનવીનું અવ તા. ૨૩મી ફેબ્રુઆરીએ મદ્રાસમાં અવસાન થયું. ફક્ત એક જ પ્રમુખ વિદ્વાન પ્રતિભાવાન પુત્રોની આગવી હોશિયારી એક એ, ડૉ, ગી. રામલિંગ રેડી તીરુવેલ્લુપ્પિ વિદ્વાન, પ્રખર કેળવણીકાર, પ્રખ્યાતશાસ્ત્રી વગેરે અને મનિષ્કપત્ત શાસ્ત્રપુરુષ તથા પાશ્વરિંગરેવિયન તરીકે, જેહતા આ દાયકાના વિજેતા પર પથરાયેલી પોતાની શીર્ષિસુત્રામ મૂકતા ગયા છે. એમની વિદ્વત્તા હોડી બિટકી ન જિગણ હતી. રાજકારણમાં એમની રવંતંત્ર વિચારસરણી અને પ્રતિષેધાત્મીએ ટાંચની ગોળીબાર નેની વાગ્યાસા મદ્રાસ ધારાસભાની ધણી ખજૂરખાલી મૂકી; પણ એમની બરી શક્તિઓ—એમના જીવનનું મહાકાવ્યે તેાલીથી મધુ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં, યુનિ-વર્સિટી કેળવણી અને કવચ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં એમની હાંક અને શક્તિ વિરલ ગણાતાં, એમને અભિપ્રાય સદા પ્રમાણભૂત ગણાતો અને એમનું કહેલું કે કરેલું પરકારવાની ભાગ્યેજ કોઈ હિમત કરતું. માતૃભાષા તેલુગુના પણ તે અંગ્રા લેખક હતા અને ‘કવિતા-તત્ત્વવિચારમ’ નામનું એમનું પુસ્તક તેલુગુ વિવેચનસાહિત્યમાં ચોખ્ખું ગણાય છે.

એમને જન્મ આજથી ૭૧ વર્ષ પહેલાં, મદ્રાસ હિંદુકાના ચિત્રુર પરગણામાં ૨૬-૧-૧૮૮૦માં થયેલો. ચિત્રુરની હાઈસ્કૂલમાં માધ્યમિક શિક્ષણ લઈ તે મદ્રાસની ક્રિસ્ટિયન કોલેજમાંથી ઈ. ૧૯૦૧માં બ્રિજી હાર્ટર્ટર્ડ સાથે બેચલર ઓફ આર્ટ્સ થયા અને થેસિસિકલ ઈકોનોમી તથા ડિવિડેન્ડોમાં મદ્રાસની કેળવણી. હિંદી સરકારની રાજસિપ મળતા તે આગળ અભ્યાસ માટે કેમ્બ્રિજ (ઈંગ્લેન્ડ)ની રોન્ડ-વુડ-સ કોલેજમાં ગયા અને ત્યાં પણ ૧૯૦૩ અને ૧૯૦૪માં અવરોધવરી ઈનામે તથા બન્દકો મેળવતા.

રવ. ડૉ. સી. રામલિંગ રેડી

૬૮(માર્ચ ૧૯૫૧)

ઈ. ૧૯૦૬માં હિન્દોલિવ ટ્રાઈબેસમાં પ્રથમ વર્ગ મેળવ્યો. ત્યાંના અભ્યાસ દરમિયાન યુનિ-વર્સિટીના ચર્ચાસભા પણ તે જિવંતિમાં આમળ તરી આવેતા, અને કેમ્બ્રિજ યુનિ-વર્સિટી એ ચર્ચાના દરમિયાન એમના ગુરૂ ગવ્વર, રિપ્ટ ભાષાનેમવ તથા પ્રાસારિક વાગ્દાત એમને એ રેસના બચાવવા ખુદિંગેતો પણ અભ્યાસ તેમની પ્રસંસા કરતા. કેમ્બ્રિજે તેઓને પોતાના યુનિવર્સના રોકેટી—અને પછી કપપ્રમુખનું માનસહુ પર આપ્યું.

માસામાસનાં પંખી(૧૨)
શંકરે

આજના જ વર્ગમાં જે કદમાં સહેજ નાના આ શિખરી પંખીનું માથું, પીઠ, પાંખો તે પુંછડી વાળી શંકરવાળાં સાંધેલી તથા હાડી-પેટ રહેલિયા રેમની હજારોલાખ મેલા સફેદ રંગના ઢોલ છે. ગરદન કરતી પીળા રંગિય તથા પૂઠડીમાં આઠા કાળા પટા; આંખની કીરી પીળામ પડતી નારંગી; ચાંચ ફૂંચી, નીચી અને છેટેથી બનેલી નીલવર્ણી કાળી, અન્ધશિકારી પંખી પેટે શકરાની માદા પણ કદમાં સહેજ મોટી હોય છે. તેના વર્ણમાં વાળીને બદલે બદામી રંગ અને છાતી પર સહેજ રતાસ હોય છે. આમ, જેવાયે મુંદર દોઈતે તે બદા-કુર પણ એક જ હોય છે. તાલીમ મળતા તે પોતાના કરતાં ચારઅણ પોતાં પછીના સાથે થઈ જવા સુધીનાં હિંમત અને જુદાંસી હાખથી રોકે છે. આથી શિકાર-શોખીને તેને વિશેષ પાળે છે.

હરર, ચેડી, કેડકાં, નીડ વગેરે જન તથા નાનાં પખી એ તેનો આહાર. પણ બધાનાં ઉછરકાળે તે તે તેવર-કબુતરને થે ન મૂકે.

આથી વનરાઈમાં કાંચા રૂપ પરનો વસ-વાર તેને વધુ ગમતો હોઈ, પ્રજનનકાળે આવા જેવા ફાઇ પોદા પટાહાર વડની લગ-જમ દેખે, શુક્રાં સાંકીકાંતો દીસાદે માળે બાંધીને તે પર ફૂળાં ધાસ-મૂળિયા પાયરી, તેમાં બહુ ન આછા વાળી શંકરવાળાં વજ્રથી ચાર સફેદ હડાં મૂકે છે.

પાતાના દેશ અને સમગ્ર માટે નીચીનીચીને વિરૂદ્ધ પ્રતિભાઓ
 સોંપતા રહેતા વરોડાના નામદાર સયાણરાવ આંધ્યાકાંડની નજર
 બંધાર આંધ્ર રાજ દેશ રહેતો એમણે તરત જ તેમને હત્તિચળ આપી
 ૧૯૦૩માં અમેરિકા ગોકલ્યા અને ત્યાંના અનુભવી સમૂહ થઈ
 આખો દેશતર વરોડા પ્રક્રીયાના વાર્ડસ પ્રિન્સિપાલ તરીકે તથા
 નિમંત્રણ કરી. પણ એ વરસ બાદ ૧૯૦૪માં ત્યાંથી છુટા થઈ એ રહેસુર-
 ના સિદ્ધજીપાતાના આસિરેબંદ બંનેએકર જનરલને હોદ્દા મથા.

રહેસુરામાં એમણે એ એક દરકો માન્યો, તેમાં એ બધાં શ્રેયોમાં
 અગ્રી હતા. સિદ્ધજીપાતાના વહીવટી હોદ્દેથી તેમને ત્યાંની મહા-
 રાજ હોલેજના પ્રીકેસર નીચીને કુચરાજ સાથે કુચરાપના પ્રયત્ને
 આંધ્યા, અને પછી ઝંડડા, નવાન, ફિસિપાઇસ, હોનકોમ વગેરે
 રાયોના સિદ્ધજીના પ્રક્રીયા અધ્યાસ-પ્રવાસે મોકલવામાં આવ્યા.
 ત્યાંથી આવ્યા બાદ મહારાજ હોલેજના વિદ્યાર્થીશ્રવ પ્રિન્સિપાલ
 તરીકે અને પછી ૧૯૧૬માં સિદ્ધજીપાતાના સરોવર વડા તરીકે
 એમણે જાળવી કારકિર્દી માળી અને સિદ્ધજીના શ્રેયમાં નવી જ
 અલક તથા સુધારા આવ્યા.

પણ ઈ. ૧૯૨૦માં એકાએક રાજનામું આપીને સિદ્ધજી સાથે
 ઓડી તે મદ્રાસ ધારાસભામાં જરિસ પદોના વડા સર પી. ડી.
 એલીયાર સાથે એડાયા અને યુનિવર્સિટી મતદાર મંડળ તરફથી
 ખારાસભામાં ગયા. અહીં પાતાના અંગ્રેજ બાબાપરના પ્રભુત્વ
 અચાંચાતર્ય, હાજરબાવી અને પ્રતિસ્પર્ધાને સામ્ય મારવાની
 શક્તિથી જીતવેલમાં અદ્યતા તેા આગળ આવી મથા કે તેમના
 પ્રત્યેકને તેા તેમના પ્રધાનપદોગમાં આવવાની મજબૂતી કરતા હતા.
 પણ નિર્ગણી હાંધે ભૂલું જ હતું. રતતંત્ર ચિચારના એ માન્યોએ
 એકાએક જરિસ પદ સાથે વિરોધનો ઝંડા ઉપાડ્યો અને વિરોધ
 પશુથી તેમનાં પ્રદારાનાં બાષણોએ જરિસપદોમાં તેમના
 શાકશાની રીધી. અહીં તે પાતાના જેવા જ રાખ્યે પાલકો નેરિયન
 રવ. કલ્યામર્તિના સંપર્કમાં આવ્યા, અને તેમના રાધીવાર બન્યા.
 પણ મતદારમંડળને કારણે એમની રસાભ્ય પાર્ટમાં એડાયા નહિ
 આમ, રાજકારણી બુબાળનાં ગોળંડોના સર્વોચ્ચ શિખરે તે
 પહોંચ્યા હતા એવામાં ફરી પાછું એકાએક તેમણે એ શ્રેય ઓડી
 રીધું અને ૧૯૨૬માં નવી રથપાએડી આંધ્ર યુનિવર્સિટીના પાઠસ-
 માનસરો (કુલનાયક) પદે ગયા. ત્યાં તે વળી વિરોધો, કુરકેલીઓને
 વિતંડાઓને મોટા અંજવાલ એમને નેરેડા પડ્યો, પણ એ બધું
 છતાં આજે બધા માનવુંક એકા અનાલે રતીકો છે કે આંધ્ર યુનિ-
 વર્સિટીને આજની કક્ષાએ પહોંચાડનાર તે એ જ.

પણ ૧૯૩૦માં અસહકારનાં યોદ્યાપૂર વખતે ક્રિસિય રાકરે કે
 રમનનીતિ આદરી તેના વિરોધમાં રાષ્ટ્રની સંગાનરસા અર્થે તેમણે
 કુલનાયકપદેથી રાજનામું આપ્યું અને ઝોંગેસમાં એડાયા. માંચ
 વરસ સુધી તેમણે એ રાજકીય શ્રેયમાં કામ કર્યું, પણ એમનું સ્વતં-
 ત્ર અને રીકાતાન વજીય પક્ષનીતિમાં અંધતા રહીશી રાજ્યવિદી
 ચિચારમાં તે માંધીજી રતાં ગોખેલેજના અનુયાયી હતા, પણ ગોખ-
 લેજની ધીરજ અને મિતભાષીપણું એમનામાં ન હતા. ૧૯૩૫માં
 પાતા તે ધારાસભામાં ચુંટાયા, પણ ૧૯૩૬માં આંધ્ર યુનિવર્સિટીના
 કુલનાયકપદે ચુંટાતાં ફરી સિદ્ધજીના શ્રેયમાં ગયા. ૧૯૩૭માં ઝોંગેસ
 પ્રધાનપદે રવીકરતાં શ્રી રાજગોપાલાચાર્ય એમને ઘણી ધારા-
 સભામાં લીધા, ત્યાં રવ શ્રીનિવાસ રાસી સાથે રહીને એમણે
 કમદા ફળો આપ્યા. પણ કોંગ્રેસ સાથે મનોવ ન પતાં તેમાંથી
 રાજનામું આપી એમણે આંધ્ર યુનિવર્સિટી સંભાળી લીધી અને દાખર

નાર વરસ સુધી રિયર ને સંજીન કાંચ કરીને એ સંચાલના પાયા
 એમણે મજબૂત કરી રીધા.

હોટક વરસ પર રહેસુર સમયે પાતાની સિદ્ધજીપ્રખ્યાતિયોના
 યુનર્નિમાણ માટે એમને બોલાવ્યા અને ૧૯૪૬ના સપ્ટેમ્બરની
 ૧૫મીએ આંધ્રમાંથી રાજનામું આપી રહેસુર સમયની યુનર્નિતી-
 નો પ્રાધ્યાનસેકર (કુલપતિ) થયા. પરંતુ અગા અવસાનથી અંગનું
 ત્યાંનું કામ તેા અધૂરું જ રહી ગયું.

અથા માસની ૭મી તારીખે બીમારીને કારણે તેમને મદ્રાસના
 નર્સિંગ હોમમાં હાજલ કરવામાં આવેલા, પણ તેમની તણિયત
 ન જ વળી અને રજમીએ તેમનું અવસાન થયું. હજનમર તે અ-
 વિવહિત રહેલા. તેકે એમણે એક પુત્રો હમક લીધેથી, પણ
 એમના પહેલાં જ મૃત્યુ અવસાન થઈ ગયેલું. એમના કોલિત પ્રકાર-
 રાયને કાયે ચિત્તર પાસે એમના કક્ષમાંથી મામે એમનો અગ્નિદાદ
 થયો અને ચિત્તુરમાના એમના બેનપાઈ પણ પ્રકારના કોષાપાઠકમાં
 એમનાં અગ્નિ ઘર સમાધિ અજનામાં આવનાર છે.

મદ્રાસના વડા પ્રધાન શ્રી પી. એસ. કુમારસ્વામી રાજ તથા
 બીજા એકે રવર્ચરે તે કે અંગરિજા આપી છે તે પાસી આ દેશને
 વરેડી મોટાને હાંકે ખવાસ આવી રહે છે : 'એમના અવસાનની
 ફક્તિ હિંદીમાંથી એક પ્રચંડ બ્યક્તિ અને સિદ્ધજીના શ્રેયમાંથી એક
 તેજસ્વી પ્રદાનો લોપ થયો છે. દેશના સાર્વત્રિક વડતરના એમણે
 કે અભ્યેશલ ફોલો આપ્યા છે તે ચિરમરણીય રહેશે. વાકસોર્ચ
 અને તેજસ્વિતાથી આગતા એમના ધારાસભાએમાંનાં બાષ્યાનને
 અને એમણે રથાપેલી વિવાદઅચારી શીરવશીલ કામી કક્ષા હજી
 આજની થકી સુધી આડરીય રહ્યાં છે. એમનું સોપી ગાલન અર્જન
 તેા યુનિવર્સિટી-સિદ્ધજીના શ્રેયમાં હતું, અને આંધ્ર યુનિવર્સિટીના
 ઓડને છેક બાલ્યવયુથી કચરીને કે મહાકક્ષના રૂપમાં એમણે આપ-
 બને કચરી આપ્યા છે તેને તેા એ યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓની
 પેઢીઓ પેઢીઓ સદા યાદ કર્યા કરશે.

અરીખ બીચારું કાંબોનાપણું
 કાઢ પણ હેરાના સિકાઓ ત્યાંની તારારી બ માટે એક અજાબનું
 એતિહાસિક સાધન છે. ઇતિહાસના એક પ્રકરણ રૂપ તે બની રહે
 છે. બળી, નવા બંધાર પડતા અને વિદ્યેત થતા સિકાઓ દેશનાં
 આર્થિક ને સામાનિક વહેણમાં પણ નિરંરક બની રહે છે. આપણ
 આ વર્તનું સાંજાનામણ ૧૮૩૫માં ક્રિસિયોએ પહેલવહેલું રાજ કર્યું.
 ત્યારથી તે આજના સમયે ન્યારે માથ, અમેલા, હમ્બ વગેરે મરી-
 પરાશરીને, એ બધાં આપ્ત નેનોના આવરોષ જેવા માથ એકો
 પેટો ચૂલ્હ સાથે મથામણ કરી રહ્યો છે ત્યાં સુધીના માથામાં
 આપણા માથવન અને સમાન-ય લોકજીવનના અલગી નાખની
 બળે એક નાની કથા સભેક અડ છે.

એક ૧૮૨૧ સુધી આપણા લોકજીવનમાં ફેડીનું અણજી હતું.
 થળાને કાઠાય ખજર નહિ હોય કે એ વખતે 'અરધી પાઈ'નો સિકો
 બંધાર પાડવામાં આવેલો, અને રીડીના અલગની વચ્ચે માથાકરે
 રથાન પાયેલો. એ દશીય છે કે ત્યારે રેડી બધી સોંપવાની હશે.
 આજે એ રીડીનું અંતિતત માથ ગેલી તુલકાકારેકે કહેવતમાં જ
 સલવાકર રજુ છે કે 'રીડીની કોગતનું ન બી'.

રજ વચ્ચે રેડીનાં આપણે એ આર સાંજાનાપામાં પડેલા
 થા પેલા હમ્બ રજ ૧૩૫૦. ૧૯૨૫માં એ પાડો બેચાયા એ બાર-
 નાર શીરવશીલ સિકાનો બંસ આજે પેલી નિકમની કંજાળ ચીરક
 હજી સાચે છે! પમી વરો આખો પાઈ અને અરથા પેસનો.

એ સિદ્ધા પાડવા બંધ નોં રાયા ૧૬૪૩માં, પણ તે અષાઢ જ એ
મલ્લુમાળી શેલ પામના મંગા હતા. બે વરમાં પાર્શ્વઓદાની કાઈ
પાટુ તપને ઘાટેને જ લેવાની મળે; માત્ર નિમલ્લિંગને અપાતાં
કા. અને આજે તો કહે, બિખારી જેમી લેવાની પણ ના પાડે છે,
ત્યાં પાર્શ્વ તો કુઠું રહ્યાં હા, એક રથને દરુ કાનું અતિવ છે;
કાકરાઓને બંધવાના અધિતનાં કાપકોમાં અને તેના અપરણ
દાખલાઓમાં!

આંખનું આદેશ્ય

[૩]. અંધકારનો અનુભવ (Painful)

અજ્ઞાનવશમાં આંખને બધો નબત પ્રકારમાં જ કામ કર-
વાનું હોવાથી તેને અમુક ભતને માફ લાગે છે. આંખ ખુલ્લી હોય
ત્યારે તેના પર પ્રકારનો સતત આકાશ જ હોય છે. એક પ્રકાર
તો આંખને ધોવાની ફરજ બધાનામાં બળ પડેછે. પહેલું
આંખને તે તેની સાથે કાગ પાડવામાં સાચી રીતે ન અપાવે તો
કો જ પડેછે, પ્રકાર બળ નુકસાનની બની નથી. જેમ
બીજાની બનો આંખને દાનિસારક લાગે તો તેના પ્રકારમાં કામ
કરના દુષ્કામ ન થાય તેથી રીતે આંખ વાગરની જેલમાં, તેથી જ
રીત વિરસના પ્રકારમાં પણ તે આંખ પગસારીને પ્રકારની બીજી
અસરથી બચે તેથી રીતે—વાગરવામાં ન આવે તો આંખને બળ
કામ પડે અને નુકસાન પણ થાય, કાંદવે પ્રકારથી જોવા કમીએ
કામ ફર કરવા માટે બંધકારનો વ્યવસ્થિત લેવાય કરવો ના કો.
આંખને ભવરેભવરે થાક કામે લગાડવાને જો વિનિમ્ન માટે
આંખ બંધ કરી અંધકારના અનુભવ કરવા ના પ્રેમાલે પ્રયોગ કરે:

તે પણ અકરુણ આશય મળે.

પણ આમાં જે ગમને સદાશ નહિ મળે તો આસરને બદલે
થાક કામકારમાં અને બંધકારની અનુભવ ન થતાં નુકસાન રહે,ા,
વાદમાં, બળમાં વગેરે દેખારો. આવે પ્રસંગે મન જે વિચર ન થાય
તો તેના પર કળાબુ ન કરતાં પ્રયોગ ચેતક રમણે અને મનને
રિચર થતાં શીખવા માટે ફરીથી અનુદાનતો બાળી ગમનમળી
કાઈ કામકારનું આંખ બંધ કરીને થાક કરે. આ સહેલાઈથી બનશે.

શરૂમાં મનને આશ્વાસક વિચારોમાં ને આનંદમયી દશ થાક
કરનામાં ફેંકી આકામ થતાં શીખવી સાધય. ડોકરીના દીવલોને
માતા પોતાનાં આંખકાને, બળમાં માતાને, વિનિમ્ન આ પોતાના
મનપસંદ રંગોતોને થાક કરી મનને આશ્વાસક લાગી, આકામ થતાં
શીખવી શકે. આ દશમાં કલેમાં પણ આનંદબળ અને નેત્રથી વધુ સર-
ભાગથી થાય તેટલી સરળતાથી આંખને સુધારી સકાય. નાનું જ બ-
કાને અંધકારનો અનુભવ કરવામાં તેમને રસ પડે તેથી પતાઈ કહેવી.
જે વિનિમ્ન માટે આ પ્રયોગ કર્યા પછી જ્યારે વધે પ્રકારમાં

સાથે આંખ જોતરો ત્યારે તમારી આંખને નવી રાસની, રફની
અને બૂલ આશય મળવા લાગે. —ડૉ. શાંતિલાલ પટેલ

પતીર

કાઈ વાર ધર્માનું કૃપ વધી પડે છે. ધારેલા અદેશન ન આવે,
અપાવ મળે ને કારણથી કૃપ વધું હોય તો કું કહું? આ મો
સરસ વાનગી તેને બળને બનાવી લેવા લાગે.

નવું રોર કૃપ ગમત કહું, કામરો આવે કોરે, અંદર ડોલ રો
દર્દી તથા મનમાં બંધીને મીઠું લાગી રહે. કૃપ વત કામી અથી,
જ્યાં રાર મનમાં રહે. નીનું કામ જેવું પાળી દેખાવા માટે કોરે
કલારી લઈ કપડાથી માળી રહે; અને પા મી દર્દીના લયમ કું રહે
તેને કપડામાં પોટલી જેવું કરી સમજાવી રાખી મિત્ર કહાક
પાળી નીતરવા રહે. તમામ પાળી નીકળ નવાં પાડીને કોમી
તેવાર થશે. તેમાં બૂલ જ લેધક તરવા હોય છે. તે પતીર જેવું
પણ બનાવ. કાઈક લોકો કોના કહા કરી બધાના સાધમાં પણ
નાખે છે. તેના કાકા તળીને પણ બનાવ છે. વિનિમ્ન (અન્યતઃ લગાવાર)

વિવિધનું નેરાનક સ્ટેડિયમ

આ માસની તા. ૪ થી ૧૧ સુધી ભવ્યં બેરિયાનાં હોટલા
પુણેનોએ પ્રથમ રમતોતરતમ બેરિયાન જોલિંગ ૧૬૬૦ વાષા કો આ-
પણું નેરાનક સ્ટેડિયમ (રાષ્ટ્રીય કોડિયમ) આખા બેરિયા-
માં આવેલ છે. નેરાનક અવાદરસાલ નેરાનક ડોને ઝાં બન્યું
આરીની રવાળી આ રેકોર્ડિંગ મુકું મુકમાં આવેલ છે. તેમાં
આવેલ ૪૫,૦૦૦ પ્રેક્ષકોને લેવાની સમર્થક છે અને તેને વિનિ-
મુકોલીમ વધારીને બીજા ૧૫,૦૦૦ની સમર્થક થય રો તેમ છે.
લગભગ ૬૦૦ આર્થિક રિવિંગિંગ પૂર પણ આવેલે સમયમ તેવાર
મળે મળે છે જે આખા બેરિયામાં શોભામાં મે રાકી. આ રે-
કોર્ડિંગ બેરિયાની રિવિંગિંગ કામો કમ નમુંના છે, રોડ ને ચાર્ટરિંગ
માટે તેમાં કમત રહે. તેવાર કામમાં આવ્યા છે. બેરિયાની રે-
વિવિધતાથી સીધા મોટા પર આવી રો તે માટે કો લગ કરેલી
છે. વળી રેકોર્ડિંગ અને મસાલ માટે પણ મુકું સમર્થક છે.

સરમ પીણું

વેરના દેશરવાના સોલેજ બનું શીં તપાસવા છે. તે રેકો-
કિસમાં માલમ પડયું છે કે તે આવડામાં રેકો પીણું પચપચ
જોતા—પાસ કરીને થાક. અમતની વાત છે કે નાકમાં
૧૧૦ બેરિયા વધુ ગરમ પાળી ન પામાય, પણ પીણામાં ૧૫૦
બેરિયા વધુ પચપચ મદમમાંથી નહિ પામાય બેરિયા કમપચી કો
લગ પચી પછી નથી છે કે લગ દાકી બના નથી પામી. બેરિયા
વળત નવાની મળે. બેરિયામાં બેરિયા સોલેજ (બેરિયા-લેકિંગ)
માં કુંગનું લામ આપવામાં તંતુઓ નથી. બેરિયા રોડોમાં પચ-
ધર્મમાં પીણા પીને દેશરવાને પોતે અવાદર હોય કરી રહ્યા છે તે
વાતની બળ ને લોભને પાડી નથી.

પોસ્ટાલ જેવું કહેણ, લગકુંડેલ આરિસક
વન્યમાં, કુંગનું અને લગ આરિસક મળવા માત્ર નવું આરિસક
મુનાપરેડ રેકોર્ડિંગમાં લેવાય રહ્યું છે. બેરિયાનીમિયમ જેવું
કુંગનું અને પોસ્ટાલ જેવું—બેરિયાની મેળોથી પણ ન પીધાય તેવું
કહેણ આ આરિસક વિમાનોમાં વપરાય રહ્યું છે.
બેરિયાની દેશિત નામોના આ પદાર્થ આંખ-બેરિયાની નામના
પ્રકારી લગા આંખ સેફેરોલ નામના ધર્મમાંથી બને છે. આ બે-
રિયાવેળાના મિથુનમાં કામના લગનું કામના કોરેક્ટમાં આવે છે,
અને કોમ આ આરિસકનું આખી રેકોર્ડ તેવાર થાય છે.

જલશુદ્ધિ પાકિડર

ખંનાની તૈરાનજ કમિસન કમિસનનાં એક નવો પાકિડર નિષ્કલ્પ્યો છે. કમિસન હિંદુસ્તાનમાં તેલરમાં એક નવનો હાંતનો રોમ થાય છે. તે કદ કરવામાં એ આરોગ્યકર કે થયેલે કે એ પાકિડરમાં પાણીને શુદ્ધ કરવાની મદદરતી રાખી રહેલી છે. હરિવાનું પાણી ખૂબ એ પાકિડરથી ફિલ્ટર કરેલું એપણું પાણી બની જાય છે. નેલરના રંગ સાથે રહેવાથી જોવાની પીવાની પાણીમાં ફેટલીયું એવા જુદાં જુદાં રહેલી છે કે જેને જીવે ત્યાં એ કેમ થાય છે. એ વિચારના પાણીને આ પાણીથી શુદ્ધ કરવાથી એ રોમ નાશ પામશે. આજ, થોડેને શુદ્ધ પાણી મેળવે આગવાનું મારું કરવા કે પડાવે આ પાકિડર ખાંડનાં કારખાનાંમાંથી ખૂબ મદદરતો ફાળે આપશે. રોરડીના રસને તે જ કદ ફિલ્ટર કરવાથી તેમાંથી મોલેસ્કિસ (Molluscs) નામનો પદાર્થ નીકળી જઈ રોરડીનો રસ અથવા રોરડીનાં રંગમાં જેવા જેવું થશે. જે શુદ્ધતા, પીવરેન્ડ રોગીઓ જેવાં બનાવવામાં વપરાશે. આ નવા પાકિડરનું નામ 'આયર્ન એક્સપોઝર્ડ રેસિન' (Iron exposed Resins) છે તેને તે મોટા પ્રમાણમાં વેચાર થઈ રહે તેમ છે.

રેડિયોસાઈનિકલ સુદ

અમેરિકાના વૈજ્ઞાનિકો એક નવી નવતા શુદ્ધ-સાદિત્વની રોમ કરી રહ્યા છે. આ પદાર્થો રેડિયો-એક્ટિવ રાસાયણો આપવા પ્રયત્નો. એકમ જોડાયે બનાવવાની કારખાનાંમાં આરંભકાર તરીકે એ પદાર્થ છે. એમાંથી એ રેડિયો એક્ટિવ કિરણો નીકળવા કરે છે તે પ્રાણીઓમાં ગરિ ખૂબ જ તુરંતજ કારક છે. અલ્બરુસુધી આ રાસાયણોના નાશ કરવામાં આવેને, ખૂબ હલે તેના શુદ્ધતા કામમાં કપાયે કરવાનું અમેરિકન અધિકારીઓ વિચારી રહ્યા છે. કેવળ વિમાનામાંથી જ તે સંયુત નામની કામો એકું નથી તે પદાર્થ જોવામાંથી કે ફાઈલ દેશ ખૂબ શરૂપર તેનો ઉપયોગ કરી રાખશે. આજ આવારુસુધી એ નકામી જમીન ફેરી રોગો તે આ રેડિયો એક્ટિવ શુદ્ધ શુદ્ધ રાસાયણો મેળવશે.

ટાંકણી ઉપર ચિત્રકામ

આખે જોવાના કામ કરતા ચિત્રકામની હાલતો તે સંખ્યા છે. ખૂબ હાલતો એમિલિયો બોસ્કો (Emilio Boschi) નામના કદ વચેન એક ચિત્રકારે ટાંકણોમાં આજ પર ચિત્રો દોર્યા છે. આવારુસુધી તે ટાંકણોમાં પર જ્યાં જ્યાં કે દરદરિયો દોર્યા છે તેને દાઝીના માથા પર નવમું ચિત્ર દેવામાં તેમાં રોડી રહી છે. આ સુધે ચિત્રકાર તે પોતાની ખાસ બનાવેલી પીળી નરે કરે છે. એ પીળી એટલે એ દોવાખળોને હરે ચોંટાડેલા પોતાના ના માથાનો એક વાળ તેમ જની તે ચિત્રો દોરે છે. એ જાના એક કામ પર એક બીની ચિત્રકારે ૧૨ કામો દબેજો તે જાણી રેલા પછી તેને આ પોલી પ્રેર્યા થઈશે. આ કદી કીટુવરુદ્ધ ચિત્રકાર કરતાં કરતાં પોતાની આંખો જાઈ મેલકાનો સંજય જીવે થશે છે. તેણે દોરેલાં આ સુધે ચિત્રોની કિંમત આવારે ૬૦૦૦ રૂપા લાખ રૂપિયા (૬૦૦૦૦૦૦) એકાઈ રહી છે.

એક આરોગ્યકારક આયોગ

સંરોધન મેળવે એક કૃત્રિમ નવતા એવા પેદા કરવામાં ચક્રવર્તી થેળવી છે. મરુદ્ધો તથા રોગિયામાંથી સંચેતિવ કરેલા આ વધી નવતા જોવામાં ઉદ્દેશ્ય અને વિશ્વગિન વધુ રોમ છે. રોમના ઉદ્દેશ્ય આવા જોવાનો વેચાર કરવાનું કારણનું આપવામાં છે. રોમના પછી ૭ લાખ ૮૦૦ આવા વેચાર કરી રહે એવું કારણનું કદવાનું સર-

કાર વિચારી રહી છે. આ જોવાનો વેચાર રોર દીક રા આનાં રહેશે.

અંધ આયુર્બીદ્ય સંચિતકેલા

આખે ત્યાં અંધોને માટે કદ તથા અનુકૂળની સાચી રોવા છતાં તેમના કદર તથા પ્રગતિ મેટી થઈ રૂપિયા એ હીએ જીએ. હોયેલાની એ બાવળી બંનેરી નાખવા તથા એવા તરફની આપણી ફરજની બાવળા નવતા કરવા મુનાબમાં અંધ મહિને એક અંધકાર દેલ્લવામાં આવેલું. એના ક હેઠળ વળેને એવાં પોતાની વિનિષ કરાનું પ્રવર્તન કરેલું. તે સીમાં એક અંધ પોતાનાં અભિનવ સાધનો જે 'અવરનર'ના ગાલક જે અંધોની વચારી બનાવ્યું તે અદ્યુત હલ્તે. એ અંધનાં સાધનો હતા જે વિશીની બાસી હબ્બીઓ તથા વાંચની સખીઓ આ સાધનો જે 'અવરનર'ની જ રીતે તેણે વિદેશક રામ માં સંજયો થોડેને એ સંચિત કરી નાખ્યા. સામાન્યમાં હોયેલાઓ આજ અંધોની આની ફેટલી કરા ફેટલ જી હશે.

ત્યાં મેટરથી જોડવાની મનાઇ છે!

રિવરકરેન્ડમાં એક કુટુંબના લેણીય જાણેલા એકનાના મામમાં દમણા પેટીથી જોડવાની મનાઇ કરવામાં આવી છે. એટલું જ નહિ પણ જેરથી બારણું અંધ કરવાની કે ટેલર પહાડવ ની ખૂબ ત્યાં બંધી છે! તરું કારણ એ છે કે આ વરસે ત્યાં હુંસણ પ્રદેશોમાં બારફ થયેલી પડવાની પાસાવાર તુકમાન થયાના કામમાં ખૂબ બનાવે છે. જ્યારે હુંસણો પર ખૂબ બારફ જાય છે. હોય ત્યારે મેટર એક જોડવાની કે અજાન કરવાથી અજાનના મોલે પેલા અંધોના બારફ ની થે થયેલી પાડવામાં કારણકાર બને છે. આવારુસુધી પાસાના હુંસણો પર ખૂબ આવે ન બારફ નમીશે છે. એટલે ત્યાં મેટરથી અજાન કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે! સરખુતલિને પેલા બારફ થયેલી થઈ આખું અજાનમાં ફાઈલ નવાં જાણા મેશ બાવ ની થે છજતા એ અજાન કામજાનો બીજો નાસી ખૂબ જાઈ સજતા નથી, કારણ બની તરફનો રહેને વાહન બપવાર બપવાર જે મેટરના સવત બાવ ની છજતા એ અજાનનો મોલેસા કદી કરવું હશે.

ત્યાં અને અર્દી

આખે ત્યાં અનાજ પર કામ પડેલા ત્યારથી સરકારની રીક કરવાની જલિ મેમરે દેખાઈ રહી છે. ખૂબ ઉદ્દેશ્ય ત્યાં જાણે છે તે મેલકા જેવું છે એજે જ પ્રલ માંસ દરી પ્રલ છે અને ઉદ્દેશ્યને મેલકા માસ આપેલાના દેશમાંથી કામ કરેલું. ખૂબ આજેનાં મેલકાને માંચનો જાન એકદમ વચારી ખૂબમાં ઉદ્દેશ્ય તે જોવાની ના પાડે આપી ત્યાં માંચની મજલ તથા મેલકા થય. આજે ત્યાં અઢવારિયે માખસ દીક ફૂલ ૪ ઓલ માંચ મળે છે. હજારો જાણનાં ખૂબ એ જ રિપિડ: માખસ દીક અઢવારિયે ૧ હજુ. સિવારેટની ખૂબ ત્યાં ખૂબ અઢવારિયે ૨ ખૂબ એકાકારીઓ ત્યાંની પ્રલ દસને મેલકા સદલ કરી રહી છે. પેટીકીથી માસપારી રહેશે એ પ્રલ માંસને અજાને આજે સાવા-હારી બની રહી છે, જ્યારે આખે ત્યાં અનાજ બોલું દોવાને હોયે ખાનુર અજારે સરકારમાં ખાવાનું કદવામાં આવતાં જોઈ સરકાર પર હુડી પડે છે.

દુકુટો પીવળી ધંધો

૩ ઓસ (હડે તે સા) વચનાને, બંદરીથી માલને એક દુકુટો અંધવધંજો અમેરિકામાં તેવા થયે છે. મરુદ્ધો રિવરમાં જોવાના કારણેની લીડમાં, સિનેમાઓમાં, ધરમાં અને હરિપવતમાં માખસો પેતા માટે એ વાપરી સમી. પોતા એ રિક્કના બનેલા કદે હલે લાણું અને ૧૬૦૦૦ પડોળાં ૩ પાંખિયાં અંધાં છે. (કુસિસ) (માર્ચ ૧૯૫૧) ૧૦૧

આ માસ (માર્ચ) ઇતિહાસમાં : દિનવિશેષ • વ્યક્તિવિશેષ : પ્રસંગવિશેષ

ક્રેસ્ટુઆરીની તવારીખ

તા. ૧ યુનાની જનરલ ઍસેમ્બલીએ ચીનને ફેરિયામાં આક્રમક કરાવતો આંગ્રિકાનો દરમિયાન યુદ્ધ વિરૂદ્ધ ગતિ પમાર કર્યો. વિરોધ કરનારાઓમાં દિલ્હી, બર્માને રક્ષિત સમર્થ દત્તા. તા. ૨ દિલ્હીમાં ફ્રેન્ચ સંસ્થાન વર્નનગર દિલ્હી સાથે જોડવાના કારણ પર ફ્રાન્સ અને ભારત સરકારની સહીમાં થઈ. તા. ૩ નાઝી યુદ્ધ ગુન્દેમાર અને જર્મનીના સ્ત્રીથી મોટા લોખંડના ઉદ્યોગપતિ આઈઝેક ક્રાપ્તિ ૧ વર્ષના કારાવાસ બાદ મુક્તિ. તા. ૮ બોલ્શેવિક્ષા-ઇર્મલર વચ્ચેની ચોટી ૨૭૨માં ૨૭૪ રને બોલ્શેવિક્ષાની છત. તા. ૬ પ્રલ-સત્તાક દિલ્હી પ્રથમ જનશક્તિશાળ્યતરીની રાજ્યભૂત. તા. ૧૦ ૬૦ ફેરિયાની રાજધાની સ્થેકલ ઉપર યુનાની ફળેએ ફરીથી કબ્જે જમાવ્યો. તા. ૧૨ ભારતને ૨૦ લાખ રૂબાના બેઠ આપવાની ફરજાખત ગોલ્ડર કરવાનો શ્રેઠ્ઠુએને ઍમેરિસન સાથે સને અનુ-દાપ કર્યો. ૧ ભારત-રાષ્ટ્રસમૂહ વચ્ચેની પામચીની રેલ્વે પામચીના ઉપરને ભારતની દાર. તા. ૧૪ ઍમેરિકાને આક્રમક બહેર કરી રક્ષિયાની ફરજાખત યુનાની જનરલ ઍસે-મ્બલીમાં મોટી બહુમતિથી નાચ્યું. તા. ૧૫ ભારતના નાચિક ઇમાન કરાનર હન-થાક વાહસ ઝાંઝાઈના પરી નિદાત ધર્તાં તેમજી જ્યાએ રીયર ઍરગિરવ પીઝીની નિગલુક ૧ નેપાળ ઇઝી કિંદ આવેલા નેપાળ નરેશ રાલ ત્રિભુવનતો નેપાળમાં હોશરજ્ય રમપાળા ફરી સન્માન સહિત પ્રવેશ. તા. ૧૭ કાનપુરમાં રાજ યજ્ઞી ર૬૬ માઇલની અબનવ રાત્રિ વિમાની હરીફાઈ-માર્ગ નાચ્યેશી પ્રથમ આબ્યા. ૧ લગની-પાકિસ્તાન ઍપિધ-સંશોધન સરથાનું પંદિત નહેરુનાહરે કહ્યું. તા. ૧૮ નેપાળમાં લેશરનાહી આમરના નવા પ્રધાનમંત્રીના સોમંદનિધિ. તા. ૨૦ પાલમિન્ટે 'પ્રિવે-ટિવ ડિરેન્સાનબિલ' પસાર કર્યું તા. ૨૧ યુનાની સલામી સગિતિમાં કારમારને લગતો ઍરો-અમેરિકન દરમિયાન યુદ્ધમાં, જ્યાં કારમીરના ભાગલા તથા લોકગત ફરમાન પરહેસાનું લરકર રાખવાની યોજના છે. તા. ૨૨ દિલ્હી પાકિસ્તાન વચ્ચે લેવાની રજા ધૂણી મહિનાઓથી તેમની વચ્ચે લગત જેરેથ નેપાળ પાકિસ્તાનના કિયાને દિલ્હી બિનસાધી રાખવા આપવા બાદ રહે થયો.

૧૦૨ (માર્ચ ૨૦૧૧)

આ માસના દિનવિશેષ

તા. ૩ શાંચિના પવિત્ર 'જગસાહેબ'ના રોપાક મુક અનુનરેવ માલિએ જોડા. ૧૫૫૧.
તા. ૮ સોધસફરી આયુરોન કમ્પાન્યુ ધુવ પેર પદોંગી, ૧૬૧૨.
તા. ૧૨ સુરુવ, થોપા, અમદાવાદને અંખાતમાં કોટી નાખવાની ઍંગેએને મુક મળી, ૧૬૧૨.
તા. ૧૪ આફ્રિકાનું જમી સરેવર આઈઝેક ન્યાન્સ રોપાયું, ૧૮૬૨.
તા. ૧૫ દિલ્હી દરજ પરતંવતા રૂપ દધિયાઈથી તથા કાપાચિના કાવડા મથા, ૧૮૭૮.
તા. ૨૦ મુકેત્તારપેખના નિધનના રોપાક કર આઈઝેક ન્યૂટનનું મુક, ૧૭૦૭.
તા. ૨૨ કાનપુરમાં કોટી રમપાણ; તેમાં ઍલિયાર્સના સહીની સહી, ૧૬૩૧.
તા. ૨૫ મુલસલના કતી પર કમ્પતરામ કાંઠાભાઈનું અવસાન, ૧૮૯૮.
તા. ૩૦ રોસેલ બિલના કાળા કાવડા સાથે ફિલ્મીમાં લડતાળ ને ઝોળીનાર, ૧૯૧૬.

વ્યક્તિવિશેષ : હેનરિક ઍલેક્સાન્ડર હાન

ચોતાની અબિનવ કોલીનાં નાટકો નરે

મુસેપમરના નાટ્ય-સહિત્ય પર કોટી અસર મુકી જમાર નાચેજમાન નાટ્યકાર ને હંકિ દેન. રિક બ્રેન હાનસનતો જમા ઇ. સ. ૧૮૨૨ની

૨૦મી માય નોવેના રહેન મુખ્યે સચેતો. પિતાએ તપાસમાં જોતા બાપા બાદ બચ-પણથી જ મરીથી અને તંત્રી લોખતમાં ૧૫ વર્ષની નાની કમરે તે તે ધમે લાગ્યો અને મનની લમિએ કાલવપા તથા હુખ બલવા કાંખે લખાં સાથે કોટી અજાસ કરવા માડ્યો. ૧૮૫૦માં તેનું પહેલું નાટક 'કોલિના' બહાર પડ્યા બાદ થોડો વખત એક આદરકોટમાં માળી બનેના એક ધોયેટર-મા થીતો લખનાર તરીકે જોડાયો, જ્યાં તેને શ્રીકુસુર, મેનેજર અને કોલકોનર તરીકેની ફરેને પશુ બલવપી પડી રોવાપી થોતે પણ નાટ્યકાર જ બનવા પ્રેરાયો.

ઘર મરસોના પ્રલંગવિશેષ અંચેએએ કોરેરી ખરલસા હતું. ઍરેલીના રામ રામચંદ્રરાવ સાથે ૧૮૨૭માં ખાતરી આપવાની મિત્રતાબરી સધિ થયા છતાં ને નિઃસંતાન રામ અંખાધરાવે નવજીના જ સમાના બાળક કામેહારરાવને હિંદુ ધર્મસંસ્કાર-સાર અને ઍંગેજ અમલદારોની કાલરીમાં જ હતા પશુ કીધેશો હોવા છતાં 'આરતીની બુમિને સમથળ કરવા' આવેલા હોઈ કેલકાકસીએ ૧૮૫૩ની ૨૨મી નવેમ્બરે રામ અંખાધરાવ મુજની જતાં કેવળ અદાર વર્ષની વિધવા રાખી લઈમળ્યાપીના ઘાય નીવડું રામચંદ્રાકે જોડતા મધ જેવું સહેલાઈથી હાજમ થઈ બધ એવું લોગતાં અંખાધરાવે કોઈ રાત્રિપાંચના આખાંચ એવું, અને ૧૮૫૪ના માર્ચની ૧૩મી રીધેશો એક બહેનનાંનું બહાર પડી જમારફરીથી ઍરેલીનું રામ ખાલસા હતું. લઈમીબાહના અને પ્રલના સખત વિરોધને જમારે ન ચલુમરતાં અંખાધરાવ મુકી મથેલા યા લાખનું અવેરાત ને રા લાખની રોક પશુ તેણે ખુંચવી લીધી. ને પછી ફર મરકરીસમું માસિક પાંચ હબર રૂપિયાનું પેન્સન રાહુને આપવા કાડ્યું. પશુ લઈમીબાહએ તેને આરવીકાર રીધે. ને ઈતિહાસ લેખક મેન્સર ધવાસ લખે છે તેમ 'ઍરેલીની પ્રલ અને રામચંદ્ર સાથે ઍંગેએએ કોસા આ થિર અવાય-ને પરિભુએ જ ઇ. સ. ૧૮૫૩ના વિષેલમાં લઈમીબાહએ રાસો ધારણ કરીને અહુલ-તારતાથી ઍંગેએએ સામનો કર્યો.

કંપની મટીતો તેણે થોડાં નાટકો લખેલાં જ, પણ ૧૮૭૪માં તેના 'લંઘકે મેડી'માં, પ્રમુખમાં કંપલસ છતાં કદામ મુલેએનો ડેન્માર્ક ને નોર્વેમાં કહાણેક મથાબ્યા ને તે આલન મુમાની થોડો. છતાં તે પછી લખા-લેલા 'ધ ઍરેન્ડર'ને ધણી જ સારો આ-વકાર મથેલ. પશુ થોડાંથી નાટ્યકાર તરીકે તેનું રમાન થો છેક 'બ્રાન્ડ' અને 'ધોમર મીન્ડ' બહાર પડ્યા પછી જ તેને મર્યું.

ચોતાના સમકાલિન 'બ્રેનેસન'ને મથેલા કવિ-પેન્સાની તેણે પણ માગળી કરીકે નકારતાં ૧૮૫૪માં અપમાનના કુખ સાથે એ હાલો મથે, ને ત્યાંથી જર્મની ફરમાન 'બ્રાન્ડ'ના પ્રકાસન બાદ તેને કવિ-પેન્સાન મળતાં તે રહેરેશ આબ્યા ને ૧૮૬૧ની ૨૩મી મેએ અવસાન થતાં સુધી ત્યાં જ રહ્યો.

હવના તદેન સામાન્ય પ્રકારને પણ અજબ કોસલથી તેણે નાટકોમાં વણી લીધા છે. આવાં પ્રતિસારાણી નાટકો સન્માનરે થોતે એવો તે કોકાકી મનેરજિતિઓ હતા કે અહ ચોતાના યુવની કેવળપણી પાલન પશુ તેણે પદાનનકિ આપેલું.

હવર મરસોના પ્રલંગવિશેષ અંચેએએ કોરેરી ખરલસા હતું. ઍરેલીના રામ રામચંદ્રરાવ સાથે ૧૮૨૭માં ખાતરી આપવાની મિત્રતાબરી સધિ થયા છતાં ને નિઃસંતાન રામ અંખાધરાવે નવજીના જ સમાના બાળક કામેહારરાવને હિંદુ ધર્મસંસ્કાર-સાર અને ઍંગેજ અમલદારોની કાલરીમાં જ હતા પશુ કીધેશો હોવા છતાં 'આરતીની બુમિને સમથળ કરવા' આવેલા હોઈ કેલકાકસીએ ૧૮૫૩ની ૨૨મી નવેમ્બરે રામ અંખાધરાવ મુજની જતાં કેવળ અદાર વર્ષની વિધવા રાખી લઈમળ્યાપીના ઘાય નીવડું રામચંદ્રાકે જોડતા મધ જેવું સહેલાઈથી હાજમ થઈ બધ એવું લોગતાં અંખાધરાવે કોઈ રાત્રિપાંચના આખાંચ એવું, અને ૧૮૫૪ના માર્ચની ૧૩મી રીધેશો એક બહેનનાંનું બહાર પડી જમારફરીથી ઍરેલીનું રામ ખાલસા હતું. લઈમીબાહના અને પ્રલના સખત વિરોધને જમારે ન ચલુમરતાં અંખાધરાવ મુકી મથેલા યા લાખનું અવેરાત ને રા લાખની રોક પશુ તેણે ખુંચવી લીધી. ને પછી ફર મરકરીસમું માસિક પાંચ હબર રૂપિયાનું પેન્સન રાહુને આપવા કાડ્યું. પશુ લઈમીબાહએ તેને આરવીકાર રીધે. ને ઈતિહાસ લેખક મેન્સર ધવાસ લખે છે તેમ 'ઍરેલીની પ્રલ અને રામચંદ્ર સાથે ઍંગેએએ કોસા આ થિર અવાય-ને પરિભુએ જ ઇ. સ. ૧૮૫૩ના વિષેલમાં લઈમીબાહએ રાસો ધારણ કરીને અહુલ-તારતાથી ઍંગેએએ સામનો કર્યો.

五

કલાકૃતિ : આ કથાની જરૂરો એની કાંઈ કલ્પના કરી શકો છો ?
સામાન્ય રીતે જ્યાંસાં પશુ ન આવે કે જો શેઠાને ખાણ ખવ-
ડાવના માટેનાં ટોળરાં નું ડંઠાલીની લોખંડની મારીબરી નું સુંદર
ખોખું છે ! માનવીની કલાકૃતિ કેવાંકેનાં થોભે ! સુખી પહેંચે છે !

મુંબાઈ જઈશ ત્યારે—

અમે દરેક જાતનાં આંધરો જનારીઓ છીએ, છતાં ય મંખ્યાનંદ કંપનીઓનાં હૈરઓઈન મુંબાઈ અનુભવ કર્યો; પણ મારી નાની હંમરમાંથી જ ખરી પડતા વાળને ફાવેલા થયો જ નહિ. તે તો જરૂર અને સરેલ થવા લાગ્યો. પરંતુ એક દિવસ અમારી આંધરોમાં આવતાં કેટલાંક વેપારીનાં સમતીય ચેમ્બરમાં, શહેર (જી. આઇ. પી.), મુંબાઈ-૧૪ નું સમતીય જાહી તેજ (રેપ્રેસિયેશન નં. ૧) રજીસ્ટર્ડ, બેઝીકેટ ગરિના લોકોના અભિપ્રાયો મારા વાંચવામાં આવ્યા અને તેથી તેનો અનુભવ કરવા મારું મન લગ્નવાયું.

એ એક મોટી જાહી ખરીદી. તેનાથી મગજને હંક મળી. વાળ ખરતા આટલી થયા, વાળ મુંબાઈ અને કાળા થયા. આ મગજને જોઈ મને આનંદ થયો અને સમતીય જાહી તેજ (રેપ્રેસિયેશન નં. ૧) ઉપર મંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવી ગયો.

અને ખુદ હૈરઓઈન જનાવતાર હોવા છતાં જીમની પ્રવંસા કરીએ છીએ. તેના મુશોની પ્રવંસા ખરેખર સત્ય છે. સમતીય જાહી તેજ (રેપ્રેસિયેશન નં. ૧) સામે કોઈ પણ નેજ દષ્ટી શકે તેમ નથી.

વેપારી બંધુઓને બજામલું છે કે તેઓ સમતીય જાહી તેજ (રેપ્રેસિયેશન નં. ૧) વાપરે, જેને તથા જીમને વાપરતા આગ્રહ કરે. કોઈ વખતે મુંબાઈ તરફ જઈશ ત્યારે તેમના કાદખાનાની મુલાકાત લેવાની મારી ઘણી જ હમ્મણ છે.

આયું ફાવડકારક જાહી તેજ આટલી જુગ કિંમતે પ્રવળે પૂઠ પાડવા જાત્ર મોખામુના સંચાલકને મન્યવાદ થયે છે.

(સહી) કાન્તિલાલ આશાભાઈ અમીન આશાભાઈ એન્ડ સન્સ પ્રા. લિ. વડોદરા વહુવા મુંબેથી રજીસ્ટર્ડ બાબીદાર બીસનેસ (રાજસ્થાન)

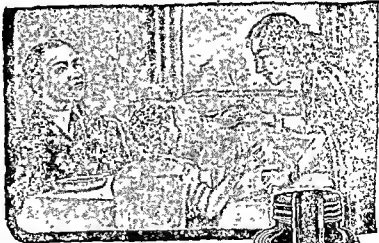
ચોપક તત્ત્વવાળા
એરાકની લંગીના
સમયમાં
સ્વાદિષ્ટ—સક્રિયવર્ધક

ઝંડુ

કેસરી જીવન

વાપરી

શરીર અને મગજ સરાસી રાખો

ધી ઝંડુ
કામિયુટીકલ વર્કમલી
મુબઈ નં. ૧૪

પ્રાચીન મૂર્તિ દુર્ગા
ફોટો
આર.આર.ભારદ્વાજ

હિમાલયના સૂર્યોદયની ઝલકમાં અપહરણના પાશનટ્ટણ, કે કાઈ ગામગામઠાના ગરનાળાની કમાન નીચે કપડાં ધોતી ખરીબ સોચ્યા, યા મઠિકનિર્ગોળ બસના શર નીચેથી કૂચી પાંડકાંની ક'ખો, -એવા વેચિશ્વજ્યા વિરવારમાંથી સોન્દર્યરસપો ચોથી લાપતી ફેટા કલાકર શ્રી ભારદ્વાજની આંખ અઘડો પ્રાચીન કલાના એક સોન્દર્યપદની ઇલાખી ન રત્ન સ્ત્રી હે છે. સહીએ પહેલાંના કલાકારનાં ટાકણાએ જે રસ-ભક્ષિની દૃષ્ટિથી અઘડો એક નિહાળ પત્થરમાં ચાતા દુર્ગાની મૂર્તિનું અવતરણ કરીને તેના દાયમાંના ગાનવસુંડના આલુપથી માંડી રહેલાં આશ્વપમેા સુધી ઝીણુરટખરી વિખતેા ઉવાચી છે. તેટલી ન કલાભક્ષિત વડે ચેતાનેા કેમિરાકસળ શ્રી ભારદ્વાજે એમાં કેવી અજબ રીતે સાધ્ય કરી બતાવ્યો છે, એ તેા ટમને એ મૂર્તિના પત્થરના નાના કણ સુધીમેા ઉઠાવ કહી બતાવે છે. પ્રાચીન તેમજ અપ્રાચીન બંને કલાને એકોસાથે સાક્ષાત્કાર કરાવતી રત્નકલિકા સમું આ ચિત્ર છે.

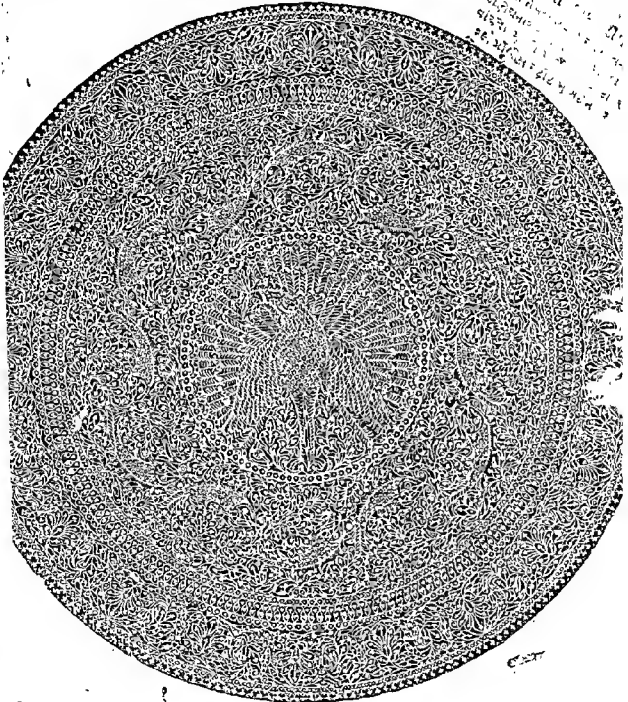
સાપ્ત

આપક • સ્વચંદ્ર રાયજી

એપ્રિલ ૩૨૮ ૧૯૫૧

તંત્રી • સુચંદ્ર રાયજી

સાપ્ત
આપક
એપ્રિલ ૩૨૮ ૧૯૫૧
તંત્રી • સુચંદ્ર રાયજી

ગરીબ વિદ્યાર્થી છો ?

તો તમારા માથા કે શહેરમાં રહે રહે તમારી હાઈસ્કૂલ-કોલેજની ફી-ચોપડીઓ જેટલું તો (તમે કુરસદના વખતે મહેનત કરવને લેવાર હો તો) કમાઈ શકો એવી થોડીની છે. પછીનો સંવાસક-કુમાર કાર્યાલય-સાચપુર-અમદાવાદ

II. 'કુમાર'ના વાચકો ઉલ્લાસ થોડા માસથી આ ટાઈપ વપરાતો જોતા હશે. તેનો સુંદર, ગોળાકાર, પાતળી રેખાવાળો, વાચનસુલભ મરિડ રાજ-નગર ટાઈપ ફાઉન્ડ્રીએ ખાસ મહેનત કરીને ઉપજાવ્યો છે. નીચકામ લખા સુંદર મુદ્રણ માટે તે દીપી ઉઠે એવો છે. ઇન્કકોએ નીચેને સૂરનામે લખ્યું. રાજનગર ટાઈપ ફાઉન્ડ્રી મોરારિયા પોળ પાછળ • શાહપુર • અમદાવાદ

સરળરેખાધારિ

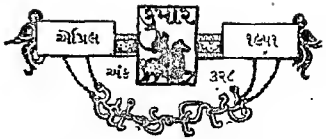

ચિત્રજાલકુલદેવો

ચિત્રશિક્ષણની ગાળપોળી જેવા સાલબામ માથ ૧થી૪ના ૦-૫-૧; ૫થી૭ના ૦-૧૨-૦ કરસનદાસ નારણદાસ • બુકસેલર્સ • સુરત

શિલ્પ-પરિચય

ગાળત્રણ દર્શાવતિત્રેયી કરેલું આ પુસ્તક કલાનાં ઉપ-વસ્ત્રેયની સી-સ્ટ્રીય સમજાવે આપીને રસદર્શિ ખીલવવા ઉપરાંત હિંદી કલાના સમજાવવા માટેનું આ અભ્યાસક્રમ બની રહે તેલું છે. કલાશિક્ષકો, રસદર્શિના અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ, ચિત્રશિક્ષકો, માધ્યમિક શાળાઓ, પુસ્તકાલયો વગેરેને ઉપયોગી, ખીતિપ્રીય લખાણ સાથે લગભગ ૨૦૦ ચિત્રોથી કરાયેલ સમૃદ્ધ મી-ગાંસાપોથી દિ. રૂ. ૩ (પાંચ વામ) કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ

ચિત્રો

વાર-કરોની કારીગરીવાળી મણિપુરી વાસક ૫૬
કલાકાર નાન ગોધ ત્રિદેવી મુખચિત્ર
બંધાળનું મારગાપુદ્ય ચિત્રકાર : અરૂપ દાસ
શેષસાગી ચિત્રકાર : વી. બી. રમાર્ત

કાવ્યો

વિષ્ણુ પ્રભાતમ ૧૦૫
કૂચોને મનમુખલાલ ઝવેરી ૧૦૫
નિદાશ ત્રિપથાન્ત મણિયાર ૧૦૫
સુરમે ભરદીશ યોગે ૧૦૫

અન્ય

વિન્સેન્ટ નાન ગોધ ૧૧૨
ગાંધી ગદ્યરિંગ [આપકયા-૧૧] ચન્દ્રવર્દન બોમનલાલ મહેતા ૧૨૧

વાર્તા

અકલ વેરપતિ [નિર્ક લંડન] મમનલાલ પડિયા ૧૧૫

લેખો

પહેલી એશિયાટ ૧૬૫૧ ૧૦૯
કલા અને કવિય રમિયેકર રાવળ ૧૧૦
સાપાસન [ચિત્રાસનો-૧૬] શામળાઈ શુક્લ ૧૧૬
પાચવલેચ [સાપાની કોમત-૭] ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી ૧૧૮
મદાપીય ૧૪૫લી [માસમાસના તહેવારો-૧૮] ૧૨૬
મહાદેવ [આપણી વતરેપતિ-૪૦] ૧૪૫લીલાલ દે. યોગે ૧૨૦
ટિકિટ સંગ્રહ [૧૬] ૧૩૧
સોમનાથના મોદિરનો નાસ ૧૨૮ મણિશુભ વીમરણ ૧૩૨
સરટી [નિર્મિધા] બકુલ ત્રિપાઠી ૧૩૪

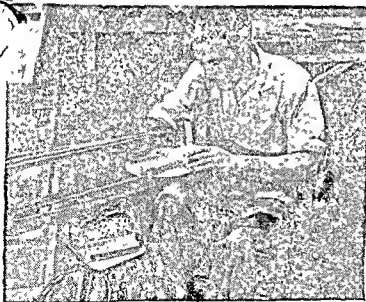
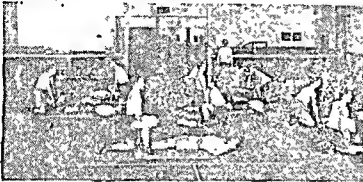
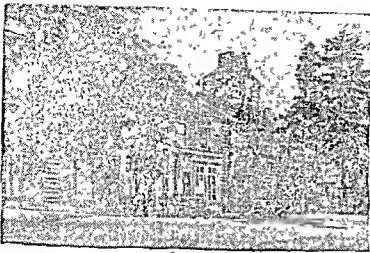
વિજ્ઞાનો

ઔદ્યોગિક નવજીવન કેન્દ્ર [ચિત્રચોધ] ૧૦૬
પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં [ઈતિહાસની શરત] ૧૨૮
માધુકરી [શી રોપાદિઆરેન્ડ; પદવતારોદાણ; આંખનું આરોગ્ય] ૧૩૫
શામા [માસમાસનાં પંચી-૬૩] ૧૩૫
આ માસ છતિદાસમાં [વ્યક્તિવિશેષ : શામ રતિનમી] ૧૩૯
ઉલ્લેખ પાનું ૧૪૨

કોઈ આકસ્મિક કારણે અંક થોડો ન થયો હોય તો 'કુમાર' દર માસની ૧૫મી વારીએ બહાર પડે છે; જેટલે તે અરસામાં અંક ન થયો તો તરત તેની ફિચાઈ કરવી. અહરવાતે ગ્રુપ થએલા અંકોની ફિચાટોને, અમારી પાસે નહયો હોય છે ત્યાં સુધી તો પહેલી વળવાને અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ એવા ગ્રુપ થએલા કોઈપણ અંકો બહાર પાડેલી આપવાનું કશું બંધન અમારે માથે રહેતું નથી

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ વરણી વંચી, સુદક અને પ્રકાશક : બકુલશાહ પાપર બાઈડરવત સુદક-પ્રકાશનરમાન. કુમાર મિન્દરી, કુમાર કાર્યાલય લિ. ૧૪૫૪ રામપુર, અમદાવાદ વાર્ષિક લખાણ શ. ગામ; પરીતમાં શ. કા અપવા સિ. ૧૫; સુદક નકલવાર આનર

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો ફાંપીસઈટથી રહિત છે

ઔદ્યોગિક નવલ્પન કેન્દ્ર

ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં અડગતાતનો લોભ બનેલા, માંદા ને આર્થિક માનવી ચીનોત્તરીની સારવાર પછી તેમને ફરીથી કામકામને માટે લાયક બનાવવા માટે જિલ્લામાં એ કેન્દ્ર કામ કરી રહ્યું છે તે દુનિયાભરમાં અજોડ છે. કામ છલનમાં તે નવો ન પ્રાપ્ત રહે છે.

યુવ દરમિયાન અને પત્ની, ઇલા પામેલા સેનિકોની સારવાર ને તેમના પુનર્વસવાટ માટે ચિત્રનના ઘણા કાર્યોમાં એમ કેન્દ્રે જોડવામાં આવ્યાં હતાં એ ન પ્રકારનું પુનર્વસવનનું કાર્ય દરેક ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં અગ્રમળ માફે રાખવામાં આવ્યું છે. ઇન્ડિયા સરે પરમણુમાં એમદામ આતે ઈ. ૧૯૫૪ માં પ્રથમ જોડવામાં આવેલું એ 'ઔદ્યોગિક પુનર્વસવાટ કેન્દ્ર' આવે તો આવેલ કાર્ય-ક્ષમ બની ગયું છે, અને તેના અનુભવ તથા અનુભવજીવી હેલમાં ત્યાંની બીજાં કેન્દ્રો પણ જોડવામાં આવ્યાં છે.

આ નિરાશ કેન્દ્રનું મકાન રમણીય મામન પ્રદેશમાં પળ કોર જેટલી નબળામાં વિરતરેલું છે. એમિર કુદર દરિયાળો બળીયા છે. રંગીન વિશાળ બારી-બારણાં, સગવડ-પુખ્ત ખેડે અને પ્રોડી પરસાળોના આ બનોદર કેન્દ્રમાં (નુખો મથાળાનું ચિત્ર) તબીબી નિભાગ, સુખાના ખેડો, વર્કસીપ્સ અને આનંદ-પ્રગીતની હાલથી સગવડો છે.

સારો પોષિક ખોરાક, તાજા જોડખી દવા, નિયમિત વ્યાયામ, -ને સૌથી વિશેષ ને પાતીલા ધર જેટું ત્યાંનું હકલસમનું અને આનંદપ્રેરક વાતાવરણ દરકોચીત્તાં તળ ને મનમાં ફેાડ નના ન પ્રાણની દવા પ્રસારને છે. વચલા ચિત્રમાં વિશાળ સાધામખેડમાં કેન્દ્રપાસીએ વ્યાયામ ક્ષેત્ર દર્શાવ્યા છે. દરેક માનવીને તેની રાત્રિને અનુરૂપ કાલિ કાર્ટીની તાલીમ ત્યાં આપવામાં આવે છે. નીચેના ચિત્રમાં એક જાણને પળ પાવડીથી કાલની રરવત વડે સુતારી કામ કરતે દર્શાવે છે. ગયા મદ્યપુષ્કળ જળતે દવાજ તાલીમ ફળમાં કામ કરતી લેલા હાપખાનાના સાંધામાં તેનો નબળો દાથ આવી ભતાં તે કોમ્પીમાંથી કપાતી નાખતો ખરેલો. દરે અલીની તાલીમને પરિણામે તે ફરી ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં પાછો એકાઈ સાધે. આમ એકેએક જાણને કોઇ ને કોઈ ધંધામાં પાવરવા બનાવી રોટલો રળતા કરી દેવાન છે.

એપ્રિલ ૧૯૫૨

સોનેપરિચિતરંજન-ચક્ર-મહા-પદ્મધારી
ધનરથાગ વિષ્ણુની મૂર્તિની કલ્પના
કવિએ ભૂદી રીતે કરી છે: "સમસ્ત
વિશ્વમાં આજુબે આજુના અવકાશમાં,
વિષ્ણુની મનરથાગ પ્રજ્ઞા કેવી આ-
બના એવા દળી-વ્યાપી રહેલી છે!
અહો! તારું સ્વરૂપ કેટલું વિરાટવિરતરી
રહ્યું છે કે તારા ઉપર—એ નીલરંજી
સાગર પર આખી સુષ્ટિ ભણે કે વિ-
રતરી રહી છે!" આમ કહીને પળી,
એ વિરાટ સમુદ્રનાં સમસ્ત પાણી એક
જ ડાળ રૂપે ભરીને, તેમાંથી શોક-
કલ્પના મૂળ્યની વિષ્ણુની પ્રસન્ન ચતુર્ભુજ આકૃતિ રચાવી દોખાની અભિ-
નય કલ્પના થોડા છે. પછી તો, એને માટેની માનવ-ચિત્તની હેખના બિ-
ન્ન-પ્રતિબિમ્બ ન્યાયે છે કેમ એ આજનાનાં તિમિરને છેદવાની પ્રાપ્તિના છે.

પ્રજ્ઞાસાગરમાં સમસ્ત પાણી એક જ ડાળ રૂપે ભરીને, તેમાંથી શોક-કલ્પના મૂળ્યની વિષ્ણુની પ્રસન્ન ચતુર્ભુજ આકૃતિ રચાવી દોખાની અભિનય કલ્પના થોડા છે. પછી તો, એને માટેની માનવ-ચિત્તની હેખના બિન્ન-પ્રતિબિમ્બ ન્યાયે છે કેમ એ આજનાનાં તિમિરને છેદવાની પ્રાપ્તિના છે.

રનિતાની વેળીથી માંડીને અંતિમ ધામે જતા
માનવ શબ્દ પ્રેરતી આદર સુધી આ સુષ્ટિમાં
અનેક નાનાવિષય રૂપે ભેગે ભેગાં છે, એ કૃષ્ણ
અંશ દર્શન કયું તે વિચોરચિત થોડા સાથે જોઈને તેની કમીમાં મૂક્યું છે.

નિદાધ

સાદૃશ્ય

ધાળીમાં જલ કાલવે કૃષિવંશો જેવી રીતે ઉદાશી
પૃથ્વીની પર એમ અસ્થિવરસે, આદિત્ય શું રાવધી!
આનંદે તવ દુબલે પથ જતો ભણે અરે તો દિસે
જતો પત્રગ અગ્નિથી યચી જવા શું રાફડાને વિષી

મિથકાન્ત મણિયાર

હવે આ બે મુક્તોમાંની કલ્પનાઓ સુચિ: ઉપલા
મુક્તકમાં કદાગાતું વિચ્છે કલ્પ્યું છે: એકીતે કેસથી યાગ-
માં એમ યોધાવાર પાળી કાલવે તેમ સુર્ય રોપથી આગ
કાલવે છે; ને વચ્ચે ચઢીને સિતિભક્તિભરી જતો રસો એવો લાગે છે, ભણે આગથી
બચવા રાફડામાં પેસવા ધસતો સાપ ... અને બાબુના મુક્તકમાં તુલ્યન અને
સ્વપ્ને બેરેલી આંખોની મરતી આલેખતી કલ્પના પણ મરત છે: જુલે છે કે તારી આવી આંખોમાં રહરહતો સુરમે કાંઈ બાંધે ?

કૂતોને

અનુકૃત

તમને ન્યાયિયાં છે મેં વેળીમાં વનિતા તણી,
ઘરની ફલદાનીમાં, યાદના કરકંકણે.
નિહાળ્યાં છે હુકાનોમાં શહેરની, જહી તમે
તાજેતાજે છતાં ભણે દીસતાં સાવ કૃત્રિમ.
કન્યાની કેમરી કાચે, નવવીવનની ધરૂ
પુમારી, હાલતાં દીકાં પણ મેં તમને કહિ.
ન્યાયિયાં આધમતી રાતે તમને ચિન્નજાણતાં,
સાક્ષી સુલભ સ્વપ્નોની વધૂની દુષ્સેજમાં.
કૃષ્ણના કંઠમાં ન્યાયિયાં, ન્યાયિયાં છે શિવને શિરે,
ન્યાયિયાં શિશકરે એનું ઝીલતાં હાસ્ય નિર્ગળ.
ન્યાયિયાં આદરરૂપે મેં કાયાએ માનવી તણી,
જતું છવનના વામી કસોડા જે ધામ અન્તિમે.
પણ સાચું કહું ? જોઈયાં તમે એનું કંઈ નથી
એમાં છો જેનું વૃક્ષાની ડાળીએ જલતાં તમે.

સુરમે

તુફાન-મરતી-સ્વપ્ને ભરેલા
તારાં મધુ મુજ્ય દગો મહી, અરે,
રહસ્ય ઉરે સુરમે ભરીને
કાંઈ કયું અંજન, સુન્દરી, કેડે!
જગદીશ એના

આ માસમાં ૪થી ૧૧મી તારીખ" સુધી એશિયાઈ રાષ્ટ્રોની આંતરિક રમતો રમાઈ, જેમાં અધિવાર એશિયાઈ દેશોના મળી લગભગ સાડા પાંચસો ખેલાડીઓએ ભાગ લીધો. તેમાં રમનારો રમતો જોતાં, તેમજ એશિયા એવમ વિશાળ ખંડમાંથી કેવળ પાંચસો જ ખેલાડીઓ ભાગ લેવા આનંદના એ જોતાં સહેલ લાગે, કે ગમે તે કારણ હોય પણ રમતપ્રેમીને પશ્ચિમના દેશોમાં ને રમાવ મળતું છે તેટલું ઉચ્ચ રમાવ એશિયામાં હજી નથી મળતું. અલબત્ત, કેટલીક આંતરરાષ્ટ્રીય રમતો રમાય છે ખરી, તેમાં કોસલય પણ દાખવાય છે, છતાં આગ જનતામાં તેનું ભેદનું તેટલું મદદર રવીક્રાંતિથી રમતગમનનાં અને ખાસ કરીને આવી આંતરરાષ્ટ્રીય રમતો એ કેવળ આનંદ-પ્રસાદનું જ સાધન નથી; પણ તે ઉપરાંત એ એક એવું અતિ ગદ્યરત્ન અને સરળ માધ્યમ છે કે જે દ્વારા એવ-દિલી કેવાવા એક પ્રભ બીજી પ્રભને સહાનુભૂતિપૂર્વક સમજાવી શાય છે જે એક બીજા દેશો વચ્ચે આરા સંબંધો કેળવી શકાય છે.

આપણે ૧૯૨૦ની સાલથી વિશ્વ-ઓલિમ્પિકમાં ભાગ લેતા વધાં ૧૯૨૭માં પશ્ચિમ એશિયાના ખેલાડી યુવાનોનું સંગઠન કરવાના હેતુથી 'એશિયન એસોસિએશન'ની રચાવના થઈ, પણ તેને પ્રભ કે શાખામાંથી બેઠકો તેવો સદસ્ય ન ગણે. ૧૯૩૪માં રિક્ટોમાં 'એશિયન એટલી ઓસ્ટ્રેલિયન' (હાલના 'નેશનલ રેડીયમ')માં એક કીડાગ્રહોત્સવ થાલવો, પણ તેને યે ક્ષુ ગદ્યરત્ન મળ્યું નહિ. પછી તેના યુવના વારાએ પેશાંત એ સંખની થાલના પડી બાંધી.

યુદ્ધ પૂરું થયું. આરતે નવો હતિકાસ રચ્યો. પંડિત નહેરુએ એશિયાઈ પશ્ચિમ એશિયાની એ નેવા એશિયાનાં તમામ રાષ્ટ્રોને કીડાગ્રહોના એક જ રચવાના વિચારને નવો રેખ મળ્યો. સી એશિયાઈ રાષ્ટ્રોના આ પ્રયત્ન વધાવી લીધો. પરંતુ એ વખતે તો દરેક દેશ ૧૯૪૮ની વિશ્વ ઓલિમ્પિકની તૈયારીમાં મુખ્યબંધી હતો, એટલે એ પ્રયત્ન બિનસરખ પડ્યો. ૧૯૪૪માં હાલના એશિયાના ખેલાડીઓ ફરી ગળ્યા. તેની બેઠકમાં 'એશિયાઈ ટક્કોના શારીરિક વિભાસ, ખેલાડીશૂની અને અરસપરસના આતુભાવને વધારવાના હેતુથી 'એશિયન રેડીયમ રેડીયમ'ની રચાવના થઈ. જે તેના ફલરૂપ સમગ્ર એશિયાનો પહેલો કીડાગ્રહોત્સવ ૧૯૫૦માં હાલનાં ધોનવાઈ હતું. પરંતુ તે વખતે નેશનલ રેડીયમનું કામ આલવ હોઈ એ સાત બદલી ૧૯૫૧ના માગેથી ૪થી લગીજ નહીં કાઈ એ એનિયમ તારીએ બારતના રાષ્ટ્રપતિશ ડી રાનેન્દ્રપ્રસાદે તેનું ઉદ્ઘાટન કર્યું.

પહેલે દિવસે દરેક રાષ્ટ્રનાં દેશોની પેરેડ-ક્રમ, કીડાગ્રહોત્તની રચાવના અને રાષ્ટ્રવિધિ વગેરે થયાં પંડિત નહેરુએ એ પ્રસંગના પોતાના મંગલ પ્રવચનમાં સૂત આપ્યું કે 'Play the game in the spirit of game'. તેના કામથી રવીકાર થયોને રેડીયમના રોડરમાંડે ૫૨ તે લખામાં આનું.

કુત્રી, બારફેટ બોલ, સાઈકલિંગ, કુસ્તબ, તેરાશ, બોક્સર થાલો, ડિરકસ, સાઈકે હોના, હનુમાન કદા, એનક કુદકા હવાદિ રમતો આ પ્રથમ એશિયાડમાં હતી. તેમાં દરેક દેશે પોતાપોતાની રમત દાખવી. જેકે દેશી માટે સત્તાવાર એગ્રીઅનસિપનું કાઈ ધારણ નહોતું રખાયું, છતાં તે ગુણે અપાયા તે જોતાં ભવાન વિનયી હતું.

૨૦ સોનાના, ૧૮ રૂપાના અને ૧૪ કાંસાના ચંદ્રો છતી તેણે ૧૯૮ પોઈન્ટ્સ મેળવ્યા; જ્યારે બીજે નંબર આપતા આરને ૧૨ સોનાના અને ૧૪ કાંસાના ચંદ્રોથી મેળવી ૧૧૧ પોઈન્ટ્સ લીધા. અધિજીત રમતોમાં ભવાને અને સમૂહજીત રમતોમાં બારને એકદમ પ્રાપ્ત હતું. બંન્ન કાંચકમાં યજ્ઞાનીનાં હિનામ છરાને ફળે બધાં, જ્યારે તેણીમાં સિંઘાપુરના કેવળ ૧૮ વર્ષના એક યુવાને કમાત કરી.

અધિજીત રમતોમાં ભવાને તેની ગહિતા-ખેલાડીઓને લીધે જ એકદમ મેળવ્યું. પરંતુ રમતોમાં આમ સર્વવેષ કરવું એટલું જ પૂરતું કે મદદરતું નથી. રમતો સાથે એ સિવાયની બીજી કે કેટલી જ બાબતો તરફ ખેલાડીઓએ ધ્યાન આપવું બેઠકો તેનું સરજ કદાચકલ ભવાને પૂરું પાડ્યું. રમવા આવનાર દરેક ખેલાડી કે તેનું દળ, પોતાપોતાની સમગ્ર પ્રભ અને દેશના પ્રતિનિધિ રૂપ પણ છે. તેમની આવકડ, તેમની ખેલદિલી અને તેમનું સામાન્ય મન બગેરે દરેક બાબત તેના દેશના સંસ્કાર-વિશાસના પ્રતીકરૂપ છે; અને તેની તેનું પેદાશ રમતોમાં કેવળ એકદમ પ્રાપ્ત કરવા પૂરતું જ અર્થાતિ ન રહેતાં પોતાના દેશની સંસ્કૃતિની કુશિર છાપ પાડવાનું પણ રહે જ છે. ભવાની ખેલાડીઓએ રમતોમાં મેળવેલા થસ ઉપરાંત સગર કાંચકમાં ૧૨૪ થાન તેઓએ ને કુશલ, જલજી, સંસ્કારી અને કામગીરી પ્રક્રિતિ અખવાર દરેકો તે બીજા વધા દેશ મળે અદિયાની દલી, કાંચકમાં તેમજ ને સિવાયના વખતમાં પણ, સીને આદરૂપ બની રહે એવી ને સીઅન્યલરી વતીકુક અને સિરવવાતની મેંપ તેમજ શાખની તે પરાધી એ પ્રભના સંસ્કારપ્રભની સરસ છાપ પડી છે. દરેકને તેઓ એક પશ્ચિમ બાલક હોવા, જેમાં તે બોના ખેલાડીઓના કીડાગ્રહોત્સવના ભવાની પત્રોમાં આવતાં વર્ણનના હવાસ અને બીજા વિવસના કાંચકોની રચરચા મળે અપાતાં. વળી, રેનિદી તાલીમ તો ખરી જ.

વિશ્વ-ઓલિમ્પિકનાં ધારણોને તો આપણે હજી પહેાંચી શક્યા નથી, પણ એ માટે આ 'એશિયાડ'માંથી ધણું જ પ્રેરણાકર મળી રહેશે એ નહીં. પણ એટલું જ પૂરતું નથી. ભવાન અને ફિતિપા-હન્સને વાદ કરતાં બીજા દેશોમાં (આપણે ત્યાં સુધી) સરસતાને અને ખેલાડીઓને સમગ્ર આવવા માટે ખાસ કરી જ પ્રબંધ નથી; એટલું જ નહિ, પણ તેમનું મદદરતું પણ કદાચ માન્ય નથી રખાય. આ ઉદાસીનતા ભવાં મુખી થઈ બેઠકો તેમાં આપદરકાનો પેદાશ બની આશા નિરર્થક છે. આરતમાં પશ્ચિમના સિવાય બીજા કો જ ખેલાડીઓને કાઈ ખાસ સમવેરો અપાતી નજાઈ નથી.

વળી 'એશિયાડ'માં કીડવેલા આરતના ૧૬૪ ખેલાડીમાં એકે ય યુવશતી બચ્યો ન હોય એ કું જોઈ હું; મદવાત કે રમતો તરફની યુવશતીની કદાસીનતા આમ કદાચ બીજી પ્રતિભામાં હેવલ-રૂપ બની ચઈ છે. કાજલ કરીએ કે આપણી પાસે બેઠકો તેરહી સમવેરો નથી, મેરાઈ બીજોને નથી, કાપનો પણ નથી; પરંતુ એતો આપણે સો ભાલોએ જ બીજોને નથી. આપદરકાનો પેદાશ કરી અને થાલનાં પણ યાદીએ થીએ; પણ કરી યંત્રીર પ્રવાન કાજ નજાવા નથી. મનીલામાં રમાનારી આશાથી એશિયાડમાં યું કોઈ જ યુવશતી નહિ ભય?

કલા અને ઉદ્યોગ

લેખક
રવિશંકર રાવજી

દક્ષિણ દિગ્ગંધી આરતી

પુરાણી વસ્તુઓનાં એકાદ સંબંધરૂપાન ભેગાં તો વળે ગયાં દશો ન્નવદિતો છે પુરાણી કલાઓ ને કાળથી તો સમ-ભર્યાં દશે. તેમાં વિવિધ પ્રકારના પ્રસંગોનાં વર્ણનોમાં રૂપાળાં બરો, કાટકોમયા, રંગરંગીન વસ્ત્રો, ચોકીઓ, અમનવા નાગપાયા અને કારોની શોભા, ધરના ટોડાકા વપર કોતરેલાં પશુપંખીઓ, હિંદોળા-ખટો, શિલ્પ પરનાં ચાકલા-તોરણો, તેમજ સુંદર બેઠકો અને ખનપતાકાવાળાં વિમાન-વાદનો વગેરેનાં વર્ણનો હવેનાં કો કવિઓની કવિતા રશે થકે છે. માનવજાતિએ હાથનાં આંગળીથી કોઈ કામ કીધું ત્યારે કોઈકું કે લેખાં તેણે કલ્પના-થી કીધું નથી રખાનાં કરી ન દોષ ને પાછળથી તે પર રૂંધ અને નકરથી મૂક્યાં ન દોષ

હવેનાં વર્ષ પહેલાંનાં નેમથી માનવીએ વાજમાં બોસવાની ઘાટકાંની સગી વપર હરખુંડે કોં, સુધે કે ચોરની આપતિ પાડવા પછી ને તેની પૂર્ણતા માની છે. હવેનાં દન પત્રોશીથી બંધાયેલાં હાજિસ, સુધેર અને આકીરિયાનાં ખંડેર-ગંદાથી ગાત પશુ-પરિ-ભ્રમ નથી, મેનાં પશુધરે પશુધર પર સહાઈનાં રીકાજી સંસ્કૃતિને ઇતિહાસ આલેખ્યો છે. સંસ્કૃતિની વાતો કરનારાઓ આને તો પુરતરે ને કામજના યોગદા લઈને ગયાં કરે છે, અથવા જોતપરનાં છાપેલાં ચિત્રો કે ફોટો-ગ્રાફ લઈને સંસ્કૃતિને રેવાઈ અગ્રુજને છે; પણ તેઓ કાણે ન વિચારે કરે છે કે આપ-ખાનાં પ્રચારથી સંસ્કૃતિને કાલ તો છેલાં ૨૦૦-૫૦૦ વર્ષનો છે તે પહેલાં હવેનાં વર્ષનાં માનવસંસ્કારમાં તો ટવનાના પ્રત્યેક વર્ષનાર-માં, પ્રત્યેક પદાર્થમાં સંસ્કૃતિનાં રૂપો દાસ

પેરેસવાના આકારની
(જલનની કલાઓ કુલી
અમળી ખાનુ-પર્યાયુતે અને સુરોમનોની સમગ્રજી મિલકતવાળી કોરેન્ડાઓની ખલી)

સો-રચેનો વગરવાસ મહેલો રહો દત્તો; કલા અને ઉદ્યોગ એકબીજાની વાળી શ્રીવંશ દત્તાં. ભૂમિ વળ કપર કુશારને ચાકડો મોડાથી કે વરત તેમાં આંખમાંથી ધડાનાં વેરાં ને આ-જાન પર મુંઠેલીઓનાં દેહવાલિયોનાં પ્રસાદ પામ્યો. કીટ, શ્રીસ, તરીસર, ચોન અને કારતના પ્રાચીન ધડાએ નજરની કળા-સમૃદ્ધિ બનાવે છે. પાણી બરવાનાં પત્રો ન્ન માત્ર નદિ પણ પૂવનાનો, વડાપાનો વગેરે પણ માનવીની પ્રિય સામનાનાં વચરથી જળી ગયાં આંકારે, માળાઓ, કટિંગેખડાઓ તેમજ વજ્રયુગનાં આજવાની સાથે કૂત-નેલી અને ચિત્રસાતો માનવ ઉદ્યોગોને સળેક પતિવાર કદી રાકાય. કોઈ કાળે ઉદ્યોગ અને કલાનો સંબંધ છૂટ્યો નથી.

પણ હવેનાં વર્ષનાં કો મુજબ સંપર્કોને એક ઉલ્લાં ઘોડાં ન્ન વર્ષોમાં ચાલુસની ન્ન શોધાવી આવી ગયાં છે.

ધોનાં વડોએ ઉદ્યોગને ચાલુસનાં દા-ધમાંથી બીજી સીપા એટલે દાવારામત ને કુદિથી પદાર્થમાં તથા કાલમાં ને સામા-નિક તરવ ઊતરી આવતે છે એવાની આશા નહ પદ-વેચવી નીકળી વસ્તુઓમાં વ્યક્તિ-તં કોશસ, શોષ કે ભાષના પ્રકાર કરવાનું આરાધ્ય બન્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે દાવા-કલોગની આખી સંસ્કૃતિને વિનાશ થયો.

દાવાથી કલોમ ચાલતા ત્યારે કારીબ અને તેના માલકો વચ્ચે એક પ્રકારનો સુલખ સંબંધ રહેતો હતો. શીખેલાં કારીબોને પોતાનાં પર માલક બેસાડી, ધરનાં સી મા-લુગોની રંગિ, વિચાર અને પસંદગીનાં પાદ કરાવતા અથવા તેમનાં વાર-વારખાનાંમાં જઈને પહેલ પડતા નખૂનાં કાપલો. તેથી કામુદિતિઓમાં જનાવનાર અને વાપરનારો સંબંધ બદલ ગતો અને જલતામાં કારીબની-લી પરખમુદિ આચોઆપ રેખાવી. કો વખતે પ્રત્યેક ન્ન કારીબની કામગત અને વસ્તુની કામગત સમજ રાહતો.

હવેનાં વર્ષમાં પરિશિલ્પ બદલાઈ છે. હવે માત્ર કાલકારનું એક સાધન છે; પણ તે

કોલોનિયલ કાળની
અધિકાર પુરાણી

તો પેટા ન્નમાં એક ન્ન પ્રકારનું ઉત્પાદન કરવાની સક્તિ ધરાવે છે. આડું પ્રબળ સાધન માણસોએ ન્ન ઉત્પાદન કર્યું છે, અને એક માણસ તેનાં કોબરો પર હાથ મેળવીને ને કોશલ જતાવતો દત્તો તેવી રીતે ચંચને પણ કામમાં લેવાની યોજનાઓ વિચારાઈ રહી છે. નિપજાત વિચારો વિતરે છે કે વિશાળ પાયા પર માત્ર તૈયાર કરવાની સાથે માણસનાં ટવનના આકરો અને કલોમ વચ્ચે ફરી-વાર સંબંધ રચાવવા કું કરીએ તેથી સંતોષ અને આનંદની પ્રાપ્તિ થાય

આપણે તેઓએ બીજે કે કલોમની નંબજ-માં પટેલા માનવીઓને માત્ર કીર્તિ, કો આજનાં વુએ ચાકુ નદિ મેનું કીધ તર-લામે છે; અથવા કો કંઈ કીધું છે, કે નો માત્ર પ્રકરો તથા સંપ્રદરખનોમા પરી રાખવાનું

કમની મરિદમાંનાં રંગોંર વિશાળ-પાન.
(કેપ્રેલ ૧૯૧૧) ૧૧૬

કેશલીની

ચુલ દાત

છાં એમાં રસ લેતારા કોણ અને કેટલા ? પુરતો વાચવાની નવરાશ હોય તે વળી તેમાંથી નળી કે પ્રાચીન ભારત, ગ્રીસ કે ખ્રીસ્તમાં એક જાત સરકતિ અને સૌંદર્ય હતાં, અને એ સૌંદર્ય ઉછાં જણાવેલાં વર્ષમાં યંત્રો આવતાં અણેણ થઈ ગયાં. થોડા મીઠાંતો અને સરકાદોએ વળી પ્રાચીન ખરેખરાથી થોડા ચેરવિષે નમૂના લાવી સમઢરયાને પણ જાનાવી હોઈ, પરંતુ ખિતરમાં કામ કરતાં જોઈએ, મિલતા કામદારો કે રહેદોની ના બીક કરતાં લોકોમાંથી કોઈને સંમહોનાં સૌંદર્ય જોવાની પડી નથી.

લજનીનો

પાનને ઢબો

સંપત, મોઢી અને સપાટમાં મુખમાં માનવીએ રસરતિ લાખવી તેને કલાથી અંકિત કરી છે.

રેશનરો ન જાનરોમાં મોટોના નવા નવા ઘાટ આપણે જોઈએ છીએ. ટેલીફોન, રેડિયો અને એકાદીન વપરાશના પદાર્થોમાં પ્લાસ્ટિક જેવી નવી રસાવાળી જાનાવટો અને નવાં નરૂંયાં આપણે જોઈએ છીએ. એ જાનવી પાછળ જે વર્તે છે તે ગણાવીએ તો સહાઈદાર ચાકસાઈ, સાડી આકૃતિ, રચનામાં કરકસર અને નરૂંચેનું સુરોજન પણ દેખાશે.

આપણે નળીએ છીએ કે ઓછોગિક જાનાવટો. ચાલુ વપરાશ અને વપરાશના હેતુ માટે જાનાવેલી હોય છે, જેલે તેટલું મુખ્ય લક્ષણ તો એ ન હોય કે તેમાંથી કે કાચ કરવાનું છે તે સમગ્રપૂર્વક અને સરસરતિ થઈ જોઈએ એ પછી જ, તેના પ્રતિ માણસને

સાચો તેમ નથી. ને જલ્દારો અને આકૃતિ-એ અમુક યુગમાં રોજાનાં ઢાંત, તે પછીનાં યુગમાં રચનાત્મિક રીતે જાંદલામાં રહ્યાં છે.

પ્રત્યેક યુગે યુગના ઢોઢોગની જાનાવટોમાં તે તે યુગના ચાલુ જીવનમાં લાગ લાગે અને સાથે રોજાનાં જોડે જોડે છાપ પ્રકૃતિને જોડે. આની કાજી રાખવી તે એ જાનાવટો જલ્દાર પાડનાર માલિકો ને કારીગરોના જ હોવાની વાત છે. જેલે તેમના મનમાં એવો ખડો હોવા જોઈએ કે તેમના નમૂનામાં વપરાતા પદાર્થોની રચના અને આકારમાં કોઈ પણ નાતનું પુરામણ તથા સિધ્ધતા ન આવે.

આપણે જોઈએ કે હવે કોઈલા કારીગર કે કોઈલા કારખાનદાર દુનિયાની વધતી નવી માગણીને પહોંચી શકે તેમ નથી અને સંખ્યા

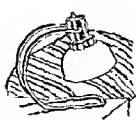
સૌંદર્ય દરે તો એ કલાવત્તે : હં તો સમગ્રવૃંદ ધડિવાળ પાછળ મૂકીને વંચોને નાસ કરીને પુરે પહોંચી જાતા તે યુગની સાદાઈ પર આદ્યા નહીં; અરજ તો એવા જ કારીગરી અને મુંદરતાવાળા તથા મુંદર આકૃતિ-વાળા નમૂના મંત્રો પાસેથી કટાવે. પણ ઇતિહાસકથાની વિચારીએ તો કેટલીક વાતો અસંકલ્પ લાગશે. આજના જીવનમાં ઝડપ અને ગતિ વધ્યાં છે. એમાં પણ મંત્રોના પ્રજ્વળિ નિહાસ દેખાય છે. આ સાધનોથી માણસ આદે જાતનાં ધણાં તરતો પર નિભય રોજની શકો છે અને ધણાની નરૂંચિ-વાતો પરી પાડવા સમર્થ થયાં છે. આવી પરિસ્થિતિને હાથની ગતિથી માનવી દરે પહોંચી શકે તેમ તો વધી જ. છતાં તેણે જીવનમાં સૌંદર્યનાં કેટલાંક નવાં મુદ્દા પા-રખ્યાં છે. આદે રહેને જોતાં માણસ યજ્ઞ અજાતપણે એ મુદ્દા સમજવા લાગે છે. તે મુદ્દા સમઢરતાનમાં રમી થયેલા સૌંદર્ય-યુગ પદાર્થોથી અથવા સંકૃતિના અભવાસિ-એ જેને 'કળા' કહેતા આવ્યા છે તેનાથી બિન્ન પ્રકારનાં છે; તે દ્વારા યંત્રોએ પોતાનો દરજ્જો અને અધિકાર વધારી દીધાં છે.

આ અર્થે થાય તથા જોવાથી અનુભવી ન થાય તેવાં રૂપ અને રાખનાર તેને આપવામાં આવે છે, એટલે કે કળા તેને કેટલું આજે છે. આમ કરતાં તેનાં પ્રમાણોના, દરજ્જા કે સમાવેશ-શક્તિને દિશાળ કરતો જોઈએ, એ જામાં બંદોબસ સમવાવર્તે જોઈએ. આટલા વિચાર સાથે આપણે નવી માગણી, એટલે જોઈએ અને જોઈએ તરફ નજર કરીએ તો તેમનાં યંત્રોને યુક્તિપૂર્વક ઢાંચીને તેમનાં કહેવર ઢપર મુંદરતા, સંકલ્પતા ને સમગ્ર આપવા નવીન કળાતત્ત્વ પ્રકટ થયું છે. આથી સમજાયે કે વેચપુત્રમાં આવી બધી પ્રથાજન્યુજા પરંતુ જોની રચના કરવાની સાથે તેને કલામય રૂપ આપનાર વગી બીક ન જ્યજિ હોય છે. તે એ મંત્રની વિચિત્રતાએ કાલેવા માટે સૌંદર્યના તત્ત્વોની યોજના કરે છે.

પહેલાં વખતમાં તો વસ્તુ તેવાર કરનારમાં પોતાનામાં જ કિચાસક્તિ અને કળા-શક્તિ જોવાયે 'દાંત', એટલે તે પોતાના જોનારોથી જણાઈ કે શિલ્પમાં કલાપૂર્વ નમૂના કપવાની શક્તો ને પોતાના ધરાકની દિશામાં સીધા સંપર્કથી સમાઈ શકતો. પણ, આપણે હવે ત્રણ જાતનાની નજમ પર જઈ

સાધન વાપર્યે ન હરકો છે. સાથે ખોલે એ પશુ બધ છે કે સંધ્યા પર ચઢાવેલા નગ્ને ખરણ છે એટલે આકૃતિમાંથી આપર વધુ પડતા અસંકારવાળો તેમજ નળગાધારી બનાવટનો યથો તે તેના પરિણામે કુદૃષ્ટ પાછળ નહતા સર્વે પરિવારને શોષણું પડે છે; એટલું જ નહિ પણ કોઈ ધનધાણી કે મૂંઝાના હાથમાં ચંચળ થઈને હોય તેો કલાને દેશનટો દેવાઈને કદરૂપ આકારો અને બનાવટોને ફેલાવો મોટા પ્રમાણમાં થઈ નય ને લોકોને હઠથી જતુઓ વાપરવાનો ચેપ લાગે તથા સુરક્ષિતો નાશ પામે. પશુને કલાત્ સિદ્ધાંતો પ્રમાણે વર્ગીકૃત સુદ પડતા, બવરિયત રચના તેમજ વપરાશમાં પૂર્ણ સમર્થતા બનાવવામાં આવે તેો તે પ્રધાનની રિષ્ટિએ સામકાં તેમજ પ્રમતની સંસ્કૃતિમાં અભિવ્યક્તિ કરનાર બને.

સામાન્ય માણસ પશુ તેના રોજની વપરાશના પદાર્થો સમજાવ્યો ને સાથે સુંદર ધારતા વાંપરી સકે કહેવા આદર્શ આજના કુદૃષ્ટપતિઓનો હોવાને એટલે તેમની નજરમાં માત્ર વેચાણ કરનારની શક્તિ જ ન હોય, પણ નહેર જનતાને શાકન, સરતાઈ અને શોભાવાળી વસ્તુ પહોંચાડવાની તેમની કૃષ્ણ છે. આ હેતુ પાર પાડવાને બનાવટનો અર્થ સમજનારા સર્વે કલાકારોને સાથ મેળવવા તેમણે આમણે રાખેલા પદાર્થો, ક્યા કળાકારની લાક્ષીમ અને સમજ માટે ચેપ સંસ્થાઓ નિર્માણ કરવી પડશે અને તે માટેના બર્ણમાં સરકારે પ્રત્યે પૂર્ણ સાથ આપવો એટલે આપણા કલોગમાં એ દેશ શીડી આપી હોય તેો તે કપાયના અચ્ચત અને પારાળ વસ્તુઓના વપરાશ છે. તે સાથે કારીગરોનાં શિક્ષણીકીન નિષાસગ્રહ ને કચરાપટ્ટીવાળા લતા નાબૂદ કરવા એટલે. તેમનાં શિક્ષણ, લાક્ષીમ તેમજ જનન

સુધારણાના અમારે નેમની પાસેથી કલ્પનાવાવટોની આસાં વ્યર્થ છે.

પશુ આપણે ધીરજ રાખી પડશે. રાજનાં દસ હજાર વર્ષના ઇતિહાસ પછી હજી હાથમાં છેલ્લા દોઢસો વર્ષમાં જ ચંચલિ આપણા જનનમાં પ્રવેશ કર્યા છે. તેમાં પશુ છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષોનું આગમણ જનતામાં એક ગામ-તારિક કામિત કરી રહ્યું છે. તેને લીધે આપણે અન્યથા આધારિક જનધારણા પરીધારી બધા છીએ, ને સૌથી સર્વત્રની પાણીરક નીચી વિપુલ પડી ગયા છીએ. આપણે ભટ્ટી સમજ બનવું એટલે અંતે આપણા કલાકારો અને કારીગરોને લાક્ષીમ આપી ચેપ પાસેથી કદાચ કાગ લેતા કરવા પડશે.

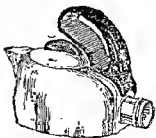
ચંચલો કપાયોગરે પદાર્થો કે સાવ કાપવાની શક્તિ અપવા હાથકૃતિઓની નકલ માટે થાય તે નિદનીય ગણાવું એટલે. વળી યંત્રો દ્વારા કદરૂપી અને આંધવી વસ્તુઓનું ઉત્પન્ન કાચવાના નોકરા નીચે મુકવું એટલે. કોઈને અડવતા કોઈ રીતે નેમની હાથ જ નહિ તેવું અસ્તિત્વ હશે ત્યાં સુધી તેની ગણતરી અને માડી અચર પ્રત્યેના દરેક પર ને કમળની નેમ મારવી ખાતરી. ચંચો દ્વારા કલાત્મક સુંદર વસ્તુઓ સમજાવ જનતાને નચ્ચાંબક મળવી થશે ત્યારે પરાધરમાં જનતાને નવી હવા મળશે.

માનનીની કેળવણીમાં દરેક પ્રકારનાં સ્વરૂપો દ્વારા સૌન્દર્યબુદ્ધિને વિકાસ કરવો જરૂર પડે છે. સિદ્ધાંતવધી ન આગકોને

પ્રત્યેક પદાર્થ લપાસવાની, સરખાવવાની તથા તેની કિમત સમજવાની લાક્ષીમ મળવી જોઈએ. આંખની આંખો શક્તિ તેના મનને કલ્પના બહુબલો આપનારી થશે. માણસે બનાવેલ કે કદરૂપે સર્જેલ કોઈયે પ્રતિ આ-કર્ષણ થાય અંધી તેના નૈતિક બંધારણમાં થે ધણે મોડરવતો ફાળો મળે છે. લોકો રોજની વપરાશ માટે જે પદાર્થો બેગા કરે છે તે બધા સુંદર ધારતાવાળા હોય તેો તેના દર્શનથી આનંદ થાય છે અને સાધારણ આનંદો કે કલગાટ બોલે છે કે દુર થઈ રહે છે. ક્યા અને કેટલા ધંધામાં થોડા કે વધુને અંશે જાણો કિરેસો કે અસર છે તેનો વિચાર કરો; તે વરે ધંધાકલોગમાં કેટલો લાભ જીતશે તે પશુ જુઓ; પછી દેશભરમાં કલાની નવી લાક્ષીમ અને સિદ્ધિનો કાફી-મોટોનાં શિક્ષણમાં લાખસ કરો, તે પછી ખાતરી થશે કે ધંધામાં તે કેટલું ફળદાતા બને છે. બીજી પ્રત્યેક નેમ શકી છે કે કલાના સંપર્કથી તેમના કલ્પાગંધધામાં તેઓ આપણા દેશના કલ્પાગંધધામાં ફરતા વધારે લાભ મેળવી શકે છે.

ચંચોનાં પ્રબળ સાધનોથી સમજ અને વ્યાપક શક્તિ ધરાવતા આજના કલોગી ધારે તેો કલાની જવાબસિદ્ધ વરદ હાથ જનતા કપર પ્રસારી રહે. સૌથી અસરકારક સાધન તેમની પાસે આપણે છે. ને કલોગીની આગાહી માટે પશુ એનખરો મારીએ. નમરો, ધરો અને પ્રગથોમાં વ્યવહારની સમજતા, સમજપડતા, સાદાઈ અને ઠકાઈ વધી સાથે સૌદર્ય પશુ રોજના જનતાના વપરાશ અને ફેરલ માટે મેળવવાથી યોગ્ય સુખ અને આનંદ મળતાં પ્રત્યેક શક્તિ અને કદરૂપ મળશે. કલા અને કલોગને સંયંધ એટલા ખાતર ખાસ આપદશ્યક બને છે.

(એલિસ ટ્રિપ્પા રિવિયાના સોન-વધો)

ચંચલુપ આજના પછી રોજના વ્યવહાર અને વપરાશની ઓને કારણનાં મોટા જથ્થામાં બનવા માંડી, તેમાં પશુ માનનીએ ચંચની બનાવટની વિચિત્રતાઓ દોષોને કલાનાં નૂતન સ્વરૂપો કરે લાખસ કરી છે. એ પ્રથેલનકુપ (functional) કલામાં, ને તે વસ્તુ પોતાની કારમગીરી વધુમાં વધુ પ્રમાણમાં, સરળતાથી ને સમજપૂર્વક આપવા સાથે જાણમાં એ જી જગ્યા કેમ રહે અને મેત-કચરોને દૂર રાખીને સંકલબધ ને કાચટપૂર્વક કાગ કેમ કરી કાચક એવા વિચારપૂર્વકની સાલી સુદખતા આપવાના પ્રયત્ન થાય છે. તેને અંતે છતાં 'ફંક્શનલિસ્ટ' કહે છે. કપર કાળી ખાણથી એવી ટ્રીમ લાઈડ હસી, ટાઈપસટર અને આની કિટલીમાં ચિત્રો આપ્યાં છે. મળાને એવો ટેનકસેપ છે.

સોલ વરસની વધે, ચિત્તે બંધનાર પાતાનું કાકાની કકાનમાં કામે લાગ્યા ખાદ પછીથી લઈને અને પાલીસના ભાણીના કલાચિકેતા શાપિલની પેટીમાં સજ્જ કામગીરી બલબનાર બાન મોંઘની ચિત્તે કુમારવધથી ને પુનઃ-અભિષેકી હતી; અને રૂઢ વરસની વધે રાત્રસ-ગેઈમાં તેણે કલાશિક તરફ કામ પણ કરેલું હતું. પણ તેણે ચીતરવા તેા મોંઘુ' લગભગ ૧૮૮૦થી. આપણને રાક કરેલાં એ અણખનેમાં પ્રથમથી ને બે મળ અને ચોટ દર્ના તેના નમૂનાથી આ 'ગેનમન્ટ'નું આરોગ્ય-ફોન છે.

સા

કલાકાર વિન્સેન્ટ વાન ગૌઘ

કેન્ડીસ વરસના કચ્છ અને કળા, તથા નદે-મત અને તિતિસાબમાં અસ્થિર અને ઉપેક્ષિત જીવનમાં માત્ર દસ ને વરસ ચિત્રકામ કરી જનાર કલાકાર વિન્સેન્ટ વાન ગૌઘની નાગના પથિમાં દેશોમાં આને અસાધારણ છે પ્રકાશનો નલ્લે પૂલની હોય એમ, ભવ્યવ્યમાન રંગભવનથી ભરેલાં ચિત્રોની એની રૂઢિ અને શૈલી એની આગવી હતી. છતાં એના જીવનકાળ દરમિયાન એની એટલી ઉપેક્ષા થયેલી કે એને પોતાને પણ કદપતા નહિ હોય કે મુઠપુ પછી સાઠ વર્ષે એની આટલી મોટી કદર થશે. એ જીવતો હતો ત્યારે એનાં ચિત્રોનો કોઈ બાવ પણ પૂરતું નહિ; અને આજે ?

ચોડા ને સમય પર એના દર તેજ ચિત્રો અને ૧૭ આલેખનોનું એક પ્રદર્શન ન્યૂ યૉર્કના નગરનિખાત મેટ્રોપોલિટન મ્યુઝિયમ ઓફ ફાઈન આર્ટ્સમાં ગોઠવાયું હતું. તેર અડવાડિયામાં ત્રણેક લાખ લોકોએ એ જોયું। અમેરિકાનાં પ્રદર્શનોના ઇતિહાસમાં આટલી મોટી હાજરી આજ સુધી કોઈ એક ને વ્યક્તિના પ્રદર્શનમાં નથી થઈ.

એની કળાનો અભ્યાસ કરેલા એટલે પુદ એના અંગત જીવનનો ને અભ્યાસ કરેલો, અને એનું એ અંગત જીવન એટલે એક રમણે લખાયું છે તેમ) રંગપીછીનું કઠારત જીવન નહિ : 'His story is not that of an eye, a palette, a brush, but the tale of a lonely heart which beat within the walls of a

dark prison longed for and suffering without knowing why. કોઈ અંધારદોટીમાં કેદ પુરાયું હોય એમ એનું હૃદય કોઈ અલખી આરતુ અને યાતનાનું માર્ગ જુધાં ને કરવું હતું અને એ વેદનામરી પોતાની જામિયાં અને મનોભાવનાઓ ચિત્રો દ્વારા વ્યક્ત કરીને ને એણે આત્મસંતોષ મેળવ્યો છે. કપાના ઇતિહાસમાં ભાગ્યે ને કોઈ કલાકાર એવો દરો નેણે વિન્સેન્ટની માફક કદિગત વિષયો ઊંડી પોતાની આસપાસ પથરાએલા જીવનમાંથી સૌંદર્ય, કંઠલા અને ભાવનાને ને પકડી ચીતરવા શક્યામણુ કરી દરો. એણે કદિ પ્રમાણે શોડાં ધાર્મિક ચિત્રો પણ આલેખ્યાં છે; પરંતુ એમાં નસાયે બળ નથી. પેણુ એણે તે પ્રાકૃતિક દરશો, માનવજોની તરંગીરો, રંગ-દરને દોરેલી પોતાની તરંગીરો, પદાર્થચિત્રો અને સાદા રાત્રિના જીવનનાં આલેખનો કર્યા છે એમાં અરુ બળ છે, —અણુ પુદ જીવન પળકે છે. હારણુ કે એની પાછળ પોતાના વિષયની ટીલ સવેદના હતી એ ન્યારે કામગીરો ને કિસાનોનાં ચિત્રો દોરતો ત્યારે એપની સાથે —એમની વચ્ચેવચ નહ એમની મારફત રહેતો. પ્રાકૃતિક દરશો દોરતો ત્યારે પ્રકૃતિની ગોદમાં તલ્લીન થઈ જતો; વહેલી સવારથી જમે કેનવાસ ને દાયમા રંગસામગ્રી લઈ કલાકોના કલાકો ધરતીની છાતી ખૂંદતો એ રખડતો ને ચિત્રો કરતો.

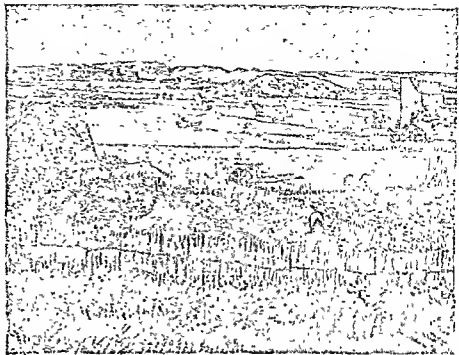
લેખક : કાન્તિલાલ રાહા

નિજ આંતરવ્યથા ને સૌંદર્યપિપાસાને દિલની વેદના જેટલી ને દારુણતાથી રંગના લયકા વહે કેનવાસ પર ઠાલવી ગએલા કલાકારનું કરુણ જીવનચિત્ર

સાદનીસ વરસની નાની ઝી
નિંદ્રામાં ફક્ત દસ જ વરસ ચિત્તે
ચિત્તમાં હતું; પણ એટલા દંડ
સમયમાં જે એણે ૮૦૦ લેખલિખે
અને ૬૦૦૦૦૦ કરો છે. સંકલિત
છે કે એ જિવસ રાત સતત ચીતરનો
જ રહ્યો હતો. હા, એ સાચું છે. એણે
છવનના ઉદ્દેશ દસ વરસમાં ચિત્ત-
કામ સિવાય બીલું કંઈ પણ કર્યું
નથી. અને એણે તે એ રીતે ચિત્ત-
કામને પોતાની સાથી ન બનાવી
હોત તે દેશકાચે એનું મૃત્યુ થીથી પણ
વહેલું થઈ હોત, એટલું કહેવું એનું
છવન હશે.

નેપરલેડ (હાલેડ)ના બ્રાજન્ટ
પરમણુના ગ્રુટ બુન્ડે માટે નાના
માથાડામાં ૧૮૫૩ના માસની ૩૭
તારીખે એના જન્મ થયો. પાસ-
ટી પિતાના એ છે પુત્રમાંથી ત્રણ
બાઈઓ એ સેન્યમા બેડામાં
અને ત્રણ જણ કલાકાત્મક વસ્તુઓ
વેચવાના બચસાયામાં હતા. બા-
ળમણી જ હાંકી ધર્મનિષ્ઠાપણે
હોવાથી તેણે પાસ્ટીયરના માટે આ-
લ્લખ્યને ને પ્રયોજનમાં શેડું શિક્ષણ
હીલું. દરમ્યાન, સોળ વર્ષની ઉમરે
એના કાઠની કુખમાં ને પછી
ગુપ્તિ નામે કલ્પાવેલાને ત્યાં
નોઈસી લગાડ્યો. ત્યાંની એની
કામગીરી એટલી સરસ હતી કે ત્રણ
વર્ષમાં તે ત્યાંથી એની હાલતની
સાખમાં ગદલી થઈ.

હંડનમાં એના સમય આનંદથી
વોતાનું. પોતાના પ્રિય થોડા એજેન
ચિત્ત કારીમાં ચિત્તેની છાપ પોતા-
ની એજેનની સિવાય જે મોંસડી રા-
ખતો. એ રાંડઆતના કાગળમાં ચિત્રો
કરવામાં નહિ પણ જુદાજુદા
ચિત્રકારોનાં ચિત્રો એવામાં એને
બૂન રસ પડતો ને એમાં ચિત્રકલા
તરફ એ આકર્ષાવા લાગ્યો. હંડનના
આ ગરેલ દિવસો દરમ્યાન એ એક
યુવતીના પ્રેમમાં પડેલી, અને એક
દિવસ તેણે એની આગળ પરજીવન
ની પોતાની હાંડના બદલે કરી. પણ
પેલી તો એને બનાવ્યો જ રહી
હતી. તેણે ઉપદેશપૂર્વક એનો
દેશકાર કરી દીધો. સાલ વાળને લી-
લી આંખવાળા તથા નિચિત વર્તન

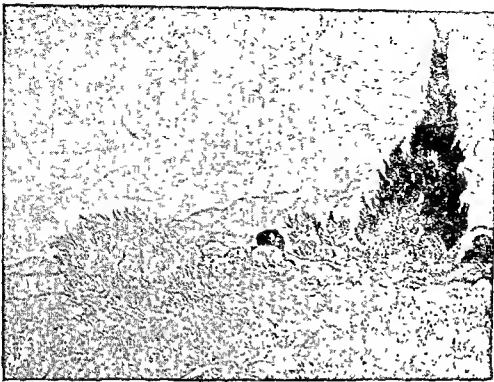
વિગાળ નિર્ભયરૂપની મુદ્રે શાંતિ કાળવનું, કોણકાંઈ આગરદાંડીના કલાસંક્રમાંનું વાન યોગનું આ નામી
ચિત્ત 'હિય જાં બેનરે', કલાનિષ્ઠતા, ચિત્તકલાના અધ્યયની વિચારણા તેમજ આખા જનસમાજ સોનું
માનીતું છે. એમાં, જમણી બાજુ નીચેના વાદન છેડાથી શરૂ કરીને, તીસાણા મોકેલી વાદની ગણ, કમચની
હાપગામી, દર હાંડના આડરી, લીલાં બેરોના પડની નચેવચે મોનીના કાણા વેસામાં હોય એવા મકાનો,
કુપા વગેરે લેખ થઈને એનાના ચોદાની કેળાવેદેખાએ પરીવારને આવી જતી આપણી નજરને, દૂરની
દેશકોમાંની હાલતી પાર દેખાતી ચિત્તિજની કિનાર મુખી પથરાએલા સપાટ વિસ્તાર ખે, કલાકાર ને આકાશની
રેશદેશકર કરાવે છે તેમાં કુદરતના બોલાના યોગાનું આંખનું આંખને આંખનું બાવે છે. જાવન મુશ્કેલીમાંથી હરી
હોતા આ પદવિસ્તારમાંથી એકેએક વિગતને બલકલની રંગાકર સાથે એકબીજાને પડો જે પ્રમાણભા-
રૂપક લખણ કરીને ગોઠ છે તેમાં કલાકારની દેખાંદેખાને પ્રમાણ રહેતો છે.

ને જડી આપાવાળા આ એક એકલને દોણ પરણે
આ બાળને એને જન્મદે આપાત લગાડ્યો. એ પછી
એ સ્ત્રીકાથી દુર રહેવા લાગ્યો. બાલના પ્રધાન
હોવાથી પોતાના દુઃખને મૂલવા એ ફરી ધર્મગાં
રસ લેવા માંડ્યો. કમરેક ધર્મપ્રચાર કરવા એ
હંડનમાં ગરીબ પદ્ધતિમાં જતો. ત્યાં એણે જે
ગરીબી દેખે એના છાપ આખી નિંદ્રા એના પર
રહી, ને એ સદાને માટે ગરીબોને ચિત્ત બન્યો.

અત્યંત લાગણીપ્રધાન એ યુવકની માનસિક
અવસ્થા, દરરોજ પ્રેમબળને લીધે બદલાયી લેડન-
ના બધવડા પડે એને પોતાની પારીસની પછીએ
શોકલો: એમ ધારીને કે કદાચ વાતાવરણ ફેરવી
એ સદાને રહી જશે. પણ પારીસમાં ને એને સાંતિ
ગળા નહિ. એ જાઈજ ને સ્થિતિમાં પુરેકો
વાંચવામાં સમય વિતાવતો. દરરોજ પાંચમી પથાર

માટે પણ જતો. એક વખત તો એણે ધર્મપ્રચારક
તરીકેની મોકરી પણ સ્વીકારી. પરંતુ એક જ પ્રિસ્ટી
ધર્મમાં પણ જુદાજુદા દિશકાઓવાળા પારીસો
પરદરપરમાં જે હલકા અને આધારિક વર્તણૂક કરતા
તેમાં તેને અધર્મી ભૂખારો તેથી કેટલાંક એ મોકરી
છાકી એણે હોલેડના પોતાના માગેનાર રેતો લીધી.
મુશ્કેલી એની ગરીબી અને ચાલનામય છવન-
ની શરૂઆત થઈ. સાથેસાથે કલાકારની પણ
શરૂઆત થઈ. એના નાના બાઈથી કોઈકાર-એને છ-
વનખર 'શીએ'ના પ્રિય નામે એ જોડાવતો-કલા-
વિકેતા દત્તો. તે એને ખરચલોગા પૈસા મેળવતો.
દોહડોગા નિષ્કેન્દ માથાંઓમાં ફરતો. ત્યાં એણે
દેશ જેવું પ્રેમપૂર્ણ છવન છવવાનું તરીકે કર્યું. એ
ગરીબ લોકો સાથે બળતો, કોલસાની ખાખમાં
કામ કરતાં મલદેશમાં ધર્મપ્રચાર (પ્રેમપ્રચાર)

દસ જ વરસની કલા કારકિર્દીમાં મોકેડોને મોકેડોનાં બેનાં ચિત્રોમાંથી
એના દરિદ્રી છવનકાળ દરમ્યાન મુશ્કેલીર વૈસામાં સાત એક જ ચિત્ર
વેચાઈયું—ને જે કપડી કેળાવિયતમાં વેદના ને વ્યથાનો માથે આપધાત
કરીને મૂક્યો, તેના એક એક ચિત્રનું મૂલ આજે લાખો રૂપિયે અંકાય છે.
(જાન્યુઆરી ૧૯૧૧) ૧૧૩

હોલ્ડેન્ડની બામ સમ-
ભય સપાટ છે અને સિ-
તિબદ્ધતા સુધી પધરા-
એલાં રક્તો આંખોને એક
વસ્તુથી છપ્પર દોરતા-
એક સિતિબદ્ધતા સુધી
ખેંચી ભય છે. સપાટ પદ
કપર સર્પાકારે પુનઃ-
પુનઃની ક્રમ સિતિબદ્ધતા
આંખની નિરાશની આ
રમણીયતાની વિનંતી-
પર ખૂબ અસર થએલી.
એણે આવા વિશાળ બ-
ધિવિગતારદશાવાતામ્બુ
ચિત્રો કર્યા છે. એના
નમૂના રૂપ એનું “હિ-
યાલો પિતરો” નામનું
વિષ્ણવાત ચિત્ર પાછળ
છાપ્યું છે. આ શીષ્યોનો
એની ન હતી; બદલ દેવ
કલાકારોની હતી. પણ
એણે એ પદ્ધતિનો હોર
હૃદયે ઉપયોગ કર્યો છે.

ફેન્ટેસ્ટીક (પામળખાનામ) હતો. ત્યારે વાન કોપે સર્ગનાં આનાં પણ ચિત્રો કરેલાં માનસશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે વાંકડિયા
રફના એવા કૃદ્ધાખાના એ ચિત્રો એના હૃદયમાં જે શૂન્ય એકાંતાં તેની બધા અને અવિશ્વ પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કરતો અને એમની બધી રીતો કરતો. ફિનલેન્ડની સારી વસ્તુઓનો
“ને ધનનો મોહ છોડી એણે હવે એક પ્રકારનો વેશસ્થ લીધો. અને
વેશોની સાથે જ, એમનાં ખડિયેર જેવા ગ્રંથકાંમાં જ હવે એ
દેવા લાગ્યો. પણ આ વધુ વાલ્યુ નહિ. આર્થિક મુશ્કેલી એને સતા-
વી હતી એટલે એ ચિત્રકળા તરફ વળ્યો અને માર્લર-આકૃતિઓના
અનન્ય પાયારૂપ Anatomy (સારીરચના)નો અભ્યાસ શરૂ
સાથેસાથે ફોક્સ-આરકોસ વડે ચીતરાતાં આલેખનો અને
ચિત્રો પણ શરૂ કરી દીધા. આ અભ્યાસ શરૂની પણ મદદ વિના
જો શરૂ કરેલો. એટલે એ આપ-સાધનાએ આગળ વધેલા ચિત્રકાર
તો એ પિતરોમા, ફિસાનોના ધરમાર ને મન્ડેરોનાં કુલકાંમાં જ
આંખોએ એની કાવતો અને પણ એ ઉપરથી ચિત્રો તૈયાર
રતો એનાં એ આલેખનો વેગીસી જે આંખોમાં વળનદાર ને વિષય
રૂઝ હતો. “The Reaper” નામનું એનું પ્રથમ ચિત્ર આ સાથેનું
જ એનો પ્રસારો આપશે. એમાં સારીની ગેળાઈ અને વજન
parcoul strokes વડે ઊંચા-પ્રકાર ઉપભવીને વધારા કરવામાં
આવ્યો છે. એનાં પ્રૌઢગીમાં સારંગી અને ભય છે. ફેટામાન્ડની માફક
જ નાસ ન કરતાં એ પાત્રની શાક્ષિતા કાવતો માટે આલેખન-
ન અતિશયોક્તિની માત્રા જવા વધારતો.

ચેતાનાં તૈરચિત્રોની શરૂઆત એણે હોલ્ડેન્ડની ચિત્રકૃતિ પ્રમાણે
કરેલી. હોલ્ડેન્ડની વાદળોની કુતુબે કાણે ત્યાંના કલાકારોનાં
ચિત્રોમાંનાં, ગરબોમાં રંગોનાં દોષ છે વિન્ટોન્ડનાં શરૂનાં ચિત્રોમાં
આવી યેરા તપખીરિયા તથા આસમાની રંગોની ગદાશ દેખાય છે.
પણ રંગધેરા તેનો આત્મા ભેતભેતમાં આ કલિગીથી છૂટી ગયો

૧૧૪ (એપ્રિલ ૧૯૫૧)

હોલ્ડેન્ડનાં એ વાતો-
માખેરે કરતો. એણે રૂપ

વખત એક મામથી ખીજે ગાગા પોતાનો રૂઢિચો ખાઈ લાખા. આગળ એકે
ચિત્રો દોરવામાં બચત હતો છતાં એના મનને પૂરી સાતિ ન હતી. એને
પ્રેમ હતોતો હતો અને કોઈ એણે પાત્ર ભેટઈ હતું એને એ પોતાના
પ્રેમથી નવસારી કરે. અચાનક એને આઈ એક છો સાથે એક-
ખાલ્ય થઈ અને બન્ને એકબીજા પ્રત્યે આકર્ષાયાં. પેત્રી કોને એક
નાનું બાળક પણ હતું. વિન્ટોન્ડ એના નિમળ પ્રેમથી સાંધિ અલ-
ભવતો. પણ એકો લગ્ન કરવાનાં હતાં એના થોડા સમય પહેલાં
જ વિન્ટોન્ડને બધું થઈ કે એ તો એક વેશ્ય છે છતાં, પણ એણે
હૃદયની વિશાળતા બતાવી અને લગ્નનું વચન આપ્યું. પણ એક
લિપ્ત થઈ એની વાત બોધને રોકે હતો માત્રી મદ. આ પછી એ
એક ખીજી સીના પ્રેમમાં પડ્યો. પણ પ્રેમના બુખ્યા આ કલાકારને
હવે આમલોકોએ પાત્રલ કરાની ગાય બદલ કાઢી મળ્યાં બાંધેને
હૃદયે વિન્ટોન્ડ હોર્મિડ છોડી ફરી પારીસનું સરખ લીધું.

પારીસમાં એનો સહારો દેતાળ ભાઈ થીએ એને ફૂંક આપવા
તબર હતો. વિન્ટોન્ડનાં એ આખર સુધી મિત્ર રહ્યો વિન્ટોન્ડ એને
કાળે લખીલખી પોતાના છપ્પનની બધી હજી કરતો કરતો. એ સોડો
પરો એ થીએને ન લખાયા હોત તે બાદે એનું બેન્ડિગત શરૂ
બધુવું સરખ ન બન્યું હોત વિન્ટોન્ડ એક કોટી આંધો લીધી અને
ચિત્રકળા આરંભી દીધી. થીઓ એને માનિક મદદ આપતો એ
ચિત્રો કરતો અને ચિત્ર પૂરે થતાં જ બાકની દુકાને વેગવા રખો
આપતો—એ આશાએ વેચાયા તો ચોતે થીએને આર્થિક બચાવ
સારી થોડો મુજ કરી શકે. પણ એનું એ રચન રચન જ રફ
પારીસમાં એનો કોઈ બાવ પડતું નહિ. (અનુમંધાન પૃષ્ઠ ૧૨૦થી)

વાર્તા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી જેની કલ્પના પણ નહિ આવે એવી

અકળ વેરતૃપ્તિ

વિશ્વાત લેખક 'લૅક પેડન'ની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદક
મગનલાલ ખડિયા

રખાઈ, અલગથી, સાહસિક તથા નાનાં પશુ પ્રાણીઓના મિલનથી મુગાર એવી
જાતો, અને રોમાંચક અનુભવોથી રમવાથી ઇચ્છાની પગલેથી ચમકાર
વાળાં જાણીતાં યુરોપ અમેરિકાના ખયાનનાં અંગેનાં અમેરિકન લેખક લૅક પેડન
એની નાણીસ વરસની નિઃસીમ્હા જે (૧૮૭૨-૧૯૧૬) એનાં ઇંગ્લેન્ડ જે ન
સાહસીકી કથાઓનાં ઘણાં પુસ્તકો મૂક્યાં થયાં છે. આ હોય તેમને માટે થોડાંક
જેની વાટી ન હોઈ જાય પણ રોમાંચ, પીપાસા એવાં ન અંતિમ, ન કોઈ
અંતર ન વાળેલું ન રહી જાય, ન મન કે હૃદય, ન કાંઈક રમવા માટે ન હોઈ,
માર્ગેન ઇંગ્લેન્ડ ન અમેરિકાનાં અંતર ન હોઈ, એવાં ન હોઈ એવાં ન મન

સ વેડેસમાં એ ચિત્તા એકાવાવાનુંકામ કરતો. પણ એને
જીવો તો તમને આશ્ચર્ય ન થાય કે આ માણસ આનું
હૃદયબોલક કામ કરી શકતો હશે કે એની આંખો સ્વપ્નતરંગી જેવી
હતી; બધું આનું આનું ચરુતોની પરવા કર્યા વગર એ કોઈક
કરે દુરનું જોતો ન હોય; એને અવાજ તરુતોના અવાજ જેવો મુઠું
હતો. વળી તેમાં સદેશ દિલ્હીની છાંટ વરતાતી. એનું જામડું,
બધું તેનામાં કોઈ જાંડું કંઈ છુપાઈ જઈ જાય. તેની કમર અને નિતંબ
સાંકડાં હતાં. ખસા પણ સાંકડા હતા. ચરીરે પીછો અને ડુંખના
આર કરતાં કોઈકાંધુરુ અધાથી પીડાતો હોય એવા તે દેખાતો.
પણ છતાં સરકસના લંબને કસોડસ જેવી જોડેલા પ્રેક્ષકમણીએ
એકએક તેના ચિત્તા સાથેના એકાથી કિલકલક દેખાંત પામી જતો.
આવા અદ્ભુત એકા કરનાર એ એકાથી પાસેથી એના સર-
કસના અનુભવની કોઈક એવી વાત કહાવવા હું મધી રહ્યો હતો
કે જોમાંથી એકા સરસ વાર્તા નિપજાવે. પૂરા એક કલાકથી એ
માટે હું તેની સાથે અલકમલકની વાતો કર્યે ન રાખતો હતો. પણ
ત્યાં સુધીમાં કૃમ જોઈતું ન હતું શક્યો કે એનાના અદ્ભુત એકા-
ના મુળમાં રહેલા, એનાના જ્ઞાનતંત્રો કપરના સામથ્યના બદલા
પૂર્વાં નાણું તેને સરકસના વ્યવસ્થાપકો પાસેથી માંડમાંડ મળતાં.
પ્રેક્ષકોની દૃષ્ટિને દેખાત પમાડતા તેના આ ઘંધામાં તેને હવે કોઈ
રસ કે રોમાંચ એનું જામડું નહોતું. નહોતું કોઈ સાહસ નહોતું, કે
નહોતા નહોતા તેના ધડકાવાના પ્રેસો. ઇંગ્લેન્ડ નહોતું હવે એક-
ધાકે અને કંઠાજાએ જાળી ચડું હતાં. એનાની કલ્પનાશક્તિને હતેજો
એનું કાંઈ ન તેને મન એમાં રહ્યું નહોતું.

સિંહોડાં અને, સિંહો સાથે પણ તે ધણુ જાણડખો હતો. એમાં
કોઈ ન જાણે વાત નથી. કંઈ, ગાળ નાંત રાજવાનું. એક સાધારણ
દુકામી ગમે તેવા સિંહને પણ તે સાત પાડી શકે. એક વાર એક
સિંહની સાથે તેને અર્ધો કલાક લડતું પડ્યું. સિંહ ધરો એટલે એ
એના નાક પર ફેંકાઈ. સિંહ ચાલાકી કરવા નથ ને માણું નીચે
સાપી ધસે તો એક પગ ઊંચા કરવાને; એટલે સિંહ પગ પકડવા
માણું ઉચકે કે તરત પાણું નાક પર ફેંકાવાનું. સહેલું ને સરું.
એનાની સ્વભાવ સાથેનાં દુઃસ્વર જોડી રાખીને મન-પૂરું

સમજવાહુધી આ બધી વાતો કરતાં તેણે એનાના મા અને દેખાડ્યા.
એ હો હો! કેટલેક વાર એમાં એક તો તાલે ન રાખતા પળેપળે
હતો. ખમાચાથી માંસનો લોખો કાઢીને માટે કાઢાડકા સુધી પહોંચી
થયો હતો. એના ઠાંઠાનાં કાઠાંબંધ માંસો પીધામાં ને એમાં, એમાં
કેળી નીચેનાં એના જમણો હાથ જેવા તે એક ન લાગે કે એ
હાથ બધે કંઈક ધોડાવવાના વસ્ત્રમાંથી પસાર થયો ન હોય! એના
ના નહોરના કે હાંત એકાવાના ધાનાં નિશાનોની તે કાંઈ ગણવી
ન ત્યાં નહોતી પણ એને મન એની કોઈ ગણના ન નહોતી. એમાસ-
માં બંધના વા કોઈ વાર ઊભી આવી તકલીફ આપતા એટલું ન.

એનામાં અચાનક તેનો મહેરો પાડી ઊઠ્યો. એનું હાથું, કે
બધે હું અચાર સુધી એકા અચારી વાત કહાવવા માટે જેવો આતુર
હતો એવો ન આતુર હવે તે કો વાત સમજાવવા માટે ન હોય!
હું ધાંકે છું કે તમે પેલા સિંહના એકાની વાત તો સાંભળી
ન હતી, એને એક પ્રેક્ષક અર્થેત વિકલ્પરતો.

તે અટક્યો અને ધીરજ જાળુના પાંચરાના માંસ સિંહ તરફ
જેલ રહ્યો. 'એવો જીવારાનો હાંત દુ:ખે છે.' કહીને પાછો તેણે
વાત સાર કરી :

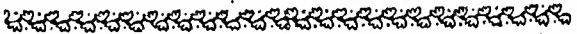
આ આસનમાં સુદાની નેમ શાંત યદને પદ્યા રહેવાનું
હોવાથી તેને શવાસન કહે છે. શવ એટલે મૃતક.
નેમ થય્યા માલુસો એકલું શીર્ષાસન કરીને તંદુરેલી સાચી
શકે છે, તેમ એક પણ આસન ન કરી સંતપ્ત શાણ સવાસન
કરીને થય્યા કાયદો મેળવી શકે છે. એ એકચ્છામાં Relaxation
(રિલેક્સેશન) કહે છે તે આ આસનથી સામાન્ય શરીરોને મેળવી
સાધ્ય છે. આખો દિવસ દોડધામ કે મનભૂંડ કામ કરનાર માણસ
સાંધે ઘેર આવીને આ આસનમાં થોડી મિનિટ્સ પડેલા રહે તે
તદન તાને લેઈ નવ્ય છે. પશ્ચિમની યજ્ઞી વ્યાયામ પદ્ધતિઓમાં
Relaxation માટે આ આસનની કેટલાક તરંગે અપાવેલા છે.
અર્થાં આસનો પછી આ આસનને એટલા માટે મુક્યામાં આવે
છે કે બીજા આસનોથી લાગેલા અથવા કોનાથી નિર્મૂળ થઈ નવ્ય ને
માણસ ટાઝી પૂર્ણ રવરથતા સાથે આસનનો વ્યાયામ પૂરે દરી સે.
તદન શાંત યદને આસન પર ચતા સુઈ નંબે. પ્રથમ પાસીપાસે,
અને અંધકા ગાથા રહે તેવી રીતે રાખે. હાથને પાસાની ઘાટમાં
રાખે. જાતી રીતે સુઈએ કે તરત બધા રેનાયુઓ કંઈક ઊઠા પડે
છે. શ્વાસ કે તરત ગયાની નીચેના ભાગથી શ્વાસાત કરવી. આંતરિક
દષ્ટિએ લજી હકાયને, ફેરસાને, પેટને, હીરવને ને અંદરના અવયવોને
શાંત થતા જોતા હોઈએ જાળી કાપના કરવી. એમ કરતા કરતા છેક

ચમની આંત્રજીભી સુધી જવું આપું ધડ એ પ્રગણે શાંત થાય
એટલે માથામાં જવું, અને ત્યાં પણ વધુ આરામપૂર્ણ શાંતિ મળે
જોવી કાપના કરવી. આખી રીતે આખા શરીરમાં એક જે વખત
માનસિક દષ્ટિએ ફરી વળશે ત્યાં તો શરીર તદન નિર્લેપ ને શાંત
થઈ શકશે, એ લેખે તે અટલે મુકી કહી છે કે આ રિચતિમાં મેઘ
આપણે હાથ ઊંચા, તેમ નેમ બંધમાં એ હાથ ઊંચી રેતાં નીચે
પડે છે, તેમ અહીં પણ તે પરી નેમો એમના.

આ આસન કરતા બધા આવી જવાને પૂર્વે સંભવ છે. કોઈ વાર
બીધી જવાય તો રાગ કે ગામન ન અનુભવવી, ક્રમ, આ આસન
છે અને તે કરતાં ઉધાય નહિ એટલી તો દારી રામ રી એટલે બધ.

આ આસનમાં આખો સામાન્ય રીતે બંધ રાખવાની હોય જે
આવી રીતે શરીર શાંત પડતાં મનની પ્રક્રિયા રાત પડતી નથી
અને મનભૂંડ અનેક ભવતા વિચારો આવે છે. તે બધા શાંત કરા
માટે આ આસનમાં આંગળ વધવાની દેહીક ક્રિયાઓ છે. પણ એ
શરીર-રેવારેષ્વ ને મેળવવું છે તે આટલેથી અટકે અને વિચારોને
દહતાપરેક દેહી શરીરની નેમ મનને શાંત કરે તે થાશે.

શરીરના કોષેએક કોષ અને જ્ઞાનતત્ત્વને આથી આરામ મળે કે
આ આસનથી 'દાઈ બ્રહ્મ પ્રેસર' તથા 'ધુરંધરનિધી' મારી શકે
દને પછી આપણે કેટલીક ક્રિયાઓ જેવડું દાસુભાષ શુદ્ધ

'સિદ્ધના બેશાકીનો સોષી અદ્ભુત બેવ એકતા કે તે પોતાનું
માથું સિદ્ધના મોઢામાં મુકે' એ બેશાકીને ધિકારનાર પેશો
માણસ, સિદ્ધ કષ્ટો એ બેશાકીનું માથું ખેલ કરતા કરતાં કરી
ખાય એ જોવા માટે, ફરેકે ફરેકે બેશાકાં આવેલાં એટલા માટે તે
એ જ્યાં જ્યાં સરકસ ફરું ત્યાં ત્યાં સરકસની પાઘળપાઘળ ફરે.
કોમ ને કોમ વરસે બીત્યા ને તે યરડો થઈ ગયો. સિદ્ધનો બેશાકી
થે ઘરડો થયો ને સિદ્ધ પણ ઘરડો થયો. પણ એને જોનાર માણો
નહિ. આખરે એક દિવસ આગલી હારમા મેણીને, જોતે બેની
વધેથી રાહ જંતેતા હતા તે ખરેખત બનવું જોઈ. સિદ્ધે માથું બીડવું
ને કહેલી બોલી. 'કાકરને બેશાકવત્ત એવું પણ કાઈ રહ્યું નહિ.'
પોતાના બેશાકાં ચિત્તાને ધારેલે રથને બેશાકીને પ્રેક્ષક સામે
ને રીતે એ સુધ્ધવા દાખવવું જોતો, એ રીતે તેણે માથા સાથે જેમું
અને પછી બેશાકીથી પોતાનાં આંગળાનાં નખ તપાસવા લાગ્યો.

'એનું નામ તે ધીરજ' નેલે આગળ મલાબુઃ 'ધીરજ' રાખે
તો તમે ને ધારવા હો તે એક દિવસ બાજવમેય થવાનું. પાવી
પણ એ જ રીત છે. પણ મારી નાખતા એક માણસની રીત બેની
નહોતી. એ માણસ પાતળો અને નાનકડો હતો.—એણે કરવતથી
વેશો ન હોવા તેનું કામ તલવાર ગળવાનું અને અંજ કસરતના
બીજા બેશાક કરવાનું હતું. તે કેવળ હતો, એનું નામ દર્શિયે. તેને
એક સરસ પત્ની હતી એ બાઈ દોરડા પર આલવાનું અને તંજવા
છેક છાપરા પરથી નીચે લગીમાં ફેલાવું હોવા કરવી અને એ રીતે
પડતાં પડતાં અધવચે તેને કહો એવી મુશ્કેલ ખાઈ દેખાડતી.

'દર્શિયેને મિત્ર ને જ હતા.—તેના હાથ એટલી જ તેજઃ
અને તેનો હાથ સિદ્ધના પંચ એટલે તે જ હતો. એક દિવસ રિજ-

મારતરે કોને ટકાવવા, કે એણે કાંઈક, કે એણી થે કાંઈક ખસાવ
છું; એટલે એણે સરકસના પોતાના છા કંઠવાના બેશાકાં ને
રિજમારતાને છા કંઠે કંઠે કીને એક આદના થા સાથે નહીં
લીધો ને તે પણ એટલી કઠપથી કે રિજ મારતરે બીચારને ઈ
વિચારવાની થે તક મળી નહિ. ત્યાં પ્રેક્ષકોની નજરેનજર ને
એણે આદના થકમાં એણી તો સિતાબીથી છા કંઠે કાં કે રિજમારતર
ના કપડાને અડી આડી, અને ક્યાંક તો કપડામાં થઈને પણ, મા
સોંસરા નીકળી આગલી સાથે છરડીને લાકડામાં ખૂંપી મલા
સરકસના મરકરને બને એ છા કાઢવા પડ્યા.—રિજ મારતર
પોતાના હાથે કાઢવા એટલી પણ જ્યાં એણે રહેવા દીધી નહોતી
ત્યારથી ને દર્શિયેનું નામ મગાઈર થઈ ગયું. એની બીજે માણસો
એની પત્ની સાથે પણ અસરક ને દેખાવા પૂરતી જ વાત કરતા.
એકે એ બાધ પણ હતી તો પહેલેથી જુદી. પણ બધા દર્શિયે
કરતા, એટલે એની પત્ની સાથે મૂટ લેતાં અચકાતા.

'પણ એક દોષક નામને માણસ કોણથી કરતો નહિ. એ પડ
સિદ્ધનો બેશાકી હોતે ને તેનું કામ પણ સિદ્ધના મોઢાં માથું નાખ
વાનું હતું. બેશાકના સિદ્ધના મોઢાં માથું નાખતાં પણ તે પાંચા દે
તેના નહોતો. છતાં એ કામ મારે તે પસંદ તો કરતો. આજરસને
જ. આજરસ મોટો, અચાચે સારો ને બેશાકાપાર સિદ્ધ હતો.

'તે તાને કહેતા હતા તેમ આ દર્શિયે—બોલેલા સામન. એ
એને કહેતા—છવંત કે મૂત દોષથી કરતો નહિ. ન પડેખ રામ ન
હતો, એમાં કાંઈ મડ નહોતો. દાર પડે મન થયો હોય ને કોઈ
મનવજાપનાર હોય તો નીરડા સિદ્ધના પાંચામાં ને ને સોડીથી
પણ મદદ વિતા તેને દેવાલે જાવી રેતો મે અને સજા આપે નેથ

હતો: નાક ઉપર મુકા મારીમારીને જ એ પોતાનું કામ કરી હોતો.

“એક વાર વિલેની પત્નીએ...” એવામાં અમારી પાછળ કાંઈક ચરખડ થતાં ચિતાના આ ખેલાડીએ પાછળ કરી એવું. ત્યાં એક મોટું પાંતર હતું, જેમાં વચ્ચે પાટિયાના ખીને બે આગ પાડયા હતા. તેમાં એ બે બાલુના વાંદરાના ઢંઢે અથડાયા હતાને પાટિયાની તિરાડમાંથી પોતાનો પંખે બીજ બાલુ લેવાનો પડતો, જે બીજ બાલુની લોંઘડીએ પકડી લઈને એરથી એવા માંડ્યો હતો. બહુ રણર એવા જોમ વાંદરાનો હાથ એવાનો હતો. ને કમનસીબ વાંદરા તથા તેના સપ્તદારો રીડિયારીડ કરતા હતા. કાંઈ રજે-વાળે હાનવ નહોતો, એટલે આ ચિતાના ખેલાડીએ જે ઢંગમાં આગળ વળીને પોતાના હાથમાંથી નેતર લોંઘડી નાક પર એની તો ચમ-કાવી દીધી કે લોંઘડીએ અપ કમને વાંદરાનો હાથ છોડી દીધો! પણ સહેજ ફિલ્મીરી બર્વા માફી ચાગવા હાથે સાથે પાછા ફરીને, બહુ કે વચ્ચે કાંઈ જ બન્યું નથી એમ, વાંદરા ન્યાંથી અપૂરે બૂકડું હતું, ત્યાંથી જ બેલવાનું રાક હતું:

“...વોલેસ સામે એવું મેં વોલેસે તેની સાથે આંખ મિલાવી. એ નબરે પડતા જ બેલિયનું મેં કાણ પડી ગયું. અને વોલેસને બહુ એ ચેતવ્યો, પણ એને અમારી ચેતવણીની કાંઈ જ અસર મળ નહિ. તેણે અમને હારી કાઢ્યા, એટલું જ નહિ પણ એણે જિવસ બાદ એકવાર કવિસે તેની સાથે સડવા આપ્યો ત્યારે બનું માથું પકડીને ઘુંઘરિયાના તળકમાં બેળા કમને એના ઉપર બૂલ એરથી તિરકાર-ભર્યું દરશી. કવિલેના હાલ બહુ જ ખરાબ થઈ ગયા. જે જ એના સારી પરથી ઘુંઘરના રમી લૂગામાં મદદ કરી. પણ નબરની વાત એ હતી કે એ માટે ધમકી ફો પણ એ કાંઈ બોલ્યા નહિ. એકે એની આંખમાં મેં ચુલસની એક એની ચમક એટલે જે ધમકીવાર જંગલી પ્રાણીઓની આંખમાં દેખાય છે. એટલે મેં વોલેસને ફરી એક ટેલવી ચેતવણી પણ આપી. તેણે તે હારી કાઢી. એર ત્યાર પછી કવિલેની પછુ વરફે તે બહુ ધ્યાન આપતો બધ થઈ ગયો.

“ગાંધિનાઓ ધોતી ગયા. કાંઈ જ બન્યું નહિ. હું પણ એ બંધાવને નકારી ચિતો ગઈ બહી ગયો. દરમ્યાનમાં અમે પશ્ચિમના પ્રાંતો તરફ આગળ વધ્યા હતા ને સાન્ક્રિસ્ટરોમાં બેઠા રહતા હતા.

“ત્યાંના બેરોરના એકમિસની આ વાત કેસરકસનો તંબુરોમાં તમા છોકરાંઓથી મિહાર બરાળ ગયો હતો. હું રેડ ટોની નાખના એક કૅનાસગૅવની રીપમા હતા, કારણ એની પાસે માટે અજુ રહી ગયું હતું

“જેતાડીઓના કપડાં બદલવાના એક તમ પાસેથી પસાર થતાં તંબુરના એક બાંદરામાંથી મેં એક નબર કરી: રેડ ટોની ત્યાં હતો કે નહિ તે એવા. રેડ ટોની તો ત્યાં નહોતો, પણ મારી નબરે વોલેસ

ચડ્યો. યાદ કપડાંમાં, પોતાના જેવની રાક એતો તે બેઠો હતો. દોરડા પર આસવાનું કામ કરતા બેવાર માણસોના કમક કમડામાં કુલ્લબબનું તેનું ધ્યાન રોકાઈતું હતું. વંધુમાંના બધા માણસોનું ધ્યાન એ કપડામાં જ હતું... કમ એક બધું સિવાય. તે એક બધું હતો કવિસે. તે માંદસ તરફ ઘુલતા મિહારથી એનો હતો. વોલેસ અને બીજા પેરો અડો એવામાં એટલો તો મરાયુલ હતા કે કવિસે તરફ કોઈનું ધ્યાન નહોતું. પણ તંબુરના બાંદરામાંથી મેં એવું.

“કવિસેએ જિસામાંથી પોતાનો દેખાવ કાઢ્યો, અને પોતાના મેં પરથી વરસેના લૂગાનો દેખાવ કર્યો. તે દિવસે, અથબત, તાપ તો હતો જ... મેં એ જ વખતે વોલેસની પાછળ ધમને તે પસાર થયો. જરાપણ અકચવા વગર દેખાવ ફરકાવતો તે દરવાજા સુધી ગયો દરવાજામાંથી બહાર નતાં સહેજ નબર પાછા ફરી તેણે વોલેસને ફરી એક વાર એક ઘીધો. એની એ નબર મને વિચિત્ર લાગી. એમાં મિહાર હતો એટલું જ નહિ, છતાંની પણ ચમક હતી.

“આ કવિસે ઉપર ધ્યાન રાખવું પડતો” હું મોતમન બોલ્યો. પણ ત્યારે એને સરકસના મેદાનમાંથી બહાર નીકળી આમમાં ભત્તી દ્રાગમાં એતો મેં એથી ત્યારે મારા છબને જરા સાંતિ થઈ.

મારી જ મિનિટ બાદ મેં સરકસના બેસ શાહતા હતા તે મેરા તંબુરમાં રેડ ટોનીને એથી, એટલે હું ત્યાં ગયો એ જ વખતે વોલેસ પોતાનો પેરો બળીતો મેં જ કરતો હતો અને પ્રેક્ષકને મંદિત થઈ તે એક રહ્યો હતો. તે દિવસે તે કાંઈક ખરાબ મિનિટમાં લાગ્યો, કારણકે બધા ને સિદ્ધ પૂરકવા લાગ્યા ત્યાં સુધી તેણે એળધાને કંનકડ્યા.

“આખરે તેણે પોતાનો ચાલુક કંઠકાથી આમરડને પંદરબર લેસાડ્યો. આમરડને પોતાનું મો કપડાં હું મેં વોલેસે પોતાનું માથું એ ઉધારા મેંમાં નાખ્યું. ત્યાં તો સિદ્ધના જડમાં કરડ... કરડ... વોલેસ... ગામ...”

“છોને પોતાના જડમાંની કોરડાં બોલાવી ચિતાનો એ બેલાડી બધક રી તે હરથો, ને વળા પાછા પેરી રખત દ્રાગની ફર તાકી નબર તેની અંબુમાં આવી ગઈ.

“વોલેસ સાન્ક્રોનો એક અંત આભો. “પોતાના અથલ દિશ્મીરી-બર્વા અને ધીમા અવાજ પર આગી ભતાં તેણે કહ્યું. “બધી ચરખડ રાત્રી ભતાં તે વલ લઈને વોલેસનું માથું ધૂંધી એવું, ને મને ઘોંક આવી.

“એટલે...” મેં આતુરતાથી પૂછ્યું.

“છેલ્લું...” તેણે કહ્યું. “છોકરી... કે કવિસેએ કપડાં બદલવાના તંબુરમાં દેખાવ ફરકાવતાં વોલેસના માથામાં કાંદી રીપી હતી. જિવાજા આમરડને એમાં કાંઈ જ વાંક નહોતો. તેને તો કમ ઘોંક જ આવી હતી.”

એટલું છોને તે ચૂપ થઈ ગયો.

બુલ્લદ યુજવાતની કૅલેબેનાં વિવાદો-વિવાદોનીઓ માટે નિબંધહરીકાઈ

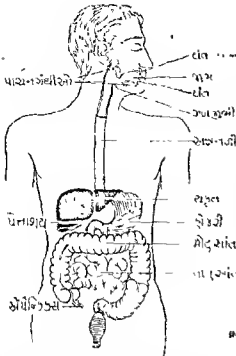
“યુજવાતી સાંધિયામાં લાગ્યાવના...” એ વિષય ઉપર ૫૦ કુલ્લક કાગળના કને: નિબંધ તા. ૩૦-૬-૧૯૫૧ સુધીમાં નીચેના સરનામે સીદ્ધબંધ પરચોડિયામાં, રિન્કરડે રોડરથી, એલેગમાં અને જે વજેમા ગોતે બહુતાં હોય તેની નિગત, સર્ટિફિકેટ અને પોતાના સરનામા સાથે મોકલવો. પણ મિહાનોની સમિતિ તેમાંથી પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, એમ, વિદ્યાર્થીઓમાંથી તેમજ વિદ્યાર્થીઓમાંથી દરકને એકએક એમ, બે દેનામે આ વખતે આવશે. વિશેષ જગડી વિષય માટે નીચેના સરનામે પત્રબધદાર કરશે.

શ્રી કાંદેસ યુજવાતી સમગ્રગિર, ૩૫૬, નિલ્લુલ્લાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ-૪

કેટ્રિકની પરીણા પછી

તેમજ અન્ય અભ્યાસ પછી કઈ કઈ મોંઘેળમાં જઈ સાથે તેની વિષત આપની પત્રિકા તથા વિદ્યાર્થીઓને ગદ્દ કરનાર સંદર્ભોની યાદી, વિના ખૂદ (તેની નકલ પહોંચશે ત્યાં સુધી) શેઠાલી સમયે. લખો: શ્રી સી. ડી. બાસ, ૧૭ લુન્ડર રોડ, મુંબઈ-૬.

પાચનતંત્ર

- ખખર છે ?
- ૧ મોઢામાંથી શરૂ થઈ ગુદા આગળ સમાપ્ત થતા આપણા મમજ અનનળની લંબાઈ ત્રીસ ફૂટની હોય છે.
 - ૨ બોલ કે હેત દર્શાવતા સુંબનનો આનંદ હોઠ વડે જ શાથી લેવાય છે ?
 - ૩ જૂના વખતમાં સુનો પકડી પાડવા માટે શંકાસ્પીસ સુનેચારોને સૂકા કે કોરા અનાજનો બુકડો ચવડાવવામાં આવતો તે શાથી ?
 - ૪ કેટલાકના હોઠમાં ચીરા હોય છે, કેટલાક હોઠ ચાવ્યા કરે છે, કેટલાક તેના પર જીલ ફેરવ્યા કરે છે; કેટલાકના હોઠ બંધુક રંગના હોય છે, કેટલાકના કાળા હોય છે, તો કેટલાકના ઘડિયા જેવા સફેદ હોય છે, —તે શાથી ?

કાયાની કારખાનું - ૬૫૨નો સામયો

મોં અને હોઠ

લેખક - ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

શરીરરચનાનું જ્ઞાન થતાં આપણે બધીશું કે સુવાળી સામગ્રી નીચે ઢંઢાચેરા દેહના આ માળખામાં કેટલાં જ હાડકાં, અનેકાનેક માંસપેશીઓ, સંખ્યાબંધ જ્ઞાનતંત્રો અને બહુસંખ્ય નાડીઓ તથા ધન અને પ્રવાહી પદાર્થો આવેલાં છે. આ બધાં અંતઃકેષીના બનેલા છે. જગતના પ્રાણીમાનવનાં શરીર અને વનસ્પતિઓ અંતઃકેષીનાં જ બનેલાં હોય છે.

એ કેષીની અંતઃકવિધ, અગ્રચ, અટપટી પણ સમતાલ ક્રિયા નિરંતર ચાલ્યા જ કરે છે. આપણે મોટે ભાગે અવજયામાં હોઈએ, પણ ઇચ્છા વચર કે નહુ-દેખેજ બહાર, ફરેક કોપ થોતાનું નિયત કાર્ય કયે જ લય છે. આના પ્રતાપે જ આપણું જીવનકાર્ય ચલાવિયત થયા કરે છે; માંસપેશીઓની પ્રક્રિયાઓથી થતી હીલચાલ અને વ્યાયામ, શારીરિક ક્રિયાઓ, ચિત્તવ્યાપાર, પુનરુત્થાન તથા જીવનની સર્વ ક્રિયાઓ ચાલે છે; દેહનો નિત્ય વ્યયપાર ચાલ્યા કરે છે. એવરકાનું જીવન દરમિયાન

આ બધી ક્રિયાઓ ચલાવવાને માટે જોરાક જરૂરી છે. આપણા જોરાકને મોટા ભાગ તો 'બળતણ' તરીકે વપરાય છે. એ ધીરા દહનથી શરીરમાં ક્રિયાસક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનેના આધારે જીવનક્રિયાઓ ચાલે છે.

આહારનો બાકીનો ભાગ નવા કોષ અને કોષસમૂહો બનાવવામાં વપરાય છે. કામ કરતાંકરતાં ઘસાતા કોષોને કે વટેલાં તંત્રોને સમારવાનું કે પુનરુત્થન આપી ફરી કાર્યક્ષમ બનાવવાનું કામ એકોષ-સમૂહોનું છે. આમ, જોરાકથી જીવું કોષોનું સમારકામ ચાલે છે અને નવા કોષો રચાય છે.

આ ઉપરાંત જોરાકનું ત્રીજું એક અનન્ય કામ તો છે શરીરનો નિકાસ સાધવાનું. બાળકોની ક્ષતિ-ચેષાઈ વચન આહારથી જ વધે છે. દેહમાં આહાર એટલે પોષણ, અને પોષણ એટલે જીવન. પણ આપણે જોરાક ને 'ફૂપ'માં લઈએ છીએ તે જ ફૂપમાં એ

કેષીના ઉપયોગમાં નથી આવતો; પણ તેનો પરિવાહ (વિત્તા) થવો જોઈએ છે. જોરાક શરીરમાં ગયા બાદ તેના ઉપર પાચન ક્રિયા થવાથી તેનું ઉત્પન્ન ને ઉપ અને છે તે 'પરિવાહ' કહેવાય છે. એ પરિવાહમાંથી જ શરીર, માંસ, ચરબી, પ્રત્યે, પાતુ, કાકાં વગેરે બંધાય છે. એ પાચન-વિધિમાં શરીરનાં કાકાં જાસ જાયે કાનું નથી કરતાં, પણ જોરાકના વિવિધ પદાર્થોને સુપાચ્ય પદાર્થો માં રૂપાંતર કરવાની શક્તિપશ્ચિ ક્રિયાઓ જ માનવ ત્યાં ચાલે છે.

અનનળ

એ ક્રિયા પાચનના અવયવોમાં ચાલે છે આ અવયવો શરીરના 'અનનળ' નામના વિભાગમાં સમાયેલા છે. એ 'અનનળ' મોઢાથી શરૂ થઈ, અનનળમાં ગોળાકાર બની, વચમાં મોઢાની આગ નિરંતર આકાર પામી, પછી લીંબાં આંતરડાં રૂપે આગળ વધી ગુદા આગળ સમાપ્ત થાય છે. પુણ વચના આજુબાજુ અનનળની લંબાઈ એક છેલ્લી બીજાં છેલ્લાં મુઠીમાં ત્રીસ ફૂટની હોય છે.

શરીરની અન્ય ક્રિયાઓ જેટલી જ આ પાચનવિધિ પણ અનુચિત અને અનનળ છે. તે બે કાર્ય ઉપર છે: એક તો ખોરાકના મોટા અણુઓને 'કાંમોને' સૂકા લોટીના રૂપમાં બનાવવાનું. અનુચિત શરીરમાં કોઈ પણ પદાર્થ પ્રવાહી રૂપમાં આવ્યા પછી જ કાર્યક્ષમ નીવડે છે. એ સિદ્ધાંત અનુસાર પહેલાં તો જોરાકના પદાર્થો પ્રવાહીમાં એડે તો ઉપાંતર થાય છે કે ને શરીરમાં ફાંવે ત્યાં પછી શરૂ છે અને છેક કેષીની દીવાલોમાં પ્રવેશી શરૂ છે.

બીજું કામ જોરાકના અણુઓને માનવ-અણુઓના રૂપમાં બનાવવાનું છે. જોરાકના અણુઓ કૂપ, પડ, માંસ આદિ બિનજિવ પ્રકારના હોય છે. આપણા શરીરના કોષ માનવ મોટીના અણુઓના બનેલા છે. એટલે તેના પસારને સમારવા તો માનવ-પ્રાણીના અણુઓ જ જોઈએ, અન્ય પ્રકારના ઉપયોગમાં ના આવે. આથી, જોરાક આપણા દેહમાં ગયા પછી એ જાણ પદાર્થોના અણુઓ પહેલાં તો

“શાંખીને” મૂળ રૂપ બને છે અને યજ્ઞ તેમાંથી માનવન-પ્રાણીન, માનવ-ચરખી અને માનવ-રચાયેલા અણુઓ બંધાય છે. રચાયેલું રૂપાંતર હજારી ભતની ખાંડમાં થાય છે. તેત-ચરખીનું રૂપાંતર સાધુમાં ને પ્રાણીનનું એમાંથી એ સિંદામાં રૂપાંતર થાય છે. આ અણુ આપણા પાચનતંત્રની રાસાયણિક ક્રિયાઓ દ્વારા ન બને છે; કાંઈ પણ ભતના ગળબળાટ વગર, આપણી અણુ કે ક્રિયા વગર! દેહમાં એ રાસાયણિક પ્રયોગશાળાની કેવી અવજન કરાય છે !

અંધીઓ

ગોરાકના અણુઓનું એ “બાંધ-કામ” (વિશાળન) અનન્યમાં દેર દેર નિયામક ગોઠવાયેલી અંધીઓના સ્વર્ણ દ્વારા થાય છે. એ પાચન-અંધીઓ ભતભતના રસાયણ-રસો પેદા કરે છે. લોહી-હણ પેદા કરી લસી-અંધીઓ વિશે આપણે જાણી ગયા એવી ન આ વળી રસાયણ ઉત્પન્ન કરી “પાચન-અંધીઓ” હોય છે. સરીરમાં આવેલી આ બધી અંધીઓ મૂળ તેના રચનામાં એક સરખી ન હોય છે, પણ તેમાંથી પેદા થતાં “રસ” જુદાજુદા પ્રકારના હોય છે. એ અંધીઓ સરીરમાં જુદાજુદા રચના આવેલી હોય છે અને સરીરમાંનાં તેમના એ રચાન પ્રમાણે એ અંધીઓ ચાર વર્ગની હોય છે:

- (૧) સ્વાચ્છ-અંધીઓ: જેની કે અણુ ઉત્પન્ન કરનારી; પરસેવા કાઢનારી, મેદલાની ને ધાવણનું કામ પેદા કરનારી અંધીઓ. આ અંધીઓના સ્નાયુ આગ્રહી ઉપર થાય છે.
 - (૨) પાચન-અંધીઓ: તે મોની હાથ, દોઢની અને આંતરડામાં નરૂરી પાચનરસો વહેરે બનાવે છે. તેનો સ્નાયુ મોં, જમ, દોઢની, આંતરડાં, શુદ્ધ અને ગળવારાયમાં થાય છે.
 - (૩) બહિર્સ્રાવી અંધીઓ (Excretory glands): ને લોહી ને બહારની દુનિયા વચ્ચેના યસાતાં દ્રવ્યોના વિનિમયનું નિયમન કરે છે. દા. ત. શુદ્ધરસો અને પ્રસેદ-અંધીઓ.
 - (૪) અંતઃસ્ત્રાવી અગર તે કાચનક ઉત્પન્ન કરી અંધીઓ (Endocrine glands) જેવી કે થાઈરોઈડ, પીચ્યુરરી વગેરે.
- આમાંની ખીન નમૂરની પાચન-અંધીઓના કાર્ય વિશે જાણનાં આગ્રહ આપણે તેમની રચના અણુથી જાણીએ. એ પૈકી “હાથ-પિરા”નું વર્ણન બધી ન અંધીઓને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. અંધી એ વિશિષ્ટ પ્રકારના કોષોની બનેલી એક કોષણ હોય છે કે જેમાંથી આપણે લાવનારું એક આયવણુ કે ફર્મેન્ટ (Ferment or Enzyme) સાવ થાય છે. એ સ્નાયુ પછી નાની નર્વલકાષ્ટ્ર દ્વારા પાચન અવયવોમાં પડે છે.

આયવણુ કે પાચક રસ

રસાયણશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ આપણા ગોરાકના મુખ્ય ત્રણ થટા છે. પ્રોટીન, સ્ટાર્ચ અને તેલચરખી. લોહ, બટાસ અને કોળામાં સ્ટાર્ચ હોય છે. આ સ્ટાર્ચ વનરપતિ-સ્ટાર્ચ છે. તે આપણા સરીરમાં ગયા બાદ તેના કપર આયવણની ક્રિયાઓ થવાથી તેનું હજારી ભતની ખાંડમાં રૂપાંતર થાય છે અને તે ગ્લાયકોજન-સ્ટાર્ચ રૂપે સિયર અને ગાંધેરોશીઓમાં અંગા થાય છે. ગ્લાયકોજનનું રાસાયણિક બંધાન રજુ વનરપતિ-સ્ટાર્ચ કરતાં જુદું છે. વનરપતિ-સ્ટાર્ચનું જરા મજબૂત અને કંઈક ઝોરો હોયું છે, એટલે તેને “ગ્લાયકોજન”ના રૂપમાં લાવવા માટે આયવણુ કે ફર્મેન્ટ (Ferment or Enzyme) નો ઉપયોગ તેનું હજારી ખાંડમાં રૂપાંતર કરવું-પડે છે. આ રૂપાંતર કરનાર “આયવણુ” છે. એ આયવણુ આપણા ગોરાકના સારંગમાં સુક્રમ અણુને પણ લાંબો નાખીને તેનું રૂપાંતર કરે છે. ખુબીની વાત તો એ છે કે લૌકિક રીતે ને અણુ અવિશાળ્ય ગણાય છે તેનું આ આયવણુ વડે રાસાયણિક રીતે વિશાળ અર્થો સરખાવાથી થાય છે. એ આયવણુ એક રાસા-

યણિક પદાર્થ છે. તેનાથી રચાયેલા અણુઓ દૂર છે, તેના અંતોરા જુદા પડે છે અને તેનું કંઠારા: ઉકેલીરન, ગાદર સુઅર, એપ-સુઅર વગેરે હજારી ભતની ખાંડમાં રૂપાંતર થાય છે.

જેમ પ્રોટી ટિમેરીને ગોલવા માટેની કૃતિ તો નાનકડી ન હોય છે, તેમ વિષુદ્ધ પ્રમાણમાં ગોરાકમાં જતા ગિય પદાર્થોને તોડવા માટે જરા નેહનું આયવણુ પડતું છે. કૃતિ જેમ વર્ષો પર્વત ધસાવા વિના કામ આપ્યા ન કરે છે, તેમ આયવણુ: પણ ગોરાકને તોડવા-ખાંચવા બાદ, પાછા બરાબર પૂર્વવત્ પ્રમાણુ નેહન ન રહે છે. નાનકડી ચાલી વળી કામગીરને રાત્રને રાત્ર, સતત વર્ષો સુધી ચાલી આપી સકાય એવી આ બીજા છે.

આયવણુ ગોરાકના કણ હટા પાડે છે એટલું ન નહિ પણ તેમને વળા એકન કરી માનવ-કણોમાં રૂપાંતરિત કરવામાં પણ મદદરતો ભાગ લેવાય છે. સરીર માટે આ આયવણુની એટલી બધી જરૂર છે કે સરીરવિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ કંઈ છે કે આયવણુ જનન એ આયવણુની ન કિયાગીની પેર પસરા છે !

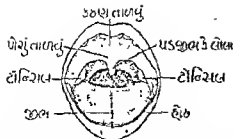
એ

પાચનતંત્રની રાજભાત ચોંધી થાય છે. અહીં ગોરાક પાંચ ક્રિયાઓમાંથી પસાર થાય છે:

- (૧) પહેલાં તો તણ જાનેન્દ્રિયો—જાંબ, નાક ને જમ—દ્વારા ગોરાકની પરીકા થાય છે. આથી ગોરાક નીરખી લઈને આંખ તે ખાવા લાયક છે કે નહિ તેની ખાતરી કરે છે. પછી તે નાસી છે કે સ્વચ્છ તેની નાણુ નાક કરે છે. જમ તેનો સ્વાદ પારખે છે. વળી આ દૃશન, સુગંધ અને સ્વાદની ક્રિયાઓથી મોમાં પાણી પણ જરૂર છે. એ પાણી એટલે પાચક-રસો.
- (૨) બીજી ક્રિયા ડાંત કરે છે. તે ગોરાકને ચાપે છે, કઠકા કરે છે, પીરો છે અને ચૂર્ણ-વિચૂર્ણ કરી નાખે છે.
- (૩) ત્રીજી ક્રિયા યુક કરે છે. યુક રસપી ગોરાક પર રાસાયણિક ક્રિયા ચર થાય છે સ્ટાર્ચનું મોટા ભાગનું પચન મોમાં ન થાય છે.
- (૪) ચોથી ક્રિયા જમ શેળિયો વાળવાની કરે છે; અને
- (૫) પાંચમી ક્રિયા અત્રનળી (Oesophagus)ની માંસપેશી-ઓ દ્વારા કોળિયો ગળે ઊતારે છે, તે છે.

ગોરાકની રચનામાં મુખ્ય ક્રિયા કરનારાં બે ભટમાં છે. કપલું ભટનું બેપશીના ડોઢકા સાથે ભટખિંટું છે, જ્યારે નીચલું ભટનું ગોલની અને આલી વખતે ઢાલવા માટે જરૂર રહેલું છે. એ નીચલા

જડખાના દબનજલન માટે-આસ કરીને ધોરકને કાપવા અને ચાવવામાં તેને કપવાથી નીચે એ માટે મોટી અને બહિષ્ માંસ-પેશીઓ અને જડખાં ઉપર આવેલી છે. અને એ માંસપેશીઓ પર, -આપણી ચામડીની નીચેના ભાગમાં, આપણે ઉપર નજીક મથા તે શરમાળિય પ્રયોગશાળાના જેવી પાવન-મંપીઓ આવેલી છે.

આપણા મોઢાના બોજાદાર તળ નીચેના ભાગમાં માંસપેશીઓ ને ઉપરના ભાગમાં કાજુ તાણવું આવેલાં છે. એ બંને બાજુનાં બહિષ્ પશુ મુશ્કાલમાં માંસપેશીઓની ડીમાલોથી બંધ થયેલી છે. તાજ ઉપર છામ આવેલી છે. જડખામાં દોતોની દાર ગોળાઓની છે. પાછલા ભાગમાં માંસપેશીના પાતળા પડદાનું બનેલ પોચું તાણવું લટકતું આવેલું છે, કે જે વચ્ચેથી લંબાઈને પછી જેવું બની લટકે છે એનું નામ પડછબી કે લોલા (Uvula). આપણા શરીરમાં દ્રુષ્ટ બાજુ કાંઈ પૂરું સગળ્યું નથી પણ જ્યારે તે લંબાઈમાં થયે છે ત્યારે સૂની થયે તે અંગમાં આક્રમણી કચરસને ઉપદ્રવ થાય છે.

પોચા તાણવાની પડદાને ગળું આવેલું છે. તે ઉપરથી નાક કાઢે એવી નીચેથી અન્નનળી સોયે સળંગ છે. અન્નનળીની મોઢાએક જ કાનળીનું દાર છે. આ દારની આગલી ધાર ઉપર પાન આકારની પાતળી ગળજીલી આવેલી છે તે જડખા પાછતા ભાગ ઉપર ગોળાવાળે પડી રહેલી હોય એવી રીતે આવેલી છે.

મુખ દાર જેવા એ દોઢાં, બંધિતના મોંના ફેરબંદદાર અને પ્રતિભા વધારનાર છે. બોજાવાની અને ખાવાપીવાની ક્રિયાઓ સિવાય દોઢાં બીરેલા રહે છે. દાઢાં, નાકેથી થાક નહિ લેવાનું એ કાજુ રહે છે ખરું, પણ આ રીતે અતારિય જાણનાર છે.

દોઢાંમાં પુષ્કળ જ્વાનતંત્રીઓ આવેલા છે. અણી એના દારા આપણને રેપાંનીય જ્વાન બળે કડપથી થાય છે. આ જ કારણથી દોઢાં અને ઊંચ દર્શાવતાં ચુખાને અત્યુનીય આનંદ અને મુજબ સુવાનું સાધન દોઢાં છે. વળી તે તીવ્ર ચેતનાવાળા દોઢાવાથી મોંમાં ચેતના પડેથીના રહસ થાય છે. કોંકરી, કમર કે લાગલના, ખૂંચે એવા વધારોત્થા અમારા મોંને દોઢાંને અડકાવેલ જ તેના જવાબ આવે છે. આથી દોઢાં વચ્ચે બિટાઈ નબ છે, અથવા તે આપણને તે

મૂંઝાં નાંખવા થયે છે. દોઢાંમાં પેસતા બમાડને અડકવાની આ દોઢાં ઉપર અતિ બારીક અને નાજુક ચામડીનું આવરણ તે અંદરના ભાગમાં જતાં આંતરવચામાં પલગાઈ નબ છે રહેલી છે જે બોજામાં આંતરવચાનું અંતર છે. ત્યાં બધું કાજુ પણ બહુ મુશ્કેલ (Musculus) અંદોલિત થયા કરે છે. નાકની અંદર જવાના ભાગ મુશ્કેલ-હાથ વિષે આપણે અમારું નબળીયથા દારો સહેજમ વખતે તેનો સાવ વધી પડવાથી આપણે તાસ અનુભવેલી બીજો પણ એ બધાં મુશ્કેલ શરીર માટે અત્યંત ઉપયોગી દ્રવ્ય જે એમનું કાર્ય થયે અને છવાણુએને અડવી લેવાનું વળી તે છવાણુ માટે થોડાં એટલે કેટલાં પણ છે, એટલેકે તેનામાં જંતુને નાશ કરવાનો શુદ્ધ પણ છે.

મોઢાના મુશ્કેલથી વળી દોઢાંને અંદરના ભાગ અને અગાઉ 'મુશ્કેલ' રહે છે, જેથી તે ઝીકખીન સાથે લોડી જતાં નથી જે તેમની ઠાલવાલ સરળતાથી થાય છે. માડું કે સાર્કિય સરળતાથી દોરે તેને માટે તેનાં પેડાંમાં તેલ કોનવા જેવી આ બીજા છે, આ ઉપરાંત કાનિયા ઉપર પણ મુશ્કેલનું પડ વળે છે. આથી કોનિયા સુવાળો બનીને સરળતાથી અને સહેલાઈથી ધરે પાવે છે.

આ મુશ્કેલને સાવ જ્વાનતંત્રીઓના અંકુસ દોળ છે. બધા અને જિતા વખતે તેમાં ધટારો થાય છે. આથી માટે મુશ્કેલ છે કે કોનિયા જિતરતાં મુશ્કેલી પડે છે, આ હજીકતનો ઉપયોગ પહેલાં આપણે ત્યાં શુના શોધવાના કાર્યમાં થતો હતો. મંજરીક યુનેમારને મોખા કે યુમા અનાજનો ખુરો ભરાવવામાં આવેના. યુનેમારે જાન બચલીત અને ચિંતામરેત તેા દોઢાં જ, કાઢે તેની અન્નનળી મોંમાં મુશ્કેલને સાવ કોઈ છવાણી પાનનો ખુરો મોંમાં પલગાવી વાનાનો સુરો જ રહે તે બળે કોનિયામાં મુશ્કેલી પડે. આ અનુભવને પરિણામે યુનેમાર તરત જ પડારી જતો.

પૂર્વે તંદુરસ્તીમાં દોઢાંને રંગ પરાવાળા જેવા હોય છે. આપણું મનમાં મુશ્કેલને લાંબવે-લોહીક (વચકિયાપ્રતીક)માં મોટીમાં કે મોટીમાંના જેવા રંગવાળા હોય. દોઢાંની બમરેલી નિયત રહે તરત દર્શાયે છે. યુનીમિયામાં દોઢાં ફિકા હોય છે અને હલકા બાધિમાં બુરાશાપડતા હોય છે. કોળાં ને તારા જેવા કેનાય રંગ બેરતા ચોરાશો અને ફોડખીએ હોય તેા ક્ષિપ્રિલિસ (પરમાણુ) કહતા કહેતા કરતા; જ્યારે તેમાં ખૂણા ઉપરના ચોરા ગિદામીન-બીટી ન્યુતવાના રંગ છે. બેધાર્ય કે આંતરદારના અછડું વખતે દોઢાંને અંદરના રંગ છે. બેધાર્ય કે આંતરદારના અછડું વખતે દોઢાંને રંગ બેધાર્ય રહેતા આસમાની થાય છે, તાવમાં અને દોહરીએ પોડા વખતે દોઢાં સુકાય છે. પોળા મગવાની બંધિઓ દોઢાંને ચોરવા લેત વળી કડપાય. કરે છે કે તેના ઉપર છામ ફેરવા કરે બીક પીનારના દોઢાં કાળા કેનાય છે. જ્યારે દાર પીનારના દોઢાં આજુ દારી થયા હોય તેવા સહે રંગ કારણ કરે છે. (આજુ)

આંખ સાચવવાની કળા (સચિત) લેખક - ડૉ. જોવિદભાઈ પટેલ
કિમતગા. ૧.૮૦ પાસ્ટન અલગ (કુમાર કાર્યાલયમાંથી મળશે.)

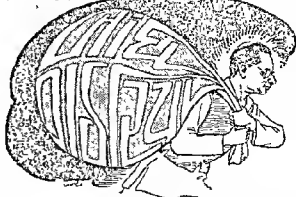
'કુમાર'માં વપરાતાં ઝીણું બીણું સામેની ફરિયાદના ઉપરમાં અમે કરેલો છુતાઓ દેખાકેને મળે નહોતો. જોવાયું કે ઝીણું બીણું વાચન તેા બેઠક બમરેલી અંખને સુધારવાની નેસર્મિ ઉપચાર-પદ્ધતિમાં એક મુદ્દો છે. એ નેસર્મિ પદ્ધતિએ ઉપચાર કરીને. જે બાલકમાં દાંકરેલો 'નહિ માટે' હાલે હાય પોઈ નામેલો એવા અંખના કસરીએને દેખે આપી. પ્રયત્ન પરિણામ લાવી દેખાકેને દોઢાં જોવિદભાઈ પટેલનું આ નાનું પુસ્તક એમાં એ ઉપચાર-પદ્ધતિની દેશી રૂપરેખા આપીને એ નવકાઈ ઉપાયો ચુસ્ત છે તે ધણી સોંકે પતા દીખાવી છે. માટે જ અમે 'કુમાર'માં તે કહીકહે 'આંખનું આરોગ્ય' એ નામ નીચે કથારો પ્રકટ કરતા આપણા બીજો. માનવદેહમાં રહેલો નેની આંખનું મુલ્ય સરખાવતે તથા એ રતનનું જવન કરવાની એવના સજ્જતાર નાનામોટા સોજો આ પુસ્તકને લાભ લેશે. (આજુ)

યો પુત્ર એ વગર જીવન છોડી શક્યો છે?—હી વગર એટલે કે એના સંસાર, સંસ્કાર, સંસ્કાર, સંસ્કાર, સંસ્કાર વિના; જીની પ્રેરણા, માયા, મપતા, કાળજી, દેવ વિના; એની કૃપા મીઠાસી, મંત્રવૃત્તા વિના; હશે કોઈ જરૂરો, જોયડ, અનુષ્ઠાન, કુર, મૂઠ, પાટ, અપવાદ રૂપ કોઈ જીએ કોઈ કમનસીબનાં જીવન જેવ પણ કવી હશે : જનવા વિગ છે; પણ એ એરની મીઠાસી પણ કોઈ માણે માણી ન હશે. કંઈક દાખલાઓમાં તો એ જેર પાછળથી અમૃત સમાન પણ નીવડ્યાં હશે. જીના અણતરની પૂણી એ જે છે, કે જીના બંધારણનું પુષ્કરણ કોઈ કરી ન શકે નહિ. ગદાચક્રિત કે પે ગનાની એ મહામાયા નિવૃત્તરો એક સ્થિતિ કોયડો ન રહેવાનો. ગાદ છે, સુરતમાં આજાગાતાને મરિદે દર્શન કરીને જીતરતાં પચચિયું ચડની પ્રિયંવદા મળી હતી તે? અને એની સાથે જીની ગાશી હતી એ? ત્યારે હજી મંદિરમાં બેસવાની આશી તોયારી સામગ્રી હતી. આ દાયકામાં આપણે યુગલે એ પ્રિયંવદાની વાત, યુગલિની વાત, વિલાસની વાત, અને સાથેસાથે રંગમંથિની અને રંગાતેમની લડતની વાત કરીશું, જોમાં કદાચ આપણે સાસનાર નહિ જીએ, એક વાતમાંથી ખીજી વાતમાં જીતરી પણ પડીએ, તો રોપે ન બસારો.

ગોશિ વાન, તરવું કપાલ, એની રીપાવે એવો ચાંદો ને મીઠા કંઠની એ પ્રિયંવદા બહુવામાં દોશિયાર, વાંચાળ, હસમુખી ને મળતાવડા રમવાની સૌને સહેજમાં મળી જતી. એકે નિરાશમાં બહુતી તે ન નિરાશમાં વિલાસ બહુતી. (વિલાસ : વિલાસિઃ કીરજલાલ કોમોદિયાર.) એ હતી તો બેત્રણ મોપણ આગળ, છતાં અપરાધ પ્રિયંવદા એને જોળાવતી, એની સાથે જળતીમળતી. યાજી આગવતાં રોજી મારી મરકરી પણ કરી હતી. મારી મરકર વડું વિલાસને પ્રિયંવદા મારફત ને આરખામાં એ મળવા-જોળાવવા પ્રસંગ પડ્યા હોત, તો જીવન કંઈ જુદો ન વર્ત્યો હોત. પણ કોણ જાણે કેમ, અત્યારે તો એ ઉગરે પણ ધણીને ને સુશબ ને સહેજે લાગે છે, તે હરવાની હાથ કે આગવડ ત્યારે ઝંઝગાં પડ્યાં; નહિ તો આજે આવા પરતાવા કરવાના વળી વખત આવવ અસર?

સુરત છોડ્યું ત્યારે ને કુખ થયું તેમાં 'પ્રિયંવદાને હવે નહિ ગળાય' એ વિચારે પણ અગત્યનો ભાગ લઈએ છીએ. એક દાયકામાં સુરતની ને મળ્યા બંધાઈ હતી તે મીઠી હતી, રંગીલી હતી, એટલું નહિ પણ જીઠી અને અંગોળી હતી ત્યારે પધરાવણી તે થઈ. પણ વૈદેશનામાં થોડી રત્ન તો સુરત ગળીને પળી ન જોતે ગાળાપ પાસે ગંગાપુર જતા. એની એક વૈદેશનમાં સુરત થઈ ગંગાપુર જતાં પ્રિયંવદાને પણ સાથે લઈ ગયા હતા. યુગલમાં એમાં ગાળાપ રત્ન આપી હતી, એટલે સુરતથી એનાં દાદામઠીએ પણ દા પાડી અને એને ગંગાપુર જવા બોલ્યાં. પણ પ્રિયંવદા કહે કે અર્ધલાવણ થઈને જઈએ, એટલે સવારી સુરતથી અર્ધલાવણ બેસી. ત્યાં થોડીની થોડીમાં એની ગાનાં ગાળાપ રહે. એની ગાશી તો હતી ન. રાતને પહોરે મોડમાં બેસી ગાશી-બાણી ને હજકમી ઝીતો 'લલમરતાં તેના સુર તો હજી એટલા ન લાગે છે. પ્રિયંવદા કરતાં પણ માશીનો કંઈ વધારે સુરિહો. કદાચ મારી કમરમાં ચાર-પાંચ વળે થોડી તેમી હશે. માશી તે સુમતિ હાકરે, નસા રામળી, પાંધી દહીની, ગોળ મેં અને તેજરવી આંખોવાળી, અતિરાવ ભુદ્ધિ-ગાળી. એકથી પણ માતી ત્યારે બધાંને ફેંક કરી દેતી. અને માતી

ત્યારે મોટી આંખે નાનાસાલ ન. નાનાસાલને : મને પહેલો પરિચય ન આ : 'ચન્દ્રીએ અમૃત મોઢકયા 'રે જાહેન' 'અમ્મા વીસને જઈ વારજો 'રે હોત.' 'એક ભવાન જલે દુલ્લ નેનગ.' 'નાનાસાલ કપરોતે કેવલ થોડી બે લીટી હજી પણ સંરમરજીને હમરવે મળાને છે : નિર્જન વનવજરે બસી વાણી' જળ શા દોળવાં અમ્મા? એમાં દેવાસાનાં સમીપ હૃદય શીર જોલવા અમ્મા? ગોડીની થોડીમાં એ કામરલાલ પ્રચોદસાવ કાકોરના ધરમાં. બેંચતંત્રીએ લીંચકા પરથી પુલતાં ન મેં પહેલી વાર મહા વિદ્વાન કોચ હર્ષક મુખને જોયા. એમનું કંઈ પણ લખાણ તો સાનું વાંચ્યું. હોય કે પણ નામ સાંભળેલું. કોઈએ જીએ મનમાં આનંદ થયો હતો. મળાય તો કેમ ન? અને સાને મરિદે કે અમ્માકાકાથી સુમતિના કહે સાંભળેલાં ઝીતોના સંરમરજી લઈ અમે જમ્યપુરને રસ્તે ગંગાપુર જવા બેસ્યા. ગંગાપુરના જગતમાં ગંગામુતિ પ્રિયંવદાના આવ-વધી સોમરોને આનંદ બેસારો. પણ મારી બાના હરખને તો પાર ન નહોતો. સંતે કોડિસોથી બાણી મારા આપણું એની સાથે ચર્ચામાં જીતરી પડે, ને નહિ તો બંને જગાળાની જોડે. ત્યાંની રેતાળ જમીનમાંથી પણ એ કાઈ જીએ તે ગમડવા ગણામણ કરે. કદવનાસુદિને સતત તેજરવી બાવે એમાં એમરોમર દિવસો : માતી, નાના પ્રકારનાં તોફાનો કરતી, છતાં કાચકી સેજવની સમી પ્રિયંવદા જુલતા મોગાળમાં, નહીં મરે, નાનકડા ગિરિગિરિ, યસુના-વડે, કામના બાગમાં, જ્યોત્સ્નાં અમે ક્યાં ત્યાંયા હજી કે વિચિત્ર કે અનેક વાતચીતમાં રમી બમતી તરવે છે.

જિંદગીમાં બેસરતા અનેક કમળકાઓમાં એક જીમરે હરત-લિખિત થાસિસ કાઢવાનો આવે છે. સાહિત્યનું ક્રેવ ત્યારે અતિ આકર્ષક અને સોદાગળું લાગે છે. યેન કેન પ્રકારે પણ નામ મેળવવાની રહિત ત્યારે એટલી સેતે ન મળે નય છે કે કોઈ પણ રીતે લેખક થવા જુલવાની વજણાં મારે છે. ત્યારના અમ્માસકમમાં યુગલની શીખવવાનું હતું ન નહિ, છતાં અજરાની સાદિલિ વાચના-લખવાની લતમાં સપડાયા. અર-વિંદ તજા કરીને આમારા વર્ગેના ન એક હોરતદાર આમારી બાલુની રમમાં રહેતો. એને પણ જરા કપાળાની ભરતી લાગી હતી. એ ફિ નાનાસાલને જોળાવે. એક દિવસ 'ફિ યુગલો આજા છે : મળતું હોય તો ચાલ જીપકોએ' એનું એટલું કહેતાં ને મારી કંઈપણ સમજી. પેઠાં અદ્ભુત કમળોના લેખક નાનાસાલ કીને તરત ન 'કન્દુકમાર' અને 'જયાજયન્ત' કથાકાવી નાખ્યાં. એક હરતલિખિત આપણિયું કાઢવાનું બહાનું બહાનું બહાનું, અને કોઈ અનેક હમંચથી

હોન્ટેસમાંથી મુઝિયમની દ્રામ પકડી અને એ મનમાં ખાંડ ખાનારા
સાદિયમજેડીએ બંને મેદાનમાં રૂખી પડયા!

‘કોને ત્યાં બેઠયા છે?’
‘જાણજાણ હોડાણને ત્યાં. એને દોકરો કમલાનત મારો
દોરત થાય. હું આત્ર તે બરો; બધું પારે કતારીયું.’

તનાની છાતી મળ્યું. રવશને બાંધે અને રસો. કાતરી
કાઢવામાં એકો. સેન્ડવર્ટ રોડની દ્રામ નવાં બેઠી રહે છે ત્યા
બેઠયા, અને દિવસ તરફ જતાં રાંધે દાંધે અસહ્ય અચરના કહેવાતા
બિલ્ડિંગમાં અને હોસબેર બીચ માળને દારો અડવા સાગ્યા.

ખાટલા પર ખાસાદી અદાથી કવિ આરામ લેતા પડયા હતા.

‘આ નાનાલાલ કલપતરામ કવિ.’ ‘લીસમી સદી’ માસિકમાં છાંવે
તો જેઈ હતી; થેપો પણ નાંચ્યા હતા. મુગાતને થોડે બેનાં ચીતો
સાંભળ્યા હતાં તે ન જાતું હવાં કાંઈ સામયિક રાખ્દરમાં, અને હવાં
આ ભુલેલ અવાજ, અને મળ્યું પડેલ કાયા! આ પછે તો કદાચ ન
ગયા. પણ કવિના પળમાં સદ્ય કોબોના નાસ કરી નવનવતની વારે
વળગ્યા, તનાની મારી બોળખાણ કરાવી, ચોનાનિવાની વાત
કરી, અને થોડો જોઈ એણે હોરટેસમાં જ્યાં આજના નિર્મલ
પણ આવી રહ્યા. કપરાત, ત્યાના અગાસા મંદબમાં બાપણ! મંદબ
કયુ તે તો તનાની ન ભણે! પણ બધુ રીધું બેઠરાતા મારા દરબને
તો પાર ન ન બે. નાનાલાલ અમારા મદેમાન બનીને હોરટેસમાં
જમવા આવે? દિવસ, વાર બધુ નહીં રહેને અને નમરકાર કરી
ત્યાની નીકર્યા. રસોતે તનાનજ આવી થોળના રિમારોને સમ-
નથી દીધી. તે પ્રમાણે હોરટેસમાં જમને અને બધી ગુજરાતી
કમળાનું મેણું જાણુ નહીં હવું. મેરડે બેલાવડા! કોઈ મંદબની આબ્યા
હોઈએ એમ અને બેઠણ દિવસ તો ખારસા કદાચના. થોડા નાકું
દીધું જીનું રાખી ફરનારા બેઠણના. બી. વાળચિત્રા પાસે તો
વહી જવા થઈ ગયા હતા! અને ચોપાનિયા મટી તાનડતોળ
લેખા એકા કરવા મંડી પડયા. અને એક ગુજરાતી મંદબની રચાવના
પણ કરી રીધી. આખી હોરટેસના ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓમાં તાજા
આવી અર્થ: ‘અરવિંદ ને ચન્દ્રવંદન સાસા બરો મિલિંદરો નીકર્યા;
ગાળા નાનાલાલને પકડી લાગ્યા!’

ગુજરાતના મહાકવિ હોરટેસમાં પધાર્યા. આબ્યા તેના રીધા
મારા રૂમમાં ન આવ્યા. બેઠા. તનાનજ તો પાછા ફેરિતમાણી પણ
ભણે. ૧૯૨૦માં કવિ નાનાલાલની સગાપત્ની એ ફેરિત હજી હવાંક
પડયા છે ત્યારે તો એ ભણે કેવો ચ હવાંવો. તે ફેરિત જેઠભેળને
કુસાઈ જતા, અને એ આને તેને બતાવ્યા હતા:!

કવિનર હોરટેસમાં હતા. જુવાનિયાં-ટાણુ જેવામાં હજી. તણે ગુજ-
રાતી દલબને સંયુક્ત જમણવાર નીચેના દોલમાં ભરી થયો હતો.
સમય એ કલાક રૂઢી જમણવાર આવ્યા. નર્મતા અમતા વચ્ચે
કોઈ પારો ગીત પણ જવડાવતા. એક ખુણામાંથી ‘ત્રિવેદી ત્રિવેદી’-
ની ગૂમ મી. અને એ મૂલતને તરત કવિએ બોળખી કાઢી. ખુજ-
કરનાની કરા અન્દકાનત તો ગાય ન ને? આખરે ચન્દ્રકાનતે માણું.
કવિ અને ત્રિવેદી બંને અસહ ક્રીમાળના (ક્રીમાળે બ્રાહ્મણ), એટલે
સારી રંગ નાચ્યા. જમણ પૂરું થયું. હવે માપણ.

કવિએ શ્રાવતામાં તો એલિન્ડરન કોલેજના એ હોરટેસમાં થોતે
ન્યારે કણવા રહેતા ત્યારના, તણ મળ્યાની એ હોરટેસની આ
ખાજુધી કુલ્લેલા દરને ઠોકરે મારી એ મહાન કલાવી પેલી બાલુ
નાખનારા પડેલ મડ-પીરોની વાત કરી અમને વેલિયા બતાવ્યા.
એ નીસના દાવડામાં ન અને વેલિયા સાગ્યા, તો આજ પચાસમાં

૧૨૨ (એપ્રિલ ૧૯૫૧)

એ જુલિે તો શું હો? એના નાનામાં થતાં તોફાનોની આંખી
કરાબ્યા પછી કવિએ ખુજ વિષય ‘પર એક ચિરસ્મરણીય આપણું
હવું. એમણે વિષય લીધો હતો ‘રંગાર’, અને આજ માનતા બેઠ
વડે કવિનર રંગારની વિરાલ ૧૯૫૧ અને ઝીણી ઝીણી રાખ-
ઠોતરણી કપર અનેક સુન્દર કપમાંગો સાથે રસિક બોબણ હવું.
સાધારણરીતે કવિ લખીને નાંચતા, પણ આ તો ત્યાં ન રનરંધ
રફરેલું ચલાવ્યું. કમનસીબે એની ઠોફે નોંધ પણ લીધેલા નહિ.
એને યાદ નથી કે કવિએ ત્યાર માટે ધોર પર બીજે કરી આપણ
હવું હોય. એનાં થોડાં વાકયો તે હજી હું છ રહ્યાં છે. પણ એનાં
બિચાર વાકયો લખીને કદાચ બંનેને અન્યાય કરી બેઠું તો?

જસદ રવશાવના બણતા કવિ સાથેને એ પહેલા પ્રસંગ મીડો
ને મળતાબેયે હતા. એમનાં ન્યમિત્તના હાડી આજ આપારા મન
પર પડી. રંગારના આકર્ષણ એમણે વધારી આપ્યું. એક નવા ન
પ્રકારની વાક્યહતા ત્યારે અને સાંભળી. ‘કવિતાને આત્મા રસ’
એ સમયે અને શીખ્યા, ગુજરાતી સાહિત્યસંસ્થિને ભણે એક નવો
ધોર ફાટતો હોય એવું બંનેને જણાયું. મંગળ પગલે કયા તેમનેની
એવન જાણીતો હોય એવું અને પ્રમાણે. રાહદના રસપાનનું નવું
હવાણ અને માણવું. એ અનુભવ અનેરો હતો. આમારી સમક્ષ કે
રાજોએ થોડાની રદરસગાય પાંખો બેઠાના માંડી. કવિતાની
પ્રક્રિયા અનાવાસ અસરદેલ ધારણ કરી આપાઆપ અર્થકાર
સગવા તેમણી કરતી હતી. કવિએ રમણે થકી થનગનવા તપા
બનતી હતી. એ જાહઝાજા હાથમાં કદપના ભવત થકી હતી.

એલિન્ડરન કોલેજની તાપલરીમાં અને આખતેમ આંધ
મારતા હતા, એવામાં હોરટેસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ અને સાવધેરિવલ
આપલેએ અને બોલાવી મેમાંગો. મારા તો રામ રમી ગયા! જરૂર
કંઈ મારાનો થયો છે, અને કંદાઈ જવાના! મુરતની નિશાળમાં ને
છાતી કાઢી હરતાફરતા, તે અહીં મુંગાઈની કોલેજમાં બઢરીબાઈ
લેવા બની ગયા હતા.

‘તમે ન સી.સી. મહેતા ક ની? તો’ નરા બેઠા રહો.’
‘હી છે શું? હજી તો હું વિમાસજુમાંથી ભણું તે પહેલાં આપલે
આની હે છે કે ‘આલો!’

પણ અહીં એક ટબલ પર થોડીકોએ દગલો લઈ એક સાદેળ
બેઠા હતા, ત્યા મને ખરો કરી રીધો.

‘જેસી.’ હુકમ મળ્યો.

મારી સાથે સિદ્ધકા સરમાં, મોરણી, મુલાયમ ચહેરાની
નયોરક ન્યમિત્ત હતી. કોમણે કોમરૂ દિપણ પતાવી મારી સમી
રનેડરની આંખે જોઈ કહ્યું: ‘સી.સી. મહેતા એટલે શું?’

‘ચન્દ્રવંદન ચીમનલાલ મહેતા.’

‘બી.એ.માં શું લેવાના છે?’

‘નહીં નથી હવું. સાદેળ! પણ—’

‘સી.સી. લેલે, હું તમને હુકમ કરું છું!’ કહી માયાબાને દસી
પડયા; અને કોમણે: ‘હવે આપણે આ પીવા નહીં.’

એમની સાથે હું પણ જોસા થયો. એમણે કહ્યું કે એ થોડાની
બંધ તથા ચાપકીમાં થોડાના ખંડમાં મુજને સિદ્ધ આગળ આવે છે;
એ રાજો આગળ શાં નેત્રી. એમની પૂઠ થતાં ને હું આપણે
પારો હોરટેસ અને એને પહોં કે એ સાદેળ છે કોણ?

આપલેએ બેઠયા: ‘અરે દુબી કવિવિયા સાદેળને નથી બોલ-
ખતા? કેવા અંખે મનુષ્ય તમે છે?’

પાછો હોડ મારા બાપ, રીધા સિદ્ધ આગળ મેરલામાં તો એ

સાદેખ આવી પહુલ થવા. અંગે સિદ્ધમાં, કોલેજ બહાર, અને ત્યારે સામે ડોનારી કોનેલિયા રેટરોમાં તરફ ધપવા ગાંડું.

આ નરસિંહરાવ દિવેડિયા પુરત ઘરે નરસિંહરાવમાં અમે બધા દતા ત્યાં ન, કહે છે કે, વર્ષો ગહેવાં, એક સાદિય પશિયદ ગણી હતી; ને ત્યાં નરસિંહરાવ અને રેશવલાત મુવ વગેરે મદારથીએએ નમ થવાઓ દતો. એ આ નબળિય પુરત હાઈટલમાં ચોથા કોરેજમાં સાદ મારતર કવિતા ગોખાવતા દતા તે યાદ આવી:

‘સાંતિ શીતળ વરસીને સુખમાં સુખાડું રાત્રિયે,
 ને નદી સરવર આદ્રિત ઠરવર દિવસ લખિયાં તેમને.’

પણ ગાળની લીટી દો તે આ છે

‘નામ ચન્દા ગધુર મદાકં પારિયું મુજ માડીએ...’

ખરેખર? એ ન ‘ચન્દા’ કાન્યાના સેખક આ નરસિંહરાવ દિવેડિયા! ‘કુસુમગાળ’ની તો પછી કવિતા અને પોટ કરી હતી. આમ, કોનેલિયા પહેલિયાં તેો મારા મનમાં અનેક વિચારોની લીનલીએ પસાર ગઈ ગઈ. કંઈક કોલે, અર્થત આનંદ, અને પૂરી અદભૂતી હું એમની સાથે મેઠ. ‘કુસુમગાળ’ના આ સેખ, આ નરસિંહરાવ, શુદ્ધ સાધના આમલી સાશર... મારી આંખમાં હજરજિયાં આવી મયાં દતાં.

‘લુપ્તિયા ચન્દ્રવદન! તે મારી “લીપ્ત” વાંચી તમે મુરતીએ બધા ન અનુરવાર-સવુએ લાગી છે. અને ઉપરાંત, આટલા બધા બ્યારણે રોષ! એટલું મુધારણું પડી.’

‘છ’

‘તમે શીટું કંઈ પધારે કેમ લખતા નથી? લખો.’

‘છ’

પછી હું ક્યાં રહું છું, શું શું ગાંડું છું વગેરે અનેક વાતો કરી અને પાછા કોલેજ પર આવ્યા. હોરટેમાં પેલા દરલલિખિત માસિકમાં પો એક વાર્તા લખી હતી. એનું નામ ‘લીપ્ત’ હતું. પહેલું લાલક હતું: ‘જરેજી નીપ્ત’ મારા બાપમાં ફૂલ નીપ્તના આવતી. એની વાર્તા લાંબોને એક રસે ચન્દ્રકાન્તે કહે બારણું ખખડાડ્યું અને વાર્તાની પછી ન તારીફ કરી, આપણે તેો કુહાઈ મયા. કિનેટીએ એ વાર્તા ‘એકિન્દ-રેટરિયન’ (કોલેજ રેટરિયન)માં મોકલવા ખાસ આમદ કર્યો, તે એનું મની પો મોકલી પહુ ખરી. શુનસતી વિમામ દિવેડિયા સાદેખ તપાસે, એટલે બધો મોડો એમની પાસે મથો, અને વાર્તા લખા એમણે ખુશ થઈ બાલકોને કહી મૂક્યું કે ચન્દ્રવદન લટકાય તેો મારી પાસે મોકલી આપને. આમ દિવેડિયા સાદેખને કોટા થઈ ગયો. એ ને લખવાની એ નબળી હતી, એમાં આવી વધારો થયો!

પછી તેો પછીવાર નરસિંહરાવ સાદેખને મળતા. શું સંજોગો તે નજીવા થયતા. એક-રોડે થયેલા આ મળામાં રેશવ હરદ મુવને લેયા, નાનાલાલને મળ્યા અને નરસિંહરાવનો કોટા થયો, એટલે આપણી-માં સ્વાભાવિક રીતે રાઈ ભસાવી રાઈ થઈ.

પણ ફરેઈ સર આઈસ—કોલેજનું પહેલું વર્ષ, એટલે એ નમાનામાં દાખલ અને ફિઝિક્સ. બહુ આગરે પણ દાખલ કેમ આવે? કેમમાં અદાં તેો લગી એક નવી ભતની કિયાને સમાવેશ થતો હતો. એને અપાપો ‘ફિઝિકોમેટ્રી’ કહેતા, અને એની સંજા ‘આલ્ફા-બીટા’માં થતી! અં-વાષ્ટ વિકિન્દ-રાત દિવેડે પણ નમ કાઢી પાછી નાખીને એ ભણે. બહુ દેખાવડો, દસમુખી એ ચોરો મળ્યા હોસિવાર અંજિતસારી કહેવાતો; પણ એ ‘આલ્ફા-બીટા’માં એ શું કહેતો એની મને ત્યારે કશી સમજ પડતી નહિ. અત્યારે પણ એટલો ન ધન્ય રહો છું. કંઈક ફિઝિક્સનો વિષય ન મારો કાવ. અને એન આવે એટલે ફિઝિક્સમાં પણ કાંઈક કાઢે એમ મારો દોસ. એણે સખલનું.

હોરટેમાં બીનલોએ માર્યાં ફરેઈ, પણ એકે ન પ્રાબલ્ય એસે ન નહિ ને હું એ વિષયની ચાલક નથી કરતો; પણા અને કહે છે કે એ તે એટલો સરસ અને રસિક વિષય છે! પણ મારું મગજ એ ન પકડી શક્યું તે ન ન પકડી શક્યું.

પરિણમે કોલેજના પહેલા વર્ષમાં નાપાસ! મેંસ અને ફિઝિક્સમાં કંઈ પાંચસાત મારું દતા, એટલે વરસ આખરે બની મરખી નાહ્યા ગઈ! હોરટેવ પણ છોડતી પડી, એ કોલેજ પણ છોડી અને ઝિરગામાં બેક રોડ પર કાકાના છેકરોએ રહેતા એમની સાથે રહી. ફરીથી ફરેઈ ઈયરને બધાસા કિલ્સન કોલેજમાં રાઈ થઈ. નહિ નરસિંહરાવ કે નહિ નાનાલાલ. પણ ત્યાં ભણે એક ડાંગે, અને બીને અમારો મુરતનો ન્હોતો મેમો રજુછત રાયછ- પછી ન્હોતી એખખાણુ લાઇ થઈ. એ ન વરસમાં કોલેજના પહેલેક પાપ્યા. તે દિવસે આણું મુંબાઇ રોડમાં ફૂલેલું, અને કોલેજમાં મો રમ નહિ. પણ એ વણ મુરખ છોડા સિવાય કોઈ કોલેજમાં ગયું ન નાઈ! કોલેજનાં કાકીઓએ નોટીસ કાઢી, એટલે ડાંગે દાલાએ કોલેજ સામે મોપાકીમાં સલા બરી એક દિવસ પાછી દડતાલ પડાવી. ડાંગેનું તે દિવસનું બાપણુ લઇ યાદ છે.

શું મારો છે? નિલ્સન કોલેજમાં આખા કોલેજે કંઈ દાખલા આવડી મયા? અંગે-અંસરુમાં તેો સાશ મારું, પણ મેંસ અને ફિઝિક્સમાં એ રામ મેલો. પૂરો મળકકો! બંદે બહાદુરના મેલિયા તે એવા મરી મયા દતા કે બસ.

બપુવાડું પૂકે મુળું અને દને કોઠ કેવા મળતા ફરીશું. પેથી કવિતાની ફૂટવા માટેલી પશિયા તેો કોણુ ભણે ક્યાંય કુશામ મળ. દને કોઈ આમળ બણવા કે ને નહિ. સારમના મુધ્યાં કંઈકને ત્યાં પચ ધસકવા. પરીકાને ત્યાં પણ નમ આવ્યા; જરમરી કાલાવાલા કીપા; પણ કોઈએ કંઈ દા આવી નહિ. મુંબાઈએ જે ન વરસમાં આપરી સલામ કરી લેવાનો વખત આવી મથો એવું લાગ્યું, બલિષ્ઠના વિચારે મનમાં મૂજવળુનો પાર નહોતો. ચિંતા અને રોકકળમાં રીકદનો દિવસ પણ આવી લાગ્યો. બપોરે માર વાગે પશિયામ પારિયે ચકવાનું હતું, પણ આપણા બાર નો વાગવાના ન દતા એની પરી ખજર દોવાથી જે વાગ્યા સુધી તેો ઝિરગાએ બેક રોડમાં જે રેશમળ મલી-માં ધૂંધવાતા પડી રહ્યા, જેક જલેક વાગ્યે બહાર નીકળે, ત્યાં રહેતે એકાદ કોલેજનો ગોડિયો બેસી મથો. તે કહે ‘કોલેજીયલ રાનસ’ ગોતારી! બળતામાં વાળું થી! પડતા પર પાડું! ખિસિયાં મોડે બેને ગાળ દેતો કોલેજ તરફ મથો અને પછી મત ન રહેતાં પાડીને નવર નાખવા દામ બીડી, તેો આપણે પાસમાં બંદેરે થયેલા!

ખરેખર? હા, દા. મોરો ન નાંખર. અલબત્ત, જે વિષયમાં નાપાસતો બસ. પણ મારા કેવા ધણા નેમો જાળોમાં લાદ રોકકી-વાળા નીકળેલા, એટલે સપ્તિમેન્ટરી યાદીમાં આપણું નામ અગરું હતું. દને જેમાં નાપાસ તેો નાપાસ, પણ મોરોમળ નો છે ને? એ ન મુદાની વાત. એરેસે આપણે ત્યાંથી ફૂલક કે પેર! રીશ ન્હોતે પાપ માર્યાં દોય, એમ દળદાથી માળાપને બહાદુરીનો લાર; અને પછી આપણાં મોમમાં મોઠવવામાં પેરનાઈ મથો.

કુદો ન રહે, પણ એકિન્દ-રાત વિના ચેન ન પડે. વિલસનનું સર્કિ-ફોર લઈ, સરપટર કરી, પાછા એકિન્દ-રાતમાં દીકર આઈસમાં દાખલ થઈ મથો. દને આવી નહો! દાખલાની બલા લગી, દામ. આમ જાણરે ૧૧૨થી કોઠ વળગ્યું હતું, તે ઇયે ન નહિ. ઝિરગી ને ફિઝી, ઝિરગીને ને કાલકામ! છતાં તે નહિ મળ્યા. પચ જે દિવસ સુધી, ને ને દાખલાની ચોપડી, નોક કે રેસર દામ આવી (એપ્રિલ ૧૯૫૧) ૧૨૩

માટે આવતાં લીનલો જ મળ્યો પણ મળ્યું છું.
 કોરેદારનાં એ ઘરમાં રાજાનાની લગ્નદી લગ્નજન બધી જ
 સ્ત્રિતા કોરેદારને વાંચવા આવતા. પછી વાર તો સડ દરને
 વાંચવા બિના જ એ ફાંફી નાખતા : 'આવાં તો હજી કંઈક લખાણો
 લખાયે પછીના ટાપખાનાં નાખવાં પડશે. ડાકામાં પાણી નાંખી નાખી
 બનાવેલી ડાકાદીથી રાજ્યનું હોય તો બધે રાજ્યો, કનિતાસિદ્ધિના
 માથે બિ-ક-ટ અતિ ચિકર, કાંઠાકાંઠાથી કરેલી છે. ધારો છે
 એટલો સહેલો નથી. જરા વધારે થાંભો, વિધારો, મંત્રન કરો. લઈ
 કાગળિયું ને ને આગું તે ચીરવવા બેસીને કનિતાનું નામ નહિ પાડી
 મેરો' એમ ખૂબ ગાળાવતા. ધાંટા પાડીપાડી, ફાટકે અપાલ,
 હોલોડાનાં માથે બેઠો મારતા. અને એમાં પછી બે નાનાલાલ,
 કે અબરદાર, કે લલિત, કે મેથાણી એ કોઇ સપાટે ચડતા તેની
 સામે પેટી થોડાં નાખતા !

પણ એ રોજિંદા રોડો ફેરફાર એ પ્રારંભના કાળમાં ખૂબ જ
 જરૂરી હતો. પછીપછીની કપકાપાછ થતી તો પ્રિયવદના એ જ
 બોલની હેર એ સમયાનો પ્રતિકાર કરવા પૂરતી હતી.

પરંતુ ત્યારે કોરેદાર સાહેબની મારા પર સારી મહેરબાની હતી.
 ૧૮૨૨ કે '૨૨માં 'હા-ટ'ના અધાનક અવસાન પછી 'સન્તમજા'
 પ્રેમ કરવાના કાળમાં માથે પાછો ફીકીકી હામ નાખ્યું હતું; એનો
 મલેલો અનુભવ મને અનુભવ હતો.

પ્રિયવદનાં મા કુસુમબાબી દીકરીની બહે પછે ચાડી કરતાં.
 પણ વાંચવાનો એમને બાંધે રોજ. ફેરા પર્યંત મુખનાં બધાં જ
 પુસ્તકોં એમની પાસે, અને તે પણ કુસરસહેળે એમને બેઠ કરેલાં,
 પાતાના હરતાહર સાથે, પડોશના મિત્ર કોરેદારલાલની એ મોટી
 દીકરી પર એના બાલપણમાં એ વિદ્વાન કાકુરદને સાકં પાસેહય
 હતો, એટલે પોતાની કૃતિમા આખી કરશે. કુસુમબાબીને પણ બુધ-
 સાહેબ માટે થયું જ્ઞાન અને એમનાં પુસ્તકોં પણ ફીકીકી વાંચેલાં.
 અને પરિણામ 'મહાલક્ષ્મી હાલિદાસનાં આશર અને દોષાચક્ર પાચેની
 નાભાવલિ પ્રમાણે કુસુમબાબીએ પોતાની દીકરીઓનાં નામ અન-
 સુયા, પ્રિયવદા, સંકૃતકા અને માલવિકા રાખ્યાં હતાં. સોયી
 નાનીની બહેન હું મુંબઈ આવ્યો તે આસ્થામાં થયો હતો. અનસુયા
 અને હું પ્રિયવદના ખાટલા પાસે પછીપર પાનાં રચાય કે ટાપલાં
 કરના બેસતા. અને 'મોટી' કહેવા, 'સોથી મોટી એટલે. અન-
 બનો જલદ સ્વસ્થ થો' મુરોડો કરે ત્યારે એટલે કે અપખલે રાકા
 મરને સેવા જ કરીએ છતાં એ તાર પાછળ માંડી જાહેન મુઠે
 પાચારાજની લાગણી હતી. હું તો મલે એનો ફક્ત જનમકા કરેમન
 હોઈ એમ જ નહોતો માનતી. ને કહે તે બોલું દેકરોડાં માણી દેકરસ,
 ફિરિયાવતી, મોરાઇ, રોપાઇ અને દેખાતી. એ માટે કબર વારડા હતી.
 એ દલદો રાત્રે કરે ત્યારે માકં કોઈ નહિ. કારણ પ્રિયવદા પણ મોટી
 બહેનનો પણ ભેતી. એની કપાસભૂ સ્થિતિમાં એકલાં કુસુમબાબી
 માટી મારે આવતાં અને ઉપસાણે લેતાં. 'વાંચતો નથી; નિયમિત
 ધી; મેર કાગળ બજતો નથી; મોટીની અબર દાંડવા ન્હોતો નથી;
 રખડવા કરે છે; વગેરે અનેક આરોપો મુકાતા. કુસુમબાબી બધાવધા
 નીકળે તેાં અને દીકરીઓ માની સામે પડતી. માકં તેાં કોણવળું
 અહું જ છું ? રોજિંદો આવી છામણેકી થતી. તેમાં વે જ્યારે
 વિલાસના વાવતો પ્રસંગ નીકળતો ત્યારે તેાં અને એનોનો સંપ
 પરોડાઈએ પહોંચતો અને કહેલો માટી સાથે ધણેમળખત બનેતો.
 અનસુયા સાથે તકારાર બધી ન્હોતી અને એણેકાં પાલકાં, તે કલાકો
 નહિ પણ એ તણ ફિતસ સુધી લેખ્યતા. બીમારી પ્રિયવદા શરૂઆત

માં તેા વચ્ચે પછી સુતાઈ કરાવના મળતી, પણ પછી તેા એ પણ
 દંડાળીને મળતી : 'લડવા હો; ક્યાં જવાનાં છે ? પાઠાંએક થશે
 એનાં એ.' એના એક અંગેલાના પ્રસંગે એક દિવસ હું બહુ મોટો
 થેર આવ્યો. કોલિનમાં રોકાઈ રહેલો કે કોણ નહો. બધાએ જમી
 લીધું હતું. રસોડામાં પાણી ઢાંચી હતો એમ માની ત્યાં ગયો. કમું
 જ જમ્યાનું નહોતું. વાહણની માફક અનસુયા દૂધ પીતી, પાકાસાહેબ
 સમને છે છું ? નિયમિત જ નહિ. ખૂબ ભાવખૂ આપ્યું. વારા 'હસો,
 ઝીમઓ ! મેરો !' ઉપર રીકામાંથી ખાવાનું કાઢી અનસુયાએ
 પીરસવા મારડ્યું. હું ખાવા બેઠો. પહેલો ડોળિયો ખાઈ છું ત્યાં તેા
 પ્રિયવદાએ ખૂબ પાડી : 'ઉ શરમ ? મોટો બીમારી એને માટે
 ભૂખી રહી, તે છતાં પહે છે થ પહેરે કે હું નહી ?'

'રવાઈ છે એ તો, હું કંઈ છું ને.' અનસુયા તણી.
 એ મે પછી સાથે જમ્યાં. તણ દિવસની લડાઈ તેા પતી ગઈ
 હતી, પણ જમતાં જમતાં મારી આંખમાથી ડગલ ડગલ આંસુ
 પડ્યાં. મારે માટે એને આડયું બધું દેત હતો એનો તેા મને ખ્યાલ
 પણ નહોતો. પરિણામે એની મુંબજાગણુ બ્યક્ત થતાં લખાયું :
 જ્યારે દેલા હું હતી એ અંગેલા...

એવામાં વેલુંકાઈ કોરેદારની થોડા વખત માટે સોતાપુર ખસી
 ગઈ; ત્યાની પ્રખ્યાત સોલાપુર મિલના મેનેજર તરીકે. અને એ
 એમને મોરાબાઈ કહેતા. એ મધ્ય એમની સાથે એમાં કુટુંબ પણ
 મળ્યું, પ્રિયવદા પણ જઈ. એક નાતાવની રજામાં હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો,
 અને જિંદગીમાં પહેલવહેલી મિલ જેઠ. સોલાપુરમાં અને એની
 આસપાસ અને ખૂબ ફેરો. કોરેદાર મોટર ટોપકાના, રાદેરીની કહેજ
 બદાર એક સરસ બંગલો હતો. એનું નામ 'મોટી બામ.' જ્યા
 વખતમાં કિન્ની વડાણુવડું તેા જનમલદેર હતું; પણ કિરોશી આગ્રહ
 થઈ બંદરો દુરમાં, અને વડાણુવડાને ને પોતા પ્રિયવદા તે તો
 બહોતી તે. એ અસલી ફિસબ અને માનોગો હોનરતો નાશ પામ્યો,
 પણ નવા લેખારામાં નવેસરથી કિન્ની વડાણુવડું શરૂ કરવાનું જ્ઞાન
 તેા એક ગતે થેલા નીકર સાહસિકને, આબર-આંદને માટે મારી
 ફીટનાર રોક નરોત્તમ મોરાશને રાજે નોંધ્યું પડતો. મોટીબામ
 કહેતા બંગલો. બહુ કુનેદથી બંધાયેલા આકરેક રીતે એને સમન્યે
 હતો. એક જાણ તણવા, બીજા જાણ નાનો જ્ઞાન અને બધી રીતે
 મુન્દર બનાવેા દેતો.

એ નાતાલનો એકએક દિવસ સ્વાસ્થ્ય થતી ગયા દેતો. એ
 ઠા ઠા ફાંક્યાં રખડવા ને ભગ્યા. આને વજનપુર તેા કહે
 પેદરપુર. થેરે દિવસે વાંદર વડેતો તેા પછી રોડેકીનાં પોતરામાં, એક
 દિવસ અલકરોડ તેા પછી નલકુને. સોલાપુરમાં ડી.ટી.એસ. એક
 બંગલો મિ. કંકે કરીને હતો. ત્યારે તેા બધા જ ડી.ટી.એસ. ને
 ડી.એચ.ઓ. કંકે કે ફેક્ટર, કુલે કે મંત્રી, 'નિક'નો 'ચાન' કે 'ચેક'નો
 'ચન'—એકેએક જ દેતા. આ કંકની વડ બહુ ધર્મિષ્ઠ અને વિવેક-
 નેદની બહુ હતી. એને ત્યાં સંભે મોલાવડો હતો. તેમાં અનસુયા
 અને હું સાર્કકક પર આવ્યાં હતાં. બાઈ પોતાની પેટીમાંથી કહેવાકાવની,
 સોતાનાં ફોરેટમાં વિવેકાનંદની અને રામકૃષ્ણ પરમહંસની છબિઓ
 રાખી ડોકમાં પહેરતી, અને લેડા બિના ફારી. છ.આઈ.પી. રેલવેના
 નસીબે ડી.ટી.એસ. ડિસ્ટ્રિક્ટ ટ્રાફિક સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, સામે મળ્યો
 હતો. બી.બી.માં તેા જે નેચા તે મોલા બાજનાં કામકા, દુધાખાની
 બો, આ હિન્ડુ. આ હિન્ડી. રોડેલાનું અને 'કુમ' કામ બોલી 'શી'જ
 વાતો કરનારા દોઢા. આ બાહે તેા કોરેદાર તથા લિલક વાંચતી ને વારે-
 વારે આક્રમોડા જતી. ત્યાંનું વાતવચનું એને સારું લાગ્યું હતું અને

વતો ગયો તેમ મોટા મોટા સવા માંડયા.
મિથેનિયનની આખ આગવાળે બરાહને
અંતઃકર્મ

હવે તો એ પ્રકાશમાંથી મધુર આમોદ
હૃદયો અને કોઈ જાડા સુખાનુભવને લીધે
કુમારનું મરતક નીચું ઢળ્યું. આ પહે અને
કોઈ વાસના નહોતી, કોઈ રત્ન નહોતી,
સુખના કારણની શોધ નહોતી.

હવે એની આંખમાં આંસુ મળી પડ્યાં.
નજર થોપળી થઈ અને તેની નિઃશ મૃતિમાં
દર્શન થયાં. મોટાથી તે 'વૈનસ' ! એમ દેવીનું
નામ પોકારી બેઠ્યો અને બીજી જ પળે બધ
ને મરમને માર્યા ચૂપ થયા.

સુનકારમાથી સાદ આપતો દોષ તેમ
તેની રૂપેરી કંઠ સમગ્રના હાથેય :

'મિથેનિયન, તું શાને સંકારીય છે ? જેને
મારા બહા છે તેને સદા નિર્ભય છે મારું
હજી માનીશ તો તું એ દૂર કુમારિકાને ધેમ
વિહોણું મૃત્યુ પામતી જાનાવીશ. ને, મારા
પગ આગળ મારકસનાં ત્રણ પવિત્ર સુવર્ણ
ફળ પડ્યા છે. તે સુદર છે એટલું જ નહિ.
પણ માનવજાતમાં ગમેતી આકાંક્ષા જ્યારે
બેઠા છે. એ ફળના દર્શનમાત્રથી એ પવન-
વેગી કન્યા પોતાનું લક્ષ્ય ચૂકરી ને પ્રવિન્ય
મેળવીશ. સરતમાં એ તારાની આગળ નીકળે
ત્યારે, એ જ્યાં તેમ, આમાં એક ફળ ત
આકરશે તળાકાવને મોહકરૂં બની એ જરૂર
ફળ પાછળ દોડશે. ને ત તારી દોડ ચાલ
શખને એ જરી તે બીજાને ફળને કપડોગ
રહે. અને પછી જ્યારે વનદેવીની એ બીર
ખ્યા પોતાનાં કોમારવસ્ત્રો કાઢે અને તને
દાદળવેરી આપી વડે માયાણી નજરે ભેંકે
વડે ત્યારે-એકા પ્ર કું છે કેમ ? -આ તારી
સુખવિધાની વીનરને ન વિચારીશ.'

આ બોલતાં તો દેવી એટલી મધુર અને
માયાણી બની કે કુમારે તેની સામે જોવા
માત્ર બેઠું હતું. પણ...પણ જહું, મોહું, ત્યા
હતી માત્ર એક આસરપ્રતિમા; અને પાસે

પરેલાં ત્રણ સુવર્ણફળ !
આંખ ચોળીને તેણે એ સુવર્ણફળ જાયત્રી
લીધાં. આતુરતા ને ચિતાભરી રાતોના કલ-
ગરા હતા, અર્ધચંદ્રનું ભગરત્ન હતું, અને છતાં
તેને લાગ્યું કે પોતે જાણી રાકશે નહિ. પણ
કેસામાં આંખ પર એક સૂર્યકિરણ પડતાં
એનું ચોપડું બીકાડ્યું ને કુમાર જાંબગાં પડ્યો.
બપોર પછી મિથેનિયન આનંદભરે બેઠ્યો
અને વિચાર કરતાં પણ જાનંદનું કારણ કળી
માથે નહિ. ત્યાં તો તેની આંખ પેલાં ચક્ર-
ચક્રિત સુવર્ણફળ તરફ ફરી. પછી તો દેવીને
નમન કંઈ એ ચાલેય.

મીસની મુદત વીતી ગઈ છે. એવાનમાં
લોકની મેદની સમથર બની છે. પહેલાંની
જમ આ સોએ જ્યાં નથી. સી જેવારાંની
વચ્ચે પડાઈ નેલો જુવાન મિથેનિયન બેસી
છે પણ કન્યાના ચહેરા ઉપર આ સો જ્યાં જ્યાં
ફેરફાર ! તું એ કુમારની ચળતી આંખમાં
તલચારની પારને તિરેકાર, આસર અને
વિન્ય ભેળે રહી છે ? કુમારના દોઢ આકાર
લાલકામ સા ? મુખ પર આગલા સુખની
માધુરી રી ? વિન્યને કન્યા દોઢ રી નહોતી
કે દેવ મનસગી કન્યા પરજુલ નેલો ન દોષ ?

અને કુમારની નજર સામેથી એ પોતાનાં
ચોપડા દોરી કેમ લે છે ? મિથેનિયનની
સન્માનશીલ દષ્ટિમાત્રથી એને માલે સરમ-
નાં કુંડાળાં કેમ પડે છે ? એને એમ કેમ લાગે
કે પોતે આવા હરીફના પોશાકમાં ન
આવી દોત તો ? તું આવાના કોઈ પ્રેમ-
ભીત સાંભળે છે ? કે કન્યાને લગભગ ?

સરતને સમય બરાબ છે તેમ એને કંપારી
કેમ છટે છે ? સરમબરી હાર અને કોઈનાં
કુંજદ છત્તો બધ એને કેમ લાગે છે ?

જ્યારે પોતાના હૃદયના પડાસ સાં-
ભળી નથી એકામાં તો રજુશી કુંજાડું
અને-અને...આ સરત છૂટી ! વેગમર અને
પદ્મચેત પગ બેઠકમાં પડી કાઢી પડ્યા.
ત્યાં તો તેણે પાછું જોયું ને ઘડિયા પાછીને
બેઠી. લોકોએ પાછું કે મિથેનિયન મૂક્યા !
એવે. પ્રથમનું કિરણ દોડડું બધ તેમ.
જનીનકાર કંઈ દરડ્યું એ જોયેને સદા એ
કન્યાના હૃદયમાં પાછા નથી. એવે વધુ કે
અંતરિક્ષી કોઈ દેવની ભેટ આવી પડી.
તરત તે આડી ચાલી. સુવર્ણફળને બેઠકી
કાગળ ફેંકી છાતીમાં સંતાડ્યું અને પાછી

સરતમાં દોડી. પણ એકલામાં તો કુમાર
ક્યાં વ નીકળી ગયો હતો.

એક હારે કળ પકડી, નેસાભેર એ બેઠકીને
આગળ રીઝાઈ દોડતાં એનું યતન છૂટી પડ્યું
ને બાયામાંથી ત્રણ બાણ પડી ગયાં. જેને
મિથેનિયન વળાંકના રતનને આકર્ષવા બધ
કે એના આંખમાં નીચેથી કોઈને હાથ સરખી
નીકળ્યા. એની આંખ આગળથી એ સેન-
વર્ણી કન્યા એકપાસે પસાર થઈ ગઈ.
સમયસૂચક મિથેનિયન એકદમ બીજું
સુવર્ણફળ ફેંકે છે. હળકી દોષ એમ એક-
લાન્ડા આટકે છે. અને દોડી, ફળ લઈ, કન્યા
નોંધી દૂરસુદર ફેંકાય છે.

સરતના નિશાનને હવે વારની. કુમારની
લગભગ એ આવી કે તરત તેણે પોતાનું પેાં
એની આંખ તરફ માંડ્યું અને ત્રીજું સુવર્ણ-
ફળ છોડ્યું. આભાર તીર માંડે એ છછપી
તીર ફળ પાછળ પડી. લીધું અને તરત એ
દાકણ વિન્ય મેળવવા દોડી.

પણ એને આ આસ શાનો અર્થ ? અને
પગ ભારેખમ કેમ થયા ? અરે, એ નિશાન
પણ દોડી કળી નથી ! આંખે એમ બધે
છે, રીઝીને છૂલ છૂલ છે, શોઈ આપાર મિલવા
એ હાથ લળાવે છે; અને એના કુમારને હાથ
પોતાને લીધી લેતો જુલે છે. અર્થને સુખમાં
પડે છે અને પોતાની વસતી હાર વડે ભેળ
આનેદનાં આંસુ ટપકાવે છે !

એસ, રજુશી ફેંકી દોઢ ! યાત્રિયામાંના
યાંસના કાઠી નાખો; ચલેદો ઉપર તલચાર
ભાંગી નાખો; અને જનસભ જુરાનિના
આત્માઓની સદ્ગતિ માટે થૂપ થો.

મૃગનસાં તારા બંધાર છુટવા કર, અને
સુવર્ણફળો તારા કે મિથેનિયન, કેસર-કાંપા
સાણ ને હિમશીત અંજન વડે વરણકિંચાં
અંજન આર. એ દેવકુમારિકાએ મોઢ
શીતળ ગંધ દેવગ આ નવવધુને લગભગ
માણે; તેમજ એકાદાં અંજન-કેટલી જીવંત
ચરણ પોતાની કોમારને ખસા અને મધવ-
બાણ પરાવા આવી છે.

ટિકિટ સંગ્રહ એ સંસ્કરણોની શોધ કેમ કેળવવો તેની તથા બીજી ઉપયોગી માહિતી આપતો વિભાગ

અમારું (એક કરકાશું) મહેવાઈયું છે કે ટિકિટો આલભનનાં પાનાં પર સીધેસીધી કલાપિન થોડાની જેને માહિતી નથી હોતી એવા શિખાક સંબાદોમાં સાદી કે ગુંદરથી ટિકિટો ચોરે છે. દેટલાક એવા બેદરકાર પણ નેવા છે. જે ટિકિટ પાછળ એટલો બધો ગુંદર લગે છે કે ટિકિટ નીચેથી તે બહાર નીકળી આવી આલભનને પણ ખરડે છે આ ગંદી દેવ આપણને છુદવજ ગણાવે છે.

પાછળ ગુંદરવાળી ફેરી ટિકિટને પણ 'સીધી' આલભનમાં થોડાની એ પણ જોડે તથા નુકસાનકર્તા છે, તે પછી ગુંદર લગાડવાની તો વાત ન કર્યાં? ગુંદરથી આલભન તો ગુંદર થાય ન છે, પરંતુ ધખીવાર ટિકિટ પણ ખરડાય છે કે બગડે છે ને તેમ જ બન્યું હોય તો પણ, એ ટિકિટ કારણપત્રવાર ત્યારે ઉપેક્ષી હોય ત્યારે તો ખાસ અગવડ ને થાય થાય છે. સીધી થોડેકી ટિકિટ આલભનમાં ને આખી થોડી હોય તો ઉપેક્ષતા નસા બેદરકાર રહેતાં કાંતો ટિકિટ ફાટે છે અથવા આલભનમાં કાગળનું પદ લઈને લગી તેને ફાંછવાનું બનાવે છે, બીના બ્લોટિંગનો હુકમ લગાડીને ઉપેક્ષા પણ સલામત નથી, કેમકે વારંવાર બીનો કાગળ લાગવાથી ટિકિટની છાપના રંગનો આપ આંધો ન્ય છે, ને ટિકિટનો કાગળ પણ હીસે પડે છે. એટલે કહી ટિકિટો આલભનમાં સીધી થોડાની નહિ.

તેને માટે 'હિન્ન' નામનું સાધન આવે છે. તેને 'માઈન્ટ' પણ કહે છે. થોડા, પારદર્શક, અત્યંત પાતળા કાગળ (બેરોપર)ની એક બાજુ ગુંદર લગાડેલી એ બાની લંબચોરસ ટિકીટો હોય છે; અને ગિભનશરનાં પાખિયાની માફક તેને લગીને તેનો એક વાજ ટિકિટો તથા બીજો વાજ આલભન પર થોડાવાનો હોવાથી તેને 'હિન્ન' કહે છે. (એટલેજાં 'હિન્ન' એટલે ગિભનશર.) ટિકિટ સંગ્રહનો સામાન વેચનારા કોષપણ વેપારીને ત્યાં તે ઝાસ, સો કે હબરનાં પેકેટ કે ડબ્બીઓમાં વેચાતી મળે છે ને બહુ સસ્તી હોય છે.

જે 'હિન્ન' વડે ટિકિટને આલભનમાં પદ્ધતિસર તે કાગળ પર થોડાવી એટલે નીચેની આકૃતિમાં એ પદ્ધતિ કેમસર બતાવી છે. પહેલાં તો એક ટિકિટો (ચોપિયા વડે પકડાય તો નજુ ચાકે) લઈ, ગુંદરવાળી બાજુ કપર વડે તેમ, તેનો બીજો વાજ વાળો (આકૃતિ ૧૨) પછી આકૃતિ ૩માં તીરના નિશાનથી બતાવ્યા પ્રમાણે એક કાગળને પ્રથમ રહેજા બીનો કરો. પછી ટિકિટને એક ઠોસ કાગળ ઉપર લાવી મૂકો, જે બર્લિનેટા ઉઠી ટિકિટની પાછલી બાજુને મથાણે લગાડી દળાવી દો. એમ કરતાં મેંદરું ધ્યાન રાખવું કે ત્યાં દીકી વાંછીચૂંકી ન થોડતાં બેસાવે સીધી થોડે ને ટિકિટના મથાણાની સહેજે અંદરના ભાગમાં રહે—મથાણાની કિનારની બહાર ન નીકળી ન્ય. (જુઓ આકૃતિ ૪).

દબે ટિકિટને ચોપિયા વડે પકડી, ટિકીટના બાજી રહેલા ટુભાગ-

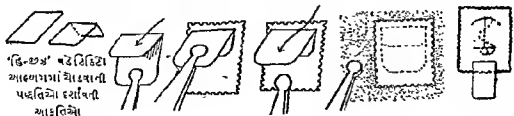

ફર પૂર્વના પ્રશ્નોનો આ તમચ ઉકેલ લાવવા માટે ગયા એ માસમાં ફિલિપાઇન્સમાં સાત પ્રબલેશન પ્રતિનિધિઓ મળેલા તે પ્રશ્નના સમાધાનમાં બે ફેરી કાઢેલી ટિકિટો તેમાં પૃથ્વીના ચોગા લગર એસિયાના દેશોનેલાળી આકૃતિની પીકાળીને તે પરસાવિતું કપાત આવી રીતે બેઠું બતાવ્યું છે.

ને (આકૃતિ ૫માં) તીરના નિશાનથી બતાવ્યા મુજબ) બીનો કરો અને પછી આલભનમાં મુકર કરેકી નચાવો, બેરોપર પ્રમાણસર ને સુરક્ષિત રીતે, (વાંછીચૂંકી ન રહે તે રીતે) ટિકિટને લગાડી આછા દાળ વડે દળાવી દો. આકૃતિ ૬માં એ રીતે થોડાએકી ટિકિટની નીચે 'હિન્ન' કઈ રીતે આવી રહેકી હશે તે તુરક કીકી વડે બતાવ્યું છે. આ 'હિન્ન' વાપરવાનો એક ફાયદો એ પણ છે કે ટિકિટની પાછલી બાજુએ તેને 'વોટર માર્ક' કે એવું કંઈત વાસડું હોય તો, તરત ટિકિટને સહેલાઈથી (ગિભનશરની માફક) કપવાની તેની પીઠ પણ તપાસી શકીએ છીએ; ત્યારે આકૃતિ ૭માં લેખરની આકૃતિવાળી વોટરમાર્ક દેખાય છે. (એ 'વોટરમાર્ક'ની વાત આપણે આગળ કરીશું) આમ, એ ટિકીટનું 'હિન્ન' નામ સારું છે.

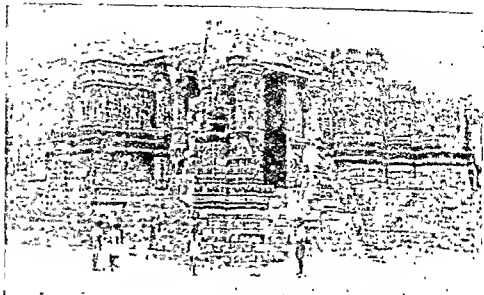
એમને આવી 'હિન્ન' મળી ન સાની હોય તેમજ (તથા બીજા પણ કેટલાક) ધખીવાર દખાલની ટિકિટોને છેડે આવતી ગુંદરવાળી ડોરી પટીઓને કપવાય કરે છે. પણ એને ગુંદર કાઢે હોવાથી તથા તે કાગળ ભડો હોવાથી વધારેપડતી સફાઈ થોડી અવ છે, અને નજર પડ્યે ઉપેક્ષતાં તકશીફ પડે છે. તેવાય મળી 'હિન્ન' તો કાગળ પાતળો ને તેવિયા વિકાસવાળો હોવાથી તે નજર પડતી ન થોડી રહે છે, અને ન્યારે ઉપેક્ષી હોય ત્યારે સરળતાથી બપડી આવે છે.

એક વિશેષ સૂચના: કાગળ 'હિન્ન' લગાડેલી ટિકિટ આલભનમાં બલ્કી વાછીચૂંકી થોડી મઠ હોય તો તેને સુધારી લેવા માટે તરત ને તરત ન ઉપેક્ષતાં રહેવા દઈ બીજે દિવસે ઉપેક્ષા. એથી 'હિન્ન' પરના ગુંદરને સુકાવાનો અવકાશ મળવાથી ટિકિટના કે આલભનના કાગળને નુકસાન થઈ વિના સરળતાથી ઉપેક્ષાશે. (થાહ)

'હિન્ન' વડે ટિકિટો આલભનમાં થોડાવાની પદ્ધતિઓ દર્શાવતી આકૃતિઓ

કુમારપાલે બંધાવેલા સોમનાથ-મંદિરના બગનાવરોપનો છેલ્લો દેશીઆદ્ર-નવું મંદિર બંધાવવા માટે તેને હવે પાછાને પાછાને નામણમાં આવ્યું છે. નીચે : મંદિરનાં ખંડિયેરોમાંથી બીકોએ એક ચુકર દેર મંદિરનું મરતક (સંદો) - હસકુંબે નં. ૬૬૨ માવવરવર)

સો

રાષ્ટ્રના સાગરતટે વિરાજતા ને કારતનાં ભયોતિતિ ગોમાં પથમ ગણાતા, એક કાળના ચુલ્લાની મદારાભયના ઉચ્છેદન બચવાન સોમનાથના પવિત્ર રથળ.

નું પુત્ર : નવનિધાના કાય એ આપણે માટે મોરની વાત છે. આવી તારીખ ૧૪મી મેના રોજ તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થવાની છે. સોમનાથ પાટણ એક સમયે મુસ્લમાનના ધાર્મિક પાટનગર હતું, પરંતુ ટુર્કોએ તે સમગ્રી અનેકવાર ટુર્કા કરી એ તો ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ વાત છે.

એવા નિષ્કસ પણ ઇતિહાસના યુગેયુગે સોમનાથના ઇતિહાસ થયા છે, પરંતુ તે દેસાકાલને અનુસરીને થયા છે. તેમાં છેલ્લે મળ્યાં સુધી ને ખંડિયેર તરીકે જાણુ હતું અને મેઘા માસ હવે ને એ મળીનદોરત કરવામાં આવ્યું તે છેલ્લું મંદિર મુસ્લમાનની સરકારના એક મહાન ભયોતિતિર મદારાજ કુમારપાલે બંધાવેલું. (જુઓ કપાનું (ચત્ર) એ પૂને એ સદી પહેલાં મદમુદ મગનરી એ જગ્ગ છેલ્લું મંદિર તેનું દરો એ બજાવાનું આને કોઈ જ સાધન નથી. સોમનાથ-નામિયા સમયમાં આ મંદિર ભદ્રેન્દ્રાદીની રામે હતું અલ્લાહીનના લરખે ૧૩મી સદીના અંતમાં એ મંદિર ભાંગ્યું. એ પછી સમયને અનુસરીને એના ઇતિહાસ થયા કર્યા હતા. અને હવે ને ખંડેર આજ સુધી જાણુ હતું એને સાંકે દરી હવે એ સમયે નવું મંદિર બંધાવાનું હવે આજે ચાલી રહ્યાનું છેલ્લેય છે.

મંદિરો બંધાયા છતાં બચવાન સોમ-

સોમનાથના મંદિરનો નાશ

શ્રેષ્ઠક - મનમજિરાય બીમરાય

નામની પુત્ર હરી બંધ રહી નથી એક પળ ઇતિહાસ કહે છે. મોરંગેમના દુકમથી ન્યારે મંદિર ઉપરનું જપ મણુ ત્યારે અર્ધે ક્ષાપેને પદ્મ આપ્યો, તે ૧૮મી સદીના પાછલા ભાગમાં માળવાનાં મહારાણી અદલવાલાબ દોજાએ કુમારપાળના ખંડેરથી થોડે ઊંચે નવું નાનું સાદુ મંદિર બંધાવ્યું, તેમાં આને પણ બચવાન સોમનાથ પુલ્ય છે.

પુરાતન અવશેષોનું રક્ષણ કરવું એ કારના પુરાતન સંસ્થાપને લખતા કાવલોથી આઈંબાઈનિ કલ ખાતાનું ભંચ છે. કુમાર પાળના મંદિરના ખંડેરનું મોદદામ કાલ એની વાચતાનાં સુચક અનેક ચિહ્નો ત્યારે જમ્માઈ આનર્કા છે. (જુઓ સાથેની વિગતો) ઇતિહાસનું આનું એક બળ્ય રમગરુ સાથે રાખવાને બદલે એ ખંડેર આ રીતે નામ રોષ કરી નંખાયેનું એનું ઇતિહાસના સ્વચા રીતે તે ને રૂપ દુષ્ક વાય. પશ્ચિમના નર મણાતા દેશોમાંયે પ્રાચીન ખંડેરોને કેસ મોરનું મેમથી સાચવે છે એ ભાગીનું છે બળ્ય રથાપત્યના અવરોષ કપરાત એકિ દાસિક દહિમે પણ એ ખંડેરનું મદાર હતું. કારતમાં વિધર્મી મદારાભય ભરણ પછી તે મંદિરો જાણુ થવાનાં મારણે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ મદમુદ મગનરીએ બાર હવે અનેક દુમદા કર્યા ત્યારે વરદરિશિ

દ્રી ન હતી. ને સમયે વિદ્યાર્થી કે વિદેશી
ના ફાઈ નહોતી. ગરનીથી હાલર ચાઈ
રે, અનેક વિદેશી શાસ્ત્રો ને રજુ વકાશીને
હમુદ લેકે મરી માણે ક્યાં અને એની એ
ની ગમતમાં કેમો પૂરવડે પશુ કાઈ ન
કી શક્ય એ તો આરતના હતિદાસમાં
કે ગયકર ને શરમજનક બીના છે. એના
પાકમાં જ અનેક પરદેશી આક્રમણકારીને
રતો ખાતાઓ અને આપણા સમાજની
બગાઈ પશુ ખાતાથી સમાજની કંઈ અને
ની નાજાઈથી આમ બન્યું એ સામાજિક
વિદાસના સંશોધનનો વિષય છે. એ ખરેખર
આ અવશેષો આપણી આબધી બુદ્ધિએ
બાન નથી કરાવતા. ગયાં ઓરિયનરમાં
દૂતાગદમાં ગળેથી સોસાપની પહેલી હતિ-
દાસ-પરિપદમાં બંદના ગોદરને રહેવા દેવાનો
રાવ થયો હતો, એના ઉપર પશુ કાઈએ
માન આપ્યું હાલત નથી.

આને દેશકાળ બદલાયો છે ત્યારે રવા-
નાયિક રીતે ન સોમનાથની એ બંધ
ભાગીન રચુતિ તાલ કરવાનું અન આપણને
ભાય. પરંતુ હવિદાસના પ્રેમીને તો આધાત
ભાગી કે એ પ્રાચીન અવશેષોનો આમ
કમળો નાશ કરીને એ રચુતિ જળવાશે કે
નહલકાળાઈ દોળકરને હાખડો આપણી
માત્ર ક્યાં ન હતો? તેમણે સોમનાથના
પ્રાણુ નાશિત ગોદરને હાગ ન લગાડતાં
વપૂન માટે નહું ન રવાન વિમાણ કરું.
મે તો માળવાની મહાનાયી હતી. મુજાસત-
પદારાધૂ માળવા પર ત્યારે શિવમજા હિંદુ
હારાજ્યની સત્તા હતી. એણે માયું હોત
કે દેશકાળનું એ ઉપદેવનું મંદિરભાગી
ક્રાંત. છતાં તેણે નવા ગોદર માટે દસ
હાલરકપિયા ખર્ચ્યાં એમાં દેશકાળને અનુ-
કરવાનું કહાપણ દોવાનું કેય ન માનવું? માણે
સ્વાતંત્ર્ય ધધીની સરકારિક અદિગ-
ાની બચુતિના આ કાળમાં એ નહું ગોદર
પણ કરવું ન હોય તે એ ન રીતે બંદના
રાયબીને નહું યદ શક્ત. પશુ બંદનાને જમીન-
પરત કરવાની સી જગત હતી કે આજે દેશ-
ના ને દેશની આર્થિક રિષિતિના સંમેલો
વહલાયા છે. એ સમયે ભજવાન સોમનાથ-
ની પૂજા આજ કરતાં સારી રીતે થાય, અને
દેશો નવા ગોદરને નાકે એનાના ભકતો—
દેશના લોકોના સૌંદર્યિક વિકાસ માટે વપ-
ભાય એ હજી નથી?

હતિદાસ કહે છે કે તેરમી સદીમાં નાનાક
મામે એક વિદાનનાગર કવિ થઈ ગયો. એની

સોમનાથ-ગોદરના એક શિલ્પમંદિત તોરણનો આકૃતિ, આપણી કેવી પ્રાચીન કલાને નાગ-
રોપ કરી નાખનામાં આવી છે તેનું કહેણ સ્પષ્ટ કરાવે છે. (શિલ્પ-દસપુષ્પ જ. કંકર વાવનગર)

નાનાક પ્રશસ્તિ સોમનાથ પાસેથી ગયો છે.
એણે સોમનાથમાં એક 'સારસ્વત કીડા-
રવાન' બાંધ્યું હતું એમ એ પ્રશસ્તિ કહે છે.
એ નિવૃત્તસરકારનું કાંઈ પ્રકારનું કેન્દ્ર હતી.
એનું કાંઈ મુજાસત-સોસાપ-કચ્છના વિદ્યા-
સરકારને થાયે એનું રવાન ત્યાં ન બાંધી
શકાય? તે સોમનાથની મહાકાળોગ્યાનના
દેશકાળતુસાર ખરે ખરાર થયો ગણાય.

વળી બુદ્ધિગેદિયેરની જગ્યાએ બંધ ગોદર
બાંધવાને બદલે અદ્દશાળાઈના મંદિરો
મુખ્ય દેવનું મંદિર ગણી એના આસપાસ
વિશાળ કાંકમાં નાનાં સેન ચેમ્બો હતી તેમાં
દક્ષિણમાં શેવમંદિરની પેઠે શિવની ખોસ-
ણિક મૂર્તિઓ (નરસાજી, અધનારીશ્વર, દ-

ક્ષિણામૂર્તિ વગેરે) બેસાડે તો મૂર્તિવિધાનનું
એક અપૂર્વ સમદરવાચન જેનું આપણા પ્રાંત-
માં થાય. આજે તો આપણને એ બધાં દેવ-
રૂપોનાં નામ પશુ પૂરાં ચાદ નથી. નવા મનારા
મંદિરનો આશિષ કેનો છે તે હજી પ્રજા
જાણી શકી નથી. તેમાં કાંઈ અણું આશો-
જન ન હોય તેો થવું જોઈએ.

બીજું એક સૂચન એવું છે કે ને બંદની
બંધા પર નહનું મંદિર બાંધવાનો આગ્રહ
દેખ તેો હાલ બોદધાય કરતાં બંદના દલ્લો-
હારનાં ને મિલ્લો નીકળ્યાં છે તેને નીચે
બેંચામાં કાચમ રાખી તેના ઉપર નહું મં-
દિર બાંધવું, જેથી હતિદાસ અજવાસીને
પ્રાચીન ત્રણેક દલ્લોહારનાં ચિહ્નો બેવામળે.

શરદી

[નિર્મલિકા]

લેખક - અરુણ ત્રિપાઠી

સ

વારે એની આંખ બંધ પડી. જીવનભરનો પાક આંખને બંધે એના દેહમાં બરાઈ થયો હતો. વાવડામાં ભલે સીસાનો રસ રેડ્યો હતો. એ ઊઠ્યો. એકવાનું આંધું કરી એ એણે થયો. એની આંખોમાં અંધિન આંખોને વરસો હતો, અને એની નાસિકામાં સમુદ્ર. એ નાનકડા અમમાં હંધક તરંગ ઊભા થયા. હંધકના પળકાસ પછી ગયા. પગ કૂચ્યા, પ્રચંદ તોફાન પહેલાં પગસાથ એનો શાંતિ ફાનુર પચરાઈ ગઈ. ક્ષિતિજની વાદળો પછીને પચાસમાં પેરા વાદળથી આકાશ છાઈ સે એંગ ડાંગીયા ફાઈ અમર્ય ખૂણમાં ઊંચુ થયેલું ગ્રેવન, નાકમાં, કાનમાં માર્યા પા-રેલ આવાગા કુલરી તપાસ કરી ગયું. એના દોઢ ફંપા અને એક પ્રચંદ આવાગ થયો. 'હાહ...હાહ' એને શરદી થઈ હતી.

ધનુષ્યમાથી શર વર્ષાવતા રજુવેદાન પર અગ્રજ ને આગ્રજ ધસતા મહારાષ્ટ્રી રો એ હાંક પર હાંક ખાતો ધરમા ધૂપી રહ્યો: રમાલની શોધમાં. એ દાસજી કરવા ગયો, પશુપાછો પડ્યો. એ ન્દાવા ગયો, પશુ દારી ગયો. એ પધારીયા પડ્યો તો હાંકને એને કહાળે કહાળે અધવૂંકો કરી નાખ્યો. એ છાપું વાવવા ગયો-આંખોને તીવ્ર વિરોધ છતાં; પશુ એના અગ્રે એક રાહ પશુ મદ્યજી કરવા ના પાડી, એ પગની મેડે વાત કરવા ગયો તો એ એને શરદી મહાદ-વાના કપાચો થયે વાપણે આપવા મંડી. એ બહાર ગયો તો કોઈએ એને મૂળ મળ્યો. એ ધરમાં બેઠીને સૂઈ રહ્યો તો કોઈએ એને સીધો કહ્યો. એનું જીવન બંધે આઠ પાંદે થઈ ગયું. એનું એકમાત્ર જીવન. સ્તંભ રજુ કરા રમાલો શોધવાનું-બીના થયેલા રમાલો ખૂણમાં ફેંપી બીન કરા રમાલોની શોધમાં નિરતર ગયા રહેવાનું...

ગને ધણીવાર થાય છે કે આ મહાભારતનું યુદ્ધ અંદાર-અંદાર રિવસ સાથે એ શરદીએ એ વખતના રાજવિદ્યાના નિબાળો અગ્રજ, અગ્રજા, વગેરે અનેક અગ્રજો-સગ્રજો શોધી રાક્યા તો તેનું એક સરવાલ ન ન શોધાયું તેમનાથી? ને અજી છેલ્લા ને દુરગમના આંખો સે-વને શરદી થઈ નય. એનું એ કોઈ રાજ સોયું દેવ તો યુદ્ધ અંદાર રિવસ પલાવનું ન પડત. પહેલે ને રિવસે રાજ સેનું સાચું આપી બત થયું. એને કાજે છે કે એ વખતના રાજવિદ્યાના ધૂરંધરામાં પશુ ધણી માણસાઈ હતી એમણે આવા મનને કપાયે જૂનજ વાતથી માન્યો હતો. એના માનુસ દેવ તો અંદરના ગને એમની ન્યાયજુદિ માટે માન ન થાય છે.

ગને ખાતરી છે કે આનું રાજ આનના એકમ બાળ નેનું ન થઈ પડત. કારણ શરદીનું કે વાસજ ન નથી. શરદી મટે કઈ રીતે? નસ તમારી આનુભાવનાને પગી મેળે. ગને તો આટલું જાન મળ્યું છે: શરદી થઈ દેવ ભારે રોક કરે. અથવા રૂંડ કાંચી નયો, આજી ગાંધો કે તેને રસ પીએ, કપર સૂચે કે 'વિકર' આગાવો, ખાંડનો ન્યાસ લેા અથવા કીડા થાસ લેા, રિપાઈસ કરે કે આગાવ લેા, સત્વનારાયજીને અરગામરગ પ્રસાદ લેા અથવા અગપાસ કરો, નહીં તો પછી...

૧૩૨ (ઓપ્રેક્ષ ૧૯૫૧)

પશુ આ તો બહુ જોણું છે. આનાથી બચવું કપાયો બી અરથા કલાકની પગારને એને નથી રહે. પરંતુ હાંકને એ કે આગાવો એકે કપાસ રાગાણુ તો નથી ન. પ્રેમી કરો. મ તો 'એની ખૂણ', ન મટે તો નેરોળ, એથી વાન છે. ગેં તો, તે સીસ-તે સીસ કપાડ જેવાં એની નિરતર આશયન કર્યા પછી અજીને રાજી એક પશુ દેવ ફરે નહિ અને અજીને રૂંડ નિરાસ થાય એવી નિરાસ આ કપાચો અજમાવોને અનુરૂપી છે તમને પશુ એનાથી શરદી ન મટે તો શરદી વાત ખરી છે એમ માન્યો. અતે એ કદાચ મટે તો પેલા આકાશમાં એટલે ફર ફર કાગલોથી ન દોવાથી માનવજંતુમાં વાંચિયંથાન કરતા તમારા કદો સારા હશે માટે ન મરી હશે એમ સમજાવે. શરદી મહાકલાક કપાચો વિષે મારા જ્ઞાનને અંદે આટલો ન: આ નહિ. આ નહિ... 'નિતિ નિતિ'.

પશુ ફેટાક બહાદુરી તો દવાઓ અજમાવવાની ન રિવડ છે. મારદીને તેઓ આ રંધારમાં મહાના મેનરવાનું સુદેવામાં સહેલું સાધન મળે છે, ને એમની વાત ખરી છે. સોના અનુભવી અને અંદે મેવેથી વાત છે કે રેલ ને કેડીના કાંચ એ માવડ માર્દા પછે ડેવેલ મેવડ વાતની બની નય છે, ની એના પગલ પૂરે છે, એની સોના કરે છે, એનું સાઈં દંડ છે, એના એક રાહ પર એનું જોઈમાં થઈ નય છે. મારદીને આ મહાન કામ છે.

પશુ શરદીના દર્દીને તો આ લાગે થ નથી મળતે. અન્ય મારદી વખતે દવા પાનાર સંજીવીએ શરદી માટે આ પછી દવા ખાતાં થઈ ઉઘડે, 'મેં તો કદાં કે હાંકમાં ને સુરી, ન મરી; પશુ માં તો ને?'; 'શરદી થયે ન થાય તો બીજું શું થાય?'; 'તે શરદી થઈ એમાં આમ બકરી જેવો શું થઈ થાય છે?'; 'શરદી તને નવાઈ ન થઈ છે? મારાં આગામ પર મિત્ર ન રાખે કદાં?'; 'ઉંઠ ન એવે... જોડી રહે...'; 'અનમદાં હાંકે...કેડી નખાઈ...સહેલ ન મળે...'; 'આરસ! હાંકિ! શાંતિ! શાંતિ! શરદીના દર્દીને કાંઈને દવા નથી, છતાં એ એની નવાઈ છે, એ કુટુંબને આરસ છે, એની યુવાનીને દરમને છે, એ પાચકજી છે-એના સી કુટુંબીઓ એથી આપને પેકારી કોરે

પશુ ખરી વાત તો છે કે અન્ય મારદીના દર્દીના પ્રમાણે શરદીના દર્દીને પોતાનો, ફેંડ કાપત કરવામાં, ધણી ન એ છે એ થાય છે. શરદીથી બચવાનો કોઈ કિલ્લો ન નથી. શરદી શિવાળય થઈ રહે, કોનામાં પરસેરા સુકાતાં થઈ રહે, એમાંમાં દાન એની થઈ રહે, માથું ખુલ્લું રાખતાં, મેં કપાડું રાખતાં, મળે કડી જાતવા દેતાં, છતાં પગ અપવા દેતાં-એ જોડીને તો શરદી થાય થઈ નય. કેટેડોલા જોરવા સંજીવનારે ધૂળ કોરે તો શરદી થાય પવન થાય તો શરદી થાય. પત્થર પર બેસો તો શરદી થાય, દરજા પોતાં શરદી થાય, માણ બીના થતાં શરદી થાય, મિત્ર કે અજ શરદી થાય. કપડાં જોઈમાં પહેરવાથી શરદી થાય, ધણી કપડા પહેરે તો એ કાંઈતો ન શરદી થાય. બહાર ફેરો તો શરદી થઈ નય, ધણી બરાઈ રહે તો ને હરકી રાખય. કસરત ન કરવાથી શરદી થાય, કસરત કરવાથી શરદી થાય, કાંઈતો શરદી થાય, નવના સરો થાય, રસતો, ન્દાવો...જી કસરતી શરદી ન થાય એ ન શોધ મળું ફેરે

શરદી થયા પછી થે ક્યાં સુજ છે? અંદાર ન નવાય તો વાંચે નહિ. હાંકની ફેડાળ કોઈ આગાવો મેડે વાત ન કરે તો સારથે સાહિત્યે તો કંઈકને શાંતિ આપી છે. આપણે થે સાહિત્યને આડે લેવા એ પછી એના કપાડ તરફ પગીએ; કમિતા સહમે. ને મીત્ર અપવિરમ તથા તાક લેવાવાના પામ્પિરિસમે (નવનું ૫૦ રસમ)

આદ્ય કવિ

ન્યાય તોળો! આ વિધાતા, ન્યાય તોળો!

પાપના, પાપંદના ખીસા સમાને

મરણકેલી હીનતા જોયો બિરાએ

કેંક પડતાં પૂરેણે એને નખાડે

કાળના રેખાથી, પ્રભુજીવે નેત્ર એટી!

ધરમને કાંટે દરે અર્થ ન્યાય તોળો!—મકરન્દકવિ

બાપાવિદ્ય શ્રી રોષાદિ

‘તમને હિંદી આવડે છે?’

‘હા.’

‘મરાઠી?’

‘હા.’

‘બંગાળી?’

‘હા.’

‘ફરે?’

‘હા.’

‘અંગ્રેજી?’

‘હા.’

તાજબ જાગી પુણવાર વ્યક્તિત્વનમાં આવે તે બાપાનાં નામ જોઈએ નહ્ય છે. તે એનો જન્મજી હકારમાં જ ગયો છે, ત્યારે ન રહેવાતાં એ પૂરે છે: ‘કહેા મિ. રોષાદિ, તમને કઈ બાષા નથી આવડતી?’ જવાબમાં શ્રી રોષાદિ માત્ર નસતપૂર્વક રિગત જ દે છે.

હોડાં વરસ પહેલાં ત્રાવજુકોરના તે વખતના રીવાજ સર સી. પી. સમરનાગી બાવર અને શ્રી રોષાદિ વચ્ચે ઉપર મુજબ વાતચિત્ત થઈ હતી. શ્રી રોષાદિ આપણે ત્રાવજુકોર યુનિવર્સિટીના એવાગમના અધ્યક્ષ છે, યાગીજરી દેશી તથા યુરોપી બાપાઓ ઉપરાંત તેઓ ચિનાઈ, બપાની, તિબેટી અને સિયામી બાપાઓનું જ્ઞાન ધરાવે છે. એમને સંસ્કૃત, મરાઠી, હિંદી, ગુજરાતી, બંગાળી, તામિલ, તેલુગુ, ગુજરાતી, ફ્રેંચ, અંગ્રેજી, રુસ, ઈટાલિયન, હેલેન, ચીઝ તથા રુસિયન વગેરે બાષાઓ ક્યુલેરીતે આવડે છે. આ બાપાઓનું જોગનું જ્ઞાન સમૃદ્ધ અને સમૃદ્ધ છે. વજતોવખત એ બાપાઓમાં એમણે અત્યારે પણ ક્યાં છે. ઉપરાંત કામગીરી આવડે એથી બીજી બાષાઓની તે વાત જ શ્રી રોષાદિ! આસામીથી માંડીને પુરતુ સુધીની હિંદની કાંઈકે બાષા એમને આવડે છે. યુરોપિયન બાષાઓ પણ હમશઃ બધી જ. ને વળી તેઓ ચિનાઈ, બપાની, તિબેટી કે સીઆમી બાપામાં તે સમાજાબંધ વાતચિત્ત પણ કરી શકે છે!

આથી દે વખતે નવાઈ બધાંદની વાત તેનાં કાંઈ કે શ્રી રોષાદિએ બધેા અવવાસ આપમેળે જ કહેા છે. યુરોપની બધી બાપાઓ તેઓ બાઈબલની મદદથી શીખ્યા છે. અગ્રેષ્ઠ બાઈબલ તેઓ વાંચતા નહ્ય અને યુરોપની ને કોઈ બાષા શીખવી દોષ તેના બાઈબલની આવડત પાસે રાખી સાથેસાથે તે પત્ર વાંચતા નહ્ય. અને બાઈબલ પૂરે થતાં સુધીમાં તે એ બીજી બાષા તેઓ વરાબર શીખી ગયા દોષ!

બાપાઓ શીખવાને આ રોજ ક્યાંથી નહ્યો એ વિષે પણ એક રસમય પ્રસંગ છે. એક વાર એ બિમિનયટ પાલનું સમૃદ્ધ પદમદેસ વિષે ન્યાયન સોંપવા તેઓ અંજલા. એ ન્યાયનાયથી તે એટલા મુગ્ધ થયા કે સમૃદ્ધના ઉપરેસો મૂલ બંગાળીમાં વાંચવાની એમને તાલાવેલી નહ્યો. તરત જ એમણે બંગાળીની અવવાસ રાજ કહેા; ને પછી એક વાર પસંદા લાગ્યો એટલે એ અટક્યા જ નહિ.

શ્રી રોષાદિના પિતા ત્રાવજુકોરની રાજગમાં દેડગારતર હતો. શ્રી રોષાદિના છવનને એટલા બાપ પણ સબ રનિરદાર તરીકે નોંધીમાં મેળા હતો. રસમને તેઓ અત્યંત સરમાળ અને સ્મામજોલા દોષ બહેરમાં આવડા જ નહોતા. એટલે એમની સંજીવની માહિતીની ભજુ બહુ પાણથી થઈ, અને તરત જ ત્રાવજુકોર સરમારના ટ્રાન્સેસર (બાવંતકાર) તરીકે એમની નિમલુક થયું; ઉપરાંત સરમારી પ્રકારના ખાતાના વડા અને યુનિવર્સિટી સાયબેરીના અધ્યક્ષ પદ પણ તેમને મળ્યું.

પશ્ચિમ-દર્શી યુકટમણિ એવાંદોના આવડો તો કદાચ જ નહોતો અને દેવદ, એમાં પણ વિરોધ રહે તો રાગા એટલું જ. આલો-કિક મિદારા અને વિવિધકાર્થી જન્મન માન-પ્રવાદની સાથે બેંદારા મતુષ્ય અને પશુ-પશ્ચિમીની અનેક ભેરવાળી વાળીઆતાં અતુકરણ કરવાની એવી તો આગાધ સંજીવ છે કે અવાજનું કોઈ પણ પદ એતા કંઠને અપકં કે અટપટું લાગતું નથી.

રવવાલે અતિશય સરમાળ કોઈ તે મા-ખુસથી બને તેટલું ફર બીચ વનરાઈ (અને એ મળે તો વાંસની ઝાડી)માં જ રહેવાનું પાસં ફરે છે, એટલે તે જ નહ્યે નથી વડતું. હમણાં ભગવાન પુલકણ જેવડું જન્મજન્મ સાગાની પૂછી સહેજ થોડી. તરને માણ, પીડ ને ઢાળી અજકતાં કાળાં, તમા પેટ મદ વડાગી રમનું; પૂછી લાળી, કાળી અને સહેજ રંગની શરજતર કિનારીવાળી પૂછીના મૂળમાં પીડ થરપણ એક અફેડા કુંડામાં ને વળી કાળને બદલે રાગાની કાંઈ થેલો તપખીરી અને પેડ ઉપર સહેજ થોડો તપા પૂછી દૂંધી પગ આઠા મુલાથી તથા વાંચ કાળી.

તેનો મુખ્ય આદાર કીણું છવડાં, અજ-શિયાં ને અગાધપરખરી પેડેલાં ફોલા જાળીન પરથી નીચી બાબાને; પરતુ જરાશી કમલ થતાં જ તે કીડીને કીડીમાં લપાઈ નહ્ય છે. આ ઉપરાંત પ્રભુનકાળે તેનામાં એક બીજી આવડત દૂડી નીકળે છે, તે એ છે કે ખુફ્ફી જરામાં કીડી વખતે તે વારંવાર પોતાની પાખી અજાણ નહ્ય છે.

કેપ્રિસથી ભૂત તેનો પ્રભુનકાળ, એવેના તે કોઈ કાંડના થકે કે ઢાળીમાં સામાન્ય કાચાએ આવેલી બેંદારામાં, કે એ ઢાળી-એના સંધાણ પર, ધાસમુજિયાં પાંદડા ને કમ્પિત લીલ વડે ઊડેરા માળી રહે છે, ને તેમાં, આલો-કિકવળી કાંઈ પર વડાગી કે રતાસ પડતાં તપખીરી આંકાંમાં, એક ઉટે જરા વિરોધ અનિયામાં પડેલાં ને સંજીવ જન્મથી ચારકડાં મૂકે છે.

(‘વનેચર’ પરથી)

100%

એમ આપણે કાળજીપૂર્વક કે આનંદપૂર્વક નંદાતા નથી, તેવી જ રીતે આંખને કોઈ વખત કાળજીથી ધ્યાતા પણ નથી. એ આંખ પાસેથી આપણે અદારેઅદાર છાકે છામ છઠ્ઠે છીએ તેને સ્વચ્છપૂર્વક એક મિનિટ પણ આશર્યા આપવાનો વિચાર કરતા નથી. પરિણામે બધાં મંદોષા કરતાં આંખ વહેલી નળગી બની રેવાનું જ બની જાય છે.

આંખને કેવળ શાખવા માટે આંખ ધોવાની ખાસ પદ્ધતિઓ દવાખાજાને ત્યાં મળે છે. દિવસમાં આંખમાં આંધો જે વખત જે પાણીમાં આંખને ડુબાડી, ધોઇને સાફ કરવી જોઈએ. સવારમાં ઊઠીને તરત જ એ પદ્ધતિ દિવા આંખ ધોવાની જ દોષી જોઈએ અને રાત્રે સૂતી વખતે પણ આંખ ધોઇને સુઈ જવું જોઈએ.

પ્રસૂત મનથી અને આરામથી બેઠીને આંખ ધોવાની ક્રિયાને પણ ખૂબ આનંદદાયી બનાવે. પાણીને ચોખ્ખા અથવા દવાખાજા, હંડા કે રેલો કાઢવામાં પાણીથી ભરીને, પછી નીચું જોઇ પાણીના બળને ઊંડા તમારી આંખના બે ખૂણામાં એવી રીતે ઝાલવે કે પાણી આંખ પર અપોચપ ઓઢવાઈ નય. ઢંચે આંખને પાણીમાં ઝાલે, પાણી નિહાળે, પાણીના પારફીર કાચપોથી આવતા આંધા રંગીન પ્રકારને નિહાળે. પછી આંખને પલકારે—દવાખાસ કરે એમ આંખને પાણીમાં પલકારીને ખૂબ રમડો. બેત્રણ મિનિટની આ આનંદદાયી રમત થી આંખ ખૂબ હંડી, ઢલકી, રૂઝિતવાળી

અને ચોખ્ખી બની શકે છે. આ રીતે દિવસમાં જે વખત આંખ ધોઇને કેવળ શાખવાથી આંખનો થાક દૂર થવે તે તેજસ્વી બનશે અને વધુ કામ આપી શકશે.

આંખ ધોવા માટે પાણીની છાલક મારવા કરતાં આ રીત વધુ સહીસહામત બેઠલા માટે છે કે કેટલીક વખત મારેલી છાલક આંખને વામી તે ખૂબ કષ્ટ છે અને એ રીતે તેને તુકસાત થાય છે.

—ડૉ. ગોપિવંશદાસ પટેલ

જોરાકમાં બેળસેળની ભયંકતા

ખાખાની યોજનામાં બેળસેળ કરતા નીતિબદ્ધ વેપારીઓના પ્રયત્નના પરિણામે પ્રવૃત્તિ ફેટી બરણાદી થાય છે, અને પ્રવૃત્તિ તેજો કેવા મુશ્કેલીમાં ધકેલી રહ્યા છે તેનું ચેતનાવર્તક પરિણામ દમણાં સબનીની મહાદામ આંધી જેડિફલ જેડેલના પ્રાંતવાક ડાહટર માલવિયાએ, ખાખાના નેશમાં એક કરવાથી થતી અસરની પ્રયોગનાક તપાસ પરાધી નજીવું છે. તેમણે એ દેશમાં ખૂબ વપરાતા સરસિયા તેલમાં એમજવામાં આવતી યોજના અસર તેડરેટરી પર ફેટી થાય છે એ તમી કરવા દરેકેક કચડા ૧૦, ૪, ૨ ટાંપાં બેળસેળ કરવામાં વપરાતી વરેડેમીનું મિશ્રણ કરીને સરસિયું તેલ કાઢેલમાં પાણેલાં પાંચાં, હંદરે કેવલરને આપવાનું સાક મુંડે જેનાં પરિણામે હિલ કેપાની નામે એનાં આનાં છે.

એ અંદિના આઈ પાંદરાંના થાળી કુમારા ચાલી ગઈ, એ રૂઝી ગયાં, કાંચમાં પાયોરિયા થયાં, તેમની કુખેન્દિયા ગળી મઈ અને સરીરની સુસ્તી બેઠેલી બંધી આવી ગઈ કે આંખોલ પર માણેનાખીને તેમના પતી રહેવા હાંચ્યા. એક પાંદરાની દાહલતે તો ખૂબ જ બંધીય થઈ ગઈ. કમળેટની રિયલિ પળ આવી જ વઘ. ટંકરોની દાહલતે તે ખૂબ ખરી કરી ગઈ. એ અખતારમાં સમજ નહીં ક પ્રાણીએ મરી ગયાં. આ બખને બીએ બધા ખોરાક સાશમાં સાશે અપાતો, પણ તે સાંધે માત્ર બેળસેળનું તેલ જ ઘેવાના પરિણામે તેમના બધી

ન સક્યાં. એથી હમરૂ, એ પ્રાણીઓને શુદ્ધ તેલ આપવામાં આવતું હતું તેમની તેડરેટરી સંપૂર્ણ રહી. આ પછી માણસ કેવર થતી તેની અસર જેવા માટે બેળમાં ફેટીઓ પર આ પ્રયોગ અભ્યાસવામાં આવ્યો. દતો. અને તેમની દાહલત પણ વાંદરાના જેવી થવા લાગતાં લાલકડોલ તે બંધ કરી દેવામાં આવ્યો. એ પરાધી પુરવાર થયું છે કે સરસિયામાં બીબ તેલોના થતા ભેગથી આ નીચ વેપારીઓ પ્રવૃત્તિ નાશ જ કરી રહ્યા છે. —ન. મ. સાદ

મદ્રાસી ટોંસા

કોઠામાં બનાવતા મદ્રાસી ટોંસા અને કોપરાની ચળણીથી, એપુરતા પ્રમાણમાં જિરી-મુલ્ય ધરાવતો સરતામાં સરતો ખોરાક છે, એનું નવી દિલ્હીમાં અખિલ દિલ્હિ અધિવા પરિવટ તરફથી ચો-ભચોલા આનામ પ્રકારમાં નહીં થયું હતું. આ ફેલણું મંદગતે પહેલું દેનામ મળ્યું હતું. ટોંસામાં પ્રાંતીન, રદારી, ચરખી અને કોંકરસ હોય છે અથવા કોપરાની ચળણીમાં એ.બી.ટી.નિ. વિદ્યાર્થીના હોય છે.

વિકસાનું વિજ્ઞાન

જાસના શુભોધી તે કોણ અભવ્યુ દરો ૧ મધુર પીણા કપરાંન ખૂબ યોજિક પણ છે. પરંતુ દમણાં કોંકરની ખોરાક રાંદરાણ સમિ-તિની મદદથી સાહેચવાના યુનિવર્સિટીમાં છાત્રની યોજિકતાના સંરોધન-પ્રયોગમાં નજીવું છે કે છાત્રમાં ધીરટ નાખવાના પહેલું રહેલા પ્રાંતીનનું પ્રમાણ સોમણ વધારી રાખાય છે. વળી ધીરટ ઓ-સ્વાથી વિદ્યાર્થીન બી ૨ પણ સમજા બજીવું થાય છે. અને ધીરટની સાથે બીબ બેક્ટેરિયા પણ એ કોરોરામાં આવે તે બંને વિદ્યાર્થીને પ્રમાણ સમજામ પ્રજા મળી શકે છે. જાસના રહેલી લેક્ટોસ (દૂધ-સાક) આ ક્રિયામાં કપરોગમાં આવે છે.

‘વિદ્યાર્થીન બી ૧’ની સાથે પાંડુરોગ (એપીમિયા)ના ફાઈઓને આશીર્વાદપ નીચી છે. આ વિદ્યાર્થીન લોહીના રાતા છેલ્લા બનાવવામાં ખૂબ કપરોગ પુરવાર થયું છે અને અભવ્ય પાંડુરોગના નિવારણમાં આ વિદ્યાર્થીન મદદનું સિદ્ધ થયું છે.

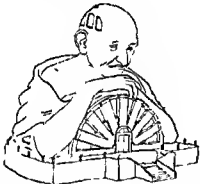
કારેન્ગી-કોલીફોર્મ કોપરોગને ચાર વર્ષના સંરોધન પછી એક નવીન પ્રકારનું જેવું જાનવેલેસ થાય છે કે બની અભવ્યાર્થી બીબ દરીક કરી છે. એરેસ હોમોમિયા તેમજ યુદ્ધસંરંભમાં ઢંચે તે જ વપરાશે. સામાન્ય અભવેલ કરતાં તેના પર વાતાવરણની અસર ઝીલ બાગની જ થાય છે.

૧૯૩૫માં રાહા લાખ રૂપિયાની યીપરમેન્ટ, ટોડી, ચાહલીટ અને એવી બીબ મિડાઇની થીને આપણા દેશમાં આયાત કરવામાં આવેલી. ૧૯૩૬માં એ આયાત સમજામ ૨૬ લાખ મુદ્દી પડેલી. પણ પછી યીપરમેન્ટ એ પડતી મઈ અને ૧૯૪૩માં ગાન ૩૯ વર્ષે રૂપિયાની જ ગાને આવી હતી. એ બતાવે છે કે આપણા મિડાઇને દ્રોષીય વિદ્યાર્થી છે, પણ તેમાં દમણ વાખવેલે સરી કપરોગિના પ્રત્યે ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. તેમાં વેતનનિક મદદની ખૂબ બરે છે. હમરૂમાં માણસ રીઠ ફર વર્ષે ૧૦૪ પીટ મિડાઇ વપરાય છે અથવા આપણા દેશમાં મીઠા અને ખાંદેના માણસ રીઠ વાર્ષિક કપરોગ માત્ર ૨૦ રલત આવે છે.

આપણે દેશની સરકારે યોગ્યનિક સંરોધન માટે ઇન્કિતમાં સંકે હેરાજા હાદી છે. તેમાં દિવાલ ખડસલામાંથી ખાદ્ય, ટોર માટે ખોરાક અને રિવાલના કાચ માટે ખાવો બનાવવાના પ્રયોગો દમણાં સફળ થયા છે. —ન. મ. સાદ

ગાંધીજીની એક અમિનવ પ્રતિમા

મુંબઈના વિખ્યાત શિક્ષી શ્રી વિનાયકરાવ કરમરકરનું નામ 'કુમાર'ના વાચકોને પરિચિત છે તેઓ ૫૦ ગાંધીજીની એક વિરાટ કદની અર્ધ પ્રતિમા તૈયાર કરનાર છે. આ અર્ધ પ્રતિમાની કિંમત ૧૧૦ ફૂટની ઢોરે ને એનું સેતુજી બાર ઢબર ચોરસ ફૂટનું હતું. તેની અંદર ચોરા દુકા અને ઝોતેરી તથા ચોરડાઓ પણ હતી અને એ રીતે, એની ભત્તની પ્રતિમાઓમાં એ પ્રતિમા કદાચ પહેલવહેલી ન હતી. પ્રતિમામાં અંદર કાબજ થવા માટે પગથિયાં કરી બેઠકવિધે તે ગચ્છ વપરાના ગચ્છા પર કમીરીઓ ને કળાપ્રદર્શન માટેના ચોરડાઓ થયો. પ્રતિમાની અંદરના ભાગમાંના મુખ્ય હોલમાં આપણના જીવનપ્રસંગો રજૂ કરી કલાકૃતિઓ ચીતરવામાં આવી હતી. પહેલે મળ્યે પ્રતિમાના મુખ્ય ભાગમાં એક ખડ હતી. ન્યાય ગાંધી-સાહિત્ય સમજાવા આવી. છેક ઉપલા ભાગમાં ન્યાય પ્રતિમાનો 'ગચ્છ'નો ભાગ છે, ત્યાં ગચ્છાલય થયો. છેક ઉપરના ગચ્છા પર કોઈ પણ માનવી આરામથી બેસી રહી પ્રતિમાના મધ્યકાલ ન શહેરનું દર્શન કરી શકે. જ્યાં પ્રતિમાની કુદરતી પ્રકાશ આવી શકે એને માટે પ્રતિમા-

ના 'પાછલા' ભાગમાં કાચની બારીઓ મૂકવામા આવશે. ને બહારથી દેખારો નહિ. વળી આ પ્રતિમાની અંદર 'ફિટ્ટ' પણ ચાલતી હતી. શિક્ષી શ્રી કરમરકરના જીવનના પ્રમાણે પ્રતિમા તૈયાર કરતાં ૪૦ થી ૫૦ લાખની ખર્ચ થયા ને એકાદ છે, ને એ અંગે નહીં રાખજ ફી રાખવું તે એ વર્ષની અંદર એ રકમ બેગા થઈ શકે એમ છે, એવું તેઓ માને છે. (વહેમાવરમ) વતરપતિઓનું મૂળ સ્થાન

હિંદીમાં હાલમાં જીવનસરના નાગરિક વતરપતિઓમાંની એક પરિવદ મળી ગઈ. તેમાં જીવતની જુદીજુદી અન-વતરપતિ-ઓનું મૂળ સ્થાન કઈ દોરું તેહું એ વિશે ચર્ચા થયેલી. તેમાં સમીપગતે એમ કહ્યું કે ચોખા, રોરડી અને રીંગણું એ ત્રણનું મૂળ સ્થાન હિંદુસ્તાન છે. કેળા, કેરી અને સતરોનું મૂળ સ્થાન હિંદુસ્તાન ખર્માં અને ગાદાવા છે. પર્વતનું મૂળ સ્થાન કહ્યું એ જાણત કશો નિર્ણય ન થઈ શકાયો. એકે મોઢન-ને-દોનાં બંદિયેરોમાં પઢના કેટલાક

અમેરિકામરની કોલેને અને યુનિવર્સિટીઓમાં પરદેશની બાપાઓ રીંજવા માટે હાથમાં હિંદીકાંદ તરીકેજ વાળી એક નવી પદ્ધતિ અપનાવ થઈ છે, જેમાં જુદીજુદી બાપાના પઠો અને મનોચાલનાં ટેકા પર દોરડાં અને કપડોજ કરવામાં આવે છે. યુનાઇટેડ નેશન્સ (સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંઘ)ની બેઠકોમાં થતાં બાપાઓ વિવિધ દેશોના પ્રતિનિધિઓ ચીતરેલાની બાપામાં સમજ મકે તે માટે જેમ ત્યાં, ચાલુ બાપાને તેના જુદીજુદી છ બાપાઓના અનુવાદો બોલી શકે એલાય છે, એના નેથી ન આ પદ્ધતિ છે, નોંસિયતની નોંસિયતનું યુનિવર્સિટીમાં ને ૧૯૦૦ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ પરદેશી બાપાઓનું શિક્ષણ છે તે તેમને એ પદ્ધતિને લાભ લેતા કપડા વિગતમાં દર્શાવ્યા છે. અર્ધ-અવાજ-નિરોધક (સેમી-સાઉન્ડ-પ્રુક) ખાનામાં કાને ઉઠાડેલા લગાડીને બેઠકો એ વિદ્યાર્થીઓ ચીતરેલાના અવ્યાસપાઠ કોમાંથી સમજી રહ્યા છે. એમાં બોલીસાથે છ બાપાઓના પાઠ અપાય છે, ને વિદ્યાર્થી ચોલતા ઉરક થરની 'સિલેક્ટર રિચ' વડે તેમાંથી ચોલતા ને જુદી બાપાની રિચ અંદર કરી લે છે. પાઠ રેકર્ડ કરેલા હોવાથી વિદ્યાર્થીને સમજે તથા વાંચેલાની ફરીફરીને યુનરાવતવને સમજ મળે છે, ને તેમાંના પ્રકોના કત્તરો જરાબર ચોળવાની તક મળે છે. અર્ધી ચાલુ વર્ગમાં રીંજવાની સામાન્ય પાઠપદ્ધતિ કરતાં આ પદ્ધતિમાં વિદ્યાર્થી પરદેશી બાપા બોલવામાં વધારે કાળેચિયત મેળવી શકે છે.

હાલુ મળી આવેલા તે પરથી આજની ૬૦૦૦ વર્ષ પહેલાં પણ હિંદીમાં પઢતી બેળી થતી હતી એમ સાબિત થઈ હતું. છતાં એ વખતે હિંદી, સુરાપ અને અમેરિકામાં થઈ નહોતા ન એમ એકસ રીતે જણાવું નહોતું.

ગ્લાઉડિંગનો રેકૉર્ડ

પૂના ખાસે ગ્લાઉડિંગની એક સાજા છે. ગ્લાઉડિંગ એટલે પેટા-ની ગદદ વિનાના ગ્લાઉડર નામે વિમાનમાં આકાશમાં ઊડવું. ગ્લાઉડર વધુ વખત આકાશમાં રાખી શકાયું નથી. લેકો ૭૮૦ મીટરે હમખાં નર ૩ કલાક ૪૫ મિનિટ દલામાં રહી એ બાળતમા હિંદુ-સ્તાનમાં રેકૉર્ડ કર્યો છે.

એક વાર મગધના બુદ્ધ એક જેઠાને ખાત-
લે બિડ્યા માગતા હતા. જેઠાને એમને કહ્યું,
‘સારીરે તો સાળગરો છ; એની કરીને થઈ
હરનાં શું માથે છે ?’ ભગવાન બુદ્ધ સાનંત
ગમીર રવરે કહ્યું, ‘આહ, હું પણ એવી કંઈ
હું. માણસોનાં મિત્ર તપના દળ નરે જેઠું હું,
પછી તેમાં સંશિવારની વાગ્યો કંઈ હું અને
સકળોને પાક કરાવું હું.’

અનેકાર્થી રાખઃ જ્ઞાનજ્યેષ્ઠ સિદ્ધારી
પરીઃ પોરોઃ 'વાણ' કે 'કામેષ' કે 'અનુ-
રક્ત'નો અર્થ દર્શાવતો પ્રત્યયઃ નેષકે દગ્ધ-
લાન્, નિર્ણાનજાન્, નશાલાન્; સતારનો
'પદેશી તાર, નેના પર આંગળીઓ રાખી
વગાડવામાં આવે છે તેઃ પતરાણી'.

કહેવતોના અર્થઃ 'પર બાળીને તીરથ કરતું'—મૂળમાં 'પર ગેળીને તીર્થ કરવા નહીં' એ કહેવતને વધુ તીક્ષ્ણ બનાવી બોલાવી આ કહેવતને પાસે રખાઈ છે, એ બાળી 'પગેના નાશ કરીને કોઈ અશાસ્ત્રી કામ કરવા નીજીયું એ મૂખર્થ' છે એ જ પાસેની ખીણ ચોડાદાર કહેવત છેઃ 'નાશા થઈને ચરકે બાંધેલા' ; તોમાં પણ બધું ફના કરીને પરજીવા નીજીનારાની મૂખર્થ પર ઉપાલંબ છે. એ વિષયનું એ લોકલેખ પશુ છેઃ
 'વતન ફેંકીને જોડાઈ એ વડ',

પછાવાડે દુઃખ યાગીએ બહુ
 કમંસંભે બેરી મરે,
 તો દાંડીએ યજ્ઞને દેરામા કરે;
 પાપભેગે પુરુષ ને મરે,
 પછી રાંડનારી શું કરે ?

ગણિત-ગ્રન્થ
૨૫૨૦ની સંખ્યા એવી છે જેને નીચેના
બધા જ એકા અંક વડે ભાગી શકાય છે :
૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯.

કળતા પાણીમાં ચાનાં ઘોઠાંક પાંદડાં નાખીને એક ઠાઠા રહેવા દીધા બાદ એ પાણીને અળીને એક શીશીમાં ભરી રાખ્યો. આ દ્રાવણ વડે અરીસા, કાચની વસ્તુઓ માટે અઠાઈ આદિ સાંકે કરવાથી ચમક આવવા સાથે આખી જોષી પણ એનાં નવાન આવે છે.

कलाकृतिकाः
कायो-चुनो
राजधानी
राज्य

આચારીજીના પ્રાવના ક્રવિયા સાથે હાથમાં મેથિલેટ્ડ રિપરિટ લાપાએ. એણે વિમાસને મેથ અતાં રહેશે.

હારમો પાંચ

શેતાનજીના પારિવારના માફક એક પુત્ર ૭૪૨ આ ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબનાં આનાંભી આકૃતિ પાઠો અને એમાંંચ મિત્રો સવા માંડો. એમાંં એક બજી કેટલપણ એક આનામાં પેતાની નિશાની મુકવાની. અને એની રીતે એ નિશાની નાસારડીથી મુકતા બજી એક ના દારમાંનાં પાંચ આનામાંં લાગી રીતે લેજેછો. પણ એમાંં એક સારતે એ કે દારમાંં આગળની વચ્ચે નાંડી લીધીથી કહવાંમાંં પેસારનાં આનામાંં એક આનું તે આવેતું ન લેજેછો; પણી એવે તે દાર આઠી, લખી કે નાંડી દેવ, કંઈ કે દાર એની દેખી લેજેએ કે આનાંએમાંં બતાવેલાં અધ્યાગિંદુએમાંથી એક સીધી રેખા તેમાંથી પસાર થઈ લેજેછો. રીકે રમતારે પેતાની સહાય એક દારમાંં મુકવા સારે બીજી રમતારાની વેપાર થઈ એની દારમાંં પેતાની સેવા મુકામી કહેને તેની દાર પૂરી થઈ અસાધવા આની. આગ છતાં તે પેતાની દાર એ પેદામાં પૂરી કરી કે તે જેતામી અર્યા બજાય.

ફેરોડાકી હરીકાકડવું પરિણામ
પહેલું દિવસ : તલાવને આરે
નિવન - વિનરનું જુ. આચાર્ય (લી-
સનગર); ક્રીકેટ ક્રીડાગા : 'ખલને
હાવે' - સરવંદકેસેન યોર (વડો-
રમ); રોપ પાન : રૂબેનિયામાં બા-
નારા તથા 'નાના ગાવાળ' - દીનગંધી
(હકાત) બાર કાલા - બાનુ (આગ-
લાવાદ) ચા પતેરની બુગમરિનદ
- બાલુબાઈ રાણા (અપોદાવાદ).

આ વખતે પહેલું ક્રીડાગ મેળવ-
નારમાઈનિયંત્રબનઆચાર્યનાચિત્ર-
મા, તવાનરના તલાવની પાળવા
સહનિય આવાસનું, રસિક હરિદી,
સીદ્ધવંત પગડીને સપ્રમાણુ ચિત્ર-
મેળાન કપનયુ છે. કોક બાલક
ખડાપાય દક્ષનો કપાટી, બીજ બાલક
હસારાક કરેજી, તે વચ્ચે પીંદ લંગે
હેતાં પાણી તથા કો રસનું પાન
મતે ગાનની કો બાપા કોળીબતા
પૂક, બનીને કોઈ સુખબદ ચિત્ર
ખતે છે કે રસના આદસાક વાતા-
વચ્ચેની આરવાદ તે આપને કસને
કે. બાવપ્રકાશના કલિત વર્ણમેદ
ખતાવરી તેની દેખનીક પણ દ્વારી
રેખાં ચોછા ધાંચું બાપ લેતી વખતે
સુધારી ચેવાની નરર છે.

બાઈ સરાવનદુસેબના રોપ દો-
રમાં મરિનદના પુરમાદ કપા આક-
બીબના હાય પડડીને ચડવા મેળવા
નિરોદિના દરમ્યાં કિવાની રવા-
ર થાય છે. માન કોરેલા મિશોર સમ્યુખ
કિન ચોમેરથી મળીને બને સપ્રમાણુ ચિત્ર
રમ્યાં રમ્યાં આજી રમ્યાં રમ્યાં

સાવિકતાની સાથેસાથ બનવું અર્થનુંલાકાર કોબેનન પુત્રની ચોખ્ખા પિતૃતિ સામે લાવ છે. યાનુક પ્રકાશ અને આજાં વારંવરી દલિત વાતાવરણ પણ રચાય છે. માન કોરેલા મિશોર સમ્યુખ
કિન ચોમેરથી મળીને બને સપ્રમાણુ ચિત્ર
રમ્યાં રમ્યાં આજી રમ્યાં રમ્યાં

દાંત
કઢાવશો નહિ

૭. દાદતું દર્દ, દુઃખતા હાંત તથા
પાયોરીયા મટાડે છે.

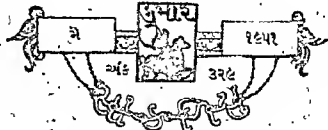
૧૭ મોડિની - ખરોટા વાસ દર
કોઈ છે.

૫૦ પદાંભાંધી નીકળતું સોણી
જાંચ કહે છે.

જે લંતુચિનાશક, ખુશબોદાર
તથા સ્વાદિષ્ટ છે.

ਸ਼. ਨ. ਟੋ. ਨ.

ਦਾਂਤ ਸਾਫ਼ ਕਰੋਗਾ ਤੇਜ਼ ਵਾਪਸੋ।

चित्रम्।

१. नाना धर्म (हिंदू धर्म) हे ही प्रसादनायकी धर्म । पूरुष तथ्य मुण्डविन पाठान्
 यद्विभवे विषय (हिंदू धर्म) मुण्डविननी पाठान्
 श्रीधाम् आन " हन् वेसाद निरंही मुण्डविन
 पुष्प-पुष्पिधानी इषवियन् (मदपांगी हन्) पाठान् वेसाद

કલ્પચેત:

आप्या दे वेवाळ	अमराठा वचण १४४
चरसमा	चैत्रमा १४४
वयवा	पिनारिन् हावेरे १४४
हतिदाशने	अथहास्त भगियात १४४

અનિષ્ઠ -

લા. મેદન 'સન્દ' પાલનપુરી ૧૪૫
 લાંબ ગરુડિયાં આપડપા-૧૭) ચન્દ્રવદન ગીમનજાલ મહેલા ૧૪૪

ସାତୀ—

प्रभरमात्र - 'सारंग' आदि १४८

લેખો. —

श्रीमद्भद्र (श्रीमद्भद्र-१२)	१४६
क्रियाविधि: सार्य पालि-	१४७
संति (भाषाणी कथाभाष्य)	१४८
नैराश्वर्य कथे कथे	१४९
नृसिंह जंगली (भाषाभाषाया लक्ष्यभाष्य-२०)	१५०
विशिष्ट नैराश्वर्य (२०)	१५१
अपिना अने श्रीविष्णुभाष्य	१५२
श्रीविष्णुभाष्य (श्रीविष्णुभाष्य)	१५३

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

योग केश ३	१५५
अथापु -	१५५
पञ्चोत्तर वर्ष भद्रता	१५६
पञ्चमित्र विद्या	१५७
भाष्य श्री [सिद्ध आदर, सद्गुरु, सद्गुरु] नन्द	१५८
सिद्धेयनयना [साधनासना] पञ्च-१३	१५९
आ भास्य विद्यासमा [न्यासविद्या] गदासप्त विद्या विद्या	१६०
उत्तर भाष्य	१६१
नयां परतः	१६२

સાથ આકરિયક કરાશે એક મોટા ન થશે દેવતા 'કુશા' દર પાસની પાસની
તારીએ બધા પછે છે; એથી તે આર્યામાં એક ન મળે તે પાસ તેની કિચાદ
દરની આર્યામાં કુશાજીના એકની કિચાદને, આપણી પાસની પાસની દેવતા
વળી સુધી તે પહેલી પગનાં ચળે પ્રદાન કરીને જીવે, પહેલ સિવા યુગ
પાસના કોઈપણ એક ભરપૂર ફેડી આપવાનું કાં બંધન આપણે આશરે રહેવાનું

[illegible]

મુંબઈ જઈશ ત્યારે—

અમે દરેક જાતના ઔષ્ધોના ગુણોની જાણ કરીએ છીએ, છતાં ય મુંબઈમાં કંપનીઓનાં હૃદયોમાંથી મંગાવી અનુભવ કર્યો; પણ મારી નાની ઉંમરમાંથી જ ખરી પડતા વાળને કાપેલા થયો જ નહિ. તે તો જરૂર અને સફેદ થવા લાગ્યા. પરંતુ એક દિવસ અમારી ઔષ્ધોમાં આપતાં કેટલાંક પેપરોમાં રામતીર્થ યોગાશ્રમ, દાદર (જી. આઈ. પી.), મુંબઈ-૧૪ નું રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ (સ્પેશિયલ નં. ૧) રજીસ્ટર્ડ, મેડીકેટ્ડ માર્કના લોકોના અભિપ્રાયો મારા વાંચકોમાં આવ્યા અને તેથી તેનો અનુભવ કરવા મારું મન લલચાયું.

મેં એક મોટી બાટલી ખરીદી. તેનાથી મગજને દંક મળી. વાળ ખરતા અટકી ગયા. વાળ મુંબઈમાં અને કાળા થયા. આ અનુભવ જોઈ અને આનંદ થયો અને રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ (સ્પેશિયલ નં. ૧) ઉપર મંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવી ગયો.

અમે ખુદ હૃદયોમાં અનામતનાર હોવા છતાં બીજાની પ્રશંસા કરીએ છીએ. તેના યુવાની પ્રશંસા ખરેખર સત્ય છે. રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ (સ્પેશિયલ નં. ૧) સામે કોઈ પણ તેલ દટી શકે તેમ નથી.

વેપારી બંધુઓને બસાયેલું છે કે તેઓ રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ (સ્પેશિયલ નં. ૧) વાપરે, વેચે તથા બીજાને વાપરવા આગ્રહ કરે. કોઈ વખતે મુંબઈ તરફ જઈશ ત્યારે તેમના કારખાનાની મુલાકાત લેવાની મારી બાણી જ છૂટા છે.

આવું કાપકારક બ્રાહ્મી તેલ આટલી જુદા કિંમતે પ્રાપ્તને પૂરું પાડતા બદલ યોગાશ્રમના સંચાલકને ધન્યવાદ પટે છે.

(ચહી)કર્મલિલાલ આશાભાઈ અમરિન આશાભાઈ એન્ડ સન્સના પ્રોપરિયટર તથા મુખ્ય મુખ્ય સ્ટોરના આગ્રહથી લીલવાલા (રાજસ્થાન)

ચોપક તત્ત્વવાળા

બોરાકની તંગીના

સમયમાં

સ્વાસ્થ્ય—શક્તિવર્ધક

ઝંડુ

કેસરી જીવન

વાપરી

શરીર અને મગજ સશક્ત રાખે

ધી ઝંડુ
કાન્નિસ્ટીકલ વર્કસ લી
મુંબઈ નં. ૩૮

હજીયે વધુ ઝડપી....
ગેવા પાન ૩૩૦

... છતાં ફાઈન ગ્રેઈનવાળી

★ ગેવાર્ટના વિકેતાઓ
પાસેથી હવે મળી શકે છે

Allied
Photographics
Limited

એલાઈડ ફોટોગ્રાફિક્સ લિમિટેડ

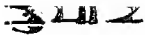
જાચ્યાંઓના ઝડપી
તથા વધુ સારા
પોષણ માટે ..

બેંક ઓફ લેન્ડ ટેન્ડરીઝ (ઈન્ડિયા) લિમિટેડ કં. મુખ્ય, ૩૬૭/૧૬, મદ્રાસ.

Copyright

LAS 189

મે' પર

માત્ર ૩ પાઠજી લીધા છે અન્યની લીધીને; બાકી તો
આખું માન, કોધાવિષ શંકરના પુત્ર અને બલવતી
માની વડે, વૈશાખના ધોમને, આપણને ભણે
ફાડતો હોય એવો સાક્ષાત્કાર કરાવી રહે છે.

વત્સલા

અથ ૪૫

ધણે વર્ષે મળી તું તો, કાંખમાં ઊઠકું હતું,
બાપણું હસતું મીઠું સર્વે કાને હસાવતું;
મુગધી વાળમાં તારી આંગળી ફરતી હતી,
ઊડતી બે લટો એની પ્રેમથી તું સુમારતી;
પળ બે બિસતું યોગે, એકાએક ઊઠું થતું,
એને પાછું પાડે ધમ્મ, પાછું એ વળી ફૂલું;
શાલ પે થોડીએ; લેતાં હુંએ એ હસતું હતું,
હાસ્ય એ ઝીલતાં તારું મુખકું મરકી જતું.

'બાબો કે બાબો?' પૂછ્યું મેં; 'બાબો.' વાણી મધુરવી
હરી મુઠલ એજેથી; પરંતુ શોકની નવી
ઢાંચા મેં રેલતી બાબી મુજબાન પડે તવ,
ઊડી એ હાસ્યની રેલ; બની ગઈ તું નીરવ.

'બાબીનું નામ શું પાડયું?' મોઢે આરમ્ભ બેઠના
રુકરી તાર; વહી તું, 'આપાડેશીની છરેજના!'

વૈશાખ

પતિહાસને.

મિત્ર

તેં હીવેલા શબ્દના હીપ દ્વારા
મેં અંધારે કાળતું હેઠું બોધું;
ઊનાં ઊનાં અક્ષુની નીરધારા,
એજોડા કેસ મત કે' રક્ત રંગ,
ત્હેતાં કે મિત્ર લેને ધબકીધબકી આનંદયાનાં યુદ્ધ અંજ!
મિત્રકાંત મણિયાર

નાનકડા મુકામમાં થોડી ચંદ્ર ચાત કહેવાનું લાગ્યું, એ મુકામ-કલાની સિધ્ધિ કે જનક
શબ્દમેળી. કવિની વ્યથા છે; મૌનતાં અમૃતને વાળોમાં કહ રીતે વણાવ્યાં કે—એ
શબ્દની વાત તો એણે છે કે અદ્યતિત જ રજાની જેડે દવા બનીને કીડી વધ્ય છે

ધધખતો આવ્યો કે વૈશાખ!

ઉત્ર ધૂર્જડી તપે મગનમાં ઉડે ધધખતી રાખ!
ધધખતો

દશે દિશાની ઊભી ઊભી કાયા સળગી બધ
દિશાપારથી વરસે કેવળ વૈશાખની હઠાય!

આ તો બાળી કરશે ખાખ!—ધધખતો

ફુર્નિરીક્ષ્ય કે' રુદ્રરૂપની મનુષ્ય નહિ લગાય.
પારવતી-પરિવાણ સમેતો કોપ કંઈક કળાય.
દશ પર લાલ રુદ્રની આંખ!—ધધખતો

વાયુ સૂચવે લોન શોરથી, ડમર ગાંડુ તૂર!
ભરી ભરી લેકાર છુવન ત્રણ હઠકે મિત્રેવ સૂર!
પંખી પક્ત્વાં જ્યમ પાકી શાખ!—ધધખતો

ત્રાહિ, ત્રાહિ, ત્રિલુપન કર ભેડેદેવદંભ, મહાદેવ,
આશુતોષ, હે શંભુ, સીમ્ય શિવરૂપધરિ તતમેવ;
અંગ રેલા ધારાએ લાખ!—ધધખતો

અન્તરામ

(શ્રી-પાપાલાલ દવેની 'આન્ધ્રી કે વૈશાખ'ની લીધીને વપાડ થયેને.)

મથુ જ સમન્વયવા એકું નથી આ કાન્ધમાં; વાત કરતા હોય
એકે દને એક પ્રસન્ન આલેખેરા; એને કેરની લીધીના છેલ્લા સાદા
શબ્દોમાં છપાએલી જોડી વેદના કોણ આ કોનેને કમ્બાની ને
ઝાપા મૂકી બધ છે, તે વાચાજાને ચાલે કહે છે.— મથાણું એને ?

ચંદ્રા નવવર કલ્પના લખેને આનતા આ નવોદિત કવિ આ મુક્તકમાં
પતિહાસને કહેશો કહે છે; 'વારા હીવેલા શબ્દના હીપ વડે મેં અંધા-
વામાં ભળનું હેઠું મેં, નેના શું નજાણું કે—એ વરતુ; વિજ્ઞાસની થોડી-
રંચી લાલિયા ને કમ્બાનાં કિવાં આંસુને ચાંતતાવાં ચૂદ અંજ એનાં
એનેને પ્રવાહ ને મિત્ર થયેને ધબકતા વહેતા દને તે પતિહાસ.'

વ્યથા

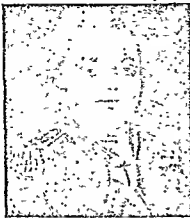
અંશરથ

આ મૌનતાં અમૃતને ઉતારવાં
શી રીત વાણી મહી, એ મને વ્યથા;
મે શબ્દની સુંદર સ્વપ્ન શી કથા
જ્યાં સ્પર્શી ત્યાં બધ ઉડી બની હવા.

પિતાકિલ કહેકે

(એ ૧૯૫૧) ૧૯૪

લા પદમ

થી

જીવનની મારી નાખે એવા દક્ષિણ મુળના જરંગના પદપાર પર પળ એ કપાચે વસવાટ થોડા જમીન હોય તો તેના પર પળ હોય સાધાજનની સીમા-રેખા આકાશ કપરામાં કપરી સાપર-સફર ખેડનાનું બીડું ઝડપી, કાંસોનો એ તીર સામરપુત્ર આજથી દોઢરો વરસ પહેલાં નીકળી પડ્યો-મોતને સાથે લઇને, જ્યારે એણે પાસિફિકમાં જાડા પાણી ખૂંટી ને હૃદય ફક્તી હરીઝફ કરે એની ત્યાંના જલમોર્ચાની તથા ધણુ અણુતજ્ય રાષ્ટ્રદેવી મોજબી કરી. અને પછી પોતાના સર્વે વરફ જવા તૈયાર થયો. પણ વિધિની રમના જુદી જ હતી. દક્ષિણ મહાસાગરના એ અદાદે એમાં જળ-શરિષ્ટ અનેલા, વરવાળાના નીરજી અડોળી એલા એક નિર્જન કમળક ડાપુ પર તેના વહાણે અપરાધને તેણે વિગતિડા લીધી. વાહિનામાં તથિ વધાં વાતલા મયા. પણ તેના હાર્દ જ અજર ન મળતા દુનિયા અધીરી બની. એની માનુષ્યિ કાંસો જ માત્ર નહિ, પણ મુદાના બધા દેશોએ એ રી રીપ આદરી : કાંપને થે મારે નહિ કરી હોય એકલી રીપ કરી. એનું મુખ્ય એ મુદાપના સામર-સફરીમાં સીધી વધુ રોમાચક અને દુઃખદ આવી અજાણી છે.

એક બેન ફેલિન અને તેના ૧૩૦ સાથીએ રીપવા માટે પણ આવા પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ એ તો ફેલિન એક જ વાર જલવારે આ અખર અવાસીની રીપ એ જાણે પ્રત્યેક જલાનું સર્વજન થઈ પડેલું. કાન્સ પોતાનું હૃદય દુરમન હોવા છતાં પણ, એ એ જલના હોય તો તે આસાનીથી પાડે કરી શકે એ માટે ઉઘરે પોતાના લટકેના માનુનો પણ એને માટે મોકલે રાખ્યા અને એનાં વહાણે પ્રત્યેક ત્યાં વચર ચાલ્યું ફરી માર્ગ આપી શકે એવો છુકમ કર્યો. જગતક ઉલ્લસ સાથે મુજ આલવડ હોવા છતાં કાંસે પણ હૃદય ફક્તી વહાણે સારી-સલામત જવા રીમોર્ક તેનો ખસીક ઉઘરે આ એલિલી રાખતી વાળી આપ્યો. પણ એનો પત્તો ન મળ્યો તે ન જ મળ્યો.

શોધકોમાં મર કરી અંગેલા એ સામરખેડુ સહસ્રલીનું નામ અર્ધાં દરિયા ઝેલ, કાન્સ દેશ પેરમ, એને કાન્સનો ફક તેવો જ કાસનો આ તો પેરમ ફક ને એને પ્રેમુ આવી. ૧૯૪૨માં મહાન યુદ્ધની મોળત અઝડતી હતી ત્યારે, કાન્સમાં રામ પ્રદેસના અજબી નજીક તેનો જન્મ થયો. એક નાનીસી, જમીર પણ તેને વરસામાં મળેલી. ૧૮ વર્ષનો થયો ત્યાં તો કાન્સ ને ઉઘડે વચ્ચેના યુદ્ધમાં તે નિહાયો અને સામરયુદ્ધોના મોરચા તથા અનુઅંગોમાંથી પેસાર થઈ પડ્યો. અને પછી તે સતે આશરેના જાલમુદા વિજાઓમાં ૧૪૫ (જે ૧૯૫૧)

દક્ષિણ મહાસાગરનાં અદાદે પાણી અને અણુતજ્ય અંદોશની મોજબી કરીને તેના વિગતવાર લેવાલેના ચાર મોડાકથ જે આપતો મયો,—

અને જેના આખરી અને ઉઘડા વિષયની સફરના સમાચાર મેળવવા આપુર આખું મુદોપ આખીસ વધે મુખી સંખી રહ્યું; પણ...

લેખક : 'શાન્' પાલનપુરી

એક નોડાણની એ લાગ્યો. આમ, જીવનની રીપાળાતી જ સાદરી મેલતોમેલતો એ એક નિપુણ નાપુરી બની મયો.

લડાઈ દરમિયાન કાન્સ, રીપખાજ સફર અને રીપક સહાઈતી પર જીવે લઈ આપી રીપકું નહિ; પણ લડાઈ પૂરી થતાં જ એણે એ વરફ હરિ કરી. કાંસોનો રચને પધિમની પેર નથી દુનિયા મેજબી આપી હતી. મારાએ રીપકું માર માટે પૂર્વની દુનિયામાં મારે મોડાઓ કરી આપ્યા હતા. ઉઘડેના ફક્તી અજુદા મુસાફરીએની વાનો એ સમયે આખા મુદાપમાં મરી હતી. પાનિફિકથી આસાદિક તરફનો મારે રીપવા તે એક નિપુણ નીનકમો હતો, છતાં એણે એટલેકેલિયાનો મુદો આમ રીપી એક નવા ખેડ પર ઉઘડેના પાણી ફરમી રીપે હતો.

ત્યારે હવે દુનિયાને વજીરોપાલિશ એવો રીપા બાજ હતો કે એ રીપી કાઢી કાન્સ પોતાના સાધાજનમાં મેજબી દે રીપ દિદ, અધિક, એટલેકેલિયા, એમ નવાનવા પ્રદેશો પર વિશરાજા લતા હરીકે મિલતના સાધાજનને વચર ફરકતો મેલ, કાન્સને અજાઈ થાય એ રીપાવિક દર્દ. હવે તેને બાન આખું કે પોને તો લડાઈમાં વિજય મેજવા જ કાંસીમાં મારી કરવું હતું, જ્યારે ઉઘડે એક વિશાળ સાધાજન જાવાવડ મુદ દર્દ.

ઉઘડે હૃદય ફક્તે દક્ષિણ યાજાએના પ્રદેશો રીપવા મોકલ્યો હતો, પણ તેને જારૂ રીપવા ખીટું જ જ મળ્યું નહોતું. છતાં કાન્સના વિદાનાને ત્યાં કાંઈ પ્રદેશ હોવાના આશા હતી. અને બીજે સામયી ની રીપ પોતાની જે સીમા વધારી હોય તો હવે તેણે ને પ્રદેશને જ રીપી મારે પ્રદેશો હતો. પણ વિશર પાસિફિકમાં મુજવતો પાણીની જે પેસી વારના, એ દેશમાં નાખના દિશાપ્રદેશમાં જવાની ફરી તોપાલવળે જુવાન, જટલ, સાહસિક સફરી રીપ હતો, જે ત્યાં જઈ, ફક રીપી હતી. તે પર કાન્સનો પાપટો ફરમ્યો કે—

કાન્સે તો પેરમ પર મીર મારી; તેણે પોતાના વહાટા વતનની જે અવરજા રીપ પર પડવા તેણે બીડું ઝડપ્યું. પૂર્વે કરી ન અંધા-એમાં એનાં જે ગાન્વન વહાણે 'ખુસોલ' અને 'એટલેકેલ' તૈયાર કર્યા અને પોતાનો મારકમ પડી લીધો. આખી દુનિયાની પ્રદક્ષિણ કરીને પૂર્વની મોજાની માપણી તેણે કરવાની હતી. એમાં નવા રીપવાના પ્રદેશો પર કાન્સનો વિજયવારો ફરકાવવાના હતા. એટલું જ નહિ પણ એ પદેશના જોડા એમાં રહેલી-કમળી, રીપવિનામે, ત્યાંનાં યાજીએ અને તેમાંની જાલિત, જ્યાંની વનખાતે ને જાલ રખના વચેકે વિષે અને તેટલું જાણ પણ એનું કમળું હતું. અને એ માટે આધાસાધનાં કમળુ આપનારા નિખળોના, ત્યાં અને પ્રદેશ પા-થી વંચાજ જનાવતારા અંધાજામાં એ, પૂર્વની મોજબી કરવાના

‘સંવંધનો’ (મોનપોલીસી), વિજ્ઞાનસાક્ષીઓ, યદિચક્ર, લલતળ ખટ-
તેણે આસપાસીઓ તથા વિદ્યોલિધાસી સ્વચ્છનોનો મોટો કાફલો પણ
તેણે સાથ લઇ જવાનો હતો.

ઇરાનનું કોલેથી સફર શરૂ કરી, અને તેના ઝેરઝેરે લેવાને (જે તે પર
ઇસ્લામી કબ્જે ન હોય તે) કબ્જે કરવાનું હતું, તે પછી ફર નવા પ્રદેશો
રોપી કાઢવા ફરિયાજી મુબનો કંઠો ફર સાચર ખેડવાનો હતો.

સિંહકાનની અભિલાષાથી થે ચાલ્યાં ગયો અભિલાષા સુધને આ
કાફલો છે. ૧૭૮૫ની પહેલી ઓગસ્ટે બેરટ બંદેથી ઊપડ્યો. કાન્સના
પ્રભાવનોએ બંધો અને કાલંબસ પોતાના કિનારો યોગી રહ્યો હોય
એવા મને લીધો અને તેને માટે નવી કુનિયાની શોધસફર શરૂ થઈ.

જ્યાં જ્યાં એ ગયો ત્યાં ત્યાં પોતાની કાગમીરી-સંપૂર્ણની
તે ખલતવતો ગયો. તેણે અમેરિકાના પૂર્વ પ્રદેશોના કિનારે કિનારે
ચાલીને, મેક્સિકોના ખલાસીઓને બદકારનારી ને એ વખતે ભયંકર
માતાલી હોને બહિર કોળંગી. કુનીન સાંકેત આદેશરૂપને નવો
કોળંગીના રાણીઓના એક સમુદાય પર શોધગોળ કરી અને પછી
‘પારિસિક’ વરાળી સેન્ડવિચ રાણીઓ, અને લંદાંથી કોમલો થઈ કિ-
સિપાઈસ પહેર્યો. આદીથી તેણે ૧૭૮૭ની ૯મી એપ્રિલ એશિયાના
અંતિ કોણના કિનારા પર શોધગોળ કરી. એ દેશોંસા લગ્ન આગ-
લેટ, કલેહપાર્ટ રાણીઓ અને મેરિયાની સામુદ્રધુનીમાં થઈ, નવા
નવા સમુદાયને તેઓ કાંઈનીના આખાતમાં પ્રવેશી, તેના બધ સાચ
તેડાં સાફકાં રાંડો સુધી મોલમોલ કરી પાછા જવાની ‘સીપવન’
અને ‘મેન્સ’ રાણીઓની વચ્ચે ફરી આરપાર નઈ એણે સમિત કહ્યું
કે તે ફક્ત રાણીઓ જ નહીં—અંતરો ફેર લાગ નથી. ન્યુ ઝિલેન્ડના રાજા
ઓની જેઠે આ રાણીઓ પણ સામુદ્રધુનીથી ફરકે પડે છે. એ આમુદ-
ધુની વચ્ચે પણ એણે સફર કરી અને એને પોતાનું નામ આપ્યું.
આજે એ કો ‘લા પેડ્રોની સામુદ્રધુની’ તરીકે ઓળખાય છે.

તે કામચલાઉ પહેર્યો ત્યારે દુનિયાની પ્રસિદ્ધિઓ મોટો
આગ પૂરો થઈ હતો. આ એવું મોટું સફરસાથ હતું. જ્યારે આજ
નેવાં કંઈપણ વહાણો ન હતાં, વાયરલેસ પણ શોધાયા ન હતાં, અરે
આગમીઓ પણ નહોતી, એવા એ જમાનામાં થે કાંઈ પોતાના
આ વીર માટે બાનું કાણું હતું અને કાગચાટકામાં તેને આવકારવા
બંધી તેવારી કરી. ત્યાં એને સેપી લેવા ખાસ કાઢવા રવાના
કામ અને એને ‘નો કામગના સારોના પતિને’ કોટી આપી, કમચલાઉ
રશિયાના તાજામાં હતું. રશિયાની રાજા કંઈકેરાઈન પણ એની સફરીને
મેવા ખૂબ કલ્પક હતી. તેણે પણ તેને માત આપવા માટે ખાસ
સેવારેલ રોમનાં હતો, કાગ રશિયાના નોકરલના અધિકારીઓએ
પણ ખાબ લીધો અને લા પેડ્રોને તેણીની સલામી આપી.

પણ એની સફર તેણે ઘડે શરૂ થવાની હતી. બરિસ્ટની
મુશ્કેલીઓથી તે પૂરેપૂરી સજ્જાન હતો. કદાચ એ સફરથી પાછા ન
ફરાય એ ખ્યાલે એણે કામચલાઉમાં જ પોતાના અનુભવેર અને
શોધગોળો વણવનાર સાથ લાગેનો એક કલગાર ગાદાંચેય લખી કાઢ્યો.
આ પુસ્તક તેની અંતિમ કૃતિ હતી; કેમકે તે ખૂબ એક નાનકડા પત્ર
સિવાય દુનિયાને તેના ઘરફથી કાંઈ જ મળ્યું નહિ. એ વખતે એનાં
પ્રખ્યાત વહાણોનું સમારકામ ચાલતું હતું. પુસ્તક પૂરું કરી, કાસરો
માફતેતેણે તેકાન્સ એક્સપેડિશન, પુસ્તકોએખામુસ પુસ્તકનું ઇલાજ
થઈ રહ્યું હતું ત્યારે કોઈને રવાબેરે ખ્યાલ દશે કે એ જ વખતે એનાં
કાલકાં એક અભવવા રાણી પર રજૂઆત હોવાં પુસ્તક બહાર પડતું
ત્યારે કાંઈ માનવાને થે તેવારે પડતું કે લા પેડ્રો આ પુસ્તક પર નથી
પણ અદરે કાંઈના મળ રાણી એ લાપેના નજીકથી એપને માનવું

પડ્યું. અને ત્યારે સો એડી અથવા સો એડી ઊંચાકે તેણે યુલુસ એળે નથી
મળ્યું. એ જમાનાને કાંઈ આપીને નથો ક; એ ગરીબે આમ જ થઈ ગયો. કા
કાગચાટકામાં વહાણો નેપાર થઈ ગયાં. લોકો એને ઓટોસિયા પર
કાન્સની વચ્ચે કરવાવા જવાનું હુકમ એ જો પડ્યો.

આરલલર માઈવની સતત આમલકી પછી સામોઅન દિપસમુદ-
માં મોનલ્લા રાણીએ એણે વિસામી લીધી. અર્ધાં એને પ્રથમ વિપતિ
નહી. તેના ઝેરઝેરેલોલ વહાણોને કપ્તાન કલંગમે કિનારે કોસરવાં જ
ત્યાના વતનીઓની ખૂની હતિને બેામ બની કુળી ભેગ મૂક્યું
એલો. લા પેડ્રોને આપી સખાન ફરકે પડ્યો. છતાં બાકા હોને પણ
તે ૧૭૮૮ની ૨૬મી નવ-સુઅરીએ ત્યાંથી ઊપડ્યો. તતામી નીપલમે
એને લગલમ અડી વરસ મઈ મયાં હતું. યોડાક દિવસની સતર પછી
એનાં વહાણ યોર્ડની અખાતમાં રાખલ થયો.

સપ્તક વર્ષ પહેલાં કહે આ જમાના પર પચાસ પચ મુશ્કેલી. એ વખતે
એ બિલકલ અભવલકા પ્રદેશ હતો. તેણે એક મ નામના વનદેવતિ-
સાક્ષીને લેવા કિનારે અપૂર્વ વનદેવતિને લેવાને લેવા પ્રાંતે થિરા કરવા
થયો અને વીરજીએ એ અખાતનું નામ બોર્નાડી (Borndy) પડ્યું.
એક સે ટાલક પહેર્યાના ખાદ આ નવા પ્રદેશમાં રાકીલ્ય રજાવા
ઠગડની સારકારને સગમલવ્યું, કાગલકે એ બહુ જ કંઈક પ્રદેશ હતો
પણ એની એ રજવારતને રેમ ન જઈ. એણે બીલ દરખાસ્ટ મૂકી;
કેદ પડાકોના મુશ્કેલોને આવી આદર્શ જગ્યાએ એ પ્રદેશને રિક-
સાવવા મોટી રેવા લેલકે. એક માંડે એ પડ્યો.

એ વખતે કાચલા ખૂબ કડક નહતાં કાણે પણ કાયદર સબલો
યાવ, એલે ટાલેલનાં રેલનાં કીડિયારોની ભેગ ઊભરાતાં હતાં.
એમાંના વહાણાકા ફેડીએને તેણે લુનાઈટ નેટસ તથા નેન્ટ્રીકીકમાં
વસતાર માટે મેકાલી રેવામાં પણ આલવા દેતા. સામાની માન અને
સામાન્યવનું સામાન્ય. કોલબર, મારિન, કોબીસાર બંનેરે શોધ્યા
પણ પોતાની સાથે આવા મુશ્કેલોને જ વળને મીકેલકા બેર મુલાવે
ને આ શોધસફરોમાં એ મુશ્કેલોને ઢિરેલો પણ મોકલો નથી.

બિઝન અને અમેરિકા વચ્ચે જ્યારે તકાઈ મળગી ત્યારે સંખા-
નોમાં મુશ્કેલી ને મોઝી સાકામ અને ટુલોમાં લોખાને વખતે થઈ
પડ્યો હતો. કોસે એકેડે યેડરાની આ દરખાસત મનુદર થઈ. ઝેરઝેર-
લિયા આગા મુશ્કેલી માટે પળા માગીનું રવાન થઈ પડ્યું. વહાણો
બરીકરીને નાં મુલાવેરો મોલવાના.

લા પેડ્રો જ્યારે બોર્નાડી અખાતમાં રાખલ થયો ત્યારે આખેર
ફિલિપનો અંધલ વહાણો મુશ્કેલી બની જનું સંખાને શોધી
કલવા જનકી થયાં હતાં, અને અખાતમાં એજેન મુશ્કેલોને કા
(પે ૧૭૯૧) ૧૪૩.

એક નાના સરખા કાંદોનાં ઢાંચે બે પાણી ઘણાં પડવાની તેથી માંદાં બનેા.
 પેરક કાંદો બે ને દિવસ થોડા પડવો. એ કાણુ કપર કાંદાંની
 સત્તા બેસાડવા એણે આટલો કાંદો પ્રવાસ જેટલો બનેા તે કાણુ
 એણે જોને હાથે હાથે કાંદો કાઢી કાઢી એકબે લઈ લેતા. પણ એને તે કાંદો
 ગુલામોની એકે હાકી ન હતી. પેરકને જોઈ તે ગણે દર્બની શીલિયારી-
 યો કરી. તે ગણે આ કાંદો રોપકને ખૂણ આપકાર આપેલા. થોડાંક
 અઢવાડિયાં એ અઢા રહ્યો અને પછી ત્યાંથી દરિયુ મહાસાગરના
 અગમ્ય પ્રદેશની શોષણમાં નીકળી પડયો. એ પડતાં પહેલાં કાંદાંની
 સરખા પર એક પત્ર તે પાડી ન મૂકેા હતો. એ એવો ઉલ્લેખ પત્ર.
 તેમાં હતે પછાની સફરની રૂપે આ દર્શાવી હતી.

એ પછી યું થયું તે કહી ન જાયું નથી. કાંદો અનુમાન થયું છે
 કે યોરોની અખાતમાંથી નીકળીને તે દરિયુ પાસે સિક્કા મહાસાગરમાં
 સર્વાકુલ ટાપુએ તરફ ગયાં હોવાને જોઈએ અને ત્યાંથી કાં તે કાંઈ
 વાવાઝોડાને લઈને યા તો અંધધારને મારેલું એનાં વહાણે પરખવાના
 અડક સાથે અથડાઈને નાશ પામ્યાં હોનાં જોઈએ. એ તે હો, પણ
 જેટલું તો ચોક્કસ કે એ સાગરખેડુ વિષે કહી કે કહી ન સંભળાયું. બલે
 તે ચોટ્ટે પચાના બંદરેથી મુખ્યલોક તરફ ન બેપરી મથા ન હોય.

પણ તેનાં પુરેતર દ્વારા આખો યુરોપખંડ તેને જોળવાનો થઈ
 મથા હતો. તેના સામાયાર મેળવના મરેટ પ્રભ તદ્વાપાકડ થઈ રહી.
 વરસ, બે વરસ, ત્રણ વરસ નીત્યાં. પણ કાંઈ ન સમાચાર ન આન્યા.
 કાંદાંની સરકારે એને શોધના કાંદો મોકલ્યા, પણ દરિયુના આગ્રમ
 મહાસાગરમાં તેમણે યુ કરી ક્યા ભય ર ક્યાં રોધે કે ભટકીભટકી
 ને કાંદો પાછા આન્યા: સારા કે યાકા કાંઈ ન સમાચાર વિના.

વરસો વીતી મથા. હજુ પણ એ મે પત્ર ન વહાણે વિષે કંઈ ને કંઈ
 સમાચાર મેળવવાની આશા પ્રભના ગતમાં જતી હતી. ફરીથી
 કુવેદ અને કાલસ વચ્ચે લાકડાં સળગી. બંદરે કાલસો ધસા.
 એકબીબના ન વહાણે અરસપરસ કુલાડી દેખાયાં આવ્યાં. એવે બંધ-
 રક ઢાણે પણ એ જોરેકે બંધરક એ લાકડાના વહાણેના સાદસને
 આશાની નજરે જોતો હતો. લા પેરકની રાક્ષિ વિષે તેને થયું માન
 હતું. એ છપતો ન હોતો જોઈએ અને એક દિવસ વિનયના સમાચાર
 લઈ નરક પાછો ફરીથી એનાં એને અઢા હતી. તેણે બ્રિટિશ સરકારને
 વિનંતી કરી અને પેરક છપતો હોય તો એનાં વહાણેને મોકલે પણ
 એકે ન વહાણે કુલસાન ન કરે એવો કુલમ કહાવેલા. બન્દરની
 લાગણીએ એણેથી અટકી નહિ. ન્યારે ન્યારે કોઈ વહાન દરિયુ
 તરફ પ્રયાણ કરવું પડે તેના કપાનને તે પેસા અપતો કે એથી એ
 પેરકની શોધ માટે જોઈએ વહાણે મોકલવામાં આવ્યું. પણ નહીં.

શોધ કરવાના સમુદાયે પ્રદેશની વલયા. અને એતે, લા પેરકના
 નાટોની અખાતથી નીકળ્યા પછી છેક આવીસમે વર્ષે. એક વહાણે
 વાનડ દીધા કે દરિયુ પાસે સિક્કા ટાપુવાસીએ પાસે એણે એક
 અને એક મેટલ જોયાં હતાં. સંભવ હતો કે એ લા પેરકનાં ન હોય.
 વિશેષ માહિતી માટે એક ફ્રેંચ વહાણે મોકલવામાં આવ્યું. પણ નહીં.

પછી તો કોઈ એકે ન કપાનના સાંસળવામાં આવ્યું કે કુવેદ
 કુવેદના રોધેલા ન્યુ દેવીડીક ટાપુઓમાં એ વહાણે બાંધેલા પડવાં છે.
 તેને એ વિષે આગળ રોધ કરવા કહેવામાં આવ્યું. પરિણામે ઉર
 સવ્ય પરથી પડેલા કિચકાઓ. કપાનને લૂકોલ અને બેરેટરોબના
 કક્કા સાથે આપ્યા. સમટાકુંક દિવસમુદગમાં 'વાનીકોસ' કાપુના
 ખડક પર એ પડેલા હતા. તેમના કપાન અને બવાસીઓનું યુ થયું
 એ તો ભયનાન બલે. કાં તેમણે કૂચી મથા હોવા જોઈએ. કાં કિનારે
 'પરિને બજારી મરખુ યામ્યા હોવા જોઈએ, કાં ત્યાંના વનનીએ
 એને મરી નાખ્યા હોય. એમે તે રીતે મુલ્ય થયું હતો. પણ એક
 તો ચોક્કસ કે લા પેરક તેને દિવસપરંકે ભેટ્યો હતો.

આખા યુરોપની લાગણી આ નીર પ્રકથ તરફ હતી. કાંએ પણ
 કુવેદમાં અનિલની સરકારી નીચે એક કાંદો રવાના કર્યો. તેણે આ
 કાંદાં જાનવના રચે જઈ પોતાના માનીતા તીર અને એવા સાધી-
 દારીના માનમાં એક રત્ન લીધો કર્યો. એ વાતને આજ સો ફર
 વીતી ગયો છે. આવારે તો આવવે બીબ લાગે શોધનાં નામ
 નળીએ લીધે, કે એકેએ આખા મુખપ્રદેશની તલુચે તલુ નળીને
 રોધે કાઢી છે અને ત્યાં ન જાણી શોડ તાણી છે. પરંતુ પેરકના હવ
 એક મુલ્યની વાર્તા આપવાની બધી સગવડ એમ નથી.

પરિશિલ્કના અનુલયા અને અર્થક મહાસાગરમાં આવેલા આ
 ખડકો અને લા પેરકનું મિલન બુદ્ધિપર કંઈ નિસરાર. એમ તો
 પરખવાના પડ્યા આવેલે થણા એવા છે. કાંઈકેઈ ભાગક-ભાગકીના
 વધામાં એના મળુકાની માગા જોઈને એની સુદરાતા આવજીને
 વિચારે આવે છે. એ સુદર મળુકા અને લા પેરકના વિનાશક ખડકો
 વચ્ચે બેઠા પેરો સંભવ છે.

એ બેઠા એ પરખાવાની કાપની સમદ્રમાં થઈ. બંદરપતિ કરતા
 નરક આગળના ફરજનનાં એ છપડાં ધૂપવાડ કરતા સામગ્રીથી
 ખનીજદ્રવ્યો મૂકી ઝીણાં ઝીણાં કિલોવાનાં ધોરા મથે છે. એકેમ
 વર્ષોથી એનું થવા ન કરે છે. સમદ્રની ભરની તેમને ભેમાં કરી છે.
 આ બધાં ધોરા એકસાથે જોડાઈને વિલેવામાં હેલાતો ભય છે. આ
 રીતે કોઈ કાંધા ખડકો અસ્તિત્વમાં આવે છે.

બીજા ભાગુ મળુકે પ્રગતિ કરી. વધતાં વધતાં એ બીબ રહેો
 શોધવા શક્તિમાન થયેા. અનુલયા મહાસાગરમાં રરકંકે વિહાર
 કરવા લાગેલું અને એથી સાદસિક અચ્છિલેઓમાં એ લા પેરક પણ
 થયો કે એ અગમ્યની શોધમાં એવા બંદરેક સાધનામાં પૂર્યા.
 અને એવેકે ગાનુપ અને પરખાવાનું કુદરતે નિગણું કરેલું નિઃક્ર
 મિલન થયું. સાદસીધેરા કરવા કરતા આ નાના નેતુએએ રચલા
 ખડકો પર ખોતી અંદાજાવા અને મુલ્યને ભેરવા.

આ નાના નેતુએએ હાલતોસનું એક પાનું લખ્યું છે, જે કહી નહિ
 વિચરી સગવડ. ન્યાંમુધા જે ખડકો રહેશે ત્યાં મુધી કાંદાંના એ નીર
 નાવિક અને નાવતરીઓમાં એ લા પેરકનું નામ કાયમ રહેશે.

કુમારની નૂતની કાંધોલો નીચેની વિગતે-૨૨ વરસ રૂપીની

પડતર કિંગતે આપવાની છે: ૧૬, ૧, ૨, ૪, ૫, ૬ (એક ૬૦થા
 સિવાય), ૭ (એક ૭૬ અને ૭૭ સિવાય), ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨ (એક
 ૧૪૦-૧૪૧ સિવાય), ૧૩, ૧૪ (માથ ૧૬૧થી ન અક છે), ૧૫
 (એક ૧૮૦ સિવાય), ૧૬ (એક ૧૮૯ સિવાય, ૧૬ (એક ૨૨૬-૨૨૭
 સિવાય), ૧૭ (માથ એક ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯ છે), ૨૦
 (માથ એક ૨૦૪, ૨૦૬, ૨૦, ૨૧, ૨૧૬ છે), ૨૦ (એક ૨૩૩
 ૧૪૭ (એ ૧૬૫)

વિના), ૨૧ (એક ૨૫૦ ૨૫૧ વિના), ૨૨તર એ છે કે આ આખો સેર
 અલબેષ ન વેચવાનો છે. છુટક નહિ. કિંગત રરક એકના ૦-૮-૦ સેર
 કુવ ૨૦૩ એકના રા. ૧૦-૮-૦ ફેલેરે અર્થે વએરે છુટક આ કપાતો
 કીમુદી, કુપક, કિરીર, નવચના વગેરેના પણ એકા આપવાના છે
 બધું સાદસિલ તવાનગ ભાવે ન આપશે. સળો: શીએસ. એ.લાહાળી.
 દોલીપૂક રદોર, મુનિગિયપ માર્ડન સાથે, સાસન રરક. ૧૫૦.

કામદા ને વાંદરાં શેલે-કેલે છે:
પતંગિયાં બળી મરે છે...

પ્રેમસગાઈ

સેખડ
'સારંગ' બારોડ

સા

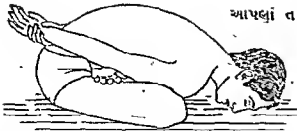
તેક દબારની પસંદ સંપરવા એ મામને સી મરે
રેલે રેલેસનના રસ્તા ઉપર, પારેલા રળવા એક કળાણભરિયા
ભરપરિકે, એના ધોળા કપિયાની કળાસા ધોળા ભયરે સાર્વનિક
રૂપાણાનું બંધાનું, ત્યારે જેની સુવાણીના છવતરામાં એક નાનો ચો
પડેલો આવ્યો. એ દવાનાના પ્રચલિ-વિભાગમાં એને માસિક
પરક રૂપિયાવા પચાસની યેકરી અળી ગઈ. કામ તો આનું રેલેલું નહિ
કારણ કે પ્રચલિતમુદને લાભ કલાવનાને આગમાં દુષ્ટ રિવાજ પડ્યો
ન હતો. એટલે જેની પલોખરે વખત બાદ આટલું ને ચેરા કાટર-
નું પદકામ કરવામાં ગાળી. વાસણ મળે, કપડાં પૂરે, ધરમાં સાં-
સરી રે, અલસ વીળી આવે, અને આ બધા કામના બદલામાં એને
એને ધરથી સગરમાં આવતું મળે.

દરેક કામ કરનારને હોય છે તેમ જેની પછી એક કામ થતું
બસ પછાત હોય; અને એ કામ કાટર સાહેબના બાળાની હંડાણ
સાખવાનું. એને નાગડાનનો-ચીપડાવનો, કપડાં બદલાવનો, સાંને
ફરવા લઈ ભરે, સગવડર દુધ-નિરિકટ આપનાં, આ બધાં કામો
કરતાં જેની કદી કાઢતી નહિ. જ્યારે કોઈ કામ હાથ પર ન હોય
ત્યારે એ બાળાને લઈને કોઈને કોઈ કામ ચોધી કાઢે. કાઢે જ ન મળે
તો એને રમાડે, પણ કદી નમરી તો એને જ નહિ. નવરૂં અનવરૂં
એ અભરસતીથી બાળાની પાલક માતા બની બેઠી હતી. અને એ
તોફાની યોરારને પણ જેની વિના જાયે ભાવનું ન હતું. આ દુષ્ટ આપી
તો ન પીએ; પચાણે પીવડાવવા માલ તો ઢોળી નામે; કપડાં બદલાવે
તો બુમરાણ થયાવે; નજાકવા બેસે તો રહી રહીને અંધિયા સુભરે;
અને એ સે સુખી, મરી તે કારણસર એને એની બેનતા સાથે

ગીણ સંભાળ ગાલતો. હોય અને રહારોજ મચો
દોષ ત્યારે જેની એ સાંભળી દોડી આવતાં ફરથી જ
પગ મારે 'બાળાભાઈ... દો' એટલે ગુસ્સા સુલેલ-
ની કદી ફરે, રડવાનું અંતરમાં થઈ જાય અને
બાળાભાઈ દરસી પડે. ક્યારેક તો એના હસી ર
કાટરપતની રમાવેનને પણ દસવું પડે, હસીને રમા-
વેત કહે: 'ભલી જેની! આ બાળાની મા તે હું કે
હું મધુ, આટલો બધો દેવાયો. કદી નાખ્યા છે તે
ક્યારેક મારે બદારમાં જવાનું હોય ત્યારે હું ગાયર'
'ભવાનું નથી, બીજું શું? મારે આવવું પડે
તમારી બેરે: ગમેય તો બાળાભાઈ વગર કાઢે નહિ.'
જેની જવાબ આપતી.

એને એકવાર બન્યું પણ એવું જ, રમા-
વેતના પિયરમાં લઈ લઈ કાટર સાહેબ તો
જાઈ રહે તેમ ન હતા. એટલે એકવાર રમા-
વેત જવાનું હતું, સવારની વહેલી માઠીએ
રમાવેત રવાના થયાં. એ વખતે તો બાળી
શયતોદતો એટલે કુળબંધુ નહિ, પણ પિયર
પરોથતા જ રમાવેતને લાઈ કરેલો પડ્યો. કાંઈ તાર આબો ના
સુધીમાં જેની ઊંડાંબાં કાટર રહી હતી એની તો કાટર સાહેબને
બગર ન હતી; પણ ત્યારે એમણે લાંબા ભૂંચેલા સપાસાર
સંભારવા એને ધોતાળી પાસે ધાકારી ત્યારે એમનાથી જેનીની
આખતેજ બાધી જાય: 'જેની' આ કુળ આંખો કુઝાળા બની છે?'

જેનીએ શેડુ રૂપી રીપુ. કાટર બોલ્યો: 'મધુ વાલ શું છે એ
તો કહે. તારાં સપાસારી કાંઈ કુળની તો નથી મળે છે?'
ત્યારની વાલ બાનુએ જ રહી. જેની રડવામાંથી કાચો અને તો
જવાબ આપેને
'એ જેની, અને આ પરાદ નથી. ઠ કાઢક ગમેય તો સગા' પડે
વસા બાકીએ લાઈ આવ્યો છે અને ઘને પ્યાં બાકાઈ તો પણ ન
વળી કાંઈ નથી જ સુશીલમાં સુકાઈ જાશે છે. કાઢનું મારણ થયું
દોષ તો તે વારાથી એ રીતે જવાબ
પણ કાટર સાહેબ આમજે ભોક્ષી રાધ્યા નહિ. જેનીનું કલત
અવાજ જ આપી થયું હતું. આંખે લૂણાં એ દરસી રહી હતી
કુશમાંની જવાબે ઘને ઘડેને 'પાસ થઈશો દતો. એ બોલી
'હા... હા તારે આવો છે સાહેબ'
'હા, બાળો લાસા વિના એક પડી રહેતો નથી; પણ...'
'તો... તો સાહેબ, મારે જવાનું ને... કમળાનું નામ જ
થઈ જાયારા રીરકે... કહેતાં જેની કદી.
'જેનું કમળાનું કામ કદી નહીં જાય તો તેને કાઢે સગા
જેની જાંઘિયાળી પડી જતાં બોલો: 'એ ને કું જ'
હું ને મૂકે દેલો ન શું ને?

આપણાં તન-મનને સ્વસ્થ રાખતાં યોગાસનાની વ્યાયામ-પદ્ધતિ

૧૪-યોગમુદ્રા

અહીં તે પીર ન રાખા. દોડા ન સમયમાં એ અડધી ચાકરો, એર કરીને પહેલે ન દિવસે અડધાકલાને આમદ ન રાખા. પહેલે દિવસે નેટનું વગાય તેટલું ન વળા. એ રિધતિમાં યોગી કાલ રહેા. પછી બીજે દિવસે એટલું વધારે વળાવે. પ્રવલ કરેા. એ કરતાં દરેક એકાદ આઠવાડિયામાં કાળજી નરર નખીને અડધી રાકરો.

દેશાક માણસોનું પેટ નીચે લગી પડતું હોય તે અને પેટની અંદરના રનાકુચો ટીલા થઇ ગયા હોય છે. એવા માણસો એ આ મુદ્રામાંથી વધારેમાં વધારે ફાયરે કમવગા માગતા દેશ તે એમને એને દાખને પાછળ રાખવાને બદલે પગની યોગીએ જાગ રાખવા, અને પછી બળનું. આથી પેટના કામ કપર વધારે જાગતું આવશે અને વધારે ફાયરે થશે. લાંબા સમય સુધી આ મુદ્રા રાખી મૂકવાને બદલે એને વધારે વાર કરવી એ સારીરિક દ્રષ્ટિએ વધારે હિતાવદ છે. આનાથી કાચ પાયાત મટે છે. બહાવવેવાયાનામાં આ મુદ્રા ખૂબ ઉપયોગી થાય છે.

દરમુદ્રાઇ શુકલે

એ આપણે કેટલીક 'કિયાઓ' નેટીયું. આ કિયાઓ યોગનાં આસનાની બદલની છે. પણ યોગાસના કરવાથી એ કાચરો થાય છે તે આ કિયાઓથી દિયુક્ત થાય છે. આ કિયાઓનાં સાદાં ક્રોધો તે સહેલાઈથી કરી શકશે. એમાં આગળ વધતું હોય તેો કોઈ નિષ્ક્રાંતની રોવાળી દેકવ શાય કરવું.

આસન કપર પલાસન થાળીને ભેસેા. બંને પગની એડીએ પેટના નીચેના ભાગ સાથે જળાવી નેટીએ. હવે કમરમાથી વાંકાવશે અને કપાળ નખીને અડકાડેા. બને દાખને પાછળ (દાખા દાખથી નખાણા દાખનું હાંડું પકડીને) રાખેા. કપાળ નખીને અડકશેા. એકદમ ન

ધરી પહેલાં કાપણ-આદરેા વરસાવની જેડી એકાએક આમ હસતી સાથી મઈ મઈ એ કારરને સગળયુ નહિ.

'પણ હુ દામણા રવની'ની કેમ, એ તો તે મને કહું ન નહિ.'

'બણ્યુ એ તો આમથી, સહેબ.'

'અમરતી ન' ?'

જેડી નરા સમય સાધે બેઠીઃ 'સાહેબ, આદરણ. મું કહું માથેા પાછા વળાવે બળવેા બળવેા ઉગાથે તે બળાબાધ વળે સેારવું નેા.' એક દરડી પદયાઃ કાપ્પર મુજરીતે, જેડી હસતીં લભતાં.

જેડીની આ મગતા પાછળ એક નેદનામરી વાત હતી. છનીસમે થઈ એને વેધવ્ય મળ્યું હતું અને પતિના વિચારનેા રોા એના વળુ વધતા બાળવાના આપારે એ સહી શકી હતી. પણ બીજે ન થઈ એ બાળક પણ બાપને પંચે જલ્યેા. એ દિવસથી જેડીની મમતાનું અર્જુનું પુઠાઈ મળું હતું. કાપ્પર સાહેબના બાળાને ભેતાં ન એ મુખએકું અર્જુનું ફરી વટેવા કાર્યું હતું. બાળાના અદરારે અજસર. હસકું, રડકું, રમકું, બળુ ન જેડીના બાળક ભેવું ન હતું. વધેાની વેદના એ બાળકને ભેતાં થમી મઈ. જેડીને માટે અશકય થઈ મુકેશો માલુમનેા લલાવેા ફરી એ લેવી થઈ હતી. જેડી માની બેડી ઢી કબજવાને બેના મુ'ગા રફનેા ન બાળ આપેા હતો. નહિ તો વળે એ બાળ મામમાં દવાબાનું કેવું અને એ કાપ્પરનું અવડું કેવું અને એ તો બળુ ડીક, પણ પેતાની નીતાની છાતી કપર હોવા છતાં પેાના માટે બળાબાધ તાર કાપવા નેટકો વિચેાગ વેઠે એ પક્ષપાત...

નાથનું હેલું શરીરનું બાન ન બુલાવે બેની તરફારી રાખતાં જેડીએ 'નનાનું' એ સમાચાર મળવા પછીનેા સમય જાણે કંઠાળપૂર્વક વિતાવેા. છતાંય એના અવા ન આનંદના અભિરેખી કરકાઈ અથેા હતો. બેાલતી ત્યારે બેાળારીને બેાલવું પડતું. દિવસ આપમથા. રાત પીતી અને પહેલા કકે જેડી રેશને નજ ગલીએ બેડી.

બળાબાધનું સર્વ હુએ જેડીને ભેતાં ન દૂર થઈ નવાં રમાનેને બેાશ-વળી. પણ એ દાસ લીખી કંઠે મન ન દબ.

'નની' રાંદે કાંક બડ હતું છે.' એક વજાએ બીજેા હાથે; 'નહિતર રાંક છે આવું તે હોય ?'

(૧૫)

'હાં'હી, બધાં ભેલું નંધાં એને ભેતાં ન રાપ ફળે બાને ફે મેા.'

'અને એ આપી છે ત્યારેના પછી રફનેા સાંમથેા છે રાકે છે ?'

દિવસેા સુધી આ ન વાત આલતી રહીઃ

'ના બળું મેરી નાંખેા. પહેતાંતેા તાળને દમ નેા'તેા ધાલતેા.'

પછી તો આ વાત નાનાંમિયાં બધાંએ ફરી, સાંમળ, અને ભેલે સાંમળી તેલે બીભંને સંભળતી.

'બેન. અમેય છાકાં કલેાઈ છે; રમાબેનની માથે એક દિવસ એને કહું. 'ઉં'ગાનની નથી; પણ નરર આ રાંદે કાંક કામળ હતું છે.'

'ઉં'વે મું, બા. આદરથી સડીની વાત લઈને બેડી છે જ અથે હતું કામળ, મારે એને કહેરવાની પીડા તેા નહિ રહે; નેડી કહેરશે.'

બાને તો રમાબેન આદરું ન કહીને અડકયાં, પણ એક વધેાવ્ય બાઈએ આ વાત એમને ફરી ત્યારે એમનાથી રહેવાનું નહિ. એ બાઈ વહિત હતી, પૂજ્ય હતી, પણ રમાબેન એમનું અપમાન કરી થિડાં.

'બુંન, નેડીએક દિવસ રમાબેનને હતું, તમારાં વિચરયાં...'

'તારે એનું મું કામ છે ?' રમાબેન વચ્ચે ન બેાલ્યાં, 'ઠા' મે બનાવ કરતાં. હું કાંક હતું ત્યારે તારે બોલું લગાડવાનું. અર્ધાં તો લેાડા ન એનાં છે.'

'હું એ ન જવા કરતીતી, બુંન. આપણે હવે રહેલા કા'દા આઈ રેનું પડશે ?'

'થશે હટ કસેક દિવસ.'

'લગન કીકલી નવ એકસે તોત દેાવાનું કરને. પાને આંધ કોઝન નથી.'

'તેા મને થ ક્યાં ગઈ છે ? હવે પછી રાપ એની વાત કરશે તેા હું લગન લકતાં ન મૂકીને ચાતી નીકળાશ, બસ ?'

'એનું નેા-કરાવ, બુંન. તમે થ પાછાં કોણીયાં છે એ તેા હું ખૂશી ન મઈ. આપણે થોડા ન નાંખારે કાદેવાનેા છે ?' ફરી જેડી બાળાને લાઇ બધાર ચાવી મઈ.

'પૂણ વાત આપણે નહિ અને રમાબેનનાં અપમાનેા અને અજુ-અમાની દરમર ક્યાં વિના નવરી છલેા એકકણું નેટકાં થાકી નહિ. પરિણામ એ આપણે કે ક્યારેક રમાબેનના દિવમાં પજુ મઈ નઈ'

બાળાએ માંખણ પહેાણી કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ લીનબીની સાવચેતીની બીધી એ ફેરી હમગી મણા.
 'બાળાભાઈ...' એકી ફેરી બોલી, બાળા જરાક સજલજથે.
 'બાળાભાઈ...' એકી ફેરી બોલી રીતે બોલી.
 પરિચિત સાદ સાંમગતાં બાળાએ બળ ફેરી આંખ કુપાડી નાખી.

તાવના ચેવના કારણે તે આંખ ઝાડી વાર કુપાડી શાખી સાંખી નહિ, પણ એકીને થુદેરે બનરે પડતાં જ એણે આંખને ખુલ્લી રાખવાને એક બનરેઈટ પ્રયાત્ન કર્યો. દમ્બા મગતાં પાપચાને બળખુંબે બીઠાતાં રોગી બાળાએ શિખત હું અને પછી એ આંખ મીંચી મણે ત્યાર પછી માત્ર વાર જ કલાકમાં બાળાને તાવ ઊતરી મણા.

ક્રિયાસિદ્ધિ: સત્ત્વે વસતિ

રત્નમંજિરણ બીમરણ

ચરણતરના એક ગામમાં પાણી સેર વર્ષ પહેલાંના જન્મનામાં એક કુટુંબમાં જન્મ. એ સમયના સંસ્કૃતિને હવા પ્રમાણે ગ્રામજનમાં એકલતા ઊઠાને અણુકુંડે બેતરમાં કામે લાગણું એ મેટ્રા પ્રથ. અંજેલ લાણુના માટે તે સહેરમાં જાણું પડે, એમ એ પ્રથ તે વળી વધુ બાદે. પણ બચપણના અનેક તોફાની સમયે વણી મેટ્રિક્ષ-લેસન સુધી એ કુમાર પહેાંચી ગયો. મદનાપાદા તે હરી નિવાસત નહિ બેરિસ્ટર થવાની, પણ તેને માટે પેસા એકબે.તે કમાના માટે, ફોસિલોના અલ્લાસ માંડી વાળી દાંપકેટ પછીદરની પરીક્ષા આપીને, વરત વગીઠત શરૂ કરી. તેમાં કુનેદ કાખની પેસા એકાકરી વિતાવત જવાનો પાસપોર્ટ મંગાવ્યો, તે મોડા બાઈએ તેનો કમચોગ (બેનેમા નામકર કોક દોવાથી) પોતાને માટે કરવા દેવાની માગણી કરી. એકેસે તેમને આપી દઈ પોને લેણાં વરસ મોડા મણા. ત્યાં વળી કુષ અને પાઈ પર ફડી પડેલી સમાયતી પોલી સાલ સુધી બોલપોદ કલાક અજાસ કરી પહેલા નંબરે બેરિસ્ટર થવાને બીજી જલિસે બીમરમાં બેસી દેગ આબ્યા. ફરી વગીઠતની જમાવટ કરવાની ખુશ્દીઓ તે બેસી જ હતી. સમય જતા, લેના સમયમાં સુધે ફડી આપમતો નથી એની મોટી બિટિસ શાલસતા સામે દેશમાં જંગ કીપયો, અને હમિયાવ વિનાના શાંત સંસારમાં એકલ કુળના આ બીર પુકળે અંજેલ સરકાર સામે જ્ય મેળવશે. દેશના લોકોએ એને 'સરકાર'નું બિલક આપ્યું. બંજેએ એ દેશને સ્વરાજ આપવાનું નહી કહ્યું, પણ બાહુ એવો મોટો કે સ્વરાજ્ય મેટ્રા સમય પછી નિભાવી શકાય નહિ. એ બાહુમાં કુષ્ય રમત દિંદના રત્નવાડાની હતી. દેશના માનવા પડયા ને સ્વરાજ્ય ગળુ ત્યાં આ લોકો અધોવતંચ રત્નવાડાં સ્વેતર જવાં થયાં. અને એના સાંતિમય નિશાલ ન થોઅવ તો દેશના સેકેટર લાગકા યઈ જવાને ભય હતો. આખી દુનિયાના રાજનીતિ-નિષાસરોતે આ રાજ્યો અતિ વિશ્વ દેશનો હતો. ને દેશમાં તો નિરાસા ફેલાઈ હતી. પણ સરકારે ન કહ્યો સમાય એની સાંતિ, સમાધાનશક્તિ અને કુનેદથી આ અસાકય પ્રશ્નને એક વર્ષ એકલા દંડા સમયમાં સકય બનાવ્યો અને સેકેટર કે.લંદના વર્ષથી ઊત્તરિમ રહેલા કારતને એક બનાવ્યો. કયા બેઠતને ત્યાં જન્મેલા ઊઠારે, કયાં મહાન બિટિસ સાધાનમનું બળ, અને કયા અનેક રાજનીતિથી અદવાલિયો દેશનો મોડો! પણ એ બેઠત નીરે કેવળ બિરાતી સંસ્કૃતિ અને સાધનો છતાં આ મહાન મને અસાકય ગળાઉ માર્યું દંડ સમયમાં સિદ્ધ કયું. એ સિદ્ધિ એનાર પોતાના આત્મ-બળમાં હતી—પોતે જ મેળવેલી સક્તિમાં હતી.

મોડા સુદેર મહારાજનવેના રવામી થયા. યુગસતની સંસ્કૃતિના બેરો અસાકય મહારાજનવિરાજ કુમારપાળ જ થયો એ સવાયન સત્ત્વની, સાધનો તે વિકલ જ હતો.

મોડા જ સંસ્કૃત કવિ એની હાસિણી રીતથી કહે છે

સ્થાયૈકં વચ્ચં મુજગમિતા: સપ્ત સુરગા
 નિરાલમ્બો માર્ગશ્ચરણરહિત: સારથિરપિ ।
 રવિગચ્છલ્યતંતં પ્રતિદિનમપારથ નમસ:
 ક્રિયાસિદ્ધિ: સત્ત્વે વસતિ મહતાં નોપકરણે ॥

(અનુવાદ: શાદ્ધવિકીરિત)

પેડું એક રથે, લગામ અલિની, યોડા લુચો સાત છે, વાંકે સારથિ પાંગળો અઠણ, જે આશમ ભેતો નથી; પોસો મારી છતાં અપાર નબળાં શ્રી સુધે નિયે ફરે, કાંઈ સાધનથી નથી સફળતા, સ્થાયત સત્ત્વે બેરે!

(વિવરણ: સુધેના નિત્ય જાગળ ઉપર કવિ પોશણિક માનવતા પ્રમાણે વિકલ સાધનો મળાને છે: આશા એને આધાર વગરને પોસો રસ્તે; સુધેના રથને પેડું તો એક જા વળી સારથિ અઠણને પગ જ નહિ, અને એવા પાંગળો દર્શનારને સાત સાત યોડા કાપ માં રાખવાના; ને લગામ સારી નહિ પણ લીસા આપની આપ છતાં સુધે આશા વગર આશામાં ફેરે છે, એકેસે માર્ગની સિદ્ધિ સાધને કે સંસ્કૃતિમાં નથી, પણ પોતાના સત્ત્વ ને શક્તિમાં છે.) વળી કવિ કહે છે:

વિજેતવ્યા લક્ષ્મ, ધરણતરણીયો જલનિધિ:
 વિપક્ષ: પૌલસ્યો રણમુનિ સદ્વાયાશ્ચ કપય: ।
 તથાવ્યેકો રામ: સકલમવધીત્રાસસુલ્લં
 ક્રિયાસિદ્ધિ: સત્ત્વે વસતિ મહતાં નોપકરણે ॥

(અનુવાદ: શાદ્ધવિકીરિત)

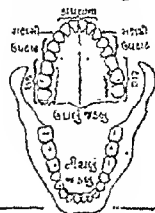
ભેળી લંક, વળી સમુદ્ર તરફે મારવી પગેથી બેરે! મોરો રાવણ શત્રુ, લસકર રહે જેમાં બધાં વાંદરાં! ને થે રાદુસકોશી વળ જુઓ શ્રી રામચંદ્રે કયો, કાંઈ સાધનથી નથી સફળતા, સ્થાયત સત્ત્વે બેરે.

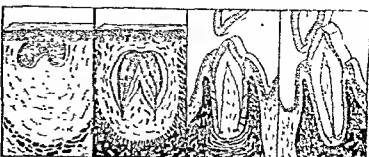
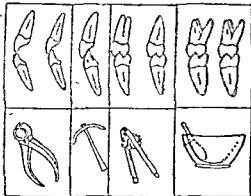
(વિવરણ: સામે રાવણ ભેલા મોટો શત્રુ, અને એની લંકાને ઇવવાની; ત્યાં જવા માટે સમુદ્ર વરચાનેડે તે પછી વડાજુથી નહિ પણ પગે આડીયું અને લસકરમાં શત્રુ વાંદરાં ને ત્યાં જાંત મણે તેમ ફેરે! આજ છતાં ભીરવી રાવણોનો લંકાર કયો ને લંકા છડી એકેસે સિદ્ધિ પોતાની શક્તિમાં રહેલી છે, સાધન-સંસ્કૃતિમાં નહિ.)

★

eid

Q શરૂઆતનાં ૮૬ ટકા સરેરાશનાં મૂળી કાંતના માલને તીવે પાથ ૩.

હાથી બાળના ચિત્રમાં મથાણે ચાર આનામાં દાંતના ચાર પ્રકાર બતાવ્યા છે, તે અનુક્રમે આ મુજબ છે: કપવાના દાંત, રાક્ષસી, કપવાદાંત અને દાંત, નેગાં કપરનીચીનાં

જડાંનાં સામસામા દાંત એકબીજામાં કદ રીતે બરાબરે આવી રહેલા હોય છે તે એકઠામાં દર્શાવ્યા છે; અને તે દરેક આનાની નીચેના આનામાં, તે તે દાંત એ પ્રકારની કામગીરી કરે છે તેની કામગીરી કરતાં હાથિયારો કે સાધનોનાં આલેખન છે. એમકે, કાપવાના દાંતના આના નીચે કાપણીનું ચિત્ર છે; રાક્ષસી તોડવાનું ને કપવાદાંત કચવાનું ત્રણ કેની દોલ જે તેની નીચે તેનાં ચોભરનું ચિત્ર છે; અને દાંતો પીસવાનું કામ કરે છે તે દર્શાવવા તેની નીચે ખરબ બતાવી છે. મથાણે જ્યથી બાળના ચિત્રમાં ચાર આનામાં દાંતના ગ્રીષ્મના કામ બતાવ્યા છે: પહેલાં ચિત્રમાં દાંતની બીજના બંધારણની તથા છે; બીજમાં તેના પારા (Crown) બંધાવવા દર્શાવ્યા છે; ત્રીજામાં અપાણુ ફાટીને દાંત બહાર નીકળ્યો છે; અને ચોથામાં પુષ્ટતરીતે બંધાવેલા સંપૂર્ણ દાંત, કપવા જડાંનામાં સામેના દાંત સાથે કદ રીતે ફિટ થાય છે તેનું ચિત્ર છે.

આવી બધા છે. દાંતની એ દારને બિચારને સમયતથા એક જડાંના આરમ્ભ બાજમાંના તેને કામ આ પ્રમાણે હોય છે: (૧) કાપવાને પહેલાં દાંત હાથમાંની વધે જાય છે; (૨) કાપવાને બીજે દાંત: નબ માસની વય; (૩) રાક્ષસી ૧૮મી માસે; (૪) પહેલી દાંત ૨૨મી માસે; (૫) બીજ દાંત ૨૪મી માસે.

આ બધા દુષિયા દાંત કહેવાય છે. સાત કે આઠ વર્ષની વય થતાં આ દુષિયા દાંતની પાછળ કાચગી દાંત ફૂટવા માટે છે, ને તે દુષિયા દાંતને પાડીને તેની જગ્યા લે છે. (જુઓ ચિત્ર) દાંતો બાર તેર વર્ષે મળજી પડે છે. આ જ વયની આસપાસના માળખા દરેક જડાંનામાં બળજે કપવાદાંત પછી કોથી પહેલી વાર ફૂટે છે.

દાંતના મૂળને મળુ ખૂંદા હોય છે, જ્યારે કપવાદાંતના મૂળને બે. કાપવાના દાંત તથા રાક્ષસીને એકબેજા જ ખૂંદા હોય છે. બેઠી ચાર દાંતો ૧૭મી ૨૪ વર્ષની વય સુધીમાં આવે છે, એ 'કપવાદાંત દાંત' કહેવાય છે. પણ દરેક માણસમાં આ દાંતો પૂરી સંખ્યામાં જોડે જ આવે નથી; જો એ વય પછી ને ન પણ જોડે; કારણ કે આજના આપણા સુખદેલા જોડાકમાં ખૂબ ચાલવા પડે એવા જોડાક રહ્યાં નથી. આથી દાંતોને પૂરત કામ મળત બંધ થતા તે ડાચી બંધ થઈ. 'નિકરપણી બંધાવવા નારા' એવા કદાચિત્તવાદને સિદ્ધાંત છે.

કાચગી દાંત બિચારને દરેક જડાંના આરમ્ભબાજના કામ આ છે: કાપવાને પહેલાં દાંત: ૭મી વયે કપવાદાંત પહેલી: ૯મી વયે બીજે: ૮મી " બીજ દાંત: ૧૦મી " રાક્ષસી: ૧૧મી વયે બીજ દાંત: ૧૨મી વયે પહેલી દાંત: ૧૩મી વયે ત્રીજ દાંત: ૧૪મી ૨૪મી વયે

કપવા અને નીચલા જડાંના દાંત બરાબર એક બીજાની સામ-સામે જોડવાએલા નથી. આથી એક દાંત પડી નય તે તેની સામેના દાંત નિકરપણી નથી નીચલા છે; પછી ગમેલા દાંતની જોડેના દાંત સાથે બે સામેના દાંત કામ લે છે. એ આવી કામગીર ન હોય તે દાંત પડી જતાં હોય જ સામેના દાંત મળુ બિચારપણી નીચલા છે.

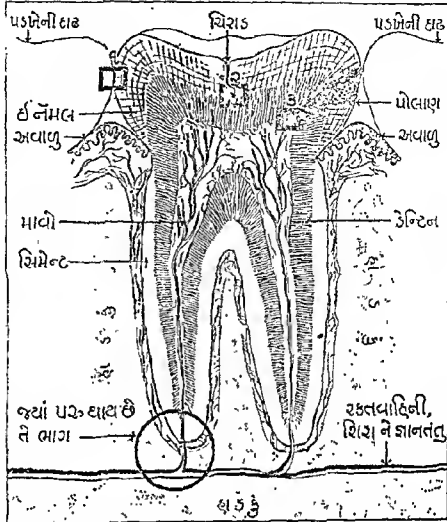
જુદાંજુદાં પ્રકારના દાંત જોડાકને કાપવાનું, ચીરવાનું, કચવાનું તથા બીજા કરવાનું અને પીસવાનું એમ વિવિધ બંધનાં કામ કરે ૧૫૩ (મે ૧૯૫૧)

છે, અને તેમની રચના પણ એ વિવિધ કાર્ય અનુસાર જ છે. આમજા ચપામ અર દાંત જોડાકને કાપે છે, રાક્ષસી તેને ચીરે છે, કપવાદાંત તેને બંધાવે છે અને દાંતો તેને પીસે છે. (જુઓ ચિત્ર) આમ, બધા દાંતોના રાખુદકાર્યની જ જોડાક ચપામ છે. પામનક્રિયા ખરી રીતે મોંમાંથી જ રાશ થાય છે. આથી દાંતોને કપવાય પૂરેપૂરા મથા જરૂરી છે. જોડાકને માથવા વિના મળે દાંતોમાં દેહિને નાં દાંતનું કામ અપૂર્ણ રહેલું બાકીનું કામ કંઈ દોહની કે આંતરકર્ક મોંમાં જ કરી રાખવાનું છે કે પરિણામે જોડાક ન પથવાને લીધે રોગાવરણ આવી પડે છે, મારે જોડાકને તે ખૂબ આનીચાવીને જ આવે મેલમે.

પણ આપણે આજના જોડાક એટલા ખરી નરમ છે કે તેને અધિકારી ચીરવી છે કે ચાલવામાં (ન) મળે કટારી ફેંકી બીજાં અને મંથાની કટાવજ પણ આપણને નિરાંતે બેસીને ખાવા કે તેમ નથી હોતી, વળી આ પણ બંધવા જેવું છે કે દાંતના બોળ કપવામાંથી તે બળકવા માટે છે ખનીજ જોડાકની, પ્રોટીનની કે વિટામિનની ન્યૂનતા ને વેપાણને આબાવ દાંતના સડાનાં કારણો છે ખરાં; ખોંડના ગપારે નપરાશથી દાંત બળકે છે તે વાત પણ ખરી; પશું દાંતના સડાનું ખરું અને જોડું કારણ તે દાંતને બેઠા કપવાય છે. વેપાં, તળેલા, મીઠાને નરમ જોડાક ખાવાથી દાંતોને બેઠા કપવાય થાય છે.

મટ દાંતને સાચત રાખવા હોય તે રોગના જોડાકમાં ખૂબ ચાચવી પડે એવી ચાનએ: જોડાક. ન્યૂટ્રીશનના ડા. ન્યૂમાન કહે છે કે 'રોમીને વેપાંડાં બેઠાં વપારે બેઠાં તેટલા દાંત સારા' નીંબીત લખે છે કે 'આપણામાં રોમીને કાચ કે સડામાં જોડાકને ખાવાની રૂબ છે. આથી રોમીને જોડાક ચાચવી નથી..... નેથી, ચાચવા પડે એવી રીતિમાં જોડાક ખાવો લાગવાથી છે.' (અરોચની સારી)

દાંત સડામાં મુખ્ય કારણ તે દાંત આગળ અરાર્દ રહેવા જોડાક છે; અને જોડાકમાં ખૂબ કારણ તે પેચા, જગ્યા, તળેલા અને કપોટાદાંત રોગો. આવા પદાર્થોની દાંતનીમાં મોંમાં વસતા છપા-છપા વાત જાણ પામે છે અને તેમના કાર્યમાં કાચ આવે છે. આના પરિણામે હેલિક્સ એસિડ ઉત્પન્ન થાય છે. આ એસિડ તે કાર્યમાં મેટા રાખે છે. અને હંમેશા જોડાક નય એટલે રોગની પુષ્ટિ થાય

ઉપર : દિધિયા ફાંતની પાછળ બે-
એતો આવતો કાથમી ફાંત, જે,
દિધિયા ફાંતને પાડીને તેની નચ્યા
લે છે. નચણી નામનું : ફાંતનું બંધ-
ધારણ તથા તેમાં પેસતા વિવિધ
નળના સડાને ખ્યાલ આપતું મોટું
કરીને બતાવેલું ચિત્ર છે. જે ફાંતની
પચ્ચે આવેલી વચલી ફાંતનું છે અને
જડણના દોડકામાં તેમાં મૂળ કઈ
રીતે જડાઈને રક્તવાહિની-શિરા
તથા જાનતુંનું સાથે સંપર્કમાં
રહેલું છે તે દર્શાવેલું છે. ઉપરનાં
નં. ૧, ૨ તથા ૩નાં ચોખ્ખાં છુટી
છુટી નચ્યાં જે સડા પ્રવેશો છે
તેનાં કડાકાણ આપ્યાં છે. નં. (૧)
જે ફાંતના ફાંતનું રચાણ છે. અને
પચ્ચાખરા-સડા આ જ રચણે સાર
થાય છે, કેમકે ફાંતનું જે બહાર કાઢ-
છથી ઘસવામાં આવે તેથી રચાણ
બહાર સાર થતું નથી. પરિણામે
ત્યાં બોલાઈના સૂરજ આવેલો જ.

માથાને સડવા માટે છે. તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા બંધુકો એવી નળને એસિડ પેદા કરે છે જે ઇન્ફેક્શન બાબતે છે. નં. (૨) જે બીજા
પ્રકારનું બચરચાણ છે, જેમાં ફાંતના બંધારણમાં રહેલાં બીજા પડ વચ્ચેની નચ્યામાં પડની ચિરાડમાં એસિડ પ્રવેશાને ફાંતને એકર-
ખાનીથી ખાવા માટે છે જે પીડાથીથી ખાવા ફાંતને એકરથી પોષા જતાથી માટે છે. નં. (૩) જે મોટું બંધનું પાલાણ (વડન કાળો ફરીને
જાળાવેલો જાળ) ઇન્ફેક્શન અને ડેન્ડ્રીનને કારી નાખીને વચલા માવા સુધી ફરી રીતે પહોંચે છે તે દર્શાવેલું છે. એકા અહીં સુધી પહોંચેલો
એસિડ તેમાં રહેલા ફાંતનું બોને કંટું પાળી કે બળપણ અડતાં જ વેદના સાર થાય છે. આથી એવી જડને વોચ કપચાર સારવામાં ન આવે
તો બોલીની શિરાઓ દ્વારા તે સડો ખાવા માવા સોંકરો નીચે મૂળના ઉડા સુધી પહોંચે છે, અને ત્યાં મોજ કુંડાળી ફરીને બનાવેલું છે
તે રચણે પડ થઈને પાંચું સાર થાય છે, જેની વેદના અસહ્ય બનીને આખા જડણ તથા મચ્છમાં સુધી સળાકા ડાખવા કરે છે.

છ: ખુલ્લું થવાથી ફાંતે ડેન્ડ્રીન પછુ એસિડની અસરથી ખવાવા માટે
છે તે સડો જડો બિલકે છે. પરિણામે ડેન્ડ્રીનના પોષાણમાં આવેલા
જાનતુંનું બેલુદા થાય છે. જે જાનતુંનું બેલુદા થવા કોષ્ટકે કંડા
પાળી કે ખાંડના રખડેથી તે તરત ઇકરચા છે અને અરુણ તથા
લીમ વેદના કમરે છે. સડો કાળો બેલુદા ને જાનતુંનું સામાન્ય જાણ
ફાંતમાં પ્રસરેલી છે. ઇડો ફાંતના મૂળ સુધી નહીં છે, ત્યાં પડે
કરચન થાય છે, અવાળામાં સોડા આવે છે અને કલતર કાપે છે.
ફાંતને સડો બેલુદા કરેલું મૂળ છે. કોષ્ટક છે કે શરીરની ૮૬ કલા
વ્યાપિતમાં મૂળ ફાંતના ફાંતને લીધે જ કલતર થાય છે.

સડો ના થાય તે માટે ફાંત સાફ રાખવા આવશ્યક છે. ખાસ

ફરીને રોજ રાતે સળાં પડેલા ફાંત સાફ કરવા જોઈએ. કંઈ પણ
ખિરાડ કે ચિખર પોણું મોમાં નાખવા પછી પાળી વડી મા સાફ કરવું
જોઈએ. ફાંતે ફાંતની આગલી, પાછલી અને કપલી બાજુ ઉપર
તેમજ અવાળાં ઉપર આંગળી ફેરવી-પડેલી-અનકાયેલી નાખવા
જોઈએ. ફાંતની ફાંત સાફ કરવાને વિચાલ પછો સડો છે. કોઈને જે
અર્થ સહે છે: એક તો બંધુકો ફાંતનું ચાવવાથી ફાંતને કસરત મળે છે.
પોષાણમાંથી ફાંતની ફાંતની પોષાણો લીધેલી સાફ થાય છે. ફાંત સાફ
કરવાની બીજી ઉપાય રીત આંગળીના ટેરનાં પાર બંધ ફાંતમાંથી કઈ
મસવાની છે. ફાંતનાં પોષાણો ને અનકાયેલ પાર આંગળી પડેલા કરવાથી
ત્યાં અસહ્ય રહેલા અનકાયેલ અને ઇન્ફેક્શન સાફ થઈ જાય છે તે પાંચ-
વિધની સાધારણ રીતે (ફાંત) પાંચના તળ આવડત ખાઈ નથી.

એનિમેરોસાસ શાથી બળતું નથી ?

ધણાંએ એવું દસી કે એનિમેરોસાસ નામના પદાર્થનાં બનાવેલાં પૂઠાં વચ્ચે વરતેલાં આગિ ૫૪ તાપાવવા છતાં બળતી નથી. યજ્ઞી હાથોમાં બળીને તાપ આદવાવરા માટે આવાં પૂઠાંને કપાયેલ થતો જોયો હતો. પરંતુ આગિ ૭૫૨ સીયું થૂકવા છતાં તે તે શાથી નથી બળી એ બહુ મોટો નબળા દસી, એ ન બળવાનું કારણ એ છે કે એ જોતે ન એક સંયુક્ત બળી બચેલો પદાર્થ છે, આથી એ વધુ બળી શકતો નથી. જેમ કોલસાને બાળી નાખ્યા બાદ રહેલી રાખ વધુ બળી શકતી નથી, તેમ આપણી પૃથ્વી ભ્રાત્ર એક ખૂબ બળતો મદદતો. એ ભ્રાત્રે કંડી પડતી મજલ્યારે જુદીજુદી ભતનાં જરેજરેહાસ તેવો પેશાબના નિર્મલિયુ થવા, આ બની ભતનાં એનિમેરોસાસમાં એક સીલીકોન Silicon નામનો પદાર્થ હોય છે. એમાં લાંબા દોરા જેવી સાંકળના રૂપમાં પ્રાણવાયુ અને ઘીટ ધાતુઓ મળેલી છે. સમાન્ય રીતે ભ્રાત્રે મજલ પદાર્થ બને છે ભ્રાત્રે એ કિયામાં તે પદાર્થમાં પ્રાણવાયુ બળતો હોય છે; પરંતુ એનિમેરોસાસ તેા જેટલો જોઈએ તેટલો પ્રધા ન પ્રાણવાયુ પડેતાં ન પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય છે, એટલે એ વધુ બળી શકતું નથી.

નેતરની સોડી લવામાં જીવતાં મુસવાદાશાથી થાય છે ?

આ સમાનવા માટે આપણને સમજાવેા અવાન શું છે એ બહુતું જોઈએ. એ અવાન એટલે આપણા કાનમાં સંવેદન પેદા થાય એટલા થમ આવેલાં દવામાં પેદા થતા તરંગો (Vibrations). હવે એ અત્યંત રિથિતરિથાપક છે. હવામાં સોડી જીવતાં તે હવાને તેને રચાનેથી ખસેડી નાખે છે. એમ થવાથી હવાના કોરેડા અણુઓ તેમની ભ્રમણાકીથી ખસી જઈ પારોના અણુઓ પર અવકાશ છે અને તેને પણ તેમની ભ્રમણાકી દરમિયે છે. વળી તે અણુઓ આશ્વનાને પાકોતે માટે છે. આમ થવાથી હવામાં ગોળામાર મિલને પેદા થાય છે જે આપણા કાન પર અવકાશ છે અને સુસવાદાશયમાં અવાન આપણને સમજાય છે.

જેટલું અલ્કા બાઈ, માફો ગોષ્ઠએ જોયો ?

સિખાડ મિઠાસી અરેરે ? એ ગોષ્ઠએ કહ્યો ?

હવે : પાણી ૩૫૨ અને પાણીની નીચે ચાકવા છતાં કોર રહી રહે એ કણ ?

મણ : કાંઈ સજતું નથી; વં હોલે જોઈએ.

પહેલો : માથે પાણી મેલું જોઈએ પૂત કપારથી જીવી પમિદારી.

નિશ્ચયના પ્રાઈસર : અને એક ઓસ એસીડ આઈસોપીએ સાર્દવાનેક અતેપો !

કેનિરેડ : એકોદો, આપને રાઈનું તેમ જોઈએ છે, એમ કહ્યોને !

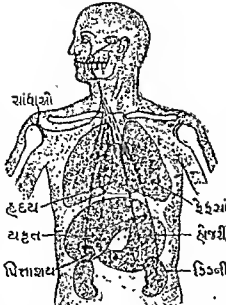
પ્રાઈસર : હાં, પણ એ નામ યાદ રહેતું નથી.

‘જેબી, કેમ રે છે ?’

‘એકને રમ પડે છે, ને ગને નથી પડતી.’

‘એમ કેમ ?’

‘હું હજી નિશાએ ન નથી જીતીને, તેમાં’

કહેવાય છે કે સારીમાં ૮૨ હા દરેકો દિવસ સહારે લીધે કલ્પા થાય છે. આ વિષયમાં, દિવસનાં આયોજિત તોચર થીન સારીનાં એપ રસીયોને કેટલાંક દરેકો બોલેલાં નવાં દરેકો કલ્પા કરે છે તેને સારીનાં આટી વ્યવસ્થા આપી છે : આપ, ગામર, કોલસા, સોલ, કેસો, દોનરી, હરેક, ચક્રા (ફેફસાં), પિત્તાશય, કિડની (પરાશય) વગેરે.

પ્રાણીમાંના દાંત જલદી ન દૂરે છે એ ન રીતે નજલવાસીમાંના પણ. આનું કારણ શું ? એમને જોરાક કહ્યું અને કાકમય પદાર્થોને હોય છે. આવા જોરાકથી દાંતને કસારત થયે છે અને વળી યાચોસાય દાંત સાફ પણ થાય છે. અમેરિકામાં ખાવા પળી સરજનન જેવું સખત ફળ અને આપણે ત્યાં મોપારી ખાવાને વિખાન દાંત સ્વચ્છ કરવા કિ અને અતિભખા આંગળી દોરો જોઈએ. ખાયા પછી, ખાસા રીતે જલથી, પોથી અને તળેલો જોરાક ચાલવા પળી દાંત કપર યુગળીનું રૂપક ફેરવી પાળી વળી મોં સાદ કરવું ન જોઈએ.

દાંતના સદાનું એક કારણ દાંતનું નબળું બંધારણ પણ મનાય તાનપણમાં લાગી માઈમી આવી હોય, પોટિક આદવારના તથા મિન-ડી ધારક તાન કુધને અમાવ હોય, તેા દાંત કપરનું ધનનું કચય પાતળું અને પોણું બને છે. વળી તે બરજીયકું દોવાથી પારામના ‘પ્રકાશ’થી દાંતની સપાટી કપર ખાડાજેવા પડે છે : અત્ર કહ્યું બરાઈ રહે છે. આમાથી લેક્ટિક એસિડ કેટલક થવાથી મેલ ખવાયા ગેરે છે અને દાંતના સદામાં પચરણું મેડાય છે.

લેક્ટિક એસિડથી દંનમલમા રહેલો ચાક ધીમેધીમે ખવાય છે. સુધીયોય થૂંક અથ કામમા માટે આને છે. તે આલ્કલીન (Alkaline) દોવાથી તેભળ (Acid)નું રાખન (Neutralize) કરે છે; આ દરમિયે રંતમનનું કે કુષ્પેરેટ આલ્કલીન હોયું જોઈએ; વળી બંધનનું મુખ્યથાણું પણ, જેથી મોદામાંના છપાણુઓના તારા થાય. લીમકાના છપાણુમાં આ સુધે મુળો સમાવેલા છે. દાંતને તે નીરોમાં ને ચાનજૂત બનાવે છે. દાંતનું કે બરા દાંત કપર આદાં ફેરવવાની રીત ખોટી છે. તેને જીભાં (કિયે અને નીચે) દાંત કપર પસવાં જોઈએ. આમ કરવાથી એ દાંત વચ્ચેની ભ્રમ્યા ચોખ્ખી થાય છે. દાંતજુને કિયા થયું કોર નહિ પણ મુકામય હોવો જોઈએ. કારણકે કોર કિયાથી અવાળાને નુકસાન થાય છે અને દાંત સાફ થતા નથી.

ખાણસ : અલ્કા ઓકરાં, આટલી રોડનો કયાં ભય છે ?
 ઓકરાં : એ જાણને લડતા બચાવવા માટે.
 ખાણસ : કણુ લરે છે ?
 ઓકરાં : મનમુજ અને હું.

નૅશનલ કડેટ કોર

લશ્કરી તાલીમ આપતી
રાષ્ટ્રવ્યાપી સંસ્થા

લેખક: સેકન્ડ લેફ્ટનન્ટ જી. હેપિકેશ પાઠક
કોટા: કડેટ આન્ડર-ઓફિસર વિઠ્ઠલ દલાલ

પોતાનાં માન અને નવતા રક્ષણ તરફ જોરદાર માવજત બેસકું ગણાય; એટલું જ નહિ, એ સુતો પણ ગણાય. પણ દુઃખની વધા સારાની વાત છે કે આપણે એ બેચક્રી અને યુનેગરી આચરી વહા ધીએ. આપણા રેશની શાન અને શક્તિ રક્ષણ કરનાર આપણા લશ્કર વિશે, આપણે મું નબળીએ છીએ એ પ્રશ્ન પોતાની નવતા પૂછીશું નો હૃદયમાં શન્ધ મળશે. 'કુમાર'માં આ વિષયને અગત્યનું ઝાન આપવાની અમારી મુશ્કેલ છે, પણ અધિકારી લેખકને અમારે અમે તેને પાર નથી પાડી શકતા. તેનો આરંભ પ્રાથમિક સ્તરે થાત કરતાં પણ અગ્રને સંતોષ થાય છે.

કંપમાં પ્રવેશ કરનારને પહેલાં જ આનો રેગ્યુલેશન પોલીસ મળે. ફરજિયાત અનુસાર સીને એ સહાયી આપે.

અ.

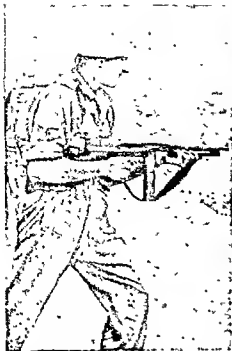
પણા રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વનાં કેન્દ્રાંકરો પરતે આપણે અસ્થય જોરદારી જતાવીએ છીએ. આપણા લશ્કરને સંરક્ષણને પ્રથમ ને પૌષ્ટિક છે. એના નામે આપણું આ હોદ્દાશી રાજ્યવંત મારે છે એ સામાન્ય નામરિકને રેશના સંરક્ષણની જાણતરું જરા પણ જ્ઞાન નથી હોતું. લશ્કર અને લશ્કરી જીવન વિશે એના મનમાં ખરા ફરતાં જોતાં ખ્યાલો વધારે હોય છે. આ ખિલકો આપણે માટે લોખિ ગાળે હુકસાનકારક છે. આપણી રવંતરતા અને સંરક્ષણને રખેટ સંબંધ આપણે જાણવો જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ વિષાં સક્રિય બાજુ લેતા થઈ જોઈએ. આને ને રીતનું આંતરરાષ્ટ્રીય વાતાવરણ પ્રવર્તે છે તેમાં અદિસાના આદર્શને રવંતર રાષ્ટ્ર તરીકે આપણે અગ્રણી ને મૂળી સંરક્ષીએ.

આપણા સંરક્ષણના પ્રશ્ન સામાન્ય પૂત્રો આપણે લશ્કરી જીવનને પરિચય મેળવવો જ જોઈએ; અને આનો સીધો રસ્તો લશ્કરી તાલીમ છે. પરંતુ તે સિવાય પણ, આપણા સામાન્ય જીવનની દૈનિક પણ, આપણા જીવનમાં આવી તાલીમની અગત્ય થળી કહી શકાય. આપણું સામસિદ્ધિવિહોલું જીવન, આપણા યુવાનવામાં રાત્રી, દેવગની હાલવાયાજવાની રીત, આ કરામાં મદદનીશ કે હુસરોની નથી દેખાતાં. જોઈ દેખાવામાં મગજની હોતા આપણા યુવાવર્ગને રાત્રી-રિક શ્રમની ખૂબ જરૂર છે. આ બધું લશ્કરી જીવનમાં અનાયાસે મળી રહે છે. શિવેત, જ્વલિત-વ્યક્તર, બિરાદરી, વિંદાત વગેરે જુલો આવી તાલીમથી આપોઆપ ખીસી નીકળે છે. વળી જરાક જુદિ-રજીની યુવાવ તો રાત્રી સારક કરવા કપરાંત બીન થળા હાથ પણ આવી તાલીમથી મેળવી શકે છે. સાંતિના સમયમાં લોધિકી આ તાલીમ રાષ્ટ્રની કટોપીના સમયમાં અમુક વહિસા નેથી થઈ પડે છે.

લશ્કરી તાલીમની આવી કોઈપણ યોજના જુદિની કેળવણીની

સહોસાય જ હોવી જોઈએ. આપણી હાલની કોંતરડી કેળવણીનું એ એક મહત્વનું પુષ્ક ઓગ ગણવી જોઈએ. પરિણામ, કોમ્યુનિકેશની કે એવી કોઈ વપાધિ લઈને કોઈને માથી જીવનમાં પ્રવેશતો વિદ્યાર્થી આપોઆપ સંરક્ષણ અને લશ્કરના પ્રશ્નોથી પણ નજીકાર બની ગયો હશે અને એનામાં કોઈપણ પરિસ્થિતિને સામનો કરવા પુરની દિશાત અને તાક્ત આવી ગયા હશે. પછી તે એને આ કેળવણીમાં કમ દુનિયાના વિવિધ અણુભવને જ વમેરે કરવાનો રહેશે. યુદ્ધો અને અમેરિકાના આવી યોજનાઓ વિદ્યાર્થીઓના વંતરમાં અમુક્ય રાધો આપે છે; અને આવી સંદેશાઓમાં તાલીમ લઈને બહાર પડેલા વિદ્યાર્થીઓ યુદ્ધ નેથી કટોપીની પળોમાં રાષ્ટ્રના રક્ષણમાં ખરે પડે તૈયાર રહે છે.

એક બીજી દૈનિકે પણ લશ્કરી તાલીમની અગત્ય સમજવી થઈ, જીવનનાં જીવંતમાં પાસાંઓને આપણે વધારીએની અગત્ય આપીને એ બધાને આપણે એક નવતા સંબંધમાં રાખવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આપણે ખર્મ, નાત, નવત વગેરે તરફની આપણી જાવનાઓને નેની વધારીએ છીએ અગત્યના પ્રમાણમાં આપણે અમુક કમથી અપતાવીએ છીએ. પરંતુ આ કમ સાંતિના સમયમાં એક પ્રકારનો હશે ન્યારિ રાષ્ટ્રીય કટોપીના સમયમાં જીવો જ હશે. હાજકા તરીકે આપણે 'હું અને મારું હા પહેડું' એમ સાંતિના સમયમાં કહી શકીએ, પણ અમુક નિશિષ્ટ પ્રસંગોએ આપણે આ મત બદલવો પડે અને 'પહેડો' દેશ અને પછી બીજું યુધ' એવો સામાન્યોનો કમ અપનાવવો પડે-અપનાવવો જોઈએ. લશ્કરી તાલીમ દ્વારા કુદમ અને શિદેતની જે જાવના વિદ્યાર્થીઓમાં આવશે એનાથી તેઓ જીવનમાં પણ ખરા નિર્ભયો લઈ શકશે. આપણી આજની કટોપીની પરિસ્થિતિના યુવામાં પણ કોઈ ખાસ કારણ ને હોવું તે તે આપણી જાવનાઓને (૧૯૫૨) ૧૫૩

ઉપર 'સિન્ડ એકેડેમિક્સ સેન્ટર'ના પૂજારી જુહાપુર્ણા પ્રદેશના નકશા ને આધારિત કરી યુદ્ધને અણત આપવાનો પ્રયત્ન. અગ્રીમ પર વચ્ચે લીલા દેખાય છે તે રંગ અને નદીનીલા આકર્ષનના છે. એના ન નકશા પાછા પાડ્યા ઉપર દોષ્ટેલા છે. અમદાવાદ કેન્દ્રના વડા આંસર પેશ્વર દેશની તેનો વર્તે સમ રહ્યા છે. ટાળી બાબુ દેશી મનને કપડાનું દાવમાં રાત્રે રહે તેવું આ દલિયાર નકશાના દુરબન સાથેના યુદ્ધમાં ખૂબ સામવાળ નીવડે છે. આ હોટ મોળીએ ઠેઠી રહ્યાં છે.

આમાં દાથ, આમજા અને પમનું પલ્લુ કાવું નિયત કરેલુ દોષ છે, અને એમાં ને સહેજસાજ પમુ બજા થઈ તેા નિશાન ચૂકાયા ન સમજો.

વિસ્તારી કમ છે. પરિભ્રમી સો પાનપોતાના કુખ માટે ન છવે છે. અધારે દેશ માટે કાંઈ નથી છવડ. આ વિસ્તારના નેટરે સ્વાધી આપણે ત્યામ કીધા એટલે રાષ્ટ્ર તરીકે આપણને ન કાવેરો થયો.

મી પછે દેશ રવતમ થવા પછી એક વર્ષના ન આપણી સરકારે વિદ્યાર્થીઓને સરકારી તાલીમ આપવાની એક રાષ્ટ્રવ્યાપી યોજના અમલમાં મૂકી છે. આ યોજના તે નેશનલ કોલેજ ફાર, રાષ્ટ્રીય રક્ષની આવી યોજનાનો ખ્યાલ છે. ૧૯૪૮ની કાન્સની અદાન રાજ્યકક્ષિતા સમવર્ધી રાજ થયો. એ વખતે કાન્સની પ્રલય 'ગજસલ્મ રાષ્ટ્ર' (Nation in Arms)ની રચના કરી અને તોતોતોમાં નવચૈદિયા

દેવ્ય યુવાનો અમીભૂત કાન્સની રાજ્યમાંથી નવા રાષ્ટ્રનું સર્જન કરવા બદાર પડ્યા. આપણા દેશમાં વધુ નવસર્જનના ને બનેક કાર્યો કરવાનાં છે એમાં શિવેતબદ નામશીરોનું ધડતર એ સોજારના ને અનિવાર્ય પ્રમ છે. તેનો કોલ કરી આ નેશનલ કોલેજ ફારના લેતુ નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) યુવાને અને યુવતીઓમાં ગારિબ, બિરાદરી, રીવાજાપ અને નેનુરવન મુજો લેખવા.

(૨) દેશના સંરક્ષણમાં પ્રવેશો રસ નમ્યત કરવા યુવાને અને યુવતીઓને સરકારી તાલીમ આપવી.

(૩) રાષ્ટ્રની કોટકરી વેળા સરકારની કડવી રજિ ગઈ તાલીમબદ અમલદારોનું અનામત રજ નર્ક કરે.

વિદ્યાર્થીઓને સરકારી તાલીમ આપવામાં આ રીસની એટી અભિલાષા છે કે દેશના ગિસિત યુવાનો નેતા થવાની સાધકાલ મેળવે; સારી સંખ્યામાં સરકારમાં નેડાવ અને સેવાના આદિસરો થઈ શકેલા કે યુવાન સમથમાં સરકારે રીસળી આપે અને એની સારકારી લે.

← કાળી બાબુ : ઘાઉં મગીન-મનનો આર : આ એક મદનનું રાજ છે. અગ્રીમ પર દેશ જુદી દેવ છે, અને ભાર કાતો થરપરાટ પમુ ઠીક થાય છે. કોટકરી પારી એક દવાતારા બોડો બોડો ને પ્રથવાર્ગ આપે છે. બેટાના કિષ્કર (સાઈ)માં આંત્રી બેરેલા કોટકરી અમલુ દાથ ઉપર અને ગાંડાદારે દેખાય છે તે 'મિન્ટીન' છે. એમાં મોળીએ બેરેલી દોષ છે. પોલી પર રેકેટી મનની આપણ નીકળી આંત્રી નજીમાંથી માંતી છટે છે. તેના ઉપર નિશાન લેવાની 'માખી' છે.

પ્રા

મીન કળમાં રવિચંદ્ર મનન્તર-
માં હિરણ્યશંક નામે એક પરાક્રમે
રાત્રિ થઈ ગયા. આ રાહુચંદ્રના
પ્રક્રમ સર્વ દેવો દત્તી લઈ દેવો પર ખૂબ લુપ્ત
ગુજરાત સામેલો, એટલે અગત્ય વિષયને વરાહને
અવતાર લઈ તેની નાશ કર્યો ને લોકોને મુક્ત કર્યા.

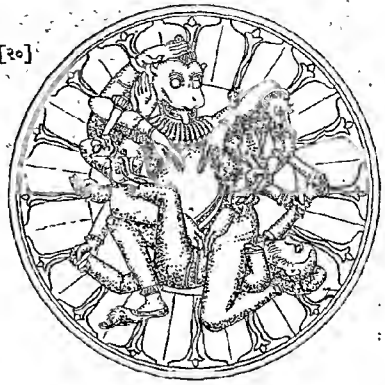
એ હિરણ્યશંકના વંશમાં જ આમજ હિરણ્ય-
કશ્યપુ નામે બીજો વળવાન પ્રક્રમ થઈ ગયા. તેણે
પણ પોતાનું રાજ્ય સર્વ દેવો દયાપન કરીને
લોકોને પીડવાનું શરૂ કર્યું. વિષયને હિરણ્યશંકનો
નાશ કર્યો હતો, તેથી વિષય સાથે સેર બાંધી,
તેમના મકાનો તે ખૂબ દુઃખ દેવા લાગ્યા. કપરત
કાંચિઓ, દેવો તથા બીજા રાત્રિઓ તે અનેક પ્રકારે
હેરાન કરવા લાગ્યા. વિષયલુપ્ત થયેલા આ અતુર
રાત્રિએ તપસ્વીથી એનું વરદાન મેળવેલું કે એથી
તેને રાત્રિ કે દિવસે, ધરમાં કે ધરંગણદાર, તેના
કેઈ મનુષ્ય કે દિવસ પશુ મારી શકે નહિ. આ
પ્રસાદે બ્યવસ્થા થયા પછી તે તેની નિર્દયતા અને
ક્રુતાંત્રિ માત્રા મૂકી. તેના લુપ્ત નીચે પુત્રી
વાહિયાદિ પોષાવા લાગી.

પણ વિષયનું કષ્ટનું એનું કે એ લુપ્તથી રાત્રિના
નાશનું કષ્ટ તેના પુત્ર પ્રહલાદ જાળવેલા હિરણ્ય-
કશ્યપુને કહી પુત્રો હતા. તેમાં પ્રહલાદ અતિશય
સાત્વિક કષ્ટવિભાગી અને વિષયલુપ્ત હતો. પોતાના
પિતા તથા બીજા સંપૂર્ણકીઓના તાગથી રક્ષા
તથા વિષયલુપ્તતા તેને મળતાં નહિ. પ્રહલાદનું
કુળ અતુરોનું અથવા દેવાનું હવાનું, તેમાં પરમે-
શ્વરને ન માનનારો દેહાત્મવાદી હતા. અતુરના

પ્રતિદેવપ્રતિદેવો સુદૃઢ અગત્ય દેવો હતા, ને બધાકે પરમાત્મારપ અગત્ય
વિષયની પૂજા કરતા. સુરોનો પણ એ જ સત્ય માર્ગ કે એમ પ્રહલાદ-
ની આત્મી યતા તેણે વિષયલુપ્તિનો માર્ગ રચી કાઢ્યો.

પોતાને જ પુત્ર પોતાના દેહર શત્રુને બનું કે એવી બહુ યતા
હિરણ્યકશ્યપુને પ્રહલાદને પોતાના મતના મુકતીએ અથવા મુકી
તેને અતુરવિદ્યાનું બહુતર આપવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ દદ બક્તિ-
વાદવાળા પ્રહલાદે તેો હઠેટો. સુરને જ કપરદેશ કરવા માંડ્યા કે
'મહારાજ, મિત્રતા અભિમાનને લીધે અમે અતુરો. દેહાત્મવાદી બની
પરમેશ્વરને બક્ષી ગયા છીએ, પણ તે સાચા માર્ગ નથી. સાચી વસ્તુ
તેો છે કે વિષય અગત્યક્રમ સાચા પદોએ શરને અથવાની રક્તિ
સંપાદન કરી તેનામાં જય પામવાની હજી રાખતી નેહ છે.'

પ્રહલાદ શત્રુનું કહ્યું માનતો નથી એ વાતની હિરણ્યકશ્યપુને
બહુતર પડતાં તેણે પુત્રને યોગાત્મી મંગાવી શરૂના કપરદેશ પ્રમાણે
ચાલવાની સખત આજ્ઞા કરી. પણ પ્રહલાદે નીડરતાથી કહ્યું, 'પિતાએ,
ને વિષયની શાંતિ મુજ મળતાં નથી તે સાચા કામગીરી હિર-
પ્રતિ એ જ બીજા અંતિમ ક્રમ છે. એ સાચી કરવા માટે મેં દેહી

વિષયના દસ અવતારોનો વિષય ભારતીય રાષ્ટ્રોમાં વિષયીઓની કષ્ટના અને વાહનને હમેશા
ઉત્તમને: રહ્યો છે, અને પ્રાચીન અનેકવિધ રચ્યો જન્મે કૃતિ ને વિષયો રહેલો દેખાય છે વિષય.
વધારમાં હિંદુ મહાત્મ્યનાં ગાંડિધેશનું નૃસિંહનું કાલક્રમ શિલ્પ તેના જેમ વિષયાન છે, એક
જ કપર અપિતુ મુરંજ વિષય આપણા ગુજરાતી કાલક્રમના કાલક્રમી રાત્રિના કાલક્રમી પ્રસાદ છે.
આપણને દેવવાદનાં અંતરોની એક બાજી કેન્દ્રમાં કમળપાળકીમાંથી પદાભ્ય મુકીને વધા
આરમ્ભમાં હાલકાનું આ અપેક્ષિત, વસ્તુવાદમાં યોગ્યતા મેળવનારો જન્મને પ્રસાદ મળ્યો
છે. એમાં પીરાણને તેથી દેહર જન્મેલા પદ વસ્તુ નૃસિંહ હિરણ્યકશ્યપુના પદ સંપદાથી જે
હાથ પકડ્યા છે ને બીજી છે હાથ નેના હાથ પકડ્યા છે, નૃસિંહને મુજ મેળવ હાથ રાષ્ટ્રોમાં
કે તેમાં જે હાથ આંતરકર્ષ ચીરના, જે હાથ આંતરકા પકડેલા ને જે હાથ (અપાણ) તેથી કિનામાં
વેળા છે, પણ હાથમાં વિષયના ચિહ્નો અક, મારા ને પદની મજા છે, ને ચાપી ખાંચ રહેલો છે
મધ્યમને: બીજી એક હાથ અંકિત છે, હિરણ્યકશ્યપુને પણ એક હાથ અંકિત છે.

કરેલો માર્ગ જ બરાબર છે.' પોતાને જ સંપ્રદાયના માનતા
હિરણ્યકશ્યપુને આ હોલું કયાથી ગમે ? તેણે નોકરોને આજ્ઞા કરી
કે 'એ કાઈ પણ કાળે પ્રહલાદ કાળે ન આવે તો તેને સખતમાં
સખત સિંહા કરવી.' નોકરોએ પ્રહલાદને વિષયલુપ્તિમાંથી ચલિત
કરવા અનેકરીતે દુઃખ આપ્યું. પણ એ બધાં કષ્ટ પ્રહલાદે હસતે મેંદે
રાહન કર્યો અને પોતાની વિષયલુપ્તિમાં આઠમ રહ્યો.

હિરણ્યકશ્યપુને આની બહુ યતાં તેણે શત્રુપક્ષમાં બંધને મળેલા
પોતાના પુત્રને દેહાંતરક આપવાનું નહીં કેવું. પ્રહલાદને યોગાત્મી
તેણે કહ્યું, 'પ્રહલાદ, મારાં પુત્ર મારી દેખા મુજના વતેતો નથી સારો
હું અને દરે જન્મેના રહેવા દેવા માગતો નથી. ને વિષયનું પુત્ર રાત્રિ-
દિવસ સખત કર્યો કરે છે તે તને કેવીરીતે બચાવે છે તે માટે મેંનું છે.'

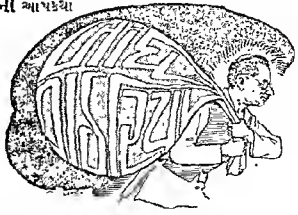
પ્રહલાદે નત્રાત્મી જાળા આપ્યા, 'પિતાએ વિષય સંવેન છે,
તે મારામાં છે, તેમ આપનામાં પણ છે. ને લોકો તેના નિતનમાં
મજ રહે છે તેમનું રક્ષણ વિષય કરે ન છે.' આ સમિત્રતા જ હિરણ્ય-
કશ્યપુને કંઠથી કહ્યું, 'તારા વિષય બધે જ છે એમ કહે છે તો સા-
મેના સમિત્રતામાં તે મેળવ્યોતો નથી.' પ્રહલાદે (અતુ. સામેના પાને)
(મે ૧૯૫૧) ૧૧૨

ખાલુ કોલેજમાં પણ રંગ ધારે નવતો. હવે. હોસ્ટેલમાં હાલમાં હતા, તેમ આઈ પબ્લ, નજા છુટી વરેલના હાલમાં પોતાના આઈ નજાની બેઠા હતા. સુકો પબ્લ હસમુખો, આ બેરહામાંથી પેલા બેરહામાં યુવનો. પ્રેક્ટિસને રસપતો યુવનું મહેરબાની, ટાઈ અને લાક ફેરમાં ત્યારથી ને વિદ્યાર્થીઓને જાનીતો હતો. એટલે જ, પબ્લ રસપતે નજા નજા સોશી (સોસાય) બાટલી-વાળા, રાસમાળ પબ્લ બહુવાળા હોસિયાર મીનુ મસાપી, રસપર કપેન્ડે દેસાઈ, નાટકચેરમાં પોતાનો કસો ખસે કરાવનાર હાલું ખંડાલાવાળા, એમાંને એક એક બહુ કોલેજમાં મંડળોના મંત્રી પદે નમ્મેર હતો : કેપ્ટ ક્રિસ્ટીના ને. કોઈ કોલેજમાં કસો યુનિવર્સિટી. એમાં આપણે હાલે યુનિવર્સિટી મંડળ આવી ચલું હવે, અને આ બધા સોફ્ટેરીઓનું પાણું એક યુનિવર્સિટી, એટલે આખી કોલેજ લાખમાં :

કોલેજ આદર, વચાવરો ને સાંભળા, કપેન્ડે દેસાઈને તમે ક્રિસ્ટીના દેડ પર ચંડાળ ચેડાઈ ચેડાઈ થતી. એકું, સોશી અને ક્રિસ્ટીના મીનુ અને બનદા. ત્યાં આસપાસી સુતલાની ચર્ચાતી, લડવાડો થતી, નવના મેંતરા ચોળતા અને અક્ષક મક્ષકની બાળતો વંચાતી. આઈ તો એમણે જ કાણું એટલે એમાં હું કઈ જાણતો તો. હમેશા અટકતી થતી અને કો લોકો તો એમણમાં દેડાઈ ફરકાવે રાખતા.

રોળીને સેપ બહુ ચારી. કાંઈ એમણે નાદરનો પાં અને આ-સિનથાને બહુકાર, સોને ડારી હેલો. અને આપણું કંઈ એમણમાં પાખતું નહિ. એટલે યુનિવર્સિટીમાં 'આખી નમ્મેર' કરી બેઠા હતા. દેખીરીતે જ રસપાથિતી, પબ્લ કવી કરાપાંતું બીનહોલાં વચાવતાં. પબ્લ તો બીનદે આર પાંચબારકો. એમાં આખી મક્ષરો કે બાર જણાં દેડાં-કેડાં એકાં યાદ 'રાસપુટીન ફલણ' કાઢી.

અપાર(દવે તો કોઈ સિદ્ધિ) એવો પહેલો મંત્રી, અને-ચાલે ચલાવવા દે શું, ને પહેલો પ્રમુખ ચન્દ્રવદન મહેતા. અંધારણુ દેખારણુ કંઈ નહિ. મહીને એક બે વાર મોટિંગ થાવ. તે દિવસે બધાએ કાળો કપડો પહેરવાનાં બાર પેટાં એક નજા દેડાં પર મહેતા માણસની જોષથી લઈને બારણા બહાર બેઠો રહે. કોલેજના ગમે તે રમમાં મોટિંગ બારણ, નોકાળો નામ પબ્લ ના ન પાડી રાકે, બધા સભ્યો આખી નવ ચેટલે બહાર બેઠે. 'જાપરી-માસ્ટર' અંદર આખી માણસું બેરહાથી અંધ કરી દે. પ્રમુખની સત્તા એટલે તબુ લોકનું રાજ, પૂરી નોટુકાની ને સભ્યોની સત્તા એવી કે એમનું ચાલે તો ત્યાં જ પ્રમુખને ક્યારથી બીજે બેસાડી દે કોણ નિયમ નહિ. હવે વાંદારની બધા પ્રમુખ થતા, નિયમિત સત્તા મળતી. ને વચાવતા દરમ્યાન મેમબર સાહેબોએ ને કંઈ કંઈમાલ કીધા હોય-યા ન કીધા હોય-તેના 'શો કૉઝ' (Show Cause) થતા કાજુ આવી દોષી થતી કલામી દિવસે કોલેજમાંથી નીકળતાં કઈ પેટી

ચાલે યુસુસ કરવા પગથિયાં ગતવતા હતા કે ચો કૉઝ તરત નવાળ. એટલે પ્રમુખ બધાને પૂછ, નવાળ બરાબર કે ? 'કૉઝ' તો ચાલે. નથી ? તો પ્રમુખનો દેડા : દેડ : તે પબ્લ ત્યાં જ બરી દેડ. 'પરમ દિવસે આપુક પ્રેક્ટિસના કલામમાં તોડાન કરવામાં શામેલ કેમ નહિ થયા ? ચો કૉઝ'.

'આ આખા પંદર દિવસ દરમ્યાનમાં તોડાનનું કેપ્ટ પબ્લ આપણે' તમારા પર કેમ નથી આપણું ? ચો કૉઝ'.

'ચઈ કાલે તમે જતા હતા ત્યારે રહેને તમે પસાર થયા ત્યાં કેડ દેખાવડી પેટી બેઠી હતી, છતાં તમે એને ક્રિકેટ બેરાર કેમ ન કરી, અને સીધા ક્રિકેટ ટેસ્ટીમાં કેમ ચાલ્યા ગયા ? ચો કૉઝ'.

પ્રમુખ એ તે સવાલ પૂછે અને તરત સાચાંદા જવાબ આપવાના. નજા કાપે તો વામો નહિ, પબ્લ મેમબરોમાંથી કોઈ પબ્લ કોસ કરે અને વધારે કાપારો થયા તો કૉઝ બારે' એ બધા દેડમાંથી પછી ત્યાં ને ત્યા જ બરાબરી કામરી અને કેમની જવાબત થતી. વધારો રહેતો તો સોફ્ટેરી ક્રિકેટમાં રાખતો.

એક પ્રેક્ટિસના પેડમાં તેડાણું. આ 'રાસપુટીન ફલણ' કે શું ? કૉઈ ગાંડે કાપ ત્રાણોને બી રોળીતો નથી ? અને પ્રેક્ટિસેટા અનમાં એ વડેમ પેડો તો મૂળા છટપા. એક તો કોલેજ, અને એમાં બહુવાળા નથી તે દિવસે બધાએ નોટિસ લેવે ?' અક્ષર ન દેડાં

એ આડિયાન લેશચરતું નામ નહિ હવે, પબ્લ એજે પ્રિન્સિપાલ ના કાનમાં ઝાંખક થયું. કપરાંત ચોને બેઠો કોલેજી કેડ ખનવાળ કપર મીડું મરતું પબ્લ બહારબહુ. આ સહીની પહેલી વીરો પૂરી થવા આવેલી, જિસાન્ટી દો અરજ લીગે દોડા કરેલી. કપેનીરે ચોડનદાસ આદિકાથી આઈ બારી અજોતા. એડાનું નામ સરહારી હુતરે ચલાવતા મીડું, મહેરબાની નરીઆનને મળતો, સોશી ઝીણાને જોડાવતો, ચન્દ્રવદન નાથકુંને નોતારતો. —હિન્દુસ્તાનનું સાધનાંકાં થઈ નરો ? નહીં. કંઈ લાખમાં કાણું છે. બાર જણા કાળે કપડાં પહેરીને અને કાકડી કપર મેખાની બેરનીને સમા બરે' નરર બધા બીધો આપરીના એકલા થયા છે. કોલેજને બટો લગાડી, સરહારમાં ઉપચપચ કરાવતો. એવ થાનમાં કે કંઈક ગરશાકીયા સામનો કરવા અર્થો કાવડું. રચાઈ હશે, કોઈ કોઈવાદિન કે ફિનિશીયન એકા થતા હશે; ન...

ચાલુ સમાજે એક દિવસ પ્રિન્સિપલ કાનડેને બધા માથો! અગતી સત્તા તો હજી અંદર ચાલુ થવાની તેવારીમાં હતી, એકલામાં બહાર રજક રાખનાઈ. કો જોપરીને ગરદર બહાર હાખમાં બેરહાનું નિશાન લઈ જશે તો, કાનડેને તે શું પબ્લ ક્રિસ્ટીના સામન્યને સાદનસાદ આવે તો પે બાળક થવા દે એમ નહોતે

તેમજ 'પ્રદર સંચાર' કે જે બાળને નહિ' એવો એ ત્યાંથી બચાવને બદલે હાથે આવે એમ પણ નહોતું. વાત વધી અને કોષ્ટકને બાજુમાં ખસાવવા, એટલે આમને મદદરજાની બદલે પડ્યો.

'કમળ' સંજ્ઞાને કોઈ રત્નથી લીધું છે' રોકડો જવાબ : 'કોઈની નહિ; અને લેશું બી નહિ. કેમ આમને છે'.

બસ, વાત વધી પડી. એક પછી એક રાત્રીપુટિનિયોને કિલ્લા બહાર જમા થવા માંડ્યા. વાટાપટામાં, અને સાથે છે ત્યાં સુધી, વિદિકે કે નરીયાંને એકાએક બેનમાં ફેરફાર આવ્યું કે શું કે તે કઈ 'કલ્પે કલ્પત', રાત્રી રીમ પોષા' એવું કહેવું ન સમજાય એવું—અત્યંત રાત્રીપુટિનિયોની સારિતિક બાબ દોષ એવા બોલ્યા, અને કમળે 'પોલિટિક ડિરેક્ટર'.

અને તે દિવસે બેઠાની બાગ-કાતરી વિના બધા ફરસ પડ્યા. આ એ જ કોષ્ટકને, આમને હોટરનો : દૂરે યોગી બન, બુદ્ધિ, વિચાર, એટલે જ વિચાર, એવા જ કોષ્ટક-કારણ, એટલે જ વાળી, પૂરો પેતુલ, પણ કમળ-બ-મ બિરિસ—અંધેર જ અરધા, આ બાર બારેકો સાથે બહારપાટ કરવું કીડ પણ નહિ. અને નેમ, પણ એવે બેત્રણ રિપસ બલે રૂપી બન્યું જ નથી એમ વર્તો એકાએક યુરુફને બોલાવ્યા. પદર મિનિટમાં અંધેર જાણે જાણે સમગ્ર અંધા અને એવે બેત્રણ યુરુફની પીટા જાણી. ત્યારે અમારા મદદરજાની વખા કદારકિશી બતાવીને એક પરામિત-દાથે તળીને—આપી આવ્યા, એ ચિદી દરવાજા પર બતાવતાં કોષ્ટકને અને એ તે એક સમાચાર ધાનની આપવાને હક દેતો. બેત્રણ સમાચાર બાદ એક રિપસ કોષ્ટકને સાદેબ ચિદી બતાવી કાઢત થયા. સમાચાર મારાજ નો ચાલુ જ રહ્યું : 'શો, મેંક' નર 'શો, કોંક' જ રાત્રી બતાવતાં એમાં યુરુફ મદદરજાની ચિદી આપી આવ્યા તે મારે પણ સવાલ થયો : એવે અથવા રત્ન એવો કે વચ્ચે બેત્રણ સમાચાર લખ મળે છે, એવે સવાલ સમૂત બહાર બહારો મેંકેડે, પણ રાત્રીપુટિન કલમમાં 'મેંકેડે કાનુન નહિ હતા. ત્યાં કાનુન બહાર રીડને ને વાત થી ? 'શો, કોંક' શો, કોંક' શો, મેંક' જ બધાએ કોરસ થીયા, અને મિથાં મદદરજાની સામુદાય દર્યામાં આખરે સમા પરી થઈ.

માનસી ? આપી રાત્રીપુટિન કલમને કોષ્ટકને જા પીવાનું નિમોગ્નતા આવ્યું ને યુરુફથી થઈ અંધા. પંકા મારી કાનુનને તે મોં જ એવું બહુલું પડી મણી કોષ્ટકને બદલે નીચે કોષ્ટક દોષ નો આ નહીં વાનનું વનેસર માત, કદવારા થયત, ને સરવાળે કોષ્ટકને કોષ્ટક કોષ્ટક ન માત.

પરિણામે કોષ્ટકને કોષ્ટક પણ પણ વળાં વળાં સુધી 'રાત્રીપુટિન કલમ' મળતી. પછી તે પદરમાં એકાએક અને આખરે તે જાણે : આ પિત્રાશ પણ થઈ. એના દિશાન, એકાએક એ કોષ્ટક દોષ તે તે હક કદાચ હાસમાં તાળા ફરેમાં કામ કરનાર ગરજની પાસે દોષ. પણ બહુલું એ તે કોષ્ટકને મળ્યા, તે કોષ્ટક અત્યંત એ રીતિસિદ્ધર કોષ્ટક કોષ્ટકમાં પસરે એ કોષ્ટક કોષ્ટક રાત્રી નહિ !

રાત્રીપુટિન કલમના સંખ્યા સોસીની રિસમાં પાછી બીટ મ-રતિમાં ચાલુ રાજતા : કોષ્ટકમાં બારસી નાગાંતિક વ્યક્તિએને બાબતુ માટે નોતરવામાં આવતી. અને એમાં આમને યુરુફ મદદરજાની પૂરો પાવર્યા દોષ. જિન્નાદને કે જવારને, જિન્નાદનાસને કે મિતરાજનાસને, નેહુને કે નરસીંહને, કેમ જવાબી હાથવા એ રિસમાં એ બોલાવે નજીવે, અને બાબલે એકાએક રાત્રી. આ બાબ કોષ્ટકને પણ રીસમાં કોષ્ટકને. ગુજરાતી મેંકેડેની કારકિર્દી પણ ૧૧૫ (મી ૧૮૫૧)

માંક નવ એમ નહોતી. આનેદરાકે મુવે ગંગલ વાપણ કરેલું. તે એકાદિકાક છે; 'સા દોષમાં' રસમર્યા વા દરમને કલ્પાક ઉપરાંત, યો. બજવંતરાય કારકે કલ્પાકની 'હરવાતપુટી' પર તેમજ કલ્પાકના 'વર્તનનવ' પર ઠીસેકલ કલ્પાકની, ગોલે ગલ્પકે અપારે નૃસિંહ વિમારને 'આપણી રૂંધમણી' હવે બાબતુ કરવાં લક અંધા હોતો. ત્યારે આમ બાબે મિદેશમાં હરવામાં આવતાં હતા

વિમારને કોષ્ટક ન વાર સુરતમાં ૧૯૨૮માં સંમિલેલા. મન સુખલાલ મદદરજા, ચન્દ્રકાંત પંડ્યા, જગન્નાથ કોષ્ટકાક, દર સિદ્ધાક દિવેદિયા, નૃસિંહ વિમારને જે ઠાંત્રીનેની રાણી હોમરે લીચને ઝીડ ફરાશવા ગુરુસતમાં બહાર પડી હતી, ત્યારે મિદેશમાં અનેબી રીસીમાં બાબતુ હવે હવે એ હક વાદ છે. નાના' કોષ્ટકે બાબતુ, પણ જગન્નાથ કોષ્ટકની કમક, એરેસે ગુજરાતી નરા નેરોતુ લાખડ, ચન્દ્રકાંત સંકુલની મેળવણી કરે અને વિમારને કારકિર્દી મસાલે છે. એ એને પ્રકારની ગુજરાતી ત્યારે વધારી કાઢતી.

અને તે રાત્રીપુટિન બાબલેની વાત થઈ; પણ બાબતુ કરવાની કમકાં નિમ્મુસોમાંનાં ગયા બાબતો તો રાજગીરવજમાં જ અમરતા સરેજિની નાવકુની રીસી પળે જગલદેર થઈ ગૂંચી હતી. ૧૯૨૮માં મોમરામાં મદેસી રાજગીર પરિપદ થઈ ત્યાં તિલક મદદરજા જિન્નાદ, ચિત્રુભાઈ તથા ફેરા-અમરખમાં બંધી છોડે સંમિલવા સાદિતવ ઉપરાંત રાજગીરમાં સુરેન્દ્રનાથની રીસીને અનુસરતા ચન્દ્રકાંતને પણ સંમિલવા, પણ સુરેન્દ્રનાથની વાડખારા કે બુનદરજા નહિ. રેશમુંપુ કાસ, સોનમુખા ને વાલ-કાસને પણ સંમિલવા, પણ બંદરક આગળ બધા લખ્યા. પાલની બંધાણી રીસી છુલ્લી પરી લાવા જગલપરાને એક જ વાર સંમિલવા, અને તે પણ એકે પ્રકારે કે રેશ બધી જ ન રીસ, એ રિસી નરા આગળ કારક, પણ મદદરજાએ એને મારે તળી મથા છે કે 'એ અપારે દિન્દીમાં બોલે ત્યારે આ મારમાંથી બંધાઈ રાજગીર નાગાંતિકાવા પડતાં દોષ તે ને પણ પડતાં વંધી ભય એવી જાની', તે તે પડત આતપની જાની.

પદરમાં એકે એક મિથાવળે કલમ હવે છે, જે તે પડતે એકે દિન્દીમાં જે સંમિલવા હતા, અને એકેકેમાં પણ સંમિલેલા. મને તે એમનું એકેક બાબતુ પણ રિસમુક રીસે કે મુનું સામું

એકેકેસિસવર થીએને મિથાવ બાબતું હક. ત્યારે વળી આજના એમાંથી પદરમાં ફરિગ લાડરપીરો થેવાં સર એકનકાલ સેતલવદ પ્રમુખરજાને હતા અને માલનીયક પેળમણી મુલાઈ આજના હતા, પળમણમાં તાલેતરમાં જ કારકે જિલ્લાવાલાની કલમ કરી હતી, ને પડતેએ એ કલમ સુધી, છુદ સરકની પણ તલમક થઈ ભય એવી રાજ, સંચાર, નેહલી, મદદરજા એકેકેમાં ત્યારે જે મિથાવ આપે તેવું સમજનારનાં એકેકેસિસવરે કલમ હવે રાજીરવજ રહેવા પીડનીતી, તાણીએ કલમની રાજી તે સાની ન દોષ ? ફરિગ મારક આમુંન બોલાવે એકેકે આપી રહ્યો હતો : 'અહુન એ વારેકો, મિથાવ એ રીસી, બેમાલ તે સમાં રહે, પણ પ્રાપ્તિવિસ આગ થઈને જતો દોષ તે તે થા પગનાલ પણ કરીને દિગ થત ભય.

મારતીયક સુરેન્દ્રનાથ એના આરોઢ અપદાર ન દરતા, વા સામરમાં થોલે નહોતા અગતતા, થીમેથીમે બુરખા નાખી સામન નારાએકે રાત્રીપુટિનમાં જાડી હતા. નોશન વચરની એ રીસ પણ વેળા અને તનાં મોરારે રીસી હતી, કલ્પોની અનાવસર ફરિગ પામેથી સુરેન્દ્રનાથકિલ્લો હતો.

અરુપરને 'રાત્રીપુટિન કલમ'ના સંખ્યા સર કાપસક હોશમાં ને વાર અઢ એકાએક મથા હતા; એકાએક પુરોકેક નેસનના

સુગરમાં જોડવાની તૈયારી, બરડ પડયે અર્થસૂચક ને હોતક તમા
કાંમતવારની રીતને કનેચક થિવા મુશવમ આરોહનપરદના
નાર્થનિગ્મન નહિ. માત્ર એખેરું બરાડા પાડીને જોડતા એમું જ.
કોઈએમાં કેમ એવા ખાસ વર્ગો નહોતા. પણ આ હરીફાઈમાં
આવ લેવા સમજદાર પાસ કરવારે બધાર પડતા, અને પરીક્ષકો
પણ કિંમતને જાણનારા ની માતા, એમાંથી જાણવું મર્યું.

આપણે તે સુરતમાં નચીનચક હોય તબનેશ ને મનમાં બારી
એક, એકલે એચન્દ્ર તે સદાકે લઈવું એવા પારી, પહેલાં 'દેહિંદ્રસનું
કમ્પીચમેન્ટ' જોઈવું. પછી, તે તે બીજાએ લીધું છે એમ જાણવું
આકરિત પરીક્ષક એપેટની કોઈએ જતા કરેલી રીતવા ગોખા નાખી.

દરીફાઈને દિવસો તે એવીસપચીસ ગદારીએ બહાર પડતા
અથા, તે સાંજનો દેવ ન થઈ અથા, કોઈએ દાદાભાઈની રીતવા તે કોઈએ
દેહિંદ્રસનું કમ્પીચમેન્ટ, તે એક કરવારે જગો 'ગાડા' થવાના શબ્દ
પર'—'એવા ને હું મેનસ' લખાઈ. આ પછેના વચ્ચે ચિટ્ટી એવાતાં
કમ્પેન-બારમા નબર આવેલો ને પ્રથમજે જોડવા, પણ હાં કલ્કાસ
જ નહિ. કિંમતી કીડી તે કીડી, પણ કેકડીને પાત્ર હવાં તે જુદા,
એ પહેલો દરીફાઈમાં જ હોલકચુરાન કું તેવું બાન મર્યું. ત્યાં જ
ખગર પડી કે દલ તો આપણે ક્યાના દેહકા બીધ, પહેલે જ સમાર
સોસબજ બારલીવાળા એક નાનકી અંધિય કનિવા બોલીને પહેલું
ક્યામ લખ થયા. પેલા ધરખમ કમ્પીચમેન્ટવાળાએ અને એવા
પેલડાંને મળવાનારાએ તો સીધા જ પડી ગયા.

એક નાની કનિવા સાદી સરજ ને સુદર 'ગ્રિમ બોય સાઇઝ'.
સોસો પોષીપોષે એક પછી એક કીડી આસાનીથી બોલે. અચાન
આપસર, મિલન બાંધાર, બાર વખત પ્રયત્નસર, અને રૂપર શાકીય
કચ્ચાર. બે ત્રણ દેરનાં બોલાવા રે તે હાંકે કોડી સંમિલનનાવા
હકથમાં સોંકરી જોતરવા માડી. ક્યાય કદી ચાલત નહિ. ઊંઘિત—
તદન ચુપડીકીમાં અંધિય ક્યામ પડે કું, અને એસવા જતાં તે
તાળીએની વખાઈમાં. એ તાળીએમાં જ પ્રેક્ષકોએ પોતાનો સુખકો
બહાર કરી રીતે. હોતો. અને તે કોઈએ 'એકર લક નેકરક કાઈંગ'
પણ ન હતું. કું પૂજ કહે ?

એક ક્યાએ પેલી નાની કનિવા 'દેખપરસ, હર વોચ એ સુનર,
હેરપરસ', એવી તે સજી કાઢી—નહો સદી જાત કદી અતો દોષ
એમ—કદી ને બીજું દેનામ હાં અથા. દેશા દોડી, એને ક્યાન,
એની નાની કીડી, લાંબાની રાત અને દોનારત,—પણ રાજકોઆચારી
એવું તે ખરું કરી રીતું, કે આપણે ગાઢ વાઢ કદેની જ પડે.

આપણે તે બધુ જ વધારે પડતું કરીએ, કરી જ નાખીએ. સવમ,
નિયમન તે પાલખાના જ નહિ. એકર એકર, એકર એકર, એકર
એકર એક એકર દેશખલે આપું. થળીવાર કેકડાંમાં કે રેડિયા પર
ચરબો સામલેત અને એમાં 'આરની રાતના રોપકી દફક' એકી રી
એકએએએ કીડી ક્યાની, તે તરત ત્યા પેલા સોદામાં પાણી ભરેલા સો-
સવા પીસકા પચાડી દફક હકુના અચાનક કાઢવાના જ 'સાઈન-દ ફે-
કેડ' કું. ક્યાએ કે જ ન માત્ર પ્રમાણે હાલકચુરામાં કનિવા બોલતા
આપણે ચોતખાના થા બરાડા પાડવાના. આજે પહેલાં ધોરખમાં
હોતો ત્યારે એક મેળાપકમાં સમાજાએ એક કનિવાપકન ગોખાવું કું.

કુદરત જ નેહલ એકાદર બોલત,
દિલ હર એવા થ કહે.

કે એકર, તે એકા વચને શર કરતાં જ પહેલી કીડી વખતે બંને
દાખમાં બીડો પડકી બોંતમાં દહારો. ક્યને કોકાના હોઈએ એમ
અને શરૂદ અચિત્ત કેકડાં. એનાં તો કેકડાં રીકરેડે. અને રીકો
(મે ૧૯૫૧) ૧૧૧

ક્યા, તે સાંજનાં એમ લખ્યું હતું ખરું ?
તેથી બચ. બાપણ કરતાં અચિત્ત વધારે, અને
એસ સમાચારોમાં હજારો. સિદ્ધ છસ : પાકો વાર-
જોવા મુકો તેવો જ બાખાનો એક, તેવાં જ નાનાં-
વાક્યાં, તેવા જ હાપના દહેડા ને મોંના ચાખાં :
વજ્રની ગોળી એમ વિરોધભેગી કીડી : અથા અની
આ નાકાથી તે નાકા સુખીને પૂરો વપથામ કીડી
કીડી બરા કોષે, કીડી માંમિસ દારૂએ તે કીડી
અવાનક અદખરદે ધોતલચંદને અચિત્ત કરી બરમાની રાજબજામાં
ગોંધી જ રાખે, છક કરી દે, એની રાજધોરતી પર નાખવું કરી દે.

બસ, એ રીતી મઠો ખરીવા ખોડી.
પણ એ પ્રકારના દહેડા ભરવામાં નથી.
મહોરઅરી, સોસી ને અન્ના એ લખ્યું
દાય કરવા થળી વાર દરિયાકિનારે
જઈને આવે તે વિષય પર અચરવા
ને બરાડા પાડતા, પણ એ કીડીએ
કું એમ દાય અનું.

બજારમાં વસેમાં આબધા અન-
ભવા ખરેખર યુનિવર્સિટીના રેડિ-
યાળ અભ્યાસક્રમે કરતાં અતિ ગદ-
રવા હતા.

હોલકચુરાન (પશુવત્ત) વિના નાટક
કે અતે જ નહિ, તે એકિન્દરન કોલે-
ન વેપોથી બે હોલકચુરાની આ-
વડી કદી : એ કદીકચુરાની અને
બીજી કુદરેટક કાંપીકીડીની. અચ-
કે થળી નિસુ, જોવાં કે ગંડજોવાં
વજ્રવત્તવાની દરીફાઈ માથ છે,
કેકડાંએ બાપણે આપતા ભરવા
છ, પ્રમાણવા છે; પણ એ 'હોલકચુરાન' નહિ. નિરાશિમાં ઘડે-
કચુરાની બરાંબર તારોગ અપાની દોત-તો કુલસાની રંદમિની
કાયા પઢારાં જત.

એમ તો એવા ધોરખમાં નવસિદ્ધવાની 'અન્ના' અને 'આસા
પંખી' સરસકાર બોલી જતા હતા, અને પાંચમાંમાં
'પુત્ર દત્તમાં નથી કો નેવાઈ સિવાય પણ હું કું.
'પણ તમાગિ તમે જ તો હું નકારે પણ શી રીતે બહુ ?'
એમ હરિજીતમાં મોરધનરાગને પણ લલકારતા, છડા ધોરખમાં
'સિદ્ધ મુખ' એખેરો અને સાતમાંમાં 'અન્દરિતવધ' કાંચ. પણ
કોઈએ હોલકચુરાન (બોલવાની છડા) સમજાવેલું નહિ. ચોરસકી
કેળાએબી, પણ બોલવા માટેની 'માર્ગવર્ધ' કે 'લોક કોઈક'
નહિ. રૂપરોઆર, દેરધવાની અને એકરધવાની રાજદેનો વચર્થ
ધોગ, ગળાની ને પરી સાઈકી, વચ્ચાલુવેની કેળવળી, અરધારી

લીલીમાં 'ક્રિકેટ' એટલે કે લાલ મારવાની ક્રિયા આવતી હતી. તે મેળા-
પડામાં બેઠા એવા તેા ખીલી ગયા કે ને નેરથી પણ દહાવ્યા કની.
તે ત્રિયાં પડતાં પડતાં રહી ગયાં ! શું કરે ? આરોગ્ય કચ્છને કળાએ
કળું દરો કે બસાવર 'એકશન' કર્યું; તે એકશન થઈ ગયું ! કેવો
દહાવો લાગ્યો દોહડો, એવો હું વિચાર કરું હું ત્યારે શરમ આવે છે.
એ દેરપરસ : શિવાય રાત, આકાશમાંનો ચાંદ, થયી આવતો
વેગાન, —બધાંનું દશા યે અભિનય વિના, શાંતિથી, સદેશ કંઠજ
રવરે, પણ ખૂબ જ સુમેશથી એવી તેા સચોટ રીતે એણે દાખવ્યું
કે દેનામ એને મળ્યું જ નેરથી એમ સોને લાગે.

ખીરે વર્ષે પણ આપણે 'શોક' ગયા. આ વખતે કાલે ખંડાલા-
વાળા ચાંદ લઈ ગયો. અલખન, શરદપુરીન કલ્પજમાં એની રેવડી કરીને
ન્યાયત ધીમેથી, પણ એ કંઈ એની જ રૂંદર કવિતા ગોલી ગયો
હતો. યુદ્ધભિયાં એમાં વિવેક નહિ. પણ ચીટ સાલ એક નવો
તુકો જાગ્યો અને મણું કે આ વખતે ને કાલે આતે નીકળી
ગયા તેા અમ લોકપતા પડતી મૂકવી.

તકરીર પણ ક્યવિત કેવું તીર મારે છે તે જુઓ દલે ! પચ્ચીસ-
ત્રીસ બાલનારા, એમાં કય માટે ચિટ્ટી બેસાય. બે વાળે દરીકાઈ
સરે થાય અને એક સાડા પાંચન સુધી ચાલે. ત્યારે સાંભળનારા
તદન દંડાળ ગમેલા હોય, —પરીક્ષા સુધી. ચોડા તેા ચાલ્યા પણ
નય. કોઈને ટેનિમની લત હોય તેા કોઈને એક લપ હોય. પરિણામ
જાણના વળી હેતુ મુખી રેલકા એસી રહે કે જે વખતે આવી પહેંચાય.

ચિટ્ટી બેસાતા બેસાતા આપણે નેજર સોધી ઉઠેલા આવ્યા.
વચ્ચે કંઈક જાહાજીર ઝળકી ગયા : સેરીડન અને બેક, ઝેડાએ અને
એચીની સહવન કરી ગયા. કવિતા બોલનારા પણ કિસાલ અજ-
માવી ગયા. બે કલાક, આઠી કલાક, અને એવરે તેા બધા જ તદન
કરાળી ગયા હતા, કારણ અકસ્માત જ આખરના ભાગમાં બધાં ભારે-
ખમ ભાગણી જ ચાલ્યા હતા હતા.

સાંભળ્યા છને યુગાર, અને ફરી હોલ મિસર થઈ ગયે : મરે
માત્ર નહિ, પણ દલે એકાદ બે ત્રેક રહી એટલે પાંચામ જલેરે
વરી, એ જલણ બધાં એકાદ થઈ ગયા હતા.

આપણું નામ બોલાયુ અને ઉકારાએએ નેરથી તાળીએ પાડી.
કંઈ પમાણીની નહિ, પણ દલે તમે 'મોરાક' નહિ બનતા, પહેલા
એસી જલેરે અને વખત ના બાગડો, એમ સુચવતી એતાળીએ હતી.
અને એજાર પળખર મને માંડી વાળવાનું મન થયું; પણ આપણે તેા
'મા દેખા કરીને અગળ બરી' તપતા પરજા ઊભા રહ્યા. છતાં પણ
છેતરવેને શોભ ન થયા.

પરીક્ષામાં દેખિલ દનેા તેણે બધા થઈ જરા ડોમો કડકાળો.
ત્યારે ઉકારાએએ બેરોડા રાખેલા ને આપણે આપણી રમીચ રટકારી :
"નૂન ! નૂન ! એક અદ્ભુત, નવા જગાનાની રોષ ! નવી જ
દવા ! એને તે રોષ પર વાપરો, તે તે રોગ મટી જાય !" એમિય-
માં, જરા આટળતી મેસીમાં બરાડ પાડી, અને જનવામાંથી નાની
ડબ્બી કાઢી બતાવી !

'એને રાત હોય તેને, દાંત નહિ હોય તેને...' અને એજ ને
હાય જાળ્યા તે બધાને ધડાધક એવા કપથેલ બેલ ભવામણ કરી.
તરત જ, જનવામાંથી જનવાહરની માફક વાળે રાખી મૂકેલા તે
સરિકિરેકેના વીટા જેવો એક છેડો હાથમાં રાખી આખો વીટા
દવામાં કડકાળો, અને એવી અસ તેા ખુશખુશ થઈ ગયું અને એમ
એમ એમ એક અતિશયોક્તિભરેલાં બોલોં સરિકિરેકેમાંનું એકે વાંચું,
અને રોવક બનાવનારની દોશિયારીનાં તપી નમી વખાણ કરું, તેય
૧૬૭ (મે ૧૯૫૧)

તેમ સાંભળનારાના શરને પાર ન રહે. સાળા પર લાળો !
એક તેા બધા જ વાંદેલા. કંઠાએલા, એમાં આખરે આ બંધ
નેઈ ઉકારાએ તેા ખુશખુશ થઈ બધા ! આજા તુતની કંઈએ
આશા રાખેલી નહિ, અને મેંદરન વિહસનને બદલે આજા પસાદો
નીકળ્યો, એટલે બધા જ હરખાઈ ગયા. કેમ કરી તાળીએ બંધ
પડે જ નહિ. પડે કરી, એમાં સરિકિરેકેનું ટીપણું વંદેલા જે નીચે
જીતયો, ત્યાંતો બેજાજ જાણી પડયા, અને ટીપણું પણ વીરવા
મંડી પડયા. એ આખરની ધમાકમાં ને એની આખરમાં કે કોણ જાણે
પરીક્ષાએ એકો મન્દક ત્રિ. સી. સી. મહેતાને આપાએકો બેર
કર્ષો ! પછી તેા જસ આજા દોશમાં ખુશાલી સુશાલીના વેગકે
થઈ રહ્યા, અને મારી બાનીમાં તેા હું સમાઈ જ રોને ? !

પણ 'શરદપુરીન કલ્પ' માધાના નાંજ ઉતારી નાખ્યા. એમાં
છલે તેા બોડ પર હોમનરમમાં પણ સવાલ કડકાળો, કે સી. સી.
મહેતાનું પ્રવચન ગેરકાયદેસર છે. એક તેા રેડન્ટ રમીચ નહિ
બીલું, કાઈ વરતુને કપચીમાં ન કરેલા જોઈએ છતાં પોતે કાળાવી
વીટો લઈ આવ્યો, એની અમારેથી જલેરોત તેા કરવી જ નહિ
હતી. એમ કે કાંઈક કરી હીનામ લઈ જાય તેા દરીકાઈનું ઓરવનું.
હચ્ચારનાં તેા કડકાળાં જ નહોતાં; વાચ્યો પણ કેટલાંક તેા
જોડતી આરેલા; રાત વાળા દેખિલને જોઈને એની રાત માટે
જલતી; એ જાણી કાઢી દઈ. પણ દલે શું થાય ? હંમિયે તેા બધે
કર્ષો કે ને કરું તે વારતમિક દલું. એવી બનાવરી કચના જ
ખજાલિયા આવું જ કરે, અને આ જ લલણ-લેળાસથી ઉતરી જાય
એટલે યહું તે ચોખ્ખ જ થયું. પણ 'શરદપુરીન કલ્પ' હંમદા લીધે
અને એમાં કપરી પણ નીકી સતામણીમાંથી માંડમાં પ્રજો.

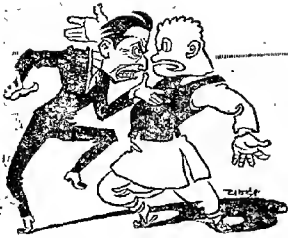
આમ, ઇલાકપુરાને એક લીધો. કાલે ખંડાલાવાળોને નિર્-
ભાખર હતો. તકરીર, સંજેમ, આખરનું પ્રવચન, અને ઉકારાને
ના હરોરાટથી ભરિય દેરવાઈ ગયા. પણ બધા જ ન્યાયોધીરો
બધા જ સુકાદા ક્યારે દમેશો સાચા હોય છે ? !

કવિતા અને ગાલિ પ્રદાન

[નિર્મલિકા]

લેખક

બકુલ ત્રિપાઠી

‘હું છું?’

‘હું છું, તું નહીં હશે?’

‘હું હોય? એક વાર ફરીથી પાછો તો નેહ? ... (ગાળ)’

‘બોલોશ તો હું કરી નાખીશ?’

‘હું કરી નાખીશ? હું કરી નાખીશ, તે ... (ગાળ)’

‘પાર માનુસ કોમાં થયાં.’

‘શાઈ, કેમ હશે ઠા? કું થયું?’

‘આ સાથે ... ગાળ બોલે છે.’ થોડીક ગાળોના મસલા સાથે બેઠાંથી એક બેસેલા

‘અહીં ક્યા ... ગાળ બોલ્યા છે?’ વધુ તીખા મસલા સાથે બેઠાંથી એવા બોલે.

‘બધે માથે બેસતો પણ અમારા સત્તામાં નહિ ... (ગાળ); નહિ તો ... (વળી પાછાં સ્વચિત્તવન)।

‘જવાબમાં કંઈક બોલું.’ ‘નહિ તો હું કરી નાખીશ એ તો કહે ... (સ્વચિત્ત) ... (સ્વચિત્ત) ... (સ્વચિત્ત)’

‘કેઈ ગાળ નથી બોલકું, થેર નહીંને છાનામાના,’ કહેતા પીલ બાઈ વચ્ચે પડ્યા ને થોડી વારમાં તો એ વ પરા રંગમાં આવી ગયા.

અને એમને સમજાવતા ફરી પડેલા બીલ વચ્ચે પણ એ ન રાગમાં આવડાવતા ગાંડ્યા ... (સ્વચિત્ત) ... (સ્વચિત્ત).

જલસો થયો. થોડી વારમાં તો એ પાંચસાત જમને ત્યાં ફેરું ખાસું આવાઈદ ત્યાં આંધું ઘડું થયું. પારો એક ગાદી જેવે હતો.

દરેકે તેને બીજાસાથે પ્રેક્ષાને અભાને ગાવા હોલી ચાલતા થઈ પડયું.

ત્યાં એક વહીવટ આવી પહેંચવા

‘તમે, અધ્યાત્મો (સ્વચિત્ત), આ હું માંડું છે (સ્વચિત્ત)? ક્યા (સ્વચિત્ત) અહીં આંધો બોલવાની રીતવ કરે છે, (સ્વચિત્ત)? ફરી નાંખીશ (સ્વચિત્ત)? ગા-બેને બોલી હોઈ (સ્વચિત્ત), તે આવું બેસવાં શરમ નથી આવતી (સ્વચિત્ત)?’

એમના આ બોલમાં પેલાં નાના પાવા પરનાં ગરુણં વગુઈ ગયાં અને સુસાધેરા પૂરે ક્યા, રસસાગિમાંથી નજીને સોવાઈદ વિનયસા માંડયું. મારી જેટલે ગાળ એક કવિ ગિત હતાં તે બેઠી

જાણ્યા: ‘જેવું? ને આ ફેરું બધું સરમજનક હશેવાય?’

‘અરેબર, શરમાવા જેવું હશેવાય. આવડા મોટા ટેલ્યુગાંથી મારા સર ન જમ આમાં લાગ સઈ સકયા.’ મેં કહ્યું.

‘તે વગને જોવા સારું છે?’

‘હારતે; ગાળો દેવા જેવી કલ્પવૃક્ષાર પ્રવૃત્તિ, નહેર નવતાના

લાભારે આવી સરસ સમારંભ, અને એમાં માત્ર સાતઘડા જમ ન જોતી સકયા એ બોલું તો કહેવાય ન ને?’

મારા મિત્ર તો હુંમને મારી સામે ન જોઈ રહ્યા: ‘તે, ગાળો દેવી એ સાકે છે એમ તમે માનો છો.’ એમણે મને પુછ્યું.

‘કવિતા કરની એ સાક છે એમ તમે માનો છો?’ એ સાચું પુછ્યું. ‘હારતે.’

‘અમ, તો ગાળો દેવી એ પળ કોટું ન સાકે છે.’ મેં કહ્યું. પણ એમને કંઈ પાછી થઈ નહિ.

મને લાગે છે કે એમના બેવા ન જમ આપણામાંના મોટા બાગનામાં મનમાં છે. આપણે માનીએ છીએ કે ગાળો દેવી એ સરમાવા જેવી નરત છે; પણ એવું નથી. અભિપ્રાય નેવી નિર્દોષ, ગાંડા-દાસક અને કલ્પાણ્યક પ્રવૃત્તિઓ બીજી થોડીક ન છે, સરખાવની ન હોય, તો એને કવિતાપ્રવૃત્તિ નેરે સરખાવી સકાય. એ બેનેમાં પૂલ સામ્ય છે, કાણકે કે બંને મુખ્યત્વે ઊર્મિના વિવેચા છે. તમાશા મનમાં કોમ ધાય, સંવેદન ધાય, લાગણીઓને ઊઠારો આવે અને એ મનેદાર સમજાવણિમાં બ્યક્ત થઈ બધે એનું નામ, કવિતા. ને ગાળોમાં પણ એ ન હોય છે ને? રસ એ કવિતાના તેમ ગાળોના પળ આપ્યા છે. કવિતામાં મૃગાર રસ મુખ્ય હોય છે તો ગાળોમાં બીજાસરસ હોય છે. કવિતા અને ગાળો બંને જ્યારે એવી જમનતમ કલાઓ પહેંચે છે ત્યારે કણકેરસ કલ્પક કરે છે. ને એકો રસ કલ્પનેવ, એ ક્રેષ્ટ રસ બંને વડે સામ્ય છે.

એએમ હું વિચારતો જઈ છું તેમતેમ ગાળો અને કવિતામાં વધુ ને વધુ સામ્ય દેખાય છે. થીર નરોદી થીરોને ચૂકવેદન મહેતા સુધીના કવિઓ સુરતી છે. જ્યોતીન્દ્ર દેવે નાના હતા ત્યારે ‘કવિ’ કહેવાતા. પનસુખાસક્તી માતાઓમાં ક્યાંક કવિત્વ થયે છે. શ્રી અતિસુખદેવ વિવેચી કાળવિવેચક છે. મારો એક સુરતી મિત્ર છે તે પણ મને તે કહેવે નેતાનું યત્ન ધાય છે કે વારત અર્ચનકાળ લખી શકે છે, આમ, કવિતાએ જોગ સુરતીઓ હોય છે તેમ ગાળો. મારે પણ એમનું જ અલ્પક સ્વીકારણું છે. આ બ્યક્તિઓ કાલ્ય ગણકુશલ નહિ હોય (જે હું ખાનગીમાં માનવા લેવાઈ નથી) તો પણ બીલ સુરતીઓ તો મેં મારે મોવ લે છે ન. ક્રેશ્ચાર્યના હરીક પંડિત મેંનગિમત્તાં ચેનાગેવડ પણ જોગ કાલ્યશાસ્ત્રિનેક ફરી સકતાં તેમ સુરતીનાં ફરારાં પણ મોજમાં હોય છે ત્યારે માજસાજ વિતોદ્દેહી શકે છે એમ મને કોંક કહેવું. એ તેમ, પણ સુરતીઓને સખ્ચાર હોયજો જુલુ પણ આંધો અને કવિતાબંનેમાં છે. એ ચીકસ.

અનેક કાલ્યરિવેચકો મારે છે કે પહેલવાં કવિઓ હરી પ્રતિષ્ઠા આપ્યા કવિઓમાં નથી. મોજેનું પણ એવું ન છે. ‘હદરીસાએને હદ પહેલાંના જેવી ગાળો થ નથી આવડતી’ એમ વધુ સુરતી વ્યૂહની ફરિયાદ છે. કલામાંના કલાકો ગાળો બોલે શખતી, અને છતાં થ એક પણ ગાળ ફરીથી ન જોડાય, ફેરક કાણે નવા ન ગાળ અને એવી કુશળતા એ જ્ઞાનાગારે કેજાવી. એવી હરીમહેલી થવી (અનુભવીપણા દરખાસમાં કવિઓની વતી એવી), અને એવી હદર પતી.

આજ મણુ એના અરોષો છે, પ્રાચીન કવિતામાં અરોષો એવા ન. હુઝારી વાત એટલી ન છે કે બુદ્ધી કવિતાના સંપાદન મઠે વર્ષો પગડાનાશ્મિ અને માટે થોડી સૂણે પણ આપતા નથી.

કવિતામાં કૂલ, ઊમર, કમલ, સંધ્યા, પ્રિયા, નિમર, બંજર, શાશ્વ, શાશ્વ, પરવાના, હિના આદિ શબ્દો-કૃષ્ણાચ્છે વારંવાર આવ્યા હરે છે. માણેમાં પણ અમુક કૃષ્ણાચ્છે ન કૂરીકૂરીને આવ્યા કરે છે, અને છતાં ય એટલી કૃષ્ણાચ્છે નહીં ન સાર્યે ઊણું કરવાની પ્રતિભા, સાચા કવિઓની પેઠે સાચા ગાન દેનારમાં હોય છે.

બીજી એક વાત. ગાળો દેનારોએનું હૃદય પણ કવિઓ એટલું ન ભાવજનું હોય છે. 'વસુધેવ કુટુંબકર્મ'ની ભાવના એકલા કવિઓ અને સંતોનાં હૃદયમાં રચી રહી હોય છે એમ આપણે ગાની લાગે છીએ. પણ મનુષ્યમાત્રને પોતાની પત્નીના કાર્ય તરીકે સ્થાપનાર મહાપુરુષોનાં હૃદયમાં પણ એ ન ભાવના વસી હોય છે. અને એમને ગત તો એ પ્રેમભર્યાં એટલા બધા સ્વાભાવિક હોય છે કે એ સંબંધનું એમને ભાન પણ નથી હોતું. એ હોશ તો એકસરખી કૃષ્ણાચ્છે સો મનુષ્યો, પ્રાણીઓ ને રસ્તે કેસ વગરનાર પથરોને પણ પોતાની પત્નીના જ્વામદગમમાં સમાવી લે છે. એકલા કવિઓનાં હૃદય ન પ્રેમગમ હોય એવું એણે છે ?

કવિતામાં અને આદિપ્રદાનમાં નવા આદર્શ બધું સાચુ છે, ત્યાં કવિતાને છાપે ચડાવવી અને ગાળોના તિરસ્કાર કરવા એ એવોતેવો અન્યાય છે ? કવિતાને સરકારનું ચિહ્ન મળવું અને ગાળોને અકરેલ-રત્ન, એ તે કઈ એવોતેવો ભગ છે ? સાચુ પૂછા તો, આદરપ્રેરકતાની દિશ્કો ન નહિ, બીજુ પણ અનેક રીતે ગાળોમાં ધાર્યા એટલું કયુ ન ખરાબ નથી. એમ પણ કહી શકાયું તરત સમાધુ છે. અને એટલે તો છેક પુરાણો કાળથી—મહાભારતના સમયથી—એના કૃષ્ણાચ્છે થતો આવ્યો છે.

કહ્યું અને અન્યથામાંને ટેરી ગયેલી ત્યારે નાચાળ, ખૂદ, સુતા-પુષ્પ કોની હળવી ગાળોના કૃષ્ણાચ્છે કુકેશો સિંધોને વેદ ન પૂજતા, 'મુખે', 'સખ' વગેરે કહેતા; અને કહ્યું ભગવાન એવા કૃષ્ણ ને પણ અનુભવને અનેક વાર 'આખલો' કહ્યો છે. એ તો અનુભવને કૃષ્ણ ભગવાનની ગરબ હતી એટલે 'મને વૃષભ એવો, આખલા એવો સક્તિશાળી કહ્યો' એમ ગાની મત બનાવતો. બાપી, કોઈને આખલા કહેતા એ ગાળ તો છે ન, અને કૃષ્ણ ભગવાને એ ગાળ પણ હોંશિયોસે પાસરી છે, એટલું ન નહીં આપણે માટે પૂરવું છે. સિંધુ-પાણે પણ આદિપ્રદાન-સાક્ષિનું એ પ્રદર્શન કરેલું, તે પાથી મહાભારત યુગમાં પણ આ કળા નિકસેલી એટલું તો સિદ્ધ થઈ નય છે ન.

બસ, ત્યારથી ગાંડીને આજી સુધી ગાળોને કૃષ્ણાચ્છે મહાપુરુષો બીજા મહાપુરુષો માટે કરતા આવ્યા છે. અને ય ઇતિહાસના ગ્રંથોમાં 'ગોર'ગેળે છે હણ એવા શાહનસાદો મઠે હુકમી, કૃષ્ણ, ભૂક્રી, બાપલો અને ગોળીય જીયા પ્રકારના શબ્દો કેટલેક વખત ય છે. એ શબ્દો આવા મોઝાઇકા વિદાન ઇતિહાસકારો, એવા ન મોઝાઇકા શબ્દો માટે વાપરે તે ન શબ્દો વર્ષે તથા પરાશરી માટે, બસના કૃષ્ણાચ્છે માટે, શાશ્વના માટે આપતા તો એ લોકોના પિતાશ્રીઓ મઠે વાપરો એમાં ખોટું શું ? અને તમારી કૃષ્ણાચ્છે તેજ હોય, શબ્દસમૃદ્ધિ વધારે હોય તો ગોળીય ય જીયા પ્રકારની ગાળો વાપરો એમાં વાંધો તો ?

ગાળ દેવામાં પડતા ધાંધાથી કેટલાં ગભીર છે. કાંઈ એની

હુકમ દરિયામાં ગાંધિપ્રદાન દોરા માંડે મળી નવાથી હુકમ કૂલ થઈ નય છે. ગાળોની સાંભળવાની સહનશક્તિ વધે છે; અને એ કદાચ એ ચિદાક્રમે ગાળ દેનારને મારે તો પછી ગાળ દેનારી થે સહનશક્તિ વધે છે. આદિપ્રદાનના આ તે કઈ એવોતેવો લાભ છે નયારે બીજુ બાબત કવિતા ક્યાંથી કોઈની થ સહનશક્તિ ન વધારે એકાદ દાખલો ય છે ?

અને વૈવિધ્ય ? અઢાઢા... 'બુદ્ધને રૂપે અનંત ખાસે' માં કેટકેટલી રીતે હઈ શકાય છે ? માતાની રેનેલમરી માણે અને લખ-ઓતારી સંપ્રીતમય ગાળો, હરીફ વધીવને દેવાની કાચ દેસર ગાળો ને પત્રકાર દોરા દેવાની નહેર માણે, ચુદ્ધીયુદ્ધમાં વપરાતી તેલકો ગાળો અને વિવેચનમાં વપરાતી શરણી ગાળો, કાંઈ સાસરશ્રીની પોતે એકલા ન સમજે એવી ચિંતાતમક ગાળો અને પાળના યુદ્ધમાં પ્રગટતી વારતવર્ણી ગાળો, સરકારપ્રેમીઓની ગિલાબી બાળોને કિશ્કિ-યનો-અંજીવો કિશ્કિયનોની આંશ ગાળો, પત્નીના વેષનથી ભાવન ભક્ત કરતા પતિની, તેમજ ભગદનો પાળનારના, મુસુની અભિલાશ દર્શનતા એટલતી આલેખકી ગાળો, મગાઈ કાઢી દોષિતા કૃષ્ણ એ ગાળો ને આદેશો ગાળો નેવી ગાળો, કેટકેટલું વૈવિધ્ય આ કૃષ્ણાચ્છે અને છતાં આવી રવાનાવિક, ભાનંદાવાક, આરોગ્યદાયક, યુગલ કાળથી કાઢી આવેલી, અમરઅરમાં આપણા દેશને ગોરવ અપાવે પ્રવર્તિને આપણે તિરસ્કારીએ છીએ ! ને એના એની ન બહેર કેટલી રીતે તો એનાથી સહેજ નીતરતી એવી કવિતાપ્રવર્તિને આપણે સમ-નના સિખરે ચડાવીએ છીએ ! આવા અન્યાયનું શું કારણ હતી ?

અને તો અર્થસાક્ષની દરિયા દોષે લાગે છે કે આનું કારણ ગાળો વધુપડતા પુરુષમાં અને કવિતાની લંગામાં સમાયું છે. ગોપવાદી આપણને એટલું તો શીખવું છે ને, કે પૂરવડો થતે તેમ આવ વડે બસ, તો ગાંધિપ્રદાનનું મહાભારત વખતે પણ એ કૃષ્ણાચ્છે થતો ન અભગાવતે ? મુશ્કેલીથી મળતી બીજા કમિશન આમુલ્ય દોષ કે રતા થતે માણે સાંભળવાની ન મળે તો લોશા ફી, બાપીને પણ સાંભળવા ખાસ સમારંભોમાં આવે, પાળ-શરીરના પરચુરુષ કે એમાં આન ન આવ તો નિતનવી માણે સર્ક રાંકનાર, કઈ કવિહુકમ વિરલાંઓની કિંમત નરર વધે. મુશ્કેલીને બદલે સંજો માં ગાળો દેવાય તો કંટાળી નવો એ સમજવા ખાસ સંજો રીયે તે બધાં નહિ !

અસ એક બાબત માણોની લંગા કીચી હતી એનું મુશ્કેલ વધુ અને બીજુ બાબત કવિતાઓ ખૂબ લખી એના આવ ધારી. નવકૃષ્ણાચ્છે ગાળ કવિતામાં લખવી, નિર્બંધો કવિતામાં લખવ. કમીનીએ અને નહેરઅળેરો, વધુપડતી નહેરઅળેરો અને ગાળો વિષયમાં વર્ણપત્રો, ચુદ્ધીયુદ્ધ નહેરઅળેરો અને કાલ મહાકથો, બી ગેળ મહાવર્ણો બિજ અને માહોને લખાવના નવાની સુચના-એ બધું ન કવિતામાં લખવું. આમ કરવાની ગાળોને યતો અન્યાય અને કવિતાને યતો પક્ષવાન ફર થશે સાચા સેરકારનું મુશ્કેલ થશે.

અને શોડાં વર્ષોમાં એવી ગ્રંથક સિમિત આવશે કે સાં-નનરને મોઝાઇકા કવિઓના સુસાધરા નનરે ચડશે અને ક-ભવ મહાકથોમાં સુસરકૃત નવોના આદિપ્રદાન-સમારંભો —એમાં આમંત્રણ, શિકિ કે રવર્ણસેવકની ઓજખાણ વિનાના સંસ્કૃતિવર્ધન નવાની ફર નહીં હોય.

સંસ્કૃત : તમને શું કહે વધું છે તે પરખાવું નથી, સંસ્કૃત કે દાર પીવાનું એ પરિણામ હોય.

દર્શ : સાહ, સાહેબ ! તો હું આપે દાર નહિ પીયો હોય એવે વખતે આવીશ.

પરચીસ વર્ષ

અંક ૨૯ મો : ચૈત્ર ૧૯૨૨

ચાળીસ પાનાંતા અંકમાં પાંચમે આઠ રોકતા 'વિજ્ઞાન' નો સર ભચીશચંદ્ર મેઘાવળી ચરિત્રવાળા આ અંકમાં ખીલું આરંભ્યુ શ્રી રમેશ્વર મેઘાવળીની આંદોષિતી 'જોનામી' નામની એક રહેઠાણય નવાની શોધકમા હતી. વિજ્ઞાનમાં પોતાના જાન-પણમાં રમરમેળાની એ માગા લખતા તેમાં 'ચેરી બહાર'નું પ્રકરણ, 'ટાપાલની ટિપ્પી' કેપરનો સી પ્રથમ (કદાચ બર્ધાઈયુગમાંથી ચાલિયો) માં પહેલ કરતો છે. બેળ, વગેરે અમી સામગ્રીમાંથી આ બનતે (જ્યાં) કે ચરિત્રમાંથી નહિ પણ) રસાયણિક સંયોજાણમાંથી 'નિરીક્ષણ'માં જેના એક પ્રાથમિક જીવન-ક્રમયોગી વિષય પરના બેજોડકાનાં તારીએ એટલા માટે કે મેઘાવળી-જિનભાવના બહાર બનતા જતા આપણા આજના જીવનમાં લતપલટના એ કેપરથી તરતની બહુ બધી ભણાય છે :

ઈંગ્લંડમાં નાના રોકડાને નિરીક્ષણ કરતાં કેવી રીતે સીખવવામાં આવે છે તેની વાત, શ્રી અનંતરાય પટેળીના ચિત્ર પત્રમાંની નીચેની કૃતિઓ પરથી રૂપ થશે :

“...લેટન જોય રોકડા હોડ ફાટીસમાં હું અથા દત્તેલ ત્યાં એક બાર વર્ષનો રોકડાક સહામ ભરી હોશ રહ્યો. સવાળની રાત્રીમાં બનતે તેની નલર માસા બેઠા પર હતી, તે હાથની સાથે એકદમ મારા આખા શરીર કપર ચાલી જઈ મારી આંખોને ચળા બેળી રહી. મને રસ્તા બતાવી તે સાથેના ગૃહલ અહીં કેવી તાકીમ આપવામાં આવે છે તે બતાવવા માટે ત્યાંના અગરદારે અને એક વર્ણુન થોડા દિવસ પછી બતાવ્યું. થોડા રોકડાકે માંડે જ વર્ણુન વણ્યું હતું : 'સાડા બૂરા બટ પેહેલી હતમ બહુની અમીએ પાતળી ને ટોલી દરમી હતી; આખી થોળે ને ફેલતલનું પાટલન હતું; વધુ બૂરા સીકાચો ફોડ પહેલો હતો; બંને બાત બોડસાં હતાં; અંદર બહુ ભડીકે હતું; ઢાળા હાથ પર આગાડાનું મોલું હતું ને હાથમાં કાચા રેખની નળન હોડે લાકડી હતી; હેળમેળ ચહેરો, વિશાળ કપાળ અને તેના પર ભણપી, બાનું લાળની લટ આપી હતી; થોડું અને ઢાંઢી નાનાં, નાક લાંબું, આંખો બૂરી ને ભગણા ઘાલ મારી લલ હતાં; તે આંખ મગમગાવતા હતા, તેમી આંખો કઈ પીડા દોય તેમ લાગતું હતું; ઉંચાક કમચમ પ ફૂટ અને હ છગની અને ચહેરા દોડતા હતા.' ”

સહાગા ભરતી વખતના વાત એક જ નિવિરતા અવસ્થાનથી બાર વર્ષનો રોકડાક આટલું એકલક વર્ણુન થયે છે હાંક ટેપી નિરીક્ષણશક્તિ ન હોવાના આપણે રતે જતા હોઈએ ને કેઈ પૂછ કે 'બાઈ, તમને પપરા બરેલું આટું સાચું મળ્યું હતું ?' તે આપણે હોઈએ છીએ કે 'કાણુ ભણે ?' આપણે કદાચ તે ગાડા સાથે અલકાયા હોઈએ તે પછી આપણને વાડું યાદ રહે નહિ, ત્યાં નિરીક્ષણ કરવાની વાત ને ક્યાં રહી ? અહીં નિરીક્ષણશક્તિ ખીલવવા માટે મોઢા અભવ-કારોના પડાવામાં તરિકે રોકડાને આંદિસની બહાર બેસાડવામાં આવે છે તે એટલેને મળવા આગનાર દરેક માણસનું વર્ણુન, તેની હવાઈ અને અંદાજે વળત લખાવવાનો આ આગલક રાખવામાં આવે છે.

ઈસાહીમાં 'કેમી' બાગનું એક બંદાબોળ રોકળ હતું તે પોતાના ડાકરાએ નિરીક્ષણશક્તિનું સિદ્ધિયુ પછી કાળજી રહેકે આપણે

જાણીકારે રતે જતા હોય ને અચાનક જાપ દીકરાને પૂછે, 'આપણે એ છેલ્લી ચેરીમાંથી વળ્યા તેના ભમણી બાનુનાં ચોપા પરને અંતરણ બેઠેલી સોમેકે પોસાક પહેલો હતો ?' 'એવી પહેલાંની ચીજ ચેરીને નાકે એ ભણુ ઊસાગીમાં રી વાતો કરતા હતા ?' 'હમણું પેલી બાહરી વાડી અંદાંથી ઉપરી તેને બેસાડ્યો ક્યાં હોઈવાનું હતું હતું, અને એ માડીના નંગર ચો હતો ?' આ સામે મહાત્ જોવાય એવી જોવાઈ કેટલી હશે અને એના પહેલાં મળની બારી કેટલા ફૂટ પહોળી કેટલી ? આવાવાના સમયો ફરીને એ 'કેમીસ્ટર' હોશે પોતાના ડાકરાએને કેળવતા.

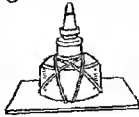
દ્રામમાં કેટલેકમાં મોઢા હો, ત્યારે આણુસોના અલેશને અવવાસ કરવાની ટેવ પાડવી. અલેશ ઉપરથી તેનું ચરિત્ર તમે સહેલાઈથી જોી શો. 'ટાપીએ પહેરનારની રીત પરથી પણ ચરિત્ર જોઈ શકાય છે. એક બાનું સહેજ નાંધી હોય તે પહેરનાર રમણીય આનંદી હોય; એક બાનું બહુ જ નાંધી હોય તે પહેરનાર કપરેક હોય; ને માણના પાછલા ભાગ પર હોય તે પહેરનાર કડાક ને ફનાળિયો હોય. કપાળ પર હોય તે પહેરનાર પ્રમાણિક પણ મૂર્ખ હોય.' ”

આજથી પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં પણ આપણે 'વિજ્ઞાન'માં આવે ત્યારે મુંડ કાનું જોઈએ તેનો વિચાર તો કરતા જ હતા, આ નીચે ઉલ્લેખેલા ફરો આટલું પણ આપણે માટે દેરસી સાચા છે (બધી રીતે) :

“ન્યારે તમે રમાશમય રેળા ત્યારે તેની કીકીમાં નલર કરતો તેના પત્ર મુખએ. ત્યારે તમને એકલો બધો આનંદ થશે કે રવભાવ પછીના વરસોને તમને વિચારે જલદિ આવી, તમે તમારાં આશ્ચર્યગીત-માં રસ પુરાવવાનું સોને હોવા શરીરોમાં ફોડી જશે. જ્યાં જશે ત્યાં સંભીત હશે; રેકે પર રાખુમારેકે હશે; રેકેકે રીલે; અળહળતો હશે.

પણ ન્યારે આનંદના દિવસો પૂરા થાય, અળહળની ભયોતો દોરવી નાખવામાં આવે, રાખુઓ હાતરી લેવામાં આવે અને થોડો પાછા પોતપોતાને કામે વળગે, ન્યારે માજની ચેરીએમાં યદને છેલ્લું સમય ચાલ્યું ભય અને નેતાએ કેમમાંથી દુરેકા વિગેરેનું સ્વાતલ જોઈ ચાલ્યા ભય, ત્યારે આપણે એક રસુડીકી પ્રાચીના કરવી રહેશે—તમારે તમારે માટે ને માટે માટે—એ માપણે આપણા માટે છે છતાં પૂછે છે તેને માત્ર બનીએ; અને એએએ આપણા માટે સદન હતું છે, લલત ચલાવી છે અને ચોત કે એના ખીલ બધથી હવાઈની તેએએ દાખશે. હાઈરેકને કપરથી થવા પ્રયત્ન કરીએ.

કુમારનું સોચી વધુ લોકપ્રિય થયેલું છેલ્લું થાનું તે પછી જલુ

દુઢામાં ક્યાં પાડી તે પર ખડિયને ફોડી વડે આપ બાંધી લેને. (સે ૧૯૫૧) ૧૦૦

OUR FRIENDS ABROAD

જગતસંપર્ક સાધેતો પત્રચિત્ર-વિભાગ

(આ પત્રો મેળવનાર: વિરધારીલાલ ઝાંઙ, સાદર ગાંધર, અમદાવાદ)

મારા પ્રિય પરદેશી પત્રચિત્ર,

મેહા દિવસ પર ખૂબ લાંબી સફર કરીને આવેલો તમારો પત્ર મળતાં મારે આશ્ચર્ય થયું. તમારાં લેખાં દિવસ સાથે પત્રબંધન દારની તક મળતાં મને ખૂબ આનંદ થાય છે.

હું એક ગાંધી ઉગારનો વપાશ અને કમ્પ્યુટર સરકારી અમલદાર છું. મારે પાની અને પ્રભુ બાજો છે. પરદેશીની કુલનપ્રમાણિતે સામાજિક પરિસ્થિતિને અભાસ કરવા ચાલું છું. મારો જીવન 'ગો' અને 'નો' પ્રકારની નાશિકાઓ ને ચિત્રો છે. મને દિવસીરી છે કે મને એંગ્રો બહુ સારું નથી આવડતું.

અમે ભવાનીઓ તમારા રાજાંત્ર્ય મદદે તમને પૂરા હૃદયથી અભિનંદનો છીએ. તમારા વડા પ્રધાન નેહરુએ જે ચોટી(દાખી) બર્ફો મોડીની તે આગરા દેશનાં મળાગરને ખૂબખૂબ ગમી. રાધિકા-વાસીઓમાં તેાં એ દાખી બહુ માનીતો વજ પડ્યો.

દૂર પૂર્વે અંગેની લક્ષ્મી અદ્યતનમાં તમારા દેશના ન્યાયાધીશે કુલ-કેરીઓને નિર્દેશ બહેન કરવાને માત્ર ચાલ્યો એ વાતે મારા પર બહુ મોટી છાપ પડી છે. તમારા દેશમાં પૂરેને લીધે મોલાના પાને નવી રૂકસાન પહેલ્યાના રામાચાર છાપાઓમાં વાંચીને દગલદીં અત્યુત્કંધ છું. એની વિચતવણ માહિતી હું ભણવા ચાલું છું.

આ સાથે કુચુલ પર્વતનું ચિત્ર મોકલું છું. દુનિયાસરમાં તેની સુદર આકૃતિને કારણે તે બહુ પ્રખ્યાત છે. અમે ભવાનીઓ દાખાં બહુ કપરા રાખમાં છવિએ છીએ એકે જેવલ વરસ પહેલાં કરતા તેાં દમખાં રિયલિટી સારી છે. વિવસ પ્રકારે દોષ અને એ અમે કુચુલયામાં પર્વતની દેવી, સુંદર, વિચુલ અને સાવરવમથી આકૃતિ લેવા ચાગીએ તેાં અમારી બધી ગિતાઓ અને હાડગારીઓ બહુ નહીં છીએ. એ પર્વત ઘણી કાચી છે, અને તેમાં માત્ર રફીન ન કરાય છે, તે પર કાંઈ ચડતું નથી. શાપી તે બહુ છે કે એનું ચિત્રર સલામત બચાવી દેવાં છું નહીં. હર કલાનાં બધું.

હું ચુસ્ત બીજામાં છું. એમ તેાં ભવાનાં પુષ્પ વધનાં મારુસો જેટી ૮૦-૬૦ ટકા નેહા ગોતાને બીજ બહુ છે; પશુ સાચા લાલ-

વાલ બીજો એમાં કેટલાંએ સોઝાનેરું છે. હા હાખાં મુખી આપુએ માત્ર મોરેશિને ન મનેબોધ કરતા-આનેય હર છે. આપી કુષ્પત વર્ષે બીજ મળે નિરાસપી બુલ્ય છે. હું તરુખવર્ગમાં બીજ મત પ્રચારવા માણું છું. પહેલાં તેાં 'ધર્મ' શું એ ન તેગણે સમજવું નેહી.

આશા રાખું છું કે બીજ પત્રમાં તમે અમદાવાદ ક્યાં આવ્યું તે તથા તમને ત્યાંનાં લેખાઓ, દેશની ક્ષણત વચેરે વિષે લખો.

હૃદયપૂર્વક તમારા ચોટી અને દોશોને.

પ્રિય દિવસી મિત્ર,

તમારો આવબર્ષો પત્ર મળતાં ઘણું આનંદ પાડું છું. મુંબાની ચિત્રિમાં છપાવેલો તમારો લેખ રસપૂર્વક નિહાની (વાંચી નહિ) રહ્યો છું. એ અદ્યરો બહુ ઉદઘાવેલા હોય એવા લાગે છે!

બદલામાં આ સાથે તમને ભવાની ચિત્રિ લખના એક લેખની કાપડી બીજું છું. તમે બહુ છે કે અમે ભવાનીઓ મીનના ન નથી ચિત્રિ લખવાનો છીએ. એ મીની ભવાની ચિત્રિના કેટલાં અદ્યરોનાં મૂળ ચિત્રો ક્રિતિઓમાં રહેલાં છે. (તેને વિષે) સાધીની કાપડીમાં (એ આપું છે તેમાં) તમને રસ પડશે.

હવે વરસ ૧૪ હું રાધિકા મુનિસિરીમાંથી મેન્ચુકેટ મળેલો, તે દાખાં આંધિક તપાસ સંરેખામાં કમ્પ અચકારા છું. મેં કાચા ને અવેશકાને અભાસ કર્યો છે અને વધોભાતની સતર ખાતું છે.

તમારી જેટ મને વધુ પ્રવાસને ખૂબ જોઈ છે. નવપાન આવલ પરદેશીઓમાં વિષાદના નિષ્કો અને દોશીના ગરમ પાણીના કાં કપડાં વધુ ભવાનાં મણાં સુંદર નિસરેશ્યાને તથા કાચી છે.

ચેરી બેસમ-ચેરીનાં પુષ્પોની ખતુ આવી પહેલાં છે. હવે હા ચેરી પુષ્પ બેલાં છે. હવેવાય છે કે એ ભવાનીઓના પ્રખર પ્રતિક છે. ચેરી બેસમ પૂર બદારમાં બીલી કાચા પછી ચેરા ન દિવસમાં ગાંધારીનાં માર્ક બરી પડે છે. તે, અમને ભવાનીઓને તેાં, પુષ્પેશમાં બીરાત બાબતી રચેલકાએ મોરવાનિવત મુઝાને લેતા સામુદાયીએ (ભવાની સુવિચ સારદારો)નું રમખાનું કરાવે છે.

(ચિત્રો સાથે પુષ્પનિરીસણ ચાત્રાએની કાગલાનું (મનુ ૫૦૫૦ ૧૮૬)

ભવાનીઓએ જે, સના છડા સોઝા આજરથી મીનની ચિત્રિ આપનારી. મીનની ચિત્રિ ચિત્રચિત્રિ હોવામ છે, કેમકે તેના અદ્યરો મૂળમાં કનિષ્ઠતાની ચિત્રિની માર્ક ચિત્રસંજ્ઞાઓના રૂપમાં હતા. પશુ હાનિ પતની હાપરેગિલ્ડ ચિત્રિ કરતાં તે એકી ચિત્રતોષાળા અને નમુ રૂપક હોઈ, કડકપથી લખી શકાય તેમ લેવાની તેાં રહી રાખા અને અખના આતના 'સોસી' મોરેશ્યાં કપાંતર કાચા. એ કપાંતર ધીરેધીરે કેમ થયું તેાં ડાહી બાબતી આકૃતિમાં ચાર કસાઓમાં દર્શાવું છે. મયાયાની દારમાં મીનની 'મીના' રાખ છે. 'મીના' એટલે સ્ત્રી. તેને માટે ચુકે તેાં. પહેલી આકૃતિમાં છે તેથી, બેટલી સી આલેખવામાં આવતી. પછી, બીજીના લક્ષરકામાં (મીનાએ હવેશમાં પીળીથી લઈ છે-કસાથી નહિ) તે અસર ધીરેધીરે કેવી રીતે પલટાયો એવા તે કપાંતરથી જોઈ, તોય ને મોથી આકૃતિમાં દર્શાવું છે. એ ન

રીતે બીજ દારમાં 'હું' (એલે 'મળે') રાખ છે. શરમાં તે અડે ઝડ પુરવા કાગમાં વજુ પંખી બેટલાં મીનનાં. આને તેના કપાંતર પામેલા ઉલ્લા આકારમાં પશુ તે વર્તાઈ આવે છે. તોય દારમાં રાખ 'પંખી' છે. તેની પહેલી આકૃતિમાં હળક આવેલત ધીરેધીરે પકડાઈને અખની ઉલ્લી આકૃતિ પાડ્યું. ચોથી દારમાં રાખ છે 'હું' અથવા 'હી'. એવા અર્થ થાય છે 'અગિત'. નવાજાણી પવેતમાંથી અકા નીકળતા હોય તેથી આકૃતિ રડે રાખાં તે કાચા. તેમાંથી નેનું અખનું કપ ધરાવું ધરાવું ચોધા નેજરની આકૃતિ પાડ્યું.

આધુકરી

આજે તો તમને મરે;
 ચોપચે ઝીપનેડીથી રચિતો મોલીઆકે.
 મુકિના મંદિરે રોપ્યા પાપના પથ્થરો તમે,
 છાયા ત્યાં છબીઓ કરી પેંચિયા, દૂરથી તમે.
 તમે તો ત્યાગનો તેજ પ્રગટ્યા દેહદાનથી,
 આગે બેઠા ગાળી તમારા બેંગમાનથી.

(સંસ્કૃતિ)

—પિતામિત્રકોશર

એક આદર્શ સંજ્ઞા

સુરતના એક મધ્યમ વર્ગના કુટુંબમાં એમનો જન્મ પિતા 'તરજુલા' બે વચ, તરવર જેવા સહિષ્ણુ વૈષ્ણવ; ને માતા સાક્ષાત અખર જેવાં બૈદિક ગૃહસ્થથી. દૈક પચારની રેલવે નોકરી કપરાંત કરી જ આસિતે જી આજક કરવામાં પાપ માનનાર પતિને પરસ્પર શ્રીજીઓ કરી એમણે વહાળેલો ને નવ દીકરાની કીડીએ ને અપાર સંસ્કારિતા સ્ત્રીએને કહેવાં, એ સંતાનો જ્યાં જ્યાં ને છવ્યાં ત્યાં બધે નિર્બાજ સંસ્કારિતાનો સાંત પરિમલ ખૂડતો ગયાં.

ગણપત્તુથી જ આ સુખડ, દેખાવડો બાળક પચામાં નિશાળમાં, શેરીમાં પોતાના બ્યજિતવી સોનું ધ્યાન ખેંચતો. બહુવાળાં પોતાના બુધિવેબધથી તે શાળે છક ન કરી દેતો, પણ જેની નિયમિતતા. રાપરીપ અને વિનય દેતો સોને વદાદસોના બનાવી દેતો. ચેરથી મુળદ-અમદાવાદ જતાં, મા સર્વાવદાત્રિજિગ્જીવોમાં મારે મંદિરના પરસાદ અને પાછાં વેચાણી કવારમાંથી પાપશીની રજુકરી પોતકીએ બાંધતો. બાળક એકેએક સંગેતુ રચમ્મ કંકડા કે કાચળમાં એવી સફાઈથી બાંધે કે તેનારને બદાઈવે લેઈકાં કે આગળે નેથી રંદારમાંથી આબાંના આબાસ ગાય. કપડાં, પથારી, તલિયા કે ચાદર પર એક ગાય કે કરચલી ને કાળિ. કેનકાસના ખડને હાથે બેઠેના લગાડીને કેમકે મોઝા બજતા હવા રાખે.

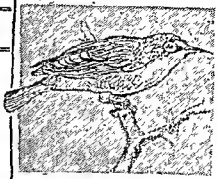
કોલેજ ને કાલકાલી અભ્યાસ પૂરા કરી નવી નીકળેલી સિંધિયા એવાની રમીગર પર નોકરી લીધી ને યુરોપની સફેદ કરી પરદેશ જવાની અભિલાષા પૂરી કરી. બે વરસ પછી મોરારજી મોહનદાસ મિલના મેચીનું કામ શીધું ને એતએતામાં કનેચર નિમાયા. પચીસથી વધુ વરસ એમણે આ લાઈનમાં ગાળ્યાં ને કાંપવજાણત કામના નિષ્ણાત તરીકે દેશ આખામાં અસાધારણ નામના મેળવી. મરજીકાળે, ઉ મિલોના મેનેજર હતા.

એમની રાપરીપ, ચીવટ અને કગદા રચના છવનવર જેવાં ને તેનાં રહ્યાં. ૨૫-૩૦ વર્ષ પર મુંબઈની મિલોમાં સાંધેકામ, આઈરિસો, પચારો, કપાકડ-ડ, જામાં એકાદી અને એટલાં મેલોં ગ્રંદો ને અચરધિયત હતાં. તેમાં તેમણે કાનિત આખી ને આખી મિલઆજમાં ગવનહતા ને વ્યવસ્થાના કાજલો જોસાડ્યો. મૂડીદાર માલિકોના તેઓ સત્તાવાર પ્રતિનિધિ હતાં ગિલમન્ટરો તેમજ કારકોના તેમને પોતાના દેશક મિત્ર અને હિનેશરી અભ્યા ને પોતાનાં બુનિયદોના પદેલા પ્રશ્ન નીતગત. એકો પોતે પણ સાલિક-મનુષ્યને વગેરે એવે પાટો આપીને અલદ-અસાઈ તેમજતા.

છવનગાં રિયર થયા પછી જ શરૂઆતમાં પાંદરાને એમનો સંસ્કૃષ્ઠ હતો. પોતાની રુચિ મુજબ ઝીણમાં ઝીણી તેવાનીએ ક્યાં બાદ સુચીવ, સંસ્કારી કુટુંબની હવા જોડે લમ કહ્યું. પણ પ્રયત્ન ને મંદુર નહોતો. દૈક અવસામાં જ ચિત્તર થયા. કમર તે વખતે ૩૦ ની આસપાસ; ખાસો એવો સાગળિક ફરજીએ; પણ ફરી લમનો વિચાર કરી ન હર્ષે ને મરજી લગી એમણી છવન થયું.

પચામાં બધું હતો જ રાખે. ખર-પોલિશથી માંડીને કાતર, છરી, કપડાં, છાપાં, મોપરીઓ, જાની ચલાણું કે વાસણ-મિલતરાં સાફ કરવાના આસો મુખી એકેએક ચીજ હતો મેકેવે. ખાવાપીવા, લખવાલખવા, ધોવા, રાખ, સાંમજવા, દસવાની સામગ્રી કે દુઃખતાની દવા, — કોઈ પણ ચીજ તમારે જોઈતી હોય તે પછી નોકર કે કેઈની મદદ

માસમાસનાં પંખી (૧૬)
 રવેતનયના

દી-દી-લેવી સાદી, ઝીણી, હળવી અને એકધારી છતાં કહુંમધુર સીદી બનવડું, આદારની શોધમાં પાંદરેપાંદરે જીડતું ચારેક આંગળનું આ પંખી આપણે વાતું કાચથી વસવાડી કોવા છતાં તેનું આસ મોઈગુનરની નાગબહુમાં નથી. પરંતુ આખો ફરતાં સફેદ કુંડાળોની તેની ચિરિચટાને લઈતેને એવેત નવના કહેતું સાચું થયો. એકેએકમાં પણ તેને White-eye ને હિંદીમાં 'બખ્ત' કહે છે.

વામી, ઝાડી કે પહાડી, દરેક રથળે ગીચ પદાર્થ વસવાડું આ રજુકું પંખી વિવિધરંગી અને આકર્ષક હોય છે, પણ તેમાં શીખીપોતા વાનજેવી રચકતથી. નર-માદા બેનેનું આખું, મરદન, પીક, પૂછડી અને પાંખે લીલી છાયા વળાં સુપર્યુ જેવાં પીળાં; અને મળું તથા છાતી અચકિત પીળાં હોય છે. એટ મેલા સફેદ રંગનું. પછડીના મુખમાં નીચેના ભાગે પીળું હોયું. સાંધ કાળા, પાતળા ને સહેજ વળેલી તથા આગળેદાર. પગ મેલા રાખેલી. પણ આ બધાંએ કરતાં તેની આંખો ફરતાં પીળાંમાં મેદર કુંડાળાં વધુ ક્ષણ જમે છે.

ઝીણી જીવવાત અને ફળ તેનો આદાર. કપરાંનું ફેંકાનો રસ પણ તેને લાગતો હોઈ અનુભવેલું 'અપર-પરાગણ' — Cross pollinationનું કાર્ય પણ તેનાથી થતું રહે છે.

ચોટ મળે પાંચ-વીસથી સોસોના ટોળામાં રહેતાં હોવા છતાં પ્રવનનાકો વેગ જોડું રચાને જ એ રહે છે; અને મીઠાના આરેકથી વર્ષાન્ત સુધીમાં તો બે વખત સંવતનારખત કરી નાખે છે. તેનો માળો ખૂલ નાનો, અચાલી નેલો, અને બંદર વગેરેની મુલાયમ ગાદી પાથરી કરોળિયાનાં જળાં વડે અનખત કરીને જમીનથી. પાંચ છ ફૂટ જાંબે રાખીને ઊંચે લટકાવેલો હોય છે; જેમાં તે આજા આસમાની રંગનાં, બેથી ત્રણ કે ચાર છંદા મૂકે છે. ('બેચર' તપરથી)

વગર, તમને કેશમાંથી સબ્જી ડીટેક્શનમાંથી ટેલિફોન નંબર જોડે તેમ જ આરપી મિનિટમાં મળે એવી ધર આપનાની યોગ્યતા. દરેક સાચી પરંતુ નહીં, તે એકોએ કમ્પાઈ, જાણી, ખાનાં ખાઈ કે જેલમાં પર લેવાનું. તેમાં દરેકનો દેવે તે વડાના પદમાં દેવા. આમ જ આજ સુધી વધારેના નહીં. ગમે તેવા અપરાધમાં જાણીને પણ એ ધરમાં પડતું એપણે વાંટું કલારીને જેલમાં જઈ ન આવે. એ ધરની પર એવું કહું ન જ આવે એ વાત કલારે દરેકના ધ્યાનમાં આવે. એકે જ બિલેડો અણુ ગુડીમાં જવની નબરવારે દેખાડવા થોડામાં ધર-કુલની બેઠા બેઠાને વાંટું લઈ આવવાનું.

સંમીતના સેક્રેટરી રેડોડા ર.જે. તેમાં માખૂલી કચેરી બાબેયે ફોઈ
દેખ. અબ્દુલકરીમ ખાં, રેવાંખાં, રાંતાર, ઝોંડાનાથ, વજેજીવા
મુખ્યમંત્રીશ્રી, ભૂમિકાંદે, રેવાંખાં જ દેખ. રૂપાંતર બીએચ. સં.
રાંતસર, રેવાંખાંનાથ, માખૂલીશ્રી રૂપાંતરેલેલેં મીતે અને સરેલે
પણ દેખ. રેડોડા રેડોડાના રાબડે તેમજ આજ મુખ્યમંત્રી જેવડી અબુ
કમીલનાં. જેવડી વરલે દોડીને વખડો, છપાંનાંસાંસાં પણ
તેમજ, દેશીપદરશ, સચિવ તરલે આંતરમાખૂલીય પ્રવારે, રામ
કાશ્ફ હોં ને ભરતેં રેવાંખાંં મંગાંયે, અખાં પોતાની અસાંમે પાડા
પર, બીખાં કતારે, નાંખી ચોડીને, વખરોજાંયેસ ને પડીળખ ઝોંડાં
દેખ. છાંપાંની કાપમીતે, સચિવ કાશ્ફ, રેડોડો પાનાંં એક
મિત્રે, અસાંર્દરશ, કમીએરે, રેવાંખાંનાથ, —ખૂણુ રૂપાંજી મરી-
તરીની નિમણી કાપીને રાખે, જેમનાં એ સમઘડાંં રેવાં રુમિ
ને સંસ્કારિતાની સાથે મુખી સહેરીને અબિલત વિરોદ પણ બેરેહા
નેવા મળે, રેવાંજી અંબત રૂપાંખાંની પાડીએ, અનાં-મિત્ર,
મીતા, બાઈબંબ, રૂપાંજી, નંપકાં, અરા-પાકર, તેસનેગેલિત,
રેવાંજીશ્રી રેવાંજી પોતાને માંને અપારે દાખ મેલેલેલેલેલે

[illegible]

ધોતાની આજ્ઞા, સુતાને વિદતાનું સતીને અભિમાન નહિ.
 મોખા કમલ સુભાષે નિખાલસ પાત્રની યાવ પાંખ બિગર
 મોખા સમાધાનમાં આજારે પણ પત્નિ પથ્ય વિના ન રહે. માત્ર
 વિવતાની સંદેશ મેલના અગત્યના આપણી કોઈની નજીરવા
 હોવાને પણ વિગતગતીથી માનવાથી, જાતીયી કચરોમાંથી
 છાંસ ફરતા પણ ફેંકવાની જરૂરે એવી કુલેરે પણ દબેરેરે અમાની.

५३ वर्षता येवना येकाशे छपवलीं लक्षी लयाव येवयेले वसि-
खत करीने सभाचवतां आशीं. हांजवतां येकांशे निव्हणं मर्याने
नव्हे. रमो। लक्षिरा आपला वपरांननी येवानी तमाय-आमो
देव वाच लक्षी-गिरीत येते वामे तेमले न्यायनन ते येवना
काशे येवित आसत दुजियेवना वावयेले लुंयेंत सभाचनी
काश्यां आशीं, येवतुं नव्हे पण ये लक्षी सभाचतोदे वने
आजना काश्यां चिरत येते शरव भुकीने येवयेले हाजीयेदे सांठ
वसो हाचये मेकाश्यां, ते 'आशा आ निव्हनी कमलनववणी
कराशयेवने आशा आशे आशे ते आश निव्हनां व्होती देव
पण सभाचवने वने येवानी मीलखामो, नव्हे. गानन ते येते
देव पण वसो वामे येवोती हाई ते आश भूत ते व्हयन सभा-
चकांता येवतुं नाग येवतुं नव्हि, जवर तोयेचीतपणी येवोती नव्हि.

વરશેઠ દિવસ પહેલાં તેમને લગ્નવાનોએ કુખડો સહી આપ્યો
અને તેમાંથી કમચા. ત્યાર બાદ તેમને વ્યવસ્થા એકસરખી ગાઈએ
૧૭૩ (મે ૧૯૫૧)

મતી હોય અને વિન્યાસુ કેમ ખાસ કાશ્વ નહોતું. એ વનુ મન
કષણ મેક રિવલ કાંઈક બોલવા લીક નહિ સાધવાની કોઈકો નહિ
એકા રાત્રે મહાવા ખાવે શા મિયો સાથે કેરવીકાત મીતી ની, વિશ
મુશ્ક યુવાને વખત થયો એવે રસવે વળે ખિતી વાજા થવા એ
સુખ સાથે અનવત નિહાને એકીની નમ અગાં

પરજન્યનાં પોતેરોમાં વિધવા પાછલી રાતે અ. પામની કાઠ
 કોતરે છે તે દુષ્કાળ દુનિયાથી અખુદી રહી પોતાની કિંમત રો
 ખતિરોને બીજીને તેવા પાછોમાં રસકસ પરે છે. એ કાળનો દેખ
 ન દુનિયાથી અખુદી રહીને મારફત પોતાનું સમૃદ્ધિ ટપાવ દર્શા
 ને રો કાળની કળા ન પોતાની અસાધારની દુનિયાને સમૃદ્ધ મી,
 દોષને પચાડા પાછીની પગલાંથી કાપવા મચા, અખુદીએ પહેલું
 દુનિયાની રુણક કીધી. કેમકે પોતાના નામ નિર્મળ ને કાળની
 કંઈસરિયે તે સમૃદ્ધના મધ્યમમાં પોતાની પાછા મૂકા મચા.

એમનું નામ નેતૃત્વના માણેકામાં મળેલા.
 (મિત્રના જે મિત્રો, સ્વામી આનંદ અને 'પરમાત્મ' દાવડિયાચી મુદ્દા
 કો 'દરિદ્રનંદુ' અને 'પ્રભુજી' અને 'ગાં' વધેલી આત્મી કપાઈ)
 ૨૯/૭/૨૧

[illegible]

જાણી પાછા પરાવે છે, અમેરિકાના આસીઆ પ્રદેશની એક એવા હુંગરના ખડકો પણ તરેલવાર સ્વચ્છતા રંગતા છે. યજુરેખાઓની વિવિધ શૃંગિ તે ધરાવે છે અને વિરુદ્ધ પ્રાણીઓના પણ ત્યાં અભાવ નથી. નવાઈ લાગે, પણ દેશકાલ વિશાળ અણુપ્રદેશો ખૂબ ત્યાં આવેલા છે, જે પર મેશનકારનાં ટાંકાં ભરતાં હોય છે.

ઉત્તરથી સદરાના રણમાં આગળ પધતાં એ પ્રથમ તે પાસનાં બીડાં ખીટી આવે છે. દરિયાની સપાટીથી એમની ઉંચાઈ લગભગ ૧૦૦૦ થી ૨૫૦૦ ફૂટની છે. ત્યાંથી દરિયામાં આગળ પધતાં ખડકાળ વેરાન ત્યાર પછી શરૂ થાય છે ત્યાં અને મોનગ્રૂં દેવીનું મહાન રણ પહોંતે એ રણનો કાંઈ બાગ દરિયાના પહેરા (oases) થી વેચિત નથી. કતર, કતર કરતા દરિયામાં આવા પ્રદેશો વિશેષ છે. આનું કારણ સદરાના બૂતરમાં સંકુલ છે.

સદરા એ પહેલથી જ આનું ઉત્તરિયન નદોષ. અંતિમ દિગ્ગજ દરિયાવાન મુરોંચ અને મુર્નાઈટ રેડ્ડસ જ્યારે ભરતના પર નીચે દકાએકા રહેતા ત્યારે સદરા એક મહાન ફૂલુગ પ્રદેશ હોય. ધોધમાર વરસાદ ત્યાં વરસતો રહેતો અને એનેક નદ નરી તથા સદરાદેશને લઈને આખું એ સદરા ક્ષીણુષ રહેતું. આપરે વિષુવ-વર્તમાં જળાતાં કતર આફ્રિકાનાં અનેક પ્રાણીઓનું ત્યારે તે નિવાસ-રેખાન વર્તન દોનિયાતના દોષી આ ત્યાંથી જ કારણમાં આવેલ; અને એકલાસ પર્વત પર હાલુ એ દેખાતા સિદ તથા વિના એ વ-ખતના જ પૂર્વેતોના રંગો છે.

એ અરણ્યમાં જ સામુદાયનતામાં પ્રથમ મમકા પુરે પી પર રાત થયાં હોય. ત્યારે આ પ્રદેશમાં એક જ બેસા કપાલ થયા પાચે. મુશીમાં છે જળની મોટી ફાર પડી, અને એ જ કારણથી પ્રદેશ (ગામનું સદરા) હબદેક ફૂલ કોમો આની અંધા, આ કપાલને લઈ ને નદીમાં ને સદરાનો લખાં બુધિમાં સમાઈ ગયા. આજે એમનાં પાણી કાલુ એ સદરાની સપાટી નીચે પડેલા રવાં છે અને કચિત સપાટી પર આવીને ક્ષીતા રણપ્રદેશો રાંધે છે.

સદરામાં દેવીને પ્રવાહ થયેથી ને કૌંચ તરફ સતત પાણીની પુટે પડેનો રહે છે. એમાં કયાંય ખડકાળ અંતરાય નહે તે તે પર એ જગા થઈ શોધ રાંધ રાંધે છે, જે 'દુખ'ને તારો કોચખાવ છે. આવા દેવીના ઢગ પગ થી ૫૦૦ ફૂટ ઉંચકા હોય છે.

સદરામાં વચ્ચા લોચા મેટી બાંધે આવેલા છે; એ સિવાય તો-દેવ, યહૂવી, મગળ વગેરે પણ છે. અરબો તે ત્યાં આક્રમણકાર તરીકે આવેલા; એ ત્યાંના મૂળ વત નીચો. સદરાના મૂળ વતની-મત તેા જ્યારે લોચા છે એમણે ધરતરગતો રેખીકાર કપી દોષા સિવાય અરબો રાંધે એમને કંઈ લેવારેકા નથી.

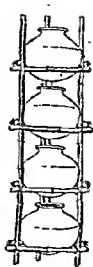
—અશોક હર્ષ

ઉનાળા માટે થીતળ સુવાસિત જળ

આપણા દેશમાં હવેનામાં હાલ આપણા દેશનાં આજોદગ તથા પ્રતિષ્ઠા વિગતનાં અગ્ર સમાગન્ય માનુસને ન પાવવતાં સાધને પ્રવેસતાં જાય છે. દેશિયદેશ તેમાંનું એક છે. એક અભિપ્રાય એવો છે કે દેશિયદેશમાંનું જે ભરફી કુંડે રહેલું પાણી પથારી પડતું ને અકુદરથી કુંડે દોઈ શરીરને મુશ્કેલ હોય છે. એ ખાત માત્ર એ મુશ્કેલો સોધજી આપણે ત્યાં કોનામાં પાણીને કુંડે રાખવાની ને સરક અને સગી રીતો પ્રચારવ હતી તેમાંની એક આ નીચે આપી છે :

આ કુંડ લોચા લાકડા કે વોંચના ત્રાનુ દોષાની મોટી જનાર; ને વચમાં વિશાળ આકારનાં આડાં ચાર ખાનાં બનાવી દેવાં.

હવે આ માટે એક દોષા એમાંથી જળની નીચે પડેલની નીચે જળ એવું કુંડ બનાવીને તેમાં ખાંદી કપાલને વળી જાડે ક્ષીટીકાર-

કની રાખો. —મહાદેવીની જળાધારીની માફક હિંદુ વચરનું માટનું પોતીના એક તરિયાના ખાનામાં મોડો, અને હિંદુપણમાં રાખે માટનાં કપાલનાં રાખે ખાનામાં મોડેલાં.

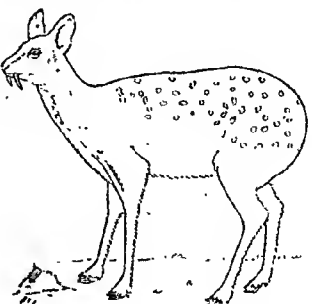
હવે એ કારની માટીમાં પાણી ભરે. એમાંથી હિંદુપણે ટપકાને પાણી ખીલ ખાનાની માટીમાં પડેલો. એ ખીલ ખાનાની માટીમાં રાખે તોવા મુરંધા પાવે, ને તોશ કપુરસાચી અને કોંકરે તોશી મુલખનાં ફૂલની પાંખી પાથરે. આ પદાર્થો કપર પડેલા ખાનામાંની માટીમાંથી પાણી પડેલો. એ પાણી નીચે હિંદુમાં થવે નીચે ખાનાની માટીમાં પડેલો, અને નીચે ખાનાની માટીમાંથી તે છેક તરિયાની હિંદુ વચરની માટીમાં કોંકરે થશે. એ જળ બિલકુલ કુંડે લીમ જેવું તથા મુલક મુલાસપાણું, અને જલદરના તથાથી તુપાથી બાકુજ બની આવેલા ગિર મહેલાન ને રચવને પાવે. આપણાથી પ્રચલ કહે એનું સરસ જતરો.

આ એક જોષા પાવે, રવાખાંજળથી કારતવી મહાથી મેળ રાખાવ એવી ન્દી રીત છે. (મુશ્ક સમાચાર) —વેલે નદવજ રાણી

કરેતરી મુશ

દિશા એક 'સંસ્કૃતિ'ના દેવાંમાં થવેના જાય છે અને નેમકીનું પ્રમાણ પડતું જાય છે તેગ દરજેની વચતિ થતી જાય છે 'જાગસા' તરીકે મુલક કપાલાર દરજી 'ચીતત' એક વાર સર્વત્ર ગળી આવતું, પણ હવે તે અમુક રથો જ રાખે છે. દરજીની ગીછ એક જત 'ખાડા-સીંગ' પણ એ રીતિરત બની ગઈ છે 'અસત્તા દરજી' અને 'સાગર' વગેરે બંને દાહ એમના દુરગમેના રાને કંઈ અરો હપી રહેતી છે; એ દુરગમેકા છે વાધ, લીપડા, નેમકી કુતરા તથા શિકારીઓ.

પરંતુ અર્ધા ય દરજીમાં સોથી વિરજ બની ગયેલી જત તેા છે કરેતરી મુશની. કપમાં તહેલ તાનું અને વિરિષ્ટ દેખાવનું આ દરજી મધ્ય અને અભિશિયાના ખૂબ જણા પદાર્થમાં મળી આવે

છે. હિંદમાં એ હિંદીમાલ પવંતમાં ન્યાયી બરફો નજાન રહેય છે એ જિવાદથી મળી આવે છે. આસામની ગિરામી ભલિ આ કરૂરીમુખને પકડવા માટે પ્રખ્યાત છે.

કરૂરીમુખની કાચીકાં ગાત ૨૦ ઈંચ હોય છે. એમાં નરને ખાધે શીંગડાં નથી હોતાં, પરંતુ કપલા નડામાં બે અળીદાર લાંબા કાંત હોય છે એ લટે તે કુશનતા મુશબ્બો કરે છે. એનું માથું ખાસ ખપનું નથી હોઈ કાચીકાં એના વાળ ખૂબ ભડા અને બરછટ હોય છે. આ કાચીકાં એના શિકાર થતો બહુ ઓછો જોવામાં આવે છે. ગિરામી તથા બીજા ભલે: એને જીવતો જ પકડી લે છે.

આપણે બે કરૂરીનો ઉપયોગ કરીએ છીએ એ કરૂરી નર મુગના બાંસિરમાં આવેલી એક ક્ષેત્રીમાંથી મેળવવામાં આવે છે. એક એ ક્ષેત્રીમાંથી કરૂરી મુગનું કુશલે તેા મુગલીને આકર્ષવા માટે એનામાં મુકેલી છે. પરંતુ માણસને એ મુગની પકાઈ માટે જ

એશિયાડમાં ગુજરાતીએ.

આ એકના 'સામાયિક વિચાર'માં એ એવું વિધાન કરેલું કે એશિયાડમાં રમતોરમમાં એક ગુજરાતી ન હતો, તેના પ્રત્યે ઘણા વાંચકોએ ક્યાન ખેંચી એ બહુ સુધારવા પત્રો લખ્યા છે. 'કુમાર'ના એકેએક લેખમાં આરક્ષી ભર્યત રસ લેનાર આપણે પ્રિય વર્ગ છે અને ગુજરાતના ગૌરવની તેમને હૃદયે આંદલી દાઝ છે એ જાણીને આપને આનંદ ને સંતોષ થાય છે.

એશિયાડમાં એક નહિ પણ (આમી આદિની પ્રમાણે) એકેકે ભટકાં ગુજરાતી બાહ્ય-જાહેરી રીતરસાં હતાં. આનીયે એમની માહિતી-રહસ્ય કરનાં પહેલા આ બાબતમાં એટલી બુદ્ધિસાક્ષી કરૂરી કરી છે કે એ ઉદ્દેશ પાછળનો હકીકતનો ઘાસ ખરો છે. પણ તેની રત્નજાતને કોય હોતો એ વિધાન તળ ગુજરાત પરથી, તેની ન્યાયમતપ્રતિ-તા એવા એક અવલોકન ઉપરથી હતું, કે તળ ગુજરાતના ક્રેવમાંથી તેા મુખાઈ આહિનિયક મુદ્દો પણ હજી માંડ પહેલેલા થયલું છે; અને ત્યાં પણ ખાસ રૂબાવ કરી રાખ્યા ન હોતો. ખાસી તેા એશિયાડમાં જીતેલા ને વિજ્ઞાપી થયેલાં એનાં ને નામ આ નીચે આપ્યાં છે તે બધાં મુખાઈમાંથી હતાં. પણ તેથી તેમણે ગુજરાતી તરીકેનું ગૌરવ લેશમાત્ર જોઈ શક નથી, અને એમે તેમની હકીકત અંધ સાથે ફરીએ છીએ. તેમનાં નામ નીચે મુજબ છે: (૧) જલેન દેરાન, મહિલી; (૨) બાનુ ગઝદર; (૩) શાંતિપ્રતાપ નીચીસાસ શાહ-કમર વર્ધ રત; (૪) બાહુક પ્રેમજી કમર-૧૬ વર્ષ; (૫) શી ગૌરવનારાસ રતનચંદ્રી કાપડિયા-૩૨ વર્ષ; (૬) શી બજવાનદાસ રતનચંદ્રી કાપડિયા-૨૮ વર્ષ; (૭) શી ડી. ડી. હંદ-૨૪ વર્ષ. આ પૈકી છઠ્ઠા નંબરને હરી-શામમાં લેવા આમંત્રણ મળેલું હતું પણ તે કમળાં મુલ્યાવા ન હતા. બહેન દેરાન મહિલી સ્ત્રીઓની ૧૦૦ મીટર દોડમાં બીજા નંબરે આવ્યાં હતાં. બાનુ ગઝદર શાહ: આ બાઈ દોડવામાં છતાં નંબર ન હતાં. બાજીના માથાએ વિચેની માહિતી તેા, અમને એ વિચારમાં લખનારાઓ પૈકી શી હતપતલાત મુનીસાબ અવેરીયા પત્રમાં નિષ્કલ-વાર આપી છે તે, એમના આજ્ઞાર સાથે આ નીચે ઉતારીએ છીએ:

"શી શાંતિપ્રતાપ નીચીસાસ શાહ: આ બાઈ દોડવામાં હરી-શામમાં ૧૦૦ મીટર બેક રોકેક, ૩૫૧૦૦ મીટર મેડલી રીસે રેફેક, અને વોલર વોલેક. એમ ત્રણ હરીશામમાં માટે મુલ્યાવા હતા. ૧૦૦ મીટર બેક રોકેકમાં એ આખા એશિયામાં બીજા આવ્યા હતા, તેમનાં સમય ૧ મિનિટ ૧૬.૩ સેકન્ડ હોતો, અને તેમણે પ્રથમને ચાંદ છર્યા હોતો.

એના નાશ ક્યાં રાખ્યો છે. આ નાશ બેશમાર છે. ઈ.સ. ૧૯૨૫માં નીકળેલા એકાદ મુજબ હિંદ અને ચીન વચ્ચેના પદારી પ્રદેશમાં વરસ દિવસે ૧૫૦૦૦ કરૂરીમુખોની હર્યા તેમનામાંથી કરૂરી મેળવવાને કરવામાં આવે છે કરૂરીમુખને મારીને એના નામ પ્રદેશમાંથી કરૂરીનું ફેળું લેતો લેવામાં આવે છે અને એને ધાતુ સુધીને પછી શુદ્ધિ પાડવામાં આવે છે.

હિંદમાં કરૂરીમુખનું વસતિપ્રમાણ બહુ વધારે છે, અને એનું આ રીતની હર્યા અટકાવવામાં નહિ આવે તેા તે કાનુકેલું નાણુ વર્ધ જરો પડેલોની હાથાકો એ રહેતાં હોયને બીજી દવા એમને મારફ નથી આવતી. આ કારણે તેા જગતનાં પ્રાણીસંરક્ષક-લેખમાં પણ ક્યાંય કરૂરીમુખ જોવામાં નથી આવતા. આજથી ચાલીસેક વર્ષ પર કલકત્તાના પ્રાણીસંરક્ષકલેખમાં એક કરૂરીમુખ લાવેલો, પણ થોડા જ સમયમાં એ મરી જાયેલો. (પલખે)

૩૫૧૦૦ મીટર મેડલી રીસે રેફેકમાં પણ તેમને બારતની રીમ તરફથી બેક રોકેકમાં જીતવા હતા તે રીમ એશિયામાં બીજું રથાન પ્રાપ્ત કરું હજી ને તેમાં તેમને કાંદાને ચાંદ છર્યા હતા. વળી વોલર શેલોની રમતમાં પણ બારતની રીમમાં તેમની વરણી થઈ હતી ને તેમની હકાવથી તરવાની કળા તથા ચોક્કસ નેમણી બાલ નાખવાની આવડતથી તેમણે છમાંથી બે ગ્રેક ક્યાં હતા, અને બારતની રીમ-ને ચેકિપવન બનાવવામાં આગેવાનીઓ આમ લોધી હોતો. તે મટે તેમને મુખાઈને ચન્દ્રક મળ્યા હોતો. વળી આખા એશિયામાં આ રીતે ત્રણ ચાંદ મેળવનાર એ એકના જ છે.

શી બાહુક પ્રેમજી કમર: આ બાહુકી કમર હજી તેા માત્ર એમખાસ જ વળી છે. તેમને તરવાની હરીશામમાં શિષ્ટ પ્રેમ જોઈ હાઈવિચ અને હાઈવોઈ હાઈવિચ માટે ચૂંદવામાં આવ્યા હતા; અને એ બંને હરીશામમાં પ્રથમ મારીને તેમણે બે રીતાના ચાંદ છર્યા હતા. બારતમાં એ મુખાઈનું દંડ મેળવનારાઓમાં તેમણે બીજા છે. (એક પ્રથમ માન વિ. વિરોધને નંબ છે.)

શી ગૌરવનારાસ રતનચંદ્રી કાપડિયા: આ બાઈ વોલરવોલમાં મારવાના એક મુલક શેલકી પર છે, ને બારતની વોલરવોલની રીમ-માં તેમની વરણી થઈ હતી. એ રીયાડની હરીશામમાં બારત તેમાં બંધિ પવન મુલ્ય છે તે આ બાહુકે આમી છે. તેમણે ને સફાઈથી સૌંધાપુરની રીમ સામે શેલકી-વિંગ કરૂરી તેનાં નાખાવે તો. એકે એશિયાડની રેફેક બેકેટરી સાંભળે હોતો, તેણે સારી પેટ ભર્યાં હશે. વોલરવોલમાં બારતની રીમે જ ગ્રેક ક્યાં હતા અને સૌંધાપુરની રીમે ચાર ગ્રેક ક્યાં હતા. એ રીતે બારતની રીમ એ શેલકી જીત. મેળકી ચેકિપવન થઈ હતી અને આઈ ગૌરવનારાસ રતનચંદ્રી કાપડિયાએ જીતપૂર્ણેક મેળવ્યાં હતા.

શી ડી. હંદ: આ બાઈ હાઈવોઈ હાઈવિચ માટે મુલ્યાવા હતા અને તેમાં તેમણે ત્રીજા આવ્યા હતા ને કાંદાને ચાંદ છર્યા હોતો. આ જ હરીશામમાં આપણા આઈ બાહુક પ્રેમજી કમર પ્રથમ આવ્યા હતા એ કોઈકલ ઉપર આવી ગઈ છે. બીજું રથાન ઈરાને મેળવ્યું હતું અને બીજું રથાન સાઈ હંદ છર્યા હતા.

શી રીતે તરવાની હરીશામમાં આપણા ગુજરાતી બેશમામે મુખાઈનું દંડ, ચાંદીનો ચેકક તથા કાંદાનો ચેકક મેળવીને ગુજરાત નું નામ બિલકાસમાં અમર રાખ્યું છે."

અલિ. પંથમ, મૃગ, મીન, મન, એક એક રસ આંધ્ય, તુલસી તિનકી કે ગતિ લા કે બ્યાપત પાંચ.

બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી માટે ફાળો કમલાવતા પંડિત માલગીયજી કવચતામાં એક રોક પાસે ગયા હતા. ત્યાં પાસે રોકનો નાનો ઠાકરા રમતો હતો. તેમણે દીવાસળીની પેડીમાંથી એક દીવાસળી લઈ અમરથી જ સળગાવતાં રોકે તેને તમાચા ચોટી કાઢ્યો. એક દીવાસળી બગડતાં એ રોક ઠાકરાને મારવા એટલી કૃપણતા ધરાવે છે તે દાનમાં શું આપી શકે, એમ વિચારી માલગીયજી કાળાની કાંઈ જ વાત ન કરતાં છીડ્યા. ફરવાને વળાવવા આવેલા રોકે માલગીયજીને આગમનનું કારણ પૂછતાં માલગીયજીએ તે કહ્યું, તારત રોકે તેમને એક જ લઈ જઈ પાંચ દબર રૂપિયા આપ્યા. આથી અચરજ પામી માલગીયજીએ પેલા દીવાસળીના પ્રસંગ વિષે પૂછતાં રોકે કહ્યું, 'પ્રસંગ આજે ઠહારતા રોએ, પણ કરકસર તો જીવનમાં મધ્યસર રોએ. એ ઠાકરા આ એક દીવાસળીનું મુદ્દય સમજતો હતો ને મારી આ એકઠી કવેલી ગિલકલનું મુદ્દય પણ ન સમજી શકે.'

અનેકાર્થે શબ્દ: ફેલકુંદેલ આપતી; જલકે પશ્ચરજી; એરથી રેડકું; ડોળકું; રેલમાં તાળી જલકું; ફર કરજી; પાળીનો એક સાપ.

રેલને કયાં, કયાં રે શરધઈ
જન્મક તા. ૧૭-૧૧-૧૮૨૫
કાન્સ ૧-૧૦-૧૮૨૮
આરિદ્રયા ૩૦-૧૧-૧૮૨૮
અમરિકા ૨૮-૧૨-૧૮૫૬
ગંગા ૭-૧૨-૧૮૩૫
રસિયા ૮-૪-૧૮૩૮
દેશાસી ૬-૪-૧૮૩૬
રોઈન ૨૪-૧૦-૧૮૪૮
તુરેસ્તાન ૪-૧૦-૧૮૬૦
હિંદુસ્તાન ૧૮૪૬
હન્નિપત ૧૮૫૫
ચોટ્ટાસ ૧૮૬૪

●અમરા, પતંગિયું, હાંસ, ગાલકું ને હાથી, એ બધાં માત્ર એકએક જ હિન્દુધર્મા રસના આર્થા વિનાસ પામે છે, તે માખુસને પાંચ હિન્દુધર્મા છે. તેના પર કાપ ન રાખતાં તેમાં તે લીન થાય તોતેની તો શી ગતિ થાય? ૧૭૭ (મે, ૧૯૫૧)

કહેવેના અર્થ: 'આંત્રી માથે જુડું'—જેના પર કરો બેરોસે ન રાખી સાધવ એવા બિન-જનાબદાર અગર આવી જુડિતા માખુસની શક્તિ, શિયરતા કે કાર્યસિદ્ધિ વિષે ખાલી ન પડતી હોય તે દર્શાવતી આ કહેવતમાંની કમ-મા સાથે છે: આંત્રી સ્ત્રીના માથા ઉપર રહેલું પાણીનું જેકું જેકું બિનસલામત છે (કપાને એ દે'શ દે તેનો બદોસો નહિ) એ અરિધર-તા આવા દાષામાં માખુસ વિષે સમજવી.

મણિત મગલ
૬૮૭૬૫૪૩૨૧ ૫૬૦૦૮૮૮૮૮૮૮૮૮૮૮
" ૪૮૮૧૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭
" ૫૨૩૦૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧
" ૭૩૬૦૩૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫
" ૪૪૫૦૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪
" ૫૪૪૦૫૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪
" ૪૬૩૦૬૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨
" ૫૭૨૦૭૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧
" ૪૮૧૦૮૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦

પતંગિયાં ને દરવામાં જોડે છે તે હવાની તેમના રેય પર અસર થાય છે.

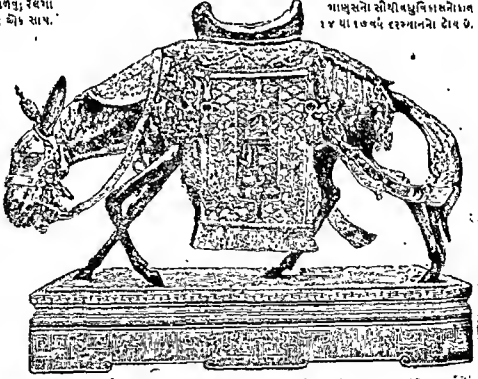
નીતી ગારીનાં વાસણે એવા પાકે કડા ચા લેતાની અબસાર, પર સીધાં મવાને બદલેલાં એકાદ કાપડનો હાથપાશી ને તેના પર મૂળાથી ને કાપડ વાસણે પાણી રોપી લેશે અને વળે વાસણે કપડો પડી ફરી જતાં પણ બચશે.

બંજો છે? સોદાની સાંકળના મુલવા પૂઠ થીનાભાગે ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં કયાં હતા. માખુસના શરીરનો પરોનો બધાર જલન કરનારો કે કોઈ કિદો શરીર પર છે. પીળા અગર નારંગી પ્રકારમાં બહુ રંગ કાઝો દેખાય છે. ઉંઢર, જિવાત તથા મેનવાળા હવાને લીધે ફરખે ૩૦ લાખ ૨૫ અનાબનો આપણા દેશમાં નાશ થાય છે.

કેટલી જસતિમજૂરી પ્રમાણે બારતમા ૧૮,૬૩,૮૪,૮૦૭ પુરુષો અને ૧૭,૩૫,૦૧,૮૧૭ સ્ત્રીઓ મળીને. કલ ૩૫,૯૮,૬૧,૨૨૪ની જસતિ છે.

તદન મુલાયમ અને બારીક સાડી કે પોશાકમાં રોઈની પિન બરાવતાં બેથાઈને કાટવાનો ભય હોય તો પાછળના આગમાં રડું પૂરક રાખીને તેની સાથે સાડીનાં પિન બરાવવાથી નાંક કાઢે.

માખુસનો સૌથી વધુ વિનાસનો કાલ ૧૪ ધા ૧૭ વર્ષે દરમિયાનનો દોષ છે.

કલાલિસા: જે માત્ર ખંડિયાનું નાનું સાધન, પણ નવાની એમને કમગરમેર એ માટે ફેટલું રોબન ક્યું છે.

(અનુ. ૫૦ ૧૭૧ થી ૧૮૫) અમે પોષ રહ્યાં છીએ. ૫૫૫ મિત્રીશ્રવની સંદેશોની કળાઓ એ વસંત ઋતુમાં અપારની સ્મૃતિઓ વિષય પ્રયોજ છે.

હવેથી અપારનવાર તમારે ત્યાં અમેજ પત્ર મોકલવા રહેશે તેથી મહેલો આભારી થઈશ.

તારને મહેલો મળે કહેવાનું છે, પણ દિવસોરે મુંઝે અત્યારે સરકારી કામમાં મહેલો હોવાએથી મુંઝે; એસે મગજના અભિપ્રયમાં ફરીથી અખીસ. અપ-વિદા. તમારો, મિત્રાચારીશ્રવની, યા. હોશીરો.

ઇન્ડોનેશિયાનાં પત્રમિત્રો

દેશ સરકારમાં છે Indonesia ઉપરો મેલું.

(1) Huse in Bratasuwignja, Gang Ereh 6, Bandung, Java—21, Hunting, Gardening, Games, Student of Technical College; (2) Yogi Soeljati, 282, Parwaganda, Wetan, Semarang, Java—20, Swimming, Foot-ball, Sports, S.M.A. Student, (equal to B.A.); (3) Bambang Dimsano, 46-Djenengan, Sumakarta, Java—20, Learning more English through friendship, Music, Stu. of Law and Economic; (4) Moh. Anwar, Gondokusuman-2, Jogjakarta, Java—18, Swimming, Music, Stamps, S. M. A. student; (5) Sumdi, C/o Sekolah Menengah Nasional, (National Secondary High School), Jalan Bendaan 2, Pekalongan, Java—19, Music, Drawing of cartoons, Film actors and placates, Student of National Secondary High School, final year; (6) Rahardjo, C/o Sekolah Menengah Nasional, Dajalan Bendaan 2, Pekalongan, Java—Penfriends; (7) Tabas Pandia-Daulin, Post Brastagi, East Sumatra—20, Interesting in writing Short stories; (8) Mr. W. Djiwa, Sekolah Guru Negara, Djalac Djuslasi-8, Macassar—24, Religious matter whether about Hinduism or Buddhism; (9) R. Moerjono, Djalalan Pasar-38, Pati, Java—38, Interesting in Politics; (10) A. Ravi Munaf, Peladjar S. M. A. Rinkittinggi, Sumatra Tengah—20, Male Friendship, Picnic, Foot-ball, Writing Short stories; (11) Soewardi Idris, Peladjar Perguruan Menengah Umum, Rinkittinggi, Sumatra Tengah—20, Male friendship, Writing stories, Drawing and Painting; (12) Dama S., S. M. P. G. R. I., Garut, Java—17, Basket Ball, Foot-ball, Swimming, Writing to friends; (13) M. Soeloon A., Djalalan Waringi 52, Medan, Sumatra Utara 22, Motion Pictures, Arts, Sciences, Film, History. (આથી) ૧૬૫૫: વિનંદેશ મેળાઓ, ૧૧ આશરે ૧૦, મેલે કુરસ, મુંબઈ.

હિંદી પત્રમિત્રો

(18) Indrayadan Mehta, 40, Dadabhai Rd., Vile parle (West), Bombay-24—18, Stamps, Photos, Coins; (19) Kamal Kewalamani, 12, Vishva Kavi Society, Kankaria Rd., Ahmedabad—22, Poetry,

Painting, Pen-friendship; (20) R. N. Mehta, Light House, 17, Princess Street, Bombay-2—20, Pen-friendship; (21) Chandulal D. Shah, C/o L. R. Kori Bridge, Ellis Bridge, Ahmedabad-18, Politics, Religion, Photography, Sports; (22) Laladhar Keshavlal Sevani, Ranjit Pasa, Bhanvad (Saur.)—18, Stamps, Photography, Cricket; (23) Pravin Mody, 1150, Sir Pattani Road, Kri-bhaanagar, Bhavnagar (Saur.)—15, Stamps, Swimming; (24) Vinod S. Sh. Chintamani Budd, 3rd floor, 2nd Bhoiwada, Bombay-2—Literature, Politics, Economics, Cultural activities of Movies; (25) Popatlal D. Bhinli, Custom House, Grain Market, Jamnagar (Saur.)—20, Stamps, V.R. cards; (26) Mistry Narannil Makoji, Nava hetan Vidyaya, Limbasi, Tal. Matar, Dist. Kaira—29, Teaching, Drawing, Printwork; (27) Chinlulal A. Chavda, Chavda & Co., Khodji Anulal, Ahmedabad—30, Philosophy, Literature, Astrology; (28) Bakulesh Anantni Bhatt, Manek wadi, Station Road, Plot No 3, Krishanagar, Bhavnagar—18, Stamps, Reading, Pen friendship; (29) Sushikumar S. Dutt, C/o Jutechara & Co., 183, Princess St., Bombay-2—20, Reading, Sports, Philosophy; (30) Balu S. Maruawahi, Saifipura, Siddhapur (N.G.)—20, Stamps, Literature, View cards, Coins, Photography, Politics, Journalism; (31) Bhikhabhai Hasmabhai Patel, 11/161, Hanuman Pole, Navavat, Surat—Giology, Philosophy; (32) N. M. Tandon, 22, Bhasker Lane, Bombay-2—20, Photography, Literature, Fine-arts, Business; (33) V. M. Solanki, 75, Gaonibau Road, Y. B. Patel Build, Malad, Bombay—19, Music, Photography, Drawing & Painting, Dancing; (34) Joshi Chandrakant Mulajibhai, C/o Joshi Mulajibhai Chuphal, 867, Gokwad, Khadia, Ahmedabad—18, Pen-friendship; (35) Dinesh K. L. heri, C/o Kanaiyalal J. L. heri, Lati Bazar, Khargate Mahara (Saur.)—13, Coins, Stamps, Photography; (36) Patesh L. Vaghela, 94, Bhandari St., 3rd floor, Bombay-4—18, Pen-friendship, Economics, Literature; (37) Ramandal B. Patel, Gamdi, P. O. Newlej, Dist. Ahmedabad—25, Literature, Philosophy; (38) Javaharlal Shankarlal Trivedi, Krishna Society, Ellis Bridge, Ahmedabad—16, Stamps, Reading, Coins, Pen-friendship; (39) Bharatkumar Bhawantri Desai, Pihlavall Golvad, Opp. Polathkhan, Sarangpur, Ahmedabad—17, Stamps; (40) Vijay K. Mankerni, 20, Mangeshseno, S. rent, Bombay-1—18; Reading, Sports, Scouting, Pen-friendship. (આથી)

મૈત્રિકની પરીક્ષા પત્રો

અહીં કહ્યું છે એવામાં અમે ગણાવે તેની વિગત તમારે દરરોજની વારી વહેરે આપતી પત્રમિત્રો વધી તેથી વહેવાય પડે છે. માટે હવેથી બી. પી. થી મોકલવા નીચેના સરનામે મળવું: શ્રી કાન્તિલાલ લક્ષ્મણ દેસાઈ, વિદ્યાઈનું મુકાબલો, પાસે, મેળાદા (સોરઠા)

(મે ૧૯૫૧) ૩૭૯

સરતું સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલયનાં નવાં પ્રકાશનો

આરોગ્યની બારમાસી : નીરોગી રહેવાની સારી રમજી અને રોગોમાંથી બચવાની સારા કામગીરી બનાવતું સર્વદા કમચમી પુસ્તક; લેખક : મેઘ પ્રાગજી મોહનજી રોહડા, ૧૮૮૦. શાકભાજી અને બીજાં લેણાં : બાગબાનીના આયોગ સાથે ધર પૂર્ણી સામ્રાજ્ય વાવી લેનારા 'ડિયન ગાર્ડન'ના ફ્રાંસીસીને કમચેમી માલિકી આપતું પુસ્તક; લેખક : માર્કેટસાચ શિવમજી મોડયા, ૦૦-૦૦. વનવનકામાં વસનારાં : અનેક ભૂમીતાં છતાં જેને વિષે હકીકતમાં આપણે બહુ જ જાણુ છીએ છીએ એવાં પ્રાચીનપણે પરિચય કરાવતું પુસ્તક; લેખક : પ્રદ્યુમ્નરાય કંચનરાય દેસાઈ, ૦૦-૧૦. જમનાથપુરી અને ચોરિદ્વાના પુરાણન અવશેષોને પરિચય આપતું વિદ્વાન લેખનું સચિત્ર પુસ્તક; લેખક : મોખીલાલ સેઠિસર, ૦૦-૦૦. ગુજરાતની કાગળમિનુ એક આપણું વિદ્યારાજ્યોનું લેખક : હીરાલાલ કાશીભાઈ કાજી, ૦૦-૦૦. રીમત સંકેતવાચ્યનું છવન અને મારી રાખાવતું પુસ્તક, ૦૦-૦૦. સોઈબાબાનુ ચરિત્ર તથા બેખાઈ પ્રમંથો, ૩૦-૦૦. બેનવા લેખક : વાગનરાય પ્રાજ્ઞાસિંહ પટેલ, શ્રી ચંદ્રીપાક : રતિજ ગુજરાતી અનુવાદ સંદિત; લેખક : સંકેદત પાવેલી, ગંધારી, ૧-૪-૦૦. ચેલસંગમાળા : ચિત્રશાસિ અને આનંદપ્રસિદ્ધિના કૃતિઓ; લેખક : જી. મગનરાય દલિભાઈ વ્યાસ, ૦૦-૦૦. કેપ્ટને કહેરોની નવિ : ધર, કુટુંબ અને સમાજની કૃતિઓ પર કરાણ કે'લાં કૃતિઓને નાંધીના નાટ્યો; ૧-૪-૦૦. સુમીરનાં જની વાતો : જોન માથે અમીત આરબની બાલકોત્રય વાર્તાઓ, સેપાદિકા : જ્યેષ્ઠ

અરોહ કાજી, ૦-૧-૦૦. બાલકોત્રી રીતભાસ : ભારતીય સંસ્કૃતિને અનુકૂળ રીતસાત અને રહેણીકરણી રીતજવતા, બાજકોને અપાવના પાઠ્યલેખક : રોગામાત્ર બાગસર, ૦-૩-૦૦. અમરાર સાધવકાકા : એક બાલકોત્રય સચિત્ર વાર્તા, લેખક : જાદુભાઈ બટ, ૦૦-૦૦.

ધર પ્રકાશનો

સર્વોદયનો સિદ્ધાંત : તથા તે મારેના કાર્યક્રમે બંગલા પાવામાં રહેલા આદ્યોગી અથાત આપતી પ્રિતિકા; પ્રકાશક : નવજીવન સર્વાલય, અમદાવાદ, ૦-૧-૦૦. આદિકાક : આદી કલર વરસ પ્રદેશના બારવના મિતિદાસિક પટપર શ્રી સને ગુરુછો આદ્યેમી માનવતાની મામિક કથાને અનુવાદ; કરનાર : જ્યેષ્ઠ પરમાર, ૩-૦-૦૦. અનુભાષા : 'અર્થો' ઇતિયદ'ની 'સિવાસ માનર'ની કથા પરથી શ્રી સને ગુરુછો લખેલી કથા; અનુવાદક : સુરસાગરેન દેરાગાદે, ૨-૮-૦૦. મિયાં કુસુમી : પાંચ આખ : આબાદજી સોને મિત્રેય આનંદ આપતી કિસાંતના કાર્યક્રમ પરકામીના કથાઓ, લેખક : છવરામ ભેળી, દેરકાના ૦-૧-૦૦. સોનેના પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય મંથલિ, અમદાવાદ, જ્યેષ્ઠ યોગેય : ઇ. સ. ૩૫૦-૪૦૦ માં સતતજ અને અંબલદિમાવયની વચ્ચે મિત્રોદેલ પોષેય મહારાજ્યની આગ-પાસ ગુંધાએટી રાહલ, સંકેતવાચનની મિતિદાસિક કથા; 'અનુ-નાદક : અંબક; પ્રકાશક : આદી પુસ્તક બેઠાર, રાયખલ, અમદાવાદ. ૩-૧-૮૦. અખકારાનું વલકેય : પરમાણુથી મોટી બનાઈ કુખીના અવકાશનું રહેણીકરણનું કરઈ સરજ અને સચિત્ર પુસ્તક, લેખક : જાદુભાઈ મુશાર; પ્રકાશક : તારક મંડળ, આમુંદ, ૧-૦-૦૦.

પેટ ભરીને જમો !

ગેસાહર પિલ્લે : જોસ અડવા-યેલા, બાટી, વાડુ, રાજ. યેરગાં પચનનું ગુંથાઈ, મેદાસિ, બોધી બજા, આપા પળી પેટનું ભારે ઘનું, અમરમાજી મળી ભાટીમા મુંગરો, યા-વટ, મેલો, જોદકાર, પદપીરેશન, બલક દેરા, અમજાન આપાંતિ, લાંબ ન આપની, રતની દાકાત વધેરે દરે કરી દરત હમેશાં નિયમિત સાધુ લાવે છે. અત પાચન કરી બજાકડીને લગાડે છે. શરીરમાં ફોટી વધારી શક્તિ આપે છે. હીવર, બરોળ, આંતરકર્ક તેમજ પેટના કોઈ પણ દોષ માટે બીનહારીક પ્રમાણ છે. કિનારી શીરી જોઈ પા ૩૧.૧૧ : મેટી શીરી જોઈ ૧૫૦.૩૪

ની.પી.પી મગાવના નમનગર હખો :

હુઆનુપાન કામસેરી, ૧. નમનગર (કાલિયાવાડ).

અમદાવાદ-નંદિત સાહબી કંપની, નવુ દરવાન.

મુંબઈ-નીજી અલ્પક કંપની, હક, પ્રિંગેસ સ્ટ્રીટ.

સુરત-સી. એન. અપર્મ, કમ્પીપી.

વડોદરા-એ. જોષની કંપની, રાયપુડા.

જાગ્યામાસ-જાગ્યામાસા રોસ, પો. બી. ૧૪૪.

પોસ્ટની ટિકિટો

આપ પોસ્ટની ટિકિટોને મેંબદ કોઈ જાગ્યામે ટિકિટો અને તેને લખતાં સાધનોની લેણદેવક કરીએ છીએ. આપને થુ બેલકો ટિકિટો, તેને ચોટવાના માઈદસ. અલખબો, કંઈકો, તેને લખતું સાહિત્ય, અને બીનું થુંક ટિકિટોના ફોટાનું દેસ-પરેરના મિત્રોને અમે આજ દેસક વર્ષથી એકધારી રોજ આપી રહ્યા છીએ. તે સોમાં આપનું નાગ કમ્પેરેશની આગે તે તક આપરી ? આપને પૂરો રાતેય અપવા અને પૂરી કાસિસકરીયું. લખો ત્યારે, આપને અમે કઈ બલુની રોજ આપીએ ? આપની કોમળખાણ આપવા વિનંતિ છે.

ઈસ્ટર્ન ફિલાટેલિસ્ટસ

એ.પી.એમ. એસ.પી.એ. (યુ.એસ.એ.), પી.ડી.એસ. (લંડન) ફિરના રેડિયોઈનિટંગ, અંબાનીઆ ગ્રેઈટરોડ, નમનગર

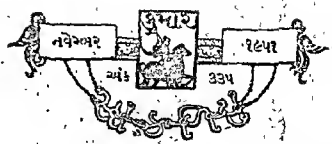
દાંત કઢાવશો નહિ

- જા દાંતનું દર્દ, દુઃખતા દાંત તથા પાયોરીઆ મટાડે છે.
- જા મોંની ખરાબ વાસ દૂર કરે છે.
- જા ચેદાંમાંથી નીકળતું લોહી બંધ કરે છે.
- જા જંતુવિનાશક, ખુશબોદાર તથા સ્વાદિષ્ટ છે.

સ ન ટો ન

દાંત સાફ કરવા સૌજ વાપરો.

વિગ્રે	
પરિચિત	ફેટિહ પ્રકાશ પટેલ પા. ૫૨
શરદ	ચિત્રકાર ચન્દ્ર વિવેકી ત્રિવેદી મુખ્યચિત્ર
પાર્વતી-ભુવનેશ્વરના ત્રિશરાજ મંદિરની ભીંત પરનું ચિત્ર ૫ પા. ૫૬ થી	
રવાન મંત્રી	ચિત્રકાર એ. પી. રાન
હાલો	
આ કોણ ?	સુન્દરમ ૩૬૫
મિલન	રાજેન્દ્ર રાહ ૩૬૫
માણી ને પલ પલ યાત્રા	સુધાંશુ ૩૬૫
અત્રેએ	જ્યંતીલાલ દવે ૩૬૫
અનિત્ર	
પાસસેલસ	અશોક શર્મા ૩૬૭
બાંધ અદિચિંત [આપકમા ૨૩] ચન્દ્રવંશ ધોળતણાલ મહેતા	૩૮૦
વાર્તા	
૨થી મારફત	લલિત પરિખ ૩૬૮
કેસો	
એક પ્રશ્ન [સામાયિક વિચાર]	પ્રણીપ મહેતા ૩૬૬
મોડાં આંતરણી [કાયાની કસોટી-૧૪] ડૉ. શિવપ્રસાદ વિવેકી	૩૬૬
વ્યંગચિત્રોની કલા	જ્યંતીલાલ પટેલ ૩૭૨
હૅમલેટ [નિબંધિકા]	પ્રમુલ ત્રિપાઠી ૩૭૭
ફિક્ક-સમલ [૨૫]	૩૫૨
ભુવનેશ્વર ૨૫. ડૉ. કરિષ્ણાદ દેસાઈ ડૉ. બોમીલાલ સારોડસરા	૩૮૦
વિદ્યાગો	
સુભાષિત [૬]	રામભક્ષિરાવ ધોમરાવ ૩૬૬
પેળાની એક-ઉપાંગ ૨ ચાંચ તમા પત્ર [ચિત્રબોધ]	૩૬૪
પરમીસ વર્ષ પહેલાં	૩૮૩
પત્રચિત્ર વિભાગ	૩૮૨
મધુકરી	૩૬૩
લગ્નિચિંતું [માસમાસનાં પંખી-૭૦]	૩૮૩
આ માસ ઉલ્લાસમાં [અંખિતવિરોધ ૨ દેવચન્દ્રાચાર્ય]	૩૮૮
ઉલ્લેખ પાનું	૩૮૬
<p>કોઈ એકરિમક કાઢેલે એક મેટ્રોડ ન થયો હોય તે 'કુમાર' દર માસની ૧૫મી તારીએ જાહેર પડે છે; એટલે તે અસ્સામાં એક ન થયે તે તરત તેની ફરિયાદ કરવી. અસ્સામાં સુખ થએલા એકોની ફરિયાદોને, અમારી પાસે નહીં હોય છે ત્યાં સુધી તે પહેલેથી જળવાનો અને પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ એવાં સુખ થએલા કોઈપણ એકો સરપાઈ કરી આપવાનું કમું બંધન અમારે માથે રહેતું નથી</p> <p>કુમાર કાંઈલિપ લિમિટેડ તરફથી તંત્રી, સુકદેવને પ્રકાશક: અયુરકાઈ રાયપરકાઈ રાયલ પ્રકાશ-પ્રકાશનવાસ: કુમાર મિન્દરી, કુમાર કાર્યાલય લિ., ૧૪૫૨ રાયપર, અમદાવાદ વાર્ષિક લગભગ ૧૧, લાખ પૃષ્ઠોમાં ફા. દલા અપવા ૧૦ ૧૫; છુટક તકલમા આના કુમારમાંનાં સર્વે લખાણો વિગ્રે અને ફેટો કોપીરાઈટથી રક્ષિત છે</p>	

મુંબઈ જઈશ ત્યારે—

અમો દરેક જાતનાં ઔષ્ણો જનારીએ છીએ, છતાં ય સંખ્યાબંધ કુખનીઓનાં હૃદયોઈમ મંગારી અનુભવ કર્યો; પણ મારી નાની ઉમરમાંથી જ ખરી પડતા વાળને કાયદો થયો જ નહિ. તે તો બરહત અને સફેદ થવા લાગ્યા. પરંતુ એક દિવસ અમારી ઔદિસમાં આવતાં કેટલાંક પેપરોમાં રામતીય યોગાશ્રમ, દાદર (જી. આઇ. પી.), મુંબઈ-૧૪૦ રામતીય બ્રાહ્મી તેલ (રેસિપેચ નં. ૧) રજિસ્ટર્ડ, મેડિકેટ્ડ માટેના લેડિના અભિપ્રાયો મારા વાંચવામાં આવ્યા અને તેથી તેનો અનુભવ કરવા મારું મન લાલચાયું.

મેં એક મોરી બાટલી ખરીદી. તેનાથી મગજને દંક મળ્યા. વાળ ખરતા અટકી ગયા. વાગ મુંવાળા અને કાળા થયા. આ અપેક્ષા જોઈ મને આનંદ થયો અને રામતીય બ્રાહ્મી તેલ (રેસિપેચ નં. ૧) ઉપર મંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવી ગયો.

અમે ખુદ હૃદયોઈમ જનાવનાર હોવા છતાં બીજાની પ્રશંસા કરીએ છીએ. તેના યુગ્મની પ્રશંસા ખરખર સત્ય છે. રામતીય બ્રાહ્મી તેલ (રેસિપેચ નં. ૧) મામે કોઈ પણ તેલ ટકા શકે તેમ નથી.

તેમોરી બંધુઓને મજાગણુ છે કે તેઓ રામતીય બ્રાહ્મી તેલ (રેસિપેચ નં. ૧) વાપરે, વેચે તથા બીજાને વાપરવા આગ્રહ કરે. કોઈ વખતે મુંબઈ તરફ જઈશ ત્યારે તેમના કારખાનાની મુલાકાત લેવાની મારી થયી જ હજી છે.

આવું કાયદાકારક બ્રાહ્મી તેલ આટલી જૂઠું કિંમતે પ્રગળે પહેં પાડવા જલ્દ યોગાશ્રમના સંચાલકને ધન્યવાદ થી છે.

(સહી)કાન્તિલાલ આરણભાઈ અમીન આશાભાઈ એન્ડ સન્સના પ્રાપાયટર તથા વસુધા સુનંધી સ્ટોરના ભાગીદાર બીલવાડા (રાજસ્થાન)

યોગ્ય તત્વવાળા

ખોરાકની તંબીના

સમયમાં

સ્વાદિષ્ટ—શક્તિવર્ધક

ઝંડુ

કેસરી જીવન

વાપરી

શરીર અને મગજ સશક્ત રાખે

ધી ઝંડુ
ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લી.
મુંબઈ નં. ૭૬

અમદાવાદના એજન્ટ : મેસર્સ લોગ્ગલાલ એન્ડ સન્સ - ૫૭ ગાંધીરોડ - અમદાવાદ

હજીયે વધુ ઝડપી...

GEVAPAN 33°

ગેવાપાન ૩૩°

... છતાં ફાઈન ગ્રેઈનવાળી

* હવે ગેવાર્ટના બધા

વિકેતાઓને ત્યાં મળે છે.

Allied
Photographics
Limited

એવાઈડ-ફોટોગ્રાફિક્સ લિમિટેડ

મુંબઈ

કલકત્તા

મદ્રાસ

આ કોણ સરી આવે છે ગુપ્તગુપ્ત મુજ દેખાતો ભીતરમાં ?
આ કોણ કરી મૂકે છે યનગન સુજ લગ્યત અંતરમાં ?

આ શીતલ શાંત સુનીર ભરી,
સરિતાની યે સુખદા લહરી,

આ કોણ ધસી આવે છે મારા સુના જીવનપદમાં ?
આ કોણ હસી ખિલખિલ એનું સુખ લે છુપથી હુંધરમાં ?

આ કામલ કાન્ત પ્રભાતવહ્ની,
કમનીય પ્રભામય થઈ ધરણી,

આ કોણ હમી ઉઠે છે મારા તિમિરભયો આંખણમાં ?
આ કોણ અમી વસે છે મારા સુમધુર-સૂકા રસમાં ?

આ સુધન રથામ આપાદ નિશા,
થમકત દામિનીએ દરી દિશા,

આ કોણ કુંડો વ્યારે છે ભરચક મુજ નમના મુંખજમાં ?
આ કોણ મને ભારે છે એના શતશતલક્ષ અંબુજમાં ?

સુન્દરમ્

પાણી ને પલ પલટાતાં ?

ભનન

પાણી ને પલ પલટાતાં :
મનવા ! અમીમ અતરમાં ભતાં.

એક નીરનો રમતો રેલો,
ભૂજ્યો થઈ નંગલમાં ઝેલો,
પહાડ, ઝાડ, શલ-કાત મળાતાં
નીર મહેરામણ ભાતાં—મનવા.

આજ ઊગી મઈ કાલ થવાની,
પાંકડી પાંખપરે ખરવાની,
ખાતર થઈ ખુરાઓ બદલાયા
જીરણ સજીવન યાતાં—મનવા.

સીમિત સીમા સંભારે મજાણાં !
જલજલનાં ભૂજવાં જલજરણાં
સાહુ જળનું એજળ જલધિ તો
વિચરે : બેહુ વાતાં—મનવા.

સુધાંશુ

(૧) આ તો સમજવલું પડે તેવું નથી. (૨) જુદેજુદે મારે રહેતાં પાણીનાં વહેણ પરસ્પરને મળી ગયા પછી તેમાં કોઈ ફેરફાર ન રહેતાં તેનાં અણુએ અણુનું એવું સાચુભાવ માથે છે તે તેનાં દેહ, મતિ, મોહ, તરંગ, જમું એક જ બની રહે છે; જે છુટીછુટી રિસાતાં તે જ એકજ પાનનાં તેમના સંગમથી વધુ જાણી તેજ બને છે; તેમ આપણાં હૃદય પણ એ... (૩) ભનનમાં પાણી અને પલ (સમય) એને પલકાઈને નમે રૂપે વાકાનિતને મારે અનંતમાં નિહાળ થાય છે તે દર્શાવ્યું છે—નાને રેલો ભૂજ્યો રૂપે વહેતા સમુદ્રમાં બદ થયે છે, આજ ભરીને માલ જતી ભય છે, આજની પાંકડી પાંખખરમાં ખરીને ખાતર બની નવા રૂપે ખુરાઓ બદલાય છે, એમ એકે પોતે પોતાની મર્યાદા સમાધી નિર્મિતિને ભૂજ્યો પાણી પ્રસરતાથી વહેતાં અનંતમાં લય પામવાનું છે એમ પ્રણેષ્ટું છે. (૪)માં યોગ્યતા ને લોભાત બંનેનું સંચોટ બળ પ્રસંગીય છે. કવિતા (અનિયતકવિત) માટે મેં આ અલગ માંડ્યા છે તેની પદોંચકે પત્રો લખાઈ નહિ, જહાર પડે આ પાના પર ખબર આપાઈ મોકલાયો.

નવેમ્બર

૧૯૫૧

મિત્રન

વસંતનિધન

જે મિત્ર મારાંથકી જે જલનાં વહેણ
આવી માર્યાં, પછી ન કોઈ ફેરફારેલો.
સાચુભાવ કેવું હલનાં આણુ પમણું,
ત્યાં એક દેહ, મતિ, મોહ, તરંગફેર.
વધોથી હો સમર, આતપથી મહીત :
એઓધિ કે રણમર્દી પણ નેમ લીન.

ને લિન ને દિશ થકી પ્રગટેલ તેજ
ભેળાં મળે, મિત્રન ઉભવલ શું વિશેષ !
(ત્યાં દીપ્તિમંત કૃત્યમાં નહિ કોઈ છાયા
આછાં ચ તે તિમિરની વરતાય મહેલ;)
એવાં પરસ્પરતાણું ઉર એક થાય,
પીંધાઈને પણ અકુટિત પાર ભાય,
જો, આપણે પ્રિય ! ઉરે જલ નેમ આરં,
ને દિપ્તિનાં વિપુલ તેજ વિષે અખાધ.

રાજેન્દ્ર શાહ

અણુએ

દેહા

તરફર તરપિડી કરે, માગણુ મોંધો થાય;
લખાડ આપે વાયદા, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય,
આશાનું અહંકારણું, આશિતાની અરણાઈ;
મતલબિયાની મિત્રતા, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય.
ભૂઈ વાકીડું કરે, વંધ્યા હાલોં માય;
દાસી ફરે દમામથી, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય.
મહાજનિયો રમકો અરે, ખાણુ પાંકડી ખાય;
લાંછણુ વહુવારુ કરે, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય.
કાળજી સારે કર્કશા, ઢોંગી મંધા નડાય,
ટીકાં તાણું તરકડી, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય.
નાટકિયો રાજા બને, વેરાગી વળ ખાય,
કોષ કરી પામર વહે, (ઓ) ત્રણે અણેએ ભય.
જાંચતીલાલ દવે

રમી માર્ટર

જ્યારે કંઈક ગુમાવીએ છીએ ત્યારે જ કંઈક મળે છે

૨ ઇલાનું પડિલું નામ તો હતું એનું નેમચંદ, પણ એ નામે એને જોલાવાનારની સંખ્યા આંખળીને નેટે ગણાય એકલી જ હતી. જોખળીનાઓમાં એ 'રમી માર્ટર'ના નામે જ ભણીતો હતો.

નેમચંદ પચ્ચાસ સત્યાગ્રહી સર્વેના કાંડેડા યુગલ હતો. દંડર-ગોળિયેટમાંથી ભણતરને સલામ કર્યા બાદ, બીજા દુવાનો જ્યારે નોકરીની શોધમાં હોય છે એ પથે તેનો અવસાય માત્ર 'રમી' રમવાનો જ હતો. એમાં તો કઠણના કલાકો ગાળી શકતો. છતાંનું પથે જ્યારે 'રમી' જ હોય એમ એ પતાની નેટા જિરસામાં રાખી ફર્મા કરતો.

પતાં રમવાનો એ નાનપણથી શોખીન. ક્યારેક સતિયો, છકડી અને એવી નિર્દોષ રમતમાંથી ફોક રખડુ, એકસાએ સાથે એ તણ પસે પછુ રમી લેતો. પણ 'રમી' તો એ શહેરમાં આવીને જ રાખી. અને એ રાખીયા પછી એને એના એટલેક રસ આવી ગયો કે ગમે ત્યારે એ રમી રમવા તૈયાર રહેતો. કાંઈએના પછુ ફોક નોકીદાર શોખી, એટલેન્ડસ આપી, બહાર નીકળી બાગમાં બગીચા પડતો. એ હમીશા 'જસ'માં જ રહેતો અને 'જસ'માં પછુ સારા એવા પાંદડા લેતો. કેટલાક રોવરન અને ચોપાટના પેલાડીએ એમ આજીવનકં છતે જ, એમ નેમચંદ પણ આજીવનકં જસમાં જ રહેવાનો.

એમાં થે એક વાર જ્યારે નેમચંદ એના લેવા જ રમી-રસિયા એના સાથીદારને ત્યાં આવેલા ફોક મેસા વેપારી સાથે બેસી રૂબિયે જાતી રમત રમી અને રમત બંધ થઈ ત્યારે બારેસા બારેસા જોગણતરી સંપાદન પછુ જસ લઈને લેક્યો. ત્યાર પછી તે ના બધા મિત્રો, નેમચંદને સંબોધાએલા પેલા ફોકના સમઠો 'તમે જ રમી માર્ટર છો, રમી માર્ટર'માંથી રમી-માર્ટર પછી લઈને એ જ જવાનાથી જોલાવા લાગ્યો.

આ 'રમી' રમનારાઓની પણ એક મઝા જ હતી. એમાં રમી નાતપણની આસિયત પ્રમાણે જવાનમજરાવા, મેલનને એની જૂળ હાથમાં છતાં મનમાં કે ન લાવવાની અને જરૂરી સી માટે સીનેમા કે નારતાને ખર્ચ કરવાની આદત પરથી સી 'બાદશાહ' કહેતા; ફાટી-તો ખર્ચ બચાવવા બાદર કે આગસમાં પણ ફાટી અડધાડિયે માંડ બોલાવતો જગતના 'અકસ'ના નામે ભણીતો હતો; જિરસામાં છૂટા પેસા ન હોવાને કારણે આના અને એ આનીએ માંમલોતે આપી હેતો જગુ 'જગડુ શા'ના નામે જોખળાતો; બલવેતને તેના સડિયા રમવાય થા બમેલા સરીરને લક્ષમાં લઈ 'લીક' કહેતા. છતાંનું 'ટોલ' કેમ કહિતો એ તો સમજાવ પછુ નહિ; સુનિધાને તો...

પછુ આનાં વિચિત્રિય જવાનમીની વપાકિ તે લગ્નમ એકે એકને જાતી હતી. પહેલાં તો બનતા સુધી રમી કાંઈને ઘેર જ રમતી; પણ નેમચંદને હવે એમાં મગ્ગન આવતી, એટલે એણે એક સારા બાદ-વાળો રમ સાખી એને ચોડાપણા વિનયરથી રાજગારીને ત્યાં એક 'હજબ' રવાપી હતી. રૌન રેતે બારએક સુધી, મન ફાને ત્યારે બધારે, રવિવારે તો સવારે પછુ, જરૂરતે જ્યારે પછુ બેતણુ જસ એના થઈ જાય ત્યારે ત્યાં રમી રમતી.

અંદરઅંદર તો તેઓ એક આને પાંદડા જ રમતા. પરંતુ નવા આવેલા ફોકો સાથે, કાગડાન એગે આવેલા રમી-રસિયા વેપારીએ કે કેન્વાસરો સાથે મોટી રમત જગાવતા.

પછુ નેમચંદ તો મરે, ત્યાં 'મરે' રમી નાખતો. એને તેડવા મિત્રો ઘેર આવ્યા હોય તો ચા તેયાર થાયુ એટલી વારમાં પણ ડુકડ (નવેમ્બર ૧૯૫૧)

એક બે રમત બેસી થેતો. અરે, ક્યારેક તો 'દાંમાં'ના વાહનમાં પણ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જતાં સુધીમાં જોલાવા આવનાર સાથે એ રમી લેતો. એના મનથી મિત્રો એનો આ રમી-શોખ નિષ્ઠ હસતા અને ફોક તો કહેડું 'આને તો યમદેવ તેડવા આવે તે' તેને ય કહેવાનો કે 'મને લઈ જતાં પહેલાં એમણે જોગણ તો રમી લો.'

નેમચંદ બીએ કે જ કાગડો ન કરતો. રાખમાં એ એક ફર્મામાં જોડાયેલ હતો અરે, પણ બેતણુ વિવસમાં જ કંટાળીને છાડી દીધું. ત્રીસ કે એકત્રીસ વિવસના હાંબા માત્રા પછી આખી સાડ રૂપરડી મળે એ જ્યાહ જ નેમચંદ માટે અપમાનભર્યો અને અસહ હતો. એના સાડ રૂપિયા તો ક્યારેક તે એક જ વિવસમાં કાઢી દેતો.

ન માની શકાય, પણ તે છતાં હજીકત હતી કે 'રમી' એ જ નેમચંદનો જ્યવસાય હતો. શહેરમાં નવા આવેલા રમી-શોખીન વેપારીઓને એ કીડાં બેસેરી નાખતો, ને મિત્રો સાથેની નાની રમતો-માંથી પણ ખર્ચ પૂરતા પેસા તારની લેતો. સિનેમા અને ટેલેવિઝન કાઢાડતો પણ પુષ્કળ. ક્યારે જવાની લાલ્ચે લલમમાં આવી ચડતા કેન્વાસરો, કાંચેનિયનો કે વિદ્યાર્થીઓને પણ એ ફોરા ન મૂકતો.

દાંમાં એ કમાતો પણ સાકં અને ખર્ચતો પણ ધૂરથી. જેમ ફીચર, રેસ કે રુટા પર જ ફેટલા છતાંનું મુલરના હોય છે એમ આ રમી પર જ છતાંનું મુલરતો;—મુલરતો શા માટે જ માણતો. એના તણુ રમના નાનકડા બ્લોકોને એણે ફેકડરીને રાજગારી દેતો, રડિયો-માગ, યુરસીએ, ટેબલ, ટેબલન, કબાડો, પલંગ ક્યાલિદી મીત્રો-ને જિરસાના રમાલ સુધી એની બધી જ વસ્તુઓ કીમતી રહેતી.

બીધા ધારતા હતા કે એ પરધેયો એટલે રમવાનું જોણું કરી ફોક વિચર ધંધો કરતો. કે નહિ તો બહાર રખડરી તો એમાં જ. પણ ના, પાસવા પછી પણ નેમચંદમાં કે જ આસ ફેર ન મડ્યો. કમાઇ જતા ત્યારે એ પહેલાં મિત્રોમાં જ ખર્ચો નાખતો તેને બાદ્યે હે ક્યારેક સુસીલા માટે એટ લઈ જતો. એની મુદર અને સુસીક પતાની મળવા માટે એ જૂળ જ ખુસ રહેતો, અને ક્યારેક તો બોડી લેતો: 'આલ, આજ તો હું કહે એ કહે લાખી આણું.'

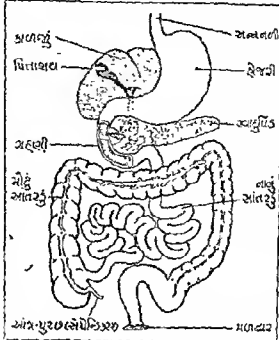
'તમે થ તે ના.' સુસીલા હસતી: 'મેસા બગવાન આજ' માથે એ આણું' કરે' મવાન

તેમચંદ પણ હસી પડે

મોટાં આંતરડાં

નાનું આંતરડું જગલી રૂબ આમળ પછે થાય છે ને ત્યાંથી મોટું આંતરડું (Colon અથવા નળ) સાડ થાય છે. ત્યાં આમળને મોટા આંતરડાને પૂરી જેટલા કદનો અમલામ બંધ ફેલાયો જવો છે. એનું નામ આંધાન (Caecum) મીકેમ). આખા મોટા આંતરડાને આ પહેળામાં પહેલો ભાગ છે. (હવેથી નીચેનું ચિત્ર)

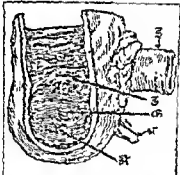
આપણા (મનુષ્યના) દેહમાં તે આ અવયવ જગમળ નિકરપેશી છે; પણ ધાસ પડે છવનારે થાય, સસલાં આદિ પ્રાણીઓમાં તે મોટા કદનું, ને વિશ્વક પશુઓમાં તરૂં નાનું હોય છે.

અને મળપ્રદેશ

એના પોતાનું માં સદા છવાયું જોયે છે. વિવિધકારક પશુ દેહક કે પદાર્થ પશુ દેહક. એમના કાવેથી જ આંધ-પુષ્કમાં રોલો આબના કદે છે. આમ થવા કવચથી ત્યાંની રચનિક દેહક-ક્રમતા (કેમ સાથે ક્રમતાની સક્તિ—motility) પેદા થાય છે. છતાં પણ એ એપેન્ડિક્સાઈસનો દુગમે થાય તેા તેા પળી જાણું કે કેમના દવાયુઓનું એક વધારે છે ને આખાં શરીરના સિધે એ છવાયુઓની સાથે કદતા આંધપુષ્કની હાર થાય છે.

એપેન્ડિક્સાઈસનો વેગ એકે એક વધુ થયો ફોલો એ સોલો ફોલો

લેખક - ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

કાળી બાણ: નાનું આંતરડું ન્યાં મોટા આંતરડાને થયે છે તે બાણનું આસિખન, જ આંધાન-પૂરી જેટલા કદનો મોટા આંતરડાને પહેળામાં પહેલો બંધ ફેલાયો જવો જાય; જ એપેન્ડિક્સ-આંધપુષ્ક (નુરો જગલી બાણ મોટું કદ કદેલું ચિત્ર); ક આંધપુષ્કને આંધાનમાં પુષ્કતો છેડા; ક નાના આંતરડાને મોટા આંતરડામાં પુષ્કતો છેડા; મોટા આંતરડા સાથે જોડાતો નાના આંતરડાને ભાગ.

અત્પણુ મારે આ અવયવની મોલખ ખાસતો એ માટે જરૂરી છે કે એના નીચલા ભાગમાં જે પુષ્કી એનું આંધપુષ્ક (Appendix એપેન્ડિક્સ) જોડાયેલું છે તે એક ફોમનું ફેલાય છે. ગદાપીડાપણે અને કદીક છવજેલું નીવડતો 'એપેન્ડિક્સાઈસ' નામનો બર્ધિષ એ જ આંધ-પુષ્કમાં થઈ આવે છે, અને તે મારે લાખડતોખ રચનિકા કારણથી પડે છે એ તેા દબે ધણીની જાણીની હજીવત છે.

છાણુએને ધીમે જ આવે છે. કદનાં સખત બી, ગણા વલાખ કે ગમડવાના આખાં જગાંઓમાં બી, મુખપ મદોહા મળની કાંસીઓ વચેદે આંધપુષ્કમાં આવે તસવ છે ત્યારે તેની મજબૂત ક્રિયારણ કે થવાય છે. આથી ફોમના છાણુએને ત્યાં—નેની ક્રિયારમાં પેસ-વાનો મોહો મલે છે; અને એ છાણુએને જે કસીતંતુઓ સાથે બળવાન નીચકવચથી પડે તેા આંધપુષ્કમાં જોડે આવે છે. કદીક તેમાં પાક પશુ મરે છે, અને ત્યારે મદાપીડાથી એપેન્ડિક્સાઈસનો દુગમે થઈ આવે છે. એ કદની સામતમાં પેદાઈ ફોમની અલપાસ વાટ થતો હોય એવી અલપાસ થઈ આવે છે, કે, અમુક વખત પળી, પેદાના અમુકા ખુદામાં આવી વિચર માલ છે. સાથે સાથે પશુ દેહક; પરંતુ કારણત્વ દેહક તેા પશુ ક્રિયાન-કેશીકાપયુક્ત દેહક; મદા પશુદેહકો.

એપેન્ડિક્સાઈસ

એ આંધપુષ્ક, એમાંની સાથે એપેન્ડિક્સ, કાળી કચલી અમલથી પશુ પાતળે આંધવેશીનો દુકાર છે. તે અંદરથી પોરો હોય છે અને તેનો અંદરનો છેડો આંધાનમાં લપકે છે. એની લંબાઈ દેહક ઘણી માંની અજિયાર ઘીબ જેટલી હોય કદે, પણ સામાન્ય-રૂતે તે જણથી ચાર દબે લાંબું હોય છે.

ધણુ મારે છે કે આ આંધપુષ્ક માણસની કદાચિત્ત વતાં કદમવાન અભિચિત્ત પામેશે એક નિરપેશીની અવરોધ છે; ન્યારે કેટલાક કદે છે કે તેના કવચથી મોટા આંતરડાની આક્રમક-કદરી કલેખન પામે છે. પણ એટલું મરે કે એ આંધપુષ્ક, મળામાંના ટોનમદની પેડે, મોટીમાં ફેડખાતક કાય કદે છે. ટોનમદની જેમ જ, પુષ્કત ઉમરનાં માણસોમાં આમાં પણ પુષ્કત પ્રમાણમાં કદરીતંતુઓ હોય છે.

એપેન્ડિક્સાઈસ કદો જણુ કદારે થઈ આવે છે, પણ ખાસ કરીને કુપારવચમાં અને તેમાં જ એ કદનાં પુષ્કવર્ધમાં સામાન્ય છે. આમ તેા કદની કાણુના બાણુ દેહી દેહી, પણ કદી તે કદમ રચાય પડે છે ત્યારે પેદા જ કદમાંમાં પ્રાણ પશુ મરે છે. કાળાવાસીએ કદનાં કદરીઓમાં આ કદનું પ્રમાણ વધુ હોય છે. આનાં કાણુઓમાં (૧) કાળા: વખતની કાળિયાત (પુષ્ક કાળ) (૨) કાળનાં કદો અને તેને બંને મોહાનો તથા આંતરડાને મેષ (૩) વચા બાળી કાળાવચી

બિરાક પેટમાં બિરાવાની રેખાથી ઢોળવી અને આંતરડાનો રહેતો કામળી સોનો અને (૨) વધારે પડતો માંસાહાર.

મોઢું આંતરડું: નળ

ચાંચી છ કૂટ લાંબું મોઢું આંતરડું પેટમાં આવી ઊભી અને વિશાળ સીંધુ ગોઠવાયેલું છે. તેના ચાર વિભાગ પાડ્યા છે: (૧) ઊભો નળ (૨) આડો નળ (૩) ઊતરતો નળ (૪) મળાશય અને ગ્રુદા.

અંધારથી શરૂ થઈને આ નળનો જે ભાગ ક્ષેત્ર સુધી જાયો ત્યાં છે તેટલા ભાગનું નામ ઊભો નળ. ત્યાંથી કાબા દાંધે વળી કાબા પડખે છે ક બેરોળ સુધી પેટમાં આડો નળ ગોઠવાયેલો છે. અહીંથી તે નીચે વળી પેટમાં ઊતરતા નળ રૂપે ઊતરે છે. તે પછી પેટમાં રહેલા આ આંતરડાના છ ઈંચ જેટલા છેલ્લા ભાગને મળાશય કહે છે. એ મળાશયનો છેડો આપણી આંતરડાની સપાટી ઉપર ગ્રુદા વાટે ખુલે છે. આમ, આખા અન્નમાર્ગનાં બે દ્વાર પડેલા છે: એક આપણું મોં ને બીજું ગ્રુદા. ગ્રુદાધાર નામે સંકાયક માંસ પુરતો આ ગ્રુદા સખતરીતે બંધ રહે છે.

નાનું આંતરડું, અધારથી જરા કપરના ભાગમાં મોટા આંતરડામાં પ્રવેશે છે. આ પ્રવેશમાર્ગે પડારથી રસાયેલો છે. કોઈ કુંજરાની વાંજીચી અને વજાવા હેલી કેડીએ નીચે ઊતરવાનું હોય એવો નાના આંતરડાનો પ્રવાસ એવો બેડતો આમરસ નાના આંતરડાના આ ઉપા પાસે આવતાં સુધીમા તેા અર્થ-પ્રવાહી બની નય છે. સહેલાઈથી પચેલા પદાર્થો નાના આંતરડામાં શોષાઈ અક્ષેષ હોય છે. માત્ર ત્યાં નહિ પચવા પામેલા તેમજ ન પચે એવા ભાગી રહેલા જ આ પડારના ધારમા ઘટ અંધારમા આવે છે.

ઊભા નળમાં એ આમરસને ઢલે જાયે ચડવાનું હોય છે. આખા અન્નમાર્ગમાં બિરાકના પ્રવાસનું સૌથી કાણુ કામ અહીં છે. યુગવા-કેમણના બળની વિકલ્પ થઈ આ કાર્ય પવેતાન ચડાણુ જેવું ન વિકલ્પ છે. નાના અને મોટા આંતરડા વચ્ચેના પડારનું દ્વાર સાંકડું છે. આથી બિરાકને આગળ હડસેલાવાનું કાણુ નાના આંતરડામાં વધે છે. આ વધેલું કાણુ અંધારમાંના બિરાક ઉપર દાર્દ્રીલિક ભળ વખતે વે છે. જેથી તે ઊભા નળમાં અનાપાસે જાયે ચડે છે.

આ નળમાં આમરસ ઉપર વળી નુકા ન પ્રવારની પામન ક્રિયા થાય છે. અત્યાર સુધી તે એના ઉપર કંઈએના સ્વાદ, અગ્રેષા અને આપવજીની ક્રિયાએ થઈ, જેના પરિણામે રસાવાથી ઢળતી ખંડ, ધીણીને માથી એગાળને-અસિટા અને ચરબીમાંથી સાણ ને ગ્રીસ-રીન બન્યાં અને તે નાના આંતરડામાં શોષાયો. પણ અસાધારીએના

અન્ન-રસય અને ગ્રુદા

બિરાકમાંના એક ભત્રોના કાળેકાઈકૂટ પદાર્થ તેા હબ્બ પચ્યા વચરનો નરક હોવા હોય છે. આ પદાર્થ તે સેક્યુલોચ. આ સેક્યુલોચ રાક કીરા આપણું આંતરડામાં આવે છે. ઘડનો લોટ, ચોખા, બટાટા વગેરેમાં તે ચોટાક ન હોય છે, ઘડના આંતરડામાં પચી નય છે. પણ રાક વગેરેમાં તે વધુ પ્રમાણમાં હોય છે, જેને પચાવવા માટે આખા અન્ન-માર્ગમાં કાંઈ ગોઠવણુ નથી.

આ કામરસેક છવાણુઓ કપાટે છે નળમાં તેમની નુરી-નુરી ભત્રો લાપણોની સંખ્યામાં હોય છે. તે સેક્યુલોચના પરમાણુઓને તોરે છે. આ સડાની ક્રિયા (putrification) છે. એના પરિણામે રાક ને કુળોનાં કાડાં-કાતરામાં રહેલાં ચોપક તત્ત્વો છૂટાં પડે છે અને આંતરડામાં શોષાય છે. બટાટા, રાકરિયાં વગેરે કંઠમૂળ અને સફરજન, ભગફળ

તથા બીને બીવાળાં કુળોની ભત્રમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં ખનિજ કારો: જેવાં પેપાક વરવા સમાવેલાં હોય છે.

સડાની આ ક્રિયાથી ચોપક તત્ત્વોની સાથે વાયુઓ પણ છૂટા પડે છે. એમણને-અસિટામાંથી એમાનિયા, ખરમાંથી કાર્બન ડાયોક્સાઈડ ને પીથેઇન તથા થોડીનામાંથી દાહકોબન સફાઈક વાયુઓ છૂટા પડે છે. આ વાયુઓ કૂંચબરેલા અને જેડી વધુ હોય છે. કોહન, ઉડાં, સિંચ-સાંકો, કોબેન, કાંદા, લસણ આદિમાંથી કાહકોબન-સફાઈક નામનો કૂંચબરેલા વાયુ છૂટા પડે છે. વધારે પ્રમાણમાં કોહન તથા રાક ખાખા પછી પેટમાં વાયુ આડેરા, યદ્યદાટ ને કૂંચ-કુખ વાગટ વગેરે માય છે તેનાં કાણુો ઢલે સખતરી.

સડાની ક્રિયા ઉપરાંત નળમાં છવાણુઓના કાર્બથી વિશમિન 'બી' અને 'ક' 'સિન્થેસાઈઝ' થાય છે. વળી આમ-રસમાંનું પાણી પણ અહીં જ શોષાય છે. પણ આ કામ પૂરી રીતે થવા માટે નળની લંબાઈ પૂરતી નથી. વળી નાના આંતરડાની જેમ આમાં નથી મેખાભાગની કચચસીએ કે નથી શોષણ-કરેલી. પણ શોષણનું કામ બસબર રીતે થાય એ માટે નળમાં આડ્યુન-લદરી ઉપરાંત પ્રતિ-આડ્યુન-લદરી પણ થાય છે આ ઊલટી અંતિમી આમરસ ક્રિયાવળી થાતી નતો નથી, પણ વારંવાર એટલો ઘટ વહોરાય છે અને શોષાવા માટે લોના વખત સુધી રોડાય છે. દિનસમાં બે કે ત્રણ વાર નળના મોટા ભાગને આપરી લેરી સખત આડ્યુન-લદરી ઉત્પત્ત થાય છે. તેથી નળમાંને બિરાકને નમ્મો ઊતરતા નળમાં ઘસડાઈ નય છે. ઢોળવીમાં બિરાક આવે તે વખતે પણ આવી સમમ આડ્યુન-લદરી ઉત્પત્ત થવા ક્રિતભ માંડે છે. ખાખા પછી રોચની હાલત થાય છે તે આ કારણે.

અન્નમાર્ગમાં બિરાકના પ્રવાસને કમ તથા રવાન કરાવતો આવેલ: કાળો કરીને જતાવેલો બિરાક (૧) પદેલાં ઢોળવીમાં આવે છે, ન્યાં તે ક હલાક સુધી રહે છે. તે પછી (૨) નાના આંતરડામાં બાર કલાક રહી (૩) મોટા આંતરડામાં જાયે ચડે છે અને ઉપર (૪) ઊતરતા નળમાં નીચે જાયે છે તેમાં તેને લગભગ ચોવીસે કલાક લાગે છે. માણસેમાણસે તથા સંજોગે પ્રગાણે આ સમય નુકોનુકો હોય છે.

આ ખા અમ્રમાર્ગમાં ખોરાકના પ્રવાસનો સમય માણસે માણસે અને સંગેને પ્રમાણિત હોય છે. પણ સામાન્યરીતે એમ કહી શકાય કે ખોરાક હોમ્નીમાં છ કલાક સુધી, નાના આંતરડામાં છાર કલાક સુધી ને નળમાં ચોવીસથી છત્રીસ કલાક સુધી રહે છે. રોમ-વારનો ખોરાક (સવારનો નારનો ને બપોરનું ભૂખ) રાત સુધીમાં નાના આંતરડામાં આવે છે; મંજળવારના ચોવીસ કલાક સુધીમાં તે નળમાં આવી, ત્યાં પાણી શોષાઇ જવાથી થકું બની, ધીમેધીમે આગળ વધે છે, ને છ વધારે સવારના એ ખોરાકનો નિકષેપથી અવ-રોધ બાગ મળ દ્વારા બહાર નીકળે છે. આ અવસામાં તે મંજળવારના ખોરાકનો લગભગ નિકષેપથી ભરેલો જાય છે. બચેલો નળમાં આવી ગયેલો હોય છે, આ રીતે તંદુરસ્તીમાં નળ કદી બોલા જ નથી.

ઉત્તરતા નળમાં અનુક્રમ પ્રમાણમાં બરાબર પેદા થાય એટલે થકું થકુંથી મળ નીચે મળાશયમાં પહોંચાય છે, એટલે અહીં ફરી જાન-વાની રૂંચેલના ઉભરી થાય છે અને મળાશય કરવાની રૂચિ થાય છે, ફરતે ફરતી વખતે સાપાશુ કરાજનું—જેર કરવું પડે છે. આ વખતે ફરી શ્વાસ, હૃદયપટનનું નીચે ઉત્તરવું, શ્વાસ ધબકાર થકું ભરેલો, પેટની માંસપેશીઓમાં સંકોચાણું થયેલું હોય છે. આમ થવાથી આંતરડામાં અને મળાશયમાં દબાણ વધે છે અને ફરતે થાય છે.

આખું ઉપર જોઇ ગયા કે મળ એ પાચનક્રિયાને કયોરે છે, તેમાં ઉચ્ચી દર ઠાક પાણી, ન પચેલા અને ન પચે એવા ખોરાકના પદાર્થો, પાચન-રેશી, છપાચુઓ, ચૂના ને સોડાના કણો, આંતરડાની લીવા-લેવાની ખરી પડેલા કોષો વગેરે હોય છે. પિત્તરંગો પર છપાચુઓની કિષાથી પેદા થયેલા પદાર્થોને લીધે મળને એ જ બને છે; સદાથી પેદા થયેલા બેરો અને કુદ્યમથરેલા વાયુઓને થીએ તેની લાક્ષણિક ગંધ કલ્પત થઇ હોય છે. પુખ્ત વયને માણસ ચોવીસ કલાકમાં છથી આઠ આંધાજ એટલા મળનો (પાણી વગરનો) બાર કાઢે છે.

રોમ અનુસાર આડાની લાક્ષણિકતા હોય છે. સ્વરમ્હર્ષક વંચ દ્વારા આડાની તપાસ કરવાનું આજના વૈદકમાં રોમનકાનનું ખાસ અંગ છે. લોહી, જળસ્રવ અને પર્વવાળા મારકાના આડામાં રોમ-જનક છપાચુઓ હોય છે. આવી જ રીતે લાતાના કોષામાં પણ રચના અને પ્રકારના કોષોના આડામાં અલ્પવિરચના આકારના રોમ-જનક છપાચુઓ હોય છે. કમળામાં આડો રાખેલી રચના અને વાસ મારનો હોય છે. ક્રિકા, પચેલાલાળા અને ચાપીકોષોવાળા આડા સંકલ્પીના હોય છે. હરસમાં આડા કપર લોહી ઇંટાએવું હોય છે, જ્યારે ટાઇફોઇડ, હોમ્નીનું ચાંદું ને હંસર જેવા રોગોમાં આડામાં નિશ્ચિત ચાંદું પતિવરત પામેલું લોહી હોય છે.

ફરત થવાનો આધાર ખોરાકનો પ્રકાર, નળની ચિકાસ, શરીર-શ્રમ અને મનની રૂચિઓ ઉપર છે. જ્યારે ખોરાકમાં સેક્રુમીક્રીક્રી બરપર આપાદાર હોય ત્યારે વિરસમાં બિ કે ત્રણ વાર ફરતે કરવાનું થાય છે. એકલા કુધ કે માંસના આદાર વખતે ફરિયાજે જવાનું એવું હોય છે, કારણ કે એમાં ન પચે એવા પદાર્થો મોટા હોય છે. બપોરા પેટે પર્લું શરીરમાં મળ તે જાન્ય જ દરે છે. તેના બંધારણમાં માત્ર ‘જાન્યા’ સિવાય કોઈ ફેર પડતો નથી. નવા જન્મીલા બાળકના નળમાં પણ મળ હોય છે, જે જાન્યા પછી બદલા આવે છે. કોઇ કારણસર નળમાંથી ખોરાક કપાડાબંધ થતી જાય અને પાણી ત્યાં ન રોવાય તેો કાળે પાતળો ને વારંવાર થાય છે. આથી સ્વદું આંતરડામાં ખોરાક ખૂબ ધીમેધીમે અતિ કરે તેો પાણીનું શોષણ થયું હોવાથી ગૂરો અને સખત મળ બંધાય છે, જે નાના નાના ચક્રા રૂપે બહાર

આવતાં તલહીં આપે છે. સામાન્યરીતે માણસને ચોવીસથી છત્રીસ કલાકની અંદર એક વાર ફરતે સાદું આરવો એડેડો. મળશુદ્ધિ છતાં પણ થોડો મળ તેો નળમાં રહે જ છે. પેડેતુ વધારે વાર અને બહુ પ્રમાણમાં મળશુદ્ધિ થયા છતાં થયું નળમાં વધારે પ્રમાણમાં મળ જમા રહે તેો તે કલ્મિયાવતની રૂચિ છે.

કલ્મિયાવત

કલ્મિયાવત એ આ જમાવાની સામાન્ય ફરિયાદ છે. તે થવાનાં પધ્ધતિ કારણોમાં (૧) દોષિત ખોરાક, પોષિત કરેલાં ચોખાલાલ, વૃક્ષ વગરનો લોહ, ઠાકાં કે શાક વગરનાં કોળાં તથા શાક—આવેલાં આવેલાં સ્ફાલિકાર ખોરાક લેવાની ટેવ; (૨) ખૂટતા પ્રમાણમાં પાણી પીવાની ટેવ; અને લીધે શરીરની અંદરના પાણીની સમતુલ્ય ભળ-વણ સાટે આમ-રસમાંથી વધારે પ્રમાણમાં પાણી ચુસાઈ જાય ને; પરિણામે મળ વધારે થકું અને મુકો બને ને, જે છેવટે બંધારામાં પરિણમે છે; (૩) શરીરશ્રમનો અભાવ; ચત્રીપાળા ખોરાક ખાઇ પાચેથી પાચે ને પાટલેથી પાચેલી પેટની ટાંચેપશીએ ખૂબ નળણી પડે છે; (૪) ખોટી ટેવો; જેવી કે ચાંચા વગર કલાવળે ખોરાક ખાવો, આદ-હોડી વધારે પ્રમાણમાં પીવો, અનિયમિતપણે ખાવું, ખૂંખાં એસવું, ફરતની હાલતને રોકવી વગેરે; (૫) ચિંતા, ક્રોધ, ક્રોધ, વેદન વગેરે માનસિક રૂચિઓના પરિણામે ખાધા બાદ પૂરવા પ્રમાણમાં પાચક રસો નહિ ફરવાથી; તેમાંથી પ્રથમ બળજૂ ને પછી ધીમેધીમે કલ્મિયાવતની ફરિયાદ આવે છે; (૬) વારંવાર જીલ્ડામ અને બેળીના લેવાની ટેવથી આંતરડાં ચિયિત બની જાયને એવાં તેો થકું જાય છે કે જે રેચક દવા લીધા વિના આપમેલે મળને બહાર જ ન કાઢે.

ઉદરજ

વાંળા વખતના બંધારાના પરિણામે બેમાં થતાં અનેક ફરેદોમાં એક ખૂબ જાણીતું ફરેદ હરસ છે.

આખા આંતરડામાં લોહીની નળીઓ શોળાકારે શોળાચીએ છે, પણ મળાશય ને ગુદામાં (આંતરડાનો આ ભાગ જેમ ઉભો આવેલો છે તેમ) તે જીભી નળાં રૂપે શોળાચીએ છે. વળી તેમાં પડેલા પણ નથી હોતા. આ શિરાઓ ક્રિકા કરતાં રવાનાબિંક જોર કરવાના પરિણામે કોષિયાતા અને સખત દબાણનો વારંવાર મોઝ થઈ પડે છે. એટલે સુધારના ચાપની શિરાઓની રચના જ એવી છે કે પ્રમાણસરથી એટલે હરસનું ફરેદ ઉત્પન્ન થવાને વસેજન થાય છે. (પ્રમાણસરથી એટલે બુદ્ધિના અપરાધોથી; સુખ જ હોવા છતાં બેરકાર રહીને ખોટી બાળત આચરનારથી).

લીસ-પચાસી ચર્વની યુવાવસ્થામાં (ખાસ ફરીને પુરુષોમાં) હેમા હેમા આ વ્યાપિતા કારણ રૂપ એકાદું ધંધા, વધારેપડતું લાંબું જ્વસન, ગિચ્ચાદારને લીધે થતાં અલ્પજી, ગંદાગિન અને બંધારાને લીધે વિચરમાં બરાબર થાય છે તે છે ગુદાની શિરાઓ વિચરમાં જતી શિરાઓમાં દબવાની દોઈ આના પરિણામે ગુદાની શિરાઓમાં લોહીનો સંચય થાય છે, જેથી ગુદાની અંદરની અને બહારની લોહીની નળીઓ પ્રાકી અને પડેલા થાય છે. આની રીતે નિશ્ચિત થયેલી શિરાઓ તે જ હરસ, ક્રિકા કરતો વેગા થતાં વ્યાપારિક જોરના પરિ-ણામે લોહી બરાબેલા હરસમાંથી, પાણી ભરેલી વાદળી દબાવાથી જેમ પાણી દબે છે તેમ, લોહી કુચે છે.

કલ્મિયાવતનો ઉપચાર રેચ નથી. એક વાર હજાર રેચથી કાચ થતી જાય છે તેો બીજ વખત આરેક રેચ રેરો પડે છે; ને પછી તેો કારેવાર રેચ લેવાથી આંતરડાં રેચક દવા લીધા વિના મળને બહાર જ ન કાઢે એવાં બની જાય છે. અરે કયાય તે: (અનુ-૪. ૩૩૫)

વ્યંગચિત્રોની કંલા

અ

It is the art par excellence of humanism of the world in which the spirit of man is most dominant. — Henry Bergson

હેલો! શું કમાલ ચિત્ર દેવું છે? નાંકું મોં ચોવું છે, ને કંબા કઠાડું કર્યું છે? કઠાડુંચિત્રો વિષેની આ સામાન્ય માન્યતા!

પણ માત્ર વાંકાં અંગવાળાં પાંચોથી જ, કે એની પાછળ ફેંક વક્ર કથન મુકવાથી જ કઠાડુંચિત્ર બની જતું નથી. જેમાં વસ્તુચિત્રિત્તી મળ્યત પકડ સાથે પ્રસંગ કે વ્યક્તિના અંતરનું દારૂં ખેંચી કાઢીને રત્ન કયું હોય તે જ સાચા કઠાડુંચિત્રની કાઢિમાં આવી શકે. અને એમાં જળનંદ સામર્થ્ય તથા નેષક હૃદિ ભેળવે. જે વ્યક્તિ કે પ્રસંગ વિષે કઠાડું કરવો હોય તેની રચના અને સહૃદય સમજ એ પહેલી આવશ્યકતા છે. તે પછી, એ વ્યક્તિ કે વસ્તુમાં રહેલું સત્ય તેની બાહ્ય દેખાતી પરિસ્થિતિને અનુરૂપ વ્યંજનાથી ચીતરવામાં આવે છે. એમ કરવામાં તેવરત્ન જેવી દેખાય છે તેવી આગેદ્યુન નહિ, પણ તેનું આંતરિક સત્ય સ્વરૂપ ખેંચી કાઢીને કલામાર રત્ન કરે છે. એની ચિત્રણમાં તે તે તત્ત્વોને એ અતિકાય, અપરૂપ, ચોડાં, વક્ર કે વિઘટ કરે છે. જે આંતરિક સત્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતું હોય તેને ચોટ આપવા, આપણે જેમ અતિરાશોક્તિ કરીએ છીએ તેમ જ, કઠાડુંકલામાર કરે છે.

કેહા અત્યંત વારતવદર્શી હુણ્ણુ ચિત્ર જોઈને લોકો એમ કહે છે કે 'આ એટલું આગેદ્યુન છે કે જાણે દંમણાં બોલશે.' કઠાડુંચિત્ર એમ 'બોલવા' કરતાં પણ વધુ—એનારને તે તે પ્રસંગવિષે વિચાર કરતા કરી મૂકે છે. આ શક્તિ ચોખી નથી: બહાર ચડિયાતી છે.

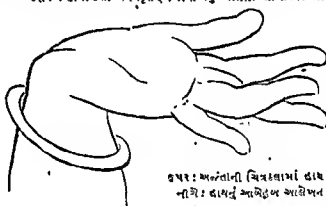
પણ પ્રશ્ન કરે છે કે વ્યંગચિત્રકાર થવા મટિ કઈ વિનયો હશે? હા, હોય છે. પણ તેથી ખાસ અર્થ સરતો નથી. આ કલા સામાન્ય ચિત્રકલા જેવી નથી. જેમ વેદકાળમયુક પદ્ધતિ ખાત્રાથી કે અમુક પરદેશ પાળવાથી રોમ મટિ છે તેમ એ નિયમોના પાલનથી જ કઠાડુંકલા સાધ્ય થતી નથી. વ્યંગ ચિત્રની કલા એ એક પ્રકારની વ્યંજના છે. ને તેથી જ વસ્તુ વ્યંજના

વારી શકનાર કવિ પ્રતિભા જેમ વિરલ હોય છે તેમ કઠાડુંકલા પણ વિરલ પ્રતિભા યાગી છે. કોઈમાં ઘણી ભગદા આવે ખનશક્તિ હોય, વક્ર રૂપ આપવાના બધાં તુમખા સાધ્ય હોય, છતાં એટલા જ માત્રથી તે કઠાડુંચિત્રો કરવામાં સફળ નથી નીવડી શકતો: જેમ ઉદરચના ઉપર ઉત્તમ કાળુ હોવા છતાં સાચી કવિતા નથી નીવડતી તેમ.

આલેખનના બે પ્રકાર છે: Academic અને Expressive—શૈલીય કે વેદાનિક મોરણુ કરવો. ને બીજે અતરની અભિવ્યક્તિ કરનાર. પહેલા પ્રકાર અવવાસથી સાધ્ય થઈ શકે છે; કોણપણ માણસ મહેનતથી તે શીખી શકે છે. બીજા પ્રકાર મટિ મહેનત ઉપરાંત એ વસ્તુને પોતાની પકડ છુલ્લ રત્ન કરવાની શક્તિ ભેઈકો. કેટલાક લોકો હાથ ચીતરવામાં એટલા કુશળ હોય છે કે આગેદ્યુન હાથ જેવા હાથ ચીતરી બતાવે, બ્યારે કેટલાક માત્ર ચોદાં લીડીએને એવી ચોદાદારીને રત્ન કરે કે તેમાં હાથનું આગેદ્યુન દર્શન દેવા છતાં બે વિઘટ રૂપમાં તે વધુ 'બોલતો' લાગે. ભેકે આ

કાઈનરત્ન શંકરે હો-રેલું થી કંબેચાલ મુનરમીનું ડરીકેચર

ઉપર: અનંતાની ચિત્રકલામાં હાથ નીચે: હાથનું આગેદ્યુન આલેખન

કાળી દેવજી: કલાકાર રવા-વસ યાદગી નૃત્યકાર રવા-સો કરનું. ચાત્રતા નૃત્યે ફાટ-ન ચેનથી કરેલું કડપી રેખાં-કન. એ આગેદ્યુન ચિત્ર નથી,

પણ એની રેખાએ રેખામાંથી એને વેગ બોલી જોડે છે. કાઈનરની રેખાઓ પણ આ જ રીતે 'અકશન'—આવેશ અને ગતિ દાખવતી હોવી જોઈએ.

નીચેના હાથનું આલેખન બહુ આગેદ્યુન છે. પણ ઉપર અનંતાના હાથમાં ચોડીક જ અતિરાશોક્તિ-થી લાવવું આનંદ છે.

ઉપર શ્રી ભવંતરાય કાંઠારને ફોટોમાં અને ચકોરે ફેરવું તેમનું ફરીકેયર બંને ત્રિશૂળો આપ્યાં છે તે પરથી સમજાયે છે ફરીકેયર કરવામાં કાંઠાર એકિનાં લાક્ષણિક ચકોરને ફોટો રીતે પકડીને આવળ આણે છે. જગણી બાલુ મથાણે રવ. સરેશ્વિની નાથલ અને નીચે જગનીના જગનામી કાંઠાર સુલભાન્સને ફેરવું યોજાયેલું ફરીકેયર.

બંને ભવંતરાય વિશેષાવરણ માટે સાચો દાખ કેવો હોય તેનું તત્કાલથી જ્ઞાન તો બંનેને હોયું જરૂરી છે.

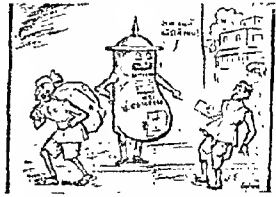
રામાયણ આદિ આપણી કથાઓમાં આ જ તરખ અમ્યાર ફેરવું છે. રાવણ, કુંભકર્ણ વગેરેનાં ચિત્રોમાં આપણે અતિશયબળે એ. તે તે પાત્રોની વિગિચ્છતાને સાચાપણે રહુ કરવા માટેની અતિશયોક્તિઓ જ છે. એ એક પ્રકારનાં વ્યંગચિત્રો જ છે.

વ્યંગચિત્રકલામાં અનેક પ્રકાર છે. એ બધા પ્રકાર ફોર્ટ એક જ પત્રમાં બાંધે જ એવા મળે. પણ હંમેશના અલેક્ષ્ટ મૂળ (100 વરસ ઉપરના) વ્યંગપત્ર 'પંચ' (Punch)માં મોટા ભાગના પ્રકારો જોડાયા છે. સુખ્ય પ્રકારો આટલા ગણી શકાય : (૧) મોઢ પળ એક વ્યક્તિનું હાસ્યિત-ચાહું : Caricatures; (૨) રાજાણીય તેમજ

સામાજિક પ્રસંગો, પરિસ્થિતિઓ, અવળચાલનાં વગેરે પર કરાયા કરતાં વ્યંગચિત્રો : Cartoons; (૩) અવળની વિચિત્રતાઓ, માનવીની ખૂબાઈઓ વગેરે નિરૂપીતી હજી બાલુ રહુ કરતાં હાસ્યચિત્રો : Gag cartoons; (૪) અવળના એ જ પ્રકારને એક કરતાં વધુ, ત્રણ-ચાર કે પાંચ ક્રમિક ચિત્રોની માળામાં રહુ કરતાં ચિત્રોની દારવ-પરીક્ષા : Comic strips; (૫) રીતેમા ફરેમાની પદ્ધતિઓ તેની સાથેસાથે જ ખીલેલી દાક્ષતાવાસતા રમુજ અવળ ચિત્રોનો પ્રકાર : Imitated cartoons; (૬) માથની બદરેશો વગેરે બાપાની ઉપમાઓ માટે રમુજ દબે થોમ્સના ચિત્ર-પાત્રોના, પોર્ટરો વગેરે.

ફરીકેયર-વ્યક્તિનું હાસ્ય, એ વ્યંગચિત્રોના સર્વ પ્રકારોમાં અગત્યનું સ્થાન પરાયે છે. ફોર્ટ એક પાત્ર કે વ્યક્તિની વિશિષ્ટ લાભ-

રાજાણીય હાઈલનાં એ ઉદાહરણ : ટાંખી બાલુ : વિષ્ણુવાલ કાંઠારે સંકરનું 'ઈન્ડિયન યુથ કોન્ફરન્સ' ઉપર કરાયેલ કવર કાંદેલ 'બાપોરકોય દુષ્ણી આઈ' - એમાં દિલીવાનને છરદને કુખ કોન્ફરન્સનાં એ બાપોરકોય વાહસરંચ બવાને છે તેની પાછળ દિલીવાનનાં કપડાં પળુ કાઠારી થવાને; યાદ છે તે દર્શાવીને એ કોન્ફરન્સની ચોક્કસ બહુ રૂપક રીતે કપાડી પાડી છે (હિદુરતાન યાદગર). જગણી બાલુ : 'ચકોર'નું હાઈલ 'બાપોરકોય બાપ' - અગત્યનેલું બાપને નકો. રવરા જનાં આવાજાલમે સવા આવાનું પોર્ટ્રેજ ન મલાડયુંને પર વ્યંગ ફેરવે હાઈલ (અભ્યંધુ).

જાણી બાબુ: 'માબુસને ચીતરતા માબુસને ચીતરતા માબુસને ચીતરતા માબુસ' એક માબુસ બીબને ચીતરે છે, બીબે ચીબને, રીબે ચાપાને, ચાપા પાંચપાને, એમ વરપાસે એક બીબને ચીતરતા માબુસ આ તદ્દન સાદું જાણું કાઢેન અમેરિકાના અમણીએ કલાકારકાઈને બંધીને બેધક કૃતિ છે. એના મગ્ન સમજવો દોષ તે 'ચીતરતા' શબ્દમાં 'ચી'ને બદલે 'રે' મૂકવાથી પણ એક અર્થ સમજી.

જાણી બાબુ: સહજ દારૂનિષેધ-માળા 'બીની મેટલ કાઢેન'માં ચોક્કસ દિગ્ગજીએ મળેલો જ નિષ્પાત કલાકારે 'મિત્રી મહાકવ' મેંપરીન પછી સરારાળ્યાની આનંદ આપનાર કલાકાર ચોક્કસ દિગ્ગજી જ થયો છે.

શિક્ષકોએને અતિશયોક્તિની માયા જે બદાર ખેંચે આખીને રમુજ રીતે ચાલકાર બનાવતાં આ વિશે એકલાં રવતર બ્યક્તિચિત્રો તરીકે આક્રિષ્ણાએનાં આગળે પલ્લે રમણે એકદમ છીએ (એના થોડા નમૂના આ રામે આપ્યા છે) આગળા દિંદના અમળી દાવપત્ર 'શંકરે વીરલી'ના પદેશ પાના ૩૫૨ ૬૨ અઢ્યારિને આડું એકએક બ્યક્તિચિત્ર નિયમિત આના જ રહે છે, એમાં આગળા રાજદારી તેમજ સાંસ્કારિક નેતાઓ, અમળીઓ, મદ્યપુરુષો વગેરેનાં ફરીકેયર દોષ છે.

કાઢેનો રાજકીય ને સામાજિક કલાકારિતો તેો સામાન્યતઃ આપણે ધન્ય સામયિકોમાં નેતા થયા છીએ આ મુખમાં રાજસભ્ય જીવનમાં અમર્યાદા ભોજનવત્ દોઈ તેનાં વ્યવસ્થાચિત્રો વિષય સંપ્રધામાં દેખાય છે, અને એમાં અતિદાસિક દબલપાથતના ગોરા પ્રસંગે તથા મારીયક પ્રસંગે ૩૫૨૪ આનરિક ચિત્રિતો, સત્તાશ્રોમ, રવાય, સુસ્તીમીની, અગિયાર, મૂર્ખાઈ વગેરે માનવજાતના સામાન્ય કલ્પણે પણ આ એવા કલાકારિતોને મળવન સામયી પરી પાડે છે. સમાજીયન ઇતિહાસની નોંધા આગયિક પડીને પાને કે ઇતિહાસ-હારીના મથોમાં આક્રિષ્ણાવ તેના કરતા આ કલાકારિતોમાં વધારે વેધકરીતે, વધારે ધનીબૂત ડગમાં તથા દુઃખમાં મળી રહે છે. કલ્પનાના વડા પ્રધાન ચચિયે એક રમણે કલાકારિતો રજુ છે કે 'હું ઇંગ્લેન્ડના ઇતિહાસ પંચ'ના રાજકીય કલાકારિતો દ્વારા શીખ્યો છું.

એ જ રીતે આપણે ત્યાં પણ દિંદીના 'દિંદુરતાન કાઢેન'માં સિલ-સિલાબ આક્રિષ્ણાં તથા ત્યાર પછી 'શંકરે વીરલી'માંનાં 'શંકર'નાં કાઢેનેમાંની, રવતરતા મળવા પહેલાંનાં ચિત્રિત મુખથી માંડીને એક આંખ મુખીનાં આપણી કલ્પના, રવાન્યપ્રાપ્તિનો અને રવાન્ય પછીની પરિશિષ્ટિનો ઇતિહાસ અણી રાજીએ. યુરોપની આધુનિક ઇતિહાસિક તત્વારીય પણ, એ જ પ્રકારે, જનવિષયવાત કલાકાર કલાકાર રેચિદ એનાં ૧૯૧૪થી આજ મુખીનાં કાઢેનેમાંની મળી રહે છે, એ પ્રકારના એના સંમદો પણ બદલ પડ્યા છે. આમ, એક રીતે તે, રાજકીય કાઢેનો એ ઐતિહાસિક દસ્તાવેજે જેવા છે.

જીવનના આનેદને સદાતાને પ્રચલિત રાખતાં 'મિત્રી કાઢેન'નો પ્રકાર એક 'દિંદી રંધ'ના સમયથી બેકાને આભેય છે, અને આજે પણ સામયિક પત્રોમાં દારૂવના દૃશ્યમાની કાચે તે આવતાં થયા છે, છતાં પચિત્રને પ્રકલબે એમાં આપણે દલ જણા છીએ. આખા રેશના મિત્રનને પ્રકુલિત રાખનાર અને નિર્દોષ દારૂ વડે જીવને બદલાવનાર આ પ્રકાર કલ્પના નવા ને પીઠ 'પંજે' સર કર્યો, ને દલ થે તે એમાં મોખરે રજુ છે. એ જ રીતે અમેરિકામાં 'ન્યૂ યૉર્ક' રસિયામાં 'કોમોસાઈલ' એમ દેશોદેશનાં દારૂપત્રો છે જે રહે.

પણ કાઢેન દિંદુર-પ્રકાર-પાચ ચિત્રોની કમિગ માળા રૂર પછીનો પ્રકાર જેવા અમેરિકામાં આવ્યો છે તેવા રૂર દેશમાં નથી.

એક જાણી: 'વકાર'ની કૌમિક રિટ્ઝ, 'હૂ માહ પ' માંનું એક દર્શન. એમાં ચિદને ખેંચવા નતાં હૂ માહ પ પાને જ ખેંચાઈ નવ્ય છે.

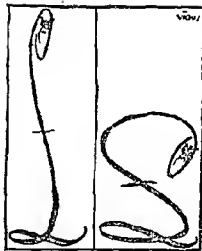

આજબને તે ખેંચી નવો છે!
ઉઠ...ઉઠ...ઉઠ...
૧૬૦...૧૬૦...૧૬૦...
નવેને ભવા ૧૬૧ પુ નામ ને ૩૬૦ મુખાપર

હિંદુ સંસ્કારમાં સ્ત્રીની દિગત કેટલી છે તે દર્શાવનાર શ્રી રવિશંકર રાવળનું સામાજિક શક્તિ, આધુનિક ગુજરાતીકથાના બધાં વિવિધ અંગોની ઘેટી બંગ્લોચિત્ર-વલામાં પણ શ્રી રાવળે 'અધ્ધલાતુન'ની સહીથી શરૂનો કરવાની પહેલ કરેલી.

ત્યાં તેા એ રાષ્ટ્રનો બંને એક વર્ણોગ હોય એવા બની ગયા છે. ત્યાં દર અઠવાદિય દૈનિક પત્રોની સાથે પાનાં બરીને તેનાં રંગીન ચિત્રો એવા નિયમિત ને અનિવાર્ય પહેા નીકળે છે કે એ એક રાષ્ટ્ર-ચાપી વાચન બની ગયું છે, અને એમાં આવતાં પાત્રો ફેરી બ્લોન્ડી, લિટલ કિંગ ને લીસ એવનર જેવાં પાત્રો તેા ત્યાંના મોટા નેતાઓ ને રાષ્ટ્રપુરુષો કરતાં પણ વધુ હોશિયાર થયાં છે. એ રીતે આપણે ત્યાં 'ડાઇસ એન્ડ ટ્રિકિયા'માં પાંપ, 'બોમ્બે ફ્રન્ટિયર'માં મટ અને એક 'દી પ્રેસ ન'નાર'માં જ્યોત્સના મોહનસની માળા 'સિન્ડ્રિય અન્ડ કાધર' વગેરેની

સર રેડફર્ડ કિંમ્સે પિટનનું અધિકારણ ચાલુ થત કરવા 'પાકનડનો મૂલ્ય ધરાડો' કથા ત્યારે માત્ર પાકનડની સંજ્ઞામાં આ ને સાર્થક બાંધે બનો વડે ન વિખ્યાત ચિત્રકાર 'ચિત્રો' એ તેનું સચોટ દર્શન કરાવ્યું હતું. પહેલાં ને ટકાર હતો તે એવડ વળી નીચા નગી ગયો. મધ્યભાગના ગોળાકારમાં સર રેડફર્ડનું છબી.

વરધેહાની આગેના એક ઘોડો બી બને : ચાર હને આ લગનગાળો પને એટલે આપણે પણ ક્યાં સારીથી પરભી નાખીએ (આપાર્ય).

'પ્રતિ' (ચક્ર)કહીએના સામાજિક દરમ્યામાં પ્રતિતિ થવાનું મનાય છે, પણ કદાચાર કહે છે કે માત્ર ઉપરની યાપરીય સિવાય વસ્તુનિયતિમાં કંઈ ન ફેર નથી પડ્યો. 'કાળા પયડાં ખાસકું' મનાઈએો હજીયે રેલી ન રહી છે ફેર પડ્યો છે માત્ર ખાસકાના દેખાવમાં : પહેલાં કે એખાઈ ભેડો હતો; તે હવે બૂટ બન્યો છે એટલું ન.

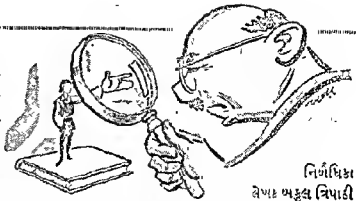
હંમલેટ

મે હંમલેટ ન એક નાટક વાંચ્યું. નામ છે એનું હંમલેટ; લેખક છે કૅપ્ટ રોકસ-પિયર; પ્રકાશકના નામવાળા હાથે ફટી મળ્યા છે; અને કિંમત લખી નથી.

આમ તેજાએ સિદ્ધ સાહિત્ય સિવાય બીજું કંઈ નાંચતા નથી. પણ આ તો અમારા એક વિદ્વાન મિત્રે આ લેખકનાં બોલં એકબે નાટકો વાંચ્યાં અને એ બન્નેમાંથી એમને હંમલેટ ને હંમલેટ સીધાવાનું ગણેલું, એટલે એમણે અમને આ 'નાટકની બલામણુ' કરેલી. એ મિત્રને 'એલેક્સ' નામના નાટકમાંથી એમ ગણેલો કે-એકાદીએ એ પોતાનાં રૂમાલ રખડતા બૂકના નહિ-અને 'વેનીસનો વેપારી' નાટકે એમણે એલેલી ડોકરી પરથી આવા સમજાવેલા. એટલે આ હંમલેટ-માંથી એ બેમની જેમ હંમલેટ સારું ગણેલું કરવાને હશે એ આશાએ એ બેમનારા રજવાણા નિકળે જઈને એ આપું નાટક વાંચી ગયા.

હી છે; નાટક સાકં છે. કેનાઈના કાકા હંમલેટને રાજકુલર છે; ને એને પોતાના સમા બાપનું મૂલ કેળાય છે; ને એના એકમાત્ર બાપ સામે એ વિશ્વાસ છે ને માટે મધ ભય છે; ને એની પ્રિયતામાં એ આંધ્ર થઈ ગય છે; ને પછી વારસદારી રાજ, રાણી, કુલર, મંત્રી, મંત્રીના પુત્ર, પુત્રી બધાં ને રંગે ને ભય છે. આમ, જોઈ તો બધું સારું છે: પણ એ સારી છે એટલે ને આમને વહેણ પડતો કે તમો એ બીજે ક્યાંથી ઠકાવો. હોવા દેડે, હંમલેટ પછી સાકં લખાણ જેવું બને એટલે તમને આમને એની મોહિતતા વિષે વહેમ પડ્યા વિના રહેતો નથી. સાચું પૂછો તો દરેક સાહિત્યકૃતિ વિષય પાછળનો અમારો એક હૃદય સાથે ક્યાંથી શું ઠકાવું છે એ પકડવાનું નોંધાય છે. અને એ હૃદય આ નાટક પુરતો તો સંપૂર્ણ પછી નીવડાય છે, કારણ કે અમે રોકસપિયરે કરેલી એક અદ્ભુત હૃદયતરી રીતો રાખ્યા બીજે. પછી અમત પડેલાં કેમ ખાકા-ભાંજવાડી પીગેરમાં અને એક પીટા-ફૂડ નાટક એટલું. એ નાટકનું નામ 'ખુનડા ભલવા ખુન' વાને બીજું હંમલેટ માંડ નથી એ, અને રોકસપિયરનું હંમલેટ એ પેલા 'ખુનડા ભલવા ખુન' નું સીધું રૂપાંતર ન છે! ખરું જોવાનું તો એ છે કે રોકસપિયરે કેમ જગ્યાએ મૂળ ઠી નાટકનો હલેલો મુક્યાં કર્યો નથી, ને મોહિતને નામે ન પોતાનું કેડાયું છે. આ વસ્તુ ખૂબ સારમનનક કહેવાય. અમને વિભા એ વાચ છે કે આપણા સાહિત્યકારો નીતિને ગદિમા ક્યારે સમજી શકે, એટલું અજ્ઞ કર્યા વિના દુઃકારી નથી કે મૂળ નાટકમાં આપતી અદ્ભુત ભેળાવણ અને રાજવાણી તથા હંમલેટ અને એની પ્રિયતામાં ડગુ એટલે રોકસપિયરે ઠકાવ્યાં નથી. પણ એથી હંમલેટ એની જવાબદારી એકાદી નથી મલી.

આમ, નાટકનું મરતુ તો તરફાવેલું છે ન; પણ, માનસી કે ક્યારેક તો આખાં ને આખાં કાંઈયે પછી બીજી હાલે ને ન પૂછા દીધાં છે! હાજલા તરીકે જરૂર એકવાર મેની પોતાના પુત્રને શેડી સિંચામણે આવે છે, એમાંની પછી ખરી તો અમે બધી અમકા એ અંજીલે ચીમી-પાંચમીના મારખમાં અસરમાં આવતી હતી. Frailty, thynome is woman ને પાં અનેક વાક્યો એ માગરના 'શ્રેયસ્તે એવે દરેક' ના પામમાંથી લીધાં છે, અને હોવે every man thy ear એ વાક્ય તો સીધું મેંડિના અંજીલના ચેપરમાંથી ને ઠકાવું છે! આટલી દહ સુધી લેખક ચોરી કરી શકે છે એ બહુને નવાઈ થપાત છે. પણ છતાં

નિર્મલિકા
તેજા બકુલ વિપાદી

અમે આ વાત ન ગણકારતાં આમજ સમજાવ્યું. 'હંમલેટ'નું સૌથી સુંદર અંગ તો એનો અંત છે. એનું કારણ શું. ખબર છે કે કારણ એ ન કે નાટકમાં લખાયેલાં પાંચ ને પાંચ મુલ્ય પામે છે, અને મુલ્ય પામે છે એ તો ઠીક, પણ પૂરતી વિવિધતા પૂર્વક મુલ્ય પામે છે. લેખક માટે આ સિદ્ધિ હંમલેટના સુખી ન હોવાય. આનું મહત્ત્વ સમજવા અમારા એક અનુભવ તબીબો નહીં છે. નાત એમ બનેલી કે અમે બુદ્ધિવાનમાં એક નવલકથા લખેલી. (હા, અમે સર્વનાતમક લખાણ પર પણ અમતોતખત હાથ આજીવાળેલીએ) એ નવલકથા સાકાં નીકળેલાં તે અમે લખી નાખ્યાં, પણ પછી એક બંધાર મુદ્દેલી આવી પડી. વધું એવું કે એકે પાત્ર અમારા કલામાં ન નહીં, અમને સમાનનું ન નહોતું કે મેને જોની જેડે પરણાવું; કારણ કે બધાને બધાની જેડે પરણવું હતું! હવે શું થાય? છેવટે અમે એક કપાય રીતી કાઢ્યો અને નહીં હવે કે નવલકથાને ફક્ત બનાવવાને જોખમ પણ બધાં ને પામ્યું મુલ્ય નિપજવી રેલું. એટલે આપણે વિભા ન નહીં, પણ આદાદા, એટલું કરતાં પડેલાં અમને એવું તો પડ્યો મેળવ્યું પડ્યું કે વાત ન પડ્યા. અને નિહીય લીધા પછી એ વારપાંચ જણનો અંત દેવી રીતે લખવા એ સવારે અમને મુંઝવ્યા. એટલે છેવટે છેલ્લા પ્રકરણમાં બધાં પાત્રો એક ટ્રેનામાં બેસી- ને નવાં હતાં ત્યારે ટ્રેન કચડી પડવાને લીધે બધાંનું રીડાબ્બ અવ-સાન થયું એમ બહેર કરી અમે નવલકથા પૂરી કરી.

એટલે અમારા આ અનુભવને લીધે ને અમે રોકસપિયરની આ કથાની કહાર કરી રાજીએ બીજે. એણે પછી હું કહેલો અમારી જેમ ને બધાં પામ્યાં મુલ્ય નિપજવીને રક્ષામાત્ર કરી છે. પણ તે કેટલેલી વિવિધ રીતે! 'હંમલેટ'ના પાત્રા મનમાં હેર દેવાયતી મુલ્ય પામે છે; એની પ્રિયતામાં ફૂળો, મંત્રી તલવારથી (શહાદાત), રાજ પણ તલવારથી (ભણી જોખને), હંમલેટ તલવારનું હેર ચડવાથી, રાણી જેરી સરખત પીવાથી—એમ સૌ વિવિધ રીતે, સ્વભાવિક રીતે મરે છે. પામોને મારવાની લેખકની આ કુશળતા માટે અમારાં હાર્દિક અભિનંદન! ફરીથી હું એને એટલે કે અમારા નિરા સર્વનાતમક લેખનના અનુભવ ને આ બળતરે રોકસપિયરની સાથે હેર કરી રાજી.

આ મર્ધ નાટકની પડેલી ખૂબી. એની બીજી ખૂબી એ છે કે નાટકમાં જે પાછું નાટક આવે છે. એક વિદ્વાન એમ કહેતા હતા કે આ એવરનું લાનું નાટક તો રાજકુમારે રાજની રાજની પરીક્ષા કરવા કહિડાનું હતું. પણ અમારું માનવું એ છે કે કહિડાના પેલા અર્થને હંમલેટને જોવા બધાંને એ નાટકની કિટકોમાં નાટક લેવાને કંતોષ મળી શકે એ કેટલી ને રોકસપિયરે આવી જોવા કરી છે. એની મૂલ કિંમત એટલી ન છે કે આપણું નાટક—ને ખાસ કરીને કિંમતો—ની

એમ કોણે વચ્ચે એકાદ નુલ નથી જોડાયું. એવું કહે જોડાયું હોય તો 'દંડોદર' નાદના આપણાં બેર વધારા થાત, બસ, એ... ને રજુ રજુ રજુ નુલ વાણું હોય, મૂપરીથી થાકતી હોય, સંતોષીત નાણું હોય અને પ્રેક્ષકો પણ પત્રના તારો ડોલો રહ્યા હોય, તે વખતે રાત્રી 'બંધ કરી આ દુલ' એમ કહી લેઈ એ કેટલું સરસ થાયે? 'દંડોદર' કે કોઈ સરસ નથી? પણ શોક્ષપિયરને જીવિયારને આપણા દંડોદર રંજનમાંથી હાલ ન નહિ હોય ને? નહિ તો નાદને આકર્ષક બનાવવાની આવી સરસ તક કેઈ યુગલે?

દને આપણી આજુબ એક બીને પ્રશ્ન આવે છે, 'દંડોદર' 'દંડોદર' કે 'દંડોદર' ? પાંચે કે આઠે આ વિષયનું નાંચેને કાળે દંડોદર વાંચવાનું મન થાય અને નાદક મુખનું છે કે કંઠનું? એ અમે અહોર નહીં કહી દેવાય તો, આવાતાંચિતાં દસનું છે કે રસનું? એ વાચક કેવી રીતે નહીં કરી શકે? એણે આ પ્રશ્નો કઈ લાંબા વિના પૂછી નથી.

અમે તો આની એ બીજે કે એ અમુક સાહિત્યકૃતિને આપણે વ પ્રસંગ કોઈના લગ્ન પહેલાં જાનવો. હોય ને તરફે લગ્ન આવડતું હોય તો એને સુખાત ગણીએ; અને કોઈ કાંઈ ને બાળ્યે લગ્ન પછી ગણુ હોય ને એને નાચક-નાચિકા કુવામાં ન રહી જતા હોય તો કૃતિને કંઠમાત ગણીએ. આ કૃતિએ રામકાળીની લગ્ન પછી આ નાદકના બધા પ્રસંગે બનતા હોવાથી એને કંઠનું માનવાનું હાજુ મળે છે. આ ઉપરાંત દેહલા એમ જાનવી કે આ નાદકના વર્ણાવર પાંચે અંતે મારી જતાં હોવાથી એને કંઠમાત ગણું, પણ અમને લાગે છે કે આ વિચારસામગ્રી ખાલી છે. હાજુ મુલ્ય એ તો મહોલસ છે, એ તો અવશ્યવર્તી આવે છે, એ તો સુખાત ગણુ અમુતરથી અગી બરેણે 'ગીત છે, એ તો રમત છે... દંડમાં મુલ્યને હાજુ નાદકને કંઠમાત નું એ કહી નથી.

તો પણ અહીં 'દંડોદર' 'દંડોદર' કે 'દંડોદર' ? આમાં તો માનવું એ કે શોક્ષપિયરે આ નાદકને પ્રદસન બનાવવા થાણું છે. નાદકના મુખ પર દંડોદરને ખૂલ 'દંડોદર' નાચવાની લેખકે પ્રવન કર્યા છે. પણ એ બાળ્યેને પ્રવન થોડા ને કે એણે શોક્ષપિયરે દંડોદરને આડે બનાવ્યા છે. * પ્રેક્ષકોને 'અરેરજન ગણુ રહે એ દેવુપી બીંબે પાંચે પાંચે પણ લેખકે પણ આડુપીં જોડાયું છે. નાદકના આવા નાદકના આકર્ષક પાંચે નવી રંજનમાંથી રમુજ તરફ કરાવીને પણ શોક્ષપિયરે રમુજ બાલાવણુ જોગવાના પ્રવન કર્યા છે. અને આડુપીં જોણું હોય એમ, તરફે, દંડોદરની પ્રિયતામને પણ એણે રંગ પર ખૂલ દસાવી છે: એ દેવુપી કે હંઈ નહિ તો એને વારે વ પ્રેક્ષકો વરે.

પણ અમને હોતા ખૂલ વિશ્વની શાય છે, અવંત રંગ થાય છે, કે શોક્ષપિયરના હારસરજનની નજા પણ સમિત નથી. નાદકને ખૂલ પ્રવતો છતાં એ પ્રદસન ન જાનાવી શક્યા ત્યારે ઉપરે પોતાની અસાધિત સમજ નબળે પ્રાગેને મારી નાખીને અને મથાળા ઉપર 'એ કંઠનું તો નાદ' એમ જણાવેલી, પોતે કોઈની નહિ પણ કંઈકાં એમ કહે છે કે શોક્ષપિયરે જ 'એ' એ કે કંઠોદરની પાસે લેવાની શરતે મોડાંબોની કૃપિતાઈ મરે શુંજી ઉપરાવવાના-એને અનવવા મરે આ નાદક લખું દઈ. અને એમાં મોડાંબોની રિગતિનું ફાલ થાય એ હોડશી દંડોદરને, એની પ્રિયને વગેરે એણે મોડાં બનાવ્યાં છે. એટલું ન નહિ, દંડોદરના પાસાલેખન દ્વારા વિવેચાને મુકીએ એણે મોડાં બનાવવાની પણ દસાવી દીધી. એ દેહલાકા મતે, સરૂં પણ વડી છે. પણ અમે આ વાત માનતા નથી.

દંડોદર લખતા દના એમ સાધિત કર્યા એમણે પ્રવન કર્યો છે. પરંતુ એથી એમની હારવાકાર લીધેની અસાધિત તો છપી નથી ન રહેતી. અમને શોક તો એ થાય છે કે શોક્ષપિયરે પ્રદસન લખવાને બદલે કંઠનું નાદક પર દાને જાગ્યાઓ દોત તો કેટલું સારું થાત? એથી એમને કીર્તિ પણ રહી બધી મળત?

હીક; તો હવે મુખ્ય વાત પર આવોએ 'દંડોદર'માંથી આપણને શું શીખવાનું મળે છે? એના પર મોખુ છે ખોડો? તો, તો તો સામા સાધિતમાં લશણ ન એ છે કે એમાંથી વાચકને કંઈ શીખવાનું મળે; હાજુ કે માત્ર આનંદ તો કોઈકેરીના કંથુભરથી પણ મળે છે. એ સહિત્ય પણ કૃત્ર આનંદ ન અનવવા મરે હોય તો એના કરતાં કંથુભર શું મોડું?

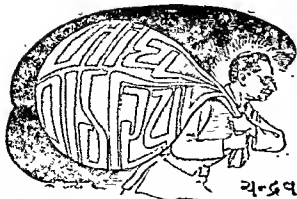
વરતું શોક્ષપિયરે આપણા અને એના સુહાગને, આ વાત સમજતો હોય એમ લાગે છે. હાજુ કે દંડોદરમાંથી આપણને મળું શીખવાનું મળે છે મુખ્યત્વે તે બહુ વિચાર કરવાથી રંગ વિવરસ કરવા કૃતિ નથી એ સારું આ નાદકમાંથી, મરજુ કરવા એવા છે. દંડોદર વિચાર કરવાને બદલે ખાડોથી લગ્ન કરીને લહેડે કરી દોત તો એ કેટલે બધા સુખી થાત? આનંદાવ દેહલા લેણા એનાનીને વાંચવા-વિચારવાના આમદ કરતા થઈ ગયા છે. બુદ્ધિ કસવી એને ન પણ છવનનું બેચ માનતા થઈ ગયા છે. 'દંડોદર' નાદક દ્વારા શોક્ષપિયર આપણને આપાંબીની દુશ શીખવણીથી દુશ શાખી બહુ વિચાર કરવાની નિરંજનતા સમજાવે છે.

યુવાનોએ આ નાદકમાંથી, રાત્રે બાદબોધે નેરે રજુકા નહિ નીકળવાનો જોણુ લેવા એવા છે. રાત્રે રમતા ન દંડોદરને બન વળગતું ને એનું ખરી મળું દઈ. આ ઉપરાંત નાદકોદરની અસર તેણે માણસ પોતાના (નવા) પિતાનું ખૂલ કરવા નીકળીને તેવા થાય છે એ બતાવતો લેખકે માણસાણુ યુવાનેને બહુ નાદક ન લેવાનો જોણુ પણ આપ્યો છે. શોક્ષપિયરની આ ઉપરાંત પ્રિયતામોઈ અગાશી એવા કો નીકળીએ આઠે એને આનંદ થશે એવી અમને મના છે. અમારા પારવા પ્રજાને એ આ ઉપરાંત નીતિભક્તિનાં સમને પર પણ હાથ અન્યાયનો હોય તેને નુકાઈ નહિ. બાળકો આ પરને પ્રકાશ દેશે?

આ બધાં છતાં અમને નાદકમાં ન મળી હોય તો એ ન વરદ. એ વરડું તે એ કે વિષવાંબોએ પુનઃજનો ન કર્યા એણે એનું લેખક માનતા લાગે છે. દંડોદર પોતે પણ માનતો દના કે વિષવાંબોએ એમાંથી એણું એ વરડું તે ખૂબી પાળે ન એણે. એના એના બચેજામણેકા યુવાન મરે આવી પ્રવાપાળી વિચારસરણી ખૂલ રાખવાનું હરેવાય અને અહીં તો દંડોદરની માતાને ખાસ, થકમાં લગ્નપ્રસંગ લાવી દંડોદરને આનંદમાં લાવવા ન લગ્ન મળું દઈ. છતાં, ખૂબ દંડોદર એની માતાના આત્મ-બોધની કાર નથી કરી રાખી એ જીના ખૂલ દુઃખ છે. તેવડે એના હલવતરો થશે હાલું થે એ બતાવતું દોત છે પણ સાચો ભાત. પણ માનશીલ દંડોદરની માતાનું કે અમરો સિવાય કોઈ ન એની કાર કરતાં નથી નીકળું.

એને દને એ ન સુખતા. અમને દગણું ન વાદ આનું કે આપણે 'દંડોદર' નાદક અંચેજા અગામાં-વર જાગ્યાં-તમાણું છે. આપણે આ મરે કે યુગશાની કે દિંદી સામે આવે. પરમદ રા મરે? દને આપણે દેશ આઠક થશે કે એ એનાં પોતાનું યુવાની ખાનસ રજુ સો લેખકો યુગશાનીમાં ન લખવાનો આમદ રાખે તો હીક, એટલું કહી અમે વિશ્વમાં જીએ.

જે એ દેશમાં સામ્રાજ્યની સ્થાપનાની ૩૦ વર્ષની
અને પછીમાં, અગાઉના પીરિટ પ્રભાવને મુકાબલે
કારેલી હાલિયા છે. એ દારની છેલ્લો ને તીજ દારની
અ-સંદર્ધ 'સોફોલ'ના કસ્ટમ નિગમિતે બદલ પડી છે,
દારની બંને ટિકિટો ચેક મુખિદિનના સ્થરણની છે.

ચન્દ્રવદન શ્રીમનલાલ મહેતાની આપકથા

૧૭ આને છે વિલાસની વાત. સભેજ, નરીનને મનની નમજારી
 એ જીવને કેવે ખરાખે ચડાવી દે છે, એ ખજૂ ભજવાનીની સંસાર-
 રતી લીધા છે. આ માટે અજાણની થોડી વફામંદ દેખાએઈ જાયને.
 બ્રહ્મ આજીવ વપરે આપણે વજરાવાડમાં મળ્યા દલતા. દુરેતને
 ધક્કો પાડ્યો, ડહા, ત્યાંથી સીધા ગામમાં જવાના મારી પડે, વચને
 દેસાડ પોત્ર મેવાય છે ત્યાં, મારે જીવ મુકોથો. મની પાછળની
 સોરીમાં, એ જીવડિયર કુટુંબમાં બીજી સાળામાં (દલે છે) મેવાજી
 સોરીમાં અને પિતરાઈ ખસી મવાવે કુટુંબમાં) મારી પછી વચન
 ૧૮૪ વર્ષે વિલાસ પચિસારી જીવ્યા દલતા.

છાકરી ચોરી, બારેની સારમાળ અને દહાકરી દલી. નવાતના મેળાવાડામાં આપણે જ્યાં પારંવાર માલમી-મળમી બતાવેલી અને : આગમાં કાંરે પ્રધાન નેવા ચોરે બેઠેલો દેવદાસી એકા, એથી રતાય છે છાકરીએના માળાઓની કાખે ચડી ગયા હતા.

‘છાકરીએ’ એકેથી કુંડો પાને છે! બારેની વરસની છાકરી થઈ છેકાલે પાકવાના મનસુખ સાર થઈ જાય. તે પછી, વાત જ્યાં પાનની રાખે, ચોળાને શીકળી ન કરે એવાં ‘દા પોત મરિદ રીશાન’-વાળાં નજીબના સમામાનાં કંઈ ખ્યા યોગદાસીએ સ્વેચ્છાથી મરિદ નિ-મત્તુક થાય અને એની ગાંઠરેક માસા થાય. તે પછી નેતુલકા જ્યાં-કારેનો અને, કાંઈ એની સેરીયાના નેત્રીના ધરમાં કો દેહાશી દેહાશી-ના થશે અગદાય; રાત્રિ-ગરમથી પાપડી પાટડી વજાતાય; બેના રત્ન-ભાવેનો મેળ ત્યાં જ ચોડવાય; અને આખરે એવાર મરહતો પછી મોખધાવુનું નથી થઈ જાય, નહિ તે વાત લીધી જાય. લગન કરતાં પાપુ આ વિષાદ નેતરનો બારે. લગનમાં પાટ પાટીથી માંડીને રાખે પાકવાની; પછી વિવરવધા તે ગાંઠના પાટ જ નહાવાના બારેને અગદાય. બારે વધા તે તેર સાધા. જરાવાત ચોળામાં તે બે પામીએ-ના વિનંતેતોથી એકા આડા આવવા માટે. છાકરા છે છાકરીને ‘અધ’-ને રોમ સાર થઈ જાય, પેસાને મરિદી પાકી થઈ જવાની વાત વરેલી મુખાય, કાનબેરેભૂષીથી ગાંઠી ચાડીચુકતી સુખીના કીડા અબરે, ને એને વાત ચુંપાઈ જાય એકે મરિદ કોઈ પછી વાર આ સંદરપટ્ટે ને ધરપસને દોહરા છાકરીને તે કોઈ અવસરે થે ન આવે.

મારા વિવાદ તે કુંડીયામાંજુમાં હતો ત્યાં જ વાંચ મળેલા.
 'સમગ્ર નહોતો' તે તે પહેલાં જ પત્ર એજી. ઠગર દરો, સાહેબ
 દમ્મરી ત્યાં સમગ્રનામાંથી; અને જાનિ પત્રની ત્યારનીની
 મારાં આખા પત્રો ત્યાં ફર, એના પુરમાં. એમને તે આસજનર
 પજુ નહિ. સામારજીની તે તે ઠાઠનીવાળા માત્ર હરે. એટલે જ નામકરો
 એ લોહી જ એમને ત્યાં લગ્ન નહ, અને સમિત્યું લગ્ન કે અમારો
 જ નામકરો તે અત્યા દા. દરો; ત્યાં ગરબાની. પજુ ત્યાંજાઈ
 ૩૮૦ (નવેમ્બર ૧૯૫૧)

પચ્ચીસેક વરસથી એ કહીતોઃ અણતુડીનાલેથી માંડીને બલબલ, બેચીઝીના ટાપચાં મારા બન્નાસર મૂક્યા હા: મુંભાઈ, અમદાવાદ, મુમ્બઈ, ચણેદાદા, દિલ્લી, બનારસ, ગદોડા, હલ્દવા, બજારુ, રેપુર, કોન્નલ, એમાં ને નેચણ હર્યાત આસામના બેચી મુકીને નાપી બેચાઈ, તેમાંથીકેમકેમ માંડે લઈ મુંબી થાય, અને લગભગ દોઢાનું કદી નથી. જપા બ કહે: 'ભણુ સુંખે, પછુ સાનગા વરમોં બમરડો'!

આપને પણ એ રસ દોષ કદાચ, તે કૃપા કરી જરા ભુલ્યે નીઃ
મીન લખ; અને ત્યાં શુક રાત્રી ૧૮ તથા રત્ન એશના; સાનસાની અધિ-
પતિ રત્ન એશનેના લુપ્ત કુંભને યદને બારો જોડે; આ સાતમા ધર
ધર પાંચમે પહેલા ગંગાની અને ઇસમે રહેલા ચામીની દર્શિ; શુ

૨ ચીમનલાલ મહેતાની આપકથા

યાવ કાં આંકે છે કે શનિ સાથે ધનને શુક રાત્રી એશને; બારી આઠમા
ખાલામાં તુલાની ચન્દ્ર અને નવમે ત્રિમિત્રો રાહુ; એકદરે સાતમા
ધારી ખાનાજાણી કહેવાશએએ 'દ્વિધાયામિત્ર' પણ બાળ્યે
દત્તે; કાઠમે ફરસકાના મુખને બંધ તાર્યે દત્તે. દા, પહેલા
ધારી મીનમાં શુક, એકે એક કદાચ શીંગેના ખદાયા કાવ, પણ
સાથે સર્વે એસે મુખને તો ફોંપા ના

પણ ઠાઠ મિત્રાશ્ર જોડીના વધારાં અપારાં મહેમોં તેમને દાવકાં
સોદાગંધાંકર થયો થયોની સંતભણે સીં છોડી, અને દિવાલ વધાડાં
ઈશ્વરને દાઢાં આવી કહું પુ, અને કહી નવનીત મહેલાં એવાં ઈશ્વર
સાક્ષીએ દાઢાં એ તેમને કમ્પશરો, કે-પાતને ચીપટ એ કિચરી વિવાલ
લજારો-નોંખાશી તે કિચરી અને રાધાની અપાર નદોરી, કેટલાં
કિચરી સુધી આંખે આંખની રાખડું પડે, એનું કહી પછી મારી
નવજુવાં કામ્યુનનાં. કેટલાંએ મહેમોં લીધી દો, મેંસાલ વડેસીંગિયાં
મેંપદામાં એ નામેાં લખી નામે, મેંસેરે વિવાલ યજ્ઞ અવ, એ કમ્ય
પ્રસંગ એમ પુછવોને આ પદાવાં રસમયોવાં પદો, મારાં પહેલો પદો
અંભારો, અંભારો અને આવાં પદવાં આવાં પદો, આવાં

આપણને વિચારવો જોઈએ કે આજના સમયમાં, જોઈએ, નમ્ર અને
પસં—ના, વિષ્ણુજનો શો પડો, વિષ્ણુજનો ને પંથો, છઠ્ઠીના
લેખાંજીમાં જોઈએ વિષ્ણુજનો એક દેવ શરણી ફેરવે છે કે પશુ અથવા,
વા કૌંશ એક વિષ્ણુ ફેરવે છે પંથ પૂરે, અને પંથ પૂરે એને પશુ-
શરણ પડે અને પંથ પૂરે એ પશુમાં જોઈએ છે કે ફરી શરણ—આ
જોઈએ અને અંતે જોઈએ કે જોઈએ અને પશુ ફેરવે છે.

એ રેખા દર્શાવે આખાંદને ર્વાં મુતરમાં ન્યાતની 'બુક યોન સિસ્ટમની ફેજબી કમીટી' મળી, જેમાં પાંચ પદેતિયને રેખા દર્શા. મારા નાપુદને ન્યાતવાની પદેતિય સુખ, યેદેતિયવારે મારી ચારમાંથી લે મદેતે પદેતિયને ન્યાતવશાના ર્વિધાનગ્રામમાં નદિ આપનાં ન્યાતવાના ફેજબીકમીટીમાં આપી દર્શા, મને આ ફેજબીની નિશાલમાં સત્તવાની રેખાકમીટી ન્યાતવા નિધિમાંએ મળત આપાની. પછુ એ ફેજ 'સારો રેતો' નદેતને પ્રમાણ. અને 'વિમન મદેતે, પૂરી પાંચ પછુ રેખાકમીટી બોલેવા નદિ તે વળી ર્વે શરીરને મળેને રેખાકમીટી મળે. એ રેખા મળી ર્વે મળે મળે. કમીટી કમીટી

પંચના દુષ્ટી પદ્ધતિઓથી અજાણતાં સાહસીઓએ ખેતિ અથવા જમીનકે ખરતાં સાથ નથી લાખી, અને ધેર-ધાત અજાણવાના વાળા પંચકથી પરમે પશુની યજ્ઞલ્લાંખી સાડ કરી,તે અને બધી અજાણે અજાણી. તેમાં યે મુલત વાડી રૂણિયાને નામે જ્યારે પંચ ભેડે જ્યારે જ્યારે તે ગણતર ઝાળેના વરસાદથી મળવે, પદ્ધતિઓથી વિચારી અજાણીપણે કોઈ એક કાલીકીરીને ભેળાવે આ મદદા-

અનેઆમાં એકમાત્ર સ્ત્રી થયેલી—તે ન્યાતની ગોરાળી. પણ એ તો જાનાનાથી દુબલ ગયેલી, એટલે એની કંઈ ચિંતા નહિ. જ્યારે ગણેા મહત્ત્વથી ત્યારે ટાં. મનભાઈ મહેતાએ એણે આલે એકે જાના દંડને કરાવ કરાવે. ત્યારે કંઈક પેચવાળી સુધી.

આ પંચ: પળમાં ભલકલાને તારે કે હજારે. આપને આર બાઈ પર હવારે, પાકને વાંકે પખાતીને હાથ દે. ન્યાય—દંડની વાતો કરે ને ન્યાતના ઝીરખનું પાપહું પહેરીને ફરે. આ પંચ, આના એવન પહેલો, અને એમાં એનો ચેતપડો, ત્યાં મહા કીણું કે નિવાદ સહી; ઊંચે-ઊંચેથી તે નહો પછુ નહિ; અને—હાલમાં પંચનો વાત આવેલેથી રહી.

નિવાદ થયા પછી એકાંકીય રહી અમારે એકબીજાને સીસેરે જમવા તો નહું એકથે. એની તબલી ન ગાડી. નિવાદ થયા તે અને અમું નથી એ તો નહો છતું ન રહ્યું. એટલે એ જમવા શિક્ષકવાની કિલ્લાદમાં નજા કીલ્લ મઈ. પછી પીમે રહીને, સારા દિવસ એઈ, બેપાંચ સગાંવહાલાંને બોલાવી મહુને તો જમવા બોલાવી. એકેક બેપાંચ ઉપિવા આપવાના હોય તે આપી વિદાય કરી.

પછી આપણે તારા આવ્યો. ધરામાંથી નક્કો દિવસે જાનાને ફતલે સાંભળતાં જઈ પડ્યું. ત્યાં નેહરું તો પાસનું ટોણું ત્યાં હુવાન-ધારણે સગાંવહાલાંએ બધાંએ જાનાના અન્નદાનસાલે આવે. અન્નદાનસાલે કદી કદી સરકાર ખેડે. જમ્યા. પહેલી વાર જમવાની ને કંઈ વિવા ન મુજબની કી હશે તે—ધાર્મિક ઉપિવા મને આપવામાં આવ્યા, અને પાંચે પાણ ફ્યા. પૈસાને એ બચડાર તો ચેપરે લખાવાનો હતો, કારણ એની ગણતરી પહલાં-પહેસમળીયાં થવાની હતી. અને પ્રસંગેમાં બાપે એકબીજાને સારારે જમ્યાં, પણ મહુએ વરને ન બેસે, કે વરને મહુ ન મળી.

તેકે નિવાદ પહેલાં તો અમે એકબીજાને અગાઉ બેપાં હતાં જ. પણ 'હવે' વાત કરીએ તો 'શુના'માં આવી નહીં એમ હોવાથી અમે એકબીજાથી બાજબાર માફ દૂર નાસતાં. મહુ બૂલેચૂકે પહેલે માણે હોય અને તે ત્યાં હું થયેા તો રોડતી ઝીલે માણે જવા નહું. ગરના હાથદમાં જેમ હજતી થાકે એમ અમે એકબીજાની આપાં નાસતાં. કોણે આ વધતો હતો માણે દૂર કરવા શરૂ કરી નહિ, સામે પછેથી કાંઈએ મહુને એમ આપવા રહેવાની ન શાખણી ફ્યા હતી.

સુરતમાં પ્રિયંબદા હતી ત્યારે એણે છત્તુ હતું કે નિલાસ મારી ન નિલાસમાં બહુ છે; ત્યારે કંઈ કહેવાપરું હોય તો અને મહેને. પછુ ધાકના માર્યાં કંઈ ચિઠ્ઠીપપાટી મોકલવાની દિગત આપી નહિ. કેવા સંમેલોમાંમાં મુંબલ કણુકા રખે તે તો અલ્પ સે નહો ન છા. એ પહેલાં અમે કદી માર્યાં નહોતાં, કોણે મેળવવાની કસિસ પણ કરી નહોતી. મુંબાઈમાં ચાર-પાંચ વર્ષે લકયા તે દરમ્યાન પણ કરી સાથે હળવામળવાને પ્રસંગ કીએ થયેા ન નહિ.

એમાં મારે એક દોષ ખરો: મેં મનથી માતા કીણું હતું કે મને છાકરી થવાની નથી,—વિના કારણ જ. એટલે મેં કદી પહેલ કરી નહિ. હુમમસથી વેકેમમનું કુટુંબ મુંબાઈપાણું ફ્યું ત્યારે પ્રિયંબદાની ગરજથી આપણે અને હું સુરતમાં મારે સાસરે આંરે મારી આવ્યો. અનસવા એને મળવા ચોખ્ખી હતી. પણ ત્યાં અમે આ પીધી, અને કસારેક બેસી પાછાં ફ્યા. બધાં ન ગેરાં હતાં, પણ મુજબીયે અમને મળુને એકલાં મુકવાનું રીક પાણું નહિ.

તેદિવસે અમે ત્રણ એકલાં પડત તો કંઈક લીકાંમંગલ, અમરથી મનસ્વી ભીળી થયેલી સમજફરે દુર થાત અને બેનેને થલુ લામ થાત. પણ લેવા મળી રહેલાં મહેાએ એ સંજોગ સુરત ન ર્થો. મુંબાઈમાં આવેલે પહેલી પ્રિયંબદાએ બેત્રણ વાર અને ટોણી

નિલાસ પર કમળ લખવા સમ્મળભી હતો. એો પરિણામે મેં એક ખારશેા સારો લાંબો પહેલો કામળ મહુ પર લખ્યો, અને હાથડોલે જાણબની રાક નેવા બેઠા. પણ જાણબ ન આવ્યો. હું ત્યારે લગભગ રડ-રડ્યો; પી.એ.ની આસપાસ—થવામાં, હા, આખરે જાણબ આવ્યો, પણ સસરાઈને: લગ્ન પહેલાં કામળ લખવા માટે મીઠા કપકાથી કરેલો, અને ફરીથી એવું પગલું નહિ બારા સૂચના હેતે કે એ વાંચી પ્રિયંબદા તો રડી પડી. મારા મુજબનું ફરીકી મે તો ફટકી મહુ હતું. દરમ્યાન એકાંક દિવસ સુરતમાં મારા બાપણુ પખતે સસરાજ મળ્યા, અને બાપણુ પર હર જઈ ખૂળ લાપણુ આપ્યું; આ મુંબાઈમાં નાઠકચેક કરો છે તે મને નજા મ પસંદ નથી. અન્નદાનસાલે તો ખરા. જમાઈ એટલે 'હાલ' હુમેચાય; પણ 'હાલ'ને કિપરથી 'તમે' ના ઘં-તો મારા દીકરા નેવા, એટલે હાલથી મહુ છું. મરચે સાંસરણું કે તું સારી ચોણ પહેરી નાઠકમાં લેતોયે...

'એ તો સંદેશિની નાપહુતો...'
'એ મે તેતો પાડ, પણ આ આપણને ન રોલો.'

પછુ આ બધાંને પરિણમે મનફરનું મન મેળમાં થતાં રહ્યાં તે થતાં જ રહ્યાં. કોણેય ત્યારે હાથમાં ચાર તમાશા મારીને મને કહ્યું દોત કે 'રેંચા! આ બધાંમાં નિલાસનો રો મારકે નાતાવજણુ આપું હતું એટલે તો તારે, કીણું એને દિગત કરી, ગદાર મટી, ફર લઈ જઈ પડવી હતી. પણ બાઈસાઈનેમાં થેતાનામાં ન એટલી લામ ક્યાં હતી

નિલાસ રાસમાળ હતી તો મારો રસમાળ બેસાં કરવાં પણ ખૂરો રિસાળ હતો. અલ્યા, પછને તારા મનને, કે તને કું ખખર નહેતો કે એ નાદાન છાકરીને આસપાસનાં વડાને છે, ભમેઈ છે, બીટી દોર-નળી આપે છે, મનામાં મહેમનાં નળાં બાંધે છે, હેવામાં જરનાં બી નામે છે? તને એવો મહેમ પડના લાગેા છતાં, એ કાયર! તે આમજ આવી એના મનનું ચણુતર માથે કેમ ન કીણું આ સંભેમે તારાથી નાની, તારી રખતણી રતનાર પ્રિયંબદાએ તને ચેતાળેા નહેતો કે પછુ તું ના ભગેા, અને આને મને મહેને બીચારાને નિરવા બેરેર હુંને જરા આપણ જમ્યો. સસરાઈના કામળ તથા કપકાએ મનભમાં મરખો તો થાકી જ અઈ હતી મુળથી જ નહું મગની નહીં. તે તો મનભમાં પૂગતું ન હતું; અને લકનેા કદાનેા લેવા તે પખતે મનમાં નજા પણ રોસ નહેતો; એટલે, એક કાળ ચોપકીએ, એ જ મનભત ને મકમ કમળ 'મારે લગ્ન નથી કરવાં' એ બતલબેના, રપથ માપમાં સસરાજને લખી દીધાં. એમાં, નિવાદ ફેક થવાં કે કંઈ સમ ન્યાત કરે તે બધી સમજા અને એની જીખેદથી લેવા હું તેવર હું એ પણ રમેયું હત. તેલે 'તમારી દીકરી તમે બીને મમે ત્યાં પરજાવી શુખી કરી રાંધો છો' એ પણ રપથ જીખણું હતું. દીકરીનાં માગાપને આથી ફેવાગમાત પહેાંચેા દેવોએની ત્યારે મને કપવા સરખી થઈ નહોતી.

જસા અઢી તો ધરતી કંઈ મહુ; છન્દનું વજ મહુરું, કંકાપાત મહુ ગયેા. સસરાજ દોશિવાર, તે મેણે એ કામળની નક્ક મારે ને તણ મુજબીએને, નહિતો મેકેલો આપેા. અને આપણે ની કીશરની કીજા, મહે લગ્ન નહિ થાય એવી તાને કલામ પણ નાખી.

ફરફર નસેતાં મારાં મદાલાં અને અલંત સમજકાર માગાપને આ કસાની ખખર ન નહિ. પણ એમના રિસાળ સી મેકેએ મારા કપર ને કીકી છે, ને વળનરકાકા અલ્યાના છે એના કેમ એના આપું એક વાત તો એ ને છે બાપદાદાની આખરે થેતી! ક્યાં, કેમ અને કહ આખર એ તો ફાણ નહીં! મારા મનથી મેં લલ પ્રા-માલિકા કામ કયું હતું; મનનો ચોર ત્વરેર કરી દીધો દેના. દા. આકરસ વર્ષ મેરો, એ મારી બહુ; પણ મને નહું સમ્મળું કે આ

મેળ કંઈ મળે એમ લાગતું નથી, એવું જ તડ ને રૂઢ શીખ એમાં મેં વડવાનજ સળગાવી દીધી।

મને એક આપત્ત તો કપૂત હતું, પણ મારા પર ને અંસાં કાઢવામાં આવ્યાં, 'મીઠા મીઠા ડાંગ' દેવાયું તે તો અસહ્ય દતા: 'ભાયાળાઈ' કરસો ઝુંડ રવડી જરો; કોઈ ડાંગ નહિ દે; રખડતા રહેરો; ધર નહિ મોડાય; હાનગત દરો; ભરથા પણ ટોર નેવા; 'વગેરે આપરપાર' ચાલ્યું, બાવનનો બલિ નિસ્તાર।

વેલકાઈ પાસે પણ વાત ગઈ. કાકુરદારના પરમાંં દાખલ થતાં જ એ બાપ નેવા મારા મુરખીએ ધોડીથી એલ્યું જ હતું, 'મને પૂછીને લખત ને, તો ઠીક થાત.' બસ. અને પ્રિયંવદાયે તો એથી પણ વધારે મીઠું એલું-માયું: 'બધું જ મને કહો છો, અને આટલું ના કહું કે દરો, ને થયું તે થયું; એમાં કંઈ ખોટું નથી હતું.'

જીંસ લગ્ન થયાં તે પહેલાં એક બે વર્ષ મારી ચાર બહેનોમાંથી બેનાં લગ્ન થઈ ગયાં હતા. લગ્નોનાં માંડેનાં માતાજીને ત્યાં નહિ પણ પેલા અમારા દાદા, આત્મશ્રામ બજાણની પેઢીમાં મુનિમ તરીકે કામ કરનાર શિવદાસ વાસે બંધાવેલા અકીના ધર આગળ ચોકમાં બંધાતો. મારા બાપુજીને ૧૯૧૪-૧૯૧૮ની લડાઈ પછી એક નવો જ તુકડો સુએલા: અને તે છે પચાસની રકમમાયરી, લડાઈ પછી ને ને નવી કંપની નીકળે તે દરેકના કંઈ નહિ તો એકાદ બે રોર સે. નેવી બહેરજબર નાંચે કે ફારમ મંગાવી પહેલો ઠાલ બરી જ ને: 'એ કહેતા કે એમાંની એકાદ બે વરસો તો આગળ ઉપર નવાલ કરી દેશે.

'કાલાલા દેવું' અને 'પોર્ટફોલિયો' કે એવા કોઈ રાશીના બાવો સારા થતાં એમાં કંઈ મળેનો ફેરબારો જણાતાં કે રથો જે ઠીકરીઓનાં લખનને માંડેનાં કહેલો. બીલ બધા કાલમનીમાં તો આખરે પાંચ સાત હબરનું પાણી થઈ ગયું; પણ એકભિર્ગાં કમ્પાયા દરો. એટલે ઉખટે તો કહેતા કે આમણે તો હતા ત્યાના ત્યાં આવી રહ્યા।

મારા પેઢીની બેન તે મુનિમ, અને તે પછીની કંપનીની. બેનેમા પહેલીના જન્મકાલ જોઈને લગ્ન કરેલાં, પણ લગ્ન થયા પછી એણે કંઈ મુજ નેણું નહિ; અમારે ત્યાં જ રહેવા સાધિએ નિમ્ણું. બીજા બહેને કંઈક મુજ નેણું. સાસરિયાં સારાં, સાસુ મા નેવી, નહુંદ ખૂબ જોઈતી, ૧૨ પછુ રનભાવનો રાજો કલો; પણ પારથા પછી પાંચજ વર્ષમાં એમનું અવસાન થતા, વજુ ઠાકરાં ઉછરવાના કામમાં એ પડી. એમણે જતે દોડે સાસરિયામાંથી ધણું ખરી મળ્યાં અને એ પણ અમારે ત્યાં આવી. બીજા બે—સરલા અને ઉપાને આગળ ઉપર પછુ પેઢી થતાં લગ્ન કરવાનું કહેતાં મારી છબ આવી નહિ.

આપણે દહેશલાખાં, મામાજીના ધરની આશમર નેડે, જન્મદાન-દાસ રહેન દાસલાખ. એવા 'દાસલાખ' વજુનાં વડુંજાણીકાં મારા બગેલા મળી આવેરો. પરગળા; મહેનત. કોરજ અવસરે નારીએજ લાવવાં, જમણવાની દીપ બનાવવી, સોદા કરવા, 'માંડવાવાળા' કહેતું વગેરે હબર નાનીમોટી ચીજો લાખડતોળ કરી આવે, 'માંડા ફેરા ખાવ, કામને ઉકેલ કરી નાખે: ફક્ત પંડોશીધર્મે જાલવવા પૂરતું જ. હાવાના ચોખ્ખા, છબના ચોકા, સો સાથે ચીકાસાથી બળી કંઈક કહેવા કુંદકા ગળી જવાની સાલસાંધવાળા, કાંઈનું વજુ કામ કરી જુદનારા એવા દાસલાખીએ આને એટલે થતાં બધું જ. લેહોનાં આટઆટલાં કામ કરી જુદનાર અમારા એ દાસલાખના બીચારાના નસીબમાં પોતાનું જ ધર વેચવાને વારો આવ્યો, પોતાને પાછળના સામ્રામાં ભાડે રહેવાનો સમય આવ્યો। હજુ પણ ન્યારે જઈએ, ત્યારે જો એમને ઘેર ન જઈએ તો દાસલાખ જગમળા થઈ બધ; અને એમને ઘેર જઈ આવું 'શીપ' લખાવીએ ત્યારે દોરા આને આનંદથી

દેણું છલકાઈ બધ. કોશની કુચલી નહિ. 'કેમ છો? પહેલાં તમિરે કેમ છે? બધાં સારાં છે કે બસ; ચાલો, ભગવાન બધાંનું સહુ કરે વધારે પછી મળેને, તો વે આટલામાં વાત પૂરી. અને પોતાનાં છાકરો એને બોલાવી આપણી તારીફ કરે. ખરેખર દરેક અનુકૂળ ને આં રવભાવ થટે તો એની અને આ કુનિયાની અનેક વિવંજનાઓ આપે આપ યોગી થઈ બધ. ધણા બહેર સેવા કરવાના કામોના એ દેહજ કંઈક કાળાંધોળાં કરે છે, એના કરતાં આવા સેવાતાથી કા કરનારાઓની કિંમત અનેકમળી છે.

આ જ આપણમાં મામાજીને ત્યાં એ 'મૂંઝા' અને બંદેરો ને ચડી આવ્યો. દત્તા એક નાની રહેઠ-પાટી પર લખીને તમે પૂઠો એ તરત જવાજ લખે, અને ખરા નેવા લખે। કોઈ કહે કે એવાએ કહ્યું પિસાચ સાંધ દોષ છે, એટલે તંતમાનકાણનું જ્ઞાન બહુ સાં એણે કંઈકનાં કાનિ નેળ્યાં. અને આખરે એણે કહ્યું: 'ધરના એ ખંડમાં દરેટો ધનને ચા છે, તે એકનીસ દિવસમાં બહાર નીકળે એમ માતાજીની કૃપાથી છલા કરે છે। માટે યહાં કરે.'

અને એમ બધાંએ ધનનો ચર મેળવવાં એને જ થઈ કરવાન રૂચિયા આપ્યા. બેચાર દિવસમાં તો એણે એવી બરડો નાખી દીધ હતી કે અમે એજ જ માનતા કે જે ત્રિજાળવાની જ છે. એકનીસમે દિવસ દૂકડો આવવા માંડ્યો, ને આખરે નેળો રેજ જાણી તે ખંડમ એટલે એટલી ધુલોતો મથો. વજુચાર દિવસ રહ્યા એટલે અમે તો ચડન આશામાં થેલાથેલા થઈને કા. કરમ્યાન બેતજુ વાર એણે નખી રકમની આગણી કરેલી તો અમે પૂરી પાડી હતી. પછી બે જ દિવસ રહ્યા એટલે તો એવાને જ સાચો? અને એમ એવીસમે દિવસ પણ આવ્યો અને મથો; પણ ચર કેટલો અને થન કેટલું? એણે જતાવેલી જગ્યાએ એમ તો અમે જોતી પણ નેણું; પણ ત્યાં નીકળે કુંડ પૂજા પછી દાસલાખ એણે રામની કમ્પા અને આપણું હૃદય ખમીરી વચ્ચા. પણ એણે મોટી રામી દેખાઈ; વજુચાર દિવસે કુંદકા નાતમી મળતાં સુરતથી અધિનીકમાર રમશાન પાસે મથા. ત્યાં કાજ મથી. એ ત્યાં રહેતો અને અમારા નેવા પાંચસાલને મૂકીના આશામાં નડાવી દેતે તો જગ્યા છાલી ચાલેલા મથો, એમ પત્તો મથો. પણ દને ઝુંડે બધા પછી કહેવા લાગ્યા કે એમ જે બીનના ચર એ કહેલો દોષ તો પોતાનો ચર ન કાઢી લે? પણ એણે તો પોતાનો ચર બનાવી જ લીધો દરે તો! અને અમે કહ્યું જગ્યા।

એ એણે મારી જન્મપત્રિકા નેજ ચોખ્ખું કહ્યું હતું કે મારાં લગ્ન હતી યાજ નહિ। (ચાલો)

આખરે ઝુંડે અંધા છલાડી બહારે કોની સાથે વાત કરતો હતો 'દીકરા: કો તો મોહન હતો. બહુ ઉતાવળમાં હતો, એટલે અંધ' આવવાનો એને વખત નહોતો.

એક: મારી લખખીર રાખવાની કબ્બી કોઈ મોટી ગયું. બીજો: પણ, તારા બિરસામાં મેઘની હાથ નાખ્યા તેની તને એક ન પડી?

એક: ખજાર તો પડી: પણ મને લાગ્યું કે હાથ એ મારો ન હોય હશે.

બીજાં લોખે વખત સુધી ગમ્મણા હાંકતાં એટલા મહેમાન જવા માંડ્યા ત્યારે તેમણે યજ્ઞમાનને કહ્યું, 'શા માટે આરહા સુધી મૂકવા આવવાની તારી થી? ડો?'

જગ્યાનું આવતું યજ્ઞમાને કહ્યું, 'તરરી રાની? બેઠો મને આનંદ થયો.'

પરજીય વર્ષ પહેલાં

રેણુ નંબવદાદુર-ને પાળના સર્વ સતાપીશ પ્રધાનોના કુટુંબ-
ના શિક્ષાશાળી આદિ પુરુષ અને બહેનોની સામે નેપાળને
કેડમ રાખનાર મુસ્લમાનો બળ અને બુદ્ધિવંતરની યૈરક કયાના
ધાડ સાથે રાજ થતા આ અંકને અંતે પણ એક એવા ન બળ અને
શ્રદ્ધાખનનાર-પણુ વચારક કૃષ્ણ નેમ અણાનતારક ખરી પડનાર,
તેજાધી જીવાન ટપુમાદી વસાળીની એવી ન યૈરક છપનકયા ઠંપી.
તા કપરાંત દેવપુત્રી જીવનેચર, આપણી ખનિજ સંપત્તિ અને શી
ભાગતક લાખિયાએ લખેલ પ્રનિત દેશનાં સંસ્કરણો જેવા વિવિધ
તાના લેખો દ્વારા આ પૈકી કેલસામોના એક રસાયક કહેશે :

“હીરને પ્રનિત દેશમાં જુદાજુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે.
કેઈ રત્ન કહે, કેઈ ગુણ કહે, કેઈ યૈરમ કહે, કેઈ કમલ કહે. આ દેસ
રાતોની સોયી વધારે કપથોમ અને કપજોમ કરે છે. તીસીની સમગ્ર
જા આ લેહોની વધારે છે. મકાસી સી હીરા પારખવામાં કુશળ
થા છે. હીરાનું એક યોગ્ય પદીકું આપો તો અંદરથી સત્ત્વ કાઢી લે,
નવાન પદની સ્ત્રીઓ હીરાનાં આપણજીવી બેસી શકે. પુરુષો
જા હીરો સોયી કીક સદકાર કરે છે. પણ ગમે આશ્ચર્યે તે બોલે થયા
પરંતુ જે આ રથામાંગોએને હીરાનો તેં આરેશો અધી રા માટે રોખ
શે! આ બાજુની સ્ત્રીઓને ક્યામ વધુ સુખસિદ્ધ છે. અલગત, એ
થામતાના પ્રકારમાં વિવિધતા છે. કેઈ બળધેરી તેા કેઈ કાનજ-
ની. આખી આધારમુરી તે ૩૫ સારેલે ગોરવણ, અને અંકકાર તેા
પખાનને ન અધિશાર, શેમ થાની જે બીજી. પણ એ કિવતે, કપ્પુ-
ક્ષની મધ્ય રાત્રિએ, ચક્રચક્ર રહેતા તારાઓની સુરોચિત નીલ
પાકાસાની ગનેાદારિવાએ માકે ક્યાન અમ્બુ અને મારા ઉપરુક્ત
પાકવૈત્ત એની મેળે સમાધાન થઈ ગયું. પ્રકૃતિને સુતિમન્ત કરતી
રીતિત પ્રકૃતિના અંકકાર રોપી ધારણ કરે એવી વધુ રવાણાવિક
કે હોય? ન કપ્પુવક્ષની રાત્રિના માહાત્મ્યને સમજાવે તે રાત્રિ-
જાવલા દ્રવીક સમારીના અંકકરણ-ઓરિયને જરૂર થઈશું કરશે.”

ટેકાકેટિમની લેખનાજામાં આ વખતે ‘જુપા સંદેશ’ ઉપરનો લેખ
રહેશે જાન-ગમતબરોઈ કહેતા કે તે આખો અર્ધો તારવવા જેવા છે:
“રકાકેટિને વાહ ન રસ પડે તેવી એક રસત તે જુપા સંદેશ
ચનાની તથા ગોકકથાની કળા છે. હાલમાં પણ આવા સંકેતોના
પયોગ લડાઈ આપવા એવા સમયમાં દુરગમના દેશમાં જુપા સંદેશ
કોંચાડવામાં કરવામાં આવે છે. આમાંની કેટલીક રીતો રકાકેટિ
પટે બદ ન ઉપયોગી તેમજ રસમય છે.

૧ (૧) પોતાની લાકડી પર હાથની એક લાંબી પટ્ટી જરાખર
ટેવી. પછી લાકડી આડી રાખી તે પટ્ટી પર સંદેશ લખવેલ બચારે
દી લાકડી ઉપરથી ઢગેલી હોય ત્યારે સંદેશના એવા તેા વિચિત્ર
હડા થઈ નરો કે કાંઈ સમજી શકાશે નહિ. તે પટ્ટીને પાછી તેવી
૨ લાકડી ઉપર ચીટવામાં આવે તેા ન સંદેશ સંદર્ભને જરાખર
જાય. એ રકાકેટિ પાસે આવી એક થાપની લાકડી હોય, અને એક
સાકટ ખીન્ન રકાકેટિને આવી પટ્ટી ચોકકે તેા તેમના સિવાય બીજી
કોઈ કાંઈ સંમજી શકે નહિ.

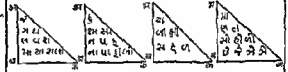
(૨) ત્રિકોણ સંદેશો સાથેના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સંદે-
શના ચોર સમજના ચાર કાંપજુલા વાળા ત્રિકોણ બનાવવા અને
તેમની ‘અ-બ’ બાજુ પર સંદેશના ચોર સમજે હજવણ પછી

અંક ૩૫ મો કારતક ૧૯૮૩

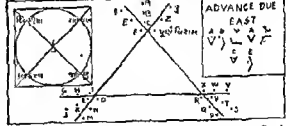
આજે ત્રિકોણ બનાવે તે સાર પહેલી લીટીમાં એક અક્ષર, બીજીમાં
બે, ત્રીજીમાં ત્રણ, એ પ્રમાણે લખવાં. એ અક્ષરો આગલા અક્ષરોની
પછીના ન અક્ષરો હોય તેમજ, અને કોનો માત્ર અનુસ્વર વગેરે ને
કાંઈ દોષ તે પણ આગલા અક્ષર મુજબ ન રાખવો. જેમકે, પહેલા
ત્રિકોણમાં પહેલી લીટીમાં ‘અ’ એક અક્ષર, બીજીમાં ‘મ’ અને ‘મ’ એ
બે અક્ષરો. ત્રીજીમાં ‘લ, વ અને ર’ તેવા વળુ અને ચોથી લીટીમાં
‘માં, ચાં, અને લાં’ લખીને તે ત્રિકોણ પૂરા કર્યો. આ (પાછળ)

○ ડેર ગટોયુ ○ આદિશમાં પીવાલાયક
અણુ કેમ છે
જ્યાં મોગક મલરો રૂપામિતોત્થાંગયલે

અંદેશો ‘જગતમાં દુશ્મનનાં ચાલીસ માણસો છે’

પ્રિયભાઈ
ફૂંડાઈ ગઈ બલે આલ્યો છું તમે રા પૂછ મને
મોકલશે. હજુ સ્ટીમરોની આવવા શકુ નથી ઘડ
રકાકેટિને લીધે બજાર મદ છે. (પાકે) હું તેવાર માલ
લઈશ નહિ, તમે ઉપર કુ કરવું તે લખશે. લિ.

આ લેખમાં વહેંચેલા જુપા સંદેશની દશોવરી આ આકૃતિમાં
અથવાની હાથમાં તેા રકાકેટિની બાજીતી સંજ્ઞાઓ છે, અને તે
સ્વતા પર કેલકાડ પર ખોટરીને, અધેખીને કે પવત્રો ગોકલી-
ને દર્શાવાય છે. બીજા હાથમાં ત્રિકોણના ને ત્રીજા હાથમાં બાજોરા-
વાળા પૂજાના સંદેશની વધતિઓ સમજવતાં ચિત્રો છે. (ત્રીજા
હાથમાં ‘તેવાર’ સમજની આસપાસ ફૂંડાઈ આવેલખાનું રૂપી ચણું
છે.) ચોથી હાથમાં ડાબી તરફ ભૂમિતિની આકૃતિ દ્વારા સંદેશ
ચોકકથાની વધતિ અને તેની પછી લીટા તથા ટપકાં વડે ચો-
સમાની સંદેશ-પરકિતિની સંજ્ઞાઓ કેમ રચાય છે તે દર્શાવ્યું છે.
તેવી પછી, એ સંજ્ઞા વડે Advance due east એ સંદેશો
કઈ રીતે લખાય તે એક Advance due east લખીને બતાવ્યું છે.

પ્રમાણે ગોઠવણ કરી પછી "અ-બ" લીટીએ પર આવેલા અક્ષરોને સંદેશો બતાવનાર છે. આ પ્રમાણે ધરો : બંધપરણ, દુસરળખા, ચાક્ષીય, ગાંતગોઠે" ન્યારે આવે સંદેશો નાંચને હોય ત્યારે ચાર ત્રિકોણ દોરવા અને તેની "અ-બ" બાજુ પર ઉપરના અક્ષરો લખી નાખવા. પછી પાછા હઠી ત્રિકોણ કરી દેવા અને "અ-બ" બાજુ પર નાંચણ એટલે અંદોરે મળી જશે.

(૩) એક પૂરું લઈને તેમાં અધુક રથને બાકારાં પાટવાં અને તે પૂરું લખવાના કાગળ પર બરાબર પછી તે બાકારાં નીચે મોકલવાનો સાચો સંદેશો બરાબર લખી મારવો. પછી પૂરું કપાડી લઈ મૂળ લખેલા સંદેશના જુદાજુદા સમુદો બરાબર એકાઈ બચ તેવો એક લખવાઈ પત્ર લખી નાખવો. તેમાં બાકારાંના પૂરું આપણી પાસે હોય. તેમાં જ બાકારાંના પૂરું બીજું આપણા સાથી પાસે હોય. આપણો પત્ર તેને મળે કે તરત જ તે પત્રની ઉપર પોતાની પાસેનું પૂરું મૂકે એટલે કામગીરી બીજી બધો ભાગ દેખાઈ નય અને ગાય સાચો સંદેશો બાકારાંમાંથી વંચાય. પહેલાં યુરોપી ગઢાજુદકરમાન ભરેની આવાં પછી પછત્તી ઉર્લેલના બાબર જીવનનું દેખાડે કોઈને હાથ આવે પત્ર મટે તો પછુ તેને તે તદન નિર્દોષ જ બારો. માત્ર બાકારાં પત્ર રચી કાઢવામાં યુદ્ધિ દોની નેહએ. એવો એક સંદેશો આ નેરના આકૃતિમાં આપેલો છે. તે પર બાકારાંના પૂરું મૂકવામાં આવે કે તરત કુલાળાના દસાવેલા પુબધ પંચ રહીમદા લડાઈ માટે તૈયાર છે" એવો સંદેશો વંચાય.

(૪) મળીમાર વળા એવી ગોઠવણ કરી હોય છે કે આવેલા કામગીરી પર બુઝિતિનું અધુક નમી કરેલું ચિત્ર દોરવું. જે સમુદો પર લીટીએ મારે સંદેશોને કાપે તે જ સમુદો ખરા સંદેશના સમજાવા. જેમકે "દિલ્લીમાં રમણપાણી પૂરું લઈને બેઠો" આકૃતિમાં ચિત્રમાં સંદેશના બંદો પર જ લીટીએ તથા વનુળ એકબીજાને કાપે છે. બાકીના કામગીરી બીજા સમુદો ગોળી બતાવડી કામગીરી લખી નાખવે. અને ચોરસ ક્યા માખનાં દોરવાં તે તો આગળથી નમી કરી બેઠો હોય, એટલે હોય. આજુસ તેવી આકૃતિ કરી કાઢી સંદેશો આ રીત થયું સલામતીજરેલી છે, કેમકે પૂર્ણ દુરમતોના હાથમાં પકડાઈ જવાનો સંભવ થયું બરો. ભરેનીએ આવી બુઝિતિની અનેક રીતોના પછુ ઉપયોગ કરેલો.

(૫) રકાઈને માટે નીચેની એક રીત બહુ જ ઉપયોગી છે, કેમકે તેમાં કાગળ-પેન્સિલ સિવાય લીટા અને કપડાં વતી અથવા સોટીએ અને કાંકો વતી લગભગ મરે ત્યાં સંદેશો લખી રકાય છે. આના સંદેશ બહુ જ દૃઢ બેઠો અને ખૂબમાં રકાઈ મૂકવાં તેના રથને થયે આજુ ધ્યાન આપવું એટલે.

સંદેશો છુપાવવાની બીજી કેટલીક પરચુરણ રીતો : (૧) લાંબુના ચોખ્ખા રસથી જે કુચળીના રસથી સંદેશો લખેલા. એથી કાગળ પર કાંઈ ત્રિસાની રહેશે નહિ, પણ તેને સહેજ ગરમી આપતાં આજુસ ચોખ્ખા વંચાશે. આવા સંદેશો લખવામાં ટાંકને બાંહે બરની કામગીરી ઉપયોગ કરવો. વળા એ વદન કોરા કામગીરી પર ન લખતાં "સાહીના લખેલા એકાઈ પત્રમાં બીજી લીટીએ વચ્ચે લખેલો, જેથી કાપેને કાંઈ ન પડે. નિદર કોરા કામગીરી તેમજ વહેમાઈને અરમ કરી જુએ તેના પકડાઈ બચ. (૨) મોરચુપાળ પાછી વતી પછુ લખી લખાય. તેના અકારો એમિલિયાના યુગમાં લખવાઈ વંચાય."

અને રમ. ડો. હરિપ્રસાદ જનગલ દેસાઈએ લખેલા "દેવપુરી જુવનેશ્વર" ઉપરના લેખ અંગે તો, અમે ધણી કુંદર ને ત્રિસાઈ કોટા-માઈ ગેળવી રકયા હોયને, તેમાંની જરૂરી વિગતો તારવી લઈપછુ નવા હોશ સાથે એક સ્વતંત્ર લેખ તરીકે જ તે આપીએ છીએ.

૬૮૬ (નવેમ્બર, ૧૯૫૧)

ભુવનેશ્વર

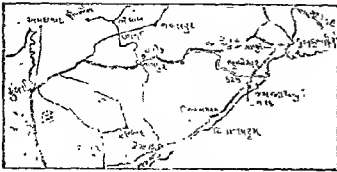
ઉલ્કેતેથી જગન્નાથપુરી જવાને રસ્તે, પુરીનો એક કલાઓ માર્ગ બાકી રહે ઉપરે ભુવનેશ્વરનું દેશન આવે છે. એરિસા એટલે કલિંગ દેશ. એ દેશ છતાં અશોક રામથી ને હિંસા થઈ તેને પ્રથમ તાંબે એણે બિહારી સુધી સહી દત્તો. તે પરિણામે એણે બુઝિનું રાજ્ય વધારવાને બાંહે બીજા ધર્મનું રાજ્ય વધારવા પ્રયત્ન કરેલા. એ દેશમાં કેસરી નંદાનો રાજકોટ થઈ ગયા. એ યુસ્ત સનાતન હિંદુ ધર્મના અનુયાયીએ દત્તો. ન્યારે કાશી બીજા ધર્મથી નિતાઇ મયું ત્યારે કેસરી રાજકોટે ભુવનેશ્વરને બીજું કાશી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો. ભુવનેશ્વર એટલે ત્રિકલકા નાથને નામે એ રથાન વસાવવામાં આવ્યું. હજે કે બધાં મળાને ત્યાં ૭૦૦૦ દેવગો દર્બાર એમાં સૂર્ય, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, શિવ, જગન્નાથ, શક્તિ વગેરે તમામ દેવ દેવતાનાં ત્યાં રથાનકો બનાવવામાં આવેલાં. આમ, બીજા ધર્મના ધરના સાથે હિંદુ ધર્મની એકેએક સાધના તથા સંપ્રદાયને એકત્ર કરવાનો કામગીર પ્રયત્ન કલિંગ દેશો કર્યો દત્તો.

આપું રાહેર પ્રથમે જ સમજાવ્યું કરવામાં આવ્યું દર્ત અને બિહુ-સાગર નામનું સેરાવર બનાવી સર્વ પવિત્ર નદીઓ, યાત્રાના સપ્તદ્વિમાયા, કુકો, સુરોવરો અને સંગમધારીનામાં જળ એ સેરાવરમાં આણી અનેક ભતનાં પાપ નાશ કરવાની શક્તિ એમાંથી છે એવી ભાવના કરવામાં આવી હતી. એ સેરાવર હજી કામગી છે.

હાલ એ રથાન લગભગ વેરાન નેહું, ખરિત અને છણું થઈ ગયું છે. પરંતુ એવા પથ્થરો અને શિલ્પકાળા આપણાં પુરાણી સંસ્કૃતિ અને ધર્મની ગોરત કેતપ્ત કરાને એવી વાતો કરી રહ્યાં છે.

હજી બિહુસાગરને બિનારે પાંચસોએક દેવલોનાં ખંડેર વગવા-એલાં ભામાં છે. એમાં સિંગરાજ અને રાજરાણીનાં દેવલો મુખ્ય મથાપ છે. સિંગરાજનું મંદિર દહિરદરનું છે. એમાં હરિ એટલે વિષ્ણુ અને હર એટલે શિવ બંનેની એક સિંગમાં એકી પૂજા કરવામાં આવે છે. અરધા બાજ પર ભીલી અને અરધા બાજ પર હુલસી ચડાવાય છે. એની નેડે રાજરાણીનું મંદિર છે, અને મુખ્ય મંદિરની આસપાસ બીજાં અનેક નાનાં મંદિરો છે. સિંગરાજનું શિખર સેત્રેક ફીટ ઊંચુ છે. એનું કોતરકામ અશીકિત છે. એના એકેએક ખૂણે કલામય અને સંપૂર્ણ છે અને મંદિર સર્વાંધ સુંદર છે—બન્ધ છે. મંદિરને કાંમેરકાંમેર અને કાંપારે કોતરવું છે. શિખર ઉપર ચોમર નર્તકીઓ, અપસારાઓ, દેવીએ વગેરેનાં સુંદર માદાઈનાં પૂળાં છે. એમના નાના પ્રદાનો અંચગરોડ, હાંવલાવ, કોશવિલાસ વગેરે આપણા એક સમયના સંસારના ભરપૂર જીવનનો ખ્યાલ આપે છે.

એ સમય મંદિર ફક્ત પથ્થર અને લોહના ખીકાથી જ ન બનાવેલો. એમાં જૂનો કે સિમેન્ટ બિલકલ નથી. અમે આ રમળની મુજા કાત (૧૯૨૬ના જુલાઈ મહિનામાં) લીધી ત્યારે છણેલાં રૂંદ કામ આપણા કમળા શિલ્પીઓ અને સુરતના કારીગરોથી થત જેમને અમને અતિશય દર્બ થયો. એટલે દૂર, જુનરાતને સામે છેડે ૧૫૦૦ માઈલને છેડે રહીને, આપાં પ્રાચીન સમયનાં ભન્ધ મંદિરો કમળી

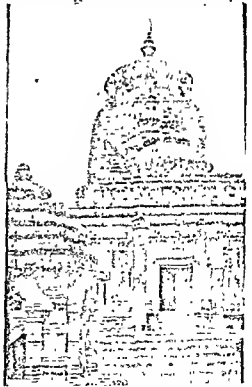

કોન્ટ્રેક્ટોની દેખરેખની ચે થતા એકને ને બીજાના સલાહ-કાઉચ સાથે ગાંધિના નાં મૂલ્યાંકનાકોશદયની પાતો કરતાં અમને એ આનંદ થયો એ અનન્યનીય છે. મુખ્ય શિસ્તીએ કહ્યું કે 'કન્સ્ટ્રમ્' આગારી કદર નથી. બારી બમાળ-નામપુર, ૧૦૪ ઇન્ડિયા, ઈસ્ટ બંગાળ વગેરે રેલવેઓ પર આ વખતે કોન્ટ્રેક્ટો ને મિલ્કોલેકને તમે ન્યાયમાં લેશો. અમે આ મંદિરોના ઇન્જિનિયરમા સલાહનો સંપર્ક ના પરીણ લીએ. કેવળ પરચર અને લોડાથી આવા મોટાં રેવાસવા બનાવવાની કળા આ વખતે દાયથી નાશ પામી છે. દંડ આ તરફ કોનારક નામનું રાય છે એ પણ બહુ જ આશ્ચર્યકારક સિદ્ધાંતોનો નમૂનો છે.'

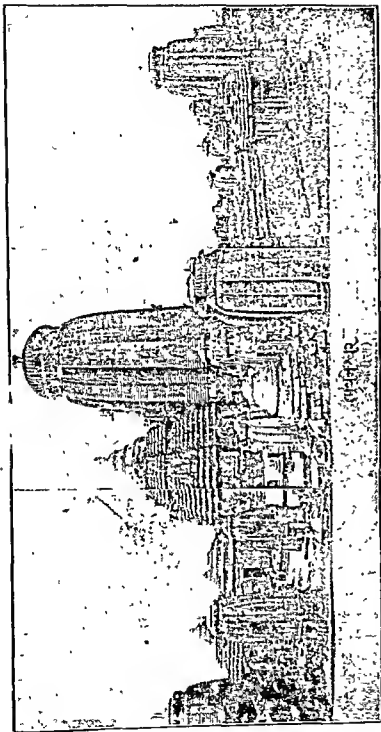
અને ખરે જુવનેધર પણ આશ્ચર્યકારક જ છે. એ જોખવા દરાં મનેથી એક પાંધનીની ખુતિ હતી. મોહિ-લે-કેરોના સોધક અને વિરો પુરાતત્ત્વ ખાતાના એક વડા સાબાલાસ બેનરજીએ પણ મહિના સુધી એ પાંધનીની પાંધનીને સાક કરી છે. તે હિંદુ કળાને આપ્રતિભ નમૂનો છે. એક કીટ કોથી છે અને એક વડો છે. બળતા રહેલો લાવચકયથો આર્થમ કરીને જોયે છે. અતીર મુખ, ટોચમાં નેચો, પજાલકારની છટા, બધું અહીં છે. પજાલકારની આરી જારી વિનયો એમના વડો છે. ધંડકની કંઠિએખડા છે; આછી પડોળીની એટલી છે; મકુટ બહુ જ સુંદર રીતે ધરેલો હોય એવો. પરચરથી રેલવેલો છે દાનના તથા દાયનમના આબુપણ, હાર, વમામ કલ્પ કલ્પા નમૂનાર છે.

પાંધનીના મુખ પર સાંત્વિક દાય છે અને અમેંગલ ચેતનવંત છે. આખળી, આંખ, કેડ, એકેએક આવચકમાં સોનદેનો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે અને કલમ નાચ-પી ભરેલું એ કલ્પાસપૂર્ણ શરીર, આણુ એ આજ વખતે અહીંક ગતિમાન રૂપત્ત કરે છે. શિષ્ટકળાના આ એક સર્વોદ્કૃષ્ટ પ્રતિમા છે. જે પ્રત્યેક જીવન, ધર્મ શાંદિય અને કલામંદિમાં તરંગીય થઈ ચકાં હોય તે જ પ્રત્યેક આવી પ્રતિમાઓ પરી મરે. જુવનેધર આખું એ એગ તેા કલ્પક શિષ્ટપથી બહેલું છે, પણ તેમાં એ સોથી સરસ પ્રતિમા આ છે. (બુદ્ધો પાછલા પૂઠાગા)—દરિયગ્રાહ ન. દેસાઈ આગ્રહ હિતિદાસ ને પુરાતિદાના વિદ્વાન લેખક તથા સંશોધક ડૉ. બોમીચાવ રાઈસરાએ એરિસાનો પ્રવાસ કરી 'બુદ્ધિધર'માં એક રસમય લેખમાળા લખી હતી. તેમાંનો જુવનેધર વિષેનો કપયેલો કલેખ આજે તારવેલો છીએ:

"જેમ જગતપુરી સોથી મોટું વેળુવ નીચે છે, તેમ જુવનેધર સોથી મોટું શેષ નીચે છે એ નમરમાં પ્રવેશ કરતાં જ સોશાઈટી સોખમાય પાછુ વાદ આવે છે. શી મનોમોહન ગાંધીશી નામે વિદ્વાને જુવનેધરનાં મોદિશની સંખ્યા ૫૦૦ની આપી છે. શેખન છે, ૬ આમાં હોડામાં ધરમાં આવેલાં મંદિરો (નરદેશસર)એ તેમજ મુખ્ય મોદિશની આસપાસનાં નાનાં દેવાલયોનો સંગ્રામેશ થતો હોય.

[જગમી તરફ પડે તથા નીચે: વિગતમાના મોદિશના પડાં નમૂનાં એ દરવેદ ૧૭૫ કુટ કોચા મુખ્ય મિખરવાળો આ મોદિશના પડાં નમૂનાં કુ વચ્ચે પરચકદપ કુટ છે અને તેમાં જીવે પણ પણાં નાનાં મોદિશ છે. મુખ્ય મોદિશમાં વાદ અંચ છે. કવચા વિગતમાં દેખાય છે નેમ સોથી આગ્રહ નાનો ભોગમડપ છે. જ્યાં ભોગ (પસાર) વેચાય છે; તે પછી એ કોચા કમળના આપરના મિખરવાળું નરમોદિ છે, જેમાં દેવને સમર્પિત કનાઓ દુત્ય-માધન-વોદેશ રેવને સીકવડી. તેની પાછળ એકું જ પાછળ જમ્મોદનનું, અને તેની પાછળ, સોથી કોચું અંચકદ કપરનું મુખ્ય દિખાય છે. નીચેના વિગતમાં આ છે છેલ્લાં મિખરો (જમ્મોદન તથા ત્રાધારનાં)નું પડમેથી સીધું દરન છે. (કેદિરા: મંદિમાળ બદ.)]

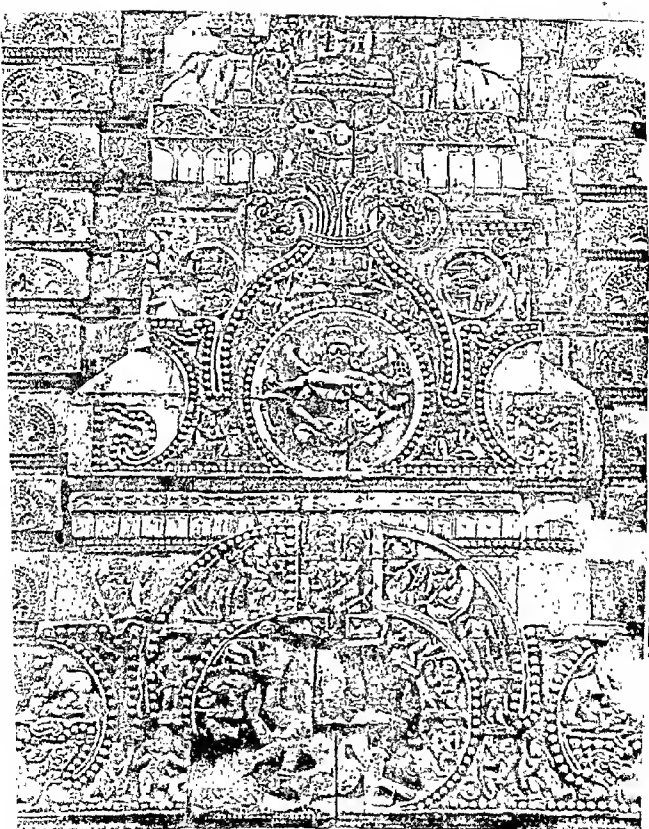
पुनर्निर्धार

भुवनेश्वरनो मंदि३-२५भू३

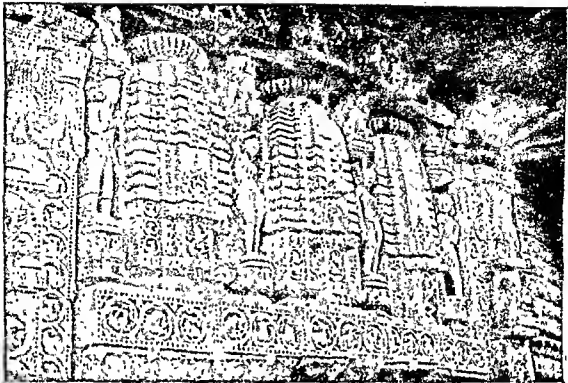
[illegible]

साग्रेः परशुरामोद्यतना भंदिनः शिष्यभक्तुं नोद्युभदशन

[illegible]

રેશ્વર મંદિરના સિખરનું સંયુક્તકાંડ (ફોટો - ચંદુભાઈ ભટ્ટ) હાલનેશ્વરના મંદિરસમુદાયમાં સૌથી પ્રાચીન પરશુરામેશ્વરનું મંદિર છે. આજથી બારસદે
 ૧ સ્વામીનાં એ મંદિરનો પર્યટક પર્યટક કાંઈ ને કાંઈ વરત, પ્રસંગ કે ચોક્કસથી બનેલો છે. એની કીર્તિઓ ૫૨ શાળાવળ-મદામદાનનાં અનેક પ્રસંગ
 સિદ્ધાંત છે. આ કથનના વિષયનાં કિસ્સાનું વર્ણન આપેલાં પાના કપર આપ્યું છે

લિંગરાજ મંદિરના જગમોહનના ઉપરના ભાગનું શિલ્પ • જગમોહન એટલે ફરીત કરવા કીર્તિ રહેવાનો સમામટપ(ફિટો) ચંદુભાઈભટ્ટ

ઇ. સ. પૂર્વ પહેલા સેકાના પારવેલના લેખ પછી લગભગ ૮૦૦
 િ. ઓરિસાનો ઇતિહાસ બંધાયેલો જ છે. પારવેલના લેખ પછી
 દેસાના ઇતિહાસની યુગધ્વજામાં કૃષ્ણેશી યાચ એવો પહેલો
 ત્રો તે આ ભુવનેશ્વરમાં પરાશુરામેશ્વરનું મંદિર, જેનો સમાય
 વી સનના આદ્યો સેથો નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો છે. તે છે.

ભુવનેશ્વરનાં મંદિરો સગયાનું કમ મુજબ તેમજ રણાત્થરોનીના
 વાસાની રીતે ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈ ગય છે: પ્રાચીન કાળ
 (અંદાજે ઈ. પૂ. ૭૦૦ થી ૬૦૦) - પરાશુરામેશ્વર, વેતાલ દેવળ, કત્તરેશ્વર,
 રાવુળેશ્વર, ભરતેશ્વર, લક્ષ્મણેશ્વર, મધ્ય કાળ (અંદાજે ઈ. ૬૦૦ થી
 ૧૧૦૦) - મુળેશ્વર, લિંગરાજ, પ્રલેશ્વર, રામેશ્વર, ઉત્તર કાળ (અંદાજે
 ઈ. ૧૨૦૦ થી ૧૩૦૦) - અનંત વાસુદેવ, સિદ્ધેશ્વર, કેદારેશ્વર, ચમે-
 શ્વર, મેધેશ્વર, શ્રીદેવળ, સોમેશ્વર, રાવરાણી.

ઑરિસાનું રથાપાય પણ બાળીના બારતપી કેટલીક નોંધપાત્ર
 ભિત્તાઓ ધરાવે છે. જેમાં દેવમૂર્તિ વિરાજે છે તે ગર્ભગૃહ કે ગભારો
 (એને ઑરિસાની શિલ્પશાસ્ત્રી પરિભાષામાં "વિગ્રહ" કહે છે)
 અને તે સામેના સભામંડપ (જે ઑરિસામાં "જગમોહન" તરીકે
 ઓળખાય છે) એ બે એકો તો બીજો હોય તેવાં જ છે. પણ ઑરિ-
 સામાં જગમોહન પછી કેટલીક જગ્યા ઇસીને થોડેક આગળ
 મંદિરના પરાંગણમાં બીજે એક વડાપ દોય છે, જે નટમંદિર અથવા
 નટમંડપ કહેવાય છે. મંદિરનાં વિધિવિધાનના અંગણત દુત્ય-
 સંગીતાદિક કાર્યક્રમો માટેનું આ રવાન છે. જગમોહનમાં કીર્તિ રહીને
 યાત્રીઓ મૂર્તિનાં ફરીત કરતા હોય ત્યાં આપ સમારંભો થઈ ન
 શકે, એટલે તેને માટે આ નટમંદિર લઘુ હોય છે. નટમંદિરથી થોડેક
 આગળ બીજે એક મંડપ આવે છે, જે ભોગમંદિર કે ભોગમંડપ કહે-
 ૭૯૮ (નવેમ્બર ૧૯૫૧)

વાય છે બજારાનેક પ્રસાદ (ભોજ) રાખવાનો તેમજ વેચવા અને
 વહેંચવા મંદિરનાં એ મંડપ છે. લિંગરાજ, અનંત વાસુદેવ તેમજ
 જગમોહન, ત્રણેમાં આ પ્રકારની થાળના છે.

ઑરિસાનાં મંદિરોની બીજી એક વિશેષતા એ છે, કે એ મંદિરો-
 ની બહારની દીવાલો નાનાં મોટાં અનેક શિલ્પોથી ભરપૂર હોવા
 છતાં મંદિરની દીવાલો સગભમ મરિજાઈ એવી સારી છે.

લિંગરાજના બન્ધ મંદિર અને હનુમંત ગિરનારી ઘાયા આખા
 ભુવનેશ્વર પર પથરાયેલી છે. આખું ભુવનેશ્વર એટલે ત્રણેકે લિંગ-
 રાજનું નગર. લિંગરાજનું એ મંદિર ઇ. સ. ના દસમા સેકામાં ઑરિસા-
 ના રાજ વષાતિ કેસરીએ બધાંનું હતું. ૫૨૦૦ જુન ૧૯૫૧ પછી
 અહીં આવેલા વિરાળ મંદિરોનાં આસપાસ અનેક નાનાં મંદિરો છે.

લિંગરાજનું શિખર ૧૨૪૬ ફૂટ ઊંચું છે અને એનો આધાર એક
 વિરાળ શિખરનાં જેવો છે, જેમ અનંત વાસુદેવનું શિખર, જેલેલ
 સુક્રધારી નિષ્કુલ્મવિનો ખવાલ આવે એવું છે. લિંગરાજનું મંદિર
 એ ક્ષિત્ર દેગમાં નિકસેલી રથાપત્યપરપરાનો એક કત્તમ નખનો છે
 અને તેનું શિખર તો દુનિયાનાં એ પ્રકારનાં યાદગાર રથાપત્યોની
 દરેળમાં ઊંચું રહી શકે એમ છે. આવાં કાચાં શિખરો અને ગોપુરો
 બંધવા માટે, એના કળસ સુધી મારે પડ્યો. રી રીતે મહાવતા
 હશે એનું રથાગાનિક કુટુલક થાય. એમ કહેવાય છે, કે એમ બાંધ-
 કામ જાણું નય તેમ એની બાલુમાં એટલો જ જાણે માટીનો કાળ
 પડતો યર મહાવતમાં આવેનો, અને એ કાળ પથરી પથ્થરો ઉપર
 બેસવામાં આવતા. લિંગરાજના મંદિર માટે પથ્થરો લાવવાનું રથ
 ઉદ્યમિતિ-બેંડગિતિ અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં હવે, ને એવી
 આવેલ કાળ શિખરની પશ્ચિમ બાજુએ બનાવવામાં આવ્યો હતો.

હિરાન મંદિરની તીર્થોત્સવના, સંસ્કારકારની લીલાઓ દર્શાવતાં કરચક શિલેશોભાના જિનપૂત્રા :
 ડાબી બાજુ 'યુગલ-જોગના મુખવાવચર્ચાની મસ્તી અને આલેખસુક્ત ઝંજની ઔપચીથી રસાદ
 વિનયેશોભન તૈયયમાન છે. જમણી તરફ-પુરુષાર્થો-જોના તંદુરત ઝંજની ભંચી, અલ્પરસ
 કરમા યોગ્ય આલપણો તથા મોં પરની ઉરકારાદર જુલો (કિટી ચુલ્લાય વાટ)

મંદિરની પશ્ચિમ બાજુએ જણાતા રેલાક ટેકરા છે તે આ માર્ગે મારે
 બરવામાં આવેલી માડીના અવશેષ છે. આ કાળવાળા માર્ગને ઈંડો
 ન્યાં આવેતા, એ રથોએ ચરનારાયણ નાગનું મંદિર માંધવામાં
 આવેલું છે. 'ચર'નો અર્થ ઊડિયા ભાષામાં 'ચંદ્રાણુવાલો માર્ગ' એવો
 થાય છે. ઊંડેથી આ વિચારને વિરોધ અનુભવના મળે છે.
 સિંચરાજી મંદિરની બાહારની લીલાઓ પર એધેર અવંકરણો
 તરીકે શિલેશોભાનુસાર મુકાએમાં સંકોચ શિલેષ અને મુતિજિનનું
 બળુન કરવાનું આ રથજ તથા. તેપણુ આ મંદિરની પાશ્વતી, કાલિત-
 કલ, અગ્નિ અને કુબેરની ઉત્તમ મુતિઓના નિરંદ્ર કર્ત્વો યોગ્ય છે.
 સિંચરાજીનું મંદિર એકે કલ્પ અને વિશાળ છે, પણ આ મંદિર-
 સમૂહના રત્નરૂપ, હૃદયરપર્યાં લક્ષિતાઓ જેવાં મંદિરો જાનનેશ્વર-
 માં ખીલે ત્રણ છે: વેતાલ દેવળ, મુકોયર અને રાત્રરાજીનું મંદિર.
 વેતાલ દેવળ એ સિંચરાજીના મંદિરથી વાયવ્યે થોડું દૂર આવેલું
 છે. આજે તેા એમાં વેતાલની નહિ, પણ જીવનેશ્વરની રામદેવતા
 ચંડિકાની મુર્તિ છે. એ પરશુરામેશ્વરનું વચ્ચળ સગકાલીન ગણાય
 છે. કેવળ ઉપ કૂટ જાયા:શિખરવાળું આ ગદ્ગદ સૌંદર્યશાળી નાકહું
 મંદિર ઓરિસાનાં બારતીય આર્ય સ્થાપત્ય-સંપ્રદાયનાં મંદિરોમાં
 પોતાની લેખિત રચનાને કારણે જુદું જ તરી આવે છે. (પૃ.૩૮૭)
 આન રપ કૂટ જાયા શિખરવાળું સુનેશ્વરનું નાકહું મંદિર એ-
 વિશાળ સ્થાપત્યશાળી એક હતામ સિંહિ છે અને કેટલાક કલા-
 વિવેચકોએ તે, એ અનવદ્ય શ્વાસિત ગાદે 'રેલિયા પથ્થરનું રચન'
 (Dream in sandstone) એવો ચમદ્વયોગ કયો છે. આ મંદિર-

ની સામે એક તોરણ છે, કે જેનું તોરણ ઓરિસાનાં વિષ્ણુમાન મંદિરો-
 માં અલગ નથી. સ્મરતામાં આપાં તોરણો વડનચર, સિંહપુર,
 પિલુદા, કપડવાજી, દેતાભળ વગેરે રથો છે. આ તોરણોને કીર્તિ-
 રત્ન નામ આપવામાં આવે છે એ શોધ્ય નથી. મંદિરના દ્વાર સામે
 જોવા કરવામાં આવેલા એ મુરોમનયુક્ત દરવાજા કે 'તોરણ' જ છે.
 આ સમૂહના રત્નરૂપ ખીલે રાત્રરાજીનું મંદિર ક્રિ.સ. ૧૦૦૦ના
 ચરસામાં બંધાયું હોવાનું મનાય છે. તે સમયના રાત્રચર્ચાં એમ
 વંચનાં કોઈ રાત્રરાજીએ બાંધેલું હોવાથી એ રાત્રરાજીનું મંદિર
 કહેવાય છે એવી સાધારણ માન્યતા છે. પણ શ્રી મનોમોહન ગોસ્વામી
 રાયએ છે, કે જોનારાપડતા રેલિયા પથ્થર ને ઓરિસામાં રાત્ર-
 રાજીયા પથ્થર તરીકે જાણાય છે એનું આ મંદિર બાંધેલું હોઈ તે
 રાત્રરાજી મંદિર કહેવાય છે. આ મંદિરમાં અત્યારે કોઈ મુર્તિ નથી.
 પણ મંદિરના શિલ્પનું ચરકોદાન કરતાં મંદિરના ભગ્નોદાનના ચોત-
 રંચ ક્ષર જીવિસાની અને એની બંને બારસાળી ઉપર રોષ દ્વાર-
 પાસે ચંદ્ર અને પ્રચંદન મુર્તિઓ છે; વળી મંદિરના વિમાન ઉપર
 નરારાજ, સિંગપૂલ ને શિવલિપાદનાં શિલ્પો છે, તેમજ નિશાપાશ્વતી-
 ના પારિવારિક નામે જાણખાતી પાશ્વતીની મુર્તિ પણ છે. આથી
 એ રોષમંદિર હોવા વિષે શંકા નથી. એટલે ઓરિસાનાં જોર મંદિરોમાં
 એક કાળે લકુલીસા કે નરારાજની પણ પૂજા થતી એમ માની શકાય."
 આ તરફના એક ગ્રંથ કાલુર્જના મંદિરના અપવાદને બાદ કરીએ
 તેા ઓરિસાનાં મંદિરોની લાક્ષણિકતા એના સર્વોત્તમ રચરૂપે
 આપણને રાત્રરાજીના મંદિરમાં જોવા મળે છે."

(રમી મારેટર અત્યુત્સાહન પૂછે કહતી) કેમ ન સમજો?

સુશીલાને પતિને જીવનની ચક્રાંત ન મળે એ રસમાનસિક છે. એમની કમાળીથી બધા જોઈઓજી માણી શકતા એ બહેન, પણ ક્યારેક હારી નય તે એમ ન પાપમાલ થઈ જાય એ તે સમજીને એટલે નેમચંદના આ 'મામ, માગ, ને માગે તો આપું' સંદેશ સાંભળી એકવાર એ બોલી, 'તો પચન આપો કે હવે પતાને નહિ અહું.' નેમચંદ ખિસ્સામાંથી પતાની ભેટો કાઢી બોલ્યા: 'અરે, આ તો માંડ જીવન છે, જીવન! આપું શું માગે છે? પતાને નહિ અહું તો આ બધા મેનજીવન કયાંથી રહેવાની?'

સુશીલા રકબા જેવી થઈ જતાં બોલી, 'ન રહે તો હું નહિ. સાહાઈ-ધી રહીશું. પણ આ કાંચમનો નાદ શું આરો?' નેમચંદ હસતો હસતો બંદાર નીકળી બોલ્યા, 'અરે, વાદ ને વાદ! પતાને તે ઊડાય છે?' સુશીલા કાંચના જતા પતિ તરફ ફરણ નજરે ભેંઈ રહી.

એમ તો સુશીલા પણ રમી રમવાને આનંદ ન સમજતી એમ નહિ. જનજીવાન દિવસોમાં સુશીલા સાથે રમી દેવાવાળી એ પોતે પણ કીકડીક રમી નહી. પણ ને હવે નેમચંદ રમીને કમાળીનું સાધન બનાવેલી એ તો ભયંકર ન હોઈ. ઉપર જોણે એક નવો રસ્તો શોધી કાઢ્યો. એક દિવસ પતિની રાહ ભેટી એ મોડી રાત સુધી નહતી ન રહી. એક રોડ વાગ્યે નેમચંદ આબો. સુશીલાને પતાની ભેટો લઈને પસંન પર બેઠેલી ભેંઈ તેને આશ્ચર્ય થયું.

'હજી હું ભગે છે?—અને આ પતાં લઈને શું બેઠી છે? એનો નાદ સારો નથી, હે?' મનકમાં કહાસ કરતો હસતો હસતો તે બોલ્યા.

પણ સુશીલા બંધીર હતી. એણે પૂછ્યું: 'આ તમે કાંચમ રમી રમો છો તે કદી નથી હારવાના?' ક્યારેય માઇનસ લઈ નહોતી? નેમચંદ હસ્યો, 'આ જન્મમાં તો નહિ ન. બીજું ત્યારે પ્લસમાં ન રહું તો રમી-મારેટર ન કહેવાઈ. આશ્ચર્ય થ સ્વાધીસેક રમિયા ખાડી આબો છું. નાનીમોડી કાઢ પણ ગેરમા દોષ, આપણે થોડા-થણા પુણ્ય લેશમાં તો રહેવાના ન?'

સુશીલાને પતિના આ આત્મનિષ્ઠાસ દરાવતો હતો. 'એકને વાર કહેલી વાતને નિરંસ કરતાં એણે પૂછ્યું: 'યાદ છે મેં રપડા નતોડની એક વાર્તા કહી હતી તે?'

'એ થઈ ચોપાટની વાત, અને આ છે પતાની. ત્યાં બધે આધાર કાઢા પર ને અહીં તો ખુશિ ચગાધવાની.' એના સંદેશમાં અભિમાન બારોબાર હલ.

'કેમ, રમીમાં પણ પાનાં પર તો આધાર બરો ને? જો પાનાં દેખાડા વિનાનાં આવે કે નરસીજીએ બેયવામાં પણ છે સુધી જરૂર વિનાનાં ન આબો આરે તો?' સુશીલાએ સંભાવનાઓને ભય જતાવ્યા.

'તો શું?—એટું કદી બને નહિ... પણ છે આ બધું કયાંથી નહીં? આવડે છે કે શું તને?' નેમચંદે આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું.

સુશીલા ફિલ્કે હસી: 'હા, આવડે તો છે. એ આનંદનો આજ કપરોગ કરવા છે.—ગુરસે ન ચાલે તો.'

'અરસ! આલો, ઘરમાં પણ એક ભેટીદાર મળી ગઈ. હા, પણ કપરોગ કરવાનું શું કહેતી હતી?'

'મારે આ તમારો પ્લસમાં રહેવાનો ખેવ કલારવો છે. તમને હું માઇનસમાં લાવી દઈ તો?'

'હો!—હો!—હો! હાં... નેમચંદથી ખડખડાડ હસી જવાયું: 'હાં અને તે ગમે માઇનસમાં લાવવાની?'

સુશીલા થયું બંધીર થતાં બોલી: 'હા, એક કલાકમાં હું જમને માઇનસમાં લાવી દઈ. રમત બંધ કરીએ ત્યારે ને તમે માઇનસમાં

હો તો...તો...તમારે રમી રમવું બંધ કરવું? બોલો, છે કમલ?'

'જાણ! કમલ!' નેમચંદને રૂમ્મત પડતી હતી: 'રમી રમવું તો મું, હું કહે છે એમ પતાને થ ન અહું.'

સુશીલાએ એમના મહેશ પર આનંદની સદેશ શ્રવક દેખાઈ. આત્માર સુધી એ ઉશ્કરેને મોગમન પ્રાર્થના કર્યા કરતી હતી કે પોતે કે અજગાએ છે એ કપાય સફળ થાય ને નેમચંદ રમીના નાકમાંથી છૂટે.

એની પ્રાર્થનાના ફળસ્વરૂપે થકો કે પછી નેમચંદનું નસીબ નવો એક લશ્વ રહ્યું હતું એ કારણે કહો, અને તેમ. પણ મુશ્કેલી પડેલી ન રમતથી પ્લસમાં પડેલા લાગી. નવામાં બેનજી ગ્રેમ નેમચંદે લીધી ખરી. પણ એ રખને મુશ્કેલીએ આવેતાં પોઈન્ટ પાંચસાત માંડ હતાં. નેમચંદને આશ્ચર્ય થતું જગ હતું.

આઠ રમતે પણ મુશ્કેલી મનમાં પ્રથમે પ્રાર્થના કરતી વાનો ક્યે જતી હતી. પતાનાં નાદનાં બૂરાં પરિણામ વિશે એ બોરેવારે કંબલાએ દેતાં બોલતી હતી: 'હવે તે કે જેલો થ થયો છે. આ પછી તો રમીનો નાદ ઊડાવે ન ભેટ્યો. આવેરે આવેવા ભેટો આ એમ આખી રાત કામ મોડી ગેઈમાં માઇનસ પોઈન્ટસ આપતા અચ્છાતો ન ભલે શું થે પરિણામ આવે. પેલા તમારો ખવડેત વીરને જેયો? ફલાકીના ધંધામાં પાંચ પંદર હજાર બનાવી લીધા પછી એ પતાને હારે આટલે છે? સંભાવના ધંધા નથી લશ્વ ભેટો? કારણ કે એ સમજે છે કે કમાચિનું આમાં ગુમાજ પણ ભય, અને એમ થાય ત્યારે માણસની એવી પડતી આવે કે ખાવાનાં થ સાંકાં પડે. પેસો થયો છે તો, પછી શા માટે કોઈ ધંધામાં ન પડવું?' આમ કું ને કે અસરકારક રીતે સુશીલા ફેરવીરેતોને બોલતી હતી.

નેમચંદ આજ નેક શાંતિમાં રહેતો. મનના કાંડાખમાં તો આ વાત ક્યારની તેને જયવા લાગી હતી. આજ આ વાત વિશેષ અસર કરવા લાગી: કપરોગ પરી માઇનસમાં ન જતી એમ પણ આ વિચાર ને કોમળવા લાગી. આ કે રિયર કમાળીનું સાધન તો ન ન કહેવાય. પેસો થયે છે તો કોરોડ સાધારણ ધંધો શા માટે ન કલાકનો? આમ એ વિચારતો હતો. ત્યાં પદિયાભમાં અડીનો કોરોડ થયો.

સાથેસાથે ભણે નેમચંદના હૃદય પર પણ કોરોડ થયો. રમત બંધ કરતાં, પાનાં કલાકી દેતાં એણે બે ચોક્કસ નિશ્ચય કરી નાખ્યા: એક તે કદી પતાં ન રમવાનો, અને બીજો કોઈ ધંધામાં કંપલાવવાનો. આ નિશ્ચય સાંભળી સુશીલાને ને હવે થયો એ તો અત્યંતીય ન હતો. પોતાની પ્રાર્થનાનું જ આ પરિણામ, એમ તેને લાગ્યું.

રમીને ત્યાર પછી તો નેમચંદનું ભણે કે જીવન ન પડાઈ મયું. એણે બહુ જ રપડા અને બંધીરરીતે મિત્રોને પોતાના નિશ્ચય જણાવી દીધો અને મિત્રોને મજાનું બંધ કર્યું. અને રમવું હોય એને કેમ જ રમ પરમાની છૂટ હતી. નેમચંદે તેની આવી પણ સોંપી લીધી. બધાને નેમચંદના આ એકાએક થયેલા પરિવર્તનથી આશ્ચર્ય તો ખૂબ ન થયું. પણ નેમચંદનો નિશ્ચય અડગ હતો.

નેમચંદે હવે એક રટાર નાખ્યો હતો. આ જીવનપરવાળી એ ખુશ રહેતો. સુશીલા તો વિશેષ ખુશ રહેતી. સતેષ અને આનંદ—યી તેમનું જીવન ભર્યુંમયું બનતું જગ હતું.

અલબત્ત, ક્યારેક નેમચંદનું મન રમી માટે આતુર ન બનતું એમ નહિ. પણ આખી આતુરતા કાળી દેવાની શક્તિ તેનામાં આવી ગઈ: ક્યારેક કુકાન બંધ કરવા પાંચસાત ન રૂપિયાનાં વડકે ભેટ એને લૂના દિવસો થાદ આવતા, જ્યારે ફક્ત પતાનાં ભેરે જ એ રાત પડયે સહેલાઈથી જોખમાં જોખ પંદરવીસ કમાઈ શકતો. માઇનસ કલાચ વિલશ્ણતા ન હશે કે અધિક આવડે ને.

સનને તણ કીધા પછી એ માટે લાંબા સમય સુધી તકરાર રહે, તે છતાં ક્યારેક તે એ તરફ ફેરવે. અદ્યત્ન આરંભે જ વતપત થાય, — એટલું અદ્યત્ન કે નિર્દેશાય બનીને પણ માણસ એ તરફ ધસડાય !

નેમચંદનું પણ એવું જ થયું. કુખન બંધ કરવાની એ તેવારી કરતો હતો ત્યાં મનુ' હાંડ' આવી પહોંચ્યો. એ કાગ કપાળીને જેના સ્તર ખાતે હતો, અને હવે જેવલ મહિને આઈ પડેલીસ દિવસ માટે આવતો રહેતો. કમાવાની લાલચ એ નેમચંદની કલગ રૂમ પર પણ જતો. એ જોઈ મોટે ભાગે માર્દનસમાં જ રહેતો. પણ પૂરે પૂરે ફેરા પેમેન્ટ તો એ લાગ્યે જ ચૂકતો. બાકી રહેલી રકમ તો એ મોટાણી પણ હેતો. આ જ કારણે બધા એને હાંડ કહેતા.

એને પણ બજાર તો થઈ હતી કે નેમચંદે રમવાનું બંધ કર્યું છે, છતાં એ નેમચંદ પોતા આંખે હોતો. 'તારા ભવે એરફાર કેઈ રમના મયે નહિ અને મારા મજીલા પેસા આવે નહીં' એણે નેમચંદને કહ્યું. 'મનુ' હાંડ કરી પણ છાપા હોય એવું બન્યું ન હતું. નેમચંદને હસડું આવ્યું: 'ન ભવે! હોય પેસા પાછા મેળવનારો મોટા! તારા ભવે! જોડ તે પછી રમીશું મજીલા પેસા પાછા મેળવી સારું ખરી?' મનુ' હાંડ ફરેરાઈ ગયો: 'કેં પાત છે? મરદ હોતો આવ આપણે શરત સાથે આજ છતવું.'

ભૂતી આદતે, અને અભિમાને કહે તો અભિમાને, ભેર હતું અને નેમચંદની બાહી જવાનું: 'લાગી સો રોની?'

'હા, હા, લાગી!' મનુ' હાંડ તેવાર હતો. નેમચંદ હવે કરી રમે જ નહિ એવી વાત સોંપી 'એને રમાડું જ' એવી સોની શરત એ જણ સાથે એ મારીને જ ચાલેશ આવતો હતો. એટલે આ શરત કબૂલવામાં તો એને જે કુસાસા નહોતું જ.

નેમચંદનું કાળમાં રહેલું મન આજ બેકાજ બની ગયું હતું. શેઠનું હતું, પણ છાકિ સગબતી હતી કે 'એમાં શું? ક્યાં રોજ રમડું છે? બેક કહાલમાં ને આ મુરખને કહાલ કયાં છે. ને પાછા શરતના મળશે એ જુદા.' એક તો ધણી વખતથી ન રમીશ હોવાથી નગેરી તીરેમ્મા અને પાછી કમાળીની લાલચ. નેમચંદ પલઘી મથે. બન્ને કુલબગ તરફ બે પડયા. પણ ત્યાં રાઈ ન હતું. વપાસ કરી તો જણાણ કે બધા પિકચરમાં મવા હતા. નેમચંદને યાદ આવ્યું કે મુશીલા પેસા પાકેરીએ સાથે શેઠેકે ધારિકે ચિત્રમાં જવાની વાત કરી હતી. તે તો થેર જ રમીએ.

નેમચંદ મનુ' હાંડને લઈ ધર તરફ ચાલ્યો. રસ્તામાં, માદ આવતાં સોનીને ત્યાં નવા ઘાટ કરવા આપેલાં મહેલું લેવા રોકાયો, ને બિલ્લા પેસા ચૂકવી, ધરેણું લઈ બંને થેર આવ્યા. પાતાની માણી ધર એકત્રતા નેમચંદ પૂછ્યું: 'પણ પતાંતો છે તે અદ્યત્ન તારી મારે?' 'જાકા, હવે તો હું પણ તારી ભેગ એ જોડ સાથે જ રાખું છું.'

ક્રમ જ જોઇ રમવાનું નહીં કરી બેઠો એ જોઈ શરૂ કર્યું.

પહેલી રમતમાં નેમચંદે તરત જ રમી બનાવી લીધી. પણ પેલાંએ આખા સત્તર જ પોઈન્ટ આપ્યા. એ પછીની રમતમાં નેમચંદને તેરમાંથી નવ તો પિકચરે આપ્યાં અને બાકીના ચાર પણ સત્તર — નવ જ હતા. એમાંયે વળી ધણીખરાં તો કબજામાં હતાં. હજી તો તે આ બધાની નિઠાઈ કરે, પતાંએજે હેકે કમાળી સાથે સંબંધવાળાં બનાવે ત્યાં તો મનુ' હાંડે રમત કરી નાખી! નેમચંદે તે હજી સીકવેન્સ પણ નહોતી કરી. ખારસા એક તો ને સત્તર પોઈન્ટ આપવા પડયા. નેમચંદે એ પછી કપાળપર ત્રણ રમતો લીધી. પણ વધુમાં વધુ મનુ' હાંડે ફક્ત સાડત્રીસ જ પોઈન્ટ આપ્યા. હજી નેમચંદ માર્દનસમાં જ હતો. પાંચ રમત તે થઈ પણ ગઈ હતી.

આ વખતે એ મોટી રમતો મનુ' હાંડે લીધી. આઠમી રમતમાં નેમચંદે મોટા રાઉન્ડમાં જ રમી કરી નાખી. મનુ' હાંડે પહેલી માર કો ઉપર પોઈન્ટ આપ્યા. નવમી રમત પણ નેમચંદને જ મળી. હવે એ છેલ્લી રમત પણ નેમચંદ કરી નાખે તો નવર જસમાં આવી જાય. અને એણે કરી પણ ખરી! પણ મનુ' હાંડે આખા ચાર જ પોઈન્ટ આપ્યા. નેમચંદે ફેક હવારા થઈ ગયો.

હિસાબ કરતાં નેમચંદ ખાતે સત્યાગીસ માફનસ પોઈન્ટ હતા. મનુ' હાંડ પતાંની જોડ પિકસમાં મૂકતો બેઠો બેઠો 'ચાલ, કરી નાખ હવે એક સો સત્યાગીસનું પેમેન્ટ, એટલે એકાદ સદનો ખર્ચ નીકળી જાય.' નેમચંદે પાકિટમાંથી ત્રીસ રૂપિયા કાઢી આપતાં કહ્યું, 'બાકીના કાલ દુકાનેથી લઈ જાને. ધરમાં નથી આવતે.'

'જો...હું. કપાર કી ખાત હી નહિ. તે રાખ્યા છે શેઠ દિવસ?' મનુ' હાંડ અંધુ રિમત કરતાં બોલ્યો.

'એટલે?' નેમચંદની આંખ બેચાલ.

'એટલે એટલે કાંઈ નહિ. યાદ છે, તે મારી વીંટી કહાલેશી ર...

આજ બેઠા પણ પેમેન્ટ તો કરી જ લેવાના.' મનુ' હાંડે નકાદાથી કહ્યું.

એની વાત ખરી હતી. આ હાંડ બધાના પેસા મોટાણી હેતો. હોવાથી નેમચંદ એનું કપાર બાગ્યે જ રાખતો. એટલે તે દિવસે યુરસમાં ડરાનીથી વીંટી જ કહાવી લીધેલી. જોઈ બીજો દિવસ પેમેન્ટ મળતાં પાછી પણ આવી લીધેલી.

'એટલે? તારો ઈરાદો શે? છે?' નેમચંદ યુરસમાં આવતો હતો.

'ઈરાદો જે જ નહિ.' હંકી રીતે બોલતાં મનુ' હાંડ બોલે થયો.

'હમણું સોનીને ત્યાંથી લાંબો કોમાંથી એકાદ નાનું ધરેણું બઢાના તરીકે આપી દે.' થેર જ વાળતો હોય એમ એ બોલતો હતો.

ત્યાંતો એકાએક નેમચંદની એવી સખત થવા મનુ' હાંડનામાં પર પડી કે તે જોણ આજ મળી પડયો. ધરેણું માગવા નેટકી તેની ખૂલતા કરવાથી ચિડાયો: એવી થેર વધુ તો નેમચંદ મનુ' હાંડે બોલે થતાં એની નીચેથી નીકળી પડેલાં ચેપાંચ પાતાં જોઈ ચિડાયો. લુચ્ચાઈ કરી છતી મથેલે એ ખપાકે એતો કોષ બેકાજ બની ગયો.

'દરબાજા જૂતા! એક તો લુચ્ચાઈ કરી અને પાછો ફેસ પેટે ધરેણું માગવા નીકળ્યો છે? તારા ભવે તો હેકને કાચા ખાઈ મથે.'

પણ મનુ' હાંડે જાણી જાય એમ ન હતો. નેમચંદે ને પેલાં આમ અપમાન કરી નાખતા નેમચંદને આજ તો બતાવી જ આપવા એ તેવાર થયો હતો. જાહે ને થડું હોય તે થાય! એ બોલે થઈ સીધો નેમચંદ પાસે પહોંચી બેઠો કાંચર પકડતાં બોલ્યો: 'રમડે પૂરી થયા પછી જે નહિ જોવાવાનું. મમે તે થાય, પેમેન્ટ તો આજ જ લેવાનો; ને ન લઈ તો આ મૂઝા મુઝાકી નાખું.' એની બરાબકાર મૂઝા પર એવી જડ આંખોનાં કરી રહી.

નેમચંદ ફરેરાઈવાળા રવાનાવે હતો. મનુ' હાંડ ગમેગમનાં પાણી પી ડાગીમ ભવે બની ગયો હતો. બોલાચાલી મારામારીમાં પડીછો. રોકનાર શેઠે હાંડ નહિ એટલે વાત આગળ વધી.

નેમચંદે મનુ' હાંડને પગની આંકડી બરાબી ધકોઈ કઈતોપાટ પાકી કીધી, પણ પેલાએ કંઠપાથી બોલે થઈ નેમચંદને આખા ને આખા બેચરી નીચે ફેરસ પર પછાડયો. નેમચંદનું મગજ બમી ગયું. તેની આંખોમાં યુરસ બરાઈ આવ્યું. બિજા થઈ એણે મનુ' હાંડને એવી દબાવી લીધે. પકડ એવી મળ્યાંત આવી ગઈ હતી કે પેલાં થી શ્વાસ પણ નહોતો સેવાતો. એનું બધું ભેર બિતરી ભડ લાગ્યું. કૂટવાનો પ્રયત્ન કરવા બતાં એ લકડયો અને પાછળ ઢંધ્યો. સાથે નેમચંદે પણ પકડ લીટી ન કરતાં એની સાથે પડકાર્યો.

સાલા, ડામીયાં મારી, સાથે યુદ્ધગીરી કરે છે? હવે તે આ મગમાંથી આપનાં બુદ્ધિની રૂંદ તને. નેમચંદે મળું વધુ દબાવતાં હજી. લયકતા, પાછળ હટતાં એ બંને બારી પાસે આવી ચડ્યા હતા. બારીના પહેાં પછી ચિરાઈ ગયા હતા. મન ડાંડ કમજોર બન્યા હતાં એ ખરું. પછી તે છતાં એનું તમકું સારી સારા દાન બહુવું હતું. બહુ જોર એકું કરી એ બારી આગળથી પાછળ ફરી ગયા અને નેમચંદને કમરેથી મળાવત આધો. મળું ખૂબ દબાવે હતું. શ્વાસ કંધાતો હતો, છતાં વે એણે કમરેથી આલેલા નેમચંદનું અર્ધું સારી ગુસ્સામાં બહાર લટકાવ્યું. ગયાની પકડ છોડાવવાના હંસાદે જ કદાચ આમ કરી હશે. અને નેમચંદથી પકડ છૂટી પછુ ગયો, એ પકડ છૂટતાં જ મન ડાંડથી પછુ નિરાંત અને છુટકારાને લાંબા શ્વાસ લેતાં. નેમચંદની કમરે મૂકેલા હાથની પકડ પછુ છૂટી ગઈ.

‘સમગ્રતે તે પહેલાં તો એક શ્વાસ નીચો જીતરની લાગી. નેમચંદ તોને માગળથી મળ્યો હતો. મન ડાંડથી પછુ બાજની થીસ પડી ગઈ. ત્યાં તો દરવાજો ખુલવાનો અવાજ સંભળાયો. નેમચંદની પત્ની જ આની પહેાંથી હશે! મન ડાંડ બીધો. એ બાઈ એ શ્વાસથીસ કરી તો જરૂર પાંતે પકડાવાનો ને નેમચંદના ખૂન મટિ—આ કે નહિ તે ખૂન કરવાના પ્રયત્ન બદલ સભ... ફૂંસી...

રિચાર ગાત બચકર હતો. એ ઝડ દરવાજા પાછળ લપાઈ ગયા અને સુવંશીલા અંદર પેસતાં જ સરકીને બહાર નીકળી ગયા. સુરીલાને એનો બહુકારી આવ્યો. પછુ એ જે સમજી રાખી નહિ. જેકે કરી ખરી, જેકે અભિપ્રયો બધ તેને મુલવી ગયો. બારી તરફથી પહેાં ફૂંટિલા બેભા કેમ લાગતો હતો? એ બારી તરફ દોડી. ત્યાં નીચે પડનાં એનો મોંમાંથી કામરી થીસ નીકળી ગઈ.

નીચે દોડ્યાકેડના બગીચામાં નેમચંદના શરીરની આસપાસ ફેલાયેલો દોળો વળ્યા હતા સુરીલાનું ચકર ખાટુ મગન બચકર કમપનાઓકરી બિહારી એનું હૃદય બેસી મળું. આખે આંધારાં આપવાજાવ્યા.

પછુ ભેટી બચકર કમપનાઓ થઈ આવી હતી એવું તે નહોતુ જ બન્યું. નેમચંદ બચી ગયા હતા. પછુ એને માથામાં ઈટા સખત લાગી હતી. આંખો અને બહેરા પાં ઠાંડાના ઢંઢરા પછુ ખૂબ પડવા હતા. કોહીઅર્થો એ બહેરા કેવો બિહારમણે લાગતો હતો? ઓરિપટલમાં ડાંઢરે લાકસાલિક સારવાર કરી લીધા પછી બહાર બેઠું કે આંખોમાં પછુ કાટા પેસી ગયા છે એટલે તરત આપરેશન નહિ થાય તો કદાચ આંખો તો યું પડી નાને લેણી બન પછુ...

સુરીલાથી પછુ સંભળાયું નહિ એનાથી શોટું હરકું મળ્યું અણું. ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું. બન તે બચી ગયો પછુ આંખો સદા મટિ બંધ જ રહી. સુરીલાએ હવે આખી નાક નેમચંદ પારો-થી સાંભળી હતી. એણે રડતા અવાજે હજી, ‘તે આખી રડું’ હું ને મૂઆને એકાદ થરેહું! નકામી આંખો મેળઈ?’

નેમચંદ ફિજું હસતાં બિહારી, ‘આંખો મજ તે ભલે ગઈ, સાકે જ મળું હવે પતાં તો કદી નહિ રમી શકાય? પેહું તે હું પાછો ઘસડાઈ ગયા હોત. એમ માન ને, કે ‘સમજની આંખો’ આવી.’

‘તમે યુ પાછા પ્રજ્ઞાચક્ષુ ને ફિંચ ચક્ષુની વાતો કરવા મંડવાઈ’ સુરીલા કિલગીરીને બલવાનો પ્રયાન કરતાં દુઃખમયું કરી.

‘એ બહુ તે કાણુ લખે!’ પછુ હવે તે જ જ મારી ‘આંખો.’ નેમચંદે સુરીલાના કોમળ હરતે પર પોતાની આંગળીએ રમાડતાં હજી. સુરીલાથી ન રહેવાનું.

ઓરડામાં આગની નઈ અંદરનું દરય નેઈ સરમાજ રિમત કરવી આરંભી જી પાછી ફરી.

લલિત પરીખ

૩૬૨ (નવેમ્બર ૧૯૫૧)

મું બાઈ સરકારના હસ્તાક્ષર-નિષ્પાત શ્રી ડી.એ. ગર્જર દ્વારા અમેરિકામાં યુનાનો-કાકે વૈજ્ઞાનિક-સાધનોનો સવિશેષ અભ્યાસ કરી રહ્યા છે અને આ શ્રેયમાં પોતાની ખુદ-સાક્ષિ દાખવીને બહુ જલ્દી બિહારને મળવું હોય તેનું વિરલ માન તેમણે ત્યાં મેળવ્યું છે. એમને સ્કીમર કપર એક જગેન કુમારનો બેટો થઈ અમેરિકા. હમણાં લગભગ ૩૫૦ જર્મન કુમાર-કુમારીઓ અમેરિકામાં એક વર્ષ માટે રહેવા, ભ્યાનાં શોધો તથા વિચારોના સંપર્ક પામવા તેમજ ત્યાંનાં બેટરોમાં કામ કરવા માટે ગયાં છે. અમેરિકાના બિહારી બાઈ તરફથી એવી યોજના કરવામાં આવી છે, જેની રૂએ એ દેશનાં વિવિધ રાજ્યોના બેટરો આ વિદ્યાર્થીઓને પોતાનાં બેટરો પર રાખીને આ લાભ આપશે. એ યોજના હેઠળ અમેરિકા નહીં રહેલા જર્મન કુમાર મિ. વર્નર ફોર્મ (Verner Form) શ્રી અર્જનને સ્કીમર પર મળેલા. તેનો એ વિષયનો પત્ર શ્રી ગર્જર, અમને મોકલીને બહુમયું છે કે આ રીતે તે દિશનાં કામ માળાપ કે કુલ્ય મિ. ફોર્મને ફિલી જીવનને સંપર્ક પામવા પોતાને ત્યાં યોરો સમય રહેવા દેવા ઉપરાંત હોય તે બંધમાં તેમના કુમાર કે કુમારીને મિ. ફોર્મમાં માળાપ અમેરિકાના બેટર પર એ રીતે રહેવા દેવાની વ્યવસ્થા કરી આપવા ખુશી છે. એ પત્રનો પ્રસ્તુત ભાગ અહીં આપીએ છીએ.

Werner Form C/o Mr. & Mrs. Schlafly
7 Westmoreland-Place, St. Louis-8, Missouri (U.S.A.)

October 4, 1951

પ્રિય શ્રી ગર્જર,
આપના પત્ર માટે ધણે આભારી છું. આપ એમાં બહુલો છે કે આપ તે હવે રડમી ઓડાઓને અમેરિકા છોડશો. આપને વાદ હશે કે સ્કીમર કપર આપે અને દિશનાં ફેરવાં પત્રમિત્રોનાં સરનામાં આપેલાં. તે પછી યુનાઇટેડ એક બહેન મંજરી એ. મુમુદાર સાથે જે પત્ર-વ્યવહાર કર્યો છે તે તેમના કિતરની રાહ નેઈ છે.

હમણાં તો હું આખી દિવસ અભ્યાસ કરું છું. તમે ધારેનું તેમ હમણાં રાઈ બેટર પર નહિ, પછુ અમેરિકન કોલોગો વગેરેનું જાન તથા સંપર્ક પામવા અહીં શહેરમાં માલો છું. રોજ ચાર કલાક તે ઘર-લેસન કરવામાં મારા નબ છે; કેમકે ડિક્શનેરીમાં બિજલેબેન એવો સબ્બેનાર અર્થ લેસડતા જઈને મારે અભ્યાસ કરવાનો છે... હું હજી તે નામે છું ને ખૂબ દુનિયા જોવાની મારી મનીષા છે. પરંપરના બદલામાં વિદ્યાર્થીઓને એકબીબના દેશોમાં મોકલવાની જગી કામ યોજના હેઠળ તક મળી નબ તે હું તે કડપી લેવા ખુશી છું. દિશમાં આવી કોઈ યોજના હોવાની તમને બહુ છે? આ રીતે તે કોઈકી કુમાર કે કુમારી જાણમાં થોડો સમય આપવા ખુશી હોય તે પૂરાં માલપિતા તથા હું તેને ખુશીથી જોવાની છું, અને હું બદલામાં તેમને ત્યાં દિશ જઈશ. આ રીતે દુનિયાજરમાં મિત્રો થાય અને વિદ્યાર્થીઓ પરંપર એકબીબના સુલકમાં જઈ શકે એમાં કેટલી મજા છે? આવી કોઈ યોજનાની તમને માહિતી હોય તો એ અધિકારો લખશો? હું ઉત્તરની રાહ નેઈશ.

હૃદયપૂર્વક તમારો, વર્નર ફોર્મ.

આધુકર

બૂઠી પર્વપ્રદા નૃત્યા, દેવના ડંખ નિરમી,
વોતેથી નિદ્રાનાની, શિક્ષાનાં યુગ સંપરી,
પળતાં બાકીના પંથે, દુઃખને ચોક ના નેડે,
પ્રશંસિત એ નિર્બતાને, પુનઃ પ્રસ્થાન માંડીએ. ~રસનિધિ

કંકર બાપા નગરના 'સર્વિસ સિવિલ ઈન્ડસ્ટ્રીસલ'ના વિદેશી મિત્રો

અમદાવાદ રહેતાની બે આદી માહત્તને અંતરે સિંધી હરિજનનિષાંસિતો મળે સદાકારી
ધોતું બેસ નગર બંધાઈ રહ્યું છે. બારતના મહાન ચોંટસેવક રવ. કંકર બાપાના આગાં
એવું નામ 'કંકર બાપા' નગર' માળખામાં આપ્યું છે. આર કંટુણ વડી રાકે જોતો એક
બ્લોક એમ ૧૬૦૦ કુટુંબોને વસાવવા મળે ત્યાં ૪૦૦ બ્લોકો તથા એક સાળા તેમજ દવાખાનું
પણ બંધાઈ રહ્યું છે. કામ પૂરું થતાં તો દાહ યોગ્ય ગાદિના લાગશે, પણ નગર રચનાની
ત્યાં જે તેવરી વાકી રહી છે તેવું દરમ પ્રેરક અને આશ્ચર્ય છે.

આ નગરરચના-પ્રયત્નનું એક વિશેષ આકર્ષક એ છે કે દબલે માહત્તના અંતરેથી
આવેલાં આરખાંશ સુરેષીઅન મિત્રો કંઈ પણ વેતન લીધા સિવાય બીન મળદૂની સાથે
તેમાં હાડતોડ મનુરી કરી રહ્યાં છે. એ મંડળના નેતાનું નામ છે ખીરે કોપ્પીચર. તેઓ
ગિવટકુરેન્ડથી આપ્યા છે અને પહેલાં સિમ્પ્સન કામ કરતા દલા. કુમારી જ્વન અને કુમારી
ભાઈની કરીને બે બહેનો 'ઈન્ડિયન આર્ટી' છે, -એ કે કુ. માર્સલી દમભાઈ પાકિસ્તાનમાં
કામ કરવા પડેલાં થયાં છે. કુ. જ્વન આઈ છે. એ બહેને અતુન્નાતક કક્ષા સુધીનો વન.
સ્પતિશાસ્ત્રને અભ્યાસ કર્યો છે અને ઈન્ડિયનમાં એ વિષયનાં તેઓ શિક્ષિત હતાં. એક
બાઈ જન્ડેન્ડાઈથી આપ્યા છે અને મહાભૂતા ગાંધીકામમાં તેમણે પ્રતીક્ષતા મેળવી છે. બીન
લાઈ શોશી ફિનલેન્ડથી આપ્યા છે અને એમના અવસાવ જીતીને છે. અહીં કંકર બાપા
નગરમાં આ પાંચ (દબે ચાર) મિત્રો દંખ વાળીને રહે છે, અન્યત્ર કરકસરવાળું, સાદું,
સ્વાસ્થી અને સદાકારી જીવન ગાળે છે, આપણા મનુર બાઈઓ સાથે ઘણીને સરીરશ્વમ
કરે છે, આપણને સમજવા તેમજ પીતાને સમજવવા મળે આઈડે છે તેવો અંગેજીમાં મળે
છે, આપણે આદાર પણ સ્વીકારી લીધી છે અને તેમ છતાં મોં પરથી લાગીને પ્રસન્નતાની
એક રેખા સુધીં હરખાતા રીયા નથી.

એ મિત્રો સર્વિસ સિવિલ ઈન્ડસ્ટ્રીસલ (વ્યાવસ્થાપક) કરીને ૧૯૨૦
માં રચાયેલી એક સંસ્થાનાં સભ્યો છે. પહેલું મહાબુદ્ધ શરૂં છે પણ, દુનિયામાં મેત્રી
અને સાલ્તિની ભાવના પ્રસારે તે મળે ૧૯૨૦માં હોલેન્ડમાં 'ઈન્ડસ્ટ્રીસલ ફેલોશિપ ઓવર
વિક-સીલિયેશન' અંગે પરિષદ ભરાયેલી તેમાંથી આ સંસ્થાની કહેલવ રચેલો. એના
પ્રેલેતા પીએચે ફેરેશિય નામના એક રિવસ કાયેર દલા, ૧૯૩૪ના જિલ્લોના ધરનીકેષ
વખતે એમણે ભારતમાં આવીને એકંદર હજુએ કામ સહિનાઓ સુધી, અપાય પરિશ્રમ
દલાવેલો. તેમ છતાં એમની સંસ્થાની પ્રશંસિ અધિકારી સુરેષીમાં અધાઈવ રહી છે. દબે
પૂર્વના દેશોમાં પણ એ નિરતરે એ મળે પેરેશિય વાકી રહી છે.

'સદાકાર શબ્દનાં મૂળ અર્થ આપાદે મોજો પડી ગયા છે, અને સાથે મળી વચગિજી કરવી
ચામનાઓ ધરવી એટલામાં સદાકાર આની ગયો એમ સાધા-
રણુરીતે તેમ ગનાવો લેવાય છે. પણ આ સંસ્થા એમ માને
છે કે સહિયારા સર્વનાત્મક પરિશ્રમથી જ મેત્રી ને સમા-
ધાનની સાવના વ્યવહારમાં સિદ્ધ થાય છે. દુનિયાના બહા-
દુર આત્મમાંથી માણશે સમાન કાયેની સમાન પ્રતિભા

માસમાસનાં પંખી [૩૦]

તારોડિયું

મેટિ બાગે પાળી સમીપર હેલોતોના છતાં
ક્યારેક દેશવેના લાર લપર, કારને કાંચે કે
ગંદિર મરિજની અગાધીની પાળે હેખાતાં
આ તારોડિયાં તો, એના પંખીનાં બંને ધડ-
ખાંમાં થોડુંકના લાર જેવાં સાનેક આંગળ
લાંબાં પીઠાંથી તો તરવ જોવાયવા. લાર
પરથી તારોડિયું. અંગ્રેજીમાં પણ તેને તેથી
or Wire-tailed Swallow કહે છે.
જળાશયની નિકટમાં રહેલું હોય તેના માથા
પણ નાળો, પણ કે કુવામાં જેવા મળે છે.
માત્ર પોતે નય-આવે એટલી ન ટાકાળારી
સામીને, બે પંચર નમ્મે કે પાળી કરની
છત નીચે, માટીના તપાસેના વેલો, અરશી
રક્ષણી જેવા માળો એ થોડાંડે છે. એમાં
મુડ પીઠાંની પધારી કરી, તેના કપર સરસ
સેત રમ પર કહુપરણાં ઊંટણાવાળો વણ
ઢલા તે મૂકે છે. ડિસેમ્બર સિવાય લગભગ
આખું વરસ તેનાં ઘડાં જેવા મળે છે. સ્વચ્છ
એકસરે પેઢાં જેના માથા માત્ર છટાલવાયા
એકે ન વનરે પડે છે. પાળી સમીપ રહે-
વાનાં આટલા પડાપાટી હોવા છતાં ક્યારેક
એ નિર્જન સ્થાને પણ વનરે પડે છે. સ્થાનિક
વાવા કરતાં હોવાનું પણ મનાય છે. એથી
એની આવી વાત પણ આમ નિર્જન સ્થળે
હેખાવાનું કારણ હોઈ શકે.

પીતાના વર્ગમાં સોથી વધુ ખૂબસૂરત તો
આ તારોડિયું ન. એને રંગ પેરો ચળકતો
આસમાની; નીચેનો સ્વચ્છ ધોળો; શાલું
લાલ; ચર્ચ દાઢો; પત્ર કાળા અને નિર્બળ,
છતાં સપાટ રચળ ધર અડધણ વિના જેસી
શરવા નેટલા સળગ; પણ તે ઝાડ પર જેસી
શકડાં નથી. પાંખો સારી કરતાં લાંબી અને
છેટલી અળીદાર.

મરિજની અળાળીકને નામે જોલખા-
તી તેની ખીજ એક અતઃતર ભારતમાં થાય
છે. ત્રીજ તેની એક પહાડી ભત પણ થાય છે,
જે કવચિત્ આપણે ત્યાં બીન-પહાડી પ્રદેશ-
માં પણ જેવા મળે છે. ('વનચર' ૬૫૨થી)

દામેથી બીબા-લિનલેન્ડનારી ભાઈ યાશી; ત્રાંભ-કુ. માલેરી; (ને આયારે પાકિસ્તાન છે); થોષા-કુકીના નેતા પિયરે ઓપલીઅર; પાંચમાં-કુ. નેન.

પર દબેશમે અને એકધરનાં દિપ્તિજિંદગી સમને તેા થણા વિરોધી ધોતાની મેળે રાખી ન્ય. નળા આ પ્રમાણે નિઃસ્પૃહ બાને ઉપયોગી રચનાત્મક કાર્યો કરવાથી દિપ્તિ પણુ નિશાળ બને. આ સંસ્થા લરકરને દૂર કરી તેને કેસાજી ઉપયોગી કાર્યો હાય ધરનારી સિસ્તબજ અને સહકારી શાનિરીના મુકબાના ધ્યેયને વરેલી છે. જગતમાં શાનિત પ્રસારથી એ એનેા મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, રવેન્થામે વહેરેલો સીધોસાદો શરીરઅમ એ એનું કાર્ય છે. હેસ ભતિ કે અમત માન્યતાએના અંતરાય વિના આ ઉદેશો સાથે સંગત હોય તેવી અસર વર્ષ ઉપરાની કોઇ પણ તરુરતે વ્યક્તિ આ સંસ્થાનું સ્વયંપદ મેળવી શકે છે. આ સંસ્થા એ માત્ર પર ખાસ ભાર મૂકે છે. એક તો એ કે ન્યાં નેતનદાર મનુદેશ મળી રહેતાહોય અને તેમને આપવા માટેનાં નાણાંની પણ ખાસ ખોટ ન હોય ત્યાં કામ ન લાગતું, અને ન્યાં કામે લાગતું ત્યાંથી રચાનિક અમતજીએના સહકાર મેળવી લેવો; બીજું એ કે ધોતાના ઉદ્દેશો સાથે સંગઠાન ક્યાં વિના ને સરકારી સહાય મળતી હોય તે મુશીથી સ્વીકારવી.

બહેનો પણ આ સંસ્થામાં નેહાઈ રાકે છે. રાકાતમાં બહેનો રહેકું અને શુદ્ધકાર્યની બીજી નીમતો સંગાળવી, પણ એ યંબાન્યા પછી એ અનુદાન હોય તેા મુશ્કે સાથે બહેનો પણ 'કામિ ન્ય.' તેને સંસ્થા હવે છીટ લેખે છે. સંસ્થાનો આટલો પરિચય પૂરતો થરો એમ માનું છું. ભગને થણુ પરિચય એટલો હોય તેમણે ક્રમરણાપાનમરમાં વસના આ વિરેશી ત્રિનેનો સંપર્ક આપનો એટલે; અથવા C/O સનિસ સિનિલ ઉંદાર-નંદાનલ, રચ, રાનપુર હૈડ, હિંદી એ સરનામે પત્રન્યવહાર કરવે. આપણે ત્યાં ત્રિનેનો આખ્યાં છે તેમનું સીન્ય, મધુર્ય, પ્રસન્નતા, સિસ્ત, કાર્યક્રમગતી, રહેણીકમગી સર્વે નમૂનેતાર છે. એમની સાથે કામ કરતું એ એક લઢાવો તે છે ન, પણ એમાંથી મદરતનું સિસુજ સુકાં પ્રાપ્ત થાય છે. સમુદ્ગજન અને સહકારના પ્રત્યક્ષ પદાર્થપાઠ તેમાંથી મળે એમ છે. અખિલ ગુનસાત વિદ્યાર્થી કોએસે આ દિપ્તિ રેખાને આ મિત્રો સાથે કામ કરવા વિદ્યાર્થીએની થોડીક દુકીએજી ક્રમરણાપાનમરમાં મોલેલી. અકવાદિએ આકારિએ દુકી બદલાતી, ને રહેતી ત્યાં સુધી આ મિત્રોની સાથે સિબિરલન બાળવી. આ પૂર્વ-પશ્ચિમના મિલનનું દરેક સાથે ને જસ્ટાદપ્રેરક હઈ. —યસનંત શુદ્ધ

શિયાળો : બદલાવતીની કણ

સંવત્સરના એ વિભાગો છે: આદાનકાળ અને (૨) વિસંકાળ. આદાનકાળમાં શિશિર, વસંત ને ગ્રીષ્મ એ ત્રણ ઋતુનો સમાવેશ થાય છે; ન્યારે વિસર્ગમાં વર્ષા, રાદ ને દેગતનો. વર્ષા ને ગ્રીષ્મમાં મનુષ્યાનું બળ યોગમાં યોગ હોય છે, રાદ અને વસંતમાં મૃત્યુ, ન્યારે દેગંત અને શિશિરમાં ઉત્તમ બળ હોય છે. દેગંત અને શિશિર એટલે આપણે શિયાળો. કારતક-માગધર એટલે દેગંત અને વૈષા-મઘા એટલે શિશિર. શિયાળો બળ સંપાદન કરવાનો ઉત્તમ કાળ છે. શિયાળામાં યુગ્મરુગા ફડી હોય છે, અને શીટ અનિલના રપરીથી શરીરની ગરમી અંકર રહે છે એટલે જઠરાગ્નિ પ્રબલ થાય છે. તમે તેવું કારે ખાવામાં આવે છે તેાપણ આ ઋતુમાં સહેલાઈથી પગી ન્ય છે. અને લઈને જ શિયાળામાં ફડ પણુ પોષ્ટિક ચીન ખાવાનો આપણા હેસમાં થાય છે. ગરીબમાં ગરીબ પણ આ ઋતુમાં સારો મુશિકારક ખોરાક ખાવાની ફરજા રાજે છે. કોઈ મેથીના લાડુ, તો કોઈ આદિયુધ, તો કોઈ સાલમખાક, તો કોઈ દમેશાં મઘાઈ, તો કોઈ ઉઠાં, તો કોઈ રાવે પરાળી રાજેથી યજ્ઞની દાળ સવારમાં થાપીને ખાય છે. વળા શિયાળો વ્યાયામ માટે ઉત્તમ કાળ છે, વ્યાયામથી બળ કઠડીને લાગે છે. એથી જ આ ઋતુમાં વસણા કે પાક ખાવાનો ખાલ મટેથી છે. પણ વ્યાયામ સિવાય ખાપણ પાક કે વસણાં જેવું એ તેવા ફલપ્રદ થતાં નથી.

બલ ત્રણ પ્રકારનું છે: (૧) સદન (૨) કાલન અને (૩) શુક્તિફલ. સદન એટલે વારસામાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. કાલન એટલે ઋતુવિશામ ન્ય. દેગંત-શિશિરમાં જનનનારાં સંતાનો સાધારણ રીતે, બલવાન હોય. શુક્તિફલ એટલે આદાર અને વ્યાયામની થાનનાથી પ્રાપ્ત થએલું બળ. માલુસ પારે તો આદાર અને વ્યાયામની થાનનાથી ધોતાના છત્રનમાં કારે પરિરંત લાવી શકે છે.

શિયાળો 'કાલન' અને 'શુક્તિફલ' બને માટે અત્યંત જરૂર છે. વસણાં આ ઋતુમાં ખાવાં દિવાલ છે. મેથી એ સોપામાં ફોટી અને છતાં ઉત્તમ ખાદ્ય ચીન છે. આપણા ગરીબ રૂંદા ખાટે તે એક ઉત્તમ ટોનિક છે. એમાં લોહ છે અને કોલેક્ટીવર ઓઈલ જેવું પોષ્ટિક ખાદ્ય છે. મેથીનાં લાડુ બદામ વગેરે નાખીને ખાવા ઉત્તમ બલ્ય છે. આપણી ફિક્કીસ ગુલરાની બેનો માટે હું દમેશાં મેથીની લાગમજુ કુ છું. મેથીમાં કડવારા છે, મેથી પરમ વાતનં છે, રેમક છે, બલ્ય છે. આપણી બેનોમાંથી ઉપ દડા દમેશાં કાર કુખવાની ફરિયાદ કરતી દોઢ છે. કમાનો દુખાવો મેથીથી મટે છે. કલ્પિયાલ રબે છે, શરીરનું કમરત મટે છે ને છાંનુન્યર હોય તો તે પણ મટે છે. મેથીથી પાંછ પટે છે એવી ને માન્યતા છે તેમાં કંઈ તરમ નથી. અને પાંછ પટે તો થ મુજુ કોમાં શો અર્થ છે? શીમોને અલે સાલમખાક વગેરે પાક ખાય. પરંતુ આપણા ગરીબ દેશમાં આખાલ રાદ, કીમતો. ગરીબો સોને ને વોસાય એવી ચીન ને તો મેથી ને છે.

શિયાળો આવે છે. કોકોઇ ધોતાનું શરીર શીટ બનાવવા ફલ-નિષ્ફળી બને. અને ઉત્તમ કાલ બલપ્રાપ્તિ માટે બીને નથી.

(પ્રસ્થાવન)

મેથીની ભાજ

લીલી મેથીનાં પાંદડાંની ભાજ હવે આવતી થઈ છે. તે ખોરાકમાં લેવાથી બેકે લાક કહે છે. વાણુ તથા કીમિનો નાશ કરે છે. કલ્પિયાલ-વળાએ લીલી મેથીનાં પાનાની ભાજ ખાવાથી બદો મળ સાફ થાય છે. મેથીની ભાજ, સુવાની ભાજ અને પાકાં દમેશાં, આ ત્રણેયને સાથે મેળવીને બાણીને દરજી ખોરાકમાં લેવાથી શરીરમાં રફી આવે છે.

કબળિયાત મટે છે અને વાણુ, કૃમિ, ગંદાગિન, હરસ વગેરે નાણુક થાય છે. આપણા કોમનના આવી કાણુઓ લેવાની રૂબ રાખવી. તેથી પેદાનાં અનેક રોગો થતાં અટકે. (લોકનાદ)

ખાતીકાપના અદ્યક્ષત પ્રકારો

યુરોપિયનોએ હિંદમાં આવીને આ દેશનો કબજો નાણુક કરી તે પહેલાં બ્રિટાનના વણુકોએ એટલું અદ્યક્ષત ખારીક મસલિનનું કાપડ વણુત કે જે માન્યમાં વણુત ન આવે. ભારતની આ કબાની પ્રતિભિ તરીકે એક ધરાની એકથો પોતાના બાઈરસાદને આ આપણા અર્થેથી ૩૦ વાંતોના કબાની મસલિનને આપ્યા તથા સાચ નાનિયેરની કાગલીની એક કટક કાતરણીવાળી સુંદર નાની રબાનીમાં મૂકીને તથ અંગેથી એ તવારીખી હાંકીત છે.

એક સાહસીને નહેરમાં અપરાતા પોસાકે આવવા મટે તેના બાઈરાદ પિતાએ કંપડો આપતાં તેણે કહ્યું કે મેં ગસલિનનાં સાત વજો પહેવી છે એ સાહસીએ એકીએકની બે પુશી દબી, તોય વારને આવી છેકત્રાલને આપે તોફા કાઢ્યામાં પડ્યો દોષ તેા યે તમને બાપે વાગે કે તમારા હાથમાં કેળ આજ પડી છે. ત્રીસે સોંસરી કાઢી સાકાની કારગેરી સાલો તો વણુકો આને જોઈ હશે. એ ન રીતે ઢાકાની મજાવવાના આપા તમા ત્રીસે સોંસરા નીકળતા તેના વિવિધ પ્રકારો નેંપલાં અણુક રૂકલ હજે છે કે કેટલીક અત્યેત ખારીક મહમલ આપે રવાં (એસે કે 'વહેલું પાણી') કહેવાની, કેમકે પાણીના વહેણમાં તેને મૂકતાં તે આંખથી કાણે ન જ દેખી શકતી. 'શબનમ' (કાકળ) નાખતી મસમલ એટલી ખારીક થતી કે પાસ પર તે નિજાથી હોય તેા માત્ર કાકળ પડ્યું હોય એટલી આપણે કામોં અને કેટલીક મહમલ 'આંતરહાથ' (વણીકી હવા) કહેવાની, ને હવામાં ફેંચી દોષ તેા વાદળાની માફક અદર તરતી !

કાલેશની રાણી ઈલિઅમિયને એક નેપા કાઢ્યે ત્રીસ કદીની એક સોનાની સાંકળો ભેટ આપેલી તે એટલી તેા ખારીક હતી કે કાઢ્યે ત્રીસે થીયર પર મૂકવા વિના નરી અંગે દેખાવી વણુ નહિ. અને હળવી તેા એટલી હતી કે એક માખી પર તે મૂકી દોષ તેા કેળ પછુ જલતા આપણા વિના તે લઇને માખી બેસી શકતી ! એ સાંકળા વિષે વણુ અજબ વાત તેા એ હતી કે તે કોઈ સોનાથી નહિ વણુ નહતું સોંપેડ રીપનારા ને વણુ ચલાવવાના હુકમે પકી હતી !

આખાના દાણુ ઉપર આપણે ત્યાં ખારીક લખાણ અને ચિત્રો કેતરાકળી વાતો તેા જણીતી છે. ૧૮૩૮માં દિલ્હીના ઓરિયન્ટ પ્રફરેન્સાઈ ૪૧૭ અક્ષરો લખેલા એક ચોખાને કાણુ 'મે' યુરપરસીક કાચમાંથી બેબેલો. વણુ એવી અદ્યક્ષત કરાવીતી તેા એક રેપિનકારની સામિલેલી. તેણે અનાજના એક દાણુમાંથી આખી આકી કાતરી કાઢેલી, ને એટલી તો સંપણુ હતી કે તેની બેઠરના કાખનાં સુ-રોહાને સુધાં સોડી પોત્રના ચક્રમસરેક કાચ વડે જોઈ શકાતા !

અમારા ન કુટુંબમાં પરંપરાથી લેતરી આવેલું, અત્યેત ખારીક અક્ષરે આખી બીતા તળેલું એક રૂઝુકડું રીપણું હતું, ને એક સોડી બદામના કોચલાની રબાનીમાં રુગાઈ નહતું !

આ પરથી મને મધ્ય યુગના પોર્ટાલના એક સાધુની વાદ વાદ આવે છે. એણે આખું 'ઇલિયડ' યુનિકાકાચ એક કાચપર વેંકેલા લીણુ અક્ષરે લખેલું કે જે માનદ કૃતના કોચલામાં સમાઈ નહોત. કૃત યુનિ-વર્સિટીની લાયબ્રેરીમાં 'લુક આપ અવર્સ' નામનો એક રૂઝુકડો ક્રંથ છે. જેનું હાથિરસાનિધિમાળ કરતાં યે નાનું છે. ને નબર સંકેતોમયિત રખાલ-પિ રિકિટના કદની કેટલીક હાથે લખેલી રિકિટનેરીઓ સુધાં છે !

આટલી ખારીક લખાવર પોરસાઈ ઉપર આજમાય વાચ છે તે વાત તેા જણીતી છે. એનાં કલાકરણ કાઢ વાર. —સી. એન. હુન્સી

આખું સાહેર જમીનમાં પેસતું જાય છે

મેક્સિકો સિટી જમીનમાં પેસતું જાય છે. એ શહેરની નીચેનું વણિયું પોલી માટીનું બનેલું છે, અને શહેરના માર્ગોની દુરસભેનીની તિરાડમાંથી જમીનમાં પેસેલું પાણીયું છે, ને સુકાઈ જતાં શહેરના વજનને લીધે નીચેની માટી હજાઈને લોટ જેવી થતાં શહેર નીચે પેસતું ન જાય છે એ કલાકે ન શહેરનો કેટલાક ભાગ ૧૫ ફીટ જમીનમાં પેસી ગયા છે ! આ રીતે છેલ્લાં ૫૦ વરસથી વધોવધે ચાલુચોટ થય એ શહેર પેસતું ન રહ્યું છે. એનાં કેટલાંક મકાનો તેા બારબાર ફૂડ નેટમાં જમીનમાં પેસી ગયાં છે, અને ને અગાઉ પહેલા માથ હતા તે જમીન સરસમાં બની ગયા છે ! હવે ત્યાં મકાનોની નીચે સીમેન્ટના થેલા ધરમીને તેમને પેસતાં અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

રત્નોનું પ્રદર્શન

લંડનમાં ગ્રોલ્ડરિમથ હોલ ખાતે દિનિયાસરનાં રત્નોનું પ્રદર્શન સ્વરણેલું. તેમાં કારત અને સીલોનાના ખાસ વણુતા નીલમ, હીરા, માણેક વગેરે સંખ્યાલબ્ધ રત્નોના નમૂના મૂકવામાં આવ્યા હતા. વપરાંત ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વની રત્ન પારખવાની પદ્ધતિઓ, કુદરતી સંપત્તિ તરીકે તેમની લખલિતા પ્રકાર, ઇ. ૧૮૫૧ પછી રત્નો સંબંધી પ્રગટ થયેલું સાહિત્ય, હીરાની પદ્ધિશ પ્રદર્શન, પ્રાચીન કાળમાં રત્નોનો વપરાય વગેરે વિષયો આ પ્રદર્શનનું બીજું એજ હતું.

આ પ્રદર્શનમાં પ્રથમ નં વાર શુભાવી-સફેદ રત્નોના એક નવો ખતિન રત્નપદાર્થ 'સેફેડ' રત્ન, થયો હતા, જેના જમતમાં માત્ર બે ત્રણ જ જાણીતી કૃત્રાઓ છે. તેના રીપક છે કાન્ડેન ટાફ.

ઉત્તરી કાતનો રત્નો

આને જમતમાં નીચે મુજબનાં છપોસ રત્નો અને નેપા ક્રવ-સતમાં વણુાય છે : (૧) હીરા (૨) પાર્લ (૩) મોપી (૪) ગાણિક (૫) શનિ (૬) કોપલ (૭) આઈર (૮) અગર-રત્નોમાં (૯) એપિથિર (૧૦) અન્કાસિલ (૧૧) બ્લારેટાન (૧૨) મારનેટ (૧૩) પીરોન (૧૪) અથેપિરિટાઈ સેફાયર (૧૫) કાલિકલ (૧૬) ક્રીસ્ટાલિટ (૧૭) ક્રિસોપ્રેસ (૧૮) પુરવાણુ (૧૯) કોર્નેસિયન (૨૦) ટ્રંપલેટ (૨૧) એલિય (૨૨) નેડ (૨૩) નક્ત્રન (૨૪) નેસપર (૨૫) નેટ (૨૬) કોલ-ક્રિસ (૨૭) સેમેટાઈટ (૨૮) માલ્કલ (૨૯) મૂનરિયન (૩૦) રોઝ-હિરલ. (૩૧) સાર્કોનિક્સ (૩૨) સોનેટાઈન (૩૩) સોનેટા-હુપાઈ (૩૪) ટ્રંપલાઈન (૩૫) બ્લારેટ સેફાયર (૩૬) લેમેટાઈટ (અલંકાર)

—નેડાલાલ ધોળકિયા

વિકસતું વિજ્ઞાન

વિજ્ઞાનમાં આવીસે એવી સાસાવનિક સીમેન્ટ ન્યૂચાઈસ્ટેટ કોલેજ હોલ રોરેકિસમાં તેજાવ કરવામાં આવી છે. તેમાં એવી સપાટ પેન્ટ-કોલેરોફીનેલનું શેલું પ્રમાણુ હેલ્ય છે. એને કારણે બેલવળને કે રીવાસી પર બંધુકોનો વપરાય એ ગટાળી રાકે છે.

અગાન-અલેલ

વિશ્વાલિલિવાની રેપલ યુનિવર્સિટીની સંરોધનસંસ્થાએ મમે તે પદાર્થમાં કંડપમેર કાણુ પાડી આપે જેની અગિન-ન્યોતની રીપ કરી છે. હાઈડ્રોજન અને હિલેથિરનની આ વાનકડી આસાનાની ન્યોત ૬૦૦૦ થી ૬૫૦૦ ડિગ્રી કેન્ટીગ્રાડની ગરમી ધરાવે છે. તે કોન્ક્રીટની રીવાસમાં બે મિનિટમાં ત્રણ થયું ને બારેક પાડી રાકે છે. સપડાઈ એલોઈ માણસોને કંડપમેર ભદર કાઢવા માટે રીવાસ તોડવામાં આ જતો અદ્યક્ષ બનીતો.

૧૧ અમેરિકાના લશ્કરી હેન્ડેરેએ જે હોડાયેલાં તૈયાર કર્યા છે, તે ખરાબ હવામાન, પાણીના ધારા, આંધ્રકાદે નૃત્યો સાથે સારી ટકાર ઝીલી શકે છે. શન્યાથી નીચે ૧૫ ડિગ્રી ફેરનહાઈથી શન્યાથી ઉપર ૧૨૫ ડિગ્રી સુધીનું ફેરનહાઈનું પ્રમાણુલખ્ય તે બતાવી શકે છે.

હેન્ડેરેનિસ

ક્રિકેટ રમવા માટે બેટની જરૂર, હોડી માટે રિક્કની, તેમ જ નિસ રમવા માટે રોટની જરૂર હોય છે. પરંતુ રાજકોટના શ્રી પરચુરામ શ્રી. નેહાણી જેકેટ વગર માત્ર હાથની ખુલ્લી હથેલી નરે ટેનિસના બેલોડો સાથે રમતમાં જીતી શકે છે. અને છતાં આ રમતમાં તેમની સ્ટાઈલ અને બેલ હપરનો તેમનો કાળ પ્રસંગનીય છે. તેઓ ટેનિસના બધા પ્રકારના રોકેટ્સ, એવા કે ફાસ્ટ-હેન્ડ, બેક-હેન્ડ, બોલી, હાફ બોલી, ડ્રિપન, ફોટસ વગેરે કુશળતાપૂર્વક રમી શકે છે.

આપાર સુધી ટેનિસની રમતમાં ફક્ત હાથથી રમવાની સરખાત કરવાર શ્રી પરચુરામ નેહાણી જ છે. તેઓએ રાજકોટ ખરીદે નામદાર પ્રદ્યુનસિદ્ધાંત અને અમેરીકન (યુ. પી.) ના નામદાર નેરેસ રબુસિદ્ધાંત સાથે આ રમત રમી બતાવી સુવર્ણપદ્મક તથા માનપત્રો મેળવ્યા છે.

આંધ્રધોળાં-હોરો સાથે વાતાવિત કરનારો યંત્ર

તે અણિ અને કાને જે આંધ્રધોળાં અંધર હોય તેમને જોડવાનાં વાંધાં શી ખવડું ધણું કપડ પડે છે. એ મુશ્કેલી રાખે એવું એક યંત્ર લિવરપુલની બિરિસ હાલેફ્રિસિડી એન્જીનિરીના ડિ. એ. આર. ૨૫૨

ગણિતગમ્મત

[પૂજાળ જેડુ બેરો]

અમે તે દિગ્ગંધી સંખ્યા (રાખસા તરીકે ૧૨) આઠ વખત પાસે પાસે લખો: ૧૨ ૧૨ ૧૨ ૧૨ ૧૨ ૧૨ ૧૨ ૧૨. હવે તેને કલકાલીને લખો: ૨૧ ૨૧ ૨૧ ૨૧ ૨૧ ૨૧ ૨૧. આ બંને સંખ્યાને ૧૭થી નિરોધ બાગી શકો.

અમે તે ચાર બેગી સંખ્યા (રાખસા તરીકે ૭૭૩૫)ને ચાર વખત પાસેપાસે લખો: ૭૭૩૫૭૭૩૫૭૭૩૫૭૭૩૫. પછી તેને કલકાલીને લખો, એટલે ૫૩૭૫૭૩૫૩૭૫૩૭૫૩૭૫ થશે આ બંને સંખ્યાને ૫૫ ૧૭ વડે નિરોધ બાગી શકો.

અમે તે આઠ બેગી સંખ્યા (રાખસા તરીકે ૮૭૫૩૨૨૫) બે વાર લખો: ૮૭૫૩૨૨૫૮૭૫૩૨૨૫. ફરી તેને કલકાલીને લખો: ૬૪૨૧૩૫૭૮૬૪૨૧૩૫૭૮. આ બંને સંખ્યાને ૫૫ ૧૭થી નિરોધ બાગી શકો.

એ જ રીતે

અમે તે ૩ બેગી સંખ્યા ૬ વાર લખો, ને ફરી તેને કલકાલીને લખો: ૧૨૩ ૧૨૩ ૧૨૩ ૧૨૩ ૧૨૩ ૧૨૩ અને પછી ૩૨૧ ૩૨૧ ૩૨૧ ૩૨૧. આ બંને સંખ્યાને ૧૭થી નિરોધ બાગી શકાવ.

અમે તે ૬ બેગી સંખ્યા ૮ વાર લખો, ને ફરી તેને કલકાલીને લખો: ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨ ૧૩૫૭૮૨. આ બંને સંખ્યાને ૧૭થી નિરોધ બાગી શકાવ.

અમે તે ૬ બેગી સંખ્યા ૨ વાર લખો અને ફરી તેને કલકાલીને લખો: ૧૩૫૭૮૨૪૬૯ ૧૩૫૭૮૨૪૬૯, તમારું ૮૬૪૨૪૬૫૩ ૮૬૪૨૪૬૫૩. આ બંને સંખ્યાને ૧૭થી નિરોધ બાગી શકાવ.

પૂજ્ય બાપુજીની યાદમાં

- (૧) બીજાએકાબર ૧૯૫૫ના દિને 'જાપુજી'ની ૮૮મી જયંતી નિમિત્તે પોસ્ટ ઓફિસ તરફથી તેમની યાદગીરીમાં આર પોસ્ટ કાર્ડ તેમના જીવનકાળ પ્રસંગોના ફોટાનાળાં કાર્ટોમાં કલકાલીને તે કમ્પીટ સેટ અંગ્રેજી સુબંદની છ. પી. એ. ગાંધીવારી બિરેન્સલ કરાવેલા અને તેના કમ્પીટ સેટની કિંમત ૨ અને ૮ પાસ અર્થે ૮ અનંદ.
- (૨) ૨૬-૧-૫૨ ડિન્ડેર તંત્રતાના ચોથા વર્ષના 'ફરેડે' કાર્ડે પોસ્ટલ પોસ્ટમાર્કનાળા 'જીકાર્ટ પક્ષી'ના છ. પી. એ. ની છાપ સાથેના. કિંમત ૬ આના.
- (૩) ૧૫-૮-૫૧ 'પૂજ્ય બાપુજી'ની ડિરેક્ટોરીની કમ્પી તે વખતનાં 'ફરેડે' કાર્ડે 'પૂજ્ય બાપુજી'ની ડિરેક્ટ સાથે રેપેરિયલ 'પોસ્ટમાર્ક' તકલી'વાળાં છ. પી. એ. ની છાપ સાથે કિંમત ૮ આના.
- (૪) ૧-૧-૧૯૩૭ 'ડિન્ડેરતાન'થી 'બરમા' જુદું થયું તે દિવસનાં 'ફરેડે' કાર્ડે બરમાના રોકેટ ૭૫૨ રૂબનાં કેન્સલ થયેલાં. કિંમત ૬ આ ૧. ૧-૪-૦૦ ફરેકના પોસ્ટરના ૮ આના જુદા.

સોપી કાર્ડનું છે તે ઉપલા ચિત્રમાં બતાવ્યું છે. તેમા સર્વપરાકરની ચાવીઓ જેવી ચાવીઓ: પર દોસા મારવામાં આવે, તે અંધર માણસ મશીનની ટેસી ઉપર પોતાની આંગળા રાખીને ઝીલે છે. એ દોસા અંધ માટેની બેલ-લિપિની સંજ્ઞા અવુસરના હોય છે એટલે અંધર સંજ્ઞાવાર તેનો અર્થ સમજી શકે છે.

સી. સૂત રવાલા ઘાટ કો પ૨ (થાણા)

પારાસોલ્સસ (અનુ. ૫. ૩૬૭૫), ત્યાજ થઈ, એક જ સતમમાં એની લોકપ્રિયતા યોગ્યપણે મળે ને પોતાનો સાચો એના માથા પર ધ્રુવવા લાગ્યો. અનેક દુરમનો વચ્ચેથી પોતાને મોઢાંદગરી સહે એમ નહોતું રહ્યું, એટલે આખરે પારાસોલ્સસ નાસી દૃષ્ટ્યો એ કાચર નહોતો, પણ દુરમનોની આખી ફીજ વચ્ચે પોતાનું યજ્ઞતન એવે શુભાવલું થાય ન લાગ્યું. સ્નેહીઓ ને મિત્રો, યોગનેર, પુરતકો તે કપડાંવત્તાં સુધયે છોડી એ નાસી દૃષ્ટ્યો-હમેશને માટે. ફરી એણે જિંદગીમાં આજનું ને જોયું.

પરંતુ પાત્ર એને અજનો ફરી બેસી ન રહ્યું. એણે એનો રસ્તો સમૈવ રૂંધી લીધો. કેલમાર, લુરેન્ટ્યુમ, એથેનઝેલ, ન્યોન જતો ત્યાં પારાસોલ્સસ હાંધુવ બની પાછો ધક્કેલતો. એ તરીબ બન્યો, લા-વાર બન્યો. ન એની માસે આખતરા અથે મૂડી રહી, ન લેખનમાં દુરસક, સુરિય, ફાફેર, મિડલહાઇમ, એક પછી એક સહેરમાં ધુમકેત એમ દર્શન ક્ષ એમિલવતન દિલ્લેરી પાછો અદરૂપે થઈ જતો. નજતની એ કાળની એક કમળવળ પ્રતિષ્ઠા આગ એતસ, એકાદ બની રહી. આ રખડપાટ અને આ જરૂરેશીએ નવપુત્રના એ પ્રતિદારીને છતી જુવાનીએ જેને બનાવી દીધી. પરંતુ એનો સંદેશ હલ્લ નેક નહોતો થયો. આઢે તેટલી મુશ્કેલી કે પરાજયો તેને મોન રાખી રહે તેમ ને હંદુ.

યોગજુલાળી સંગી વધે જે-આશિયાં બનેલા એ પારાસોલ્સસતે, આગિમાર વરસના રજપાટ પછી, પચાસ પૂર્વે થયા બાદ આશ્રય ગળેલા ૧૫૪૧માં ક્ષાલ્લુચેના આર્યબિરાપ અન્તે તેને આશ્રય દીધો. 'હાથ, હવે બધું થઈ ગયું' પારસોલ્સસતે હૈયે વર્ષોથી શુભા-નેલી શહેક વળી : 'અનોખન એવેલી હલરો જોનાનાઓ હવે મૂત્તે કરી શકાશે. હવે તો સમય છે તે હું છું.'

પણ સમય ને ખૂબવા આગ્યો હતો. ચાર પાંચ મહિનામાં જ સહેરના લોકોને તેની બાલ ગમી મઈ તે ૧૫૪૧ના સરૂંજબની ૨૪ મીએ તેમણે આખરે આ જગત તેની પાસેથી છોડાવ્યું.

પારાસોલ્સસતે એકલાને જ નહિ, ગેલનનાં બહાણાં પર હલો કરનારં એકેએક સાચોશયક હલોપોરને ખૂનથી જ તેનો બડલો વૂઠવવા પડ્યો છે. સર્વેરસે લોહીની અતિ પર દેહપાટ કરતાં છે. રૂપકમાં કેવિન નામના ખિસ્તી ધર્મસુધારકે તેને છપતો બળાવી મૂક્યો. ૧૫૪૬માં વેસેલિકે તેની 'ફ્રેન્ચિસ' નામે ગંધમાં ગણે ને શેખરોની બૂલો ફાટી પાડી, એટલે છઠ્ઠી તેના છવનનો પણ લોચ માત્રવા હલુલ થયું. વેસેલિકેસે સળગી નેપંથોથીએ અગ્નિને હવાયે

કરી ને પોતાની પ્રતિમા તરફ પીઠ ફેરવી રેપેન ગાઈયો થયો. રૂપન-ના દરજ્યારી તરીકે ત્યાં જ એ હૃદયલ્લંઘ અવસાન પામ્યો.

આ જોરબાએથી લડતને પુનઃ વેગ આપવાનું માન વેસેલિક-સના અવસાન પછી પેરંર વરસે જન્મેલા, ઈંગ્લંડના ઇન્ટ પરજુલાના એક એંગે જ નિલિયમ હાવેને કળે નબંધ છે.

હાવે રવાબને એટલે તો નાન હતો કે પારાસોલ્સસ કે સર્વેરસ એનો જુરસો એનામાં કરી ન પ્રગટ્યો. યોગજીસમા વરસે હેન્ડિ-ઓ એન્થુએટ થઈ તે કાજારીના વધુ અલ્પાસ મદિ પાડ્યા થયો ને ત્યાંથી પાછો ફરી સાંતપણે હંડનમાં પોતાનો ધંધો ચલાવવા માંડ્યો. ધીમે ધીમે એસ પહેલાં સુધી તેની લાગવજ પહોંચી ને સેંઠ બાથેલોઅનુની આરિપટતમાં તેણે કાપ્યો. આપવા માંડ્યાં.

પારાસોલ્સસ એવો પ્રખર જુદિવારી પણ તે ન હતો. અંજેછને આમદ ન રાખતાં તે વિદ્વેશોમ્ય લાટિન ભાષામાં જ ભાષણો આપવા લાગ્યો. બહુ સાચયેતથી ધીમે ધીમે એણે હૃદય તથા લોહીની ગતિની સાચી માહિતી મૂકવા માંડી ને જુની માન્યતાઓ પર હળવા દબા કરવા માંડ્યાં.

ઈ. ૧૬૨૮માં એ વિવધ પરએક પુરતક પણ એણે બહાર પાડ્યું. એમાં એણે જુલાળુ કે લોહી હૃદયમાં થઈ સતત ગતિએ શરીરના બધા ભાગોમાં ફરી વળી પાછું હૃદયમાં આવે છે અને ત્યાંથી હૃદ-યનું આરૂંચન ફરી તેને બહાર ધક્કે છે. આમ, શરીરમાં લોહીનું સતત ગ્રમજ, ચાલ્યા કરે છે. આ સામાન્ય મહેસારમાં કંઈ વિશે-વતા નથી; પણ એ કાળે તો, આપણે જોયું તેમ, એથી અપૂર્ણ બહેરાશોએ પણ પારાસોલ્સસનો પાત કરાવ્યો હતો, વેસેલિકસને દેસપાર કરાવ્યો હતો ને સર્વેરસને છવતો ચિતાએ ચડાવ્યો હતો.

હાવેએ પણ એ પુરતક ધીતળીમાં જ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું ને પોતે સચના કરેલા રહેઠોડે સુશિલિત મગને આપકારશે એમ ઈચ્છ્યું હતું. પરંતુ 'કશું ને નજીનારા છતાં બધામાં માણું મારી પદત્યા મેળવ-નારા' ઈંગ્લંડના સુશિલિત ક્રાન્સિસ બેકેતે જ તેને આખા યુરોપમાં બંદનામ કરવા માંડ્યાં.

ઈંગ્લંડના રાજ્યાશ્રય ને હાવેને નહોતો તે એ બદનાગી એતે પણ આકરી પડત. પરંતુ કાન્સના જુદિવારી તેને રેરકારીએ એ આજુ પ્રવજ પેલા માટે કપડી કીકું ને ફેરીમેરે દર પાનાં હાવેનું એ પુરતક પૂર્વજદોષી મુકા બચિતયોમાં પ્રચાર પામ્યું થયું. વેરકને આખરે મુકા જાસ લેવાનો વારો આવ્યો.

મારું હિદનું દર્શન

પંડિત જ્વાહરલાલ નેહરુના આ ભણીતા પુરલકમાં, એમણે હિદના પ્રાચીન તેમજ અર્પાચીન ઇતિહાસનું, તેની ઉદાર સંપ્રદાઈ અને ધ્યેયવશી સંસ્કૃતિનું, સાહિત્ય કળા ક્રિસ્તી વિજ્ઞાન વગેરે છવનનાં વિભાજિત ક્ષેત્રોમાં હિદે યુગયુગના-તરોમાં જેવેનેકી સિદ્ધિઓ, તેના વિજય તથા પરાજયો તેમજ ગુણો તથા ક્ષતિઓનું પોતે એ દર્શન કર્યું છે તે, પોતાની અનુપમ અને તલરપશીં મેલોમાં સર્વજનસુખ આ-લેખન કર્યું છે. એમાંનું પણ અંજેક પુરતક (હિરકવરી ઓન કડિયા) નહિ વાંચી રાકનારને માટે તો આ અનુવાદ એક સુખમ પ્રાપ્તિ રૂપ છે જ, પરંતુ અન્યને મળે તે આશ્ચર્યવેશ છે, પોતાને 'હિદી' માનનાર અને હાલ તથા સંસ્કારનાં એકેએક ચાલે આ ક્ષેત્ર વાંચવો જ નેહરુએ.

૮૦૦ પાનાંનું ફજલાર પુરતક; ક્રિંગન નવ રૂપિયા; પ્રકાશક, નવજીવન પ્રકાશન સેન્ટર અમદાવાદ.

નવાં પુસ્તકો

સાધુતાની પગદંડી : મુનિશી સંતબાલછના સિદ્ધાંતો અને તેમના પ્રયોગોને સમબલતાતેમના ચિચારો અને કાર્યોને રમ્મ કરતી પુસ્તિકા; લેખક : નવલસાઈ શાહ; પ્રકાશક : મહાવીર પ્રકાશન મંદિર અમદાવાદ, ૨૦૦૦. સાત લીલા-નાટકો : અલ્પા વિચુની વિશ્રુતિઓનું સુદર્શન કરાવતાં નેપેન્દ્રાશ મગવાનલાલ દુરકાજ પ્રસિદ્ધ નાટકો; પ્રકાશક : આરિતક સાહિત્ય કાર્યાલય, અમદાવાદ, ૩૦-૦૦. અભિરાષ, ગંધાધરુના, હાંખના : તલ નવી, તાક્રમીકરી, રમતિયાળ અને મિતાફરી એવીએ લખાએકી બેખાળી લેખક શ્રી શેતવનેદની પાતાંઓનાં વજુ પુસ્તકો. અનુવાદક : નટપરલાલ માલવી; પ્રકાશક : મોંડી સાહિત્ય સેન્ટર, સુરત. ફરેના ૪-૦-૦.

આ માસ (નવેમ્બર) ઇતિહાસમાં: દિનવિશેષ • વ્યક્તિવિશેષ • પ્રસંગવિશેષ

વ્યક્તિવિશેષ : હેમચંદ્રાચાર્ય

ગુજરાતની સરસ્વતીને પંચપ્રજી મઘાડી, પોતાની તેજસ્વી કૃતિઓ વડે ગુજરાતના

પારંપર શ્રીપતન (પાંદણ)ને ભારતનાં અગ્રગણ્ય સારસ્વત-દ્રોની હરીજમાં બેસાડનાર, ભજન-લગ્નગાન ગુજરાતના કવિ-દાસવંશ દેવચંદ્રાચાર્યેના જન્મ સં. ૧૧૪૫ની

કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ ધંધુદાસ મુઘાને મોટા નણિક કુટુંબમાં જન્મેલા. ચાંગરેષ એ એમનું બચપણનું નામ. બાળવયથી જ અપ્રતિષ્ઠિત શ્રદ્ધાભિભાવના ચાંગરેષની જન્મસલામતાથી કોપા પરાધી પૂર્ણતર મગ્ધના મુનિ દેવવદજી એમને પોતાની સાથે બેઝાત સર્વ ગયા. પાંચથી પિતા ચાંગરેષને ભણાવતાં અત્યંત આપડા કરી પુત્રને શોધતા અમાત આગળ ત્યારે કદચ મંત્રીએ તેના બોજામાં સમુદ્ધિને દાખલ કરીને ચાંગરેષની તેજસ્વી મેધાને પૂર્ણતઃ ચાંગરેષની તક આપવા સમન્વયા. આમ ૧૨૨૪સ્થિતિ સગમલા પિતાએ એ સમુદ્ધિનો વરસી પછી કહ્યા હતાં વિના પુત્રને દીક્ષા દેવાની સમતિ આપી.

હીસિત ચાંગરેષ હવે શોભચંદ્ર જન્મ્યા અને બાર વર્ષ સુધી પ્રભાજી, બાપા, બપાઈ, કાચે વગેરેનું અનુશીલન કરીને ૨૧ વર્ષની કાચે એમુગની મહાવિદ્યા મણાવતાં તદ્દલજીને ને સાહિત્યમાં અસાધારણ પ્રાંતિત્ય મેળવી સુદૃઢ પ્રાપ્ત કરી, હેમચંદ્ર સુવિતિ નામ પ્રાપ્ત થયા. હવે તેમણે લેખન પ્રવૃત્તિમાં શી. ૨૨૨૫માં એમુગનું કાલકલ્પો દર્શાવના 'દ્વયાશ્રય' નામે કાવ્ય રચી તેમાં સંસ્કૃત-સંસ્કૃત ભાષામાં ચાલકાચ વંશનો ઇતિહાસ એમણે લખી લીધો. પછી 'અભિલાષ-વિભાગ' તથા 'અનેકાર્યસમર્પ' નામે અનુક્રમે ગર્વવાચી તથા અનેકાર્ય શબ્દોના કોષ રચ્યા. બાદ 'ધનન્તરી નિર્વહ' અને 'રત્નપરીક્ષા'ના અનુક્રમમાં 'શોધનનિર્વહ' સમયે, જેના છ અગ્રણી દાહમાં નેહક, વનરપતિ તથા રત્નપરીક્ષા પદનાં એકાદ બને છે. ત્યાર બાદ 'કાવ્યસુસાસન'ને પછી 'ઉદાસસાસન' સમ્યાં. પછી કાવ્યસુસાસન ૬૫૧ 'અંતકારણશાસ્ત્ર' નામની દીક્ષા અને તે બંને પર પાછી 'નિર્વેક' નામની ચોટી દીક્ષા લખી. ૬૫૧માં, પ્રભાજીસાસન પર પ્રભાજી મીમાંસા રચ્યું. આ સિવાય 'વિષયસાક્ષ

દિનવિશેષ

તા. ૧ અક્ષીના યુદ્ધમાં અંધેશને હાથે બાહ્યજા પૈશ્વની નિલ્લયાતમ દાર. ૧૮૫૭. તા. ૩ પ્રથમ ટિપ્પુર પાલકીસ સંન. નારાયણવલ્લભારેનેગારિયોના જન્મ. ૧૮૩૩. તા. ૨ કાશ્મીરની સરહદનું ચિત્રાતરામ્ય કાશ્મીરે જોડી પાકિસ્તાનમાં બેસ્યું. ૧૮૪૭. તા. ૪ દેશભંજી કાસનો જન્મ. ૧૮૭૦. તા. ૭ પંદરપુરા ત્રિજોના વિષયાત મંદિરમાં હવિજનોનો પ્રવેશ. ૧૮૪૭. તા. ૮ રાજાને પહેલાં બોહોશનિંદ જળવા પેટાડામાં સાર થયા. ૧૮૫૭. તા. ૯ આરતી હટાવત તથા કિરી સંધના લટકે નંદાવદનો કળને લીધી. ૧૮૪૭. તા. ૧૪ શોષસંક્રમી બૂસે જીવ તાલવનો પ્રસાદ શોધી કાઢ્યો. ૧૭૭૦. તા. ૧૬ અંતીની વીરંગનારાણી લક્ષ્મીનાથનો જન્મ. ૧૮૨૫. તા. ૧૮ આર્યેતિયાસાથેની પાંચમી નૃવ-માહિદે પહેલાં વિજય પ્રાપ્ત થયા. ૧૮૪૭. તા. ૧૯ મુએજની નદેર આંધવાર પ્રખ્યાત હર્ષને કિંદનાન્દ લેસોપાનો જન્મ. ૧૮૦૫. તા. ૨૩ મહાન દિતી વિદ્યાનાચાર્યે સર જગદીશચંદ્રવસુ(જોગ)નું જન્મ. ૧૮૭૭. તા. ૨૫ નિગુરાના યુદ્ધમાં અંધેશ જોના પતિ કોડે વંદા (દાવ)ને ઉદ્દેશી દાર ચાપી દિગંધીતેમણે પગ કળેડી માર્યો. ૧૭૪૬. તા. ૨૬ ભોંસલેને હરાવી વેરેરેલીએ ગ્વાલિયર છડ્યું. ૧૮૦૩. તા. ૩૦ બીલ વિષયુદ્ધની ખતરનાક આક્રમકમાં ઉત્કેડને તારી સેનામ શ્રિદાસ મુલસી નિરંતર અચિંતનો જન્મ. ૧૮૭૨.

પુરુષવચનિમાં એમણે ૬૩ જીવનચરિત્રો લખ્યાં અને કુમારપાળના બાજીદી 'યોગસાસ' પણ લખ્યું. હવેવાય છે એમણે કલ ત્રણ કરોડ શ્લોકો રચેલા. જેને એટલું બધું

ઝાંકટોખર (૧૯૫૧)ની તવારીફ

તા. ૩ ઉદાસના આગાધાન તેલ કોના થી ઉતરના ૩૫૦ સિદ્ધિસને દિંદી કાશ્મીરની વિદાય. ૧૮૪૭. તા. ૬ અમિન સાથેના ૧૮૩૬ કરાર તેની નાપી કુલેજની નદેર ત સુદાન પોતાને કળને લેવાની હમિખત બંદરોત. તા. ૨૦ યુનોની સલામી સંવિમાં તેવ-વ્રમઝનો ઉદાસને કેસરબર લ્યાનાં વડા પ્રધાન મુસાદિક અમેરિકા તા. ૧૧ ડો. આંતેકરે કાવલા-પ્રધાનનું ઉદ્દેશ કરેલા પાલેગેવન-ચાર. તા. ૧ મુંબઈ-પૂના વિરોધમાં વરસાદની અંધ કીધે ૧૫ નવેમ્બરથી તા. ૧૫ માસ માટે લીખે વપરાશમાં ૩૩ ટકાના કાગળી બંદરોત તા. ૧૬ પાકિસ્તાનના વડા પ્રધાન લિયાકાત અલી ખાનનું સારથિપદીમાં સુવદ અઠગ નામના અધ્યાપને હાથે મોળીખારથી ખૂ તા. ૧૭ ખાન નાકિપુરીના પાંચ વડા પ્રધાન પદે; રિહ્દીમાં ભરાનારી હોમિયને ગંદ આગથી લાગ્યા. તા. ૧૮ રિહ્દીમાં કોમિસ ની પછમી યેકડ; મુએજની નદેરમાંના સિદ્ધિ દોશીએ હમિખતમાં લ્યાનાં મગાડા કળને કરી તા. ૨૬ શિદ્ધામાં સામાન્ય ચૂંટણીમાં દિંદીની ચૂંટણીમાં દિવાલચલ પ્રદેશમાં સાર આવત. તા. ૨૬ શિદ્ધાની ચૂંટણીમાં કલિ મુલત પક્ષની કલેક. તા. ૨૭ ચમિયે ઉલ્લેક મં કલિમુલત પ્રધાનમંત્રી થયા. તા. ૩૦ નિકમ સંવત ૨૦૦૭ ની દીવાળી. તા. ૩૧ ૨૦૦૮નું પિંકમ સંવત બેઠું; અર્ધ મધ્યમે બરોબર બાર વાગ્યે બિહારમાં ઉડાલના પુર પાસે, સૌદીની મુઘાને આવેલા દિંદામ આરેના નંચી કારખાનાનું કામ શરૂ થયું

સાહિત્ય તો હાલ મળતું નથી. છતાં તે કલ મળી શકે છે એ પણ બારત વર્ષના સંવત મંદિરોમાં એમને અનોખું સ્થાન આપાને છે વિ. સં. ૧૨૨૨માં એ કાળધર્મ પદ્યવા.

પ્રસંગવિશેષ : અઢલખાનો વધ

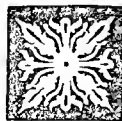
શિવાજીને વધતો નતો પ્રતાપ નેહ બિલપુરાના રાજને પોતાના રાજ્યની સદામતી બચમાં લાગી, અને તેને જીવતો કે મરેલો પડકાર પોતાના સરાર અઢલખાને મેડી ફોજ સર્વ મોડલેલો. શિવાજીએ યુક્તિ કરી. પ્રતાપચંદના રિહ્દા બંદાર મોડા મંડપ લાગી તેમાં ૧૬૫૧ની ૧૦મી નવેમ્બરે તેને મથળા બોજાવેલો. અને પક્ષના મનમાં ફોજ બંદને અને એ માટે બંનેએ પોતાપોતાની તૈયારી રાખી હતી. આનીને બેઠી વખતે જ અઢલખાને શિવાજીને લીંસમાં લીધો. પણ પ્રયત્ન ખાન પાસે સારવ લ્યુકા લાગતા શિવાજીએ તેની જીવંત, ખાન પોતાના પેટમાં અમકુદ પેસાડે તે પહેલાં તે પોતે રાખે હાથે પહેરેલા ચાલકા તણે અઢલખાના પેટમાં ખોસી દીધા ને ખાન વાર કરે તે પહેલાં તત્તવારથી બાજીનું મળ પૂકે ક્યે. શિવાજીની આ છાત્રથી તેની ધાડ વિશેષ વધી અને તેનો માર્ય સરજ થયો.

તાંજિરના મહાગાયક નરસય્યર આસ
કરીને શંકરાભરણુ રામ તો એવે. સરસ ગાતા
કે તે 'શંકરાંભરણુ નરસય્યર' નામે ઓળખાતા. એક વાર ભીડ પડતાં રામભદ્ર નામે
વેપારીને લઈ તે આડ અરારડી ફળી લેવા
ગયા, અને વેપારીની ધણી ના છતાં તેને
ગાડક કાંઈ ગીરો મૂકવાનો આમંત્રણ રાખ્યો,
ત્યારે વેપારીએ રોળમાં તેમની પ્રિય વસ્તુ
ગીરો મારી. તરત તેમણે પોતાનો શંકરાભરણુ
ગીરો લખી આપ્યો, ને એનું પાત્રન એકલી
ફડક રીતે કંઈ કે વર્ષો સુધી એમણે પોતાની
પ્રતિષ્ઠાના મૂળ કે વેપારી સાથે રાખી ગયા. એક
વાર અપ્પરાયર નામે વિખ્યાત ક્ષી મીતે જ્યારે
એમને એ રામ ગાના મૂળ ફળણુ કંઈ ત્યારે
તેમણે તે ગીરો મૂકવાની વાત બહાર કરી.
અપ્પરાયરે તત્કાલ એ રામ છોડાવવા બ્યાજ
સાથે એ ફળણુ પાછું મોકલ્યું ત્યારે વેપારી
રામભદ્ર તો એ ગાયકની આ વચનનિષ્ઠાથી
ફળ જ થઈ ગયો, અને એ મહાસના ગાયકને
પોતાની ઓળખ આપવા ભલે ત્યાં આગીને
હેવાળી બ્યાજ સાથેની રકમમાં પોતાની
તપકથી મોટી રકમ ઉમેરી તેને અર્પણ કરી
હેવામાંથી મુક્ત કર્યાની ભલેરાત કરી. અને
ત્યારે જ નવો પગ નરસય્યરના મળામાંથી
શંકરાભરણુના રૂઝે ગાતાવરણુમાં રેલી રહ્યા.

અનેકાર્થી સમજે છે કે કંઈકોઈકો
છાંડુ ગાયકની પાસેથી કાઢીને લઈ જાયો;
અનેકાર્થી એવારણુ કે તેની મળવતી.

એક ભાગ થોડો જ માણસ, આર
ભાગ મધ્યક, બીજા ભાગ ફૂટકડી ને બીજા
ભાગ નિરિક્ષિત એકાદ ગણતરને મેળવીને લગા-
વવાથી જુગી મોટે છે. - પુ. ૬. પદ્મ

છાત સાથે કાંઈ આવતી વાજ-
માં અગ્ર આવે છે.

કામળકાંઠાના ત્રણ નમૂના. ૧-૨ કમળને લેવડો
માળીને કાપીને કપલવેલી. આકૃતિ; ૩-ચોવડા વાળીને ફેલી આકૃતિ.
(રસમઆડે મેંગીનમાંથી શી રીતિવાસ દેરાની કૃતિએ)

હાલના દુઃખાને લેપડવો દોષ તે તેમાં
થોડી દીગ વારની અગર લગીય દાખી રાખવું.

૯૦૭	૮૩	૧૭૩	૨૪૧	૫૪૭
૧૯	૬૦૭	૮૭૭	૪૩	૨૩૩
૧૩	૧૯૩	૨૫૧	૫૫૭	૬૩૭
૬૧૭	૮૮૭	૭૩	૧૬૩	૨૧૧
૨૨૩	૧૮૧	૫૭૭	૬૪૭	૨૩

૧૯૫૧ નો અગ્ર નમૂના આગીના કાંઈ પાછું સીધી
લીટીમાં આવતા આકાશિને સરવાળે આ
સાલના આકાશ (૧૯૫૧) ને ટેલી ન આવશે.

કહેવતોના અર્થ: 'જાણી
ભાણી ભનમાંને ખાણી પીણું
દાનમાં' - ગરીબ, થોડી કે
'દેગાદિયા' માણસોને ત્યાંનાં
સાત વિનાનાં આમંત્રણ
માટે કે ફેણકની મહેનત
માટે વપરાતી આ કહેવત
ના આખી ઉક્તિ આ પ્રમાણે
છે: 'જાણી ભણી ભનમાં
ને ખાણી પીણું દાનમાં; દોલ
વાજે વાનમાં ને રામ રહેલું
મેદાનમાં.' પસી કહેવત આ રીતે પણ
બેઠાવ છે: 'ભાણાણી ભનમાં ને
ખાણી પીણું દાનમાં; એની ન કહેવતે
લાલી લહેર ને ખાવામાં પેઠે; આખાને
ખાણાં ને પહેરવાનાં ચોખ્ખાં ખાના-
પીનાને સહતા ને પર્ષિયાણું બહોવ;
સાપને પેર સાપ પહેણા, છબના લપ-
કાસ; આઝો ગિયા, ભગો ગિયા,
ધરખાર તુમ્હારા; મંડકા ખાજો
ખાચી, બરકડ લપાવ.

દિલ્હીના રીકરજની નવી છારો: (૧) આ અંકના પુ. ૩૭૬
પર ગણે પહેલી આપેલી સ્પીડની નવી રિફ્ટ બહાર
પડી તે દિવસે રફ કરવા માટે થોડો ખાસ છાપ. તેમાં કાને
પડે એ અમેરિકાનો આદિવાસી તથા જમણે પડે સ્પીડિસ
વસાહતી (પાવડા સાથે) બતાવ્યા છે. (૨) એ જ પાના પરની
છેલ્લી છ (સીકેલની) રિફ્ટો રફ કરવા થોડો ખાસ
છાપ. (૩) સ્પીડિસ ઈન્ડેક્સ રિફ્ટો પર પાસે મના સમજણમાં
બહાર પડેલી નવી રિફ્ટોને રફ કરવા કહેલી ખાસ છાપ.

કક્ષાકલ્પિત: ૧-જો સુદીને દરબાને કચી છુટાવેતો
આ કચેલી ભરપૂર નથી, પણ માત્ર આગી ન ભાગને
છુટાથી સજ્જારવાની એક નવી છાતો નમૂનો પૂર્વે પાડે છે.

નવાં પુસ્તકો

સરસ્વતીચંદ્ર : ચરતુસકલનાના બીજા બધા તાજાવાણા, આડકથાઓ કે તત્ત્વચર્ચા-આ વર્ગોરે સારી દ્રઢ માત્ર મૂળ કથાના જ સળંગ વાર્તા રૂપ સંસ્કૃત-કરનાર જ્યેન્દ્ર મનસાલ પંડ્યા, ૩-૦-૦૦ રૂપાદાઃ મુનિલાલ મિટ્ટાનાં એકાદી નાટકોનો સંગ્રહ ૩-૧૨-૦ બેનેના પ્રકાશકઃ એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. મુંબાઈ-૨. પંડિતજી, પિતાના વારસો, ઉદાર, દલા, રમાન્મહેશ : રાદુબાણી નૂલ બેમાળી નવલકથાઓ પાંચી રંગજીવાલ સોનીએ મળેલો રસ ભળવીને હરેલી સંક્રાંત કથાઓ-પ્રકાશકઃ વેરા ઍન્ડ કંપની લિ. મુંબાઈ-૨ હારત ઇતિહાસકદશોનઃ પુસ્તક ૧-૨ અનુક્રમે પાંચમા ને છઠ્ઠા ધોરણ માટે લખાયેલી ભારતનો સચિત્ર કુમારભોજ્ય રસગય ઇતિહાસ-લેખકઃ ઝીજીભાઈ દેસાઈ 'રનેદરશિઃ' કિંમત અનુક્રમે ૧-૬-૦ તથા ૧-૧૨-૦ કંબાઈકુમાર : ૨૫ સો. સુચિત રચિત એક સામાજિક વાર્તા-૦-૧૨-૦; થી શુકદેવજીનો સંક્રિપ્ત જીવનવ્રત્તાન્ત-સંપાદકઃ વાગન પ્રા. પટેલ; ૦-૪-૦; જીવન-ભરતનો જોડપ્રદ જીવનવ્રત્તાન્ત લેખક વાગન પ્રા. પટેલ. ૦-૩-૦; આકાશીનાં તારા અને વસંત-આગમન : ચંપૃષ્ટ પ્રકાશનનાં બે નવાં બાલકોચ સચિત્ર પુસ્તકો-લેખકઃ ડાહ્યાભાઈ ભે. બાઈ. કિંમત અનુક્રમે ૦-૧-૦ અને ૦-૪-૦ ; આ ગણનાં પ્રકાશકઃ સરવૃ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ; પ્રેમાવતા રેશુશુ જ્ઞાનકાચ જીવનચરિત્ર-લેખકઃ દેસાઈભાઈ પટેલ, ૧-૮-૦; ૨૫. કિંમત ૬૦૦૦ કૃત બે નાટકોઃ રેસમન દેસાઈકાચ. શુક્રે ગોવિંદસિંહ-સંપાદકઃ મુનિકુમાર બાઈ, ૨-૮-૦, બેનેના પ્રકાશકઃ ગુર્જર ચંપૃષ્ટન કાર્યાલય, અમદાવાદ; મહાકવિ પ્રેમાનંદ કૃત નળાઈચાનનું પ્રમાણજીવ સંપાદન-કરનારઃ મગનભાઈ પ્રજ્ઞાદાસ દેસાઈ, પ્રકાશકઃ ગુર્જર સાહિત્ય પીઠ, અમદાવાદ-૬, ૩-૦-૦; માનવ જીવનમાં વિજ્ઞાનઃ રેસનિકા જીવનમાં સૌધી કે આડકતરી રીતે ભાગ લેવા વિજ્ઞાન પર 'કુમાર'માં પ્રકટ થઈ ચૂકેલી ડૉ. નરસિંહ મ. ચાહની વિજ્ઞાનવિષયક લખેલી લેખમાત્રા ચંપાસરે. પ્રકાશકઃ બાલગોવિંદ કુનેરદાસની કેપની અમદાવાદ. ૩-૦-૦; જનતાલય છે તથા સ્વપ્નદેહ છે ને બીજાં નાટકોઃ લેખક-પ્રકાશક જરાવેત દાકર, ૩૬, રવસિંહ સોસાંએડી, અમદાવાદ-૬. કિંમત અનુક્રમે ૧-૪-૦ અને ૨-૮-૦.

રેડીઓ-શિક્ષણ

ટપાલદ્વારા યેરગેદાં સરળ ગુજરાતીમાં પૂરા અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે.

*
વિદ્યાર્થીઓને રેડિયો અને રીધરિંગ કરવાના સાધનો આપવામાં આવે છે.

*
૧૬૫ કાગળ લખવાથી તમે અને રેડીઓ નાખી પુરિતક મશ્ત મોકલી આપવામાં આવે છે.

*
લખો : હરિવદન આર. દિક્ષીત R. D. C. (U. S. A.) પ્રિન્સિપાલ

રેડીઓ ટેલીવિઝન ઍન્ડ સાઉન્ડ સિસ્ટમ ઈન્ટરીટ્યુટ રાયપુર હંભરાની પોંગ અમદાવાદ (ઈન્ડિયા)

તા. ૬. પરદેશમાં વસતા વિદ્યાર્થીઓ માટે પંખુ પૂરતું મ્યાન આપવામાં આવે છે. તેઓને અભ્યાસક્રમના પાઠો મેર મેઈનથી મોકલાવ છે.

શિક્ષણ-પરિચય

દિલ્હી કલાર્નાં રૂપ તથા રહસ્યદર્શનના અમળી આવિષ્કારક તેમજ 'રૂપમ'ના તેત્રી, નવલીતા કતાવિવેચક થી અર્ધેન્દ્રકુમાર માંગુડીએ વિદ્યાર્થીઓ માટે તૈયાર કરેલા મૂળ બેમાળી સંધનો આ અનુવાદ છે. મળવખ દુષ્ટાંતવિચારથી ભરેલું આ પુસ્તક કલાર્નાં રૂપ-રહસ્યની રાષ્ટ્રીય સમાજજી આપીને રસદંડિ ખીલવવા ઉપરાંત દિલ્હી કલાર્નાં સમાજજીના અર્ધજનની અભ્યાસ રૂપ બની રહે છે. કલાસંશિષ્ટો, રસદંડિના અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ, ચિત્ર-શિક્ષકો, માધ્યમિક શાળાએ, પુસ્તકલયો વગેરેને રૂપયોગી, ખોચીખોચ લખાણ સાથે લગભગ ૨૦૦ ચિત્રોથી ભરચક સમૃદ્ધ મીર્માંસાવોળી લિ. ૩, ૩ (પોસ્ટેલ ના લેડુ)

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ

ઋતુરંગ

ભારતના ઋતુવેચિષ્ણનું તોન્દર્શવાન કેરાવર્તા શ્રી કલ્પ દેસાઈનાં ૩૫ અને રંગથી ભર્યો જનવાં જાતુ-ચિત્રોનો અભ્યાસ ચિત્રરસપુર [કિંમત ૧૮-૦-૦ પોસ્ટેલ વગેરે લેલુડ]

પ્રાપ્તિરથાન કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ ૧૮૪૪, રાયપુર, અમદાવાદ

કુમાર

સંસ્કૃત - રવિચંદ્ર રાવળ

10

દિસેમ્બર ૩૩૬ ઈ. ૧૯૫૨

રાધાનાં વિલાસભાઈ - શ્રીમતી રમા મુખરજી

તંત્રી - ખલ્લભાઈ રાવળ

નવાં પુસ્તકો

સરસ્વતીચંદ્ર : પરસ્પરકલનાના બીજા ભાગા દાણાવાણી, આડકલાઓ કે તરવચચાં-
ઓ વગેરે છાંટી દશ માત્ર મૂળ કથાનો ૪
સળંગ વાર્તા ૩૫ સંપ્રેષ-કરનાર : કવિ-દ્ર
મગનલાલ પેડયા, ૩-૦-૦; કમદા : યુનિસાસ
મહિપાનાંચિકાંડીનાદકોનોસંગ્રહ ૩-૧૧-૦
બનેના પ્રકાશક : એન. એમ. ત્રિપાઠી શિ.
મુંબઈ-૨. પંડિતજી, પિતાનો વારસો,
ઉદ્ધાર, કલ્યા, રમા-મહેશ : શરદાપાટુની
મૂળ બંગાળી નવલકથાઓ પરથી રમણલાલ
સોનામિ મૂળનો રસ ભળ્યોને કરેલી સંક્ષિપ્ત
કથાઓ-પ્રકાશક : વોરા એન્ડ કંપની શિ.
મુંબઈ-૨ ભારત ઇતિહાસદર્શન : પુસ્તક
૧-૨ અનુક્રમે પાંચમા ને છઠ્ઠા ધોરણ માટે
લખાએજી ભારતનો સચિત્ર કુમારભોજ્ય
રસાય ઇતિહાસ-લેખક : ઝીણાબાઈ દેસાઈ
'રમેદરગિઃ' હિંમત અનુક્રમે ૧-૧-૦ તથા
૧-૧૨-૦ કુમળકુમાર : ૨૫ સો. સુમતિ
શિવિત એક સામાજિક વાર્તા-૦-૧-૨-૦
શ્રી સુકેવજીને સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત-
સંપાદક : વાગન પ્રા. પટેલ, ૦-૧-૦; ૪૮-૦
ભારતનો મોઢપ્રદ જીવનચરિત લેખક-વાગન
પ્રા. પટેલ, ૦-૩-૦; આકાશનાર તારા
અને વસંત-આગમન : યૈયમ પ્રકાશના
મે નવા બાલકોજ્ય સચિત્ર પુસ્તકો-લેખક :
પાંડુઆઈ એ. બહ. હિંમત અનુક્રમે ૦-૧-૦
અને ૦-૪-૦ : આ ભાષાના પ્રકાશક : સરજી
સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલય, અમદાવાદ; પ્રેમ-
વતાર ઇશુનું જ્ઞાનકાવ્ય જીવનચરિત-લેખક :
દેસાઈબાઈ પટેલ, ૧-૮-૦; ૨૫. હિંમત
કૃત એ નાટકો : રોમન સાહિત્ય, ચુર
ગોવિંદસિંહ-લેખક : યુનિકુમાર બહ.,
૨-૮-૦, બનેના પ્રકાશક : ગુર્જર ગ્રંથપરન
કાર્યાલય, અમદાવાદ; મહાદાવિ પ્રેમાનંદ કૃત
નળાંજીનાનું પ્રમાણબૂત સંપાદન-કરનાર
મગનલાલ પ્રજ્ઞાદાસ દેસાઈ, પ્રકાશક : ગુર્જ-
રાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૬, ૩-૦-૦;
આનંદ જીવનમાં વિજ્ઞાન : રેવિન્દ્રા જી-
વનમાં સીધી કે આદ્યતરી રીતે બાળ બાળ-
વતા વિજ્ઞાન પર 'કુમાર'નાં પ્રકટ વર્ષથીથી
ડૉ. નરસિંહ મ. શાહની વિજ્ઞાનવિષયક
હયથોડી લેખમાળા અંધાકર, પ્રકાશક :
બાણગોવિંદ કુમેરદાસની કંપની અમદાવાદ,
૩-૦-૦; જનતા ભરો છે તથા રેવનુંદક
ને બીજા નાટકો : લેખક-પ્રકાશક નરસિંહ
કાકર, ૩૬, રવસ્તિક સોસાએજી, અમદાવાદ-
૬. હિંમત અનુક્રમે ૧-૪-૦ અને ૨-૮-૦.

રેડીઓ-શિક્ષણ

કપાલદાસ પેન્સેલ્સ સરજી ગુજરાતીમાં

પૂર્ણ અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓને

રેડિંગ અને રીપેરિંગ કરવાનાં

સાધનો આપવામાં આવે છે.

૧૬૫ કાગળ લખવાથી

તમે અને રેડીઓ

નામની પુરિતકા મફત

મોકલી આપવામાં આવે છે.

લખો :

હરિવદન આર. દિક્ષીત

B. E. E. (U. S. A.)

પ્રિન્સિપાલ

રેડીઓ ટેલીવિઝન એન્ડ

સાઉન્ડ સિસ્ટમ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ

રાયપુર હાંસની પોળ

અમદાવાદ (ઇન્ડિયા)

તા. ૬. પરદેશમાં વસતા વિદ્યાર્થીઓ માટે

પણ પૂરું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે.

તેઓને અભ્યાસક્રમના પાઠો સિરેવેઈસથી

મોકલાય છે.

શિષ્ય-પરિચય

હિંદી કલાનાં ૩૫ તથા રવરસદર્શનના અમૂલ્ય
આવિષ્કારક તેમજ 'રૂપમંડા' સંગ્રી, ભણીતા
કલાવિષયક શ્રી અર્પેન્દ્રકુમાર મંડુલીએ
વિદ્યાર્થીઓ માટે તૈયાર કરેલા મૂળ બંગાળી
ગ્રંથનો આ અનુવાદ છે. મગલજી રમણલાલ
શાસ્ત્રીય સંગ્રહ આપીને રસદર્શિ જીવનવા
કુપરિત હિંદી કલાની સળંગના મદત્તના
અભ્યાસ ૩૫ ભની રટે છે. ડૉ. કલારસિંહ,
રસદર્શિના અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ, ચિત્ર-
શિક્ષકો, માધ્યમિક શાળાઓ, પુસ્તકાલયો
વગેરેને કપધોડી, બીજાભીત્ય કમાણુ સાથે
લગભગ ૨૦૦ ચિત્રોથી ભરેલ સમૃદ્ધ પત્ર
મોકલાયો છે. ૧. ૩ (પારદેશ નાનુંકું)
કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ

ઋતુરંગ

ભારતના ઋતુવિભવનું સૌન્દર્યપાન

કરાવતાં શ્રી કનુ દેસાઈનાં ૩૫

અને રંગથી ભર્યાં જનનાં ઋતુ

ચિત્રોનો આનંદ ચિત્રમંડુ

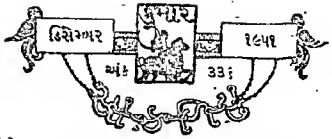
દર્શિત ૨-૮-૦. પોસ્ટેલ વગેરે છુટકું

પ્રાપ્તિરદાન

કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ

૧૪૫૪, રાયપુર, અમદાવાદ

હિન્દીના બરમાળી પત્રગિરિ મેળવવા માટે હિન્દી
રાષ્ટ્ર ક્ષત્રજનાં સભ્ય બન્યા. વિગત માટે લખો:
શ્રી એન.એ. કેન્ડેશીય કલ્યાણ
સુરેન્દ્રનગર (સોસાયટી)

રેડિયો-શિક્ષણ

દરમિયાનમાં શ્રેણીમાં સરળ ગુણવત્તામાં
પરોક્ષભાષામાં કરાવવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી
બાદબેતને ટેકિંગ અને સીચેરિંગમાં
સાધનો આપવામાં આવે છે. કામગીરીના
થી વિના મુશ્કેલી સંસ્થાની સુરક્ષા
તમે અને રેડિયો શિક્ષણ આપવામાં
આવશે. પરદેશના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ
ના પાઠો એક-એકલથી મોકલવા છે.

લખો: પ્રિન્સિપાલ

હિન્ડિયન આર. ટી. સિટી R.E.E. (U.S.A.)
રેડિયો ટેલીવિઝન એન્ડ સાઉન્ડ સિસ્ટમ્સ-ઈન્ડિયા
રાયપુર હાઈવેની પાશ, અમદાવાદ (ઈન્ડિયા)

ચોટાક વલ્લભાભ્યા અભિપ્રાયો:-

‘પાઠમાં વ્યક્તિઓ સમી સમજવાની રીત હવે
પ્રકારની છે, તેથી સમજવામાં કંઈ મુશ્કેલી પડતી નથી.’

એન. પી. મનજી (ઉનાડા)

‘...એક વાદની સંભાષણ... જે કન્ડેન્સી રેકૉર્ડ,
નેમ્બર નેટવર્કથી વાંચવા રેડિયો બનાવેલો છે.’

એસ. પી. પટેલ (અમદાવાદ)

‘આપે જતાંયા પ્રમાણે રેડિયોમાં... થોળના કરી નાંખી
છે, ખરેખર વ્યાપક સમજવાની રીત બદલી નહીં કરે.’

ડૉ. એસ. એમ. મરઘાન (તા. પાલક)

ચિત્રો

સાધનાં રિસામણાં	ચિત્રલેખા- રમ્યા મુખર્જી પૂઠા પર
અર્ધ	ચિત્રકાર- ચાગિની રાય ત્રિવેંગી મુખર્જી
અભિપ્રાયો	સિદ્ધી- કાન્તિલાલ પટેલ પાલક પૂઠામાં

કાવ્યો

હાલિકાને	મધુકર સંદેશિયા ૪૦૧
પણી ગળીય	હરીન્દ્ર દવે ૪૦૧
સંમિલન	‘સંપાદ’ ૪૦૧
સુર વિહાર	સુન્દરમ્ ૪૦૧
સામ્રાજી છું	ગીતા કાપડિયા ૪૦૧
રોડની ગાય	પ્રભાત મેધી ૪૦૧

અન્ય

ચાગિની રાય	૪૦૨
બાંધ મહરિયાં [અપક્રમા-૨૪]	અન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા ૪૨૦

વાંતાં

છબે અને શિવે	સુભાષિ ૧. કલાલ ૪૦૬
--------------	--------------------

લેખો

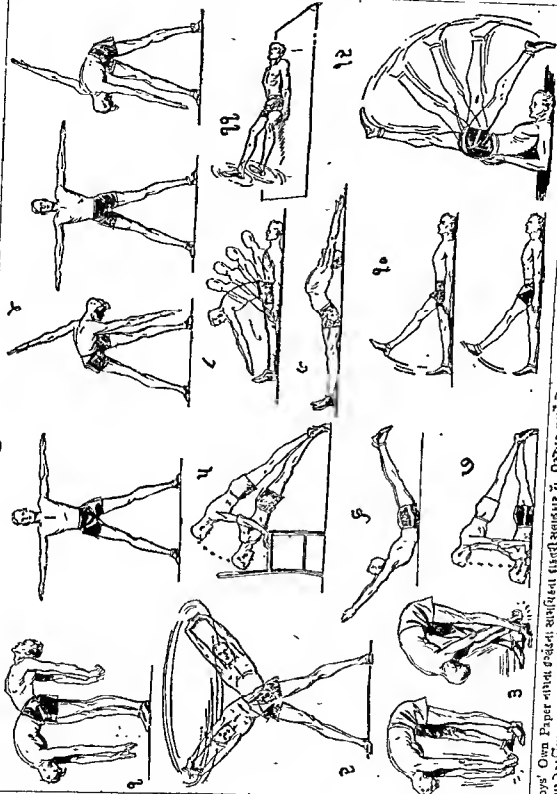
કેરોલેટ	રામસિંહજી રાહીટ ૪૧૦
મૂનરિંગ [ભાષાની કસમત-૧૫]	ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી ૪૧૪
પહેલો પુરુષ મૌલવ્યન [નિર્મલિકા]	ગણુવ વિપાલી ૪૧૭
પ્રોટોકોલ અને પરદેશી ચેલચેલો	૪૨૪
ચિકિત્સક-સંગ [૨૬]	૪૩૪

વિવરણો

રોજિયા બ્યામખની કસમતો	૪૦૦, ૪૩૧
મૂઠ: પરમ્પરવચેય કુદિ: [સુભાષિત-૭] રત્નમણિરામ બીમરાવ ૪૦૪	
પરચી સ વર્ષ પહેલાં	૪૨૬
માધુકી રિવરિસાત કલિયા, દેશભંધુ ગુપ્તા, ભવનીન્દ્રનાથ ૪૨૮	
કાદળ [માસમાસનાં રંખીન્ડા]	૪૨૮
ફોટોગ્રાફી દરીકાર્ણું પરિચાયા	શ્રીદાસ કદં ૪૩૨
આ માસ છતિદારમાં [અવિજિતિયે: નાનાસાહેબ પેશ્વા]	૪૩૫
અર્ધનું પાનું	૪૩૬
નાનિક સાંકળિયું	૪૩૭

કોઈ આકર્ષિક કારણે અંક ગોરોડ ન થયે હોય તો ‘કુમાર’ દર માસની ૧૫મી
તારીખે બદલ પડે છે; એટલે તે આરંભમાં અંક ન થાય તો તરત તેની રિવિઝ
કરીવી. અઠરામાત્ર ગ્રામ થયેલા અંકની ફરિયાદોને, આસારી પાસે નક્કો હોય છે
ત્યાં સુધી તો પહેલાં વળવાનો અને પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ એવા ગ્રામ
થયેલા કેઈમળ અંકો બરપાઈ કરી આપવાનું કશું બંધન આમારે રહેતું નથી

કુમાર કાપલમ્ સિમિટેડ તરફથી લખી, મુદ્રક અને પ્રકાશક, બચ્ચાઈ પીપલનાઈરાત
મુદ્રક- પ્રકાશનવાન: કુમાર પ્રિન્ડરી, કુમાર કાપલમ્, ૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ
વાર્ષિક લવાન્મ ૧૧. ૬; ૫૪૯૫માં ૧૧ ૧૧ અથવા ૧૦ ૧૦; મુદ્રક નક્કોનાર આના
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૌપી રાઈટથી રહ્યાલ છે

Boys' Own Paper નામનું જર્નલમાં સામયિકના કાલની સલાહકાર ડૉ. નિરંજન વાગડે એના વાચકો માટે વિવિધ મર્દાની રમતો લખાવી છે. તે સમયાન્વે રોજની અહેવાલોમાં આટલું પણ પ્રયોગી બાળકોની એ સામયિકના સોમન્ય લેખો સાથે સહ કરી આપી છે તેની વિગતે સંખ્યાઓમાં આ અહેવાલો મળે છે.

વિદ્યાની કુરુદ્ર જીવન, સુરુ શોભા, કુરુધન,
જયદ્રથ, ચિકિત્સા, કૃષિ, સમુપસ્થિત દોનમાં;
મુખી સમરભેરી શંખ પખવાજ શીંગીતણા
મહો પ્રખલ મિહનાદ કુરુવીરના ગાજતા:
અથોરરવ પાઝરાજન્ય તથા દિવ્ય કુંકેય તમે,
દલ્યાં તુમુલ લોપથી હૃદય ધારેરાજી તણાં.
અને વિરલ પૂર તત્ત્વણુ જ માહરોત્સાહનું
યુગ્મસુ ખલવત પાંડવકુટે વહુ વેગીલુ.

અસંગ, અનલે, અડાલ હું ય કર્મજીવે ચુરા!
નિરંતર ઝૂઝી રહું અકર સ્વૈર્યે ધૈર્યે મધી,
(નરે, મધુર વેલુગાનતણી મૂઠીના યાચરો)
તોથી યુગતણી કંઈ વનકિતારે ને આવતા
અચાજનલ પૃથ્વી ઝુલજ ગજવતા, ધેરતા
અઝરવ ખલ, નવ આશ, નવ પ્રાણ, એ લોપની
હું સુહમ હૃષીકેશ, એક લાડી જ યાચી રહ્યાં.

મધુકર સંરચિયા

પછી મળીશ

સિખરિણી.

તને ચાહું છું, ને ચકીશ સખી, આસાંત લગીયે.
પરંતુ છે મારી તુજસમ લાણી દે પ્રિયતમા.
બધીને હું ચાહું. નવ કહી રહું એકતરફી.
તને ચાહું. એવી નિત ચકી રહું હું સદકલે.

તને તો લાધી છે મિલનપણ મારી સંધિ લાણી,
પરંતુ તો રેલી યુજ પ્રિયતમા' દે સમયથી
નિહાળે છે મારો પથ, નવ નસીબે હજી લગી
પણા લાધી એને મુજસાદ સખી, સંવનનની.

હજારો હૈયામાં મુજ સ્મૃતિ લારી છે, પલપણે
ચલી લાગે એને દુઃખદ વામણા આગમનની;
તને ચાહું હું હું, પલુચાઈ છું એને ય પ્રિય, કે!
તને ત્યાં એના પીડિત હૃદયનું સાંવન થવા.

બધા દયેલા, 'દરો' યુગયુગી રાહે નયનને
ખિલાવી ડંબે છે પલપણ પિયુ આગમનને.
મળી આનું એને પછી મળીશ નુને ય કવિતે!

હરીન્દ્ર દવે

આશ્ચર્યની ધું હૃદયરાજ્યની માહરા હું,
હાસી થવા પણ પ્રિયે! તમ કેમ ચાહું કે
ગીતા કાપડિયા

કવિતા(અનિયતકાલિકા)ની રીતિત પરત્વે એક ગ્રંથસમૂહ થવી લાગે છે: પોરટેજ માટે છે તે એક જ એકની ચાર નકલો મંગાવનાર માટે:
ચાર જુદાજુદા એક માટે નહિ. તેમ હોય તો તો ૧-૩-૦ મોકલવા એક એક માટે એક એક એક પોરટેજ અગરે ખર્ચનું પડશે.
(ડિસેમ્બર ૧૯૫૧) ૨૦૧

ડિસેમ્બર-૧૯૫૧

સંમિલન

અનુક્રમ.

નાનકા માહરા ગેઠે નાનકા ગોખરે પડયાં
અસીસા, દાંતિયો, શીસો તેલનો ફેંક વપૈયા.
એવિતાં એક છી આખ્યાં દાંમકી, કંકુની શીશી,
ખાટકી તેલની નાની, બેગી તે ગોખરે ગયાં!
અને તે ભિયતારે એનપ્રીત થઈ ગયાં,
નાનકા ગોખરે બહો પેરેવી નિવરયાં હતાં!

'સરોદ'

જીવનના અદેલને સુચવવા માટે કેટું અભિનયગુરુ રૂપક; અને કેટું કવિત!

સૂર ખિડાંગ

પંછી, બાલે સૂર ખિડાંગ,

રાગ ગાડો અનુરાગ: પંછી

દશદશ એલિલ પરમ રહીહા, દશ દશ બીણા તાર,
શત શત ઝુંજી સૂર. જી., શતશત અનરધબકાર: પંછી
વન બાદલ મેં ચમકે બિચલી, કિશા કિશા પલકાર,
આગરની પ્રતિ લહેરે લહેરે, નૂતન ડો કમકાર: પંછી
વન વન કુંજે કુંજે કુચુમો, ભરમર ભરમર ગુંગર,
નયન નયનની પાંપણ પ્રગટયાં નવલ વસંત બહાર: પંછી
મેનમંદિરને ઉખર ઉખર હીરકતાણી કંતાર,
પલ પલ પ્રગટે પરમ પ્રીતનો અલુચ્ચંચો દુઝાર: પંછી

શુધ્યા કેશ, નયનને આંખ્યાં, સોળ સુખ્યા શુગુર,
રટત રટત રસના પથ લેતી પાર તણી યે પાર: પંછી

સુ-દરમ

છે સનેહ એવી ખસ એક આગ
એનો ઉતારે નવ કોઈ બીમો!

પ્રતિધ્યો કરી

સંરંધા હથી. છતાં એટલું કહેવું જોઇએ કે ધાર અને આકૃતિની વિવિધ હીલગમી સુચિને કહાણો હંદયમાં બરીને આવેલા આ કિસોરના હાથને આશ્વેનનની જરૂરી તાલીમ તેમજ ત્યાં ગળે મળે. પછી તે એણે નેત્રોત્તરમાં સોંટ લેઇતન. એટલે કે, પોઈન્ટર અને આલ્બા ટેબલ નેવા પશ્ચિમી દશાવધામીએની દબે દુબદ્ધ અનેરતા વાળાં અંકુશ પેઇન્ટમ કરવાની પદ્ધતિ હાથ કરી લીધી; અને સાજાને અઠવાસ પૂરેા થવા આખો ત્યારેતો કલ-

કાના દશાજનમાં નવારિત કલાકાર તરીકે તેણે પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમાવી દીધી હતી.

પણ એમની એકાદિકાના પ્રારંભકાળની કૃતિઓમાં માત્ર યુરોપી પદ્ધતિને આશ્રય નથી. વિવચનિદયન અને રોશી સંદિગ્ધરતછતા એકવીસ વર્ષની વયે કરેલા એમના એ ચિત્રોમાં એમના બધાસમકાલીનો કરતાં શાસ્ત્રશુદ્ધ ચોક્કસાઈ અને પીળી-નું પ્રચુલ એમનાં ધણું કિયુંદત. આ કાળે કરેલાં એમનાં તત્ત્વનીચિત્રો (પોર્ટ્રેટ)માં, અમેરિકન તત્ત્વનીચિત્રોના વિદેશીય અભિનવતા નેચોરગાર હોતો. તે એમને તેના અતુસરણ-નો જ્યાસ પણ ન હતો. એમનું મન તો પોતાના એતરની અભિ-વ્યક્તિ શોધવા મચ્છ દત્ત પો-તાનાં એતરમાં રહેલાં કહાણો, એવાં લાઇવ ઈસ્ટ, કેમ

... ૧૫ માં, કઈ નવી તિ કેપ્રમજાલીદાર એને બારીતે બેઠા કરી રાખાય અપતરગમી તરવાર ગનામાં બધાં પડયો હતો.

... ૧૫ માં એ મરત રહેતા.

આ સિવાય એમને કોઈ શોખ ન હતો. પ્રવાસ પણ એમણે ક્યાંય કર્યો નથી. એકે કહકણ પણ આગે ન હોડાય છે. બહુ નાંચેજમું પણ એમણે નથી. લગની એકમાત્ર હતી ચિત્રકળાની-એ દારા પો-તાના ઉરબાવ મજા કરવાની. એ જ કાળમાં બંગાળમાંથી અબની-દ-નાય ટાગોરના નેટાવ નીચે બારતીય ક્લાસીકની ભજતિની ચેતના અજુજની હતી. તેના રંગે પણ એ રમાયા અને એ રોશી દારા પણ એમણે પોતાની અભિવ્યક્તિ અમાલી મેટી. પણ એ અનતર પૂરેની. તેની છાયામાં તણાઇને સીસાયાણ એ દરી થયા નહિ. પશ્ચિમી આગે-દુબ આદેખને. કરવાની રોશી એમને જ લાગી હતી અને નવી 'બંગાળી' રોશીની પહેડમાં આગેખને ફિમાં તે રોશિયે એનાં થતાં બતાં હતાં. આમ, કરાશી એમને સંતેપ વતો ન હતો. એણે એ જ રોશીને આદરવાય ને પશ્ચિમી રોશીને વારતવવાદ, અને સંમિલિત કરીને પોતાના મંથનને માર્ગે આપવાને પ્રયત્ન એ કરતા રહ્યા.

એવામાં એમના પિતાનું અવસાન થયું અને એમની મિહલ

તણ પુત્રોમાં વહેવાર્ય નહ. એમાં પોતાને આગે એ કાંઈ આવું એ ચામિની ચાવના બેદાશી કુલેનું પોપણ મર શકે તેમ ન હતું. જમીનદારીની વંચન ને જવાબદારીથી સંભાળવા એટલાં જોગ રૂપિય વલણ પછી ન હતો. કિયે એમણે તો પોતાનો ચિત્રકારને પેઠે જ ચાલુ રાખવાનો નિર્ધાર કર્યો. પણ એ માર્ગ ધમો લખે? એમને એનું જાન પણ હતું. તરવીરાએ ખન તથા બીજી કલાતિક ચીતરાશીને ખરીદવાનો વર્ષે કલકાતામાં ધીમેધીમે થસાને ભરી દેતો, અને વેપારપ્રધાની આરી શતમાં નવા કિલ્લ થતા પેસાદાર વર્ગને આ કળા ફવાની કાંઈ પડી ન હતી છતાં ચામિની રાય એ-રોશીને માર્ગે ચિત્રિત રહ્યા. એમાં એમનાં પંતીને તે પુત્રોએ ભક્તિપૂર્વક આને મનબર સાવ દીધો.

એમનાં બાળકોના ઉલ્લેખ અહીં કરાવા પૂરક હશે કે, કેમકે એ બાળકો અને એમના ચિત્રો-માંથી જ એમને પોતાના આ પ્રયોગો કરવાની પ્રેરણા, પ્રો-ત્સાહ ને હિંમત મળ્યાં. એમનો મોટો છોકરો ને એક જન્મજમાં કમળ આરંભકામાં માર્યાઈથી, તે એક આશાસ્પદ ચિત્રકાર હોતો અને એમનો ચોથો પુત્ર પલ્લવ તો બોલે પણ એમની સાથે જ મારે છે.

૨૫ ખરે ૧૯૨૨માં, જી.નોસ વર્ગની રિયર વયે એમને પ્રતીતિ મળે અહીં આ યુરોપી કેવાર-રશી કોઈકળાથી પોતે એ અભિ-વ્યક્તિ માટે મથી રહ્યા છે તે સાંધ્ય મઈ શાચાની નથી અને કોઈ નેવા નિજમાં શોપણ

પડયો. આ અપરમનને અઘ્યાસી છે તેને એવું માર્ગ મળ્યું ન રહે છે. ચામિની રાયને પોતાનાં બાળકોની કૃતિઓ અને પોતાનાં બાળપણ-નાં રચણોમાં એ માર્ગ મળી ગયો.

પોતાની વત્તામકોનાના માર્ગદા માર્ગમાં ને કુંભાર, સુતાર, ત્રણકર ને પદારની સારી સજા દેખાવટ અને રંગાવટ એમણે રસ અને કુરુદુલથી મારણી હતી એનો અંતરપ્રવાદ આ બધાં વર્ષે ર-ચવાન એમનામાં અજુદીક વસા કરતા હતા. પોતાની જાનને કોર એમને એ લોકકલામાં માર્ગી ગયો.

સપા લાકડામાં રંગો અને વડી નેરદાર દેખાઓથી આયે-ખાતાં રમકડાં, પટ, બીંતચિત્રો વાસણો ને વજ્રમોતોની ચેતનપદી લોકોશી સમરત બારતામાં એકસરખી છે. ગદિની કાંતિથી માંની આંતરજાની રંગોળી ને માસીનાં રમકડાં મુધી, એ લોકપીળી નિમિત્ત મરેવરની જલબુધી આજ અનંતકાળથી રમતી આવી છે. બધાજા પ્રચલિત એ લોકોશીની વિશિષ્ટ લટબને માલમ્બ બનાવીને એમણે

સુભાષિત

• ઉપભવિત •

પુરાણમિત્યેય ન સાધુ સર્વે
ન વાડપિ કાવ્યં ન પમિત્યવચમ્ ।

સંતઃ પરીધ્યાન્યતરદ્ભજન્તે
મૂઢઃ પરપ્રત્યયનેય મુહિઃ ॥

નૃનું જ માટે નથી સર્વ સાકં,
ન કાંચ છે નંદી નહીં મારું;
સંતો પરીણા કરી એ સેવે,
દાસ પૂઠો પરાધિપી જે.

[વિવરણ: જાનવરવમાનને કોડે અનુભવ ધરાવતા, હિનયાના સર્વ-રેષ પ્રદાકવિએમાં આપણા કવિવરુણ કાલિદાસનું રચન મોખરે છે. એમને આ રચક જૂળ ભણીતા છે. રેષાક છે તે કાવ્યને વિશે, પરંતુ લોક-વ્યવહારના રેષક જેમને એ રપરી છે. કોઈ પણ પ્રકાર માટે લોકો એકમત હોતા નથી. એકથી વધારે પદોની બેચલાણ હમેશાં ચાલુ રાખ છે. પોતાની ખુદિ ન વાપરીને ફરિયા કહેવા પ્રમાણે કરનાર 'જાણ દીકરો ને રુદ્ર'ની વાત આપણમાં ભણીતી છે, એમાં ઉપર એ લોકોએ રુદ્ર ગુણવૃં. જમતમાં રેષક જેમમાં આડું બને છે. આને અર્થ એમ નથી કે કોઈની સલાહ ન લેવી. આપણા કરતાં વધુ અનુભવી સરુકરની સલાહ તો જરૂર લેવી; પરંતુ આપણી પોતાની ખુદિથી પ્રકરના વિવેકપુરઃસર વિચાર કરી, સલાહની તુલના કરી કાંઈ કરવું. કેવળ એકી પરાધિપી જ દેખાવાને કવિ 'પૂઠ' કહે છે.

આ શુર. લોકસાહીમાં જૂળ જ મદારનું છે. લોકસાહીમાં વ્યખિતો માત્ર એ જ બેની સત્તા છે, અને એ જૂળ પવિત્ર છે. એમાં મહાકવિ કાલિદાસના આ અનુભવવાક્યનો ઉપયોગ થાય તો જ શુદ્ધ લોકસાહીની રચાવના થઈ શકે. — ર. બી.]

મથાળો: લેખકનું જાનનિકામાં કોઈ વ્યક્તિવરોપની તરવીર કરતાં એક આખા સંમાજની સાહજિક સુદ્રા તમને જાણે, ત્રીજો: જ્ઞાનવલ્લભ ગારિના યોગ અને વેદનાથી નીતરતો દૈશ્ય પ્રિયતમો મદેશે. જમણી તરફ: માતા ને બાળક: સર્વ રમ્ય-સાવનાં કોણહૃદયને રંપીને। વિષય: લેખની જ મિત્રભાષાની સાદી રેખાચિત્રમાં નારીત્વની સ્વ અને માનુસ્વનું માધુર્ય વૈજ્ઞાનિક ચિત્ર.

ગોતાના કૌશલ્ય વહેવડાવવા માંડયા. સાધનની સાદાઈ પણ એમણે જોત આપનાની વિસ્મયપ્રદ નવી અવનવા મિશ્રી લેતરંગીની સુદ્ધિના રંગાડનારોને માણેલ દામચેદસા જ સાધનથી ધીર હૃદેલા દલે માત્ર સાલ સાદા રંગોથી ગોતાની આપનાસુદ્ધિને પરીની સાધનામાં કોરો આજન સ્વરૂપરસા સાચો: કાઠ, પીળો, કોરો, આસમાની, સિદ્ધિરંગી,

સજીવી ને સફેદ, એમાના પદેલા વ્યાર, રેસની રમીન માછી ને રંધીન પરપરેને આંખલોના કચૂપની કાદોમાં પૂરીને બનાવતાલ. સિદ્ધિરંગી: સિદ્ધિરંગીથી, બુખરો નરીના કાંપમાંથી ને સફેદ ખાદીને પૂરીને બનાવી લેવાતો. કાચો રંગ તો રીંગાની મેસ મેશને તેલકો આપી રહે. ચિત્રાસ-ની જુર પટે રંગોને કંઠક કાંતી સફેદી (અનુસંધાન ૪. ૧૯૨૨) (દિસેનગ ૧૯૫૧) ૪૦૫

જવો અને શિવો

થી રજુગિત દેસાઈની વાર્તા ઉપરથી

અનુવાદક

મુખતિ ર. દસાહ

મુંબાઈની ધાંધલ શેઠાક કમલ માટે અંધકારને બોલે લખાઈ
અઈ હતી. બધે સાતિ પ્રસરી ચઈ હતી. રાખીબાગમાં પછી
તદન સાંતિ હતી. દિવસભર થોવાઈ ગયાની મૂલતાં, અને રાત્રે
પછી સહેજ સંચાર થતામાં વિચિત્રાશ્રિમાં આજે પાતાવરજી
મળવાની મૂલતાં માડ્યાં પછી સાંત દેના. ગાય એક ચિતાની
પાંખરા પાસે એક માણસ બેઠો હતો. એ પેલા ચિતા સાથે સાં
ધીરા બવાને કશુંક બોલતો હતો. એનાં કપડાં પેતાં હતાં. એના
બોલવાના ચાવા ઉપરથી એ રહેતા હોય એમ લાગતું હતું. પિત્તર-
ની લખીમાંથી એણે પોતાનો હાથ બહાર નાખ્યો હતો અને ચિતા
એના હાથ સાથે પોતાનું શરીર પસતો હતો. રેડકો વખત પસાર થયો
એનું બેમાંથી એને બાન હોય એમ અર્થાનંદોનું પ્રત્યક્ષ થયો
આવતાં સીધી પહેલી સિદ્ધિ મળ્યાં હતી રાત્રી અને એ અવાજ
સાથે પેલા બાનમાં આવ્યો. જઈ જઈ એણે પોતાના બિરસમાંથી
એક મીઠુંક કાઢ્યું. અને તે ઠાઠીને એ ચિતાની સાથે ધરીને કહ્યું.
'લે, આ ખા.' ચિતાએ તરત જ એ વસ્તુ ખાઈ લીધી. એ માણસની
ચોખ્ખાની મિક અરપછ દરેક સમજાયું. અને પછી અરપછ પોતાના
અમીસની બાથ મેળા કાળેતો એ ત્યાંની નારી છટપો. ફરવાને
હાથ સિપાઈએ બેઠું તો એ પેલા અંધકારમાં ફરક માણસ ઉભા-
વળો ઉભાવળો અદરવ યતો હતો. એ સીધી વગડવાનો વિચાર
કરતો હતો. પછી એને ધડે કે કોઈ પુછે કે એ માણસ અંધ રહી
રીતે પેલા, તો શું જવાબ દેવો? અને એણે સીધી ખાજી ખીટીધી.

એ નારી છટકા માણસનું નામ હતું રિતે.

બુલે એ મુંબાઈનો નરિ, પછી શિવરૂપ રહેતો વતની. એનો
જન્મ એ રહેતા સવળાવ ગામમાં થયો હતો. રહેતા બાપુ શિવર-
તા બૂલ ચોખ્ખીન હતા. તેમાં પછી હિંદમાં પ્રાચીન કાળથી ચાલી
આવતી 'ચિતા શિકાર'ની પ્રથા હાલ ત્યાં જ વધારે પ્રચલ્લમાં
ચાલતી ના ના કહેતાં જે રાખવા ચિતાપરમાં રે-રખ ચિતા તો
દબેશ હોય જ. અને એના શિકારને માટે રાખવામાં મેટા મેટા
'દરજી-ખાંડ' બનાવવામાં આવ્યા હતા. એના જ એક મેટા પાં
સવળાગમાં હતો. એટલે ત્યાં ચિતા-શિકાર ભેળાંજિતાં જ રિતે
નાતેથી મેટા યોજેલા. સવળાગમાં મેટાસરમાં શિકાર-રેખ આવે
ત્યારે રિતને બીજું કશુંક સહે નહિ. ત્યાં સવળાગના કુખીએ મેટા-
સાંભળી તહેનાત માટે નીમેલા સાકરાઓમાં રિતે જરા આગળ-
પડતો અડાતો. ચિતાની આંખો સાથે પાંખના પાંડે બુંદવામાં
રિતને બહુ ગલ પડતી. અને એ જ રીતે પળીથી કુખીની ખાજી
બસામણથી રિતે શિકારપુરના ચિતા-પર સુધી પહોંચેલા. એ પહેલાં
તો ત્યાં ચિતાની આંખોના બળદોના રમેલાગ તરીકે હતા, પછી
કામમાં જે એને બહુ વ્યાન પડેલો. પોતાના બળદોના આંખોએ ચિતા

C. Studio Ltd.

વધુ શિકાર કરે એ ભેલામાં રિતે
તનમન મૂકાવેલાં રહે. એને ચિતા
'જે રેડકો મેટા કે પેટાલ
ના સરસો વખત મળે કે એ કોઈ

કોઈ ચિતા પાસે જઈ બેસે. ચિતાને રખવાળ અને શિકારી મળ્યાં
મારતા હોય એ સાંમળવામાં રિતે ખાંડ પીધું સુધાં બૂલી બધાં!
એક વખત મેટાસાં સાહેબ આદિકાથી ખાસ ગંધારેલા જે
ચિતા લઈને ચિતા-પરમાં આવ્યા. બધા ફેટા સંભાળતા સામા મળ્યા
મુજો વગેરે પડતાં જ મેટાસાં બૂલ મારી, 'ધરમાઈલ-'

'હા' રહી ધરમાઈલ આગળ આવ્યો.

'આ લે, જે ચિતા આવવા છે, એમને બરાબર તૈયાર કરો, જ
માસ બાદ મેટા સાહેબ શિકાર રિતે આવનાર છે, એમને અજો
શિકાર આવશે ભેળો. એમાંનો એક તારી પાસે રાખ અને બીજો-'

એ કમલા નવનવર ભેલામાં મરાયુ પછી એવા રિતેનાં કોઈ જ
બાન ના રહ્યું. એણે આગળ આવ્યો મેટાના લક્ષમાં કાંઈ આવે જે
પહેલાં જ કહ્યું. 'મને આપો, હા.'

બધા ચિંતિત થઈ ગયા! ધરમાઈલે આંખો કાઢી. હવે શું થશે
જે બીજી રિતે પછી આખી મરી ગયા ભેલાં કઈ મરી! પછી મેટા-
સાં પુરેલીમાં હતા. એમણે પૂછ્યું, 'નામ શું? હવા તારક?'

'હા, રિતે.' ધરમાઈલે જ જવાબ રીધો, 'આખા સાવળામની
બંધબાનો રીતે. જે વર્ષેની અહીં જ છે, બજાં હવે.'

'કેમ? હવા રિતેનાં ધાર કે હું આને તને રોપું. તો બનાવેશ કે
શિકાર દેનેની એસમમાં?'

રિતેએ સારમાઈને મોં નીચું ઢાળ્યું. હવે મેટાસાંનો નિર્ણય
શે અને જે સાંમળવા એ કેમકું હતો.

'વાર, તો ધરમાઈલ! આને ચિતા ઉપર નીમો અને આ બીજો
એ આવો. પછી જે રિતે ઉપર નજર રાખે, દો.'

રિતે આગળ આવ્યો અને એણે મેટાસાંને ગમે માણે મૂક્યું-
સોમે મૂક્યો કોઈ. મેટાસાંની આંખી મઈ. સો એ પાંખરા પાસે
એકમા થઈ રિતેએ પોતાના પિતાનું નામ પાડ્યું 'હવે'!

આ સાથે જ બૂલ મેટાસાંને વડું એનું લાંબું હડ શરીર, રોનેરી
રેખમાં કીપી આવતાં કાળાં બરમર થાકાં, બેરસાર આંખો
ની કળીને હેર ગળા સુધી પહોંચતી કાળી કળીસ વગેરે એના ગાંભીર
બાર વહેરાને વધુ વિદ્યારમણે બતાવતાં. એ પાંખરા સાથે શરીર

માથે કાણું કપડું એકાદીને એજી દાંડ મારી—“ઈ...દ...દ...” અને સાંજ છતાંડાં ન જીવે દોડાયાં, પણ થોડુંક અંતર એજી તાપું ન કાપ્યું ત્યાં તો એ ખચકાયા અને એક વગ અડધર કરી એક જગ્યાએ બેસી રહી ગયાં. શિવાના મનમાં ફેરફાર થી સંકાપો આવી ગઈ. તેમ થી એજી ફરી સાદ થઈ. એવો દોડાવો તેમ ખરો, પણ સંજામાં ત્રગડાતો! શિવાને જાણના વાંસ ફેંકી રીથો અને દોડવાને એ છવા પાસે ગયાં. છવાને પગે ફેસ વાળી દની ને નખ એમ મથાયા હતા. ડોહર આંખો અને એજીએ પાછા ફરી ક્યાં. શિવે ખમરફાં ગયાં કોઈએ એને બીજા પેસાડી કે નખરેખા (નખુરો) થાય તેમ ચિત્તાં નકામે થઈ નવ ઇ! હાથ સાદો થાય તેમ થી પછી એનાથી જુદા દોડાવું નથી. શિવાના દોડાવો જીવે ગયાં.

થોડા દિવસમાં તો શિશર ગારે પ્રકાશ જીવવાની દોને શિવાએ ત્યારે છવા માટે લીધેલી કાળજીનું વળન કોઈ રીતે થઈ શકે એમ નથી. દિવસાં એને છવા ને એનો પગ ન દેખાયા હતા. પેર રોમે દીકરો આવતાં હતા, પણ શિવાને પેર નહોતે દીકરાનું શો જોવાની થી કુરચ નહોતી! દોડાવોના કલા મુજબ “પૂરેપૂરી બરફાઈ થઈ હશે” દોને. એના પગ થોડા એ જગજગાં જરે, ત્યાં તેમ શિવાથી એનું દુરતો એનું ના નવ અને એની આંખોમાં માની આવી નવ. છવાને જીવે છવાએ પગ ફેરવના માડાયાં. એક દિવસ સવારે જીવે શિવાએ એનું તેમ છવા આવતાં હતાં અને એના પગ કંપળું પળે ફેરવેશો દોને. શિવા એને કોઈ પડો એકે થી દિવસે આખા થી શિવા આવતાં એજી આ પોઈ. એ પછી પડર દિવસમાં તેમ તદન સારો થઈ ગયા. ગ્રી જીવતી મજેકી ગિવાની આંખોમાં પાણી તેમ જીવે જાવા લાગી. ઈમારત ધીમેધી ટકોરો કરતા, ‘સારો થયા હતાં એની દોડ પહેલાં કરતાં એજી થઈ ગઈ છે...’ અને એ સાંજીએ શિવાના રિતમાં કાંઈક થઈ જઈ. એને બીજી બનના એજ ન થયા લાગ્યું કે ‘એક જીવતી ના વે તો સાદું’ એને છવાને શિશર નહોતો એવો, છવાને જીવો. તેમ પૂજી સીકન તેમ આવી ન. માડીએ થાલી. આ વખતે શિશર જુદા મોડા પાયા પર મંડાયા હતા. ખુદ પાછસોય મદારાજની સાથે હતા. શિશર ચરસ થાય આટલા માટે મદારાજને ખાસ છવાએ નહોતો હતાં. શિવા પછી ખુદ મદારાજ સાહેબે નવે પસંદ કરવા માંડ્યા. શિવાને થત હતા કે છવાને પસંદ ના હો તે સાકં. પણ મદારાજે તાલ લેવાની નળીને છવા શિવાની પસંદગી કરી ન.

બીજે દિવસે સવારે એક મોડા થોડાની એક પર બંને ચિત્તાને ચલાવવામાં આવ્યા. છવાને ચલાવતાં એ સદે ન જીવતાં એ એને જીવે શિવાને સદે ન જીવતાં ન જીવતાં પડારે પડે. છવાએ છવા અને શિવે પોતાનાં માણસો સહિત ઉપર ચડ્યા. માડીની પડાજ ન મદારાજ ને વાંસરોધવાની એકા દની. દીકરીક વખત મુવી કાંઈ શિશર હાથ ન ચડયો. શિવા જાંન થઈ ગયા હતા. એમાં એ એક કાયમને દરજી બતાવ્યું. શિવાની છાતી ધડકા લાગી. માડી હાથ લેવી છવા રરેતે ગાલવા લાગી. એક પર નળી બાજુ ચક્રેવ અને કાળી બાજુ છવા હતા. શિવાને થઈ, દરજી નળી બાજુ વળે તે સાકં. માડી દારૂને જાણમાં લેતી દોડેવ નળી દની. શિવે પસીને વજીવા કરના હતા. છવા પૂં કરશે એ જાલ એને સાન-ખાંસ-એ વધા કરી દની.

છવા બૂધે દોને એના આનુષ્ઠન પણ હતા, અને તેથી ન એ ખાંસી બન્યા હતા. દરજીનાં કાળી બાજુ આમાં શિવાએ દરજીનું નામ લઈને પડાની સાંકળ દોડી, અને છવાની પીર પર થાય મારીને એને માથેથી કપડું કાઢીને એને દરજી બતાવ્યાં. છવા તરત ન ફેર મારીને એક દરજી પર નેમ લઈને નીરની જેમ ફર્યા. જેતજેતમાં

તેમ એક દરજી અને એ બંને નળી નહોતે થઈ ગયાં. શિવો ત્યાં દોડી ગયા. એજી થાળી પંખાળોને એ ત્યાંથી ખસેડ્યો, ને ખસેડા દરજીમાંથી થોડાં બાજુ છવા પડાવા દેકાવ્યા. એ છવાને નિર્મિત ખાવા આપવાને વિચાર કરે છે, ત્યાં ન ઈમારત આવ્યા. ને એજી દરજીનું ફર ખસેડી લીધું. શિવો એનાં મોં સામે જોતો રહી ગયા. ઈમારતે હજી, ‘શિવા, સરકારે છું છે કે એને વળાવું ત્યાં ન દેશે. એનો પાછો બીજો શિશર કાપવાને છે.’

‘પણ તારો ચક્રેવ દરજી તારો છે કે ને!’
‘હા, પણ એ તારા છવા નહોતો સારો ક્યાં છે એને ખરાબ દેવો છે ને!’ ઈમારતે હતાતો બોલ્યો. શિવાએ છવાને અરજી બૂધે ન આવ્યા ખસેડ્યાં. ફરી એને કાળી પર ચલાવવામાં આવ્યા. છવા ખૂબ થાળી ગયા હતાં એની દાંડ દરજી મારી નહોતી. માડીએ ચાલના માંડાવાને માંડ પૂરવાની સમિતે નહોતી થઈ ત્યાં ફરી દરજીનું દરજી દેખાડ્યું. માડી ફરી હાથ માંડતી ચલાવવા લાગી. છવા દરજી તે પસાં સારો થયા હતા. એના પગ માટે શિવાને સતત ચિંતા રહેતી. શિવાએ તેથી ઈમારતને એના ચક્રેવને છવા માટે છડ્યું. પણ એની ના વૂં ન રહી. દરજી નહતો આવ્યાં. હા તેમ છવા હાંડી દોને, ત્યાં તો ઈમારતે એની સાંજો છાતીને માથેથી વૂંડે ખસેડીને દરજી તરફ આંખો ચાંધીને એને છાતી ખાંચી. શિવાના લપ્પમાં હાંધ આવે એ, પહેલાં ન છવાએ ફરજ માર્યાં. એજી બસને નિવાળોને ચાલ માંડી. પણ થોડાં જગજગાં વળ્યા ના વળ્યા ત્યાં તો એ વચ્ચે બેસી ગયા અને એજી આરતેથી ‘મંત્ર’ કરીને અવાજ કર્યાં. શિવાની આંખ સામે પ્રકાંડ ડાહવા લાગ્યું. મદારાજની વખા ન કરતાં એ દોડ્યાં. છવાએ એક વગ જોયા ધરી રાખ્યા દોને, અને દળવે દળવે છલાથી એને ચારેતો દોતો. ઈમારતે ત્યાં આવ્યા અને એજી એ એનું. પછી મદારાજને નળીને એજી છું કે ખાડામાં પડાવી છવાને પગ મજાકાયા છે. શિવાનું હાથ પાછીપાછી થઈ ગયું. પાછળ આવતી બીજ એક માડીમાં છવાને ચલાવી દેવામાં આવ્યા. છવા શિવો શિશરને પાછા કર્યાં. સાંજે છવાને ડોહરે તપાસીને ને એમજી પણ એ ન અસિધાય આવ્યા. મદારાજને પણ એ સાંજીને જુદું રૂમ થઈ. એમજી કાર-બારીને બેસાડીને છવાને વેચી દેવાનું છું. શિવો મદારાજને પગે પડ્યો, પણ હાંધ વળ્યું નહિ.

એક દિવસ ચિત્તાખાવા પાસે એક મોટર આવીને બેસી રહી. એમાંથી લીધેલા લોહાંએ શિવાને જોયા. એમને એ પસંદ પડ્યાં અને ખરીદી લીધેલાં નહોં થઈ. છવાને સામે નહોતે પડ્યાં એમને છું, ‘આખા, આ નળી એને વેલના દોહવાની નેમ, છવા તારે બેજીને પાછો છે. હવે એની ને મારી મચે જુદાં ન પાડેશો. નવાં એને લઈ નવ ત્યાં મને થી લઈ નવ...’ પણ નળાજ મળે: ‘અમારા સરકસમાં ચિત્તાની નરેર છે; માણસની નહિ!’

છવાને જાન-ખાળીથી પાંચામાં પૂરીને રવાના કરવામાં આવ્યા. શિવાના ક્યાંતોના કોઈ પાર ન હતા. કારમારીએ એને બીજે ચિત્તાં સોંપ્યાં. પણ સાથી તે કાણ બળે, એ બીજા ચિત્તાની સામે જોવાની થી એને જીવના નહોતી થતી. એ ચિત્તા સામે જોતાં ન એને છવા થાં આવી નહોતો, એને એના શોહને કાંઈ મર્વાઈ ન હોતી રાત્રે એ પોતાના દીકરાને પાસે રાખીને થતો. રાત્રે અચાનક નળી નળાં એનો હાથ છવાને જાડે પોતાના દીકરા પર દોડાવું થાન આવે અને એનો છવા બાજુ થઈ નવ. કલાકોના કલાકો મુધી એ છવાની કાંઈ સામે જોતો બેસી રહેતો. છવાના શિશરની યાદ કરતાં એના પ્રકાંડ પ્રકાંડ બીની નહોતો. એ એકે એકે આંડા બળી કાપ્યો.

છેવટે એણે જીવાને બધી જગ્યાનું નકશું દર્શુ અને મુંબઈની વાટ લીધી. ત્યાંની મિલવા ચાતાવરણમાં એ તદ્દન ખૂંપી ગયો. ક્યાં એ પ્રેમાળ જીવાની સેવાત અને ક્યાં આ નિષ્પ્રાણ મીલનું જીવન! સૂતર પર એનો હાથ ફરે, ને જીવાની મગગલ જેવી ચામડી યાદ આવી જાય. ત્યાંની ચાલીની બેઠકો ને ચિરકીમાં એનું મન ભેળાછૂં જતી જાય. અને એણે એ પાણીએ વારના માલી, કામતા એ રમસિયામાં ક્યારે ક્ષિપ આવી જતી એની યે એને ખબર ના પડતી.

આ તરફ જીવો સરકસમાં ગયો. ત્યાંના ધમાલિયા ચાતાવરણમાં એનું માથું વધુ ને વધુ ભગવંત ગયું. ત્યાં રોજ સિવાનો પ્રેમાળ હાથ કુશાલમરિતો ફરતો હોતે તે એની પીઠ ઉપર હલે ચાણકના ચમકાર થવા લાગ્યા. એને એનો આજે કદી સમજાયા નહિ. એને માણસોની ખીલવાગવા માંડી. ખાતું પીઠનું આકાર મધ પડતું, મેઢામેઢા ચીપિયાથી ઓઢીને એને પાંજરામાં પૂરવામાં આવતો. એવામાં એક દિવસ ચોપિયા છંદકથો અને એણે ખરીદી ચીપિયાવાળા માણસ ઉપર હુમલો કરી એકમાં તોડાય તેટલું બચડાં તેમજ લીધું. પ્રુકળ જગ્યા-જગ્યા અને માર પછી એને ત્યાંની ફૂટા પારવામાં આવ્યો.

હવે તે જીવો ક્વિસેક્ટરો વધુ ને વધુ સોડિયા બનતો ગયો અને એને એલ શીખવા બાળતમાં સોને યંતે નિરાશ સાપડી. કારી યાત્રીને છેવટે સરકસના માલિકે એને રાણીબાગમાં સોંપી દીધો.

એક દિવસ શિવાનો એક ગિત્ર એને પોતાને ઘેર લઇ ગયો. એ રાણીબાગ પાસે રહેતો હતો. ત્યાંથી પાંચા વળતાં સિવા રાણીબાગમાં પેઠા મનમરેલો પાંજરાં ભેંતાભેંતાં એક જગ્યાએ શિવાના પગ ચોળીને યાંબલા જ નળી ગયા! સામે સંપૂર્ણ પછી લખામાં મંથ ફરેલો એક ચિત્તો હતો. એક ખૂણે એ રવરથપછે પડ્યો હતો. અતિથય કુશળી મળેલા ને સોંપી દીધાને પેઠાએ એ ચિત્તાને ભેંટને જીવાને જીવો દારૂ આવી ગયો. ન રહેવાતાં એણે 'જીવા!' કહીને જરા સાદ કર્યો. અને એ સાદ થતાં જ એ ચિત્તો ઊઠીને ઊભો થઇ ગયો અને પાંજરાના સળિયામાંથી મોં બહાર કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. શિવાને હવે સહેને શ્રેષ્ઠ ના રહી. છતાં એને મર્યું કે આ તે સ્વાનું છે કે નહિ? પણ બીજે રોજ યે વિચાર ન કરતાં એ પાંજરાની નજીક ગયો. એની આંખમાંથી આંસુની ધારા માલી. અંદર હાથ નાખીને એ જીવાને જેવો પંખાળના જતો હતો એની જ ગામના સિપાઈની જેના પર નજર પડી. એણે એને બાવડેથી ઝાડીને બહાર ખેંચી કાઢ્યો. અને ઝેનેજર પાસે ખેડો કર્યો. એના ઉપર આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો આદેશ મુકતમાં આપ્યો!

એણે ઝેનેજરને સમજાવવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. પણ પોતાને એ ચિત્તાના રખેવાળ તરીકે નીમવાનો વિનંતિ પણ કરી. પણ મેંજરે એની વાતને કહી કાઢીને કહી, 'હું કોઈ માંડો જ હાલો છે' એ આંડો ચિત્તાના રખેવાળ તરીકે રહીને હું શું કરનારો! મરવાનો કે બીજું કે આજ સુધીમાં એને માટે બહુ સાંભળ્યું છે મેં. એટલું હવે બસ છે'!

ઝેનેજરની વાત ઉપરથી શિવાને માત્ર એટલું જ સમજ્યું કે પોતાને માટે કશાવાગમાં આવ્યો હતો. એ સાંભળીને શિવાને બહુ જ ખરાબ લાગ્યું. એનો જીવ હવે તદ્દન કોચો થઈ ગયો.

જીવાને રોજ સવારે ચીપિયાથી પકડતા અને એને દવા ખવડાવતા. પહેલાંજે જીવો અને અવરજીવો જીવો, બે વચ્ચે આગમદ નીમી-નનું અંતર હતું. જીવાની પહેલાંની કામગીરી સારીરખીતે આવડે સુધ સોપાઈ ગઈ હતી. હવે એની નબળાઈ માત્ર હાડકાંને બહાર બાજી રહી હતો. શિવાથી એના એ દાહ એવા ના ગયા. એણે મનમાં ક્યોક નિશ્ચય કર્યો અને એક દિવસ સાંને એ રાણીબાગ ગયો. બાગ બંધ

મેં અનેકવા ઉપદેશ લીધા છે, અનેકની સલાહ સાંભળી છે; પણ મારા આ સફેદ વાળ એટલો પ્રમાણશાળી ઉપદેશ મેં બીજા કોઈને નથી સાંભળ્યો, કે નથી અંતરમાંના અવાજ એટલી અસરકારક કોઈની સલાહ સાંભળી.

મેં સરકસમાં સરસ લોખંડ લીધાં છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ મદ્ય પીધાં છે. શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ સુંદરીઓનો પ્રેમ માગ્યો છે; પરંતુ તદ્દરહીતના જેવા આનંદ મને કશામાં નહોતો નથી.

મેં કડવામાં કડવાં ખાનપાન કરેલા છે. પરંતુ મરીબી એટલી કડવાસ કશામાં નથી નહોતો.

મેં લોહો સાથે કામ પાડ્યું છે અને કારે મોળ ઉઠાવ્યા છે; પણ કદાચ એટલો જોગ બીજા કોઈને મને નથી લાગ્યો.

સમુદ્ધિના સંધના પ્રકાર પાછળ જે મર્યાદા હું, પણ સંતેષ એટલી મહાન સમુદ્ધિ મને ભૂંડ મેં નથી નહોતી.

(સર્જન)

'અદિગિયન વિગ્રમ'

મવાનો વખત થતાં એ એક કાઠીના છુપાઈ ગયો. બધા લોકો બહાર નીકળી ગયા. નોંદરોએ જાગમાં જીને કોઈ ન હોવાનો ખાતરી કરી લીધી અને એ પછા ગયા. સારી જેવી રાત થતા સુધી શિવા છુપા-એકો જ રહ્યો. છેવટે બહુ જળ જંગી જતાં એ જીવા પાસે ગયો. અને એણે ખિરસામાંથી એક પકક કાઢી...

મુંબઈની ધાંધલ થોડા દિવસોમાં મારે અંધકારને મોણે લપાઈ હતી. બધે શાંતિ પ્રસરી ગઈ હતી. રાણીબાગમાં પણ તદ્દન શાંતિ હતી. દિવસબર થોડા મવાની મૂર્તતા અને રોતે પણ સહેલે હંસાર થતાં મોચિયાઈમાંથી આણું વાતાવરણ ખજાનાની મૂર્તતા મારકાં પણ સાંત થતાં. માત્ર એક ચિત્તાના પાંજરા પાસે એક માણસ બેઠો હતો. એ પૈલા ચિત્તા સાથે સાથે પીરા અવાજે કમળે બોલતો હતો. એના અવાજ પરથી એ રડતો હોય એમ લાગતું હતું જતોમાં પેડેલા બા-દમાંથી એણે પોતાનો હાથ અંદર નાખ્યો હતો. અને એના હાથ સાથે ચિત્તા પોતાનું સરીર ધમતો હતો. કેટલી વખત ચોંટ્યા મેંડું બેમાંથી એકને લાત દોય એમ નહોતું નહોતું. પ્રાતઃકાળ થવા આવતાં સૌ પહેડી સિંદે ગર્જના કરતી શરૂ કરી અને એ અવાજ સાથે પૈલા માણસ બાતમાં આવ્યો. નરડી નરડી એણે ખિરસામાંથી એક પકક કાઢ્યું. અને તે છેડીને એ ચિત્તા સાથે ધરીને કહ્યું, 'લે, આ આ!' ચિત્તાએ તરત જ વરતુ ખાઈ લીધી. એ માણસના મોંમાંથી એક અસ્પષ્ટ હસડું સંભળ્યું, અને પછી ડરપટ પોતાના ખમીસની જાંઘ મોંમાં ટાળતો એ ત્યાંથી નારી દટ્યો....

સમારમાં કુખળો સૂઈકરેલો નવારે રાણીબાગમાં પ્રસર્યો. ત્યારે ચિત્તાના પાંજરા પાસે મરી એકકી થઈ હતી. એક ખૂણમાં ચિત્તો મરેલો પડ્યો હતો. કાઠીએ એને જો દોડ્યું હતું.

એ દિવસે સંભળાં છાપોએમાં કોઈ ખૂણે નીચે પ્રમાણે ખજાર જીવાના દોરો: "જિજીમ્બા નજીક વહેડી સવારે એક માણસ મિલિટરી ટૂકનીએ આવી ગયો. જખમી રહેલો એ માણસને તરત હિંમતવાળ પહેલાગવામાં આવ્યો. નધો એ ગરજ પાડ્યો. એ માણસ કેણ હતો એ વિષે કશો ખાબગી હતું સુધી મળી નથી. પણ છેવટે મરી સુધી એ કોઈને 'જીવાં જીવાં' કહીને મોઝાના કરતો હતો!"

(દિસેમ્બર ૧૯૫૧) ૪૦૬

કેરાકોટ

કચ્છના શૂરોદાત્ત અને લોકખ્યાત રાજવી લાખા કુલાણીના સમયની સંસ્કાર ગાથા ગાતું નગર

કેરાના એક શીલું શિલ્પનું કલ્પનાકાન (રામસિંહજી)

ભલે લોકો ન માને પણ દુલાણીલાખાના સમય કરતાં તેો કદાચ કેરા અત્યારે ન-ધારેઆબાહ હશે. રૂપ નિરતારના કહેાર અને કાળા પથ્થરો તથા ખારકિયાલોના ઘેરા વચ્ચેથી હસીહસીને કિતકિલાટ કરતી, સર્પની ચામે સરી જતી સરિતા નામગતીની બન્ને બાજુ કેરાની લીસી વાકીએ નિરતરી પડી છે. વચ્ચેનદીને માટેટુંદના ડુંગરોની ધાર કપર તંદુરસ્તી બજાનારી પચળીની રેવચ્છ ને સૂષી હવા ખાટુ કેરા માગવસેકુ છે. પુરાણ-કાળમા અહીં કપિલ મુનિ રહેતા એટલે એ કપિલશ્રામ કહેવાયું. કેરાનું એ બૃન્દ નામ હલ્લ.

અને લાખાકુલાણીના સમય-મા પણ કેરાની ભદોજ/કાકીમા કાઠ કમીના નહેતો તેની સમકી પૂરજ એ સમયના શિવમંદિરનું ખડિયેર દલ જેમું છે. તેને એહી દુલાણીની જીવનકૌશલ અનગાં લાલ બને છે.

પોતાનાપેતાલાબાહલતનેમદી સિધના નગર સમેથી બિતરેલા બે 'સગા' બાહબો—મોડ અને મનાબ, બેરહુલમ ને દમજબાલથી કચ્છમાં પોતાની સત્તા જમાવી બેઠા પછી તેમણે જીતેલી કચ્છની જમીનના ચાર ભાગ પાડ્યા. તેમાં બે ભાગ મોડના, એક મનાબને અને એક તેમણે કેર કરેલા તેના પ્રાપચિત તરીકે દાનમા આપેલા એમ કહેવાયું. પણ કેરાહ દાનને એ ભાગ પણ મનાબ દેનાથી બેઠો. અને તે તથા તેના વગ જ કેર કરેલાં હતાં. એ રીતે મનાબ પોતાના બાગના કપિલમાગમાં વાસ બાંધી રહ્યો એટલે તે પણ 'કેરાહ' તરીકે ઓખખાણું. મોડના વંશમાં તેની ચીલ પેઢીને લાખા કુલાણી પયો.

લાખાના પિતા કૂલને સાદ પુત્રો હતા. તેમાં કાખો સૌથી નાનો હતો. તે વિશેષ પ્રતાપી અને પ્રશારશાળી હતો. લાખાની અપર માતાએ તેની હમેશાં અજેખાટ કરતી. તેમાંની એક સોડી રાણીએ દોળીના વસંતોત્સવમાં લાખા પર બેઠાણીનું આજ ચઢાવ્યું. કૂલે કપડો આપતાં અણુગોરમદથી રિસાવ્યું—તીકળી ગાળો! અણુહિત પાટણમાં જઈ વસ્યો. એ વખતના પારણના ચાવડકાજોના અંગવ-રિષ્ટ કારકમારમાં સારું કામ દેખાતી તે કાર્યદક્ષ ચોટા તરીકે ઈતિ કમાયો અને ત્યાં તેનું પડતર થયું. પછી તો તે ત્યાં આવીકુમારીને પાડ્યો. પાછળ કચ્છમાં કૂલ મૃત્યુ પામ્યો; લાખાનું કાસજ કાઠનાર રિડે કેર લાકો પછી ઈસ્ત્રાગમાં જન્મ્યા.

લેખક અને તરણી કાર રામસિંહજી રોડોડ

અપરમા કટારી ખાટું મૂકું; દેશ દુકાળની પાર પતિવિયલિમાં સંસારે; બહુ માથે ધાણ, કૂલ વસન વાડીએ; બહે વાણુમ વાણુ, વૃદ્ધ બન સિણુપંજે; વર લાખા મેરાણુ, તો વિણુ કાઠાકુવાયો.

એવું બ્યંગમાં બોલી માગતી અને પાટણની રીડીઓમાં માથણુ તરીકે બઠકની ઘાટી કુમળી મારફત લાખાને આ સમાચાર મળ્યા: [ધાણી તો દરે અગ્નિ કપર દાણા કૂટીને એ ધાય છે તે જ ધાણી રહી છે (એટલે કે કચ્છમાં ધાણુ રાણી તો મરી ગઈ); ને કૂલ તો માગ વાકીઓમાં રહ્યાં છે (કૂલ રાખનું પણ નિધન થઈ ગયું). સિણુપંજો બધાં માં નેરવિષેર મર ગયો છે અને બધાં કોઈકમરે છે. દે રોરામણુ એવ લાખા, તું પાછો ફર, કચ્છમાં અંધારું પડી છે. લોકો મુકેલીમાં છે. વારો તે દે પ્રિય, કસોડીના આ કાળમાં કચ્છની સંગાળ જે] આ સંદેશ સારાણુ લાખાને વતન ઘાટ મળ્યું; ને તે કચ્છની વદારે ધાવ્યો.

પોતાની શક્તિથી ધણુપતિ કાકીએ વહેરેને કચ્છમાં કળતે જઈ લાખાએ ત્યાં શાંતિરેપાળી. લોકોને શુદ્ધ આપી તેણે તેમનાં મન જીતી લીધાં. સારેરસાદ યજ્ઞથી કચ્છમાં મુખ સંનેપની લાખણી ફેલાઈ ગઈ. લાખાએ પોતાના ઝ પોરા ભાગ્યે: સાંધ, ધારે, સૂર, ચાર, નીંઅ તથા ખેંઅરને બણુગોરમદને માસ વહેંચી આપેલા અને પેાતે રિપતમામ આવી રહ્યાં. અહીં તેણે એક દિક્ષો બંધાવ્યો, જે પળથી કપિજાટ-કેરાકોટ, કેરાકોટ તરીકે બખીતો થયો. કોટમાં તેણે કાખ-શર મહાદેવનું ગંદિર ચણુવ્યું.

નિતનિત પ્રકાશના પહેરામાં અપૂર્વ પ્રકારનાં દાન દેવાં એ કેરા-કોટમાં લાખાની પ્રિય પ્રવ્રતિ બની રહી. આને પણ કચ્છમાં કેટલેક રથને સવારને 'લાખાનો પોર' કહે છે. તેના સમકાલીન લીકિયા દાનાર ને હમુત દાનાર સાથે તે દાનમાન મેજવવાની રૂપધર્માં બન-રેતો; અને લાખાની મેહતાથી ચારણુ કવિએ એ તેને બિરહાવે: કે: પપખમ રિહડરું પોરરું, એમ કુલાણી સીરે બવા હારીડ રાતકણુ, તું હાતરમં ડાં.

['મુકકમાં પચરે પચરે ઘેરાં પોરમાં પટમાં છે. તેમાં તું, દે લાખા કુલાણી, સિદ્ધ સમાન છે. બીજ બધા તો કાજરાવો જેવા છે, ત્વારે દાનરીમાં તું દિવસ જેવો દીપ છે.]

કચ્છને ત્રાહીત્રાહી પેશરાવનાર રાણા ચાંદને લાખાએ કચ્છમાંથી તથેક રિપુત્તરી મેરાદને તેના પંતમમાંથી જીકાવી. એ મેરાદે, બેજાણી મોડ અને મુજરકુમારી મુગમ સાથેના લાખાના મેમપ્રસંગે પણ રસભરૂર છે. લાખી પોતાના પ્રિય મોડા પળુપસર કપર સવાર થઈ પોતાના રસાટા સાથે કચ્છમાં અવગતનાર પહેલે નીકળેનો ને લોકોની ધા સાંખજતો. બાજરાના વાનેતરે લાખાએ જ કચ્છમાં વિશેષ પ્રચલિત કર્યું. જાણી કુદરતપ્રેમી પણ નેશો. જ દોનો: કચ્છનાં હાળ પેખીએ (flamingo) નું સૌદર્ય નિહાળતા નેજી દિવસોના દિવસો પસાર કર્યાં કહેવાય છે. અને પણ કચ્છમાં કેટલેક રથને હેંબને 'રા લખેબેન જતી' (લાખાનાં પ્રિય), ને બાજરાને 'લખો માન' કહે છે.

લાખાની લાખેળી પ્રભમાં નિખાળનું વળાન બંધાનાર, પશુમનના ચાલ જેવો રવાની નિમગ્નિયા, હારીમર કપોટ, અજાદન દેનાર રચ્છમા વણુપડતા કદાર માણુસને આને પણ કુવણુ સોં કહે છે.

કેશના શિવમંદિરની ઉત્તર તરફની દીવાલમાંની સિલ્પ મૂર્તિઓ પૈકીની આ ત્રણ મૂર્તિઓ ભારતીય શિલ્પની પરંપરા તેના ઉપ પશ્ચિમ ઉડા કચ્છ સુધી ફેલી એકસરખી બધી બની તે દર્શાવે છે. તેની બેઝબેંગી, લાલચયદાતા વસ્ત્રાભૂષણો જોઈને અન્ય ભારતીય પ્રતિમાઓ જેવાં જ છે. જુઓ લેખના મથાળા નીચેનું રેખાંશ (તરતીર, લેખક)

લપ્તી ઓચિંતો હુમલો કરી કપિલકોટને પેદા પાડ્યો. લાખાને માહેલની ખેડ જીજ્ઞાસે માહેલને યાદ કરી લાખો કહેવક લાખો કે અત્યારે લરકર સહિત માહેલ કોલ તો મૂલશબ્દના સેન્યની એલ-એતામા તો ચરણી યદ અત. પણ માહેલના આવવાના સઘળા માર્ગો મૂલશબ્દ પોતાના લરકરથી અવરોધી મૂકેલા. આ અરસામાં માહેલ પાછો આવતો હતો. તેને માર્ગમાં મૂલશબ્દના સેનિયોએ નિઃશસ્ત્ર કર્યો. પોતાના રાજને સંકટમાં સ્વપદાએલો લણી તેનું હિત કરવાના હેતુએ આ મહા હુલિમાન માહેલ કહ્યો. ઘૂંટણ મળી નઈ પોતાના શસ્ત્રો ત્યાં જ મૂકી પોતાના રાજ પાસે પહોંચ્યો. ત્યાં લાખા અને મૂલશબ્દને યુદ્ધમાં ભેટા નેયા. લાખાને નગરદ્વાર કરી માહેલે તેને સૌચ યદાવનાગં શરમંભિત વાક્યો કહ્યા: “અત ન રહેતાં સર્વેના પ્રકાસની પેઢે નારણે છતાં યદ શત્રુરૂપી અંધારું પાછું ન ઢકાવું તો લાખા નામને નિફર્યણાને મોટા જહો લાખે; મારે શત્રુને તો મારે” જુદો કે. પોતાના પુરમાં પધારવા પ્રવિણ કરેલી જલ-ત્રીમાં આલ કે દશ દિવસ જ વાજી રહા છે.” એ રીતે સત્રુ ઉપર પૂરી પડના ઉરેરી નજ દિવસ સુધી મૂલશબ્દ સાથે યુદ્ધ ગયાનું. મૂલશબ્દ સોમેશ્વર મહારાજનો દરેક કપાસક હોવાથી તેના ચરીરમાં ઉદકળાને આવેશ આળ્યો એટલે લાખો વિનાશમાં પડ્યો. ચોથે દિવસે મૂલશબ્દે લાખાને માર્યો. મુરુધ પાપી રણકંઠમર્યા પડેલા લાખાના રાજની દાદીમૂલ પવનથી હાલની ભઈ તેને દળાવવા મૂલશબ્દે અપ-ગાનપૂર્વક પોતાના પગથી ત્યાં ચરસી કર્યો. આહું તેનું અધમ કાર્ય

૫૨૨ (ડિસેમ્બર ૧૯૫૧)

નેઈ, કિલ્લામાં રહી નિદાનની લાખા રાજની મહા સતીગાતાએ મૂલશબ્દને શાપ દીધો કે ‘હું ને તારા વંશ લવી રોધથી નારા પાપો.’

લાખાના મુરુધ પછી તેનો ગિવ વીધિયો દાતાર ને સોમંગ આરોહ ફરતાફરતા કેરાકોટ તરફ નીચી આવ્યા. કેરાનો સ્વનદાર જોઈ તેએ બદ્ધ ગિત યથા, લાખાના વહીવંચા ખાન તુમેરે તેમને કહ્યું:

નાય લાખો નાય,
ઉડી નાય મેરાંદે મેરીએ;
બ્યા વરતાએ કોડ,

કોડીલા હી કચ્છમ,
[કે હવે તો અહીં લાખો નથી, તેના માહેલમાં મહાસતી મેરાંદે પછી નથી. કચ્છના એ કસાદી એવે પોતાની મહેલમાં પૂછ કરી વહી ગયા અને હવે કાળ પતરી ગયા છે.]

લાખાનું બંધાવેલું લાખેશ્વરનું મંદિર તથા તેને યદ્યેલિસેલી આમશીને તેઈસમંતના કદમારની કળા પડ્યા. ઉવર હું ઢુરી, છુરી છુકા ન મૈ; અક્ષત હીમ્પીમાંથી, કુંદ ફોરી રઈયે, લાખે મે લડાણે હી ન લડી વઈયે, પછી—

લરેઈ લાખેયુઆ, પાડું વહયું પાતાર;
લાખે ને આપાર, વિઠાકારિયું હી પડા.

[‘લાખે ગયો ત્યારે હે વરલાય, હું કેમ પડ્યો નહિ અને ભાંધીને છુકો ન થયો? અને હે કમઅક્ષત આમશી, હું તો કૂંચીથી અજી બહી ઠા!’ ત્યારે ઉત્તર લાખો કે ‘આમાં મૂળ તો અહીં પાતાળમાં પોડાયું છે તે અમે કેમ કરી લાખા પાછળ નઈ શકાવિ? અમે તો હવે લાખાના અમર નામના આધારે દિવસો ગુલરીએ છીએ.’]

આ રીતે કેરાકોટના યુદ્ધ પછી જે મંદિર કલકર ઝીખી ‘લાખાના અમર નામને કીર્તિ આપણ રૂપી રણે તે સંવત ૧૮૭૫ના ધરતીકંપમાં ધણધણી દબી જાયું. એ ધણેજીમાં તેને ધણેખરે સામ અમીન દોરત થઈ ગયો. પણ ગર્જામરના શિખર વગેરેના ને બાજ બચવા પામ્યો છે તે તેના સિલ્પ અને રમાપત્યની કુદરુષ્ટતાને પૂરતો ખાત આપે છે. મંદિરના શિલ્પની ધસાએ પી મૂર્તિઓની અકૃતિઓમાં પણ તેમના અંમરમનું સરસ લાલચ તરી રહે છે. પછીથી ટલેખાર થએલા કિલ્લાની રાંતમાં છુટાછુટા ચલુએકા ભૂના બેનારમાંના કેટલાક કોતરણીમાં પરથેરા પણ, એ જગાનાની અશાંતિમાં થે સિલ્પીનું કાંકણું કેવું નિરાંતે કમળ મૂર્તિએ સર્જ્યું તેનો ચિતાર રહ્યું કરે છે. લાખાના અંત સાથે કેરાનો રાજકીય રંગ ગેતરી ગયો.

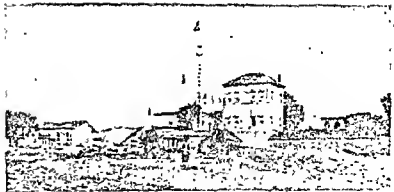
અંમરધર્મિતાગણિ પૂષ્ક ૭૪ અને પૂષ્ક ૨૨૭, લાખાના મુ.યુ પછી ગરોદે સાડાઃ નણસે નર્મ પછી લાખાએસી આ ઉર્ધ્વગતને લાખાના કપિલકોટના અપન સંબંધી વિરોધ આધારભૂત માહિતી મળી રાકય; અને લોકકથાની પરંપરામાં પણ તેને પુષ્ટિ મળે છે.

પછી કેરા કાંઈક માથે ૫૦૦ ગુજરાતી-સાહેબો સમયમાં, પીર સદુદીનના એ વંશજ થાય. સદુદીને ૪૦૦ વર્ષ પહેલાં ગુજરાત અને કચ્છના ફેરફાર સિદુએને ફરમાહસી શીઆ પંથમાં બેળવ્યા, તેમણે ચક્રવર્તી આ વંશમાં, સિદુએના વિષ્ણુના નવ અવતાર જેમના તેમ

૧. તમને હાલ અને અમને
ટેકો: આ માસ આખરે પૂરી
થતી એ યોગજાની તેમજ
લગભગ બિષેની વહેરોત પૂ.
૪૨૩ ઉપર જુઓ.

દર્શાવી તેમાં દસમા અવતાર તરીકે અસીને ગણાવેલા છે. પંથના મુખ્ય ધર્મગુરુ આગ-ખાન કદેવર છે. રજાનિકે ગુજરાતીસાહે તરીકે બલ્લિતા ધમેલા આ ગુજરાતીસાહે કરીવાસ, કરીથી નીકળી ઇ. સ. ૧૭૬૨માં કચ્છમાંથી પસાર થયા ત્યારે તેમણે ફેરામાં બૂતપિશાચમાં માનતા વહેમી લોકોને સહા-રો આપી તેમનામાં પાતાની નામના જ-ગાવી. પછી ફેરામાં વસવાટ કરી ત્યાં તેમણે પંથવતના પવિત્ર નામે ફેરા થયું. ૧૭૬૨માં તેઓ જન્મતનરૂત થયા. ત્યાંથી તેમની કાયાને ફેરા લાવી ફરમાહસી ફરમાવવામાં આવી ને તેમના મુરીદ જોલ-ઓએ તેમને ગકબરો ફેરામાં ચણાવ્યો. ઈ. ૧૮૦૭માં ગુજરાતીસાહેનો પુત્ર ગુન્દરી મયો ક્યરે તેની માતા અબનબીબી આ ફેરાની દુનિયાને મોઢ હોડી ફેરા આવી ફૂંકીરજી છ-વન માળી રહી. ગુજરાતીસાહે 'બહાધ્રાન' ઘમિલું અને અબનબીબીએ ફેરફાર કીતેન કરેલાં તથા સહાયત ચાહ કરાવેલાં.

ફેરાની ધાર વચ્ચે ફરફરથી નાજરે પડતી ગુજરાતીસાહેની સફેદ અને હાથી દરખાદ ફેરાના સીમારતક સમી બની રહે છે. કચ્છના જોલઓને અહીં જંગ સુદ અગિયારો મોઢા મેયો બસાય છે. ૫ (જુઓ સામે ચિત્ર) આમ, વિવિધ વાતાવરણ વચ્ચેથી પસાર થઈ અમી નય જોવું ફેરા આજે પણ એવું ફરફરવું બિરહી રહ્યું છે. (સામે બીજાંચિત્ર) આ ઉરમાહલી લોકોનું કચ્છમાં બીજું અચ-લનું ધાગ નીંખાવમાં છે. ત્યાં પ્રાકૃતિક સ્વાસ્થ-યી સમર ભરેલું. ફરતને જોયે બિરતરેલું, જુતાબી લાખાના સમયનું, નિગાજ નાગનું વિરાગ લગાય છે. એ લગાને કાંઠે મળેની દરખાદ આલેસી છે, જેમાં જોલઓનાં લમ તથા અન્ય સામાજિક કાર્યો વચ્ચેને લમતી ધારિક ક્રિયાઓ ફરવામાં આવે છે.

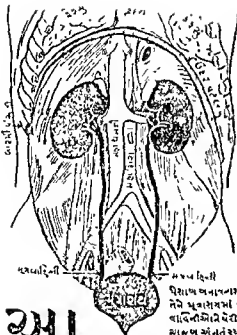
આજના ફેરાલમાં સામાજિક દરજે: મથાલેથી (૧) ગુજરાતીસાહે પીરની દરખાદ, (૨) ફેરાલેના પ્રાચીન મંદિર તથા મામખરેરાનું ફરથી દરય, (૩) નવી નામમનીના તીરપ્રતિ (૪) નામમની નદીમાં ફેરાનાં રહેલું મુંડ (બધા ફેરા: રાગસિદ્ધ રાહોડ) (ફિરોગર ૧૯૫૧) ૪૨૩

મળોત્સર્ગ કરનારાં (શરીરનો મળ કાઢનારાં) અંગો : [૧]

લેખક - ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

મૂત્રપિંડો

અહીં આજમ બુદ્ધિપૂર્વક ચાલતી હોય તેવી પરાખની બનાવડ તથા ઉત્સર્ગની ક્રિયાઓનો રસમય વૃત્તાંત

આ

પણ શરીરમાં નિરંતર જે પ્રચારની ક્રિયાઓ ચાલ્યા કરે છે : વિખાવક અને વિખાતક. આ બંને ક્રિયાઓના પ્રભાવથી આપણી છત્રનક્રિયા (metabolism) નબે છે. પહેલી ક્રિયા વડે, આપણા પદાર્થોમાંથી રસ, રક્ત, મૂત્રાશય આદિ શરીરની વિશ્વવિધ ધાતુઓ બને છે. આનાથી શરીરની રુદ્ધિ, કસમત અને રક્ષા થાય છે. આ સંઘનક્રિયા (anabolism) કહેવાય છે બીજી ક્રિયા આનાથી જલદી છે. એમાં, શરીરની ધાતુઓમાં રસાયણિક પરિવર્તન થઈને તેમાંથી કાબળ દારૂકસાઈક, યુરિયા, એમ્બ્રિનિયા, પાણી ત્રણેયે શરીર માટે અનુપયોગી, ત્યાગ્ય અને મળ પદાર્થો પેદા થાય છે, જે પેશાણ, મરસોચ અને ઉત્પાપાસ દ્વારા શરીરની બહાર નીકળે છે. આ બળનીકરણની ક્રિયા (catabolism) કહેવાય છે.

આરોગ્ય અટ્ટિ આ બંને ક્રિયાઓનું ચક્ર માટાને પેડેની માંદક એડીસાઈ અને એકસરણ ચાલતું બહુ મંદરી છે. પણ ઉપર પ્રમાણે એમાં વધ-પટ થાય છે. બાકાવરચામાં વિખાવક ક્રિયા વધુ હોય છે, એથી શરીરની રુદ્ધિ થાય છે. પ્રોટાવરચામાં બંને ક્રિયાઓ સરખી થાય છે. આથી શરીર નમી વધતું કે નમી ઘટતું. ધરપણમાં વિખાતક ક્રિયા વધુ હોવાથી શરીર રિનપ્રેસિડિન ટુરબ અને કાબુ બને છે.

ભરતીકરણની ક્રિયાથી પેદા થયેલાં વ્યવ-દ્રવ્યો, ટાલ્ય પદાર્થો વિષ અને મળદ્રવ્યો લોટીમાં ભળે છે, તે ત્યાંથી ફેક્ટસ. મળ, ચામડા અને મૂત્રપિંડો દ્વારા શરીરની બહાર નીકળે છે. આ છે આપણા શરીરની મળોત્સર્ગ ક્રિયા. કાબળ દારૂકસાઈક અને પાણી ફેક્ટસ વડે, ફેક્ટસ અને લોદના ક્ષારો નળ દ્વારા, તથા પાણી અને ક્ષારો પરોના વાટે શરીરની બહાર નીકળે છે. પણ વ્યવ અને વિષપદાર્થોના મોટા ભાગનો નિઠાલ કરવાનું કામ તે મૂત્રપિંડો કપાટે છે.

કાબુ રેવા આકારના એકે મૂત્રપિંડો (kidney) પેટની પાઠલી દીવાલ પર, કંદરપટલથી બનાવીએ, કંદરોડી બંને બાજુએ એક એક, આવેલા છે. ચરમીના પટ્ટાથી રક્ષાબને તે કોડક ચાથે લટકી રહ્યા છે. આ મૂત્રપિંડો નેહોન નામની સુરક્ષાતિરણ નસિકાઓના સમુદા બનેલા છે. દરેક નેહોનની લંબાઈ જે હચની છે. તે વાંછીચૂંછી

અને ચંચળો વળાને ગોઠવાઈ છે. દરેક મૂત્રપિંડમાં તેની સંખ્યા દમ લાખની છે : એટલે જે મૂત્રપિંડોની બધી નેહોનોની લંબાઈની ગણતરી કરીએ તો આશરે સાઠ માઈલ નેટલી લાખી નબી થાય !

અને આરની બધી સંખ્યા તથા લંબાઈની નેહોનો, કેટલા નાના કેટલા સમાચેવી છે તે પણ બજવા ભેડું છે. મૂત્રપિંડનું કદ રંગ બંધ મૂલીના નેટલું છે. યદ્ય લંબાઈ, ગાદ્ય પદોજાઈ અને ૧૫ ઈંચ બહાઈ આટલા નાનકડાં શ્રેત્રમાં લાખખોની સંખ્યામાં આવેલી નેહોનોની સુરક્ષાતિરણ પચાલ પણ આપણી કંપનાશક્તિ બઢારે છે. તેની સરેરાશ પદોજાઈ ફક્ત ૬૦૦ મા બાજ નેટલી હોય છે !

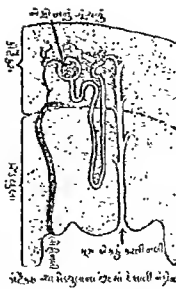
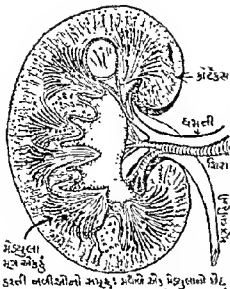
મૂત્રપિંડના મૂળમાં થઈ ધગની મૂત્રપિંડમાં બધે છે, અને સિરા તથા મૂત્રવાદિની તેમાંથી પેશાણ તથા મળટલું લોટી તરફ બહારનીકળે છે. ધગની દરેક નેહોનની યોગેર વીંટળાય એટલી બધીકે સાખામાં ફેરાઈ મૂત્રપિંડમાં સર્વત્ર ફેલાય છે. એ સાખાઓ પણ એટલી સુક્ષ્માતિ-સુક્ષ્મ હોય છે કે મૂત્રપિંડને વચમાંથી ચીરી નેહીએ તો તે ધૂળનાં બારીક રમરમ નેટલી નર હોવાય, ને કેટલોકે તે નરી અંધે હોવાય પણ નહિ. તેના છેડા ઉપર કેશાદિની યોગનાં ઢાંચાને ઢાંચા સુખામાં પહોંચે છે. દરેક સુખાની આસપાસ નેહોનોના છેડા ગોઠાવાર બની વીંટળાય છે. આંગણી પર રણરની ટોટી પડેલીએ એ રીતે.

કેશાદિનીઓમાંથી ગળાઈને વ્યવ દ્રવ્યો નેહોનમાં આવે છે નહીં તેને પેશાણ બને છે. પેશાણ જે રીતે બને છે : આજણ ક્રિયા (filtration) દ્વારા અને સાપ (secretion) દ્વારા.

લોટી ફરફરફ કેશાદિનીઓમાં આવે એટલે નેહોનો તેમાંથી પાણી ને કાસે આપે લે છે. આ નેહોનો ખૂબ કછમી છે. તેમની કામ કરવાની રીત પ્રમાણે તો રિવસમાં ત્રણ મળ નેટલું પાણી તે ગાળી ઠાંટી પછુ ને આ બધું પાણી શરીરની બહાર નીકળું બધે તે સુરક્ષાતિરણ લોટી અને યુરેકા પાણી નહીં રહે ને આપણે નિમંત્ર બની નહીં સતત ટારેલા રહેલીએ. આ ફેરસ આપી ના પડે તે માટે નેહોનના બીજા છેડે ઘણું પચક પાણી પાડું ગોળાઈને કેશાદિનીઓમાં બધે છે અને કચરા સાથેનું ફક્ત ત્રણ કે સાટા ત્રણ રીર ના પાણી ગળાઈને મૂત્રપિંડની બહાર બધે છે.

આ બળાએડું પાણી તે પેશાણ. એમાં સોડિયમ, પોટાસિયમ, ફેક્ટસ, એમ્બ્રિનિયાના ક્ષારો, ને વધુ પ્રમાણમાં મીઠું હોય છે. એક સોડિયમ ફેક્ટસે લીધે તે આજગુણમાં છે, નિતરેગોમાંથી આવેલા રેને લીધે તે ઝાંખા પીળા રંગનાં છે. કસમત તેમાં યુરિયા, યુરિક એસિડ અને ડિપ્યુરિક એસિડ દાવણુ રૂપે રહેલાં હોય છે.

યુરિયા એ પેશાણનું મુખ્ય અને મટરનું ધન ઘટક છે. કાસણે છત્રનક્રિયા દરમિયાન ઉત્પન્ન થયેલું વ્યવ ને નિષ્ક્રમણ નાટકીય આ રૂપે શરીરની બહાર નીકળું બધે છે. પ્રોટિન પદાર્થો પચા પછી ઉપર ઝાંખાઈને એસિડો બને છે તે આપણે નેહીં તથા. એમાંથી

મુખપિંડમાં અંગ-કેષણત્રામાં ચિત્રો : (૧) ડાબી બાજુએ પહેલું ચિત્ર છેતા મુખપિંડનું છે, જેમાં લોહી અંદર વહી જતી ધમની, હોટીને બહાર લાવતી શિરા તે મુખવાદિની પસા બતાવ્યાં છે. જે અનેક ગુંડગુડાનું તે બનેલું છે તેને અનેક ગળી મોડી કરીને (૨) ચક્ષુ ચિત્રમાં છેદમાં બતાવી છે. તેમાં દંશત્રેણું તેજાંનું ચૂંચાણું છેદવા (૩) ચિત્રમાં દોઢેક અંચે એટલું મોટું કરી બતાવ્યું છે. ખરી રીતે તે દૃઢ, ઘ્ય નેટીથી સુકમતિસુકમ દોગ છે. આપણી મૂઠીના કદના મુખપિંડમાં આવી ફસ લાખ તેજાંન હોય છે, જે લોહીમાંથી ખેંચાઈને કચેરી માળી લઈ મૂખ કેષ બહાર કાઢે છે.

એસિડોમાના ઔષધોનિયા અને લોહીમાંના કાર્બન ડાયોક્સાઇડ એસિડ
 યથા સિદ્ધિથી વ્યથિત બને છે. એ કેરી પદાર્થ છે. એના નિદાણ માટે
 ન થેરાપીની યોજના પડાઈ હોવી જોઈએ, કારણકે તે સરીરમાં રહે
 તેા ખૂબ હાનિકારક અને કેરી અસરો ઊભી થાય છે.

સુરિયાનું પ્રભાવ રિસર્ચના પેરાગ્રામાં સવા અધાજ નેટવર્ક હોય છે. પણ તેનો આધાર ખોરાક પર છે. માંસાહારમાં તે વધારે, મિશ્ર ખોરાકમાં ઓછું અને આનાદારમાં ઓછામાં ઓછું હોય છે.

શ્રુતિ અસિદ્ધિ પ્રમાણ પણ આંસાદાનીઓમાં નહીં હોય છે.
તાંત્રિક અને હસરત બાદ તેનું પ્રમાણ થયે છે. હાથગણા ફરતીને
સાતચોળ વેશાળ થાય છે તે આના કારણે. જ્યારે તે સીરના સાંધા-
ઓમાં નાખી પડે છે ત્યારે આકટ (ગાંભીર) નાખીને દોષ માથે છે.
આંસાદાનીઓના વેશાળમાં દિશ્વરિત અસિદ્ધિ હોય છે.

આખા શરીરમાં ફેલુ અને નેટ્રોનના કણો ૪ લાક્ષીમાંના વિષ અને ૪૫ દ્રવ્યોને શરીર અંદાર શરી નાનાવાનું કામ કરે છે. આથી તેમની ધમ્મી મલકાતે છે. તે આ કામ બંદ પડે તેા યુરિયા અને યુરિક એસિડ લોહીમાં જમા થાય છે. આથી જેની નસર નમે છે, તેરની હોમેથીને બેમાનાવરથા(uremia)માં આવી મ-મ પામે છે.

પાનપાનને બનાવવારે (panama) ની નાઈલ દરિયા ત્યાં પાન છે.
અભિયાનો સોલે, ડિથેરિયા, રાઈટરેક્ટ દરિયા એકે ચેપી દેશો.
ફરમાના મુખપિંડમાં દાદ પાન છે. આ દેશોમાં મેરોલો કમ કસી
સાક્તી નથી. આપી વિષ ને વ્યવ દ્રવ્યોનો બજાર નિકાલ નહિ
લગાવી માંડી મેંડેર મિલ્કોવાળો અને દહીં અચરેલ નીચે છે. પાનુ
મેંદા સાથે આ પરિપિંડિત બ્રોમી નથી થતી, કારણ કે લેખમાંથી એક
મુખપિંડ,—એ મુખપિંડનો ચેડિકા સાથે સામ પાનુ મયોલસર્જન
દાંબ બજારને ઉપાડે છે. આપણા આદેશ આતર મુખપિંડની
આટલી બધી અમત દોવાવી સંભવનદારે આપણને લે મુખપિંડો
આપણે છે. એકની ચાંદની છે કુશળી ગેરલનીમાં પાનુ બીજું
પરપિંડ એકલા દાંબ મયોલસર્જન દાંબ પાન પાડે છે.

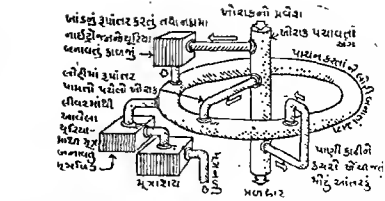
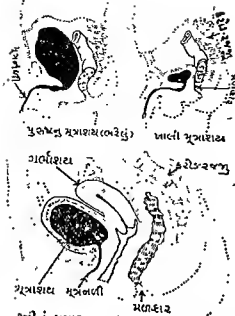
મૂતપિંડ દોહાણીની શુદ્ધિ કરવા કૃપરાંત ખીનને પણ કામ કરે છે.

જોમાનું મુખ્ય તેો લોહીમાંથી અસિદ્ધ થોડકામ દ્રાવ્ય થાયી લઈ તેને અલસી શાખાનું છે. વળી લોહીમાં આલસનું પ્રમાણ વધી જશે તેો મુલપિડના ડોષો વધારાનું પ્રમાણ મેંથી લઈ ચેલાય વટિ બદાવ બહી નાખે છે અને લોહીમાં તેનું થોડક પ્રમાણ ભળે છે.

દિવસમરના પેશાબનું પ્રમાણ નબળી સાડા નબળી રીર જેટલું હોય છે. આમાં બચ્ચિની ટેવ અને જીનુ અનુસાર વધ-પટ વાય છે. કઠીની અસવધી આગકીની રંજવાદિતીમાં સોષાય છે. સાથેસાથ મૂત્ર-પિત્તની મગની પડેલી થાય છે. આથી નર્મ લોહીનું પ્રમાણ વધવાથી લોહીનું દબાણ વધે છે. આમ થવાથી પેશાબનું પ્રમાણ વધે છે. કાંઠે ને ગોળાસાન્ની દંડક વેગા નબુ વખત પેશાબ થવાનું કારણ આ નિસંતાપ, ક્ષેત્રને મરડી રાખી નેજા પુષ્કળ પેશાબ થવાનું પણ આ નિસંતાપ, વધારે મરડાથી પીધા બાદ કોહીને નિસેા વધવાથી લોહીનું દબાણ વધુ વધે છે. એ દબાણ સુધારવા માટે વધુ પ્રમાણમાં પેશાબ થાય છે. આથી કલ્લે, ન્યારે પરીસે ને પુષ્કળ થાય છે ત્યારે પેશાબનું પ્રમાણ પટે છે. કલ્લત ને ધ્રાગ ખાદ અને તાવ દશમિયાન આડું બને છે.

ફેડેલી કદાચોત તથા પીણું પેશાન વધારવાનું કામ કહે છે. ગુડામ
ને જૂરવા ખૂબરેયક છે. દાડ પીણાની ટેવથી નેફ્રોને ખાલી પાડું ના
શોયે એનો જાનવાપી બદખૂમતા વાય છે. ફેડી અને મા પીયા બાદ
ખજરિકાં હોટીને પ્રવાદ વધવાથી વધારે પેશાન વાય છે.

મુખપિંડના કાંઈ પણ બોરાકાની અસર છે. બોરાકામાં જેમ માંસા-
દાર અને પ્રાણીન બરપૂર બોરાક વધારે, તેમ તેમાંથી વેદ વચ્ચેના
ચુરિયાને સારી જલદાર મળવા માટે મુખપિંડને વધારે કામ કરવું
પડે છે. માંસાદારીઓમાં મુખપિંડ પાળીના નિશાનનું ડગ દર્શાવે
ફેફસું તથા યામી ૩૦-૩૫ કામ કરાવે છે, બધાં અપ્રાણીઓમાં
આપણી જાસર રક્તનું દેવ છે ! માંસાદારીઓએ ચુરિયાનું બધું
ને વિષ દ્રવ્યોના બાળવર નિશાન માટે રાખવું પાંચથી ૧૫ થી વધુ
પીઠું બેઠે એ કમનિશાન દુર કરવા માટે ખૂબ વધારે વાળી પીવાની
સલાહ આપવામાં આવે છે. અત્યંત વધારા માટે આપણેના આ આરોગ્ય

કાગી જાણ : પુરુષ ને સ્ત્રીના મુત્રાશય, મથાળાના ચિત્રમાં પુરુષનું મુત્રાશય કો દિશિતમાં દર્શાવેલું છે : એક બદેલું અને બીજું ખાલી, તેની પાછળ મળદાર કે મુદાશય આવેલું છે. નીચેના ચિત્રમાં સ્ત્રીનું મુત્રાશય છે. પુરુષ કરતાં તેની રચનામાં ફેર એ છે કે નેમાં મુત્રાશય અને મળાશયની વચ્ચે ગળીશય આવેલું હોય છે. મથાળે : ખોરાકનો શરીરમાં પ્રવેશ થાય ત્યાંથી તેના કૂચા મળન્ય રૂપે બહાર નીકળે તે દરમ્યાન પાચકતંત્રમાં તે કોનીની રીતે રૂપાંતર પામતો પચાર થાય છે તેનો ચંત્રરૂપ સરળ આલેખ.

સ્ત્રીનું મુત્રાશય

છે કે મુત્ર : મુત્ર : ચાર વિવેક સ્ત્રી (વારવાર પુષ્કળ પાણી પીએ), બુધ્ધિ અને તરુચી માણસના શરીરમાંથી પણ દૈન સવા શેર જેટલું પાણી પેશાબ વાટે બહાર નીકળે છે. આ પાણી શરીરના પાણીના ભયમાંથી અને છેવટે હોલીમાંથી બચાય છે. આ ભયમાંથી ૨૦ ટકા પાણીની બેચ શરીર માટે છલ્લેલની વચે છે. કૌશેર અને મરડામાં સતત ઝાડા વાટે પુષ્કળ પાણી વલી ભવાથી પ્રાણ ભવાને ભય બેસે થાય છે તે આ દબીકતના આધારે છે. મારેતપવાસ દર્શિયાને પાણી થી મૂત્રપિંડનું કાચ સરળ બનાવવું જોઈએ. પેશાબ થોડી વાર સંધારણ રહે તે તેમાં ઢવામાંના અદરથ છપાણુઓ પડે છે. તેમની કિવાથી મૂત્રિયામાંથી બેબાનિયા ત્રાપુક્ટે પડે છે. પેશાબની ટીમ લાક્ષણિક હુનંદ આવાયુને લીધે ન દોષ છે. પેશાબની પરીક્ષા દૈન-પરખનું મહત્વનું બંધ છે. તેમાં સાકર કે આદભ્યુમિત હોય તે તે નરી આપે નહીં નથી પડતા, પણ રસાયનિક પરીક્ષા દ્વારા ખાલુ પડે છે. આદભ્યુમિત મૂત્રપિંડને બ્યાધિ દર્શાવે છે. મૂત્રપિંડના આ બ્યાધિમાં વેદના નથી હોતી, પણ ન્યારે તેમાં પથરી હોય ત્યારે તેા શુદ્ધની અપાર ને અસહ વેદના બપડે છે. બીન દરહોમાં તેા ચિહ્નરૂપે તાવ ને ઝાડો પેશાબ હોય છે. આ બ્યાધિમાં નેહાનેને ઈન્ન થયેલી દોવાથી પાણીનો નિસાસ બરાબર થતો નથી. આથી શરીરમાં પાણી બરાય (dropsy થાય) છે. રાશમાં પચના ચાળખામાં અને આપો નીચે પાણીને સચવા થાય છે.

નેહોનામાંથી સતત ટપકવા કરતો પેશાબ મૂત્રપિંડમાંથી મૂત્રવાહિની દ્વારા મુત્રાશયમાં આવી એકો થાય છે. આધા પછી આનું પ્રમાણ વધુ હોય છે; બીધ, આરામ ને પાચનક્રિયા દર્શિયાન બ્યાધું. એ મૂત્રવાહિની (ureter) માંસપેશીની બનેલી નથી છે. તેની લંબાઈ દસથી બાર કાચ હોય છે. થોડા થોડા અંતરે પેશાબ તેમાં ઘડને મુત્રાશયમાં ન્ય છે. ત્યારે તેમાં આડુંચનલદરી કતપ થાય છે. એ મુત્રાશય (bladder) પેડુંમાં છેડની ચે આવેલું છે. હોનરીની નેમ તે પણ માંસ-પેશીની બનેલી રિગતિરથાપક કાં માંસબળકોયથી છે. કારણવચાત્ તેમાં પેશાબ એકડા થઈ બરાઈ રહે તે તે કૂચીને છેક દૂરી સુધી

પહોંચુ થાય છે. પુરુષમાં તેની પાછળ મુદાશય અને આગળ હાડકું આવેલું છે. સ્ત્રીમાં તેની ને મુદાશયની વચમાં મળાશય આવેલું છે. મુત્રાશયમાંથી પેશાબને બહારલક બનારી મૂત્રનળી (urethra) સીએમાં કોઈ કંચ લાંબી અને પુરુષોમાં ડબી ટંચ લાંબી હોય છે. મૂત્રનળીનું કાર શેળાકાર સંકોચકને લીધે સખત રીતે બંધ રહે છે. મુત્રાશયમાં ન્યારે દસ અધાણ જેટલી પેશાબ એકડા થાય છે ત્યારે તેમાં બરાવાની લામણી વેદા થાય છે. આ સંકેશી જ્ઞાનતંત્ર્યે દ્વારા મળન્યમાં આવેલા પેશાબ-રુદ્ધમાં ન્ય થયે છે, જેની આશાતુકેર મુત્રાસવની અંતરપેશી સંકોચાકને સંકોચક દ્વારા છુસે છે ને પેશાબ ગાય છે. એકે આ સંકોચક દ્વાર આપણી ઈન્દ્રિયને આધીન છે. આથી પેશાબ રોકવો હોય તેરેલા સમય રોપી શકાય છે.

બાળપણમાં તેા મુત્રાશય બરાય કે આપોઆપ પેશાબ થાય છે. પણ જેવણી મળતાં પેશાબ કરવાનું ઈન્દ્રિયને આધીન આવ્યું છે. રાગ થા તેા આ હિવસ જુદું હોય છે. રાત્રે બાળકો પથુરી પકાળે છે તે બળીતુ છે. પછી કમર વધતું રાત્રે પલ્લે તે પર બેકુરા આવે છે. હાલ બાળકો નપથુરી પકાળે છે એવું નથી. હિલકાશી, અભરાશી ને સીધાં બાળકોમાં પથુરી આવે છે. વિશેષ થાય છે. આની પાછળ કાંઈ ચિંતાનું કારણ હોય છે. ચિંતાનનક પ્રસંગે (પરીક્ષાના પેશાબ મળતાં અમાત્ર, યારી કે બસ પકડવાની ધમ્મતમાં, હોડવાની શરત અગાડ વગેરે વખતે) પેશાબ કરવા અવાનું આપણે પણ કયાં નથી અનુમતતા હોતા ?

કંડા પાણીમાં કે સીતા રેપને ન પડ વતાં મુત્રાશયના માંસપેશી સંકોચાય છે. આથી મુત્રાશય બરાયું નેમ તેા પછી પેશાબ થાય છે. ગાથા પર ડંડા કે મરગ પાણીની કાર કરતાં પેશાબ થાય છે તે આથી. રાજિહ મૂત્રપિંડને ત્રિપાતિ આપવા માટે હોલી ગાળીને શુદ્ધ કરે એવું સ્વાદિતનું ફૂટિમ મૂત્રપિંડ વિજ્ઞાનીઓને બતાવ્યું છે. રાગીની નાલીમાંથી હોલી આ ફૂટિમ મૂત્રપિંડમાં આણવામાં આવે છે, એ ત્યાં શુદ્ધ થવા પછી જમણા હાથની રિરાએમાંથી શરીરમાં ફરી દાખલ કરે છે. એ ફૂટિમ મૂત્રપિંડ કરતાં એક ધમ્મક ને વળનમાં દસ રતલ છે. ન્યારે કદરતી મૂત્રપિંડનું વળન સાડા ચાર અંચાણ ન હોય છે.

પહેલો પુરુષ એકવચન

નિબંધિકા: બકુલ ત્રિપાઠી

વૈષ્ણવકવિઓને કાણે મુકુ, નહ, અસિક કલાદરી? મને થાય છે કે એ કહેનારા નહતે જ એવા દરી, બાકી ખરું જોતાં તેા એ વાદ્યકલાદરીની બુદ્ધિ માટે ગાન કરપત્ર થાય એવું છે. સર્વનામોની જ વાત લેતો! એમણે સર્વ સાવનામોમાં પહેલું કાને મૂક્યું છે? 'હું' ને, હું પછી જ 'અમે', 'તું', 'તમે' વગેરેની સંચાર શરૂ થાય. પણ પહેલો તેા 'હું' જ. 'હું'ને પહેલો પુરુષ મળેા એ જ ભવાને છે કે એ લોભા વેદિયા નહિ પણ જગતના વ્યવહાર દરી, દુનિયાદારીના ખરા પરબંધા દરી. કેમકે દુનિયામાં પણ 'હું' જ પહેલો પુરુષ છે. એમાંથી જ ખીલે સર્વનામો પ્રગટે છે. 'હું'ની આરાધના એ જ આપણી જીવનસાધના છે; 'તું' અને 'તે' તેા માત્ર વચ્ચે તપોબ્રમ ફરાવનારા તોફાનીઓ છે. 'હું' એટલે જ ખરું કવન; 'તું' અને 'તે' તેા ફક્ત અવધારાઓ, અધર્ષિતઓ!

કાખાડા તરીકે આપણા પેલા મધુપાદને બેચેનકુચે તમે પૂછા કે 'તબિયત કેમ છે?' તેા તરત જ 'મારું છે' એવું છે ને બાહ, કે આજ તબિયત સારી હોય તેા કાલ ખરાબ, આજ તેા મને છેક ૧૯૨૮થી ઉધરસનો રોગ. પછી એ રોગ પધતાં પધતાં...

અને એમ એ રોગની વાત વધતાં વધતાં એમના અરેમ્પનાઈટિ-લાસનું રવગ્ર પકડી બેસે, અને રહેનારા સ્વમગ બધા જ ડોક્ટરો, બેઠાંપણો, દોષ એ બધી કંચાલા અને એમને ચમ્બેલા બધા જ રોગો વિશે એકાદ પાઠગુસ્તક કરવા લેરાઈ માહિતી બેસી થવા માટે. એટલે વાત બાંધવા તમે પ્રયત્ન કરો: 'ખરી વાત છે; તબિયતનું એવું જ છે. બધાની તબિયત કંઈ જા. ઠા. ઠા. જેવી થેાવી જ હોય છે?'

તેા કાગલા જ કહેરી, 'જા. કા. ને. ને. એ પણ ખરા છે.' આ કબરે ધ આરંભ કામ કરી શકે છે! મારું પણ એવું જ છે. તબિયત આવી, તેા થે કાગલો માર નહિ. આ જઈ દિવાળીની જ વાત લેતો! દિવાળી આવી ને મારે ત્યાં દિવાળી અંકેનાલેખો માટે આગંતુજોના દગથો! દગાથી પણ જાકી જતો!

કેટલીક વખત પાછા તમે વિષય બદલીને કહેા કે, 'દમણમાં આ ગુલ્શનીની ધમાક બારે થાલે છે. તેા તરત જ કહે: 'ગુલ્શની ને? કોમાં તેા કોમો જ? જીતવાની. તમે કોમોમનું દમણમાં...દાદા પચ્ચ રિવરે જ રાજ સાદેખ અને કહેલા દલાત કે મધુ...સાવ સાદેખ ને મારે માટે ખૂબ જ માન, હોં... એમના મને કહે જનુ સરસ અનુભવ થયેલો. હું જ્યારે કોમોસમાં દલો...તમે-તમે થ વચ્ચે કોમોસમાં દલા, નહિ?'

'હું તેા ફક્ત ભેતાલીકમાં...' તમે જવાબ આપો.

'ભેતાલિસને? તે વખતે તેા હું મુંઝામું: તે પહેલાં ત્રીસમાં અને ને પછી બધા સત્વાશ્રદ વખતે થ મુંઝામું ગમેશો, તમે હું કોમોસમાં ભેતાલા દલો તેા છેક ૧૯૨૮માં...' અને આમ કોમોસને કાલિદાસ શરૂ થાય. પછી તેા 'હું અને કોમોસ' વિષે જ નહિ, પણ 'હું અને કવિતા', 'હું અને છાંય', 'હું અને માતી બેજો', 'હું અને બપોપામનું પુરતો સંસ્વારતા માટે રોજા', 'હું અને ગા નહિ પીવાનું વતન', 'હું અને છઠી પાટકોનું પિતિતું પટેરજની રીત' એ બધા વિષયો પર આપો પાત્રો! કલાક ફાન આપે. તમે માલને

ચમે તેમ વાલો, બીલે મને તે વિષય કહેા, પણ સંપતકાર એમ પૂછીપૂછીને પણ અને સમ પર આવીને રિષદ થાય, કંમ કંમની વાત એતે તેા પહેલા પુરુષ એક વચન પર જ આવી જાય.

દમણા જ કો'ક રિવાદ કરવું છે જાગમકાનો સાદિયપ્રકાર આપણી આવામાં બાગાજી ખીલેા નથી, મને યહુ, બસા માખમ, આમકયા તે કંઈ ચોપડીઓમાં જગ્યા જેવી વતુ છે? આપણે ત્યાં તેા ખીસીખીસીને કવિતા એવા સાદિયપ્રકાર ખીલેા છે; કાજી કવિતાને જીવનમાં કંતારવાની વાત તેા ફર રહી પણ કંમ ને એમ કહી સંમજાવવાની તકો થ જોણી. એટલે નમુકો બિગાસા કવિઓ એ છપાવી મારે, ને પછી તમે કહેા કે કવિતાનો સાદિયપ્રકાર ખીલેા!

પણ આમકયાને વળી એવી શી માન કે એનકામી સાદિયની છાપરી નીમે ભરાય? એ તેા આપણા જીવનની શણેજીને આપરીને બેડી છે, આપણા શોધખોળો અબંધ થવા કરની દોષ છે, આપણા કાનને સદાય અભિપ્રિય કરી રહી દોષ છે. કલાક મો કલાક બદાર કરી આવો અને એમર 'આમકયા'એ સામી મળી જ સમને? કો'ક કહેરો, 'હું તેા નાનપણથી જ ખાનતેા આમો છું કે...' તેા બીલે કો'ક કહેરો, 'મારા પંધાની દાઝમારીની તેા ભઈ, શો વાત કંકે?' ત્યાં બોલું કો'ક તમને સમાવતુ દરો કે 'મારી વાતોએમને એ નિશિષ્ટતા છે તે મારાં તારકામાં પણ છે...' ને મેણું કો'ક જનુ-જખી રજું દરો કે 'પછી બેઠાણુએને પૂછવું કે હું બાપુ છે...પછી એ આંધીએને પૂછવું કે હું મોંપી છે...'

અને પેલાઆઈ દેલતા દલા કે આમકયાનો સાદિયપ્રકાર આપણે ત્યાં ખીલેા નથી: ખરું પૂછો તેા અપણે ત્યાં આમકયા પૂરો તેા કંકે રીક જનુ સાદિયસરક છે. કંકેને પેતામાં પરાએ મનુવ-વાડાદેવ છે તેા કંકેને કુરિયારે આપણે ધરવાની દોષ છેકોલજાવ બલકામની કયા કહેવું દોષ છે તેા મેઘ ભાવિનાં દગથાં મનુવનું દોષ છે; પણ કોના થ પ્રેરજાણો તેા એ જ જ-પહેલો પુરુષ એકવચન.

'એક મારું દમેશાં પોતે કેલા યજ્ઞિગીષ્ઠ છે અને પોતાને કો એક મહતીની વજનવસાર નહીં એ કહેવામાં જ પોતાનો ભરી સમય માનુ નાખે છે. બીજા એક અઠ મધારે મને છે ત્યારે કલા કરે છે કે અપણે ત્યાંના સો ગોમા માખુનો-સાદિયકારોથી મોંકીને લકારી

અંદર સુખીનામો એમની દોની ની શોધતા ફરે છે. એ બિચારા કેટલે ઉઠાણે પહેંચી વળે? મનુષ્યોઈ કરીને એક ગિત્ર માને છે કે પોતે આ યુગના કુખ્ય છે; અને તેથી થોડી ચોખ્ખો એમની પાછળ કેવી પડી છે એ કહેતાં એ ધરાતા નથી.

આ બધા કરતાં એ એક સન્મુખજાણી વાત જુદી છે. પોતાને આ દુનિયામાં સિદ્ધિતા સિવાય ખીલો કશામાં રસ નથી એમ એ માને છે. એટલે તમારા ધરમાં પ્રવેશતાં ન કહેવાના 'મારો તો ભાઈ પહેલેથી જ સિદ્ધાંત, જે બહાર બેંચક કાઢીને જ ધરમાં પેસતું!... મારો તો પહેલેથી જ એક સિદ્ધાંત કે આ પીની દોલ તો પીની જ, અને ન પીની તો ન જ પીની' એ બાઈના કાકા છે તે હમેશાં 'હું ન્યારે તમારા જેવો હતો ત્યારે તો રી પાત' એમ કહીને કાઠિયા-વાડના કો'ક દરબારમાંના એમની સાહસી જ વર્ણવવા માંડવાના.

બીજી એક રહનમૂલિ તો એ ત્યારે વ યોપયાં ઢાળીને બોલતી હોય છે: "...હું અત્યારે એવી પરિચિતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છું કે મારી જગ્યાએ ખીલો કો'ક હોત તો એણે જરૂર આપણત ક્યાં હોત" વાત એમ છે કે એમનો જુનો ભાડુંઆત સહેરનું મગન ખાલી નહિ કરતો. દોઢાથી એમને સોસાપરીમાના પોતાના બેંચકામાં રહેલું પડે છે અને એનું ભાડું ગમાવતું પડે છે! એમની બંધકર પરિસ્થિતિ એટલે આ.

એક બેચરલાવ કરીને એટલે કુલ્લવરની રીત વળી નિશાળી જ છે. એમને તમે પૂછો કે 'ક્યાં માયાની' તો કહે, 'કેમજ બેચરલાવ દવે થેર તો નીકો ને? હા...વળી, આ બેચરલાવને એ બેરી ઠોપાંડો છે હો!' અથવા ક્યારેક કોઈ વિચેરની બહાર ખીલ કાઢીને અત્યજ કહેતા હોય, 'આ બેચરલાવે તો આ જ શોરો સુનાવી દીધી, હા...' એમ એ કહિય 'હું' નહિ બોલવાના, પણ પોતાને વિષે 'આ બેચરલાવ' કહીને જ વાત કરવાના.

અને એવી જ રીતે ને ત્યાગી વેગાળી છે, જેણે અદમ્યને વિચાર્યો છે, એવા સાધુઓ પણ 'ભાઈ, હંસ શરીરો જ નહીં કેંડ લગ જઈ, ત્રિ હંસકો આપા સુખાર, ઘસ દેઘેં દવાઈ તો કણી જઈ નહિ ઓર...' કરીને 'હંસ શરીરની' વાત કરવી શુભતા નથી!

વેશાનિકો બંધે માને કે પુષ્ટી સૂર્યની આસપાસ ધૂમી રહી છે, પણ આપણે તો માનીએ જ છીએ કે સૂર્ય, તારા અને આખું પ્રણાંડ આપણી આસપાસ ધૂમી રહ્યું છે. કેટલાક તો આ વાત સાબિત કરવા ન જાણે ન હોય, એમ દિવસ ને રાત પોતાના પ્રશંસકો, પોતાના બંધો અને પોતાના વિના કાળી નહિ શક્તારાએની કંપ્યા ગણ્યોના કરતા હોય છે. જ્ઞાન પોતાની પાસે જ રાખીને મરી નવાર આવતે બે બ્રહ્મશક્તિસ યાચ છે એમ જાણતા હોય તેમ પણ પોતે ને કંઈ વાંચે છે ને કંઈ વિચાર્યું હોય તે સામે જાળવાર આગળ કાઢવે જ રાજે છે. આ કપરાતું 'હમણું' તે એક સ...રસ લેખ વળ્યો છે. એમાં મં એવું વળ્યું છે કે... કહીને આખો વેલ જોલો નવારો લેખ કહિયોતો તો કોને અનુભવ નહિ હોય?

થોડા વખત પહેલાં એક વિચેરમાં એક ભાઈ મળ્યો એવોઝ પંખાના ધમધમરને બેઠીને પણ એમની વાતો આવતી'તી:

'પેલા યુવકમંડળવાળાએને કાળખો! વચ્ચે એ લોકો સદ્ગત શ્રી...ની શોધના કરવાના હતા. તે મને કહે કે તમે છાપાંમાં કોનાડન્સમેન્ટ આવી રહો! મેં કહ્યું એમાં શું? એનાડન્સમેન્ટ તો ખરી જ, પણ હું સજામાં બોક્ષો પણ ખરો. એકે મંડળવાળાએએ તો ધણે યે વિવેક કર્યો કે મારે જોડવાની તરફી ન લેવી, પણ મારે તો સદ્ગતને એનલિ આપવી જ રહીને!'

'ખરી વાત છે. પછી, તમે જોડ્યાને?'

'હારેતો...'

'પણ તમારે સદ્ગત જોડે કંઈ ઝાઝો પરિચય ખરો?'

'પરિચય તો બહુ—મેં શોધસત્રામાં કહ્યું તેમ—એમની જોડે પરિચય તો બહુ દમણાં જ, થોડા વખત પહેલાં જ્યોતે. પણ ૧૯૩૩માં હું દિલ્લિશ્વર... એટલે તે વખતે સદ્ગત કે બાળુ આવેલા, પણ મારે તો 'ગોઠરી સોસાએની એક સાકય કહિયાં' આગળ પ્રવચન કરવાનું હતું તેની તૈયારીમાં હું પડેલો—એ સોસાએનીના આગમનનું મુશ્કેલી હતું જેવુંતેનું નથી, હોં. એ જોડાએ મને કહ્યું: —એટલે ક્યનરોએ એ કામમાં હું રત દોવાથી સદ્ગત મને મળી નહિ શકેલા. આ મારું એમને વિષેનું પહેલું રમણ...'

'તે તમે શોધસત્રામાં કહ્યુંને?' મેં પૂછ્યું.

'હારેતો, પછી તો મેં કહ્યું કે સદ્ગતને ચિત્રકળાનો શોખ, એટલે આમારે પરિચયનો સંબંધ વધુ વેદો બન્યા. મને પણ ચિત્રકળાનો શોખ ખરેખર ૧૯૩૩માં ચિત્રકળાનું પ્રદર્શન અહીં યોલ્લેવું ત્યારે હું એનો મુખ્ય મંત્રી હતો. મારું નામ મેંથી તરફી હોય નહિ અને પૂરખાંથી ચિત્રકર્તા અહીં ચિત્રો મોકલે નહિ' મેં તો એ શોધસત્રામાં જોખનું મુશ્કેલી હતી છીયું કે મને ચોતરનાં આવડતું નથી. તોય એ પ્રદર્શન કેવું થયું અને આખા દિવસમાં મારી વ્યવસ્થાની કેવી કરી થઈ એનો અંદેજાત લોકોએ બહુ રસથી સમજ્યા...'

'ક્યા લોકોએ?'

'કેમ? શોધસત્રામાં આવેલા તેસેા. એ પછી તો એ લોકોએ મને યુવકમંડળ પણ આપવાનું કરાવ્યું...'

'મોતે? શોધસત્રામાં એમને?'

'ના સર્વ, ના; પ્રદર્શનવાળાએ. શોધસત્રામાં તો મેં આ બધું કહ્યું એમ જ, યુવકમંડળ માટે તો મેં 'નામરુદ્ધ દર્શનો, મારા જીવનની રિસેસરી જ એ છે, કે સેરા કરવી પણ એનાબદ્ધો ન લેવા. મને ચોતાનો અસ્વાસ ખરેખર! હું ક્યારે હું સદ્ગતને ચોતામાં મારી નેમ જ રસ હતો. મેં ચોતા વાંધી પડેજવલેથી હું નેમમાં હતો ત્યારે... કાલિદાસને જ કહ્યું પણ મેં ત્યાં જ વાંચેલા. મેં તો સાઈકોલોજી તો બહુ ત્યાર પછી વાંચ્યાં. સદ્ગત પણ એવું વાંચવાના રસિયા હતા. એટલે જ રસરસ સાથેના પરિચયનો સંબંધ વધતો ગયો.'

પછી તો પોતાની અને રસરસથી સાદિત્યની સમજ સરખી દેવાથી કેવી રીતે એજાખાણું થઈ તે વાત એમણે ત્યાં કરી હતી. અને એને રસરસ હમેશાં પોતાની કેવી પ્રશંસા કરતા ને કેટકેટલાં વખાણું કરતા એજાખાણું વિગતવાર વર્ણન કરીને કિમોજે શોધસત્રામાં આવેલા એ આગળ સાબિત કરી બતાવ્યું હતું કે સદ્ગતમાં સાચા મોની પારખવાની આવડત આવડત હતી!

આમ, શોધસત્રાથી મારીને તે મેંમેરે અરે, ઉક વરનાં રસોડાં સુધી પહેલા પુષ્પ એજાખાણી લીલાવખાણી થઈ છે. હા, રસોડામાં યે ખરી; અને તે ખીલે હોય છે તેના કરતાં નસાવ મોગ પછુ નહિ.

અત્યાર સુધી મેં પહેલાં 'પુષ્પ' એજાખાણી ન વાત કર્યાં કરી, એટલે એજાખાણી લેવાનું નસાવ કારણ નથી કે 'પહેલી સ્ત્રી એવચન'નું મહદર અર્થ છે. અને સરખાં સર્વેવચક છે. વ્યાકરણકારોએ ત્રીબ પુષ્પ માટે 'તે' અને 'તેણી' (કે અંગ્રેજીમાં he અને she) એવા બુદ્ધિસરો હોવાથી, કારણકે એ લોકો ભજૂતા દવા કે 'તે'ની વાત જુદી છે ને 'તેણી'ની તેથી ન્યારી છે. પણ પહેલા પુષ્પ સર્વનામમાં તો એજાણી સ્ત્રીએ અને પુષ્કર્માં બને માટે એક જ શબ્દ, 'હું' જ યોગ્ય છે. કારણકે સ્ત્રી અને પુષ્કર્ બંને 'હું' ને તો સરખું જ માન

આપે છે, બેને સરખા જ દરજ્જાથી એના કપયોગ કરે છે.

તેકે વિષય પરને બેઠાં થોડા ફેર બંદે, દાખલા પહેલી પહેલી સ્ત્રી એકવચનની વાતોનું "પ્રમાણ" બધે વિપુલ, પણ વિષયવિષય આપે જ. એમના વિષયો મુખ્યત્વે વણ: એકે તે "હુંને મારી તબિયત", એ મારી તબિયત"ની વાતમાં તબિયતને ઘટિતદાસ ગુપ્ત સ્થાન દેશે. તેકે તબિયતના અર્થશાસ્ત્રનું વર્ણન પણ એકું ન દોષ. બીજે પ્રિય વિષય તે "હું ને મારો શાંત, ક્ષમા, સહનશીલ સ્વભાવ-અને તેની કદરને આપના પર્ણા" આ સિવાયના વિષયો પર પણ દાઢય (કે વાળી) અભિમાની તો નેવાય જ છે; પણ એમાં ખાસ મત્તા નહિ!

આ પહેલો પુરુષ એકવચન મોટે ભાગે આત્મપ્રશંસા રૂપે જ પ્રગટાવે. (એ કે કોઈ વાર આત્મકદરન રૂપે કે કૃતિચાદ રૂપે, પણ એ સ્વરસી નય છે.) પણ એમાં તે કોઈને વાંધે થ શોર દોઈ સહે? પોતાનાં વખાણ કરવાની હિંમત એમનામાં નથી હોતી એવા કેટલાક પિદાન દોઢા આત્મપ્રશંસાને અવગુણ ગણે છે અથવા, પણ એમની એ માનવતાનો તે નબ્લે કહે જ નવુંદ નથી. જરા વિચારે તો કહે, અત્યાર અને કાલેડ એની વસ્તુઓ માટે આપણે વર્ષોથી સ્વાવર્ણી બનવાની હિંમત કરતા આપણા છીએ તે! પછી પ્રશંસા-એ અનિર્ણ અને કાલેડ એની જ સ્વવનની નરુતિયાત છે-એનું સ્વપાદન અને જ કરીને સ્વાવર્ણી બનનાર બોલુંડું ફરે છે? પોતાની પ્રશંસા પેતે જ કરવી એ તે સ્વાવર્ણીને માર્ગ છે, સ્વાવર્ણીને માર્ગ છે. આવી વસ્તુ માટે બીજા પર આધાર રાખવો એ તે કઈ સમજ માણસને કમ છે કે!

વખી બક્ત કપીર પણ શું કહી મયા છે? કે આ જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી. માતા, પિતા, શાઈ, બહેન, પત્ની, પુત્ર, કોઈ આપણું નથી. સો સંબંધો ક્ષણિક છે. તુલસીદાસ અને સૂરદાસ એવા સંતો પણ એ જ માઈ મયા છે. આંખ પર માયાનાં પડયો દોલે ત્યાં સુધી આ બધા સંબંધો આપણને અનૂદાસિ છે-એ મળીએ આપણને આગરે દિવસે પદારાધના આપણે માટે વલ આપી છે એના વચનને લાગે છે તેમ.

પણ હાનાં એ તો પહેલી પી જ સમજ નય છે કે આ જગતમાં આપણે જ આપણા એકમાત્ર આધાર છીએ. આ સંસારમાં આપણી બિચારી નલતનું આપણા સિવાય બીજું કોઈ નથી. એ આપણી નાનાં દુઃખાર એ આપણે જ નહિ કરીએ, એની કદર એ આપણે જ નહિ કરીએ તો કેણુ કરશે? સંસ્કૃતમાં પણ કહે અમરેત્તુ ન કહું દોરે કે હમીરમેં વાંતોની મંચુ આપના જ આપણને બંધુ છે? (આનું બીજું ચક્ષુ સંસારવા નેનું નથી.) એરે એ માણસ ભતે ન પોતાનાં ગુણમાન માય, પેતે પોતાની જ વાત કરે એમાં કંઈ બોલું નથી.

મોરિનાઈનાં મળેનામાં થ શું છે? "મેં બિરખર કે સંત નાચો;" "મેં તે પ્રેમદિવાની;" "એરે તો બિરખર મોવાય..." જસ. આપ-ક્યા જ કે બીજું કોઈ આમ, મોરિનાઈ એની મોરિનાઈ પોતાની ન વાતો કયાં કરે એને વાંધો નહિ, અને અમારો બિચારો કોઈક સમજાની તૈયારી કરતો સાદિયકાર "મે આમ જમણું ને મેં તેમ વાંચું" એની વાતો, રાતને દિવસ, મોરિનાઈ કરવાં થે વધુ એકામવાળી કયાં કરે તો એને તો સો કંઈનું કંઈ કરી નાખશે! છે ને જગતનો-પાય?

અરે, કેટલાક દુષ્ક દોરો તો આવા પદેલા પુરુષ એકવચને પ્રત્યે થોડી પણ સહિષ્ણુતા બતાવી રાકતા નય. કેહ ન્યાં રાકે કે "નું નવારે ઉગરડમાં દેતા તવારે..." કે "મને એક વાર આપણને જમ કહે કે..." અથવા "મને અગ્રિય તો એ પ્રકારનો છે કે...", ત્યાં માં તો એ થોં મચોટવા માંડે છે, માં મે...નાં વખાણાં માય છે. કે માં તો બહિમાન સામે નવર નાખવા કરે છે, કે પછી કોઈ "તમારે

અમનું મોડું થવું હશે, હો!" એમ સંકારીને પેલા આત્મનાંદના શિખર જરથી થમ મંચોરે નીચે પહોંડે છે!

હા, કેટલીક વાર વખી એ સરખેસરખા મળી નય તો રંજ થયુ નય છે. આને વખતે એ બંને પદેલા પુરુષ એકવચને નબ્લે પાયાંની રમત રમતા દોય અને વારાકરવી પાનાં બેતરતા દોય એમ બિરંબે "હું" કયાંકો કહે જ નય છે.

"મારે તો મોઈ, તબિયતના બહુ વાસ છે" એમ એ જમ્ય મદ કરીને ન્યાં સહે જ થાસ ખાવા ચટકે ત્યાં તો બીજે આરંભા દે: "આપણા વાતને તો એ બાબતમાં ચહેર છે. મેં તો કોઈ દિવસ ટાકરને રેણે પડામની નથી..."

"ટાકરની તો આઈ વાત જવા દેને" પેલા અપ્રવચથી કાપે, "મને તો ભવજા ટાકરને અનુભવ છે. એક ફેસાઈ ટાકર નેરે તો મારે જમી પડે..."

"એમ તો મારે થ એક વાર બસ કહકર નેરે નમી પડે..."

"એકે આમ તો મારે સ્વમાવ તદન માત..."

"મહે થ મેલું. મિત્રજ બોલે બેસુ, પણ કિત મા કંઈ નહિ. તે દિવસે તો નબ્લે કહકરને જ વાંક દેતો..."

"વાંકેતો મારી બાબતમાં ટાકરને જ દતો, મારે બનું મેંડું કે..." વારાકરવી વારે, ને તારા પછી મારો" આમ શાંતિથી, યતોપથી, કદાચ સ્ત્રી એકવચની "હું" કયાંકો કહેતી જુમસેડી નેનું થુ રવારે મને યાય છે કે "તેણે મને આંખ કરી" એકે એક વાર આવી એક જુમસેડ, એકેડા બને નબ્લે મને કાઢણથી વરવરે માટે બાન બેસાં અભિપ્રાય આપેલો કે "પેલી તો ખરેખર મૂંઝા લાગે છે" પોતાની વાત સિવાય બીજું કંઈ એને ચૂવડું જ નથી" પણ આવા પ્રસંગે થણુંબકું તો જન્મે એકબીબના પ્રસારક બનીને જ મૂંઝા પડે છે.

પણ એ કરતાં થે પદેલા પુરુષ એકવચને તો મારા એક મુશ્કેલીના એવા માણસે સૌથી વધુ પહંદ પડે છે. અમારા એ મુશ્કેલી તો બસ, હમેશાં શાંતિથી માન વચ્ચે દોંગસ પુરાવાત પુરાવાત દેકેની પદેલા પુરુષ એકવચનમાં કહેવાની વાતો કંઈ કિલે સામજ્યા કરે છે. એ કહે છે કે પદેલા પુરુષ એકવચનમાં જ વાતો. કયાં કરનારાં એકથી આપણે ગાળાવું શા માટે? આપણને કોઈની "હું" કયાંકો રસ ન પડવાનું કારણ એ વળુ દોઈ મારે ને, કે આપણને માત્ર આપણી જ "હું" કયાંકો રસ છે કે તો પછી એ આત્મકષાકાર તો આપણી કોમાં વચેલા પદેલા પુરુષ એકવચનનું વધુ બધા સ્વરૂપ, આપણું જ એક કસાચિય છે. એમ સમજ લેને શા માટે એની આત્મનિર્વેદનની દોંસ પરી ન કરવા દેવી?

એમ દોમ, પણ આ બધી વિશ્વસીને પરીણમે ચોમણે કેવળી "હું" કયાંકો સાંભળવાની દેવને તોયે મને તો હું એમને ત્યાં નયારે નહ વ્યારે રોમ ને કોઈ પદેલા પુરુષ એકવચનની લીધા અથવા બિરખરની ગણે છે! કોઈ ને કોઈ પોતાની અત્માપચાને અભિવેષ કરવું ત્યાં મેંડું જ દોય છે. અને એ બિરખાને જ વિશ્વેશિવને માર્કે વેવારણે માટેનું માન વધવું નય છે. એ દોમણે "હું" શબ્દ માટે "હું" નેવાં આરે અસા પહંદ ક્યાં એ વળુ એવા નેનું છે!

પણ એ વાચાસાસ્ત્રીઆની એક બૂલ તો છે ને. "હું" ને એમણે હુરૂત "હું" કાઢામાં છે. એરી રીતે તો તીપે "હું" ન જાણવા એમ દેતા. એમણે એ વળુ (જાણ) ને ઉપરત ક્યાં નથી ક્યાં? એરે એ "હું" નેવારે "હું" ભોલાવું દોલ તો પદેલા પુરુષ એકવચનમાં વરી આપણી વાતોમાંથી મળે છે એથી થ જાણેડાં મંચેપ મળ ને! પણ એમ થેની મૂંઝ ન રાખે તો એ વેવારણી ક્યાના!

ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતાની આપકથા

આ ખરે આપણે વરગેટો ચરણે, રામજી મહિવો બંધાયો અને ઢાંઠી બેઠા, નાંધા પાતળી માથાએ ઢાંઠા ચૂંથ્યા ને પટોગમાના ફોની મઢાજને ધણેરા ધાટ થઈયા રામજી સિલિક આદરપાકાના ડગસા શીવડાવ્યા, ને નવા બેઠાથી ઢોળેલા પશ્ચીધા.

આમ નેર દારૂ ડિવરડાસ મહેતાને આખરે વરજીરે કોઈકા દરબ બેસીકો તો એકો-નેનું બાણુસોના થાય, એમણે બે વહુ કોરી (એમાં એક હંસીરાની) એટલે સમર્થવડોતો ચન્દ્રવદનલાલના લગન મઢાવવા બેસાંવા હાથમાં, વડિલોની ને મારે જોડ ન નહોની, એ બધાંએ મળીને મને એવે તો શ્રાવકથી અને બહુતરની એવે તો મુળ બંધારી કે મગર મારે મારા હાડકાં બોળારાં થઈ અવાં અને હામ બાંધી મઠ, પછુ એમા દોષ કેને હવે ? એમણે ધમકાવ્યો-પડાવ્યો એમનો શો વાક ? મારી ન બુદ્ધિ કયા બળી મઠ હતી ? એમ અણીને વખતે હિમત હારી, નબળાઈ બતાવી એ માટે તો હું ન જવાબદાર ને ? પ્રભુતામા પમથા પાટવાનું તો રહ્યું, પણ મરખા પતે કાન પછુ હવે ખરે કે કેસી એકીર નવાબહારીનુ પમજીત આ હઈ રહ્યો હોતો ?

અને હારી વાત તો સમજ્યા, બાર સરાઈ આપે અને તેરને વ પછે, પછુ આ ધર્મજીયાઓમાં વિલાસનો તે કઈ થ વિચાર કર્યો હોતો ? તેં તો એને લખી ઠીપુ હવે કે હું તને પરજીવાને નથી; બસ ! પછુ પછી—હા પાડ્યા પછી એને મનમાં કહ વિમાસજી નહિ થઈ થ ? બળ્યા તમે નાટકના લખનારા થતા ! નથી તેં એની જેડે વાત કરી, નથી તેં એની સાથે વારેવારને પત્રવ્યવહાર કર્યો, સસરાછને તો બેસે તમે સુધારો ન મગરો, પછુ તમે કયાં બહુ ન બીજનું કહ્યું માની આવતા હતા, તે એના મનમાંની કથાઓમ નબળા કહી હિમત કરી ખરી ? ના, અને હવે દોષ દેવો કે મઢદશો ?

મારા કાકાના મજી ઉડસરોઝા નાનાબાઈ થેવાસાજ ને મગનસાઈ નજી બાણુજીથી પાચઈસ વર્ષ નાના, ખારસા મુંબાઈમાં સુખી, બારે સંપત્તિના ને મુંબાજીનીરીતે પૂરા સોખીના, એબધા અમાસ સુરતના ધરમાં બિતરી પડ્યા હતા, વ્યવહાર-વહીવટ બધે પેલાસાઈ ન કરે, અને મારા બાણુજીને બધા બાપ સમાન માન ગાયે, એકેના એકદીકરે પરજી, એરેલે ન્યાતવરો પછુ નહી કરાવ્યો, અને એટલા ન રૂપિયા કેળ-વણી દંડમાં આપવાનું પછુ દરાવ્યું, વાણુ તો રત્નકું ન-એમાં કઈ થાયે ન નહિ; બંને જખને—વરગેટોતો ને નજીવજીર વખતે પછે.

ન્યાત બીજી રહી હતી, વરરાજ દેરામી ખમીસ અને અપેદાશ પહેરી, અજામાં હાટ લટકાવી, પાનનાં ખીડાં પીરસી રહ્યા હતા, સોજીની પંચમતાં વર પીરસે, અને પુકોચેની પંચમતાં વહુ નીકળે, રિવાજ કંઈ બોડો નથી, બધાં બંનેનાં ચારાં તો જાણે !

પટોગમાના સગાના ધરમાં ત્રીજે માણે સેવ-પાપડ, બાજીયાં-રે, સાણુ ગોઠવ્યું હતું ચાહુ ન્યાતે એકએક અનનુયાયે મને એાલાવી મંથાવ્યું—હા, એ મુંબાઈથી લગનમાં સુરત આવી હતી, એ ત્રીજે માણે મને લઈ મઠ અને એકા રહેા, અહીંથી જતા નહિ—કહી તારા ચાલી ગઈ, એ મિનિટમાં પાછી આવી, સાથે વિલાસને લાવી, ધડ હજને એને હાથ મારા હાથમાં મૂચી, ‘હવે વાતો કરો; અને પાછા લટના નહિ બેસતા’ કહી, બારણાં બહાર બહાર પર, કોઈ સેવ-પાપડ લેતા આવે એને પાંચા હાટવા, બેત્રી રહી.

આમ, લગનને આમલે દિવસે અમે વરજીત મળ્યાં, પેલી કવિતામાં કે તેમ ‘વરવહુ અમે, ન રોપાં, ન લડ્યાં, હતાં જેવાં તેવાં ન એક

થઈ રહ્યાં.’ ના, કંઈ ખાસ વાત પછુ ન કરી શક્યાં, એના મનમાં પછુ અનેક વાતો ચંબળાવી હશે, મારે હું જોતવું એની કંઈ સમજ ન મને પછી નહિ, અને એ રતેહમિતન પૂર્વે ‘મઠ મધુ ? અનનુયાયા એ ભગજીકા મઠે હું એને હમેશાને આભારી છું, પછીથી એણે મને કહ્યું હતું કે પ્રિયંવદાએ મુંબાઈથી આવેા, કંઈ પ્રમંથ ગોડવવા મારે ખાસ સૂચના આપી હતી, આ બાણુ મુંબઈન દિવસે અને પછી બીજે દિવસે—વસંતપચમીએ મારો વરગેટો નીકળ્યો.

યોડે નહેાતો; નથી ફીશાનાના આ વરરાજ પછે થાકીને જવાના હતા ત્યારે વળી સુરતમાં એ બંચ આવતો, અને આ વરરાજની નળી યોડેસવારી કરેલી પછુ ક્યારે ? ચાલતા નીકળ્યા એ ન કીક થયું, બહાર રત્નકાં બેંડન ધપામખી રહ્યાં, સુરત રેસરાતની સાથે એકાનનું એકે દોરડું અને વોરી થાથે, એકેકાનબાઈ ફોટા બાંધવામાં પાવરો અંબુાય, એવા ન, રત્નકાંની વાન-ટોળીમાં ફોટા ચણુમાંનો ભૂંમળામારેતર રહીક પછુ સાફે બાંધવામાં હરતાઈ બનાય, એ બંને આ વરરાજને સાથે પૌતપોતાની કારીમરી આજ્ઞાની રહ્યા હતા.

નહાર્યા, પૂલજીથી, બાબરીએની, શણુસારાયા, સિલિકનો ડગસો ને કુખનેકાં ફોટા બંધાવેા, કપાળ પર ચાંદાનાંબિધ થઈ, સૂર્ય નારિયેળ પડકાનું, એ વરરાજને બારણા આગળ બેાલા રાખવામાં આવ્યા.

સામ્ય સાકં હવે, પછુ એમાં લેખક થવાના અભજરા સેવનામાં સેરાથે વાચવામાં કોઈ નાનાશક્તિ કે નરસિંહરાય, બળવંતરાય કે બળરદાર નહેાતા; તેમ કોઈ કાશ્મીર કે શાનુશકર પછુ નહેાતા નજીલા, અરે નજીલા પટોશી ન્યેતીન્દ્રે હવે થ નહેાતા દેખાતાં ! મિતેમાં હુલેશરામ જખારિયા, રણ્જિત રાયજી, ચંપકજાલ બુબજી-વાળા, નટરજતાલ વીમાવાળા અને કોશરજતાલ કીપતરાય કોશર.

હાથમાં નારિયેળ લઈને ચાલતું એ આટલે એકે ફેશન થવા લાગ્યું હતું, એટલે બહાર વરરાજને એમાં પછુ હિમત કરી સુધારે કર્યો, નારિયેળ નિશાળના દોરત કોશરજતાલ કોશરના હાથમાં આવી દીધું, અને ચોતે ફૂલના તોરો લઈ, રરતે કોઈ એરેલે એજબીતા મને તેને અદાથી સમામ કરતા ચાલવા માંડયું, નારિયેળ તો ખરેખર શુનનું હોતું એટલે; મે તે નહિ ગઈપણ એટલે મને તો ન ફૂલું, પણ કોશરજતાલને સંસાર સુખી નીવડયો.

એ ન રરતો; અંબાછને ચાકેથી પાણીની કોત, દેસાઈ પોણ; નિશાળ જવાને રરતો, આ ન નિશાળે બળ્યાગમ્યા; હવે ત્યાં થઈ પરજીવા નીકળ્યા ! નેવાઈને માંડેને પહેાંચ્યા અને બેલાં સામુજીએ પોંચ્યા, ચોરીમાં એકાં, હરતેગોણ પછુ મઠ થયો, એ પરજીવામાં ના ને ના પાડ્યા કીમીથી ત્યારે એક ફોટાના હેડર કોડુઆઈએ રરત

કેટલી કે પરણે તો માલસામાં બધા વચ્ચે એ તમારો મહેલ? હરત-મેલાપ થઈ ગયા કે તરત મેં જેને બોલાવી મંગાવેને હું 'હો-હો-ભાઈ' ગારો તમારો?' ખીચારો હાલુભાઈ હારી ગયા અને દસી પડ્યા. પણ હારી તેા હું જ ગયા હતાં. બચવાનો હાલુભાઈ સા, મટિ તમારો મારેડ મેળેને, ફરત તને હવે કેવીકેવી થપડા મારે છે તે!

તે મન મહેલું તો માનવે નહોતું જઈ. અને પાળવે ગયા તો મનની મોજાઈ પછી કરવી નહોતી. બકરીની માફક જે બની બેરોને બધી વિધિ બરાબર પૂરી કીધી અને મધરાતે વહાણ પાછું ફર્યું.

ધેર આવી, બેસાડેલાં માતાને પગે લાગી, અધરાતે બંધાઈનું મંદિર બોલાવી ત્યાં દેશન કરી, પાછા ધરમાં પડીલોના આશીર્વાદ લેતાં બધાને પગે લાગ્યાં, માને પગે લાગ્યાં; બાપના પગમાં માથું મૂકી માંગી પડ્યાં! રડયો—બૂન રડયો. સા કાચુથી રડયો,—કાચુ બલે. પણ હસકેડકે રડયો, ધણી વાર સુધી રડયો.

બીજે દિવસે બાકી રહેલા મુરખીઓને પગે લાગ્યા વહાણ નીકળે ત્યારે ત્યાર સાલથી જીવરી ગયેલા મામાજીને ત્યાં એમની ઇચિ આગળ પગે લાગતાં પછી રડયો, બહુ રડયો.

ઉંઘે આ લાગ્યાની પહેલી પચ્ચોતીમાં આખરના બાગમાં આવી પહેલાં આ છોડે. સુરત, મુંબઈ, સોલાપુર, ગંધાપુર, દુધેશ્વર, હુમ્મણ થોડાં થોડાં વખત હવાફેર કરી હવે મુળાઈમાં મલાટમાં પ્રિયવદાને લાવવામાં આવી છે. રૂપ પૂરું થઈ ૧૬૨૬ની સાલ સારું થાય છે. આ દાવજાની પહેલી પચ્ચોતી આપણે '૨૬ની અધવખતો જ પૂરી થવી મળીશું, આ અરસામાં એક અજુરત વાત બની. જેનો શુભાસો દબ હું કરી રાખી નથી. પણ એ જરા નેહ થઈએ.

૨૬ની રજાઆત તો સારી થઈ. હું વજીહાતું વાંડું અને કેપ્રિ-લમાં પરીક્ષા. ફેબ્રુઆરીમાં મુનશી-હીલકાવતી પરપૂયાં એના ટોલ લાગ્યા. ત્યાર બાદ માધવજાગમાં એકત પેચમોને ઉત્સવ બિજાવ્યો. પ્રમુખરાયને નાનાસાહ, અને ત્યાં નરસિંહરાવ હાજર. કોયેજામાં આનંદકંઈરે સંરકારી સંચય આ જીવનનો ઉલ્લાસ એ ઉપર રલિક બાપજી ફર્યું. સુગંધિ અને હું આસ ગણકથી મુંબઈ એ સુભગલા ગયાં. કેપ્રિસમાં ગણકીરે જોન વિલાસય આંરમજાઈને પ્રજાપતે સાદિત્ય-પરિવશ થઈ. ત્યાં મહુભાઈ કાંતાવાળાં ભતે મને રોષધતા બાળ્યા અને પરિવશ પાંડી ગયા. એથી મને ધણી ઉત્સાહ આવ્યો. પરિવશના મેળાવડામાં રમણસાલ વસંતસાલ દેસાઈ સાથે પહેલી પારિવશ થયા, અને બીજી પણ ધણી મેળાવડાઓને લાભ મળ્યો.

અહીં એ પરિવશ ઉપર આપણે લેખણ નહિ કરીએ, પણ એ પ્રસંગે મુનશી દેપતીને ઉત્સાહ અનેકા હતાં, અને મહુભાઈ નેક-શંકરતું કલા ઉપરનું બાપજી સર્વોત્તમ હજી. એમની બેલવની સૈલી દિવસરૂપ હતી. વખિત વિશ્વાતની પાછળના મેદાનમાં ચોલબેલા મેલાવડામાંના ગરબામાં મારો એક મરજો ગવાયો. મયંકમમાં મરજો હવાયો હતો, પણ સાથે કાતનું નામ નહોતું. એથી મનમાં રીસ તો ભારે થયેલી, પણ ગરબાવાળાં પના—સર મહુભાઈની દીકરી હતી, એરે મને પ્રજુલન હતું. આર્યત માદૈવચી બે. લાવજી મળેને આપણે આગળ ઉપર મળીશું, પણ મને તેના નગાલા મરખાને પછુ-સજીવન કરવાની પચા મહેલામાં આવેલી રાક્ષ હતી.

પરીક્ષા પૂરી થઈ અને હું વજસાડ-મસાદે વચ્ચે જ્યાં મારવા મેંડયાં. મુવસાદેના તીવસ હવાફેર માટે આવવાના હતા તે માટે બંધેલા જેવા અમારે ત્યાં આવી લેતાં, ત્યારે પણ મારા બાપજીની છાતી જગજગ ઊઠાણી હતી. એ સોન-મયમિત્તી મહેમાની અમરા-વાદમાં મેં બહુ માણી હતી, પણ એમનું આતિથ્ય અમે વજસાડમાં

તેા શું કરી શકીએ? મારા બાપજીએ એ દિવસ રાત લીધી અને એમની સાથે તીવસમાં બંગલો પચેદ કરવા ફર્યા. વજસાડ-તીવસની વચ્ચે વાંધી નહી પર શુકલજના બંગલામાં એમનું હુંડળ આવી રહ્યું. એપ્રિલ ગયા અને મે આવ્યો. એની રાજઆતમાં નરસિંહરાવ દિવેરિયાને પ્રિયવદાની માંડગીની પૂરી ખબર પડી;—ખબર તો હતી જ, પણ એમણે હિમત કરી સાતું કહેણ ફર્યું.

'મન્દવદન!' તમે તો વેડુંકાઈના હુંડળીજન એવા થઈ ગયા છે, તો એક વાત હેમને ના કરો?

'જરૂર, સાહેબ!'

'મહું સાંભળ્યું છે કે હેમની ટીકી માટે હેમણે બધી જ દવા અજમાવી દેશે છે, પણ જ હાજરો નસકોટ કરી લીધા છે.'

'હા છ,'

'તમને ખબર તો હતી જ કે દયારાગમાઈ હાજરે ત્યા રહે છે.'

'હા છ,'

'અને એ હોમીઓ પછીના ધણી જ દોડાધાર નજીકાર છે. એને ફસ રોંધેા તો ૧ દયારાગમાઈ કબજ કરશે કે કેમ એ હું નથી જાણેના, કારણ એ આમ તો કાળે જ કાઈને મળે છે. પણ તમે પહેલાં વેડુંક-બાળી જન રાખો, હું ધરના એમની ગરજ જાણી લઉં, અને મને તમે શલે મળે.'

દયારાગ શીડમલ નજીકા સિંધી જા તે એમના જગાજ. આખરના દિવસોમાં એ વાંદરામાં નરસિંહરાવને ત્યા જ રહેતા. વેડુંકમાઈ તે દયારાગમાઈને બરાબર બોલે. અને હવે દવા કરીને માથામાં પણ દેતા. આખરને પારો હતો. ભલે અજગારીએ, દરી હા પાડી. ત્યાં દિવિયાસલે મેળે પણ દયારાગમાઈનો મોવડી મેળવી.

'જો આ મન્દવદન! દયારાગ: બહુ બીવડવાળા છે. દરકી બિલે એટલા તો સવાલો પૂછશે કે તમે હંડાળશે. કેટલીક વિમનો તમારે માળાપ પારોથી મેળવવી રહેશે. પછી એ દવા નાહી કરશે. ધોારી નાની હતી ત્યારે કયે પડ્યો સુની હતી અને તકિયે કેમ રાખતી ત્યારથી માંડી અત્યારની કાકસ હાલત બિલે કીધામાં કીધી વિમતો મેળવવી પડશે.' કેલક અરકા એમણે કયેશું. 'પણ હા, તમારો તો એ ઇલા છે, એટલે તો તમે હેરિફેરો કરશો જ'.

મલાડથી હું વાંદરા નરસિંહરાવને ત્યાં જઈ. દયા અમે રેરેશન પર જ નોંધણીની આપણે કરી લઈએ, એમ બિજાજ દિવસ સવાલ-જાળો આવ્યા પછી દયારાગમાઈએ દવા આપી.

લગજએ એ સવાલોના જવાબો આપ્યા પછી તા. ૨૬નીયી દવા શરૂ કરી. એની સરસ, ફેરફાર, પરિત્યાત વગેરેનો એક નોંધવાપણ જ શરૂ કરી. દવાસગમાઈને મેં ત્યારે જ પહેલી—અને છેલ્લી વાર લેયા. 'જેવા' એટલા મારે કે એ મોલસા તો બાંગે જ.

મેની અધવખ આવી અને મારે બિજાજ દિવસ માટે પાઠા વજસાડ જવાનું થયું. પેલા પચાજીજનાં નાનાં બાઈ દયાજીજનાં જેને મારા લગ્ન હતું. દવાના થોડાં દવતાં આંધાં સુવાં હતાં. હોમીએ-ગણ દવા એટલે થોડાં દિવસ રાહ લેવાની હતી.

તા. ૨૮ની મેંને દિવસે હું વજસાડ જવા નીકળ્યો. જતાં પહેલાં હું પ્રિયવદા પુરો ગયા એણે હાથ લેડી હું 'આજે.' જરા રહી કેમકે કે 'બોલકુંબાલકું માફ કરજો.' મુંબાઈની મારી સાથે ઉપન્દ દેસાઈ પણ આવેા હતાં.

૨૬મીએ ઉપન્દને હું વજસાડથી સચીન થઈ જતાજી પહેાંચ્યા રાત્રે લગ્ન બાધાં, આમડા શાખમાં લગ્ન. જરા અવનડું તો અંક જ. વાર સાડાખરે લગ્ન થતી જતાં ચૂતા. અમે તો બધારની જોડતરી

પર ન ગાદસત નાખી કોઈ ગયા હતા.

માંદ એવેક હાલકાની કાંઠા આવી દરો અને ચાર વાગ્યે સફાળો નગ્યો. બધા ઘસપરાહટ જાગે અને મને ફરી સમજ ન પડે. છપ ગમરાતો હોય એવું લાગ્યું. ફિળાયામાં આંટા મારવા માડયા પણ અનુચિત બોલી ન થાય. પછી તો ગમરાહ સુધી સુવાણું ન નહિ.

ચારથી છના એને કસાકસા ગાગામાં અનુભવેલી એ ચણચણલી હટ પણ યાદ છે. કાના સોનાના ખાંડ ? ને બન્યું તે હું યથાચિત્ત ન કહું છું. સવારે પાંતમાં પરાબલને તેમજ મ કેન્દ્રને ગમરાહની પાત ફરી, પણ અમે કોઈ એનો ખુવાસો કરી રાકયા નહિ.

પણ મારું મન તો ઘસ વહેતા વહેતા વહસાડ જવાનું ન હતું. ગાદલા બેરો ? ગાદલા બેરો ? પણ કંઈ મેળ ખાય ન નહિ. સવારે તો કોઈએ ન ન નીકળવા દીધા. ખાવાનું તો મન માને ન નહિ. આખરે બાંધે વહાળાથી ગાદલામાં ખરવાસા ગયા, ત્યાંથી સચીન આવી ટ્રેન પાડી રાતે નસસાડ શેકસગા થેર પહોંચ્યા.

આજે રસ્તે કંઈ એન ન પડે. યાક પણ દીક લાગ્યા હોના. રાતે નવેકને યુગારે ધરગા દાખજ યથા. દાદર ચડી મારે એક ત્યેના સોફા હતો ત્યાં હું આટો પડ્યો. કોઈ દિવસ નહિ અને તે દિવસે મારી આ એકમક મારે પડ્યો આરો બેડી. અને કોમીયો 'બાણ' એટલે ન ગોલી બાણુજ નરા ફર લીંચકે બેસા દતા ત્યાંથી બાદયા 'પહેલા કહી ખાઈ છે.' ક્યેન્દ્રને પણ ખાવાનું હતું.

પણ મુખ્યાય ? જા ને રીતે મારી યાસે બેડી તે ક્યારથી ન સવારના ગાસા ચણચણુદનો તાણે મગો ગયા હતા. હું ચોંકું કે બેડો થાઈ ત્યાં તો બાળી ન રહેવાયું. એકાએક રી પડી. 'બધેરે તાર આંબે' એટલું માડ બોલી, અને મારે માથે હાથ ફેરવવા મેડી. પણ એને થે ઘૂંમો બેરાઈ આંબો અને મેટિથી રડી પડી. ગમરાહે ચાર—બરાબર ચાર વાગ્યે મલાડમાં પ્રિયવદા યુવરી ગઈ હતી !

જયદાએક હાલકાની પાંતે તો મારી આંખ ખુલી ન નહિ પણ હૂમો નીકળ્યો અને ચોધાર આંખુએ રડ્યો. મન માને નહિ. અનિ-ચારની હાલક બપડવાની તૈયારીયા હતી; પણ બધાએ વાણે: 'એગ દોડયો દોડયો મુખ્યાઈ જઈને કરશે પણ મુ' ? અને વાને ખરી હતી. રાત તો ગઈ. સવારે વહેસો નગ્યો, અને નેહડું છું તો ફરીઅર નરા મેડો આવેશો તેનું અનિન હટ છૂટડું હતું. ત્યાંથી રટેરાન પર પહોંચ્યું તો મિ મિનિટ. હું તો 'નહ છું' કહી સીધો એમ ન રટેરાન પર, અને અનિન પાસેના કબળામાં બેસી બેઠા. આખી સવાર મને મગરાહે યમ્બેલા ચણચણુદના ને પિયારો આંબો કરે. આંબો વિચિત્ર યા અનુભવ અનુભવ ફરી મને કહી થયા નથી. અને હું એને કહ્યો 'જુનાસો' વજુ કરી રાતનો નગી. અનિવારક વાગ્યે મગરાહ પહેંચેશો, ત્યાં તો પગ થાંભલા બની રહ્યા. છલ સિવાઈ મઠ.

ત્રણેક દિવસ રહી પ્રિયવદાનાં મા કુસુમભાલી અને બંગરાના પાછળના બાગમાં આવેલા નાના બગીચામાં ત્રણ ગળાં, અને કહ્યું કે 'આ બાદથી દૂરી કરી નાખવાનું લાકે કામ. ગમરાહ હાથ એપડતા નથી.' અને પછી... અને પછી એગળું ને વિલાપ થઈ છે, ને પિતાપ થઈ છે ! અમને ધડીબાર તેમ યકુ કે કુસુમભાલીને કંઈ થઈ જશે.

નાની પણ સરસ ખાટલી હતી. અમે ખાસ બનાવડાવેલી હતી. માંડમાંડ છાંટી. મારી ભેન સુમન ત્યાં આવી રહેલી હતી. હું, એ અને સુમન, એમ ત્રણેયે તે દૂરી કરી અને ફાટને આપી દીધી. બધું સરીર અવાઈ ગયા પછી હોમીએપથી રાક કરી. બહુ થોડી, અને માટ થોડાં પડીયાં ગયાં હશે. પણ એના કંઈ અર્થ નહોતો. પેકુંકાઈને સાચો દિલ્લોસો તો નરસિંહરાવ ખરખરે આંબાં ત્યારે

૪૨૨ (ડિસેમ્બર ૧૯૫૧)

ગમરાહ. એમની આંખમાં ત્યારે પાણી તેમ નહતું, પણ કાકડપૂર્વિ નરસિંહરાવને મુગા ભાંમિમથ બેઠેલા હોયને ફાટને યજુ દિગત આવે. મને તે એમને નેહ એમની રમણજુ હેલિલા ન આપી યાદ આપવામાંથી.

પ્રિયવદા મઠી ૧૯૧૧માં જન્મી ૧૯૧૬માં ૪૮. ૧૫ વરસ છત્રી આલી મઠી. એમાં છેલ્લાં ત્રણસાર વરસ તો સપમાં પીણાઈ પચારીમાં ન કાંદયા દાદરોએ બળબળેલીથી સુવાડી મૂકી. એ પચારી નોમ એ એનું એક નેરસાન રાખતી. એની ૫૪૪૫૪. પૂંછ, હોલત, ખનમે, નાનીથોડી થીને.

એમાં થેલી 'જગ'ની એના હાથની કરેલી એક ધધારે નકલ નીભળી. એમાં એણે થેતે ને નેંપ કરી હતી: 'આની કવિતા લખી છે તે દીક છે; પણ હવે આનું આનું લખતા નહિ. ફંજ સાહેસાહે લખજે.'

એ પણ એક વિચિત્ર ઘટના ન હતી. મેં એ 'વિરહાભય' લખવા માંડ્યું હતું સો નબળા હતા કે પ્રિયવદા ખસ કરવાની નથી. એના છપતાં એના અખસાન વિષે ખારડું ૫૦૦-૬૦૦ લીટીનું કાંચ લખ્યું. એણે થોતે એની મારે માટે નકસો કીધી. આખરે આની નેંપ કરી.

કોણ નહી કયા ૧૯૨૨માં લખવા શરૂ કરેલા એ કાંચને મસાગત કરી હું કહી પૂરું કરી રાક્યો ન નહિ—પકટ પણ કરી રાક્યો નહિ. 'દિલાકાભય'માં 'માટ દિલર' એના મુખ્ય પર લખી, અને માર્વડું

'પ્રિયે... અલક નામ એ ન કમરાપ હાર્વા પૂકું.'

એ સાંનેટની પહેલી લીટી થેટ 'જગ' પણ પૂકું ન ન થયું. હાથકંઈપહેલી કૂર પચાસીથી પૂરી કરીએ તે પહેલાં, એમને રસ હોય તેમને માટે, 'જમ'માંથી થોડી લીટી મઠી હાથક કં તેમ એ નિમંજવા કૂસ કરી નમાવી નહિ હતી ?

'જમ'ને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખ્યું હતું: સાંજ, મધરાત અને પરાડ. નરસિંહરાવ, બલકંતરાય ને ખબરદારે ત્રણેયે ફેરફાર સુધારા અને કમ્પ હતા. પહેલા ભાગમાં રાજાત આગ છે:

(બનુદુષ્ટ)

વિષયો ગરવા શસ, ગથા થંપી ધડીબાર; •
બોમને અવનિ મધે, સાંતિસ્થિર ચરાચર.
એક યુવાન કલેષો છે, તે થોતાનું કુલ જડતાં કહે છે-
લપાડી કાળની પાછી, મોનાચણુ નટે પટે.
જલસા મયતો નામ, તેમ મે રંગરોથે.

પછી થોડી લીટી નજા હતી—

(વચંત)

'હા દેવ! દેવ!' લલેટો દિલ નેન બંધ,
નહી તુડી સકળ આ મધું વિચિતંત!
બદનાં દવે વિવિધ બોધ ને કાંઈ દેવો ?
ને બહેન એ વચન બે કહું કોણ કહેશે ?
'ખગમ' શુભાશિષ વડી નહિ વારણું છે.
'મો બાહબ' નહિ પરીસા ફરી તે બંધાયે.
જાળની નસ વડે નમ્ર બોમબો, એની હતી હલવ નિર્ગળ રનેદગમ;
લોધા ખરે હડપો તે નિજ અંધભળ,
હાં એ મને ય હડ્યે નહિ કૂર કાળ !

વળી થોડા ફેરા છોડી હતી—

સંગીત તેં છપનમાં જગ્યું અમેાનું.
એના હવે મધુર સો બજુકાર થોળું;
ને એ રહા રમરખુઅંહિત સાર તારા
સંગીતનાયક સમીપ ન દોરનારા.

લવાજમ વધારા વિષે

સુપ્રેમકોર્ટ અંદરમાં અમે કરેલી નવંદરાતના કતરમાં અમને સંખ્યાબંધ આદેશો તરફથી સહાનુભૂતિના પત્રો મળ્યા છે અને તેમાંની થોડીની અનુસાર અમુક આદેશોએ એકબેક નવા આદેશ મોકલી આપી લવાજમે 'કુમાર' મેળવવાનો હાથ લીધો-અપાળ્યો છે. ફેટલાકે તે બબ્બે ત્રણત્રણ આદેશો પણ મોકલ્યા છે. થીતએએએ નવા વધારેલા લવાજમે 'કુમાર' મોકલવા જણાવ્યું છે એટલું જ નહિ, પણ મેં તો કાગળનાએ તો અમે રજાઓ કરતાં મોટી રકમ રાખીને પણ કોઈપણ કપાસે 'કુમાર' આપી રાખવા અમને આશ્ચર્ય થયું છે. નેમના આ પ્રેમને કસાદથી અમને ધારણ મળી છે ને એ સહભાગ માટે અમે સોના ધણા આભારી છીએ. એ રીતે આપે લવાજમે આદેશો નોંધવાની શુદ્ધતા આ માસ-ડિસેમ્બર આખરે પૂરી થશે. કોણે આ પંદર દિવસમાં અમને હાથ લેવા દેણ તેઓ પાતાના તથા પોતે નોંધાવતા હોય તે નવા આદેશના લવાજમની રકમ ડિસેમ્બરના ૩૧મી તારીખ પહેલાં અમને પહોંચે તે રીતે નવા આદેશો પાડી આપે. આ યોજનામાં થી.ની. કરવામાં નહિ આવે.

બાકીના બધા આદેશોએ આવતા વર્ષનું લવાજમ નવ રૂપિયા (પરદેશ ૧૧ કે રિ. ૧૭) લેખે મોકલવાનું રહેશે. અમે ફરીથી હાથે લખ્યું કે આ વધારો આપારે થયો જ કોલેમ ને દુનિયા સાથે બહેર કરવો પડ્યો છે. પણ કાળજી ને થીતે સુદક્ષ સાધેના કાગળ વધારાને કારણે નિકાસે અમને આમ કરવાની ફરજ પડી છે, અમને થયો છે કે અમારી મુશ્કેલી પ્રમાણીને બધા જ આદેશો અમને હાથ રહેવામાં સહાયતા થશે.

અને આમજ છેલ્લે—

આનાયાસ, અસંખર્ષ, વાણીએ વસ્તો રહ્યો,
હૈયામાર વધ્યો જ્યારે, નિર્દાષીન થઈ રહ્યો.
અહીં પહેલો કાગ પૂરો. એમાં નરસિંહરાવ બસવંતસય જાનેની
સ્પષ્ટ અસર તિથને પછી વાત આગળ વધે છે, એમાંએ યુવકને કોઈ
દેવદુતી આપી જમાડે છે, આશાસન આપે છે અને મુશુરોને સદ
સમાનને છે. એ 'ગદ્યશત'નો પહેલો શ્લોક:

પાચા તપશ્ચ રાજાડય યતી નિષક,
છાઇ રહ્યું તિગિર ગાંઠ, રિંચતું થંદ;
ગાંઠીયેનું ગાંઠન ૩૫ થરી અંદોલ,
આવી અચાનક ત્યહોં ગદ્યશત વંદેલી.

પછી ફેરફારી લીધી લલિત હંઠમાં છે, એમાંની એમ—
તિગિરથી બની કાળની ગુસ્સા,
મમ કને લઈ રમેહરીપાક;
અમુર ધાગમાં આપું દંડતો
અમીપમાં થયે આત્મચાંકતો.

પછી—

(પરંત)
જયારે અધી મઈ દુખી નિજા મુકુલેલે,
જાડું બગી હૃદયમાં ગિર સાંતિ થોધે;
આંસુભરી અગિત આંખ મઈ નિરાશ,
ખાંધે દયાણુ કુઝારાગક નિંદાસા.
અહીં પણ નરસિંહરાવની અસર થોડીની છે—
હૈયે અસાંતિ કપતી, સહયું અકાંઠે,
દે હાથ આજ જગમાં નહિ કોઈ માર્તે;
આરા કુખી પલકમાં સહુ છેકનાંકે
હું મોત મું અમર એક જ છવનાંકે
વિધિની વસતી પાતે, જોતલી મગતી તથી,
હૈયામાં દુઃખની મુખી, કહો હું સમતી તથી.
જાણી દોરે જગતની મતિ કેમ અણી?
જાડું રહસ્ય જ હશે કંઈ શુભ ભાવી,
એવું વરી જન પાડું કંઈ દે દિશાસા,
જોણી મું એ થઈ થતી રિલની નિરાશ?

અકિતભરું છવન નિર્ગળ હંડાશોડું,
વંદાતેભરું. સુમતિયેરક, પુણ્યવેશોડું;
અશુ સમુ સરી પડ્યું જગ રીત ગયે,
સંવત્સ હેડું નિજને કિનરાત ભાગે,
છાંધી બગો હૃદયને વસતો વિશાક,
તું નાશુ, અંતર થઈ મુણુ કિંચ સાંક;
ભણી દવે મારણુ સુદર સ્વપ્નભળ,
બહો અંધો જામ હને કર દ બળળ.

અહીં એમ જરા આશારવડ થતાં 'મધરાત' પૂરી થાય છે અને
'પરોડ'નો તોએ હપ્તો રાકે થાય છે, એનો પહેલો શ્લોક—

(પરોડનો)
ધીમે ધીમે તિમિરવચની રાત લીલી જતી'ની,
ને હૈયાની મડગાથક સો સાંતે ત્યારે થતી'ની;
ધીમે ધીમે, મારણુકાણુ કંધતી તે ય બાંતી,
ને ત્યાં ફેંચી, છવનપથમાં જાગની નથાદ ભગી.

'પરોડ'ના વર્ણનમાં આવે છે—

(પરંત)
છપા અરણુ રાક બેસતી આભામાં,
તારસ વીણીવીણી મરી કમિલપાશમાં
સુષિત જગાવતી મઈ કહ તેજલ્હાણુ,
છાંધો હડે જનકરે ભગવાં જ ભાગુ.
ખીણેક ફૂલ જલજિન્દુ થરી પિતોતે,
મેાની સમું અજકરું કરમાં કિલોતે;
જિવાડવા અનિત કાકાડાં જ ગાયે,
પંચાંગના મધુર સાંતિ ત્યહોં લાપાવ.

એમ જણું આલેખું નય છે; છેવટે—

(ફૂલજી)
દ્વાર ચેતન્યનું બેઠકે ત્યાં દિશા
રજાવરણી થતી રજામખીને,
દિવ્ય તેજભરે બાણુ ત્યાંજનકતો
શુદ્ધ યદ્ય આનંદો નમનકીને.

એમાં થીત ત્રણ ફેરફાર ખજારદરે કોયેલા તે અહીં નથી મૂક્યા.
અથા કમરી ને કંઠાળો આપો દોવ તે હમ આપને. (આપું)

[આવતે વર્ષે શરૂ થતા વિભાગમાં નાટ્યપ્રવર્તિનો મધ્યાહ્ન, મંચનમણું હાંપલ્ય, સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં કોમલ-પરિજાનું તથા બીજું કામ,
અને છેવટે આંતર દરિયા ફેરિયામાં પ્રવેશ, સુખીના પાત્ર લખવા આવે છે, તે આવડું આજુ વર્ષે સિલસિલાબંધ રસ જમાવતા રહેશે.]
(ડિસેમ્બર ૧૯૫૧) ૪૨૩

રહેશીના એલચીઓના સમાચારો સાથે પર્વમાન-પર્વોમાં આ 'પ્રોટોકોલ' રાજ દ્વારોનાં ચાર ચાંચમાં આવે છે. એને અર્થ શોધ એનો મુખ્ય અર્થ થાય છે 'રાજદ્વારી શિશાયાર પદ્ધતિ તથા તેનું ખાત્રું'. તેનું કામ દેશપરદેશના એલચીઓ સાથેના સંબંધોની શિશાયાર સાચવવાનું છે. આપણા દેશમાં બધા પરદેશી પ્રતિનિધિઓ આપણી વિદેશ-કચેરી સાથે આ ખાત્રું મારતે સંપર્ક સ્થપે છે.

ફરક રાજતંત્રમાં આ ખાત્રું રાજવામાં આવેલું હોય છે. રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓનું સ્વાગત કરવું, તેમના યોગ્યપણે, નિમણૂક-પત્રો વગેરેની રત્નપ્રાપ્ત કરવા માટેની ગોઠવણી કરવી, તેમની કચેરી માટે અને તેમને રહેવા માટે મકાનો નક્કી કરવા, અને રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ તરીકેના ગાનમરતબના, તેમના ખાસ અધિકારી તથા મળાવતાઓ (ઈન્ફોર્મન્ટીસ) આવી પૂર્વક જળવાઈ રહે એ માટે સતત દેખરેખ રાખવી વગેરે કરવે એ ખાત્રીને માથે હોય છે. વળી બધા સત્તાવાર સમારંભમાં દેશદેશના રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓના અપવરનો ક્રમ બદલેલા જળવાઈ રહે એ માટેનો પ્રબંધ પણ એ ખાત્રીએ કરવાનો હોય છે. બીજા ક્રમ નક્કી કરવા માટે તે રાજદ્વારી પ્રતિનિધિએ જે વિષયો ચોતાના યોગ્યપણે સત્તાવાર રીતે રત્ન કર્યા હોય તે તારીખને સફામાં લેવામાં આવે છે.

વળી જે ફરજોના વિદેશી પ્રતિનિધિ હોય તે અનુસાર તેના સ્વાગતવિધિમાફિર રહે છે. (૧) રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓના ચાર પ્રકારો અથવા ફરજીય હોય છે : (૧) એમ્બેસેડર (એલચી); (૨) મિનિસ્ટર પ્લેનીપોટેન્શિયરી અને એક્સ્ટ્રાડિપ્લોમેટીક (કુલમુખ્યવાર પ્રધાન અને અસાધારણ પ્રતિનિધિ); (૩) મિનિસ્ટર રેસિડેન્ટ (નિવાસી-સચિવ) અને (૪) ચાર્જ દ'આફ્ફેર (અધિકારી). જે રાજદ્વારી પ્રતિનિધિ પહેલાં ત્રણમાંથી કોઈ એક ફરજીયો હોય તો ફરજીયાત રીતે સ્વાગત, ન્યાયે તે ચોતાના યોગ્યપણે રત્ન કરે તથા, શિસ્તી મુજબના સર્વ વિધિઓ સહિત રાજ્યનો વડો કરે છે. પણ જો તે ગાત્ર ચાર્જ દ'આફ્ફેર ફરજીયો થાય તો ચોતાના યોગ્યપણે તેણે વિદેશપ્રધાન સમક્ષ રત્ન કરવાનો હોય છે, જે વિદેશપ્રધાન ફરજીયાત તેનું સ્વાગત કરે છે. આ સત્તાવાર સ્વાગત વડે પ્રતિનિધિને સત્તાવાર સ્વીકાર થયા પછી તે ચોતાના યોગ્યતાં કર્યા રાજ કરે છે.

પ્રત્યેક પ્રતિનિધિને એક સીલકેન્ડ યોગ્યપણે અને તેની એક પુસ્તી નકલ આપવામાં આવે છે. તે પ્રતિનિધિ ચોતાના હકવરચલે પહોંચ્યા પછી તુરત જ તે દેશની વિદેશ-કચેરીને ચોતાના આગમનની જાણ કરવા માટે ચોતાના યોગ્યપણેની પુસ્તી નકલ મોકલી આપે છે. આ રીતે તેના આગમનની જાણ થયા પછી યોગ્યપણે રત્ન કરવાના વિધિ માટેની તારીખ નક્કી કરવામાં આવે છે. સમાન-પ્રત્યઃ કોઈ ખાસ સંધિ (ટ્રીટી) અથવા કરાર (કન્વેન્શન) કરવાનો હોય તો સ્થાયી પ્રતિનિધિને તે વિષયના સત્તાવાર ખાસ અધિકારપત્ર આપાય છે. જે 'પ્રેસ પાવર્ટ'ને નામે યોગ્યપણે છે.

એમ્બેસેડર (એલચીઓ) ચોતાના રાજ્યના વડાના અંગત પ્રતિનિધિઓ હોવાથી અને તેથી સામા રાજ્યના વડા સાથે જલ્દી વાતચાટ કરવાના ખાસ અધિકારો તેમને હોય છે. એલચીઓના નામની આગળ 'ઈન્ફોર્મન્ટીસ-રો' રાખવો જરૂરીય થાય છે અને તેમને જે દેશમાં ચોતાની નિમણૂક થઈ હોય તે દેશના વડા સાથે ફરજ (ડિસેમ્બર ૧૯૫૧)

દરકોઈ વખતે મુલાકાતની માગણી કરી શકે છે.

'મિનિસ્ટર પ્લેનીપોટેન્શિયરી' અને 'એક્સ્ટ્રાડિપ્લોમેટીક-નરી'ના ફરજીય પ્રધાનના પ્રતિનિધિઓ ચોતાના રાજ્યોના અંગત પ્રતિનિધિઓ હોવાના ન હોવાથી સામાના રાજ્યના વડા સાથે જલ્દી વાતચાટ કરવાનો તેમજ જો તે વખતે મુલાકાત માગવાનો તેમને અધિકાર નથી. તેમને શિશાયાર ખાત્રું જ 'એક્સ્ટ્રાડિપ્લોમેટીક' રહે છે.

પરંતુ 'મિનિસ્ટર રેસિડેન્ટ' તે શિશાયાર ખાત્રું પણ 'એક્સ્ટ્રાડિપ્લોમેટીક' રહેવાના નથી. એટલે તરફત ખાત્રું કરતાં તેમની અને 'મિનિસ્ટર પ્લેનીપોટેન્શિયરી' વચ્ચે ફરક નથી.

ચાર્જ દ'આફ્ફેર (Charge d'Affaires) તે ખાસ એક વિદેશચેરી તરફથી બીજા વિદેશચેરી ખાત્રીના પ્રતિનિધિ હોય છે અને તેમને બીજા રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ જેવાં સંગાને ભોગવવા નથી.

કોઈ પણ રાજ્ય ખાતે પ્રમાણિત કરવામાં આવેલા જુદા-જુદા રાજ્યના આવા બધા રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ મળીને 'ડિપ્લોમેટિક કોર્સ' નામનું મંડળ બને છે. આ મંડળના વડાને 'ડાયરન' કહેવામાં આવે છે અને બધામાં ને સૌથી વધારે અનુભવી એલચી, અથવા સૌથી વધારે અનુભવી 'કુલમુખ્યવાર પ્રધાન' હોય તે 'ડાયરન' બને છે. આ ડિપ્લોમેટિક કોર્સ જેને કોઈ કાંપદા વડે સ્થાપિત થયેલું મંડળ નથી, છતાં એ ઘણું મહત્વનું મંડળ છે; કારણ કે તે રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓના ખાસ અધિકારો અને સંગાને સંબંધે દેખરેખ રાખે છે.

ખાસ રાજદ્વારી અધિકારી

રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ તેમના યોગ્યપણે સંગાને ઉપરનું બીજા પણ કેટલાક ખાસ અધિકારો ભોગવે છે. રાજ્યોના વડાઓની માફ તેમને પણ પવિત્ર (સેક્રેડેટ) હોવામાં આવે છે અને તેમની અંગત સલામતીના સંબંધમાં તેમને ખાસ સંરક્ષણ આપવામાં આવે છે. ને રાજ્યમાં તેમની નિમણૂક થઈ હોય તે રાજ્યના કોઈ પણ પ્રકારના ફ્રાંકવારી ન્યાયકર્મમાંથી તેમને મુક્ત મળાય છે. આ ખાસ અધિકારો આપવા પાછળ એની અર્થિત માન્યતા રહેલી છે કે તેમને તે રાજ્યની આંતરિક વ્યવસ્થા સાથે મુસંમત રીતે વર્તશે. તે તે અન્યથા વર્તે તો તે રાજ્ય એને પાછો ગુલામી લેવા માટે જવાબુ કરી શકે અથવા તેને પાછો સ્વેચ્છામાં મોકલી શકે. વળી એક અન્યવાદ એવો પણ કરવામાં આવે છે કે જે રાજદ્વારી પ્રતિનિધિ દ્વિસંક્રમ થાય કરે અથવા પોતે ન્યાય નિર્ણાયક હોય તે રાજ્ય સાથે મારતુ કરે તો એમાં ફરજીયાતી પુનરાવર્તિત થવી અટકાવવા માટે રાજદ્વારી પ્રતિનિધિને નિષ્ક્રિય કરી શકાય; પરંતુ અમુક મુદત બાદ તે પ્રતિનિધિને સહી સલામત રીતે રવરસ પહોંચાડવા પડે.

વળી રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ ન્યાય હોય તે રાજ્યના રવરસમાંથી પણ મુક્ત મળાય છે. આ અધિકાર તેમના પ રૂબરૂ (રેસિડેન્ટ) ને પણ લાગુ પડે છે. એ પરિવારમાં માણુઓના ચાર પ્રકાર પાંચવામાં આવ્યા છે : પહેલા વર્ગમાં ફોર્મલ સેલ્સ, એક્ટરીય અને સેક્રેટરીઓ, સિમેસનનો ચાન્સેલર અને તેના મહત્વનીઓ, તથા કાનૂની સલાહકાર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે; બીજા વર્ગમાં તે પ્રતિનિધિના ગ્રાઉવેર સેક્રેટરી, તેના અંગત મોકલે, તેનાં બાળાના શિક્ષક તથા વરનેક વગેરેનો રાખેલ થાય છે; ત્રીજા વર્ગમાં તેની પત્ની અને બાળકો તેમજ તેના કુટુંબમાં અને તેના (અનુબંધ ૫૨.૪૨૩)

આ નીચે આરતે પરદેશીમાં થોડાંએક તથા પરદેશીના બારણમાં રહેલા એવા, જુદાજુદા પ્રકારના શાળાની પ્રતિનિધિઓની યાદી આપી છે. તેમાં એલ્યુમિના વગેરે પ્રકાર દેડકના નામ સામે આપ્યા છે. નચ્ચે ધાર્મી બીજામાં દેશનું નામ છે; અને તેને ઠામે પછમે તે દેશગાંના આપણા એલ્યુમિનું નામ, તથા અમલે પંખે આપણે ત્યાંના તેના એલ્યુમિનું નામ આપેલાં છે.

વિદેશીમાં બારતના પ્રતિનિધિઓ

શ્રી વી. કે. કૃષ્ણમેનન (દાર્ઝિલિંગ)
 શ્રી થોડનસિદ્ધ મહેતા (દાર્ઝિલિંગ)
 શ્રી આર. આર. સંકેતેના (દાર્ઝિલિંગ)
 શ્રી કે. પી. કે. મેનન (દાર્ઝિલિંગ)
 કુમાર શ્રી દુર્ગા પસિદ્ધ (દાર્ઝિલિંગ)
 સરદાર કે. એમ. પાનીકર (એંગ્લેસ્ટર)
 ડૉ. સર્વેપલ્લી રાધકૃષ્ણન (એંગ્લે.)
 શ્રી બી. કે. કપૂર (શાર્લ્ટ હાઉસ)
 શ્રી ચન્દ્રેશ્વરપ્રસાદ નારાયણસિદ્ધ (એંગ્લે.)
 ડૉ. એમ. એ. રૂઢક (એંગ્લે.)
 વિચ કમાન્ડર કેમ્બેલ (એંગ્લે.)
 શ્રી સી. એસ. જા (એંગ્લે.)
 શ્રી બિનયદેશ્વર સોન (એંગ્લે.)
 વિચ કમાન્ડર સરદાર એચ. એસ. શક્તીક (એંગ્લે.)
 શ્રી પી. એ. મેનન (એંગ્લે.)
 શ્રી એ. એ. શાહ (શાર્લ્ટ.)
 શ્રી અમલત દયાળ (એંગ્લે.)
 શ્રી આર. ગોવર્ધન (શાર્લ્ટ.)
 શ્રી બી. આર. સોન (એંગ્લે.)
 શ્રી બી. આર. સોન (એંગ્લે.)
 શ્રી બી. આર. સોન (એંગ્લે.)
 શ્રી બી. સોન, ગણેશ (એંગ્લે.)
 શ્રી ગદગદ સુબુક્ (શાર્લ્ટ.)
 શ્રી સોન, રાધવન (એંગ્લેસ્ટર)
 શ્રી બી. આર. સોન (મિનિસ્ટર)
 શ્રી અમલત દયાળ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા)
 શ્રી એમ. એ. દેસાઈ (મિનિસ્ટર)
 શ્રી એમ. એ. દેસાઈ (મિનિસ્ટર)
 શ્રી એમ. એ. દેસાઈ (મિનિસ્ટર)
 વિચ કમાન્ડર સરદાર એચ. એસ. મલિક (મિનિસ્ટર)
 શ્રી એમ. એ. દેસાઈ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા આંડરની)
 શ્રી એન. રાધવન (મિનિસ્ટર)
 શ્રી એન. રાધવન ()
 શ્રી આર. ઇ. રાજગોપાલ (શાર્લ્ટ.)
 સરદાર સંતસિદ્ધ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 શ્રી કેપલસિદ્ધ ()
 શ્રી બી. આર. સોન (મિનિસ્ટર)
 મેનર જનરલ પેથ કૃષ્ણ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 શ્રી પી. એ. મેનન (મિનિસ્ટર)
 શ્રી કે. કે. વિગુર (હૅડ ઓફ મિસન)

બારતમાં વિદેશીના પ્રતિનિધિઓ

પ્રિટન
 પારિસવાન
 હેનડા
 લંકા (મિસીન)
 આસ્ટ્રેલિયા
 ચીન
 રશિયા
 યુરન
 નેપાળ
 બ્રહ્મદેશ
 અફઘાનિસ્તાન
 તુર્કી
 સંયુક્ત રાષ્ટ્ર (અમેરિકા)
 ફ્રાન્સ
 બેલ્જિયમ
 બ્રાઝિલ
 વિન્દેશિયા
 એફેસ્ટ્રોનાકિયા
 હટકો
 મિકો (ઇન્ડિયા)
 યુગોસ્લાવિયા
 નેધરલેન્ડ્સ
 ઇરાક
 આંડ્રિયા
 ઓરિયા
 યાઇલેન્ડ
 ટેન્કા
 ફિલેન્ડ
 નાવે
 સ્વીડન
 સ્વિટ્ઝરલેન્ડ
 વેટિકન
 આર્જેન્ટાઇના
 ચિલી
 ઇથિયોપિયા
 પેર્ટુગલ
 હોર્ડેન
 પાકિસ્તાન
 લાંડાન્ગ
 બાપાન

સેક્ટરન્ટ જનરલ સર આર્કિબાલ્ડ નર્થ (દાર્ઝિલિંગ)
 આનબહાદુર મહાદાઇ ઇસ્માઈલ (દાર્ઝિલિંગ)
 મિ. વારિનિક ફ્રીડલેન્ડ વિષમન (દાર્ઝિલિંગ)
 શ્રી સી. કુમારચંદ્રા (દાર્ઝિલિંગ)
 શ્રી એચ. આર. થોડન (દાર્ઝિલિંગ)
 જનરલ યુએન સુન્ડરીન (એંગ્લેસ્ટર એક્ટ્રા.)
 મૉ. ફ્રીડલેન્ડ પાર્ટીસિય નેવિકોવ ..
 મૉ. મુલા તોરી ઇન્ડોનીયારી (એંગ્લેસ્ટર)
 મૉ. જી. વિશ્વ સમશેર નંગબહાદુર રાણા (..)
 મહા શાય સિયુ ઇ કયીન (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 સરદાર ડૉ. નજીબુલ્લાખાન (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. આલી હુસેઈની (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મિ. ચેરહર બેલ્ક (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. આર્કિબાલ્ડ (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. રીફીન્ડ હેક્ટોર (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 સિનૉર કેએન કે મેશા કાંશી (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 ડૉ. મુરારી (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. શ્રી. પોતી (શાર્લ્ટ.)
 સિનૉર સિડની પ્રીતા વિશી (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મિ. ઇસ્માઈલ કામિલ બે (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. મેથ વિલ્કીન (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 મૉ. એ. એમ. એલ. વિન્ડેલમેન (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 જનરલ મહમ્મદ સલીમ અલ્લખાની (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 ડૉ. હર્ડે એમ. એન્ડેરી (શાર્લ્ટ.)
 ડૉ. નજીબ અર્બનાસી (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 મિ. લુઆય ફિનીટ અકસન (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 મૉ. હેલ્ડેરી એલિય સુલોયખમ્પેન્ડન (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 મૉ. લુથો નાલ્લાને (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 મૉ. એન્સ સિરે (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 ડૉ. મુબાર બર્લિંગ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.) હળા
 ડૉ. આર્મિન ડેનિસ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 મૉ. ઇન્ડોનિસ (સિયો પીટર ફિલ્ડસ એપોસ્ટલિક ઇન્ડો.)
 ડૉ. ફર્નેસ રી. રાફેલ વાર્કાલીઆ (એંગ્લે. એક્ટ્રા.)
 ડૉ. જુલિયન મરીન (શાર્લ્ટ.)
 અતો ઇન્ડોનિસ અબ્દાલ (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)
 ડૉ. પારકી વી. મારીન (મિનિસ્ટર એક્ટ્રા.)
 મૉ. ફરહાન બે અબ મુબલકાન (એન્ગ્લેય એક્ટ્રા.)

પરચીસ વર્ષ પહેલાં

પહેલાનું પાના પર, શ્રી રામનાં સાથે
પાકડના એ લેખ 'કાન્તિ' થી આ
એકને ક્યાંક થતો હતો તેમણે કપડાંથી
લાગે બાંધે પાલુ મનનીય છે :

'આપણા દેવો પૈથી કદ સંહારનો દેવ છે
અને છતાં સુખદર છે, દિગ્ધ છે, રંગદળ છે;
યોગ ને કલાનો તે આદ્ય મુક છે.

કદની ભાવના વૈદિક આગિપૂજારી
વિદ્યાસ પાત્રી છે, અગિનું રૂપ રંગદળ છે, તે
માણસને અનેક રીતે કપાલક છે. તેનું આજ
નાથી આવે છે તેનું ધર આજનાં આવે છે,
દાદથી તેનું રસજ કરે છે. પરંતુ એ અગ્નિ
ક્યાંકના પાલુ સંહાર વિના પ્રગટ થઈ શકતો
નથી. ધરમા અગ્નિ કરતો જોય તે તેને મદિ
સાદાનો છે કે કાલસાનો નાશ થવા દેવા પડે.

અંક ૩૬ એ
માર્ગશર ૧૯૮૩

એ રીતે એ મંચલ રવરપને પ્રગટ કરવાને
માટે પાલુ સંહારની, વિનાશની નજર છે.
કાન્તિનું પાલુ એવું છે.

ધણા માણસો કાન્તિથી રહે છે. કાન્તિમાં
સંહાર ધાલ્ય છે એ અંક; પરંતુ કાંઈ પાલુ નહું
મંચલ રવરપ ધરવાને હાંકી નરતુનો સંહાર
તો ધવા દેવા પડે. વિનાશ વિના સર્જન નથી.

દરેક વર્ષે અવરજા કરતું બુદ્ધિ ભગવતમા
દ્રવે ન. અથાઈ પર વાઝાળું. જુદીરીતે
યોદાનાં કોણે તો અર્ધાનીયે કડાવી મેકાજ
અવ્યવસ્થા કરી ની પડે. નવી યોજના પ્રમાણે
ધરમાનું હોય તે બુદ્ધિ ધર પાડી નાખવું પડે
ને યોદા દિવસ ધર વિનાના થઈ રહેવું પડે.

આપણા સમાજમાં જેવું પાલુ છે એને
માટે કહે કાન્તિની ન જરૂર છે. સમાજ
સદી રમ્ય છે. બાળક નરને છે ત્યારથી કે
જુદાણાં શરૂ થાય છે તે મૂળ પછી પાલુ
આપત રહે છે. એ સર્વનો ગમે તે જોયે નાશ
થવા જોઈએ. એ નાશ કરવાને માટે કે અવ્ય
કરવા પડે એ ન માપણું વાલ છે.

એકમા મુખ્ય ચરિત્ર તરીકે આપેલા,
આદ્ય સંસ્કૃતિના મહાન સંસ્થાન-સ્થાપક મુક
અમરત્ય કવિનું દર્શન તો અહીં ઉત્તારવા
નહું છે. એ લેખમાંથી પ્રવૃત્ત વારંવાર :

'ઈશ્વર અવતરનો સદેવો આજ વરસો
થવાં નગરનું અંતર આજનાં રહ્યો છે. બનત
મુકદ્દમ પથમગરને જીવનચક્ર ઉર્જાના
ઈંદ્રિ સુધી ઉડય પાડે છે. એ ન રીતે
આદ્ય સંસ્કૃતિના જોખધારી એકમ પ્રતિ કે પાલી
નરો પડેલીને હાથમાં વિદ્યુત કે બોલિયર
ની ડાળી લઈ સાલ સમુદ્રો ને અલેષ પડે તો
નીચીને સંસ્કૃતિની પ્રતિષ્ઠા માટે ધૂરવા છે.
તથા મુખ્યતર છવેને છવત-અચૂત થાવું છે.

ને તે મુકામુકાવ્યથી મનેવા એવા એક
સંસ્કૃતિના પરિવારનું એક અમરત્યે કાર
આપતવતી પ્રથમ ને પાનપાટી સંસ્કૃતિનું
નરેણુ દક્ષિણમાં વહેવડાવી, ત્યાંથી કેડ
દરિયાપારના કિણમાં પાલુ આપીનાં પ્રતિ,
સરકાર ને શાસ્ત્રીનાં પાલુ બેસાડ્યાં, ને તે થે
એ પાલુ લાઈ વરર. કાણકે એ સંસ્કૃતિનાં
બીજ એ રાપલા ન્તા હતા તે માત્ર આપીની
નહેલી, પાલુ મનુષ્યવતિએને સવેશમાન્ય

એવી છવતમાવનાં યોગી રચાઈ હતી.
ગંગાકાંઠે વિદ્યાધારી પાણીસીમાં એક
સવરત એક કુંભકારી—કળકારી તો ન
રવી આગાવાના એક બાળકનો રેડ મળી
આવ્યો. એનાં માતાપિતા કાણ એ વાતની
કાંઈને બાજ લાગી નહિ, ને રહે હોયો તેને
'કુંભકારી' કે 'કલકાર' કહ્યો. એ વેળા મને
જ્ઞાન હશે કે એ બાળક બહારનાં કલકાર
રેવાપર અને કૌંસ સંપ્રદાયનો પ્રમાણક જમ
નરમુદિ થવા સરખાયો હતો કેમકે નામ
આવેકલકારક મુક અમરત્ય. (મદ્રાસી વિદ્યાન
શ્રીનિવાસ આચાર્ય કહે છે કે તે હી, સના
કોણા કોણ પૂર્વ થવા હોવા જોઈએ)

કેડ કવિચરને રાજકન્યાના સંતાન હોય
કોણ તેમ કોમળા: એક રૂપ પ્રતિપક્ષ
અને શાસ્ત્રવતનાં ગૌરવ અને પ્રતાપની રમ્ય
રેખાઓ વરવરતી. કોમળા આતમા જેડકો
સાહસિક ને વિશાળ દક્ષિણાનો દુનો તેડકો
ન સૂચક ને અદ્ભુત કોમળા કોઈકેકેકે
હતી. અને તેથી ન કોમળા આર્થિકતાથી
આમળ નથી, નિમ્ન અને નમ્રદા કોમળા,
પિત્રે દેશની એ સમયની અદ્ભુત રમણી
રાજકુમારી થોપામુદ્રાનું ખાલિશદ્ધ્ય કરે.
અને છતાં કોમળા મંત્ર:કાળને કલકાર ને
નહેતી, એક રંગદળ મુદ્દતે કોમળા દક્ષિણ
ચાદ સાંભળે, અને દક્ષિણની દિશાદિશ
કોમાં તથા તેની યે પામ આયોનાં પ્રતિપક્ષ
લક ધૂપના ન્તા કલનિશ્ચ થયા.

પાલુ એ તો હવે એ સમયનું દક્ષિણ.
આપો પ્રદેશ ગીચ વનોથી નીકળેલો અને
અસુરોથી ભરજક હતો. પરંતુ અમરત્ય તો
મેકા કિણવંદેયો ન્તાવતા ધરવામાં
નીકળવા હતા: નગરનાં એકાલ કિણકે કાંડી
નગીને સપાડ બનાવતા, આશ્રમો ભાંગતા
તે આમળ ધરવા. નાલિક આમળ એમણે
અમરત્ય અગર રધાપી. ત્યાંથી કંડામરવમાં
થેકા. વાળાં પીપુસ (બદામી) પારે વાતાં
આમળા ગાદાન અસુરને માર્યાં. એ બદામી
હાલ પાલુ દક્ષિણ કારતી તરીકે જોળાય છે.

ત્યાંથી આમળ નથી અમરત્ય આપો દ્રો
લોડ દેશ કરી વતવા—સર ક્યોં કહીએ તો
ચાલે. તેમણે નગરો કપારી નાખ્યાં, આ

રામપુરદેશને પશ્ચિમ પ્રચારક વનનામી સામેલાયે
ઠરઠર રામકુંવરીએ પણ પાસણનાઈને 'અગરત્ય-
ગાવ'નું પંચાંગ સમૃદ્ધ કરવા બતાવે છે.

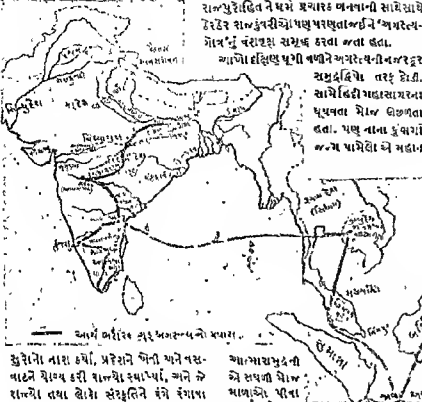
આખો દક્ષિણ પૂર્વી જળને અગરત્યની વનપર દૂર
સમુદ્રકિયે તરફ દેડી,
સામેહિરી મહાસાગરના
ધુધવતા મેઘ બિછળતા
હતાં. પણ નાના કુંવામાં
નન્ય પામેલો એ મહાન

પરથી બાણ્ય છે કે નહીં એ અગરત્ય નિઃ-
સૃષ્ટિ છેલ્લું યાજ્ઞ હતો. ત્યાંની સંત્યાનરમા પના
માટે ઠેક કાઢેલા દેશી એમણે દેશનાં કુટુંબો
અને રામકુંવારોને બતાવે તેવાં.

બાપાની બાપામાં એમણે મહાભારતનું
વાપાન્ટર પણ કરાવેલું છે. ભવામાં તે 'ભગ-
વાન વલયે'નું 'વપરાંત' 'રાવજી' કે 'મહારક-
મુકે'ના નાગથી પણ પુલ્કય છે.

બાપાથી અગરત્ય કહી પાઠા ફર્મા નથી.
આપણે ત્યાં 'અગરત્યના વાવણ' એ
કહેવત આજે થઈ છે એ પણ એનો
પુરાવો છે. એ તો હિંદમાંથી નીકળ્યા
તો નીકળ્યા. જ્યાં ગયા ત્યાં જસ કરતા
ગયા, વસાવેલો મૂકતા ગયા. સંસ્કૃતિનો
દેશ પતા ગયા ને સંસ્કૃતિ તથા ધર્મના
પ્રચારાર્થે સિંધુગંઢજ મૂજી તથા નનું
જનું કરી આગળવધતા ગયા. સંસ્કૃતિ
પ્રચારનું બાપણ ધર્મકાર્ય માથે લઈ
નીકળનારને તો રવેદેશપાળ કૃત્વાનું
રચન પણ ક્યાથી દેશની કોમને તો
જ્યાં યાજ્ઞનિષાથ તેજોમને 'રવેદેશ'.

દક્ષિણમાં અગરત્ય બુનિની અનેક
મુર્તિઓ ગણે છે. એ સંધળી જુદીજુદી
બતાવી છે, ત્યાંથીના મુખ્ય લક્ષણો
તો એક સરખાં જ છે: બેઠા બાંધાનો પાદ,
પહેલું પુદ્ગલ, પોદી કુંડ, વિશાળ વસ્ત્રરથળ
કપર યોગપદી, ફેરી દેડ, લાંબી દાંડી, એક
હાથમાં કમંદલ ને બીજામાં બિરખો, માથે
જરા બાળને બાળબેંધ ને પાછળ વિશૂળ.
આખા રવેદેશની ને જુદાં બળવાના નેથી
રાન્ટ, સોમ્ય, મંબાને રિયત ક્યાનની
મુખમુદાઓનાથી એ મુર્તિઓનું ફરન રસતો
સહેને દાંડિલાસનું અગર વાક્ય યાદ આપી
બધ છે: 'નિર્વાત નિર્કપ્ત હંવ પ્રતીપમ્'
(સીપકના નેથી વિશ્વર અને રાન્ટ.) યોગ-
ની આ મહાન, વિમિતિની મુર્તિમાંથી બળે
બાણધુધરોનો પ્રાણ નીતરતો લાગે છે.

આર્ય જૈનિક સુર અગરત્યનો પ્રચાર

કુરોનો નાશ કર્યો, પ્રદેશને બેની અને વસ-
વાટને યોગ્ય કરી રાજ્યો રચાયાં, અને ને
રાજ્યો તથા લોકો સંસ્કૃતિને રંગે રંગાયા
હસ્યુક હતાં તેમને આર્ય ધર્મની દીક્ષા દીધી.
પરંતુ એ સંસ્કૃત્યનરથાપક કાવ્યેલીયરી
પ્રવૃત્તિઓની સીમા કોટરે જ નથી આવી
રહેતી. એના હલાયેથી આત્મ્યાદિ પ્રત્યર્માં
સૌન્દર્યનાં બીજ પણ નાખ્યાં. એવે સુદર
મુર્તિઓ પડાવી, સિંધુપુલક મંદિરો બંધાવ્યાં
અને સિંધુપ્રતિષ્ઠા કરાવી. એમણે દક્ષિણ-
વાસીઓમાં વૈદિકશાસ્ત્રનો પ્રચાર કર્યો, ક્રા-
વીડમાં તાગિયે મુજાશરોના મરોડ મેસાડી
અપેશ અને એ બાધનું નહું બ્યારણ રચ્યું.
પણ એમણે દીર્ઘદષ્ટિથી જોયું કે આર્ય
સંસ્કૃતિને રચાથી કેપ આપકું હોય તો આ
સંસ્કૃતિનો ચિરકાળ સુધી જળવાઈ રહે એની
વંશપરંપરા રચવાની એકલે આ દષ્ટિએ પોતે

આત્મ્યાસમુદ્ધની
એ સંધળી મેઘ
માણ્યો પીરા
સમર્થ હતા.

એણે જળદેશને વસ કરી સમુદ્રોની મોટી
કુદરો બેડીને 'ગીત સાગર'નું પદ પાસકું કર્યું.
દક્ષિણદેશને પૂર્વે કિનારેથી લેખડી, અગરત્ય
સાગરપારના કમ્બુદેસ (હાલના કમ્બો-
ડિયા કે કમ્બુજ)માં બેસ્યાં. ત્યાં આર્ય ધર્મ-
નો પ્રચાર કરી ત્યાંના મહિસિંહ કુટુંબની
ચરોમતી નામે રાજકન્યાને પરણી. તેના-
થી એમને નરેન્દ્રવર્મા નામે પુત્ર થયો.

અર્ધથી આગળ થઈ એમણે જાહિલુ દિપ
(ભાનિયો), કુસાદિપ, વરાહદિપ, સોમ્યદિપ,
મલય દિપ (મલાયા) ને પાપ દિપ (બર્મા)
સુધી આર્ય સંસ્કૃતિનો વિજયસ્વરૂપ ફેરકાવ્યો.

આત્મર સુધી મળી આવેલાં પ્રમાણે
-પ્રોટોકોલ (અનુસંધાન પ. ૧૨૨થી આજે)

આપ્રય દેશજ રહેતાં તટજનાં સત્તાંઓનો સમાવેશ થાય છે; અને
યોથા વર્ગમાં, જેમને 'કુરીબર્સ' (સંદેશવાહક) કહેવામાં આવે છે
તેમના સમાવેશ થાય છે. પત્રવ્યવહારની શુભતા અને સુરક્ષા અટિ
પણાંજસં વિજેસાનેમાં આ કુરીબર્સ રાખવામાં આવે છે.

આ રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ કયરાંત દેશકાક 'કોન્સલ્સ'ની
પણ નિમણૂક કરવામાં આવે છે. તે પોતાના રાજ્યના એકાન્ત
તરીકે—મુખ્યત્વે તેના વ્યાપાર અને વહાણવટાના હિતાર્થે કામ કરે
છે. તેઓ રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓ ગણાતા નથી તેમ તેમના ખાસ
અધિકારો પણ મેળવતા નથી. તેમના અધિકારો જુદા નહીં થાય છે.

'કોન્સલ્સ'ની નિમણૂક તેમની સરકારના 'કમિશનર' નામના
એક ખત વડે થાય છે અને તેમના બે પ્રકાર છે: (૧) વ્યવસાયી

કોન્સલ્સ અને (૨) માનદારી (આનરરી) કોન્સલ્સ. વ્યવસાયી કોન્સ-
લ્સોનો દરજ્જો માનદારી કોન્સલ્સ કરતાં ઉચ્ચતર ગણાય છે અને તેઓ
વધારે જાહેરકારો હોય છે. આન્ટરરેશીયલ કાયદા હેઠળ કોન્સલ્સના
એજરક્શન અટ્ટ અને તેમના નિવાસસ્થાનના રક્ષણ અટ્ટ ખાત્ર
વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે અને પોતાની ફરજ દરમિયાન કરેલાં
કૃત્યોના સંબંધમાં ફોર્મહારી અને રિવાની અદાલતના અધિકારસ્થેવ-
માંથી તેમને પણ માફત ગણવામાં આવે છે.

રાજદ્વારી પ્રતિનિધિઓમાં સન્માનો, તેમને માટેના સિંધા-
ચારો, તેમના ખાસ અધિકારો, તેમની અજાધતાઓ વગેરે સહિતનું
આ આખું તત્ત્વ આન્ટરરેશીયલ કાર્યપદ્ધતિ ને શિરસાંધે આપાદી
રચાયું છે અને એ બધાં થઈક મળીને 'પ્રોટોકોલ'નું તંત્ર બને છે.

(સિસેમ્બર ૧૯૫૧) ૪૨૭

આદ્યકલી

ઈ જાએ હરે તો બસે હરે, તારા પગ ધરતી પર રાખરે છ.
 પેર ધ્યા વડલાની છાઈ,
 ધરતી પર ભીતરે વડવાઈ,
 વનવંદોળે ઘેરોં તોય એનાં બોમાં અડીખમ ધામ રે છ.
 ધરતીને રસ અખુટભાઈ,
 માટીને માનવ હું બાઈ,
 માટી રમશે મોં ફેરવ આ, પાટ ઈ અરખા આપ રે છ.

—નંદકુમાર પાંડક

રવ. ન્યાયમૂર્તિ હરિલાલ નેકિસનદાસ ઠણીયા

અંચેએ પાસેથી રાજસત્તાનાં સુત્રો દિતી પ્રત્નના હાથમાં આંખોં ત્યારે સમગ્રત દિવના ન્યાયખાતાના ચરિત્ર ન્યાયમૂર્તિ તરીકે જ ન્યાયધારીઓ રચાન એક ગુજરાતીને બળે છે. આપણે માટે ગૌરવની વાત છે. રવતંત્ર દિવની મુખીમ કેદાના એ ચરિત્ર ન્યાયમૂર્તિ સર હરિલાલ નેકિસનદાસ ઠણીયાનું ગૃહ ફક્ત નવેગળે નવી દિલ્હીમાં છુટવાપાતથી અરસાન થયું.

આજથી એકસઠ વરસ પહેલાં, ઈ. ૧૮૯૦ની રીજી નવેગળે, સુરતના એક સંરહારી ધર્મનિષ્ઠ ને નિવાસંપન્ન કુટુંબમાં એમને જન્મ થયેલો. થાય, વેદાંત આદિ દર્શનશાસ્ત્રોના અભ્યાસી એમના પિતા નેકિસનદાસ નેહાલાલ ઠણીયા ભાવનગરની સાગળદાસ કોચેજ મા ૨૦ વર્ષ મુખી સંરહતના પ્રાધ્યાપકપદે રતી થોડો સમય તેના આચાર્ય પણ થયા હતા. ગુજરાતના વિદ્યાન્યાસંમી મધ્યમ વર્ગમાં ધર્મનિષ્ઠ અને ભક્તિસંસ્કાર પ્રસારનાર મેધા-સાધક અધિકારી વગેરેના આચાર્ય શ્રીમન્નુસિદ્ધાચાર્યજીના તે અગ્રણી શિષ્ય હતા; અને એ જ સંરહારના પાયાએલા રવ. હરિલાલ પણ નૂતન યુગના સંપર્કમાં આવીને આવા અમરણી પદે પહોંચ્યા હતા, ધર્મજ્યોતિષિવ રહ્યા હતા.

ભાવનગરમાં થયેલો એમને અભ્યાસ નેરથો તેજસ્વી તેટલા જ રૂનિસ-ફિઝેટ આદિ રમતગમતોમાં પણ એ પારંગત બેસાડી હતા. યૌન્યુએટ થઇને મુંબઈ યુનિવર્સિટીની બંને એલેમેન્ટ. બીમાં પ્રથમ આવી તે ઍરુટેકેટ નીની એ સમયની ઘણી અધરી પરીક્ષામાં પણ પાસ થયા, એ નેમાં ૧૯૧૧-૧૨માં પાસ થનાર એ એકલા જ હતા.

૧૯૧૧માં મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં બિ.એલ.ના હાથ નીચે વજીલાત સારૂ કરી તે એ ધંધામાં ઝગડી બેઠ્યા અને માત્ર ૩૦ વર્ષની વયે ૧૯૧૭માં ન્યાયાધીશ પદે ગયા. વરએ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં જોડાઈને રહ્યા અને ૧૯૨૨માં તે મુંબઈ હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ થયા ન્યાયાધીશ તન-રેતાર થયીને તે ભારતના સર્વોચ્ચ ન્યાયાધીશ થયા.

રવ. દેશબંધુ મુખતા

આશરે ઈ. ૧૯૧૭-૧૮માં દિલ્હીની સેન્ટ રીડીન્સ કોલેજમાં ભણવા આવેલા એ સામાન્ય વિદ્યાર્થીએ ૩૩વર્ષમાં પોતાના પરિચય, મધુર રચનાવ, સૈવીતરખરતા, દેશભક્તિની પ્રશસ અને આપમેળાથી એ શહેરમાં એટલું આદરપાત્ર રચાન મેળવ્યું કે રવ. ડૉ. અનસારી ને શ્રી અસફઅલી પછી દિલ્હીના એ અગ્રણી નેતા મનાતા; ને ગઈ ૨૨મી નવેગળે કલકત્તા નજીક નાસ પામેલા વિમાનમાં થયેલા એમના અવસાનથી દિલ્હી અનાન જેવું બન્યું છે.

દિલ્હીના રથાનિક નેતા હપરાંત હતરના અગ્રણી ધરદાર અને અખિત દિવંત્રી પરિપદના પ્રમુખ એ લાક્ષી દેશબંધુ મુખતાને જન્મ ૧૯૦૧ની ૧૪મી બંને થયેલો. ૧૯૨૦માં અસહકારની ચળવળ સારૂ થતાં જ દિલ્હી છોડી એ કોમાં નેહાલા અને ૧૯૨૨માં તો દિલ્હી ખાનત કોચેજ કમિટીના પ્રચારકાંચી થયા. બસ, ત્યારથી કામગીરી લીધી તે લીધી. સામાન્ય ૪૨૮ (ડિસેમ્બર ૧૯૧૧)

[માસમાસનાં ૫મી બી]
 કાદમ્બ

વવવિત્તુ લગનાં ત્રિયમાનવાનામ્
 વાદમ્બસંસર્ગવતીત્વ પંક્તિઃ
 સીતાને છોડાવી રામ અધીયા બાળી આપ
 શયાન કરતા હતા. મોંઘામાં પ્રયાગ બાળ્યું.
 ત્યાં બાળીથી અને કાલિન્દીને સંગમ નેરુ
 રામના હૃદયનું કવિત્વ મોટી બેઠ્યું કે,
 પદયાનવવાજ્ઞાં વિમાતિ ગંગા |

મિત્રપ્રવાહા યમુનાતરંગેઃ
 'દે કમ્યાણિ, ને | યમુનાના રયામ તરંગે
 કહ્યુંપિત પ્રવાહવાળા બેગા કેવી શોકે છે |
 બંને કાદમ્બના દેસાં રામદેસર્પેત્રાં !'
 નેને નેરથે કવિકુતુહલ કાલિદાસે શ્લુ-
 વંશમાં આ પંક્તિએ લખી એ રયામતનું
 કાદમ્બ અને ચેતરંગી રાજદંડસને નહીંકિનારે
 એકાં વિચરતાં નેવાં એ પદમ રમણીય
 દરય છે. કાદમ્બ આપણા પરિચિત ભત્તનું
 પૂર્વ જ અગ્રણ. શિયાળામાં તે છેક સાહબી-
 રિયા અને ગમ્મ એકિથા તરફથી આપણે
 ત્યાં જોતરી આવે છે. દેખાવે તે ભત્ત જેવું
 જ, સારીરે દેહકેમજ ભાઈ, રંધ મેલાઈ કાળી
 માથું, ગરદન અને પીઠ ધૂળિયા બદામી;
 હૃદયથી છાતી ને પેટ ફિલ્કાં બદામી; બાજીને
 નીચેનો લાઝસફેદ; આંખો ઈકાળી રંગે; આંચ
 એને પગ કુચિત પીનારા પદપત્તી, કમિત
 મગજ નેરવું; રોડનું આઘાં ફિલ્કાં, જુલોળી
 લાજ. એશિયામાં સાહબીરિયા, તુરેસ્તાન,
 ધરાન વગેરે એનાં રયાન. અગાધારની આસ-
 પાસ નેહાનુવાલ, અસલામી, સાળાતીરેક
 વગેરે રથયે એ નેવામાં એવા છે. નહીં કે
 વિશાળ જલાસાયતું વારસી. અત્યંત સાવધાન
 પેખી. ચપળ પણ એવું જ. આખા દિવસ
 નહીંકિનારે રેતામાં રહે ને રાત પડયે જોતરીમાં
 ચરવા નરથ. કેવળ વનરપેથે એને આદાર.
 કમળનાં બિસતંત. લીસા ચણા, ધડ, રાંધર
 વગેરે ખુલખાયા. આસ પીરી, જથકતી, ગોર-
 વાળી. જો ત્યારે > આકારમાં. વસંતજનત
 બેઠે પાણ નરથ છે. ('વનસર')

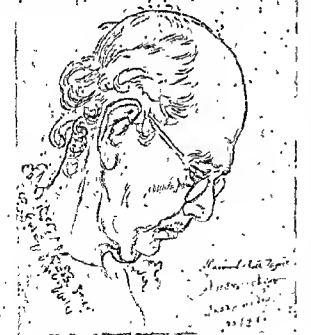
રવ. ભાગા દેરાળધુ ગુપ્તા

જેલમાં ગાળ્યાં હતાં. પંજાબ ધારાસભાના એ ૧૯૩૭થી ૪૬ સુધી સભ્ય રહેલાં અને સ્વાતંત્ર્ય પછીની પાકિસ્તાનના પણ સભ્ય હતા.

ઉત્તર પ્રતિભા અમણી ઉર્ફે દૈનિક 'તેજ' ના તે જૈનનિયતિદેશર અને પ્રેસ ફ્રેંડ આજ હરિયાના હિરેકર પણ હતા. અખિત હિરેતંત્રી-પરિપક્વના પ્રમુખરથાનીએ એમણે ફરેલી કાયમીરી કપરાંત અખબારી કાયદા સાથે એ જેલમાં ઉપરિલી એવી એમનું નામ હમણાં વિશેષ ભખીતું થયું હતું, અને એ પરિપક્વની કાયમીરીને એને નામપુરથી કલકત્તા જતાં વિભાગી હોનારતામાં એમનું અક્ષય અવસાન થયું.

રવ. અવનીન્દ્રનાથ ટાગોર

ભારતીય કલાકરમી પરદેશી કળાના આકર્ષણથી કંપાદને પડી હતી અને એનો એટલો ગમેા હતો ત્યારે, આજની ચારેક કાયકા

રવ. અવનીન્દ્રનાથ હરતાક્ષરવાળો શ્રી રાવળે કરેલો રૂકેચ

સમયમાં તે કૌચિક કલેરીનામંત્રી-અમુખ કે એના કોઈ મોટા હોદ્દા પર હિજાવનહિ. પણ જેની લડતની હાકલ થકે કે મોખરે આવીને ખડા ચર્ચા લય. દિલ્હીની બધી જાણીતું સંચાલનએ-મણે જ કરેલું અને એ વખતે પ્રમુખ, મંત્રી વગેરે સૌ એમનું જ કહ્યું કરતા. ૧૯૩૦, ૩૨, ૪૦ અને ૪૨ની બધી જ જલેટમાં બધું મળીને છ વરસ કપરાંત તે એમણે

પર, એ ઉપેક્ષિત હરેગીનું સાચું તુર પારખી, એને સત્કારી, એને સૌત ફરી વહેતો કરવા માટે બચીરય પ્રયત્ન કરનાર, અને આજની ભારતીય કલાના આદ્ય પ્રજ્ઞેતા હો. અવનીન્દ્રનાથ ટાગોરનું આ પગી હિસેબરે રાત્રે દસ વાગ્યે કલકત્તામાં ૮૧ વર્ષની વયે અવસાન થયું. દેરાપરદેશમાં હિંદી કલાનો પંચમ ફરકતવનાર એ અવનીન્દ્રનાથ રવ. કવિવર રવીન્દ્રનાથના ભત્રીજા થતા હતા, અને પ્રતિભાસાગી ચિત્રકાર હોવા કપરાંત લાક્ષણિક સૌમીના લેખક તે અનિનયપદ્ધત પણ હતા.

આધુનિક કલાના એ આગ્રમોની કવિને પશ્ચિમી કલાથી એવન-એસા કાવ્યમાં ભારતીય પરંપરાની સાચી વરખ કરાવવામાં વિદેશ અને પરિશ્રમ બંને લેવામાં પડેલાં. યુદ્ધમાં તે એજા પણ પશ્ચિમી હોય જ ચિત્રો કરતા. ભારતીય સંસ્કારના સાચા પરબંધા અને એવા જ એક કવિ સમ અંગેજ, કલકત્તા કલાશાળાના આચાર્ય થી ડ. બી. હૈવેલના સમાગમમાં આવતાં તેમણે ૪૫ વર્ષની વયે એ પરદેશી અંચલો કુમારી કંઈ સાલુબુગિના છાણું કરામંદિરના ઉદ્ધાર કર્યો, અને હિંદી કલાવરંપરાના તાર પર મેંડાએની નવી ચિત્રપ્રણાલી શરૂ કરી. શ્રી નંદલાલ વસુ જેવા આજના આરંધ ભારતીય કલાકારથી માંડીને લગભગ ૨૦૦૦થી વધુ પુલરીએને એમની એ શિષ્ય અને પ્રસિદ્ધ પરંપરામાં એ કરામંદિરની શિક્ષા મળી ચૂકી હતી.

એમણે બંગાળીમાં આત્મકથાનાં ત્રણ પુસ્તકો લખ્યાં છે. એમની પ્રતિભાસાગી બધાની ચિત્રસામગ્રી તથા અનવન્ય દેટિમાફે સાથે એ આત્મકથા આપવાની 'હમાર'ની તેવારીઓ કપારની ચાહ છે.

હેલિયમ જેલેટિવન ખલ્લાખા

આજની ૧૭૫ વરસ ૫૨ અમેરિકાએ સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યું ત્યારે ત્યાં એ ખરીતા લખાએકા એક છે. ૧૭૭૬માં લખાએલું 'સ્વાતંત્ર્યનું નહેર-નાયું' (ડેલેરેટરન ઓન ઇનિટેન્શન), અને બીજું ૧૭૮૭ની સીધી જુલાઈએ લખાએલું 'બંધારણ.'

પ્રણીતિની કાળજીના જેવી માતળા સામગ્રીના બનેલા પાથેગોન્દના મજબૂત પદ પર લખાએકા હોવા છતાં એ બંને કીમતી ફરતાવેલે, આ પાછા બેસા વરસમાં કાળની અસરથી નાસ પામતા નય છે; અને 'સ્વાતંત્ર્યના નહેરનામા' પર તે આશરે જે પૂરો ઊઠતા નથી એટલી શક્તી બીડી મળે છે. નહેર પ્રભને જેવા માટે એ બંને ખરીતા પાટનમર લોસિયનની હૈંચેસ લાયબેરીમાં કાયની કેઈસમાં રાખવામાં આળખા છતાં તે હવે ખરડી જવા લાગ્યા છે. આનું કારણ શું છે?

કારણ ઓફસિનનની અસર. ઓફસિનન જ્યારે કોઈ પણ વસ્તુ સાથે મળે છે ત્યારે તે તેમાં પડકો આણે છે. હેલું કહાય છે, કંઈ સહી નય છે, પાંદડાં માટી થઈ નય છે, રંગ સુકઈતરકાઈને બૂકો થઈ નય છે, એ બધું ઓફસિનનને લીધે.

અમેરિકાની સરકારને આની ચિંતા થઈ ને તેણે એ પ્રસ વેલાનિકો આગળ મૂક્યો. વેલાનિકોએ ઉપાય સોમી કાઢ્યો. કાયનાં એ કેઈસમાંથી ઓફસિનન કાઢી હવેને હેલિયમ વાયુ બહાર કાઢત કર્યો અને પછી તેને સીલ કરી દીધાં. હેલિયમ એ કોઈ પણ રંગ વિનાનો વણો હવેકે વાયુ છે અને તે કોઈપણ પદાર્થ સાથે લેસમાં આવતાં છતાં કરી અસર કરતો નથી. હવે તે ફરતાવેલે સતતગત બની ગયા છે.

અણુબીજન કપડ

વેલાનિકોએ, વણથિલા નિર્મિત કપડ પર મિથ પ્રાન્ટિકનું પદ પાથરીને પાણીથી ભીંજી નહિ એવું કપડ બનાવ્યું છે. 'ફાઈબર ધીન' નામે એજાખાનું આ કપડ, રેઈડીયો, તંબુલો, ઓનિન પર હાંકવાતા ચરેઈ અને ખીછ દળવી વરતુઓમાં વપરાશે. ભીંજી નહિ એવું હોવા ઉપરાંત તેજ, હાર, તેલજો અને મિઠવાં બિરતાં રંગકેલું વગેરેને પણ તે સહેલાઈથી પોતાની ઉપર લાગવા દેઈ નથી.

કેમ ખાઈયું ?

ખોરાક બૂખના પ્રમાણમાં હોવાને જોઈએ. વધારે ખાવાથી લોહી ચડતું નથી, કે વધારે તાણા પણ આવતી નથી. કિલ્લે પચાસના ખોરાકથી તકાત સ્ફૂર્તિ અને આયુષ્ય થતે છે. જે ખોરાક યુગ્મિત આપી શકે તે જ ખોરાક લીધાંથી આપી શકશે.

અનાજમાં ગંડજ તરુ-જોડા-રહેશે છે. તેનો એવો રસ આવે છે કે પોને પચવા પહેલાં સાથેના ખોરાકને પચાવે કે નહિ. ગંડજને પચાવવાની રીત એવીના અંગેમાં છે. મેંના રસમાં સંસ્કરણ પદાર્થ (અનાજ, ૨૬ વર્ગે) બૂખ મવાય નહિ અને યુગ્મિત અગ્નિ એવળીને મેંનામાં જ પચાવાય નહિ તે તે હોળીમાં અંધ નસજ પદાર્થના પચાવમાં પણ નડતરરૂપ થાય. તેથી તેનો પદાર્થ એકલો જ ખાવો અને મેંનામાં જ પચાવી તે ખાઈ કરી નાખવી. અને તે જોઈએ અને તે જોઈની સાથે ખાઈ રોકાય એવો ન થાયવું. જે જોઈને પચવા સરળો જ વખત જાણેના હોય તે જ સાથે ખાઈ સંતૃપ્તિ ફળ અને અનાજ એક જ એક જ ખાવાં રાષ્ટ્રવું અને યશુ સાથે ન ખાવું.

આ અંકમાં આપેલા લવાજમ-કાર્ડમાં કોયથી પરનો તમારો આહુકનંબર ભરી મોકલવો ન બૃહસી

એક સાથે બે ભતના ખોરાક ગિચા કરીને ન ખાવા. માથુસ સિવાય કુદરતનાં તણા પ્રાણીઓ આજે જ કરે છે. જાડેના કડો, કાનને સળકાડી, શાકનું ફેરવું, અગિયાનો કુચો, રાજતાનો ભરતો અને અગાધોના ચાકાં કોઈકાથે ખાવાની રીત જોડામાં ખાઈ છે.

સાવળી વખતે કોઈ, કાળે કે ખીલ કોઈ પ્રવાહી પદાર્થ લેવા નહિ. પણ મેંના અમીથી જ બીજાનું પ્રવાહી થવા હેતું એટલું અમી તેમાં ભળશે તેના પ્રમાણમાં જ હોળીમાં પાચક રસ નીકળશે હોળીમાં રસ એટલે નીકળશે તેના પ્રમાણમાં જ રવાડું પડેના ને પિત્ત વધેશે ખીલ પાચક રસો નીકળશે. અને એ રસો નીકળશે તેના પ્રમાણમાં જ આંતરકાના પાચક રસો નીકળશે. જે અમીના માથુસ આંધુ અમી ભળવા કે તે જ ખીલ બધા થ પાચક રસમાં ખોલ ખાઈ છે. તેથી બધા પાચક રસોના પાચક રસો અમી ભળવામાં જેમ અને તેમ વધારે ભેળવાય તે પચાનવા રાગનું નેહકે

હોળાન કરવા વચ્ચે તરસ લાગે જ, તે કોઈ રસનું જાણું. પણ એ તરસ શા કારણે લાગી તે શોધી શકાતું. તો ખી તમનથી કે ગરમ રસોઈથી તરસ લાગે છે. તે જોઈ કરવી.

દુધ, ફળનું મીણનું અગર ફળને રસ પ્રવાહી હોવા છતાં માત્ર પાણી નથી. એ સરપતી બેરેશી ખોરાક છે. તેથી તે ગરમજીવી જવા નહિ, પણ ચમચી ચમચી પીવું. ફળ-સાકનાં મુલકાંય લાકો-ઝોતમાં અને અનાજ-કોળાનું યુક્ત ફાડવું કાઢી ન નાખવું પણ ખાવામાં લેવાં. તેમાં કપચોના કારો હોય છે.

ધીમેધીમે ચાવીને ખાવું. પ્રસન્નતાથી ખાવું, બૂખ હોય તો જ ખાવું વધેરે ખાનતોથી કોઈ અજાત નથી. માત્ર અવશ કરવા એટલી ધીરજ નથી રહેતી એટલું જ. —અગાધાથ મેષુવ (તંદરસ્તી)

શેલાં પીતાંબર ને સાથુ

‘શેલું’ એ શબ્દ હાથ બનારસી કસબી વજાહતની સમી. તેમજ એને બહુ જ મળતી એ જ પ્રકારની અગાધાથ વજાહતની સમી પછે વપરાય છે. આ બંને વજાહતકરો થોડા જુદા જુદા છે. અગાધાથને કોળી હાથ ચારેક સેકા એટલી-લેટર વરસુ ભારનેા હશે. આ તનાં વચ્ચે ‘અગમર’ (અંબર) અથવા ‘બસમો’ યજ્ઞ હદનામાં વે છે. અગાધાથી શેલાં માટે ‘પરણી’ શબ્દ પણ સાંભળ્યો છે.

પાછળમાં આ ભતનું વજાહતમાં થતું હોવાનું બહુવામાં નથી. પણ ‘પરણી’ના અર્થ ‘શહેરી’ બનાવર એવો હાથ હોય. બનારસી અને અગાધાથી કસબી વજાહતમાં ફેરં વચ્ચે યુગ્મેકાગરે એટલેતરી ખાંખત તે પણ ‘શેલાં’ કહેવાતા. પાછળમાં યુગ્મનું તે ‘શેરા’ અને એનોને ને ‘શાલુ’ એવાં નામ બનારસી વજાહતમાં વચ્ચે માટે આને વપરાય છે.

ગુજરાતની જોઈ વિધવા સ્ત્રીએ જે રોર વગરનાં કીરમજ બૂપડાં પહેરે છે તેનું પ્રચલિત નામ ‘સિંદુરિયું’ છે. ‘ચંદ્રકા’ માય કલ્પે કે બૂરા રંગની જ હોય એવું નથી. કાત, લીલી, કીરમજ, બેળુ જ બધા રંગની હોઈ શકે છે. એમાં ફક્ત ચંદ્રકાની માત્ર કાંઈક વખત હોય છે. સામાન્ય રીતે ચંદ્રકા ભાત વગરની હોય છે.

અચારે અગાધામાં પહેરી જમવાનો રિવાજ હવે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ જાતિઓનમાં બનારસી પીતાંબરને સમી તરીકે પહેરતી. બનારસી રેશમાં ભાત વગરનું પાત, અને વચ્ચેથી રેશની અથવા કસબી કોર એ વચ્ચે પીતાંબર કહેવાતાં પણ કોઈકાના પીતાંબર માફક એનો રમ પીળો જ હોય એવું નહોતું. સૌથી સામાન્ય

રમ કીરમજ પડતો કાઢ હોતો તે પછી બેળુ, લીલી, લીલી વધેરે આવતા.

‘ફેરકાંઈ’માં ઘોળા સાથે, ફેરની કસબી કોર એ વચ્ચે ‘છાંલુ’ કહેવામાં આવતું. હોળી વખતે ઘરની કન્યાઓ ને નવી વહુઓ માટે એ ફેરવવાનો રિવાજ આજથી ત્રીસ પાંચેસ વર્ષ પાછળ ચાલુ હતો.

એના જોડે વચ્ચેને કાત અને મધ્યે ગુજરાતમાં ‘કામો’, કામિયુ ગુજરાતમાં ‘કાંચળા’ ને કાઠિયાવાડમાં ‘કાપડું’ કહેવામાં આવે છે. (બુદ્ધિધારી)

જેલી

મેમાં પારેલા પાંચ રોર ભમકળ ઘોઈને (બની શકે તેા કાલ રંગનાં) લેવાં. સમડો ઉપર મેલા તપેલામાં પાણી ફાળવા મુકવું. ઉપર કલાકાળી પિત્તળની મેલી માળખી મૂકી, તે ઉપર ભમકળ વરાળથી બાંધવા માટે મૂકી, ઉપર કાઠું માવસરનું છીડું દાંડી રેડું. ભમકળ બાજબર ખાડાને નરમ થાય એટલે ઉતારી લેવાં અને કાંઈ પડે, ખીલ તપેલા ઉપર રમજા કપડું બાંધી, ભમકળનેા ફેરકા કરી તે કપડાં ઉપર છલવાં. નીચે તપેલામાં બિયાં વગરનાં એ બેંગો મીઠો, એટલે ગર હોય તેવો જ ખાંડ લેવો. બનેનું મિઠાણ કરી ફેરકા રમતી ઉપર યકાની હલાવવા શરૂ. નીચેક મિનિટ પછે ઉપરની સેડું. આ એટલેને ફેર પાછા પાછો બિયાંની કસબી રમજા બનાવવા બરી લેવી. મેટલીમાં બેળીને કાંઈક એ દેશથી ખરી. પાંડ ખાનાર તે ઉપર પણ બેગનીને ખાઈ શકે. (ગુજરાત સમાચાર)

એકસ-રે મેટરકાર

હવેના આંદરશાળીય મોર પ્રારંભમાં હમણાં એક એકસ-રે મેટર કુશળ હતો. શરમાં, પાસે જઈને એનારને તે તે સામાન્ય કસબી કળા રંગની મોર જ દેખાઈ હતી; પાંડ પાંચેક સેકન્ડ પછી પ્રેક્ષકો આર્થિક વચ્ચે એ મોરમાં આમુવ પરિવર્તન જણાવ કર અને માનવીના હાસ્યવર્ણને પે તેમને પણ આંતરિક ચારિક હેલે હેનાવા સાચને હોઈને તેની બનાવર પાળનેા ઉદેસ, એમ તનીજ તેના દરદીનો એકસ-રે દેટો. એટલે તેની રિયાત બાળી શકે છે તેમ, આ મોર ખરીદનાર માલક પણ મોરની એકની એ ચારિક રચનાનું નિરીક્ષણ કરી શકે છે. તેની કિંમત રૂ.૧૦૦ થીલ છે.

શ્રી આચાર્ય પદોએ પાને આર્યેશી રોજિંદા વ્યાયામની કસરતો

શ્રીચરને સ્વસ્થ ને સ્ફુર્તિશાલક રાખે તેવો વ્યાયામ આપવી એ કસરતો આ એક બિષકનો આવી છે તે, કસરતના 'એસ્ટ્રોસોન પેપર' નામે સાયનિસના ડાહ્યોરી સલાહકાર ડૉ. ફ્રિડરિચ વૂડર્ટ એ પત્રના વાચકોના હાથમાં, સમતચરિત્રી મરેતી પુલેતેવારી માટે સૂચવી છે. શરીરને સ્વસ્થ તથા તેની સ્ફુર્તિએ ખેલનારાઓ તેની પવેતેવારી તરિકે સરીરને કસી તથા લેતા લેતા દરમ્યાનના કાલ એવિંતા આવ આવવા પરિશ્રમના બિલખી કાઈ નાની કાલ આવવા સ્નાયુઓના દુખાવના તે કોય જઈ પડે છે. ડૉ. વૂડર્ટ લખે છે કે "આ કસરતોથી વૈજ્ઞ સવારે સરીરને 'ગેરમ' કરી લેવાયી" એક તે હાથ સ્નાયુઓમાં રૂપિશાસિસવલ્લ સુધરીને તે રતાયુને પૂરતો લોહીને જોવાક કસી પાડે છે, અને બીજી એ કે આ વ્યાયામથી સ્નાયુઓ બંનેજ સુધરીને સમત દરમ્યાન નવરી વિધાર-સંકેત્ય પામી લયબદ્ધ કામગીરી આરે છે. સીત્રનમાં પહેલરહેલા ક્રિડા દોષ્ટ કે કસરત બેઠવા બેઠવા છે. આ ત્યારે સારના કિવચોમાં સરીરે કેવા જોડણા થાય છે તે ચાંપના દુખાવા સુધ થાય હો એ કુઝ આમ મેંકારી લેવું એ નરી બાધાઈ છે—બહાર સુખાઈ છે; રહેક કોઈ વાર કોમાં રતાયુને કુષ્ઠના કે કોઈ બંધને કરમેક વારી બધ.

એ નિવારવા માટે અબ્યાસ ને સંશોધન વડે સાચીય સિદ્ધાંત પર યોગેશી આ સારી કસરતો. ક્રિડામાં ક્રિડા સમયમાં વધુમાં વધુ કાપકો થાય અને પ્રમંથકરનાયુ પસંદાઈ બધ એ રીતે રચવામાં આવી છે. આ કસરતો દરરોજ 'નિયમિતપણે' અને 'લેલત સમયે' કરવી જોઈએ. આ કસરતો રમવામાં બેઠવા પહેલાં એક કોય કામગીરી

અધી કસરતો બહુ ન સ્વસ્થતાથી અને લયબદ્ધ રીતે કરવી. કસી અણુપરતો પરિશ્રમ ન લેતા, કે કસરત દરમ્યાન આંધવા ન ખાસતા. કોઈ ક્રિયા લેખી કરે સાધી ન સકે તે તેમ જાનીને વચાવે ન કરસો. ધીમેધીમે ખેલપૂર્વક વૈજ્ઞ મોડીકાઈ વધીને તે ક્રિડા કરી સકશે. આ બાર કસરતો વૈજ્ઞ ૨૦ મિનિટમાં પતી બધ તેમ ક્રિડામાં કરી લેવાની રેવ લેજો, એને એસે સારી પરસેવા નીતરી આવશે. પછી ખરબચડા દુખાવથી બૂળ યસીને સરીર લગી નાખજો. પરસેવા સુધવા ન લેતા, તેમ ક્રિડા સરીર પર લવાયી કસી કામગીરી ને રતા.

એક સાવચેતી : નખણ કે વૈજી દેહવાયાઓએ કાકરને સરીર ખાલગા વિના આ કસરતો ન કરવી. કસરતની કિમતોનીચે છે : કસરત (૧) પગ લેવીને બેઠા રહેા. બની શકે તેટલી લયબદ્ધ રીતે સરીર પહેતાં આગળ ને પછી પાછળ ઝુકાવેા, અને એમ કરતાં હાથને લીધા ઝડવા હો. એવાળે તમે પીઠ તથા વૈજના સ્નાયુઓને ખેંચતા જ્યો તેમતેમ આગળ ને પાછળ થયું ને થયું સૂચી ગડકી.

(૨) પગ પહોળા કરીને અને બંને હાથને આગળ પર લેવાઈ લેતાં આંતર્યાના આંદા બસાઈને બેઠા રહેા. પછી કમરમાંથી સરીરને ઝોળઝોળ ધુસરીએ ખસડાવે.

(૩) પગ પહોળા કરીને બેઠા રહેા. ધૂલજમાંથી પગને દહાર રાખી સરીર ઝુકાવીને બંને હાથ જમીનને આડખા પ્રયત્ન કરે (સાથે કિવ). હવે સરીરને ઊંચાઈને કરી લયમાં મુકાવી બંને હાથ વડે બે પગ વચેની, અને તેની ચે માલગની જમીનને આડખા પ્રયત્ન કરે. ક્રિડા એકલે દુર જઈ રાંધે તેટલું કર લખે.

(૪) પગ પહોળા કરીને અને હાથ બંને ખાણ સીધા લંબાવીને બેઠા રહેા. પગને ધૂલજમાંથી દહાર રાખી બંને પાનીને જમીન પર ચોટીલી રાખી તમારા જમણા હાથ વડે હાથા પગને અડવા પ્રયત્ન કરે, અને એ વખતે તમારો હાથો હાથ પાછળ બેસી દહાર રાખેા. ફરી મૂળ રિયલિતિ આવી એ જ ક્રિયા હાથા હાથ વડે કરેા. આ ક્રિયાએ જ્યો ચે કાકા માર્યા વિના સરળ લયથી કરેા.

(૫) પુરસી લપસી નહિ તેમ થઈતે ટકવીને. સિદ્ધવા છે તેમ બંને હાથે તેની જોડ પકડી પગ દહાર પાછળ લંબાવેા. પછી કાળી-માંથી હાથ દહાર કરી જિંવા ધાએા અને એમ જ દહાર નીચા દબાવેા. પગ ને પુરસી કરી લપસવા ન પામે તેની ખાસ કાળજી રાખેા.

(૬) જોધા સૂઈ હાથ સીધા આગળ લંબાવેા. પછી હાથ-પગ બંનેને દહાર રાખી એકીએ બંનેને જમીનથી અદર બેઠવા પ્રયત્ન કરેા. એ જ સિધામાં રહી કાકા પેટાઈ રહેા. ફરીફરીને આ કસરત કરવી.

(૭) લંબાવેા જમીન પર જમી, પગ પાછળ દહાર લંબાવી, હાથ અડક થાય એટલા જિંવા ધાએા અને બંને તેટલું સરીરને સીધી લીટીમાં અડક ને અડક રાખી ધીમેધીમે કાળીએ વાળીને સરીરને ઝુકાવેા. પછુ તેમ કરતા ચલેઈને છાની જમીનને અડવા ન પામે ને પુરજુ તેમ કાકીએ ન ચડે. બની શકે તેટલી વાર ફરીફરીને કરેા.

(૮) બંને હાથ બે પડખે રાખી જમીન પર થમા મૂકે જ્યો. હવે હાથને ટેકે લીધા વિના ધીમેધીમે કમરમાંથી જ બેઠા થઈ, બંને હાથ લંબાવી પગના અંધકા પકડવા પ્રયત્ન કરેા. એમ કરતા પગને ધૂલજી નસાપણ થવા ન દેતા દહાર રાખેા. પછી મૂળ રિયલિ-માં સુવા જતાં પીકેને આંધેા ન લાંચ તેની સાવચેતી રાખવી.

(૯) કપર ગાફર જ ગત્તા સૂઈ જ્યો. આમ બંધ રહેા જ્યો ને હાથ ને પાયા પર પડ લંબાવી પછપરે જમીન પર ધાએા થાસ લેવાતે બધ તેમ માણ જમીન પર ટેકા કમરમાંથી કરીરને બેઠા કરાવેા થાએા. એ વખતે ગામ માણ ને જોડક બે જ જમીનને આડેલાં હોવાં જોઈએ. હવે ધીમેધીમે થાસ મુકતા બધ પીકેને નીચે કતારી જમીન પર અડકાવેા. નેની સામ્યોસાધ હાથને પછુ આગળ બે પડખે લાગેા. આ દરમ્યાન બંને પગ તેા જોડાવેલા જ રહેા.

(૧૦) કપરની માફક ગત્તા સૂઈ, જરા પછુ આંધેા માર્યા વિના બંને પગને એક પછી એક જમીનથી બંને તેટલા અદર બેઠવા. પછુ તેમ કરતાં પગ વળે નહિ અને માથું તથા પડ જમીન સાથે બંને બંને હાથ બે પડખે સપાટ મારી રહે તેની ખાતરી રાખેા. એક પગ નીચે લેવતરી બધ તેમ ખોતે કપર ચડેા જ્યો.

(૧૧) કપર ગાફર ગત્તા સૂઈ, બંને પગને જમીનથી ૪૫ અંશને ખૂણે બેઠકો. બંને પગને ઝોળઝોળ દેરવાતા જ્યો ને ફર તથા નસક વાવતા જ્યો. ખજ ફરી વખતે કુણાં એક ફૂંડના પરિધનું થાય. આ દરમ્યાન સરીરને દહાર બંને હાથને જમીન પર જોડેલા જ રાખેા.

(૧૨) કપર માફક ગત્તા સૂઈ, બંને હાથના ટેકાથી જામના પડ તથા પગને જમીનથી સીધું અદર બેઠકો જમીનને કાટખૂણે લાવેા. હવે પગ લઈને દહાર રાખી બંને પગ વારાફરી તમારા માથા પાછળની જમીનને અડકાવવા પ્રયત્ન કરેા. યાકી ત્યાંમુધી ફરીફરીને કરતા રહેા.

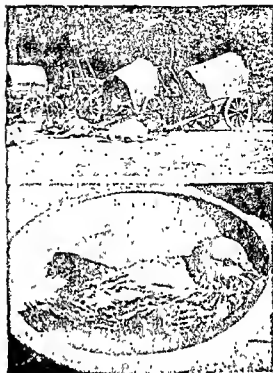
નથી. હું તો મારા ધરની બહાર પણ નથી નીકળતો. તમે નહિ માને, પણ છેલ્લાં ૧૫ વરસથી હું કોઈ પ્રદર્શન કે સમારંભમાં જ નથી ગયો. કોઈનાં ચિત્રો વિશે અભિપ્રાય આપવાની હું મારી લાચકાત ગણતો નથી; ખર્ચ પુછાવો તો મને કો મમત્વ જ નથી.”

હમણાં સુધી ભારત સરકારના રીન્ટલ એ સિમન એન્ટિકુપ્રિટીઝ મ્યુઝિયમના હાલેક્ટર અને વિદ્વાન પુરાતત્ત્વવિદ્-સ્વાવિચેતક શ્રી વાસુદેવશરણ આશ્રવાલ આગળ યાચિની રાધે બળતરા કહતાં કહેલું: ‘હું કાઠને નીચો ગણુનો નથી. મારે મન સૌ સરખા છે ને સોને એકસરખા થેમથી મારાં ચિત્રો બતાવું છું... આપ મારા દુઃખથી અત્યંત ન થતા. એ દુઃખનું કારણ તો સમજે. પણ જેતામાં રાગ નથી તે મરી ગયા એવા છે. મારી આવીની દુઃખજની છે. નાગ-બળરમાં હું એ ધરમાં પચ્ચો સવયં સુધી રહ્યો તેમાંથી મારે નીકળવું પડ્યું, ચિત્રો કરવાનો મને આ બદલો મળ્યો! છતાં મારી ખાસે મ્યારે ધન ન રહ્યું ત્યારે ચાર પેસાની માટી લાવીને ચિત્રો કરવા લાગ્યો, પણ એ ધૂન મેં ન છોડી. મારો એક ધુત ચિત્રકાર હતો. એણે પરિચયપૂર્વક એક ચિત્ર તૈયાર કરી પ્રદર્શનમાં મૂક્યું. એનું મૂલ્ય ૧૫ રૂપિયા મળ્યું! એ દુઃખ એનાથી સહન ન થયું ને નાગમાં જઈ એણે એ પીને પોતાના છપનનો અંત આણી દીધો!’, પણ મારો તો વિશ્વાસ છે કે હું ખાસ કામથી છપતો રહી રાજીશ નહિ તો પછી મરી જશ્યા... કે રિવરે આ દેશમાં વિદ્યાસાગર જેવા પંડિતનું નેતન ૫૦ રૂપિયા અને મૂલ્યુઓટનું ૨૫૦ થી ૧૦૦૦ રૂપિયા મંદૂર થયું તે દિવસથી આ દેશનું લાગુ ફરી ગયું!”

એમની આ અલગામણ સહારણ છે. વર્ષો પૂર્વત વેડેની કપરી હાડમોડીએ અને પોતાના દેશવાસીઓની કપેસા એને મારે જાગ્યાહાર છે. એમને વિષે જ બધું સંભળાય છે તે પરથી, શ્રી આશ્રવાલ લખે છે કે ‘જે એમને અહાંમરી રેવજાવની અહાં વ્યક્તિ સમજી શકા હતા. પણ એમને જે જાતાં તો ચોક્કસ પૈતા યાચિની ચાચના લેખમાં એક માળખમાં દર્શન થયાં. લાવથી આવેલા ઓતો મળતા એમની ચામ્માશ હુડી ને અંતરની આગ આ રીતે પ્રગ્ન થઈ. પછી હવે ધીમેધીમે તેમની કઠાની કદર થી આવે છે. ક્યારે સિંકો એમનાં ચિત્રો ખરીદવા પણ એમના આતીર્થજના નાના સારકડા ધરમાં જાય છે. એની કિંમત પણ જાહેર નથી જોતી. કોઈ કોઈ વાર તો એમનાં ચોક્કસિય મણેમાં ચિત્રોની નકલો કપર નહોતી પણ હોશ માગે છે, ધુનેસ્ટો (આંધરાપ્રદેશી કિશ્કણ-સંસ્કાર-સંધ)ના પ્રદર્શન માટે જે કડ દેશોનાં ચિત્રો ગયાં હતાં તેના કપર વિવેચન લખતાં આમેરિજાના અશ્વણી ટ્રેનક ‘ન્યુ યૉર્ક દાહમ્સ’ અને લંડનના પીટ પત્ર ‘દાહમ્સ’ સુધીએ લખ્યું હશે કે ‘કેવળ યાચિની રાધનાં ચિત્રોમાં જ પારીસમી નસલ નથી. (મતલબ કે વાણી બીજી આવેલા ‘નવીનતા’ અને ‘પૌંદરિકા’ને નામે કહેવાત ફૂંદી નીકળ્યા છે તેમાં) એ અનુકરણ સિવાય કંઈ નથી.’ યાચિનીની કલામાં નેતા-પણું છે, અને તે (બીજાઓની વડે) કોઈનું હજીનું લીધેલું થયો.”

એમણે ભૂતની પ્રશ્નલિને અર્વાચીન ધણ આપી. ચોક્કસાએનાં વહેણની મૂળ યોગોત્રીનાં લરણમાંથી એમણે જરૂરી પ્રેરણાપાન જ ક્યું. તાલીમસિદ્ધ હાથ, એતરની અભિવ્યક્તિ કરવાની તાગા, અને સર્જકની કમ્પકતા તો એમનામાં હતાં જ, એટલે એમને હાથે જે મૂળ ક્ષણની પ્રેરણાથી જ મહાદાન પ્રગ્ન્યોતેમાં વિષયનું વેવિષ્ય, જાગવની રોજાએની લીલાને પરરધરમાં દલક પુરાતા સાદા સંજોની રંગમઠ રેલી રહી. અને, પહેલી વખત પણ અભિગાંથી ફૂટી ધરતીની ફોરમ જેથી, મધુર અને માદકછતાં રવરવ અને પ્રશાન્ત સાવલીએમાં ભાસ્તીય છપતના સંનીતનો લય વિવરી રહ્યો. તેને વિષે લંડનના બિટિશ મ્યુઝિયમના દિલ્હી વિભાગનાં નિયામક બ્રેન અર્બિન તથા વિષ્ણુ દેવે હમણાં સ્વિચેતકાએમાં તો એમણે એટલે સુધી કહ્યું છે કે ‘ભારતની ચાલીસ કોરાડની વસતિમાં યાચિની રાધ એ એક જ એવા વિદ્યમાન કલાદાર છે કે જેણે સાચા સર્જકની અરેખરી વિરુદ્ધ ને મર્ગોગામી અસિન્ચિત સાધી લેય.’

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

આ બળતે આલેલા ચિત્રોમાં વિષયની પસંદગી સારી છે, પણ મળે સીતકને કવયોજ એકેમા સફરતીતેષ્યેયની. બાહ્ય ચન્દ્રપન્થ આર. સાદ(સેશવરનગર)નાં ‘આરામ’ અને ‘પાણેત્રું’માં હાથ આવેલા પશુનો કવયોજ કરતા આવડતો નથી. પંખોને રક્ષણમાં મૂકીને તથા કિશોરના હાથમાં પકડાવીને છબિ પાડવાથી કંઈ કવિત ચિત્ર બનતુ નથી. તેને કોઈ ક્રાંતી ગણી પર જેસાદને સુદર નેત્યર્થિક ચિત્ર સહી સકાત (જુલો ૧૯૫૨).

બાહ ‘વિષય’ (સુંભાઈ)નાં પ્રણે ચિત્રોના વિષય સારા છે, પણ એકે ચિત્રાર પ્રત્યે લેવાયું નથી. અપેક્ષા અર્ધા(મથળે)કાવેશાચિનમાંનાં છટવાં બજાદાડોની અન્વરિયતા અને પાછળનાં ક્રાંતીની બુધિગામી સામગ્રી વડે મનોરમ ચિત્રસૈયોજનવાળાં ધણાં ચિત્રો યોગ સકાત.

બાહ મણિકાન્ત યાચિન(સુંભાઈ)ને, જળ પામરતા માછીમારને વિષય સારો છે. પણ કંમેરાની રીપીડ આંખી પડવાથી માછીમારનો હાથ ને જળ હલેલાં આન્યાં છે. ચિત્રકોણ પણ બદલવાની જરૂર હતી.

બાહ પ્રથાકર દ્વિધિવા(અમદાવાદ)નું ‘વલ્લુકર’ સહિ ચિત્ર અચકે ‘કુમાર’ની હરીશરમાં બાઈ નગીનદાસ દ્વિધિવાના નાગથી હીનામ પાળી મણેલું ચિત્ર છે. આ રીતે બીજાનાં ચિત્રો પોતાને નામે મોકલવામાં લીધેલત લાગણી જોઈએ.

શ્રીદામ ભટ્ટ

ટિકિટ સંગ્રહ

એ સંસારવ્યાપી શાંખ કેમ કેળવવો તેની માહિતી આપતો વિભાગ

ટેપાક-ટિકિટ પરની છાપોની એક નવી વિવિધતા આ વખતે એક વાચક મોકલે છે. પોટુગીઝ પૃષ્ઠ આફ્રિકા-ગોઆન્ડિયક-ની સરકારે પોતાને ત્યાંના દરિયામાં થતી વિવિધ મીઠાણીઓની આકૃતિઓવાળી ટિકિટો હમણાં બહાર પાડી છે.

એમાંની ૧૫નો સમૂહ માછનું દૃશ્યબળને દીવથી મોકલ્યો છે, તે જગાળી બાલુ આપ્યા છે. પણ એની ખરી ખુશી તે જોના રંગમાં છે. સ્વેદની વિવિધ ને ચિત્રવિચિત્ર એની આકૃતિઓ આમાં જગ્યાય છે તેરલા જ નાનાવિધ જોના રંગો છે, અને તે કુદરતી રંગમાં આપવા માટે ત્રણથી પાંચમાં રંગમાં જે છે છપેલી છે તેની મનોહારિતા કુદરતને રસપેરક છે. રેક માછલીની નીચે તે તે માછલીના નામ અત્યંત બારીક અક્ષરે લેટિન ભાષામાં લખેલા છે અને ઉપલા જમણા પાંચા પાંચે ટિકિટની કિંમતો નીચે મુજબ જણાવી છે: મધાળે, ૫૦ માનુસાર: પાંચ સેન્ટાવુસ; દસ સેન્ટાવુસ, ૧૫, ૨૦, ૩૦, ૪૦ અને ૫૦ સેન્ટાવુસ; એક કોકુટ, દોઢ કોકુટ, અદી, ત્રણ, છાંડ ત્રણ, ચાર, આઠ, નવ અને દસ કોકુટ.

હાલેન્ટ બાળકેવ આઈ હમણા બહાર પાડેલી નવી ટિકિટો પૈકી પાંચનો સમૂહ ચોક્કસ એ પ્રત્યક્ષ એક કમું કે કપર એક કમરડો બાહ્ય નગીન પાદેએ મોકલ્યું છે. હસપુખા વહેરાનાળાં, રેશની જીભળી આગા જેવા એ બાળકોના મિત્રોવાળી ટિકિટો જાનીએ આપી છે. એ બાળકોને પોતાની છબીઓ ટિકિટો પર જોઈ કેટલા આનંદ થતો હશે! અને બાળકેવના કાળા અર્થે તેઓ પોને જ પોતાની શાળાઓમાં એ પાછા વેચતા હશે.

એ જ હારમા કાળી બાલુએ કેટલી ટિકિટો જર્મનીમાં હમણા જ રાજાશાસ્ત્રીવટિકિટ-પ્રદર્શન (નૅશનલ ઓફિસાઈન ઓન્ટ્રેલુન)નાં રંગરણમાં નીકળેલી ટિકિટો પૈકીની એક છે. તે મૂળ કરતાં કુમેરા કદની બતાવી છે. તેના પર વર્તુલાકારમાં ગ્રિટિનો સમુદ્દશાંતિને તે પર NBA પ્રથમ-સર, મેનાઈ જમણે બેસી રાખેલા અક્ષરો નિગત આપી છે. એની આકૃતિની નવીનતા જવાનું જે તેની છે.

સામેની શ્રીલંકી ટિકિટ અઢ તા. ૧૭મી સપ્ટેમ્બરે ત્યાં બહાર પડેલી ફેલ્પ-રેટમ (આઈસથ ટિકિટ)ની માથા પેંજીની છે. તેના પર દરિયાકાંઠે ખેલતા કિશોરોના દૃશ્ય વચ્ચે છઠ્ઠા સ્થાનની છબિ છે. મૂળ દરવાંતે અડી સપાયાકદની કરી ગતારી છે.

આ માસ (ડિસેમ્બર) ઇતિહાસમાં: દિનવિશેષ વ્યક્તિવિશેષ • પ્રસંગવિશેષ

વ્યક્તિવિશેષ: નાનાસાહેબ પેશ્વા

સત્તાવનના ને રવાન-
મ્યથુએ પ્રબળ એવી
ચિદ્રિશ સહનનતામાં
મૂળ થોડા કાળ માટે
પણહિંદની ભૂમિમાં
ધીરમથાવાનીનાખ્યાં
તેની ચેતના, ગુપ્ત
સંગઠન. તથા સંચા-

લનકરનારઅગ્રણીઓમાંનાએકનાનાસાહેબ
મૂળ તેા માધવરાવ નારાયણ બહેના પુત્ર.
એજનો જન્મ માધેશન ખાસે થયું આગમાં
૧૮૨૬ની ૮મી ડિસેમ્બરે સેવણે. એમનું
મૂળ નામ શિંડેવંત. એજેનેએ પેશ્વાન પર
હતારેશા બીબા બાઈરાવ પેશ્વાએ એને કતક
લીધેલા; પણ બાઈરાવના અવસાન પછી,
તેનું ૨૫૫૮ વસિયતનામું હોવા છતાં અંગ્રે-
જોએ નાનાસાહેબના હુકમો ખુંચવા લીધા ને
આમ તેના મનમાં અંગ્રેજોને હિંદમાંથી નાગ-
રોપ કરી નાખવાનો સંકલ્પ કરવાનું કારણ
આપ્યું. નાનાના હુકમમાં બમ્બેકા કો બમ્બે-
કાએ બ્રિટિશ આર્મ આપવા માંડી, અને હિંદુ
મુસલમાનોએ એજ પર ધરને અંગ્રેજોને બાંસ-
માંથી ઢાંખી કાઢી, વજ બાઈશાહ બહાદુર-
શાહને હિંદીની માલીએજિસાદીને નવેરાશી
શાસન-પર્યાલ કરવા માટે એક દેશવાળી
ગુપ્ત સંગઠન જાળું કરવાનો નિર્ધાર કર્યો.
૧૮૫૭ના વહનનું પહેલું આક્રમણનું વિખત
માટે નહીં હતું, પણ મેરઠમાં ખાયાં કરતાં
વહેંકું બંધ થયું ને થોડાના વજુસત્તા લાગી.
પણ નાનાએ ધીરજ રાખી અંગ્રેજો સાથે
કોરેશા તેા સારા વતીજ રાખ્યો. કે તેના પર
જે વિશ્વાસ મૂકી અંગ્રેજોએ તેને કાનપુરનો
અનનો અને દારૂગાળાને બંદાર સાચવવા
આપ્યો. વમરમદનને આજખુંચેગવાનીનામએ
કરી વહની મથરતે સોંતસુતસા બંદ સાર
કરી કાનપુર કબ્જું અને ૧લી હુકમદારી
બિહાર જઈ ત્યાં વિપિસર પેશ્વાની ચારીએ
જેકા. પંચમ વનરજ હૈરોડે પાઠો કાનપુર
પર આવતાં તેમને જાને એકાને પડયું પડયું.
પણ અંગ્રેજોના શિરેગમને નેજેદાર ઘસારા
સાથે તે કથી સરખા નહિ અને કતારનાર
બધી લડાઈએ ગુમાવવા મળ્યા.
હવે શિરતળહ અંગ્રેજોને યુદ્ધ આપયું
મુર્શિદ હોદ નાનાએ મેરીલા છપા મારવા
માંડ્યા ને સાધનસામગ્રી તથા માણસોની

દિનવિશેષ:

- તા. ૩ દિંદગાં હોદ વિજિયમ બેન્ટે સની
થવાનો આજ નાજક કર્યો, ૧૮૨૦.
- તા. ૬ જ્વેરોસીએ (પારસીએ) દરાનથી
આવી સંભાળમાં પહેલવહેલા પરાયા, ૧૭૫૫.
- તા. ૧૦ આરેયમ ઇતિહાસજ્ઞ સર જીવનાય
સરકારને જન્મ, ૧૮૫૦.
- તા. ૧૩ દિંદગાંચારી રણિયન કલાકાર
નિરોજસ રોરિકનું અવસાન, ૧૯૪૮.
- તા. ૧૫ એવિસા તથા છત્તીસગદનાં દેશી
રાજ્યોનું દિંદ સાથે બેઝાવ, ૧૯૪૮
- તા. ૧૮ અમેરિકામાંથી ગુલામી નાબૂદ થઈ,
૧૮૬૫.
- ૨૨ સાંતિનિકેતનમાં કવિવર રાધારાની
વિષ્ણુભારતી વિદ્યાપીઠની સ્થાપના, ૧૯૨૧.
- તા. ૨૪ હિંદ પરના પહેલા યુરોપી આક્રમક
વારો-ના-ગામ્નાનું કાચીનમાં મૃત્યુ ૧૫૪૪.
- તા. ૨૮ હિંદી રાષ્ટ્રીય ગદાસભા કોએસન
સુંબારમાં પહેલું અધિવેશન શરૂયું, ૧૮૮૫.
- તા. ૩૦ રમાગિવાના રાત્રિ કિંગ માઈલેના
માલીલાગ; પ્રભસત્તાની સ્થાપના, ૧૯૪૮.
- તા. ૩૧ ઈંગ્લેન્ડ હાલના કેને હીલીએજે મુર્ગાં
વેપાર કરવાનો પરા લખી આપ્યો, ૧૯૦૦.

અઘતના કપરાકમમાં પણ બંધાવત રાખયું.
અંતે ૧૮૫૮ની ૧૩મી વ્હતે હનદેર રજવેસેવા
લઈ, બાહાસાદેબ, વિશ્વાવતારાદ ને અલીખાં
ધેવાની આદિ નેતાઓ સાથે નાનાએ જાનનો
પર ઉત્સાહકરો કર્યો. પણ તેમાં ગ્રામતિમ
બહાદુરી જતાપણાં છતાં અનર્કલે તેઓને
કારણે અંગ્રેજો છતીમયા. આ બળદી શિરદત
ખાખા પછી પણ નાનાએ અચારનવાર હકવા
કરી બીબ છ પ્રસ ગુપ્તી અંગ્રેજોને તોળાવ

પ્રસંગવિશેષ: ઈરાનમાંથી પારસીઓની હિંદમાં સિદ્ધન

હાતમજ અટી સદી મુઘી મધ્ય એસિયાના પાર્થિવ્યેની દક્ષિણ સહ્યા બાદ તેની સાથે કાંતિ
કરી, ઈરાનની પ્રલયે એ વિરેટી સામનોને દાંડી કાઢી તેની જગ્યાએ પોતાની જગત એને
પોતાના જરોરેની ધર્મતા અરેકર પહેલાને રાત્ર બનાવ્યાં, જેએ સામાની સામાન્ય
રથાળીને જરોરેની ધર્મોના મુકમ્યુથ રચાપેા. પણ સાતમી સદીમાં ઈરાનના ફેલાવા
સાથે ધર્મયેકા મુસલમાનોએ એક કાચમાં કુશન અને ખીલ વાપમાં તત્તવાર લઈ આસ-
પાસના મુકત્તા સર કરવા માંડ્યા. તેમાં આ માયાની સાંકેત્ય અને તેનો સમર્થક જર-
થોરની ધર્મ પહેલોઆવાં, અને ઇરાનના બચથી ફેલાક નાંધાંનીએ, ધર્મગ્રામ અને પોતાનું
વતન ભોતી દિંદને આટરે આપ્યા. ત. ૪૨૫ના ડિસેમ્બરની ૬મી તારીખે બુદ્ધિમાં
સોપ્રથમ સંલગ્ન બંદરે ગોરદેશ એ પારેશીએનું દિંદે, ગ્રામ્ય પીતોને આશ્રય મોપવા
આવેલા બીબ લોકોનું કનું હવે તેજ નેવાનન હતું. એવાના વંશને તે આજના પારસીઓ.
આજ પર્યત નિર્બંધપણે તેઓ પોતાનો એધમાં ગાચરી રવાં. દિંદની પારીમાંથી મુકિતએ
ને વૂચી મથા તે એકલા સાધી તેમજ એ પ્રમતિ કરી કે તેથી તેા સો વિદિન ઇ જ.

નવેમ્બર (૧૯૫૧)ની તવારીખ

- તા. ૧ કાર્મીનીની બંધારજસભાની શરૂ-
આત; તા. ૬ પારીસમાં સંયુક્ત રાષ્ટ્રમંદ
(યુનો)નું ૩૬મું ગામાન્ય અધિવેશન (બનરસ
એરોબ્બ થીની બેકમ)શરૂ; આરતની સર્વોચ્ચ
ન્યાય આગવત (મુકીય કોર્ટ)ના વડા ન્યાય-
મુર્તિ હરિશ્ચાન્દ મધિયાનું અવસાન; તા. ૧૦
કાર્મીનાના રેકે માટે કરી વધુ પ્રયાસ કર-
વાનું યો. હેડાગને તેા પતેા સજાગાની સમિતિ-
ને કરાવ; તા. ૧૧ નેવાળના પ્રધાનમંડળનાં
સાચલાગાં; તા. ૧૫ મુખેને આક્રમવા માટે
રીઝર્વેઈકે સત્તાવાર જ્વાબને દર રીતી વધારી
કા રમને કર્યો; તા. ૧૬ નેવાળના રાજ્ય-
શાહીને અંત અને માતૃમુપ્રસાદ કોઇરાલા
વડા પ્રધાન પદે સજનું લોકગાદી કોએસપત્રી
પ્રધાનમંડળની રચના; તા. ૨૦ કાર્મીરમાં
લેડાશાહી રાજ્યની રાજઆત; તા. ૨૬ રિવિ-
યાના બુદ્ધિરાજની હજોજ સાચવનું;
તા. ૨૬ રિવિયા અને રીયામ એ બંને
દેશોમાં લરદરે સરકારોને કુશામતી નાપી
સત્તા પોતાને હાથ લીધી; તા. ૩૦ તિરાર્જી-
કામ્બુની સચમ્બુની કરવામાર ગદાસત્તાએ-
ની મતભુમાં બાપ લેવાની રમિયાની હા.

વૈરાપી. આજને જ્યારે મુઘી આરજા જ
લઈ પડયું ત્યારે ૧૮૫૮ના ઐતિહાસમાં ગદદ-
ની આરાએ તે નેવાળ મથા. પણ ત્યાં તેા
કલકત્તા રાજ્ય જમજાદુરે, એના કાંતિકરોને
પરકતમાં અંગ્રેજોને સમજાવે આપી 'તેમાં
વણા માતાં મથા, વણા કદ પડકાયા અને
ફેલાક નેવેશમાં ચાલવામથા, એમાં નાના-
સાદેબ પણ મુમ મથા. આ પછી તેમનું મૃત્યુ
થયા અને કપાને થયું ને દક્ષ અધ્યાક્રમ છ.

અંધ નગર આખું રૂંદે, વેરયા કીર્તન ગાય,
સપનામાં સંપત મળે, (કો) મળે અલેખે ભય.

વિશય

સોમનાથની રથાપનાના દિવસોમાં સેવા-
દળનો એ સૈનિક સાર્દકશ્વ પર વેરાવળથી
રેવાની ફરજ પર ચેમિનાય ન્તોના હળો.
જેનામાં ખાદીને કાઢે, સામેથી આંધી દોઢમાં
ધસી આરતી એક ભેંસના માર્ગમાં એક મુઠ્ઠા
ખાવવા-મિશોરને ન્તોના ભેંસો. તેને ગિયારાને
ખજાર નહીં કે પોતાની પાછળ સાસાતમેત
ધસી આવે છે. રાહદારીએ જુમાજુમ કરતા
પોતપોતાનું રક્ષણ સોંપતા અર્ધાંતરથી ભરાઈ
ગયા. પણ તેમને કે પતવારમાં સાર્દકશ્વ ફેંચી
ઈઈ મિશોર તરફ દોડ મૂકી, અને તેને નીચે
પછાડી તેના પર પોતાના સરીરનું રક્ષણ
કાળ કરને કીર્તી સુધી ગયા. ભેંસ નહીં આ રી-
તે લ રપથી ટેકી આસી મઈ. બને બધી ગયા.
પછીથી તેગની ખબર પુછતા ને ભેંસના
માલિકને બાહરા શહદારીના ટાળે બળી
સૈનિકની પ્રસાદ કરવા કાચ્યા, પણ એ તો
કિશોરને કીર્તી મ્તી કપડા બગેરી મુગોમુગો
સાર્દકશ્વ પછાળી એ જ બાવના પૂર્વક પોતાની
ફરજ બાળવવા આવી નીકળ્યા.

દળા સંકાપાલન દર્શણ શીલું થઈ જશે.

અનેકાર્થી શબ્દ ર પારણુ-વરતું તે;
આધારમૂલ મહં તે; ટેકા કે આધાર; ધીરજ યા
આશરસન; પાટો કે ભારવટિયો; સંતોહા.
કહેવતોના અર્થ: 'કામને કહો ડોળાં ન
મરે' નગરોઈ કે નગરના ગાલજોનાની દેવતા
કે મુરસો નિષ્કળ નીવડે છે તે દર્શાવવા ગાટ
વપરાતી આ કહેવતનો અર્થ ચોખ્ખો છે કે
પોતાને નીરાંતે માંસ ખાવા મળે એ દાનતથી
હાંનટે દોરનું ચોત ફાંડે એ કાંઈ ફળીસત
થવું નથી એને ગળતી બીજી કહેવતો: 'ખિ-
લ્લાડીને કહો શીકું ન વૂટે; રાંદીરાંડના શાપ ન
લાગે; સતી શાપે નહિને શંખળીના કાગો નહિ.'
નીલમ, હીરા મગેરે જ્વેશત દિપરિત અ-
પવા કાગળન વાંદરથી ઘાયા બાદ તેને સુકાવ-
શે. પછી રાંધ નરમ ચાગડા કે મખમલ વડે
ને હાથે મસવાથી ચગાક ખાવશે.

.. (ડિસેમ્બર ૧૯૧૧)

દેવતાંડળા ઠાકેવરમાં બાવલેય આપે
નીકળેલી દિક્ષિતાના પ્રસંગે રવીકરણ મારે
ચેલ-જેથી ખાસ કાપને સિધ્ધો.

અખિત મમત: કાંઈ પણ રકમ લખી તેને
કલકાવે. પછી મળ રકમ અને કલકાવેલી
રકમની બાદબાકી કરતાં જે રકમ અદરે તેના
આંકડાને સરનાળો કરી નુબો : તે અ-
પવા હતો મુલક ન આપવી (રપ)

રસોલિન ખગાસ થઈ ગયું હોય એવી
ખાલી શીશીને સાફ કરાવિત (અંદા હોડું
રસોલિન ખરડાયેલું હોય તે રહેવા છપે)
તેમાં કપચોમી રૂં, બીવીએ, ક્રૂં, બીજી
નહીના મગેરે સાખી મુખાપી કઠારો નહિ.

સોડી રાત સુધી રોડેથી વમાવગણ કરીતે પળવતા પડોળોએ કપર વેર
નાળવતો. એક મળેથી ઘસેલો છે. સવારે ચાર વાગે તેરે રેકિરોલ કરીતે વડોડોને
કહેવું કે તમને રોડેથી સાંકળીને બહુ મજા આવેલી. તેનો આભાર આપીએલોએ.
રપના રાત્રીનાના કાબરમાં રૂપર મખાપી તે કાળા પડી નતા અટકશે. (રપ)

કલકાકિલકા: મચાવી બાંધારાખાળી આ વિચિત્ર પાવ, તાપવા મારે
બાળાની સગતી છે: કલાપિય પ્રભ સગતીને પણ રાજ્યચાવિના ન

બિનળાં લૂગડાંનો આદર્શ
તે. નિર્વાહનો પ્રકા બહેલા
હોયને કહણ પડે છે તેનું એક
કારણ એ પાત્ર છે કે આપણે
સો બિનળાં લૂગડાંના મધ્યા ન
રોપીએ છીએ. ને અણુતર ન
ભતખેડમાં વિદ્યરૂપ હોય તો તે
કપચોમી નથી. પણ અણુતરને
એના હોય કેવાની નર નથી.
આપણે બિનળાં લૂગડાંને આ
આદર્શ ન હોડીએ તો બસ છે.
એકી મહેનતે ખુલ કમાવું
અને નુવાનીનાં વચેનિ સારી
છે એવાથી લેવા, એ આદર્શથી
આ પશ્ચી મુરકાંકીએના કલક
નાંક આપે; પરંતુ પૂરી મહેનત
કરી, સાદા પણ નીશાની અને
દીધાંય થઈ શકે એવા છપનના
આદર્શ પ્રત્યે વળતું નેકલે.
(કિશોરલાલ મશાવળા)

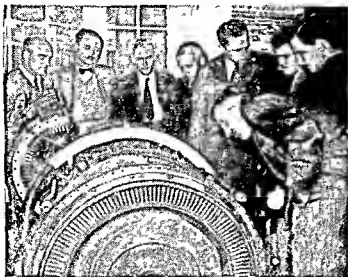
'એકો કોયે સનાલ છે કેલેનો જગણ'
માણસ કરી પણ નકારમાં ન આપી શકે
'ભાષી ગયા કે?'

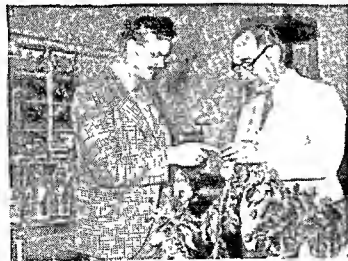
ગણેશમૂર્તિ

(શિક્ષી-કાન્તિલાલ પટેલ)

વામન(મિનિવેપર-નાના કરતી) સિદ્ધપદ્મિયાનું નિર્માણ કરવામાં આધુનિક સિદ્ધકારો પૈકી એ જનુ ૭ થોડા સરખા મેલથી શકયા છે, તેથી શ્રી કાન્તિલાલ પટેલનું કામ નવી ન જાત પડે છે. આપણી પ્રાચીન સિદ્ધપદ્મરાયી શ્રદ્ધ યજ્ઞથી લાક્ષણિકતાઓવાળાં કિમ્બે પટેલો આ મૂર્તિમાં, પદ્મરાત્રી અર્પકમો સાથે પ્રતીનિકર આધુનિકધ્યાન અને સજ્જતાનું આદેશપણ કરાને કિમ્બે પોતાના દરનકોગલથી મિલિ દાખવી છે. જેવા જાત્રામાં મૂર્તિઓ યાત્રા આપના દેવના સેવારોમાં દંકલોમાંથી પ્રાચીન સિદ્ધતા આદેવ, મુગ્ધતા અને કલ્પનાઓ આને જોષ થયો છે ત્યારે આવા તબક્કે કલાત્મક અને એક સારા કારીગરપદને ગાંધીય અપાવવાની જાત છે. શ્રી કાન્તિલાલ પટેલે પોતાનું સાધનાદેવ આલેખ પાને જાણર્થનવાનનમાં રાખ્યું છે અને તેમની મિલકતો ઉપરોક્ત નવા સાદમ- પ્રોરોમાં નિકરયા લાગી છે આ નરુલ સિદ્ધકાર મુન્દરાવી કલામાં નવા આલેખવાની આગાં આપે છે.

ઉપસંહમાં જેસ ટર્મિન એન્જિનનો દુનિયાભરમાં ખીનહરીક મણાવ છે. ત્યાં ફાન-
બારો ખાતે જેસ ટર્મિનની એક શાળા છે. જ્યાં વરસમાં ત્રણ વાર એક
આતર-રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ યોજવામાં આવે છે. અને દુનિયાના દરેકદેશના એક
પ્રોપક્ષનના નિષ્ણાને તેમાં તાલીમ મળે તેમજ આધુનિક ટેકનોલોજીના એ
ફેવની અદ્યતન પ્રગતિથી પરિચિત થવા મળે મોકલવામાં આવે છે. એ શાળામાં
નિવિદ્યદેશીના એના વિદ્યાર્થીઓ એક એન્જિન તપાસતા આ નિષ્ણાંદર્યાવિયારે.

સુષ્કદળમાં જિલ્લામાં એ તાલીમનાં પગલાં બરવામાં આવ્યાં તેમાં વધુમાં વધુ
અત્ર કંપાન કરવા મટિની હિંમત મેલી હતી. તેના પરિણામ રૂપે આજે ત્યાં
એક 'એની સલાહકાર ટેર' નામનું આખું ખાલ ભર્યું થયું છે, જે બહુ અતુલરળીય
છે. તેમાં ૧૪૦૦ એકડા નિષ્ણાત એનીવારી અધિકારીઓ કામ કરે છે, જેઓ
મામડેમગરે જેતરામાં ફરીને તેમના પાક લપાડે છે, વાવળી, ખાતર વગેરેની
સલાહ આપે છે, અને તેમની ફરિયાદોનાં કારણ ચોધવા મળે ખાસ આજની
પ્રયોગશાળાઓમાં અખતરોમાં સલાહી તેના કલેઠ આપી આપે છે. કંપલા
ચિત્રમાં એવો એક જિલ્લા સલાહકાર અધિકારી એક ખેડેતે આપેલા નિષ્કળ
વચેત્રા પાકના નમૂના પ્રયોગશાળામાં લાવી તેના વૈજ્ઞાનિકને બતાવી રહ્યો છે.

નવાં પુસ્તકો.

ગોષ્ઠી: શ્રી કમારાદર ગોપીના: બાવીસ નિ-
બંધો-જેમાં અંગત નિબંધો, ચરિત્રાત્મક
લેખો, અદેવાદરૂપ લખાણો, પ્રવાસ લેખો,
મનનારમક લઘુલેખો, લગ્નના નિબંધો તેમજ
જીવનના મુશ્કેલ પક્ષો ઉઠતા લેખો જેવા
કેમકે વૈવિધ્યની સાથે 'નિબંધો એક કલા-
પ્રકાર' બો નામને, નિબંધની કલા કૃપર એક
સ્વધ્યાય પણ છે ૧૬૦ પાનાં. ભૂલુકરિયા.
પ્રકાશકભારતી સાહિત્ય સંપત્તિ, અમદાવાદ
ફેબ્રુઆરી : આનંદરાય બહેનના આશ્રમો
કાવ્ય-સંગ્રહમાંનું એક ખંડકાવ્ય-પ્રકાશક
આનંદરાય બહેન-વિસતમર ૦.૪૦. કેવાયલ-
ની જરૂરી માહિતી તથા હુકમોની વિચિત્રતા
ને વ્યવસ્થિતરીતે સમજાવી આપતા પુસ્તક-
ની સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ લેખક : મોહન-
લાલ છ શાહ પ્રકાશક : ગુજરાત ન્યાયામ
પ્રવારક ખંડલ, નડિયાદ, ૧-૧-૦.

ગુજરાત વિદ્યામંભા-અમરપાદનાં
મજીસાત નળુભાઈ દિવેરીનું જી-
વન ચારિત્ર : લેખક અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ
પુરાણી ૨-૦-૦; ૧૯૨૬-૧૯૩૦નાં વાર્ષિક
અંબાપ્રયોગ : [૨] ૨-૦-૦; ગુજરાતનાં
નગરોનું ફારસી ભાષા અને સાહિત્યનું
નિરૂપણ : લેખક : ડાહ્યાભાઈ રમણદાસ
નાયક, ૦-૧-૨-૦; કામજીવ્ય દરેકી : તેની
બંધારણ અને આકાશનની આવરણકા
સમાનવર્ત પુસ્તક-લેખક : હર્ષદરાય દેવર-
સાં જાણા ૦-૮-૦; મોરાર્જીનાં ગુમરા
નો સામાનિક દરિયો મુએથ અભ્યાસ:
લેખક : અમરનાથલાલ ત. માંડડ, ૧-૦-૦.

કુમાર

આપલી કાવનાં નામકિનાં ખાસિક • સંસ્થાપક : રવિશંકર રાવળ

કુબુઆરી ૨૨/૬. ૧૯૫૨

ત્રી. બચુભાઈ રાવળ

પ્રતીકા (રેશીન ૩૬૫૨) ગિરમાર દરેન રાવળ
આ બાલ્યુઆરીમાં દર્શિખામાં રીરા ખાને ખુલ્લા
ખુલ્લામાં દિની કાપાદરેસામાંની એક કૃતિ

હજી એ વધુ ઝડપી...

GEVAPAN 33°

ગેવાપાન ૩૩°

★ ...છતાં ફાઇન ગ્રેઇનવાળી
હવે ગેવાર્ટના બધા

Allied વિક્રેતાઓને ત્યાં મળે છે.
Photographics
Limited

LAS (0)

સોલ પ્રોપાઈટર્સ

એલાઇડ ફોટોગ્રાફિક્સ લિમિટેડ,

મુંબઈ

કલકત્તા

મદ્રાસ

મંગલ પ્રારંભ

સવનનો સમયોત્તમ બાળકને કાનિ વિશિષ્ટ પ્રમાણુર
અને પુરતા પોષણ ઉપર આધારિત છે. ઓસ્ટરમીલ
બચપણની સમયાવધી બાળકો માટે આદર્શ ખોરાક છે.
આચળ વિશુદ્ધ દૂધમાં વિશિષ્ટ ડી અને લોહ ઉમેરવા
ને બનાવવામાં આવેલ છે. ઓસ્ટરમીલમાં, ૧૬ સ્લાય;
મજાનુદ અવયવો, વિશિષ્ટ રાંદ, મુખ્ય રિંદા અને
આનંદ આપતાં સદાકાં આશ્વસ્ય ક્રમી પરાખર પાચ
કારણોમાં રહેલાં છે.

OSTERMILK

ઓસ્ટરમીલ બાળકો માટેનો મીલક ફૂડ

ગોલકો લેબોરેટરીઝ (ઇન્ડિયા) લીમ. પ્રા. લ્. ૧૩૫૫. ગાંધી

Copyright

LAL (B)

ચા અંકના મુખચિત્રમાંથી કલેન્ડર બનાવો

પરની ઓતો પર ઇન્ડિયા તો આપણી રવિ આનુસાર ચૂંટીને ચોક્કસ બને. પણ કલેન્ડરો કે આપણે જ કેમ જાણી શકીએ તરીકે સર્વે દેશ છે, અને મહત્ત્વનાં મહત્ત્વ તે કલેન્ડર લઠાવાની દેવાય છે. પણ કલેન્ડર ઉપર માણસની ગતિ વધુમાં વધુ પડે છે; એટલે તેના પરનું ચિત્ર તો પ્રસન્નકર, દેશક કે માનવાણેષક હોવું જોઈએ. આ અંકના મુખચિત્ર નીચે આપેલી પ્રસન્નિત વાંચીને તેનું કલેન્ડર બનાવવાની છત્રકા યાચ તેની સાગમી આ સાથે આપી છે, તારના ટાંકા કુખેડીને તંમે અંકમાંથી ચિત્ર કાઢી લઈ શકો એ હેતુથી આ વખતે કાળજી ધરો. રાખો છે. તેમાંથી ચિત્ર કાપી લઈ, એક પૃષ્ઠ પર આકા રંગના કે સફેદ કાગળ સપાટ ચોક્કસ, ને પરચિત ચોક્કસ હો, અને તેને કાપી મળે તે માટે તેની ચોક્કસ સરખે અંતરે પ્રમાણસર એક કે એ બીજી આંકી હો. પછી આ નીચે તથા ઉપરના પાનાની સામે આગળની દશ માસનાં તારીખપત્રો આપ્યા છે તેને લીધે આગળથી કાપી, કમનાર સીની લઈ કલેન્ડરની નીચે લગાડી દો, અને મધ્યે એ કાણું પાકી દોરી પાંચી લઠાવાની હો. પછીનું માગ તથા તે પર ચિત્ર અને કલેન્ડર કેવા પ્રમાણથી ચોડવા તે દર્શાવવા આ સામે તેના આલેખ આપ્યો છે.

માર્ચ						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૩૦	૩૧	૧	૨	૩	૪	૫
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬
૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩

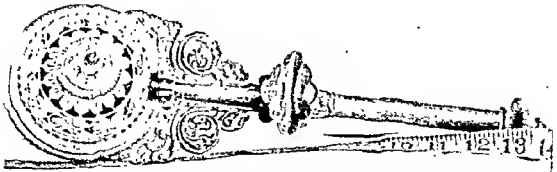
જૂન						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫

એપ્રિલ						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫

જુલાઈ						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫

ઓગસ્ટ						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫

સપ્ટેમ્બર						
રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫

ગુજરાતની પ્રાચીન પાતુસિદ્ધકલાની ઉત્કૃષ્ટતાના એ વધુ પ્રતીતિકર નમૂના
 સ્વરૂપે: 'પ્રાચીનગુજરાતી ત્રિપીઠિક પ્રતિમા; ત્રીયે: સ્તંભાનું કલામય શૂંપણન. ગુજરાતની મોરવપ્રદ કલાના આ નમૂના-
 યોગી વિષ્ણુ માટે વાંચેલા આ એકમાત્ર લેખ 'ગુજરાતનું પ્રાચીન પાતુસિદ્ધમંથન'. (કેરો: ઉમાશાન્ત યે. શાહ)

ફૂલદાન - ચિત્રકાર: એમ. વાઈ કુલકર્ણી (હુંગાર) - 'સાધના'ના સોનમયથી

એ નિર્મલ, સીના ડાબા અચૂત વર્ણવતા હમણા નયન છે, નન્યવની પુણ્યમાયાના હૈયાની જોવાળ છે; ફરવતી અછેતીડ કવિતા છે, કિલ્લોલવા કિશુથી અર્ચિત
 સુધીના માનવમાનવને તે પોતાની નિર્ભય સોનમ્ય જોવાળથી પ્રસન્ન કરે છે તેના આર ફરવતી આકર્ષક સુધા-માનવીઓ તે વડે ફૂલ શાશ્વતારવા આરોપી તારવ
 સામિક વિધિઓમાં કે રોમિયા ઉપકર્ષોમાં સુરોભિતો-ચીતરામજો સોનમજીઓ તુષીના જીવનના વિચાર કલક પર તેણે જે રચન મેળવ્યું છે તે માનવદુષ્ટ
 કરેલા રચનની પ્રતીતિ છે સ્વાખ્યાનના દરદીઓ સુધી ફૂલદાનના હારવથી પોતાની તીવ્ર વેદના હવણ કરવા અજાણ છે, તેા રવરમ અનસામાન્ય પાર
 પ્રચલકર અસરની તો પાત જ શી ? પરંતુ સોને સદા તે ઉપવચ્ચે ન જોય. ત્યારે તેનાં નિર્વેશી પણ સંતોષ મળે છે, જેમની છંદા જોય તે કોમ તે કોમ મરી
 તેા, રોજ કોમકલાર તો અચૂક નમર ફરવાના સાધન રૂપ ફરે-કર વરીકે તેના ઉપવાચ કરી શકે, તે આરોનાં જરૂરી પાનાં તથા મુખના અન્યન આપ્યાં છે

ડેનિડસનની બે કૃતિઓ : ડાબી બાજુ વિજ્ઞાની આઈન્સ્ટાઈન; જમણી બાજુ ધનકુબેર રાઈફેસર

બહુ સહેલો છે!" અને "ડેનિડસન જણે છે કે, "આ સાલ્ય એવાંવાંની સાથે અત્યંત એને હાથેસાને વિશિષ્ટ મુજબાન એના અહેસા પર એવો આંખી ગયો કે જે તરત એ પ્રકાશી થીયો!"

આવસાન પહેલાં બાર-પંદર દિવસ અગાડ રૂઢી તે પોતાના આ ન્યયસાચમાં જ રત હતો. છેલ્લે, ૧૨મી ડિસેમ્બરે તે નવા થકુરી રાજ્ય હંઝાએક જઈ આવીને ત્યાંના પ્રમુખ આઘમ વાઘામન, પંત પ્રધાન ડેનિડ બેન-મુરિયન, વિશેષ પ્રધાન ગેરિ શાર્ટ અને બીજા એ નવી પ્રજાના આમળીઓના રૂબે કરી કાન્સ પાછો આવેલો અને તેમના પ્રતિભાશિક્ષણ કરતો હતો. કાગાત હંઝરાએવાના બૈંડેન નરીપર બંધાઈને ઊંચું કરવામાં આવનારા જની હાલુરુ હલેકટિક પ્લાન્ડ (વીજળી કળાઈક કેન્ડ) માટે એક પ્રયં રચારકશિક્ષણ પણ તે કરવાનો હતો. એવામાં અત્યંત તેને હૃદયરોગપ્રતો દુઃખેલો થયો અને બેચેરેન ખાતે આવેલા તેના કામવાસમાંથી રજાખાનામાં લાજવામાં આવ્યો, જ્યાં દુઃખસામક દવાની અસર નીચે ઊંચમાં જ

તેવું આવસાન થયું. તેના આવસાન સમયે તેની દાસની પાની પેકેર, એક લેડેપસ (જે પણ એક કલામર છે) તે લુવાનીમાં આંદ રહુડ-નુમ લીખેમાં તેની સાથે બહુની તે) તથા કાન્સો વિખ્યાત કાઈનિમરને કલામર વિખિ-ગોન્ડ તથા મિસિસ ડિગ્નિગોન્ડ જે તેની સાથે પાતાતાના તહેવરો અજવા આવેલા તે પણ હાલુરુ હાલુરોની આપણી પાની જે ૧૬૩૭માં ગુજરી ગઈ તેના બે પુત્રો ન્યુ યૉર્કમાં છે; એક જકસ વીચા કંપનીમાં મગ છે અને શ્રીડે કાન્સની વૅગિમિટન ખાતેની અખબારી એજન્સીમાં. તે પોને તે કોઈ બાથે કાન્સમાં જ પહેતો ચેરેલ સમય પારીસ ખાને ને ફોર્ડો સમય તેની આપણાની બધીર પર.

નિર્દેશ માઠી છેવંત મૃતિના રસપરમાં પત્નકવવાથી બંદુબરી રાજી તેવાં આંતરોમાં હતી વળી, માઠીને ખાસ પદતિથી પરીને લાલ-બદામી બનાવોની તેણે પોતાની એક આનની રીત રોપી કાઢી હતી, અને એ રીતની વકત્રપતિગાઓ પણ બહુપ્રખબહુની. એ સાથેનાં મિત્રોમાં જેર માન્ડન્ટી, કા રતની કવિ કોલ્ટ નિર્દેશ બેનનો પ્રયંદ મૃતિ, તથા આધુનિક જગતના ભાદાન ગણિતી-વિજ્ઞાનો આઈન્સ્ટાઈન, મકા ધનકુબેર રાઈફેસર અને મહામાનવ મહાત્મા અંધીછનાં તેનાં શિક્ષણ નાળા તરીકે આપ્યાં છે. જગતના ઇતિહાસમાં કદી કોઈ રાજકવરે નહિ કરી દેવ તેટલી મહાકુશળી શિક્ષણપતિગાઓને એ સર્વક આદરમાંથી માનવપ્રતિભિતિના લંબકમાં આવવાનું આદેશાય પામ્યો હતો તેવું એને માન જોરવ પણ હતુ. છેલ્લે ન્યુ યૉર્કમાં તેનાં ઘોડાં સુવંદા (ફિરોસી આઈ) એનાં મિત્રોનાં પ્રદર્શન બરાહુ ત્યારે તેણે કોઈ ને પછડું હતું : "છવનામાંતમે હિં આરત્ર મહાપુકરોના લંબકમાં આવેલા બરા?"

રળિયામણી ગુજરાત

રોડોગ્રાફરો-કલાકારો માટે એક નવી ઈનામી હરીફાઈ

દેશન્યય સૌંદર્યપ્રાપ્તોના ગુજરાતમાં તેણે નથી. ચરેતાર કે તાપેની કુળેથી માંડીને પારલીની કર-પણ રીછ ગઈ હોય એના, પાર-કુચરથી મંદિર અવાનીયાં લહેરિયા લેતા પ્રદેરો; હરિયાળાં જેવો-ની લીલી સાદી વચ્ચે ઝીકનો છુટા જેવાં રોજતમાં આમડાંએ; સગવળ થાળીમાં મોની વેરાવા દોષ એવાં છુડાંવાળાં રૂબેથી રોજાના સપાટ બુગિ-રતરો; નિકટ વાંધાં ને કાચ કોટરી તથા કચી જે બેડા ને કાચગોંટ બેડા વચ્ચે વહેલી મઠી, ગાયક ને સોબરગની, આદર મરુછ ને રોટુંછ, કે તાપી નગેદા ને પૂણીના લીલામધુર વચ્ચા લેતા પ્રોટ કે પાનજા થા મીરનંદીર વહેતા વહનઆગે; જીર અને બરડા તથા ડાંચ ને પંચમહાલની પુનપટાએ; એસમ ગિરનાર ને રાનુજ્ય તથા ઈંડર પાવાગઢ ને પારનેશના મિરિસાને; કાનમ પાંખાત કે વદિયારના વિશિષ્ટ

સૌંદર્યસજ્જ બુગિખાઓ;—અનુનાં ચેયા કાને એવાં રૂપરૂપોથી પ્રકૃતિએ ગુજરાતને નજી પરી લીધી છે. બેજુલ છે માત્ર તેને લેવાની આંખની, અને દેખાડના દબેજુલી. એ ગુમાવેલી આપણે લેવાની છે; અને એ માટે દબેજુલરવાનું છે કલાકારોએ. ગુજરાતનું રૂપરૂપન કરાવવાના આ કાર્ય માટે સૌ ફોટો-ગ્રાફરો ને કલાકારોને આગમજ છે.

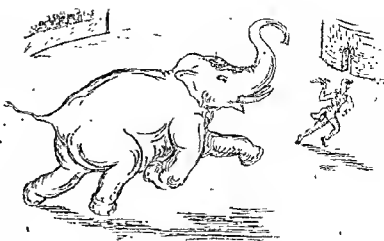
સિદ્ધ રચનાનવા નહિ, પણ નેસર્ગિકરોજા અને રૂપસૌંદર્યવાળાં દરેયના, અગાડ ક્યાંય કદી પ્રસિદ્ધ ન થયા હોય તેવા, સુકેમિપણે ચિત્રસંયોજન તથા ઉત્તમ ટેકનિકવળા દ્વંદ્વક ઇચના કરના ફોટોગ્રાફરો કે રસમજના માપેના સુદર રહેયે શિક્ષકવા જુડી કે ઈનામગ્રાપી, રર કે હાથકાતપ્રખાણે, ઈનામપામેથી કૃતિઓના હક્ક કરતાના ગણ્યારો, પણ કુમાર કાર્યકવ મિલિટર પોતા પૂરતા સર્વ પ્રકારસેનાના હક ધરાવરો.

ચૈ, અગદ! ચૈ!

એ વળી કઈ બાપાના શબ્દો?
એનો રજાટ કરીશું તો એક
હૃદયસ્પર્શી વાર્તાના રસ ટોળી દઈશું.
બહેતર છે કે એ વાંચવા માટે.

છે

શ્રી રણજીત દેસાઈની
ગરબી વાર્તા ઉપરથી
અનુવાદક
સુમતિ ર. દલાલ

દલો! આઠસ વિવસથી વિજાસપુરમાં મોટી ધાંપલ
ગતી મઠ હતી. એમાં જે આખરના જે દિવસથી તો લોકોની
ઉત્કેહા મળા મુખી આવી મઠ હતી. વાર્ડસરોય સાહેબનાં શુભ પમણાં
વિજાસપુર સંરથાને પાટાં કાર્યક્રમોની લલ્લે ત્રી વારેલી હતી. આખા
જે વિજાસપુરનો રજાળ ફરી ગયાં હતાં. રાજ્યવત આખો રોજાળથી
અળાઈળાં યથ મથો હતો. અને રાજ્યમાંથી ઉપર પછુ દેરેદર વિવિધ
રોજાની કરવામાં આવી હતી. કુરની, શરતો અને એવા અનેક કાર્યક્રમો.
એક પછી એક યોજાતાં જતા હતા. છેકના જે દિવસથી લોકો એક
નુએ અને ખીજીનુએ એની કાર્યક્રમોની જુદજુદામણી મળી મઈ હતી.
અને એ છેલ્લાં જે સહુ આજનો દિવસ પૂરો થઈને કાલની સાંજ થયારે
પરો એની વાંઠ એવાં હતાં. કારણ, ખાસ વાર્ડસરોય સાહેબને માટે
જ, આજ લગભગ પૂરેર વયે પછી, વિજાસપુરમાં કાપીની સાઠમારી
ચોજવામાં આવતી હતી.

સાઠમારીનાં મેદાનની સાઈડથી પર ઝડપે યતી હતી. વર્ષોથી
અવડ રહેતો. ખુરજ સાફ કરવામાં આવતો હતો. પહેપહે કરતો ઊભેલો.
એ ખુરજ કેટલી જે જગ્યાએથી સમારવા યોગ્ય થઈમથો હતો. એટલે
એ પછુ કરવામાં આવ્યું. કહી ઉપર ધન-પત્રાડાઓ યાંધવામાં
આવતી હતી. આ બધી ધમાક ચાક્રવી હતી ત્યારે ત્યાં મેદાનનાં એક
ખૂંદે એક માણસ ચિંતાચરત ઊભો હતો. એનું નામ હતું રંકર. સાઠ-
મારીની બધી જ તૈયારીઓના કાર મહારાજ સાહેબે એના માથે
નાંખેલી હતો. રંકરે મેદાન મહારાજના વળતરો એ એક જ સાઠમાર
આલે બાપી વહો હતો. એનો પછુ એક જ માનો હતો. આત્યારે એ
આવની કાસનો વિચાર કરતો હતો. આલે મેદાનની વચમાં ઊભેલો
એકને એક ખુરજ એને એના પહેલાંના દિવસોના યાદ આવતો હતો.
એ એક જ માથ એના સાથી અને સાક્ષી હતો. એને એવાં જ રંકરને
એના પહેલાંના દિવસો માટે આપી ગયા...

એ મેદાનનું રવરૂપ બદલાઈ ગયું. મેદાનમાં લોકેશ અનેક ખુરજો
રંકરની આંખ સામે તરી આવ્યા. ચિલચિલિત અવાજો એને કાને
પડવા લાગ્યા. એણે નેરુંયું તો શુક્ર સફેદ વસ્ત્રોમાં સાજાં થયેલા અને
દાઢયામાં ભતભતનાં રંગીન રંગોથી ફરકાવતા અનેક સાઠમારો મેદાનમાં
સરખેતિએ દોડતા હતા. એ દોડતા લોકોમાં એના બાપ કેસવ પછુ
હતા. એના હાથમાં લાલ રંગાલ હતો. એને રંકરવતો એ કાસને
બોલાવતો હતો. 'ચૈ, અગદ! ચૈ!'

અને કેસવનો એ અવાજ સંભળીને એની પાગલ એક ચરત
અનસાર દોડ્યો જતો હતો. એના ગેડ-ચળમાથી અનસાર ધારા વાપી
જતી હતી. પૂજી રંકર કરીને, રંકરને હાથમાં ધીરને; સાઠમારને
આખવા એ મેકામપણે દોડ્યો જતો હતો. એની આંહુણાનું દવલ
અચાચતા લોકોની એને પરવાઈ નહોતી. એનું સમગ્રત લક્ષ તો હલ
પેલા લાલ રંગાલ ઉપર. કાપીને દુકકાવતો દુલકાવતો કેસવ દોડતો
હતો. મેકામ અળાઈ સફાઈથી કાપીની નજીક સરક્યો. કાપીને ધાપ
આપીને એના ચડચરત દંડચળઉપર બાંધેલી ચિટ્ટી એણે તોડી લીધી.
લાખીએનો પ્રમેદ નાક વાંતાવરણને મળતો રહ્યો અને ત્યાં જ સમિ-
ચાણમાંથી મહારાજ સાહેબને અવાજ આવ્યો, 'સાળાસ કેસવ!
નામ રાખ્યું તે માટે'

અને એ દિવસે મેદાન મહારાજ સાહેબે ચિટ્ટી પર જ એનું પાંચસો
રૂપિયાનું ઈનામ તો કેસવને આપ્યું જ, પછુ એ ઉપરાંત જાણી ભતના
રંકરને બનાવેલા સાઠમારનો સફેદ ચોરાક પછુ એને એટ લીધો.
અને એ વખતે કેસવની આંહુમાં ઊભેલા રંકરને માથે દાઢ મૂકીને
મહારાજ સાહેબે એને કહ્યું હતું, 'અરે, આ તારો લીકો કે! એ રમે છે
કે નહિ સાઠમારી? એને બસબસ તૈયાર કરી નાખ એક! એણે તારું
નામ રાખ્યું એટલે ને?'

અને એ દિવસથી કેસવ રંકરને રોજ નિયમિતપણે સાઠમારી
શીખવતો હતો. એકેજ વર્ષમાં તો રંકર ખાસતો તૈયાર થઈ ગયો.
એ વખતનો એક ચાલનો ધસડો રંકરને યાદ આવ્યો. આઠસ સાઠ-
મારો અને રંકરને સાથે લઈને કેસવ સાઠમારી માટે મેદાનમાં જીતવો
હતો. રજાતંરમાં એ રંકરને શીખવતો જતો હતો ને ભરી રાજ્ય-
નાંજો આવતો જતો હતો. સૌના હાથમાં જુદાજુદા રંગના રંગાલો
હતા. મોકો સાપીને રંકરે કાપીની નજીક સરીને જતાં જ કેસવ એને
ચિટ્ટી તોડી લેવાની હાલક કરી. પછુ ત્યાં તો એકીની હાથીએ
મેટકી ટાક નાખી, અને કાપી ચિડાઈને પોતા ઉપર ધરયો એમ
ચાલતાં જ રંકરે દોડીને ખુરજનો આશ્રય લીધો. પોતાનો લીકો
મેદાનમાંથી નાકો એ એટલે કેસવને ખૂબ જ દુઃખ થયું. કોપથી,
સંતાપથી એને પછથી તે માથા મુખી જાળ લાગી. બિનવાળને એ પછુ
રંકરની પાછળ ખુરજમાં પેટો, ને એને બોલીએથી પકડીને બહાર બેસી
અણી બીજાં હાથે એક સાલુની થપાટ એના ચોખ્ખામાં મારીને
એણે કહ્યું, 'સા!... એરી છે કે શું? ખુરજમાં સાનો પેસી ગયો! વાદ
(ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨) ૪૦

રાખને ફરી આમ કહ્યું છે તો" અને એ શારે આજે થે એનું મેં
ફિમતથી ચમકા ગયું. એ બાનમાં આંખો.

અરેબર, મેગ મદારાન સાદેજ દુષ્ટત હતા ત્યાં સુધી કેશવ
અને સારક કેના એરમાં હતાં. એ બાંતરીસાનાં નામ તો હમેશાં
લેતાંની જલે રમ્યા કરતાં. ધરને હાથેર મેરા મદારાનના પ્રતાપે
મેનાનાં નજિયાં ચમકતા. પણ મેગનું નસીબ પાણુ પડતું અને
મેરા મદારાનનાં હાથ પામ્યા. નાના મદારાન સાદેજ આદીએ આપવા
એમને રેસનો ખૂબ જ શોખ! એમણે હાણો રૂપિયા ખરચીને
વિદ્યાસપુરમાં મેરાંદે મારેનું મેરાન બંધાવ્યું અને સાકમારીના
વળતા પાણી થયાં. મેરા મદારાનના બનતમાં તો આ મેરાનમાં
ન્યા આદરસ સાકમારી રતરિવસ પડ્યા જ રહેતા ત્યાં હવે
હવેરા થે ફરેલા નથી. એમને રિવસ પતાં જ મેરાનની બુધિ કેપર
"એ અમદ્" થે" ના એ અવતને યાદ રહેતા તે સહાર બંધ પડ્યા.
દેખીને આ અવરે (ચિદરા) ને એમને હુલાતા એ "એ અમદ્" થે"
ના આવાએની વાનો પણુ લેાકો બની ચલા. મારીએ આપતાં જ
મદારાન સાદેજે બધા સાકમારીને મોકરીમાથી કમી કર્યા. એમને
સરનાર વરકમી છુટીમા જમીન લીધેરા આપવામાં આવી હતી
એ પણુ ધીનની લેવામાં આવી થોતાના જીવન અને થોતાને રોહો
મીલીને એ લેાકો પહેલાં હવતા હતા. એમને પછી કમીવના
સોદા મીલીને જીવત નિભાવવાનો વખત આવ્યો એ સાકમારી
બધ થયાને આજે પદરથી નીસ વર્ષ થયા હતા. અને આજે ફરી એક
વાર મેરાંદા સારકાડેળના આચમનને કારણે ખાસ એમના જ હલેવા-
થી, સાકમારી વિરવામાં આવનાર હતી!

મેદારાન સાદેજે અધારે કેશવ અને શંકરને પોતાની પાસે ગો-
લાંબા અને રાકરને સાકમારી ખેલવાની આજ્ઞા કરી, ત્યારે કેશવે
મદારાન સાદેજને સગલજવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. એણે મદારાન
સાદેજને પોતાની હાસની દીન અવરથા વિરો કહ્યું કે શંકર જ
માન એની રૂઢાવરનાને સહારી હતો. અને ઉપરે રાકરને જલે
થોતે જ સાકમારીમાં લેતારો એમ પણુ કહી એણે. એણે એ દાષ
લેડ્યા. પણુ રાકર જ માન્યો નહિ. એ જ હતો. ખેલવાને લેવાર
મથો, અને મદારાન સાદેજને જીવ ત્યારે હેઠો લેકો. શંકરે પોતાના
કુજ પિતાને સગલજવાનો પ્રયાસ કર્યો: "હાથ છે ને, આ એજને
દારાન સાદેજને સાકમારીનો નાદ ફરી લાગે તો પોતાનો ચોર
વેતવ પાછો આવવાનો થે સંભવ ખરો ને?"

આ બધા વિચારમાં રાકર એટલો તો રંગાઈ ગયો હતો કે એને
હાળનું કાઈ બાન નહોત. એના જીવને કાઈ રીતે થેન નહોત પડત.
રહીરોતે, નેના કલેબા, જરા આશમની હાજ બજતા જ વિચાર
આવેતો, કે આજ વદર વર્ષથી રૂઢ દૂરી ચલા પછી આ સાકમારી
કેટલે અંશે સજ થયો તેમને સાથે જ રમી રાકરો ખસા જુદ પોતાની
હાથર પણુ આજે પાત્રીસ વર્ષની થઈ હતી: એને તો પોતાની હતને
માટે થે રાકા હતી. ભેકે અમે તેમ કરીને એણે રસપાત્ર સાકમારી
તો લેવાર ક્યાં હતા, પણ કેપર કહ્યું જ્યા વિધારિને કારણે એને
આમવિચારસ ડગતો હતો હતો. અને પછી એનું મન ચિતામ્ત
દશમાં ગયું નેખાઈ જતું. અત્યારે બધા રોહો થેર ગયા હતા. આ-
કાસમાં થેદ જીવે આવતો હતો હતો અને એના મગજ મધુરા
પ્રકાશમાં એને પોતાનો ખૂબ લાગે પડતો પડતોયે દેખાયો. એને
થયું કે હવે જલદી થે જન્મુ લેજીયું: બાણુ વાત લેતા હશે. અને એણે
હાથથી ધરની દિશામાં ડગલાં માર્યાં.

કેશવનો શંકર કેપર ખૂબ જ જીવ હતો. શંકરની માનવપણમાં
હર (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨)

જ મરી ગઈ હતી, એટલે કેમને હતે પાણુ બાંધીને શંકરને મેણે
કર્ષો હતો. એને માના સુખની બોલ કરી સાકમા નહોતી રીધી.
મકરને આવેતો એટલે રોસો લેજો થયો. જમતાંજમતાં પણુ એ
એના જ વિચાર કરતો હતો. એણે રોસને પૂછ્યું: "ચીપીયા તેવા
છે ને જ બાણુ જરાજરા જનારસંભવ છે ને?" રોસનો જવા આજે
હલેકર થઈ જતો હતો. એટલી અપાવ તેટલી સુખનાઓ એ આપેતો
જતો હતો: "રાકર, એ બાક સંભાળી બેવન: હાથી તરફ પો-
કરીને કોઝો અપાવ ના દેખાવા કરતું. ચિહ્નો તોડવાનું કાંઈયે તો રીક છે
નહિ તો, જો, આપણે હાંધામની કાંઈ પસાર નથી, હો!"

એટલે ટકીને શંકરે કહ્યું. "બાણુ, બની ચલા કે ? તું નાને હતો,
અને એક જખત હાથીનીનાડથી ગસરાઈને હું ચિહ્નો ન તોડતાં જુલ.
માં નાસી ગયો હતો ત્યારે તમે મને મારીને શું કહ્યું હતું? અને
આજે આમ કહો છો ? જુલો તો ખરા કે પેલા અંજખસની રીકે રેવક
દાણાકાં કંઈ છે ?"

રોસાએ નિશાસ મૂકીને કહ્યું, "અંશે બાઈ, બાંશે! તાર ખતે અને
માતે રહ્યું, ખસ ? પણુ એ બાઈ, જરા સમાજીને ખેલત. બ્યાન રાખજો
કે મારી પાછી અવરયાની તું જ માન દાખસાકરી છો, અને તને
એટલે જ ખરે બાજીનાં પૂરાં કરવાનાં છે...

આજે વિરો રાકર વહેલો કમળો. એ અજામાં પડેલી થી થી
બદાર ફેરી. કેશવ હતું જીવતો હતો. પેટી બકાર અજવાતામાં
આંખીને એણે એના કેપરની પૂજા બંધેરી કાઢી અને કહાઈ મહેનું
તાણું ચાપીથી રંગમાંડ ખોલ્યું. થોડી વકલ કરીને તાણું છેવટે
ખૂંપ્યું અને અંશે અવાજ કરતી થી ખૂલી. એ થીમાં કોથી કેપરના
બાજમાં જ એક લાકે જમાલ હતો. કોનીની થે લીમકાનાં પાનમાં
સાચીને મૂકેરા સાકમારીને ખાસ દેશમાં થોપાક હતો. એણે પાન
સાચીને આપ્યાં થયાં, અને એની બંદારથી કેપડાં બદાર હાથમાં
મેરા મદારાન કેશવને હાંધામમાં આપેલાં એ જ એક પડાં. એ બાવ-
બરી નેબો કપડાં તરફ જોતો હતો ત્યાં જ અવાજ આવ્યો. "એ
કપડા પહેરીને તું સાકમારી ખેલવાનો કે ?" એણે રોહ હાથથી.

રિવસ વળેતો ગયો તેમતેમ રોસાનો જીવ થયું ને થયું બાણુ-
બાણુ થતો મથો. બપોર નખતો શંકરે મુરત પાચભયો અને અંજ-
રણું ચડાવ્યાં, અને એની કેપર અજરા રંગની સાદીનું નજીક પડેડું.
શંકરને એ કપડામાં જતાં જ રોસાને અપાનીના વિરોથી થાદ આવી
ગયા. પછી શંકરે માથે કલસરીને સાફો બાંધ્યો. ફેવની મૂર્તિ પાગે
જમીને એણે બાવપદેક પ્રણામ કર્યા. પછી બાવને પાંચે પડીને આ
શીપદ માગ્યા. રોસાની સફેદ મઈ અમેથી જમરેની પાછળ થોડ
વિજસણુ લીટજાત આવી રહી હતી. એણે રીકરને છાતી રસરો
ધારી બદાર ડગનું માંડતાં જ એના સાંકાના હોલા લેવા સાથે
મેજાને બીઠો માર્યો, અને એની સાથે જ બીઠો મોઝમાંથી બદાર
સરી આંખે. રોસાની છાતીમાં એ લેખને અરથાટ થયો. શંકરે
હસીને બીઠો પાછો એની જમવાએ ખોસી રીધો. એની પાછળ જ
કેશવ પણુ બદાર નીકળ્યો.

સાકમારીના મેદાનની આજુબાજુના સગિયાજાણાં ગેસવાને
માટે તરપુર પણુ જમ્યા બાકી નહોતી રહી. મરી ચિહ્નક બાઈ
(મનુષ્યનાં જુઓ પ ૬૨ કેપર)

પશ્ચિમ ભારતનું
પ્રવેશદ્વાર

SSGU

ગુજરાતનું ભાવિ
મહાબંદર

लेणक - रामसिद्धराव राठोड - ३२:७

ભ રતના માંગલા પટનાં પૂર્વમાં ચિતાજાગ (ચર્યાપ) અને પશ્ચિમે કરાવીનાં બંદરેા હિંદના હાથથી ગયા, હિંદની ૩૫૦૦ માઈલ લાંબી સાગરકાંઠામાં હવે કનહતા, મુંબઈ, ગદરાઈ, વિરાખાપટ્ટન તે સગીન એકામા મેલા બંદરેા છે, આ ઉપરાંત તામાન વિશ્વમાં, ગમે મહિને કછના અખાતા આવેલા કંડલાની નામ કલ્પે-વાળું, એની રથા પનાની શિશિરપ્રભુપ્રિય ૧૬૫૫ની ૧૭મી જુન્યુ-આરીએ ગારાના પૂત પ્રેમાનની જન્મહરણથી નેહકામ થઈ રહે છે. થાણે, હિંદનો તારિફ ફરિયાદ બચત્તાર સંદેરના એ કોડેડ રતનો છે, માત્રને એરેલા જરથો હાનનશબ્દ કરવાની તો દાહ આપણું મેમાં બંદરેની કાર્યસંકલ છે. પણ ચિંથી વિશેષ વેપાર વધે તો મગજડ ભાગી થાય ને બીડાબીડ કર્ણનુકસાની પણ યાય, રજકદા મુંબઈમાં સગી પશ્ચિમિતિ બીથી રૂતાં તેથી પ્રેમાનનું નુકસાન થયું હતું. આ કારણે પણ વસંત બારતરે હવે વધતે વેપારની પહલજની મદિ એક નાઉં મેાટું બંદરે તો વિકસાવવાનું આવશ્યક બન્યું જ હતું.

પાકિસ્તાન ચતાં રાજસ્થાન, હિંદી અને જ્ઞાત દિલ્લા ઇસલામ
મીઠાને કમીયાની બંધરી સમગ્રો મળતી બંધ થઈ. તેથી આ મોઢા
નિશાળ આંતરપ્રદેશ ગણિ પશ્ચિમ કંઠારે વારતને એક નહું પ્રવેશદ્વાર
મીઠી અથવાની નરિયાત તાજકાલિક જીવની થઈ. આ વિષયે ત્રણે કમચા
સરખું છે તેની વાચાસ અર્થે વચ્ચેના સમગ્રે સરખે જી સ્તુતિયો
સાચાભાષા અર્થસૂત્રે એક કમિટી (મધ્ય કાંઠા મેન્ડર થોટ કમિટી)
નીથી. એ કમિટીમાં કમિટી એ કમિટી આપાતની આલવાસ કરી,
કંઠામાં જાણા હરિયાની જગમ સમગ્રો મળે તેને દોષને નરો પળ
અથકાથા વિના મુખ્ય મોઢા બંધ તરીકે નિઃસારવા સાચે તેની
પરંતોની કરી: તે કંઠાની માળ બંધનું નહું પ્રવેશદ્વાર ભોતી.

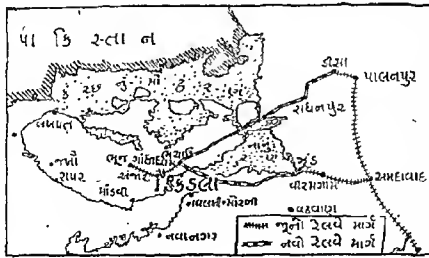
કંડલાની નાજ એ કુદરતી બાકે છે. કંડલાનું દાઢનું નાનું બંદર

પ્રથમ ૧૬૩૦ગાંઠો-
ધાતુ, તાંબે, મોડી
આગળોટ લાંબરી
સોં ચોરો ૩૦૦
ફીટની લંબાઈના
ધાતુ, તાંબાના
આગળોટને ૧૦૦
ફીટ નેટવેઃ વિરોધ
લંબાઈ જાતિન સાથે
સંધાવેલો છે. તેના
પરથી કાઢના પાટ-
નગર ભૂત સુધી
નાની રેલને સાજાનું
ગેટાણું પહોંચે છે.
આજ નાનાં કંડેરી-
મેં માર્કેટ કંડેરી

ની નાજમા તેના મુખ તરફ હવે ખસાર્ય નહોતો એટલે અતિથિ છે.
હકીકત આ બાજુનું નેમ ભીગોલિક્ષીતે મરજત છે તેમ જ મગ
મિનાના પ્રવાહવળી આ નાજ દરિયાઈ વલવદાર માટે દુઃસહીરીતે
મજુ અતિ સહાગત છે, રચના છે. બાજિયાવા કાગમનું યુગેલી આ
સાતને જોડી તરજમા ચોખાસાના કાગમનું અને આખરના વાવડાથી
શવ દરિયાઈ તોડાનથી મજુ સંપૂર્ણ રકામી મળે છે, મજુ ક્રીડકાના
પ્રકારે આ નાજના કાઠાં ચિરિયા (લવર) થી છવાયેલા તે અગત્ય દોહ
વલુદિયાઈવાર રહે છે. દરેકથી બીજાં વહેંકારી પોતે રચકદરની મજુ બોને
ગરજ થતી. તેથી અર્થનો બચાવ ધરો જે પોતે કાગમનું વપરાયું.

કેંસાળી આ નાજની સખી તમારા નેંધ છેક છે, જવાની સાસરી રહેલી આવી છે અને છેકલા નીચ વર્ણની નેની સિવાઈ માપણી પણ થતી રહી છે. તાનુમાર આ નાજની રિખતિમાં હજુ દાઈ ને ફેરફાર પૂરેતો ગોંધાયો નથી. બાકી આવી નાજોના માં તપર જેમ આધારણ થતે હોય છે તે તેજ મા નાજના માં હાં અંધ પાણીની નીચે દારા-દારા જેવે રેતીનો ધડો છે. હંડુ આ ધડા કવચ પણ પાણીની કોણનામાં ઝોણી જોઈઈ ૧૩ ફીટ જેટલી તેા સગત રહ્યા રહે છે. બરાનીમાં આઈ ૨૪ ફીટ જેટલું જાંઈ પાણી માપ છે અને ત્યારે ધડા ૬૫૨૫થી સોડી ડીગેરને પસાર થયા માંડે પછી ૫૫૨૫ પાણી રહે છે. આમ દર બરાની વળતે બહારના સહેજકાળે કુદવામાં ધડ તેમાં ગોળામાં ગોડી રીગેરમે દર સેરમાગા. આગામીથી પ્રવેશીને લાંબી થઈશે. બધી નાજની આ જોઈઈ વળણી રાખીને સેને સુખારીને વપારવાનાં ધનકાં લેવા હાજ તેની બારીક આપણીનું કાંઈ આજુ છે.

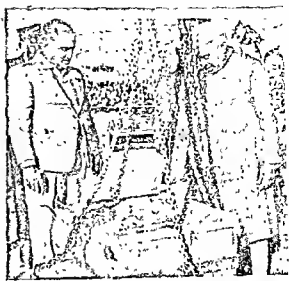
રમી જે ને આજીજન નહીં થયું છે તે મુજબ કેંસાળનાં વિદારસ ત્રણ તળે છે. હરવામાં આરાર. તેમાં પ્રથમ તળેએ ૧૨૫૫ સુધીમાં ભાંડા, ૬૫૬ ફીટ લાંબી અને ચીસી દીઠના ૬૫૬વાળી ચાર મોડી મોડી

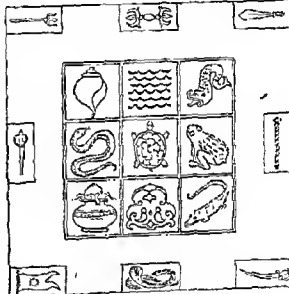
(ଦ୍ଵିତୀୟାଂଶୀ ୧୫୩୨) ୪୨

કદાચ રૂપિયા અઘારો નવારે લગભગ છ કરોડ રૂપિયા ત્યાંનાં પાંચેક સામનો, માર્ગો, રેલવે' રહેવાનાં ગામો, પાણી, બીજી પહેરે માટે અઘારો, યોજના મુજબ આ કાર્ય ૧૯૫૫ સુધીમાં સંપૂર્ણ થશે ત્યારે પાંચ કરોડની વસતિવાળા ૨,૭૫,૦૦૦ આરસ માઈલ વિસ્તારના આંતરપ્રદેશને કંદલાના તમામ બંદરી લાસો ખજોરો, ત્યારે ફર વચ્ચે બંદરમાંથી ૪,૫૦,૦૦૦ ટન વિવિધ ભત્તનો માલ ને ૪,૦૦,૦૦૦ ટન ઘેરોલ, કૌસ્ટીયમ આદિ ભત્તનાં તેજ વચેરીનો દેરફેર થશે. બીજી આ રગને બંદર થતાં કપર બજાવેલા આંતર પ્રદેશને ફરિયાદી વ્યવહારના જોડાણનું ૨૦૦ માઈલ જેટલું અંતર યોગ્ય થશે ને તેથી માન રેલવેના દૂરમાં જ ૯૦ લાખ રૂપિયાનો ફાયદો થશે. (તુલ્યો સામનો નક્કો)

યોરા વાણના આંતર પ્રદેશનું કંદલા સાથે રેલવે માટેથી જોડાણનું કાર્ય તેો લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે. ૧૭૭ માઈલ લાંબી કંદલા-નીસા મીડરેલ રેલવે બંધાઈ ગયું છે ને આવતા આયોજન સુધીમાં તે ખુદની મુશ્કેલી તેમાં નવથી ફક્ત કરોડ રૂપિયા અઘારો, કપરોલ વિશેષ વિકાસ માટે ત્યાંથી બાંધ જેજ રેલવેનું જોડાણ કરવાની યોજના પણ નિર્ધારણ છે; અને તેમ થશે ત્યારે કંદલાનું આરોગ્ય વીરમગામ રેલવે સાથે કુદ આગળથી જોડાણ કરી દેવાશે.

આ રીતે રેલવે થવાથી અત્યાર સુધી કચ્છનું હિંદના બીજા ભાગે સાથે જોડાણમાં ને જોડાણ સીધું જોડાણ ન હોય તે થશે, અને બંદર ખુદનું મુકાબાં કચ્છ, કપર યુનિયન, સમરનામ વગેરેના અણુ-ચિંતિત વિસ્તારોમાં કઠોર પ્રપંચની ખીલવણી થતી જશે આ વિસ્તારોમાંનાં ઘોરોડો, સિન્નાઈ, ચાઈના ફૂલે, ગોંડસાઈ, અમગાડી, હોલું, બૂલું પાણી, રેણુ પાણી વગેરેના ઝોમની જરૂરો તથા રણુ વિસ્તારના ધોડાને સમતાં રસાયણિક દ્રવ્યોનો યથોચિત કપરોલ થવા લાગશે. મીઠું, સીમેન્ટ, ઘોરોડો, માટીકામ, લાડમાં, આમણ, શામ-મુતર, શામલો અને બદારથી આયાત કરાયેલા કાચા માત્ર અને રચાઈનાં સામનોથી ચાલતાં ઔદ્યોગિક મારખાનાં પણ ચાર થશે.

વળી કંદલાને 'આંધ્રપ્રદેશીય વ્યાપાર વિસ્તાર' (ગ્રેન ટ્રેડ એન) જતાવવાની એક યોજના પણ વિચારણા માટે રહેતી મુશ્કેલી છે. તે જો અમલી બની શકી તે પહેરથી કાચા માલની આયાત-વિસાર થઈ રવાનિજે તેને લગતા કઠોરો નિસ્સાવવામાં થતી દુશ્વરતા અને સમજદાર મજા રહેશે અને દુનિયાના બધા દેશો સાથેના કંદલાને વ્યાપારી સંબંધ ધનિષ્ઠ બની જશે.

કંદલા વિસ્તારના ફરિયાદિયારના જાતકમાં તે પાણી ખાઈ છે; અને આ બધા વિકાસકર્મ માટે, તેમજ તે પછી પણ બંદરની વસાહત, રેલવે અને બંદરથી આવતી રેલીંગો માટે થીકા પાણીના રૂસ્તા જરૂરની જરૂર પડશે. એટલે ત્યાં બધા પાણીના પૂરતો પૂરવડો દેવાની ખાતરી પણ કરી લેવાઈ છે. ૭૦૦ ફૂટ જેટલાં ઘાંટાં બોરીંગો કરી કંદલા વિસ્તારની ખાતુના બદલમાં કિટિસિયસ રેણુ પાણીના પૂરવાથી પાણીનો પૂરતો પૂરવડો મેળવી શકશે. પાણીની અભારની જરૂર પડતી પાંડવા કંદલાથી ૧૭ માઈલ દૂર આરેકા નદી સાથે ૨૦૦ ફૂટ હોલ થવા નળકા તેવાર થયા છે. તે પણ જરૂરની જરૂરે પધારવામાં આવશે. કચ્છમાં સંદરાતો વસાહત માત્ર ૪૮ ઈંચ જેટલી પડે છે. છતાં વસાહતનું મેટલું થે પાણી પણ બરેશજા સેવરાઈને વધારેથી થાય તે માટે ૪૫ કરોડ યનફ્રેટ જેટલું પાણી સમાવી સહે તેવું સિંચાણનું તળાવ કંદલા રેલવેપાથને માટે યોગ્ય છે અને એમાં બીજાં તળાવો તેવાર કરવાની યોજના પણ વિચારણામાં છે.

કંદલાના કાર્યવિકાસ સાથે ત્યાં ગાજુરોની વસતિ પણ રમાસા-વિંદીતે જ વધવાની. આ વિસ્તારમાં સદી થરતીની આધારે છાળ

મથાળે; ગદાબંદર કંદલાને શિપરોપણ વિધિ કરતા પિત્ત ને લઈ કચ્છના ઔદ્યોગિક દેશને સાથે. નીચે; કપરના જિતમાં દશવિધી શિપરોપણ વિધિ આદેની 'કુર્મશા'ની કપર ચાલેલા રીતે ને આકૃતિએ મેતરવામાં આવે છે તેનું આલેખન; વચે કુર્મ (કાચળા)ની બાલુખાલુ ગણશેત્રી કમવાર-સંજ, જાલ-લદર, ગરુડ, સર્પ, મેકર, કુંભ, આસ, મયર, ત્યારે બાલુના રસકો; મથાળેથી-વિશુર, વાન, સડિન, દંડ, તલવાર, નામવાસ, ધ્વજ ને ચત્ર, 'વાનુસાર' નામનાં ગ્રંથમાં આ બધા સંકેતોની વિગતવાર સમાજ પણ સાથે વાનુવિધિમાં તેવાનું અદ્યતન સમાવેલું છે. આ સંકેતો સાથેની મથાળાની ફેરિ-માફમાં દશવિધી કંદલા બંદરના શિપરોપણ માટેની શિલા, કચ્છમાં આવેલા આધીના પીળા પાથર કપર કંદારાળને તેવા રસવામાં બચેલી

છે અને જમણા કંદલા વિસ્તાર માટે પડતી શોકળા છે. બંદરની આ વસાહત માટે 'ગંધીધામ'ની પ્રાચીન યોજના તેવાર કરવામાં આવી અને તેની બાંધણી માટે ૧૯૪૨માં (અનુસંધાન ૪. ૧૬ કપર) (કેપુ બાદી ૧૯૫૨) ૪૪

ગુજરાતનું પ્રાચીન ધાતુશિલ્પ ધન

ગુજરાતને કાશ્મીર, દલ્હી, હાલ દમણ સુધી, તેજી સાહિબ રાજકારણ કલોરોસાવ નવેરે અનેકરીએ દેવના ઘડતરમાં આપેલ કાળાની રચાયોત્ત્વ માથ, આપણા દેશના ઇતિહાસમાંથી ઘડી નહોતી. માત્ર વિન્ડોન્ટ રિપબ્લિક ડૉ. આનંદ કુમારનામી જેવાના પ્રમાણભૂત ગણના દિની કલાના કલિ-દાસચોખા ગુજરાતની શિલ્પ કેરનાપત્રસમૃદ્ધિ વિષે મોડું બંધુના મળે છે. છેલ્લાંની સેકવર્થમાં ડૉ. કુમારનામી, શ્રી નાનાસાલ ન. મદેતા, શ્રી મંજુલામ જનમુંદાર, પ્રો. આઈ.ન. શ્રી સારાભાઈ નવાજનવેરના પ્રયાસોથી ગુજરાતની કેશરય ચિત્રકલા ડીક્રીક પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. પણ આ કલા મેટિ બાને વિ. સં. ૧૧૫૦ પછીની છે. ગુજરાતની શિલ્પસમૃદ્ધિમાં આસ કરીને મેટિરા કે લેલકારનાં લેન મંદિરનાં શિલ્પો વિષે જ લખાય છે. લેલકારનામી કરીમરે ચારસુનાવરને ઝીલ્લોઝીલો કાંતરવામાં ભરે ગમે તેટલી ઉત્પત્તિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીદેવા; છતાં ગાનુષ કે દેવની આકૃતિ કાંતરવામાં તે તે જ્ઞાનામાં મોટાઈ મૂકેલાં આપણી શિલ્પકલાની અવનતિના પગરખું દેખાઈ આવે છે, કેમકે આ આકૃતિમાં સ્વચ્છ નથી બની રાખી, રચાયલમાં પણ મોપ, માન, કે કંઈવરના દેવળોને આઈ કરીએ તે મધ્યયુગ પૂર્વેની (ક્રિસ્ટલેઈ. સ. ૧૦૦૦ પૂર્વેની) ગુજરાતની રચાયલતરલા વિષે આપણી પાસે બીજી કોઈ વિગતોનાહોતી હંકર સાચના વિશ્લેષિકારી શ્રી હોનામદારે ત્યાંના શાળાજી, કોડા અને ડીડેલના શિલ્પોતથા પ્રાચીન મંદિરોને પ્રકાશમાં આપી ગુજરાતની શિલ્પ અને રચાયલતરકામાં નવો રસ નવચુલ કયો છે. આ શિલ્પોમાં મધ્યકલિની શ્રુતવાસીન કલાકૃતિની સીધી અસર છે; કમકે કાળજાવાળી ગુજરાત આપતે કોઈ મહાન નવાપણી મેટિરી રને, હોર સામગ્રી વહને નહોતે દેવો; અને આ રાજ્ય માળવાના સરકારકેન્દ્રથી થયું નવટીક ગણાય.

ભારતવર્ષના ઇતિહાસને સુવર્ણયુગ ગણાતા યુગયુગમાં ભારત-વર્ષ સાહિત્ય તેમજ કલાકૃતિ સિદ્ધિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલું હતું. એ યુગ સંકટાતિના સરકાર્ય ૭૫૨ (જંગલી) હજીનાં ધારાએ આક્રમણ કરવાથી દોરકેલ સમય પ્રલયનમાં ને કોઈ અંધાધૂંધી દેરાઈ હતો તે તુરત જ દૂર વધ લાગે છે, કમકે એ પછીના કાળનું ગિરુષ પણ કાઢ મોઢું મરોઢું નથી. કેટલે મોઢું થયું કે એકેકરો યુગ સંકટાતિ પર આટલા પડવાથી ભારતવર્ષના નહોતોજ પ્રદેશો (પ્રતિ)ની સંસ્કૃતિએ, સાહિત્ય, કલાએ પોતાપોતાની વિશિષ્ટ રૂપ ધારણ કરવા માંડયું, સંકષ્પ છે કે આપણી નુટીનુટી પ્રાનીય બાપાઓનાં મૂળ પણ એ જ સ.ન.ના છઠ્ઠા સેકાથી છઠ્ઠા પડવા માંડયાં. એ નરીતે શિલ્પ અને રચાયલતરમાં પણ પ્રશિખરિતે (કોટલે દલના ગુજરાત, રાજ્યુતાના, મારવાડને સોરો) ત્યાંથી વિશિષ્ટ રૂપ ધારણ કરવા માંડયું. આપણને સોરોપૂર્વાં વલબીના મૈત્રકા, દક્ષિણગુજરાતમાં અરવાત ગુજરાતે ને ઉત્તર ગુજરાતમાં ત્રિગમાત-મન્ડોર-કોનાવના પ્રતિદારોને સોરો અવરધવને એ રાજ્યકલ્પિતના આકારે પાંચેલી કલાને કડીબદ્ધ ઇતિહાસ આપણી પાસે નથી; હજી પણ સંરોપન નરી છે. પણ છેલ્લાં પાંચેક વર્ષથી ગુજરાતની આ મધ્યપ્રાચીન શિલ્પસમૃદ્ધિના સંરોધનમાં આ વેળક અને બેના મિત્રેને સાંપડેલા નવાંબોમાં આસ મોપવાત છે કપૂરી ગમેથી મળેલું શિલ્પ-પાર્વતીનું શિલ્પ, કારવણના એકાંદશચિત્રેશ્વરના

લેખક-ઉમાકાન્ત પ્રેમાનંદ શાહ એમ. એ.
આપણી મેટિરી સંસ્કારસંપતિ ગણાય એવી એક નવી જ શોધામંત્રી કડી વિષે પ્રકાશ પાડતા આ લેખમાંની વિગતો તથા તેને લગતાં આઈ થેર પર આપેલાં મુંદેર વિશેષાસવાંચવા-સમજવા-વિચારવા લાભામણુ છે.

મંદિરમાં હાલ પૂજની દત્ત્ય કરતી કોમારી, (જેનું ચિત્ર ૩૩૩માં એક-ના પુષ્કામાં આપી મળે), કારવણના તળાવ કાંઠે કોતેનું કમાગદેશનું મિલવ અને બન્ધ મેટરણુવાળી દારગાખાએ. વંદોદરામાંથી આ લેખકને મળેલું મતિદેવનું શિલ્પ, શ્રી આલુંદલાહ હોરાદાવ કોરે નરોદરા મહુલિયાને બેઠા આ પેલી ભેરવાની પ્રાચીન મૂર્તિ, અને દાવમાં વંદોદરામહુલિયાના અધિકારાઓએ મેળવેલાં શાગાખાલનાં અનેખા પ્રાચીન શિલ્પો. વિભાવુર-મહુલી-કોટવડના મંદિરનાં શિલ્પ અને માલવનાં મનેહા શિલ્પો તે આગાહ કુમારનાં હાલ મુકાઈ ને છે.

આ મેટરણુના મંદિર પાસે બોદીગ કામ ચાલતાં હોવાં વર્ષ પૂર્વે ત્રણ નાની ધાતુપ્રતિમા અને એક મોટી ગળી ચાર લેન મૂર્તિઓ મળી હતી. ને ડૉ. હીરાનંદ માર્કોએ અને પછી શ્રી સારાભાઈ નવાજ તથા ડૉ. સાહિબાએ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. આ પ્રતિમાઓ બોલ નથી પણ લેન છે એ થવા કપર પ્રતિ બોલે થવાનું બાન કંદ્રિત થયું હતું. આમાંની કોઈથી મોટી પ્રતિમા ને હાલ મેટરણુના મંદિરમાં જ છે તેની પ્રત્યક્ષ ૭૫૨ એક ગાનુલે લેખ મેટરણુ ડૉ. હીરાનંદ સાક્ષી પાતાના રીપોર્ટમાં આ પતિગાને સાતમા સેકાની માને છે, ન્યારે એ નરીપેમાં એગના તે વખતના આકલેન ૨૦ થી એકે એ લેખ છે. સ. ૩૦૦ આસપાસના સમયનો હોવાનું ભંદેર કહ્યું હતું. એ લેખમાં અવતાર 'વૈદિક' ૭૮ લેખ પછી શ્રી નાનાસાલે કોને એથી થે થે સેકા પ્રાચીન ગણી હતી. વંદોદરામાં આપા કિસ્કાઓમાં સર લેખ ને બેરોબર ફેટામાં કે એરેપેલ છા નેવે નરી છે, નેથી કિપિના અલ્યારીઓ પોતપોતાનો માત ભંદેર કરી રહે. બાજીની ત્રણેય પ્રતિમાએ કપર કાઢ લેખ નથી. આ ચાર પ્રતિમાઓ પૈકી કોઈ મોટી પ્રતિમાને પાછળનો, નીચેનો અને વચ્ચે તીર્થેશ્વરી પ્રતિમા બોલે લાવ એગ ત્રણેય ભાગ અલગઅલગ થઈ રહે છે. આમાં નિનપ્રતિમાને કલાકૃતિએ નાલેલના પ્રખ્યાત ધાતુશિલ્પો સાથે સરખાવી રાકાય તેની છે. એકેલે મે શિલ્પને ગુજરાતનું શિલ્પ ગણવા કાઢ તેવાર નથી. સિવાય કે સંદર લેખ અસર રૂપમાં છાપા અને પછી મૂર્તિના ચિત્રિય ભાગોનું ભંદોબર અન્વેષણ કરાય.

પણ ગુજરાતમાં પાટણના આકૃતિઓના સમયમાં એ એક વિશિષ્ટ શિલ્પ-પારવતી સેલી નિસરી તેની યુદોગમાં ને કંઈ વિવિધ શિલ્પ, કલા, મ્યા તથ કે ચિત્રકારી હતો તેના ચંદો, આ ચાલુલ્પ-ચુચીન કલામાં નિહાસ પામી અપા આવત રૂપે પણ અવરધ કલિ-રેલા હતો. ઇ. સ. ૧૧૫૦ સેકાથી આરંભીને તે આપણી પાસે માલ-શિલ્પોના મણા નમુનાઓ, પણ એ પહેલાંનાં ધાતુશિલ્પોના નમુના બહુ ન મળે છે. ને છે તેમાં ૭૫૨ નજીવેલી પ્રતિમાએ બાદ કરીએ તે વસતવદની મળેલી બે મોટી ધાતુપ્રતિમાએ ને એક જ શિલ્પીએ બનાવેલી અને લેના વપરના લેખ મુજબ સંવત ૭૪૪માં પ્રસિદ્ધ થઈ તે હાલ કિસોલી પાસે પિંડવાડા મામાં છે.

પરંતુ આ ધાતુશિલ્પો ખરેખર ગુજરાતનાં-પ્રાચીન ગુજરાતની (સંસ્કાર)ગ્રીકોમાં ન જ છે. આ કોણેના દબેલિક્ષી શકે તેમ છે. ગુજરાતને સદ્ગુણો સાતત્યવર્ધન અનેક એવાં નાહતા ને કુર્ચિદારનાં ધાતુશિલ્પો નેટકો ન રસપ્રદ અને આપણી હકાતા છતિલાસમાં નવે પ્રકાશ પાડનારાં જન ધાતુશિલ્પોનો એક ધોરો. સંપદ, ને વડોદરાની પશ્ચિમે આવેલા એક પ્રાચીન નગર એકાદક (હાલના નાના ગ્રામ અકોટા)ના એક જન મંદિરમાં ખૂલતા હોના તે ગળા આવ્યા છે.

આમાંની યાજ્ઞપત્રી પ્રતિમાઓ ક્ષમસીમે ખંડિત થઈ છે. એના છતિલાસમાં જીવરવાની ભરૂં નથી. ચાલી એક ચારેક ફૂટ નેટકી મોટી ક્ષયભનાયતી ખંડિત પ્રતિમાનો સિદ્ધભામ આઘોના પૂજામાં ધાપ્યો છે. (આકૃતિ ૧). ઉપર હિંદમાંથી ખખેલાં ગુપ્તકાલીન શિલ્પો નેટું. એ જ શૈલીનું આ એક અપ્રતિમ ધાતુશિલ્પ છે. તે એ અખંડ મળ્યું હોત તે બર્જિયાક્ષમ મુરચિયગમાંની ગુપ્તકાલીન બુદ્ધપ્રતિમા નેટું જ અવશ્યનું યદ્ય પડત. દક્ષિણાર્ધ વર્ણક લેતા કેસ ઉપર ઉપજિપવાણું, બાનરય નેત્રોમાં ચાંદી જડવાથી અતિ મુંદર લાગતું, સોમ્ય અને પ્રસન્ન મુખમુદ્રાવાળું આ ગરતક હિંદમાં પ્રાચીન ધાતુશિલ્પોનો એક મુંદર નમુનો છે. આ પ્રતિમાના ધડ અને પગના ને હકડા મળ્યા છે તે ઉપર ને પોતી અને વચ્ચેની પાટલીની રચના છે તે તથા એ આખી થે પ્રતિમાનું ધડતર મૂલ્યે છે કે એઈ.સ. ૫૦૦ આસપાસના સમયની હોઈ શકે. પણ એમાં પશ્ચિમ હિંદની-ગુજરાતની કોઈ પ્રાદેશિક વિશિષ્ટતા હોતું નહીં પડતી નથી.

એતેનાબરે પડે છે પાછલા પૂજામાં ધાપ્યો મૂર્તિમાં (આકૃતિ ૨), ને વિખ્યાત જન આગાંધ શ્રી જિનમદ્રગણિ ક્ષમામખળનાહરતે પ્રતિષ્ઠિત વધેલી એક ક્ષયભરેલી ધાતુપ્રતિમામાં જિનેશ્વરની શાસ્ત્રદેવીને રચાને મૂકેલી અંગિકાદેવીની છે. આ પ્રતિમા શ્રી જિનમદ્રગણિએ જ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે એનું તેમાં કોતરેલા લેખ અને તે ઉપરથી ક્ષિપ્ત યતાં બીજી દારણોના આધારે માંક માનવું હોવાથી એમાં સમય વિ. સ. ૧૦૦થી ૬૬૦ અથવા ઈ. સ. ૫૫૦થી ૬૧૦ વચ્ચે ચાલક મૂર્તિ શકીએ આ પ્રતિમાને રચવરીતે આપણે ગુજરાતનું શિલ્પ ગળી સમજીએ, તે જ્ઞાતાનાં બીજાં શિલ્પોથી એ જુદી પડતી હોવા છતાં, ગુપ્તકાલીન શિલ્પકલાની સીધી અસરવાળી છે. એનું

વડાં એવું સુરખ અને નીનામોટી વળાં લેતા, લાવણ્યમય, માણીકું વળાં હરત (life-like) છે કે આપણને આપણા પશ્ચિમ હિંદના આ નમુના મારે ભરૂં રાનેદાશ્વર્ય અભિમાન થાય. આ શિલ્પ નાહતા અને કુર્ચિદારની ધાતુપ્રતિમાઓની શૈલીથી રચતો અને પ્રાચીત છે. મારા મતે એ પ્રાચીન લોક કે ઉત્તર ગુજરાત કે કાઠિયાવાડની કૃતિ છે. બહુધા એ લોકોના જ કોઈ શિલ્પીની કૃતિ હશે. એનાં કારણોની વિચિત્રતા જન ધર્મ અને જન મૂર્તિઓના છતિલાસની ચર્ચા માગે છે, તેથી અહીં ફક્ત માંક અનુમાન જ જણાવું છું.

આ જ પ્રતિમામાંની ક્ષયભરેલી મૂર્તિનો ખમા મુખીનો બાજુ ભરૂં મોટા કરી આ સામે (આકૃતિ ૩) રત્ન ક્ષેત્રે છે નેથી તેની ખૂળી ને ધડતરનો ખ્યાલ આવી શકે. આ પ્રતિમા પછી ક્ષયભરૂં એક ફેક પછી પ્રતિષ્ઠિત થયેલી નાગેન્દ્ર કુવના કોઈ સિદ્ધ મહાવત્તની ક્રિષ્ણા એક આર્યિકા (જેના સાંભળી) એ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી પાર્શ્વનાથની ત્રિતીર્થિક પ્રતિમા મુખાવિષ્ણુ પાછળ આકૃતિ કર્યાં રત્ન કરી છે. એમાં પ્રભાવલિની બાલરૂપો પર ને લાત-dog's motif છે એ આલેખાનું નમુનામાં આ રીતે મળવાથી માગે છે કે તે ગુર્જરાતની કે ગુર્જરપ્રદેશોની વિશિષ્ટ શૈલી તરીકે એજાનાવી સમય, પ્રભાવલિ ઉપર આ રીતે ઉર્જામાંની ને દેખાવે છે તે સંભવ છે કે પ્રકાશ ફરિજો-દીસિયો-જ્ઞાતાઓ રચવરી હશે. આ પ્રતિમાનો સમય એની પાછળ કોતરેલા લેખની વિપિતા આધારે ભરૂં ગુર્જર રાજ્ય એનો સંભાલી નહીં. સ. ૬૧૦-૭૦૦ વચ્ચેનો મૂર્તિ શાપ તેમ છે.

સેકું બળે છે કે ગુજરાતી તાડપચીય અને માગની ગોળીઓમાં ઈ. સ. ૧૧મીથી ૧૪મી સેકા મુખીમાં ચિત્રોની વિશિષ્ટ શૈલી Western Indian School of Painting તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી છે, ને છેક પંદરમી સેકા મુખી પણ નેવાય છે. પછીથી આ શૈલીમાં ખીટ કલેમો-ગુપ્ત, રાજપુત વગેરેની અસર દખલ થાય છે. શિલ્પમાં પણ આજ ને છે. આ ચિત્રોમાં લોહું અધિયાણું નાક, લાંબી (elongated) બાંજો, હોંસોની આગળ માતી બાંજોની પ્રીકીઓ-ટાળાઓ, અને ગોળાકૃતિ નહિ પણ ખૂણે પાડતા-ચોરસ આકૃતિના ખૂણા નેવા પાટે રચાએલા જડવાનો લામ-એવી વિશિષ્ટતાઓ જણાય છે. એને Western Indian School of Painting કહેવામાં આવે છે. મોટે ભાગે એ કલા તત્કાલીન ગુજરાતની સીમાઓમાં વિકસેલી-ગુજરાતી કલા છે. હવે ઉપર વર્ણવેલી આકૃતિ ને. ૨-૩-૪-૫નાં પૂર્વેક નેવાળી રચપટ થશે કે આ વિશિષ્ટતાઓની શરૂઆત આ શિલ્પમાં નેવામાં આવે છે. અંગિકાદેવીએ પંદરેલા વજ્ર ઉપર ને પાંધણીની કાવ છે તે પણ ખાસ આ ધાતુશિલ્પોમાં જ વધુ પ્રમાણમાં નેવા મળી છે. ઉપર રત્ન કરેલી આકૃતિઓ મુદક, તંદુરેત, લારાદાર શરીરમાં, શામખાણુ વિહસિત અંગોમાંથી પુરુષ અને સ્ત્રી આકૃતિએ રત્ન કરે છે, નેપથ્યા, વજ્રાલંકાર વગેરેની ચર્ચા કરતાં આ લખાણુ વધુ લોહું યદ્ય નય.

પણ આ સંસદમાંનું એક અતીવ મુંદર, અપ્રતિમ ધાતુશિલ્પ ને આ લેખકે મેળવેલું તે છે એક ચામરધારિણીની લગભગ સાડા આઠ ઇંચ ઊંચી, શોઠા વિહસિત કમલ ઉપર અંગભંગે બેસેલી નયન ચમોદર પ્રતિમા. એના નાકનો ભાગ સહેજ ધસાઈ ગયેલો. હોવાથી ફેટોમાં (પાછલા પૂજામાં-આકૃતિ ૫) સહેજ જોડાળ લાગે છે. બાજીની, સદ્ગાંધ્યે, બાજી જ ખૂળીએ સચવાઈ રહી છે. શોઠા અંગિકાધો સર કરીને તે કેક પગ મુખીના વજ્રાલંકારોની રચના મુંદર છે. આખા કારતવર્ણનાં ધાતુશિલ્પોમાં આ એક અખંડ મુંદર નમુનો છે. તેની બેડે આકૃતિ કર્યાં એ જ પ્રતિમાના પાછલા ભાગ રત્ન ક્ષેત્રે છે, નેથી

આપીયે પ્રતિમા(moJelle.in the round)નો ક્યાલ આવી શકે. આ સિદ્ધિ ઇ. ૫૦૦-૮૦૦ વચ્ચેના સમયમાં દાખેલું લાગે છે.

કંઈક આ પછીના સમયનું, સ્વપ્નમ નવખા કે દસમા સેક્યુલું એક કલામય તાજાનું પુષ્પિયું આ સંગ્રહમાં મળ્યું છે. તે આકૃતિ નં. ૭માં (રંગીન પ્રખ્યાતિની પાછળ) રજૂ કર્યું છે. આમાં arabesqueવગર design ખાસ નોંધપાત્ર છે. આ પુષ્પિયાને જે સમય અનુમાને આપ્યો છે, તેથી પણ તે જ્ઞાનું દેવા સંભવ છે, પણ દસમાં સેક્યુ પછીનું દેવું સંભવિત લાગતું નથી. આ કલામય પુષ્પિયું તે જામાનાની ગુજરાતી પ્રભાના કલાપ્રાગ્નું સ્તરીક છે અને પ્રભની સંસ્કારિતાનું સૂચક દેવું ગુજરાતને ઓરસપ્રદ એક ગુજરાતી કલાકાને નમૂના છે.

મિત્રમાત્રના ગુર્જર-પ્રતિદર્શના વખતમાં મિત્રમાત્ર ગુજરાતનું એક સંસ્કારકેન્દ્ર હતું. મિત્રમાત્રને પ્રાચીન ઇતિહાસ ત્યાં ત્યાં જન્મન (જોડકામ) થયો ત્યારે સાપડરો. દાત જે શેઠપણુ ભળીએ જો તેમાં પ્રખ્યાત ભોલિવિંદે જલ્મગુપ્ત મિત્રમાત્રને દેવો એ સદુને વિરિત છે. તિબ્બતના ભીલ લેખક લારલાયે કરેલી મેંધ મુજબ મહારામા સાતમા સેકામા સારંગધર નામના એક કલાકારે પશ્ચિમ દિશની એક વિશિષ્ટ કલાશૈલીનું સર્જન કર્યું. નાથ-દાની-પૂર્વ દિશની વિશિષ્ટ કલાશૈલીના પ્રથમાચાર્ય અને પિતાપુત્ર શ્રી. માન તથા બીતપાલોધો જે એ સેકા પહેલા સાર યએલી ગુર્જરોના

પ્રદેશમાંની આ વિશિષ્ટ કલાશૈલી વિષે ગુજરાત કે દિલ્હી મળ્યું નહોતું. ઇ. સ. ૧૮૪૨માં મુંબાઈની એરીકોન્ટલ કોન્ટ્રેન્સમાં આ લેખકે કેટલાક ફેટા સાથે આ શૈલી તરફ આપણા વિદ્વાનેાનું ધ્યાન દેવું હતું. ત્યાર પછી ગુજરાતના સદ્ગુણિયે ગયા નું મળેલાં આ ધાતુકલિકાના આધારે, અને વેડારસ અંગ્રિકમગાં સંગ્રહાલયેલા, પારણના કોમ પ્રાચીન દિલ્હી મંદિરના બંધારણેથીમાના છ અપ્રતિમા સંદર્ભેલામા સિદ્ધપરમાપત્યના નમૂનાઓના આધારે આપણે ખાતરી પૂરેક કદી શકીએ કે ગુજરાતને પોતાનું નામ આપનારા ગુર્જર-પ્રતિદારે જાનકલાઓના સમયમાં પશ્ચિમદિશમાં (મારવાડ, પશ્ચિમી રાજપૂતાના, સોશપૂર જતાર ગુજરાત ને લાટના પ્રદેશોમાં) એક વિશિષ્ટ કલાશૈલી રાકે થઈ. આ શૈલીનું મૂળ પૂર્વની કલાશૈલીની જેમ દિશની ગુપ્તકલીન, ગાય દેશની કલામાં હતું. પણ મૂળ અપ્રજ્ઞા બાબતના વિદાસની સાથે પ્રાંતિપ્રાંતે ભેગ પ્રાંતિય લાવાઓ વિકસી તેમ બાહરના નુદાનુદા પ્રદેશોમાં વિશિષ્ટ કલાશૈલીએ પણ રાકે થઈ ને વિકસી. જેમાં પૂર્વમારતની, પાલ રાજ્યોના સમયમાં વિકસેલી, ને પશ્ચિમ માલતમાં મહદેશમાં રાકે થઈ વિકસેલી કલાઓ મુખ્ય હતી.

પણ દરેક, ગુજરાતની આ પ્રાચીન કલાના ઝીણવટમાં સંપૂર્ણ અભ્યાસ માટે પણ નમૂના શોધી પ્રકાશમાં લાવવાની જરૂર છે. એ માટે ખલે કેમિસ લેઈ પરિશ્રમભર્યું અને અન્યવેચ કર્યું નેહકો.

બાંધ મહરિયાં (અનુસંધાન આપામી ૫૪૩ ૫૦થી આઠી)

- કનૈય નાથકુ (જમણી બાજુ) અને લેખક ઉદ્દા ગળ્યા ત્યારે

હવે પાંચમાના રહ્યા બે: દેવધરદાશ અને વિજય મનૈન્ટ. વાલ પડે, કાતે, આઠ. પે. જાની વગેરેના ન્દના જામાના એ બેલાડી દેવધર. વર્ષો સુધી સતત રમી, નવા નુવાનિયાકોને સારમવાની શક્તિ કાઢવતા એ જૈનમનૈન્ટ, નમ્યા પછી બે વાર ફેરવા બેંટ ફટકા-બાજુ કરતા બેલાની અનુપમ લિખતતે તેા હવે એ શૈલીથી રમનારાની મેરદાજીમાં ગળથી મુશીલ ન છે. અને મેંચ છલવાના પૂરેપૂરા માનસિક સમતોલ પલગાની તેવારી સાથેની બેંડસર્જનસિય તે વિજય મનૈન્ટની. ફેરફાર, કાવકો, ફાટી, હોંબસને પણ કદી આટલે એવેરા, આન-લકીમાંથી મેંચે બહાર કાઢી સલામતીને શિષ્ટે મૂકી દે એવેરા વિજય મનૈન્ટ! એમાં બે એની લેખની પ્તો અને ખાસ કરીને દૂક મારવામાં તેમજ લેઈટ દડમાં એ પૂરા પાવરયા છે.

બાલુ, અમરસિંહ, નિશાર, પ્રતાપજી અને સી. એસ.ને હું પહેલા ૪૭ (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨)

પાંચ બેલાડીમાં મૂક્યું. વેલાડીમાં કવિની ભેગમને હોન્ટે લખવાની શક્તિ મળે તેા હું આખરની બીડી અમરસિંહ માટે લખું. સામાન્ય નો છપ્પા કે મજબૂત નામથી પણ એની ભાવર આજન મળેા પડે.

કવિએ અને ફિલ્મકોએનિ દગીને ભતભતની કથકાઓ આપી છે સંસારને સાગર કાઠો છે, નિદગીને રિસી કાઠો છે આપ નેસીતો: કિલ્દની થતા પણ એક મનુષ્યની મિંદગી વિચારલે જેવારી. કસાને ન કોલે બરોસો નહિ આવપતા પણ ફરે, મેંટ ટટવપમાં થે મારે. આ અદરમાત લાગી પણ નથી. જનમતાં ન ગરે આ પથાર-સાક વધે બેચ, ને પછી કચકિયાં આવ. કાઈ સતાયું થઈ બચ. પણ એમાં થે સામેથી ભતભતના કથાકામાં બેલાય, ઉતરપીડીઓ થાય, આડા-અવળી દડા પડે. જમણા સામે બેલા ન હોય અને એમાંથી કુનેદ-બરી રીતે રરતે રાતરવાનો. એમાં નિદગીને કાઠો બરોસો નહિ. કાઈપીએ છેવે, કાઈ કચકપી છેવે. પણ એકંદરે આ રાત છવનરમત સાથે કી-લીક બેંચએસી આવે છે. ફેરા કેંદારો નિપિના પાસા નાખ્યે ભય, મારા જમ વિરેકીપર ચોટી કરતો ન હોય. (આઠી)

રેડોય પ્રેક્ષ

આ નંક મશીન પર જતો હતો ત્યાં એમાંકેક શી બચુમાઈ દો. કાનિત-લાલ પંકયાનું પતું સળેને ચાલ્યા. હું ત્યારે, કોણ ભલે કેમ, દેહકાનિત હતો; પણ એ પતું પાંચી ચિત્ર પ્રસન્ન થઈ ગયું. હા; એમાં શ્રી કાનિત-લાલએ કમ્યા દલતા વિષે જે ભૂલ બતાવી છે તે બરાબર છે; વલકાદ-ના અગારા ફેરા રેડોયે તે આકારસંગ-“આસપ” નહિ. “મજુ” હતું તેા દંછ માનું હતું કે તે અક્ષય ન છે, અને ડો. કાનિતભાઈ લખે છે કે નરિયાદમાં તે નિરતિ રેડોયે છે. કેમ કે સિત્તરથી વધુ છતાં દંછ આરોગ્ય થયું સાક છે. આને તેા નહિ, પણ વજનત પ્રભેય નરિયાદ નહીં કરી એમને થયે માયું મૂકી આડે; સરક, કસતુપા, લેલા, પ્રાગાનિષ, હવે તેા તદવ વજેરાદ છે કાનિતલાલના વરીલ મશિયાદ બાજ-અમારા પણ વરીલ, અને એક ન રેડોયના મારતર તેા શું. પણ આખા ભારતની રેલવેઓના રેડોયન માટેના થવાને લાયક એમને ફરી થાળી આપું એમ મન તલ્લે છે.

—ચન્દ્રવંશ મહેતા

ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતાની આપકથા

આ દલી ક્રિકેટની પાતળી સાથે સાથે બીજી પણ થોડી ફરી લઉં : મારે વિષે નહિ, વા એકેએક વાર ચલાવેલી સહી વિષે નહિ, પણ આ પન્થીસ ત્રીસ વર્ષના યાજ્ઞમાં જોએલી એ રમતની થોડી તારવણી રવ્વું, રહે...

એ રોજ બારદાસી રગત છે. મુનશીજી જેવા લગ્ન છે કે બાપીસ નજી રમે અને વાર દાનવ નજરાજી કહાણીના કહાણો સુધી જોવા કરે એ કંઈ બરેબર નથી, આ તદન વિરોધ પડતો યત. પણ એ નો લગભગ બધી રમતોમાં થોડેપણે એરી બુને રાખવતમાં જે એમનથી બનવું કે રજીમેદાનમાં પણ એમ જ; તેવાના જરા આપા એટલું જ.

ક્રિકેટ એંમેલેનો દિવાલ રવ્વું કરતી રમત છે. કેન્સેટોરિસ રમે : પંદાપંદ, ઉતાવળિયા, રહેને કચેરોજી નાનારા, એવી રમત કે સહેજમાં ફેંસલેલ, બંધેલો માછીમારની પ્રલ છે. લીધામાં મધ્યસ્થ ભેરવી, પાણીમાં નાખી, કાઠી ઝાકીને રાફ જોઈ એરી જ રહે. આ-વરી, આપરી, સાંજને છેડે બેપાંચ માછલા તો પકડાશે જ. ધીરજ; બેલ; સમય બાળી મોઝાની થકી આરે ત્યારે થા મારી લેવેલ કપરો કાચ હમેશાં નથી ચામતો, એમાં પણ એકાદ શુભ ચોપડિયું આવી નય, અને આરે તો કાચવે કહાળી લેવો. એમની બધુકરચના પણ એવી, પછી બોંબારીની હલત હોય કે સપામહલો; સામને કરવાને હોય. એ મોરોએ હરે ત્યાં આસાનીથી, કંડકથી, ચિપચાઈથી, એક સંપ અને એક એવથી.

ક્રિકેટ પણ એમ જ જોઈ છે. અને તેથી જ મોટે ભાગે છતે છે. પણ પ્રલ એવી જોડી છે કે ક્રિકેટને પણ એણે રાખવત બતાવી. બ્રિટિશ એરપાઈર અને એની સાચવણી, એમાં પાયા દીઠા માય તો રમતના રંગ પણ એ પ્રમાણે બદલી નાંખે. જળની અને બાદેશ પ્રલ.

બહાર રમવા નીકળે ત્યારે પણ ક્ષેપ ચોક્કસ કરીને નીકળે. ટેરટ છત્તી હોય તો તેની સાલ મહિના અપાડથી મોઝાયા. મુંબઈની અમુક મોટી મંથ છત્તી હોય તો રાન્ડેટ, નમનગર, નારપુરની આગાતરી એવામાં એવી રીતે રમે કે એતણે તો પેલવાન ચાકે-સારના મોવરો ક્રિકેટની બલિમ કીમમાં આગે જઈ જ નય. એની બોલિંગ એંલિસિય થોતે સુધારતા ચાલે, હાથે કરી આરપાંચ મોટા બેલાડીએ અને હાથે મહાત થતા ચાલવા આવે. આપણેએલ સુધીની બમ પડાને. અને પછી લુલો, જો કે આપરના સામવામાં મુઠાસ આપ્યો તો ! થોડેથી પદોંગ, એટલી અગમ છુદિ, એટલી રિયત, એટલી નેબોશી, એટલી તકલીફી. એના એણે સામતો કરવાને.

આપણે પછે ક્રિકેટને ચોપડો કાઢો છે. જેમ ધણમાં આપણે મુરખા બન્યા બીએ એમ એમાં પણ આપણને કેટલું બનાવવા છે.

આપણી નબળાઈ, કુસંગ અને અદેખાઈનાં બી બહુ ખુબીથી વચાયાં, અને તે કપ્તાનથી મોંઘી સર્વેજ મુંઝવણી સુધી. અને વારંવાર હિંદે હિંદમાં તેમજ હિંદ બહાર નબળા રેખાવો કયાં એમાંથી જે તકસાધુ અને રવાબી રવાબાવના નીકળી જતાં કંઈકરું, સુધરતું.

પણ આપણે જ એકલા ખરાબ બીએ એમ માનવાનું કહું મારુ નથી. એમની જે અમુક કીમની રીતરસમ બાધીની છે. જે તરખાડી ભાલેરો : એમાંને એક તો 'શ્રો' જ કરતો, જમીન બગાડતો ને ખાડા પાડતો. અને એ વાત ચપડોએ ચોડેથી એ તો બહાર કાઢો છે.

ની નપથુમા કટક અને ચિહ્નના કાર્ડ અણુવતની રંગીલી રમત જોઈ જાતી. ખાટ. વોર્ન ને એથીની અલપડી બોલિંગ ન્યાખી હતી.

સીકી રોઈન પર મીધ જેમ સપજ ભાવિવાને જેવો એ હવાને હતો ! રાજાની બતાવમને વિરોધીપિત કરતા જોતાં બીક લાગતી. સારી માત્રા-એ રમતોવિરુદ્ધ, મામસી હાથમાંથી જતાં બંધે જ બેઠ નાખી હસતા હાખની રમત કરનારો એનો કાજ સિપરામ, મુકુદશાવ જે અને હસન-સાધની કંઈક પરની ફરમાણ, ગોસરના માયા પરથી સીધા જ મીન પર જતા ટોચી કાપડિયાના એવર બાન્ડ, પહેલી જે એવરમાં તરખાટ કોણનારા ચંદાળાખ, અગિયારથી પાંચ સુધી બિન આરામે એકધારા ટાંકાં રિનારો ચાલીપડને જ બહુરસસામ, નાકી-જલીકની બાઈ-એટી, એકાદ જે મીક્રનામ કળણી જનારા ને ભાવશી કરી સાવરણ નિરંટો લેનાર મોઝાલાલ, (એવી તો કપ્તાનશિપ નીમે અમે રજોય તો કેમ બનીએ ?) મુશકી ભાલર નોઝાવે અને રી.એસ., બિયાએનાએ તો ટીકી ક્રિકેટને મહાહર બનાવ્યું છે.

એ એવ જોડકીની લેટ કરો ને હોંસીની શીલ્ડસ કપમાં બહારથી આવનારાઓમાં અસદમાં રી. બી. માંની રવારોનક, મુકમલકહર એરોરેલિયન બેલાડી ટેરેતો બધી રીતનો તરખાટ, ટેર લારવડ મંતર ને વ્હાટની કલિત બોલિંગો, જે બધાં શિખાક ક્રિકેટને બરો બરો પુરતક સમાન હતો. પણ અમર કલાણાતેની કીમિયાલોરી તે વળી શોર થોમજી. એમાં બહો જે બેલાડે આબ્યા હતા : રોય કિરનર અને હરેટ. ૧૯૩૩-૩૪ કે એવી, 'મેરક ડલિસ પોમ્બ્રી'ની એન્ડોર્સાજમાં ક્રિકેટ પર એક સોનેટ પ્રસિદ્ધ થયું હતું. એમાં એમણ, હોલ્સવરનેને અંજલિ હતી, પણ છેવટની જે લીકીમાં રોય કિરનરની બોલિંગની કાબજામ થાકી રહી હતી. એની શોરને રમે-એલિયન રહેતા સાથે સરખાવી હતી. હિંદમાં તો એક જ મંથમાં એ કોતરેલો, પણ હર કરી મથા હતો. પહેલી ઇંગ્લિંજમાં જ અને બીજામાં ત્રણ વિકેટો લઈએલ દત્તો : એમાં પહેલી જ જે છ હાંડીગલ—'લકડી ગિવોએ'ને હિસામે, અને બીજી ઇંગ્લિંજમાં સાતે ઝિલાપીને આડરો એવી હવા-કરાવ બીલ રોગની એપેલો ચાલ નથી.

હોલ્સની કાલત બહે પછો. તો મને ગ્રમી નહિ. પંધાદારી તે પૂરો પંધાદારી જ બેલાડી. વેરિયું ક્રિકેટ ! હું મારતું જાણે જવારે રમે ત્યારે મંથ છત્તવાને જ રમે. પણ મેં જોયો ત્યારે એની કોતરની અવ-સ્થામાં હતો. બાધી વિવેચકો અને વિજ્ઞાત બેટ્સમેન બેલો છે. સેન્ટ-હામ ને સરુલીકી પણ એવા જ પુરતરિયા. એકાદને ક્રિકેટ બોલ પર જ મરાય. અહીં એક-બીક. રી. આની ત્યારે સેન્ટહામે લેગ પર ને સાત પેડીનું જેર સહી એક ફટકો માર્યો છે. અને ત્યાં અપવચ્ચે બેલા રહેતા પતિવાલાના અસહર બેલાડી કેટી ગિસીએ કાચ મીસાતાં છતાં ઝીઝી લીધી છે, એ તો એતિહાસિક ફટકો અને કંચ હતો. ને તો મંથ જ

સેવક નાઝીરઅલી (જન્મપત્રની બાઈ-મેટ્રી) સેવક નાઝીરઅલી
મઈઝાઈ, મલ્લેના નવ જોષવ પાટાન્ડ ને મેડુને એવે ૧૪ ઠંડાસોડ
અમિયાર જોષવ પાટાન્ડને જવાબ, છુત્રે દેવધરના ૧૪૬ અને
સાથે ચિત્રીવા પાસાવળા સાથે કમી ચિત્રીની ચાદમાર પાસાકીરી
નેડેડુકસડના જવાબકાઈત યોગદોરે પચ્ચ ઠંડામાર મઈઝાઈ હત્યા.

હિંદના પાંચ મહારાજ ઔરંગઝેબને અને પાંચ બોક્ષના તારીફ નું
ને પહેલા ત્રણ મિલ્કાતોમાં નથી લેવા બોના રખ પણ કરી લઈ. એક
ને બગ રણછુવ, બીજે એકદારની અને ત્રીજે ડાંત. વર્ષો સુધી
આંદરૂંધવાના આપના પાંચ મહારાજાનું અને ત્રણ મહારાજાના
એકદારની આદી આબોધો પણ રાખી ન શક્યો; અને રાખી ત્યારે એક
જ વાર—તે દુષ્કર્મગરદની મેંચામાં. રખવા ભતા જ કહેલું કે ભલ
રણછુવને દુષ્કર્મ—અંશિ આપના પાંચ મહારાજા રાખી રાખી. અને એક
ને સુલતન કર્યા. એ લેવાના યોગ્ય ગયા બોના અંતરેથી રહી ગયા.

કિંમતો જમાવેથી પહેલી દેંડેમાં, મુલાઈના આગ્રહ પ્રેશનમાં
સરેમેનની તોણે તો નહિ પણ એની લક્ષ્યમાં નજીક આવે એવી
હોંડોનનાઈ એકરો તરે નનીના આશુત હનિરુકુકે ગેરોડો દોય
તો તે એ સાંભે નો આકાંક રહેશે અપરનરુક. અરે નેરુકે એને
પીલકથી અને એ ગેરોડો કોરગેનને ધણી વાર તેવોશ નેરુકે
આગર દેતા એમનુ પણ હેંતે હરુકે એ અરુકુત હનિરુક હની. વખત
આકાંકી, ગણો કાકવળી, પચમાપાંચી, કાકીરિસળ. સુદિપ્રથમ
પ્રધાનો કલ્પિતમયે મનરુકે કલો. આગરનાય એ એકે જ નિરુકે
કલોના આકાંકે આગર યજી નેરુકે

હવે પહેલા પાંચની યાદ કરું. એને ક્રમવાર અગ્રવા નથી. માત્ર પહેલા તરીકે જ અગ્રવાના છે. એ પાંચ બેઠાઓનો અને સાથે પાંચ બોલેલો એમની કસરકર્મી ટાણે, કમ્પ્યુટર કે આર્થ્રોલેસિયાના અમે તે દરેક કામને બેઠા કીઓની શીખ સાથે બાજબાજ સામનો કરી શકે, અને બેઠાઓને બોલે કરીએ તેના હુકમની-દલાની-પણ શકે.

નેડુ. દુહીપ, દેવપર, જામ અને ગચ્છાદ એ પાંચે સાથે મને સારી વિજ્ઞાન સ્વેચ્છી ગાદે હું એમને મોખરે મૂકુંડું એમ ન ગાનશો. કિંગ્ડમ રાગતને શાતભંગી બાણમાં ફેરવી દેનાર તે સી. કે. નેડુ. આ સદીના નીચ દાયકામાં, ૧૯૪૬માં, ગદગદાર દડા ફેંકનાર તરીકે આ પીને એ છેલ્લા દાયકામાં જતાં, પેકેટડ, પેકેટડની કડાઈ બ્રહ્મા અપે ન એની સ્થળે પાછી દારી. ત્યાર પછીની એની દારદારી જુએ મસદૂર છે. એ પોર્સિયન કદે ત્યારે એને જે બંજારા ધ્યાનથી જુએ તો એ નારને બજાર પરે કે હવે એયાર ધડીમાં રંગનારું મોત બપે છે. એણે ધારું દોલ ત્યાં એને તે રીને ન એના પ્રાણ ભવાનાં કંઈક નવાસવાને તે તે રખાડે, ચખાને. પાછા બાંધી રાખે. જ્યારે છૂટ દેવા કે અને સપડીમાં મચળી નાખે તો રાગત એ બુદ્ધિપૂર્વક જિતેતાં, અવનવા બુદ્ધ ગોદારી જાણુને તે બજારવાને આખાડ ગદાત કરેતાં. કાંતાનગરીની ને. એની જ. બુદ્ધસર્વેન તરીકે એ બોલતા અત્યંતતના ઈબીલા દોડાએને સપડી છાનીનાં છીડાએમાથી તમરી બમરી ખવડાવી તે વેળાએ એમ સપડી છડાવેલાં છાનાં છાનાં ને બારે ગિયું હાડ. અને ચેલ દરિયામાં એનું મોડેલાબડું આપદય અતિ વિષવાતે મધું હડ.

અથી ભલની રમત જે રમી બહુને; પ્રસંગ પ્રમાણે જિલને;
એને ન્યારે વિરૂપે તો ત્યાં પાટિયા પર આઠઠા કહ્યું નહિ માનતા,
મોના મનપરે રતા છઠાસીની હાં તો પછી કહ્યું કુઠાની સાથુ નથી
એમ તો નિસાર એને આગાસીય પછી કોયર આપ્યું તો મારતા,
રણ ને કુંભ આસાન કોયરખાઈ-રોની તો હાથા કોનુરી થઈ મઠ
હસી પછી એ સર્વ કરતાં નધારે મઠરની વાત તો એ કે એ પૂરે પૂરી
જિલડીવાળા નિસારી વધારે

તાં, એક સામાન્ય બેઠ સુધારી સહ. ૧૯૧૧માં એ મુંબાઈના મેદાનમાં ધિતર્યા ત્યાર બાદ ૩૩ વર્ષે રજૂઆત દોરીમાં આસામમાં એણે આત વિદેશી ઉપારી અને રમનારાઓને અશરારી બૂલ્યા. એ પછી તત્તલ જ મુંબાઈમાં રમતી એક ગોડી એજ દરરોજ અમદાવાદના ગિતેન્દ્ર મહેતાના મહેતાન તરીકે એ દર્નસ દોરણુ કંઈયા નેત્રેનુંહુંએવજ રજૂ તારણમાં જગ્યામાં બેઠા હતા ત્યાં ગિતરતી પાતા હતાં એનેવે જુઝુ, 'તમે પહેલાં તેા જોલર તરીકે આવેલાને'

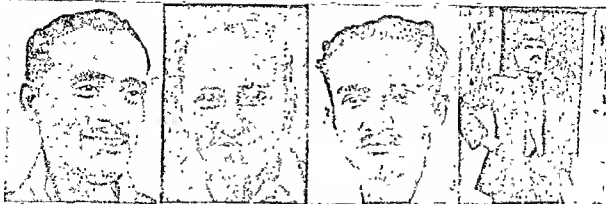

ਮੰਤਰ ੩. ਐਮ. (੩੫) ਮਿਸ਼ੀ;

સામી છાતીએ રમતો નિહૃષ;

પીઠ ઍસુએન ડી. શ્રી. દેવધર; ને એવો જ બીજો એન. પી. બઈ.

४६ (द्वितीय गारो १६५२)

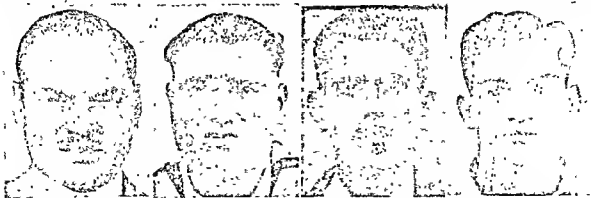
પણ અમેરિકન ડેમોક્રેટીક પાર્ટીના સી. ડી. ગ્રાન્ડી (૨) પ્રિન્સ હુલી પસિદ્દા અને (૩) વિજયચંદ્રે ત્રી બાલુ (ગોવર)

તે ત્રીસ વર્ષની એકમાત્ર સ્ત્રી સ્થાની રમત રમનારા આ ખુલ્લે બ્રહ્મચારી બન્યા હતા. 'એ પણ એક સ્ત્રીક મિત્ર છે. સી. સી. બેન્ગા' દેખો, નાગપુરમાં જ્યાં મેને સાત સેંચરી કિયા થા, કિરબી મેરા નેબર આદર્શ થા, ખુંબાઈમાં એલિસી મેંચ હતી; પતિયાલા અને અખનરની રાણી બચ્ચી. હું પતિયાલા તરફથી રમતો હતો, મેંચાવન મિનિટ પાસે આપણે કી કચેર કરવાનાં છોએ એમ કહેતાન પતિયાલા ગદા-સાચે કહ્યું, હું સાતમા દાવમાં જતો હતો, એ પંચાવન મિનિટમાં મેં એકસો નીસ રન કીયા! છેલ્લે ત્રિશાચો અને રિક્ષેર કહ્યું તેા મે ત્યારે બેટ્સમેન તરીકે મને નહોતો ગણવામાં આવતો! આપણે ત્યાં પ્રચલિત માન્યતાઓ આદર્શ ન કરે છે. મેં પહેલી ક્રાન્ડા બેટિંગ પર ન લીધી, પછી તેા બાલુ વાનો કરી, ત્યારે એણે ડાનેરિક્સ પર આવી કરી, ફોટ ક્રોન્સ પર પાતો કરી, ને સિનેન્દ્રે પેસરી ક્રુવળ વિષે ચક્કા ફેરવ્યા, કંઈક સી. કે.ની ક્રોતિ લગ રજૂ નેમ હિલના અમેરિકન ડેમોક્રેટીક તરીકે ન પ્રસેરી રહેશે એ વિશ્વસાય વાત છે.

નેહુ એટલો દુશ્મી પને એવાનો મોહા ન ગયા, પણ એ મોહાવળી રમત એણે અહીં કરી તે આફ્રીન પે; કરાને મોહી હતી. વિધવિચ્છાદ દરર યોદ્ધાનીઓને લેવા. એમાં હિંદુ ગિજાખાના પર એક રંગેલો હોમ્સ ને એક વાર સરકુલિંગ; તેમજ ખુંબાઈમાં, એક વાર પટોડી મે ખેલો, પણ એ બધાને આંટો એવા મે; રેલિસ કોર્ટપન અને કોનાચી મે સંબાળ સુંદર દુશ્મી. મેલાનમાં રમનાના નગમણ ક્યાના છટકા થી ચનચનતી વડપી રહેની દુલપસિદ્દાની ગિરખાડળાછ (ટોલિંગ) કીલ લાગે ને એના દાવખાંથી છલે, જરા બેઠકયા તેા એની તરખે

ઝીલાયો ન છે' એ નેા ઓર વાત. પણ અત્યંત આરામની રમતમાં છુદ્ધિપ્રયોજાનુસાર પ્રયાણકર શક્તિનો કપયોગ એ એની સ્થાની ખૂબી આસપાસ અગિયાર વરસો તપાસે દાખાં પીને ગેલા હોય અને એમની વચ્ચેથી નહો કાઢીને સરકુલ પર મોકલવાનો હોય, ત્યાં દુશ્મી અમેરિકન 'દરેક બોલે એ રમે છે, એરલેકે ૭ થી ૭ દડામાંથી મુસ કસ કાઢવા મે મચે છે, પછી એક મળે કે ચાર મળે, વધુ દેડો એની બલ-કમલ પમાલે રમવાનો ખડો નહીં નહિ કે જે અઠાણી, એમદ મારવાનો પ્રયત્ન કરેલા, ત્યાં એ દડાને એ તો ત્રીસે ફરડાને કે એ કીકડોની વચ્ચેથી જતા એ દડાને અઠાણવા બંને નમ્મુ એની પાછળ યા એને આનરતા દોડે, પણ મોટે ભાગે તો દડો અને ચેલા એ કીકડોને ત્રણેનો સંગમ બાસબર બાક-નરી કપર ન મળે રહે! એમદ ઇચ આમ કે બોલાર તણુ બદાર, બસ! એ એનું કીલકય, કોઇ કલકટ કરકાળાછ નહિ, પણ પાછું બીજી મારી-મરીનું કામ, એટલું એણે મેટલું ને નેર, વપારેઆણું નહિ.

એક વાર નહીં અને દુશ્મી અને સમયસમી બેલતા હતા. બંને ચાચા હતા. કીમારોએ કહ્યું કે નહીં મોટે કે દુશ્મી એ દેવેનું મુકરક છે. ચારેસિયન કીમ વળતે ચાર બોલ રમતાં ને મિક્રોન્ટીની આનેરામાં આવી કહી લીધુ હતું કે બેટ્સમેન તેા નહીં ન, તે રિવેરે સાંન ખૂરી થવા આવતાં આવતાં છે બેટ્સમેનની પાંચ પર ચારચાર લખને મોટે બોલ એક રન લઈ એણે પાછી બોલારની ખબર લેવા માંડી અને ચારચારને બોલ ચાલ્યા દત્તો. પાડ તે રિવમના ચાચામાં તે લખ ચારચારે બેટલા મદરવતા હતા. (અનુ. પા. ૪૬૦)

આરસિદ્ધ (ગોવર) મદમદ નિસાર (ગોવર) એસ. આર. મે.દામ્જે (ગોવર) સી. એસ. નાવકુ (ગોવર)

આપણા શરીરનું એક અદ્ભુત અંગ ચામડી

તેના ઉપરના વાળ, મસા, તણ, લાખાં, ખીલ, ખરજવાં, મુદ્રાછાપ, નખ વગેરેની અજબ વાતો

લેખક: ડૉ. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

આં

તરલસ્વાર્માં વાળના મૂળની આસપાસ એક બીભ પ્રકારની અંધીરો શેઠવાયેલી હોય છે. તેની નજીકથી ચામડીની સપાટી ઉપર ઊપડે છે. શરીરના વાળવાળા ભાગોમાં તેમની સંખ્યા વધુ હોય છે. તેમને સાવ બંધામાં તેમજ આલ અને નાક આજળ ચિકાસારૂપે (sebaceous)—મેદના રૂપમાં નીકળી આવતો મારૂમ પડે છે. કેટલાક કોષોને આ સાવ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે અલ ને નાક પર બગાડ નહરે પડે છે આ મેદના સાવથી ચામડીનાં પડો અને વાળનું રેનેલ્ડાન (lubrication) થાય છે, આથી એ બને રેશમ જેવાં સુવાળાં અને કૂચાંદડી જેવા સુલાચળ રહે છે. ઉપરાંત એ બળિને કાનિત અને સાવજ્ય આપે છે.

ખીલ

દિશોર યુવાવસ્થામાં પ્રવેશતાં આ અંધીરોના સાવના પરિણામે ન આપન બદલાય છે અને મો ઉપર ખુટતો દોરો પલુ ફરે છે. આ આરસાના મેદની અંધીરોના સાવ થયેલું થઈ પડે છે અંધીની નજીકથી છે ચામડીની સપાટી સુધી મરાઈતલ છે. ને માવ અને માની ચામડીની સપાટી ઉપર બેમરાવને ઉપરથી આવી કાળા દવરા-રે દેખાય છે. આને તાકેલ્ય પોલિસ કે 'ખીલ' કહેવામાં આવે છે. આમને ખજુવાથી અવાલુઓના થેપ કામતાં કદીક તે માક ઉપર થઈ છે અને તે ફેલકી કે ચમકાનું રૂપ ધારણ કરે છે.

મોઠાં

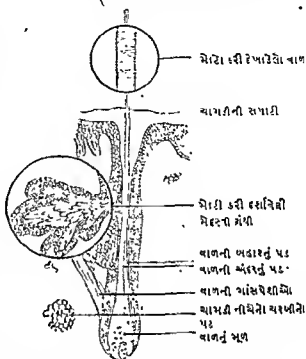
કરીર ઉપર થતી ફેલકીથી કે ચમકા એ મોરની અંધી, રેલે-અંધી કે વાળના મૂળમાં (જાસ કરી આ ન અંધીમાં) રેલેલોલકસ નાગના રોમ અવાલુઓથી કામલેલેલ ચેપનું પરિણામ છે. પાકુ એ બહુ કાણાંવાળું મોઠું નાકું છે. તેમાં ફેલકી વધારે ચમકાં એકઠાં પડેને ચામડી નીચેની વેળીઓના મોઠા બાળને થેપ લાગેલો હોય છે. એને મધુમેલ (મીઠી પિશાબ) કે મૂનપિટલા વ્યાધિઓ હોય કે શારીરિક કમતામત હોય તેમને પાકુ થઈ આવે છે. ઉપલા મોઠાં અને નાક ઉપરની ફેલકી કે ચમકા બહુ અલેર હેખાય છે, કાચક કે તેનું એર સિરાઓ દારા તરત મળનામાં જવાથી અનકેલુ રિપતિ આવી રહતાની બલ લેલો થાય છે.

રેલે (પરસેલે) અને આ મેદ બને અંધીઓના સાવ કમળામાં વધુ હોય છે; પાલુ શિવાબામાં અને નિરતાલીસ વર્ષની વય બદ પડે છે. આથી ચામડી સૂકી (કસ) બને છે ને કદીક તેમાં ચોરા પલુ પડે છે. બેલક, નાક અને હલેલી પર ચામડીનાં ઊંડાંકાં બેલે છે. આના કારણમાં વિશમિત 'એ' અને 'બી'ની બહુ પલુ હોય છે.

ખરજનું

આમાં, ફેલકી કમતામાં ચામડીની ચિકાસ એની તો હોય ન છે. તેમાં વજી સાજુથી નહાવાથી તે મોરાઈ બલ્ય છે. આથી ચામડી બાચક અને ઊ, બેલો, ફેલ્લી, હાપ, પગ વગેરેની બરજક બનેલી ચામડી ત્યારે તલરે છે ને તેમાં ચૂંર આવે છે. આમાંથી આજળ ઉપર ખરજવાની રિપતિ આવી શેલી રહે છે. રૂપાળા તથા ચાતા વાળવાળાઓની નાનુક ચામડી તો રૂપાળા તાપ અને સખત પચન-

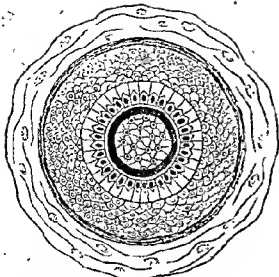
૫૨ (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨)

ચામડીમાંથી નીકળતા વાળના મૂળથી માંડીને રોમ સુધીનાં અંધ-કર્ષાંમ દર્શાવતા આ ચિત્રમાં વાળને પ્રલાયમ રાખતી મેદની અંધીને તથા (મધાળે) વાળને ધોતોને વર્તુલમાં મોટાં કરીને બતાવ્યાં છે.

થી પલુ તલરી બેલે છે. ચરમાંની રેલો, પડિવાળના પલારકકના પડા, નખપાસિસ, સુમંપિત તેલો, ફેર-પાક વગેરેના સંપર્કથી પલુ ચામડી તલરીને રોમને આવી ખરજવામાં પરિણમે છે. આમાં હોતોને તરો, નોપિધાનો મોલો અને સારીવાનાં કોષ વધુ અંધીને રોમ આ રોમને વધવા કે બેખજવા માટે કારણરૂપ થઈ પડે છે.

આ અદ્યપરા મોટે કદી કમતામાં ચામડી ઉપર—ખાસ કરીને મોં તથા હાથપલના ભાગો ઉપર ચિકાસનું તેલ કે કોમનું મદન કરતું બેલે છે. આ તેલકાલેથી ચામડી મુલાયમ બને છે; માલિસના વર્તુલથી ચામડી નીચે કોલોને પ્રવાહ વધીને તેને પોપલુ મળે છે; પલિપુમે હેલની કાનિત વધે છે અને શરીરમાં રૂકૂતિ અનુભવાય. માલિસ બાદ ત્રીસ મિનિટ રહીને સારી પરી-ચોળીને નહાડું બેલે. ચોળીને નહાવાથી મેદ અને રેલેઅંધીઓ હાવા છે અને તેમની નજીકથીને કચરો નીકળી નહ તે ખુકી ને સ્વચ્છ થાય છે તથા કાનલેલોલો સતેજ બને છે. નહાવા બાદ શરીરને કચરા કૂચાવ-થી ખૂબ થસીને લૂકડું બેલે; નહિ તો શરીર ઉપરના તેલના થરમાં ખૂબ બખવાથી ચામડીના રોમો મોંપવાની દહેશત રહે છે.

માનના ઉદ્વેગ વિરાટસ્થાનઃ માનના કાષિયા છે અને સૂર્ય-
દર્શકર્થમાં ૩૦૦ મંજી માટે કરીને જોતાં તેમાં આવાં આર
પદ ને તે દેવતાં માણી સૂર્યમંડલ આરંભક ભાત એવા બધે.

નખ

નખ એ જાણીતવાની પરિવર્તન પામેલો વિદાસ છે. પશુકેશમાં
તે નહીર તમા ખાદી રૂપ અને પક્ષીઓમાં ચાંચ તથા નખ-નહોર કો
હોય છે. તેનો બદાર દેખાતો જામ લોહીનો નખોએ ને જાનતંતુ
વમરને હોવાથી મનેલો છે. આથી તે નેલના ર્થમાં વચર કાળી રાકાળ
છે. પણ નખની મેકકનો અને જાણીતો જામ શિરામુ-સાહીની
શિરાઓવાળો તેજા જાનતંતુમાં વાળો હોવાથી રીમવેટી છે.

નખની મેકક અને જાળમાં નવા કોણ પેદા થતા હોઈ આજન-
નો જામ ગરતો જાનને તે આગળ ને આગળ રાંધિા વધતો આવે
છે. તેને આગળ નખ વધવા રહીએ જીએ. નખનું મુખ્ય કામ તો
આંગળીઓનાં ડેરવાને રક્ષણ આપવાનું છે. હિસા પડાઓમાં તે
સિરામાં પણ સાધન છે. પાંડવાથી કેઈપથી કોઈવાર જ્યારે આજો
નખ નીકળી જાય છે ત્યારે તે નવો આવતાં ચિવાઓમાં ૩૩૨ દિવસ
અને ૩નાજામાં ૧૧૬ દિવસ લાગે છે. તેમાં જ નખના દાપ કરતાં
દાખા દાખોના નખ આવતાં ૬૬ દિવસ વધારે લાગે છે. બાજી અને
નંદુરતે માણુરોના નખ જાહી વધે છે સામાન્યતઃ આંતરજીવોના
નખ સહિતમાં જ ક્યારે વધે છે, જ્યારે અણુકાના જે ક્યારે નેહ્યા.

નખમાં રૂપ અને રંગ ઉપરથી ન્યક્તિના રેખાઓ અને આદેશ્ય
વિષે ખાલુમાં જાળી રાકાય છે. પહોળા અને ગૂળાંથી અંકારક્રિ-
કારાની અક્રિત એવા નખ રક્તશય અને ફેફસાંના ન્યામિના સૂચક
છે. દંડા અને સાંકડા નખ શરીરમાં ઉકરવાથી ન્યૂનતા બતાવે છે.
નખમાં જિહ્વા વીધ કે અથવાં જેવા ખાદા તે રેખાવરણ વળી શરીર
વધતું અટકી ચવાનો નિશાનો રૂપ છે. અંદર ઝીણીઝીટી એવી રેખા-
ઓ જાનતંતુઓની ખીખારી દર્શાવે છે. જ્યારે ચાલી રેખાઓ વરત-
નો-કાળબની ખીખારીની દર્શક છે. હલવાની ખીખારીમાં અંધગીનાં
ડેરમાં મોઝાનીની જેમ સ્વાંતેની ભડાં અને નખ મુશ કે કાળાસપડતા
હોય છે, જ્યારે કમળામાં પીળા. બાદ નખ શરીરમાં વંધક તેજા
જાસતી જીવુપ, અને રાખુ નખ ગરબીનું મોઝાખાળ બતાવે છે.

નખના મુજ આગળ દેખાતી રેખાને રેખની અર્ધજોળાસર આ-
હતિને 'અંક' કહેવામાં આવે છે. પોતો રેખ દવાના પરપેરાને લીધે

દેખ છે. દંડા નખ ઉપર એવા અંક દેખે તે તો લોહીના જામખની
ગદવા દર્શાવે છે. આદેશ્યમાં નખ યુક્તાથી રંગના, મુંઝાણા અને
અમકતા હોય છે. દિક્ષા રંગના નખ લોહીનું ચોગળપણું દર્શાવે છે.

કાળો થિલ જાદેજા ને પ્રવેશા નખ ખામ્પસની મેદરકારી અને
હૂવડાણની નિશાની છે. નખ ઉપર ધોળાં ધોળાં ટપાં એ ત્રાંકી
અને તકારી રેખાઓનું પ્રદર્શન કરે છે. હોડાંના નખ ઉપરનાં આવાં
ટપાં કે નખતંતુ આધાર કરવાનું અને જાનતંતુઓને કચરેરી મૂરે એવી
વાર્તાઓ તથા વાતાવરણમાં ફેરતાં હોવાનું સાબિત કરે છે. દંડા,
સપાદ, મૂળખાળી સાંકડા પણ હોડાંની પહેરણ નખ જાહી કચરેરી
જ્યારે માણસના રેખાઓના નિદર્શક છે. નાના નખ લીન બુદ્ધિસત્તા-
ના નિશાની છે, જ્યારે મોટા નખ મેદબુદ્ધિ દર્શાવે છે. —સાથે સંપૂર્ણ
આદેશ્યમથક પણ, અધિર રેખાઓ, નિકાસી અને તામસી
માણસ વારંવાર નખ ખેાતવાં કે કાત વતી કટાયા કરતા હોય છે.

વાળ

આખી કાળીશુદ્ધિમાં આજગણમાં પ્રાણીઓની નિશિદ્યા શરીર
ઉપર વાળ હોવાની છે. આ વાળ માગડીનાં ઉપડા પડના દ્રવ્યોના
બનેલા છે. બધાંજાણે ને નખ જેવા જ છે. સામાન્ય રીતે વાળને
દેતુ શરીરની ચરબી ભળતી રાખવાનો છે. એક માણસના વાળે
તેનો આરોગ્યપર્યાય તો નથી. પણ એ કાંઈક દર્શાવવાનું પ્રાણી-
શુદ્ધિ સાથેનું આદર્શ સામ્ય દર્શાવતા અચરોએ ને નહિ હોયને કે
વિજ્ઞાનીઓ કહે છે કે પ્રાણિકાંક્ષિ- કાળમાં માનવી જ્યારે નેનસી
દશમાં હોત્યારે તેના શરીર ઉપર પુષ્કળ વાળ ઢાલેઃ શરીર મરમ
રાખવા અને ઈન્ડોથેરી રક્ષણ આપવા. પણ એજાન ને વર્ષો
પહેરેતે સંપત્તે તેમતેમ વાળ યોગ્ય અને આગ્રા થતા થતા છે.

અને ધવાના આતર આપણે 'પણ કેટલાક કાલોના વાળ કાઢી
પણ નાખીએ જીએ. પરંતુ તે કપડોના વણેના છે એવું પણ નથી.
જાંબા, કાજા અને ખૂબ અરાક વાળ એવોના મોંઘેનો રાખવાર છે.
અંદર અને પાંડોળીના વાળ તો આંખ અને મોંને અર્ધ રૂપ આપે છે.
શરીરનાં ધાવણો (મોં, નાક, કાન, આખ વગેરે) આજગતા વાળ
નંદુરુએ અને ધૂળ-રત્નને પ્રવેશાથી કચરારી કુદરતી રક્ષણ દર્શાવે છે.
જાગર અને જમણા ઉપરના વાળ વરસેલા હેમ્પરી રાખે છે, જેની
એક પ્રાણીઓમાં કાળો નેજક અને ભતિયત આપણે રૂપ નીવડે છે.

વાળે જાણ રેખાઓની છેક આંતર રેખામાં જીડે જીડે મૂળ
નામેડું હોય છે. અને ત્યાંથી, ખીખારાંથી ફુગળો ફૂટે તેમ ફૂટીને
સામકીને રહે એવીને તે બદાર આર્યા હોય છે. વાળનું એ મુજ
સતી-નિશ્ચિત્યોની અંધમાં મોઝાખાળું હોય છે ને તેની આસપાસ
લોહીની નળીઓ તથા જાનતંતુઓ હોય છે. વળી તેમાં મેદરની અંધ-
જીની નિશ્ચિત્યો પણ પ્રસે છે. આ બધાંમાંથી ગાયબ મેજીને વાળ
વધે છે તેજા મુંઝાણા અને અમકદાર રહે છે. માથાની ઉપરની કાજા
આરેકા વાળમાં તથા હોતી લોહીની નળીઓ કે જાનતંતુઓ; આંખી
તે કાપતાં નખની જે નંદી જાહીની નેલના કે નથી વહેતી શી.

વાળના મુજ પાસે એ નાની ધાંસવેળીઓ આવેતું હોય છે.
દંડી, જાગ, ઉકેમ અને વાસ વગેરે તે કંકોગાય છે. આંખી વાજ ખડા
ચઈ જાય છે. એકે આનું આખમાંમાં માણસમાં તો આસ જાનું
દેખાડું નથી, પણ એવે વખતે આખળી ખામડી ઉપર ફાળુમીએ; ઉપરની
આંખી દોય તેને દેખાય (hoods) થઈ ચઈ આવે છે. વાજ ખડા
જાગથી શરીરની ચરબી જગાવે છે. રિયાળાની કે યોગસાની દંડીમાં
કુશાલેથી ખીંડમાંમાં ડાકું પેસાડી એવી રહેલાં પડીએ કે વાળે લગત
ચઈ જમેલાં મુશાં જિહ્વાડાં આપણે જ્યાં નથી જોવા દોતાં કે ભવવંત

જિજ્ઞાસીમાં પણ વાળ બીજા યજ્ઞેના જેવા મળે છે. આ વખતે તે બંધારે પણ કાગે છે, કોઈને તે તેના શત્રુથી રક્ષણનું સાધન, પણ છે. વાળનાં મૂળ ચાંચીમાં રક્તની જેમ જડાએલાં હોય છે. આથી તે બેસથી બેચાલા છતાં તરત ઊછડી નથી આવતા; અને ઊછડે છે તેા પણ તેના બીજાંકુડો તેા નથી જ ઊભરાતા. આથી તેમાંથી નેના વાળ બેચવાની શક્યતા કાળગ રહે છે. વાળમાં જસતના તાર જેટલી તણાવાની પણ શક્તિ છે. વળી સામાન્ય વાળ કોડવી અંદી અંકિસ બાર ખમી રહે છે, જ્યારે મજબૂત માથાના બધા વાળ તેા કલ્પે ૫ થી ૫૪૦૦ સુધે સેટ્ટેડ. સરસમાં સીના નદ થોડલી વડે આવા શરીરનું વજન કપાડતા કે બેઢેલી થોડર બેચતા નથી દેખાતા ?

ગર્ભવસ્થાના પાચમા મારો બાળકના શરીર પર વાળ બેચવા શરૂ થાય છે, તે છેક તેના જીવન પર્વત કાલગ રહે છે. આપણા આખા શરીર પર નાના-થોડા વાળ હોય છે. કેમ ત્રણજાશસિવાય; હથેલી, પગનાં તળિયાં ને આંગળાઓને નખવાળેા સાંધા. શેરા માણસોને માથાના વાળ સુવાળાને વધારે હોય છે જ્યારે માથા માણસોને નહાં ને આછાડાતા વાળ મધુલા બંદી હોઈ સંખ્યા; માં ઓછા હોય છે.

શરીરના કેટલાક આંગેના વાળ કાળા વધે છે જ્યારે કપાક નથી વધતા. સ્ત્રીઓના શરીર પર તે વાળા હોય છે જ્યારે પુરુષોના હેઠ્ઠ પર વધારે. વળા પુરુષોને ફાદી મઠ ને છાતી ઉપર વાળ હોય છે. તે પોષણનિશાની છે. એટલેથી સ્ત્રીઓના સાવ અનુસાર તે જોવાની જુદાની વખતે ફૂટે છે. (સ્ત્રીઓના આ વખતે માથાના વાળ વધે છે) તથા તેના બસાને કદ અને દેખાવ પણ તેના પર અવલંબે છે.

વળી, શરીર પર પથરાયેલા વાળ એક જ દિશામાં નથી દેવા. હાથ-પગ ઉપરના વાળ જુદા; તે જુદીજુદી દિશામાં ઢરો. આપણે દૈનિકું વાળે એથી જો તેા શરીર પર પડતું વર્ષાનું પાણી તે કપરથી નીતરી વળે એવી રચનામાં શરીર ઉપરના વાળ ગરેલા છે. વળા એ પણ બંધવા જેવું છે કે આપણા બધા વાળ એકસરખા આકારના પણ નથી. માથાના વાળ જોળ છે જ્યારે ફાદી-મૂઠાના ત્રિકોણાકાર ! વાળને ઉદ સૂકેમંદશીક ચેવં નીચે ઝીંઝીએ તેા તેમાં ત્રણ પડ, અને એ ફેરકે પડમાં સુંદર અને આકર્ષક બાત લેવા મળે છે. ચામડીના જેવા ફેર-કણેા વાળમાં પણ છુટાછવાયા નેશાએ છે. અને લીધે તપખીરિયા, રાતા, કાળા, એવા જુદાજુદા તેા-વ રંગ હોય છે. વાળના

ચોતણામાં વાંસુના પરપોખા ભમી આ રંગ કણેા મ્ત્રી થાય છે જ્યારે વાળને રંગ બદલાઈ યોગેા થાય છે. આનું આશાન્ય રીતે ધડપણમાં થાય છે; પણ કોઈને જુવાનીમાં જ આખા વચ બદલાવા માંડતાં આપણું ધ્યાન ખેંચાય છે. આના કારણે પ કામને સતત બોલે, કીર્તિને કે લાંબા વખતેના લીધે કિંદેશ-લાગણીઓને સતત કદેકેસર, ન્યૂરે-લિન્ગા (સાતવતુને વ્યાધિ) અનારોગ્ય વગેરે અનાવ છે.

પિણીનીઓની એવી ચણવરી છે કે વાળ ગડિનામાં ચરવેા દુષ્ક વધે છે; સત કરતાં વિચરે અને શિવાળા કરતાં કડાનામાં વધારે કપવળી. લેખાકડાં તે ત્રીસ ઉંચકી માંડી વળે છે ચાર ફૂટ જેટલા

સુભાંધિત

અનેક પ્રકારના પિતોદમા કાળવેળા વિનદા જીવા પ્રકારેને કહેવાય છે. કોઈએ જ એક કવિ કહે છે કે જુહિમાન હોતોને સમય કલપયેજાના પિતોદમાં પસાર થાય છે જ્યારે મુખેના નિદ્રા, અનિદ્રા ફાસ કે વ્યસનમાં પસાર થાય છે. કવિઓના જેવા વિનોદમાંથી જીવનને ઉત્પત્તિ સૂચ પણ મળી આવે છે. કોંતવાર એક આશ્વાસની અને કેક નિરાશાવર્ધકી રસિવચ્ચે આ પ્રમાણે વિનોદ થયેલ નિરાશાવર્ધકી જોઈએ :

રાતિર્ગમિષ્યતિ મવિષ્યતિ સુમભાવમ્
માથ્યાનુદેષ્યતિ હસિષ્યતિ વૃકજશ્રીઃ
હૃત્યં વિચિન્તયતિ કોપગતે દ્વિરેકે
હા હંત હંત નલિની ગજ ડગજહારઃ

અનુવાદ

રાત્રી જરો, અકચુતે જ રહેું વરો, ને
જોયે રિવાર હરો ને વર પંકજનીઃ
પ્રણયકો જ્ઞાપા એમ વિચારોઃ જ્યાં
હા ! હા ! મને રમતમાં નલિની કખાડી.

આ સાંભળી આશાવાદી બોલ્યા કે 'આનું રોડું કેમ બોલે છે ? હું તેા આમ કહું : ' એમ બોલી તેણે ઉલટી કીધી આ રીતે કેરવી :

સાતિદર્મકલમલેકમધાવિરાસીત્ત્વઃ

માર્ગક મંડલ અર્જક તર્કી પ્રકારક.

[વિવરણ : પહેલાં શ્લોકમાં, રનેકથી કમળમાં બિરાઈ મળેલાં મગરો હાથીએ કમળ ઉભેલી નાજવાથી નાસ પાડેલાં એ નિરાશાવાદ; અને બીજામાં સવારે સુર્યોદય થતા કમળ ફરી ખીલેા ને બમરો જાતેા રહીને એ આશાવાદ, અનુભવમાં બને બને છે. પદ્યમાં અને ગદિ એક હલકો ભલ્લુઈડો છે; થોતબો લવાલો અવરો એઈને નિરાશાવાદી હરો કે ગાદી ખાલો અરનો 'ખાડી' છે, જ્યારે આશ્વાસની હરો કે ગાદી ખાલો અરધો 'બેરહો' છે. જીવન તેા છે તે છે. તેને કેતા દમ્ભિથી એડું એ આપણા પેતાના ઉપર જ આધાર પાડે છે. '—ર. બી.]

લાંબા થાય છે, વાળના આનુર્ન અવધો છે. પાંચણેાના વાળ ઇ મંદિના ટકે છે. માથાના વાળ ત્રણથી પાંચ વર્ષ, અને ઓડના સતત વર્ષે સુધી નિતંબ સુધી લાંબા પથરાતા પિંશીરોએ ને કેસીકા વખાતે જાળના પદે-લા વર્ષે કીમેડા વાળ દેવાયો પણ સંખ્ય છે.

તાલ

પણ બાલુ ખરતા વાળ અને તાવ ચિત્તાનું કારણ થઈ પડે છે. ચીનાઓ અને આફરિકા હોતોને તાલ જ નથી પડતી ! સ્ત્રીઓમાં પણ તે જવકલે જ હોય છે. પોપણુના આવા છે આજના વાવવાળી માં તોમાંથી, એટલેથી સ્ત્રીઓના સાંધામાં ફેરફાર નિના કાણે સ્ત્રીમાં સુવાળા પડી વાળ ખરે છે). એકંબરા સંકેત, વારવાર વાળ કપાવવાથી માંડેશીસ્ત્રીની વાળની ધકક કીડી પડતી વધેર મજેરેલાં જવાના કાણેહોય છે. પુરુષોમાં ફેરફારોને નાખખા એટલેથી સ્ત્રીઓની આ સ્ત્રીની જો માથાની સાધતી સ્ત્રી ચરતી એાળી થાય છે. વળી ચિત્તાને વિચિન્તયમને બધા પાત્રો ને કોયે માંની થોની માંખેચેશી-એાની હીલચાતથી તાવવાની

લોહીની નખાએ સંકેતપા છે, એને પરિણામે પણ તાવવાના વાળને અપૂરતું પોપણુ મળવાથી વાળ ખરી પડી ધોમધોમ તાવ પડે છે. દેવ વિજ્ઞાનીએ કહે છે કે દર્શના સારને કોયે થરી જાનતંતુકે ઉપરની અસરને પરિણામે પણ જામણના વાળ એકદમ ધોળા થયા માટે છે. વળા દાંતમાં ફરેલોને સોધે વાળ ખરતા પણ માટે છે. રાડ-આતમાં તાલને વિરુદ્ધ થોડા પણ સખ્યા એકથી વધારે હોય છે, એ આજના ઉપર એવી થઈ જશે થોડી તાલમાં ગદિશ્યુ છે. વિચારિના 'એ', 'બી' હાંથનાં તથા 'સી' વિરાગિતો, લોહ, તાંબું, આયોક્તિ અને અંધાળો અંકિરો વાળ બેચવાનું અને તેના

રંગનું નિયમન કરનાર કંબોય છે, આ કંબોય વાળો (લાલ તથા) તેલ, ઝોળ, આગળો, ધૂળ તે યોરેટ, કોષકેન્દ્રો જે સપ્રમાણ ઓરડા લેવાથી થોળા થતા અને ખરતા વાળ અટકે છે. વળી વાળમાંનો પોરો પણ (પોડાની પટ્ટી એ આગલીની ખરી પટ્ટીના કોષો) વારંવાર યોડ-ઝોડથી સાદું થાય છે. દિનસરમાં આકારના વાળ આગળીએ વળી બેસવા તાણવું નેહરે. આથી ત્યાં લોહીનો પ્રવાહ વધી વાળનાં મૂળોને પોષણ મળે છે, ને પોષણ મળતાં વાળ ખરતા અટકે છે.

સુદ્રાછાપ

હાથની આંગળીઓનાં ટેરનાં પર વિષવિષ પ્રકારના વળાંક લેતી આછી કરચળીઓ (Ridges) હોય છે. શરીરે જે સેવાની તેની મુદ્રા-છાપ તો તબીબી છે. દુનિયાભરની વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ એ મુદ્રા તદ્દન જ નુકીનુકી અને વિશિષ્ટ ભાત વચ્ચે પ્રકારની હોય છે. કોઈ પણ એ માણસોની ઈસે આંગળીઓનાં મુદ્રાછાપ પહેરૂરી મળતી નથી આવતી. કેવી જાદુશક્તિ! વળી તે ચિરંમયી પણ છે. આમ્મખાત કોઈના હાથની આંગળી માત્ર જઈને વળી આને તોષણ આ મુદ્રાછાપમાં વિશગ્રાવ ફેરફાર થતો નથી! પણ આમની જે ઉડે મુખી જળી નવ્ય તો ત્યાંની રહેલેશીઓ અને વાળનાં મૂળ પણ ખળી નવ્ય છે. તે પછી બજેલી આમની હાથની પટ્ટી એમતા વાળ કે નવી થતો પરજોવે.

હસ્તરેખા

સુદ્રાછાપ કરતાં વે હથેલીની રેખાઓ તરફ યોગ બળના લોભાનું આલેખ વધુ દેરાય છે. એ રેખાઓની લંબાઈ સૂક્ષ્મ, વળાંકની આકૃતિઓ વગેરે કપરાથી રેખાશિલ્પ આનુમાનિક હસ્તરેખા-શાસ્ત્રમાં કોને રસ નથી પડતો હોતો પરંતુ આના ઉપર જનુ વલ્લર રાખાં જેવું નહીં. રાંધાવાળા એ બાળક વગેરેનાં હાથ કે ત્યાં હાથા અને રેખાઓ પડતી રેખાશિલ્પ છે. જામલેશમાં ગણેકની હથેલીઓ ગુંથ રહેતી હોવાથી તેમાં આ રેખાઓ અંકાય છે. પછી ખોટપણે વ્યક્તિઓની પ્રવૃત્તિઓ અનુસાર, તેમજ મનોવ્યાપારની અસરો નીચે માણસના ચોની માંસરેખાઓની સંધિસાચ હાથની આકૃતિઓ અને માંસરેખાઓનું પણ હસનચસન થાય છે. વળી ફરેલા પોંચા પણ વિશિષ્ટરિતે જ રહે છે. આ બધાની અસરો નીચે હાથમાં નહીં રેખાઓ ફરે છે અને ન્દરી ધુંસાય છે. છતાં કોઈને જો હાથની રેખાઓ પરથી ભવિષ્યના જ્ઞાન ઉપર વિશ્વાસ પડતો હોય તો તેણે એટલું તો યાદ રાખવું કે વ્યક્તિની વર્તમાન પ્રવૃત્તિ (અને તેના અંગે થતા વિચારો) અનુસાર તેની ભવિષ્ય દર્શક રેખાઓ અંકાય છે.

તલ મસે અને લાખાં

આગલી કપરાના તલ, તલ ને લાખાં પણ આપણું જ્ઞાન દોરે છે. તલ અને લાખાં આમની એકી ધંધેલી રજાવણીઓને અંગે છે; જ્યારે મસે કંપલેખાં કીધે. એમાં કદ ને આકારનું કદ દેખાણ નથી, તેમજ એમાં કેવાનું પણ અનિશ્ચિત હોય છે. મસે અદેશ ઉપર તેમની હાથની સૌદર્ય વધારવા કે બગાડવાર હોય છે. કેવાના માલ-માલમ માટે કીધે હાથેકે સમર્થદે અને બોખાસાના પ્રદેશો-બોહાવર કરી દેવા મુખીની તલપરતા દર્શાવતી એવે ક્યાં નથી રહેતી?

આ બધી નિશાનીઓમાં કેટલીક જગ્યા સાથે શરીર ઉપર અંગે છે, જ્યારે કેટલીક મોટાપણે, બીજા પ્રકારની નિશાનીઓ પણ આમની-નાં પડેમાં સંવાળે તે પડેથી જ હોય છે, પણ તે આમનીનાં સખત તંત્રોએ લેતી રેખાંને સપાટી ઉપર ઉપસી આવે છે ત્યારે આપણને નવીન જ લગતી હાથ એમ લાગે છે, પણ ખરી રીતે તે તો નબલિની ઉગર નેટકી જ પડેલી હોય છે.

તલ સપાટ હોય કે ઉપસેલું; તેનાં કપરું વાળ હોય કે ના પણ-

હોય. તે પોચો હોય કે સખત પણ હોય. પણ જગપતી ઉમર બાદ આમની કપરે કદાપ મસ જેવી રંગની વિકૃતિ થઈ આવે તો તે તરફ સખત રહેવું. કેમકે કદાચ-અચિનું તે ગામલીનાં કેસરની નિશાનીરૂપ પણ હોઈ શકે. પણ આવું તો જગદેશ જ હોય છે.

આમની પર સૂર્ય-તાપની અસર

શરીર પરતે આમનીનું ધામ જેવું છે. એક તો તે સૂર્યપ્રકાશથી અંદરના અવયવોનું રક્ષણ કરે છે, અને બીજું સૂર્યપ્રકાશની મદદ વડે દેહ માટે અત્યાવશ્યક અને કૃપાળી વિદ્યાર્મિન 'ડી' ઉત્પન્ન કરે છે. આમની રોહની અને રોહની બંધીઓના આનામાં કોઈપરેસર અથવા બર્જોન્ટિફાલ નામનું એક વરબીવાળું દ્રવ્ય હોય છે. આના ઉપર સૂર્યનાં આક્રો-વાયોસેટ કિરણો સસાયસિલ ક્રિયા ઉપખનીને વિદ્યાર્મિન 'ડી' વેદા કરે છે આ વિદ્યાર્મિન (સીકામાં કેસરપણ અને ક્રો-કેસના પાચનનું નિયમન કરે છે. તેનાથી હાડકાં અને હાંત મજબૂત બને છે. આની લોણુષ કે અછતને લીધે બાળકોને બાળરોષ (રિકેટ્સ) અને સ્ત્રીઓને એસ્ટ્રોપેકિસિયા નામના રોગો થાય છે. આપણે દેશમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોમાં આ રોગોના બહોળો ફેલાવો છે અને તેને મારે દંડ કે જીંછ માણસીઓના તેજ હવારે આપવામાં આવે છે. પણ તે મારે પાને જ સૂર્યપ્રકાશથી વિદ્યાર્મિન 'ડી' બનાવી લેવું હોય તો પછી કમચમ બરે માસ સૂર્યપ્રકાશથી અબલગતા રહેતા આપણું દેશમાં આ રોગનું રચાલ ક્યાંથી સ્થળી રોકે? એટલે આમાં રોષ તો કે આપણી રેવા બાને રિવાજોને. કોઈટના આત્મીયાન પ્રકારનાં આપણે રિવસના પણ બરાઈ રહીને વીજળીનાં હાથમાં મહાભાગ કમિયાર દેવિઓને સખતવાળા પોતા આત્મમાં તુલ્યને આપણે બાળકોને પુખ્ત કરવાં પડેરાવી સૂર્યપ્રકાશથી વંચિત રાખીએ છીએ આવી જ દશા પરદેશીન સ્ત્રીઓની પણ છે. બાળકોને ખૂલ્લા શરીરે સૂર્યપ્રકાશમાં રમવાફરવા દેવાં નેહરે. ખરદા રાખનારી સ્ત્રીઓને અને આલોચાન મહાનમાં જોપાઈ રહેનારંચિનો કાર્ય-પ્રદેશ ખુલ્લામાં હોવાં બાજ નહીં છે.

કદાચ શરીરે સૂર્યપ્રકાશમાં બિસવાના પણ ક્યારે છે. સૂર્યનાં વલ્લુ પ્રકારનાં કિરણો છે. આમાંનાં જી-ઈન્ફ્રા રેડ ને અલ્ટ્રા વાયોલેટ અદર્ય છે. ઈન્ફ્રા રેડ કિરણો બાહ્ય ત્વચાને ભેરી આંતર ત્વચામાં આવેલી લોહીની નળીઓ મુખી નવ્ય છે. અલ્ટ્રા વાયોલેટ કિરણો તેકે બાહ્ય ત્વચાના પડ મુખી જ પ્રવેશે છે, છતાં આમાંનાં યોડાં તેકે કો લોહીની નળીઓ અને જ્ઞાનતંત્રો મુખી નવ્ય છે. આ કિરણોની અસરથી આમની ઉપરના રોગ-પાણુઓ તથા કૂચ નાશ પામે છે. વળી આના પ્રકાશથી જ આમની તાંબાવજળી બને છે કે તેના ઉપર કદાચ આવે છે. આ પણ સહેલું છે. એ રંગને કીધે કિરણોની વધુ-પડતી અસરમાંથી આમની રક્ષણ મળે છે.

કિણોનો કીધે પ્રકાર તે રાત્રે કે પ્રસિદ્ધ દરજમાન કિણો. તે ગામલીનાં બંને પડોને ભેરી માંસરેખાઓ મુખી પડેમાં છે. તેમનું તેજ અમીમાં પરિવર્તન પામે છે અને તેની અસરથી લોહી તથા લગ્નીને પ્રવાર કરાવી બને છે તથા લોહીમાંનાં બંધુમુક્ક ધોળા હળો સંબંધ બનીને કાર્યમાં વેગ ધારવું કરે છે અને વિદ્યાર્મિન 'ડી' વેદા મુખી લોહીમાં બંધે છે. આ બધાનાં સિદ્ધિથી શરીરમાં ચેતના અતુ-ભવાય છે, અને રોગો સામે લડવાનું બળ તથા પ્રાણશક્તિ વધે છે.

એટલે જોનાથી બને તેણે સવારના કૃમળા તાપમાં કદાચ શરીરે સૂર્યઅનુભવે લાભ લેવો નેહરે. પણ એણે કદાચથી વધારે સમય સુર્ય-તાપમાં બિસવાથી વિદ્યાર્મિન 'ડી' બનાવવાની આમની ક્રિયા નાશ પામે છે, માટે તાપમાં સખત બેસી રહેના કરતાં યોડોયોડો (ફિજીઆરી ૧૯૫૨) ૫૪

સમગ્ર ખેસવાળી સારી અસર થાય છે. વળી શરીરના ઘોડાક બાજુ ઉપર પડતી રૂપરંગાવળી અસર પણ આપના શરીરમાં મુંઝવે આપે છે. પરંતુ સૂર્યનાં કિરણોની અસરથી શરીરની રક્તચાલુ વધતું હોવાથી ફેરફાર અને હૃદયના રોગોએ સૂર્યતાપમાં નિહિ ખેસવાની સાવચેતી રાખવી જોઈએ. વળી માથા અને ખોથા ઉપર સૂર્યનાં ક્રિયકારક કિરણો પડવાથી ત્યાં લોહીના બહારના થાય છે અને આથી શરીરમાં અમુક વિચિત્રતા થાય છે. આથી શરૂ કરે પ્રદેશમાં (ખાસ કરીને હવામાં) માથા ઉપર હોળી કે ફેટા પહેરવે અત્યંત જરૂરી છે.

પણ સામાન્યરીતે તો સૂર્ય-કિરણો આગમીતા હોય છે. ફર કરવામાં ને આદરવાના અર્થે વર્ણવનારા છે. આથી સૂર્યને વેદમાં સૂર્ય કામ્ય જગત્સત્સુવ્યવસ્થાવતી વચાવર વસ્તુઓના આગમીતા કહ્યા છે ને તેને મોઝામાં મોઝાં ઓધું થયા પછાન (પાપન) બાખ્યે છે. આદરવવડું દીર્ઘજી બેસવાના આપણા ક્રિયકારક ક્રિયા ક્રિયા શરીરે જીવતા ને આપણા સૂર્ય સમાપ્ત બિના રહી પ્રાપ્તતા કે હૃદયને સમ સૂર્યે હરિયાવંતે વાજાય છે. (હૈ સૂર્ય, મારા હૃદયના-અવરુપ રોગ અને આગમીતા પીળાશી-ફિરકાના નાશ કર). નથી સામગ્રી કે આપણે સૂર્યનું ધરણ નિસરી જ્યાં આદરવ અને આપણે કૃષ્ણ મેતરીએ જીવે.

આમરી-શરીરનું એક વિચિત્ર અંગ

આમ, આમરી શરીરનું ફક્ત ઢાંચું નથી, પણ એક અંગત અંગ છે તે આપણે જોઈ અથા. એટલે તેની આપણા અને પોતાના ખાસ મહત્વની બાબતો છે. આપના શરીરમાં ફક્ત આપણા આપણી વિશેષ માવજત અને ફરકાર પામવું હોય તો તે આમરી ન છે, ફરકાર કે સૌંદર્ય દર્શાવવાનું સાધન છે. પણ આમાં જે બાતબતના રંગો-સાથ, પાટકર, સિપરિકક વગેરે લગાડવાની મૂર્ખાઈએ પણ હોય છે ન. આમરી ઉપરનાં મૂળ, ચિદાશ અને મેલ હરેશ કરેશ સાજીને કપડોય કરવાની ક્રીક છે. પણ તેમાં જે ઘોડ લગા રાખવાની જરૂર છે. શરીરની કુદરતી ચિદાશને ઘોડના બેટી બંને સુધી સાજા ન વાપરે. પણ સાજા લગાડીને ઘોડેનું મો કિંટ, નિરેજ ને લુપ્ત હોવા છે. લાવવધમય નહિ. વળી સાજા લગાડીને બીજા ને સેકેડે જીવ પાછી બતી તેને જાળવર રીતે ઘોડેને કાઠી નાખ્યા છે ખરી. બન્ને સાજીની મુંઝવે જતી રહે. વાળની ચુદ્ધિ માટે તો સાજુ-સોડા ઢર-બીજ ન વાપરવા, (આ કારણથી વાજ ઘોડા થાય છે) પણ આમળી, અરીકા કે સીકાખાઈ જેવા ફાવવધમય વધારે વાંચવા.

પાકર હાલવાથી આપણી ચરેશવાની તથા પેદરની ક્રીયાઓને કિટો પુરાઈ જાય છે. પરિણામે જીવનને સાવ (એટલે જ્યવદ્રવ્ય) જાળવર જાદાર નથી આવી શકતો. આપણી આમરી એકે દેહમાં વર્તેના પ્રાણીઓની જેમ આસ ક્રિયાઓનું બારે બારે થતો નથી કરવી. પણ ઘોડા બોલે જે તે ઢોશ આ ક્રિયા પણ થાય છે ખરી. આમરી ઘોડા તો એટલે છે કે તે ક્રિયાને દેખવા ખાતર શરીર પર વાનિશ લગાડવા સુધીની મૂર્ખાઈ કરવી પણ છેડે તેમ નથી. પણ આમ કરવામાં આવે તો વ્યક્તિનું નિશ્ચિત મોટ ન થાય છે. આના કારણે રૂપ શરીરનાં જ્યવદ્રવ્યો જાદાર નીકળી ના રહે જે નથી. પણ એટલે તો શરીરનું આજીવન શરીર-નિયમન-તેજ ન વધી પડતું જાય છે.

વળી આમરીનું કાર્ય વધારે રીતે થવા દેવા માટે શરીર ઉપર વધારે પડતાં કપડાં પહેરવા પણ ચોક્કસ નથી. આમરીને કપડા વગેરે ખૂબ ઢોશી રાખવાથી તે 'અસાધ' અને છે ને પોતાનું કાર્ય બરાબર-અપાછળ લેવા લેવા બાજવળી અંધેજેની સોલર હેટ, આપણી પહેરી પાકરીએ તથા ફેટા, અરબો વગેરે અંગ પ્રદેશના વતનીઓના માથાના ઢોશ ન વિચિત્ર પહેરવેશો વગેરેની પાછળ આ જ કહેશ રહેશે.

પણ (ફેટાથી રક્ષણ)

રીતે કપડાં નથી શકતી. કાપકા તરીકે આપણા મોંની આમરી ખૂબ ઘાતળી છે, છતાં જે ત્યાં જાડી નથી લાગતી. કાપકા વોગમું પણ છેડી છે. પણ પડનાં તળિયાંની સખત અને બંધી આમરી વધુ કડીમાં વધારે છે. ફરકાર કે કારણ કે આપણે પડને પતરમાં વધી દોડેશ ન રાખીએ છીએ. આપણી જાતી, પીક વગેરે 'શરીરના' બાજુ વધુ કડીએશ રહે છે ત્યાં કડી વધુ લાગે છે કુપાડા રહેતા આગેમાં નહિ; કારણ કે કપડાં આગે કડી સહેવા દેવાએશ છે. આમ, આપણા શરીરમાં ટેવ એ મહત્વની બીબા છે. લાંબે પસર આપવાનું ન મળતાં તે નડાગા બની જાય છે. એ જે જે આપણે જોઈ અથા તેવું ન વાળીનું પણ છે. અરધા-પરધા કપડાં રહેતા જીવ અને સાજુ લોહીની આમરી આની ન રીતે કાઠ-કરેશ સહેવા સિદ્ધિમાન બને છે.

વળી ઓધવ કાઢવું કરવાના આમરીના અણુ વિષે પણ ભૂતક ન જોઈએ. આમ તો આમરી જ્યાંએશ છે. પણ તે કેટલાંક ઓધવાને રોગ છે. પારાની ઓધવિદ્યા, કાંઠાની વગેરે અંતઃસારી ક્રીયા-એટલી દસકા આમરીમાં ધસવાથી રોગ થાય છે. આ રીતે સિદ્ધિ, રિંગ વગેરે રોગોના કપવાર થાય છે. વળી કોરેશ, બનિયા, કાંઠાકાંઠા અને કીચેશિયાની રક્ત આમરીમાં આપવાથી પ્રતિક્રિયા (અનિબાધી) પેદા થાય છે તેને તે રોગોના દુઃખભાસાને રક્ષણ મળે છે.

આમરી અને શરીરના બીબા અવધવા તથા મધ્યવર્તી ફાઈલ વચ્ચે ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. એના બચાડની તથા વિચાર ને સંકેદની જાતનું કપરની અસરો આમરી ઉપર છતી થાય છે. આંતરમાં બચાડના પરિણામે શીળવા-શીળક (અરકીકરિયા) થાય છે. બીકમાં બીસની વખતે મેં કાપકા થાય છે, કારણકે તે કોષમાં કુદરતી પરીવારી જીની થઈ આવે છે. અવધીત અવરધ ને ચિદ્ધ મોલવા-પારો લીધે આમરી ઉપર નાનાનીનાં કુસ્ટીએ કપરની આવે છે. આમ, આમરી પણ શરીરનું એક અજીવન ને વિચિત્ર અંગ છે. તેની રચના અને કાર્યો પણ એટલા જ અજીવન છે. (પાક)

એક કાઠરે તમાકું કે પડેશ લીધું હતું ? બીજા: એટલે કૈવલ અણુ, કૈવલ પીતે માઠે પરિણામ આપણું છે. કનુ: ચંદ્રસુધી પહોંચાડવા માટે શરીરનાં કેટલાં પિટલાં જોઈ ? મનુ: મને ખબર નથી, કેટલાં ? કનુ: એક ન-એક તે એટલું કાંતું હોય તો.

વિજ્ઞાન શિક્ષક: આકૃષિજ્ઞ એટલે પ્રાણુવાયુ. તે પ્રાણીમાં જ ને માટે કપડો પીતો છે. એના વિના કોઈ છતી ન ન રીકે. કૈવલ એક કૈવલ પડેશ ન તેની રોપ થઈ.

વિદ્યાર્થી: તો એ રોગાચાર પડેશો એટલે કેમ છતાં દરેક, સર્વ ?

જગતારો (દોષિલના પીરસનારો): આ રોગથી એટલી વાત છે કે આપણી જગતી પણ નથી. જોડાવ તારા મને જરૂર. પીરસનારો: એથી કાંઈ જગતનું નથી. જગતારો: કેમ ? પીરસનારો: એ પણ આની ગતવાના નથી.

વિદ્યાર્થી: આદરેશો મોટર આમળાં એટલી જવાના આ મામરી પંકર રમિયા લેશે એ તો જાદુગર કહેવાય.

વતની: કાંઈ વાંધો નહિ; તું એમને જાણેશ કે કાઠીકા મેં કૈવલ કપર ન થય કાંઈ રાખ્યો છે.

આ

હુલી

જે વાદળિયા દિવસની વાત છે. વાનંદાજ ને વર્ષા સંજ્ઞા પી ન રહે થયેલાં. પણ હું અજબ દલોંએ વહેવાને વર્ષાં : પવનના યુગલાશાથી અગાડે તેસસાંકોરનું પણ માનવું મકાન જાણું બધું થયેલું કેવળું હતું. પાણી ઊગળું અગાડીથી ચિરાડ પડીને એ વારે ઉપરનું પાણી અગાડા ચૂરાના ઓરડામાં વૃંત્ત હલે. ફાટીએ રીના પેઠાવની ને પવનના ઝપાટાથી એ વારેવારે એકજવાળું જતા. ફાટીએએ પથારીમાંના ચીરા ફરી અમને નીચે લઈ બીજા માળના 'નાચ-પા'માં ચૂરાડયા હતા. આ-આપા, ફેંદ-ફેંદા, કેશ-ઉકારાં, ચાકર-ચાકરની અમે સી એ જે ને જોરડામાં હતાં.

ચોટીક વાર જીવીને તો ચોટીક વાર જીવીને એજ એવાજ ગિતાથી. વળતે દિવસે પણ આકાશમાં ઉગાડ નહોતો થયો. સવારે કાચડા ભોંક્યા નહિ, રાત્રી બાજરમાં માછલી આવી નહિ, પાનવાળો પાન લાખ્યા નહિ. રાત્રી હાલમે આવીને ખજાર આપ્યા કે સહેરની ચોટી-ઝોમાં ફેડ સગાળાં પામી બરાવાં છે.

'એ દેવા ગા'રામાં આને શું બનાવવાના છે?' અને જવાબમાં 'ભાતે ભાત બિચુડિ' (ચોટી રીમણાં મટાયા વગેરે રાકની સાથે ન

ચોટી પીચીકી) કહેતા દાખમાં કડાણ સાથે એરમોડા બાળુ વાદળા મથા. સિંધરામ તે દિવસે ઓરડા ન જમ્યા. બે-કમા કામ કરનારા બાળુએ તે દિવસે માડામાં બેસી, તિરપાવનું વરસાદિયુ ઝેડી પામે યુવા સિતીનું વજાર લેખરાડું બધું છે અને તેમાંથી માછલાં બહાર નીકળી આવ્યા કે ને ચોટીના યોરો બંધે પડડી તળા-તળીને આવે છે. એવા ખતર દોર મહેતરે આપ્યા કે હાલ આપો. એક નોખર બિલિન માનસી દોરો હાલરને. ચોટીની તાપી ચોટી ચોટીએકમા ફરવા નીકળી પડ્યાં અને સાથે સાથે અમારી કાજની દોડીએ પણ વહેવા લાગી. જાણીયાની પુણીયા થયને જે અપાઠા-બંધ આપ્યા જતાં વહેડમા પડી અજબ દેવાજાનાં સાડાંમાં સળિયા સાથે અપદાંને ત્યાંના ઠાકિયા જાણુમા કવચી પડતી.

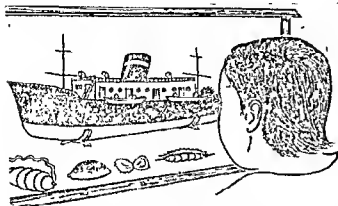
સાત દિવસ ને સાત રાત સતત વર્ષાની રમણ બેસી. 'શોખ મટર, શોખ અહા અને બિભલ ઘરો' જવા નહોતો ત્યા જવે બીનાં ચોતરવાં. ને સાચી પડડાની લેમ હવામાં ઝૂંબે, ને યેને ધાયડે ઘાવડે રમણ દિવસ આમે અમવાનું. સાચી ન દેડકાંબનું ફૂટ ફૂટનું સંજોત રાત્રે થતુ જતુ અને રાત્રે સતતગતો મચ્છરદાની ફરત મજુ-મજુલ મોછમેને મજુમજુર. આકર-આકરની, મુલિયા-મહેતાહ સહુને સાથે મોજ લાડછાની છતી દોષ, ત્યારે શોખા ધર, પોરપુર કે રેઈમ રાત નહોતાં. આવાજ જદ શો બેગા થયીને ત્યારે વાતો-વિચોર કરતાં. નાનામોમાં સી બેગા બેસી રાતા પહેરની દાઢાહા અને અડમટા દોડામાંથી દેહરને અચા સમજાતો ચુકુ...ચુકુ...

કન્યામ

આજ નેડ છું કે નાનાં બાળોએ જે દાખમાં આજન-મોપડી હલેને હલેરથી રોન્દા કરતા બળુમા વાદળાં બધાં છે. ફેડથી અપજતા છે એપનામાં 'આ રીતે બળુમા મળું દોત તો હું પડી કડાજ યોડક લણી સમ્પાં દોત. અમરે તો ધરની પાસે ન દતી નેમ્મજ દેલ. પણ કોણી શું? માડી મેરે હું હીયે નિશાએ નથી મયો. નિસાળથી નાસતો આમતો ફરતો. આજે પેઠમાં દુખવાનું તો રાત્રે માણું દુખવાનું જતાનું મારતો. પરંતુ કેમ કે હવે બેમાથી પુણનું નંદ. મુઝે જ્યા માડી દરવાજે આવીને બેઠી રહે અને હું ચોસાપોસ પાડી બમણાજ મથાવું: 'નહિ નહ, કેમ કે ક્યાં નહિ નહ.' પણ મોરો મજરમની કરી માડીમા બેસાડે ન રહે. મદમાં થાવ કે આ મડીનાં જને પેઠાં મારા પદ થયને આક્યાં બધાં બધે, પણ નિશાએ નથી જતું. પણ એ આડી બેચા-બુખા હું આરંધાં મોરો. શે દયા રાકું હું રહે મોની પપરેક કપારે કનાનોં લાને ફપા આવે અને એ કહે 'એ જુનું, અતોરે આ નિશાએ નહિ આવે.' આપાપારેક કપારે નામ કેળાના બેહથી દુલિ મચી જતી. પણ મોરારામે તો મોરો રોજરોથી કરીને માડીમાં બેસાડી ન હતા ને આગીનું બાણું વસી દેવા અને માડી પાછા માંડતી. બીજું શું કરું મેરે હું કામ

ન આવતાં બંદી દરખાસ્તો જેટલાં આંખનાં આંસુ લૂછી હું સુમસુમ બેઠો રહેતો. નિરાશ મને રીડીયે ન ગમતી. છતાં ત્યાં કંઈક થયતું નો તે એક આંદરમાં કાચના કબાટમાં રાખેલાં રમકડાં : એક માટી રેડી- માર અને થોડાક વિવિધ આપરના કુંબ. વધુ બાકનો વખત હું નિરાશમાં એ કબાટ સામે બેઠાંબેઠો. એ રમકડાં એવામાં હાલતો મારા ચિત્તસાક્ષ્યનો એકદમ મોં ત્વરે ધૂટ્યો. બીજાં કંઈ વિષાે તે આ હાથે ન ચડી, પણ સુખમાં એ વિષાે થોડીક આપડી ગઈ.

માટીનો એક કૂતો અને એક ખાલો, આ બે હતાં મારા ચિત્ત- મિશ્રણના સૌ પહેલાં પ્રેરક સાધન. અમારી બાલ્યમાં જ મોટા ઇશ્વરશ્રોતો એક વર્ષે હોતા. હું આચારનાર એ વર્ષે તરફ પડતી બારી બાજુ જઈને બેસતો. ત્યાંના મારતર સાલ-વાદળી પાળિત શીશા એકબીજામાં ફાલવતા હતા. સાલ પાણી ક્યારેક વાદળી બની જતુ, તે ક્યારેક વાદળી પાણી સાલ બની જતુ, તે ક્યારેક વળી એકબેટને રમ કગડી જતો અને મીસામાં થોડક આણુ ડાળું પાણી જ નમરે ચડતું હું એ ધારીધારીને જોતો. મને એમાં બહુ મજા પડતી. કેમકે વિદ્યા (મિશરી)નો એ વર્ષ પૂરો થયે આવતા સનાતન બાણુ ડૂંધે જ મારતર. એક મોટા કામળ કપર મોટા ફરીને ચીતરેલો એક માટીનો કૂતો અને ખાલો કામળ પાનિયા કપર ડીંગાડીને એ મારતર રહેતા : 'ઇશ્વરશ્રો, હવે આ જોઇએ જો ચીતરે જોડ.' અને બધાં વિદ્યાર્થીયો તે ચીતરવા માંડતા. પણ મારતર એક પણ એક બપોની પાને જઈ એનું કામ ભેટા. એ જ વર્ષના હતા અમારી પંદમેની ચીરોને બહુ. અમે સાથે જ નિદાએ જતાઅવતા, એકેએકે પારડી પાસનાં ને કહ્યું કે 'કઈ રીતે છકુને ખાલો ચીતરાય એ રીતે જીવી કે મને બાહ.' એની પાસેથી કૂતો ચીતરાવાનું રીતખીને હું ખુશખુશાય થઈ ગયો. પણ તે વખત મળે કે તુરત કૂતો ને ખાલો ચીતરતા. એમાં થે મને વધુ મજા આવતી હુલના મેનો મોળાકાર દેરાવાળો. ત્યારે મને કુલના દેડકાની જેમ એકદમ કુલની અંદર ભેટવી જવા-તેમાં હુલની મારવા કટાવણું થતું. ને પેલા કાચના કબાટમાંની રેડીમાર એમાં સ્થવા થઈને સાત સપ્તમ અને તેને નદીએને પેલે પાર જવા મન આવતુ થઈ જતુ. કુંદ ફેકડ હતી એ રમકડાંની રેડીમાર? અસર રેડીમારનાં જેવું જ તોત્તમ મેટું બેઠાં. મેઘાં દેરાડાં વગેરે હજીજ રેડીમાર જ નહોતે.

બહુ મને લગમગ દેવ જ કહેતા : 'તું બહુવામાં જરા ઢોસિયાર બની જ નો તે કદાચ આ રેડીમાર જ તને છનામમાં ગળી જશે; પણ બહુવામાં ચિત્ત જ ચોંટતું નહિ, પણ હિનામ કંધાંથી મળે? જોડેલે એની જરા થે આસા નહોતી; અને છતાં મનમાં થઈ કે એકદમ હિનામ ગળી જાય તો કેવી મજા?

પછે (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨)

એકવાર રડકમાં હિનામ-સમારંબને બિનબાપી એક મોટા ખેડમાં ચારે બાજુએ 'મેડિટી' મોઢવવામાં આવી હતી. એ બાલ્યએ થોડીક ખુશીએ અને એક ટેબલ હતું. રોજ જ વર્ષે રાત્રે થતાં પહેલાં નાનામોડા, સૌ ઇશ્વર ત્યાં બેસા થતા. મારતર રાત્રિરેર કબાટી એક પણ એક વિદ્યાર્થીનું નામ બોલતા અને એકે 'પ્રિન્ટ સર', 'એનસન્ટ સર' એમ હાલની મેડિટીની ખુશવતો. હાલની પરી થયે કસતર થઈ થતી. મારતર જોયે જતા હતા ન જ મળેલા હાથ જોયે! કાચો કાચો! આંખમાં હલોતો ને આમાં પાંચ ને પાંચ દસ અન્યામાં હવામાં હાલતો- કહ્યું પાંદડાંની જેમ. તે પછી પછેનાં નારો આવતો. ડાબા- જમણા ડાબે જમણે કરતા, બહુ જ ધીમે ધમધમવાટ કરતા સૌ ચીતતાતાના વર્ષમાં ચાલ્યા જતા.

એ જ મોમ ખેડમાં, હિનામ સમારંબને દિવસે, ટેબલ કપર સુલાખી દોરીથી બાંધેલી ઢબડેડમકા નાના-મોટી, સોનેરી- રૂપેરી, રંગ-ભેરેલી મેગપટીમાં પડી હતી. ખુશીએની એક દાર વિશિષ્ટ રાદેરીએ માટે રાખવામાં આવી હતી. અને બધા કોઠાઓ પછુ બહુ વહેલા આવીને મેડેરી પર મોઢાઈ ગયા હતા. છનામ વહેવાતાં પહેલાં જિતને બાંડેજને એકનીના પ્રથમી જતાઅવા, લોડાની સાંભળ તોડી. લોડાના મોઢા થતા દડા કબાટમાં ને બીજી લીધા બહુ મોટા પહેલવાન હતા એ.

દહે જનામ વહેવાવાનાં હતાં. દેડમાતર મોખવાખાખુ- રાકિયું માથું, પાળળ દેડકાંકા થવા, આને હું એક જ હતા એ. પણ એમને વાન જરા વધુ બિનજો. મંડીર માણસ હતા એ. હનમ કરાની, ફિફાટ થઈ, મજામાં ચાલે સુશાવતા આવીને એ ખુશીમાં બેઠા. વિદ્યાર્થીઓ રાત્રે કાંઈ સમજે કે ન સમજે, પણ આસા પ્રશ્નોએ એ તો તેમને કંઈ એકમાં જ બાવણું આપેતા. એમનું લાંબું લમચ સાથે એમણે પહેલું મેડેરીએ એક મારતર ઇશ્વર અને તેનેતેને હિનામ મળવાનું હઈ તેનાં નામ ધીરેધીરે પણ મેડિટી વાંચવા લાગ્યા. પોતા- પોતાનું નામ સાંભળતાં જ સૌ બીમા થઈને પેલા ટેબલ પાસે જઈને બેસા રહેતા ને દેડમાતર સાદેબ હજેરેકથી એના હાથમાં સુલાખી દોરીએ બાંધેલું એક છનામ મૂકી દેતાં. આમ, એક પણ એક છનામ અપાતું હતું અને એને અને તેકસ જોરથી તાણીએ પાડી ભેડતા. એ તાણીએનો કુંડ પડકારક થઈ રહેતો! આખરી હથેળીએ લાકડાના થઈ ભેડતી ને અથથમવા લાગતી છતાં અને અકતતા નહિ. એ વખતે ધણું છનામ વહેવાવાં હતાં-એમાં બહુને પણ એક છનામ મળતું. સારી ચાલચમત માટે એક છનામ સમાર હાં ને પણ મળતું. હું એ બહુ ચીવટથી જોતો ને વિચારતો કે હવે નહીં માટે નામ મોઢારો અને મને પણ સમાર હાં! જેના કોઈક શુભ માટે કંઈક હિનામ નહીં મળશે. માટે નામ સાંભળવા હું મન માંડીને બેઠો. છેવટે છનામ પણ અપાઈ ગયું. છતાં મારે હાને માટે નામ સજાણું નહિ. છનામ વહેવાનું પૂર્વ કંઈએ મારતરે બેસા થઈ ગયા, ઇશ્વરશ્રો પણ હો-હો કરતા બદાર નીકળ્યા, અને મારી આંખમાંથી આંસુ ચાલ્યા જવા હાથો. બહુ મને આશ્વાસન આપતો હતો કે 'અર એમાં યું થઈ ગયું! સરખી રીતે બળીસા તો આવતે વધે તને પણ નહીં હિનામ મળશે.' પણ મન એવું એ વાતે માને? ને માથેના ધામ ન ગળતાં વાનું વાનું નેમ રહી રહે છે તેવું માટે પણ થયું. આંખમાંથી આંસુ ચાલ્યાં જ નહ. આખરે બહુએ કહ્યું. 'તારે હિનામ જોઈએ છે એ જ વાત છે ને? તાર આ છે-અને એમનું કદી એણે પોતાની નાટમાંથી એક પાંડું ફાંટી સડકડ કરતાં કંઈક ત્રણી એ કામળ મને આપ્યો.' હું મન એટલાથી જ રાત્ર રાત્ર થઈ ગયો. અને એ કામળ મડી ફરીને મન-

પામાં મૂકી આંગળાં આંસુ લઈ પેર અઢધા. બાપુ, કૃપા વગેરે દીવાતાનામાં જ બેઠા હતા. એમણે પૂછ્યું, 'લાવે ભેંડે, રોને રોને શું હતામ ગઈયું?' સમજાવે એનું શુભાશી દોરીએ બેઠું. બેબા શોરાડે શોનેરી ચાપકીનું ઈનામ બતાવ્યું. એ મેઘ ખેંડ્યું, 'મને ય ઈનામ મળ્યું છે.' કૃપાએ કહ્યું, 'બતાવે ભેંડે?' અને એ બેબીરાતાથી અજવામાં કાપ નાખી પેસેા મરી ક્ષેત્રે કામળ કાઢી એમની સામે થવી લીધેા. કામળ દાખમાં મઈ એને ફેરવીદેરવાને એવાં તેમજ અઢઅઢાટ દરમિયાન પડ્યાં અને ત્યારે જ ગને બખર પડી કે પેસા બુલુએ ગને બનાવેા હતા. ને ગને એ બુલુ પર જાળવેા રેપ ચડ્યો ત્યારે. સારે ખાવાનીવાનું પતાવી અટકાવ લીધી ગયેા. સવરે બેઠીને તેમજ તેા બાગા નુ મળ્યાનું કુષળ મનમાં જરા થે નહોતું.

પાડિંગ

ભૂલવામાં દિગ્ગ એટલે ક્યાંથી રહેવાની એ પાલી ભીંતથી પેરેસા બેંધ બોરડામાં મારેા આસ વચ્ચે મૂકાવેા હતા. સાચ રોય ત્યાં સુધી હું વગેની બહાર જ આંસરેસા કર્યા કરતા. રહેવાની બાબતમાં જ રવામ મશિકકનું મલાન હતું. એમને ત્યાંની એક ઠાકરી ચામડી રહેવામાં બાબત આવી. ચપોચાપ વ્યાખાનું પહેરણને ઈનાર કે પેરેતી, અને લાંબી લેણી શુભાવની શુભાવની રહેણે આવી. એમને ત્યાં એક પાણીનું કાણું રીંછ રોજ બગીચામાં ચારડું દેખાય. સાજામાં બેસીબેસી હું એ રીંછને જોયા કરું. રહેવાના મોડા ગઢાનું બધું થે ત્યારે ગને બમડું. રહેવાના દરવાજા પાસે યહને એક રહેતા જતા. ત્યાં યહને વિવિધ ભતના લોકો પસાર થતા તેમની બાબત જોતા. પછી એ રીતે જોતજોતાં એક દિવસ એક જાળવની વાત બની ગઈ. રોયે બસાવેલા કાણુથીને કહી જોયો છે દરવાજા પાસે રોજ અંચુર, જા. કાણુ વગેરે લકને રહેલા થે કાણુકી ફેરીવાળા બેસતા. બગેરની રત્નમાં ઠાકરાએ તેની પાસેથી ખરીદીને એ ખાતા. તે દિવસે એનું યહું કે મોડા ઠાકરાએમાંથી રોકે કે એક કાણુકી 'ભેંડમાન' કહી. પછી 'ભેંડમાન' કહીને પછી ભરી ક્યાં? જોતજોતાં તેા કાણુકી બધા રેપે મશીક કાણુકી. દરવાને બુલિં વાપડીને લોડાને મોડા દરવાને તરત બેંધ કરી લીધેા બહાર કાણુકી અને અંદર ઠાકરાએ. રરતા પસેથી ફેંસવા લાગ્યા ધડાધડ કાણુકી બેઠાણુ. મારા ઉપર ભણે એવી સાથે અનેક પત્રોડા પડ્યા. ભણે હાને, આની કાસમારીમાં હું સદા થે સૌની પાછળ જ રહું છું. સિયુભાષ વાળુકાએ પેસેા મશીકાદ છે કે 'ન મળસામિતો મશીકેડું. તે બાપુ. સાચું જ કહીડા. હું એ પાછળ રહીને તુડકા જોણા વચ્ચેવચ્ચેથી લીધીલીની મડમાં મોંમાં મડવા. એ દિવસના કાળવામાં આખરે ડાયા તે અને જ પરંતુ રહેવામાંથી રત્ન પછી પેરેતો અંતુ પડેને? કાણુકી-એના હર ગનમાંથી જતા નહોતા. હું પાસખીમાં બેઠી, બારેક બારેક બેંધ કરી, બીતાં નીતાં પેરે પાડેા ફાંડેા હતા.

નૌમંત રહેવાના એકેએક મંડિતને જોયા દોષ તેા સગબલ કે તેમજે કેસા વિદાન હતા અમને બખાવતા લશીનોના મંડિત. એમનું મોં બારબાર મા હુમાંના અંચુર નેવું હતું. જુદા મીઠું કેવું માથું. કાળો સીસમ જેનેા વાન અને બોયાલ માણસી જેવી લાલ લતવતની આંખો એમની પાસે શું મળ્યું? એ વર્ગમાં દોષ ત્યાં મુખી માહું બાળ મન બિહાનના બલકાની જેમ મુજબ. મોંમાંકે એમનેા સમય પૂરો થાય ને પેરે વાગે ત્યારે હું નિરાંતને આસ મળતા.

એ પછી આંતર આમરા બેંધાવી અને હંમેશાના પંડિત મામર અદામાં. એ અતિ સવા, લોના ને પ્રેમાળ માણસ હતા. 'સિયુ

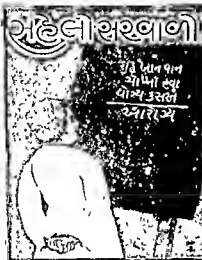
બેંધ'માં આપુકર મંડિતનું ચિત્ર છે ને, તેના જ. મોડી એવી મોડેલી એ રાખતા. એ વખતે એક વાર ઘોણે દિવસે લાગેા દેખાયા અને રહેવામાં એચિતી રત્ન પછી. વર્ગમાંથી કુડીને સી બહાર આવ્યા. રહેવામાં એક 'રહેરોકાપ' હતો. એના વડે તારે જેવા એ કતાવવા થવા લાગ્યા હું એ ત્યાંથી દેડાવાવરને દાવે પગ વત્તી વગેરે થયી થે મુદર વાતો અલેણી. એ આંધવી દેડાવાવરને દાવે પગ લાગીને મોંમાંકે ઉપર ચડ્યો અને એના હરનામ મંડિતના વર્ગમાં, એમનાં બંને જડળાં અખખનાં પહેલાં અને અખત દળાં. વાતો કરતાં એમનાં જડળાં પહેલાંમાં થતાં ત્યારે એ કંઈક વાતવા દોષ તેનું સામનું ધોડા વખત એમની પાસે બળેલા આમ કરનાંરતા ગળુ ધોડાજુ વડ્યાં. પછી વારો આવેા માર્હર મોડાવા પાસે બાળવાતા. એ જ વર્ગમાં અમને અંમેષ બખાવવા એક મામર આપતા. એમણે એક અંમેષ રીડર લખી, ઉપાવી એને પાડ્યું મુરતક તરીકે મનુર કરાવી લીધી હતી. આમરે એ ચોપડી જ બાળવાની હતી. એક દિવસ એનું બાપુ કે વર્ગમાં અંમેષના મારતર આમને બખાવવા હતા કે પત્ર લેત-ત-મલ 'પાડિંગ'. મારા મામાના કાણુ ભણે શું દાખાપણુ વારાપુ ને હું બેસી કીડયા કે 'મારેરે મોડાવા, અંમેષ: કચાર' પાડિંગ' નાંદિ યમ્મુ 'પુડિંગ' થાય. હું એ શી જ પેરે રોજ બાડ હું 'મારેરે મને યમમવતાં કહું. 'બોલ, 'પાડિંગ' થે કહું. 'ના, પુડિંગ'! એમણે કીડીને 'પાડિંગ' મોડવા કહું પમ્મુ મેં મારી વાત ન મૂકી. 'પાડે' હું પેરે રોજ 'પુડિંગ' બાડ હું તે બોલી 'પાડિંગ' કેમ કહું? મારેરે મને કીડી લીધી કે એ મારી પાસે 'પાડિંગ' કહેવાજાય જ રહેશે અને હું બોલે જતા હતા 'પુડિંગ-પુડિંગ-પુડિંગ' બી ત ઠાકરાએ તેા આ પ્રશ્ન એકે મેંડું મૂકી જ મયા. એમ કરતાકરતાં આખરે નિસાળ છકવાને પડ માગ્યું. મારેરે સન કરી કે માર લાગ્યા પછી એક લાગ 'નજાઈન' (કેફ). રસ છડી મઈ. પેરથી માડી લઈને આલેકા સમગ્રાલ મારી રાત જેનેા દરવાજે મેડા હતા. પમ્મુ 'કનાઈન' જ લાગ પેરે યવા થિત બહાર ન જવાય. સાંભળે નારેતો પાછી પતાવી મારતર પાછા આવ્યા. વર્ગમાં આવી અંમેષ કહું 'દવે બોલ પાડિંગ'. હું બોલેા 'પુડિંગ'. અને મારેા આ જવાબ સાંભળતાં જ વર્ગમાં રોડીપેખાઈ મોડી વડે મારા એક દાખ કસકસાતીને બાળીને એ બોલ્યા, 'ત્યારે મંડિતી એ નાંદિ જ બોલે કે પમ્મુ તારે એ બોલેવું જ પાડે. ભેંડું હું કે તે 'પાડિંગ' થે નથી કહેતો.' અને એ મારા વાંસ પડે તદા-કેડ નેતરના મોડી વર્જવા લાગ્યા. નેતરના મારથી મારે મારી અને દાખ લાલેલોલ મઈ એવેા અને છતાં એમના 'પાડિંગ' સાથે હું પુડિંગ પુડિંગ બોલે જ જતા હતા. રોડી રાખવાલ વ્યય મંડિતે વારે વારે વર્ગના બારખામાં રેમિનું કડીને લેતો કે વાત શી છે? બે. અમરે પેર આપ્યા. નતાંતે જ નાના ફેંડાણે પાછળ કે વાત શી હતી? મારે બલેસે રાખવાલે જ જવાબ આપેા કે 'આખળા આ બાઈને આજે સખત માર ખામેા છે.' અને એ પમ્મુ અંમેષ લેવારી મારા વાંસે અને દાખ બળબળા. કસકસાતીને બાળીને રોડીના નાંદિ, દાખ પર બેસી મયા હતા. બાપુએ તુરત નૌમંત રહેવામાંથી નામ કહાવી લાખવા દુકમ કર્યાં અને કહું કે કાસથી એ પર બજુરો. અને રહેણે જવાની આફતને અંત આવેા. મોડીકે મોડીએ. તેા બાવી, પમ્મુ રહેણે જવાની બતા તેા રહી? એક 'પાડિંગ'માં જ મારું અંમેષ સિયુજુ સમાવેલ થઈ ગયું. વચના દિવસથી બાપુ હતા મારતર જડુ થે. પાસે મારા સિયુજુને બાર કપાડી લીધેા. (યાદ)

જુદા જમાનામાં જમીનદારોને ત્યાં તથા મુકેા અઢાલેમોમાં વચરાજા રોડી એવવાથી ચાલતા પંખા.

પરચીસ વર્ષ મહેલાં

પ્ર ચારસિનોનો પરિચય પણ 'કુમારે' નો પ્રયગ કરાવ્યો. આરંભ્ય ને એક એક પોસ્ટર જે રંગમાં આ અંગના મુખચિત્ર તરીકે મૂકેલું તેની છાપ નીચે આપી છે.

અંક ૩૮૩
માહ ૧૯૮૩

દને(સાથેની આકૃતિમાં)વળતાવળા પ્રમાણે)

તાર લેવાના સંચામાં ચાર લોખંડના હુકડા દોષ છે. તેમાંના 'અ' તથા 'બ'ને 'ક' હુકડાથી બેડી તેમના ઉપર લાવાને તાર વડેલો દોષ છે. આ તારમાં વીજનિક શક્તિ ફાળવ કરીએ ત્યારે તે U આકારના એવું જ લોહચુંબક ધર્મ લય છે અને તે 'ક'રના 'ક' હુકડાને પોતાની તરફ આકર્ષે છે.

પણ આ 'ક' હુકડાને એક દિશામાં જ યાદીને સંચામાંના લોહચુંબકથી નજીક લેટે ગોઠવેલો દોષ છે. વીજનિક શક્તિ 'અ-બ'માં આગે કે તરત તે લોહચુંબક બની 'ક' હુકડાને પોતાના તરફ ખેંચે છે. એ ખેંચાણને લીધે તે સંચામાં ગોઠવેલા સંચા રફ જેટલે અખડાય છે. પછી 'અ-બ'માંથી વીજનિક પ્રવાહ બંધ કરવાના આચારમાં 'ક' હુકડા દિશામાં નેજે લોહચુંબકથી દૂર પડી પછી પોતાની જગ્યાએ આવી અથડાય છે. આમ, લોહચુંબકને યદીકમાં વીજનિક શક્તિ આપવાથી ને યદીકમાં પાછી બંધ કરવાથી થેલો 'ક' હુકડા બાહ્યના રફ સાથે ને પાછું પોતાની અસહજ જગ્યાના રફ સાથે વારંવાર આગતેમ અથડાય છે અને કંટકત અવાજ થવા કરે છે.

ટેલોમાર્કમાં મુખ્ય ત્રણ ઢેનો દોષ છે: તાર લેવાનો સમી, તાર ચેકલવાનો સંચો અને વીજનિક પ્રવાહ લઈ જતાં તાર.

તાર લેવાના સંચા 'સાઈન્ડર'વિધે આપણે બની લીધું. તાર મૂકવાના લેવાની રચના વીજનિકના લીધારની ચાપ (રિચર્ચ) બની છે. ચાપને જેમ એક બાજુ ફેરવવાથી વીજનિક

ગોળમાં આવી પ્રકાશ આપે છે અને બીજી બાજુ ફેરતાં વીજનિક પ્રવાહ તૂટી પ્રકાશ બંધ થાય છે, તેમ આ સંચામાં પણ ચાપ ફાળવવાથી વીજનિક પ્રવાહ તૂટી નય છે અને એકી દેવાથી એક રિચર્ચના બેડી ચાપી પોતાની અસહજ સ્થિતિમાં આગે છે ને પ્રવાહ પાછો ચાલુ થાય છે.

દરેક આકૃતિમાં તાર મૂકવાનો ને તાર લેવાનો, એમ બે સંચા દોષ છે અને તે તાર દ્વારા વીજનિક 'સર્કિટ'માં જોડેલા દોષ છે. એટલે, એક આકૃતિ તાર મૂકવાનો સંચો- 'કી' ફાળવવાથી વીજનિક પ્રવાહ બંધ થઈ નય છે અને તેથી બંધાં 'સાઈન્ડર'માંનો થેલો 'ક' હુકડા, પોતાની અસહજ સ્થિતિમાં આવી નય છે ને તે બાહ્યના રફ સાથે અચાનક કંટકાવ થાય છે. પાછી 'કી' ફાળવવાથી તારમાં બંધ વીજનિક ફાળવ થાય છે. આથી 'અ-બ' હુકડા લોહચુંબક બની નય છે અને 'ક' હુકડા ખેંચાઈને બાહ્યના રફ પર અથડાતા ફરી કંટકાવ થાય છે. 'કી' વધારે વખત ફાળવી આ અવાજને લાગે, અને એટલે વખત ફાળવી દૂરો, એમ નાનોમેટ્રી કરવામાં આવે છે, ને તે લાંબાદૂર અવાજ પરથી એ એલિટ ABC Dના અક્ષર નક્કી કરેલા છે તે પ્રમાણે તારના સંદેશા અપાયે લેવાય છે. નાનો અવાજ 'ક' એટલે ટપક અને ગોટ્ટા અવાજ કહી એટલે લીડી એ રીને ગોઠવેલો તેના નીચે મુજબ એલિટ મૂલાકારો રચ્યા છે. આ લોહચુંબકી 'ક'કડકડાની એ

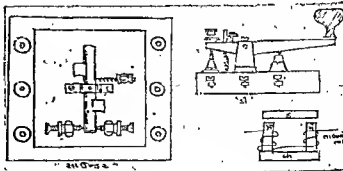
આને જવનમાં ને સામાન્ય બની ગઈ છે તે તારસંદેશ-ટેલીમાર્કી-ની શોધ પહેલ-વહેલી શોધારી ત્યારે ટેલીમાર્ક અસહજ વળાગેલી, ને તેના શોધક મોર્સે સુખ ને સમૃદ્ધિની ભાગીને કાઢી છે. એટલે તે સિદ્ધ કરવા પાછળ જેનો કયાકિયતને કાઢે પહેલાં આ ને ઉભરે

૧. પથો તેનું શોધાયક જવન આ અંગના સાથે સાથે જે તારસંદેશ પાછળ રહી કરાગત છે તે સમજવતો. એક નાનો લેખ પણ હતો. એ લેખ આને પણ રસગ્રેષ્ઠ લાગ્યો: તારના સંદેશ વીજનિકી ચેકલવામાં આવે છે વીજનિકમાં જે ગુણ છે: એક અરખી થેલો કરવાનો ને બીજો લોહચુંબકને ટેલીમાર્કમાં આ બીજી ગુણનો ઉપયોગ થાય છે.

તાળના તારને લોખંડના કડકા ઉપર ગોળ વાંકીને તેને વીજનિક શક્તિ આપવામાં આવે તે ન્યાં સુધી તારમાં વીજનિક શક્તિ દોષ ત્યાં સુધી તે લોખંડના કડકામાં લોહચુંબકને ગુણ રહે છે.

ટેલોમાર્ક લોહચુંબકનો આકાર એકે જ U જેવો દોષ છે. આખા લોહચુંબકમાં આકર્ષણનો ગુણ સરખો નથી હોતો. આકર્ષણશક્તિ બંને બાજુના છેડા પર વિશેષ દોષ છે ને ઘટી-ઘટી બાજુના મધ્ય ભાગે તે બીજકુચ રહેતી નથી. પણ તે હુકડા સીધો ન રાખતાં U આકારમાં વાળવામાં આવે તે આકર્ષણશક્તિ બમણી થાય છે. તેથી જ લોહચુંબક પછે બાગે વાગેલું જેવું જોએ.

પદ (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨).

આપામાં સંદેશથી સંદેશમાં કોઈ શકાય છે.

A	—	R	—
B	—	S	—
C	—	T	—
CH	—	U	—
D	—	V	—
E	—	W	—
F	—	X	—
G	—	Y	—
H	—	Z	—
I	—	1	—
J	—	2	—
K	—	3	—
L	—	4	—
M	—	5	—
N	—	6	—
O	—	7	—
Q	—	8	—
P	—	9	—
Q	—	0	—

શ્રી હરિનારાયણ આચાર્યે તે વિવિધ દિ-
શમાં ક્રમશઃ ચલાવતી ત્રણે શરે કરેલી તેને
એક નવો પ્રકાર (શરીરસ્થાપત્ય અને મનો-
વિતના રચના) માર્ટિના પ્રેક્ટિસ ડિસિપ્લિન) આ
અંકથી શરૂ થયો. એ પહેલો જ એ 'અબીની
પગ' આને પણ ક્રેકાનીને કલારના નેપો છે:

'પ્રારંભ સવાસો વર્ષ પછી આ વાતને હજી
થઈ નથી. રસિયાને અંધકારમાંથી સંસ્કૃતિ-
ના પ્રકારમાં મૂકવાર કાર પીટર અને ન-
ર્ગનીનો આયોજિત થયેલ ક્રેક્ટિક, સેન્ટપીટરબર્ગ
જાઈન શાહી મહેલમાં બીજે માણે વાલચક
કરતા પડતા. હરકરી બપોરવાની વાત નીક-
ળતાં બંને 'સંસ્કૃત'ના વિષય પર ભીતરી પડયા.
પીટરનું માનવું હતું કે જર્મન કલકરમાં આગવ-
દારોની બીજી પહેલેથી સંસ્કૃત Discipline
તેજીએ એવો પગલાલ ન હતો; ત્યારે રસિયન
હરકરીને તે ગોઠિલતાએ પહેાંચેલો વેતો.

દેરકરેને એ આ વાત બીતરી નહિ. એ
માનવેલે કે સંસ્કૃતના આધાર પ્રબળ માનસ
કપર, હોય છે. અને એટલે, જર્મન પ્રબળ
દેશપ્રેમની બાવના એટલી તે પ્રબળ હતી
અને રસિયનેનું રેશનિયલ જ્ઞાન એટલું તે
આપું હતું કે સંસ્કૃતનું તરખ પીટરના કહેવા
પ્રમાણે હોઈ શકે ન નહિ. પીટરે હસલ-
હસતાં ન હોયું કે કોઈ પણ રસિયન દેશ
કરતાં કારની ખાતર મરવાનું વધારે પડેલું
દેર છે એ વાત સાચી: પરંતુ એથી સંસ્કૃત
ના તરખની બીજી સિદ્ધ થતી નથી. અને
એકદમ બાબુએ એમના પોતાના એ. સી. સી.

ને કહ્યું: 'બારીમાંથી નીચે ફરી પડેલ'
એ એ. સી. સી. તરત જ 'પ્રજ્જ્વળ' 'હઈ' બારી-
માંથી? ન તો એના મેં વરનો બાવ બદ-
લાયે કે ન બીજે રજ પછુ વિચારને બાવકા-
અપેલી. સંસ્કૃતની પદાવલિમાં ને પછુ એ
સેનિકની જગ્યાએ તમે દેવો તેા શું કરત ?
બારીમાંથી નીચે પડવાને દુઃખ થતાં ન
તમારા મનમાં ક્રોડકો પડત. જય ને વિજય-
તાથી તમારું શરીર કેંપી બેઠત. મેં વિચરું
ને પારસીથી બીનું બનત. રાનજી તોડવાની
તમારી દિલ્લમાં તો નથી ન. તેમ બારીમાંથી
નીચે ફરી પડવાની સંજ્ઞા, વત્સલકે રેનાયુ-
એ વરનો સંસ્કૃત વળ નથી. નીચે જોતાવેલ
તમાર આવે, ત્યાં ત્રીસ ફૂટથી પચ્ચર પર
પડવાનો નિશ્ચય ન શી રીતે થાય? છતાં ?
છતાં પેલા સેનિક તરફ જોયું દેવો તેા ?
મેં 'પર પછુ તેા ફૂટતી પછુ નહિ: બાવકા
પર્યેતો કે અજર જવાન આદામમાં અંત:કરણે
રાનસેરા બાવવતો હતો. એવું આ ક્રમ ?
અને વજી સામે પૂછે છે કે હઈ બારીમાંથી ?

હવે એનું કારણ તમારીથી જ બીજું તરકી
તારીય લીધી છે, અત્યંત ધીન બાવકા-
થી પોતાના શરીરને કસ્યું છે. મોળ આદાર-
વિહાર અને શુદ્ધ વિચારથી આરસી જેવા
સ્વપ્નર દેહતા એવા થનમાં રજ પછુ સંતાવ,
શોક, યાક કે અજસમ્બલ નથી; એટલે એવા
વિચારબળના કાળમાં એનાં અંત્રો હોય છે.
નિયમિત બાવકારથી એને ક્ષમ્યામાં નિશ્ચય
કરી લેવાને અજવાલ પડ્યો છે. આ બધાં
જગ્ગેલી એનાં મન અને શરીર એટલાં તેા
સુખતેલ છે કે કર્તવ્યનો વિચાર કરતાં કે
કપની સામે થતાં એને રજ પછુ સંસ્કૃત
કે શિષ્ટિતા લેવાવની પડતી નથી.

તમારે આમ ફરી પડવાનું તેા નથી ન.
પછુ કાણ બીજે: એથી અબીની પગ આવે
તેા ? એને માટે તમે મોલ લેવારી કરી છે ?

પેતા છાપા પર તડકામાં પડેલી વિહારી
બુઝેલી. કેવી નિરાંતે લાંબી પછે છે ! પાંતે
અંજો આરેટી ચામડી પડતી એને જાણે હતા.
કેવી હોવા એવી જાણે છે ! પછુ એટલામાં
રતુંડુ બરજું. તે નીચળીના ચપકારા પેટે એ
ને કી કઈ અઈ ને એક અંતરમાં તેા સામી
બારીમાં પેટી મળી !

અને તમે ? એ બિહારીની પેટે શિવિજ
યઈ પડયા રેવાનું ન કોને આવડે છે ? પછી
ક્ષમ્યામાં કહેવ આરી બેશામવાની ને નિશ્ચય-
નું પાલન કરવાની તો વાત શી ! પછાણે સમા
ચાએ: વિચારે કલપમાં થોડા સમય લેા;

અને આપણા પ્રથમ વિશ્લેષણી કામ કરવા
મોટે: એમાં પછી શા મલીવાર હોવાં અપેલી
રતે ઘરમાં આમ લાગે અને આવું કરો તેા
અચવાની આશા વળુ ખરી ?

આ પ્રાદ દેવું ? પ્રકાર અને પ્રકૃતિતા
પામવા એ કેટલો પ્રયત્ન કરી શકુ છે ! મોટા
આડની છાપામાં કાપાવ છતાં, કપરાનું પી-
ડાત. માનું અપેલું થઈ અને એ પાંડુવું પછુ
બીજું તેા છે ન. સામાન્ય વિકાસ, કલતિ આમે.
એને વરનપલિ છે; ને એવે તેા છે માણસ.
એની પેટે બપવદારનાં સક્ટે: ને અકસ્માતે
વિરજ માનું કોણું કરી, દલનાથી માગે કરવાની
શક્તિ તમે કેળવી છે ? આથી પડતાં વિધે:ને
સામે નુજવાની શક્તિ સેજી કરી છે ?

સંકટો કપારે આવરી એની તમને દોષ
શી ! આપણી આપણે રીતે માગે તેા
એક ન કપારે રજો: પૂરું તેવારીનો. કલત-
ની શિખાવજી તેા સદા એ તૈયાર રહેવાની
ન છે. એમને નવજયન મેળવજું છે, એમને
થોતાના રવાનગી રજા કરવી છે, એમને
મનુષ્ય 'કહેવપલિ' નથી પછુ 'મરું' છે,
તેમણે તેા આ શિખાવજી માન્ય ન છકે.

આ પોતાં હૃદય બંધ પડ્યું: માગીતાં થઈતાં
પગ લપરચે અને પાડા તમે આપી કપાઈ
મૂંઝે: આમ તાતતા પહેલે માનવી ફરી
શક્યા નહિ ને અજી ગયેલકલતાં ન આવડજી.
એટલે તમે કીલરતાં કુખી મથેડ મેટલે: પસાર
કરતાં મરજાઈ બવારી પીટર નીચે ચલકાઈ
ગયો:—આશા અનેા બનાવેા આપણે
વાંચીએ બીએ. દિલ્લોરી બતાવેબે બીએ
અને પેંકી જાણી અઈએ બીએ. પછુ—

પછુ એની પાછળ રહેલો 'તેવારીનો અ-
બાવ' કોઈના બે વિચારમાં આવે આવતો
હતો. અને આથી અબીની પગ દમેશાં ફીલ-
વારી ન આવવાની.

એ કલકાં દોડતાં ચાસ થયે, મેં જાલ
થઈ નય, આંખો નીકળી પડે એને ફેંકેલું
ફાંદી ભય: બે નીસરગી થઈતાં નજાં કોંડે
આયે: બાર કપાડતાં કપરમાં વરજો મૂંઝે,
પગ થયે અને છાતી બેરેટી નય: ઇંદ્રજ
મારી કોટકાં અડવાની કે વાડ કુલવાની.
અર્થ એક છાપરેથી બીજે છાપરે દોડતાં
દોડતાં બવાની તેા રજપછી પછુ જિનવાય:

—આ અને આથી અપૂર્ણતાએના આપણે
પાલક બીએ ત્યાં સુખી એ અબીની પગ
વાલક ન નીડવાની. એથી અબીની પગ
માટે તમે શી લેવારી કરી છે ? ન કી લેવ
તેાં કેમ કરવી તે દને પડી લેવડું.

ટિકિટસંગ્રહ

હોલકાંડની ટિકિટ-સાતપટ્ટી

આ વર્ષના જનસંખ્યાગણતરીની પહેલી તારીખે આવેલી પેતાની ટિકિટની સાતપટ્ટીનો ઉત્સવ હોવાકે કાંઈ જિનસથી વિના જવા દે તે ત્યાં પુરૂષ અને એક મહિલા આંતરરાષ્ટ્રીય ટિકિટ-પ્રદર્શન ભરાનારું છે જેમાં દુનિયાભરની ટિકિટો રજૂ થશે.

ઇ. ૧૮૫૨માં રાજ વલિચમં રીએ માદી-એ હોને ત્યારે દોનારે તેની કાનવાળી પહેલ વહેલી ટિકિટ બહાર પાડી. ૧૮૬૦માં તેના મરણ બાદ તેની પુત્રી (હાલની રૂઝ સમી) નિરદનિયા માદીએ આની, એ વખતે તે તે કિશોરી હતી અને તે સમયની કાનવાળી ટિકિટો સંભાલકોમાં પ્રથમ વર્ષ પડી છે.

પણ હોવાકે ખાસ તે પ્રખ્યાત છે તેની 'ચેરિટી ટિકિટ'થી. ગયા વિસેન્થન આંશમાં આપી હતી તે 'ખાસ ચેચ' અર્થે બહાર પાડેલી અઘરા અઘચની ટિકિટોના એથી, જનક સ્થાનુ-કાર્યની વિસગદિસગની ટિકિટો દેતાંકે અત્યાર સધી બહાર પાડી છે એ તેના હેતુના

એ સંસારવ્યાપી શૃંગ કેળવવા વિષેની માહિતી આપતો વિભાગ

વધારાના લેખક ઠરીકે પત્રો વચેરે ઉપર ચોટવા માટેની આરોગ્યપ્રચારની એક આતાની રિહિટ-એમાં સોને રચની વિચમરી મારતા પુઠપની બાધવિ છે. તે મૂળ કરતાં સગવળ થોણા જેમળી થોડી દરીને બતાપી છે આવાં લેખકોની આગવ આરોગ્યવર્ધનના પ્રયત્નો પાછળ અર્થવામાં આવે છે.

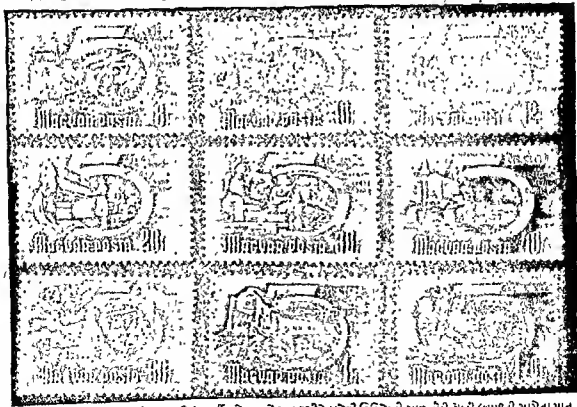

વૈવિધ્ય ઠટકી ન આકેખનો ને વિચે મટિ પછુ પ્રખ્યાત છે. ૩૫૨૦૧ ૧૯૧૩માં થોતાના આતમચની રાનાબી નિમિતે તેલે સ્મારક ટિકિટ બહાર પાડી ત્યારથી એકે સ્મારક ટિકિટો માટે પછુ તે બળવું વધુ છે.

૧૯૩૪-૪૫નાળીઅ મહાધુલ દશમિયાન એ જર્મનીથી પાદાકાંત વધું ત્યારે એજે એ શોકગેરી ટિકિટ બહાર પાડી તે એમ તેની વિશિષ્ટતાની ઘોલક હતી. તેથી ન રીને. એ સુદ સમયે લેકનમાં દેસરટો બોખતની દો-લાંડની વિરસિત સરકારે સુદ નવાને પર

લટતા થોતાના લેનિટોની દયાક પર થોડવા માટે ૧૯૪૮માં બહાર પાડેલી ખાસ ટિકિટો પછુ અસરકારક આકેખનોવાળી હતી.

હંગેરીની પંચવર્ષી થોટ/નાની ટિકિટો આ પછા દેશના નવનિર્માણ માટે પંચ-વર્ષીય થોજનારું મહાળુ માય છે તે સમયે આ નીચે આપેલી હંગેરીની એકે પંચવર્ષીય થોજના પ્રસંગે બહાર પડેલી ટિકિટોનું દર્શન થી અનિવડકમાર સંવરીના સંમહકાંથી અહીં આપું છે. મયા મહાધુલ પછી એ દેશે એ થોજના અનુમાર ને નિમિધ કેનોમાં પુન-

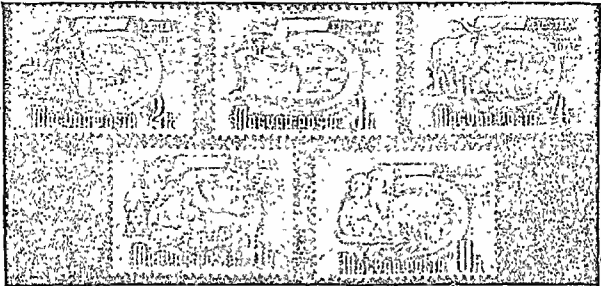

હંગેરીએ થોતાના દેશના નવનિર્માણ માટેની પંચવર્ષીય થોજનાને અનુવક્તીને કાઢેલો ટિકિટોની માજામેરી થોડી (ભાજની સાથેના પાન ૫૨) ૧૧ (ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨)

વિધાનના પ્રયત્નો કર્યા તે પછીના ઘોડાનાં
સુચક આદેશનો તેના ઉપર, પાંચના એક
(5)ના પેટાળમાં તથા તેની આસપાસ સંયોજિત
કરેલાં છે : (૧) કોંઠાની ખાણનું
પેટાળ-જેમાં સારસીથી રોકસો તેડાતા મલ્લ
રે તથા ટ્રેસી દર્શાવ્યાં છે; (૨) લોખંડનું

સરખાનું; (૩) ત્રીજી કેપાર્લન કારતું પાતર-
હાકસ; (૪) મીઠા-કણીય; (૫) મલ્ટેના
આનદ્રપ્રમેજ; (૬) ચાંચક ખેતીવાસી; (૭)
આમસદમરી મેંદળાઓ; (૮) દેવરે, પત્ત,
કેરેલાલેન, મોટર વધેરે વ્યવસ્થારસાધનો;
(૯) સુરી-રેનારસ અને કુટુમ્બાણ; (૧૦)

મુલસાધનો : કૈનિક, ટંક, વિનાયક અદાજ,
બેરગર વિગાન; (૧૧) વાલનો : સીમર,
દેવરે, વિમાન, મેલરખસ; (૧૨) દેવર-
કણેર; (૧૩) નવનિર્માણનું આલેખન કરતો
રથપતિ; (૧૪) મેદાની રમતો, કુટુમ્બાઝ એવ
અને મોટાની નરનારી.

હૈ, અમદા! હૈ! (અનુસંધાન ૪, ૪૧મી યાદ)

હમી, આજ ફેરવાં વે વર્ષો પછી અહીં ફરીને આ વાતાવરણુ અમરું
હવું. હમી પોતે ભેચેલી સાકમારીઓની વતો તાજ ફરતા હતા
અને તકેલા પોતે સંકળેલી સાકમારીઓની વાનેને, આજે નજરે
તેવાને ઉત્સુક થઈ ગયા હતા. એકેએક વહની આજુબાજુ તકેલાનું
નાતું ટોણું અમરું હતું અને હમી પોતે ભેચેલી સાકમારીઓ વાદ
કરીકરીને એમને રસથી સંભળાવતા હતા. મેદાનની બહાર ભાત-
લાતની વરતુઓની કુહોને બરાબરે મોટા મોટા ફેનો દેખાઈ ગય
અથા હમી. એ કુહોનેવાળાઓની રસમરી અને વિચરવિચર જુઓ
તથા કોઈના ધંતનાદોના અવાજે સમિયાણાની ઝંદર મુશી પછ
સંકળાતા હતા. અંદરના અને બહારના લોકોના અવાજોથી આજુ
વાતાવરણુ બરાબર મરું હતું.

જખત થવા આવતાં સમિયાણામાંવેગવેગથી ચેરવાનીઓ અમક-
વા લાંબી, બહાર એક પછી એક શાકીઓ અને મોટરે આવતી અઈ
અને એમના બંદો મુરતે માટે ખાસ સાખવામાં આવેલા સિપાઈઓની
સીટીઓના અવાજે વળી ઘોંઘાટમાં ઓર કપેરો કર્યાં ઓર પુઠારી
પછ કપેરી! અને એકદમ એ અવાજ સાંત પડી ગયા. છકી લઈને
અમરું ભેચેલા ચોપદારોએ તેથી પુઠારી અને સમિયાણામાં મહો-
રાન સાહેબના આગમનની દબા પ્રસરી ગઈ. સોયે વાઈસસેય પછ
હતા. લોકોએ જીભા થઈને એમનું રવાજત કર્યું. પછી લોકો ન વારમાં
મહારાજ સાહેબની આજ્ઞા થઈ અને અમરું કુંકરું.

ફેરવે બધા સાકમારોને સંકળાઓ આપી, સીપાયા અને ભાણ
તપાસી નેવાં, ને પછી ઝંકરની પીઠ ધાબડતાં સોને કહેરોને કહ્યું,
‘સંભાળોને એકેએ, દો!’

ઝંકર ફરી એક વાર ફેરવાના પગે પડ્યો અને પછી સાકમારોની
સાથે મેદાનમાં આંચો. તાળીઓના એક પ્રચંડ નાદ વાતાવરણમાં

સહેરાઈ ગયા. એ લોકો સમિયાણાની નજીકથી પીરેથી રે આવતા,
લોકોની ધાળીઓ અને સાબાસીના બોલ ઝીલતા મહારાજના ટાંચિ-
યાણા પાસે આભવા. મહારાજ સાહેબને સોયે મુજરો કર્યો અને
એના ન પાસર પગસે આવતા આવતા તેઓ ફરવાન પાસે ગયા.
પછી સારે પોતાનો તાજ ફાગર ફરકાવે ને જમ મારી ‘હૈ અમદા! હૈ’

એના એ આજાની-સાથે ને હાથીની સાંકળો ઠાકી મુકવામાં
આઈ અને સફરની પોઝ ને સંગળસ દોડ્યા. આજે સંગળસ ખૂબ
જલમ જણાવતા હતા. એને જોતાં ને ખીલ સાકમારોની પરાણે એકકી
કેરતો દિમત કર્યાં થે સડી પડી! સંગળસના સાથેથી મદની બોસ
વહી જતી હતી. એના કપાણે ચેરપેટા સિંદુરને લીધે એનું રવરવ
હવું એથી થે વધુ બિદામણુ જામરું હતું. એનો અર્થસર ચિત્કાર સાં-
ભળીને મેદાસાની છાની ઘડકી જતી. એની આંખો ભાકીપૂર હતી.
પૂછકી રહાર કરીને મુંદને આગતેમ લીકેતો અને તેને પોતાના શરીર
ઉપર પછાડતો એ કોપથી દાડતો હતો. એને જોતાં ને પ્રત્યક્ષ મુખ-
ની ચાદ આવતી. કોણુ અથ એની સામે? અહીં દલાઈ થયા, છતાં
સાકમારીમાં ફેરા રમ નહાતો નહોતો. મહારાજ ફંટાળી ગયા.

અને ઝંકરને પછુ કાંઈ ખબર નહોતી પડતી એનું ચોડું ને હવું?
પછુ એ કોપથી કહે શું? આરસી મહેનત પછી થે મહારાજ નાખુગ
ધાય એ એનાથી એનું નહોતું જતું. એણે નિશ્ચય કર્યો અને એકમાળ
દઈને ફાગર બતાવતો બતાવતો એ સંગળસ સાથે મેદા. ‘ઠાકાર
વહિ, નહિ...’ એના કોઈના રાજો દાસાસા સાથેથી તાળીઓ અને
સાબાસીઓના નાદમાં કર્યાં રમી ગયા એ કોઈને ખબર પછુ ના
પડી. ઝંકરને છત્રની પરવા નહોતી રહી. એણે તો નક્કી કર્યું હતું કે
સાકમારી એરેથે શું એ આજ વાઈસસેય સાહેબને બતાવી દઈ!

એણે સંધ્યવતિએ દોડવાની શરૂઆત કરી. હાથીને સંધ્યવતિએ

હોદતાં ના ફાવે, એટલે તે ખૂબ ક્રોધે બરાયો. અને ક્રોધે બરાયેલા નંઝળસને સુકાવવાનું તો શંકરને માટે રખતે નહોતું હતું. એજ આજે ભર્યો હતો. લોકો દેહલાન બહારને કલાગા મારતા હતા. આરતે આરતે શંકરે નંગને ઝાંસ દેવાની શરૂ કરી. નંઝળી તો ગળગળી દેવડી બીડી. લોકોએ જાણ્યા વર્ષયછને દુકકા માર્યા. દવામાં સાફને રમાયો. વાવરાની નેમ કહાવ્યા. ને એ જ વખતે શંકિયાણામાં બેઠેલા એક નાનો છોકરો સમતોલે જીભાની બીજીને મેળામાં પડી ચર્ચા!

નેતરેતરમાં આખા મેદાનનું નર પલરાહ મચ્યું. એ છોકરાએ બીડીને નાસવાનો પ્રયત્ન તો કર્યો. પંજી બીકથી એના પગ સાવ લગ્યા થઈ ગયા હતા, એટલે હોડવાની ઇચ્છા છતાં એના પગ ન બંધે નહોતા બેઠડા. એવામાં ક્રોધે પૂષપાટ ચમકેલા નંઝળસનું ધ્વાન એના તરફ મચ્યું અને એણે મોરચો એ બાજુ ઉપાડ્યો.

સીને થયું કે છોકરાનું આવી બાનુ. નંઝળસની ચિકારણ ચીંઝાની સુંદ એ છોકરાને દમણાં જ ઝડપી લેશે... પણ ત્યાં તો એની એ નીંઝાની સુંદ ઉપર જોરથી કોઈના ફટકા પડ્યો! નંઝળસે એ બાજુ નેચ્યું. એના ગુરેસાને હવે પાર નહોતો. નંઝળી નબરે એ બાજુ ભટાઈ ને લાલ રંગાવવાનો એ બાજુસ ત્યાંથી સરળને બાજુએ છટકી ગયો. નંઝળો જુરસો હલ પડાવી ગયો. એણે જોરથી શંકર તરફ પગ ઉપાડ્યા. શંકરે એને ફરી એક વાર હુલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. બાકીના સાકમારો પણ આરતે આરતે એ બાજુ આવતા જતા હતા. શંકર મનમા કાઈકે નિશ્ચય કરીને ધીરેધીરે નંઝળસને હુલાવતો હુલાવતો એને બીંદે લેવા લાગ્યો. અને એના સાધીને એણે નંઝળસના કંતે બાથેથી ચિકી ઉપર તરાપ મારી!

જેવા એ ચિકી ઝડપીને ફાંત નીચે થઈને છટકવા ભય છે ત્યાં જ એને ફેટા નંઝળા ફેટાજી સાથે ધસાવો અને એકદમ અંધારા પાગતા આગળ હોડતો શંકર પાછો પડ્યો. તરત જ એ ત્યાંથી વળી તો ગયો; પણ હુકમે છે તો નંઝળસના દરશન એકદમ એની નજીક છે.

એ આજે ચિકાર કરીને કાઈ પડખાનું સંભાળ્યું! નંઝે સુંદને લીકી. એક ફાજ શંકર દવામાં લહેરાયો, અને બીજી ન શણે આજુ-બાજુ ધાધલ મચી મથ. રસ્તે; જેમાં ત્યાં સીંચો. દોડવા લાગી...

એ ગરબીમાં એક ડોસો બેસ્યું પડ્યો હતો!

એ જ રાત્રે એક બાજુસ એ સમિયાણામાં બેસી હતો. ગળગળી

ચાંદની બીડી હતી. મેદાનમાં નંઝળસ હલ્યું જે છટો જ હતો. એ બચકોએ એક બાજુએથી મેદાનમાં પ્રવેશ કર્યો. એનાં પગમાં ગિયર પડતાં હતાં. એ રીધો નંઝળસની તરફ આંદાજ નતો હતો. એક બીજાસ આજ દુધને એણે નંગને આજુવાન ટીપું. સંધ્યાકાળની ટપ પછી હલ્યું હમણાં જ નંઝ પોતાના શાંત ચિમ્ભ જુવર આવવાનું કરતો હતો. ત્યાં તો એણે કાંઈ બાજુસનો અવાજ પડ્યો. એનું મગજ ફરી બેસી ગયું. એણે ઝડપથી પગ ઉપાડ્યા. મેદાનમાં નંઝળે ચિકાર અને મણુસને અવાજ સાંભળીને બધા સાકમારો ભયે મથા અને એકર દોડી આવ્યા.

આવે રાત્રે તખને કોઈ માણુસને મેદાનમાં ઓરેલો નેતાં પ્રથમ તો શું કર્યું એ જ એમને યાદનું નહિ. ચાંદનીના પ્રકારમાં એમને ગાવ એક હાથી અને એક મણુસ દેખાતા હતાં. પછી તે જ અવાજ ઉપરથી તેઓ ભળી રાક્યા કે એ કશા હતા. એમણે એને મળી જે બૂમો મારી, પણ ફેરાજ છું જ સાંભળવા તૈયાર નહોતો.

સંઘર્ષરત્તિએ નંગને બીંસ દેતોદેતો ફેરાજ એને ખૂબ દુર ખેંચી ગયો. અને પછી એ બને એટલી ઝડપે પાછો છુરજ પાસે આવીને બેસી રહ્યો. કોનેય જે સમગ્રન નહિ કે ફેરાજ શું કરવા માગે છે! નંઝ તો સુંદ જાણી કરીને રીધો એના ઉપર ઘરેલો આવતો હતો. ફેરેલી રહી ગઈ. મળાં સુકાર્યા. નંઝ ઉક નજીક આવ્યો કે વીંજળાં ઝળકે એમ ફેરાજ એક બાજુએ સરી ગયો. એક પ્રથેડ અવાજ પાતાં વરણુમા ઘુપી બીકોએ અને ફક્કી પડેલા છુરજની સાથે જ એક આંતે ચિકાર કરીને નંઝ પછુ મળીને ઉપર ઢળી પડ્યો. એના ઝંડમણ અને દંડરાજોમાંથી લોહી વાલ્યું ભડક્યું એ લહેતા લોહીના ધોપ વરફેરાએ એક વાર છુરજોરથી એણે; એક વાર એ છુરજની સાવ નજીક ડોલેલા લોહીના બીમ બીમ તરફ એણે એણે અને પછી, બીલ સાકમારોના બોલપવા છતાં એ તરફ થાન આપવાને બદલે એમનાથી ચિકારની રીંશ તરફ એણે અવાજ માર્યું. એ પદવા પછી કરીવાર ફેરાજ હતી ચિત્તાસુખરમાં હેઆયે નથી.

સવારે સૂર્યનાં કિરણ ફૂટતાં સાકમારોના મેદાનમાં નંઝનો લોહીથી તોળાજો દેડ પડ્યા હતા. એનાથી દુર લોહીનું બીજું એક પોદે માણું હતું અને એની નમ્મે મોટેલી લોહીના રંગે રંગાયેલી એક ચિકી. ની એક કાર પગમાં ફરફરી હતી.

કંડલા (અનુસંધાન ૫, ૪૪થી) ફેલાલિયન રચપતિ મેરિયો બેન્કી-સીની સાકા દેવામાં આવી. તેનું કામ એ છેડેથી કપાત્રું શરૂ પણ વજાગ્યું જે અંધકાળમાં ફેરફારી બેરિયા અવજાગ્યાં ફેરફારી કાઢીને ગોને લગતી વસાહત છે. ભયારે બીડે છેડે જ્યાં નંજુ લેલે રજસન મવાનું છે અને જ્યાં કંડલા રેલેકપર્ગેડ કમિસરની એકફિસ છે તે 'સરદારનંગ'ની નિકાસ થતો જ રહ્યો છે. રસ્તાએ, રાખાએ અને રેલેકારદરદર યાટીનાં કેન્દ્રોની પુરૂ મદાપતાજીના આરંભિત સાથે કાકમાં આયારે માત્ર ગુજામાં જ એક વિમાની મથક છે, એટલે કંડલા નજીક એક બીજું એરેડ્રોમ પણ બાધવાની યોજના નિચારી રખાઈ છે. બંદરનું બાંધકામ પૂરું થતાં તરત જ પછુ તૈયાર થઈ જશે.

'આંધીકામ'ની રથાપના પુરૂ મદાપતાજીના આરંભિત સાથે થઈ હતી. એ વસાહત નિર્માણિતો ને નિર્માણિતોને આરંભિત સમાન થઈ રહી છે. કંડલામાં જેમ સાત સામરનાં સફરી વડાએને સલામતી અને સહારી મળી રહેશે તેવા જ સહિયારો નિર્માણિતોની ભગ આશાએને અર્દો મળેલાં પશે. કંડલાની નાળમાં ૧૯૪૮ની ૧૨મી

ફેબ્રુઆરીના રોજ જૂન પાછી છતાં અરિયમદમનું નિર્માણ થયું ત્યાં રથી એ સમૂહિતાના પુરૂ મદાપતાજી નામ સાથે સંજોગેયું માંખી મામ-કંડલા દિલ્લો વરત' અરિય વાજાજોબીનાં કલામાં આવી ગયું છે.

આ રીતે કંડલાને ઝડપી વિશ્વસ થતાં તે એક અતિ મહત્વનું ભદર બની રહી રહેતરહેત રમતરે ને રવાવંબી એકમ જેવું થઈ જશે. સમરવ રાખેલા ને પારકલોચની બીજાઓમાં તેને દિલ્લો રી તેના ફરફાર કે રેલી છે. બારાની કમલિના આ પ્રથમ મોટા સાકસના શિવારોપણવિધિ મસંગે પંડિતજીએ કહ્યું કે 'સાગમ સારવના બિયમાં તેના એક જામ તરીકે જુ બયારે આ કાર્યને નિહાળું છું ત્યારે હું સમિરોવ રાણું છું. આ શિવારોપણવિધિથી હું નૂતન બારવતના પાંચાં નાણું છું અને આ બંદરનાં મુકામમાં આવીને એક એક હેટ નૂતન બારવતના ચણવરની ઘટ છે. આ કાર્ય સમગ્ર દેશની જનતાનું છે, કારણ કે જનતાના બજા મટે તેની રચના છે.' કંડલાની બીજાવળીથી કુપડને તેની પ્રાચીન બીરવવંની સાગર કંકારના પ્રદેશની વિરોધતા પુનઃ પ્રાપ્ત થશે અને સમગ્ર દિલ્લે સમુદ્ય કસ્ટ કામ આબાજીની રહેશે.

આંધ્ર પ્રદેશ

કોઈ કોઈ વાર સંબોની સ્વામી પર હું છું છું છું;
 અને ક્યારેક મેં તેની બિભારી પર હું છું છું છું.
 ફોલોની વેદવિદ્યાના ચીત હું છું છું છું સંચલના.
 પરત પાનખર કેરી પધારી પર હું છું છું છું.
 કોઈ કોઈ વાર કિંગમતની કઠારી પર હું છું છું છું.
 અને એની જ આસાની આગની પર હું છું છું છું.
 અગત્યની કઠોર શ્રુતિઓની મેળા હો કહે દિવસર,
 વિવસ ને રાત છુરખની ખુબારી પર હું છું છું છું-દેવવાચ માની

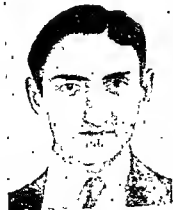
(સંસ્કૃત)

કેવ. ક્રિસ્ટેપટ પટ્ટોડીના નવાબ

આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રચાતિ મેળવનાર ભારતીય ક્રિસ્ટેપટ પટ્ટોડીના નવાબ દરિયાનારબીઆ-
 નું આ નવનુઆરીની પાયાગી તારીખે ફિદહીના પોતાના પોતાના પોતાના પર, રમતોરમતા આ
 કમગતહુદય બંધ પડી નવાબી, ૪૧ વર્ષની વયે દુઃખદ અવસાન વરદ થયું. ક્રિસ્ટોના કેવળ
 જમતામી યાનવા ૭૫૨૦૦૦ હોણી અને બિલિયનરૂબા પળ ને કોસલા કામેવ બેંગાલી દબા કે
 આંધ્રસરકમાં એ પછે રમના (કિફર, હોણી અને બિલિયનરૂબા) આ બેંગ નાવડવાનું બેંગસ-
 ફરંદેશનું ત્રિપટ બહુમાન ને છની ગમેગા. એવું 'બેંગસ'નું માન મેળા મેળવે છે. ૭૫-
 રાંત ટેનીસ અને પેસીના પછે તેમણે અગ્રણી બેંગાલી મતા.

પંચાલના એક નાના રાજ્ય પટ્ટોડીના નવાબને ત્યાં, ઇ. ૧૯૧૨ના માંચની ૧૭મી
 તારીખે એમનો જન્મ થયો. ૭૪૭૨ની આસપડે જનિવર્ધિનીની બેલિયનરૂબામાંથી
 તેમણે બેંગસ એક ઘણા હતા અને એ પાસના નવાબની બીજી પુત્રી સાથે તેમનાં લગ્ન થયો.
 તેનાથી તેમને ત્રણ પુત્રીઓ અને એક પુત્ર થયો. આ પુત્ર 'અમર'ની ૧૭મી વરસ-
 માં બીજીની જ તેમણે પોતાના રાજા આવેલા, ત્યાં એક વરસની રીમ સાથે રાત રાત
 હનુમાલસિમ કા દનગિરનાં રમતાં રમતાં, તીલ ચકરામાં એકાએક પીમા પથ ભઈ દાણ
 કાચા કરીને પોતા પરાળી નીચે ટળા પડ્યા, અને ત્યાં ને ત્યાં જ એમનું અવસાન થયું.

કુમાર વયે તે ૮૪૭૨ અવસાન અંગે મથા ત્યાં એક વર્ષી તેના પ્રખ્યાત ફિર બેંગાલી
 પાસે તેમને રમતની લાડી થયેલી. અને ૧૯૩૧માં ભદ્ર નાની (રાની) વયે તેા ફિરજા-
 ની સાથે પોતાની માવડેલા આંધ્રસરકને વિભવકેરી વખાડી છતાં, આંધ્રસરકના નામી
 બેંગસ એ વેદવિદ્યા એમાં ૧૦૧ રમના બેંગાલી રમતાં કર્યાં. જ્યુ તે પછી ભદ્રે એમણે એ રમતાં
 તોફા ૨૩૮ રન કર્યાં એમનું જ નહિ, પણ એક સુખી નેતા આક્ટ રહેલા. એ આગા બાર
 વરસ સુધી એના વિદગા માર્કે કર્યાં ન દતો, અને
 તેમણે રથાવેલા એ નવા નિકમને ૮૭ સુધી ખુદ
 આંધ્રસરકમાં પણ કોઈ તોડી માર્યું
 નથી. ત્યાર બાદ ૧૯૩૨-૩૩માં

૮૪૭૨ પંડે. આર. નરિંદનની દુગ્ધી
 સાથે તે આંધ્રસરકના અને રમવા મથા,
 ત્યાંની રમવામાં પોતાના પ્રથમ પ્રેમ
 જ એમણે ૧૦૨ રન કરીને નામાંનિત
 ભારતીય ક્રિસ્ટેપટ બન રમ્યા ને કુમાર
 શ્રીકે. પંડે દેવની માંડ સદી નોંધાવી
 ને ગોનાના એ મહાન પુરોગામી બેંગા-
 કીમતની વસાઈ દરોજમાં રમવા મેળવી
 હોમુ દરમિયાન વિદગાનકિરતવારી જ-
 નેકા વિગ્રહ ૬૨ વર્ષે એ જન્મ્યો

આગમાંના હોણી આગબદાર નવાબ નવા
 છે ત્યાં પળી જનન રામણી કેવળ મેળાવેલા
 રમનું એક પછી ફરનું મેળામાં આવે છે. સોડો
 તેને સફેદ શગળી કહે છે, પાનુ વનુનુ: એ
 સગળી જ નથી. મેળા તામની ઝીમની જ ન
 કે નવ છે. બધાં નીવડાં નાનના નાનું
 એ બીજું બીજું મેળું રંગે મેળું મેળું કે જલ્દ
 કામે સેડનાની તામન નથી. અને મેળું બાઈને
 જ જલ્દ દેવાથી જનાં રોડિયા આ જલ્દ
 દવવામાં લકડી તથા પુણાઈ મેળાઈ છે.
 આથી જ એ 'બેંગી' Pundarikoti Vail-
 lare કહેવાય છે. મળી નાનું મેળા માલદુ:
 નજા ફરેતો મેળા પી મેળા અપેક્ષમ પ્રાય
 તથા મથ પીગા અને મેળું મેળું જ પીછુ
 તથા મથ વિમાનું મેળું. રંગના આપા નાના
 શરીરને સીધે બીજ બીજ કરતા તે વધારે
 મથ મેળા રૂઢિતી દરીદ્રી મેળું છે. બીજું
 મેળું મેળું મેળું છે જલ્દ કામે મેળું નથી મળુ
 પછી, મેળાને મેળું બીજું મેળું મેળું
 સાવ મધ્ય નથી. રવમાએ મેળા-વિધ દોના
 મતાં આદાર મળેના દોવ તેા મળા-મળ-
 ટાની જમાતમાં મેળી નવા અર્ક. મેળા
 વિદગા તેા રેલાકિદિ મેળિયામાં આ મેળાને
 દરોજ અમક નિવન સમય આદાર આપ-
 વામાં આવે છે, અને તેના પળ એ મળા
 ન દોવ તપાવી ડીકી આવે જ છે.

વસંતકવુ મેળા લેવનમો સમય છે. આ
 કામે નરમાત મેળે, કોઈ બેંગાના મેળામાં
 કે કોઈ બેંગા પા રમવા માની બેંગામાં
 દવવા વરસો મેળા રંગે મેળા બેંગાની.
 તે પછે પછી વાજ કે રંગ મેળા, નામું છે,
 પણ તે મેળાને જ, અને આપા મેળા-
 માં પછી તેમણે ખાડી બેંગા રમવામાં અને
 એક છેડે મતાં મેળા રંગના, મેળું
 સફેદ હતાં મેળું છે. (વસંતક ૩૨૧મી)

ના કોઈપણ મેસોડીઓમાં અગ્રાંભાને ૧ ટી ૧૬૪૬માં સારત તરફથી
 ઇન્ડિયન મેસોડીઓમાં અગ્રાંભાને ૧ ટી ૧૬૪૬માં સારત તરફથી
 ઇન્ડિયન મેસોડીઓમાં અગ્રાંભાને ૧ ટી ૧૬૪૬માં સારત તરફથી
 ઇન્ડિયન મેસોડીઓમાં અગ્રાંભાને ૧ ટી ૧૬૪૬માં સારત તરફથી

તેમની બુદ્ધિના એ નવાજ પરીડી એમ રમતમાં તેજ ન જીતે
 જે કાંઈ રમકડાં જેવા તેમાં ૧૧ પાળી જતાવતા. ભારત સરકાર
 ના પરદેશ ત્રિપાલ આગા એરેમ્સને એકેસ ગિનિરટ્ટીમાં છેક અવા
 વર્ષ મુખી તેઓ નાચવ શેઠેરી હતા અને થોડો સમાજ તેા પ્રેરો
 કોરના નાચવ વડા પમુ થયા હતા. એ ખાતાના વડા શ્રી કે. પી.
 એસ. મેનને તેમની રાજિનિયા મુજા કેરે એનજિ આપી છે. એ એ
 વધુ છતા હોત તેા ભારત સરકાર તેમને પરદેશમાં એકથી તરીકે
 માસકલેની મજુ પરી સંભાવના હતી.

એમના નામનો સાચો કચાર કરવામાં પદ્મિમવાસીએ
 પડી તકનિદને લીધે (પમુ) એમને નવાજને બદલે 'નજ' અને પરી-
 ડીને વચ્ચે 'નરડી' એ 'પરીડી' કરેતા) થોડે માં આવા સાદમાં
 'નર'ના દસ નામે નાખીતા એ નવાજ રેખાને પ્રગાળા હોઈ
 એમની રમુજે અને દાંતરવવાથી થોડે નાખીતા હતા. આરેમિયા
 મામે એ રમવા મયા ત્યારે છેક લાંબી શીડિંગ પર પ્રેક્ષાની નજર
 ને એમના હતા. હિંદની અસહકારની લડતના નુજાગને એ ફાજ
 દોખાથી નાખીછું નામ બહુ રમવા મ્યું હતું અને હિંદીવાને લોકો
 પળીવાર ચલકમાં 'મીધી' હીને ચોલાવતા. પોતાની નજર આ
 હિંદીવાને ગ્રેસિલ એક પ્રેક્ષામાંથી કાઢ દસાં બમ પાડીને એમને
 પૂછ્યું : 'હરેલો મીધી! હરેલો હૈયે મારે' (મીધીછની બકરી એ
 વખતે હાથનું સાધન મળ્યું.) પરીડીએ એનો તરત સામે ફરત
 પરખાવ્યો : 'સાચાહરે એમરેક્ટ થુ' પરંતુ એમની એ રમુજ
 કચારેક સાગા માળુસને મનદુઃખ લાગી ગયો એકથી આગળ વધી
 ની. ગિલબના એ રવતેત ને આખાગિલબ હતા અને કોઈકા કાવ-
 કાવાના ગદવાટથી ફર રહેતા. આથી તેમજ નજની તળિયતને સીધી
 પાળી વાર તેમને રમતોમાંથી બાહત રહેતું પડતું.

નાક

સાડા મજુ મજુની કાચાના નવટાંકનું નાક વેગળી કાઢીથી મજુ
 એક મદરતનું આગ છે. નાકની સાથે છત્રોના બહુ નિહરોના સંબધ છે.
 કોઇ પમુ ખાલીની મુખ્ય આવતાં છત્રમાંથી કાળાસાર થાય છે.
 શરીરની રક્ત કરવામાં નાક એક નંબરનું કાગ છે છે, નાકમાં કુદરતે
 વાજ (cilia) નિર્માણ કરી શરીરમાં લેવામાં આવતી વધારી સરસ
 ચારણી મૂકી છે. હવા સાથે મજેલા સૂક્ષ્મ રજકલો-પૂજ, ધુમાડી વગેરે
 તેમાંથી ચળાઇને ન પ્રાણુવાયુ પ્રવેશ કરે છે. આ વાજને કેટલાક કાતરી
 કે બેચી નાકની શરીરચંત્રને મોડું પ્રકાશન કરે છે.

નાકની અંદરની ચામડી શરીર કરતાં થોડી પાતળી હોય કરતાં જુદાજ
 પ્રકારની છે. તે કિલ્લો હોવાય છે. તેનો સંબંધ મળું, મુજ, આંખો
 વગેરે સાથે મજુ છે. પળી નજત મેળું હતો કે નાકની આ ત્વચામાં
 સળવળાટ થતાં આંખોમાં પાળી વારાઈ નવ્ય છે. શરીર રચના છે
 કે નહિ, તે અજુવાનું નાક ચંત્ર છે. જરા પેઠામાં ચરબક થઈ, જપચન
 થયું, કાંસીશ્વેસ હોતાં મુરેડી ભગી થઈ, એટલે નાકમાં શરડી
 મળે છે છતાં આ બી, હોઈ વહેતું બની અવરતમતાની ગળર આવે છે.
 એ માનવીએ આડાની ગાલમાં, રંગીબહુ હોય તે કારખાનમાં,

એકિયા મજુ ધુમાડી કપજ થતી હોય તેવા રચનામાં રહેતું ખરે છે
 તેઓનાં નાકની કિલ્લોને ખૂબ તુરસાન પડેલું છે. એમને મારી,
 સળેખમ, ખાંડી, અને કમ થઈ જવાનો વહેણ સંભર છે. આ ન
 રીતે, પથ્થરના કોરના તથા લાકડાના કોરના બનાવે પેદા મજેલી
 ધુમાડીમાંથી કપજ થયેલા રસ મજુ નાક, અને જામનજીની ત્વ-
 ચામાં કોષ થઈ રહે છે. સિવાયનામાં સંભર સમયે ગિલોમાં જળવા
 કોરનામાંથી પેદા થયેલી ધુમાડી નીચે ગતી મંગળામ્ય કરે છે તેનો
 અનુષ્ઠ અનુકાશ જેવા રાકેરમાં વસનારને મ્હરે હતો.

પાળીના કોરના તથા કાનજુ કરીને કરેલા મુખ્યશુદ્ધિ રો
 છે. તેમ ન નાંચિશુદ્ધિ પમુ કરો: (૧) નાકમાં પાળી ચડાવી,
 નાક રચના કરી પડાવી એક વેંટેલો મજુ કરેલા કાડી નાખવો.
 (૨) કપાકામાં નાક રો પાળી પીસાની રવ વારો. (૩) કરેલ
 તેલનાં કીવાં નાકમાં મૂકો. (૪) શરડી થાય ત્યારે ન અમતાનાં જે
 રિચક એ પદાર્થને વડી જવા દો. (૫) નાકના વાજને તોડરો નહિ,
 નહિ તો આંખ અને માનુ જીવને તુડાશન થશે. (૬) તપપીડના
 તડાકા આવી નાકની કોષજ ત્વચાને તુડાશન કરેલા તો કાચથી
 સળેખમથી નાકની રૂપચાની રાજિ નાખવ થશે.

નાકની કોષા કરીને નાકને રોજ નહિ સંભાળનારને મસાજમાં
 રોજ થાય છે અને એને આ પરેશાનના આરંભ મળું પડે છે.
 (અનુભવ સંગ્રાહર)

જેડી

દિવેખર એકની 'માપુકરી'નાં લમડાંમાંથી બનાવવાની
 જેડીના અનુસંધાનમાં સરકારી, કેળવણી ખાતાના માણ હરેલેશર
 થી દરસાય આ રેસાઈ જળી મોકલે છે કે જેડી બનાવની વખતે
 કપાકા છજીવાને બદલે ઝીખું વેલવાળી માળખી દીક પડે છે. એમાં
 લાકા અમરને બદલે અમરદાવારી લમડાંજ વધારે સારાં પડે.
 તેમાં કેસર નાખવાથી રંગ અને મુગસ બને આવે. મુગસ વખતની
 જેડી ખાવામાં મજાનથી પડતી. આ બી પેર બનાવેલી જેડી કું મારી
 સાથે મુસાકરીમાં લખને ફરેતાં.

પાડોના સિક્કો

ચલકમાંથી લમડાંજ નિસાઈ અમેશ પાડોના સિક્કા પાડવાની
 પાકિરતાનની સરકારે મદદશત કરી છે. લાડોનારી કેસાંજમાં કાંસા
 માંથી પાડવામાં આવતાના એ સિક્કાની એક ખાલુ બીજીને ચંદ,
 પાંચ ખુજીયા તારક અને માનવ મજીની સાથે 'હકમને પાકિરતાન'
 એસ સરોહા હતો; અને બીજ ખાલુ કું તથા રોગન સિખમાં 'એક
 ખાઈ' એવા સરોહ તથા સિક્કો પાડવાની સાલ હતો. એક બીસ
 વરસ આજ આ ૪૫ ખંડમાં ફરી પડેલીકા એ સિક્કો પડશે.

નવી જાતનો કાળંબ

વેલિમર નામે એક નવી જાતનો કાળંબ તેવાર થયો છે. આ
 ઝીણા કાળંબ, વેલિસેમાં વપરાતા મેહાછતને કળકળતા હીરાએની
 'વચ્ચેની' સળિ થાય છે. નીચાડી વડન કરવાની તેની રાજિને કારણે
 બીજાંજ વેચોમાં તે બહુ કળયેલી થશે.

લોંટું, ચાંડી અને સોનું બહુ ન બનીતા તીજની-વડક પદાર્થો
 છે. છતાં, કહાતમાન વખતે બધે તેમજેમ બીજીનું વડન કરવાની
 આ પાનુએની રાજિ થાય નહ્ય છે. પમુ આ નવા કાળંબનો એક
 એકા કુખુ છે કે કાજુતમાન વખતે તેમજેમ તેમજેમ તીજીનું વડન
 કરવાની એવની રાજિ પમુ વધારી બધ છે. એથી તે માળુ-મળી-
 એમાં વાવરી સકશે.

ઉનુનાં ચર્ચા
૨૧-૮-૫૧

શ્રી ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકની વકીપૂર્તિ

લોકપ્રણીની લાક્ષણિકતાઓ સાચી લોક-
સેવા પાછળ જતને જીવન ઘસી નાખનારા
જે મળ્યામાંના નગર લોકસેતુકે ગુજરાતને
સાંપડ્યા છે તેમાં શ્રી ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિકનું નામ
કદાચ સોથી વધુ છે. ગુજરાતના આજના
સાંસ્કૃતિક ને રાજકીય જીવનના ધડતરને
જીવંત રાખી પાછા નાખનાર એ. રાજકીય જીવન
વાતનાઈએ પ્રથમ રાષ્ટ્રીય ગુજરાત સમાજ,
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ગુજરાત કેળવણી
મંડળ અને ગુજરાતી રાજકીય પરિષદના
કાળના એના એ સમમગીન અને સાથી.
એકએક જી. યદને તરત સેવાની ધીકરી
લગાડાવી પરામર્શ દિલે એવક સમાજમાં
જેડાનાર જુવાન ઈન્દુલાલની પદ્ધતિ અને
તેજસવી કાચને આગેગામીને ધૂમની આજ-
થી એક ત્રીસ પાંત્રીસ વરસ પહેલાં જોડેલી.
ત્યારના એના પસંદગીની રીતરવાને કેટલાક
નું કુતરા કાઢતા બચ્ચાવનું દર્શન લઈ
યે એટલું જ પાઠશાળા છે. આગાંની દરિદ્ર
અને ખીડિત જનતાના પ્રશ્નો માટે તેમને
સીધા સંપર્ક પામના સાહેબ ગુજરાતની ધરની-
નાં દેશં એના પત્રો ખૂંટાં છે એટલાં એ
કાળમાં તે એના જેટલાં કેટલાં મહાન
ખૂંટાંને આજે ય રવિશેર મહાસાહેબ
કેઈ વિરથે ખૂંટાં દરો. ગુજરાતની રાજકીય
રંગમંચ પર સરદાર વલ્લભભાઈને પ્રેરે

પણ નહેનો. થયે ત્યારથી ઈન્દુલાલ સિપાહી
એ સરદાર બને ચલેલા; અને પોતાના મિ-
ખાલસા એટલા જ તરવારમાં જીવનમાં
વચ્ચે એ વિવિધ પદ્ધતિઓ કર્યા તેને બદલે
એકધારી ગિર સેવામાં જીવનજી રહેલા
ઈન્દુલાલનું રવાન આજે જુદું જ હોત. છતાં
યે ગુજરાતના સેવકોમાં એમની ફેરમ
વિશિષ્ટ જ રહેવાની છે. એ ફેરમ ફેરતા
જીવનનાં સાઠ વર્ષ પૂરાં કરેલા ઈન્દુલાલના
આદર્શમાંથી અને આમરે સર પુરાણી
છીએ અને એમને દીધાં જીવંતી છીએ.

ક્રિકેટ જીવનમાં બહુમતી 'રામ'

(અંશિક)નો જન્મ

આજથી ૧૦૦ વર્ષો પહેલાં જન્મેલા આજના
ક્રિકેટ ખેલાડીઓએ જન્મકેને પ્રથમવાર ફાર
આપી ત્યારે એકાદરો આંચકો અને અ ધાત
એટલાં બધાં અસહ્ય થઈ પડ્યાં હતાં ક્રિકેટ-
ની રમતનાં સાધનો—બેટ, ક્રિકેટ અને
બોલ—ને બાળી નાખવામાં જીવન્યાલદા અને
તેમની સાજને એક નાનકડાં આદીના પાવ-
માં 'ઈંગ્લેન્ડની ક્રિકેટની રમતના શોખીનને
અવસાનના કેમર' તરીકે મૂકવામાં આવી
હતી ત્યારથી આ 'રામ' ક્રિકેટ જીવનમાં
પ્રવર્તિત ને પરંપરાવત બની ગઈ છે.

સ્વ. યા. કે. કાકેરના પત્રો

૨૫. બજવતરાય કાકેરના લખેલા પત્રો
ધરાવનારાઓને વિવિધ કરતાં તેમના પુત્રો
જાણે છે કે ૨૨મીએ પોતાની હાથકાળીની
સાહિત્યસેવા દર્શાવતા પોતાના બહેનો
ગિર સમુદાયને લખેલા પત્રોની સંખ્યા કદાચ
અનંતની હશે. એક પત્રલેખક તરીકેની
એમની પ્રવૃત્તિ પણ ગુજરાતી આશામાં લા-
ભણિક લેખાય છે. એ પત્રોને કોઈ પ્રતિષ્ઠિત
સંપાદક દ્વારા સંપાદિત કરાવી પ્રસિદ્ધ ર-
વાની હજી હોવાથી એમની પાસે સદ્ગતના
પત્રો હોય તેઓ આગને તે એકાદી આપે
તેની વિવિધ છે. કાકેરના પત્રો રહ્યા પછી તે
પાછા મેળવવા હશે નો તે પાછા એકલવા-
માં આવશે. આમથી હજી, આજુ સાહિત્ય
પછીથી કોઈ જાહેર વિદ્યાપ્રેરણને પણ સોંપ-
વાની કોઈ પત્રો મોકલનાર અમારી આ
દેશને પણ અટકી જશે નો અમે વધુ
કહી શકીએ. પત્રો મોકલવાનું સરનામું:
શ્રી પ્રભાકર ય. કાકેર, વેલ્લાભાઈ મેન્સન ૩૪,
ચોપારી રોડ, મુંબઈ ૭.

રેડિયો-શિક્ષણ

દેશભ્રમણ પરિણેમાં સરળ ગુજરાતીમાં
પૂરો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી
ભાઈએ જોને ટેકેસ્ટ અને રીપોર્ટિંગનાં
સાધનો આપવામાં આવે છે. કામગ
લખવાની વિના મૂલ્યે સંરચાની પુરિતકા
તમે અને રેડિયો એકાદી આપવામાં
આવશે. પરદેશના વિદ્યાર્થીએ અભ્યા-
સના પાઠો એક-એકલથી મોકલાય છે
લખો: પ્રિન્સિપાલ

હરિવંદન આર. દીક્ષિત R.D.R. (U.S.A.)

રેડિયો ટેલીવિઝન બેન્ડ સાઈડસિટરમાં
ઈન્દોદીપ્યુટ રાષ્ટ્રપુર લજ્જાની પોળ,
અમદાવાદ (ઈન્દોગી)

★
થોડાક વલ્લભાંધા અભિપ્રાયો:—
'આપે એ અભ્યાસક્રમ મોકલે છે, ને પહેલો
જ મરસ છે.'

ડૉ. એસ. ડી. પટેલ (ઇ. ગોદરા)
'આપે બતાવ્યા પ્રમાણે રેડિયોમાં...
પોતાની કરી નાંખી છે, ખરેખર આપની સમ-
જનાની રીત ધણી જ મુશ્કેલી છે.'

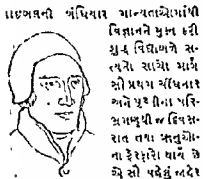
ડૉ. એસ. એમ. અરજખાન (તા. પાદરા)
'આપની સંરચના અભ્યાસપાઠો તથા
આપસાહેબની પદ્ધતિઓ અને એકાદ એક
કાળે છે કે લખવામાં રેડિયોના સાધો અભ-
કાર થયેશે.'

બી. બી. દોશી (ઉ. ગુજરાત)
'આપના મોકલેલા પાઠ મળ્યા છે. પાઠો ખુબ
સરળતાથી લખાય છે, અને ધણી બધીથી
અને આપની સાથે સમજમાં આવી નય છે.
શુભર પુરદેશ (પંથમહાલ)

(1) Rajnikant Pannalal Kothari, 118/2 Kalladevi, Bombay-2—18, Literature, Science, Politics, Reading; (2) Hasmaji Kheraji Thakkar, C/o Kheraji Odhavji, 276, 74, Samuel St., Vithgad, Bombay-3—15, Stamps, Photos, Cricket; (3) Kishor Premchand Chhishrekar, C/o Inspector of Salt, Dharwad, Via Durgani St (Oisr, Surat)—22, Stamps, Photography; (4) Jaswant H. Kamkar, 1295, Sarangpur, Talia's Pole, Mahadev's Khincha, Ahmedabad—16, Coins, Cricket, Pictures; (5) Rsikunwar M. Gandhi, Near Jain Temple, Mahuva (Saur.)—16, Stamps, Coins; (6) Vithaldas Keshavji Mewawala, Surji Kheraji's Bungalow, Mulun (G. W., Dist. Thana)—24, Stamps; (7) Kirtikumar F. Doshi, Jain Gurukul, Palitana (Saur.)—16, Stamps, Coins, Pen friendship, Photography; (8) Mahikumar F. Doshi, Address as above,—18, Stamps, Coins, Swimming; (9) Shashikant P. Hithkhani, Beroja,—19, Photography, Reading, Cricket, Make-up; (10) B. M. Joshi (1577-12) P. O. Upleta (Saur.)—33, Stamps; (11) Mukundrai T. Sompura, Mukund Nivas, Gorawad, Palitana (Saur.)—18, Pen friendship; (12) Raj C. Ved, C/o Sunderd is Viji, 20, Mangesh Shenoi Street, 5th Floor, Fort, Bombay—1—18, Stamps, Pen pals. (13) Kanakrai P. Shah, C/26 Parvati Mansion, opp. Lamlington Talkies, Grant Road, Bombay-7—23, Stamp Collection (Special Interest in U. P. U. and First-day Covers), Travelling, Photography, Cinema (49)

મા માસ (ફેબ્રુઆરી) ઇતિહાસમાં: દિનવિશેષ · વ્યક્તિવિશેષ · પ્રસંગવિશેષ

વ્યક્તિવિશેષ: કેપ્તરનિકસ

નાર નિકોલસ કેપ્તરનિકસને જન્મ પા-
ડના વર્ષને માથે એક શરૂઆતને ત્યાં છે,
૧૬૩૧ની ૧૬મી ફેબ્રુઆરીએ એથેન્સ. દસમે
ફેબ્રુઆરીએ તે પિદ્ધાન મામને
ફરો અને તેમને બધા પુરસ્કારોથી
સન્માનિત કરી પાછા લાવ્યા હતા. ૧૬૦૧
રે કેપ્તરનિકસે વિદ્યાભીક્ષમાં તે ખગોળ-
શાસ્ત્રી બની ગયા, પણ પાછળથી કાનાના
પાછા વેરુ શીખ્યા અને ઇસાઈ જન જનુ-
આરી ૧૬૧૭માં તત્ત્વજ્ઞાનમાં પારંગત બન્યા.
૧૬૧૯માં તે કેમ્બ્રિજ વિદ્યાભીક્ષમાં ખ-
ગોળશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે ભેડાયા અને
તેની આસપાસ જ બધા મેટ્રો ફરના
શાને પાછાંબોળાસને સિદ્ધાંત સાથે
ત્યાં તે વિશેષ પુરોગામી કરના અધ્યાપક
ની પ્રથમ માટે તેને કેમ્બ્રિજમાં પાછાંબો-
ળાં પડેથી તેણે કોપરનિકસી સાર્વ-
કર્મ. લોકોને સહેલાઈથી પાછી મળે
માટે એ આઈસ્ટ્રી નદી પર બંધ
લાગી એક સારી મશીન વડે નળ દોરના આગ-
પાછી લાગી આપ્યું; રાજ્યની તિમિતિ-
તેની ચલણપદ્ધતિમાં સુધારા કરી બન-
વત કરી આપી અને એવિયે એક પુરતક
લખ્યું; અને કેપ્તરનિકસે જન્મથી વરસના
સોની ત્રણતરો કરી એક વ્યવસ્થિત
જન પૂરું રતી આપ્યું. અનેવિષ પ્રતિમા
કાંપના સાથે પોતાનો સોપ તે તેણે બની
કાંપિસી અને એવે કેમ્બ્રિજમાં આંખે, કેમ્-
બ્રિજ તે ત્યારે સોપાયાં પૂરું નહોતો. આ-
ક્રમ પછીની સતત મહેનતે તેણે પૂરેલી
ક અને વાર્ષિક ક્ષતિ તપી કરી તથા તેને
જનુઆરીએ રજા-સપ્તાહ અને જનુઆરી-
ફેબ્રુઆરીએ દિવસ સાવિત કર્યું. પણ
સોપ તે નેચર બ્લેફ કરવાની તેણે દિવસ
રી; કોનોના બેઠાંથી ટીને નહિ પણ

ફેબ્રુઆરીના દિનવિશેષ

તા. ૧ જાન્યુઆરીની નાકરની કલકત્તા, ૧૯૨૨
તા. ૨ ફેબ્રુઆરીએ સંસ્થાનવ્યવસ્થાપકોના
મેટ્રાપુલિટન કોર્ટની સત્રીઓ, ૧૯૧૦.
તા. ૩ ૪૩૨ વર્ષે લંકા આઝાદ બન્યું ૧૯૪૮.
તા. ૮ એનિટ બ્રુક્લાન્ડે જન્મ, ૧૮૦૧.
તા. ૧૩ જન્મતાપુત્રીના મંદિરમાં સી
દરિબનપ્રવેશ, ૧૯૨૮.
તા. ૧૪ અકબર આદિએ મેટ્રો, ૧૫૫૬.
તા. ૧૫ મેટ્રોપોલિટન અસાન, ૧૯૧૧.
તા. ૧૬ મેલબર્નના મુજરાત આમ પાછોની
સીએ સાથેની લડાઈમાં જન્મિષ્વરના કો-
નર હીરો એથેન્સને દાખ થયા, ૧૮૪૪.
તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરીમાં પોલીસ અસાન, ૧૯૪૫.
તા. ૨૫ જન્મશાંતિ સાદિતવના નવયુગના
આમી કવિ નર્મદનું અવસાન, ૧૮૮૬.
તા. ૨૮ દિવસમાં પચમટેલીકાન સાર, ૧૯૪૫.
તા. ૨૯ ભારતમાંની ઉદ્દેશી ગિરિસ મરાઠી
કુટુંબી મુંબાઈમાંથી વિદાય, ૧૯૪૮.

પોતાનું ઇનકાર્ય વેદકાંધ ન બધ કોટકા
માટે. એકવાર તેને ખાસ મિત્ર અને મજિત
નો અધ્યાપક નર્મદા એકાદિમ તેને મળતાં
તેના આ મંથ અને સોમ વિશેષ તાત્કાલિક
એકાદિમને તે છપાવેલા આરંભક સપ્તાહ
તે પોતાની સાથે તેની દરેકતપ લઈ ગયા.
સોમનાસ પછ તેના પ્રકાશનની રીતે અસર
પડેથી તે કેપ્તરનિકસ બન્યો જ દોર, પણ
સાચને મોંથી સખતું પણ મિત્ર ન લામતાં
એ મંથના આરંભમાં જ એણે પોષ પાવક
મીનને એક સામાન્ય પ્રકારના લખી.

ફેબ્રુઆરીને પ્રસંગવિશેષ: ચિત્તોલમકનું બંધન

સમગ્ર દિવસ રાત્રીએ દરારી એક મહાન મુશ્કેલ સતતન રેવાપના રાજનરોતી અસ-
ભરે આક્રમ ને અજેય રહેલા મેચાસને મુશ્કેલ તોની રાજધાની નિગોડમને ૧૫૬૨ની
૨૦મી જાન્યુઆરીએ વેરો પાડ્યા. બધા મેટ્રોમાં એક અમુકા એ મિનાડને પાડવા ને પાંચ
કોસમાં પધરાપ એકી વિશાળ સોના અને ચંદના દાખાલ નેડવા કોટી દરારીઓ તથા
તોળી લાવેલો. પરંતુ સજ્જ ૧૬૬૬સિદ્ધીની સોનાનું સંગ્રાહન કરના બનનોરના કોર્ટ જનમમ
સોડે તેને કોઈ મહિના સુધી ગામક ન આપી. એક રાત્રે કોપીલાણની પાસે મરા.તને
અન્યારને કોઈની મારામત કારણાં અન્યારને આજારની તોળી પાછી અને તે સખત પાવક
પથે; છતાં પોતાનું સંખ્યાલજ્ઞ અને પુરસ્કો ખૂટતા આજવાં દોઈ બીજે દિવસે જન્મતાં
નવાં દુઃખકો કરી ત્યારે જનમમે પણ હજારની કોંપ પર મેટ્રો રજૂમંત્રામાં મુકાવ્યું
અને આજારને દાયે અમરમિતે પાડ્યા. પોતાના એ મહાન મેચાનાપકને મુશ્કેલવારી
૧૫૫૨તેએ છેવટના એ કેસવિગાં કરી તેથી ત્રણેસ અસરે ૩૦,૦૦૦ રજૂમનીની કલમ
કરી નાખી. બંદમાં શ્રીએએ નેવેદર કર્યું. આમ આખરે ૧૫૬૮ની ૨૩મી ફેબ્રુઆરીએ એ
અજેય મહાત્મા મર પાડ્યો. અન્યારને એ મહાન વિજય મળ્યો અને તેની વાજાંને ને
વિજયામાં તોર્લોજી દાર અને આઈસો દુર સુધી સંખ્યાલ મેટ્રો ભાંખી નેજાને ને સાથે
લઈ જઈ મિનેડમને એવી અન દાખવામાં મૂકી ગયા કે આજ સુધી ને બેંકર જ રજૂ જ.

જન-ધુઆરી (૧૬૫૨)ની તત્કાલીન

તા. ૨ જન્મશાંતિ કવિ, સાદિતવાર અને
વિશાળ સામુદાયને બલ્લેરના કલ્યાણ-
સય કોર્ટરનું અવસાન, ૧૮૫૫. કમ્પ્યુટર સામ-
માં સપ્તાહ દિવસી પહેલી સંખ્યાની સરખાવ.
તા. ૫ કોર્ટ, મેટ્રો વગેરે માર્ગની રમતોમાં
નામ કાઢનાર પરીક્ષા નવાબનું પોસ્ટર મળતાં
આસાન, ૧૯૧૦ અરિષ્ટમાં પસિપામારન-
નું મહાબંધર થનાર કલ્યાણ કંડલા બંદરોતે
પ્રકિત નેડરને દાયે શિવદોષપણ વિધિવાત.
૧૮૬-ચોના વહીવટ તેના રૂબનીકારમાં
સામુદાય તોડાનો. તા. ૧૬ નેપાળમાં બજાર
યાત્રી કોટીકીની મિતિત બંદર કરોને સાલ
વિજયને કોમિસી વડા પ્રધાન કોર્ટીતાને સ-
માચ સપ્તા રોપી. તા. ૨૩ કમિષ્નરમાં કિલ્લ
નિરોધી કમ્પ્યુટરેલાનાં સંખ્યાલંબ નિ-
શિરોના મરણ; તા. ૨૫ કમિષ્નરના પ્રધાન
મંત્રીને જન્મસાપોસાલ કાર્યે અઢી મેટ્રો
પાસાને નવું પ્રધાનમંત્રી થવા દુરગાવ્યું.

જો આંખે બ્રિટીશ મેટ્રોપોલિટન કમિશ્નરને એ
મહાન રોષ બતાવતાં તેણે તેને કપવાસ
કર્મ, પણ છતાં એ મંથ તે છપાયા. જ.
કેપ્તરનિકસ એ રોક થયા દોર. પોતાને
મંથ છપાવેથી મેચાની કોટાગ કમિશ્નર
એ ઇનકાર કરાવી રજા દોર. અને ૧૫૬૩ના
મેટ્રો રજાની છેક તેના બેંકાનાં એક મંથ
તેવાર થય તેની પાસે બાપી ગયા. પોતાનો
એ ઇસી આંખો આમ સિદ્ધ થયેથી મેટ્રો
તે મંથ પર પ્રેમી દાખ ફેરવતો ફેરવતો
એક જ જણાઈ તે સંગોપથી ચલ્ય પાડ્યો.

(ફેબ્રુઆરી ૧૬૫૨) ૬૮

પાસો, ભેંસો, અગન, જલ, ટંબ, ઠાકોર, સુનારુ*
એતાં ન હોય આપણાં, અજ, વાનર, કુનાર.

કુંભમેળા પર હરદોર મએલા રવામી રાગ-
દાસને, ત્યાંની રૂઝી નાજી માનવમેદની-
માંથી બેસાધુએએ બચાવી, બપોરની મારફ
તેમનું જ્વન કરી, ખાસ પેલા વિખવાત
બ્રહ્મકુંડ પાસે સહ મયા, જેમાં રનાન કરવાથી
ગોફ મળે છે એવી વાચકા છે. પછી સાધુએ-
એ તેમણે એ કુડમાં રનાન કરવાનું કહેતાં
રવામીએ કનર આપ્યો. મારે આવી
મોટી સિદ્ધિ આટલી સરેલી નથી ભેટીલી.

અનેકાર્થો રાખે: ગોકર્ણ = ગાયને-
કાન; અચ્ચર; સાપ; અગ્રકાથી અનામિકા
આમણી સુધીના વિસ્તારનું માપ; એકબત-
નો મુગ; આયના કાનના આધારમાં વાળેલા
દાંધ; એક મોણ કૂલ; દક્ષિણ દિશમાં આવેલું
સિપનું એક પ્રસિદ્ધ તીથ.

મણિતમગત: ર યી છે સુધીના અંકને.
વના (+)ના એક જ ચિહ્ન નરે એવી રીતે
ગોઠવે. કે સરખાણો કરતા ૬૬, ૬૬૬ આવે.
(જવાબ ૬૮૭૧૫+૧૨૩૪)

પોતાના મિત્રના બાઈબંધને સોનીની
કુશન હતી, તેથી એક ઘોડાસાંચે તેની દોર
એક વીંટીની કિમલ પુગાવી. પેલાએ નીચે
જુજળ જવાબ લખી ગોઠવેલા. તમે તે કોડેરી
શકોશ: NA K'J K JV VT.

પાણી બહેલા કાચના ખાલામાં મધનાં
બેએક ટીપાં નાખી જુએ. નાજભવિંત એ
ને એરિયતિમાં તળિયે પહેરેએ તો મધ સાચું,
ને પાણીમાં એવળી ભય તો બેટું.

*સોની. (ગાઠકાંઈપરકોરેકોનરાજવેર)

કહેવતોના અર્થ: 'આવે બાઈનો બાઈ. તે
ભેલા નેવાં સાડી.' - પોતાનાં અંતરે મો-
જુસોને કારણે વલેનમાં કોઈ પડાવાત કરતું
હોય, તે બતાવવા માટે વપરાતી આ કહેવત
પાછળ આપણા સંસારનું એક દરલાવણ
રહેતું છે. સામાન્યરીતે ચેર આવેલું મહેમાન
પોતાનું વિચરિયું હોય તો જો તેનો જેટલો
ભિગળકાપી આદર કરે છે તેટલો પુરુષના
સમાસભોગીનો નથી કરતી;
બલકે ધણીનાર અપહાપણ
ચાય છે. બાઈનો (એટલે કે
પુરુષનો) બાઈ આવે તો તેને
પરનાં નેવાં પકડીને (એટલે
કે આશિર્વાદો બહાર) ભેભા
રહેતું પડે, પણ બાઈનો (સો-
ની) બાઈ આવે તો પરના
રધાનમળે; વગેરે વ્યક્ત કરતી
એ ચાર ચરણની આખી
કડી આ મુજબ છે:

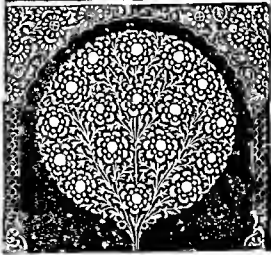
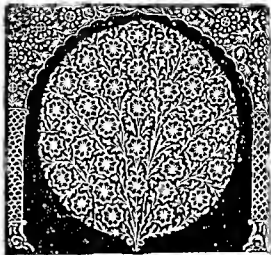
આવે બાઈનો બાઈ,
તે ભેલા નેવાં સાડી,
આવે બાઈનો બાઈ,
તે પરમાં પેસે ધાઈ.
આવે બાઈની જન,
તે ભયે આંજુ એરી,
આવે બાઈની જન,
તે ભયે સાડી પહેરી.

* જોને મળતી બીજી કહેવતો:
'કાંચમિથું સમયણ સાચું';
'જમણમાં લાડુને સમયણ
ખા સાડું'; 'સાળો રસોડા
સુધી ને બાઈ એસરીમાં'.

રસેસ રાઈટ નામના એક માણસે ત્રણ
કલાક અને ૨૫ મિનિટમાં પાછળા પડે બાર
માઈલ સુધી ચાલી દુનિયાને ફોઈ તોડપોછે.

કુરંધ આવતી રીસીમાં રાઈનું પાણી
રેડી ખૂળ હલાવે; પછી ચોખ્ખા પાણીથી
સાફ કરી નાખે: કુરંધ દૂર થઈ જશે. (૨૫)

દાકતર: મેં તમારી પૂરી તપાસ કરી લીધી
છે. તમને માત્ર લાંબા આરામની જરૂર છે.
દરદી: પણ મને ચેન નથી પડતું તમે
મારી છબ તો મેં જ નહિ, દાકતર સાહેબ!
દાકતર: તેને પણ આરામની જરૂર છે

સિક્કા પાટવાની કળા દુનિયામાં સોથી વધુ ખીટવી શીકેએ. હિંદ જગત-
માં સૌપ્રથમ સિક્કા પાટનારે દેશ ખરી, પણ તેનાં ચિત્રોની સુંદરિયતા
તો તેણે શીકી પાસેથી લીધી. એવો શીકોનો સાહસકણનો દસ
દ્રમનો રૂપાનો સિક્કો અહીં આપ્યો છે, જેની એક બાજુ વિજયી રથનું
અને બીજી બાજુ દેવી તથા શુભ ચિહ્નોનું સૂચક માર્ચ ચિત્રો છે.

કલાકશિક્ષક: વંશજના એક મુખવાસના ડબ્બા પરનો સોનાના
બિદરીકામની તકતીએ પેડોનો એક નમૂનો અને બે વરસ
પર આપ્યો હતો. એ જ ડબ્બો બે અનેકાંથી મુશોસન આપ-
તિવાળી આ તકતીએમાં વચ્ચેના ત્રણકાર ચંદાની આકૃતિએ
નિરનિરાજી અને અરચણ હોવા છતાં નયનમનોહર છે.

સપ્ટેમ્બર

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૪	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩
૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭
૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪

ઓક્ટોબર

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧

નવેમ્બર

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૩૦	૩૧	૧	૨	૩	૪	૫
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬
૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩

ડિસેમ્બર

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧

“સ્વર્ગવાસ”

— ડિઝિટોનો સંચય કરનાર માટે જ —

છટ્ટા બૉર્ડ તા. ૧-૨-૫૨ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેમની પોસ્ટની ટિકિટો પચ્ચે દરેક દેશોમાંથી બંધ થઈ ગઈ. અમેએ તેમના માટે છપ્પર બેકા તૈયારી અત્યાર સુધીની જુદીજુદી ટિકિટોનો સંચય કરેલો છે, ને તેના ફક્ત થોડા જ બૉર્ડ બાકી છે, તે મંગાળી લેશે. તેમાં ફક્ત છટ્ટા બૉર્ડ તથા તેમની રાણીની જ ટિકિટો આવશે.

૫૦૦ ટિકિટો જુદીજુદી ત્રીજી ક્લા. ૭૫

૨૫૦ " " " " " ૩૧. ૨૫

૧૦૦ " " " " " ૩૧. ૫

૫૦ " " " " " ૩૧. ૧૧

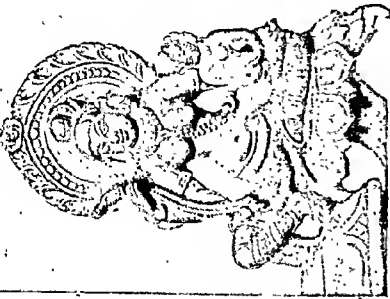
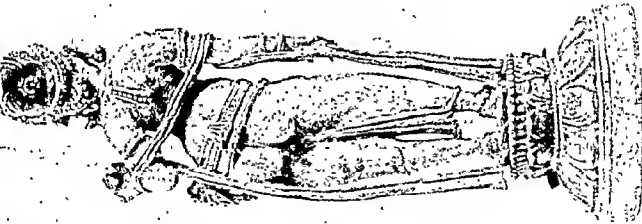
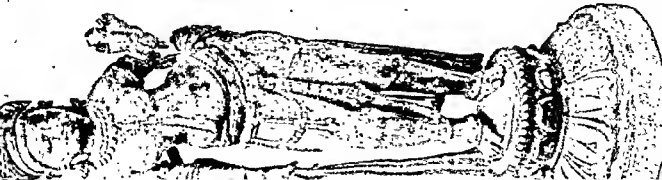
પોસ્ટેજ ફ્રી... અમારું બિરત મફત મંગાવો.

સી. સુતરવાલા • ઘાટકો ૫૨ (થાણા)

શિલ્પ-પરિચય

મળવણ દુર્ધારતિનોથી બેરૂં આ પુસ્તક કલાનાં રૂપ-રસની સાચીય સમજણ આપીને રસદર્શિ ખીલવવાનું પુસ્તક હોય છે. આ પુસ્તકના અંતરમાં આપણને એક સુંદર કલાકાર, રસદર્શિના અભ્યાસી વિદ્વાન, શિલ્પ, ચિત્રશિક્ષક, માધ્યમિક શાળાઓ, પુસ્તકાલયો અને તેનાં રૂપરંગો, ખીલોખીલ સજાણ સાથે સમગ્ર ૨૦૦ ચિત્રોની સમૃદ્ધ મીઠાંસાપોથી (કે. ૩. ૩ (પાં ૦૧૧) કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ, રાયપુર - અમદાવાદ

રાણી વાળુ : ચામરપારિણી (બે રથ) : ડુબ્બરાનડુ અપ્રતિમ સૌંદર્યનું આ મનોહર પાર્શ્વલિંગ આપના ભારતરત્ન પાદસિંચામાં અત્યંત વધેલા છે. વિકસિત કમલ હાર્યા અંગભર્યા કોલેલી અંગ આદા આદ રંગ લિંગી આ નવનમનોદાર પ્રતિમાના પાલકજર્ણિલા મેલા અંબોદાણી સાથે કમરે કેડ વધુ સુષીના : લલાલકારેતી રમના મુરેન્નુ-ર છે. ઇ. ૭૦૦-૮૦૦ના ગાળામાં આપણે ત્યાં પાદકમળોએ પડ્યાંબેલી કમળી તિલકશરોતઃવિગટે ખ્યાલ આપે કોટલા માટે તેની પીડના ભારતી પણ જળિ નેદે આપેલી છે. કોટલી ન મુંદર કાટિયી, કોનાશી ઝોએક વર્ષે નૂતની—ઇ. ૬૫૦-૭૦૦ વરસેના ગાળાની આ ઉપરઆપેલી અંબિકાદેવીની પાદપ્રતિમા પણ ડુબ્બરાનડુ કોઈ ન ઝોતવકારી હિંદુ છે. જાનની રૂપની એક પદપ્રતિમામાં ભિન્ન ભરતી શાસ્ત્રેતરી તરીકે મુરેલી એ મુર્તિ છે. લાલકમળનું પાદીલું યદ્યપ કોટલું મુરેન્નુ-ર છે કે આપણે ત્યાંની કળા તરફ એને કોનાં આપણે સાનેસાચાર્ય અભિયાન થાય. આ નુર્તી ભારતની પાદસિંચાકામાં વાચક અને કુત્રિકારની પ્રતિમાઓ છે જેક ગણેતરી આપેલી છે તેની ન ફેલિના કોરંધેથી મંદિર સિંચ આપણે ત્યાં ડુબ્બરાનડુ પણ થઈ હતું તેની પ્રતીતિ અપણા આ પ્રજાન નમનારો છે, અને એ ચોતે કલાના ઉત્તિહાસના એ અનુભવ છે. વિષયે હરિશ્ચત માટે પાલેલા આ અંકમતી લેખ 'ડુબ્બરાનડુ પ્રાચીન પાદસિંચાવન'. (ફેડા : ઉમાપાનડુ ડે, સાક)

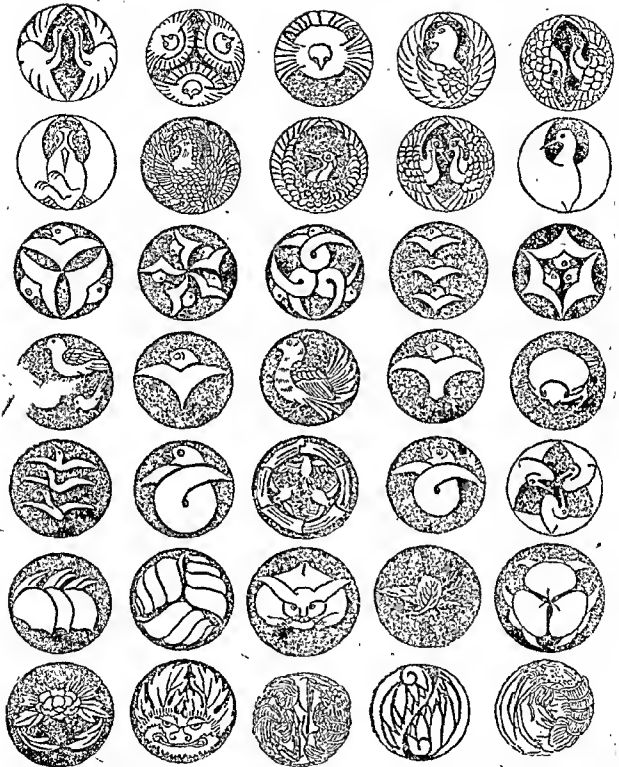

अध्यापक • रविशंकर रावण

मार्च २०२८ '५२

दशमी • अशुभार्द्र रावण

જાપાની શૌભનચુંચણી : દેશદેસના કલાકારો ચિત્તાને ત્યાંની છબી તથા વનસ્પતિસાધિની મનોરમ કીર્તિમાંનો રજવસણ પડી જઈને તે પારથી શૌભન મારેલાં વિવિધ રૂપાંકનો પ્રકાશે છે. જાપાની કલાકારોએ ચિત્તેલાં એવાં રૂપાંકનોના બે સમૂહ એવાં ૧૯૫૦ તથા ૧૯૫૧ના અંકમાં આપ્યા હતા, તેવા આ ત્રીજે સમૂહ છે, એમાં ગણતરીની પાંચ દારમાં માત્ર પશુની જ વિવિધ કીર્તિની શૌભનચુંચણી છે. બગીચા, વાસણી, ધરનાં ઉપરકરો અને પર શુશૌભનોના જુદાં તરીકે તથા બીજા જાણુ વિવિધરીતે વિવેકસુદિધિ આને વાપરી રાખાય.

પ્રેમગાંઠ

વસંત.

એ આંખ કિંતુ નહિ એ વિધુ એ નિહાળે,
એ પાદ કિંતુ પથ એક જ સાથ કાપે,
સંગીત એક જ મુણે દ્રવ્ય કર્યું તો વે,
શી છે પરી ઉભય એકબીની પ્રેમગાંઠ!
એવાં જ આપણ; હવે પ્રિય, શા ઉચાટ!

રમણલાલ બાની

એડિયા દેહાંગના પરસ્પરતા એકબેને પ્રેમગાંઠની રૂપરા આપીને
ચાલેલી એક નવી જ કલ્પના.

પ્રતિજ્ઞા

વંશરથ-વસંત.

દિનાન્ત પહેલાં હણવા જયદ્રથ
સખાતાણી પૂણે થવા પ્રતિજ્ઞા
રશી નહીં સંભવ લેશ ત્યારે
વાતસલ્ય-અખિ ઉછળે નભસુંખિ છાળે
છાઈ દીધો જલદમાળથી વ્યોમ સૂર્ય
ને ભક્તના શપથભાલ કયાં પ્રપૂણે.

વિવિરુ

ગદાસારતના કુદ્ધ વેળા અશ્વને સુચારિત પહેલાં જયદ્રથને હણવાની પ્રતિજ્ઞા કીધેલી, તેમાં તે કાવના ચિમે સંભવ જણાતાં કુણે આકાશને
પાશમાંથી છાઈ સુચારિતને આભાસ જતન કર્યો. તેથી જાતાના વિચયના આશયથી તેનું જયદ્રથને કાંઈ બેધું કે હણના અંતેથી અશ્વને તેને
ગાયો. તરત કુણે આભાસ દૂર કરતાં ફરી સૂર્ય પ્રકાશ્યો.

તારું હૃદય

તારું હૃદય
-તો સંપ્ર બાંધુ, જે ઉગળે આલ આ અંધારમય;
તારા વિષે ગારી પ્રીતિ:
કિન્તુ એને કારણે મારી અચળ શી આ સ્થિતિ:
કુલકુળ થકી જેણે કહિ રે એક પણ એનું ચરણ
માંડતું નથી-તે સંદર્ભમાં પૂરાયેલો હું તો કરણ!

મિત્રકાન્ત મણિયાવ

અન્દનો એક નવી જ કલ્પનામાં ઉપયોગ.

લાલિમા

મંદાકાન્તા.

તારે આંકે ખિલખિલ થતી લાલિમા હાસ્ય રહે
તે બોધને કુમકુમલયો આંદોલો અંખવાયે;
ને ગણે થે રસમય ધરે લાલિમા રમ્ય જવાબ,
વેરી દે ત્યાં શરમમહી સૌ, વેણીની પાછળથી
રોકાતું તે મધુર નિજની પાંખડીએ ગુલાબ.

ગીતા કાવરિયા

મયા અકમાં છપાયા આ કાવ્યની પહેલી લીટીમાં મંદોલો કુદ્ધ-
દોષથી તે દુર્બોધ થઈ હોય ફરી આપણું છે. લાલિમાને બિરદાવતી જ
તાની, રમ્ય કલ્પનાઓ છે:

મુસ્કારાટ

પૃથ્વી.

ન કો સ્વજન સંગમાં, પથ અજાટ સામે પડયો,
અને શ્રમિત-એકમાં નવ સ્ફુરે નવી ચેતના,
નિશાન નવ દીસતું, સિતિજ કયાંય દૂર પડ્યું!
ચૂનીના ધણે તે છતાં, કદમદૂચ બેઠી રહ્યો.
વીર્યું જીવિત આપું વેડી દુઃખદુઃખરા તો ય આ
મદા વિધિયપાટથી હસતું મદદ હૈયું રહ્યું.

રહ્યું હસતું હૈયું? હા, વિષમ રુદ્ર વંટાળિયે
સમુલ પુજને ઉબેડી દહને કબો રાનમાં
ભલે પટકો દો: ન કંપ કરણુ સમાધાસની
તમા ન મધમીઈ શબ્દ મિજબાનીની વે કશી—
અગર દિલ ચહે ભલે ખુદખડાટ દેલે હસી.
અકેલ હોણુશક્તિ આશહીન દુઃખદામ્યો છતાં
નિરેતર, હું મસ્ત મુઠીભર હાડકાનો ઘડયો
ધરીશ મુખ મુસ્કારાટ—દુઃખ આપજાની ગતા!

મધુકર સંદેશિયા

બચવતી બાનીમાં ગદાનમીની ફારમ મહેકાવવું કોનિટ.

હે હોલિકા!

ગિમ.

હે હોલિકા!
શિખા રમે કો તુળમાં અનામિકા.
સ્થાને સ્થાને નહીતી તું અનૂપા,
ગેદે ગેદે સાહેલી તારી મૂર્તિ,
રાજે સૌમાં એક તું સિદ્ધરૂપા,
દેહે દેહે તુજ વિલસતી ગુન્ત કો માણુપૂર્તિ.
તું દેવોના યજ્ઞની અગ્નિવાલા,
ભણે જે સંધા હવે અમૃતોના,
ને લાવી દે દાન સૌ સંજીવોના,
તું ભૂમાની અમલ પ્રતિમા, મુકિર્મદારમાલા.
તું અજ્ઞાની આદિ કો દિવ્ય દીર્ઘિત,
જે સુહિનાં અંતરે એતપ્રોત,
રમે રમે જે હતો ચૂકે સ્રોત,
રે તે આજે પ્રકટ તુજમાં પૂણીની પૂણી જ્યોતિ.
તું મૂર્તે શક્તિ પ્રભુની પ્રભાવિકા,
હે હોલિકા!

શ્રીકાન્ત માહુલીકર

“ક્રાફ્ટ” વહુવામાં” આદિમાં સર્જનહારને એના અનેક ધ્યાની કેવી તમના થઇ હશે! એકલું કોને ગમે છે? “દાસદીન રમ્ને” સર્જન કોને નથી ગમતું?

આવી જ કોઇ તથાસાથી કલાકાર પણ કલાકૃતિ સર્જે છે. કલાકાર લખે છે, ચીતરે છે કે શિલ્પન કરે છે તે એ સર્જનના આનંદ માટે. કવિને કાંઈ વચતા, ચિત્રકારને ચિત્ર ચીતરતાં, શિલ્પીને પત્રોમૃતિનું સર્જન કરતાં, સંગીતકારને કોઇ સૂર વલેવકાવતાં કે નૃત્યકારને નૃત્યના નવા અંગમંગદો શોધતાં સૌંદર્યના એ સંશોધનમાં એ આનંદ અરે છે તે કોણ કહી શકે? એ તો કેવળ કલાકાર જ નહીં, એ આનંદને બહાનું-સહારો હશે છે. થોળીને થોમસાધનાને અને બહાનો સાક્ષાત્કાર થતાં એ આનંદના અનુભવ થાય છે એના સખાબાઈને એ જ આનંદ કલાકાર અનુભવે છે.

પ્રખ્યાત એંગ્લેશ કલાચિત્રકર્તા એલિઝાબેથી કહે છે: An artist communicates કલાકાર પોતાના રહસ્યમ અનુભવને communicate સહાન કરે છે. પ્રથમ તો કલાકારને પ્રેમ, કષ્ટણ, સમજા, વગેરે બાવાનો અનુભવ થાય છે, અને એ અનુભવ કલાકારને બહુ સર્જન કરવાનો આગ્રહ કરતો હોય એવું લાગે છે. Experience urges an artist to create. પોતાના અનુભવને બીબની પાસે રાખ કરવા માટે તે કલાકૃતિ રચે છે.

કલાકારના અનુભવ એ પ્રકારનો હોય છે: (1) પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને (2) કાલ્પનિક અનુભવ. કોઈ કલાકાર કોઇ અરીબની દુઃખી પરિસ્થિતિ જોઈને કષ્ટણની લાગણી અનુભવે છે, તો કોઈને કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ ભરવાથી પ્રેમની લાગણીનો અનુભવ થાય છે, તો કોઈને પ્રકૃતિના અવનવા દૃશ્યો જોઈને સૌંદર્યનો અનુભવ થાય છે. એ સીધીરીતે થયેલા અનુભવ એ “પ્રત્યક્ષ” અનુભવ. પણ કલાકાર પાર કલ્પના પણ કરે છે કે અપ્રક પ્રેમીના હૃદયમાં કેપીકેપી બાએ જીવળી હશે! અને પછી થાતે એ બાવ અનુભવે છે. તે “પરિત” અનુભવ. કોઇ સાધારણ મહાનગર રહેતો અરીબ કલાકાર ‘દે રાજગેઝલનું ચિત્ર ચીતરે છે ત્યારે એને મહેજની ભવ્યતાનો અનુભવ કલ્પનાથી જ કરવો પડે છે, અને કોઈ ધનવાન સ્ત્રી પિતિને અને મહાગીના કામો ત્યારે મજાગના સોફા ઉપર બેસીને લખે છે ત્યારે તેને પણ કાલ્પનિક અનુભવનો જ આધાર થશે પડે છે.

આવી રીતે પોતાના હૃદયમાં થયેલા અનુભવ કલાકાર અન્યના હૃદયમાં સંક્રાન્ત કરે છે. દરેક માણસને પોતાના કોઈ રહસ્યમ અનુભવ બીબને કહેવાની ઇચ્છા તો હોય જ છે, પણ સાધારણ માણસ વસ્તુની રહસ્યના સાધારણરૂતિ કરે છે. ત્યારે કલાકાર એ જ વસ્તુની રહસ્યના કરતાં તેને વધુ બાવનામય અને સૌંદર્યસુષ્ણ બનાવે છે અને પોતાના જીવનની આવી ધન્ય વખોને કૃતિ દ્વારા ચિત્રજી બનાવી શકે છે. કવિની કવિતા, ચિત્રકારનું ચિત્ર કે શિલ્પીનું શિલ્પ કાણુના (વ્યવેશના) અથવા નિહાળનારના હૃદયમાં તો હોય જી જી લાગણી-ભાવો અનુભવ કરાવે છે. એ કલાકૃતિમાં બાહ્યની લાગણીઓને બહુલાવવાનું એમ વધુ સામર્થ્ય, તેમ તે કલાકૃતિની સફળતા વધુ.

Art is an imitation of life. કલા જીવનનું અનુકરણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બીબસ ક મિશોની પ્રતિમા બનાવનાર શિલ્પીએ અને અંગ્રેજનાં પિંચોની રચનાસુષ્ઠિ રચનાર ચિત્રકારોએ બહુ

જીવનને આજેદહરીતે ભૂત કહ્યું છે. આનો અર્થ એમ નથી કે વર્થાવદર્શી (realistic) કલા એ જ માત્ર સાચી કલા છે. રેખાઓની રૂબણી કે શિલ્પની અનુક વાત (design)માં, અથવા સંગીતના (રહસ્ય વિનાના) રાગો કે આલોપામાં નથી માત્ર જીવનની પ્રતિષ્ઠિતિ કે નથી પ્રતિનિધિ અનુકરણ; માટે તેને કઈ કલાવિદીન ન કહી શકાય; કારણ કે એ પણ અનુકરણ કરસોવરમાં આનંદમાં આદોષનો ભેગો હશે રહે છે. એટલે કલા વર્થાવદર્શી (realistic) કેપરાંત આદેશદર્શી (idealistic) પણ હોઈ શકે છે.

જીવનમાં કું છે એટલું જ કહેવાનું કાને માટે પૂરતું નથી; પણ તેને તો જીવનમાં કું હોવું જોઈએ એ પણ કહેવાનું છે. કોઈક ચિત્રને કે શિલ્પને જોઈને કેટલાકને રૂંક થાય છે કે ‘આવી સી તે હોતી દરો? આટલી મોટી આંખો? આટલી પાતળી કે? આટલો મોટો અંગેરો? આવું છે. આમે ક્યાં થ જોવું નથી!’ પણ એ જોવું હોય તે જ અને તેવું જ ક્યાંમાં ઉતાવું છે પૂરતું નથી; પણ તેનાથી અધિક સુંદર એ હોવું જોઈએ તે પણ કલામાં આલેખાવું જોઈએ. વાતવદર્શી ચિત્રકાર મોઈસ ઇન્ડોલે કે રેનોલ્ડ્સ કે રેન્માનાં ચિત્રોમાં જ સૌંદર્ય છે અને રેખાઓમાં રહેલ અતિશયોક્તિ કરનાર નંદલાલ બોઝાનાં ચિત્રોમાં કે અજાતવિક રંગોની સમ્બંધથી અભળ સૌંદર્યસુષ્ણ રચના નીકોલસ રોડિકિનાં ચિત્રોમાં સૌંદર્ય નથી એમ કાણુ કહી શકે?

ધર્મે, વતજ્ઞાન કે નીતિશાસ માનવને ‘સંસ્કૃત’ કરવા માટે છે. પણ તેમને એ કલાનો આધાર તો થશે જ પડે છે. લોકોને ધર્મને સહાયાર શીખવા લખાણેલાં રામાયણ, મહાભારત, ઉપનિષદો, કુશન કે બાઈબલને પણ રસથી ભરપૂર કાંઈમય વાણીનો આધાર થશે પડે છે. સૌંદર્યી સનેા સિંધુ પછેત, એ કલાને કલાકારને પોતાના ‘આદેશ’ રાખનાંથી આકાત રાખવા ઉત્ક્રાન્ત હોઈને હોઈને તે પોતે ત્યારે તત્તજ્ઞાન, રાજનીતિ કે બીબ વિષયો પર લખતો ત્યારે પોતાની વાતને સુંદર ને સચોટરીને કહેવા નર્તાં કોઈ કવિની ઇચ્છા કલ્પના, અલંકાર ને શબ્દમાણુવંથી બાબને એવ આવપતો. આમ, એ લાવો નિરોધી પણ કલાગત બની ન્તો. કલા વિના જીવન ‘સંમતી’ શકે ખરું, પણ કલા વિના તે ‘હવાઈ’ તો નથી જ થઈ.

કલાનો કહેશા રાજન કરવાનો છે. કેટલીક વાર પ્રાચીન કવિની કવિતામાં વધુ પડતો કેપરેશ કે આધુનિક કવિની કૃતિમાં વધુ પડતો પ્રચાર આવી ભય છે ને એથી કલાની વિકૃતિ થાય છે. કલાને કહેશ શીખવવાનો કે પ્રચાર કરવાનો નથી, પણ આનંદ આપવાનો છે. પણ આનંદ જો એમ નથી કહેવા માગતો કે ‘કલા ખાતર કલા’ (Art for art’s sake) એ જ સિદ્ધાંતને વળગી રહેવું. આમ કરવાથી તો ન ચિત્ર કે કાંઈ અંગેરી લખવું ન આવેજીબ અને સુંદરરીતે કરે તેને પણ શારી કલા કહેવી પડે; કારણકે એ ચિત્રમાં રંગ અને રેખા સુંદર છે અને એ કાળમાં કલાનો અને રાજગાધુઈ સુંદર છે. ‘કલા ખાતર કલા’ એ સિદ્ધાંતમાં માનનારાએ વણીવાર એવી દલીલ કરે છે કે ‘કલાનું કલ્પેવ કેવળ સૌંદર્યસુષ્ણ ખરી હશે આનંદ આપવાનું જ છે, પછી એ આનંદ અથે તેવો હોય.’ પરંતુ સૌંદર્ય ‘સત્ય’ અને ‘શિવ’થી વેગળું ન સંભવી શકે. અનુક પ્રવાદ રમણીય હોય પણ એ તે જીવનને આંશાતિતા માટે વસરી ન્થ તો તે દુઃખદાયક છે. કલાને આનંદ એટલે નિર્વિકાર આનંદ, કલા એટલે સત્ય શિવ સુંદર.

ક

કાકાસાહેબ કાલેકરની તરુણકાળનાં સંસ્મરણોની 'સંસ્મરણયાત્રા'ની અતુલામી લેખમાળા

મનોમંથન

વળ શુભરાતના કુમાર-સાહિત્યમાં જ નહિ પણ સમગ્ર સાત્ત્વકથનના સાહિત્યમાં એક વિશિષ્ટ પ્રકાર તરીકે એણે અનન્ય રવાના પ્રાપ્ત કર્યું છે એ શ્રી કાકાસાહેબ કલેકરની 'સંસ્મરણયાત્રા' સૌ પ્રથમ પ્રકટ કરવાનું સદ્ગત્ય. 'કુમાર'નું હવે 'કાકા' થયા પહેલાં એ મથાળા નીચે શરૂ થયા પછી વર્ષો સુધી 'સંસ્મરણયાત્રા'ના નામથી ચાલેલી એ માળામાં, બાળવયુષી માંડીને મૅટ્રિકની અભ્યાસ પૂરાં થતાં સુધીના કુમારકાળનાં ને સંસ્મરણો આભ્યાં તેમાં પ્રસંગોની પાછળ થતા રહેલા માનસ-ધટતરની પ્રક્રિયાનું સુગોપિત આલેખન હતું. કૌલેજમાં આવ્યા પછી એ ઘટતરે ને 'મનોમંથન'નું રૂપ ધારણ કર્યું તેનાં બેકે સંસ્મરણો 'કુમાર'માં આવેલાં. પછી સંસ્મરણપ્રસાર તેનું ચેખન અટક્યું. પણ 'કુમાર' પ્રત્યેની પોતાની મીઠી વત્સલતાથી કાકાસાહેબે, તે જ્યારે પણ લખાવ ત્યારે તે પ્રથમ પ્રકટ કરવાને અધિવાર 'કુમાર'ને જ સ્વીકારેલા. હવે ચેખનના જ તેની પછી નીચે પ્રકટ થતા કૌલેજી માસિક 'મંગલ પ્રકાશ'માં એ માળા આપવા લાગી છે, તેના અતુલાક આ એકથી શરૂ થાય છે. તરુણકાળના તીવ્ર મનોમંથનના એ પ્રસંગોના આલેખનમાં પાંચકને અનુસરકની ને કાંઈ ઊણુપ લાગે તેો તેઓ સહી લેશે, અને અમારી સાથે જરૂર હોયશે કે 'સંસ્મરણયાત્રા'ની પોંડે આના જનુ નૂજ ચેખનને તાત્ત્વ હજી જ શુભરાતને મળે તેો સાકં.

પ્રાથમિક શાળામાં દાઢ પર ગેસનાર વિદ્યાર્થીને જ્યારે પાઠશી પર ગેસવાનો મોકાર મળે છે ત્યારે તેને લાગે છે કે આપણે કંઈક કંઈક ગણ્યા, આપણી પ્રતિષ્ઠા થઈ. એ જ પ્રમાણે હાઈસ્કૂલને અભ્યાસ પૂરા કરીને જ્યારે તે કૌલેજમાં આવે છે ત્યારે પણ તેને એવો ભાવના મળે છે કે પોતે હવે કાંઈક કાંઈક આલેખ લખવા લાગ્યા. શાળાની પરીક્ષા હતી, મૅટ્રિકની હતી. વિદ્યાર્થી એમ માને છે કે આખા પ્રાંતના હમરે વિદ્યાર્થીઓની સાથે એક સંબંધમાન્ય પરીક્ષામાં બેસીને તેમાં પાસ થઈ જશે નહીં જોયે મેળવવા એ કાંઈક લોકાન્તર કરીશી છે. ને સિફતોને મિત્રો આશ્રય રહેતો કે અમારા વિદ્યાર્થીઓએ જાણે નહીં નહીં કે જગતપ્રસિદ્ધ કૌલેજરેશિપ તેો હતો ને જાહેર તેઓ તેમજ તેમની શાળાના વિદ્યાર્થીઓ મૅટ્રિકના પેપરે લખા પરીક્ષાની ખાસ્સી લખાઈની રાખતા. પાસદોઢ કે સરકસને માટે ને માનજીથી પાસાને જગતવામાં આવે છે એ જ રીતે પરીક્ષાને માટે વિદ્યાર્થીઓને પણ તૈયાર કરવામાં આવતા. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એ કે માલિકની પાસે જાય તો લેતા કે આખા પ્રાંતમાં મૅટ્રિકના વર્ગમાં પાસથર હોકા અતુર ને સુલ્કિતના છે. 'જાલુ વરે' પરીક્ષામાં બેસીશ તેો અમુક હોકાસોને મુશળગે નહિ કરી શકું, ને પહેલો નંબર જાવવાની આશા નથી, એટલે આપની સાથે જ પરીક્ષા આપણી સારી' એવો દુરદર્શી વિચાર કરનારા વિદ્યાર્થીઓ પણ અમારા જમાનામાં હતા. આજકાલ શું છે તેની મને ખબર નથી. અમારી રીતે પરીક્ષા પાસ કરીને કૌલેજમાં જતા વિદ્યાર્થીને એમ લાગે કે પોતે હવે કાંઈક હવે કૌલેજી જાય જાય તો એમાં નવાઈથી ?

હું ને હાઈસ્કૂલમાં સમુત્તો ત્યાંના અમારા સિફતોમાં પહેલા નંબર માટે કે કૌલેજરેશિપ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થીને તૈયાર કરવાનો હમરે ન હતા. હું માનું છું કે મારે માટે આ જ આગેલો હવા સારી હતી. અમે—કાંઈક નહિ તો હું ને ને કાંઈક વિષય રહીતો તે કિલ્લ-ચરપોને ખાતર જ, અમારા સિફતોમાં પણ ચોતરપોતાના વિષયો સાથે સાથે કિલ્લ-ચરપો હોવાની જ તેઓ આ વાતરવજ જમાની રાખ્યા હતા. કેવળ પરીક્ષાને માટે જ વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરનારા સિફતો મને એ દુર્મતે પણ મારા મનમાં એટલે આદર રહેતો. મને લાગતું કે સાતમી કલાસનાને હરીફાઈનું રૂપ આપતું એ, કાંઈક નહિ તો સિફતોને તે શોભા આપનાર નથી જ. એ વખતે આ વાત હું કદાચ આ સમયમાં જુદી ન સમજતું હોય. પણ જરૂરિયાતે મને તેો સાકં. એક જ શાળામાં આજુ વરસ તેો હતો જ જાણી શક્યો નથી. આપી મને થાણું તુલસાન થયું છે મૅટ્રિકની પરીક્ષા પતાવતા વૈત—એટલે કે પરીક્ષા પતાવવા પડ્યા પહેલા જ અમારા મેળા વિદ્યાર્થીઓએ હતી હતી કૌલેજમાં કાંઈક કાંઈક મળ્યા. કૌલેજી કૌલેજી હતી. મને જુદીને તેો આનું જાન પણ ન હતું. મારે પણ કાકાસાહેબે કાંઈક મુશ્કેલી નહિ. પણ પરીક્ષામાં પાસ થયા પહેલાં આગ અરજ કરવાનું મને કાંઈક ને મુશ્કેલી હોત તેો મને લાગતું કે એમાં સાક્ષીના નથી અરજ આપીએ તે પછી પરીક્ષામાં નાપાસ થયા પોતે મારે ફરતી ને ?

મારે પરીક્ષામાં એ આવ્યું કે હેઠન કૌલેજમાં જમાની હમરે હોવા છતાં મને ત્યાં પ્રવેશ ન મળી શક્યો. એ જાણવમાં પણ માકં જાણવાનું જ આવે આવ્યું. અમારી હાઈસ્કૂલના હેઠમારવર શરૂ થવાનાં હરીફકરના મારા પર પૂરો પ્રેમ. જ્યારે એમને ખબર પડી કે વખતસર અરજ ન કરવાને મારે હેઠન કૌલેજમાં મને પ્રવેશ મળવાનું મુશ્કેલી જાની ગયું છે, ત્યારે એમણું મને એક થયું. જ સુદર લાકામણુપત્ર લખી આપ્યો. એ લખને હું હેઠન કૌલેજમાં ગયો. ત્યાં એમનીએની વહેવાળી ઘરેલી હતી. મેં એ વહેવાળી કરનાર 'ફેલો'ને જમને એ પત્ર આપ્યો. પત્રની નીચેની સહી લખવામાં જ એ પ્રલાવિત થયા: 'એમના ચહેરા પરથી મને એમ લાગ્યું. હું સમજીને કે મને હવે એમની મળી જાશે. એમનીએની વહેવાળી પૂરી થઈ, પણ મને એમની ન મળી. મેં ફેલોની પાસે જઈને કહ્યું, 'મારો લતામણુ-પત્ર મને પાડો. હવે હું, 'એણે કાંઈક વિચિત્ર રીતે મારી તરફ એવું. હું તેને જઈ ન સમજી. ફેલો તાર નૂપ રહીને મેં ફેલોની સફારત આજુ કરી કે 'મારો લતામણુ-પત્ર મને પાડો આપી દો.' (મને શી ખબર કે એમની અરજ વખતસર ન આપી હોય એવા વસીલા-વાળા વિદ્યાર્થીઓને પાછળથી કાંઈક જુદીની જમાના થાય જાય છે ? કેટલીક વાર તે એવા લોકો માટે આસ જરૂર પણ આપી રાખવામાં આવે છે.) ફેલોએ ફરી વિચિત્ર ચહેરા કરીને મારી તરફ એવું અને મારો લતામણુ-પત્ર મને પાડો આપી દો. એને મારામાં થયું હતું કે 'ફેલો જાણે છે ? આજુ પણ સમજતો નથી ? એવું તરીય જ આવે આવે છે તેો એને માટે ખીલ શું કરવાના હતા ?'

અક્ષામણ પત્ર લખને હું પિન્ડિસ પત્ર સેફની પાસે મૂક્યો. પણ સાર્દેનના મંત્રણામાં જવાની દિગત કેમ ચાલે? ફાફ પાસે ન જાણે થઈ રહ્યો. સેફની સાહેબ જાદાર આળખા ત્યારે એમના હાથમાં અક્ષામણ પત્ર મૂકવાને બાકી શું હતું. 'મને રેસિડેન્સીમાં જોરડી ભેંસજો છે.' એમણે પૂછ્યું. 'આ ન સવારે તમે ફેરવાને જાયજા હતા?' મેં કહ્યું, 'ના બપોરે જ મળેલો.' મારે આ જવાબ સાંભળીને સેફની સાહેબ આશ્ચર્ય પામ્યા. ખસ, 'ડેક્કન'માં જાણીને ફેલિંગ-સિસ્ટમ લેવાની કમેડ ટપર સદાને માટે પાણી ફરી વળ્યું.

ડેક્કન કૉલેજની બન્ય હામાર તેનો મારા મન પર જનું પ્રભાવ પડેલો. છાત્રાલયની નાની નાની જોરડીઓની બેઠકી દાર ભેંસને હું તો તાલનજીવન ગઈ અંગ્રેજી. જ્યારે જોરડી ન ગળી ત્યારે મનમાં વિચાર આવ્યો કે 'એક જોરડી ન મળે ને માત્ર વરંડાના એક ખુણામાં રહેવા દે તો પણ ખુશી થી રહું. જોરડીઓ સિવાય બીજી આટલી બધી જગ્યા આવી પડી છે તો પણ આ શોશો કોણ ભણે સાચી વિદ્યાર્થીઓને તત્તો ભણે છે.'

મને ધળી વાર વિચાર આવ્યો છે કે એ ડેક્કન કૉલેજમાં જગ્યા મળી હોત તો મારી નિંદગીને જીવો ન એક ગરબો હોત પિતાજી સરકારી નોકર હતા. એક મોટા ભાઈ પણ સરકારી નોકરીએ લાગી ગયા હતા. આમ હોવાથી સરકારી નોકરીને જ આદર મારી સામે રહ્યો હોત. દિર્ઘકાળમાં હું અભ્યાસી છોકરી તો નહોતી. પણ વિદ્યા મારેની વિશ્લેષણી તો મારામા જાણી હતી. હું ડેક્કન કૉલેજમાં ગયા હોત તો હાથ વિદ્યાર્થીઓની તરીકેની માનતા હું કમાશે હોત. ને સરકારી નોકરી કરતા વિદ્વાનોનાં જીવન જેમાં પ્રતિષ્ઠિત હોય છે એવું મારું જીવન પણ થયું હોત. એ 'કરીઅર' હું બોઈ જોડા એના મને કદી વસવસો નથી થયો. પણ યુરોપિયન પ્રેરિસરોના જે સપર્ક મને ત્યાં મળત એ કમ્યુનિસ્ટના ન ગળ્યો એવું મને ધળી વાર દુઃખ થયું છે.

આમ પણ મને લાગે છે કે જોણામાં બોણુ રૂરોપિયન મિસાન્ટ્રોપીઓ સંપર્ક સાધવા એટલી ધામિંગ કઠારતા મારામાં એ વખતે હોત તો પણ મને જાણી લાગ થયો હોત. કમ્યુનિસ્ટ કૉલેજમાં મંદિર આપા અને સાહિત્યનું ભજવત તે મળ્યું. અંગ્રેજીમાં ન બધા વિષયો શીખવા પડ્યા. તો પણ વિદ્યાર્થીઓમાં અને તે પછી પણ અંગ્રેજોને સંપર્ક મને ન ગળ્યો એ સારું ન થયું એવું મને પાઠ્યજી લાગવા માંડ્યું. અને તેનો વિચાર આવ્યો પણ થયો નથી. અંગ્રેજોના સંપર્કથી ન સુશિક્ષિત કે સરકારી ધ્યાય છે એવી કલ્પના કરી ન હતી પણ 'તદન જીવી ન સંસ્કૃતિના હોશો સાથે બેવિષ્ક સંબંધમાં આવવું એ સંપૂર્ણરિત્તું ન એક જરૂરી બંધ છે એવી મારી માન્યતા કૉલેજનો અભ્યાસ પૂરો થયા પહેલાં ન પાકી યત્ન થઈ હતી.

એ વિદ્યાર્થીઓ પુના-મુંબઈ જેવાં મોટાં શહેરોમાં રહે છે તેમને નાનપણથી જ કૉલેજ, તેની હામારો, પ્રેરિસરો, તેમના માત્રન (ગ્રુપ્પા), કૉલેજના વાદવિવાદ વગેરેના પરિચય હોય છે. મારા જેવા, જેણે મંદિર પાસ થતાં સુધી કૉલેજનું પ્રકાન પણ જોયું નથી હોત એના મન પર કૉલેજના દોરમાગમને નૈતિક પ્રભાવ પડ્યા વિના નથી રહેતો.

જ્યારે હું અંગ્રેજી છઠી કે સાતમીમાં હતો ત્યારે મારા મોટા ભાઈ બહુ બીમાર હતા. પણ દિવસ સુધી ચરી પાળવાથી તેમનું મેં મેંથી પડી ગયું હતો એમ માનીને મારી માએ તેમને કેઈક રવાઈટ રોયલ વસ્ત્ર આપા આપી. પણ એમણે તે ન લીધી. એમણે જો એટલું જ કહ્યું હોત કે 'અપરધ વસ્ત્ર ફરી ખાઉને મારે સદા માંડે ઉઠ (માર્ચ ૧૯૫૨)

નથી રહેવું' તો એમના એ ક્યનની મારા પર ઝોડી અસર ન થઈ હોત. પણ એમણે કહ્યું, 'આ વસ્ત્ર અપરધ છે. એથી મને તુરંત જાણ થશે એવું ૧૫૫૮ નજીતો છતાં હું એ ખાવાને તેમજ શાક તો હું સુશિક્ષિત સાનો?' એમના આ જવાબથી મને લાગ્યું કે સુશિક્ષિત એક પરિણામ એ હોય છે એમને કે પોતાનું કિત-આદિત સમજવા લાગ્યા પછી 'અદિત'ને યાજવાની સંયમશક્તિ સુશિક્ષિત આદર્શમાં આવવી ન જોઈએ. આ એક પ્રસંગથી ફેલિંગ-સિસ્ટમને મારે મારા મનમાં આદર પેદા થયો હતો. કૉલેજમાં દાખલ થયા પછી મારા કેટલા મે રોય 'હને તો આપણે કૉલેજમાં આવ્યા' એ ભાવનાથી જ આપણાપણ દર થઈ ગયા હતા.

હું જ્યારે કમ્યુનિસ્ટ કૉલેજમાં દાખલ થયો ત્યારે કેટલા વિદ્યાર્થી આવવાના બાકી હતા. કૉલેજની ક્લબના દર શર નહોતી થઈ. જનના દિવસોમાં પણ કીડકી અભ્યાસ થઈ શકે એ દેવેથી એ પાંચદસ વ્હાના વિદ્યાર્થી કૉલેજની રેસિડેન્સી (હાનાવાસ)માં રહેતા હતા તેમની ક્લબમાં હું સામેલ થયો. પહેલાં દેશની વિનાશનું ધોતિયું, યેરથી ભેરવા મારે આલેખી આગાખુશી અને રાજે મુનાં પહેલાં એક દરેકે દુધ પીવાની માન, આપણા મારા અને જોડેને એ વિદ્યાર્થીઓને થયું કે આ રેઈરેસામાનના છોકરા લાગે છે. સીનીયર બી. એ ના વિદ્યાર્થીઓને નવા આવેલા વિદ્યાર્થીઓને સહેલાઈથી અપનાવી લેવા ન જોઈએ એમિન થમનું તેમો પાલન કરતા છતાં મારા તરફ મંદિર આસ નિગાહથી જોતા. એ પછી જ્યારે ભાલ (મારા મોટા ભાઈ) સીનીયર બી. એ, ભણવા આવ્યા અને વિદ્યાર્થીઓને ખજાર પડી કે હું એના નાના ભાઈયું ત્યારે બધી વસ્ત્રો પલટાઈ ગઈ.

પણ કૉલેજનો એ પહેલો અનુભવ મારે કહેવો છે તે તો રહી ન ગયો. જ્યાં સુધી નવા વિદ્યાર્થી નહોતા આવ્યા ત્યાં સુધી તો ફજળનામો એકો મારી પાસેથી 'પેઇઝ ગેરેટ'નો મુદ્રકર ચાલું ન થતાં મને પેતાની ક્લબને મેમ્બર મળી લીધો અને એ કંઈ ખર્ચ માતા હિરેસે આળ્યું તેટલું પચલ લીધું. પણ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધતાં ન તેમણે હું ક્લબને મેમ્બર ન નથી એમ મળીને મારી પાસેથી 'પેઇઝ ગેરેટ'નો ચાલું લેવો શરૂ થયો. આ રીતે મારે બીજે ગણીને પણ વધારે આવવું પડ્યું. ક્લબના વ્યવસ્થાપક વિદ્યાર્થીને મેં સરલ-તાથી પૂછ્યું કે 'મારો દિસામ મને જરા સગમવશો?' ત્યારે તેણે ગંભીરતાથી કહ્યું કે પાઠ્ય મંદિરે તમને ક્લબના મેમ્બર મળ્યા હતા; આ મલીનામો તેને 'પેઇઝ ગેરેટ' મળીએ છીએ.' મેં પણ ગંભીર ચરેરે કહ્યું, 'ભલે, મને તમારી ખરજી.' અને પૂછવાપ પેસા પેસા બી. એની દીધા. એણે પણ ચૂપચાપ પેસા લઈ લોપા. ક્લબ નવાઈની વાત તો એ કે આજના ન પરથી તે મારી સાથે એની રીતે ખતવા લાગ્યો કે નહીં અમારી વચ્ચે અલુપનાય થઈ ગયો હોય.

મેં મનમાં વિચાર્યું કે કૉલેજ-સિસ્ટમનો એપ પામિશા આ પ્રીદ વિદ્યાર્થીઓ બહારથી જેવા સિંધ રેખાય છે એવા વારતવમાં તેમો નથી હોતા. પછી આમજ લાગતાં જ્યારે જેણે કે બહારથી પીડપણા અને શ્રેણીવાદી વસ્ત્રો અને જોરડીઓમાં દોરતો વચ્ચે બધા ન પ્રકારની કઠામરડી કરવી એ જ કૉલેજની સંસ્કૃતિ છે ત્યારે મનમાં થઈ ગયું કે એ કપાલકલ્પો—માત્ર દેવાની ન સંસ્કૃતિ છે. કોઈ સુંદર ચિત્ર પર પાણી પડવાથી એ એવું બગડી નહ તેવું ન મારે મારે થયું અને હું નિરસ થઈ ગયો.

ક મુંબઈનું પ્રદર્શન

કૉલેજની દર્શ શર થયા પહેલાં હું પુના ગયો હતો અને હોરેટમાં રહ્યો હતો. શોકા દિવસ પછી મારા મોટા ભાઈ 'ભાલ' પૂને આવ્યા.

એમણે કહ્યું 'મુંબાઈમાં એક સરસ પ્રદેશન અરાધું છે. આવ, તેવાનું જો' એ મુંબાઈને જોઈ ન હતું. નાનપણમાં પૂના સુધી આવેલો પણ મુંબાઈ વિષે સાંભળ્યું હતું ખૂબ. મુંબાઈમાં રહેતા પારસીઓમાંથી એક છે; લોકોના પાટા પર એમ દેવેલે ચાલે છે તેમ જ આ દીગ પણ ચાલે છે; અને તેને યેજનાની ઘોડાના ઘાણા પર અંબેજીની હાંક એની હાંક હોય છે એટલું તે મેં સાંભળ્યું હતું. હું ત્યાં જે કાણું પાડીને તેમાંથી ઘોડાના બે કાન જાલસ કાઢેલા હોય છે એ સાંભળીને, કાંઈ નહિ તેમ આ કુતરેલ જેવા ખાતર પણ, મુંબાઈ જવું જ એવો નિશ્ચય કર્યો.

મુંબાઈના મોટામોટા રસ્તાને મોટામોટા મકાનોએજીને એવો તેમ આનંદ થયો કે મનુષ્યની કરામત પણ ઇશ્વરની કરામતથી કાંઈ કરા નથી, યેરીબંદરનું મોટું સ્ટેશન જેમનાં તેમ છે. ત્યાં જ એકો રહી ગયો અને તેની કારીગરી જેવા કાળ્યો. હાઇકોર્ટનું મકાન, યુનિવર્સિટી હોલ, રાજભાઈ ટાવર જે ગાંધી આશ્રમ યાતાનાં રસ્તાન હતાં. એક વાત મારા મ્હાનમાં એસતી નહોતી કે હાઇકોર્ટના મકાનમાં યોગ્ય-યોગ્ય પત્રવચના રતેમ કપર પૂનક સા માટે બેસાડ્યાં હોય? યોગ્ય બાબતે કહ્યું કે આખો પૂનકને અશુભ અને ભેવકર માનીએ છીએ, પણ પશ્ચિમના સોફાની સરપતીનું પાલન એ છે, એ લોકો પાને છે કે પૂનકની આંખોમાં શાશ્વ લોકોની બુદ્ધિની કલક હોય છે. અમે સાંભળ્યું કે રાજભાઈ ટાવર પરથી પડતું બૂંદોને કોઈ પારસીએ ખાખ-ખા ખેસો તેથી હવે કપર જ્યાં ગાંધી પાસ થેવો પડે છે. રાજભાઈ ટાવર પર જઈને જામે જેવું તે બે સમુદ્રની વચ્ચે મુંબાઈ શહેર ફેલાઈને પડ્યું હતું. શહેર શું, થોડુંનું એક મોટું નગર જ બનેલું!

આજ પછીપછી જેવું, પણ અમે મુંબાઈ નેવા નહોતા આવ્યા. આવ્યા તો મુંબાઈનું પ્રદર્શન જેવા. ત્યાંનો એક પ્રસંગ પહેલાં કહી દઉં. પ્રદર્શનના દરવાજા આવળ જ મારી કામને એક પારસી ઠાકોરે માની. એણે કોઈ વસ્તુની ટિકિટ ખરીદવાની વાતો કરી. હું એની વાતો સીધી સમજાવી તેવા તેને જ બાબ કહ્યું. એની ગુસ્સાની મને નહોતી આવતી, મારી મથાલી એ નહોતી સમજતો. એણે મેં એને ઓછો છતાં સમજાવ્યું કે તેની સૂચના બપવદાર ન હતી. હું રવાના ને અપ્રયાયક વૃત્તિને હું. એ સગાલતવા ચાલું તે વિસ્તારથી સમજાવું હું. હું એને સમજાવતો ગયો ને એ સાંભળતો ગયો; તે પછી એના ચહેરા પર કાંઈ પ્રત્યય જણાયો નહિ. મેં માન્યું કે બીજાઓની સમજાવણી એણી લાગે છે. મેં ફરી શરૂ કર્યું. પુષ્કળજે રેલોને કપચીય ફરીને બધી હજીકત ખોળા પર સમજાવી. મેં કહ્યું 'કાંઈ કે હવે મારી વાત મનમાં બેઠીને?'

એ બોલામાંથી બધું સાંભળી રહીને જવાબ દીધો કે 'હું અંમેજી જ નથી બનુતો.' હું તેમ જાણો જ બની ગયો! મને નવાઈ લાગે છે કે મેં એને સમજાવ્યું કે નહિ એની દીધી હોય! મુંબાઈ જેવા શહેરમાં, રોજ-અકાર વરસોને ઠાકોરો, અને તે પછી પારસીઓ ઠાકોરો અંમેજી ન બને! વાત કલ્પના બતાવી હતી. ભણ આદમીએ પહેલેથી જ કેમ ન હતું? મારા મનમાં મુંબાઈ શહેરની સાબ થઈ ગઈ.

મુંબાઈનું એ પ્રદર્શન ખરેખર અદ્ભુત હતું. મરીન હાઈવેનર ટેસલ પાસેના મેવાન પર મોટા વિશાળ શ્રેણમાં તે લોકોને આકર્ષી રહ્યું હતું. એક રમણે કોશી દિગાલ્યત રેલવે હતી. પાંચ ફૂટિંગ તથા માર્ગમાં ફૂટિંગ બદાન તરતા હતાં. દરોમદનરના નમ્યા અને પરદેશી યુવાની પ્રદર્શન ભર્યું પડ્યું હતું. એ 'રવરશી' નહિ 'પંચ' 'ઓરોવિંક' પ્રદર્શન હતું. આજીવન જેમને મન પર એ પડી ચૂં કે પશ્ચિમના લોકો દોશિવાર છે, અકાદર છે; એમના વિના આપણું ચાલતું નથી.

એક રમણે કીંગરી, એટલેકે ગોરસ-વિદ્યાનાં ભવભવનાં વંચોદતાં. એક વંચમાં દુધ પીસાઈને મણાઈ તપાનિરનેદ ફીકું (સિવેર) દુધ અજમ થઈ હતું. અમે વિચાર કર્યો કે બહાર જઈને રેરોમાં ચોખાને ખાવા કરતાં એક દિવસ માત્ર મણાઈ ખાઈને જ રહીએ. અમે મોટા મોટા દેશના ભરીને મણાઈ પેરાનું ઉતારી અને આખો દિવસ પૂર્યા.

માઝે કામ કે દરેક પ્રદર્શનનું નર્ણન કરવાની નથી. કોઈકમાં હું ને દિંદેના હિતિદાસ ભણ્યો હતો એની શરૂઆત આપના જમાનામાં મુકમ્મલ મજનીથી થતી. મજની, યોરી, ગુલામ, ખિસત, તપલખ, સેપદ, લોકી એ વાધા આ દેશના સોપચમ રાજ્યનાં હતા. એની પહેલાંને હિતિદાસ નહોતો ભણ્યો, કે નહોતો કહી સાંભળ્યો. 'દિંદુ-સ્વાન-કયા-રસ' નામની એક મરાઠી ચોખામાં સેમિરામિસ રાણી, તેના દ્વિતિમ દાથી, તથા એલેક્ઝાન્ડર અને પોરસના યુદ્ધની વાતો વાંચીતી ખરી, પણ મુકમ્મલ મજનીની પહેલાંને દિંદેને હિતિદાસ અમને કહી પ્રત્યક્ષ નહિ થયેલો. આવે અભ્યાસક્રમ કોણે અને શુદ્ધ દરેકની બતાવ્યો હશે એ તો એ ફિરસોમાં મારા ખ્યાલમાં ન આવ્યું. પણ મનમાં એક વાત કરી ગઈ હતી કે દિંદુવાતને હિતિદાસ દિંદુ હોરો હરી જવાથી તેમની પરત્વતાથી શરૂ થાય છે. અગળ કપર જ્યારે મેં મારન્ટ રહે જઈ એલેક્ઝાન્ડરને ભારતને હિતિદાસ વાંચ્યો અને તેમાં દિંદુ કાળથી પ્રારંભ થતો જોયો. ત્યારે મને બહુ આનંદ થયો. માઝે આત્મગીરજ ભજન થયું અને મારામાં ચેતનવને સંભાર થયો. કોઈ પણ ભવિને ચેતાના હિતિદાસને અપરંમ હાર અને ગુલામીથી કહેવા પડે એથી મોટો કોઈ શાપ દોહી શો નહિ.

અરોહના સિદ્ધાંતોની જાણ મેં સૌ પ્રથમ મુંબાઈના પ્રદર્શનમાં જોઈ. મળા કામજ કપર સફેદ અશ્વેશ્વરીમાં શ્રાવણ દિવિગે એ સિદ્ધાંતોને જેમને માઝે કુદરત ભવત થયું. તેની નીચે ઓછો છતાં તેનો અનુવાદ આપ્યો હતો. અરોહના રાજ્યમાન્યું નર્ણન પણ કાંઈક હતું. એ જામું મેં મ્હાનથી વાંચ્યું અને ભારતના અતીત (બુદ્ધાગ)નું ઓગ્ર મારી રામે ગ્રાંપુંગાં પ્રકટ થયું. તેને પડ્યો જ રોનાનો એક મોટો તિલ્લો દેશમાં મટીને રાખ્યો હતો. એના પર જામું હતું કે પ્રાચીનમાં પ્રાચીન સિદ્ધાંતોમાં આ સોથી મોટો છે અને એનું નામ 'રામટંક' છે. એ 'રામટંક'ને જોઈને પણ મારી દેશમાં મટીને મારા થપી. 'સંસ્કૃતિની બાળતમાં આપણે દેશ ખૂબ આગળ વધેલો હતો. આપણે દેશીએ તે એ અતીત ગીરજ પાણું કારી સજીએ' એ ભાવ સી પહેલો તે ફિરસો મારા મનમાં ભજત થયો.

જયપજમાં સિદ્ધાંતના હિતિદાસની કથાએ સાંભળી હતી, અને દેશની આકારીનાં સ્પર્શનું હું નાનપણથી જ જોતો. રાખમે પ્રત્યેની નિષ્ઠા તેમ જો વારસામાં મળી હતી. 'દેશની સંસ્કૃતિ' એવી પણ કોઈ વસ્તુ છે, અને દેશને માટે પુરાતત્ત્વનું પણ એક અસાધારણ મહત્ત્વ છે એ વાતનો સ્પષ્ટાકાર મને તે દિવસે અરોહના સિદ્ધાંતોએ અને 'રામટંક'ના દર્શનથી થયો.

એક વાર કહેવ લાખ્યા, 'ચાત્ર ચાલ હતો તો યહ્યુ જામું ચેરાનું છે.' હવે એમની વાતો મારા કાનને દરેકની સુઝાં નહોતી. આખો દિવસ અમે સાથે રહ્યા, છતાં હું 'એકરો' જ હતો. જસ યુમયુય! ન માછની સાથે કાંઈ વાત કરું ન તેની વાતોના દંધ મ્હાનથી જવાળ દઉં. આખો દિવસ, અને રાત્રે સુતી વખતે પણ, મારા મનમાં અસોહના સિદ્ધાંતો જ પૂર્યા કરતા હતા, અને જ્યાં જોઈ ત્યાં 'રામટંક' ન બંધે પડતા! પ્રદર્શનમાં તો અસંખ્ય યીલે હતી, પણ પછીમાં માત્ર એવી મણાઈ જ હતી, અને મજાનમાં પેસે સિદ્ધાંતો જ અને 'રામટંક'.

શરત

એવી, કે જેમાં જીતનાર પણ હારે છે
અને હારનાર તો જીવે છે...

લેખક : 'સારંગ' બાણેડ

વિ

જ્યારે લેખક સમગ્રસિદ્ધ મોંઘની વાતચીતો પહેલો સંકલિત સંગ્રહ બહાર પડવાનો છે એવા સમાચાર આવ્યા ત્યારે વાંદીશાઈ કહે 'ચોપડી ખરીદવી પડશે.' મેં કહ્યું 'હું તો હમણાં પુસ્તકો પાછળ પૈસા અર્ચવેતો નથી.' જિતુશાઈ કહે 'સર, હાલ તો ગારી પણ નરમ છે, છતાં ક્યાંકથી કળીના લઘને પણ પુસ્તક તો વસાવવું જ પડશે.' આગારી વચ્ચે એની સગવડની હતી કે જે પુસ્તક એક જણ ખરીદે એવી જાણ એને ન ખરીદવું. આ નિયમથી આગારી ત્રણેની નાનકડી ભેગત સાચવેલીમાં સુનંદા પુસ્તકો એટલાં થઈ રાખ્યાં હતાં.

જિતુશાઈ સમગ્રસિદ્ધ મોંઘના આરાક છે, એટલે જો તે પુસ્તક 'હારે પડવાનું છે એવી અબર મળી ત્યારથી જ ખરીદવાની વાતે ત્યાં હતાં. વાંદીશાઈ એની ટેવ લજી કે જો દરેક સાથે પુસ્તક ખરીદવાની વાત કરે પણ ખરીદે નહિ. અજબત, એને અર્થ એવો નહિ કે જિતુશાઈ સાહિત્યના રસિક નથી. પણ પૈસાને જિતુશાઈ સાથે કાંઈક એવું હાલવેર, કે જરૂર પડે ત્યારે ખીસામાં હોય જ નહિ. વાંદીશાઈને આ વાતની લજી, એટલે જો હમેસા કહ્યા કરે કે 'જિતુશાઈ કહી પૈસા છૂટવાના નથી.' જિતુશાઈને આ વગોળાં ગમે નહિ, એટલે જ્યારે જ્યારે પૈસા અર્ચવાને કાંઈ પ્રસંગ આવે ત્યારે 'આ વખતે તો કાંઈક કરી જતાવું' એવી ધારણાથી ચોક્કસ નિર્ધાર લહેરે કરે; પણ આર્થિક અચ્છલ્યના કારણે છેવટે તે પાર પડે નહિ ત્યારે વાંદીશાઈ એમને ધમકાવી નાખે. હમણાં હમણાં વળી જિતુશાઈની આર્થિક હાલત વધુ તંગ હતી, એટલે મોંઘના પુસ્તકના સાત રૂપિયા એ નહિ અરથે એની વાંદીશાઈને ખાતરી હતી. એટલે વાંદીશાઈએ અંગીર જીતીને કહ્યું: 'જો જિતુ, હું પુસ્તક ખરીદવાનો હો તો જ હા પાડજી. નહિ તો પહેલાંની ના પાડી દે, એટલે પાછું.'

'ના ના, મારે ખરીદવું જ છે.' -

'તો ચાલ મારી સાથે, અગાડપી ઝાંઝર મોંઘાની પૈસા ભરી દે.'

'એવી શી જરૂર છે? પ્રગટ થશે ત્યારે લઈ આવીશું. આને તો ગારી પાસે તજી જ રૂપિયા છે.'

'તેમું ને?' વાંદીશાઈએ મને કહ્યું, 'હું જાણું જ કે એ કહી ખરીદવાનો નથી. પુસ્તક બહારમાં આવશે ત્યારે પણ આવી હાલત આવી જ રહેવાની.' હું

'તમે ચાર દરેક બાળતમાં નકામી ચિંતા કરો નહિ.' જિતુશાઈએ છણી કશે, 'હિંસા ભાગેલો હારસ છાગેલો ને થેર ધમાધમ એવી વાત છે તમારી. હજી તો પુસ્તક બહાર પણ પડ્યું નથી ત્યાં તમે અગાડપી પૈસા ભરી ઝાંઝર મોંઘાવાની વાત કરો. હા. મામમાં આવે ને હું ન ખરીદું તો કહેજો.'

'હું કહીએ ન ખરીદે તો?' વાંદીશાઈએ કહ્યું, 'કહેલીના' પ્રગટ થયું ત્યારે પણ આડું જ દેરકું. ખરીદવાનો હું, ખરીદવાનો હું કહી અમને થ ખરીદવા ન દીધું અને પછી કહેવા સાચો કે ચોપડી મોંઘી છે અને વાતાવરણમાં ઝાંઝો કસ નથી. 'જાવ હુમન યોન્ડે'ની બાળતમાં પણ આડું જ થયેલું. શેઠ કહેલો કે જેલું છે, પણ ખરીદે નહિ. એકવાર અમે મેઘમાં મળી ગયા એટલે હું એને સીધા વસડી ગયો ન્યૂ છું કંપનીના. ત્યાં જઈ પુસ્તક ખરીદવાનું કહ્યું હતું. એટલે વઠના માધ્યાં લઈ તો લીધું, પણ ખીસામાંથી એટલા પૈસા નીકળ્યા નહિ, એટલે ખૂટતા મારે આવવા પડ્યા. તો આપેલા પૈસા ચાર મહિના પછી પણ એણે પાછા આપ્યા નહિ, ત્યારે મેં એણે ખરચેલી રકમ આપીને પુસ્તક એની પાસેથી ખરીદી લીધું.'

જિતુશાઈથી ભૂતકાળની આ વાતો સદી થઈ નહિ. એમણે કહ્યું, 'વાંદીશાઈ, પુસ્તકોની બાળતમાં તમે હમેસાં ગમડાટા રસા છો. આમ સાથે બેસીને પાંચ રૂપિયા ખરચો નાખીએ એવો દિસાળ નહિ, પણ પુસ્તકની વાત આવે ત્યાં એમણે રૂપિયાનો દિસાળ મણવા બેસી ભગે છે. તે દિવસે રમજીલાકની 'મેકિલા' લઈ ગયો વાંચના તમારી પાસેથી, અને મારે ત્યાંથી ચંદ્રિકા લઈ ગઈ, અને પછી એ ચોપડી પાછી આવી નહિ એમાં તો હારે પડ્યો જ મા મને સંમજાણું, અને જ્યારે હું નથી ખરીદી શક્યો ત્યારે તમે લીધી નહિ અને કેપરથી કપકો આપ્યો કે મેં તને નથી લાવવાનું ક્યાં કહ્યું હતું? તમને કોઈ રીતે પહેલાંવું નથી.'

'હારેતો, પંદર વાર વાંચેલી 'મેકિલા' હું ફરી ખરીદે એના કરતાં પૈસા અર્ચવા જ હોય તો પછી કોઈ નથી ચોપડી કેમ ન ખરીદવી? હું ઝરેતો કરી ખરીદી શાળો એટલે મને માફ લાગ્યું.'

'નવી ન લાવું તો શું કરું? ચંદ્રિકા પાસેથી એ ચોપડી એની બહેનપણી વરંચવા લઈ ગઈ અને પછી એની પાસેથી કોઈ ખીલું લઈ ગયું. ચોપડી કંઈ ધરતી ગળી ગઈ ન હતી; પાછી આવત; પણ તમને ધીરજ ક્યાં રહે છે?'

'આને એ વાતને જ વર્ષ થયાં. હજી 'મેકિલા' પાછી આવી નથી. હું પરજીતીને નાતેર વગાવે છે એ સામે જ મારો વાંચો છે. માંકે પુસ્તક ચંદ્રિકાને તારે આપવું જ શા માટે એલેજો?'

'એને શા કેવી રીતે પાડું?'

'એને હું કોઈ વાતની ના પાડતો નથી, જેમાં હજી એણે તને પરજીવાની હાંધી નથી.' વાંદીશાઈએ મમક ફરી, ચંદ્રિકા પોતાને આદે છે એવી જિતુશાઈની ખાતરી છતાં સાંખા વજતથી એની સાથે

સનની ચોનજઈ યની ન હતી એ વાડીસાઈ નજીવા દોવાથી તે નિતુસાઈ એ બાબતમાં ચીડવવાની એક પછી તક જવા ન હોતા.

‘ચોપડીની વાત સાચે છે ત્યાં ઠાકરીને વચમાં શું કામ લાગે છે?’ નિતુસાઈએ કહ્યું.

‘તું, નિતુ, જેમ ધારી ચોપડી નથી ખરીદી શકતો, તેમ ધારી ઠાકરી પણ નથી ચોપડી શકવાનો તારા મઠ ન જોવા છે.’

‘તો જોઈએ મઠભણ કેવું છે તે. માંમને સંમઠ બલદમાં આવે કે તુરત આપણે ખરીદેલા.’

‘તું નથી ખરીદવાનો એની ગને ખાતો છે.’

‘અને ખાતું તો?’

‘તો મારે પાંચ રૂપિયાની મિજબાની આપવી.’

‘જો જો હોં, ફરી ન જતા.’

‘તું તારું સંભાળજે ને બાધ. હાં, પણ પુરતક માટે પૈસા ફળીવા લેવા મારી પાસે ન આપતો.’

‘નહિ આઈ, નહિ.’ નિતુસાઈએ નિશ્ચયાત્મક સારે ચિદાઈને કહ્યું.

થોડીક સમય થીની ગયા. પુરતક બહાર પડી ગયું. એક દિવસ વાડીસાઈ મને મળ્યા ત્યારે કહેવા લાગ્યા: ‘પંદર દિવસથી ચોપડી ખનરમાં આવી ગઈ છે, પણ આપણા નિતેન્દ્ર મહાશય ઢાલ સળે વળતા નથી. એ નથી ખરીદવાનો એની ગને ખાતો છે. એની પાસે સાત રૂપિયા ફડી એકા યવાતા ન નહિ.’ મને પણ લાગ્યું કે નિતુસાઈ ખરેખર ન પુરતક નહિ ખરીદે અને મિજબાની યુવાવની પડશે.

પછી મારા અને વાડીસાઈના આઠાઈવે વચ્ચે સનિવાની સાંજે નિતુસાઈ પુરતક લઈને હાજર થયા. રવિવારે પાઠી આપરાનું વાડી-બાઈએ કમળું અને નિતુસાઈને કહ્યું: ‘અભ્યા, વડનો માપી તાજાં ખાવા મોકા બરો છેવટે; પણ ફાનું ખોરસુ ફાનું?’

‘તામઠ, કાચે પાંચ રૂપિયા તમારે ન દીકા કરવા પડશે.’

‘આપણને તો આ રીતે બિરુડું કપાવાનો આનંદ છે. કાચે કેટલા વાગ્યે ગળી શું?’

‘ચાર વાગ્યે; અઢી ન રાખીએ.’ નિતુસાઈએ કહ્યું. મિજબાનીએ અને મુલાકાતો માટે મિત્રો માર્ક ન થર પહંદ કરતા.

બીજ દિવસે વાડીસાઈ ને નિતુસાઈ સાથે આવ્યા. નિતુસાઈના હાથમાં પુરતક શોભતું હતું ને વાડીસાઈના હાથમાં નારતાનાં પીકડે.

મિજબાની પડી. બનિયાં, પાતરો, ધૂણું અને મિઠાઈ અંદાજવાં થોડીક વાતો ફરસાળના રવાલ વિષે થયું. વાડીસાઈ ખૂબ સૂરતના વતની જોરે રેવાલપારખુ બરા. છેક બૂલેસરમાં આવેલી એક નજીવી રંસાલની દુકાનેથી એ ખાસ ચીવરપત્રેક બાધી વગડેલા પહંદ ફરીને લાગ્યા હતા. ફરેક બાબતમાં થોડક સાઈ રાખવી એ વાડીસાઈનો ખાસ શુષ્. પુરતક ખરીદતાં પણ ખૂબ ચિડાઈ કરે. ખરીદતાં પહેલાં પાનેપાનું તપાસવાની એમને ટેન. નારતાનાં પડીનાં ભજગ વર મૂકતાં એમણે નિતુસાઈ પાસેથી પુરતક લીધું અને જોવા લાગ્યા. ઘપાર્ક, બાંધણી, રેપર વગેરે પર નિશાઈ પ્રમારે ચર્ચા ચાલી. એક વાનું નસા વળેલું હતું એના પર વાડીસાઈએ દીકરીક લગણાણીક કરી. નિતુ-સાઈને પુરતક ખરીદતાં ખાસ ક્યાનામાં રાખવાની બાબતો અને એક લાનું બાપલ પાનું અને સબ્જો સાથે નારતા પછી રવા લાગ્યો.

પાઠી પૂછી જોઈએ અને ફરવા નાચવા. નીચે ગરબાં ત્યાં ચંદ્રિકાએ સામાં જગ્યાં. બેસવા: ‘અરે નિતુ, દીક યયું, હું સમવ-

શાંતિ એટલે જેને માટે બના દેશો ને તે.

વજીર એક ન કોવી નવનિ છે ને એનું બોલવા માટે પૈસા મળે છે.

થોડીસે મેષવતુષ્ક જેનો છે: મારજ છે એ બંને લેલાન સમી મુખા પછી દેવા છે છે.

તેમ એ એક એક મિત્ર મિત્રક વાતો છે કે જેમાં નાચક પહેલા ન પ્રકરણમાં મરી ભવ છે (પ્રતોષ જોયો)

સર ન આવી પડેંગો. થેર મળે તો ત્યાંથી નજીવા મળ્યું કે તું અઢી છે. આને અવાનક અમદાવાદ જવાનું યયું છે. ફાડીમા એકાએક બહુ બીમાર થઈ ગયાં છે. મને યયું. નતાં પહેલાં તને મળી લઉં. કાચ એક જે ગહિના ત્યાં રેવાનું પડશે.’

‘કાણે કાણુ નજીએ છે?’ નિતુસાઈએ પૂછ્યું.

‘હું, બા, આપણ, બધાં ન.’

‘કઈ રૂનમાં?’

‘ગુજરાત મેઘસમાં. આવી શકે તો આવજે ને રંદેશન પર. બા-બાપુછને પણ મળી શકશે.’

‘નર આપીસ.’

‘દીક, તો હું ભઈ.’

‘અજે, રંદેશન પર મળીશ.’

‘આ શું છે હામગાં? કયું પુરતક છે?’

‘સમરસેક માંમને વાતાંકમઠ છે.’

‘નેડ?’ કહેતાં ચંદ્રિકાએ પુરતક નિતુસાઈના હાથમાંથી લઈ અમારી સાથે લાતાંયાહતાં પાનાં ફેરવાવ માંડતાં ને થોડી વારે અવાનક પુરતક બંધ કરતાં બોલી: ‘દીક યયું આ મળી ગયું. અમદાવાદમાં ધાંચે પુરતકો મળતાં નથી. આ લઈ ભઈ છું; આપીસ ત્યારે લેવી આપીસ. હું ભઈ ત્યારે’. આટલું કહી નજાબની રાહ જોવા વિના ચંદ્રિકાએ અમારી ધીમી આવડેનો સંગ છેડી પપ ફાપડ્યા ને અમને ત્રણેયને નગરમાં ક્યાં. નિતુસાઈ કહ્યું બોલ્યા નહિ. ગંધારે બની મયા. ચંદ્રિકા જોલેલોતાં પુરતક સાથે અદરૂપ થઈ મઠ.

થોડાં ડગલાં વાડી વાડીસાઈ બોલ્યા: ‘કેમ નિતુછ, ગંધારે બની મયા? રિષયોએ તો ઢાલ વાર છે. ગુજરાત મેઘ છેક રાત્રે આઠ પછી બપોર છે. અવારથી આ દશા છે તો જે ગહિના કેમ...’

‘અરે છેડોને વાર, તમને તો ન્યારે ને ત્યારે મરફરી ન રહે છે.’ નિતુસાઈએ રોષભર્યા અવાજે કહ્યું. એમના અવાજમાં આવેા રોષ ને ફડી સાંજથી ન હતો.

‘સામા-બ બાબતમાં વિચારો ડેા શું નિતુસાઈ?’ એ કહ્યું.

‘સામા-બ બાબત? અરે બાપુછને કોટ ફરછને ત્યાંથી લાવવા માટે મળેલા ફસ રૂપિયા ડિપોઝીટ પટે આપી હું પુરતક બાંધેથી લઈ આવ્યો હતો અને ચંદ્રિકા એ લઈ આસી વાડીસાઈ, હોરત. ફસ રૂપિયા ફળીવા આપણ પડશે તમારે; નહિ તો મારી ખેર નહિ રહે.’

વાડીસાઈ ચાલતા અટકી ગયા. હું પણ અટક્યો. નિતુસાઈ પણ અટક્યા. એમની નજર નમીત સાથે નડાયેલી હતી. મેં પર સરમને અમરકની છાયા લીધી. એકાંક મિનિટની અવચકતા પછી વાડીસાઈ ફરી પડ્યા. હું ચ દરેયો ને સારમાતાસરમાતા નિતુસાઈ પે દરેયા.

‘સામા, માર્કમાં પાઠી પડાવી મણે!’ કહેતાં વાડીસાઈએ જગ્યા-માં હાથનાથી પાડીક કાઢ્યું ને મિજબાની મેજવવા બાંડેથી આવેલ પુરતકની દિશત પર પાઠીના પાંચ રૂપિયાને ખંચે ચડી મયા એની મોંધ લેતાં કહ્યું: ‘કુલેબે ખાર રૂપિયે ચોપડી છેવટે મારા ન ગળામાં બસાઈ! હું નહોતો કહેતો કે નિતુ ફડી સાત રૂપિયા સાપટા અર્થે શકવાને નથી? હો આ ફસ રૂપિયા. હવે મહેરબાની કરી પુરતકની દિશત ચૂકવતાં ત્રણ રૂપિયા વધે એ મને પાછા આવડે, મને ચંદ્રિકા અમદાવાદથી આવે એટલે પુરતક પણ ક્યા ફડી મને પહોંચાડડ.’

ટિકિટસંગ્રહ

ભૂતિયા ટિકિટો

તમારી પાસે કદી 'સોડાંગ', 'ફનાની', 'બાટીક', કે એમાં વિચિત્ર નામના જાહેરાતીકોઈ ટિકિટ આવેલી ખરી? કદાચ આવી થયે. ને તમે કોઈ ગેલેરિયરમાં એ દેશનું નામ શોધવાની મથામણ કરશો તો ચેંગળરી નદિ, કારણ કે કારણ કે એ 'ભૂતિયા' ટિકિટ હતો. એનું અસ્તિત્વ જન હોય એવી બનાવટી ન્યૂનિયોમાં નામનાં 'ભૂતિયા' દેશન કદે નેમ આ નામનામાં ચોક્કસ કદાચ છે તેમ આ ભૂતિયા ટિકિટોના નામનાજા દેશની હરતી જ નથી હોતી.

૭૫૨ વર્ષુવેવા નામે પેરી 'સોડાંગ' ફ્રેન્સ હિંદી ચીનના આનામ પ્રાંતમાં આવેલું નાનું રાજ્ય મનાય; ફનાની બ્રાઝીલમાં અને બાટીક વળી ફ્રેન્ચ આફ્રિકામાં આવ્યું હશે. વાર્તા પણ એ બધી અ. પ. તે પછી એ ટિકિટો કદાચી કેલ્સી કે દેરકની પાછળ કોઈકે નાની કદાચી રહેલી છે. સોડાંગની ટિકિટો સોડાંગના રાજ્ય એ રી પહેલાં નામ કારણ કરનાર કોઈ ઉડાડગીરે લખાવેલી. બારે દબાવવાથી તે હાંપનમાં આવેલો. ત્યાંના મનુષ્યો તેનું માનપૂર્વક રસાયત કર્યું. ૧૮૮૬માં તે પારીસ અપો. ત્યાં પણ સમાજમાં અનેક જાહેર માન પાત પામ્યો. પણ થોડાં અઠરાવિયા રહી તે અનેક લોકોની મોઢીમાંથી રક્ષા કરવાની અત્તપાન થઈ ગયો. કેવા રહી જીકનારાઓમાં આ ટિકિટો છાપનારી પેટી પણ હતી. તેણે એ જોઈ બેઠાઈ કરના એ ટિકિટો વેચના કદી વરતુત: એ ટિકિટો ટપાલના કપડાઓમાં કદી ચારાઈ જ નથી. ચોક્કસ માર્કનાળી કોન્ટેનર ટિકિટ હોવાવાગે તે પણ ન માનવો. કેમકે એ 'ચોરટગાર્ડ' પણ બતાવતી જ!

નોનું વિષયુજ્જ અટકાવવાના રહેસાથી સરકારે આઈ જવાએલા ઉત્તર આફ્રિકાના દેશોના મેનોસમુહની સંરક્ષા 'નોર્થ એટલાંટિક ટ્રીટી ઓફ ડેસન'-NATO-ના રહે-શોનો પ્રચાર કરવાના આશયથી યુનાઈટેડ રેટ્સે ઉઘાડ્યું જ ત્યજ સેન્ટની બેંગની ટિકિટ બહાર પાડી છે. એના ઉપર ઉત્તર અમેરિકા, અને બ્રાહ્મણ સહિત યુરોપનાં નકશા ઉપર, એ બાલુખી એ હાથ લગાઈ આવીને મણાવ જાયશી રહ્યા છે એવું વિચરે; અને નીચે 'શાંતિ, શક્તિ, ધૈર્ય' (Peace Strength Freedom) એવા સમુદો.

૭૮ (માર્ચ ૧૯૫૨)

એ સંસારવ્યાપી શોખ વિષે માહિતી આપતો વિભાગ

જગભી બાલુ : કોલેસો પ્લાનના પ્રસંગને રમણીકૃત કરવા હમણાં જ સીચોને બહાર પાડેલી નવી ટિકિટ. તેના ફરકે-કે કવરનું વિચરે છેલ્લે પાને.

હંગેરીએ ત્રણ વર્ષે (૧૯૫૨માં) બહાર પાડેલી નવ કોર મેઇલ ટિકિટોના આ સમુદમાં રીકે ટિકિટમાં વિવિધ આવે બનેલી પામ્યું મિત્રમાં આકાશમાં જોરાવેન બતાવેલું છે. મથાળેથી ડાખી બાલુખી (૧) વિજયવિગ્નને બહાર ધરી રહેલી સ્ત્રીના આંત્રે બનવાળું ત્યાંનું રાજ્ય પ્રતીક; (૨) જહાજમાં માલ ચડાવવા-ઉતારવાનો જાહેર-કર્મન; (૩) કારખાનાનું દૃશ્ય; (૪) ભૂમિ ખેડતરું કૃષકર; (૫) રશીયર; (૬) જોતરમાં લજુખી કરતું યંત્ર; (૭) રેલવે; (૮) સિલે; (૯) હવાઇ જહાજ. આમ કોરેક્ટ ચિત્રમાં વ્યુત્તરવાળી રવતુને પ્રભતી બોલો-નિષ પ્રગતિ-આમાંજ્ઞાનાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે (શી અનિતકુપાય સંપૂર્ણના સંમદમાંથી)

ના બાંધ ગઠરિયાં

અન્નવન મહેતાની આપકથા

ઘણે વર્ષો નેહી ગયા. હવે બાળ દુસરા.

૧૯૨૭માં ગુજરાતમાં રેલ આવી, અને વડોદરા-અમદાવાદ મુલાકાઈ તરીકે કપાઈ ગયા. વડોદરામાં કમ્પાઉંગમાં પીંચે પેલે દિસક પ્રાણીએ બેઠાકામાં બની બહાર ફેરવા લાગ્યાં. સહેરમાં હોલી-ઓ તરીકે ને યાંમલા પરના તાર સુધી પાછી ચડ્યાં. એવું બધું સાંભળતાં સોહી ગાઠલીના ને હું પડેલી ગાડીએ વડોદરા પહોંચ્યા, પાણીમાં ગરકાવ થએલા ડો. સુખાન્તના ધરમાં બેઠ્યાં, અને બધું નેહી કરી પાછા આવ્યા. દરમ્યાન વડલજામણએ ક્યાર કરી સરકારને પણ દેગ કરી નાખે એ રીતે શકતકારે કપાડયું.

પ્રિન્સિપલ હૈમિએ કહ્યું કે તમે બધા બળ્યા છે તે કોનેજમાં સલા કરી આપણું કરો. સલા થય, ને મને ભાવના બોલે કીધો. મેં એમણમાં ચકાસ્યું. એમાં કંઈક ગરકા કીધા હશે, તે પાંચે પિનિટ હૈમિય પાઠશાળી કાનમાં કહે, તમે તમારે ગુજરાતીમાં જ બોલો. હવે બોલો, પેસા, ફડ—એને પછીથી મેં પાપ એટલે કે એટું માન્યું, તે ધંધો મેં શરૂ કર્યો. રેલસંકટ માટે નાટક એવી પહેલ કરી મેં નહોતી કરી, પણ મેં મેં ફક્તના ગાઠે નાટકો કરવાનો એ ચાલો ચલાવ્યો તે બદલે ન, અને પછી તે એનો એવા અતિરેક સવા માંડ્યો કે હમણે ને પગથે એમાં રંગભૂમિના તે બારફોડો ન થવા લાગ્યા.

ગાનમાં આગળના તે પૂરતો ન હતો. એના યાજના પશિલા, 'અંગેશોરી' સહિત, એવું જીવન-સાહિત્ય મેટું. બહેન નેની પ્રિન્સિપલ સુભરી ગમેલી ને આખામાં બહેન નમનાનો સારો નેવા ફાળો. કૃષ્ણદેવેસાઈ કહે કે એવી બહેન સાલા નજરે બેઠાશે. શરદાપુરીન ફક્તમાંના સોહી-નહેરઅલી મેદાને પડ્યા. જીવાનિયા-એની પહેલી ફોર્સ પ્રમાણે એક કલાસમાજ રચાઈ. જીવાબા પ્રમુખ ને હંસાબહેન મહેતા કપરમણી, રાત-મધરાતે નેલી અળા પર નાટક લખી ગાપ્યું અને પછી બળવાની નેલી ન અળા.

ત્યારે—અને આજે પણ મું—ને નાટકસાળો તે મળે ન નહિ. મહાનજીની ચિટ્ટી લઈ પકનલ પારો ગયા, અને એમ આંદોશમાં ચિંતેદારે કપાડ્યાં. પણ હૈમિય આધી નહિ. આખરે સેન્ટ્રેલેની અર્થ કોલેજના બીને માળના હોલમાં (ત્યારે ત્યાં ટેનીસ મેડે પાસે) આખરું ડોલું બંધાવ્યું નહિ) બળવાનું નહીં કહ્યું.

મને યાદ નથી કે પૂર્વપાઠ્ય એક રીડસેલ પણ અમે ક્યાંકે કહ્યું હોય. એમાં આગ લેનારામાં ડો. ચામ, ગિરધરલાલ દોશ, (સોરાજીના બ્યાવાન-પ્રધાન) કેશવપ્રસાદ દેસાઈ, નર્સકુમાર બદે (હાનતના પુત્ર), રમણકાન્ત લોહાણ, સનકુમાર ચીણ, નિર્મલ કાકેવ, સરલા દેસાઈ, ભગવાનલાલ માધી, નિલુભાઈ મહેતા.... આ પચરણીએ ક્યાં એકઠા થાય અને ક્યાં રીડસેલ કરાય? એમાં બે ને થયાં તે વધુ ન્યારે ડો. ચામ એમના-ઓપેરા હાસપર પરના કન્સર્ટિંગ રૂમમાં આવે ત્યારે એમના પુરત એમાં ત્યાં કરીએ, પછી એકાદ દોહકની આફિસમાં—એમ ફર્તાઈફર્તાઈ ફરેફરે રીડસેલ કર્યા.

પણ એ 'અંગે' ભગ્નનું એમાંથી શીખવતું બહુ મન્યું. બહેરનાં મોથા પાસા પૂરે એ પહેલું નાટક. એમાં ગિયેટર પછી કરવાની વાતથી, વેચરે બેઠા રિહટો વેચવી, રીડસેલ કરવાં, સંગીત

રેલના પેલે દેસાઈ

બળાવું, પ્રમુખ રોષાવે, એ રી અનેક બાબતો એક ન માથે રહેતાં ઉપર યાદ, મરો, કામ, અને એ મહિનાની મહેનતને પરિણામે પૂજા. એકે નાટકમાં લોક ડીક આન્યું હવે. સુવશી અને નરસિંહરાવ પણ હતા, એટલે અમે બહુ ખુશ હતા. રોહી-મહેરઅલી બધા ખરે પછે. બધા ન કામ કરવા લેવા. તે એટલે સુધી કે સી. એમ. નિવેદી બળા સરદારશુદ્ધમાં રહે, ત્યાં બે બેટો રોસ્ટ સાલે કે રાતે-લોકાંકે પગથે બે અને વાંસાંબી પણ કરે, એટલી બેરબંધી.

આ નાટકમાં એક અભિનેત્રી નીવડી આવી. સરલા દેસાઈ (મી-ટપી પરથી અસારી સહી ન મણુતારા મોખાત બેનરજીને). કુદરતી અભિનયની ભણુકાર અને રંગભૂમિ ઉપર કરા ન શૂકા વિના પાઠ કરનાર એકસારી કાળીગર. અંધિયર પણ એને સાંકે આપડે; સમજીને પાઠ કરે; બહુ બતાવવું ન પડે; અને પાઠને ખાતર પાઠ કરવાની બચસ, એટલે બીલ કરી જાપન છપ્પનમાં કે કાનભેરવણીમાં કાર-આયા વિના ગરાગાર પોતાનું કામ કર્યા કરે.

એ ન અરસામાં વચ્ચે કોલેજમાં બનડી રોડનું 'સેન્ટ્રેલ નેન' પણ બળ્યાનું—એનો ફક્ત પહેલો ન સીન. સોહી, નહોતીર સુખ-રિયા, સાંતિલા દેસાઈ (સરલાના મોટી બહેન) અને સેવક પોતે. હંડનમાં બળવાએ એનાકના ફેટોમાફો મેળવી તે પ્રમાણે પહેર-વેશની લેવારી કરી. એમાં જોડાઈએસ મોજ આવે, અને નરસિંહરાવ સાદેલ ચિટાયા. કહે કે તમે ગોંડનું ન કરોરા છે. આગ તે અમે ડીક તરબૂતો કર્યા હોતો, પણ ગોંડ દેસાનું તે ગોંડાઈએસ ન રાખ્યું હવે. એનું ગુજરાતી બતાવવા એ કહેતા, અને અમે ના પાડતા.

આ નિમિત્તે વરત્તમાં-અગુતારે માટે એમણે વાત બહી મૂકે તે કામ કર્યો. 'સેન્ટ્રેલ નેન' તરબૂતો ને છે તે પ્રમાણે થાય. એમાં દિ-ની થા ગુજરાતી વાધા પહેરાવાય ન નહિ; કારણ એ એંતિદાસિક બચિત છે. એને કાન્સની ભૂમિ પર ન રખાય, ત્યાંથી હજી એને બીને કરી ન આરોગાય. તમે કહેશો કે આ સાદી વાત કહેવા મું બેટો. તે કહું છું કે તે દરમ્યાનમાં શી અનંતવાય પહોંચી ને 'દાઈએસ' હાથેએ અનુવાદ કર્યાંત તરીકે અમે બતાવવામાં આવતો હતો. સૌના નાટકની રજાઆતમાં એક વાકય આવે છે: 'મરથી ઈંડાં મૂકતી નથી' એમ રજુઅડ—કારભારી કહે છે. અનંત- (માર્ચ ૧૯૫૨) ૭૬

‘સેન્ટ જોન’માં ઊંઘેલા-બહારી સુખાર્થ અને સોદરાઓ બાઈલીવાળા. બેઠેલા સાંતિલા દેસાઈ અને ચન્દ્રવન મહેતા

સાથે મેન્ટું હતું કે ‘આથ ક્રૂપ દેવી નથી’, જે સહેતર બોલું છે. કાન-સની બરફરી છાત્રબીમાં સાથને લાવતી એ શેઠકુ ઉ વાતાવરણ તો ત્યાંનું જ રાખતું લેઈછે. વચગાળે કોમાં નોકરની બાપામાં ચરોતરી ઉપયોગ કર્યો છે તે પણ બોલેા. કાન-સની બીગિકા સંપત્તન કરવામાં, એવો આક્રમણ સામળના-વાચનારના મનમાં કેવળ વિરોધ જ કરે. એ જ રીતે સમર્થ વિદ્વાન રવ. બ. ક. કાંકોરે પણ કાઠચેવના જેમ થ સકેલના અનુવાદ ‘સોવિયેટ નવલુવાની’માં પણ ક ખાખી છે. કાઠચેવનો મુદ્દો અને એનું મોઝું કઠારી રહેા, અર્ધા-રમદામાન પારો, તે બાબતર છે. પણ ‘સોવિયેટ નવલુવાની’ નામ પાી, એની નાચિગને અર્થેકથ ગયલુલ્લા બનાવી, ‘કઠચેસ’ની કોરી’ કરાવી અને નોકરો પાસે લાલિયા-ચરોતરિયા જળાન બીજા, પછી કોમાં પ્રેક્ષકનાયકના માનને ધીકીમાં કરામત અને ધીકીમાં ક્રોધો કોમ કુલાવવાથી કેવળ રસસંતે જ માય છે. કોઈ સિવાય-પ્રતાપના નાટકોને અર્થેકથ વાવા વહેરોતે તો? સિવાયને સિવાય રાખી એના નોકર પાસે વેલસની ચા નોર્મન્ડીની આગડિયા ભાયા બોલાવે તો? સેન્ટ જોન, બેઠેલે સેન્ટ જોન. એનું ‘સંત એથન’ કરું એ અનુચિત છે. પીર પ્રભાવનું કોરીયી ક્રોધન ક પ્રતાપ એનું કે દેવ્ય બનાવો તો? મેતિડાસિક બ્યકિતો સાથે એની છૂટા લેવાય જ નહિ. ક્રૂપ લાખા જ બાઈલાય, આંતે તે એકધારી જ રખાય. વેફન પ્લે, પ્રોલેટિય પ્લે, એવા મુદ્દાઓ આપણે પૂર્વે હોય તો તે તેની આખી કાનાપસક કી રાકાય. એ વર અને એ વલુચોની અલભ-બદલી અર્ધો આપણે ત્યાં પણ નથી થતી કે પ્રતિવિરોધ પણ કને તો ચાલુ થયા છે. નહિ તે વિવાદ-વિષયે રાખવે. આ એક જળકું બપરવાન છે અને તેની ખૂબ કાળજ રાખવાની જરૂર છે.

‘ગ્રેમ્સની મો’નો જા બપોલો થોની. દેવેલિયને મૂળનાટક લખ્યું ‘ધ પર્થ ડી’. કોમાં બીગિકા રાખી થોવાલ ધી, વન્દાવન એ જળના-તટ. કોમાં બતર-ગાખણને બદલે ચીક હતું હોત તો? અને નહી જગનાને બદલે હાઈન કરી હોત તો? સેન્ટ જોન મથે તે બાપામાં બોલે, અર્થેકથાં કે શુભનીમાં, મૂળ તો થોલી કરી દે-જનામાં જ ને? ક્રૂપને અસલ ગ્રેમ કાખળો સંસ્કૃતમાં અને તે બાઈકસંસ્કૃતમાં જન-૮૦ (માર્ચ ૧૯૫૨)

વાતો બોલેા અર્થેકથાં, પણ જળ્યા તે. કપવાચમ, માલિની નીરે. ટેન્ક-લિનારે નહિ. ‘કઠચેસ’ તે ‘કોરી’ નાઈ જ; રોફ કે રીકું નાઈ જ; મોંગ-ડી તે ચરોતર નહિ જ.

સેન્ટ જોન પણ એક અખનર દત્તો કોમાં સરલાની થોડી બદેન સંતિલાએ સરસ કામ હતું. પણ એ બે બદેનો આમ નાટકમાં ભાગ લેવા બેતરી એથી ખારરી બંદાઈ-નિશાઈ, એકે પછી તેા ‘ગ્રેમ્સની મો’માં એ ઉપરાંત બીજી બેવાર પણ બેતરી. કોમાં જરોલ્લાના પાકમાં પત્તા મહેતાએ દાંડ કરી. માતરને પાંડ એને સારો અનુકુળ આવી મયો હતો. એ બેતણ વાર બન્યું. ઉપરાંત ‘દેન્ડને અપીલ’ અને ‘પ્રલયકાળ’ પણ બન્યાં. કોમાં કપિલા ખાંડવાળોના વધારો થયેા. માંડમાંડ પાંચેક કોરીએ એમ હિંમતપૂર્વક નાટકમાં ભાગ લેના માંડ્યો. એટલે આપણે પણ હિંમતપૂર્વક બન પાડવા માંડી કે સોચીને પાંડ તે સોચો જ બનવે. ને પછી એકાદ કાપકામાં તેા રાડી ફાટ્યો. કાળના વહેણને કોણ અટકાવી રાકું છે ને?

‘મુખી સી’ આપણે આગળ જોઈ ગયા હોએ, એ વિષે એક બે રસિક વાત અર્ધી કરી કહ-અનુભવને એ બોલું છે. કહો, કસાસ, ગામક, અતિસાધાંકિત, ચરપી, તોફાન, —કેમને લઈ બેસવા ગાટો એ ફારસ ઉત્તમ સાપન છે. ફરીથી કહું છું કે હુનિયામાં ફારસમાં એને કું સંપ્રેષ માનું છું, પ્રદસન તરીકે નહિ, પણ ફારસ તરીકે ફેર લખવામાં આવે, થા તે ફારસના બીબામાં ધરાવવામાં આવે તો દસપી સડીના સંસ્કૃત નાટક ‘ભગવદ્ગીયમ’ને કું બોલું રવાન આવું. વાર રાખને, ‘કોમેડી’ તરીકે નહિ, ‘ફારસ’ તરીકે, થોડીકે, બોલેા. કોમાં, એકાવ, ગડકરી ચરોતરી ફિલ્મોને કું જરા પણ ઉતારી પાડતો નથી. ‘ધ બેર’, ‘ધ ઇન્વેસ્ટર’, ‘નોંક ટોરક’ અને બીનું થે ક્રોધાંક જે ગાત્રી બન્યામાં નહિ હોય એ ફારસો હોરી, પણ ‘મુખી સી’ને વરત સકાલને માટે, કોઈ પણ પ્રકારે માટે વિરંકી છે. એના મળ દેસાક-અપાધિત કોલામાં કોટોં કે બંદસ વિનાનો પડો. છે એ એની મહત્તા છે. કોઈ અમુક વર્ગને નહિ, પણ સારત નારીવર્ગને કોમાં કોટ છે; ઉપર-વર્ગને પણ કોમાં કીક ફૂંકો છે. કલાક-ટોડ કલાકના આ ફારસમાં માતલર દસવાનું અને પૂરું શીખવાનું મળી રહે એમ છે. ઉપરાંત બીનું કોટ સંપ્રવરણું છે કે મૂળ બોખાને સાચની રાખી કોમાં સહેરસંતેમ અનુમાર પારો એકહો સંભાર-મસાથે બાંલી રાહો, બરી-અમર-તી રાહો.

ત્યારે કહું દેસાઈ ચિત્રકાર ઉપરાંત શરૂઆતમાં નૃત્યકાર પણ હતા. કું થે ત્યારે તેા નાચ્યો હતો એમ કહું તો નહિ ચાનો? મુંબાય-મી ટિપ્પા હેલકાં, અને પછી સુત્રમાં હતુના વરુચેયેલો ચોખ્ખો ત્યારે સુત્રમાં. એની સાથે ‘મુખી સી’ પણ રાખ્યું હતું. ત્યારે થોલીસે પ્રથમ તેા નાટક કલાની રત્ન જ ન આપી? પછી કોમાંથી થોડુંક કાઢી નાખવા સૂચ્યું, અને મેળ ખાધો. નાટકમાંના જળ ખાન-ખાકુર ખરોદલ ખરખરિયા થોતાના ન્હા નકોત હોત સાથે ચસતતમાં થોડી આગમય રકમ વિવે હંસારો કરે છે. સત્તાવાળા કહે કે જળ કરેવત થે એનું તો બતાવાય જ નહિ. અથે કહું કે ડી. બ. કુશલેલાય ગ્વેરી જળ હતા ત્યારે કોમાંના જ પ્રમુખપદ નીચ આ નાટક મુંબાયમાં સન્યનું હતું. પણ આની કાસર યદ નહિ. અથે કહું કે આ તો મૂળ ચરખેરખેરના કાંચ, પછી રાજેલ્યાના દામમાં સમસથો, આંતોથે એને દેવ આમકામાં જળ બતાવ્યો, તેને અથે ખરોદલ બતાવ્યો છે. પણ નહિ ને નહિ! આઠહો કલમેા કાપો જ. તે કાપી. પછી સનત વીજુ ને કું એલિફાં, તે એ કાતર ચલાવનાસ કોપી લઇને પહેલી હારમાં આપી બેઠા તેને બેતાં

જ અમે કોમ્પાઇ સર કરી. કાપવાનો કામ આવશે એટલે અમે અટક્યા. અમે કહ્યું કે હવે વાતચિત બંધ; બિલ્ડરનું નથી; નહિ બિલ્ડર આપું છું. એમાં કદી પૈસાની વાતચિત હતી એવાથી વધારે સંકેતોથી અભિનયમાં જ મુગા મુગા ઘસારાતેથી કરી ગયા! પછી એ જ નાટક ત્યાર પછી થોડાં વરસ રહી પડેદારમાં કવો ત્યારે ત્યાં પતરાંના થીએટર પર નાટક સર થતાં જ ધોધમાર વરસાદ સર થયેલ, ને તકાતક થવા માંડ્યું! તે પછી, બાઈ જે થઈ છે, તે બાણીના નાટક આખો પેન્ડેગાર્મમાં જ કરવો પડ્યો! જે હંક બોલો તે કહ્યું સંભવાય ન હોતો! પણ અમે અભિનયની માત્રા વધારતા ચાલ્યા, અને હવેવાનું બધું જ કરી બતાવ્યું! બારે ગમત પડી.

સુરમાં એવા વિદેશ પડેકો કે નાટકમાં અતિશયોક્તિ થયી છે. બાપમાં પણ એ વિષે ખૂબ ચાલ્યું. હોય. જેની જેની સગા, હું માનતો હતો કે સુરનીઓની મોટા કામની ચિત્તવત્તેના સાર કાટે તે અતિશયોક્તિ જ છે. જ્યોતીન્દ્ર દેવે અને પ્રનસુખાસ મહેતાએ અતિશયોક્તિના આરોપ નથી લીધા! રમણભાઈ નીકડે અને નવસારી શું કહ્યું છે? બદ્ધમદ્દમાં કે તવાળમાં અતિશયોક્તિ નથી?

પણ આ તે કૌરવ જ છે, કોમાં જન્મેને મોટી લેખણ પકડાવી એ કુનો! સુરકૃપારી (સરજની દીગાં-તરની) નાટકમાં નાણીને રમુજો ના રાજકાસ મળ્યા વૈજ્ઞાનિક યથેને જગતીય બોલ જેવા સ્વાંગ કરીને આવતો, એમાં પેટ પર ટેલીસાપ બાંધેલું તે વિંમ કુણી પહેલે કોણે જોયું, ને એમાં જ નવર રાખી પ્રવેશ કરતો! વલકમ, જાડાસંકર, રેખિયાં, મુજવંદ મમ્મા, વાનેવાતે અને સાધન-સામગ્રી તથા પહેરવેશ અતિશયોક્તિ નથી કરતા? ચાલોનું શું? ફૂલપેડેડનું શું? સારેલા-લાડોનું શું? સંસ્કૃત વિપ્રમનું શું? મનમાં એવાંને ને કૌસલો દુષ્ટે પણ હસ પર વાલકમ કરવા આવનાર કાઢતો તે કાઢણી કરવતોના બારો કલ્પને આવતો જ બતાવ્યો છે. હો, એનું શું?

નાટકમાં અતિશયોક્તિ અને અસંબધ તાણવાણી બરમાર થતક જેવી હોય તો તે એ વખતેને પછી પણ કટીક કટીક-વળા ટો. જાડોશર વાલકમના 'પારસી દિવ્યદ્રવ'ના નાટકને દિવેલા. ગરે, કો માથ પછી બીજું વાલકમ થોના અને કયા સંબંધમાં જાવશે એને કોઈ માથનો પૂત કહી આપે તે કાબ દસ હારી જઈ. કલ્પનામાં આવે એવા કોઈના આકાંક્ષે! એનાં ને ઘણું નાટકો એવાં. પછી તે એની સાથે દોરની પાડી. બારેના સરગાળ માણસ, પણ તપ્તા પર બેસતો કે છલ બે-લગામ! એનો કોઈક નાનો નમુનો એકએ: 'છકચ પિદરનું ખૂન થયું છે, અને ત્યાં નાચિકા ને એનો પ્રેમી હામર ધાવ છે:

નાચિકા: અરે, સીમા જ છાલીમાં છરી ભેંજા.

પ્રેમી: અગારથી નોટીસ બી નહિ આપો! હોય. ચાલ ત્યારે, એક કોટિ.

નાચિકા: મારા પિદર નવા પિદર ગુસ્થાં અને તને કોસી કાટિ કમપડે છે? જરા બોલો રહે, હોય તો હું રહી પછુ નથી. નહિ તો જવા દે, હું જરા એ ગિનિટ બેસુપ થઈ નહ.

પ્રેમી: ખરેખર? શું બેસુપ થવાની બી પ્રવૃત્તિસ પાડીશ? પન ત્યારે મારે આ બે ગિનિટ સું માન ગારવાની?... હે ચાલ, મેહરેલીના મળવામાં હંક વીક કે કુચી હોય તો લઈ લઉં. આ તો બેસુપ જ છે. એ, એ! આટલું કિંગી દસ્તાવેજે! જો નહ! નોચીકા: હાંખુંશ, હવે માંહે કોન્યંસ કલીશવ થયું. હં. વેવા દસ્તાવેજે મને પાછાં આપી દેજો તો.

પ્રેમી: અરે, પન હું તો બેસુપ હતી ને?

નાચિકા: પણ ત્રિહોને કહેય કે સજ કોન્યંસ તો જાણું મનેય. આ દસ્તાવેજે તો બોલો છે, ખરા તો ખૂની લઈ ગયો હશે...

એને એમ ચાલ્યા જ હરે.

આજન આપણે ઘણી યુરોપી મંડળીએ જોઈ ગયા, જેવી આ પંખમાં પણ આવી. એમાં મેસોડોનિયન પ્રેક્ષકોની એક ટાળી આવે એવું એવેરા હાકસમાં પાંગસાત ઘણું સુંદર નાટકો કીધાં. એમાં ખાસ તો 'પિયર્ગેલિસ' અને 'ગેન અને સુવરમૅન'. જોને આવી રીતે જાળવાતો એવાનો લક્ષણો અહીં જ મળી જશે એવે તો રવજે પણ પચાત નહોતો. બનશે તો મથા એ ગંડણી પારી ને કહ્યું કે સેન્ટ જોન હરોને. પણ એણે કહ્યું આગરી તેવારી નથી. એ પણ ખૂબ. એ હંક આપણી આંક બે ગિનિટના વિચારે નાટક કરવા બેતરી પડે?

ગેન સુવરમૅનની જાળવણી તદ્દન સરખ અને સચોટ હતી. બનાઈ જોને હિંદમાં રમુ કરતો એ જરા મુશ્કેલ તો ખરું જ. પછુ નરો અવાજની સફાઈથી છતી મથા, એ સંવાદ-સેધી કામ અનેરી હતી. ખૂબ રીધવા જેવો ને જાપણે અહીં અજાણવા જેવી હતી એવા લખણ 'આગાર'માં એવાનો પાઠ ભજવવા ને હંકી કર્યો હતો, અને મને એમાં ખૂબ આસની થાગી હતી. એમાં ખૂબી કોટકો કે અભિનય બોલુ, કાકસાતુરી વિરોધ, ને સાદસંધ્ય એ મુખ્ય બળ.

આ લખણ એ જાન્યારી કંપની પણ એવેરા હાકસને શોખા આપી થઈ. દસબાર વાર બેઠોશી 'નો, નો, નેને'ની સંગીત રીથેડી તો હજુ સ્મરણમાં તાજ જ હતી. 'આઈ પોન્ડ હુ બી હૅપી, બાઝ આઈ નોન્ડ બી હૅપી, રિલ આઈ મેઈક હુ હૅપી ફ્ર', ને તેછહ, સુરીહ, રસીહ, મારીહ ગીત કેમ છુલ્યાં? આ ટાળીએ કોમાં નાટકો કીધાં. પણ એ એક જ નાટકથી એણે મુંબઈમાં મોહિ બી ફેલાવી. આક હાકસની રિહિટ સાઈ થઈ ગઈ હતી. -જો જમાનામાં, જ્યારે મુંબઈમાં લોકો જોણા, દેસો જોણા, ત્યારે પાછા રી. એમાં પકકથા અને કહુ 'કંઈ પણ કરી આ નાટક તો જેલું જેલુંએ' એ નીકળ્યો. ટંસી લગને ને સાંજ સોરો ને ત્રણ દિવસનાં પ્રક્રિયસ થેતો આખો. નાટક 'રેકમીરી': સંગીતપ્રધાન એવનામાં ગીતોએ મુંબાઈ ને સર કીધું. એમાં 'જો રીટ રાંચેરી', અને હુહુહુ હુ હી રાઝ મળું એક 'ઈન્ડિયન જવ હૅસ' અને મીને એક આર્ત સુન્દર કાન્સ. પણ એમાં ને નાચક થતો—અલેક, એ જ આતો, તે કોઈ અદ્ભુત અજાળની કીચિપાગીરીથી, રિલછત મોસલથી, હંકવના તંતુ તણુ તણુની જે એવી રાત્રિથી. અલસસી ખુંસો પણ, પચમર તો એને સંખણે પ્રેમની ખુમારી અનુભવતી શરૂ કરી દે.

સી. એમ. અને હું તો ગ્રંથમુખ જ જાગી જતા. અમેરિકાનો હુંગરણ પ્રદેશ અને એમાં એક હુંગરની ખીણમાંથી કાઢ્યું 'ઈન્ડિયન લવ-હૅસ'નું પ્રથમત ગીત જ્યારે મપાઈ ત્યારે રીખવા જેલું તો એ પ્રસંગે પ્રકાસણના પચસતી તે હતું. આપણે ત્યાં એવાં સાધનો નથી એમ કહી, એવું કરી રાંચે એવા કારીગરો નથી એમ પણ નથી, પણ એટલા કેમકેએ આપણા શોખ જ નથી. અગમગાંથી ટેના-જોલા આપણે એવા મુશાયમ પ્રકાસ-ખતરા ક્યારે કરી રાજીશું?

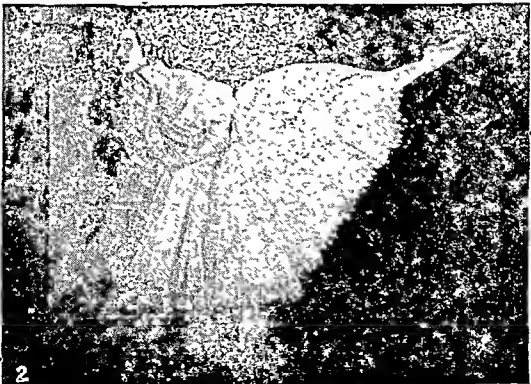
આ બધામાં એક નાનકડો બીજવેજા મારાથી ગઈ તે પણ નોંધી લઉંએ. ૧૮૯૨માં પાપલેલા એવિયા ખડ ધૂમીને પાછી દૂરમાં આવી, ને વળી કંઈ એવે નાનિ મોરેરાપ સુધિ સરજ ગઇ. હવે વળી રાંચેધખી સમજ પણ આવી હતી, એટલે એનો એક પણ કમ પડ્યા નહિ.

પણ રીથીથી અહીં એ ગધૃસિ આના પરીનાં ગોરપીધ ચીત-રવા મથામણ કરવી એના શો અર્થ છે? વધે વીતવાં તેમ કે નહી (માર્ચ ૧૯૫૨) ૮૧

વાર્ષિકચને બદલે નવચોવન પ્રાપ્ત કરતી હતી । એના પ્રલાયક અંગ-
 ગિરદામાંથી સૌક્યમરી કલા નીતરતી રહે એવી એ આદિનીય
 કલા-નીપિષ્ઠા પારસગણિની નેમ જે ને વરતુને રચશે તેને કંચન-
 મય બનાવતી ન રહે એમાં રી નવાઈ । અને તે દેશની ખરીકયા
 થયો, (પણ વળી ખરીકયાને દેશદેશાન્તર સાદી) એ જેવી શક્તિવાળી
 નર્તિકા દેશપરદેશની હલસરહદો કોણેથી કલાના એવા એકદેશીય
 દિગ્ધ રવર્ગીય વાતાવરણમાં લઈ જતી હતી કે આ મહેબોબની
 એકિ આધિ વ્યાધિ ને વપાધિથી તેટલા સમય માટે આપણે પર
 ન થઈ જઈએ આપને કદાચ આ શબ્દરમત વા શબ્દખીચરો લાગશે.
 ના, હું એ પ્રતિભાસંપન્ન કલાનારીની શક્તિઓનું વર્ણન કરી શકું
 એમ નથી. મેં તેા માત્ર બેચાર ફકરા ન લખ્યા છે. પણ એની
 જીવનકોશ અને નૃત્યકલા ઉપર તેા પુરપૂર કલાવિનયકોએ ખાસ
 પુરતકાનાં પુરતકા લખ્યા છે, તે જુઓને, એ નાથે ત્યારનું એ
 આસારીશબ્દોનું વર્ણન હું તે કઈ વાણીમાં કરી શકવાને હતા કે ?

એને ખૂબ મેઈ, મિત્રમંદળ સાથે ફરીફરીને મેઈ. નમરકાર છે
 તને આના પાવસોવા ! પ્રભુામ છે. એની આને હજ એવી ન અસર
 છે, અને જેમ અમૃતરસ ચાખ્યા પછી સો રસ મીળા લાગે, એમ
 આને તેા મોઝા બાતનાં નાચક્ર એટલાં નમાત્રાં લાગે છે કે એણે
 રમરજીઆ હરીબલ કરેલા સુદર દરથોને ન ફરીફરી મનોરુદ્ધિમાં
 નિહાળી નિહાળી આનંદ મેળવ્યા હરીએ છીએ. ૧૯૨૬માં આપીને
 એ ગઈ અને પછી તેા, એક સાલ પછી, એક દિવસ મીરખામ રરતા
 પર રાત્રિનું હું જ્યા બહાર નીકળી, એક આનાનું છાતું લીધું ને
 બહારના પાના પર ન એના જગમગશઢર અદા કરતો ફેટિઆઈ
 દેખતા પેઠેમા ફાજ પડી ! એની પેટી ખલે આડોલી પાંખો વડે

એણે આ દુનિયાની વિદાય લઈ લીધી હતી !
 પણ આ તેા વચ્ચે આનાપરીની આકકયા આવી ગઈ. તે મુખ્યા
 કલાકારને નાનકડી અર્જસિ આપવાની છે એ ચમકેલી ચીજદેખા તે
 મુરાશિયોઈ. એકસેલશીબર થીએરમાં કઈક કયાપટ્ટી ફિલ્મ હતી.
 ૧૯૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૭ની સંજ ન હતી. છાપામાં વાંચીને સોલો
 બાટલોપાળા, ચન્દ્રમાન્ત ત્રિવેદી અને હું, ત્રણ એ નવી અને નાની
 કુમારિકાને એવા કીપડી ગયા હતા. એ હતી તેા રશિયન બાલિકા,
 સત્તર-આઠાર વર્ષની ઊંચી ડિરોડી બાથેરિના, નામે મુરાશિયોઈ.
 મુરા એકલોઆદલી હતી; સાથે કોઈ ટાળી નહોતી; પણ ચાલુ ફિલ્મ-
 ની વચ્ચે ઇન્ડરવેલમાં એત્રણ નુરોા કરી. પાવસોવા તે પાવસોવા
 ન. અહીં સરખામણી નથી કરતેા. પણ મુરાએ તે કલા દાખવી
 તે પણ એની ઉમરના પ્રમાણમાં, એના સંમેશે એતાં અદ્ભુત હતી.
 એણે થે રજાનકાન્સ ક્યો. બીજું પણ એત્રણ નુરોા કીધાં. પ્રેક્ષકોમાં
 હતા આસરે વીસ ત્રીસ જણ, ખસ. પણ અને દેન થઈ ગયા હતા
 અને માટે 'ટાઈમ્સ'માં કોઈએ આનાયાસ લેખ લખ્યો હતો. કોમાં
 એને બારોબારની અંજલિ આપી હતી, અને જગમગશઢર થઈ શકે
 એની શક્તિશાળી તથા પ્રતિભાસંપન્ન એ ટિચુકડીને એવા લેખો નથી
 જતા એ માટે જોઈ પણ પ્રગટ ક્યો હતો. એગદ અકચાડિયા પછી
 મુરા અલોપ થઈ ગઈ—અલોપ ન થઈ ગઈ. એત્રણ ચાલિના પછી
 ફક્ત યાજમે દેકમાં પણ સંચોટ. દિવસોરે એવી એની અવસાન-
 ગોમ લખી હતી ! સિમાયોર કે એ બાનું અહીંથી ગઈ, અને ર્યાં
 ન કંઈ જેવી વાચ લાગતાં એ યુજી મઈ । ખરેખર, આવી કાચાએ
 પર હેર કેમ અમર કરી શકતાં હશે ! મેં ચન્દ્રમાન્ત ને સોલોને એ
 વાત કરી, રવારે એમની મળતીનીને પણ કંઈ પાર નહોતો. (વાલ્ક)

હૃદ્લાં થોડાં વર્ષો થયાં તબી શોધાએલી એક અજબ અને અન્ય સર્વથી અનોખી કાયાની કરામત શરીરની બધી ક્રિયાઓને એકરાગે ચલાવનાર અને જીવનની સમતુલા જાળવનાર અદ્ભુત રસો બરતી

અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓ

કાયાની કરામતઃ દ્રવ્યોત્પાદક ગ્રંથીઓ

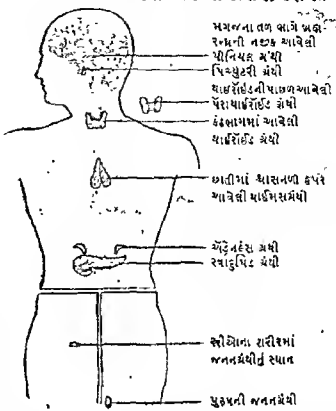
સેખકુ
ડૉ. શિવમસાદ ત્રિવેદી

અ

આપણું શરીર એક ને અખંડ અંશ નથી. પણ તે વિવિધ અવયવોનું બનેલું છે. આ બધાંને એક સુત્રે પકડીને અખંડ અને એકિત બનાવનાર નાદીતંત્ર છે. ખીજ આની વ્યવસ્થા તે ફેરે ફેરે કરતા હોલીઓ છે. હોલી કોષો માટે પોષણદ્રવ્યો કપરાંત સ્વખંડિયાનાં ગિયામક અને સંચારક ક્રિયાં શાસકપણિક દ્રવ્યોને પણ શરીરમાં સર્વેત્ર ફેરવે છે. હોલીમાં ફરતાં આ દ્રવ્યો અત્યુક અત્યુક અવયવો માટે જ નહીં કરેલાં હોય તે તે અવયવોમાં તે પહોંચ્યા બાદ જ થોતાની અસરો પેદા કરે છે; ખીજ કોષ અવયવ કે કોષ-સમૂહોમાં નહિ વિષવિષ પ્રકારના માત્ર-સામાન વહી જતી માત્રામાં જે ને રેસેસોએ માત્ર ક્ષતારવાને હોય ત્યાં થોલી તે પાછી કરે છે, એના જેવી આ યદના છે. આ શાસકપણિક દ્રવ્યો છે અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓના રસો. તે હોર્મોન્સ (Hormones)ના નામે જૂળ લાગીતા છે. આ રસો જીવનક્રિયાની સમતુલા જાળવે છે. એમની અસર તબી જીવનક્રિયાઓ એક રાત્રે અને એક તાલે ચાલે છે. નીચી કક્ષાનાં પ્રાણીઓમાં નાદીતંત્ર નથી હોતું, પણ એમનામાં આ અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓના રસો જ જીવનની બધી ક્રિયાઓનું નિયંત્રણ કરતા હોય છે.

અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓના રસોની વધઘટ અવયવોની ક્રિયાઓને માં તે મેંદ પારનાર કે વેગ આપનાર છે. આ હૃદયે એકરાગમાં જેવી વિચારગતિઓ વિશિષ્ટતા છે. એવી શરીર વિષે હોર્મોન્સની છે. હોર્મોન્સની અસર તબી માણસનું વ્યક્તિત્વ, ધાર (દેહનાં નૃત્ય, અવિ નૃત્ય) કે ફરતા તે અતિ ઊંચાઈ કે વામનજીવણ, તેનું વર્તન, ને આદ-કતરી રીતે તેનો રતનમય પણ નિર્માણ થાય છે. નળી માનસિક વિકાસ (જીદિ, ચાતુર્ય, વિવેકશક્તિ, ટકાવજી આદિ), હૃદયના કારણે (પ્રેમ-જતા, હોરના વચેર) ને શરીરની ગણતતા કે સિમિલતા પણ એમના કપર અવલંબે છે. દેહમાં, અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓના વ્યક્તિના શારીરિક ને માનસિક સર્વેશીય વિકાસ અને શક્તિઓની પુરેકર્તા કે અપ-રોધક છે. એને સમૃદ્ધિ કે દેસાચિત્ત બહુનાર છે.

અમાક આપણે મેંદ મયા કે અમમાર્ગની ગ્રંથીઓના સાલે નવિકા દ્વારા અવયવોમાં નંચ છે. પણ અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓની જૂળી એ છે કે એમના સાત્રીને વહી જવા નવિકાઓ નથી હોતી. (આથી

તે એમને નવિકાવિહીન ગ્રંથીઓ "ડક્ટલેસ ગ્લેન્ડ્સ" કહેવામાં આવે છે) પણ તે સીધા હોલીમાં જ મળે છે અને ત્યાંથી રહેતા બધા ભાગોમાં વહેવાતા કરે છે. એમનું પ્રમાણ ખૂબ ઘોડું હોય છે. આથી એ ગ્રંથીઓનાં કદ પણ નાનકડાં જ હોય છે. કોઈક ગ્રંથીઓના સાલે વળી બીજ ગ્રંથીઓ કપર અસર કપાલની સાલે પેદા કરે છે, જે વળી બીજ જ ગ્રંથીઓ સંચા માટે ઉત્તેજક નીવડતા હોય છે. આ જુધી શરીરની આઠ અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓની કાગળીરી અને અસરો સારી રીતે સમજી શકાઈ છે. તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે: (૧) પીનિયલ (૨) પિત્યુટરી (પોષકગ્રંથી) (૩) ચાઈરોઈડ (કંકશી) (૪) પેરાચાઈરોઈડ (૫) થાઈમસ (૬) એડ્રેનલ (અધિકૃતગ્રંથી) (૭) રજાદુષિટ (૮) જનનગ્રંથી (સ્રીઓમાં અંડગ્રંથી ને પુરુષોમાં શુક્રગ્રંથી). આ કપરાંત યકૃત, મદળી, ગરેબ, હૃદય અને મૂત્રપિટાને પણ અંતઃસ્રાવી રસો હોવાનું માનવામાં આવે છે, પણ આ સંબંધી એકસ નજીકમાં જીજ નથી આવ્યું.

પીનિયલ ગ્રંથી

મગજના તળ કાગમાં, થાઈમસમાં અને બ્રહ્મ-ધ્રુવે છે તેના નિકટના પ્રદેશમાં, આ નાની માંસમય ગ્રંથી આવેલી છે. વિજ્ઞાનીઓ એને ઝીન નેત્રના અવશેષરૂપ માને છે. આનો જ્ઞાન શરીરની રુદ્ધિ સાથે સંબંધિતો માનવામાં આવે છે. જ્યારે આ ગ્રંથીમાં ગુંડ (tumour) થઈ આવે છે ત્યારે બાળકમાં માનસિક અને નતિનેય અજાણ અતિ પ્રોદત્વનાં લક્ષણો (કાદીમુછનો ભરાયો ને શુભેન્દ્રિયોના વિકાસ) જોવામાં આવે છે. આથી એમ અનુમાન કરવામાં આવે છે કે આનો જ્ઞાન નતિનેય વિકાસ માટે એક—એકસ સમાન છે.

પિત્યુટરી (પોષક) ગ્રંથી

બધી અંતઃસ્રાવી ગ્રંથીઓની શિરોમણિ આ ગ્રંથી માનવદેહને

પળી રીતે અસરકારક એવા ફસવાર નવતના સહાયે શ્રેષ્ઠ છે. વળી તે ઝેન્ટ્રલફસ, વાઇરોઇટ અને પ્રબળનશ્ચીમોની ક્રિયારીક્ષતા ઉપર સજ અને શક નિયમન. આ ઝેન્ટ્રલફસ) પશુ પરાણે છે. એનું રચાન મગજના તળામાં, પીનિયલ ગ્રંથીની નજીકમાં છે. વાણી જેવું ન એનું કદ છે. એની વચમાં ફાટા દોવાથી તેના બે પિંડ બને છે: અગ્રણી (એન્ડોસ્પીર) અને પાછણી (પેરોસ્પીર)

પેરોસ્પીર પર પિન્થ્યુરીના સામાન્ય એક રસાયણનું નામ થીન્થ્યુરીન છે. તે કોરોડેનનું બે પીંગળાએક પ્રવાહમાં નજીકથી અને હલ્કી પ્રવાહમાં બળે છે. તેની અસરથી શોદીનું ફાળણ અને મૂત્રનું પ્રમાણ વધે છે. અગ્રણીની આડુંબસલદરી કે જે એરિકા અને મળ-દ્રવ્યોનું વદન કરે છે, તેને તે વેગ આપે છે. અમીનરસના અંતમાં નવારે ગર્ભાસના મંદ સંકેતોને પરિણામે પ્રસવમાં વિઘ્ન થાય છે ત્યારે ઉપચાર તરીકે આ દ્રવ્યનું ઈન્જેક્શન આપવામાં આવે છે. નવારે આ પિંડ રોગિષ્ઠ બને છે ત્યારે ન્યુનિને બદુમૂત્રના સાથે અતિપ્રધાની ન્યાધિ લાગુ પડે છે, અમર તેા શરીરમાં ન્યુનનકિયાના ફાલ વધી જવાથી તે ગળી જમને થોડા માસમાં મૃત્યુ પામે છે.

એન્ડોસ્પીર પર પિન્થ્યુરીના સામાન્ય નો વળી અદ્યુલ છે. તેમાં એક રક્તિ-સ્રાવ છે. તે બાળકજીથી તે પુખ્ત કમર વતાં સુધીમાં દાહક અને ગાંધીપેશીઓના વિકાસ ઉપર કાળ પરાણે છે. પુખ્ત કમર વતાં સુધીમાં જે આનો સ્રાવ વિશેષ પ્રમાણમાં વધે ન્યુન છે. એન્ડોસ્પીર શરીર લાગુ પડેલું એનું રક્તસ્રી ફરજી બને છે. આના થોડા માત્રામાં વિજ્ઞાનના ફક્તરે નોંધાયેલા છે: આયર્ષ-ન્ટોના ચાદા આદ ફૂલ ક્રિયા કોન્ટ્રિયસ શિક્ષા અને ટ્રાન્સપીર શ્વાસપ્રવાણે વાસ્તે. વળી એક ફેરનામના રિશિયનનું પુરુષનું તેા નવ ફૂલ વળુ વચનું દર્દી એના હાથના પાયા ન ચોદ-ચોદ ઇયના હતા!

પુખ્ત વય પછી આ ગ્રંથીના કોષો વધવાથી તેઓ મુંડ વધાથી નો સ્રાવ વધી પડે છે. આથી પશુ માનની પી માળણ શક્તિ (એકો-ગેસ્ટ્રી) ને પામે છે: ચંદ્રોના અને હાથવર્ગનાં દાહક વધવા માટે છે, ઘડા જેવું માણું અને ભુલ દોષ એવી થોડાની વિરુદ્ધિ આવી પડે છે.

આ ગ્રંથીના સામાન્ય વિશિષ્ટતા પ્રબળનશ્ચી ઉપરના સદનિવ-ગનની છે જે એનો સ્રાવ વધારે હોય તેા અદાણે નતિનેવ પ્રીરતા પ્રાપ્ત થાય છે. એના વિકાસના પરિણામે શુભાગિનેા અપૂરે વિકાસ, રમેશનમાં હોય, નતિનેવ શીતળતા (રિન્ડીકી) ને પુરોવામાં પુરુષવત્તી ભુજા દરમયાન થાય છે. રતનમાંથી ફરજો પ્રવાહ વળુ આ પિંડના સ્રાવની અસર નીચે ન રાય થાય છે.

આવાયવરસના આ ગ્રંથી ફરકમાં આવે તેા ન્યુનિન વાગન છ બને છે. દાહકાં બંધાતાં નથી, ફાલ ગીતના નથી ને બલિનેવ વિકાસ વળુ અટકે છે. વળી એ બાદવાવરસમાં આનો સ્રાવ કોઠો હોય તેા વળુ બાળકની કમર જેવળી નેમ પડેલો અને ચરબીથી લદાયેલી તથા છાતી કમર કમર રતન-પ્રદેસ હોય છે. પુખ્ત વય પછા છતાં વે વધારે બાદવાયરસા નેટમાં નાનાં રહે છે. રમેશન માંડું અને નજી હોય છે.

અભિળી સીએના પેરાગમાં આ ગ્રંથીનો સ્રાવ આવે છે. જે પેશ, બ સસલી કે હાઈડ્રોની કાનપટીમાં ઈન્જેક્શન દ્વારા રાખલ કરવાથી તેનામાં વળુ ગર્ભાધાન સમયના ફેરફારે પેદા થાય છે. આ કોસીડોના આધારે ગર્ભાધાનની નિશ્ચિતતા યદ્ય સે છે. ગર્ભાધાનની શરૂઆતના સવા માસ નેટલા દંડા સમયમાં ગર્ભાધાનની કોઈપણ નિસાની વર્તાની ન હોય ત્યારે આના આધારે તે નહીં મદ શકે છે.

ઇ. ૧૯૪૦માં ૨૫મી ન્યૂતના તાર-સમાચારમાં કલકત્તામાં એક બંધાળી જુવાનને છાપરા સુધી પહોંચેલો રાક્ષસી દાનો માણસ દર (માર્ચ ૧૯૫૨)

દેખાવાના અને પોલીસે તેનાં પગલાંની છાપ ૨૨ ટક લાંબી અને ઇંચ પડેલો ગાપી દેખાતા બળર છપાયા હતા. એ આ પિન્થ્યુરી ગ્રંથીનો ન પ્રભાવ. ૧૯૬૫માં એકની માળુકરીમાં એ વધથી અતિવેની નેધ વળુ આપી હતી. વર્ષ પહેલાં એ. ઇ. વેલ્સે ૧૬ ફૂલ માથા ન ઝોટક નામના પોતાના પુસ્તકમાં એક વિજ્ઞાનીનું પાન આશિષેણું એણે એવો પદાર્થ સૂચિયો કે તે આવાથી માણસનું કા પાયાં નેટલું વધારી શાય. વેલ્સની ની જે કલ્પના ન હતી પણ આજે તેા ઉલ્ટોને એના ઇન્જેક્શનથી કાવર બનાવી દેવાયા છે અને માણસ પર તે અખતરો કરવામાં આવે તેા ૧૨ ફૂલ નેટલે રાક્ષસ તે બની નય.

થોડા વખત પર એકે ડોહરીનો વિકાસ ત્રણ ન વર્ષે અટકી નવ ડોહરીએ પિન્થ્યુરી ગ્રંથીનાં ઇન્જેક્શનો આપી એનો પુનિવાર ચાલુ કર્યો હતો. એ ન રીતે બે બાળકોને પિન્થ્યુરીના અતિ પ્રભાવે રાક્ષસ બની જવાને સંભવ હતો ને તેમની એ ગ્રંથીઓ ઉપર એક્સ રેની પ્રક્રિયા અભ્યાષી નિષાચો હતો.

પ્રયોગો અને નિરીક્ષણ દ્વારા નેકી વધુ છે કે પિન્થ્યુરી-સા-ન્યુનિન ઉપર અસર કરનાર, સ્વાદ વિપુલ હોય ત્યારે ન્યુનિ-અથાક ભરચક કામગીરે છબન છબનાર, સાદસી અને ધૈર્યવાન હોય છે; એમાં સ્રાવ વખતે આગસ, કાચરતા ને નિરતેજતા પ્રાપ્ત થાય છે આ ગ્રંથીનું રચાન વળુ નેંધિયાવ છે તે મગજના થેથેસસ નામના બામમાં આવેલો છે. આ માથ આપણા બાજી, ગળિં, આથેથી અન્ય ચિત્તક્રાંત વચેરે લાગળીએ સાથે સંકળાયેલો છે. આ રચનામાં જ્ઞાન તંતુ-પ્રવાહ અને ગ્રંથીસ્રાવના રસાયણનું મિશ્રન થાય છે. આથી તેઓની વળુ એકબીજા ઉપર અસર કે પ્રભાવ પડે છે. ગાન અને શરીર વચ્ચેના ગાદ સંબંધના યાંત્રશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને આ હકીકત બહુથી ઉપયોગી થઈ પડશે.

થાઇફોઇડ (કંઠ) ગ્રંથી

આપણા છબનની અતિની નિયામક, પતંત્રિયા નેષા આકારની આ ગ્રંથી સાસનળીના ઉપરના ભાગમાં આવેલી છે. તેના થે બે પિંડ છે. એના આપનું નામ થાઇફોઇડીન છે, તેમાં ૧૦ દંડા નેટલું આયો-જન હોય છે. એક અધિગ નેટલા ન વળનની નાનાડી આ ગ્રંથી દરરોજ દૈન આ (એક તોભાના ૧૧-૪ મામ થાય) નેટલા ન રસ રહે છે. આ સામાની રાસાયણિક અસરો ઉપર શારીરિક ને માન-સિક વિકાસનો તથા આખા શરીરના આરોગ્યનો પ્રુષ્ઠ આધાર છે.

થાઇફોઇડીન શરીરમાંથી નવનકિયાનું નિયમન કરી છબન-કિયાની અતિનું નિયમન કરે છે. જનલને લીધે શરીરમાં સંક્રાંત પેદા થાય છે. એના પ્રતાપે શરીરની બધી ક્રિયાઓ અને ન્યાયોરે થાય છે. બહોળી ધમજુના નેટું આ કાર્યે છે. ધમજુ ફૂલામાં અગ્નિ નેમ નેસથી પ્રસરે છે તેમ વાયુરોક્ષીતના વધુકા સામાથી શરીરના ન્યાયોરે અને પરિણામે નિશ્ચીની અતિ વળુ ઝડપી બને છે. વળી ચારંવાર જાહાની આપણી બર્મિએ ઉપર વળુ આ ગ્રંથીનો અંકુશ છે. માનસિક આધારો વળુ એના દ્વારા ન સહા નય છે. એને રવસાર યડનારી ગ્રંથી લેખવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત દાહક ને ફાંતેનો વિકાસ તથા ચામડીના પેાતનું વળુ તે નિયમન કરે છે.

કંઠગ્રંથી વખરનાં કે તેમાં વિરુદ્ધિવાળાં બાળકોનો શરીર અને મન-નો વિકાસ આસ્વારંધમાં ન અટકે છે. શંકે કોઈકા પુષ્ક બોડા આપવામાં આવે તેા વળુ તે ફીંગર અને નદ રહે છે. આવું બાળક નહીં ચામડીનાળું, બંડું, ચેં બરી દેલી લાગ જળીમાં બંદાર લગાડી નહીં છખાળી, એવાન અને મુંડ હોય છે. તે પોષાતાં (જેને ચાલતાં

અંથી રસોની બિલુપ અથવા અવિશયતાથી સરીમાં આપની વિદ્વિતાનું દર્શન-
દર્શનું : ડાબી બાજુ—આપણા સરીની મહત્ત્વની અંધીઆ પેડીની એક
અને આપણા છવનની અતિની વિશામક યાદરોઈક અંધી (કંઠ અંધી)નું કામ
સરીમાં જતા ખોરાકમાંનું આયોડીન એક્ટું કરી યોગ્યરુપે પહોંચાડવાનું છે.
એ આયોડીન એક્ટું હોય અને તેના સ્ત્રાવમાં બિલુપ આવે તો તે અંધી આવી
આતિ મોટી ચર્ચા અને મળું અતિસય તરફ યઈ જાય છે. તેને યોદર કહે છે.
જમણી બાજુ—પિચુટરી અંધીના આગલા (એન્ડીરિયર) પિંગ્વિનો રસ
દેહની શક્તિ કરનારો છે એ રસની બિલુપ હોય તો માણસ વાગનજ રહે છે તે
સ્ત્રાવ વધુ પડતો યઈ જાય તો તેનું કંઈ રાક્ષસી બની નય છે. આવા દાખલા

ધણા તેવા મળે છે. જમણી બાજુના ચિત્રમાં દુનિયાની અલ્પચી તરિકે દર્શાવેલા ડીગુજ આઈકન
અને લંબુસ ગીનો : (જુ ૧૧ કૃષ્ણી જાણ પર પોતાનું નામ લખી શકતો તે) ચોનાં દર્શાવેલ છે.

(પણ) રી ખર્તું નથી. એટલે પછી જેનું આ બાળક રી કે ગળામાંથી
અંવાજ કાઢી પોતાની હમ્મઝો બચા કરે છે. આ દર્શાને 'કેડીની-
અંગ' કહેવામાં આવે છે.

આઈસ, કોર્કસસ, એન્ડ્રીઝ અને હિમાલયના પર્વતીય પ્રદેશ-
વાસીઓના આદતમાં આયોડીન તત્ત્વ એક્ટું હોવાથી લોકોમાં તેને
સંસ્કર કરવાના આશયથી આ અંધી કૂટે છે. પછી તે આ દિવામાં ઉપરે
યાદી જવાથી યથેચ્છ કાર્ય કરી શકતી નથી અને કૂલેલી જ રહે છે.
આ દર્શાને 'યોદર' (અળસુંડ) કહેવામાં આવે છે.

અળસુંડવાળી અંધીમાંથી યાદરોઈકસીને સ્ત્રાવ એક્ટું થાય છે.
આના પરિણામે ઘોસાંચાલતાં શીંગેલા અને દીન્દ્રિયોની સુંસમતા-
વાળા તંદુરસ્ત બાળકમાં પછી ધીમેધીમે કેડીની જમની દશા આવી પડે
છે. કેડીની સારીરિક અને માનસિક શક્તિ અને વિકાસ અટકી પડે છે.
પરિણામે તે બરફ, બંદુલુહિ અને અલ્પવિકસિત શુક્રાંગોવાળું બને છે.

મોટી હમરે પછી કંઠઅંધીના સ્ત્રાવમાં બિલુપ આવે છે. આમ
ધવાથી અશક્તિનાં સરીર અને શુદ્ધિમાં અલ્પચનીય ફેરફાર થાય છે.
દડધથી નીચે અને મરદન ઉપર ચરણીના ધર નમવા લાગી સરીર
નર્તુ યવા માટે છે. આ અલ્પચમાં પછી વિચિત્રતા તો હોય છે જ.
દાખલાં કાઠી સુધીનો બાળ બંદો બને છે તે બાળકોને અસહ્ય રોવા
રહે છે ! આવી રીતે અંગેના કપડા બાગમાં ચરણી જમવાથી સરી-
રનો ધાર કેડી રોવા બને છે : ચાત્રાણી, ચપળતા અને બળ ક્ષીણ ચર્ચ
શિશિલતા, શુદ્ધિમંદતા અને અશક્તિ સાથે એડીપછી આવે છે.
સરોસાથે રાઈફર્મમાં હોય, વંચાત્વ કે તનુંસદત પછી હોય જ.
ખોરાકમાં ફેરફાર કે એકસા આપણા છતાં જે અલ્પચ તેવો જ નય છે.
આ દર્શાના લોચ બનેલાનું મોં બાવલિલી, કૂલેલું અને લાંબાસરી હોય
છે. તેની ચાત્રી સૂષ્ણ અને રુક્ષ બને છે. બાળ લખા અને ખરી પડતા
હોય છે. તે સદા કંઠી લાગવાની ફરિયાદ કરતા રહે છે. જલદી લકઝીથી
લોચી કંદેલી હોય એવા અંધીની આ રૂપાંતરણરચાને 'ફિલ્ડોસીમા'
નામે ઓળખવામાં આવે છે. કંઠઅંધીની વિદ્વિતાને લીધે બીજી અંધીઓ-
માં પછી પાછળ પડે છે અને આ વૃદ્ધસામાં ઓર વધારી થાય છે.

આ રોગનું કારણ શોધતાં શોધતાં જ વિજ્ઞાનીઓએ એક કંઠઅંધી
(અને એ રીતે અંતઃસ્ત્રાવી અંધીઓને એકમતા સારવ)નું રહસ્ય સૌથી
પ્રથમ નજીવા મળ્યું હતું. આ રોગીઓને રોજ એક મેનથી પછી ચોટું
ધારે રોઈક દવા રૂપે આપવાથી અદ્યુત અને આશ્ચર્યજનક પરિણામ
આણી શકાય છે. બદ્યુત, મોઝા વાર્ગવાળી, એડી અને નવી અશક્તિ
વાળી, રિશિયમણીને યથળ બને છે કેડીનોને પછી આ દવા આપવા-
થી તે ચોલતાં. જરા સમાનદાર અને સમાનને પડાવવાની અર્થ બને છે.
અને એ આ અંધીનો સ્ત્રાવ વધુ હોય તો : તે પછી સરીરની સખ-
મ્વા ખોટકાય છે બાળક કે મોટાને ખાડકારાવા દાખલે છે. વારંવાર

આવ તો પછી સરીર લેવાવા
જ માટે છે. યાદરોઈકસીન
લોકોમાં વધુ ફરતું હોવાથી
ખોરાકનું અલ્પ જમવન થાય
છે. બકીની ધમજ એસથી
કંઈવાં બકીનો અગ્નિ નેસથી પ્રવળે એવી આ ધટના છે.

યાદરોઈકસીનના વિપુલ સ્ત્રાવવાળી અશક્તિ અતિ વાચાણુ, ધરીમાં
આનંદિત તો ધમીમા નિરુસાડી બની વારંવાર મનની આશાંત અને
ઉરકેઈક જવાની રચનાવની વિચિત્રતામાં પટકાય, અનિદ્રાને લોખ
બની ભારે ત્રાસદાયક થઈ પડે છે. તેના સરીરનું કમામાન વધારે
અને પરસેવાથી મદમતું રહે છે. કલોક મનની વિભવજનક આપણ
વધી તે છવલેજી ખાડપછીમાં પછી પરિણમે છે.

સુખમ્વનું સરીર, આગળપડતા મોઝા મયલીત ડોળા અને અંધીના
રોગને લીધે કાચવદાર મળું : કંઠઅંધીના વધારે સ્ત્રાવી અશક્તિને જે
રોગાવરણ આવી પડે છે (એકેડોપ્થીએમસ ગોઈદર) તેનું કંઈના શુભાય
વેતું આ ચિત્ર છે. આપરેયન કોસા અંધીને. આ વાજ કાઢી નાખ-
વામાં આવે (જે આપણી અંધી કાઢી નાખે તે વખતે પાણી મિક્સોડી-
માની અવરણ આવી પડવાનો ભય છે) તો દરરી રોગમુક્ત બને છે.

યાદરોઈકસીનના સ્ત્રાવની વિપુલતા બહુધા શ્રીઓમાં રજેશ્વન,
અર્જાવરણ અને દુધધાળ (સિકેરોઈક) દર્શનિવાન રહે છે. આ સમયે
કંઠઅંધી સુષ્ણ આવી મોટી થાય છે આ અને અંદ્રાંધી (ઝોવરીઝ)
વચ્ચે સહનિયમન પ્રવર્તે છે, તે એટલે સુધી કે કંઠઅંધીને 'વીજ
અંદ્રાંધી' પછી કહેવામાં આવે છે.

અતવારની સંસ્કૃતિના એક અંગરૂપ કકુરાર, આવેશ ગિતા વગેરે
માનસિક અભ્યર્થનું છવનના પરિણામે કંઠઅંધીની વિશાલશક્તિ
થાય છે અને યોઈકરની રોગાવરણ આવી પડે છે. વહેલા બેડી મોટી
રાત સુધી અચિરત અને અચિરતાં આવેશમયી ભરચક કાગમાં
ગુંથાએલા રહેતા રાક્ષસાણી અને પ્રતાપી પુકેરો. આપણી પ્રત્યાસ
(અને અદેખાઈ પછી)ના પાત્ર હોય છે. એમની આ શક્તિને પ્રતાપના
કારણરૂપ સામાન્ય કરતાં સહજ વધારે યાદરોઈકસીનનો સ્ત્રાવ છે.

કકુરાર અને કોપ વગર કંઠઅંધીમાંથી આયોડીનનો સ્ત્રાવ
વધે છે. આ વધારે જ દરોડ સુધી લોકોમાં ફરતા રહે છે. રોધા-
વેશમાં માણસ ખોડવા કરે અને બેસતાં બેસતાં વધુ આવેશમાં આવી
નય એ અધુ લોકોમાં ફરતા વધુ આયોડીનને આસરી છે. આ-
વેશ કકુરારની કરનાર તત્ત્વ છે. કકુરારની અને જુદસાચમાં રવ-
જાવવાળાને મોઈ આપણને સહજ ખ્યાલ આવે કે કેડી કંઠઅંધી
કેટલું આયોડીન સપતી કરી. (અલ્પસંધાન પુસ્તકને)

ક્યા. છે કે મહર્ષિ વસિષ્ઠની ગાય નન્દિની ચરતોયત્રતા એક દિવસ એક શ્વેત્ર (કાતર)માં ગભરી પડી. કામધેનુએ પોતાનાં દુધથી આખો ખાડો ભરી દીધો. અને તરીને બહાર નીકળી ગઈ બીજે રિતરો સ્થિતિએ આ કાતરને પૂરી રંગાદિમાલ્ય પર્વતને તિનતિ કરી, એટલે નવાધિરાજ પોતાના પુત્ર નન્દિવર્ધનને અર્જુન નામના પીઠ પર બેસાડીને મોકલી આપ્યા અને કાતરને કાચમને માટે પૂરી દીધું. આમ અર્જુનગિરિની રચના થઈ.

પરંતુ કામધેનુના પદથી ઇશ્વાર અરાઈ અગ્રેએ એ ખાડો પુરાઈ નતાં છલકાઈ બેઠી દુધની ધારાઓ ક્યાં જઈને સમાઈ કે ક્યાં અને વહી એ કમ્પોટ અપ્રતરુત હોવાથી પુરાણકારે અપૂરી રાખી છે. આપણે એ અપૂરી કલ્પનાને પૂરી કરી આપનારુ કેવલ એક જોતા હોઈ શકાય કે દુધની એ ધારાઓ ઝીઝીઝીતે બનાસ પથરિની બની ગઈ. નર્ગો, તાપી, મોઢી કે સાબરમતીને મુકાબલે બનાસ નાની નરી છે, તેાપણુ ગુજરાતની એ એક દુધની કામધેનુ છે. બનાસના નરીતળની ફળદ્રુપતા કદાચ અકિરીય છે. અરબી ગુજરાતને બનાસ પૂરા પાડવા ઉપરાંત સાકાભાઈની ઉપરિતનું પણ એ મંદારનું ફેરફાર છે. હિમગિરિથી થે પ્રાચીન પવંતમાળનાં ખનિજદ્રવ્યોને બેંચી લાવતી આ નદીના કાંપિરવારમાં દમયેદશકા ધાન્ય તિપડે છે; અને આનન્દિન સુધી ગુજરાતને ઉત્તમ દુધ પણ આ પથરિની ન પીવડાવે છે. જેના ભેટા પ્રશ્નિ હિંદમાં ક્યાંયે નથી એવી સુપ્રસિદ્ધ કાંઠેજી આય બનાસકાંઠાના કાંઠેજ તાલુકાની પેરાસ છે.

બનાસનું નરીતળ બનાસના અરચ્ય વાવેતર માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. સીંહોદરીથી શરૂ કરીને નદીના મૂળ તરફ ઇશાનપેશ્વે આગળ ડીસા બેળગીને છેક રાત્રીવાડા સુધી બનાસનું પુષ્કળ વાવેતર છે. કોઈઈ, દેશિયાયડી, કળવરી, બ્રહ્મમંત્રી, કાળવિરજ, રહેડે પુર, લુણપુર, જનાળા, વહેરા, વાસણા વગણ હંથાદિ આપીનાં નરીતળની ઉપરવાસ નંતા ડીસા સુધી બનાસ કે સાકાભાઈનાં વાવેતર વિનાનું કોઈક ભાઈ થે અગલું મુરદેવ. નંતા ડીસા અને નવા ડીસા વચ્ચે તે આ પ્રવૃત્તિની નજીક ધ્યા મચી પડે છે. છેક રાણપુરવાસ (જેના ઊગમણે, સ્વયં એ આશગલે) બીજા વચ્ચે સુધી પણ આ ન રિવતિ છે. ઉડત અને રાણપુરવાસની નજીક જ્યાં બનાસ સાથે સુકલી નદીનો સંગમ થાય છે ત્યાંથી ઉપરવાસ આ પ્રવૃત્તિના કાંઠા પડી ન્ય છે. બનાસના પોતાના તળમાં રાકરિયા, નાંટીના અને રાંતીવાડા ગામે. સુધી આ વાવેતર વિસ્તરે છે. સુકલીના તળમાં બીજા સાકાભાઈ પણ સાચીસાચ વચાય છે. રાંતીવાડાથી ડેરી સુધી બનાસનું વાવેતર પાંચુ બને છે અને એનું રવાન દેખેલા જેના સિવાજી પાક અને ટેડી, કાંકી, વરખસ કે સકરટેડી જેવા ઉનાજી પાક લે છે. બનાસનાં વાવેતર માટે ઝીણી ફેનીનો પટ અને સમયલ સમધારણ પાણીને પ્રવાહ જોઈએ. જ્યાંયે વેળુમય પટ બીજા સાકાભાઈને થકુ મને. ડેરીથી ઉપરવાસ અમીરગઢ સુધી વળી બનાસનું વાવેતર વધુ ન્ય છે. પ્રાચીન ચંદ્રાવની નજીક માનવથી ઉપરવાસ છેક થકુ ફર સુધી સાકાભાઈવચાય છે. આ સાકાભાઈ વાવનારા કીર લોકો માથાની નંતાના છે અને પેસેટકે ચંદેરને સુખી હોવા તેમ જણાય છે.

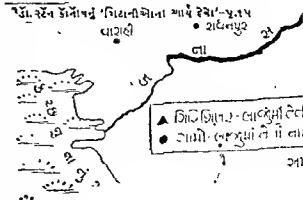
બનાસમાં બનાસનું વાવેતર ફેલા માંસ પ્રમાણમાં થાય છે એના ચોટાક જ્યાસ ડીસાની આસપાસનાં વાવેતરથી આવે છે. હાલ ત્યાં સઘાંરી મંડળી દાસ સઘાંરી પારણે બેતી થાય છે; જોકે માલનું વેચાણ વેપારીઓ અશ્વિતગતરીતે કરે છે. ખાતર અને મલ્લી

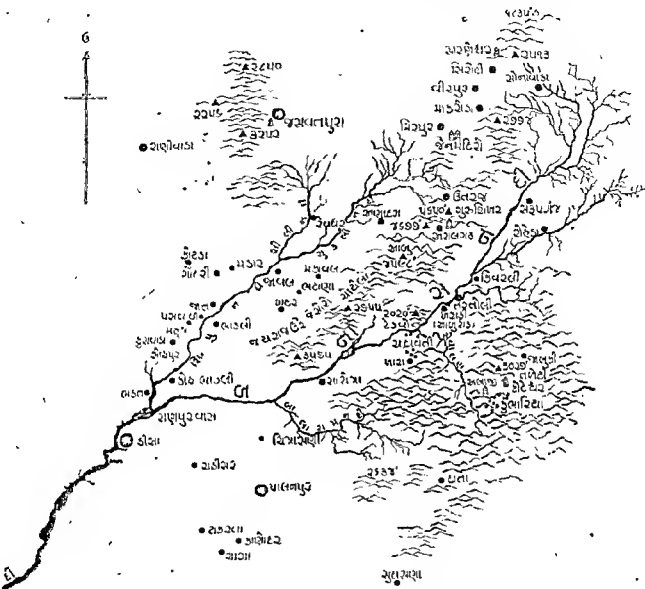
પાછળ આસરે ત્રીસ લાખ રૂપિયા જેટલી મોટી રકમ ખર્ચા છે બનાસનું બીજા ચોટું હંદીનું અને થલું અને સીંગલાનું વપરાય છે. ડીસાથી રાજ સરેરાશ વીસ જેટલાં વંચેના લગભગ અડી માસ સુધી (ઓપ્રિલ, મે અને જૂનના બીજા અડધાંયા સુધી) ચરે છે. આમ વેળન કાંઈક દસ દનનાદિસાએ આસરે ૧૫,૦૦૦ દન બનાસ તેા આમ- માટીના ગામે ગુજરાતને એકલું ડીસા ન આપે છે. એ સિવાય અ.વ રજીઓથી બનાસ રવાના થાય તે તેા વધુમાં. વળી માટામાં અને કોટ પર થકુ થકુ માલ ન્ય છે. ડીસાના વેપારીઓ વધુ બાવ ખાના માટે ઉનાજા સુધી બનાસ સંચરી રાખે છે.

બનાસકાંઠામાં ઘઉં, ઈસબગુલ અને સરસવનો પુષ્કળ પાક થાય છે. સેકામોથી જ્યા થતા કાંપને કારણે કાંઠેજ તાલુકામાં જમીન કાળી અને ચીકણી છે; વળી દેવાનાં પાણી પણ દસ હાથે છે. જમીનના પોષાકપણને કીધે નદીનું પાણી થલુંખરું જમીનમાં સમાઈ ન્ય છે અને રજુ સુધી પહોંચતાં પહોંચતાં તે પ્રવાહ હુપપ્રાય થઈ ન્ય છે. પ્રથમ અહીં કપાસ પણ પુષ્કળ પતેા, હાલ ધડ અને ઇસબગુલનું વાવેતર મુખ્ય છે. આ પાકની તિમાસનું મુખ્ય મથક હાંતીન છે. હાંતીનથી ચેરંડા અને સરસવ પણ મોટા પ્રમાણમાં ચરે છે. કાંઠેજ તાલુકા એક પ્રકારે ઉત્તર ગુજરાતના અત્યંત ઉદાર (dardary) છે.

પવંત અને રજુની પરિસ્થિતિ રચતા રેતાળ મેદાનના હંદવની સેર સરખી આ સરિતાએ ગુજરાતને ધાન્યના દમયેદમલા આપ્યા છે એટલી જ એની વિશેષતા નથી. સંપતિદાત્રી તરીકે આ રજુલ કાંઈ તેા પોતાની અનન્ય છે એ સેકામોથી અવિરતપણે બનાસે ન ન્ય છે. પણ પણીશાની પોતીથી સંપતિ તેા છે એની અતિસમૃદ્ધ ઇતિહાસપરંપરા, અને કાંઈક અપૂર્વ રહેલા તેાપણુ અંધકારમાં ઘસેતેજના સૂચક શોકતારક સમા કોનો પ્રાગેતિકાંત્ય આશ્વાસિત્ક રહેલા આવેને અનાઈ સંરક્ષિતોનો સમન્વય કદાચ આ વણીસાએ નજરેજાનર નિહાળ્યા હોય, કારણ કે મહર્ષિ વસિષ્ઠ જેવા વેદિક સંપ્રદાયના મહાન પ્રવૃત્તેક ન્યાયાઈ પ્રચરનું આશમરવાન બનેલો અર્જુનગિરિ રાજ અને બીજા રજુઓના અડો હતો.

એ દર્શકત પણ પ્રાગેતિકાંત્ય કાળના એક અંગેડાંડાંયે મળી આવે છે. વળી મોઢે-જે ડેરો ને હારપાના અવરોધોના આધારે આપણે જે સિધુ નદીની સંરક્ષિતને નામે બોળ્યા બોમે બીએએનો પ્રચરપ્રદેશ જે સુમારું સુધી ફેલાયેલો માનવ રાખીએ તેા સમગ્ર બનાસકાંઠા આ સંરક્ષિતને પ્રચાર મળીએમાં કરો. અંતરાય નથી. હજુ સવાસો વર્ષ પહેલાં ન સિધુની એક સાખા કચ્છનાં લખપત ખંડર સુધી

ઉત્તર ગુજરાતની અન્નપૂર્ણા પૃથ્વિની પર્ણાશા

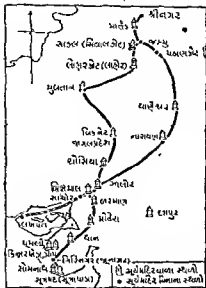
(બનાસ નદી)

લેખક

મૌ. રામપ્રસાદ શુક્લ એમ.એ.

લેખકની હતી, જે ઇ. સ. ૧૯૧૬ના કચ્છના ભીપજી બુર્કપ સમયે લખેલ થઈ હતી પણ કથિત સિંધુ નદીમાં ધોરાપુર આવે છે ત્યારે સિંધુના આ તટના વહનમાર્ગો પણ પહેલાં જાણે છે. આ લખાવત ને સોમનાથ (પ્રભાસ પારણ)થી રાજી થઈ વાવ, થરાદ તથા સિત્રગાલ થઈને કચ્છે કાશ્મીર સુધી પહોંચતો એક મહત્વનો સેકાન્તનો ખુરશી રાજમાર્ગ હતો. જે પાશ્ચાતી અનેક વજ્રકારો આ રજીને કિનારે કિનારે લેખાતીને પૃથ્વીમાંથી પરીક્ષા પ્રગટતી હોય એવાં નાનસિંહાં અનેક નગરો, ફૂલવેલને કિનારે લપસેલા ખુદ્દાઓની માફક, આ રજીમાંજે વિકસતાં રહ્યાં આ રજીમાંજે જે પાશ્ચાતીઓ દેવ

પર્ણાશો(વર્ણાશા-વર્ણાશા)કપરથી અપભ્રંશ થયેને બનાસ નામ લેતરી આવેલું છે. બનાસનાં વર્ણાશા કપરનાં વર્ણાશા. વર્ણાશા અને વર્ણાશા આવાં

સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથ ખાસે સુવાપાડથી ૭૬ કાદમીમાં થીનવર સુધી ન્તો સેકાએ પદે-
લાની મહામાર્ગે દશવિનાનકરોઃ અવરેજની લખે છે તેમ સોમનાથની પૂલ માટે ફરેજ
તાલું આવવું મેંમાનું નજીબે કસમીરનાં ફૂંચે પણ કહાય આ માર્ગે આવતાં દરો. નવાપરને
અવરેજનારના આ ઘોડી મઠા માર્ગે ૭૫૨ આવતાં અંધખ્ય સુર્યમંદિરેપરથી માની રાખાય
છે કે આ પ્રદેશમાં સુર્યપૂજા સારી રહે નિરંતરી હતી. આમાંનાં કેટલાંકે તો સુર્યનાં રત્નવધાન
મંદિરો હતો, એના પૂજારીએ 'યજ્ઞ' બ્રાહ્મણો દોવાનું મનાય છે. કહ્યુંકાં વજ્રવતી પશુ
એવો એક રાજમાર્ગ નીકળે તેને જોડાતો કે રાજમાર્ગને વાણિજ્ય માર્ગમાં ફેરવી નાખ-
નારા સાદસિકોને તોટો નહતો. વળી, રત્નને કાંઈકે પાળીને પૂરવડા મળી શકે એવાં
અનેક રત્નો પણ છે ન-જુદ રત્નો મુખ્યમાં પણ આવાં કેટલાંક રથોને છે. વળી રત્નોમાં
સર્વત્ર આરોહ અવરેજનાના રેડીના ડીંગા દોષ છે, એને 'યજ્ઞ' કે 'યજ્ઞ'નામથી જાણવતા-
માં આવે છે. દાખલા તરીકે 'યોધાદેવનું યજ્ઞ' હંલ્યાદિ. ટોટ પોતાના રાજસ્થાનના પ્રવાસ-
વર્ણનમાં આવાં કેટલાંક 'યજ્ઞો'ના ઉલ્લેખ કરેલો છે. રત્નોને જેસલમીર તારૂંને પશ્ચિમ
વિમાજ પ્રખ્યત્તે રૂપાને વેરાન છે; પરંતુ સતલજથી શરૂ કરીને રેખાંસ અનુસાર લગભગ
પાંચસો માઈલના અંતર સુધીમાં સંખ્યાબંધ રત્નદ્રોષ છે, ન્યાં સિંધુપ્રદેશના સર-
વારો પોતાના માલને વારાળું માટે પણ લાંબે છે. આવતીભલી બાપાવરજાણી મોટી
આ વિશ્રાંતિ રથોને છે. (જુએ Todd's Annals & antiquities of Rajasthan.
Vol. I. P. 12) વળી એ પણ નોંધપાત્ર છે કે પોંખપાનની આસપાસમાં પ્રચરણેલા રત્નને

કિનારેકિનારે બંને બાજુએ ધાસને પ્રદેશ (Steppe) છે. ને કદાચ કોટ, બજાર કે યોડાની વજુઓને માટે વધુ સમવદમરેલો સ્થળ પડે.
આજુબે અરવલ્લીની ગિરિમાળાને વચ્ચેની સાજમાં ઘડને જનાસ
જુજરાતના સપાટ મેદાનમાં દાખલ થાય છે. એ માર્ગે દિલ્હી સુધી
પહોંચતો આજનો આગમીનો રસ્તો થોડાંક રત્નોત્તરે સાથે

પ્રવાસીએ કંઈકે વરસ પરા અતિ પ્રાચીન પાષાણ યુગમાં ન્યારે
રાજપૂતાનાને રથોને સમૃદ્ધ પૂરવતો ત્યારે તેને કાંઈ એક અત્યંત
ઘણી પવંતમાળા આવેલી હતી. એ પવંતમાળાનારોષાણુ ને ખરાણુથી
વાપાણુ બની ગયેલા અવરોષે તે આજની અરવલ્લી પવંતમાળા
આજુબે અરવલ્લીની ગિરિમાળાને સામાન્યરીતે કોઈપ
મજાસમાં આવે છે પણ આખી નજરે જોવારને જણાયો દિના નહિ
રહે કે આ બંને ગિરિમાળાએ ભિન્ન છે. બંનેનું અંતર ખરાડી પાસે
આંધળામાં જોણુ વરતાય છે, ત્યાં પણ બંને કોઈપણથી જૂઠી સામ-
સામી જોવી દોષ એવી રૂપકે દેખાય છે. બનાસ નદીની ખીણ આ
બંનેને છૂટી પાડનારી સીમારે છે. બનાસની પૂર્વે દિશાએ અર-
વલ્લીની ગિરિમાળા એ પોતે ત્રિવંશી (three ranges) રહે નિરંતર-
રેલી છે. વસ્તુતઃ એમાં સિરોહીની દક્ષિણ દિશાની તેમજ સારણેશ્વર
મહાદેવ સુધીની ટેકરીઓને સમાવેશ સીમેલિક દરિયે અનિવાર્ય
છે કિસામિમુખે કોઈ એક વિરાટ કમળપત્ર નહિ મૂક્યું દોષ એવે
આ સમગ્ર ગિરિમાળાને દેખાય છે. કમળનું પાંદડું નીચે પડેલું
તથા નહું દોષ અને કપર ન્તો એ પાતાળ પહાડું એ રીતે કુજરા-
ની જાગ્યાદ વસ્ત્ર તરફ ધરતી નધ છે. (ગુરુશિખર-૫૬૫૦ ફીટ;
સિરોહીની દક્ષિણે આરોહ પાસેના ડુંગર ૨૭૭૪ ફીટ; સારણેશ્વર
મહાદેવનો ડુંગર ૨૫૩૭ ફીટ; ત્યાંથી આજણુલ્લી નદીની સામાજ્ય
પહાડીની ખીણ પાસેના ડુંગર ૧૮૩૫ ફીટ). રત્નદ્રોષોત્તર પહોંચી
મુઘને પધારાયેલી આ પવંતમાળા મુખ્યત્તે બનાસ અને થોડે અંશે
લુણી બંને નદીઓને જલગરજ પ્રદેશ છે. સારણેશ્વર અને સિરોહી
નદીઓની પવંતમાળાની પૂર્વે પાંખનાં દક્ષિણમાંની વડનો બનાસને
સમૃદ્ધ કરે છે, તો એનાં કિનારે તથા વાયવ્યકાજુબાજુ વડનો વડે
લુણીની સાખા-કપસાખાએ; મુઠકી, કુણાપેલી અને કાલકચ્ચા
હંલ્યાદિ નદીઓ રથાય છે. અર્ધગિરિમાળાનાં કમળપત્રની પાસે
અરવલ્લીની પવંતમાળા, નહિ આદિવંશદ આડા પડીને આશ્રમ લેતો

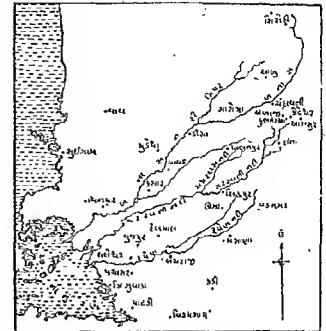
દોષ એ પ્રકારે, માલજુરુથી કતર તરફ અજમેર સુધી અને પૂર્વ
તરફ રતલાગને મંજલ નદીની સાખા 'અપર બનાસ'ની ખીણ પવંત
પધારી છે. રથમાં સામગ્રીની અને મહીનાં જીમરથોને છે
આ બંને ગિરિમાળા ભિન્ન છે એ તો બંને પાની જુદાશક્તિઓ
જોતાં પણ સવિન્ય અજમેર આવે છે. આજુબ પવંતની જાણ્ય અરવલ્લીની
સમગ્ર ગિરિમાળાને 'કાંઈ' પણ એક રથાન કરતાં ઘણી ઓછું છે અને વળી
એ રત્નને મોખરે દોષ દુર્બલે દુર્બલે રે રત્નના ડીંગા વાપરાના સપાટા
મુખ્યત્તે જોડા છે. એથી આજુબ પવંત રૂપે અને જુદાહીન પહાડ
છે; જુદા ન્યાં છે ત્યાં પણ જુદાની જાણ્ય તથા એનું કદ પ્રમાણમાં
જોડા છે. અરવલ્લીના પહાડોમાં સપન જુદાશક્તિઓ અને જુદા કદનાં
આ અનાવદવાર મળી આવે છે અને, જેકે ડીંગાનાં નંજાન આજકપ
જુદાશક્તિઓની સરખામણીમાં આ બંને ગિરિમાળાનાં જુદા ટુકડાં
લાગે છે આજુબી ત્રિવંશીયુક્ત રથના સમલક્ષ્યો આ ફેરો નોંખ-
પાત્ર છે. આજુબી ગિરિમાળા લાંબી અને પાતળી છે, પરંતુ તેનો શિરો-
ભોજ સપાટ કચ્ચ પ્રદેશને બંનેકે છે, એની લંબાઈને કચ્ચપ્રદેશ
અને પહોળાઈ બેથી ત્રણ ગાંઠેજ નેટલી છે. આજુબે આ કપરતળાજ
વિષાળમાં વહેલી સાખ. (૧) જીતર વિલાસની ગિરિમાળાને કચ્ચ-
પ્રદેશ ૫૬૫૦ ફીટ જીયા ગુરુશિખર સાથે એની દિશાને આવેલા સેર
તથા જીતરજાળોને બનેલો છે; (૨) મંચે ગિરિમાળાને કચ્ચપ્રદેશ
કોરિયાર, અજગમદ અને નર્વાદ વગેરે ગામોવાળો પ્રદેશને બંનેકે
છે, અને (૩) દક્ષિણ ગિરિમાળાના કચ્ચ પ્રદેશમાં સત્યાંવ, અજુ
કેટાનમેન્ડ અને હેતગમ્ વગેરે ગામોને પ્રદેશ છે, મેમાં સિયિય
અને ગિલિહી યાણુંએ તથા સમુદતલથી ૩૭૭૧ ફીટની જાણ્ય
રમણીય નખી સેરતર તહેરી રહુ છે. આ ત્રણે વિભાગોની બાજુ-
એ જાણ્ય સિયરે ને સંખ્યાબંધ નાનામેટા પવંતમાળોને તથા જોડી
ખીણો છે. આજુબ કતર અને પશ્ચિમ તરફનાં પહાડો ને બાદસરમાં
સીધાણવાનાં અને તમ્બર આવે તેનાં જાણ્યાં છે

સમગ્ર હુત્તર યજ્ઞ હોય એમાં નવાઈ પડે શી છે? વેદિક સંસ્કૃતિની નળી જેની સરસ્વતી નદી પણ આ સામે દેખાતા રણને કાંઠે વિનમ્ર વણ થઈ-જલ્લે કે કાગડુલા પોતે જ વણી થઈ. તે પછી સિંધુ કુલિના અચુરે કે વેદિક સંસ્કૃતિના મહર્ષિઓની પરંપરા આજે હજી શોધવાનું જ અરથાને છે. માત્ર પુરાણોમાં જગવાણ રહેલી પંચરાના જોરે કંઈપનાના બુદ્ધા ચિદાકાશમાં કડાવ્યે જવાના. પરંતુ આ તો લાગે છે કે હસ્તિનાપુર અને દારકા વચ્ચે ગવરજવર કરતા હતાએ આ ભૂગર્ગમાં પગમાં પાક્યાં હોય. હસ્તિનાપુરથી સુરાષ્ટ્ર સુધે પચેસે અર્જુન જો રણને ચકાને ન ગયો હોય તો એના રથના ચો પજ કદાચ આ પહોંસામાં પાણી પીને સંતૃપ્ત થયા હશે.

ભારતવર્ષના વાયવ્ય કોણમાંથી ધરતી આવતી અનેક આકાશક તિઓએ ઈતિહાસના કંઈકાણે આ મેદાનોને ખૂંદીને ગુજ-તમાં પોતાના ડેરા નાખ્યા છે. રાષ્ટ્રપીત, શીતકબંધ, નાભ, યાદવ, ક, પ્રાચિન, કૃષ્ણ, કુશાન, ગણી, ક્ષત્રી, યોધેય, ગેત્ર, ગુહિલ, જૈન, ચાણક્ય, ચોલક, પ્રતિહાર, પરમાર, ચાલુક્ય, કચ્છવાસી, ગુપ્ત, ચત્ર, કુરુક્ષ, અર્ધમાન, મુઘલ ઈત્યાદિ અનેક જાતિઓએ કાંઠા સુધી પહોંચ અને રણને સાંધતા આ સપાટ મેદાનને એક જાતના પથરાયી નાખ્યું છે; પચેસેપચેસે સંસ્કૃતિને પરિચય દર્શાવતા બ્રહ્મજ્ઞાનીઓની અને પૂરતી પર પ્રથમ પ્રગટતી સંહાર-નિષ્કાંતિઓની વચ્ચેની ગવરજવર આ માર્ગે થઈ છે. જે આખાની ટકોસ ભરિયા આવી ભતિઓમાં ભગી મળે એ દીર્ઘદંટિ હતિહાસ પણ રચાયો. આ વર્ણનાના રેણુકિતાર, રસિક અપિના યજ્ઞમાંથી અદેશી થી પ્રકાશની ખાતિને સંધ્ય જો રાહત ભતિઓમાં છાંદિ-કરણ સાથે હોય તેા એ હતિહાસ અગાળી ભાત પાડે એવો છે. અનિવૃત્ત તરીકે લેખાતા: પરમાર, પ્રતિહાર, ચોલકુષ્ઠ ને ચાલુક્યના ભાષ્યમાંથી એક મહાકાશની રખામાં છે એટલું જ નહિ પણ શીવેની આકલ્પ્ય અપધિઓ દર્શાવી છે; હસતે મેંએ જન આપ્યા છે કે જોહર ક્યાં છે એટલું જ નહિ પણ હાલેકે વર્ષથી થે વધુ સમય સુધી ચાસેચાસે આપણી સંસ્કૃતિનું એમણે રજાણું મૂકે છે. 'નહું સોહી' શબ્દને સાચું કરી બતાવ્યો આ નૂતન આર્થિકે હિંદુ ધર્મની દશાવરને નવદીશિતની હાનરતાઈનું એ જાગરવ કહાઈરણ છે.

મીઠા-ટ આપણી સહેજગાઈ જનાર સહુકાશ 'સનસેરી' મેઈન્ટ અને અચલકદની મુકાશત અવરજ વેવાના, સનસેરી જે ઠંડ પચેથી પશિયાળામિથુને નજર કરનારના નસીબમાં ફાળેફાળે નૂતનતા ખાસ કરી સુંદરતા એવાનું સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. ગર્વનતી આ જાણ કે વસિષ્ઠ જેવા બ્રહ્મર્ષિ અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા રાજર્ષિઓએ અહીં પુનિત પગલાં પાડેલાં. શિવસંહાર કરવાને હલુત્ત યજ્ઞેલ ત્રિપુરાસુર સરખો હમ્મીર મહમુદ અઝની લખી ને મુકલી નદીની ખાણે પચેથી બનાસની ખીણમાં થઈ સરસ્વતીતરે અણુહિતપુર પાછા પહેંચ્યા હતા. સોમાવતીને વિષ્ણુ દર્શીને દિહીઈ વધુ પાછું ફરતાં 'અપર ચિકંકર' અક્ષાહદીન ખિત્તજનાં હસરે: પણ આ નદીની ખીણમાં થઈને કાશીર વધુ ગંધાં હશે. અન્દાવની નવરીને ઉલ્લેા વિનાય કદાચ આ અનુભીએ જ ક્યો હોય. જોકે અન્દાવાવનાં મુરિચમ રવા-પર્યાનાં અણુવર માટે પાછળ કપરાંત આ અન્દાવનીનાં અંતરેને ખાલી કરનાર મુરિચમ પારાશક તે આપણે ગુજરાતી મુલતાન મહ-મદ લેખેએ. (કાપિસંસ્કરિયેટો ગુજરાતનો ઇતિહાસ પ. ૧૧૨).

ઈતિહાસવિદેશમાં આ વિષે બે માત છે. શી ચિંતાગણિ વેદ કે મહા-મહોપાધ્યાય મીરીકાર એકાદ ઈત્યાદિ તદ્દવિદો રાજપૂતોને કાવિય-કોશપત્ર માને છે. પરંતુ અણુમતિનાં જોા વિરેશી વરવટીકારે છે.

કપર ગુજરાતના પ્રદેશમાં બનાસ તથા તેની મેકાશી નદીઓનાં સંપર્ક અને રવાન દર્શાવતો નકશો

કાશીની વેલી પાર ન્યાં નજર સારો જ નાસી જતો સૂર્ય આકાશમાં અજર યંત્રી નવ છે અને સાંખના પત્રકારાનાત્રમાં અદેશ્ય થાય છે બેની નીચે જ સહેદ રેતીને વિરતીથી પાર પધરાવેશો દેખાય છે. આ પટમાં વાંકેચુકાં બેઠેલાં જલલોત તે મુકલી નદી. આપણમાં સૂર્યનાં અટકાઈ જતાં તેજમાં કાઈ અજમર આકાશમાં અજર ભીરે જતો હોય અને પાછળ રહેતું એનું લાંબું પૂછડું પૂરતી પર આગથી તેમ ધસાડતું હોય એવો આ શુલ્ક સરિતા મુકલીને દેખાવ રહેશે હલવંચમ છે! મુકલી બનાસની સીધી મેકાશી સાખા છે અને પાઠન આણુની વાયવ્ય તથા નેજાવકેશનાં-અનાદરા, રેખર ને મોકારની પ આ મુકલી રાજક હોડોને કદાચ બહુ અગી મયો લાગે છે. એટલે કિયાથી વધારે નહીએને એમણે આ નાખ આપ્યું છે. બરાલીથી પૂર્વે ગિરમાં આણુ તેહરીકના કાપર પ્રદેશમાં બેઠેલાં લોકલમે ચહેલાં બત્રીસેા વહેણે તરતોશી પાસે બનાસ સાથે સંગમ પામે છે એને પણ લોહા મુકલીને નામે સંભોમે છે. પ્રાચીન અન્દાવની નાસકના માવલ થાય પાસે ન્યાં બનાસ અને સેપાલણુ નદીઓના સંગમ થાય છે ત્યાંથી બેચળ ખેતરવા કપરાસ બનાસને મળતી એક બાની નદીને પણ મુકલી કે મુખાડય નામથી ઓળખાતાં આવે છે. આટલું અધુરે હોય તેમ આણુથી ધણે ફર સારણુ થર મહાદેવના હુંમરની હત્તર કિતાનાં પછી શ્રીજનાર લખીની સાખા નદીને તેમજ અલોરની વેલી પારની લખીની ખીણ એક સાખા નદીને પણ લોહા મુકલી કે મુકલી તરીકે ઓળખે છે. 'સંસ્કૃત ઇન્ડિયા'ના નકશામાં આ રીતને લેખનલેદ દર્શાવેા છે: Sukli, Suker અને Sukri. પરંતુ લોકલખનાં કન્થારણુ લગભગ એક જ શબ્દ ગણાય એટલાં સમાપનાં છે. આ ન રીતે સિંધુ નામ ધારણ કરનારી નદીઓ પણ ચાર છે: (૧) સિંધપ્રાંતની સિંધુ નદી; (૨) ચંપલની એક સાખા કાલી સિંધુ; (૩) સિરેખની કપર અને પશ્ચિમે કન્થ સગમળિ પર આવેલ કાટીનીથી નીકળતી સિંધુ; (૪) દેવાસ પાસેથી નીકળતી સિંધુ.

પેડી પારના હુંમેરાનો પાણી એંજા લાવી, સીધી નામની એકનાની નદી સાથે હંગમ પાણી, આગળ ભતાં સીધું નામ ધારણ કરે છે. ળીસાથી ઉપરવાસ બહત પાસે એ બનાસના ચરણે પેલાની સમૃદ્ધિ કાઢવે છે ત્યાં એક વિચાળ મેદાન નેવરા બનેલો પદ વિસ્તરે છે. મુઠ્ઠી સાંભળના સંગમ પછી બનાસ એક મહાકાંચ નદી બની ભય છે.

અચલેશ્વર પર કદાચિમુખ જીભા રહેનારને ફરના ઇસાનારણ-માંથી કલકલે આગળ વધતી બનાસના ફરીત યાવ છે. ચઢવંતે વસિ-કના પગકૂંટની અગિયારિયાએ જાણે અદિ પરથી અવનિતયે જીવતી દોષ એની તેજના કમારાની એક વિગિમાલા અર્ધી જાય છે અને ભેનારની આંખને જીરો વળે છે. બનાસનું આ મૂળ વહેણ છેક સારણેશ્વર મહાદેવનાં ચરણની અંજલિ ઝીલીને પાંચાં આવે છે. સિરાહીની કદિયે આવેલા હુંમેરાની પૂવે અને દક્ષિણ પાંખોનાં પાણીની એની જીવંતી એ આણુપર્વત પાસે પહોંચતાંમાં તો પૂર્ણ આધિપત્ય જમાવે છે. ગુરેશિખરની પેલીપાર સેરા મામથી ઝેરું એક નાનું

ઉત્તરાચિમુખ નિઝેણ કૂણા-વતીમાંભળે છેએજીબાદ કરતાં અણુંદિગિમાળનાં કુલ પાણી જીવવાનો સર્વાધિકાર આ બનાસ નદી કોમ્પે છે. આખુલ વાચન્ય અને નેજાય કોણનું પાણી સુકીઝીઝી છે, તેઈશાન ને અગ્નિ ખુલાવે પાણી બનાસ ઝીડે છે. નિકેકતવારે યારે અણુંકને માટે અમુલ્ય એવો કોક સેવયિય પેલાનું છે. બનાસને આ

વેળે જરાજરા બંધમેસેતે ને છે. કાણુ અણુંક એ સાચા ને. બનાસને અમુલ્ય છે—નાનું ટીપે ટીપે પાણીએ પાણી-શાને આવે છે. અવળે કમે વિવરતી છે તો પૃથ્વીએ પેાતે જ પેલાંટી પુત્રને ક્ષેત્રી સેવાને માટે એ દાઘ લંબાવ્યા દોષ એજ ળીસાથી ઉપરવાસ બનાસના બે મુંડા આણુપર્વત સુધી લેખાઈ, એને બે બાણી વીંટકાઈ વળી. છેક લેશર ચાલ્યા ભય છે. અલગ પચેઈકિએ પૃથ્વીપર નગાજિરાજને સાધારન મરણ કરવા માટે એ દાઘ લંબાવ્યા દોષ એજે બનાસના સમગ્ર વહેણને રેખાવે છે. સિરાહીથી અગિયારે ઝીણા ડાણુ રૂપે કાંચ પામતી બનાસનો દેહ સેનવાડા ફીકીક બંધાય છે. ઝીરેશ્વરીથી આગળ વધતાં કોળાં અન્ય પદ્ધતિથી હુંમેરાનાં પાણી ભગવાં ભય છે, તે છેક બનાસ રટેશન આવે ત્યાં સેનવાડાથી પેડી પારના એક મોટા વહેણે અર-વહલીની પશ્ચિમ પાંખનાં પાણી લઈએ આવતી મળે છે પૂર્વે દિશાએ નેજાયવાડી આ કરારા ઝીલીને બનાસ પેલાની ભય છે. બન્ને પર્વત-માળેનાં પાણી દબે એને સમૃદ્ધ બનાવે છે. આખુની ઝાંખે પાંખનાં અર નેજાયેની ઝીલતી ઝીલતી એ તરતોઝી પાસે આવે છે ત્યાં અમર સુકલી કોળાં ભળે છે. નેજાયોએ વહેતું નદીવહેણ દબે પછી પશ્ચિમ દિશામાં મોડા વળેઈ પી કોલા સેવં અપજા વધે છે. આવે એક ળીક મોટા વળાંક ખરાડી મામની પાછળ વાચન્ય ખૂણમાં છે

ભયાં વળાંકે કારણે નદીનું વહેણ કિનારાની આગ તરફની બાણુએ જળનું હોઈ સમી નેકારે એકે રેતીનું લંબચારસ મેકાન રચાઈ ગયું છે. થોડે દૂર હંધીસા તરફ જતો ગાડામાર્ગ છે. કિનારાની કાંઠો બેખર, નીચે રેંકે પુરું નદીજળ, સામે પ્રાચીન સૂર્યપૂજા માટે ખાસ રચેલો દોષ એવો રેતીનો વિસ્તારીયે ચીતરે ને આશમેલા સૂર્ય પછીના વખતે અત્યંત કારમાઈક મણાં દાઘ લાંગે કરતાંમાં જ ભલે આણુને અડધી ભરાતી મેટલી નજીક સાસતી અદિમાળ—આણું દેવ જ રાણીય છે.

ખરાડીથી માવજ સુધીનું વહેણ સીધું નેજાયમાર્ગ છે. પણ અડાંથી વળી વહેણ મણુખનું સીધું મતિ કરે છે કાણુ કે અંજા-છવા માંને જતાં એકથી વધુ વાર બોળમવા પડતી સાંકાતીમાં તેલિયા તરીકે એજળાની સેવાલણુ નદી છેક કુમારિયાની થે પેડી પારનાં પાણી લઈને પ્રાચીન ચન્દ્રાવતીનાં બુંદેશની સાક્ષીએ બનાસની સેવામાં દાખર યાવ છે. બેવણુ મેતરવા દૂર નાની મુઠ્ઠી કે મુખકચ નદી આવીને મળે છે. ત્રિવેણીસંગમ ચતાપંતમાં પેડી ભય

કે. માવજના સામે કિનારે આ-વડ સુધી ચન્દ્રાવતીનાં બુંદેશા કુટિલપાયાં વેગિયેરે દશમાં મળી આવે છે. બનાસના તળ-માં છેક શરૂઆતથી જ સાધવા-છનું વાવેતર શેઠે એમાં દબે પછીનાં રાહો મામથી રેડી સુધીમાં બનાસનું વાવેતર પણ ભેળે છે. વળાંક નેન મુંદેશાને કારણે પ્રક્રિય સાથેના મામ આવે છે. રેડીથી આગળ બનાસ કાંણુ દિશાને એ મોટા વળાંક છે જેને છેડે કારભ અને શયપુરવચ્ચે મહાદેવજીનારિ-વચ્ચે વળેને બાકારાગ નદી બનાસને કોટે છે. વિચાસળી-થી આગળ ભયાં આખરાડીના ખામે મોટું મનાણું આવે છે ત્યાંથી છેક સંગમ સુધી બનાસ નદીમાં રહેર પાણીના ધરા ભેગવાં આવે છેને ક્ષી

સુબાધિત

(આર્ષ)

અતિ પરિચયાદવશા સંતત ગમનાદનાદરી મવતિ ।

લોકઃ પ્રયાગવાસી કૂપે શ્વાનં સમ્રાચરતિ ॥

મલયે મિસ્લ પુત્રો ચંદ્રનાકાષ્ઠમિષંખં કુરુતે ॥

અદિ પરિચયે અવશા, નિરયે ભતા યદો બનાદર ત્યાં, ધરકે પ્રચાગવાસી ધરકે નિત્ય નાદે છે.

મલય નમશે મિલકી ચંદ્રનાકાષ્ઠ નિત્ય બાળે છે.

[વિચરણ: સસારના બેવદારનું ને સગાજના માનસનું આ એક સાચું ચિત્ર છે તમારામાં કાંઈ વિચિત્ર વ્યક્તિજન ન હોય તો તો આ વાક્ય તદન સાચું પડે છે. રોજ આખવારને માટે 'આ બધા કપાળી આની' ક' એજ ધણને જીવ દશે. અતિ પરિચય કરનાર અને ગુંદરિયા સુરંગેએ આ વાત રવાનમોલિયા નેવી છે. 'ધરકો મુખથી દાઘ બેર-બર' અને 'રોક આંબો દો નાખો વખાર' એ બે આપણી હતી કહે-વતોનો વિચાર પણ આદિત્યે સાથેસાથ કરવે જોઈએ. ૨. બી.)

એખીને લીધે નદીતળ ખૂળ ઝીડું જણાય છે. તળનું આ ઘાણુ જ ભ-ભગ સંગમ સુધી લંબાય છે. આ રીતે બાકારામ એ નિરિતીનો સારો ખ્યાલ આવે છે. એ સાંબરકાંડાના પેશીના વિશાળના દોષક આપણી ઉપરવાસ સાંબરમની સાખા રોળ નદીના તળનું કદબદ લાંબા છે એની પાસે તો બાકારામનું તળ બિચાડું જણ્યું લાગે. બાકારામનો આ સંગમ થયા પછી બનાસ દબે પશ્ચિમપાંખની બને છે. એકે તેનું વહેણ કયાંક કયાંક વાચન્ય કોણને એક પણ ફરતે ને. નાના અને મોટા નોંદરા વચાળા પછી છેક સકરિયા સુધી એનું આ વહેણ લેણુ છે છે ત્યાંથી નેજાયોએ એક મોટો વળાંક લઈને રાણપુરવાસ નજીક બનાસ સુકલી સાથે સંગમ પામે છે. રેડીથી કાંતીવાડા સુધીના નદીતળમાં ઝીળી રેતી ચોળી છે અને નદીતળ કાંઈક પથરાળ અને વણમય છે. એટલે બનાસને જાહેરે અર્ધી રેડી, તરખચ, સકરેડી ૧ કામીનાં વાવેતર વિશેષ પ્રમાણમાં જાવ છે. કાંતીવાડાથી આગળ થયે દૂર કાંદેર તાલુકાની (જુએ પ. ૮૮)

ગુજરાતીની અસ્મિતા

બકુલ ત્રિપાઠીની
નિર્ગદિકા

આ પછી ગુજરાતી લેખકોની તો બાબ, શાશ્વત! એક મિત્રે વાતવાતમાં કહ્યું.

‘કેમ, કેમ, શું થયું?’

‘અરે, વાત જવા દે ને!’

‘પછી થયું શું? એમને કંઈ વાંક, કંઈ યુનો... કે જસ એમને એમ નથી?’

‘જા-શું એવું કે હમણું તો એક એનિહાસિક નવલકથા વાંચી...’

‘પછી એમાં ગુજરાતના લેખકોનો શો વાંક?’

‘સાંમળો તો ખરા! એ નવલકથામાં હમણે કે પહેલાંના વખતમાં હાહોલ બંદર હતું...’

‘ખરાખર છે?’

‘શું, કપાળ બરાબર છે?’ એ ચિડાયા. ‘પહેલાંના વખતમાં હાહોલ બંદર હતું?’

‘હાહોલ તો શું, બધા જ બંદર હતા. હાંવિન નામના વેશાનિકે તો સાબિત કર્યું છે કે આપણે આ સ્વરૂપ પામ્યા તે પહેલાં સુદિ પરા બંદરોનું જ સાકારન્ય...’

‘ગસ, બસ, હવે, આપણા ગુજરાતીઓની આ ટેવ જ બોધી છે. ગંભીર વંરતુ હસવામાં લેવી ને હસવા જેવી વસ્તુ સેવીર ગણવી.’

‘પછી એમાં ખાસ ગુજરાતી લેખકોને જ લમે શા મટે...’

‘હું એ જ કહ્યું છું. હું કહેતો તો કે આપણા ગુજરાતી લેખકોમાં જરાય ચેત્સાઈ નથી, અને આપણી જનતા યે શું બાઈ! ત્યાં મહા-રાષ્ટ્રમાં આવી બ્રહ્મ ગઈ હોય ને તો તે...’ કહીને એમણે ગુજરાતના સાહિત્યનવતના આપણીસાથે વિશે અને થોડુંક સ્વચ્છમુખ આપ્યું.

એકલા એ ગિજની જ નહિ, બીજા અનેક ગુજરાતીઓની ફરિયાદોનો યોદ્ધામાં યોદ્ધા વિષય ગુજરાત જ છે. આપણમાં ચેત્સાઈ નથી, ખત નથી, આપણે આરંભે શૂરા છીએ, આપણે માત્ર વેપારી છીએ, આપણું સાહિત્ય અતુલાદ-રસધી છલકાય છે, આપણે પારકી ચાપડીએ વાંચીએ છીએ ને જલસામાં સૌથી આખજ બેસીને એકાં ખાઈએ છીએ, અપભ્રંશી સંરચાઓને બંગાળથી કલાદાસ આચાર કરવા પર છે અને મહારાષ્ટ્રથી પંડિતો લાવવા પર છે, આગલુંબી આપણને કદ નથી. આપણે આ નથી અને તે નથી, એમ ઘણુંધણું, ઘણી રીતે, ઘણને મેચિથી સંભળવા મળે છે. પણ અને તો આ બધાંમાંથી એક જ દીકા ખરી લાગે છે, કે આપણને આપણની જ નથી. આપણે રાઈ નેવા આપણા શુભોને પર્વત નેવા કરવાની સંસ્કારી રીત અપનાવવાને બદલે આપણી અપૂર્ણતાએ જ એવા ફરીએ છીએ. હમણું જ એક ગિત આપણી સંસ્કારપ્રવૃત્તિની વાત કરતાં મને કહેતા હતા, ‘પછી તમારું પેઢું મંડળ કંટું ચઈ મળું ને?’

‘હાંતો, ત્યાર પછી તો અને બીજા બે મંડળે. મદલો.’

‘અને એ યે સઈ મયાં, કેમ?’

‘હરિતો. હયાતો ય!’

‘તમને કંઈ શરમ આવે છે કે નહિ? મંડળે. શદવાં ને પછી ચલાવવાં નહિ એ તે કંઈ દીક હલવાય? તદન આરંભે શૂરા! ગુજરાતીએને આરંભે શૂરા અગાધ હતા હશે?’ એમણે સંભળાંબું.

‘હા, હા, પણ એથી એટલું તો સાબિત થઈ જ નહય છે કે આપણે ગુજરાતીઓ આરંભે તો આરંભે, પણ શરૂ તો છીએ જ ને?’

‘હું કહ્યું. પણ એમને અહંતોય તો દર ન થયો.’

મને સ્વઅનુભૂતી કે આરંભે શૂરા થવામાં બેઠું છું છે. મહારાષ્ટ્રી

બાહ્યો યોતાની નતને ગણપતિના બક્ષો કહેવાય છે, મણિગચ્છત્યંત્રિવસે શ્રીમણેચના વરણેડા કાટે છે, વસતો જીવને છે, મણુખનું કૂટે છે. પરંતુ આપણે ગુજરાતીએ કંઈ બિના ખાડા દેખાવેલામાં નથી માનતા. અપણે તો આપણી ભક્તિને કાર્યમાં જ દેવારી બતાવીએ છીએ, અને મણિયો એ ‘આરંભ’ના દેવ છે, દેવેક શુભ કાર્યમાં આરંભે એ વિરાટે છે, એ યાદ રાખીને જ આપણે બને એકલા વધુ ‘આરંભ’ કરીએ છીએ. સાચો ગણપતિભક્તિ આમાં જ છે અને ગણપતિના વરણેડા કાટમાં નહિ એમ નથી ક્યાવું?

જનતામાં બે આરંભનું જ મહત્ત્વ છે. કાંલંબસે અમેરિકા પ્રયાણેના આરંભ કર્યો, અગરયે દક્ષિણ દિશામાં જવાની આરંભ કર્યો, રસિયાએ જનતાન્યત્રેના આરંભ કર્યો, બર્મીડીએ રાજકારણમાં અહિંસાને સંચાળવાનો આરંભ કર્યો, એમાં જ એમનું મહત્ત્વ છે, ખરું શરૂપણે આરંભમાં જ દાખવવાની જરૂર છે. એતમાં શરૂપણે બતાવે શો ફાયદો? એ તો રાજપૂતોનાં નિષ્કળ કેસરિયાં જેવું જ થાય ને?

અરે, ઈધરે પોતે શું કહ્યું છે? આ વિરાટ સૃષ્ટિને આરંભ જ માત્ર એણે કર્યો. તે પછી એણે એની સમીયે લેવું છે? એ...યને, દુનિયા દુનિયાનું કામ કરે છે ને ભગવાન ભગવાનનું. એટલે આરંભે શરૂ થઈને આપણે તો એ ઈધરી મારીને જ અનુસરી રહ્યા છીએ. બાપી આ વિરાટ પ્રકાંડમાં જ્યાં પુકરી પોતે જ એક બુદ્ધિજીવેની ને, ત્યાં બિચાર કંસયાએ કે બેચાર મંડળો જીવ્યાં ને જીવ્યાંનો શોક શો? રેડિયો પર એક સરસ ગીત વારંવાર સંભળવા મળે છે: ‘આવે આવે ને તય કે મેહુસિયો, આવે આવે ને તય’ અથવા તો પેઢું બીજું એક ગીત નથી, કે ‘જેનનિયું આવે આવ્યું ને મલ્લ ભડું રહેશે?’ બસ, બધું ફોવું જ છે, મેહુસિયો, જેનનિયું ને મલ્લ બીજું બધું ક્ષણ છે, ત્યાં મંડળો, પ્રવૃત્તિઓ કે ચળવળો ચલાવી ચલાવીને ય આપણે ક્યાં સુધી ચલાવવાના હતા? વિરાટ સાંમરના એકાદ વર્ગને જેવી આપણી પ્રવૃત્તિઓ આરંભવી એ જ માત્ર આપણી ફરજ છે; એ આગળ ચલાવવાનો આગલ રાખવો એ તો મોહ છે. અને એટલે આરંભે શરૂ હોવું એમાં કશું ય ખાટું નથી, ગુજરાતીએએ એથી જરા યે સુરમા મેવું નથી.

પણ જ્યાં ગાણસ દુધમાંથી પોરા કાઢવા જ બેઠો હોય ત્યાં શું કહેવું? મને એક જ નજ કહે, ‘આપણે ત્યાં ગુજરાતમાં અતુલાદોની જ કદર છે, ઓરિકની કદર જ નથી.’ મારા એ મિત્રે પહેલાં થોડી વાર્તાઓ લખેલી. એમણે એ આપણાં બેચાર છાપાં-માસિકોમાં થોડાકી નેએકી, અને રંગેચંગે એ અપેક્ષિત થઈને પાછી પણ આવી હતી. પણ એમ હારે તો એ ગુજરાતી શાના?

એટલે એમણે એ વાર્તાઓમાં થોડો ફેરફાર કરી કપર લખ્યું, ‘મૂળ બંગાળી લેખક ચિત્તરંજન ડૉયની વાર્તાની અનુવાદ.’ ને બસ. આથી ગદ્ય સરસ રીતે, ચિત્રો સાથે એ વાર્તા છપાઈ ગઈ! એમનું નામ મોરિક લેખક તરીકે ને આવ્યું, પછી એ જ વાર્તાઓના અનુવાદ તરીકે ગુજરાતી એમને થવાની લીધા!

એમના જ અનુસરવાં મેરું તથ્ય રહેલું છે. એ આપણો પરા- (માર્ચ ૧૯૫૨) ૬૧

સાહિત્ય-પ્રેમ સાબિત કરે છે. અને પ્રેમ એ જિવ્હા અસૌકિક થી જ છે કે એ ન્યારે આપણા હૃદયનો કબજો લે છે ત્યારે દાસાધિપતિને જ કાંઈપણ, ગમે તેવું અપનાવતાં પણ આપણે સંતોષાતા નથી.

અને એમાં વાંધો ન રો. કે સૌ પોતપોતાનાં વખાણ કરે એના કરતાં હું તમારાં વખાણ કરું અને તમે મારાં વખાણ કરો એ જ સાચું લાગે. તેમ સૌ પ્રતિતે પોતપોતાનું જ વાંચે એના કરતાં બંધાણ ગુજરાતનું વાંચે તે ગુજરાત બંધાણનું જ વાંચે એ જ વધારે સરસ લાગે. અને એ બધા જ પ્રતિને આપણા જેવા અનુવાદપ્રેમી થઈ બંધ થો તેા તેની મજાની પ્રગતિ થાય ! એ. . . ને બસ. ગુજરાતી લેખકની વાતો પૂનામાં વંચાતી હોય, પૂનાના લેખકની નવજ બહાપુરાનો નાવિક વાંચતો હોય, ત્યાંનું બંગાળી શીત કોઈ રાજસ્થાની યુવાન લીટ પર ભેટાંબેટા લલકારતો હોય, રાજસ્થાનનો નિબંધ કન્યાકુમારીની કોઈ કન્યા વાંચતી હોય, ને કન્યાકુમારીનું નાટક આપણા ચંદ્રવદન મહેતા વાંચતા હોય... બસ, એય ને આપણે બાત અનુવાદો જ વાંચ્યા કરું હોય તેા રંગ રહી બંધ. સારી 'આવરમારની' હઈ બંધ.

મારી કલ્પનામાં તેા એક એવા મેંસ દિવસ એ છે કે ન્યારે સૌ મારા અનુવાદો જ વાંચતા હોય અને પોતાના પ્રાંતનું ઐતિહિક લખાણ કોઈ વાચત જ નહિ હોય ! એવે સમયે દિલ્હીમાં એકાદ સાહિત્ય પરિષદ બસાય હશે. એમા નુંદાનુંદા પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓ આગ્રા હશે અને ત્યાં કોઈ મહારાષ્ટ્રી કોઈ ગુજરાતીને કહેતા હશે: 'ભાઈ, તમારે ત્યાં પેશા રમણલાલ શાહ પૂજ્ય સરસ લખે છે, હો ?' 'રમણલાલ ?' ગુજરાતી કહેશે; 'રમણલાલ શાહ ? એ કોણ ?' 'કેમ ? તમારા ગુજરાતના મોના લેખક છે ને ?' 'ના ભઈ, મેં તે એમનું કંઈ વાંચ્યું નથી. પણ મેં તમામ શી કવચરનામાં મનોથી વાંચ્યા છે; અહ્યુત છે !'

'કવચર ?' આમરે ત્યાં મહારાષ્ટ્રના લેખક છે ? કોણ બલે ! મારા વાંચવામા આત્મા નથી.' મહારાષ્ટ્રી કહેશે.

ત્યાં તેા 'ખરી વાત છે, તમારા કવચરક બહુ સરસ લખે છે.'

કહેતા કોઈ બંગાળી વચ્ચે પ્રકારી.

'તમા તેા તમારા મિનચંદ્ર કૌય પણ કયાં જીવે એમ છે ?'

'મિનચંદ્ર ? એ કોણ ?'

'કેમ, પેતા તમારા વિખ્યાત બંગાળી લેખક ?'

'મેં કંઈ એમનું ખાસ વાંચ્યું તેા નથી.' બંગાળી કહેશે, 'પણ મને યાદ છે ત્યાંં સુધી એમની એ બંગાળી પાર્શ્વના મરાઠી અનુવાદના ગુજરાતી રૂપાંતરના બંગાળી ભાવનાનું વર્ણન કેવાં સારાનુંડું બન્યું.'

પણ હું બલ્યું ને તે નહિ આવતા કે, કદી નહિ આગળ કે, આપણા હું અનુવાદવિરોધીઓ આમે મોગદ દિવસ હયારે નહિ આવતા કે. બાતભરમાં બધે મારા સારાજોડા ગમે તેવા પણ અનુવાદ જ વંચાતા હોય, મૌલિક પણ અનુવાદિત રસપે જ બહાર પડઈ હોય એની હવચ હકામે આપણે કાણ બલે જવારે ન પહેાંચીશું ? અવારે તેા ને રિથિ છે તેનાથી સંતોષ માનવાનો, બીજું શું ?

પણ લોકો એકલી આપણી અનુવાદમતિની જ દીકાકરીને અટકતા હોય તેા હીન; પણ એ તેા કહે છે કે આપણામાં કલાપ્રેમ જ નથી. કામના તરીકે સંગીત. તેા એમાં, પેશા પારિસ્તાન દેડિયાના નિયામક ન્નાજી છપારી સુબોદિતા ત્યારે કહેતા 'તાતેમ, મહાસપ્તમાં એટલે તેા સંગીતરોજ છે કે ત્યાંના ઉદરો ચૂંચું કરે છે, તે જ સંગીતરોજ હોય છે. ન્યારે આપણા ગુજરાતીઓ નામ નહિ મળે સંગીતપ્રેમનું; વચ્ચે એક વાર હું એક સંગીતના જલસામાં ગયોલે. એક લાંબ ખેમીને હું દરેક વાગે ત્યાં પહેાંચી ત્યારે તળણ પર દલોડાઓથી

દર (માર્ચ ૧૯૫૨)

કરૂં કરૂં વડું હજી. સડાદાસ-અગિયારે સંગીત સરૂ થયું. અને મનરોજી બાર વાગે ન્યારે મેં આંખો કધારીને લેયું ત્યારે ઓનાઓના ઘેટાઘામના ગુજરાતીઓ નમણું દાખીને સમાધિમાં લીન થઈઅંગે. મારા મોડા પરપ્રાંતીઓ આંખો ઉઘારી રાખીને સંગીતધારને કસાદ ટકાવી રાખતા બેઠા હતા.

સંગીતમાં જ નહિ, બીજી કલાઓમાં પણ આપણું આવું છે. ચિત્રકલા માટે આપણે બંગાળ વરૂં ભેડું પડે છે અને તુલ્યકલા માટે દક્ષિણ વરૂં. આપણી પોતાની પાસે તેા મારા એકપેસા કમાવાની કળા છે. આપણને રસ હોય તેા મારા વેપારમાં, એમ અનેકનું માનવું છે.

હા, એ બન્ને કે પેસા કમાવાની પ્રગતિ માટે આપણા હૃદયમાં પ્રેમ છે; એની ના પાછે. એક વાત છે કે એક વાર મેં 'પરદેશી' એ એક એમ, એક ફેચ, એક જર્જન અને એક ગુજરાતીને 'હાથી' રિથિ નિબંધ લખી લાવવાનું કહ્યું. એમને જે વર્ જાદિકાના નંનત્રમાં આવ્યાં અને 'હાથી'ને સિકાર' એ વિષય પર એક મત્ત લખી નાખ્યો. ફેચે ત્રણ નંની રીપ્રજ કરીને 'હાથી'યોનું પ્રેમગ્રન' એ વિષય પર સુંદર પુસ્તક રચી નાખ્યું. જર્જને ચાર વર્ષ સિદ્ધિસ મુશ્કિલમાં બેસી 'વચર' યુગના હાથીઓનું માનસ-પ્રયત્નરૂપ' એ વિષય પર સંશોધન એક લખ્યો. પણ ગુજરાતીએ પોતાના સૈકંદરી પાસે 'હાથી'દાંતના વેપાર' પર ચાર પાનાનું ચોપાનિયું લખાવીને જ સંતોષ માન્યો.

આમ, ગુજરાતીએ ને વારપ્રેમ છે અને એમાંનાં 'હાથી'પ્રેમ એટલે છે એ વાત સાચી હોય તેા પણ એના પ્રત્યે ભેવાની આપણી રહિ બેસી છે. બાપી આપણે ત્યાં કલાના વિકાસ એટલે થયો હોય તેા ન એનું કારણ શું એ ખબર છે ? એનું કારણ છે આપણી બાવનાનું સ્થિતતા જેવું કોઈ છે ને, કે 'તારી સીતલ ભાયામાં સીને પેઠાડી, તારા દિલના સંતાપ પૂંડતોગે' એમનાં 'કોમ' એમ આપણે પૂજ્ય નૃપ, નિત્ય, સંગીત, રીત્તક એવી બધી મજાની વસ્તુએ આપણા બીન બંધુપ્રાતેને સોંપી ધન-ભાગ્યની કસી ફેરવે માથે લઈ લીધી છે. આ તે કંઈ નેરેતિવે આટલેમ છે ? હા, એક કિસ્સાનું કામ જસ અપકે છે એ આપણે શોડું કહ્યું બન્ને. કારણ એમાં ઉંદ મેંદાવવાના, ને પ્રસા બેસાડવાના, ને મારા મેળવવાની ને પતિ પ્રકારવાના ને એનું બધું માયાકરિયું કામ રહ્યું, એટલે એ બાબતમાં આપણે જસ જલાજલાદી લીધી. બાપી બીજ સહેલો કળાએ પૂરતો નેા આપણે જસજે આટલેમ આપી છે. એનાથી વધિત રહેવાનું રેતીમાં રીધને આપણે લીધી પ્રતિભે મોર લેવાની તબ આવી છે. છતાં જ આવા ઉત્તમ આદમજોગને આપણી નજાઈ અજુવારે આવે છે ?

આમાં નાંક સાહિત્યધારને ને કલાધારને છે. એ લોકોને સાહિત્યરોષી કે કલાસર્જનના આપે પૂરું ધન નથી મળવું એટલે એ ગુજરાત પર કદરહીનતાને આપે પ મૂકે છે. આપણે ત્યાં સાચા કલાધારને મળ્યા બાદને રહેવું પડે એવી રિથિ છે એમ બળકલા કરે છે. પણ કોઈ એમ નથી વિચાર કરવું કે મળ્યા એ કેવી કન્યા. કેવી ખોચિક, કેવી બળવલ્લંક વસ્તુ છે. આપણા નળજા કલાધારને અમા ખાગને રહેવું પડત હોય તેા એમાં એકરિ એમને જ ફાંપી છે ને ?

અને સાહિત્ય પતિ રો છે, ખબર છે ? મળ્યા એટલે મોરો; અને મોરો તેા છે—પ્રતિનું મિરેતર પ્રતિનું પ્રતીક ! ગુજરાત ચોલ્યોને (અગ્રજત, રેસના પાંડાઓને) પેસા ખરડાને છે ને લાભારને મળ્યા ખરડાને છે એની પાછળ એનાં કદરો તેા કલામને આપણ અવિરત પ્રગતિને અદરે નિરંતર છગતો રાખવાનો જ છે. પણ એ લોકો સમજે તેા ને ?

બાપી આપણે સમજ લેવું એટલે કે એ પ્રેમી (મનુ. ૫. ૬૭૫)

અમદાવાદની ફક્લે આવેલા, મુંદર કારીગરીથી મંડિત 'સાહેબામદા રોમ' વિષે રસમય ઐતિહાસિક માહિતી આપતે શ્રી રતનભણિરાવ બીમરાવ નેવા વિદ્વાન ઇતિહાસવિદોને જે રસમય લેખ પરથી સ વર્ષ ૧૨ આવેલા તેના કથાકથાંથી અમદાવાદ શહેરનો દ્રુકો ઇતિહાસ તથા સાહેબામદા સંબંધે એકાદ ફરેર તારીખો :

અંક ૩૯મો
ફાગણ ૧૯૮૩

આપણું વલ્લભીપુર અને મદમદ બેગઝાડો અમદાવાદથી થે વધારે સણુગારેલું ચાંપાનેર, એ વાપાંની આજે શી રીતિય છે !

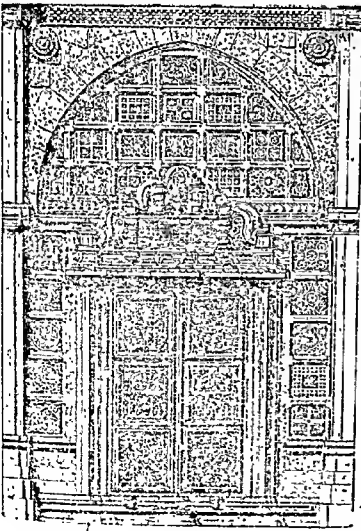
આપણા અમદાવાદની જ કેવી ચડતી-પડતી થઈ ઇસ્તી સનની શરૂઆતથી ફેદલા-માના લેખમાં જણવિશે શ્રેષ્ઠરેશ તે સાબર-હાંદાનો મુલક અને સાબરમતીનું નામ સ્થાપતી હતું. શ્રેષ્ઠવતી એટલે કેાતરવાળી નહીં. આ શ્રેષ્ઠવતીને મિનારે આસાપછી, આસા-વજ અગર મુસલમાનોનું વસાવણ, ખંભાત-

ના રરતા ઉપર, ફસમી સહીના યુગસાવની દક્ષિણ સીમાનું નાનું પણ હતું સહેર હતું. કણુદેવ રોહાપ્રોએ પૂર્વ અને દક્ષિણના પ્રતિભાં વ્યવરથા કરવા માટે ત્યાં પડાવ નાખી એનું નામ બદલી કણુવતી રાખ્યું, ને જેન વણિક વેપારીઓના વસવાટથી એની આગાદી વધવા માંડી ને સ્તીનગર તથા રાત્રનગર એવાં એને કપનાગ ગણ્યાં. પરંતુ ચાંપાનેરનું નામ મદમદ બેગઝાડો મુદમદામદાબાદ બદલ્યા છતાં લોકપ્રિય નામ ચાંપાનેર જ કાયમ રહ્યું તેમ, અન્યો અને લેખો સિવાય, કણુવતીને ખદલે લોકપ્રિય આસાવજ નામ થાઉ રહ્યું. બાદશાહ અદમદશાહે આસાવજની ઓગામક સહેન ઉતારે, નવું શહેર અદમદામદાબાદ-અમદાવાદ વસાણું ત્યારે જ આસાવજ નામ ઇતિહાસમાંથી અજળું થયું.

આસાપછી કે કણુવતીનાં મકાનો ને મંદિરોના પરચેર, પાટણ બંદ્રાવતીના પરચેરોની સાથે, અમદાવાદનાં મકાનો બાંધવામાં વપરાયા. કેટલાંક મંદિરોને તેા ગાય કમાન ને પૂગાડ કમેરીને મરિજદોમાં ફેરવી નાંખ્યાં.

આમને દોડરો વર્ષની રતતર બાદશાહીમાં યુજ્જવાતની સાથે અમદાવાદની આખાંરી અને વેપારકેદ્રોગ વધ્યાં. અમદાવાદ જેવું મુંદર શહેર આખા એશિયામાં તે વખતે નહોતું. એ પૂર્વની શાદાશાહી—Queen of the East—હેવાનું બાદશાહીસિકામાં એનું કપનાગ 'સહેરે મુઆમમ' (મદાન નગર) હતું. યુજ્જવાતી રથાપત્યનાં સાલિય ને કારીગરીનો જોરો તે વખતે ભારતભરમાં નહોતો; અને હિંદુમુસ્લીમ ઐક્ય એ રથાપત્યમાં તો એવી અજબરીતે થયું હતું કે અમદાવાદની મરિજદો થોડા ફેરફાર સિવાય દરેક રીતે હિંદુ રથાપત્યનાં લશણ બંધની, અદ્યુતભરી ગરીબાનમૂના રથ આજે જોવાં છે.

આરેતોડિયામાં રાણી સિમિની 'મરિજદે નમીના', મિરજપુરમાં રાણી રૂપમાની નમરિજદ, જુગા મરિજદ, સાદપુરમાં હરોત મુદમદા ચિરતીની મરિજદ, ધીંકાંરે મુદા-કિશાની મરિજદ, લાલ દરવાજે સીદી સંધવની મરિજદ જેવી મરિજદો; પીર બાદશાહ અદમદશાદનો રોડો, હજરત સાદે આલમ સાહેબનો રોડો, હંધોરા મીલ પાસે મીર અજુ તુરાબનો રોડો, યુજ્જવાતિયા પીક પાસે સેવક ઢરમાન રામે જુરદાનીનો રોડો અને ખાનપુરમાં સાદ વઝીફદીનના રોમ નેવા રોમલો; હાદા દલીની વાવ ને હાંકરિયા વગાય નેવા પુરાણુ અવરોથા અમદાવાદનાં

અમદાવાદનાં સાહેબામદા રોમ આમમન શિખત દોર પરચેરની મુંદર ફેરફાર કરીને મરિજદોમાં ફેરવી નાંખ્યાં. આમને દોડરો વર્ષની રતતર બાદશાહીમાં યુજ્જવાતની સાથે અમદાવાદની આખાંરી અને વેપારકેદ્રોગ વધ્યાં. અમદાવાદ જેવું મુંદર શહેર આખા એશિયામાં તે વખતે નહોતું. એ પૂર્વની શાદાશાહી—Queen of the East—હેવાનું બાદશાહીસિકામાં એનું કપનાગ 'સહેરે મુઆમમ' (મદાન નગર) હતું. યુજ્જવાતી રથાપત્યનાં સાલિય ને કારીગરીનો જોરો તે વખતે ભારતભરમાં નહોતો; અને હિંદુમુસ્લીમ ઐક્ય એ રથાપત્યમાં તો એવી અજબરીતે થયું હતું કે અમદાવાદની મરિજદો થોડા ફેરફાર સિવાય દરેક રીતે હિંદુ રથાપત્યનાં લશણ બંધની, અદ્યુતભરી ગરીબાનમૂના રથ આજે જોવાં છે.

રચાયેલને કાઢીગી વિનિષ્કરેગાં બાતની રચાઈ છે. અને હઢીસિંગનો ગંદિર, રવાબીનારણપણું ગંદિર તથા એતરપાળની પોશ અને ફતાશાની પોશનાં નૈતમંદિરે તમા કેટલાંક લોકકામગણાં ધરે, એ કલા અને કોતરણી આજ સુધી વાજ છે એ સિદ્ધ કરે છે. પત્થરની ભળીઓનું કામ તો આખા હિંદુસ્તાનમાં અમદાવાદમાં જ સર્વેશ્વર છે. લાલ ફરવાને સીદી સેયદની ગરિબઠમાંની ઝાડની ભળી અને ખીલ ફેલેલોની ભળીઓ તેણું ઝીણું કામ આજા દિલ્હીમાં પણ નથી. બોમિસિક આદૃતિઓ તે કલાકારે છૂટે હાથે ચેરી કરે; અને દિલ્હી-આશાના આરસના કામ કરતા પણ અમદાવાદના રેતિયા પત્થર (સંસ્કૃતિટાન) પર તેનાવી ચડિયાતું કામ છે।

આખી રીતે ગુજરાતી બાદશાહોએ શાખુ-આરેલા અમદાવાદને પ્રથમ બાદશાહીએ વધુ તો ન શાખુગારું, પણ આજાહી પૂરેપૂરી સારંગી રાખી, વધુ તે પછી તેને માંચ-અકમા આવેલા મરાઠા રાજપુતા વખતમાં મોના કપરે રાહુની રણ મેદી. વસતિ આદિ લાખથી યદી એટલી હલનલે ચલ, સરદારસ રાને લંડન જેવડું કામણું અમદાવાદ કોટની કાદવના કલકાઢ બોગમાં કલ્પક વાદ ગયું, પરંતુ અમદાવાદનું નસીબ જુદું હતું. પીપી-ધીમે જોના વેપારમાંથીના ધસતી રેખાનાની રાજઅત યદી, ને તે આજ સુધી ચાહુ ઉ.રાહો આલખતા રોલના ફરવાના પિતંગનાં કામણની ભળી અમદાવાદમાં એટલી પ્રસિદ્ધ હતી કે આજ સુધી અમદાવાદમાં વજાની અલસસ પર 'શાહના ભળી' પાડી દેાય તેની ડિગત ખીજ કરતાં વધુ કમળતી. હાલનું અમદાવાદ તે ગરાડા રાજપુતી અવ્યવસ્થાથી સડી અથા પછી અમદાવાદીઓની ભતમહે-નતથી સહેજ સુધરેલી એ પ્રાચીન અમદાવાદની આરતિ છે.

ખંભળના ઉછ ગામના સંત સેવદ જાલણ જુખારીના પોત કુત્રેને આતમસાહેબે ગુજરાતમાં જુખારી સેયદોની રચાપના કરી. અમદાવાદ વસતું હતું ત્યારે બાદશાહની વિનિતિથી આસાવજમાં એ થોડા વખતરેલા, ને પછી વટવામાં પોતાનું કામગનું રયાન કર્યું. તેમનાં એ ખાનદાન યાદે છે. તેનાં વટવા-વાળા કુત્રેની સેયદો ને શાહે આલખમાળા શાદી સેયદો કહેવાય છે. શાહે આલખ એમના બીજા પુત્ર વાય. મુસલમાની તથા ગુજરાતના બીજા બાદશાહોએ એમને તથા એમના વંશજોને ઘણું ખૂબ ગણેલા છે. તેમણે આપણી જુદા પડયા પછી આસાવજ પાસે ૬૪ (માર્ચ ૧૬૫૨)

રમુઆવાદનામે પરંવસાવી ત્યાં વાસ કર્યો, અને એમને પવિત્ર રાજે પણ હાલ ત્યાં જ આપણે છે. તેમનું લક્ષણસિંચાની ખુરી બીજી મુશ્કેલી સાથે થયું હતું. તે સિવાય બીજી રીતેના વગ એમને હતી. મુગલાન મહમુદ બેગડાના એમાસાવાય. મહમુદ નાને હતા. ત્યારે તે પોતાના માસા સાહે આલખ પાસે રહેતો, કારણ તેને સાવકો ભાઈ મુસલતાન મુસલતાન તેને મારી નાખ્યા મથી રહ્યો હતો. તેના કામમાંથી બચારવા હવરને ઘણા ચમત્કાર કર્યા કહેવાય છે. સંસારમાં રહેતા છતાં, સંસારનું દરેક સુખ એમનાના છતાં સંયુક્ત સાધુતા અને વીતરણપણું રાી રીતે રહી રાકે છે, તેનું સુદર હાલત શાહે આલખના છત્ર પરથી સમભવ છે. એમનામાં સાધુતાના દરેક ગુણ સંયુક્ત ખીજેલા હતા. તેમના ચમત્કારોનું વધુન કરતાં યોજા વિતરણ વાય. તેમાં એ પિત્રીના રમુજ રિસાની ફત-કયા તો વજા આદે છે. માનવાના રોષ કમાલ અને શાહે આલખ બંને સંતો પડારી હતા. એ બંનેનો પોત્રી એ હતા અને તેને હાલ સંતાન ન હતું. ધીમી બંને સંતા પાસે નહોતે ત્યારે આટલી મહેરબાની કરવા નીત-પતો. એક વખત હવરત શાહે આલખે ખુરી થઈ જાય કે 'ભ તને ઊઠારો ધરો'. પછી રોષ કમાલ પાસે જઈ તે જ વિચરે એ જ વિનિતિ કરી. સેયે હાલ કે 'ન, તને ઊઠારી ધરો' એ પછી ફરેલા સમયે તેને ઊઠારો ધરો તે લઈ શાહે આલખને ત્યાં મરે, અને તેમને બતાવ્યા બાદ રોષ કમાલ પાસે આન્યે, તે વખતે આલખ સાથે ઊઠારને બલે ઊઠારી માલમ પડી પછી ભયારિત્યારે એ શાહે આલખને મકાને ભય ત્યારે ઊઠારે અને રોષને મકાને ભય ત્યારે ઊઠારી ધતી તેથી આને પણ મુસલમાનોમાં માન્યતા છે કે શાહે આલખ અને રોષ ખાતાના રાજબોમાં એક જ વિચરે કરી ન જ્યું.

પૃથ્વીમાં મુસલમાન જિજિરકે તથા તે સાથે લડનાર હિંદી કરુનીના જામાના પરિચય આગ્રા તારવેલા. દિલ્હીમાં એ વખતે ને મામા હતાઃ મોટા અને નાનો તેથી થમણી એક જ સમાજ આપના ધી હરિનારણ આચાર્યે આ એકમાં એક નોંધ આપેલી, તેમાં હિંદના બીજા વાચાકિત મસ્જીનો પણ દેકો પરિચય આપી ભય છે. એ કોતારીએ:

‘થોડાં વર્ષ પર વિદાયવતના એ જુલવાન કરુનીનાને કલકામાં દિલ્લા પહેલવાને એ આજવાન આપું હતું. કુખળિદારના મદા-રાનએ પોતાના પહેલવાન અધિવાને એની

સામે બેઠો કર્યો. પાકટ અતરવા દોષા છતાં અધિવાએ ભેતજોનામાં એને મુજાલાતો કરી રીધો. આ અધિવાને એ પુત્ર હતા: ગુલામ ને કલ્ક. ખંભળના કિડને ટકાર આપનાર એ ગુલામને પંડિત મોતીલાલ નહેરૂ પારીસના પ્રકાશનાં લઈગએલા, ભયાં એનું મુરોપિ-યાન કરુનીનાનેમાં થયસર ફેલાવેલો।

અધિવાને ખીજે પુત્ર કલ્ક પણ અદ્વિતીય પહેલવાન હતો. તેને મામા નામે પુત્ર છે એ મામા થોડાં વર્ષ પર ન્દાનપદ રાજવના પહેલવાન તરીકે હતો. મદારાપૂર્ણાં એની ભળી પ્રતિષ્ઠા. એ અને જિજિરકે સામે લડનાર મામા બે જુદા. આ મામા કલ્કની અને ગ્રામા નામના બદરામમાં પહેલવાનની કુશી, ૧૬૨૭ની રખી ભંડુઆરીએ કોલ્હાપુરમાં ૩૦૦૦ પ્રેક્ષી સમક્ષ થઈ હતી કે કલકાની રસાકરી પછી ગ્રામાએ મામાને કિત કરી વિનય મેળવેલો.

ગ્રામા અદ્વિતીય પહેલવાન હોય દિલ્હીમાં બેલે ખૂબ નામના મેળવી. ૧૬૨૩માં થેલા મોડા ‘રસમે દિલ મામા’ના કાઈઈગામ મસ જોડે એની કુશી લાડોશમાં થયેલી. પહેલીમાં ગ્રામાએ મોખાને વિત કર્યો, બીજામાં તેમનાં ના ચુવાધી કુશીનો નિકાલ ન આન્યે, પણ ત્રીજામાં ઈમામાને હાથે તે મદાત થયો.

ઈમામખાણ પણ અદ્વિતીય કરુનીના જ છે. પોતાના કાઈ મામા કરતાં વે એનું ઈશાલ થડિયાતું છે, એનું તલજી કરુનીનાલે માને છે. એ વધાનમાં હેતાં ગ્રામાની રાજી ને કલાનું કંઈક બાન થયો.

આ બીજે આપણે છે એને પશીયું સંભાર પણ એ એકમાં હતા: ‘ધરામાં પાણી મરમ કરવાની કેમડીનું તળિયું કાઢી કેમ દેાય છે’ કહાય એમ પારસી કે રોજા કાળે કામ ધરતી નાખરાની મહેનત પરે એટલે તે એમ રહેવા દેતા હશે. પણ ના, તેમ નથી. કાળે રંત મરમનાક છે. વળી તેમાં મરમી સાચવી રાખવાની રાજી છે. તેથી જ કીટલી કે ઊનું પાણી કરવાનાં વાસણનું તળિયું કાઢી રહેવા દેવાની નજર છે. તમરે પશીય કરવાદેાય છે. એક પશીયે તેશયી કાળે રોજીને ચૂલા પર મુકે, તેબીજીને સફેદપાણીમાં કાળાપાણીમાં પાણી ભરી મરમ થયો, ને બંને પાણી કાઢ્યા મુકીયા તો કાળા પાણીના પાણીને કરતાં વાર લાગરો. આથી જ મરમ દેશમાં ધોળાં કપડાં અને દંડા પ્રદેશમાં કાળાં કપડાં પહેરવાની નજર રહે છે. દિલ્હ મરમ દેશ હોઈ તેના લોકોએ અરિત્યને ખાતર પણ ધોળાં કપડાં પહેરવાની નજર છે.

કલ્યાણાર્થ અવનીન્દનાથ ઠાકુરની આત્મકથા જોડાસાંકોર ધારે

એકાકી

શ્રીમતી રાણીચંદના બંગાળી ઉપરથી અનુચિત રમણિક મેઘાણી

વે નિશાએ જવાનું બંધ થતાં આ બાતલ સિપાહીની કેની દશા થઈ તે સંજોગે. નિશાએ જવાની આકટમાંથી તેા મુક્તિ મળી. વિચારું કે ચાસેા, સરસ થયું. હવે મોટાંચેાની એમ હું પણ રવાનાની થઈ ગયેા. જાનનું ધાણું કરી શરીર નહાણા-ખાવા માટે કોઈ હવે મને કલેવાજ કરવારે કે ધગડાપરશે નહિ. નિયમ મુજબ રહેવાની હવે જરૂર નથી. પૂનની 'લાંબી રત્ન' પદ્ધતિ કે કનાવાની રત્નચો મળતાં જેવો આનંદ હાથ તેવા આનંદમાં દિવસો પસાર કરીશ એમ હું માનતો હતો. અને આમાં તેા પાછી ક્યારે નિશાજ ખુલે છે એની પણ ચિંતા નહિ: આવી બધી હલનચાલો હું મરુજી રહેવા સામ્યો.

પણ જો દિવસે ચ પૂરા ન થયા ત્યાં જો નવલયું કે અરે શામ! આ તેા એમ નથી. જુદુ દિવાલ માસ્ટર અમારા મકાનમાં જ રહેતા. એમની પાસે સમયસર બહુવા બેસવું પડતું. દસ કલાકમાં જ મોટર કલેવાજ કરવા માંડતો. બધી કરીને ઝટપટ બની શેલું પરડું. આપીધીને ક્યાં કરતો. નિશાજમાંથી મુક્તિ મેં એકલાએ જ મેળવી હતી. મોઢાબાઈ, ઈન્ડુબાઈ નવેરે સો રહેશે ચાલ્યા જતા. પાનનું ઢવું કે રમતમખત અને કુદાકુદમાં મોજાથી દિવસ નીકળી જશે. પણ એમ ન બન્યું. રજૂ જ કેની સાથે રમતના સાથી સો તેા રહેશે ચાલ્યા મયા દોષ. એકથે એકલાં એકલાં મારે ઘેર કરડું શું તે જ સમાનનું નહિ. મોટરો સી પેલોવાતાં હાથમાં પહેરાવા દોષ, રામકાંઠ મને પ્રમાણવતો: 'ક્યાંય જરો નહિ. મુજબાપ મોઢા રહેતો. ત્યાંત્યાં મવા છેને તેા વાત છે ભારી.' હતી જ હું, મુક્તીને નારે એક બૂત રહે છે એ પકડી જશે.' આટલું હતી એ મુક્તીને નારે આવેલી એક ફાટકી નીચે જવાં મરડનું કાંઈયું હતું તે વરડું આંગળા રાખિતો. આજ તેા હું મને ત્યારે અંદર ધરમાં જઈ સહતો; પણ હવે તેા સવારે મોટર મને બહાર લઈ આવતો, અને આમો દિવસ મને અંદર જવાની મનાઈ હતી. તેમ છતાં કોઈ ન જોવું હોય ત્યારે હું અંદર આવ્યો જતો. ત્યા ત્યારે મારા નાના ભાઈની પયોજીયામાં પડી હોય. મારે જે નાની બહેનો હતા: મુનમની અને વિનમની. એકવાર એમની સાથે રમતાં રમતાં મારાથી એવું એક રમકડું બાંગી મયું અને એમણે રડારોજ શરૂ કરી મુઠી કે 'અવનકાએજ અમારી પૂણી સાંગી નાંખી દે.....' અને સો મારા પાસે વૂઠી પડ્યા: 'તું અહીં ચાલ્યો મારા માટે રૂ નહ, બહાર આવેલા ન, ત્યાં જઈને રમવું હોય એ શા.' અને સૌનાં મેણુંટાણું આઈ હું પાછો બહાર આવ્યો આવતો. પરંતુ બહાર કોઈ મને મેળમળી બેસાવે એવું નહોતું. બધા માથેમાઠી આપનારા જ હતા.

બાપુજીએ એક ગુલાબી રંગનો કાકડીવા પાલવો દત્તો. વરંદામાં બેસે રહેવા દરજીના શીંગડા થંર એ બેઠો રહેતો. રવાણે એ બહુ રૂંદર હતા. સવારે બા પાન બનાવતી હોય ત્યારે બા પાછો જઈને પાનની રાખથી આજ, નાનાં ફૂંદા પારો જઈ લીધા ચણા ખાય, અને પાછો આવીને શીંગડા પર બેસી જાય. મને વિચાર આવ્યો કે ચાલ દને બાપુજીને બહાર પેળી સાથે જ દોરતી બાંધું. આમ વિચારી હું મને એની પારો જઈને બેઠો કે તુરત એ કજળી રહીરે જઈ, પાંખ પડેલી કરી મને નજર માર્યા આંખો ને દોરતી કરવી પડતી મુઠી હું ત્યાંથી ભાગી છૂટ્યો. એની પાંખની અંદર બાપુજી ચેવાને દાંધે પાઉંદર લગાવતા. પીપરૂંદર લગાવીને મેગસાદેળ બની એ કજળી મેસાવતો મેરે રહેતો. શું અભિમાન ટવું એને! એ એકો મારી

સાથે મેરી બાંધે! હું તેા બીકથી એ બાપુજી કરતો જ નહિ. બીજ એક હતી કામિની નામે ફતરી. બાપુજી એની બહુ કાળજ રાખતા. એ કામિની મારે ખાસ જુરો મહેતર રહેતો. એને જ્યારે સાંજુથી નવકાંથી, પાઉંદર છાંટી, સાંજુમારી, સેંધો પાડી છાંટી મૂકત ત્યારે એ ફરફર કરતી ક્યાં કરતી: બળે ધરની ચીજો છાંટી. ધરનાં છાંટરાં તરીકે અમારું પણ એટલું આદર-માન નહોતું જનવાતું નેટકું કામિનીનું જનવાતું. દોરતી બાંધવાના વિચારે એ કામિની પાસે હું ગયો; પરંતુ એને તેા મારી પકડી જ નહોતી. હું એની બાપુજી ફરકથી કે તુરત એ પૂંછડી લલાવતી બાપુજીના એરડા તરફ ચાલી ગઈ.

નાનાવાના એક મેઢી વાદરા પણ બાપુજીએ પાળેલા. અને એને મારે જો કાળજ પણ એકી બધી રાખતો કે એટલે ઈન્દર હોટલમાંથી એ વાદરાઓ માટે ખાસ તાલે. આની મેળવેલાં ચેરી ફળ આવતાં બાપુજી જતે એક એક કરીને એ ફળ એમને ખવડાવતા. અને એ જોતાં હું ક્યાંજે બળી બેઠો. વિચારતો કે એ ફળમને ખાવા મળતો હોય તેા કેવું સારું? એક હવણ પણ બાપુજીએ પાઉંદર હતું. એવું નામ હતું 'ગુલમી.' એ ગુલાબી પાસે જઈ કે હે-હે કરતો. વાળો ફોટી આવતો!

જેમાં પાસાં નરેળીયે? પડ્યું પારી પણ કોઈ મને પોતાની પાસે ફરકવા દેવ ન હતું. મેં કોઈની યે પાસે વઢાઈ પામતો તેા તે એક નાનાં ફળના પાસે. વચ્ચેવચ્ચે એ મને પેતાને મોઢાંજે મોઢાથી જતાં. ત્યાં રોજ કયા કે વાતાં ચાલતાં હોય. માસિક પગારથી એક જારોડને રોક્યો હતો. મોઢીવાર એ સાંભળતો. પરંતુ એ પણ કેટલીવાર નમે કે મોઢામુશીબત થઈ એમના એકલા સમય કેમ જાય? માનના આ દુ:ખમાં હું વિચારતો કે આ કરતાં તો રક્ષક પાસાં હતી. કાઢીમાં બેઠાં પહેલાં ને કાંઈ બોલે એ બોલે. બેઠા પાંચ તેા બહુ થયે પકડી જઈ. મારી મહેતો નાકે વળીને આગળ ચાલતી, પેલું શિવમંદિર, કાંસાને પંઠ, શોશ, કુખનો, ગારમની બંને બાજુએ એ બધું જોતો જોતો હું લનેરથી જતો. બહારની શોઢક દુનિયા તેા જેવા પામતો. હવે તેા એકદમ બલિે બંદીખાને પાચો! દરખાલે વઢાવીને આગળ જવાને કપાય જ નહિ. ઉઘાડા દરવાજા પાસે મોઢાંજે બેઠો હે દરવાજા મનેા દર-સિચ. અને યાદ આવે છે રૂઢૂ સામીની પ્રતાપ પીપરને વઢાવાળીની દુનિા. નાનીવાની લાક લીલી ને પીળી પીપરનેટ હતી પાસેથી ગામીમાગને ખાતો. હું હાથ લાગી કરતો કે તુરત પ્રવાપ મારા દામમાં મોઢીક પીપરનેટ મુઠી દેતો.

અને ચાદ આવતા બીલ સરખેસરખા મિનેા. એમની સાથે હરિયાપાડી ને તોફાનમરતી દરવાગાં યે મજા હતી. મારા જેવા લોકો છોડક પણ એમને હતા. એકની વાત હતું. નિશાએ ખાવનું એને યે જરા પણ નહોતું મગઈ. નિશાને જવાનાં સમય થાય કે બાઈ બામતા ફરવા માંડે. એક વાર નિશાજનેા વખત મયો ત્યારે એમણે આ બાપુજી શું કહ્યું? એના ધરની પાસે જ એક શિવમંદિર હતું. બાપુજીએ એની અંદર વસાવેને ક્યાંક લાકી બંધારામાં મોઢા કાળા પરચરના શિવને બાથ બીડીને બેઠી ગયા! એનેા પેતાનેા રંગ પણ એની પેટ સામ્યો હતો. એજે સંકટના કાળો રંગમાં એ કાળા જતા. એના ધરના મોઢાકાકા અને મોટાંએ મોઢીરોપીને બાધા પાચુ બાઈસાદેળનેા પત્તો કાઢ્યો નહિ. હો-હા. મયો મઈ. આખરે કોક શિવને મારે પાળી રહેતા મયું ત્યારે લાકડેના પત્તો લાગ્યો. એ બધા

બીજો પણ એક સાદું સંભળાતો. હજુ પણ કપાદિક કપાદિક એ
 હાનમાં મુંઝવે છે. બપોરે ન્યારે એ સુનસના હોય, ક્યાંકથી
 ફૂંકાતાં કંઈ એ અવાજ સંભળાતો ન હોય ત્યારે એ રૂંદ સંજ્ઞાઓઃ
 'હા, હા...ર પદિ તોલો...' બસબર કોઈ અદ્ભુત મૂંઝી બોલી રહી
 હોય એમ લાગે. રાત્રે પગારીમાં રહેતા રહેતા બેસે જારી વાટે
 આમલીનાં ઝાડનાં કાળવિરે માથાં. દારીઓ ફેરવી કે એ અખંડીયા
 ઝાડ નીચે અપારા કુંડેબના સોની એર ફાટી છે. વચ્ચે વચ્ચે અમ-
 શીમાંથી ડોકોઢાડે. ટાડવાનો અવાજ સંભળાતો. એને પગથી પગથી
 મનમાં એક વાર્તા સંભળી કે બ્રાહ્મણનું હૃદય હાથે છે તે ડોરડોને કમરસ
 આવે છે. એનાં એક ડોરડો સાચે જ બેસે. લાકડી કડક કડક કરતાં એ
 આતનાં, મેં મેં મેં આંખ ટેલી ગયાં હતાં. મારી 'બિરેર પુતલ'
 વાતોમાં ને વધી ડોરડોને મેં ચોટવ્યાં છે તેવાં જ બસબર એ હતાં.

રાત્રે દસ થાપ્યા પછી નંદ ફાસલે ત્યાં નહુ સંઘરો બેઠાલાય
 જમાડયા આવતો. મોડી સાત મુખી એ એક જ સૂર જમાડયા કરતો. એ
 સૂર જલે એ, બે, ત્રણ, ચાર...એક, બે, ત્રણ, ચાર, એમ બેસતો
 દત્તે. પાઘળીને મેં એમાંથી જ એક બળાશો સૂર નહીં કરી આપેલા
 વઢેલી સવારે મને સાં પોડા પમારવાનાં : ટપ ટપ ટપ ટપ... ધમધમ
 હા હા રાત્રે પત્તે આંગડી એ અવાજ જ મારી ડોલ બોલી જતી. રોજ
 બેઠાં પહેલાં જતે કાઠા પહેલાં આ બે અવાજ સાં નળેડાં બેઠાડાં
 'એક-બે-ત્રણ-ચાર', અને પોડા પમારવાનાં 'ટપ ટપ, ટપ ટપ'.

એ જમાડયામાં પ્રત્યેક સગાયનો પોતાનો અવાજ હતો. દબે એ
 નથી. દબે બધા એકાગ્રતાં ડોકાદોક થઈ નય છે : ડોકડોને બોં બોં,
 કુશભાના બુઝાબાદા, રરવાની લો...હા, હા, હા હા હા હા હા
 પડે મારવાં વિગાળોને વાસપાટ, રિયોનો વળગળાટ અને બીજા
 પે કાઠાક અવાજે વધ્યા છે. ત્રી ગાળની અગાશી પરથી અચાનક
 કાના પિલાનાના સૂર અને રમિકાકાનું ઘીત સંભળાતાં. અને વળી
 સંભળાઈ આવેલું મુઠ્ઠા દારય. ક્યાંય ચાલેલું મૂંઝી એ બધું !

એ દિવસોમાં એક બપોરે દીવાનખાનામાં બેઠાં બેઠાં મેં 'હંકન
 ન્યુસ'ની ફૂંકેલ શોધી કાઢી. એક બુઝાબા એ પછી હતી. એક પછી
 એક પાનાં ફેરવતાં એકરનાં ચિત્રો. જુ મારે ક્યાં ગયું એ ફેરવેલી
 વિચિત્ર ઇમિજો હતી. ગાજુસોની, માત્રની, નાનાંપોરાં કારખાનાં,
 એનો ને વિવિધ કુશની દર્યાની, એકમિતે એ બધાં ચિત્રો હું બેસે.
 એ દિવસ એ રીને હું ચિત્રો બેસે હતા અને પોપાલ મારવા આંખા.
 પગની ફૂંકવળા હતા એ. કપરે શરીરે ન્યારે એ આવતા ત્યારે
 ડોરડો તેવથી માથેલા કોરી ફૂંક પિતળના ટોકેલા હાંકાની એમ
 ચોંચકી. એર અવાજ ન 'હું જુએ છે મેં ?' કહેતાં એ મારા
 હાથમાંથી ફૂંકેલ લઈ મેને તેમાં પાની ફેરવવા હાથવા. પાનાં ફેરવતાં
 ફેરવતાં એક પાનામાં એમણે કોઈ દેવ્ય રાણીનું ચિત્ર જોયું. અને
 એ દાખ જોઈને એમણે એને ત્રણ વાર પ્રણામ કર્યાં. એ પછી હું બેસે
 કે તેઓ રોજ નાહીને ત્યાં આવી પેલી દેવ્ય રાણીનું ચિત્ર કાઢી એને
 ત્રણવાર પેરે વાગતાં એનું કાણુ મને સામગ્ર્ય નહિ. ફેરવેલું ચિત્ર
 તે એ હું નહિ. તે પછી આમ પ્રણામ કરવાનું કાણુ પૂં દશે ?
 આજે એ દિવસ મેરામારને પૂરવું. એમણે હરનાં હરનાં ફૂં
 ને બજાર નથી ? થાપાલ મેરામારને મેં પૂછ્યું. એ હેઠતા હતા કે એ

રોજમાં પરી અંધકાર દોડે કાઠાવાનો સાદ પાડતા મનુષ્યોને અવાજ.
 મેરા-બિજારીના મને એક પ્રાણી ને બા-ચર દેવાઈનાં પાણીમાં
 કાળો મારી માછલી બૂલ દોરો દોરો આવે. (ઝીલર Oyster)
 જોઈને તોને ત્યાં પૂંચારી. પરની સાદુસીનું અને સોને દીવા-
 નીનું પણ રંગાર મેરા. ૫ એકાદસે કે જે એક વાંસન.

દેવ્ય રાણી દેખાવામાં બસબર એમની પાત્રી નેવી ને લાગતી હતી
 અને એ કારણે ને તેઓ રોજ એટ પ્રણામ કરતા હતા ! (આજે)
 ગુજરાતીની આદિમતા (અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૨૨થી) ને કાંઈકારીને
 પેસા મળ્યા મારેશે તે પછી સાહિત્ય અને કલાના ક્ષેત્રમાં પણ
 બંદી આવશે; કારણ પેસા એ હાથનો મેલ છે એ ને સાહિત્યમાં
 પ્રવેશો તે સાહિત્યક્ષેત્રની પવિત્રતા નહિ રહે. એટલે સાહિત્યકારો-
 એ તે સુધામાને આદર્શ રાખીને ન લખે જનું કોઈએ.

એક લેખકમિત્ર મને કહે, 'બાઈ, અગત્યનું મુસ્તે! ખરીદાવ નહિ
 એની સામે આગરે વાંધો નથી...'
 'સામે વાંધો હોય ?' મેં કહ્યું. 'વાંધો હોય પ્રકારકરને. તમારે
 જાણી બંધાવેને શું ?'

'નહિ, એમ નહિ. મારું કહેવું એમ છે કે જો મુસ્તેકા ખરીદવાં
 ન થોસામાં હોય એ મને ન વાંચે. પણ આ ધનિકો ! મુસ્તેકા ખરીદે
 તે વ વાંચવાની વાત નહિ. બસ, રોજના માટે કપાડોનાં કપાડો
 શરી રાખે છે. નથી વાંગતા કે નથી વાંચવા દેતા. એની સામે મને
 ઘોર છે. અર, માનશે ? કેટલીકવાર તે કમ્પાઈન એ આદ નય છે !'

'સરસ ?'
 'તમે સરસ ? કમ્પાઈન મેં એ મુસ્તેકા નય એ તે કીક હોવાય ?'
 'તમે થાયોને વાસચરિતા નાખવામાં માને છોને ?' મેં સામે પૂછ્યું.
 'કમ્પાઈન વચ્ચે નાખવામાં ને કીકીએનાં દર પૂરવામાં માને છેને ?
 તે બતા માણસ, કોઈ કમ્પાઈનને મુસ્તેકાને મારે. નાખીને મુવનું
 બાળું બાંધત હોય એમાં તમારું શું નય છે ? અને આ તે વળી સર્વ
 દાંતોમાં એક વિદ્યાદાન ! એ રીતે કમ્પાઈનને મુસ્તેકાનું જોગન
 કાગળું એ થાયોને ઘસ નાખવા કરતાં અનેકમિતે સાફ છે. અને
 જુએ, મુસ્તેકા તે સદા પુરવશાળી રહ્યું છે અને રહેશે.'

પણ એમ આવી સાદરીથી વાત સમજો તે એ લેખક કાના ?
 એમણે તે બસ આપણા પૈસાના પ્રેમની, અને વિદ્યા સંરક્ષાર અને
 બાપાની કષ્ટકાની ન વાતો ક્યાં કરી.

હા દેખીતી રીતે એમ લાગે છે કે આપણને આપણી માથા માટે
 પ્રેમ નથી. દાખલા તરીકે બસમાં કે દેવનાં બુદ્ધી થાય છે ત્યારેય આપણે
 હાથ મરે ગુજરાતી દોડીને તરત હિંદી કે અંગ્રેજીને આશ્રય લઈ
 લઈએ છીએ. કંઈકર દરેકમાં પેરેન્સરને હિંદીમાં દબાવવાનો અને
 પેરેન્સર દરેકમાં કંઈકરને અંગ્રેજીમાં દબાવવાનો !

મઠે આનું કારણ ગુજરાતી ભાષા નબળા છે, એમ માનશે. સાચું
 પૂછો તે આપણી આ રીત-યુદ્ધ કરતી વખતે હિંદી કે અંગ્રેજી પર
 આવી જવાની રીત-બીજા ન કારણથી છે. આપણે કાયદાને માન આપ-
 નાસ છીએ. એ દેખીતો એવો કોઈ કાયદો નથી, પણ આપણા દેસનું
 સંસ્કૃતમાં ગદ્યરસ સરકારના હાથમાંથી, અને એથી સુકોમાં
 પોતાના, બસના કે દેવના આર્થચિત્રકોમાં-મં-વચ્ચે સરકારની ન
 બધા વાપરી જોઈએ, પ્રાંતીય સરકારની નહિ.

એટલે જ મારે ફરીકરને કહેવું પડે છે કે 'આમિ સુંદર, આમિ
 અદ્ભુત' આપણામાં દેખાય છે એની કોઈ કમ્પાઈન નથી, કાઈ અપરેશ
 નથી. અપરેશ કે બુધ્ધ હોય તે એ ને આપણે માનીએ છીએ કે
 આપણામાં કંઈક કમ્પાઈન છે. મુસ્તેકા પોતાને સંપૂર્ણ માની બેસવું નથી
 એ ન એની મેરામાં મેટી ખાખી છે. બસ, આપણી આ એકમાત્ર
 કમ્પાઈન ફર મૂંઝ નય તે...

તો કીકે વાસપ શરૂ કરે એટલે રીતસર પૂં કરવું ન એવું એણે છે ?
 નથી પૂં કરવું અમારે એ વાક્ય. એમ બધાં ન એનેમેશન વાક્યો
 પૂર્ણ કરીએ તે એમ 'ગુજરાતી' સાના ?

સિહોદી સુધી બનાસનું વાવેતર એ નદીતળેના પ્રમુખ પાક બની રહે છે. મુકામો સાથેના સંગમ પછી બનાસને પર એક વિસ્તીર્ણ ધોરાન જેવો બની જાય છે. આથી નજીક ડાહ્યા-કંઠાના આગમના માથેના બનાસ નદીપરના નવો પૂલ ગુજરાતનો સર્વપ્રથમ મેટાલ અને લોહનો પૂલ બન્યો. આટલી બધી સવિન્યાયોની કુલ સંપત્તિ રેતીકાથી પછી બનાસ હવે પૂરે પૂરી દાબાર બને છે. અનિબદ્ધવેળે એથી દાબારનાર એવા માંવ પર સહેજ બનેલ કાંચેના તાલુકામાં પહોંચ્યા પછી એનું જળ જોવાનું મારે કુશળથી બને છે-નદીનું પાણી પાણી જમીનમાં ઓમેર રોવામાં બધું છે. રણમાં પહોંચ્યા પહેલાં પોતાની સર્વ સંપત્તિનો સફેદ ઢાંચ ધોમ ધાંચ એ માટે સરિતાની ઠગસુકતા બહુ વધી પડી છે. રીસાથી આગળ નદીતટેજી લગભગ સીધું નેકાચપારથી બને છે તે ઉપે નાથક પડાનીને બારા નદી સાથેના એના સંગમ સુધી એકઠાં એક દિશે વળી જાય છે. પાલકપુરી પુષ્પેની સુંગંધ લઇને આપની આશાના મિત્રન પછી રીસ એક વાર લાંબી સુધી પાંચગાદીની બનીને નેકાચના વડને એ કાઠના નાના રણમાં છુપી થાય છે. રીસા પછી નદી-વહેજની પ્રતિ અધિક મંદ પડતી બધું છે તે રણમાં પહોંચતા પહેલાં દોવાપહોંચાણને કાંઈ બનેલી કાંઈ કુશળ્ય કામચેતુ એવું એનું દારીમા રૂપ બનીને અતર આવીઆપ નહીં વારવાર થાય છે, કારણ કે વિનસાન-ને વશ થતાં પહેલાં એણે પોતાનું સર્વરેખ અર્પી દીધું છે. સંતપુરગેળે માટે એક એવા (શિરતો) હતો કે એગેનો રેલુ કુનિવા બદે આપને ન રહે ત્યારે એમણે રેલુજીએ પ્રાચીનવેશન કર્યું. આ રણપ્રવેશ એ પર્ણાશનું પછી એનું ન પ્રાચીનવેશન કર્યું.

સર્વપ્રથમ કહીએ તો બનાસ નદી સારણેશ મહાદેવની ચતુર્ભુજી ઝીલી, ઉરેપુર તરફની ટેકરીઓનાં પશ્ચિમ ઢાળનાં પાણીથી સમૃદ્ધ થઈ, નેકાચ કોણે વહી, રીસાની થણે દૂર બે મુખે કાઠનારણમાં પડે છે-એનું એક મુખ વારાહીની દક્ષિણ ગોખાતર પાસે છે અને બીજું મુખ સાલકપુરની દક્ષિણ ગોખાતર પાસે છે. કારકે રથમે એનો વહનકર્તા ગંગલ વનને વધીતો બધું છે અને નદીનું પાંચ તેમજ તેના કિનારા અર્ધતલોં પથરાય છે. એવા પાતની પહોળાઈ આજ પાસે ૩૦૦ ગાર, રીસાથી ઉપરવાસ ૬ ગાઉલ પર એક માર્લ, રીસા પાસે ૭૦૦ વાર અને રાધનપુર પાસે ૪૦૦ વાર નેટકી છે. અર્જુન વિરિયાળનું પાણી એથી લાવતર એક બે નદી હોયને અનેકવાર વિપુલપ્રાર્થાસિ એમા વહે છે અને જુને કિનારેકિનારે આઠ માર્લ સુધી ૬ થી ૮ ડુઝા જામી એ છાઈ છે છે. સીપુ અને બાસારાખ

બનાસ કાઠના નાના રણમાં કદવાય છે. પાંચ પ્રાચીન સગવ-માં ત્યાં સુધી દરિયા હતો એમ માનવાને પછાં મારણ છે. કદાચ હિતાકાસની સાગવેરના કદવાય ન રહ્યું રવાને લગજુકોરવા (Lagoon) ઘેરો.

બનાસ નદી પણ એક નથી, નાથકાર નજીક વહેતી ચર્મદેવતી (ચંબલ)ની શાખાનદીનું નામ પણ બનાસ ન છે. યુરાલોએ એને પાવિયામ પર્વતમાંથી નીકળતી પર્ણાસી કે પર્ણાસાતરીકે વળુડી છે. બે બનાસ, નજીક સરસ્વતી, ચારસિંધુ, પાંચ મુકાલી, એમ દીકાને બાંધી જાય છે નામ તેમજા એવાંએ કે ચોવડાંએ બધું છે. કારખીરમાં પણ કી-નગર અને પોરબંદર પાસે થેનાનું જીનગર. તોપણ રાવપુર, રામ-પુર કે હરિપુર એવાં સામાન્ય નામેવાળાં આમેા પાંચવળીસ રથએ ગળી આવે એમાં નવાઈ પણ શી છે? બેનાબિયા નિવું જરા આશ્ચર્ય નામ ધારણ કરનારો સાંત્રેકે કામનું અતિરેલ બંદરથા પછી મને પોતાને તેા આ વાતની કશી નવાઈ રહી નથી.

બનાસની મુખ્ય શાખાએ છે. સીપુ સિરોહીની નેકાચેથી નીકળને બહાર અને ઠોઠા રાણપુર પાસે બનાસને ગળે છે. બાસારામ કાંઠા વડના સરહદી કુંજમાંથી નીકળી હાપીદરા, બાસારામ મહાદેવ દીવાદિ રેળોએ ચક્રને કારન પાસે સંગમ પામે છે. આ ઉપરત ઉત્તરમાં એમ સોનાશુ ચન્દ્રાની પાસે તેમ પાલકપુરની પેલી પાર નસપરિવા પાસે કદચ પામી આવીએક દિશિએ જનાસમાં બને છે. બનાસમાંથી નહેર કાઠનાથી થેાજના વિચારવાનું કામ નિભાવતું છે, પરંતુ એટલું અશીથી કહી શકાય કે અર્ધતલોં નાના બંધોમાંથીને પાણી સંચયી લેવાની શક્યતા સારા પ્રમાણમાં છે. (પાક)

અંત સ્થાપી અંધીએ (અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૮૫થી)

આપણે એ કંઈ જોએ તે આ ધારણેલ અંધીને આમારી છે. જનમ પહેલાં એ બાળપણમાં આપણે વિહાસ આ અને અન્ય મજીથીઓ એકિત કાર્યેથી કેપર અર્ધવેળે છે. ધારણેલકોનીની રજા ગાવ લેજુપછી પછી અવરવાની મુશ્કેલીનતા, બંદચ, શિવિલતા, બંદચૂત અને વાગનછપણું પ્રાસ થાય છે, અને એકાદી ન વિપુલતાથી ફળણું શરીર, વાચાળતા, બંધાર અને કનગત ચિત્તજગતા આવી પડે છે. વિહાનીએ માને છે કે કમર ગુધમાં આ અંધીના સાવને ન કાપ થતો બધું છે તે જ માનનીને ખેલે મુખના કાર અર્ધો રે છે.

પંચધારણેલ અંધીએ

ધારણેલ અંધીએની પાઠય ન આવેલી અને કાઠનાં બીજેરી રજુકી આ વાર અંધીએ જનમમાં તેા એક કાગ (કાપ થેા ૧૮૦સેન્ટીમીટર) રિપિયામાં નેટથી પળું નથી; પણ એમની મહત્તા રીતેતેની નથી. એમના સાપ કીઠીમાં કિંશયમ કારના પ્રમાણનું નિયમન કરે છે. કિંશયમ ને કાઠમાંથી કીઠીમાં તે માંસપેશી-એમા લઈ જવાની અને ત્યાંથી તેને વેશાળ દ્વારા શરીર બહાર કાઢી નાખવાની વ્યવસ્થા આ અંધીએ કારા થાય છે.

આ અંધીએના સાવની બીજપને કીધે શરીરમાં કિંશયમની ન્યૂનતા બીજી થાય છે. આપણુ શરીર માટે કિંશયમ ખૂબ મહત્વનો કારક છે. શરીરમાં એનો બહુવિધ કાર્ય થાય છે. એનાથી કીઠી થાય છે, સાનતંત્ર અને માંસપેશીઓની કાર્યેશ સધાય છે અને કાઠા મળ્યાનું અને છે ત્યારે બીજ બાજુ કિંશયમની ન્યૂનતાના પી છાણે છાણેતેઓને કદરેશ અને એકીધે રવાના આવી પડે છે માંસપેશીઓમાં કડકકાટ-આંચકીએ, સંકોચ-બંધ ને ઉપરે તા આપવાની 'સીટ્ટી' નામની રીંસાવસ્થા બીજી થાય છે. આ અંધીએ સ મજરી કાઢી નાખવામાં આવે તેા થેામાં અકારકિયામાં મૂલ્ય થાય છે.

આ અંધીમાં કુંદ થઈ આવતાં તેને સ્થવ પછી પડે તેા કાઠમાં માંથી કિંશયમ કીઠીમાં નજીક રહે છે. કાઠમાં નામ બનતાં વળી ના છે. આથી કાચમાં પડારી થાય છે. તદુપરાંત માંસપેશીઓમાં બ કિંશયમનું પ્રમાણ વધવાથી એમની કાર્યેશિતિ પોરકાય છે નેબકિ નું વહનચલન ન મોં થવાની કમજુ ને કાઠજુ અવસ્થા આવી પડે છે

ધારણેલ અંધી

અગામાં થેાસનગી ઉપર આવેલી આ અંધી યુવાવસ્થા સુધે ન હાંવેર રહે છે. જનમ સમયે છાનીની બેબલ ભરી દેતી આ અંધીનું જનમ એક રિપિયામારથી સદબ વધુ હોય છે. નાંખણમાં તે વળીને જનમમાં અડીગળી થાય છે, પણ યુવાવસ્થા આવતાં સુધી માંસ તેા તે સુકાઈને માત્ર નાખશે જ રહે છે. એના સ્થાવર નેકાચ વિહાસ કિંશય ૨૫૨ નિયમન કારના પ્રમાણમાં આંબે છે, પા આ વિષે દજા અનિશ્ચિતતા રોવવામાં આવે છે. (પાક)

આધુકી

આતશની એક દોહત અત્રી'તી નીજવાને,
 રે! દિલ મણું છુઝાઈ ત્યાં માગણું રહું છું?
 આદશની કઠારી આત્રી'તી નીજવાને
 ધળકાર ના રંગોમાં ત્યાં માગણું રહું છું?
 કે આદ એક યા રણ: રહેલ નીજવાને
 (તરણી) ભગે ભે એક પળ એ તો માગણું રહું છું! - મકરન્દ દવે

એસેકે કેર્નેલિયસ કુમારપા.

ધોડા દિવસ પર નવી દિલ્હીમાં બારતના બાવિ વિદ્યાલય માટેની પંચવર્ષી યોજનાની વિચારણા કરવા દેસના અગ્રગણ્ય વિચારકોની અગત્યની સલાહ મળેલી. તેમાં હાજરી આપનાળજીના ઠાંવામાં બેસીને એક આમીજી દેખાવની વ્યક્તિ આવેલી, પણ લાટસાહેબની ફેરવોમાં એ ઠાંવાને કોણ જવા કે? કેરેર તેને રોકવામાં આવેલો, પણ તેમાં બેસનાર દંદ રહ્યા અને આગ્રહપૂર્વક ઠાંવામાં જ બેસીને કચેરીએ પહોંચ્યા 'પહેલોને પંડિત નેહડ આગળ તેમણે આ દિલ્લચરપ અને હંદવાન કદાબી કહી ભાતની કે દિલ્હીમાં 'ળજજમાડીને આવવાની મનાઈ'નાં આદર્શ પાટિયાં લખાડેલાં છે! આ વ્યક્તિ તે ૧૦ વર્ષના ખડતલ યુવાન, સુરત અને આદર્શ ગાંધીવાદી કુમારપા.

ઈ. ૧૯૨૬ની ૬મી મેના દિવસ હોના. સાબરમતીના શાન્ત આશ્રમમાં યુરોપ-અમેરિકા: ભમીને આવેલા એક દેહીકાઈ કપડાંવાળા સંજ્ઞાત યુવકે તેજ પત્રમે પ્રવેશ કર્યો, તેને ગાંધીજીને મળવું હતું. તે થોડે દૂર ગયા તો જમીન પર બેઠાંબેઠા એક મામડિયો આદર્શી રૂંટિયા ઠાંવેલા તેણે જોયા. યુવકે ધાડું કે આ કોઈ ગાંઠડું હશે, એટલે તે આગળ જવા જતો હતો ત્યાં પેલા મામડિયાએ શિષ્ટ વિનયી અંધેજમાં પૂછ્યું કે આપ કોને મળવા આવેલા છો? એક મામડિયાને આવું અંધેજ બોલતો મોઢપેલો યુવક આશ્ચર્યમાં મરકાવ થઈ ગયો. એ મામડિયાે તે ગાંધીજીના અંતેવારી મંત્રી પ્યારેલાલ; અને પેલા યુવક તે એસેકે કેર્નેલિયસ કુમારપા. અમેરિકાની કોલંબિયા યુનિવર્સિટીમાંથી થોડે બહુમાન સાથે જેના પર એમ. એ.ની ઉપાધિ મેળવી હતી તે થોડાનો મદાનિર્ણય 'પબ્લિક રાઈનસેન્સ એન્ડ અવર પ્રોપર્ટી' ગાંધીજીને આત્મવ્રતા તે આગ્યા હતા. કુમારપા લખે છે કે 'એ દિવસ (૧૯૨૯ની ૬મી મે) મારા જીવનનો મહા નિષ્ફળિય અને લાગણપરિવર્તન કરનારો નીવડ્યો. સાબરમતીને તીરે એક વૃક્ષની નીચે સ્વચ્છ કીચેરી જમીન પર એક શુદ્ધ પુરુષને રૂંટિયા કાંતામાં મેં હીન લેયા. હું દરેક મિનિટ પહેલાં હતો. પાંચ મિનિટ રહીને થોડાનું લડિયાળ

મેજ હસતાં હસતાં તેમણે પૂછ્યું તમે જ કુમારપા ને હું તરત પાગી ગયો કે એ જ ગાંધીજી હતા હું તરત જ ભાતમાં આવ્યો ગયો, ને મધે માટે કોઈ પુરસ્કાર લાવવા મળ્યું તે આવે તે પહેલાં, મારા રેસોર્સ પેન્ટની પેડ લાંબી જમીની કશી પરવા કર્યા વિના હું ગાંધીજીની સન્મુખ જમીન પર બેસી ગયો.' ગાંધીજીએ તેમના નિબંધની પ્રશંસા કરી. પ્રશંસા અર્પણ કર્યા પછી તેમણે પોતાનું રાઈમિંગ સમાવ્યું. ને તેમાં થોડાને પડખે રહી ઝરીજ કારતમાં મામડાંઓની નવચરનાના કાર્યમાં મદદ કરવા તૈયાર્ય. એ એક જ શુભાસતમાં ગાંધીજી સાથેની

માસમાસનાં પંખી[૭૨]
 ચંડાળી

બારતમાં છેક પ્રાચીન કાળથી જનમન-રેવન કરનારી મણુલી પંખીઓની ગાયક ત્રિપુડીમાંનાં બે 'ભરત' અને 'અમન'નો પરિચય આપી ગયા. તેમાંનું ત્રીજું તે 'સંહલ' કે 'સોહલ'. ભરત અને અમનથી સહેજ ભારે શરીરના, પણ રેરેરે એમને મળતા જ આ પંખીને કોણજવાની વિશિષ્ટ ગિરાશી છે એના માયા પરના મોટી કસમ કે ચોટલી. પુણ્ય થયું હોય, બીનું હોય કે વિઠાણું હોય ત્યારે એ આ ચોટલી બળી કરે છે.

એની કાયા ચકલીથી સહેજ મોટી; વાન મેસો બહામી, જમીનના વાળ સાથે ભળી જતો પૂંખીયો કે મોટાડું મોટી ભેલ; થાંચ પાતળા અળીદાર; આંખો મોટી પાંખામી; પગ થાંચવાળું. ઘોરે માસ આપણે ત્યાં રહેનાર આ પંખી રજાસને પણ પુરુષદિલ અને નીંદર ઢોઈ એની આવંત પાસે જઈને પણ અવ-લોખી શકાય છે. આદર્શની દોષમાં પુલસા મેઢાનમાં એ એકલું કે પાંચ-સાતનાં નાનકડાં ટાળામાં દોડાદોડી કરવું હોય કે ત્યારે એકાદ પરધર કે દેખાવા: પર થકી જઈ સીટી નેપે મોઢા અવાજ કાઢે છે. તેનું માન એકે મધુર અને આહુસાદક હોય છે. છતાં અગતના માન નેરહી. કાંબિ સમય તે ચાલવું નથી; અને એની વિદ્યા: પણ ભરત કે અમન નેરહી તો નહિ જ. અમન નેરહું એટલેકે ૪૦-૫૦ ફૂટ નેરહું શેષે પણ તે બી રાહવું નથી. ભેકે બોડાંબોડાં માંચ બે. તેની અનુરણશક્તિ પણ સામાન્ય પ્રકારની જ દોષાધી તે ભરત કે અમન નેરહી પ્રશંસા નથી પામી શકવું. છતાં ધણા તેને પાગી છે ખરા. દાંબ, બેડી, ચણો, કુરી વગેરે અનાજના કણ અને તાનાં તીડ નેવાં જઈ એ તેનો આહાર.

ગાયેથી નહ એ એમો પ્રજનનકાળ, આ વખતે તે આવેડ ખેતર કે વાડના થડ પાસે, જમીનમાં બીજના વાડકાનેવા યાસનો માણે. બનાવી, તેમાં થેરા તપખીરી કે નેંપુડા રંગનાં છાંટણાવાળાં મેલા પીળાશકડતા સફેદ રંગનાં તણથી ચાર છંટાં મૂકે છે. ('વનેચર')

ની અસરવળો, શનિ માણિક્ય ગોરેની ભવનો પથ્થર, સારવર્ણમાં સાધારણ લોહમાં તે ન હોવા વતીથી વપરાય છે.

(૩૫) લસણિયા (હૃદય આદિ) : વચ્ચે ચળકતી કવર્ત રેખા બતાવતો, (જિજ્ઞાસની આંખ નેના ન રંગનો પથ્થર.

(૩૬) હેમટાઇટ - કાળો, સુગંધી, લોખંડાના પદાર્થોનાં રસુવાળા પારદૃશ્ય પથ્થર, ક્યમિત્ત કાલ રંગનો પણ આવે છે. એટલે મળતો.

આ સિવાય રંગ કે રૂપમાં સહેજસાજ ફરકવાના છતાં બેધારણથી કપરના પથ્થરોની ભવનો ન એવા પથ્થરોમાં બીજાં નામે પણ છે. કપર પણ એક ન ભવ કોના છતાં રંગરૂપમાં ન સ્વદેશી અપાયાં હોય તેવા પથ્થરો પણ છે. જેમાં કોર્નેલિયન અને સાર્ડોનિક્સ એ બીજાં ન છે; ન્યાર્ડે સેસિન્ય અને ન્યુન એ 'ગ્રીડોન' નામની એક ન ભવનો પથ્થર છે. આ સિવાયનાં નામોમાં પેટ્રીફાઇટ, ટાઇગર આઇ, પ્લાસ્મા, સોપ્સ્ટોન, મલ્કિયુસ, રેપીડુવેન, આઇસીડિયન, ઓનિક્સ, આર્બન પીરીશ્ક નગેરે છે. — હિમત હરેશી (અલ્કાર)

આરતીય વિમાની એટલે સારકેસ
નોકા હાઈ-નફાનોનું સૌથી અગ્રણી ઉદ્યોગ કરીને ભારતના બે વિમાનીઓએ હાથેથી અસાધારણ સિદ્ધિનું ગૌરવ મેળવ્યું છે. બિન્નના સાહી નોકાવળનાં બે હિરણ્ય હાઈ નફાનોમાં ઇન્ડિયન હી-આન-સોલ્વન ખાતેના સાહી નોકા વિમાની મથકથી આઠમ સુધીના ૧,૩૨૨ માઈલના અંતરનું કંઈપન કેવળ ૩ કલાક ૧૧ મિનિટમાં કરીને તેમણે કંડપનો નવે આંરે રજાઓ છે. તેમનાં નામ છે હોટેલનર્સ ડી. સ્કન્વર્લી (આરતીય નોકા રિટર્નિંગ ફોલિયાના સેનાપતિ કેપ્ટન મકર્તોના કાકા) અને લેડી. એન. પરાસ. તેમની સરેરાશ કંડપ કલાકના ૪૪ માઈલ જેટલી હતી.

નવેા ન્તુનારાક સાયુ

એક બ્રિટિશ સાયુ બનાવનારે એક અત્યંત અસરકારક અને નવા ન પ્રકારનો ન્તુનારાક સાયુ બનાવ્યો છે. આ નુપી ખેડવા બાળકો સાયુએ ન્તુનો નાસ કરે છે ખરા, પણ બિનાજોરશને નવા ન્તુ મિસે તે તે ત્યાં ફરી ઉછરે છે પરંતુ આ સાયુમાં એક એકનું નવું રસાયણ નાખ્યું છે કે તે વડે ઘોવા કે નહોવાથી મામતી પર એક ભવનું અદરૂપ પડ બની રહે છે એ કલાતી સુધી ત્યાં રહે છે, જેથી ને કોઈનું મિસે તે તરત ન મરી ભય છે. એવું વેસાનિક નામ છે 'હેડાસાક્સોરીન' ; પણ હેડ નામ 'G.L.' (જી.લી) ડે. ગાર્લોલ્ડે એસિડ કરતાં તે સમસામણ યકિરસાળ્ય તીવ છતાં મામતી ન વતરે એકે, વાસવિનાઈ, રૂંધ વિનાનું અને હરી અસર વિનાનું છે.

કર્તૈયનિષ્ઠાનાં ઉદાકરણ

બ્રિટનમાં મડ્યુલો-મેગેરા વખતે એક સભાએ અદેવાજ ગેળવા નહીં. હૈન્ડના એક વર્તમાનપત્રની સી-સંચારકતા (વીપીકેર) અધારેને કીધે પત્રવિધાં મુજી નહીં પડી ગઈ જેથી તેના અપજા હામની બધી આંખબીડી મચકોઈઈ ગઈ અને સખવ વેદના કીપડી, છતાં તે નજરે થે મગહ આપ્યા વિના સમાનો સંવિરવદે અદેવાજ ગેળવાના ત્યાં રોડાઈને ને એ ન અપજા હામની દરર કરવી આંખબીડી વડે ન આપે અદેવાજ કષ્ટો પા ૧૧૧ પ્રયેની કેવી સંભવતાં આ કર્તૈયનિષ્ઠ સી સંચારકતાનું નામ છે એની રૉલ્ડેસન કપર.

મયા સિવાયે બિરતમાં ન્યારે કોલસાની તીવ તંબી બીજી વર્ષ ત્યારે રાનય અને દેશની હાલતને માન આપીને ત્યાંની કોલસાની ખાણના કામગારોએ કમંચથી દાનકારતા વધારાના દિવસોએ જાસ કામ કરીને એ તેથી વિરાટી કરી. તેને બિરદાવતાં 'ન્યુસ ઓન ધ વર્લ્ડ' નામના પત્રે લખેલું કે 'યેલાની કોલકીની પળે દેશે પ્રભ વર્ષ ૧૦૨ (માર્ચ ૧૯૫૨)

એ મીટ માંડી તેનો સૌથી કોગળકામો નવાળ ખાણિયાઓ આખીરેસના કલોચનાં ચકો નધુ વેગથી ચાલતાં રાખવા અને ધારધરના ચૂકા નહતા રાખવાની અમલ પ્રીબીને ઉપર ખાણિએ મારનિયાતરીતે સમિતવાની માગી લેવાની એક ન દિવસમાં વધુ લાખ ૮૪ કોલકી દાંડી આપી.

આપણે ત્યાં 'નધુ કપાદન'ની હાલતે કીકીરીને દેશના અગ્રણી-એનાં ત્યાં બેસી ભય તો થે તેનો નવાળ આપવાનું તો બાબુએ રહ્યું, પણ લાખમાં દોઢાઈ અને કાઠ પણ નિમિત્તે વધારે નહોતો લેવાની ન ફાવત પ્રવર્તે છે તે કુંડે સ્થાનિતનક છે?

વેરાભૂષણનાં ઇતિહાસ

હૈન્ડનમાં તાલેતરમાં ન એક અત્યંત અસાધ્ય રવરપનું પ્રદર્શન થોળવામાં આવ્યું હતું. તેને રિષય હતો 'યુગયુગની વેરાભૂષા'. આમાં ઉકેલ રંગી સહીથી માંડીને આનંદિન પર્વતના ઓ-પોસાસની ફૂલના ઇતિહાસની કમરો તરેલી રમ્મ કમરમાં આવી હતી, તે માટે ૧૨ની ૧૫૫૫ હાથઈની ૧૫૫૫૫૫ શુંદર વહેરામણ પૂરવડો એ તેવાર કરવામાં આવી હતી, ને તેને છઠ્ઠીસી સહીની વિધિવિધ ફૂલના પોષાકોથી સમ્બવમાં આવી હતી. બિરતનાં મિત્રાલેશમાં પ્રખ્યાત પ્રાચીન ચિત્રોની પણ આ પોષાકો તેવાર કરવામાં સહાય લેવામાં આવી હતી. આપણે ત્યાં પણ આપણા પોષાકોથી તેમ ન પ્રતિ પ્રાંતનાં વહેરવેશનો મિત્ર હિંદોસ રવાયો છે.

ધરતીની ગોદમાં

હૈન્ડની નિરાલોમાં હાથમાં એક નવો કપકમ ચાલ્યો છે. ૧૨ વર્ષે કહેલમાં ચુનેદા અડતલ અને ખમરેધારી વિદ્યાર્થીઓની એક સંશોધન-સફર-કુટુંબી યોજનામાં આવે છે. તે બાઈ-પ્રદેશી નેવા લોકે આને કુલંગ વિરાલોને ખીતીને ત્યાંથી વહેરવેશની નેવાઈક વિશિષ્ટ બાળકો મેળવી લાવે છે. આ વર્ષે ૧૩મી પ્રવાસ કલે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓની સાહસિક કુટુંબી આપસમેલના વિશાળ શેત્રની સફર બેસી હતી. કુટુંબી સરખોએ ૧૦ દિવસમાં ૧૫ માઈલની મજલ કરી હતી. પ્રયોજના ખાસ ૫૨૦૦ રૉલ નેટી વખત (સં-સામાન-સાધનોનું) હતું. તેમણે નિર્ભરનરે આંધ્રી, ચનરવિતલકા બેરતરવિષયક નયનાઓનો સંકલ્પ તથા બીજાએ ક પહેલ કસામન, પટ્ટનિષ્ઠાન, બાઈ-પરિચિતિ કીધાદિ આજનો અંગેનું અજ્ઞાસપૂર્ણ અવલોકન હતું. આ કુટુંબી નેતા યેનર એકે. જી. ડેનેલ એ બિરદા વિદ્યાર્થીઓ બૂજોના પ્રાપ્તિયક છે તેમણે કહ્યું હતું કે 'કું સર્વ' નિપરકો ત્યારે કાથી સાચે સામાના સાદા વિદ્યાર્થીઓ હતા; પણ ન્યારે કું પાટો કીધો ત્યારે તેઓ ખડતલ ધુવાનો બની મથા હતા.

એશિયાનું એક અભિદ રહેલ ગોડ

હૈન્ડતા ખાતે રમાઓનો ગ્રીષ્મ ટરર મેચ વખતે એક નવું રોડે મોડે પણ ભૂલ્ય થયાનું હતું એશિયામાં આડે રોડે મોડે એ પહેલું છે.

આ રોડે મોડે જે માળનું બનેલું સાક કૂં નેટનું થાય છે અને તે પછી રખતની ચાલુ ને ઉકામાં ઉકલી હાલતે ભળી રાખાય છે. એમાં, રમતા બેસાડીઓ અને તેમના ૧૧, આડે મથેડા બેસાડીઓ અને તેમના રોડે, બાઈર અને તેનું ગોલિંગ ઓનકિસિસ, રિફ પડખને કમ ને કેવ યુગડી. રિફ વગેરે બાબતો એક સાચે એક રાખાય છે. કદી મામાં પછી દોરો રોડનાર કીકરના નામ આપ્યો મોડે પર કાલ બતી થાય છે. બેટમેન રી-રિતે આડે તથા ૧ પણ બાબી રાખાય એવો પ્રબંધ છે. એરેટ્ટિયાનાં આવાં ત્રણ મોડે છે.

હૈન્ડમાં નેરિદિમદામ ખાતે એક છે, પરંતુ એમાં આડે રીસેત નથી.

આ માસ (માર્ચ) ઇતિહાસમાં : દિનવિશેષ • વ્યક્તિવિશેષ • પ્રસંગવિશેષ

વ્યક્તિવિશેષ : ઇશુચર લુકરૅકે
ક્રિશ્ચ પ્રવરત પોતે પણ ન કરી સો બેબી
અવનવી કપયોગી
વનરપતિઓ ઉપ-
નવી માનવબલ
કપર એક મોટું
મધુ બ્રહ્મી જ્ઞાતર,
જગતકરમાં વન-
રપતિશાસ્ત્રો અ-
દ્યુત ક્રીમિયાગર
ગણાતા અમેરિકાન વનરપતિશાસ્ત્રી ઇશુચર
લુકરૅકેના જન્મ માસાચુસેટ્સ પરગણાના
ફોરેસ્ટ ગામમાં ૧૮૬૪ની ૧૩ી માચે એક
સાધારણ કુટુંબમાં થયો. આચર કુટુંબમાં
મિલકત પૂરે કરી નાનપણથી જ તે પિતા
સાથે એક કારખાનામાં કામે જતો અને
૨૦૦૦ રૂપિયા દરમિયાન મામાની દ્રાક્ષની વાડી-
ઓમાં તેના પાવેલર પર અવનવા પ્રયોગો
કરતો. કારખાનાના અનુચિતે તેણે કાગડો
દેખી ગંદકત બચાવી દે તેવું એક વસ્તુ પણ
બનાવેલું અને પોતાને માટે એક રમીગબેટ
પણ, ૧૮૮૧ થયે કાવિતા એક પુસ્તકમાં
વનરપતિઓના સંકલ્પ વિષેનું પુસ્તક વાંચી
તે એવા પ્રયોગો કરવા પ્રેરાયો. અમેરિકામાં
એ વખતે બહારના પાવેલર સાદું ન થઈ હોત
તેણે તેના પર જ પ્રયોગ આરંભ્યા અને
બહારનાં સારમાં સારાં ૧૩૦ થી વધુ ફાટી
તેમાંથી કાઢવામાં લીધી બલતના બહાર લેવાય
કર્તા. પ્રયોગો માટે આ બહારનાં કોષ્ટક નેમ
પોતાની સાથે રાખી બાકીના બધા તેણે ૩૦
પીડની કિંમતે લેવા નાખ્યા.

કારખાનામાંથી તો તેનેશ વાણ પડતો, એટલે ઢબે તેણે પેસા ૧૦ બહાર અને ૩૦ પીડની મૂકી પર કિંદરિનિવા જઈ બાજબાની કરવા માંડ્યું. ત્યાં આદરિશ માટે કોઈકાસાય સુલારી દાખ કરી અને સાન્યા રાજમાં તેણે ચારેક એક જીભી બેળની અને તેમાં પેસા અડધા થી તેમાંથી સારમાં સારી ભલતના બહાર લેવાનું પુસ્તક પાક કરાવ્યું. પાણીથી છુટકે બહારના નામે તે કોઈકા વેકપ્રિય થયા તેના અવસાન પહેલાં બહાર પેસી સરકાથી ચારી પ્રમાણે તેનું એકસા અમેરિકન ન સંકુલ રાખ્યોનાં જ ચાર લાખ રૂપિયાનું વેચાણ થયેલું. હવે તો તેણે બીજા ૧૮ એક જીભી પણ ખરીદી અને જીભીના આ બે હાથ પર ન તેણે જગતને-બહાર ખુદ કર-
વતે પણ નવાઈ પમાડી દે તેવા પ્રયોગો

દિનવિશેષ
તા. ૩ શાશ્વિનાદિન સંકેતો આરંભ થયો, ૭૮.
તા. ૮ આશુવિશેષ દક્ષિણમુખ સરદશ્વી, ૧૨૧૨.
તા. ૯ શુભરાત્રી પહેલાં ત્રિવેચ શ્રી નવત-
રામ લક્ષ્મીરામો જન્મ, ૧૮૩૬.
તા. ૧૪ સુદગ્રામણે સોથી ફરગો મહા-
પેટો શોધાયો, ૧૬૩૦.
તા. ૨૨ શુભાષ્ટમીથી અઘાદ દિવસ કોળોના
કિશોરમાં પ્રવેશ, ૧૬૪૪.
તા. ૨૩ દિવસ પહેલી બીજાના આદિ, ૧૮૫૪.
તા. ૨૫ કાચે કલપતરામનું નિધન, ૧૮૯૮.
તા. ૨૮ નાના ફરગીસનું અવસાન, ૧૮૦૦.
તા. ૨૯ બેંગલોરે બંબલ સર કલ્પ, ૧૮૪૬.
તા. ૩૦ દિવસ પહેલાં વચ્ચે વિમાન-અવલાર
રા. ૧૯૨૯.
ફરીને વનરપતિ, સાકબાજ અને કુચ કૂલની
અનેકતની બંધોડકાળની વનરપતિઓમાંથી
આગકાના કરતાં વધારે ખાદ્ય અને રસકસ
ઉત્પન્ન કરી આપ્યાં; ત્રાર જેવાં ફોળાના મોટા
કિયાં કીળાં બીજેલા બનાવી ઉપરનો ગર
સકરના જેટલા કરી આપ્યો; કીળાં ફોળાને
દશેળો જેવાં મોટાં કીળાં કર્યાં; આટલાંથી
યડ-પંદરમાં જોખાં કરી તેને રસ ફોળામાં
કતારી પાકમાં વધારો કર્યો; પક્ષીઓ ફોળો
ન ખાધ માટે પાવળી છાતનાં ફોળોને કહ્યું
કાલનાં બનાવ્યાં. આવાળાવા તો વરસ
રમિયાનને કોઈકાસાયે લગભગ ૭૦ કીલોગ્રામ
પ્રયોગો કરતો, અને વહેવલા ૨૦ મોટા પ્રયોગ
લખાયા. એકલા ઘોરને જ કાંઈકા બીજી કરી
તેને ખાવા લાયક બનાવી દઈ અમેરિકાની
પ્રાસિદ્ધિ કિતારાની ભૂમિને હોદ બળજ

પ્રત્યેકવિશેષ : બાબરને કાધે રાણા સંભતે પરાબલ
પ્રાણને દિવ પર ચડાઈ કરી ત્યારે આપતતાં જતાં રામપુર રામોળમાં એક જાન પેચાનું
રામ્ય ત્યાંના રામપુ સંગ(સંગતસિંહ)ના ચીરતને લીધે ઉતત મુખે ટકી રહ્યું હતું. કિલ્લીના
સુવતાન ઉમાદીપ થોડોતે તેણે અનેકવાર હરાવેલો એવાં તો એ કોડેસો યુદ્ધ લડેલો, જેમાં
તેણે પોતાની એક આંખ, એક હાથ અને એક પગ ગુમાવેલાં. આ ઉપરાંત પણ બાહ્ય-
લગણના બેરો ચાતાં ચિત્તે સોના સરીર પર હતાં, કિલ્લી હાથ કરી બાબરે એ રાણા
સેને હરાવવા માંડ્યો. રાણાએ પણ શરીર તૈયારી કરી બાબરે સામે આગામી લગણ ૨૩
માઈલ દુરે ખાનવા મકામે પોતાના ૧૨૦ ચાંડલિકા લઈને ૮૦૦૦ લોકેસવારો તથા ૫૦૦
દાથીએ સાથેની નિરાશ સેના ખડી કરી દીધી. ઇ. સ. ૧૫૨૭ની ૧૬મી માઈ યુદ્ધ શરૂ
થયું ને થોડી વારમાં તો બાબરના સેનામાં નિરાશા ફેલાઈ ગઈ. બાબર પોતે પગ પોતાનું
જેમજ સમજા મેલો. કોઈ અધર્મને લીધે જ પોતાને આ દાર ખાતી પડે છે એમ માની
તેણે દુરત જ માલક પોણાંબોની બાધ રાખી, સેન્યમાં પણ તેની મનાહ દેરામની, મુરિલમ
ધર્મ માટે દુશ્મન થઈ જવાની પ્રેમણા આપી પોતાના સેન્યમાં ફરી અનુતિ આપી અને
જગરદત્ત હલેલો કર્યો. એમાં સાચા ધાયલ થતાં રામપુરે તેને પહોંચીએ માં કડાવી મવા.
તેનું નેનુલ જતાં તેના સેન્યમાં નિરાશા ફરી વળી અને પ્રિણાને બાબરની છત થવા
ચિતોડ માટે રખમિ પર ન મળીને અફસોસ કરતો રાણે. પછી ૧૫૨૯માં મરણપામ્યો.

કેણુઆરી (૧૬૫૨)ની તવારીખ
તા. ૧ ઇન્દિતા રાત કહુા ભલેભલું કાપમાં
હુલ્ય ગંધ પડવાથી અવસાન; તા. ૧૩
સોરાસ્ટ્રીમાં પાડ-ખૂન પાંચમ રાજીવ હૈતુનાં
કાવતરોં અંગે બાવનગર, કીમી તથા મો-
રખીના કુમારો, કોળના કાકોર અને બીના
રાજનીશીખાની ધરપકડ; તા. ૨૦ પૂર્વ
પારસિયામાં રાજતપા બંગાળી રાખવાના
આમકથી નીકળેલા વિદ્યાર્થી સપ્તસ પર
ગોળાખાર; તા. ૨૩ દેશની પ્રાચીનને અર્ધા-
શીવ સાનાં મેમુવરનોને રાખીપ કલાસચક
માટે ખરીદવા સાક એક નિવિ (ફક)નું પરિત
નહેતે કાચે કિલ્લીમાં કહુાસવા; તા. ૨૫
કારતમાં એક હાલ વર્ષે આર્યો સોમવતી
અમાસને રૂપિયદક્ષિણા મેનટો વિરલ થોગ,
શિયાળો કાચે કરી આપ્યો. વધુતે પોતે
પોતાની આ શોધોને જરા થે આર્થિક લાભ
નથી લીધો રટનકેલું યુનિવર્સિટીમાં તે ઉત્તમ
તિવાદ અણવતો તે થે વિના લેવને! પણ
તેના આ શોખને લોકોના લાક પાતર પાવવા
માટે ૧૯૦૦માં કાંઈકો દુદ્ધીએએને ૨૦૦૦
પૌંદ્રુવપાસનમાંથી આપેલું; ત્રારે તેને પોતાને
તો એવો કાષ મોલ નહોતો જ. બાગબાની
કાસા ફરત સાથે તે એકપર જ થઈ ગઈ
અને કુદરતને જ તે કલ્ચર અણતે. આથી તો-
પ્રકૃતિ અને ઉદ્યતન કાંઈ પોતાને માલક પાપી
લઈ અવનવી વનરપતિ ઉત્પન્નવામાં નહર-
રોજાના ધર્મચુકએએ તેને નહેરમાં આમંત્રી
હોવિત કરાવેલો! છતાં એણે તો પોતાનું કાંઈ
બની રાખ્યું; અને એ કરતાં કરતાં જ ૧૮૨૬ની
૧૨મી એપ્રિલે તે અવસાન પામ્યો.

સંભતે પરાબલ
પ્રાણને દિવ પર ચડાઈ કરી ત્યારે આપતતાં જતાં રામપુર રામોળમાં એક જાન પેચાનું
રામ્ય ત્યાંના રામપુ સંગ(સંગતસિંહ)ના ચીરતને લીધે ઉતત મુખે ટકી રહ્યું હતું. કિલ્લીના
સુવતાન ઉમાદીપ થોડોતે તેણે અનેકવાર હરાવેલો એવાં તો એ કોડેસો યુદ્ધ લડેલો, જેમાં
તેણે પોતાની એક આંખ, એક હાથ અને એક પગ ગુમાવેલાં. આ ઉપરાંત પણ બાહ્ય-
લગણના બેરો ચાતાં ચિત્તે સોના સરીર પર હતાં, કિલ્લી હાથ કરી બાબરે એ રાણા
સેને હરાવવા માંડ્યો. રાણાએ પણ શરીર તૈયારી કરી બાબરે સામે આગામી લગણ ૨૩
માઈલ દુરે ખાનવા મકામે પોતાના ૧૨૦ ચાંડલિકા લઈને ૮૦૦૦ લોકેસવારો તથા ૫૦૦
દાથીએ સાથેની નિરાશ સેના ખડી કરી દીધી. ઇ. સ. ૧૫૨૭ની ૧૬મી માઈ યુદ્ધ શરૂ
થયું ને થોડી વારમાં તો બાબરના સેનામાં નિરાશા ફેલાઈ ગઈ. બાબર પોતે પગ પોતાનું
જેમજ સમજા મેલો. કોઈ અધર્મને લીધે જ પોતાને આ દાર ખાતી પડે છે એમ માની
તેણે દુરત જ માલક પોણાંબોની બાધ રાખી, સેન્યમાં પણ તેની મનાહ દેરામની, મુરિલમ
ધર્મ માટે દુશ્મન થઈ જવાની પ્રેમણા આપી પોતાના સેન્યમાં ફરી અનુતિ આપી અને
જગરદત્ત હલેલો કર્યો. એમાં સાચા ધાયલ થતાં રામપુરે તેને પહોંચીએ માં કડાવી મવા.
તેનું નેનુલ જતાં તેના સેન્યમાં નિરાશા ફરી વળી અને પ્રિણાને બાબરની છત થવા
ચિતોડ માટે રખમિ પર ન મળીને અફસોસ કરતો રાણે. પછી ૧૫૨૯માં મરણપામ્યો.

આફસોસને આસન કરીને આપડું, જે રહ્યું થયુંય તે લૂંટી નથી; જો યુગાંયની ગણતરીમાં પડયા, ફલ લેખડુંય તે લૂંટી નથી.

મકર-૧૬

હા. જનસનની અંગેલ ઉદ્ધરણેની પહેલી બહાર પડી ત્યારે એક સ્ત્રીએ તેમને તેમાંથી અસહ્ય શબ્દો બાતલ રાખવા માટે ધુલાવેલા પાણી આપી. તે સંભળી જનસને કપાલમગાં કહ્યું, 'તમે શું કોવું ન બોલવા માટે મારો કાપ મેલો કે?'

અનેદાર્થી શબ્દ: કપોત=જનર; દોલો; સાલખાર; સુરમેા.

લોકોક્તિમાં પ્રચલિત સમુદ

(૧) કવચિત્, રિયતિ ને પ્રત્ય-એ ત્રણ જાતના ખેત. (૨) રીંખ, ફૂંડાં ને પોપટો-એ ત્રણ જાતનાં અનાજ (અનાજ ત્રણ રીતે લેયે: કાંતે રીંખથી-એકે યમ; યા ફૂંડાંમાં-જુવાર, સાંજની, પડ, મકાઈની સ્ત્ર, અથવા પોપટામાં-એકે ચણા.) (૩) ધા, યા ને ધસરકો એ ત્રણ જાતના વાલે (ધા શરવાથી-ટાલક પત્રે; ફૂંડથી-વાંસળી વગેરે; ધસર-કાથી-સાંજની વગેરે એ જ રીતે (૪) ખાર, આખી અને ધુલાઈ-એ ત્રણ જાતનાં દલિયાક; (૫) ફાગ, ચાઈ ને તરફ-એ ત્રણ પ્રકારનાં વાહન. (એકે આ છેલ્લી જાતોમાં આ યુગમાં વધુ નવાં કહેવાયાં છે.) (૬) લાંચ, શાકું ને ફાંજી-એ ત્રણનો કષાઈનાઈ; (૭) નામીન, જેક ને જક-એ ત્રણ કાનિયાનાં ધા.

મધિત-અમત

અમે તેકા ઓકવાળી સંખ્યા લેતે તે જ ઓકોને આડાઅવળા શોડવી બીજ સંખ્યા બનાવેા. એ બંનેની બાદબાકી કરતાં, બાદબાકીના બંધોને સરવાળો કથી કમયા તેજ જ હશે. (નારાયણ ગ. દેસાઈ)

હા. ત.	૧૦૦૪	૩૪૫૬૭૮
	૦૦૧૪	૮૩૬૬૪૪
	૬૬૦	૪૬૮૬૭૬

ત્રાંબાના નાસણમાં ખાટી છાસા નાખવાથી થતા મકામાં શેડું મેરવું તથા બેરી વાદીને નાખી ખૂબ લસોદીને કાલ્યાને લાગવાથી ખરજું મટે છે. આ મિશ્રણને વધુ મલક બનાવડું હોય તો દંડાસાને ભાંધી ત્રાંબાના કાઠની ખૂજી લાવીને અંદર રમેરવી. આ બધું નાળિયેરની કાચલીમાં કાઢી રાખાને પછી લગાડવું. (વિજયકાંત કાપડિયા)

ગમઝરની લગણ ૧૦૦૦થી વધુ વધુ લટો છે, જેમાં કૂળ મેલેરિયાના મઝરેની જ દોડસો લતો વાય છે. ૧૦૪ (માર્ચ ૧૯૫૨)

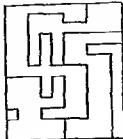

ફક્ષિયુ અને અગ્નિ કોશિયામાં તાલીમ પામેલા નિષ્ણાત ટેકનીશિયનેની અંબીર તંબોને તોડ લાવવા કમળવેલ્પના દેશો એ દિશામાં પરપર સહાય કરે તે હદેશી કોઈ 'કોલોમ્બો યોજના' ધડવામાં આવી છે. આ ફેબ્રુઆરીમાં તેના સમારણમાં સીલોને કહેલી નવી રિહિટા, ખાદિયા 'ફરેટ ક્વપ' કપરનું આલેખન કપર આપ્યું છે, જેમાં સાચામાં જાહેર વચ્ચે પ્રકાશી રહેલા સીલોના નકશામાં જલ્લી મસાલ તથા યોમેર ત્યાંનાં રવાનચમાંનાં સુસોબનોનું ચિત્રણ છે.

લખી રલા પછી કલમ અને રવાં મૂજી દેવાથી આપણાનું કાપા પીરવે છે. આને એક સહેલો કપાય છે. નહીં તારનો એક કડકો ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ખડિવાના મળાના શાપને વાળેા. પછી તેને ખડિવામાં બરાબી દેવાથી કલમ મૂકવાનું સાધન વેચાર થઈ જશે.

આ આપડિને શેડય રીતે કાપી કાઢીને ગોઠવયો તો ચાર અક્ષરો એક સાદ જા-યો ને એમાંથી કોઈક કસ્ય પંથરી નહિ. (ના.મ.દેસાઈ)

ભવિષ્ય

ગૌરીન માલસને માટે 'ભવિષ્ય'ના ખ્યાલ આનંદમેરક હોય છે કે કે? રિવસ પણ આપણે પૈસાદાર થઈશું; ન્યાયેશીમંતને ભવિષ્યો વિચાર હમેશાં ચિંતાથી બાળતો જ રહે છે, કે રખેને ભવિષ્યમાં હું મરીન બની નહીં!

ધુનાંબટ નેરાસો જલદાર પડેલા સત્તાવાર આંકડા મુજબ કુનિયાની વસતિ ૧૯૫૦ની ગણતરી ૨,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ એ અબજ ને ગણાસ કરોડની હતી. તેની વિગત :

સોવિયેટ સાયે કોશિયા	૧૨,૭૨૦ લાખ
સોવિયેટ ચિના કુરોપ	૩,૬૬૩ ..
કતાર અમેરિકા	૨,૧૬૩ ..
આફ્રિકા	૧,૬૮૦ ..
ફક્ષિયુ અમેરિકા	૧,૧૧૪ ..
કોશિયાનિવાસી(અંદાજિયાઈ)	૧૨૪ ..
એકલુ સોવિયેટ યુનિયન	૧,૬૩૦ ..

ચંદુ : મારા ભૂલકણાપણા માટે આજ હું કાશ્મીરની સલાહ લેવા ગયો હતો. અમત : એજે શું કહ્યું? ચંદુ : હી પહેલથી માગી!

કલાલિકા: હી ૧૫૪૦નું ઇસલિખ બનાવડું આખલુ રાખવાનું આ ગાડીનું પાત તેની કારીગરી ને સુસોબન માટે, કાનસના બાળીતા સુખના કલાસમકમાં સમારવામાં આવ્યું છે.

માનવતાનાં અર્થો: શ્રી દાદાસાહેબ માધવકરના એકવાસ દરમ્યાન તેમના સં-
પર્કમાં આવેલા અને મારામાં રહેલી માનવતાના મનને દ્રવિત કરતા છવનપ્રસંગો, ૨૮-૦;
મહારાજ અને મહાત્માજી: શ્રી રવિશંકર મહારાજને કહેલી ગાંધીજીનાં સંસ્મરણો-લેખક:
ડૉ. બિપિન છવ્વચંદ્ર અવેરી, ૧-૪-૦; મરણિયા પીર: દેશના સ્વાતંત્ર્ય માટે શહીદો
બનનાર આઘવીરોની કહાણીઓ, ૧-૦-૦; ચતુર ધીરઅમલ: બોમ્બ અને આપની
બાદશાહ-બીજાની રસિક વાર્તા, ૦-૧૨-૦; બે ચતુર: વેળી અને માણસ, એ બંનેમાં
ના બે ચતુરએક-કામડા અને વાણિયાની રસિક વાર્તા, ૦ ૧૨-૦; રંગવિનોદ: બોધક
બાલવાર્તાઓ, ૧-૦-૦; મનુભંધી કુસ્કરી, કુસ્કરી અને છત્રિયા, કુસ્કરી અને ડાકુ,
એકમાં, અબ્બામાં, કુશીના ધા: મિયા કુસકરીનાં પરાક્રમોની રસમય વાર્તા, દરેક
ના ૦-૧૨-૦; આ હસે પુરિતકાના લેખક: છવનમ જોષી. ફિગફેગના અદ્ભુત-રસિક
ચિત્ર વપરથી સરઝોલી શેખાંચક દિયોરમ્યા-અનુવાદક: વદમીકાન્ત કાકેર, ૧-૮-૦;
જમાઈ અને: સામાજિક નાટક, લેખક: પદ્માલાલ પરેલ, ૨-૦-૦; વાતકને કાંઈ: અદ્ભુત,
અનિદ્રિત અને બલા લોકોની માનવતાશુદ્ધ વાર્તાઓ, લેખક એ. જી. ૩ ૮-૦.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિરનાં

બાપુની સેવામાં: ગાંધીજીના ચરિત્રે બેસી ને ભેળું ભર્યું અને અનુભવું તેનાં
બધું સરજ અને શેષક શેરીમાં આવેલાં જન્મજીવ ગાંધીવાલાનાં ૨૪ વર્ષનાં સંસ્મરણો-
અનુવાદક: હરીગમભાઈ ભાસ, ૨-૦-૦; આમંત્રિયા પીઠનાં અંતઃપાંગોની બાનિડા ચર્ચાની
પુરિતકા, લેખક: નાનાભાઈનાટક, નુમતરામ દને, મનુભાઈ પંચેજી, નાનાભાઈ દેસાઈ, ૧૨૬૫
પરીખ, ૦-૧૪-૦; પ્રેમપન્થ: યોજના મીલું-ચેતન: દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી ૦-૪-૦.

ગુર્જર અચરત કાર્યાલયનાં

સૌથી બહારવટીઆ ભાગ ૧ લો: આનને માટે મરી લીધેનારા સોશાલના
બહારવટીઆઓની કથાઓની હપ્ત આરતિ, લેખક: રવ. કવેરચંદ્ર વેદાળી, ૨-૦-૦-૦;
ગાંધીવારની કુસાફરી: 'યુલિસેસ ટ્રાવેલ્સ' પરથી લખેલું સી. દંડાબહેન મહેતાનું
ભણ્ણિત બાલકવ્ય પુસ્તક, ૨-૧૨-૦; સૌથી સૂચવીશ: સિદ્ધ, વાપ, ને દીપડા નેમાં
ભર્યંર પુણ્યો સામે નંચ બેઠેનાર નવાંમર્દોની કથાઓ, લેખક: મનુભાઈજીભાઈ, ૦-૧૨-૦;
જવાંમર્દ, એક કંઠમાં આરો (જવાંમર્દ ભાગ ૨ રંગ): કુમારજીવનનાં સાદસોળી
ભગપર વાર્તાઓ, લેખક: જયસિંજી, ૧-૪-૦.

ઈતર

સાહીક: શ્રી કમાચંદર જોષીનાં અગિયાર એકાંધી નાટકોનો સંગ્રહ-"એકાંધી" એ સાહિત્ય-
પ્રકાશના ઈતિહાસ તથા ૨૨૩૫ વિષે અભ્યસનીય નિબંધ સાથે, ૨૨૮ પાનાં, પાકું પૃ. ૬,
૩-૦-૦, ત્રિપાઠી પ્રિં: વિદ્યાવાવરિષિ ભાવરિ: મહાદાશાશ્રિના છવન પરથી લેખક
શ્રી પ્રજ્ઞલાલ કિલેરીના પદ્ધિપ્રવેશ પ્રસંગે લખાયેલું તથા ભજવાએલું નાટક, નેતું પાનાં, પાકું
પૃ. ૬, સવા રૂપિયે, ત્રિપાઠી: પીતકકકયા હાલ્યસંગ્રહ: લેખક-પ્રકાશક-દબીજી ચમલાનો,
રેષા દરબાનની બંદર રાજકોટ, ૦-૮-૦; હિતભોધમાળા તથા હિતોપદેશમાળા:
સંગ્રહક મગનલાલ નેશાલાલ રામી, પ્રકાશક-દેવરાજ કાન્નજી યાવડા, મુ. સીમુચરા (કચ્છ);
યાત્રા: 'વસુધા'ને અનુજામી હાલ્યસંગ્રહ, લેખક: 'સુહરમ', ૪-૮-૦; દીવડી: રમણ-
લાલ વરતાલાલ દેસાઈનો નવો વાર્તાસંગ્રહ, ૫-૦-૦, બનેના પ્રકાશક: આર. આર. રોહની
કંપની, મુંબઈ-૨; સર્વોત્તમ હિંચાં: આર્યિક, સામાજિક, રાજકીય નેતિક દ્રષ્ટિબિંદુઓની
ફૂલવંધણી જેવી નવલકથા, લેખક: નવલભાઈ સાહ. પ્રકાશક: મહાદેવ સાહિત્ય પ્રકાશન
મંદિર, દહીસાહીની વાલી, અમદાવાદ, ૨-૮-૦; સ્વેચ્છિકપરી: સંઘીતને આડકંઠે પચિયથ
આપવી નેઈ. સ. ૧૯૨૫થી ૧૯૦૦ની આસપાસમાં ભજનજરના વિશેષ ભજના સંસંગેથી
ભેળેલા, અનુભવે પરથી તથા કેટલીક હાથ ધરના પચીસ રચેલી વાર્તા-સંપાદક: લલમજી-
લાલ મહેતા પ્રકાશક: કરસનદાસ માવજી કલેર, દરેકની ભજન, ચોથી ક્રિસલેન, મુંબઈ-૧૯,
૫-૦-૦; ચાતુર્યોદ્ધિ ભાષાના વિદ્યાર્થીઓને હિન્દીમાં સહેલુંકળીવાતાં પચીસકથામાં
મધ્યરૂપ ચક્ર પડે તેવા પાડો-લેખક: બિરિરાજ કિરોર. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, ૦-૪-૦.

રેડિયો-શિક્ષણ

ટપાલદારા રેરેગોડી સરળ ગુજરાતીમાં
પ્રેરિતગ્રંથાસ કરાવવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી
માઈ બેનને ટેરિટમ અને દીપેરિગનાં
સાધનો આપવામાં આવે છે. પરદેશ-
ના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસના પાડો
એરપ્રેકલથી મેકલાય છે.

★

વધુ વિગત માટે લખો: પ્રિન્સિપાલ
હરિપદન આર. દીક્ષિત R.H.R.
(P.S.A.)

રેડિયો દહીસાહીના કમન્ડ સાઉન્ડ
સિસ્ટમ ઇન્ડીટીયુટ
રાયપુર દલરાની રોા
અમદાવાદ (ઇન્ડીયા)

★

યોડાક વણમાગ્યા અભિપ્રાયો:
ભજાવતાં આનંદ વાપ બેકે આનંદસુધી
મે ભેળું છે કે તમે હરેક વિદ્યાર્થી સાથે
વ્યકિતગત ફાન આપતા રહેા છે,
અને વિદ્યાર્થીની સમગ્રતા મુજબ અભ્યા-
સની મેકલાય કરેા.

બી. કે. અમીન
(નંયા કોંગ્રેસી આદિશ)

આપ સરા રેડિયો એન્જનીઅર છે.
ટપાલગી પાકુ આપ અંબે સગાલગી
કરી છે.

દી. એ. કાકેર (અમદાવાદ)